TEODOR V. PĂCĂŢIAN,

CARTEA DE AUR

VOLUMUL VII.

TEODOR V. PĂCĂŢIAN.

CARTEA DE AUR

ŞAU

LUPTELE POLITICE NAŢIONALE ALE ROMÂNILOR DE SUB COROANA UNGARĂ.

VOLUMUL VII.

SIBIIU.
TIPARUL TIPOGRAFIEI ARHIDIECEZANE.
1913.

Prefaţă.

În nopţi nedurmite şi în zile plîne de sbuciumări sufleteşti, petrecute la patul iubitei şi neuitatei mele fetiţe *Dorica*, am compus şi am tipărit volumul de faţă al publicaţiunii mele. In zile şi nopţi trăite între groază şi speranţă. Deoparte groaza, că boala pe care şi-o contractase fetiţa mea va puteà luà o desvoltare fatală şi se va puteà terminà, cum s'a şi terminat, cu inevitabila catastrofă, de altă parte speranţa, că îngrijirea bună, împreunată cu iscusinţa medicilor, va face, ca primejdia să fie delăturată şi vieaţa fetiţei mele să fie salvată. Durere, temerea încuibată în inima iubitoare de tată s'a dovedit de întemeiată, căci toate încercările făcute au fost zadarnice, toate rezultatele îmbucurătoare ale ştiinţei medicale moderne au rămas neputincioase în faţa boalei fetiţei mele, pe care Domnul a chiemat-o la sine în 2 Octomvrie n. c. în etate de 9 ani şi jumătate. Ceriului i-a fost ea mai dragă decât mie, şi ceriul mi-a răpit-o, despoindu-mă de singura bucurie şi mângăiere pe care o aveam pentru zilele de bătrâneţe în cari am întrat.

Le scriu acestea, nu pentru a-mi expune la vedere publică durerile sufleteşti, cari mă apasă şi mă vor apăsà până la ultima răsuflare, ci pentru a rugà pe cetitorul mai atent, pe scrutătorul minuţios, că dacă va descoperì cumva scăderì şi greşeli mai însemnate în acest volum al publicaţiunii mele, să binevoiască a nu le atribuì, nici nepriceperii mele, nici superficialităţii, care nu-mi este însuşirea, ci numai şi numai împrejurării amintite: lipsei de linişte sufletească.

In volumul acesta, al şaptelea al publicaţiunii mele, e descrisă de altcum epoca dintre anii 1881—1896, cu toate evenimentele politice-naţionale mai de seamă din acei ani, referitoare la poporul român din statul ungar. Schimbându-mi planul, pe care-l avusesem dintru început, de a termină publicaţiunea mea cu volumul acesta, şi de a dà în volumul ultim (al VIII-lea) istoricul proceselor noastre politice din era constituţională, începută la anul 1867, fac comunicarea, că voiu continuà în volumul VIII, pe care sper a-l puteà tipărì în cursul anului ce vine, cu înşirarea evenimentelor politice-naţionale, întâmplate dela anul 1896 încoace *până în zilele de astăzi*, pentruca astfel lucrarea mea să fie de tot întreagă. Istoricul proceselor noastre politice, dacă mă vor mai slujì puterile, îl voiu compune apoi ca op cu totul independent, pentruca în zile mai bune să poată fi tipărit din partea celor ce-i vor aflà de necesară tipărirea.

Mai fac apoi comunicarea, că dupăce voiu scoate din tipar şi volumul ultim al acestei publicaţiuni, voiu ţineà cont de dorinţele exprimate din mai multe părţi şi voiu contrage conţinutul întregei lucrări într'un singur volum, ori cel mult în două volume, cari, conţinând *esenţa* celor cuprinse în întreaga publicaţiune, vor fi scoase în *ediţie poporală*, pentru a puteà fi accesibile şi pentru cercurile mai largi ale cărturărimei române, cari nu sunt în stare să-şi procure opul întreg. Greşelile mai mici de tipar din volumul de faţă, indulgentul cetitor, descoperindu-le, va binevoì a le îndreptà singur.

Sibiiu, 15 Noemvrie 1913.

Teodor V. Păcăţian.

Cuprinsul.

Ciclul parlamentar 1881—1884.

Ciclul parlamentar 1884—1887.

Ciclul parlamentar 1887—1892.

Ciclul parlamentar 1892—1896.

Ciclul Parlamentar

1881—1884.

Organizarea partidului național român.

Anul 1881 formează piatra demarcațională în politica Românilor din statul ungar, începutul unei epoce noue în luptele purtate pentru revendicările lor naționale. În anul acesta s'a făcut pasul însemnat și hotărîtor spre întărirea forțelor naționale, spre unirea tuturor energiilor, spre închegarea rândurilor tuturor celorce în bună armonie și sub un singur steag au să lupte, cu arme legale, pentru binele și fericirea poporului român din statul ungar. În anul acesta s'a făcut *organizarea* partidului național român, într'un mod, care între împrejurările date poate fi numit cel mai norocos, cel mai desăvârșit, pentrucă s'a făcut pe temeiul celei mai stricte solidarități naționale între toți Românii din statul ungar și cu acceptarea principiului, ca în conferențele naționale, chemate să stabilească linia de conduită politică a Românilor, să fie reprezentată totalitatea alegătorilor români, prin delegați anume trimiși din partea lor în această corporațiune. S'a fost combinat și înființat un mic parlament național, în care să nu poată întrà cine vrea și cine poate, ci numai cei aleși din partea poporului, ca reprezentanți ai intereselor sale și provăzuți cu litere credenționale din partea sa. S'a combinat și stabilit acest mod de organizare politică din motivul, ca să nu se mai poată spune, că numai *câțiva* nemulțămiți și ambițioși fac politică naționalistă română, — poporul român dela țară e mulțămit cu soartea sa și nu dă nici o ascultare acestor apostoli, — ci în viitor să se poată spune cu toată tăria și cu toată hotărîrea, că politica naționalistă

română e politica poporului *întreg* românesc din statul ungar, că glasul conferenţei politice naţionale române e glasul totalităţii Românilor din patrie, iar hotărîrile conferenţei sunt obligatoare pentru toţi Românii din statul ungar.

Tot în anul acesta s'a combinat şi stabilit şi programul politic al partidului naţional român, astfel, ca în el să fie trecute durerile şi dorinţele, aspiraţiunile şi postulatele Românilor de pretutindenea: din Transilvania, Ungaria şi Banat, — luând toţi angajamentul de a luptà împreuna pentru realizarea lor.

Antecedenţele organizării şi ale stabilirei programului comun pentru toţi Românii din statul ungar au fost următoarele:

În anul 1880 «Asociaţiunea transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român» şi-a ţinut adunarea generală în Turda. Cu acest prilej, după încheierea adunării, la iniţiativa luată din partea deputatului dietal *George Pop de Băseşti,* mai mulţi fruntaşi români s'au întrunit în casele advocatului din Turda *Dr. Ioan Raţiu,* pentru a se consultà în mod intim asupra *situaţiei* politice, peste măsură de gravă, a Românilor din statul ungar, pentru a stabilì *cauzele* cari au provocat-o şi pentru a *aflà* mijloacele cari duc la sanarea răului. La consultările ţinute în 9 August n. seara şi în 10 August n. înainte de amiazi, au participat următorii fruntaşi români: Iacob Bologa, Gheorghe Bariţiu, Parteniu Cosma, Visarion Roman, George Pop de Băseşti şi stăpânul casei, Dr. Ioan Raţiu.

S'au schimbat multe păreri, s'au scos pe plan multe idei, iar în urmă s'a luat în unanimitate hotărîrea, ca să se convoace la Sibiiu o conferenţă compusă din un număr mai restrâns de intelectuali români, cărora să li-se comunice toate părerile şi ideile sulevate, şi să li-se supună acceptării, ori formulării, programul care va aveà să servească în viitor de bază la acţiunile politice naţionale ale tuturor Românilor din statul ungar.

Cu executarea acestei hotărîri au fost încredinţaţi: Gheorghe Bariţiu şi Parteniu Cosma, cari în 8 Octomvrie 1880 s'au şi adresat cu scrisoare confidenţială cătră 29

de fruntaşi români de prin diferitele părţi de ţară locuite de Români, învitându-i şi rugându-i să participe la o conferenţă de caracter intim, care se va ţineà în 17 şi 18 Octomvrie n. în Sibiiu, în scopul elaborării unui program politic, şi al decretării convocării, la timp potrivit, a unei conferenţe generale publice, la care să participe Românii din ambele ţări: Transilvania şi Ungaria, precum şi în scopul decretării formării de cluburi electorale în toate cercurile în cari se află alegători de naţionalitate română.

Dintre cei învitaţi s'au prezentat 22 la conferenţa, care s'a ţinut în locuinţa lui *Parteniu Cosma*, în Sibiiu, în 16, 17 şi 18 Octomvrie n. Au fost desbătute cu toată seriositatea şi cu multă îngrijire toate chestiunile ce se aflau la ordinea zilei, şi după o matură precumpănire a lucrurilor s'a luat următoarea hotărîre:

1. «Bărbaţii români, 22 la număr, de prin mai toate părţile locuite de Români din patria comună, adunaţi ocazionalminte laolaltă în Sibiiu, după o comunicare de păreri între sine, recunosc în unanimitate: necesitatea, utilitatea şi posibilitatea unei acţiuni comune politice naţionale, pe buza ***solidarităţii*** *în general, şi special faţă de alegerile ce se apropie pentru dieta Ungariei, în consecvenţă însărcinează pe şapte dintre ei cu luarea măsurilor necesare.*

Scopul e: eluptarea, pe ***cale legală***, *adecă* ***pe baza legilor existente***, *sau prin stăruinţă la legi noue, a poziţiunii politice naţionale ce se cuvine unui popor autohton de peste două milioane şi jumătate de suflete din patria comună.*

2. Comitetul de şapte are să elaboreze un program de acţiune comună a Românilor din Transilvania şi Ungaria, care la timpul său să fie supus spre aprobare unei conferenţe generale.

3. În special comitetul de şapte, în conlucrare cu comitetul electoral dela alegerile precedente, având în vedere recerinţele trecutului şi împrejurările actuale, rezultatul consultărilor de azi şi al celorce eventual ar mai urmà, să statorească un program pentru ţinuta faţă de alegeri, şi convocând la timpul său o adunare de alegători şi inteligenţi, să-l supună votului aceleia, să-l propage şi recomande de cinosură tuturor alegătorilor români.

4. In comitet se aleg: V. Babeş, G. Bariţiu, P. Cosma, N. Popea, George Pop de Băseşti, Dr. I. Raţiu şi V. Roman».

Conferenţa, care a fost prezidată de arhimandritul *N. Popea* şi a avut de notari pe *Dr. Aurel Murăşianu* şi *P. Cosma,* a luat hotărîrea, ca rezultatele la cari a ajuns să fie ţinute deocamdată în secret, să nu fie date publicităţii, decât numai dupăce se va fi stabilit programul şi se vor fi făcut toate pregătirile pentru organizarea partidului naţional român.*)

Când au fost gata apoi toate lucrările de pregătire, pe cari comitetul de şapte le-a săvârşit în înţelegere şi împreună cu comitetul central electoral ales din partea conferenţei naţionale din anul 1878, a urmat convocarea conferenţei naţionale la Sibiiu, pe 12 Maiu 1881.

Conferenţa primă naţională din Sibiiu.

În 1 Martie n. 1881 comitetul central electoral din Sibiiu, ales de către conferenţa generală electorală din 1878, convoacă adunarea generală a alegătorilor români din Transilvania pe 12 Maiu n. orele 10 a. m. la Sibiiu, astfel, ca la ea *fiecare cerc electoral să fie reprezentat prin doi delegaţi.* Ca obiect al conferenţei a fost indigetată: stabilirea atitudinei alegătorilor români faţă cu alegerile proxime dietale.

Tot atunci, în 1 Martie n. s'a trimis cluburilor electorale române din Transilvania instrucţia, că alegerile de delegaţi la conferenţă cum au să se facă? Să se observe cu stricteţă următoarele dispoziţiuni:

1. «In fiecare cerc electoral comitetul cercual electoral convoacă o adunare a alegătorilor români pentru scopul alegerii de delegaţi la conferenţa generală. Ziua şi locul acestei adunări o fixează comitetul convocător.

2. La adunare participă numai alegători români, verificaţi în listele electorale din anul 1880 (conform articolului de lege 33 din anul 1874).

3. Adunarea se constitue prin alegerea unui prezident, unui notar şi a doi scrutinători. Ea procede apoi la alegerea a doi delegaţi pentru conferenţa generală din Sibiiu.

4. Delegaţii pot fi aleşi din cercul unde aparţin, sau din alte cercuri electorale.

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1902, Nr. 37.

5. Despre şedinţa adunării se ia un proces verbal, care se subscrie de prezident, notar şi scrutinători, şi se predă delegaţilor, pentru verificarea alegerilor.

6. Alegerea delegaţilor se va efectuì cel mult până la 31 Martie n. c., iar comitetul cercual electoral va încunoştiinţà comitetul central din Sibiiu până cel mult în 10 Aprilie despre delegaţii aleşi.

7. In înţelesul unei proceduri solidare, nu trebue a se da delegaţilor instrucţiuni obligatoare, ci este de ajuns, ca ei să cunoască opiniunea comitenţilor lor în chestiunea pentru care este convocată conferenţa generală.

8. Este de dorit, ca delegaţii să se afle la Sibiiu încă în preseara conferenţei, să sosească adecă aici în 11 Maiu a. c.» *)

Cum s'a spus, convocarea a emanat dela comitetul electoral central, ales din partea conferenţei naţionale dela 1878, şi tot dela el a mers şi instrucţia referitoare la alegerea delegaţilor pentru conferenţa generală electorală. Acest comitet fusese ales însă numai de Românii din Transilvania, cercul său de activitate se extindeà numai asupra Transilvaniei, şi convocarea sa sunà numai Românilor ardeleni. In 9 Martie n. 1881 a urmat deci o nouă convocare, făcută din partea comitetului de şapte, ales din partea conferenţei ţinute în Octomvrie 1880 în Sibiiu, prin care sunt chemaţi, tot pe 12 Maiu n., însă d. a. la orele 4, la o conferenţă generală reprezentanţii alegătorilor români din *toate* cercurile cu alegători de naţionalitate română, din Transilvania, Ungaria şi Banat, astfel, ca din fiecare cerc electoral, în care alegătorii români formează majoritatea, ori sunt în număr considerabil trecuţi în liste, să participe câte doi delegaţi inteligenţi la conferenţă, fără instrucţiuni obligatoare din partea comitenţilor lor. La ordinea zilei au fost puse din partea comitetului de şapte obiectele următoare: *a)* Statorirea atitudinei alegătorilor români faţă de alegerile proxime dietale. *b)* Organizarea partidei naţionale pe baza legilor existente. *c)* Statorirea unei programe de acţiune comună a Românilor din Ungaria şi Transilvania pentru eluptarea, pe cale legală, adecă pe baza legilor

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», anul 1881, Nr. 25.

existente, sau prin stăruinţă la legi noue, a poziţiunii politice naţionale ce se cuvine unui popor autohton de peste două şi jumătate milioane suflete din patria comună. Convocarea se termină cu cuvintele următoare: «Importanţa cauzei ne îndreptăţeşte a sperà, că conferenţa va fi cercetată de un număr considerabil de inteligenţi, adevăraţi patrioţi, pătrunşi de sfinţenia cauzei şi de prosperarea patriei comune».*)

La glasul de chemare al comitetului central electoral din Sibiiu au răspuns 42 cercuri electorale comitatense şi 7 oraşe din Ardeal, trimiţând la conferenţa naţională din Sibiiu 103 de delegaţi. Iar convocării comitetului de şapte, tot din Sibiiu, compus din persoanele numite mai sus, au dat ascultare şase comitate, al Aradului, Bihorului, Caraş-Severinului, Marmaţiei, Sătmarului şi al Timişului, trimiţând laolaltă 52 de delegaţi din Ungaria şi Banat la conferenţa generală română din Sibiiu.

Ardelenii, conform convocării, s'au întrunit în 12 Maiu n. 1881, dimineaţa la orele 10, în sala dela hotelul Împăratul Romanilor», istorica sală în care s'au ţinut şedinţele dietei ardelene în anii 1863/64. Adunarea a fost deschisă prin prezidentul comitetului central electoral din Sibiiu, arhimandritul *Nicolae Popea,* cu vorbirea următoare:

«Preaonoraţilor domni! Vă este prea bine cunoscut, domnilor, că conferenţa generală naţională din anul 1878, ţinută tot aici, a fost ales un comitet electoral central cu locuinţa în Sibiiu. Chemarea acestui comitet amintita conferenţă nu o precizase mai deaproape; cu toate acestea comitetul ales, conştiu de împrejurările noastre politice naţionale, a crezut, că nu poate fi alta misiunea sa, decât a împlinì o lacună adeseori simţită la conferenţele noastre anterioare, aceea adecă: de a clarificà situaţiunea electorală faţă cu numărul alegătorilor români astfel, ca la o eventuală conferenţă nouă să ştim cum stăm, să ne cunoaştem puterile numerice despre cari putem dispune şi să nu mai rătăcim, ca alte dăţi, în privinţa aceasta în momentul când avem a decide ţinuta noastră faţă cu alegerile dietale.

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*» anul 1881, Nr. 26.

Această misiune după putinţă comitetul a şi împlinit-o, adunându-şi datele necesare despre numărul alegătorilor îndreptăţiţi din singuraticele cercuri electorale, dupăcum se va vedeà din raportul comitetului despre activitatea sa, precum şi din actele aceluia, carî se vor pune la vederea D-voastre în totalitatea lor.

Adunându-se deci deoparte acest material, prin bunătatea confraţilor noştrî din diferite părţi ale ţării, iar de altă parte apropiindu-se tot mai mult noul period dietal împreună cu nouele alegeri: comitetul a crezut, că este neapărat de lipsă, ca să se convoace o conferenţă generală a alegătorilor români, spre a decide din nou asupra ţinutei noastre faţă cu alegerile dietale viitoare.

On. domni! Vre-o 14 ani sunt deja trecuţi de când naţiunea română transilvanică, ca atare, n'a mai luat parte la vieaţa publică constituţională a patriei. Eu m'aş duce şi mai departe şi a-şi zice, că încă dela anul 1865 încoace, de când cu votul separat al regaliştilor şi deputaţilor români dela dieta din Cluj, noi Românii transilvăneni ne-am retras mai cu totul dela terenul public politic al patriei noastre, — pentrucă vre-o câţiva deputaţi singuratici la dieta din Pesta, vre-o câteva conferenţe naţionale, ce avură loc, încă nu se poate zice, că ar fi însemnând o participare activă la vieaţa publică politică a ţării.

Daunele naţionale, ce după părerea mea au urmat din cauza aceasta, sunt multe şi nereparabile, mai în toate direcţiunile vieţii noastre naţionale. E de prisos a le mai specificà, fiind ele prea bine cunoscute de toţi. Singură împrejurarea, că naţiunea noastră nu poate figurà la locul său ca factor politic al statului nostru, e o dovadă destul de invederată despre scăderea valorii noastre morale în ochii Europei.

Ei bine, chiar din punctul acesta de vedere mie mi-s'ar păreà o schimbare a ţinutei noastre politice a fi neevitabilă.

Dar mai sunt şi alte momente, domnilor şi fraţilor, momente de tot însemnate, cari vorbesc pentru vederile acestea. Să ne aruncăm privirile şi la celelalte popoare din monarhia austro-ungară, şi vom vedeà mai întâi pe mica Croaţia, cum prin înţelepciunea şi tactul său politic în fine totuş izbutì a-şi asigurà prin lege legăturile sale politice autonome cu regatul Ungariei. Vom vedeà mai încolo pe poporul cehic, că deşi după o retragere pasivă de pe terenul politic aproape de 20 de ani, reuşì în fine şi el a ajunge la o egală îndreptăţire politică na-

ţională, care din zi în zi tot mai mult se completează, — pentrucă astfel e spiritul timpului celui luminat, spiritul dreptaţii eterne, care mai curând orĭ mai târziu dă fieştecăruia ce este al său!

Şi oare poporul nostru românesc să fie mai de puţină importanţă decât cele două popoare amintite?!

Mai mult, domnilor, ni-se prezintă de un timp pe orizontul politic al monarhiei alte două momente noue, şi mai pregnante şĭ demne de considerat: nizuinţa spre uniunea personală de o parte, şi spre federalism de alta! Puteà-vom noi rămâneà indiferenţi faţă cu aceste două apariţiuni politice, cari ne ating deaproape?

Aceasta a o decìde, e treaba conferenţei noastre.

O problemă grea aceasta, domnilor; dar nicidecum aşa de grea, ca să nu o putem decide, mai ales când ea trebue să se decidă. O precumpănire a lucrului, din toate privirile serioasă şi liberă de precauţiuni, o voinţă comună firmă, formulată prin clarificarea părerilor şi convingerilor generale, desigur ne va duce la scop. Unui popor, care e conştiu de vitalitatea sa, nu-i este iertat a nu nimerì calea çea adevărată cătră ţinta dorinţelor şi a aspiraţiunilor sale.

Nu voiu să preocup părerile nimănui, domnilor, atâta însă aş dorì, ca fie oricare rezultatul conferenţei noastre, să observăm perfecta *solidaritate,* să observăm strâns concluzele ce se vor aduce de această conferenţă, pentrucă adevăratul folos numai atunci îl vor puteà aveà lucrările noastre. Nu cred să se fi dat uitării valoarea cea mare, ce a avut votul Românilor dat în solidaritate, înainte cu 20 de ani, şi cât de mult a tras el atunci în cumpăna politică a monarhiei.

Pe lângă aceste simţăminte particulare din parte-mi salutându-vă domnilor în numele comitetului central electoral şi zicându-vă un «bine aţi venit» frăţesc, am onoare a declarà conferenţa deschisă».*)

Conferenţa se constitue apoi, alegându-şi prezident pe arhimandritul Nicolae Popea şi notari pe Dr. Aurel Isacu şi Dr. Nicolau Pop, iar la provocarea preziden-

---

*) Din «*Memorialul*», compus şi publicat din însărcinarea conferenţei generale a reprezentanţilor alegătorilor români, adunaţi în 12, 13 şi 14 Maiu 1881 în Sibiiu.

tului delegaţii întruniţi în conferenţă îşi prezentă literile credenţionale. Se predau comisiunii verificătoare, compusă din delegaţii Ioan Roman, Anania Moldovan şi Demetriu Comşa, spre censurare şi raportare, iar şedinţa se suspinde pe o jumătate oră.

După redeschidere se cetesc telegramele de aderenţă, venite dela tinerimea română din Viena şi Budapesta, cum şi dela persoane particulare. Comisiunea verificătoare raportează apoi, că toate actele electorale au fost aflate în deplină regulă, din care motiv se propune *verificarea tuturor celor 103 de delegaţi de pe teritorul Transilvaniei.* Conferenţa îi declară verificaţi.

Secretarul comitetului central electoral, *Gheorghe Bariţiu,* ceteşte acum raportul comitetului către conferenţa naţională, despre activitatea desvoltată în cursul funcţionării sale de trei ani. Raportul a fost următorul:

«Comitetul ales din conferenţa dela 20 şi 21 Iulie 1878, cunoscând din perioadele precedente câte neînţelegeri şi ce perdere de timp preţios se cauzase mai mult numai, pentrucă cei mai mulţi membri ai conferenţelor anterioare nu erau orientaţi despre adevăratul număr de alegători de naţionalitate românească, precum nici de proporţiunile dintre alegătorii români şi neromâni din fiecare colegiu electoral, încă din Noemvrie 1879 a început a se consultà în şedinţele sale asupra acestei afaceri de importanţă mare. În 1/13 Februarie 1880 se adresează mai întâi către vre-o treizeci de bărbaţi locuitori în diverse părţi ale ţării, cerându-le ajutorul lor patriotic şi eficace.

Observând apoi comitetul, că sau nu fusese înţeles bine scopul său, sau că nu venise încă timpul pentru împlinirea acestei misiuni, în Iulie a acelui an se adresă din nou către aceiaş onorabili confraţi, cu aceeaş rugare. Câteva informaţiuni urmară, însă mult mai puţine şi în parte mai scurte, decât să se poată regulà după acelea.

In urmarea unei consultări particulare din 20 şi 21 Octomvrie, comitetul se adresă şi a 3-a oară, sub data de 1 Nov. 1880, către mai mulţi fruntaşi ai poporului, iar pe la începutul acestui an mai învită şi pe alţii, tot spre ajungerea scopurilor sus atinse.

Rezultatele acestei activităţi, mărginite în puteri, ca şi în mijloace, s'ar puteà cunoaşte pe deplin numai din acest convolut

de acte, pe cari comitetul a dispus a vi le prezentà acì, acăror lectură însă ar răpì cel puţin o zi scumpă la o adunare atât de număroasă, ai cărei membri în preponderanta lor majoritate au venit din mari depărtări, cu sacrificarea intereselor proprii, în interesul binelui public.

Spre a da totuş cel puţin unele specimene din număroasele informaţiuni venite la comitet, care apoi le-a luat de bază a ulterioarei sale acţiuni, îmi voiu permite a da lectură la câteva extrase făcute la timpul său dintr'ânsele, şi mai întâi de toate la acelea, în cari majoritatea alegătorilor se arătă a fi românească. Dintre 40 colegii electorale, adecă din cari avem informaţiuni pozitive, majoritate românească se află numai în 16 cercuri şi anume:

1. Vinţul-de-jos. 2. Ighiu. 3. Făgăraş, colegiul superior. 4. Făgăraş, colegiul inferior. 5. Hunedoara. 6. Baia-de-Criş. 7. Orăştie. 8. Haţeg. 9. Dobra. 10. Sebeşul-săsesc, cu 12 români mai mulţi. 11. Ileanda-mare în comitatul Dobâca. 12. Iclodul-mare dto. 13. Lăpuş. 14. Deş. 15. M.-Ludoş. 16. Ocna-Sìbiiului, cu 16 români mai mulţi.

Mai toate celelalte colegii electorale până la numărul de 75 sunt situate, sau în săcuime, sau pe la cetăţi şi opide, în cari alegătorii români se află în minorităţi absolute şi numai în unele se poate că ar eşì o majoritate relativă, dacă respectivii locuitori s'ar fi îngrijit la timpul său ca să reclame în contra nedreptăţirii la conscripţiune. Aşadară în 59 de colegii electorale din Transilvania alegătorii români se află în minoritate, ba din câteva lipsesc cu totul. De împrejurarea din urmă nu se miră nimeni acolo, unde lipseşte poporaţiunea românească; se află însă ţinuturi locuite mai peste tot de Români, unde însă alegătorii românì tot rămân în minoritate neînsemnată. Această anomalie nu se poate explicà nici din sărăcia locuitorilor, prin urmare nici din tabelele de contribuţiuni, din cens, ci numai din litera legei electorale aşa, precum a fost ea improvizată în anul 1848, şi aşa cum s'a modificat în anul 1874 prin dieta Ungariei, la care s'a adaos şi măestrita împărţire a teritorului ţărei în cercuri electorale aşa, ca vechile clase privilegiate să se bucure şi pe viitor de privilegii şi să predomine, ca şi mai nainte. Aşa s'ar puteà luà între altele ca de exemplu cele două colegii din comitatul Braşovului (fără Braşov), unde anume în 4 comune rurale, cele mai poporate şi mai industriale şi cu mare economie-

de vite, din 618 alegători numai 170 sunt români, iar în alte 7 comune, tot mari şi frumoase, din 648 alegători se scot numai 47 români.

De altmintrelea exemple de natura acestora sunt multe, şi dacă onorata adunare voeşte să le asculte din tabela compusă spre acest scop, eu bucuros le voiu cetì pe toate.

Acestea sunt informaţiunile principale, adunate de comitet, spre a le supune la cunoştinţa D-voastre, ca întrucât le veţi aflà de corăspunzătoare, să le puteţi luà de bază a desbaterilor şi concluzelor D-voastre.

Sibiiu, 12 Maiu n. 1881. *N. Popea,* prezident. *Gheorghe Bariţiu,* secretar».*)

Conferenţa ia raportul la cunoştinţă. Urmând propunerile, delegatul *Iuliu Coroian,* după o lungă motivare, face propunerea următoare:

«Considerând, că naţiunea română îşi are deja programa sa politică, primită în anul 1848 pe câmpul libertăţii, şi acea programă e întărită şi prin jurământ;

considerând, că această programă este recunoscută ca atare de toţi fiii naţiunii româneşti, care întru toate corăspunde dreptelor postulate ale naţiunii lor, chiar şi între împrejurările de astăzi;

considerând, că o acţiune, care s'ar extinde până acolo, ca naţiunea română, locuitoare în Transilvania, să participe la dieta din Budapesta, deşì numai pentru încercarea unei învoeli amicale şi frăţeşti cu stăpânii zilei, deoparte se vede ca atare, care nici un rezultat nu ar aveà, iar de altă parte acea procedere ar fi contrară cu ţinuta politică de până acì, ba chiar în contra programei naţionale din 1848:

adunarea declară, că pânăcând naţiunea română nu va fi împărtăşită întru toate de drepturile pe cari le-a avut şi cari i-se cuvin, pânăcând nu va fi recunoscută de naţiune de sine stătătoare, care-şi va organizà apoi afacerile sale în consonanţă cu interesele imperiului austro-ungar: *nu va participà prin deputaţi la dieta din Budapesta.* Totodată această adunare naţională protestează în contra tuturor nelegiuirilor ce s'au făcut şi se fac din zi în zi naţiunii române, şi acestei protestări dă expresiune în faţa lumii civilizate, spre care scop exmite din sinul

*) Din «*Memorialul* etc.

ei un comitet de 9 membri, sub conducerea prezidiului». (Aprobări generale).*)

Asupra propunerii se naşte discuţie. Delegatul *Ioan Lengher* cere, ca propunerea să fie predată unei comisiuni de 30 membri, spre censurare şi raportare, iar *Rubin Paliţa* crede, că propunerea priveşte numai pe Ardeleni, deci are să fie predată unei comisiuni alese din sinul adunării acesteia, cu îndatorirea să raporteze iarăş numai conferenţei ardeleneşti. Delegatul *Dr. Ioan Raţiu* e pentru trecerea propunerii la comisiunea de 30, delegatul *Ioan Ciocan* asemenea, iar *Dr. Aurel Murăşianu* doreşte, ca întâi să se ocupe cu ea o comisiune ardelenească, şi apoi comisiunea comună de treizeci. Delegatul *Elie Măcelariu* pledează tot pentru trecerea propunerii la comisiunea de 30, care se va alege d. a.

Conferenţa decide în acest înţeles, apoi şedinţa se încheie la orele 2 şi jumătate.

În aceeaş zi, la orele 4 şi jumătate d. a. s'a ţinut şedinţa a doua, la care au participat şi delegaţii din Ungaria şi Banat, 52 la număr.

Biroul se compune de astădată astfel: prezident Nicolae Popea, vicepreziden ţi Dr. Ioan Raţiu şi George Pop, notari Dr. Aurel Isacu, Dr. Nicolau Pop, Mircea B. Stănescu şi Francisc Hossu-Longin.

Se alege o nouă comisiune verificătoare, compusă din membrii: George Pop, Parteniu Cosma, Paul Rotariu, Ioan Roman, Anania Moldovan şi Demetriu Comşa, căreia i-se predau toate credenţionalele, atât ale delegaţilor din Ardeal, cât şi ale celor din Ungaria şi Banat, depuse acum pe masa prezidială. Şedinţa se suspinde pe jumătate oră. După redeschidere se verifică 103 delegaţi din Ardeal şi 52 din Ungaria şi Banat.

Se face acum constituirea definitivă a biroului, declarându-se aleşi tot cei aleşi în mod provizor.

Conferenţa alege apoi o comisiune de 30 membri, pentru compunerea şi prezentarea proiectelor de concluze. Sunt aleşi următorii: Vincenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Sigismund Borlea, Coriolan Brediceanu, Iuliu

*) Din «*Memorialul*» citat.

Coroianu, Parteniu Cosma, Nicolau Cristea, Ioan Gallu, Ioan Lengher, Daniil Lica, Diamandi Manole, Gavril Man junior, Ioan Marcu, Andreiu Medan, Petru Mihalyi, Dr. Aurel Murăşianu, Dr. Ioan Nichita, Rubin Patiţa, Teodor Pop, Alexandru Roman, Iosif Roman, Paul Rotariu, George Secula, Nicolau Străvoiu, Ioan Simionaş, Iosif Vulcan, Nicolae Zigre, Nicolae Popea, Dr. Ioan Raţiu şi George Pop.

Delegatul *Dr. Aurel Isacu* propune acum următoarele:

«Considerând, că conducerea cauzelor naţionale se poate efectuì mai sigur şi conştienţios prin asociarea tuturor Românilor, propun: ca *Românii adunaţi la această conferenţă naţională electorală să se constitue pe baza solidarităţii într'un club politic naţional, alegându-şi un comitet central executiv de 30 membri, din toate părţile locuite de Români, cu reşedinţa în Sibiiu*». Iar delegatul *Sigismund Pop* propune următoarele: «Dupăce prin declararea pasivităţii, ce s'a întâmplat înainte cu 12 ani la Mercurea, starea politică, socială şi morală a naţiunii române nu s'a ameliorat, ci din contră, s'a deteriorat: propun *declararea activităţii*».

Ambele propuneri se predau comisiunii. Şedinţa se ridică la orele 6 şi jumătate seara.

Şedinţa a treia aveà să se ţină în 13 Maiu, la orele 10 dimineaţa, dar din pricina, că comisiunea nu şi-a putut terminà lucrările, s'a ţinut numai în 14 Maiu, la orele 10 şi jumătate. După mântuirea formalităţilor se dă cuvântul raportorului comisiunii de 30, lui *Vincenţiu Babeş,* care dela tribună rosteşte vorbirea următoare:

«Domnii mei! Comisiunea de treizeci şi cu biroul, însărcinată de conferenţă ca să se consulte şi să raporteze asupra atitudinei ce ar fi să observe naţiunea noastră în faţa alegerilor ce se apropie pentru dieta din Budapesta, — aş puteà zice, asupra mulţimei de năcazuri, asupra sorţei prezente şi viitoare a poporului român, asupra unei chestiuni după mine importante pentru toate popoarele patriei comune, — mi-a încredinţat mie referada asupra lucrărei sale, votului său.

Nu mi-s'a făcut această onoare, că doară eu aş fi fost iniţiatorul ideilor ce au condus pe majoritatea ei, ci prin bunăvoinţa

sa, în modul îndatinat, vrând a mă distinge, ca pe unul pururea acomodabil simţămintelor şi dorinţelor comune.

Vin deci a satisface acestui onorător oficiu, punându-mi în serviciu toate modestele mele puteri; dar am din capul locului să vă rog, să fiţi cu multă indulgenţă cătră mine, tocmai pentru modestia puterilor mele.

În lucrarea sa, de loc dela început, comisiunea D-voastre întimpină cele mai grele dificultăţi şi se convinse, că în trista şi complicata situaţiune în care se află ţara noastră, cu toate popoarele ei, anume, naţionalităţile nemaghiare, şi între acestea specialmente Românii, — orientarea recere mult timp şi ostenele şi combinaţiuni lungi şi încordate.

Este, domnii mei, un lucru dovedit prin istoria ţărilor şi popoarelor, că într'o ţară, într'un stat politic, nu poate fi o nefericire mai mare, un blăstăm mai greu, decât o sistemă politică greşită, cu legi nedrepte, cu administraţiune nemorală, deoarece atari, după firea lor, seamănă şi propagă demoralizarea şi duc la decăderea generală, şi în fine se răsbună în contra tuturor, mai vârtos în contra urzitorilor şi susţinătorilor lor.

Comisiunea D-voastre a trebuit să vină la această recunoştinţă tocmai prin constatarea relelor ce apasă ţara şi în special pe Români şi cauzează daune imense pentru toţi şi ne ameninţă viitorul tuturor.

Şi am simţit cu toţii urgenta necesitate de a căută şi aflà oarecare mod, oarecare mijloc legal şi posibil, ce ne-ar oferì o speranţă de a delăturà acele rele, de a le stârpì din rădăcină şi de a salvà interesele cele mari, atacate de ele. Chestiunea s'a desbătut serios din toate punctele de vedere, şi toţi membrii comisiunii au ajuns la convicţiunea, că rădăcina răului este pornirea greşită şi falsă a celor dela putere, în întreagă politica lor; şi ceeace mai tare trebue să ne doară e, că cei dela putere nu văd această greşală radicală, nu vor a o recunoaşte şi corege, se identifică cu ea, îşi identifică cu ea soartea patriei şi a naţiunei!

De acì este, domnii mei, că atât ne svârcolirăm şi frământarăm, căutând moduri şi mijloace în contra răului, moduri şi mijloace, cari ne-ar promite succes, şi în confuziunea în care gemem nu le găsirăm cum am fi dorit. În întreagă vieaţa noastră actuală în această patrie un drept aflarăm că avem, dreptul de a ne plânge, de a ne văierà în public, ca să ne asculte ţara;

dar că ascultane-va, şi folosine-va, — cine ar puteà să ne răspundă afirmativ?!

O zic aceasta, pentruca să vă rog, să nu aşteptaţi dela comisiunea D-voastre vre-un proiect, plan, părere de efect precalculabil sigur. Ceeace comisiunea vă propune, nu este decât un plan de loială şi patriotică încercare de a ne orientà şi a ne regulà ţinuta astfel, încât nime să nu ne poată învinuì cu drept, cumcă suntem nepăsători faţă cu calamitatea publică, că nutrim scopuri secrete, neloiale, ci lumea întreagă să se convingă, că tendenţa ne e loială şi sinceră.

Considerând activitatea şi direcţiunea legislaţiunii patriei noastre, ce vedem? Vedem create o mulţime de légi, cari ne apasă şi năpăstuesc, şi prea puţine, cari ne-ar favorizà interesele publice şi private. Dar prin rafinata măiestrie, domnii legislatori s'au îngrijit, ca şi aceste puţine bune legi să fie calificate de a se îndreptà în aplicarea lor practică în contra Românilor, devenind astfel prin aplicare de multeori legea bună încă mai rea decât cea rea, — simţindu-se şi recunoscându-se acest rău peste tot chiar şi de contrarii noştri şi producând nemulţămire generală.

Şi ce să vedeţi? Deşì din fericire, după pacinica sa natură, Românul niciodată n'a dat dovezi de necredinţă faţă de tron şi ţară, totuş el este cel mai vârtos prigonit şi pedepsit pentru nemulţămirea sa. El este mai vârtos restrâns în drepturi şi în libertăţile şi foloasele publice! O sistemă aceasta, decât care mai nedreaptă şi totodată mai funestă nu este în lume, o sistemă, prin a carei mijlocire trebue să se ruineze şi apăsătorul şi apasatul, Maghiarul ca şi Românul. Nu vor domnii maghiari să priceapă, că noi, Românii, ca popor autohton, adecă străvechi cum suntem în acest pământ, precum dovedeşte întreg trecutul de şaptesprăzece secoli, avem o vitalitate extraordinară, bazată pe originea noastră, pe conştiinţa noastră naţională, pe dreptul nostru istoric; nu vor ei să înţeleagă, că dacă ei prin evenimente istorice şi combinaţiuni politice rafinate, au devenit în fruntea afacerilor şi se cred mari şi tari, pe noi, pe Români, conştiinţa de noi şi de dreptul nostru, de vitalitatea noastră probată prin secoli, ne face şi mai tari şi puternici.

Este de mirat şi de compătimit, cum domnii unguri necunosc şi restălmăcesc toate apariţiunile publice şi neîncetat desconsideră adevărul. Astăzi îi vedem punând mare însemnă-

tate, făcându-şi cei mai greşiţi calculi pe maghiarizarea numelor de familie, crezând, că această schimbare de nume schimbă şi sângele şi natura acelor nemaghiari, mai vârtos jidani şi nemţi, şi năcăjindu-se foarte mult, că dintre Români chiar nici unul nu s'a aflat să le facă acea nebună bucurie. Şi ei, domnii maghiari, nu-şi pot explicà această apariţiune lor atât de neplăcută, decât din înstrăinarea şi capriţul Românilor faţă de naţionalitatea maghiară, pe când adevărul e, că Românul nu din capriţ sau după vre-un complot, ci din simţul demnităţii sale, al naturii sale inalienabile nici se reneagă, nici simulează a se renegà. Este popor onorabil şi sincer.

Şi să ştie domnii, că chiar dacă noi, bunăoară din vre-o intenţiune politică am decretà şi recomandà poporului nostru maghiarizarea numelor româneşti, poporul nostru nu ne-ar ascultà, ci ne-ar considerà de corupţi sau nebuni. Dar noi recunoaştem în pretensiunea domnilor maghiari, ca Românii să se renege şi să-şi maghiarizeze numele, dacă i-am da urmare, chiar o daună şi un pericol pentru noi şi pentru naţiunea maghiară.

Atât noi cât şi ei suntem două popoare mici, foarte mici în faţa marilor pericole, ce ne ameninţă din toate părţile, şi în contra cărora trebue să ne pregătim de luptă continuă, luptă pentru existenţă. Pentru acea luptă numărul nostru al ambelor popoare de loc nu ajunge, ci trebue să-l potenţăm, să-l înzecim prin însufleţirea şi solidaritatea noastră, — cari ambele sunt posibile numai pe baza frăţietăţii şi conştiinţei naţionale. Pretensiunea, dorinţa d-nilor maghiari, ca noi, Românii, tocmai pentru de a fi fraţi şi solidari cu ei întru toate, să adoptăm limba lor, moravurile lor, natura şi naţionalitatea lor, să ne identificăm cu ei întru toate, presupune o netrebnicie absolută a elementului nostru, ne consideră de un popor vagabund, ceeace nu suntem şi n'am fost şi nu vom fi niciodată. Prin urmare acea pretensiune şi dorinţă tinde la imposibilitate.

Elementele renegate, cari adecă se lapădă de caracterul lor natural, pot fi de orice alta bune, mai vârtos sunt foarte bune de a profità de foloasele sau favorurile materiale ce li-se ofer, de una însă, de însufleţire pentru idealurile patriei şi naţiunei nu sunt capabile. Entuziasmul pentru patrie şi naţiune lipseşte renegaţilor, căci le lipseşte conştiinţa de demnitate a rasei proprii şi patria le este «ubi bene». Şi tocmai pentru aceasta numai atare conştiinţă de valoare şi demnitate naţională

naşte însufleţirea, care însufleţire în cazuri de pericol potenţează şi înzeceşte puterile şi le face capabile de a învinge chiar în luptă neegală în contra unui inamic de zece ori mai număros.

De-ar da D-zeu, ca domnii maghiari, cari mult se laudă a-şi iubì existenţa, patria şi naţiunea, să priceapă acest adevăr, şi să recunoască odată, ca nu noi Românii suntem, cari tindem la nimicirea patriei şi a naţiunii ungureşti!

Încât pentru legislaţiunea maghiară, ori din ce punct de vedere o considerăm, trebue să mărturisim iarăş şi iarăş, că dintre mulţimea de legi, create de ea, noi Românii nici de una nu avem cauză a ne bucurà pe deplin; mai toate sunt precalculate în contra noastră, în contra desvoltării şi prosperării noastre, ca Români, şi aceasta tot numai, pentrucă suntem consideraţi de un pericol pentru statul maghiar, pentru eschivitatea îndreptăţirii naţionalităţii maghiare la beneficiile vieţii publice în acest stat. Şi cu toate acestea, tot se pretinde şi se bucină în lume, că în această ţară toţi, toate naţionalităţile, au drepturi egale şi se bucură în măsură egală de toate bunătăţile vieţii de stat, şi că chiar egalitate naţională ca în Ungaria nu mai există în vre-o altă ţeară din lume! Va să zică, cătră nedreptăţile şi asupririle ce suferim, ni-se mai plesneşte şi peste faţă cu o minciună colosală, şi noi nu putem la aceasta răspunde, decât ridicându-ne mânile spre ceriu şi oftând: «să-i ferească Dumnezeu pe fraţii noştri maghiari de o situaţiune cum ne-au creat-o ei nouă, de drepturi cum ni le-au decretat şi ni-le administră domnii — nouă, Românilor!»

Noi Românii suntem un element îndelung răbdător, de o putere acomodativă extraordinară, dar şi cu o ştiinţă viuă despre această virtute şi valoare; am suferit lungi secoli, am fost dripiţi şi neîndreptăţiţi de cătră toţi câţi au locuit cu noi, printre noi şi lângă noi, şi n'am perit; iată-ne, că tot suntem vii, cu întreagă conştiinţa noastră; dar nu tot asemenea se pot lăudà fraţii maghiari; ei subjugaţi şi dripiţi de alţii se topesc. Şi de aceea ei lucră foarte neînţelepţeşte, foarte temerar, când vatămă şi provoacă.

Tendinţa noastră deci este leală şi frăţească, de a-i luminà, de a-i face să priceapă, că nedrept, că fals este când bucină ei în lume, cumcă popoarele nemaghiare din această patrie sunt pe deplin egal îndreptăţite; căci în constituţiunea lor ei nouă Românilor nu ne-au făcut loc, din libertăţile lor politice

noi n'avem altă parte, decât dreptul de a vedeà, cum împart ei între sine toate favorurile şi beneficiile publice şi de a ne plânge ocazionalmente, anume, pe timpul alegerilor, căci altădata şi acest drept ni-se deneagă.

Şi dacă este ceva ce ne sfăşie inima de durere şi întristare, pentru nedreptaţirea ce ni-se face, apoi este neglijenţa şi resistenţa ce ne-o opune clasa domnitoare tendinţelor noastre de cultură. Sistema de astazi a domnilor maghiari deloc nu voeşte să ţină seamă de trebuinţele noastre culturale; n'avem un institut măcar creat de ei, din budgetul comun, pentru cultura noastră naţională! Pe când în părţile monarhiei noastre de dincolo de Laita, micuţa Bucovină cu cele câteva sute de mii de Români, are la universitatea din Cernăuţi o facultate, la care mai toate studiile se propun în limba română, noi aproape trei milioane la număr, în Ungaria şi Transilvania, la cele două universităţi susţinute cu spesele statului, afară de câte o catedră pentru limba şi literatura română, n'avem studiu în limba noastră, n'avem un unic gimnaziu, sau vre-o alta şcoală medie, sau măcar, cum expres dispune legea, câteva profesure pentru studii în limba română la institutele existente. Domnii dispunători din budgetul ţării se îngrijesc tot numai pentru a lor limbă, a lor literatură, a lor naţionalitate. Şi aceasta o fac pe baza ficţiunei prea grosolane, care de fel nu se potriveşte cu dreptatea, nici cu spiritul lor de nobleţă şi mândrie naţională. Sau că ţin şi ei, domnii maghiari, de onoare naţională, a folosì, a exhaurià toate mijloacele ţării pentru scopuri de cultură şi vieaţă a singurei naţiuni maghiare?! Ar fi prea greşit. Un stat constituţional, un stat de drept şi un popor ce doreşte să trăiască în civilizaţiunea europeană, nu se poate susţineà, chiar de-ar fi unul dintre cele mai puternice, decât pe temeiul moralei şi al dreptăţei; fără de această bază sigură, nu are, nu poate sa aibă nici un viitor, fiind vieaţa lui, desvoltarea lui, o necurmată agresiune a desvoltării vieţii şi fericirei altor popoare, cari cu asemenea îndreptăţire tind şi ele la vieaţă şi fericire. Nu e cugetabil, ca astăzi, un stat şi popor de o asemenea egoistică, exchisivă tendinţă, să nu provoace şi producă nemulţămire generală, care nemulţămire, continuându-se mult timp, trece în desperaţiune, din care se naşte nihilismul, o ciumă rea a societăţii omeneşti, de care D-zeu să ne ferească, pre noi şi patria noastră! Accentuez aceasta, pentruca domnii noştri să priceapă, că

înstrăinarea, sfaşiarea, duşmania între popoare, anume la noi, aici, nu este decât o consecvenţă naturală a greşitei lor politice. care nu se mai poate continuà fără a nu provocà cele mai funeste urmări, urmari de cari până în acest moment a fost ferită patria noastră numai prin natura blândă şi îndelung rabdătoare a popoarelor ei, şi anume, prin înăscutul simţ de moralitate şi lealitate a Românului, de cari virtuţi însă, aşa mi-se pare, că deja se face prea gros abuz! Naţiunea maghiară în asemenea situaţiune de bună seamă de mult îşi pierdeà răbdarea, precum ne dovedeşte tot trecutul ei. Şi cum nu, când politica şi procedura celor dela putere, faţă de popor şi limba sa, este nemaipomenită! Ei decretându-şi limba lor maghiară de limbă a statului, merg în aplicarea acestei ficţiuni până la cele mai absurde consecvenţe. Am ajuns, de poporul român se trage la judecată, se ascultă la protocol, se jură asupra mărturisirilor, se comandă în administraţiunea politică de toate zilele, se judecă şi condamnă, într'o limbă lui nepricepută şi străină, a lui proprie limbă pretutindenea fiind exchisă, chiar domnii, judecătorii şi ocrotitorii săi nepricepându-o! Până şi în vieaţa privată merge tendinţa de a maghiarizà; chiar şi inscripţiunile dela drumurile de fier şi celelalte comunicaţiuni, prin mijlocul poporului român şi prin comunele curat române, se fac numai în limba maghiară, pe care nime nu o pricepe şi care prin urmare nimănui nu dă direcţiunea pentru care sunt destinate acele inscripţiuni; iar prin şcoalele române, susţinute din sudoarea poporului român, de fel nu se stărue de guvern şi organele şi ordinaţiunile sale la cultură şi moralizare, ci mai numai la învăţarea limbei maghiare!

Unde s'a mai pomenit, în secolul al 19-lea, ca aceste?! Sau că prin acestea voim să scăpăm de nemaisuportabilele sarcini materiale, ce ne impune statul, de calamităţile ce ne trimite cerul pe cap, de pericolele ce ne ameninţă din toate patru regiuni ale lumii?!

Văd că obosesc atenţiunea onoratei adunări, totuş îmi permit a scrutà: de unde vine, sau trebue să fie explicat acest rău general, acest morb al organismului statului nostru?

De unde vine, că în această patrie comună a noastră, unde noi Românii numărăm aproape trei milioane de suflete şi formăm după Maghiari cel mai compact popor, un popor ce are atâtea merite pentru tron şi patrie, întreaga sistemă politică şi întreaga

administraţiune publică astfel este combinată şi executată, încât ori n'avem nici un drept, ori că unde avem câtuş de puţin, n'avem nici un scut, nici o garanţă în contra abuzurilor de sus?

De unde vine, că constituţiunea ţarii şi legile suplimentare astfel sunt întocmite, încât Românul ca atare să nu poată aveà nici o influenţă la regularea afacerilor ţării, nici o parte la beneficiile publice, încât d. e. la budgetul ţării, prin care pentru statul comun se dispun pe an cheltueli până la 280 şi 290 milioane floreni, cele trei milioane de Români să nu poată dispune de un cruceriu; încât la regularea celor mai vitale chestiuni prin lege, pentru sine, votul lor să nu cumpănească, să nu decidă; încât acest factor însemnat şi cu conştiinţa de sine, să fie dat pe deplin în discreţiunea d-lor maghiari; încât chiar acei puţini adevăraţi fii ai poporului român, cari faţă de această politică domnească se străcoară câte-odată ca prin urechile acului în dieta ţării, când îşi ridică acì vocea, ca să arete relele de cari sufere naţiunea română în această patrie a sa, sunt întimpinaţi de către domnii maghiari cu cele mai grele atacuri, sunt insultaţi, respinşi şi declaraţi de «răi patrioţi», de «mâncători de Maghiari», până şi de «inimici ai statului şi tronului»?

Nu încape îndoială, că răul acesta există şi ca el este mare şi este latent, şi numai apariţiunile îi sunt invederate.

Nu încape îndoială, că atunci, când un factor al statului, factorul dela putere, toate le combină şi le execută în contra unui alt factor, în sine asemenea îndreptăţit şi după trecutul său şi ţinuta sa tot asemenea iubitor patriei şi credincios tronului, trebuie să existe, oricât de afund în inima acelui factor domnitor, un greu motiv pentru care o face aceasta, şi că acel motiv, cu cât este mai neîntemeiat şi nemoral, cu atât trebuie să fie mai bine ascuns dinaintea lumii şi mascat prin fel de fel de argumente false, pentru de a seduce şi amăgì lumea. Dar tocmai această împrejurare şi apariţiune dovedeşte, că factorul stăpânitor pătimeşte de un greu morb, care trebuie vindecat, fiind el un pericol pentru vieaţa şi desvoltarea statului, un vierme ce roade la rădăcina fericirii comune.

Iată cum cuprinde comisiunea D-voastre şi raportorul ei acest morb şi motiv funest în corpul statului maghiar. Domnii dela putere, domnii maghiari, în conştiinţa lor de slăbiciunea naţiunii maghiare, prin neînsemnătatea numărului ei, între elemente străine, şi-au format ideia fixă, că vieaţa şi desvoltarea

și bunăstarea poporului român din patrie este împedecarea desvoltării și bunăstării, este chiar moartea elementului maghiar, firește, bazați pe presupunerea, că elementul, că națiunea maghiară, nu poate să existe și să se desvoalte, decât pe conta altor elemente, stăpânindu-le și exploatându-le pe acestea, și prin urmare împedecându-le sistematicamente desvoltarea și libertatea națională și constrângându-le a se renegà, a se preface în maghiare!

Aceasta și numai aceasta este cheia enigmei, este morbul, este motivul nefericitei politice a domnilor maghiari, din care curg ca dintr'un izvor înveninat toate, toate relele de cari suferim noi Românii și sufere țara întreagă, chiar și frații Maghiari, cari sacrifică toate, chiar și dreptatea, pentru o ideie fixă!

Pe cât ține această ideie fixă, acest morb în capetele domnilor, nu poate fi speranță de îndreptare, și acì se concentrează îngrijirile noastre, temerile noastre, pericolul cel mare pentru prezent și viitor.

Dar cum să-i vindecăm noi pe domnii maghiari de acel greu morb, de acea ideie fixă? Cum să-i luminăm, cum să le dovedim noi, că greșită este credința lor, că existența și prosperarea elementului maghiar nu este condiționată de subjugarea, dripirea și nimicirea popoarelor conlocuitoare, și anume a Românilor, cari și ei sunt izolați între popoare străine, cu tendințe uneori contrare desvoltării lor, întocmai ca și Maghiarii? Iată chestiunea cea mare, ce a preocupat comisiunea noastră și trebuie să ne preocupe pe toți, câți ne iubim patria și națiunea.

Constat la acest loc, că între toți membrii comisiunei D-voastre unul nu s'a aflat, care să nu recunoască, sau chiar să nege greșita politică de sus și relele ce produce aceea pentru noi și pentru țară. Dar merg încă mai departe și constat, că chiar țara întreagă, așa zicând opiniunea publică a tuturor popoarelor, cu cel maghiar împreună, recunoaște aceasta și o profesează prin jurnale și prin toate adunările. Și de aceea cred, că nime nu va fi surprins, dacă Românii, conform simțului și dorinței lor naționale și patriotice, află sosit timpul, ca să-și facă datorința, manifestându-se în fața lumii, prin toată ținuta lor, și față de alegeri, ca adevărați patrioți, sinceramente devotați tronului și aspirători la frățietate și solidaritate cu toate popoarele patriei, și mai vârtos cu națiunea maghiară, cea de o soarte cu noi, pentru scopul de a conlucrà la vindecarea celor de sus dela putere de ideia fixă, de morbul cel greu, ale cărui consecințe

nu sunt şi nu pot fi decât devastaţiunea şi ruinarea ţării. Mai mult şi mai tare ca ori şi când naţiunea română de sub coroana ungurească trebuie să se dovedească înţeleaptă, rezolută, sinceră, pentruca să facă a dispăreà temerile şi suspiţiunile fraţilor maghiari, pentruca împreună să poată conlucrà la salvarea marilor interese comune.

Din acest punct de mânecare, comisiunea D-voastre, combinând serios asupra modului, fireşte că a întimpinat nu tocmai puţine dificultăţi şi a trebuit să audă şi să ia în consideraţiune cele mai diferite opiniuni. Vă puteţi închipuì înaintea unei probleme cât de grele este pus un medic, chiar un consiliu de medici, când constată, că un greu morb a cuprins toate organele unui pacient, i-a cuprins toţi nervii până la măduvă, că oriunde pui mâna doare, şi pacientul o respinge, oricare medicină îi recomanzi, nu-i place, nu vrea să ştie de ea! Înzadar îi spui, că morbul îi mistueşte puterile şi că n'are decât să voiască şi poate să fie vindecat, sănătos, căci el nu-ţi crede, pentrucă se teme, că vrei să-l ucizi, şi e mai aplecat însuş a se ucide!

Nime deci nu se va mirà când voiu zice, că ajunsesem în comisiune de a ne îndoì chiar de posibilitatea unei majorităţi pentru un mod oarecare, măcar că pricepem cu toţii datorinţa noastră, de a ne căutà şi formulà un atare mod cu orice preţ.

Perplexitatea noastră, fireşte, trebuià să crească cu cât mai mult ne convingeam de situaţiunea complicată şi de anevoinţa de a găsì punctul asupra căruia să ne concentrăm atenţiunea în prima linie.

A trebuit deci să ne facem concesiuni, să procedem din mai multe puncte de vedere, pe diferite căi, dar spre acelaş scop.

Astfel am fixat punctele de mânecarė: *naţiunea română cu naţiunea maghiară în legătură patriotică, în drept egal, politic şi naţional, în patria comună.* Din aceste puncte de mânecare am venit la chestiunea atitudinei, ţinutei, pe care să o adoptăm faţă de alegerile pentru dieta ţărei, recunoscând, că numai acea atitudine, resp. ţinută, poate să fie bună, prin care scopul nostru poate fi atins, sau cel puţin pus în lumina zilei, pentruca toţi să-l cunoască.

Astfel s'a născut întrebarea: Cum Românii între grelele împrejurări de astăzi să proceadă, pentruca domnii dela putere

şi ţara întreagă să le cunoască scopul, tendinţele şi dorinţele? Şi s'au făcut diferite propuneri, şi am ajuns la stereotipa chestiune de *activitate»* şi «*pasivitate*», adecă am ajuns a examinà serios: oare pot Românii să păşască activi, rezoluţi, la alegeri? Pot ei sperà a-şi alege pe adevăraţii lor bărbaţi de încredere? Este oportun, adecă, împrejurările ce domnesc în sferele de sus, admit ele speranţa, că prezentându-se puţinii deputaţi români în dietă, vor fi acolo bine primiţi şi ascultaţi cu gravaminele lor şi cu o programă naţională?

Este cugetabil şi probabil, că vocile adevaraţilor reprezentanţi români vor fi cumpănite după valoarea morală a naţiunii române, iar nu ca până acuma, simplu numărate şi respinse? Este consult, ca alegătorii români prin toate parţile sau cercurile să păşească asemenea, sau să-şi acomodeze păşirea împrejurărilor locale?

Şi mai câte toate alte asemenea scrupulozitaţi. Şi în consideraţiunea legilor, anume, a legii electorale şi a volniciei administraţionale s'au făcut propuneri, ca nici un alegător român, care va voì să asculte sfatul nostru, să nu meargă la urnă, şi nici un deputat român, nici dintr'o parte, să nu se prezinte în dietă, pentruca ăstmod manifestând nemulţămirea generală a Românilor, sa declinăm dela noi orice responsabilitate pentru relele şi decăderea ţărei. Şi s'au făcut iarăş propuneri, ca toţi alegătorii români să fie înteţiţi a merge la urnă şi a alege oriunde se poate naţionalişti români, cari să meargă la dietă şi să descrie acolo relele ce ne bântuesc şi să-şi pună toate puterile spre a le delăturà, iar unde nu se poate reuşì cu Români, acolo alegătorii noştri sa sprijinească pe candidaţii străini, cari şi ei vor recunoaşte răul şi se vor angajà a-l combate şi vindecà. Şi s'au făcut propuneri, ca să se urmeze o cale mijlocie, sau să aleagă, pe unde se poate, puţini, dar cei mai dibaci bărbaţi români, şi iarăş ca să aleagă numai prin părţile ungare şi banatice, unde pe temeiul legii electorale, cevaş mai bune, există doară posibilitatea de a reuşì la câteva locuri, iar pentru părţile transilvanice să se susţină pasivitatea de până acuma, regulându-se ea însă, ca să devină mai reală şi serioasă.

S'au adus pentru aceste diferite propuneri cele mai plausibile argumente. S'a zis şi recunoscut, că natural ar fi, ca alegătorii români, ca cetăţeni de stat, să participe cu toţii la alegeri, trimiţând reprezentanţii lor la dietă, căci dorim şi iubim

constituţionalismul şi recunoaştem, că acolo la dietă este locul, unde prin reforme ar fi a se stârpì relele şi a se votà şi organizà binele pentru toţi. Dar s'a reflectat din altă parte, că da, aşa ar fi natural, dacă legea şi constituţiunea nu ne-ar fi pus din adins în situaţiunea nenaturală, în cătuşi politice, făcându-ne imposibilă, sau cel puţin necompatibilă cu demnitatea noastră naţională o astfel de păşire, respective activitate.

Un popor, precum este cel român, de aproape trei milioane de suflete, un factor de atâta însemnătate în stat, fireşte că are datorinţa de a întrà în dietă, de a întrà în acţiune, şi de a conlucrà la binele public. Când însă se lucră de alegeri, atunci ştiut este, că acelea trebue să fie serioase; iar când este ca să fie serioase şi demne, atunci se recer două condiţiuni indispensabile: 1. O lege electorală bună. 2. Libertate electorală, adecă, alegătorii să poată alege liber. Fără de aceste condiţiuni, alegerile sunt numai o minciună şi înşelăciune politică.

A merge la urnă fără de atinsele condiţiuni, este a-se pune în serviciul puterei, a se face unealtă domnilor, spre ruinarea ţărei. Astfel de alegeri pururea au compromis libertatea şi au împins ţările în prăpastie; de astfel de alegeri să ferească D-zeu pe Români!

Avem o lege electorală, în unele privinţe liberală, am puteà zice bună; dar este bună numai la părere, căci ea cuprinde restricţiuni, prin cari se paralizează tot ceeace pare bun în ea, iar specialmente pentru Români, şi anume pentru cei din Transilvania, ea formalmente este întocmită, ca să reducă votul poporului la nimica.

Toată lumea ştie, că Transilvania numără între ţările mai sărace, de aceea şi cuota contribuţiunii ei este proporţionalmente mai mică, decât a părţilor ungurene. Cu toate acestea, legea electorală a Ungariei statoreşte pentru alegătorii rurali din Transilvania, cari mai toţi sunt Români, un cens mult mai mare, îndoit, întreit şi chiar înzecit ca cel pentru celelalte părţi, fireşte pentru a despoià pe poporul român de dreptul electoral şi de a eliminà influenţa reprezentanţilor săi din legislaţiune. Ei bine, cum să numim noi această dispoziţiune, absurdă sau perfidă?! Ce fel de tendinţă puteau urmà d-nii maghiari legislatori la crearea acelei legi şi la compunerea şi împărţirea cercurilor, prin care operaţiune din urmă deasemenea, şi încă şi în părţile ungurene, efectuiră, că mulţimea de Români abià ici-colea, prin

sforțări extraordinare, poate scoate câte un deputat național? Din cei 75 de deputați ce aleg părțile transilvanice, Românilor, după numărul lor și cuota lor de contribuțiune în bani și în sânge, ar trebui să li-se vină cel puțin 40, pe când după măiestria legii și volnicia administrațiunii nici 10, ba nici 5 nu pot alege cu siguritate! Apoi nu este aci evident scopul de a scoate pe Români din legislațiune, ca să nu fie în stare a apără acolo nici drepturile țării, nici pe ale lor? Nu este aci pipăibilă reavoința, pipăibilă sistema de a ținea poporul român pururea în jug, de a-l exploată pururea ca pe o unealtă?! Ei bine, între astfel de împrejurări poate fi serios vorba de activitate? Așa întreabă ceice nu de bunăvoie, din principi, ci din fatalitatea acelor împrejurări recomandă pasivitatea. Și argumentul este întru adevăr prea întemeiat. Românii, majoritatea precumpănitoare a Transilvaniei, sunt învitați la masa comună în Budapesta, dar pe când ei cu cuvântul sunt învitați, ca egali în drept, în faptă li-se pun o sută de pedece în cale, iar la masă, în loc de scaun cuviincios de șezut, li-se pune un băț, ca în derisiune!

Ca să vă ilustrez cugetul domnilor de sus, îmi permit a vă enară un incident de acum cam 12 ani, când d-l conte Iuliu Andrássy purtă cârma în Budapesta. Fiind vorba de nedreptatea ce se face Românilor ardeleni prin legea electorală, Excelența Sa se rosti, că i-ar plăceà mult și ar dori, ca din Transilvania Românii să-i trimită măcar și 30 și mai mulți deputați, dar aceia să fie în tabăra sa, să vorbească și să voteze cum d-sale îi place, să-i fie adecă unelte. Va să zică, numai de unelte voiesc pe Români; și fiindcă se cred convinși, cumcă Românii încă s'au săturat de a fi tot numai uneltele altora, că li-s'a deșteptat conștiința și își simt demnitatea și își cunosc dreptul: îi decretează simplu de scoși din vieața publică, și în parlament reduși la nimica! Iată, astfel se explică și se pricepe întreaga mizerabilă situațiune internă a patriei noastre. Vedeți, până unde merge patriotismul și înțelepciunea, chiar a celor mai de frunte bărbați de stat maghiari. Prea firesc lucru deci, că întreagă administrațiunea publică la noi este inimică Românului, cărei toate cauzele și interesele noastre sunt date în discrețiune. Cum deci poate sa fie la noi vorba de libertate electorală?

Unde s'a pomenit, în era nouă a constituționalismului domnilor maghiari, între Români asemenea libertate?!

Atare libertate este concesă numai acelor alegatori români, cari mai ştie Dumnezeu din ce motive sau amăgiri merg la urna expres spre a alege uneltele domnilor.

Dar administraţiunea încă nici la atâta nu se mărgineşte. Deja la conscrierea alegatorilor români, şi la censurarea listelor, ea îşi permite fapte, abuzuri ne mai auzite. Am văzut d. e. la începutul domniei lui Tisza, în comitatul Timişului, listele compuse prin comisiuni comitatense la faţa locului, prin comune, nopţi întregi, cu uşile încuiate, censurându-se de vice-comite şi proto-notar, şi pe baza denunciaţiunilor cerute dela notarii comunali ştergându-se dintre alegătorii români cu miile, 9000, din acel unic comitat român, pe când din ţara întreagă tot atunci în centru nu se ştersesera decât vr'o 900. Iar d-l ministru de interne, interpelat în dietă şi reflectat, că faptul se prezintă ca un abuz sistematic, căruia ar fi a se pune capăt din oficiu, a refuzat direct a cercetà cauza, avizând pe cei vătămaţi în dreptul lor la curtea de cassaţiune. Va să zică: 9000 de alegători dintr'un comitat să facă 9000 de recursuri, cu spese de vre-o 90,000 floreni, pentruca în cel mai bun caz să-şi revindece dreptul de alegere, după actul de alegere!

Dar chiar la alegeri, ce vedem? Vedem pe bietul Român tras, împins de domnii oficianţi şi de uneltele lor, ameninţat şi tavălit la urnă pentru omul stăpânirei! Chiar la alegerile municipale şi comunale le vedem pe organele stăpânirei smulgând din mânile bietului Român şedula proprie, şi impunându-i pe a domnilor, ca să iasă din urnă tocmai contrarii poporului!

Vai de astfel de constituţiune şi libertate, care în loc să ridice, să îndrepte poporul, îl tăvăleşte şi demoralizează! Va sa zică legea e rea, e nedreaptă, iar aplicarea legei prin organele publice şi mai rea şi nedreapta. Şi aşa este pretutindeni unde reacţiunea şi despotismul se încuibă sub masca constituţiunei şi libertaţii. Sa vă aduc un exemplu eclatant din vecinul stat, din România. Erà pe la începutul deceniului 1870, când guvernul d-lui Lascar Catargiu ocrotià ţeara. D-voastră ştiţi, ca acolo alegatorii toţi sunt Români, că au o constituţiune şi o lege electorală din cele mai liberale în Europa. Şi aceea ştie toata lumea, că cei mai iluştri patrioţi din acea ţeara sunt: Ioan Brătianu şi Constantin Rosseti. Ei bine, aduceţi-vă aminte, ca aceşti iluştri patrioţi şi bărbaţi de stat pe acel timp, în ţeara întreagă, nu gasira colegiu electoral, care sa-i poată alege în

cameră! Se ridicară apoi, câţiva ani mai târziu, grei nouri, grele pericole pe orizontul ţarii, şi falsificătorii drepturilor poporului nu sunt bărbaţii, cari sa ştie înfruntà acele pericole şi salvà existenţa şi onoarea ţării. M. Sa chemă deci pe Brătianu la sine şi-l provocă sa între în acţiune, căci necesitatea este mare şi urgentă. Dar Brătianu îi raspunse adevărul, ca nu-i este posibil, caci alegerile nu sunt libere. In etern memorabile vor rămâneà cuvintele ce rostì, ca scurt răspuns, înţeleptul şi patrioticul domnitor: «*Voiesc şi voiu face, ca alegerile să fie libere*». Urmarile sunt cunoscute. Alegerile se făcură libere. Bratianu şi cu partida naţională venì la putere. Armata trecù Dunarea şi se acoperì de glorie, diplomaţia română făcù, ca elementul român dela Dunăre sa fie recunoscut de Europa, ca o necesitate a echilibrului european. Regatul României se înalţă mândru pe orizontele staturilor de rang şi vază!

Vieaţa publică, condiţiunile de prosperare, României îi sunt date în propriile mâni. Când noi Românii de sub coroana Sf. Stefan vom aveà o lege electorală dreaptă şi recerutele garanţii pentru libertatea electorală, atunci nime mai cu plăcere, zel şi bucurie nu se va îmbulzì la urnă şi în dieta ţării, şi atunci de bună seamă patria noastră comună va ieşì din impasul în care au împins-o domnii maghiari, şi din calamităţile de cari este bântuită.

Astăzi putem noi să contribuim ceva spre îndreptare prin participarea noastră, ori cât de zeloasă la alegeri? Să nu ne facem iluziuni. Nimic nu putem decât cel mult să mai încercăm a luminà şi capacità pe cei de sus prin cei puţini, posibili aleşi ai noştri, prin unele cercuri, deja dedate a alege, dedate a învinge contra tuturor intrigelor şi violenţelor domneşti.

Comisiunea D-voastre, la deslegarea problemei sale s'a adoperat a ţineà cont de atinsele consideraţiuni, de toate bine motivatele opiniuni, sperând, că astfel va întrunì unanimitatea adunării. Astfel a trebuit să recunoască, că Românii din Transilvania, oricât să dorească şi să se sforţeze, pe lângă legile şi administraţiunea politică de astăzi nu pot fi în stare a alege atâţi şi astfel de deputaţi naţionali, cari să le reprezinte cu efect şi demnitate interesele cele mari, şi să ià asupra lor responsabilitatea faţă de viitor. Prin urmare, comisiunea s'a acomodat votului acelora, cari cred, că sub presiunea grelelor împrejurări de astazi, Românii din Transilvania n'au loc, n'au ce să caute

în dieta din Budapesta. Iar încât priveşte părţile aparţinătoare Ungariei proprii, comisiunea deşì s'a convins, că şi acolo legea şi administraţiunea faţă de Români este nedreaptă, şi aceeaşi sistemă de apăsare domneşte, totuş a trebuit să recunoasca adevărul, că în acele părţi, la unele locuri, încordarea de puteri, alegătorilor români le-a succes a realizà alegeri naţionale eminente, deşì în număr foarte neînsemnat; deci aflând oportun, şi chiar de lipsă, ca atari bărbaţi măcar cât de puţini să se înfăţoşeze la dieta ungurească, pentru de a da acolo fidelă expresiune năcazurilor noastre şi nevoilor ţării şi a rugà şi conjurà pe cei dela putere, să-şi schimbe politica şi sistema faţă de Români, propune continuarea activităţii.

Comisiunea a aflat de bine şi necesar a da cea mai viuă şi sinceră expresiune adevărului, oricât de neplăcut şi dureros este el, în situaţiune, şi a dovedì prin faptă, că Românii nu se exchid din legislaţiunea ungară şi din vieaţa publică de bunăvoe, din principiu, pentru a demonstrà, ci numai din amara necesitate; prin urmare, că unde legea şi executarea ei le lasă spaţiu, măcar cât de îngust, chiar cu grele lupte sunt gata a-l ocupà, măcar că nu leagă vre-o mare speranţă de succesul luptei lor, ci mai mult dorind a-şì manifestà loialitatea şi patriotismul, de care sunt conduşi întru toate.

Noi, domnilor, oricât de supăraţi şi neîndestuliţi, tot nu trebue să desperăm, ci să susţinem credinţa, că în fine ne va succede a convinge pe cei dela putere despre rătăcirea lor şi nedreptatea ce ne fac. De aceea punem mult temeiu pe mergerea câtorva demni bărbaţi naţionali la dietă, pentru de a spune şi convinge pe domnii maghiari, că Românii toţi îşi iubesc patria şi toţi din profundul inimei regretă politica domnilor, cari din ea fac pentru popoarele nemaghiare un carcer. Românii cu dor şi sinceritate se interesează de soartea patriei, recunoscând într'ânsa scutul şi apărământul existenţei şi desvoltării şi fericirei tuturor, şi oftând, ca ea prin urmare să devină pentru toţi fiii ei mamă adevărată, iar dela domnii maghiari aşteptând, că doară vor fi ajuns şi ei să priceapă, că nu mai merge cu forţa, nedreptatea şi înşelăciunea, că pe această cale, prin aceste mijloace, numai ne ruinăm şi nimicim reciprocamente, Maghiarii sforţându-se, risipind puterile ţării, pentru de a ne apăsà şi împedecà desvoltarea naţională, noi sforţându-ne în rezistenţă pentru de a ne salvà existenţa şi viitorul, — pe când toţi, cu

puterile împreunate, ca fraţii, câte bune şi frumoase am puteà face, cât progres, câtă fericire am puteà mijlocì pentru toţi, pentru toate naţionalităţile, câtă bucurie şi linişte sufletească am cauzà monarhului comun! Cred deci, că este oara supremă, ca să inaugurăm o nouă sistemă politică, bazată pe iubirea, stima şi armonia tuturor popoarelor patriei, pentru binele tuturor şi siguritatea comună!

Comisiunea a adaos propunerilor ei şi o programă specială, care să servească ca de conducere pentru partida naţională şi deputaţii ei, care programă se va aduce la desbatere, căci oricât ne-am consultà, alta mai bună, mai corăspunzătoare împrejurărilor, abià vom fi în stare a combinà». (Aplauze sgomotoase).*)

Se ceteşte proiectul de rezoluţiune, textuat astfel:

«Reprezentanţii alegătorilor români de prin toate părţile de sub coroana Ungariei, adunaţi la Sibiiu în conferenţă electorală în zilele de 12, 13 şi 14 Maiu 1881, dând în unanimitate cea mai vie şi dureroasă expresiune tristei situaţiuni ce a creat constituţiunea actuală prin număroasele legi ale patriei, foarte greşite şi dăunoase, anume, prin legea pentru uniune, legea pentru naţionalităţi, legea pentru instrucţiunea publică, legea municipală şi legea electorală, aceasta mai vârtos relativ la Transilvania, atât pentru unilateralitatea lor întrensacă, cât şi prin modul aplicării lor, respective prin întreaga administraţiune, până şi a justiţiei publice;

considerând, că întreg aparatul de stat, întreaga legislaţiune, întreaga politică internă se dovedesc ca combinate, decretate şi executate întru interesul rău priceput numai al unei naţionalităţi, anume, al celei maghiare;

văzând, că această situaţiune şi aceste combinaţiuni, pe cât de nedrepte, tot atât şi de funeste în consecinţele lor naturale, ameninţă patria întreagă, a cărei de toţi adânc simţita decădere politică, morală şi economică a devenit deja ne mai mascabilă dinaintea lumii;

constatând de altă parte, că tocmai prin atinsele legi şi instituţiuni nedrepte, activitatea Românilor faţă de alegerile pentru dietă, încât pentru Transilvania este făcută imposibilă, iar pentru cei din părţile ungurene şi bănăţene, dacă şi

*) Din «*Memorialul*» amintit.

nu absolut imposibilă, dar în cel mai mare grad redusă și paralizată, îngreunându-li-se peste puterile lor lupta parlamentară pentru cele mai vitale interese ale patriei comune, lupta pentru drepturile, respective desvoltarea și bunăstarea tuturor popoarelor patriei, și totdeodată explicându-se prin acele legi și instituțiuni nedrepte sistematica devalvare și desconsiderare a națiunei române în patria comună și în vieața publică peste tot, a unei națiuni cu conștiința de sine și de importanța sa, a unei națiuni atât de număroase și binemeritate de tron și patrie;

din îndemn adevărat loial și curat patriotic, reprezentanții alegătorilor români legându-se și constituindu-se în solidaritate, ***recunosc necesitatea de a se unì toți Românii de sub coroana Sfântului Stefan și de a-și împreunà și organisà puterile pentru apărarea drepturilor și intereselor tuturor, politice, economice și mai vârtos acelor mai desconsiderate naționale și culturale ale lor proprii,*** *ca condițiuni de vieață.*

Spre scopul acestei apărări, pentru Românii din Transilvania se recunoaște ***necesitatea de resistență passivă față de legislațiunea din Budapesta și de alegerile pentru aceea,*** *pe cât timp sustau acele legi nedrepte și acea administrațiune vitregă pentru ei, iar pentru Românii din părțile ungurene se recunoaște* ***oportunitatea de a participà la alegeri și la dietă,*** *pe cât le permite legea și executarea ei onestă și împrejurările locale, spre scopul de a scoate un număr posibil de deputați naționali, carì în sânul legislațiunei patriei să dea exactă expresiune tristei situațiuni mai sus atinse și să stăruiască la reviziunea legilor rele și la mai loiala executare a acelora, întru îndreptarea actualei situațiuni.*

Pentru executarea acestui enunciat, respective a acțiunei urmânde, adunarea generală a reprezentanților alegătorilor românì ***numește un comitet electoral permanent de nouă membri,*** *care constituindu-se cu reședința în Sibiiu,* ***va compune un memorand explicativ,*** *detaiat în cauză și îi va da cea mai extinsă publicitate. De asemenea va combinà cele mai corăspunzătoare moduri și mijloace legale pentru regularea, atât a pasivității pentru Transilvania, față de dietă și de alegeri, ca această pasivitate să devină serioasă și reală, cât și a activității pentru celelalte părțì locuite de Români, și peste tot a activității prin toate inferioarele sfere ale vieții publice, anume, prin municipalități și comune, angajându-se toți membrii acestei conferențe la*

conlucrare loială și zeloasă pentru această politică în sinul poporului român».

Se deschide discuție. Delegatul *Dr. Aurel Mureșianu* propune acceptarea proiectului de rezoluțiune cu unanimitate și fără discuție. *George Popa* cere, ori activitate pentru toți, ori pasivitate pentru toți. *Ioan Lengher* e pentru acceptarea activității pe întreaga linie. *Diamandi Manole* primește propunerea comisiunei. *Dr. Ioan Bozocean* e pentru propunerea lui Lengher. *George Barițiu* recomandă spre primire propunerea comisiunei. *Ludovic Ciato* primește propunerea lui Lengher. *Ioachim Murășanu* propunerea comisiunii. *George Popa* și *Ioan Lengher* își recomandă de nou spre primire propunerile făcute, apoi reflectează la vorbirile rostite raportorul *Vincențiu Babeș*, într'o vorbire mai lungă, după a cărei terminare *George Popa* și *Ioan Lengher* își retrag propunerile, iar conferența primește *cu unanimitate* proiectul de rezoluțiune al comisiunei de treizeci.

In numele comisiunei de 30 delegatul *Ioan Lengher* propune apoi conferenței spre primire următorul proiect de program politic:

Programa partidei naționale române din Ungaria și Transilvania, statorită în conferența electorală din Sibiiu în 12—14 Maiu 1881.

Partida națională va lucrà pe teren legal pentru exoperarea următoarelor drepturi:

1. Incât privește Transilvania, recâștigarea autonomiei sale.

2. Introducerea ex lege a uzului limbei române în toate ținuturile locuite de Români, atât la administrație, cât și la justiție.

3. In ținuturile locuite de Români aplicarea de funcționari români, iar dintre neromâni numai de aceia, cari știu vorbì și scrie românește și cari cunosc moravurile poporului român, și delăturarea uzului de astăzi, de a se aplicà ca amploiați indivizi necunoscuți și necunoscători de popor.

4. Reviziunea legei despre egala îndreptățire a naționalităților în favoarea acestora, loiala și reala executare a tuturor legilor.

*) Din «*Memorialul*» amintit.

5. Eluptarea şi susţinerea autonomiei bisericilor şi şcoalelor confesionale, ca a unor chestiuni curat de naţionalitate. Provederea din vistieria statului a şcoalelor române şi a altor institute de cultură naţională în proporţiune cu sacrificiile de sânge şi avere ce le aduce naţionalitatea română pentru patrie, având de a se delătură legile şi ordinaţiunile, cari se contrariează desvoltării naţionale.

6. Crearea unei legi electorale pe baza sufragiului universal, sau cel puţin ca fiecare cetăţean, care e supus la dare directă, să fie învestit cu drept de alegere.

7. Fiindcă prosperitatea statului e condiţionată dela mulţămirea tuturor civilor săi, iar prin protejarea unei naţionalităţi şi suprimarea celorlalte se provoacă nemulţămire, se turbură liniştea civilor de stat şi se nutreşte ură reciprocă: partida naţională va luptà contra tuturor tendinţelor de maghiarizare manifestate din partea organelor statului pe cale directă şi indirectă, ca în contra unor fapte nepatriotice.

8. In chestiunile libertăţilor publice peste tot, precum şi a reformelor necesare în administraţiunea publică, şi mai ales în situaţiunea economică financiară, respective în privinţa sarcinilor publice, devenite ne mai suportabile, partida naţională va conlucrà frăţeşte cu toţi aceia, cari mai vârtos vor ţineà cont de interesele şi bunăstarea poporului peste tot.

*9. Chestiunea dualismului nefiind astăzi la ordinea zilei, partida naţională îşi rezervă a se pronunţà asupra ei la timpul său.**)

Proiectul de program se primeşte cu unanimitate şi fără discuţie. Conferenţa alege apoi un comitet electoral permanent central, compus din următoarele persoane: Vincenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Parteniu Cosma, Diamandi Manole, Nicolae Popea, George Pop, Dr. Ioan Raţiu, Visarion Roman, George Secula, Mircea B. Stănescu şi Anania Trombitaş.

Prezidentul declară conferenţa de încheiată.

*

«*Comitetul electoral permanent*», — constituit sub prezidenţia lui *Parteniu Cosma*, — a dat în 8 Iunie n. 1881 două *apeluri,* unul adresat delegaţilor, cari au participat la conferenţa generală electorală din Maiu, şi altul pre-

*) Din «*Memorialul*» amintit.

şedinţilor cluburilor cercurilor electorale din Ungaria şi Transilvania. Acestora din urmă li se trimit actele conferenţei, concluzele şi programa naţională, cu îndrumarea, să grijească, ca solidaritatea enunţată la Sibiiu să fie respectată, şi ca alegătorii români să-şi dee voturile numai candidaţilor despre cari se poate presupune, că sunt aderenţi ai programei naţionale. Iar delegaţilor li se face de datorinţă, să convoace la întrunire alegătorii din cercurile lor şi să le comunice cele săvârşite din partea conferenţei dela Sibiiu, dându-se alegătorilor exactă informaţiune despre concluzele luate, mai ales din motivul că «presa maghiară luase o ţinută cu totul ostilă faţă de conferenţă, explicând concluzele ei în mod fals şi cu evidenta tendinţă de a mistificà şi seduce opiniunea publică», precum şi din motivul, că «prin unele părţi ale patriei s'a pornit o stratagemă formală spre seducerea poporului în altă direcţiune». Delegaţii să caute deci şi să orienteze poporul, scutindu-l de amăgire.

Dar nu numai presa maghiară s'a arătat ostilă faţă de hotărîrile unanime ale conferenţei naţionale din Sibiiu, ci şi guvernul, ori mai ales guvernul, pe care l-a supărat mult îndeosebi punctul prim din programul naţional: *reclamarea autonomiei Transilvaniei.* A şi făcut toate pregătirile, ca pe baza acestui program «*antipatriotic*» să nu poată întrà nime în dieta ţării. Şi a făcut demersuri, în prima linie pe lângă arhiereii români, ca să se însceneze o contramanifestaţiune, pentru a se slăbì în jos efectul hotărîrilor luate în conferenţa naţională din Sibiiu.

Cât de mare va fi fost influinţa, ori chiar presiunea guvernului, asupra arhiereilor, se poate vedeà din faptul, că mitropolitul *Miron Romanul* s'a văzut silit să se adreseze protopresbiterilor din arhidieceza Transilvaniei în 11 Iunie 1881 cu cerculariul de sub numărul 1921 Pres. în care le spuneà următoarele:

«Faţă de unele presupuneri greşite, cari, precum am înţeles, se lăţesc tot mai tare, mai ales acum în zilele alegerilor de deputaţi dietali, mă simt dator conştiinţei şi poziţiunii mele arhipăstoreşti a face cunoscut iubitului cler şi popor arhidiecezan, că eu la conferenţa politică a unui număr considerabil de Români din Ungaria şi Transilvania, ţinută aici în Sibiiu în

3*

luna trecută a lui Maiu,— *nici mijlocit, nici nemijlocit n'am luat parte*, şi că eu *nu consimt cu rezultatele acelei conferenţe*, încât ele privesc pasivitatea pronunţată printre Românii din părţile transilvane faţă de alegerile deputaţilor dietali, şi restaurarea autonomiei Transilvaniei, luată ca punct special în programul menit în general pentru toţi Românii de sub coroana Ungariei. Ambele aceste puncte ale enunciatelor atinsei conferenţe *sunt negaţiunea stării actuale de drept*, şi ca atari sunt apte numai pentru a compromite loialitatea, patriotismul şi peste tot salvarea inteligenţei române şi a ne îngreunà tot mai tare poziţiunea,— pe când stând noi firmi pe bazele existente ale dreptului public, prin folosirea loială a terenului ce ne este dat şi prin o activitate energică dar prudentă în vieaţa constituţională, ne putem câştigà respectul ce ne compete, ca unui popor istoric şi compact în ţară, şi ne putem promovà şi asigurà interesele naţionale de progres în cultură şi bunăstare materială, cu atât mai vârtos, căci după experienţele mele personale, în sferele mai înalte decizătoare nici când n'a respirat în partea aceasta atâta bunăvoinţă specială, ca şi chiar în timpul mai din urmă. Ştiu de sigur, că mulţi dintre cei mai eminenţi şi devotaţi bărbaţi ai naţiunii române sunt în acord cu vederile mele exprimate mai sus, şi aceasta mă face să nutresc firma speranţă, că solidaritatea căreia i-a adus grele sacrificii o parte mare a conferenţei române din Sibiiu, se va realizà între Români cât mai curând, nu însă prin programul acelei conferenţe, ci pe unele baze firme, apte de a aduce în cea mai bună armonie specialele noastre interese naţionale cu interesele generale ale statului. Deocamdată însă dorinţa mea şi scopul circularului prezent nu este altceva, decât ca iubitul cler şi popor arhidiecezan să aibă informaţiuni mai exacte despre situaţiune, şi prin urmare să poată face afront la orice presiune, ce ar fi menită să-l împiedece în folosirea drepturilor sale cetăţeneşti. Oficiile protopresbiterale sunt poftite a publicà în tracturile lor circulariul acesta şi prin conlucrarea clerului parohial a luminà poporul de sub pastorirea lor în direcţiunea indicată mai sus, îndemnându-l şi din acest incident la suprema virtute cetăţenească, care este: *credinţa neînfrântă către monarh, patrie şi constituţiune, respect, supunere şi ascultare faţă de legile sancţionate*».*)

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*» 1881 numărul 68.

Circularul a provocat printre Români o vie nemulţumire, căreia i-s'a dat exprimare în toate formele, aducândui-se însă ca scuză împrejurarea, că a fost compus la porunca guvernului, într'un moment de intimidare. Să pare însă, că nu numai dorinţa guvernului e tălmăcită în acest circular, ci şi convingerea firmă a mitropolitului *Miron Romanul*, că bazele pe cari a fost clădit partidul naţional român nu sunt bune, că programul politic al Românilor nu corăspunde situaţiei şi împrejurărilor în cari trăesc Românii; căci tot mitropolitul *Miron Romanul* compusese în Maiu, probabil după conferenţa naţională din Sibiiu, un program mai moderat, pentru a se formà pe bazele lui un partid «constituţional român» în statul ungar.

Programul sunà astfel:

«Românii de sub coroana ungară, cari posed dreptul de alegere, şi prin subscriere, ori în alt mod declarat vor primì acest program, formează o partidă politică independentă, sub numirea: «*partida constituţională română*», pentru a cărei activitate la alegerile dietale, ca liniamente generale de programă, se enunţă următoarele:

1. Scopul principal al partidei naţionale române este, a lucrà pentru consolidarea statului, prin realizarea principiilor europene de libertate, egalitate şi frăţietate. Spre acest scop:

2. Partida constituţională română se pune pe bazele dreptului public al Ungariei, regulat prin articolul XII al legilor din anii 1865 7, şi prin articolul 43 al celor din anul 1868.

3. Partida constituţională română va lucrà în general pentru instituţiunì legislative, prin cari sa se înlesnească şi asigure progresul poporului în cultură şi bunăstare materială.

4. Partida constituţională română va lucrà în special pentru instituţiuni, prin cari să se restabileze şi conserve buna armonie între diferitele naţionalităţi ale patriei şi să se asigure deplina respectare şi libera desvoltare culturală a naţionalităţilor nemaghiare.

5. Partida constituţională română va nizuì cu preferinţă pentru sincera înfrăţire a elementului maghiar cu cel român, care să facă posibilă şi să producă îndestulirea justelor pretensiuni ce le au Românii, ca popor istoric compact, în patria comună.

6. Partida constituţională română în principiu nu va formà opoziţiune faţă de partidele existente în ţară, cari stau pe bazele dreptului public atins în punctul 1, însă până când acele partide nu vor abandonà intenţiunile lor speciale de a slăbì elementele nemaghiare, şi nu vor adoptà în programele lor şi nu vor pune în lucrare respectarea şi sincera sprijinire a naţionalităţilor din patrie, în special a celei române, partida constituţională română nu va întrà în solidaritate cu nici una din acele partide.

7. Partida constituţională română va lucrà pentru egala îndreptăţire în stat a tuturor confesiunilor recunoscute şi pentru libertatea şi înlesnirea lor de a-şi regulà ele înseşi afacerile bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, în sfera de drept a autonomiei lor.

8. Partida constituţională română va participà la alegerile reprezentanţilor dietali pentru a alege din sânul său deputaţi de naţionalitate română, iar partidelor de alte programe excepţionalminte va venì întru ajutor numai în cazuri concrete, pentru cari comitetul permanent, prevăzut în punctul următor, va stabilì candidatura, cu susţinerea poziţiunii enunciate în punctul 2, relativ la bazele dreptului public.

9. Un comitet permanent, ales de adunarea generală a partidei pentru conducerea afacerilor electorale, va dispune pe baza acestor enunciate generale toate câte în special vor fi necesare pentru organizarea şi lăţirea partidei şi pentru o conlucrare armonioasă a tuturor membrilor ei.

10. Deputaţii dietali aleşi pe baza acestui program vor formà în dieta ţării un *club special român*, independent de oricari alte cluburi şi sunt obligaţi la solidaritate în acţiunile lor.

Programul acesta se expune pentru subscriere cu acea însemnare, că îndată ce numărul membrilor partidei se va urcà la 50, se va conchemà adunarea generală constituantă.

Maiu, 1881».*)

Faptul, că adunarea generală constituantă nu s'a ţinut, dovedeşte, că numărul necesar de 50 membri nu s'a putut adunà. Ideea înfiinţării unui partid nou român, mai moderat în pretensiuni, a rămas însă în fiinţă şi a primit întrupare la anul 1883, prin înfiinţarea partidului moderat român, despre care se va face pomenire la locul său.

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», anul 1881, Nr. 78.

Alegerile.

În urma hotărîrilor luate din partea conferenţei naţionale din Sibiiu, Românii din Ardeal au rămas în pasivitate faţă de alegerile pentru dieta ţării, întru atâta, că nu au pus candidaţi naţionali nici în cercurile în cari aveau prospecte de a puteà străbate cu ei, iar în Ungaria şi Banat partidul naţional român a intrat în luptele electorale pe întreaga linie, punând candidaţi naţionalişti pretutindenea unde alegătorii români formau majoritatea. Aparatul administrativ şi-a făcut însă datorinţa, de astădată în măsură mai mare ca oricând altădată, şi cu bun rezultat, căci afară de cercul electoral al Caransebeşului, unde a fost ales cu aclamaţiune generalul *Traian Doda,* candidaţii naţionalişti români au rămas pretutindenea în minoritate. Intimidările, ameninţările, presiunile şi mituirile şi-au ajuns culmea la aceste alegeri în cercurile electorale româneşti.

Alegătorii români din cercul electoral al Lugojului luaseră hotărîrea de a candidà de deputat dietal pe distinsul fiiu al naţiunii române, *Alexandru Mocsonyi,* care însă nu a primit candidatura, motivându-şi punctul de vedere într'o înţeleaptă scrisoare, adresată alegătorilor din acest cerc electoral. Scrisoarea, care erà oglinda fidelă a situaţiei politice din ţară, aveà cuprinsul următor:

«Stimaţilor alegători! În conferenţa electorală a D-voastre din 30 luna trecută, aţi însărcinat comitetul de nouă, ca să-mi îmbie candidatura pentru cercul vostru electoral. Primiţi mulţămita mea adânc simţită pentru onorifica-vă încredere, cu care aţi binevoit a mă distinge, de repeţiteori deja, înainte cu ani, şi de astădată iarăşi. Regret însă foarte, că sunt silit a vă declarà de astădată, cumcă între împrejurările de faţă *n'aşi fi în stare a primì un mandat pentru dietă.* Motivele acestei refuzări le veţi puteà aprecià mai bine, dacă vă voiu desfăşurà fără nici o rezervă în liniamente generale şi într'o formă cât se poate de concisă părerile mele asupra prezentei situaţiuni politice a ţării.

Abià au trecut 14 ani dela reîntroducerea erei constituţionale. Restimp scurt în vieaţa popoarelor. Prea scurt chiar şi pentru a şterge din memoria noastră acele speranţe, parte îndreptăţite, parte prea sancvinice, cari în general s'au legat de

sistemul nou. Şi cum s'au realizat aceste speranţe? Care e rezultatul acestui sistem, deja după un timp atât de scurt?

Las să vorbească faptele!

O datorie de stat apăsătoare, extrema încordare a puterilor tributare, finanţe deranjate, fără aspecte fundate pentru regularea acelora, stagnare economică, o armată de amploiaţi, lipsa de legi pe terenul justiţiei, lipsa de drept pe terenul administraţiei, decăzut şi de altcum în toată privinţa. Deşi dările ameninţă deja trunchiul capitalului, deşi budgetul statului s'a îndoit: totuşi partea aceea despre care putem dispune în favoarea recerinţelor noastre economice şi culturale mai urgente, este o părticică minimală, de tot disparentă. În privinţa politică comercială stăm sub grea apăsare a sistemului colonial. Izolaţi de piaţa lumii prin puternicele braţe ale aliatului nostru, producţiunea şi consumaţiunea noastră se monopolizează deopotrivă.

Chiar un stat avut, industrialminte bine desvoltat, ar trebuì să sucumbe cu timpul unui sistem fiscal şi politico-comercial atât de exploatator. Cine ar puteà crede, că săraca noastră ţară agricolă, fără industrie, spiritualminte şi materialminte puţin desvoltată, ar puteà încă lung timp resistà presiunei acestui greşit sistem politic? Intru adevăr, s'ar recere un optimism exagerat pentru a nu pricepe nici astăzi, că sistemul acesta, şi fără un impuls extern, mai curând sau mai târziu, prin însaşi caducitatea sa proprie, trebuie să se dărime. Nimenea în ţară, care e în stare a dejudecà completa seriositate a situaţiunii, n'ar puteà fi supus unui atare optimism. Şi cele mai moderate şi mai îndreptăţite speranţe, nutrite la reîntroducerea constituţionalismului, cedează îngrijirilor serioase deja pentru proximul viitor. Şi acela, care nu e încă în stare a pricepe clar, simte instinctiv interna caducitate a acestui sistem. Adestăm cu presimţire evenimente, ce trebuie să vină, cari aruncă înaintea lor o umbră mare şi întristează spiritele patriotice.

Cum a fost cu putinţă, ca o ţară, deşi încă nedesvoltată, dar bogat dotată cu darurile naturii, în puţini ani să ajungă la acest stadiu de decadenţă? Sună aproape ca o poveste înfiorătoare, dacă ne reprezentăm în miniatură aceea ce noi înşine am petrecut, ale cărei urmări grele noi înşine le simţim profund, despre insuportabilitatea cărora noi înşine ne plângem la toată ocaziunea. Dacă intenţiunea rea ar lucrà în mod sistematic la distrugere, ea ar rămâneà ruşinată faţă de opul acelor bărbaţi

eminenţi, de caracter onorabil, cari cu intenţiunea cea mai curată, însufleţiţi de străduinţele cele mai nobile, devotându-şi toate puterile lor bărbăteşti, — au întreprins opul cel mare al regenerării.

De sigur, nimenea nu va negà, că şi pe lângă voinţa cea mai bună s'au făcut unele greşeli mari şi periculoase, ale căror däunoase efecte neprevăzându-se, se simţesc acuma cu atâta mai viu, — totuşi am dà o importanţă prea mare greşelilor acestora, dacă am voì să găsim numai în ele unica cauză a seriozităţii situaţiunii noastre îngrijitoare. Greşeli singuratice pot şi ele cauzà daune însemnate, dar nu pot să producă procesul de distrugere, pe al cărui plan declinat ne aflăm noi. Rădăcinile răului rod mai afund. Ele se pot găsì numai în însaşi ideea fundamentală a întregului sistem politic, care domneşte azi în Ungaria. Iar ideea aceasta fundamentală culminează într'aceea, *de a face din un stat mic şi poliglot un stat mare şi naţional.*

Contrazicerea îndoită şi denaturarea evidentă a unui atare scop de stat se pot prinde cu mânile. Totuş această idee fundamentală formează viul focular al întregei noastre politice de stat. Aceasta este ţinta cea mare de stat, la realizarea căreia ne străduim cu încordarea tuturor puterilor noastre, cu o consecinţă de fier şi fără a o perde din ochi nici pentru un moment.

Conduşi de această idee fundamentală, am ales dintre popoarele monarhiei elementul german şi am întrat în alianţă cu el, căci: «pentru tot drumul de concesiune de drept public, căpătăm cu fontul naţionalităţile», — după cum s'a exprimat odată, cu ani înainte, în faţa mea, cel mai amabil şi fără îndoială şi cel mai spiritual bărbat de stat al Ungariei. Însă afară de «drumul de drept public» a trebuit să renunţăm şi la independenţa noastră economică. Am fost siliţi a acceptà sistemul colonial, şi prin aceea noi înşine am fost siliţi să sublegăm nervul vital al desvoltării noastre economice. De acì înainte o desvoltare economică sănătoasă fù principialminte exchisă. Punctul de gravitaţiune al statului nostru s'a transpus afară din el. Fără o influenţă eficace în politica externă a monarhiei, am găsit o plăcere în a jucà acasă în retragere lină rolul de mare putere.

Exclusivitatea aceasta naţională a schimbat starea relativ îndestulitoare a justiţiei noastre în completă anarhie, numai şi numai pentrucă legile austriace nu au provenit din geniul naţional. Cine nu sufere în ţară de efectele nefericite, ce o astfel de măsură a trebuit să exercieze asupra relaţiunilor noastre de co-

merciu şi de credit, asupra întregei noastre bunăstări?! Fireşte, pentrucă aşa zicând cu o trăsătură de peană iarăşi i s'a detras statului nostru o altă condiţiune de vieaţă!

O aristocraţie mare şi tare, naţională şi versată în politică, un cler avut şi puternic, şi spre lauda lui fie zis, totdeauna devotat cauzei naţionale, o clasă de mijloc destul de însemnată şi o inteligenţă relativ respectabilă şi însufleţită de ideea naţională, — sunt tot atâţa factori eficaci, cari asigură naţionalităţii maghiare, faţă de celelalte naţionalităţi, mai slabe, în urma unei sugrumări de secole, o oareşcare supremaţie naţională. Însă pe lângă toate acestea, naţionalitatea maghiară este în toate privinţele prea slabă de a puteà imprimà unui stat poliglot deja singur numai prin preponderanţa ei naţională caracterul unui stat naţional. Dacă odată ideea aceasta fundamentală are să fie realizată, şi încă într'o modalitate, ca măcar formele exterioare ale constituţionalismului să rămână óbservate, — dupăce naţionalitatea maghiară formează totuşi minoritatea poporaţiunii, iar domnirea exclusivă a minorităţii este absolut incompatibilă cu esenţa adevăratului constituţionalism: n'a rămas decât o cale, care, fireşte, n'a putut nici ea să ducă la sfârşit, dar a fost unica pe care s'a putut cel puţin încercà de a se face posibil din ceva imposibil. Fiecare libertate, fiecare drept constituţional, devine în mânile naţionalităţilor un mijloc eficace pentru propria lor validitare politică. Voind a împedecà aceasta, şi adecă, nu numai negativ, ci şi pozitiv: atunci ar trebuì să se subordoneze în mod artificios unicei priviri politice mai înalte, scopului suprem al statului, toate privirile adevăratului constituţionalism, toate privirile unei bune administraţiuni. Legislativa, puterea executivă şi administraţiunea, s'au pus în serviciul acestei domniri exclusive a minorităţii, acestei idei de stat naţional. Fiecare act legislativ, fiecare act al guvernului, fiecare organ al aparatului administrativ se dejudecă din acest suprem punct de vedere. Fiecare funcţionar de stat se pune la postul său din acest punct de vedere, şi marele op al nulificării politice a naţionalităţilor se întreprinde în stil mare. Cum stau pe lângă aceasta interesele mari ale administraţiei, — despre aceasta există numai o unică voce în ţară. Cât de devastator şi de descompunător roade hidra corupţiunii cu miile ei de capete la organismul de stat, despre aceasta există numai o groază generală. Şi totuşi, toate acestea nu sunt decât urmările naturale ale unei politici nenaturale!

Opul nulificării este perfect şi cu profundă părere de rău trebue să constatăm, că de astădată naţionalităţilor, parte deja prin lege, parte prin aplicarea ei, *li s'a făcut imposibilă participarea la viaţa constituţională* şi la lupta parlamentară onorabilă. Dar dacă pe lângă toate acestea totuşi şi astăzi s'ar aflà încă ici colea vre-un cerc naţional, care şi de prezent ar puteà încrede mandatul unui deputat naţional, nu ni se obtrude oare întrebarea, că cu ce prospecte şi spre ce scop ar fi să trimită aceste cercuri singuratice reprezentanţii lor la dietă? Ar însemnà, că încă nu cunoaştem bine situaţiunea dacă am cugetà, că prin aceea am fi făcut ceva, fie cât de puţin. Suprataxarea puterilor proprii, aspiraţiuni eghemoniste, visuri de putere mare: sunt în tot cazul în câtva trăsături naţionale caracteristice, — dar ele totuşi nu sunt pe deplin suficiente pentru a explicà psihologiceşte această politică de *vabanque*, care riscă tot, pentru a câştigà tot. Momentul zace mai afund. În preseara evenimentelor mari, a căror apropiere fiecare o presimte, a căror importanţă nimeni nu o poate măsurà, cercurile decizătoare de astazi privesc în realizarea acestei politice un interes vital al existenţei naţionale. De sigur, aceasta e o mare şi fatală greşală, care însă nu schimbă întru nimica lucrul. Ţine odată cineva la o atare convincţiune, se identifică odată un interes naţional vital, deşì numai închipuit, cu întemeierea statului naţional: atunci ar fi mai mult naivitate copilărească a crede, că s'ar puteà renunţà la această politică, adecă la un interes vital, nu ştiu pentruce, doară de dragul unor vorbiri frumoase ale unor membri dietali. Raţionalminte aşa ceva dela nime nu s'ar puteà pretinde. A fi convins, că existenţa naţională numai în statul naţional găseşte garanţa adevărată, şi totodată a face concesiuni pretensiunilor naturale ale statului poliglot, n'ar fi o sacrificare eroică de sine, ci o abzicere neraţională. Dar dacă e aşa, atunci fiecare trebue să recunoască, că de astădată şi unica noastră armă constituţională, *logica argumentelor*, este neputincioasă. Fiecare manifestaţiune naţională din partea noastră în parlament n'ar fi decât o lovitură în baltă. Poate să ne doară, dar trebue să recunoaştem, că pentru astădată condiţiunile unei serioase transacţiuni politice lipsesc în mod absolut.

Între astfel de împrejurări, stimaţi alegători, veţi ştì aprecià motivele mele, şi veţi corespunde rugării mele, *de a mă dispensa pentru astădată dela primirea eventuală a unui mandat la dietă.*

Veţi consimţì cu mine întru aceea, că eu de prezent şi pe lângă voinţa mea cea mai bună nu a-şi fi în stare a împlinì locul meu în dietă.

*

Totuşi numai în parte a-şi fi dat expresiune opiniunei mele asupra situaţiunii, dacă o a-şi întrerupe aici, pentru a mă concedià de d-voastre. De aceea numai pentru câteva momente solicitez încă atenţiunea amicabilă a D-voastre. Logica argumentelor de astădată este neputincioasă. Însă aceea ce logica argumentelor nu poate efectuì, de regulă cu atât mai irezistibil se forţează prin logica *faptelor*. Această logică a faptelor este aceea, care transformează politica de stat naţional în mânile prorocilor ei creatori cu o putere irezistibilă *în o politică de distrugere!*

N'au lipsit la timpul său voci admonietoare în această direcţiune. Mai bine ca un deceniu a trecut de atunci. Temerile noastre de atunci încoace s'au condensat în fapte ponderoase. Politica aceasta a marelui stat naţional în consecinţa sa naturală a trebuit să sublege întreit: finanţialminte, economiceşte şi politiceşte, nervul vital al neamului nostru. În contra unei asemenea politici numai un mijloc infalibil este: realizarea consecventă a politicei acesteia însaşi. Tot pasul cu care înaintăm pe calea aceasta cu intenţiunea de a ne apropià de ideea statului naţional, ne conduce în faptă cu un pas mai aproape de inevitabila dărâmare internă a acestui sistem politic însuşi.

Aceia cari, tari la timpul său, au fost insensibili pentru logica argumentelor, astăzi nu se mai pot apărà în contra presiunei faptelor. Legătura logică însă între politica aceasta greşită şi urmările ei naturale nici astăzi nu o pricep. Voiesc a emancipà ţara în privinţa economică. Voiesc a introduce un constituţionalism adevărat, o administraţiune sănătoasă. Voiesc a stârpì corupţiunea. Cu un cuvânt, voiesc să procure condiţiunile unei desvoltări sănătoase de stat. Dar nici astăzi nu voiesc a renunţà la ideea de stat naţional. Îşi închipuesc şi astăzi, că amândouă ar fi posibile!

Putem să voim transformarea artificială a unui stat poliglot într'un stat naţional, dar trebuie să renunţăm a privì la desvoltarea sănătoasă a statului. Putem apoi să voim o desvoltare sănătoasă a statului, dar atunci trebuie să renunţăm la statul naţional. Alegerea este liberă, dar deodată nu le putem voì pe amândouă!

Să se încerce emanciparea economică a ţării. Ea s'ar puteà ajunge, dar cu realizarea ei noi am scoate totdeodată din ţiţini şi punctul arhimedic de razim al acestei înseşi politice de stat naţional. Naţionalitatea maghiară, şi pe lângă supremaţia ei naturală, n'ar fi în stare a-şi asigurà, fără puternicul aliat, exclusivitatea sa artificioasă. Iar alianţa aceasta, de o însemnătate eminent politică-naţională pentru Ungaria, are pentru aliatul nostru o însemnătate mai că excluziv politică-comercială. Să i-se ia aceasta şi toată alianţa e dizolvată. Aşadară am puteà emancipà ţara în privinţa economică, dar n'am puteà face aceasta decât cu preţul statului naţional.

Să se încerce întroducerea adevăratului constituţionalism, a unei administraţiuni sănătoase, fără a se mai servì de corupţiune, — şi de sigur o astfel de păşire n'ar lipsì a aduce în cel mai scurt timp fructele cele mai bune. Dar o astfel de păşire totodată ar validità pas de pas, în contul ideii de stat naţional, ideea statului poliglot. Aşadară am puteà aveà adevăratul constituţionalism, o bună administraţiune şi o morală publică, — dar nu le-am puteà aveà decât cu preţul statului naţional.

Mult şi cu drept ne plângem de defectul unei activităţi sistematice în toate ramurile puterii guvernamentale. Dar cu nedrept i-se impută guvernului din prezent, că face numai politică din caz în caz. Căci este mare greşală a crede, că pe baza aceasta ar fi posibilă o politică sistematică. Fiecare greşală se răsbună totdeauna în linia primă prin aceea, că ne aduce în poziţie de necesitate. Este deci de mirat, dacă noi, luând o greşită idee fundamentală ca punct de mânecare pentru o întreagă direcţiune politică, am ajuns pe o cale, care întru adevăr, nu este alta, decât o serie continuă a poziţiunilor de necesitate? Unde toate interesele vitale ale statului sunt în mod artificial subordonate unui scop suprem, nenatural al statului, acolo eo ipso principialmente este exchisă o îngrijire raţional-sistematică a acestor interese vitale. Acest defect de sistem în politica guvernamentală este numai o consecinţă logică a efectuirii sistematice, a greşitei idei fundamentale a acestei politici înseş. Şi iaraş am puteà inaugurà o cultură raţional-sistematică a acestor interese vitale de stat, dar iarăş nu o am puteà aveà aceasta decât cu preţul statului naţional. Prin aceasta se manifestează puterea irezistibilă a logicei faptelor. Putem păcătuì în contra legilor desvoltării naturale, dar nu putem face lucrul acesta nepedepsiţi!

Dacă nu intrevine un incident neaşteptat, — o reîntoarcere nu e probabilă, şi aşa politica aceasta greşită în punctul ei de mânecare îşi va face irezistibil cursul ei. Dauna va fi incalculabilă şi va fi produsă în toate direcţiunile. Totuş trebue să vă mărturisesc sincer, că toate acestea nu-mi pot turburà liniştea sufletului. Oricât de daunoasă să fie politica aceasta pentru noi, Românii, orişicât să împedece ea desvoltarea noastră naţională: *însaş existenţa noastră naţională ea nu o poate atinge, cu atât mai puţin ameninţă în mod serios.* Sistemele politice pier, popoarele rămân. Nici de astădată nu va fi altmintrelea. Şi eu am firma convingere, că solidaritatea intereselor vitale ale poporului maghiar şi român, astăzi încă înourate, mai curând sau mai târziu trebue să fie recunoscută în deplina ei splendoare, şi atunci va fi sosit şi timpul transacţiunii serioase.

Sosească acest moment cât mai curând! Iar pe voi, stimaţi alegători, vă rog să-mi păstraţi şi până atunci preţuita voastră încredere, precum şi simpatiile voastre, căror asemenea vă păstrez şi eu.

Vlaicoveţiu, 3 Iunie 1881. *Alexandru Mocsonyi*».*)

Deschiderea dietei.

În 26 Septemvrie n. 1881 s'a făcut deschiderea noului ciclu parlamentar, prin prezidentul de etate *Boér Antal,* care acum a treiaoră îndeplineà această funcţie. Deputaţilor întruniţi în şedinţa de deschidere li-s'a comunicat, că deschiderea solemnă a parlamentului se va face în 28 Septemvrie nou, la orele 12 din zi, în palatul regal din Buda, prin Maiestatea Sa, Impăratul şi Regele apostolic. Prezidentul de etate învită deci deputaţii să se înfăţişeze la deschiderea solemnă a parlamentului, iar în aceeaşi zi, la ora unu d. a. să se întrunească în sala de şedinţe a dietei, pentru a ţineà a doua şedinţă.

În numele independiştilor declară deputatul *Irányi Daniel,* că ei nu pot luà parte la deschiderea solemnă a parlamentului, din motivul, că cu ocaziunea aceasta pe palatul regal din Buda e arborat, pe lângă steagul unguresc şi cel croat, încă şi steagul negru-galbin, nişte colori, cari «*ofensează sentimentul naţiunii*», şi stă în

*) Din «*Gazeta Transilvaniei* anul 1881, Nr. 65.

contrast cu ideea independenţei Ungariei, precum şi cu legile ei.

I-a răspuns ministrul-prezident *Tisza*, că steagul negru-galbin e simbolul legăturii ce există între cele două state ale mônarhiei, Austria şi Ungaria, e deci ceva, ce ca legal şi constituţional are să fie stimat şi respectat de toţi.

Explicarea dată n'a mulţumit pe independenţi, cari prin rostul deputatului *Csanády Sándor* au declarat, că nu-i surprinde de loc apărarea pe care o face steagului negru-galbin omul, care şi-a abandonat principiile politice, numai ca să poată ajunge în fotoliul ministerial. E doară îndeajuns cunoscut, că *Tisza* lucră nu numai în contra colorilor, steagurilor naţiunii maghiare, ci şi în contra intereselor ei vitale şi în favorul Austriei. De aceea face apel la patriotismul deputaţilor, să nu iee parte la deschiderea solemnă a ciclului parlamentar.

Afară de independişti nu a dat însă nime altul dintre deputaţi ascultare «apelului patriotic». Cei mai mulţi deputaţi şi apoi mulţi membri ai casei magnaţilor şi-au dat întâlnire în 28 Septemvrie n., în sala de recepţiune a palatului regal din Buda, pentru a ascultà mesajul de tron al Regelui.

Maiestatea Sa a participat întâi la serviciul divin, care s'a oficiat în capela curţii regale, apoi s'a retras în departamentele sale. La orele 12 a întrat cu ceremonialul obicinuit în sala de recepţiune, şi urcând tronul a cetit cu glas înalt în faţa deputaţilor şi a magnaţilor prezenţi următorul *mesaj de tron*, luat în primire din mânile prim-ministrului *Tisza*:

«Onoraţilor domni magnaţi! Iubiţilor noştri fideli! Cu bucurie va salut la pragul acestei noue periode legislatorice, în decursul careia problema D-voastre va fi deslegarea unor chestiuni însemnate.

Dieta trecută neputând desbate din lipsă de timp mai multe proiecte de legi remarcabile, pertractarea acestora e rezervată activităţii D-voastre.

Mai multe convenţiuni, încheiate cu principatul sârbesc din vecinătate, vi-se vor prezentà spre aprobare şi inarticulare. Încorporarea graniţei militare croato-slavone cu ţările Croaţia-

Slavonia şi prin aceasta şi cu ţările coroanei ungureşti a fost perfecţionată. Guvernul nostru vă va subşterne cât mai curând un proiect de lege în scopul, ca favorurile ce le-am dat acelor ţinuturi şi dispoziţiile ce sunt de lipsă în această privinţă să se inarticuleze în lege.

Poziţiunea de drept public a oraşului Fiume şi aparţinerea lui e stabilită atât prin diploma împărătesei şi reginei Maria Terezia, predecesoara noastră de glorioasă amintire, cât şi prin legile mai vechi şi mai noue, aduse în conformitate cu acea diplomă. Mai sunt însă unele întrebări de detalii lăsate în suspens prin articolul de lege XXX. dela 1868, a căror rezolvire definitivă devine din zi în zi tot mai neapărată. Guvernul nostru va face paşii de lipsă, ca aceste chestiuni să se poată rezolvì în modul stabilit deja în legea citată, conform poziţiunei pe care o are oraşul Fiume, după dreptul public şi pe baza echităţii şi a intereselor comune, spre mulţămirea generală.

Dreptul penal va fi întregit cu regularea procedurii penale. Cu privire la dreptul privat e neapărată trebuinţă, ca să procedăm conform raporturilor vieţii şi să mijlocim prin aceasta inactivarea unui cod civil complet.

Îmbunătăţirea administraţiei financiare şi aşezarea jurisdicţiunii financiare pe baze mai corecte e o necesitate arzătoare. Stabilirea prin lege a cualificaţiunii funcţionarilor publici, regularea prin lege a budgetului comitatelor, e indispensabilă. Fără a mai amintì şi alte dispoziţiuni legislatorice, cari trebue să se facă în interesul administraţiei, înfiinţarea tribunalelor administrative trebue să urmeze cât mai curând.

Revizuirea legilor industriale, întregirea mijloacelor de comunicaţie, promovarea comerciului şi toate câte se pot face pe calea legislaţiunii pentru desvoltarea industriei, agriculturii şi a comerciului, iar prin aceasta pentru înavuţirea particularilor şi a statului, vor cere dispoziţiuni înţelepte dela D-voastră.

Credem cu siguranţă, că D-voastră sunteţi pătrunşi de însemnătatea cea mare a lucrărilor, cari trebuesc săvârşite în direcţia aceasta, dar credem şi aceea, că luând dispoziţiile de lipsă, veţi fi cu atenţiune şi la împrejurarea, că nu vă este ertat a periclità echilibrul restabilit în budgetul statului şi creditul câştigat, nici chiar pentru aceste scopuri, ci trebue să stăruiţi cu consecvenţă şi abnegaţiune, ca echilibrul în budgetul statului să se restabilească negreşit tot mai mult, deşì încet şi treptat.

Interesele atât de însemnate ale instrucţiunei publice încă trebue să reclame cu deosebire îngrijirea D-voastre.

Reorganizarea casei magnaţilor încă e una dintre chestiile asupra cărora am atras deja în mai multe rânduri atenţiunea legislaţiunei fidelei noastre Ungaria, şi credem, că e timpul să reînoim această provocare şi astăzi.

În toate aceste chestii sulevate, la cari se vor mai adăogà şi altele, guvernul nostru se va grăbì a luà iniţiativa în mod corespunzător pentru aducerea acelor legi.

Suntem convinşi, că înţelepciunea, patriotismul şi zelul D-voastre va fi în stare să rezoalve toate aceste chestii, spre binele Ungariei noastre, pe care o iubim cu sinceritate.

Aşteptând acestea dela D-voastră, ne serveşte spre bucurie a declarà, că bunăvoinţa împrumutată a puterilor, care a făcut până acum posibilă rezolvarea pe cale pacinică a chestiunilor ivite din când în când, există şi astăzi. Această împrejurare, precum şi raporturile noastre amicabile în cari stăm cu toate puterile, ne îndreptăţesc să avem speranţe întemeiate, că popoarele noastre se vor bucurà neconturbate de binecuvântările păcii, şi D-voastră vă veţi puteà dedicà toată activitatea regulării afacerilor interne ale ţării, spre promovarea intereselor ei materiale şi spirituale.

Cerând binecuvântarea şi succesul dela stăpânul ceriurilor pentru lucrarea D-voastre patriotică, declar parlamentul deschis».*)

În aceiaş zi la ora unu dieta a ţinut şedinţă. S'a cetit din nou mesajul de tron şi s'a decis imediata comunicare a cuprinsului său cu casa magnaţilor. În urmă s'a stabilit ordinea de zi a şedinţei următoare, ţinută în 29 Septemvrie 1881.

În şedinţa aceasta deputaţii au fost provocaţi să-şi prezenteze credenţionalele. Dintre Români au primit mandate şi au putut să intre în dietă în acest ciclu parlamentar următorii:

1. Antonescu Ştefan, ales în comitatul Caraşului. 2. Constantini George, din comitatul Aradului. 3. *Doda Traian*, general, ales în cercul Caransebeşului. 4. Dr. Gall Iosif, din comitatul Timişului. 5. Jurca Vasilie, din Maramureş. 6. Misici Ioan, deputat al oraşului Timişoara.

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1881, Nr. 110.

7. Roman Alexandru, ales în Bihor. 8. Serb George, deputat al cercului Zorlenţul-mare, şi 9. Véghső Gellért, ales în Beiuş.

Dintre aceşti nouă deputaţi, români de naştere, numai generalul *Doda* fusese ales ca *naţionalist*, pe baza programului dela Sibiiu, ceialalţi toţi mai mult ori mai puţin cu ajutorul guvernului şi al organelor sale. Făçeau deci parte din partidul guvernamental. Ioan Misici nici nu mai treceà de Român, şi n'a fost ales de Români, în cerc electoral românesc. Asemenea nu treceà de Român nici Véghső Gellért. Pe la finea ciclului parlamentar, (începutul anului 1884), au mai fost aleşi apoi *Leontin Simonescu,* fost vicecomite în Lugoj, în cercul electoral al Bocşei, în Banat, şi *Atanasiu de Rácz*, fost vicecomite în comitatul Timişului, în cercul electoral Becicherecul mic, în Banat, — ambii cu program guvernamental, ca aderenţi ai guvernului, — primul în locul deputatului român *Stefan Antonescu,* ales prezident al sedriei orfanale comitatense din Lugoj, iar al doilea în locul Maghiarului Ormós Zsigmond, ales vicecomite al comitatului Timiş.

La constituirea dietei prezident al camerei a fost ales *Péchy Tamás.*

Adresa.

Mai erau în dietă, afară de generalul *Doda*, trei deputaţi naţionalişti: Sârbii Svetozar Miletici, Dr. Mihail Polit şi Dr. Nicolae Maximovici. In şedinţa din 12 Octomvrie n. 1881 s'a început discuţia în dietă asupra adresei. Proiect de adresă prezentase majoritatea guvernamentală, prin Jokai Mór, independiştii, prin Helfy Ignátz, opoziţia moderată, prin contele Apponyi Albert, şi naţionaliştii sârbi, prin deputatul Svetozar Miletici. Proiectul de adresă al Sârbilor erà următorul:

«Maiestatea Voastră ces. şi reg. apostolică! Preagraţioase Doamne!

Preaînaltul cuvânt de tron, cu care Maiestatea Voastră v'aţi îndurat a deschide ciclul legislativ actual, l-am ascultat cu cel mai profund omagiu, moştenit dela strămoşii noştri faţă cu serenisimul nostru domnitor.

Cu această supunere omagială cutezăm a ne pronunţà şi noi, conform datorinţei ce rezultă din situaţiunea noastră, asupra preaînaltului cuvânt de tron, cu sinceritatea pe care o reclamă în aceasta situaţiune devotamentul omagial şi credinţa noastră către Maiestatea Voastră.

În preaînaltul cuvânt de tron se aminteşte mai întâi faptica incorporare a graniţei militare croate şi slavone, la Croaţia-Slavonia, şi apoi chestiunea fiumană.

Formează una dintre dorinţele cele mai fierbinţi ale noastre, ca graniţa militară, care acuma e incorporată numai cu numele, căci e lăsată într'o stare excepţională pe timp nedeterminat, să se incorporeze cât mai curând şi în faptă, în mod constituţional, prin participarea ei la legislaţiunea patriei şi la controlarea administraţiunii ţării, pentrucă graniţa militară e pregătită a o face aceasta, şi noi dorim, ca împreunarea să urmeze, spre mulţumirea fraţilor noştri croaţi şi sârbi, cari locuesc în graniţa militară de până acuma.

Dorim, ca chestiunea fiumană să se rezolveze cât mai curând, pe baza dreptăţii şi a intereselor comune şi spre mulţumirea tuturor celor interesaţi, şi anume, cu privire atât la istorie, cât şi la poziţia geografică a oraşului Fiume, şi la raporturile etnografice. În preaînaltul cuvânt de tron se aminteşte necesitatea diverselor reforme interne, cari vor formà obiectul activităţii legislatorice în acest ciclu parlamentar. Noi, ca cetăţeni ai statului, faţă de aceste reforme ne vom împlinì datorinţa, în spiritul şi în interesul libertăţii generale, de egală îndreptăţire a popoarelor, şi în interesul binelui public. Îndeosebi însă vom sprijinì acele proiecte de lege, cari sunt destinate a mărì forţele economice naţionale şi a reduce sarcinele noastre, mari peste măsură.

Ne-a mâhnit însă foarte, că în preaînaltul cuvânt de tron nu se face nici o amintire de una dintre cele mai grave chestii interne, anume, despre *chestiunea naţionalităţilor din Ungaria.*

Chestiunea naţionalităţilor nu e rezolvată prin art. de lege 44 dela 1868, pentrucă acesta *nu a mulţămit naţionalităţile şi nu le mulţămeşte.* Dar nici chiar această lege nu se execută nici măcar cu privire la unul din articolele ei. Deci ea există numai pe hârtie, nu însă şi în vieaţa publică, abstracţie făcând dela faptul, că legea aceasta în multe dispoziţiuni ale sale lasa drum deschis pe seama volniciilor, fiindcă clauzulele, prin cari toate se lasă în voia posibilităţii, fac legea însăşi iluzorie.

Legea existentă despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor e întemeiată pe o baza foarte defectuoasă, pe baza individualităţii. De aci vine, ca limba singuraticelor naţionalităţi, cu privire la afacerile interne, nu ajunge să se poată valorà nici în cercurile cele mai de jos ale organismului administrativ. La autorităţile politice cercuale şi la judecatorii ea nu este admisă şi se elimineaza prin instrucţiunile guvernului, astfel, că şi rapoartele comunelor trebue să fie înaintate autorităţilor cercuale în limba maghiară!

Dar nici principiul individualităţii nu se execută în praxă, fiindcă decisiunile date ca răspuns la petiţiunile înaintate de particulari se compun într'o limbă pe care aceştia nu o înţeleg.

Legea existenta despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, care tratează despre exclusivitatea unei limbi, trebue modificată deja pentru faptul, că nu e corespunzătoare. E dorinţa tuturor naţionalitaţilor din Ungaria, ca aceasta lege să fie supusă unei revizuiri radicale, în spiritul şi direcţiunea propunerii subşternute din partea deputaţilor de naţionalitate sârbă şi română în anul 1868, când se discutà în dietă această lege.

Îndeosebi, cât pentru autonomia bisericii ort. naţionale sârbeşti, garantată prin art. de lege IX dela 1868, putem spune, ca ea s'a sguduit din temelie în timpul din urmă prin faptul, ca puterea statului călcând dreptul de supremă inspecţiune s'a ingerat în sfera de drept a autonomiei bisericeşti, în mod de dispunere, delaturând pe mitropolitul patriarh sârbesc şi punând un administrator, în contra legilor bisericeşti şi a autonomiei.

Maiestatea Voastră v'aţi îndurat a enuncià la sfârşitul preaînaltului cuvânt de tron, ca există şi astăzi bunăvoinţa reciprocă între puteri, dânduni-se posibilitatea de a rezolvì pe cale pacinică chestiunile ivite din când în când, o împrejurare, care împreună cu raporturile noastre amicabile în cari ne aflăm cu toate guvernele ne îndreptăţeşte a sperà, că popoarele acestei monarhii se vor bucurà neconturbate de binecuvântările păcii.

Noi însă suntem siliţi a declarà, că între alte simptome de complicaţiuni externe ne fac temeri şi raporturile din Bosnia şi Herţegovina. Congresul din Berlin a împuternicit monarhia austro-ungară să ocupe Bosnia şi Herţegovina, cu scopul să pacifice aceste ţări şi să amelioreze stările interne de acolo. Având însă în vedere primejdiile pe cari le aduce cu sine o astfel de întreprindere, cum şi jertfele în bani, popoarele din

ambele jumătaţi de monarhie au perhorescat aceasta întreprindere. Astăzi modul de administrare în Bosnia şi Herţegovina e condamnat de toţi. Să ştie, că întreaga poporaţiune din Bosnia şi Herţegovina e nemulţumită.

Ne permitem deci a dà expresiune acelei convingeri, că continuarea ocupaţiunei, ori eventuala adnectare a Bosniei şi Herţegovinei, nu poate formà în general mijloc pentru susţinerea păcii în afară, şi în deosebi a pacii în orient, ci din contră, ea e izvorul unor complicaţiuni noue.

Dacă aceasta ocupaţiune şi continuarea ei în peninsula balcanică s'a rezimat pe încrederea în ajutorul Germaniei, acest razim are astăzi, în urma nouelor raporturi între Germania şi Rusia, cu totul alt caracter, pentrucă aceste raporturi nu pot fi ostile faţă cu popoarele din orient.

Noi credem, că în general pentru monarhie şi îndeosebi pentru Ungaria politica orientală cea mai corespunzătoare este aceasta: Amiciţie cu statele şi popoarele din orient, pe baza principiului, că orientul este al poporaţiunii din orient. De orient se ţine şi Bosnia şi Herţegovina, iar aceste ţări formează condiţiunea independenţei tuturor popoarelor orientale şi îndeosebi a naţiunii sârbeşti, în orient. Prin urmare ar fi timpul de a se evacuà de bunăvoie Bosnia şi Herţegovina.

În fine, exprimându-ne neclatita credinţă şi omagiile noastre, ne rugăm preaplecaţi, ca Maiestatea Voastră sa va înduraţi preagraţios a aprecià sinceritatea noastră şi dorinţele noastre exprimate prin această adresă. Dumnezeu să vă scuteasca şi ţina Maiestate!

Exprimând acest profund omagiu şi această neclatita credinţă a noastră, ne permitem a recomandà preaînaltei aprecieri aceste gravamine şi dorinţe, desfăşurate cu francheţa sinceră».*)

Vorbirea deputatului Polit.

Pentru a motivà proiectul de adresă al deputaţilor naţionalişti sârbi a luat cuvântul în şedinţa din 13 Octomvrie n. 1881 deputatul *Dr. Mihail Polit* şi a rostit o vorbire mai lungă, spunând în ea referitor la chestia naţionalităţilor următoarele:

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1881 Nrul 116.

«...Dar nici situaţia internă nu e aşa (vorbise întâi despre situaţia externă), ca să putem privì la ea cu mulţumire. Nu voiu vorbì despre finanţele rele, despre administraţiunea rea, despre justiţia rea dela noi, ci voiu vorbì despre aceea ce formează chestia cea mai importantă în fiecare stat: despre mulţumirea ori nemulţumirea poporaţiunii. De multeori s'a spus, că situaţia internă a Ungariei e cu mult mai bine consolidată decât cea din jumătatea ceealaltă a monarhiei. La aparenţă da, în faptă însă nu! În Cislaithania se manifestă cel puţin o bunăvoinţă. Oamenii au ajuns acolo la convingerea, că e neîncunjurat de lipsa să se împlinească cererile juste ale diferitelor naţionalităţi. Dar aici, în Ungaria, chestia de naţionalitate e considerată ca o chestie neexistentă şi lucrurile se prezintă astfel, ca şi cum naţionalităţile ar fi pe deplin mulţumite.

Mărturisesc, onorată casă, că dacă rezultatul alegerilor ar fi decizător, atunci cu adevărat s'ar puteà spune, că naţionalităţile sunt mulţumite, pentrucă în cercurile electorale ale naţionalităţilor au fost aleşi deputaţi exclusiv guvernamentali. Astfel noi ne aflăm în ţara aceasta în o minoritate, nu neînsemnată, ci chiar disparentă. Deputat de naţionalitate slovacă şi română nici nu se află aici. Sunt câţiva Saşi, şi câţiva Sârbi, atâta e tot. Dar dacă cercurile electorale naţionaliste au trimis aici deputaţi aproape exclusiv guvernamentali, eu întorc lucrul şi întreb: oare partidul guvernamental, recrutat din cercuri electorale naţionaliste, acest onorat partid guvernamental, reprezintă maghiarimea ori naţionalităţile, cu toate că toţi reprezentăm Ungaria? (Ilaritate şi aprobări). Eu nu'mi pot închipuì o anomalie mai mare, decât aceea, că cercurile electorale curat maghiare aleg deputaţi opoziţionali, şi încă extremişti, iar cercurile electorale naţionaliste trimit la dietă deputaţi guvernamentali, şi partidul guvernametal, recrutat din cercurile naţionaliste, îşi închipuie, că el reprezintă maghiarimea, şi anume, astfel, că faţă de naţionalităţile, din ale căror cercuri se recrutează, ia poziţia cea mai contrară şi cea mai duşmănoasă. O astfel de anomalie nu se găseşte, onorată casă, în lumea întreagă. Şi ea trebuie să aibă un motiv oarecare. Motivul se poate aflà foarte uşor. Alegătorii opoziţionali de buze maghiare totuşi se mai pot mişcà în cercurile electorale curat maghiare, dar din cercurile electorale naţionaliste libertatea alegerii e exchisă de tot. La noi nu numai că întregul aparat administrativ vine pus în mişcare, ci se comit şi astfel de abu-

zuri, ilegalităţi, atrocităţi, cari trec peste marginile oricărei fantazii. Paragrafii referitori la abuzurile săvârşite la alegeri din codul penal ar trebuì să se aplice toţi, dar când face cineva arătare, i se respinge simplu arătarea. Particularul nu are drept să facă apel, procurorul nu vreà să apeleze. Pe calea aceasta legea e eludată.

In cercul meu electoral respectivul pretor mi-a spus în faţă următoarele: «Pofteşte şi înaintează acuză penală. Pe noi legea nu ne obligă faţă de naţionalităţi. Noi altcum explicăm legea faţă de naţionalităţi şi nu suntem responsabili decât numai autorităţilor noastre superioare».

Onorată casă! In modul acesta, pe lângă o astfel de procedură, nu mă mir, că suntem puţini aici, ci mă mir, că peste tot suntem aici, că mai este câte un deputat naţionalist aici?

Onorată casă! Ilegalităţile săvârşite faţă de naţionalităţi vin scuzate şi acoperite cu aceea, că naţionalităţile au năzuinţe contrare statului. Intreb însă, onorată casă, de ce ar aveà naţionalităţile năzuinţe contrare statului? Poate, pentrucă nu sunt de buze maghiare? E adevărat, că sentimentul naţional, sentimentul rassei, e mare şi puternic. Dar pe lângă acest sentiment mai există unul, tot atât de mare şi de puternic, sentimentul faţă de patrie, sentimentul iubirii de patrie. Acolo, onorată casă, unde ne-am născut, unde am crescut, pământul de care ne leagă mii şi mii de amintiri, în care zac osămintele strămoşilor noştri, e scump fiecărui om. Pentru fiecare cetăţean e scumpă patria sa!

Onorată casă! Nu ştiu, dacă nu e cumva numai închipuire, dar aşa-mi spun amintirile din copilărie, că vieaţă mai fericită ca la noi nu erà, şi eu n'am cunoscut, decât vieaţa din Ungaria de înainte de 1848, mai ales în oraşele libere regeşti. Când la anul 1848 a ars tot, a fost nimicit tot, a trebuit să mă refugiez departe, la Viena. Mi-am continuat apoi studiile în streinătate, dar totdeauna mi-am adus aminte cu pietate de Ungaria şi de vieaţa fericită din ea. Onorată casă! Patria aceasta acuma nu o cunosc, nu o mai cunosc! Pentrucă la fiecare pas dau de apariţii, cari erau necunoscute în vechia şi fericita vreme aici, în Ungaria. Şi apariţia aceasta e domnia de rassă. De când statul s'a identificat cu rassa şi prin aceasta rassa a primit faţă de celelalte seminţii, nu numai favoruri, ci domnie formală, s'a născut nemulţămirea în ţară, ca consecvenţă naturală a domniei de rassă.

Lucrul acesta nu are, onorată casă, numai importanţă politică, ci şi socială. Pe unde nu sunt Maghiari, ori sunt foarte puţini, haiducul comitatului, poliţistul oraşului, copistul dela tribunal, servitorul dela judecătorie: fiecare priveşte cu oarecare suveranitate la oricare cetăţean, advocat, deputat, dacă nu e Maghiar. O apariţie tristă. In anul 1848 a fost ştearsă iobăgia economică-naţională. Dar acum există în Ungaria jobăgia politică şi socială. E trist, onorată casă, că sunt bărbaţi de stat, cari răpiţi de împrejurări favorabile uită relele pricinuite în Ungaria de certele dintre cetăţeni, şi nu poartă de grije, ca vechea frăţietate prietenească să fie restabilită între diferitele popoare.

Dar, onorată casa! S'ar puteà zice: ce vreau naţionalităţile acestea? Acolo e legea de naţionalităţi. Aceea ce s'a putut, am făcut pentru ele. Mai departe nu putem să mergem. Când s'a pertractat legea aceasta, onorată casă, deputaţii naţionalişti au arătat, că legea aceasta nu e de loc o lege izvorîtă din egala îndreptăţire. Dar în cele din urmă dieta a creat legea aceasta, şi legea e lege. Dar pentru noi şi legea aceasta e literă moartă, e lege numai pe hârtie. De nenumărateori s'a arătat în casa aceasta, că nu este paragraf în legea de naţionalităţi, care nu ar fi fost violat, în detrimentul nostru. Nu odată, de nenumarateori au fost ridicate plângeri în casa aceasta, şi îmi aduc bine aminte, cum odată ministrul de justiţie, nu cel de acuma, ci cel de mai nainte, a recunoscut, că da, s'au întâmplat calcări de lege, dar raul totuş nu l-a vindecat.

E ceva curios cu legea aceasta. Dacă judecătoria nesocoteşte legea, şi noi apelăm, ori înaintăm recurs de nulitate, ni se răspunde din partea forului mai înalt, că chestia aparţine administraţiei, nu justiţiei. Iar dacă administraţia calcă legea, ni se spune sa mergem la judecătorie. Aşa poate fi eludată, ce eludata? poate fi facută ridiculă legea întreagă.

Onorata casă! Eu ţin de greşită politica aceea, ca barbaţii de stat, având în mână puterea de stat, să subordoneze toate interesele de stat unui interes special, fie aceasta chiar şi în interesul maghiarimei. Urmarea e apoi, că puterea de stat vine în contrast cu tot ce formează contrastul acestui interes special. Aşa se întâmplă, onorată casă, că în Ungaria puterea de stat e întotdeauna în contrast cu naţionalităţile, şi nu numai cu naţionalităţile, ci şi cu Croaţia». (Oratorul vorbeşte pe larg despre nemulţămirile celor din Croaţia, apoi termină astfel:).

«D-voastră ne suspiţionaţi, că vrem desmembrarea Ungariei. Dar aceasta e o rătăcire, o mare rătăcire, onorată casa! Eu sunt de părerea, că dacă Austro-Ungaria nu ar dispune de forţele vitale, de a contribuì la prefacerile de stat, cari au să urmeze cu ocaziunea rezolvării finale a chestiei orientale, dacă Austro-Ungaria nu ar puteà să-şi asigure o poziţie, din putere proprie, între Germania şi Rusia: atunci asupra sorţii Ungariei vor decide factori mai mari şi mai puternici decât naţionalităţile! Eu însă la tot cazul ţin, că e mare, colosală greşală, şi e leacul cel mai rău, când în faţa evenimentelor din orient în Ungaria vine potenţată nemulţumirea naţionalităţilor, fără nici un motiv şi fără nici un scop. Poatecă scopul e singur acela, ca anumiţi lauri veştejiţi ai guvernului să fie din nou întineriţi în faţa maghiarimei. Onorată casă! Noi toţi putem să fim fericiţi, dacă ne înţelegem, şi nefericiţi, dacă trăim în certe şi frecări. Dar durere, onorată casă, că tocmai la D-voastră se potriveşte zicala: «Si vous voulais etre libre, il faut, que vous soyez justes.» Recomand spre primire onoratei case proiectul nostru de adresă.*)

A răspuns în aceeaşi şedinţă deputatului naţionalist Polit, întâi Szalay Imre, deputat independist, apoi ministrul-prezident Tisza Kálmán. Primul spuneà, că dacă naţionalităţile trimit deputaţi guvernamentali la dietă, vina este numai a lor. De ce sunt atât de mulţumite cu guvernul, încât aleg deputaţi aparţinători partidului guvernamental? Iar Tisza a spus, că domnul deputat (Polit) ar trebuì să privească la celelalte state ale Europei, mai ales acolo, unde domnesc conaţionalii săi, şi atuncì ar vedeà, că celor de altă naţionalitate li se dau acolo pe jumătate, a patra, a zecea parte din îndreptăţirile pe cari ele le au aici. «Atunci apoi să poftească, să vină aici să se plângă». (Aprobări vii din toate părţile).**)

După o discuţie de mai multe zile dieta a votat cu mare majoritate proiectul de adresă al partidului guvernamental.

In şedinţa din 24 Noemvrie 1881 s'a pus în discuţie proiectul de lege despre prelungirea terminului, de a puteà chemà ministrul de justiţie judecători dela tri-

---

*) Din «*Ziarul dietei*» de pe anii 1881—1884, volumul I, pagina 65.

**) Din «*Ziarul dietei*», etc. volumul I, pag. 79.

bunalele regeşti, pentru a isprăvì restanţele dela tabla regească din Budapesta. La discuţie a participat şi deputatul român *Dr. Iosif Gall* cu o vorbire mai lungă.

In cercul electoral Hosszupály alegerea de deputat nu s'a făcut în regulă. Dieta a ordonat cercetare şi a încredinţat cu efectuirea cercetării pe deputatul român *George Serb*, care a mers la faţa locului şi despre cele constatate a făcut raport şi l-a prezentat dietei în şedinţa din 3 Decemvrie 1881. Raportul a fost predat spre censurare comisiunei a IX-a censurătoare.

Atac în contra Saşilor.

Discutându-se în dietă budgetul, la poziţia: *fondul de dispoziţie* au luat mai mulţi cuvântul pentru a cere, ca guvernul să folosească banii aceştia spre împedecarea, ori combaterea broşurilor de agitaţie naţionalistă, cari se tipăresc în streinătate. Mai ales deputatul Hermann Otto a atacat în mod vehement pe Saşi pe tema aceasta, făcându-i vinovaţi şi responsabili pentru tot ce se scrie în nemţeşte nefavorabil despre Maghiari. A vorbit în şedinţa dela 27 Ianuarie 1882 şi în vorbirea sa a atacat pe deputatul sas Baussnern Guido, afirmând despre el, că a depus uniforma de ofiţer la honvezi numai din motivul, că nu ţineà de compatibilă uniforma ungurească cu sentimentele sale săseşti, şi a atacat pe deputatul Carol Wolff, spunând despre el, că e un «mâncător de Maghiari», unul care necontenit agită prin foaia sa dela Sibiiu ‹Tageblatt» şi prin diferite foi din streinătate.

Deputatul Baussnern s'a justificat, că a depus uniforma de ofiţer la honvezi din motive curat familiare, nu politice, ori naţionaliste; iar deputatul Wolff a respins cu energie atacurile, ca neîntemeiate şi nedovedite. A recunoscut însă, că se alipeşte cu toată credinţa de naţionalitatea sa, şi că-şi ţine de cea mai sfântă datorinţă să aducă servicii naţionalităţii sale cu modestele sale puteri. Nu crede, că s'ar aflà Maghiar iubitor de naţionalitatea sa, care să-i iee aceasta în nume de rău.

Declaraţia aceasta a fost oleu pe foc. S'a sculat deputatul *Orbán Balázs* şi a rostit o vorbire necruţătoare la adresa Saşilor. A spus următoarele:

«...Aşa cred, că în Ungaria nici o naţionalitate nu e în drept a se plânge în contra noastră, că am asuprit-o, că am împedecat-o în desvoltarea limbei şi a culturii sale. In privinţa aceasta am fost doară concilianţi totdeauna până la sinucidere, şi nu că am fi octroat noi altora limba noastră, ci am privit cu nepăsare şi privim şi astăzi, cum poporul maghiar din ţinuturi întregi vine absorbit în cei de alta naţionalitate. Pe Ungurii de legea gr. ortodoxă şi pe luteranii maghiari din Ardeal guvernul nostru însuşi îi mână în jugul naţionalităţii streine, şi la plângerile lor sguduitoare de inimi îşi închide urechile. Mai puţin motiv de tânguire au însă vecinii noştri Saşi din Ardeal, pentrucă niciodată venetici nu au fost îmbrăţişaţi aşa, şi nu au fost desmerdaţi aşa, ca această mână de oameni, care încă şi astăzi îşi închipuie că e naţiune, cu toate că nu e compusă decât din 120,000 de răsfiraţi în toate părţile, şi icuiţi printre 500,000 Români şi 30,000 Maghiari, amestecaţi cu ei, cu cari însă de secole tratează ca cu heloţii, despoindu-i de toate drepturile omeneşti. Şi aceea îi doare şi acuma pe cei obicinuiţi cu domnia, că sunt siliţi să tolereze anumite restrângeri în domnia de rassă, exerciată asupra acestora!

Acest popor de 120,000 suflete, care nu ar puteà formà nici un comitat micuţ, a figurat sub principii Ardealului ca naţiune separată. A fost egală în drepturi naţiunea sasă cu cei 500,000 de Săcui şi 800,000 Unguri din Ardeal. Egală în drepturi numai, cu privire la influinţarea asupra mersului lucrurilor, nu însă şi la purtarea sarcinilor. Pentrucă pe când Săcuii dădeau în timp de răsboiu 40,000 de ostaşi, Ungurii din comitate 30,000, Saşii au fost scutiţi de orice dare de sânge, şi numai 500 de soldaţi aveau sa dee, dar nici aceştia nu erau Saşi, dupăce Saşii, în urma puţinului lor curaj, s'au dovedit a fi incapabili de a purtà răsboiu. (Ilaritate). E inarticulat în lege faptul, că în contingent să nu între recruţi saşi, pentrucă mai nainte luptele au fost pierdute numai fiindcă Saşii înainte de a vedeà pe duşman, au luat-o la fugă şi au spart ordinea de răsboiu. (Ilaritate). Şapte veacuri dearândul Maghiarul i-a apărat cu corpul său sângerat. Sub apărarea noastră s'au desvoltat, şi-au câştigat cultura şi bunăstarea. In luptele de patru secole, purtate în contra tiraniei turceşti şi austriace, Saşii nu numai că nu au apărat patria, ci în cele mai multe cazuri au dat mâna cu duşmanul, iar noi am trecut lucrul cu vederea, ba i-am acoperit cu corpurile noa-

stre sângerate, şi le-am dat mai multe libertăţi decum aveam noi înşine. În anul 1849 au dat mâna cu Austriacii, au chemat pe Ruşí în ţară, şi şi-au ispăşit păcatul astfel, că li-am dat unsprezece milioane despăgubire urbarială, le-am cinstit o colosală avere de stat, le-am cinstit aşa numita avere naţională sasască, menită a se plătì din ea funcţionarii, deci proprietate a erarului, dupăce funcţionarii acum statul îi plăteşte... Recunoştinţa e aceea, că ne numesc barbari, sălbatici din Azia şi răspândesc tot felul de calomnii în contra noastră. . . . .
. . . . Sunt de acord şi eu, că naţionalitatea diligentă, harnică şi isteaţă săsască din Ardeal e cu bunăvoinţă cătră Maghiari, nu-i duşmăneşte, ci îi iubeşte. Dar ne ureşte pe noi clica aceea oficioasă, care a pus mâna pe toate oficiile, clica aceea, care a manipulat în plină libertate averea comună, fapt pentru care sub Iosif II a fost pusă sub acuză şi mulţi dintre Saşi au ajuns în temniţă şi au fost condamnaţi să restituie banii... Nu asuprirea deci, ci împedecarea acestei chiverniseli şi luarea din mâna lor a domniei absolute este aceea ce îi doare pe ei. Pentrucă egalitatea de drept, proclamată de noi, nu mai permite, ca ei să trateze cu cei de alte naţionalităţi, de pe acelaşi teritor, ca cu parii». *)

A răspuns, atât lui Orbán Balázs, cât şi altora, cari asemenea au atacat pe Saşi, deputatul săsesc *Adolf Zay*.

În şedinţa din 9 Februarie 1882 deputatul român *Alexandru Roman* a prezentat dietei rugarea consistorului mitropolitan gr.-cat. din Blaj, în care se cereà respingerea proiectului de lege despre întroducerea limbei maghiare în gimnazii şi şcoalele reale. S'a predat comisiunii şcolare, care tocmai atunci se ocupà cu censurarea proiectului de lege.

In şedinţa din 14 Februarie 1882, la discuţia asupra budgetului, s'a făcut propunere pentru închiderea academiei de drept din Sibiiu, din motive de economizare, dar mai ales din motivul, că în ea «*vine propagat un spirit separatistic*». Deputatul sas Wolff Carol a luat academia în apărare, ca institut de educaţie superioară, în care nu se propagă idei naţionaliste, şi în care studenţii sunt în preponderanţă maghiari. Subvenţia pe seama

*) Din «*Ziarul dietei*» de pe anii 1881—1884 vol. II. pag. 287.

acestei academii germane a fost votată; dar ideea a fost dată pentru desfiinţarea ei şi desfiinţarea a urmat nu peste mult.

Chestia naţională a fost apoi atinsă în treacăt în şedinţa din 6 Martie 1882 a dietei. Se discută budgetul ministrului de agricultură. Un deputat maghiar a făcut propunerea, ca la şcoala de agricultură din Magyar-Ovár să fie sistate cursurile paralele, făcute în nemţeşte, şi şcoala să rămână şcoală numai ungurească. Deputatul sas *Edmund Steinacker* a arătat necesitatea menţinerii cursurilor germane, nu numai pentrucă şcoala o cercetează mulţi streini, cari nu ştiu ungureşte, ci şi pentrucă legea de naţionalităţi dispune să se înfiinţeze şcoale şi de acelea, în cari instrucţia se face în nemţeşte. Din mărimea Ungariei nu se pierde nimica, dacă respectându-se legea, se ridică institute de stat şi pentru cetăţeni de limbi nemaghiare.

O voce strigă: «*Dar atunci ar trebuì să ridicăm şcoale şi pe seama Slovacilor şi a Românilor?* Unde am ajunge?» O altă voce răspunde: «*Sigur! Şi pe seama acestora. Şi pentru ei aveţi să ridicaţi*».

Deputatul maghiar *Otto Hermann* răspunde apoi lui Steinacker următoarele: «Dacă punem tesa astfel, că avem să măsurăm cu măsură egală, atunci limba slovacă, limba valahă, limba sârbească, are aceeaşi îndreptăţire la şcoala agronomică din Magyar-Ovár, ca cea germană. (Aşa e!) Dar trebuie să înţeleagă toţi, că la un institut ca cel din Magyar-Ovár, care e instituţiune de stat, nu pot fi decizătoare punctele de vedere ale oportunităţii, cari dau preferinţă unei naţionalităţi faţă de celelalte, ci se cere ca acolo *ştiinţa să fie dată în limba statului maghiar...*» A mai spus şi ministrul de agricultură, că nu poate acceptà motivele lui Steinacker, dar cursurile germane le menţine la şcoala agronomică din M.-Ovár, până la alte dizpoziţiuni. Spesele au fost deci votate şi de astădată pentru cursurile germane.

În şedinţa din 30 Martie 1882 s'a discutat proiectul de lege despre modificarea unor paragrafi din legea dela 1876, referitoare la comisiunile administrative ale

municipiilor. La discuţie a luat parte cu o vorbire mai lungă şi deputatul român *Dr. Iosif Gall*, acceptând proiectul de lege.

*

În şedinţa din 15 Maiu 1882, discutându-se legea despre un credit de 21 milioane şi mai bine, cheltuieli avute cu Bosnia şi Herţegovina, a rostit un discurs mai lung deputatul naţionalist sârb *Dr. Mihail Polit*, plângându-se, că în timpul scurt, de când s'a făcut ocuparea acestor provincii, Ungaria a secerat mai multă ură decât Turcii în 500 de ani. «Astăzi pentru cei din Bosnia şi Herţegovina nu este stat mai urgisit, — spuneà Polit, — decât Austro-Ungaria. Ba în întreaga peninsulă balcanică monarhia noastră e cea mai urgisită. Intreb, zace în interesul Ungariei oare, în interesul rassei maghiare, ca să se nască ură în contra ei? Eu am fost totdeauna şi sunt de părerea, că interesul eminent al Ungariei, al rassei maghiare, este independenţa acelor popoare, neatârnarea, libertatea lor»... S'à declarat deci contrar şi de astădată al ocupărei Bosniei şi Herţegovinei, a cerut prin urmare revocarea trupelor austro-ungare din provinciile acestea şi creditul cerut din partea guvernului nu l-a votat.

Tot în chestia acestui credit a vorbit în şedinţa din 22 Maiu 1882 şi deputatul sas *Carol Wolff*, rostind o vorbire interesantă naţionalistă. A spus, că Saşii nu se tem de o Daco-Românie, cum spusese un deputat maghiar înaintea lui, dar se tem de aceea, că voind guvernul să-i maghiarizeze, ei *se vor contopì în poporul românesc*. S'a plâns apoi, că în Ardeal limba germană şi română, ambele egal îndreptăţite cu cea maghiară, au fost scoase pretutindenea din uz, şi că pertractările decurg la curtea cu juraţi din Sibiiu numai ungureşte, deşì acuzaţii nu ştiu nici un cuvânt ungureşte.

În şedinţa din 25 Maiu 1882 deputatul sârb *Svetozar Miletici*, provocat fiind, a făcut istoricul procesului său pentru tradare de patrie şi a arătat cum a fost judecat pe baza fasiunii unui singur martor, pentrucă al doilea şi-a fost revocat fasiunea; deci a fost judecat cu — greşală.

Legea despre cualificaţia funcţionarilor.

Discutându-se în dietă proiectul de lege despre cualificaţiunea funcţionarilor publici, la paragraful prim a vorbit deputatul român *Dr. Iosif Gall* următoarele:

«Onorată casă! La punctul b) al acestui paragraf îmi iau voe a propune o modificare, de înţelesul, ca din şirul al doilea şi al treilea din acest punct să fie eliminate cuvintele: «n'a fost condamnat pentru crimă ori delict, izvorîte din dor de câştig». Indemnul la prezentarea acestei propuneri nu mi l-a dat vreun umanism exagerat, căci nu vreau să iau sub ocrotire pe cei ce au săvârşit crime ori delicte, ci sunt condus simplu de acel punct de vedere, că după convingerea mea, dispoziţia aceasta se împotriveşte codului nostru penal. Nu numai că modifică expresele dispoziţiuni ale acestuia, ci se loveşte şi de sistemul de pedepsire, luat ca bază la compunerea codului penal. Iar eu ţin, că nu e oportun, ca un principiu fundamental, pe care e clădit sistemul de pedepsire, să fie schimbat numai aşa, cu trecerea, şi încă astăzi, când codul penal abia a intrat în vigoare.

Dar după părerea mea şi de altcum dispoziţia aceasta se loveşte în cap cu principiul fundamental al sistemului de pedepsire, acceptat de ştiinţa de drept penală în general, că pedeapsa are să fie îndreptată într'acolo, ca ea să aibă efect de îndreptare. Acest efect e însă exchis cu desăvârşire atunci, când pedeapsa stigmatizează pentru totdeauna pe respectivul, căci dispoziţia aceasta spune cu alte cuvinte următoarele: Celce a fost condamnat pentru crime ori delicte, izvorîte din dor de câştig, devine pentru totdeauna incapabil de a purtà slujbe.

Nu voiu intrà în lungi motivări, ci voiu atinge pe scurt dispoziţiunile codului penal şi voiu înşirà din motivarea codului penal acele părţi, cari sunt cu atât mai preţioase, cu cât dieta a primit fără nici o modificare paragrafii 57-59 din codul penal, referitori la perderea oficiului.

Codul penal spune apriat în §-ul 57, că: «Durata perderii de oficiu şi a perderii drepturilor politice o stabileşte judecătoria. Această durată, în caz de delict, se extinde dela un an până la trei ani, în caz de crimă, dela trei ani până la zece ani, şi în cazul neexecutării pedepsei, din pricina prescripţiei, se începe dela intrarea prescripţiei, de altcum totdeauna după împlinirea pedepsei.» Se stabileşte apoi aci, care este maximul.

Paragraful 58 spune următoarele: «Cel ce a fost condamnat la pierderea oficiului şi la pierderea drepturilor politice, dupăce şi-a făcut pedeapsa poate fi pus iarăşi în oficiu public, în slujba care depinde de aprobarea autorităţii publice, în post şi serviciu, cu începere dela ziua în care poate din nou să-şi exercieze drepturile politice.» Aici se găsesc reoglindate două principii, întâi, acela, că perderea oficiului figurează ca pedeapsă laterală şi e restrâns numai la anumit termin, deci pe vieaţa întreagă nu poate fi aplicat, şi al doilea, că durata acestei pedepse laterale o stabileşte totdeauna judecătorul, din caz în caz.

Dispoziţiile cuprinse în proiectul de lege din discuţie formează negaţiunea acestor două principii. Văd în ele ecoul legilor noastre vechi, cari au stabilit pedeapsa desonestării, şi unele din dispoziţiunile lor le găsim trecute şi în art. de lege 42 dela 1870, unde se spune, că nu poate fi funcţionar comitatens celce a săvârşit crimă desonestătoare. Dar pedeapsa desonestării a fost abandonată de tot în noul nostru cod penal. In privinţa aceasta fie-mi permis a cità pe scurt din motivare următoarele:

«Se accentuiază, că după împlinirea pedepsei cel pedepsit la drept cuvânt imediat îşi redobândeşte capabilitatea de a purtà slujbe, dar statul, cu privire la interesele oficiului public e silit a se pune un timp oarecare în stare de apărare, aşteptând ca pedepsitul să justifice oarecum îndreptarea, prin o purtare morală permanentă.» Urmează apoi: «Recunoaşterea naturii de drept a chestiei, şi praxa corectă, născută din ea, nu e promovata prin aceea, că suspendarea purtării oficiului şi a exercierii drepturilor politice vine supusă punctului de vedere al onestitaţii, adecă pedepsele laterale, ca urmări legale ale unor anumite pedepse desonestătoare sau ca urmări desonestante ale anumitelor soiuri de pedepse, vin precizate şi trecute în diferitele sisteme de pedepsire. Prin o astfel de concepţie chestia e scoasă din corectul ei punct de vedere, şi discuţia devine fără sfârşit. La compunerea proiectului de lege n'a fost deci dătător de cinosură nici punctul de vedere al soiurilor de pedepsire desonestătoare, nici punctul de vedere al urmărilor pedepsirii desonestante. Nu pedeapsa deci, ci crima e ce desonestează. Non poena, sed factum infamat. Pedeapsa, tocmai din contră, anulează crima, şi celce şi-a împlinit pedeapsa nu mai poate fi considerat de neonest pentru făptuirea pentru care a fost pedepsit.»

Deci pedepsitul, făcându-şi pedeapsa, nu mai poate fi considerat de om lipsit de onestitate; de acì apoi urmează, că individul acela, după împlinirea pedepsei, numai decât poate să ocupe slujbe. Să spune însă şi aceea, că: «Publicul nu ar vedeà asigurată dreptatea, dacă croirea ei ar fi încredinţată unuia, care a fost judecat la temniţă pentru înşălătorie, furt, ori falşificare, în cazul, că acesta după eşirea din temniţă imediat, ori la scurtă vreme, ar fi pus să judece pe alţii.» Iar mai departe se spun următoarele: «Aceste fapte, cari cu greu pot fi negate, formează prea puternicul argument, că statul faţă de pedepsiţii cari şi-au făcut pedeapsa se pune în anumite privinţe şi pe o vreme anumită în stare de apărare, pe care are să o abandoneze numai în cazul, când respectivii indivizi, fiind liberi vreme mai lungă ori mai scurtă, nu comit sub timpul acesta făptuiri punibile, cari să facă necesară suspendarea şi pe mai departe a încrederii.» Iar că legislaţiunea a procedat din acest punct de vedere, decretând în mod hotărît, că pedeapsa perderii de oficiu nu poate fi aplicată pentru vieaţa întreagă, se vede din următorul pasaj, scos din motivare: Cu privire la durata perderii oficiului nu s'a acceptat, cu toate acestea, părerea, că crima săvârşită odată, fie chiar josnică, să facă pe făptuitor imposibil, fie pentru serviciul public, fie pentru exerciarea drepturilor politice. Acceptarea acestei păreri ar formà negaţiunea supremei condiţiuni a pedepsirii, care e efectul îndreptător al pedepsei. Ar fi negaţiunea faptelor dovedite prin experienţă, cari arată, că în mai multe cazuri oameni condamnaţi pentru crime eşite din motive josnice au devenit cetăţeni eminenţi şi foarte folositori ai patriei şi au desvoltat muncă bună pe terenul serviciului public. Dar şi politica corectă legislativa e în contra perderii drepturilor pe vieaţă. Nu e permis să se iee condamnatului speranţa, prospectul, că peste anumită vreme, daca are purtare buna morală, îi rămâne numai amintirea crimei săvârşite, iar toate urmările ei dispar, şi că recunoaşterea virtuţilor, serviciilor distinse, meritelor individului îndreptat, va spălà de tot petele negre de pe trecutul său. Prospectul acesta, speranţa, a fost de multe ori mama virtuţii, şi puterea ei înălţătoare a facut totdeauna bine în pepturile accesibile, deşi odata rătăcite».

Aşa cred, că cu acestea am aratat din destul, ca punctul de vedere principial al codului penal e acela, că nu se admite perderea oficiului pentru vieaţa întreagă, prin urmare, dispoziţia

amintită de mine și trecută în acest proiect de lege e întru adevăr o directă negațiune a acestui principiu. Atât de departe a mers legislatura cu privire la aplicarea acestui principiu, încât cu ocaziunea punerii în vigoare a codului penal a aflat de necesar a se ocupà și cu sentințele croite mai nainte, în cari erà decretată perderea de oficiu pentru vieața întreagă, decretând reducerea acestei pedepse, în consonanță cu dispozițiile noului cod penal.

Dar eu nu numai din acest punct de vedere nu țin de recomandabilă dispoziția trecută în proiectul de lege din discuție, ci și pentru aceea, pentrucă pedeapsa aceasta nu poate fi aplicată în mod egal la indivizi pedepsiți pentru aceeaș crimă. Aplicarea pedepsei neegale, neproporționate, e și mai bătătoare la ochi dacă ținem cont de împrejurarea, că unui măturător de stradă cât de puțin îi pasă, că e judecat la perderea oficiului pe vieață, pe când din contră, lucrul e de importanță mare la individul, care à primit educație, cultură, anume pentru a ocupà posturi publice. Și dupăce dispoziția aceasta nu stă în legătură organică cu celelalte dispozițiuni ale codului penal, ajungem în situația, că celce a fost pedepsit pentru crimă ori delict, izvorît din dor de câștig, nu poate fi funcționar public, deci nu poate fi nici chiar notar comunal, ori scriitor, dar poate să fie după literile codului penal advocat, notar public, poate fi deputat dietal chiar. Astfel de stări anormale se vor naște de aici! Și apoi, dacă cu privire la măsurarea pedepsei mânecăm în cazuri de fapte punibile din punctul de vedere obiectiv al făptuirii, nu ne putem restrânge numai la aceea, că fost-a săvârșită crima numai din dor de câștig, ci trebue să ne extindem și asupra celorlalte crime, căci nu cred să merite mai multă încredere celce a fost condamnat pentru omor, pentru jurământ fals, pentru abus de putere, etc.

Acestea sunt, onorată casă, argumentele mele, pentru cari nu țin de oportună dispoziția aceasta și rog se fie primită modificarea mea».*)

Tot la paragraful 1 a făcut propunere și deputatul *Edmund Steinacker*, ca dela ceice întră în oficii publice să se ceară prin lege cunoașterea încă a unei limbi din patrie, pe lângă limba oficioasă maghiară. Și-a motivat

*) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. VII. pag. 113.

propunerea cu dispoziţiile trecute în legea de naţionalităţi, că funcţionarii au să comunice cu poporul în limba poporului. Deci sunt datori să cunoască limba poporului.

Ambele propuneri au fost combătute. Aceasta din urmă din partea deputatului Almássy Sándor, cu următoarea argumentare: Uzul a fost până acuma acela, că la comitate au fost aleşi funcţionari, cari cunosc limba naţionalităţii din comitat. În privinţa aceasta plângeri nu s'au putut ridicà până acuma. Primindu-se propunerea lui Steinacker însă ajungem acolo, că celce ştie două limbi va aveà îndreptăţirea să fie ales ori numit orişiunde. Celce ştie ungureşte şi nemţeşte, între Slovaci, celce ştie ungureşte şi slovăceşte, între Saşi! Vor fi mulţămiţi Saşii? Propunerea fiind deci vătămătoare tocmai pentru naţionalităţi, e de respins.

Propunerea lui *Dr. Iosif Gall* a combătut-o contele *Ráday Gedeon* senior, iar după el a vorbit prim-ministrul *Tisza Kálmán,* care a recunoscut, că vederile lui *Gall* sunt corecte, dar a cerut să fie votată legea în textuarea originală. Cu privire la propunerea lui *Steinacker* a spus prim-ministrul Tisza Kálmán următoarele: În legea aceasta nu are loc chestia de limbă ori de naţionalitate, pentrucă legea nu schimbă în privinţa aceasta nimica. Nu se spune în lege, că funcţionarul e dator să ştie limba statului, deşì aşa cred, că toţi simţim, că trebue să o ştie, şi nu se spune nici aceea, că nu trebue să ştie limba poporului în mijlocul căruia trăeşte, pentrucă în cele din urmă, celce are legături nemijlocite cu poporul, aşa cred, că la tot cazul *trebue* să cunoască limba poporului, şi lucrul acesta îl doreşte tot omul, în interesul administraţiei ... Dieta a respins ambele propuneri.

Memorialul comitetului naţional.

Memorialul explicativ, cu a cărui compunere comitetul central electoral al partidului naţional român a fost însărcinat din partea conferenţei naţionale dela 1881, a apărut în anul 1882. A fost tipărit în patru limbi: româneşte, ungureşte, nemţeşte şi franţuzeşte, pentru a puteà fi făcut accesibil, nu numai pentru Români, ci şi

pentru Maghiari, şi pentru întreaga lume cultă, căci zăceà în interesul partidului naţional român, ca durerile şi doririle sale să fie cunoscute în cercurile cele mai largi ale lumii întregi. Şi mai bine, mai clar şi mai cu temeiu nu puteau fi expuse aceste dureri şi dorinţe decum le-a expus în memorial *Gheorghe Bariţiu*, autorul memorialului. Lucrarea sa binedocumentată, scrisă cu căldura celui mai adânc sentiment de mândrie şi de demnitate naţională, totodată însă şi cu liniştea şi obiectivitatea savantului, care nu caută alta decât *adevărul*, — a fost, cu drept cuvânt, un curs de istorie şi de drept public. S'a spus în acest memorial, care a fost rolul şi cari au fost virtuţile şi drepturile poporului român din patria aceasta în vremile depărtate, care e situaţia sa de acum, şi cari sunt cererile sale, pentruca situaţia sa să se schimbe iarăşi spre bine. Au fost apoi explicate şi justificate în memorial toate punctele din programul politic al partidului naţional român din Ungaria şi Transilvania, arătându-se, că ele sunt nu numai îndreptăţite, ci şi legale.

Ajungând memorialul pe masa gazetarilor maghiari, a fost tratat din partea lor cu superficialitatea obicinuită. Fără a-l cetì şi studià, şi fără a face măcar unul încercarea de a-i combate şi răsturnà argumentele şi dovezile istorice, s'au pronunţat numai în general asupra lui toate ziarele maghiare, declarând de exagerate şi neadevărate cele cuprinse în el, pentrucă «Românii nu sunt deloc asupriţi în patria aceasta, se simţesc foarte bine în ea, trăiesc în bună prietinie cu Ungurii», şi denegând comitetului central electoral român îndreptăţirea de a vorbì în numele tuturor Românilor din statul ungar, pentrucă, — ziceà «*Pester Lloyd*»: «Domnii cari răspândesc memorandul nu sunt îndreptăţiţi a păşì ca reprezentanţi ai poporului român. Ei reprezintă numai un fragment al poporului român, poatecă un fragment considerabil, dar dacă ar fi să voteze majoritatea aceluia, ea s'ar pronunţà în contra direcţiunii, care a fost stabilită în conferenţa din Sibiiu».

S'a pronunţat apoi contra memorandului şi adunarea municipală a comitatului Maramurăş, care în 21 Noemvrie n. 1882 a adus hotărîrea următoare:

«Adunarea enunţă şi decide, că noi suntem pătrunşi de convingerea, ca românimea din patria aceasta se poate susţineà şi-şi poate desvoltà naţionalitatea şi cultura numai aşa, dacă va rămâneà pe terenul comun al constituţiunii maghiare. Tocmai pentru aceea noi condamnăm memorandul din Sibiiu, din cauza federalismului la care doreşte să ajungă cu principiile sale, cari atacă ideea statului maghiar. Mai departe, noi cu privire la uniunea Ungariei cu Transilvania nu voim, ca aceea să formeze părete despărţitor între Ungaria şi Transilvania. Iar încât pentru drepturile naţionalităţii noastre, asigurate prin legi fundamentale, pe acelea Ungaria le respectă, caci drepturile noastre individuale sunt aparate prin legi comune, cari se aplică la Maghiari şi Români tot într'o formă; religiunea, limba şi literatura noastră le putem desvoltà în libertate, drepturile noastre politice sunt aceleaş, presa ne este liberă, aceleaş drepturi avem de a ne adunà şi unì (asocià); nu ne putem plânge nici de neaplicare în funcţiuni, şi nici aceea nu ne poate vatămà drepturile şi sub nici un pretext nu o putem numì maghiarizare prin forţa, că limba justiţiei şi a administraţiunii este cea maghiară, pentruca noi ţinem de legal şi just, ca să o avem pe aceea de limbă a statului. Aşadară nu avem cauză de a ne abţineà dela condamnarea luptei şi certei făra scop începuta prin memorandul dela Sibiiu cu acel popor, cu care vieţuim de o mie de ani în comuniune de stat, tocmai acuma, când popoarele slave clocotesc din toate părţile, pentruca să-şi realizeze planurile contra Maghiarilor şi Românilor. Pe temeiul acestora ne cunoaştem de datorinţă patriotică a nu ne abate de pe terenul dreptului public maghiar, ci a luptà pentru ideea unitaţii maghiare, a consacrà toate puterile noastre pentru ideea statului maghiar, pentru a face totul, pentruca încrederea frăţească dintre Maghiari şi Români să se conserve. Situaţiunea noastră ne impune, să ne unim cu fraţii Maghiari, să fim patrioţi buni şi credincioşi, pentrucă în această scumpă patrie comună trebue să trăim şi să murim împreună».*)

Horărîrea aceasta sună astfel, ca şi cum ea ar fi fost votată numai de cătră membrii români ai consiliului judeţian din Maramurăş, ori ca şi cum acest consiliu ar fi fost format numai din Români.

*) Din «*Observatorul*» anul 1882, Nr. 91.

Le-a mai succes apoi Maghiarilor să plaseze un articol plin de necuviinţe la adresa Românilor şi a memorandului lor într'un ziar francez dela Paris, Journal des Debats», cu care s'au răfuit bine ziarele române din Bucureşti, încolo însă memorialul a fost întâmpinat cu multă simpatie şi bunăvoinţă de presa germană, franceză şi italiană, fără a mai pomenì de presa română, care de sine înţeles, că numai cuvinte de laudă puteà să aibă pe seama celui ce l-a compus.

Ziarul italian din Roma, ‹ *La confederazione latina* , arătând cetitorilor săi cari sunt cererile Românilor trecute în memorand spuneà: Istoria, tradiţiunea, şi condiţiunile de azi morale, intelectuale şi politice ale Transilvaniei *justifică acele cereri*, şi noi avem părerile noastre sincere, că diplomaţia şi opiniunea publică vor ştì pătrunde în dreptatea atâtor aspiraţiuni, sprijinind realizarea lor ...

Ziarul «*Vaterland*» dela Viena scrià despre memorand astfel: ‹Avem de a face cu o manifestaţiune a reprezentanţilor naţionali ai poporului român din Ungaria şi Transilvania. Dacă acest memorand se declară în foile maghiare numai de o părere privată a unor agitatori naţionali›, aceasta poate să se potrivească cu punctul de vedere al partidei maghiare şovinişte, cu adevărul însă şi cu realitatea nu se poate aduce în consonanţă această părere. Amicii monarhiei nu au cauză de a călcà în urmele acestor şovinişti› ... Analizează apoi numitul ziar programul politic al Românilor, şi ajungând la punctul 9 închee: Noi credem, că Românii nu mai sunt izolaţi cu părerea aceasta asupra fiinţei şi a efectelor dualismului .

Un frumos articol de fond despre memorand a publicat ziarul *Le bien public de Paris*», sub titlul *Roumains et Magyars*», dându-se în el dreptate Românilor, cari luptă în contra maghiarizării forţate, şi admoniindu-se Maghiarii, să încete cu utopiile maghiarizării, să nu-şi consume puterile într'o luptă zadarnică cu Românii, cercând a-i nimicì, pentrucă se poate întâmplà să dee pe neaşteptate peste ei un al treilea, care va trage folos din certele şi desbinările lor. De altmintrelea să nu uite Maghiarii, că într'un asemenea caz «*Românii nu vor fi singuri*» *!*

Şi tot în înţelesul acesta au scris despre *Memorialul Românilor* şi alte ziare germane, franceze şi italiene, constatând unele din ele, că memorialul e scurta istorie documentată a suferinţelor de o mie de ani ale unui popor dornic şi vrednic de o soartă mai bună. De exemplu ziarul «*Insbrucker Nachrichten*» scrià astfel: Memorandul acesta descrie istoria patimilor de o mie de ani a poporului român, într'o limbă clară, serioasă, bărbătească şi convingătoare, combătând pe adversari tocmai cu armele lor. Dupăce ai terminat acea lectură te întrebi fără voie: ***de unde a luat acest popor tăria de vieaţă cu care să poată luptà şi rezistà în lunga serie de ani o mie la nenumăratele atacuri date asupra vieţei sale?***»...

*

În dietă s'a pus în discuţie, în şedinţa dela 2 Decemvrie 1882, proiectul de lege despre modificarea, respective întregirea unor legi de mai nainte, referitoare la înmulţirea numărului judecătorilor la curtea de apel din Budapesta. A vorbit la discuţia generală şi deputatul român *Dr. Iosif Gall.* A rostit o vorbire mai lungă, la finea căreia a făcut mai multe propuneri, pe cari însă, primind asigurarea din partea ministrului de justiţie, că vor formà pentru el obiect de studiu, dar de astădată nu le poate acceptà, le-a retras.

În şedinţa din 11 Decemvrie 1882 discutându-se budgetul anului viitor, 1883, la cheltuelile reclamate de căile ferate a făcut propunere deputatul Pázmándy Dénes, ca pe întreaga linie ferată din ţară, precum şi la comunicaţia pe apă, să fie întrebuinţată exclusiv limba maghiară, şi anume, introducându-se ea fără amânare, atât în serviciul cu străinătatea, cât şi în serviciul intern.

Ministrul de resort, baronul *Kemény Gábor*, a răspuns imediat, că propunerea nu e de acceptat; dar ministrul va face paşi, ca limba maghiară să fie întrebuinţată după putinţă pretutindenea. Pázmándy însă nu să încrede în bunăvoinţa ministrului, ci vreà hotărîre dela dietă. Mai vorbeşte deputatul *Ivánka Imre* şi spune, că nu va fi bine să aducă dieta hotărîre, care nu ar puteà eventual să fie executată, şi care ar puteà să fie vătămătoare

pentru anumite ţinuturi. Sunt adecă în Ungaria astfel de ţinuturi, foarte multe, în cari pe lângă limba maghiară trebue întrebuinţată şi limba cunoscută de poporaţiunea de acolo. Căci doară e necesar, ca admonierile, înştiinţările cu privire la locurile de trecere, *publicul să le înţeleagă*. Nu e bine deci, ca acestea să fie făcute numai în limba maghiară, fie că o înţelege ori nu poporaţiunea de acolo. Deputatul Mocsáry Lajos explică şi asigură, că în propunerea deputatului Pázmándy nu despre aceea e vorba ce a spus Ivánka, ci despre aceea, că limba germană are încă şi acuma la noi anumite prerogative faţă de celelalte limbi nemaghiare. Propunerea e îndreptată deci contra limbei germane. O primeşte. La urmă vorbeşte şi raportorul *Lukács Béla* şi spune, că propunerea nu poate fi primită, din motivul, că nu e executabilă. Pentrucă în corespondenţa cu străinătatea să poate întâmplà să vină scrisoarea îndărăt, cu observarea, că cuprinsul ei unguresc nu-l înţelege nime. Iar aici, acasă, trebue să fim cu anumită considerare şi *faţă de naţionalităţi*. Dacă cerem dela cineva din Ardeal de exemplu, ori din părţile de sus ale ţarii, să nu calce pe şinele trenului, *avem să-i spunem lucrul acesta în limba pe care o înţelege!* (Cum s'au schimbat de atunci părerile oamenilor!)

Propunerea lui *Pázmándy* nu s'a primit.

În şedinţa din 19 Decemvrie 1882 se face comunicarea, că mai multe municipii au înaintat rugare la dietă, cerând decretarea prin lege, ca toţi învăţătorii dela şcoalele publice, de orice categorie, se fie obligaţi *a-şi însuşì limba ungurească*, fiind ea limba oficioasă a Ungariei. Dieta decide, în consonanţă cu propunerea comisiunii petiţionare, ca rugările să fie date ministrului de culte şi instrucţiune publică spre studiare.

În şedinţa din 11 Ianuarie 1883 s'a pus în discuţie proiectul de lege despre restrângerea dreptului de apelare în chestiile penale, aparţinătoare competenţei judecătoriilor cercuale. A vorbit şi deputatul român *Dr. Iosif Gall*, la discuţia generală, expunându-şi pe larg părerile în favorul proiectului de lege, care a fost votat. A vorbit apoi *Dr. Iosif Gall* şi la discuţia pe articole, făcând

propunere de modificare la un paragraf (8), propunerea însă nu a fost acceptată. S'a primit textul original.

In şedinţa din 12 Ianuarie 1883 deputatul român *Dr. Iosif Gall* a luat în apărare, într'o scurtă vorbire, pe judecătorii regeşti, despre cari se spusese în dietă, că ar fi parţiali, iar în şedinţa din 29 Ianuarie 1883 deputatul român *Dr. Iosif Gall* a rostit o lungă şi temeinică vorbire la discuţia generală asupra proiectului de lege despre uzură. A făcut o propunere de modificare, care însă nu s'a primit. S'a votat textul original al comisiunii judiciare.

In şedinţa din 22 Februarie 1883 apoi discutată fiind în dietă legea despre darea pusă pe arme şi pe vânat, a făcut la §-ul 44 din lege o modificare stilară deputatul român *Dr. Iosif Gall*, care acceptată din partea ministrului de finanţe a fost votată şi din partea dietei.

Legea despre instrucţia în şcoalele medii.

În şedinţa din 5 Martie 1883 s'a început în dietă discuţia asupra proiectului de lege *despre instrucţia în şcoalele medii*. Istoricul acestui proiect de lege e următorul: Fusese contemplat de mult, încă în zilele când ministru de culte şi instrucţiune publică erà baronul Eötvös. A fost mai de multeori prelucrat, şi în sfârşit, pe la începutul ciclului actual parlamentar, a fost prezentat dietei din partea ministrului de resort de acuma, *Tréfort*. Camera l-a dat spre censurare comisiunii şcolare, care pe la începutul anului 1882 l-a luat în minuţioasă examinare, şi pe lângă toate insistenţele puse de ministrul de resort *Tréfort*, ca să-l voteze, *l-a respins*, cu 7 voturi contra 5.

Discuţia care a fost purtată în comisiunea şcolară a fost foarte interesantă. O reasumez pe scurt în următoarele: Intâi a luat cuvântul în comisiune însuşi ministrul Tréfort, spunând, că proiectul de lege nu vatămă interesele nimănui. Confesiunile pot şi mai departe se susţină şi înfiinţeze şcoale medii, nime nu le opreşte. Tot ce se face este, că statul îşi asigură dreptul de supraveghiere, care trebuie estins în modul cel mai larg. De

aceea statul trebuie să pretindă, ca profesorii dela şcoalele medii confesionale să facă examenul profesoral în limba maghiară şi în faţa organelor guvernului. Confesiunile în dispoziţia aceasta află gravamenul cel mai mare. Dar nu au dreptate. Dispoziţia aceasta din proiect e motivată prin faptul, că statul ungar nu poate tolerà şcoale, ai căror profesori nu ştiu ungureşte, pentrucă s'a dovedit, că aceştia sunt inimici ai ideii de stat şi cresc numai duşmani pe seama statului. Deci cere primirea proiectului de lege.

Tot pentru acceptarea proiectului de lege vorbeşte şi *Szatmáry György*, (Român de origine), care spuneà, că confesiunile nu au dreptul să se provoace la legile, cari le asigură autonomia, pentrucă statul, aducând alte legi, şterge legile cele vechi. Acest proiect de lege a căzut mai de multeori până acuma, ceeace e ruşinător pentru Ungaria, fiindcă apar mai tari naţionalităţile şi confesiunile. Cere deci votarea proiectului de lege.

Ia apoi cuvântul deputatul sas *Zay Adolf* şi rosteşte o vorbire lungă şi temeinică în contra proiectului de lege. Spune, că nu-l poate primì, întâi, din motive *pedagogice*, pentrucă îi lipseşte orice sistem cu privire la instrucţiune, cu toate că acesta e deja al *patrulea* proiect de lege, compus în ministeriul de culte şi instrucţiune publică, cu începere dela anul 1869, şi cu privire la instrucţia din şcoalele medii. Nu-l primeşte apoi din motivul, că stabileşte un fel de tutorat asupra şcoalelor confesionale, prin ce se vatămă autonomia confesională. Confesiunile au făcut mai mult pentru cultura ţării decât statul. Să li se lase acest teren de muncă nobilă şi pe mai departe, mai ales cu privire la Ardeal, dupăce şi articolul de lege 43 dela 1868 dispune, că confesiunile transilvane nu au să fie conturbate din partea statului cu privire la colegiile şi gimnaziile lor. Dar nu-l primeşte nici din punctul de vedere al păcii interne şi al liniştei cetăţenilor nemaghiari, fiindcă prin el se vatămă egala îndreptăţire a naţionalităţilor, garantată prin lege. Propune deci, ca comisiunea să nu primească proiectul ca bază pentru desbaterea specială şi să nu-l recomande dietei spre votare.

Vorbesc pentru primirea proiectului de lege Baross Gábor şi Miehl Jakab, şi dă ministrul Tréfort unele lămuriri, apoi vorbeşte contra proiectului sasul *Baussnern Guido,* motivându-şi punctul de vedere într'o vorbire mai lungă, în care spuneà, că proiectul intenţionează confişcarea desăvârşită a dreptului dat confesiunilor de a-şi cualificà ele pe profesorii lor, va se zică, confişcarea dreptului, dela care depinde existenţa, ori căderea autonomiei confesiunilor. Se cuprinde apoi în proiect o mare nedreptate când se cere, ca profesorii să facă examenul în limba ungurească, căci lucrul acesta stă în contrazicere cu spiritul legii de naţionalităţi. Urmându-se pe calea aceasta nu mai trebuie decât o lege de doi paragrafi, şi în toate şcoalele medii confesionale din patrie e întrodusă limba maghiară, ca limbă de instrucţie. Guvernul ar trebuì să se opună curentului şovinist, nu să-l menajeze. Nu primeşte proiectul de lege.

Ministrul Tréfort îi răspunde şi Baussnern să explică, apoi vorbeşte Bubics Zsigmond pentru primirea, şi Sârbul Dimitrievici pentru respingerea proiectului de lege, din motivul, că se ignorează naţionalităţile nemaghiare, cărora statul ar fi dator să le dee condiţiile de desvoltare din punct de vedere cultural. Mikó e pentru primirea proiectului, Kovács Albert şi Hegedüs L. contra. La votare 7 se declară contrari proiectului de lege, 5 pentru acceptarea lui. Ministrul de instrucţiune publică *Tréfort* l-a dat consilierului ministerial Szász Károly, ca să-l prelucre de nou, şi se facă acum a cincia textuare. In Ianuarie 1883 noul proiect de lege a fost supus aprecierii comisiunii şcolare, fără nici o anunţare, fără nici un zgomot, şi de astădată majoritatea comisiunii şcolare l-a acceptat şi l-a înaintat dietei spre desbatere şi votare. Astfel proiectul de lege a ajuns să fie pus în dietă pentru şedinţa din 5 Martie 1883 la ordinea zilei.

Reprezentaţiunea bisericii gr.-ort. române.

Încă pe când se cunoşteà cuprinsul primului proiect de lege, prezentat dietei şi respins din partea comisiunei şcolare, credincioşii ambelor biserici române au început a se nelinişti şi a se gândì la o apărare energică în

contra noului atac îndreptat în contra autonomiei tuturor confesiunilor din patrie. Mai ales cercurile înalte bisericeşti române erau foarte îngrijorate de noua primejdie, care le ameninţà drepturile ce le aveau. Consistorul arhidiecezan din Sibiiu s'a întrunit în şedinţă plenară la 1 Februarie 1882 şi a compus o energică şi bine motivată reprezentaţiune, care aveà să fie înaintată dietei. S'a scris apoi la Arad şi la Caransebeş, ca şi consistoriile de acolo să facă asemenea, dar din partea acestor două consistorii s'a exprimat dorinţa, ca numai o singură reprezentaţiune să fie înaintată dietei, în numele întregei biserici gr.-ort. române. Reprezentaţiunea consistorului arhidiecezan din Sibiiu a fost predată deci arhiepiscopului şi mitropolitului *Miron Romanul*, ca să o modifice după chibzuiala sa astfel, ca ea să fie expresiunea dorinţei întregei biserici puse sub a sa conducere. Mitropolitul *Miron Romanul* a compus apoi şi a înaintat dietei, la 20 Februarie 1882, reprezentaţiunea următoare:

«Preaonorabilă casă reprezentativă! Biserica greco-orientală româna din Ungaria şi Transilvania, care între împrejurari vitrege a fost expusă secoli întregi la grele suferinţe, îndatace din părinteasca îngrijire a preaînaltei case domnitoare şi din bunăvoinţa legislaţiunii fù primită în rândul bisericilor şi confesiunilor libere şi egal îndreptaţite din patrie, — conform sublimei sale misiuni a şi luat între primele sale îngrijiri: a îmbrăţişà în propria sa sferă de activitate educaţiunea poporului şi a înlesnì după putinţă credincioşilor săi, cari nizuesc la cultura mai înaltă, calea cătră ştiinţe.

Pe când deoparte biserica aceasta priveşte cu bucurie sufletească şi cu încordat dor de progres la rezultatele produse pe terenul cultural, cari în proporţiune cu mărginitele ei puteri materiale se pot zice că sunt îndestulitoare: pe atunci de altă parte vine deprimătoare pentru credincioşii acestei biserici şi stârneşte şi în autorităţile ei superioare îngrijiri îndreptaţite acea împrejurare, că regimul statului a aşternut preaonorabilei case reprezentative un astfel de proiect pentru regularea instrucţiunei la gimnazii şi la şcoalele reale, care tinde a ştirbì în mod simţitor autonomia bisericii greco-orientale române, — baza existenţei sale, — şi a lăsà în mare parte desconsiderate interesele culturale ale acestei biserici.

Când în urma reclamelor intețitoare din partea tuturor eparhiilor îmi iau voe din pozițiunea mea oficială a prezentà preaonorabilei case reprezentative îngrijirile acestea ale bisericii greco-orientale romåne, fac mai întâi, pentru a marcà pozițiunea bisericii mele, acea observare, că biserica greco-orientală română, după desvoltarea ei canonică și după dispozițiunile clare ale legilor cardinale ce sunt în vigoare, cuprinde loc în rândul bisericilor autonome din patrie, și ca atare este îndreptățită între marginile legilor țării a conduce și regulà independent afacerile sale, nu numai cele strâns bisericești, ci totodată și cele școlastice și fundaționale, și a le administrà și direge acelea independent, prin organele sale proprii, rămânând neatins dreptul de supremă inspecțiune al statului.

Biserica greco-orientală română, știind că chemarea legislațiunii nu este a restrânge sau chiar a detrage drepturile date și asigurate prin lege, ci mai vârtos a le extinde tot mai tare, conform justelor pretensiuni ce se desvoaltă, — experiază cu nedumerire îndreptațită, că mai ales pe terenul instrucțiunii publice s'aŭ întrodus deja astfel de instituțiunĭ regnicolare, cari cu abatere dela legile cardinale făcute pentru asigurarea confesiunilor și a naționalităților din patrie, sgudue autonomia bisericii și în vieața practică înapoiază interesele ei culturale; iar în amintitul proiect de lege vede un pas nou în acea direcțiune, care răsturnând în cele din urmă cu totul autonomia bisericească, poate periclità chiar și existența bisericii greco-orientale române însăș.

Conștie de pozițiunea sa autonomă și de drepturile ei ce curg din aceea, biserica greco-orientală română, organizată în mod legal pe baza principiului de naționalitate, nu poate fi indiferentă, dacă credincioșii săi învață și se cultivă în astfel de institute, unde spiritul religios nu se răspândește în direcțiunea și măsura recerută, sau unde conștiința națională — baza întregului nostru organism, — nu se cultivă de ajuns; ba din contră, biserica aceasta chiar pentru aceea caută cu îngrijire specială a-și ridicà școli poporale și institute superioare cu propriul său caracter confesional, și cele existente a și le instruà în mod corăspunzător, pentrucă lipsa acestora din punct de vedere al intereselor ei confesionale și în parte al celor naționale nu o pot suplinì deajuns, nici institutele de stat, nici cele de alte confesiuni.

Dar precum deoparte biserica greco-orientală română ţine mult la interesele religioase şi naţionale ale credincioşilor săi, chiar aşa de altă parte îşi îndreaptă totdeauna îngrijirea într'acolo, ca atinsele interese vitale ale sale să le ţină în cea mai strânsă legătură cu interesele statului, şi în special să înrădăcineze adânc în inimele tinerimei sale studioase patriotismul, suprema virtute cetăţenească, — dorind astfel a creşte statului cetăţeni credincioşi şi folositori. Aşadar alipirea fermă a autorităţilor şi a credincioşilor bisericii greco-orientale române cătră religiunea şi naţionalitatea lor şi îngrijirea lor din adins de acestea nu poate fi excepţionată din punctul de vedere al intereselor de stat şi anume al patriotismului, fără numai dacă s'ar ridicà la valoare ca principiu de stat teoria, că într'un stat peste tot nu este permis a se suferì mai multe religiuni sau mai multe naţionalităţi, ceeace însă la noi, între specialele noastre relaţiuni, nu se poate susţineà.

Durere! când amintitul proiect de lege vreà cumva să smulgă din mânile confesiunilor autonome instrucţiunea şcoalelor medii; când pentru limba maghiară, ca limbă oficială a statului, vreà să ocupe teren la toate institutele de învăţământ peste marginele îndreptăţirei şi cu restrângerea celorlalte limbi ale patriei; şi când acela vreà să estinda dreptul de dispunere al regimului, aproape nemărginit, şi asupra şcoalelor medii confesionale: se vede, că prin acestea proiectul voieşte să facă servicii, nu chiar dezvoltării în direcţiunea naturală a poporaţiunei din patrie de diferite religiuni şi naţionalităţi, nici intereselor ei pentru o cultură temeinică, ci mai vârtos acelui fatal curent politic, care purcezând din o cuprindere greşită a relaţiunilor şi a intereselor vitale ale patriei, şi-a luat de scop maghiarizarea popoarelor nemaghiare din patrie.

Adevărat, că proiectul din chestiune tinde a regulà trebile instrucţiunei pentru toate confesiunile în uniformitate, şi abstragând dela o mică excepţiune, nu face osebire între confesiunile din patrie cunoscute după naţionalitatea lor de maghiare sau nemaghiare, ceea ce la aparinţă trece de argument în contra cuprinderii de mai sus. Ei! dar chiar acest colorit, adecă conservarea egalităţii de drept a confesiunilor face să apară şi mai bine punctul cardinal al proiectului, care combinând toate, se vede pus pe aceea, ca maghiarizarea compatrioţilor de naţionalitate nemaghiara sa se ducă în deplinire fie chiar şi cu

prețul autonomiei tuturor confesiunilor, supunând pe credincioșii bisericilor de naționalitate nemaghiară la un astfel de sistem de instrucțiune publică, care să-i silească a-și neglijà propria lor limbă maternă, și prin aceasta să-i tragă în calea maghiarizării, pe când în celelalte e treaba regimului a aplicà față de singuraticele confesiuni, după propriele sale vederi, gradurile de rigoare sau de favor, ce-i stau în putere.

Cumcă toată intențiunea proiectului de lege din chestiune se unește în acest punct de mânecare, se vede apriat din dispozițiunile cuprinse în același, după cari mai întâiu în toate gimnaziile și școalele reale de stat, ce se vor înființà din nou, limba de propunere nu poate fi alta, decât numai cea maghiară (§. 39), apoi limba singuraticelor ținuturi, dacă ea nu e cea maghiară, la toate gimnaziile și școalele reale, prin urmare și la cele confesionale, se poate propune numai ca studiu extraordinar, ascultătorilor benevoli, și încă astfel, că corpul profesoral poate eventual oprì pre singuraticii interesați dela învățarea ei (§§. 9. 78), fiind ministrului rezervat a statorì dimensiunea studiilor obligate, eventual așa, ca propunerea sistematică a limbelor provinciale să devină imposibilă (§. 77), pe când legea cardinală despre egala îndreptățire a naționalităților, anume Art. XLIV. §. 17 și 18 din 1868, asigură limbilor nemaghiare din patrie un teren mai larg de cultivare și pune deosebi în vedere îngrijirea statului, ca «cetățenii patriei, de ori-ce naționalitate, cari conlocuesc în masse mai mari, să se poata cultivà în apropierea ținutului locuit de ei în limba lor maternă, până acolo, unde se începe cultura mai înaltă academică».

O trăsură caracteristică a atinsului proiect de lege este, că el pune cumva sub pază polițială toată mișcarea confesiunilor în trebile școlare, prin ce voiește a inarticulà în legile patriei neîncrederea exprimată pe față în motivarea ministerială catră cei de naționalitate nemaghiară, pe când confesiunile, și între acestea și biserica greco-orientală română, precum au făcut în trecut mari servicii țarii prin îngrijirea școalelor sale, așa și în viitor tot numai statului voiesc în urma urmelor a sacrà întreg rezultatul interesării și al ostenelelor sale sumptuoase în partea învățământului. Așadar neîncrederea ce respiră din acest proiect de lege, și ținerea în acest mod a confesiunilor de naționalitate nemaghiară sub ochi polițiali, dacă pondul principal nu se pune pe maghiarizare, nu numai că nu are temeiu, ci fiindcă neîn-

crederea după natura ei produce neîncredere reciprocă, poate fi şi stricăcioasă pentru interesele mai înalte ale statului, mai vârtos între referinţele politice de astăzi, nu de tot consolidate, după a căror cumpănire matură ar trebuì să se cultive cu totadinsul în sinul popoarelor patriei de diferite religiuni şi naţionalităţi alipirea conştie cătră statul bine compact, adecă patriotismul, prin respectarea tuturor pretensiunilor juste şi ecuitabile.

Astfel de neîncredere s'a exprimat deja faţă de biserica greco-orientală română şi prin aceea, că pe când la compunerea acestui proiect de lege şi mai apoi la pertractarea lui începută deja în subcomisiunea de instrucţiune publică a casei reprezentative, celelalte biserici, învitate deadreptul spre acest scop, au putut incurge, respective incurg în faptă prin reprezentanţii şi bărbaţii lor de specialitate: pe atunci biserica greco-orientală română din patrie, care numără aproape două milioane de suflete, neamintind pe cea sârbească, la pregătirile acestui obiect însemnat şi de mare importanţă s'a delăturat cu totul. Nu voiesc a privì aceasta ca o expresiune de ură, sau chiar de dispreţ, însă la toată întâmplarea aceasta e o astfel de procedură, care nici cu egala îndreptăţire de stat a confesiunilor, nici cu relaţiunile proprii ale bisericii greco-orientale române, dar nici cu tactul bun nu se poate motivà.

Biserica greco-orientală română privind treaba învăţământului din punctul de vedere al statului, nu poate aveà şi nici nu are nimic în contră, ca legislaţiunea să determine minimul studiilor obligate, cari să se propună în şcoalele medii, şi peste tot să indigeteze esenţa instrucţiunii publice. Deasemenea nu are nimic în contră nici la aceea, ca regimul statului, în puterea dreptului de supremă inspecţiune, să controleze în mod convenabil poziţiei confesiunilor întocmirea corăspunzătoare a institutelor de învăţământ confesionale, precum şi rezultatele învăţământului. Când însă proiectul de lege din chestiune intenţionează a transpune în competinţa regimului de stat partea cea mai mare din acele drepturi şi agende în sfera şcoalelor medii, pe cari până acum le eserciau, respective le provedeau independent însăşi confesiunile autonome, mai atrăgând în parte şi cualificarea profesorilor: în contra acesteia biserica greco-orientală română e silită, în interesul autonomiei sale asigurate prin lege, a-'şi ridicà vocea sus şi tare, cu atât mai vârtos, că atunci, când această biserică doreşte a-şi regulà liber toate afacerile învă-

ţământului în sfera autonomiei sale, ea nu vreà să se ascundă nici dinaintea intereselor statului, nici a recerinţelor unei adevărate cultivări ştiinţifice; din contră, punând ea mare pond pe avantagiile unui sistem de învăţământ cât se poate de uniform, precum şi până acum la întocmirea institutelor sale de învăţământ a fost cu atenţiune la interesele statului şi la sistemele de învăţământ introduse la alte institute de aceeaşi categorie: aşa şi în viitor, având acestea în vedere, voieşte a emulà — în ce priveşte rezultatele instrucţiunei în şcoalele medìi, — atât cu institutele medii ale statului, cât şi cu celea ale altor confesiuni, dorind totodată a asigurà prin aceasta institutelor sale şi dreptul de publicitate.

Abià poate fi îndoială, că dacă în afacerile şcoalelor medii ale confesiunilor s'ar dà regimului de stat acel drept de ingerinţă imediată şi de dispunere aproape nemărginită, pe care proiectul de lege intenţionează a-'l estinde şi statorì până la cele mai neînsemnate minuţiosităţi, — pe cât timp la noi sustă nefericita discordie naţională, a cărei existenţă nu se poate negà, şi care foarte viu se manifestează în asuprirea celor mai slabi, — urmările triste ale amintitului drept de ingerinţă şi de dispunere vor lovì mai cu seamă bisericile de naţionalitate nemaghiară, urmări, pe cari afară de vexaţiunile şi de alte neplăceri ce pot întrevenì, ni le pregăteşte însuşi proiectul de lege ca o sabie a lui Damocle, când pune în vedere lipsirea şcoalelor medii confesionale de dreptul de publicitate, eventual închiderea acelora şi — aşa zicând – confişcarea averilor lor, spre ce se pot cualificà de motive suficiente nu numai unele defecte neînsemnate în aranjament, ci la urmă chiar şi zelul confesiunilor pentru propria lor conservare.

Proiectul de lege, în urma motivării ministeriale, presupune despre institutele confesionale de învăţământ, că acestea pot deschide teren la rele morale şi direcţiuni contrare statului, cari în cele din urmă numai prin închiderea provizorie sau definitivă a institutelor s'ar puteà vindecà radical. Ce priveşte biserica greco-orientală română şi institutele ei, provocându-mă la credinţa acestei biserici documentată în toţi timpii către tron şi stat, şi la loialitatea, ce n'a părăsit-o niciodată, trebuie să protestez în contra presupunerii de mai sus, cu acea observare, că dacă în adevăr ar obvenì la institutele vre-unei biserici astfel de rele morale sau nizuinţe contrare statului, în contra cărora ar trebuì

să se aplice remediile şi represaliile prevăzute în proiectul de lege: atunci nu numai că ar trebuì închise definitiv cu putere guvernială astfel de institute, ci ar trebuì totodată delăturate şi respectivele autorităţi bisericeşti superioare, cari nu pot sau nu vreau a vindecà astfel de rele. Dar fiindcă aşa ceva nu se poate presupune despre nici o confesiune din patrie, această dispoziţiune rigoroasă a proiectului, transpusă în lege, ar prezentà referinţele noastre interne într'o coloare, care nici decât nu corăspunde adevărului.

Pe terenul legislaţiunii mai nouă este o apariţiune caracteristică acea dispoziţiune a proiectului de lege, după care gimnaziile şi şcoalele reale confesionale, şi peste tot confesiunile şi bisericile, nu pot nici cere nici primì ajutoare şi sprijin material dela statele din afară, şi dela domnitorii sau regimele acelora. Precum această dispoziţiune, după cum e ştiut, s'a desvoltat, ca material la un proiect de lege, dintr'un caz obvenit la un gimnaziu greco-oriental român: e afară de orice îndoială, că ascuţişul ei este îndreptat cu deosebire contra învăţământului bisericii greco-orientale române; pentrucă pot fi cazuri singuratice, şi se pot desvoltà din când în când astfel de relaţiuni, cari din punct de vedere al intereselor mai înalte de stat îndreptăţesc pe regim la astfel de măsuri, dar a le transpune acelea din cadrele dreptului internaţional într'o lege de instrucţiune publică, şi tot atunci a face escepţiune în favorul ordurilor monahale ale unei religiuni, care de secoli s'a împărtăşit în abundanţă de toate favorurile: aceasta este signalul acelei intenţiuni, ca bisericei greco-orientale române, care de secoli a fost expusă la lipse deprimătoare, să i se ia toată posibilitatea de a puteà ţineà concurenţa în treaba înfiinţării şi instruării institutelor de învăţământ cu celelalte confesiuni, cari parte încă dela opera cea mare a întemeierii patriei se bucură de abundantele donaţiuni ale statului, parte mai târziu, însă totuş în secolii trecuţi şi-au eluptat o astfel de poziţiune în stat, care le-a făcut posibilă desvoltarea şi starea favorabilă materială în care se află, pe când biserica greco-orientală română, care mult mai târziu s'a eliberat, şi care din cauze colegate cu tristul ei trecut a rămas şi materialminte îndărăt, ce priveşte îngrijirea institutelor sale de învăţământ, fiind lipsită de orice ajutor din partea statului, e avizată exclusiv la dinarii sai proprii.

Biserica greco-orientală română, credincioasă şi devotată statului, totdeauna a respectat legile şi conform acestora limbile oficiale ale statului, şi în special pune mare pond pe aceea, ca tinerimea, ce se pregăteşte pentru ştiinţele mai înalte, să înveţe cu temeiu limba maghiară, nu numai pentrucă aceasta în timpul mai nou a devenit limbă oficială de stat, ci şi pentrucă între împrejurările noastre limba maghiara este un factor însemnat pentru cultivarea ştiinţifică. Însă acele dispoziţiuni ale proiectului de lege, ca testimoniile de maturitate în institutele confesionale cu limba de propunere nemaghiară să nu se extradee în limba de propunere a institutului, ci în cea maghiară (§§. 38. 89), apoi ca rigoroasele candidaţilor la profesură să se facă asemenea în limba maghiară (§§. 69. 71), şi ca peste tot să se pretindă dela fiecare profesor confesional, fără privire la specialitatea lui, ca să cunoască limba şi literatura maghiară, cursul desvoltării acesteia şi operile scriitorilor mai însemnaţi maghiari (§§-ii 60, 62 şi 69), toate acestea sunt pretensiuni trecute peste scopul propriu al instrucţiunii publice, cari nu numai că taie în drepturile de autonomie ale bisericii, ci încă mai şi îngreuiază foarte mult cualificarea profesorilor confesionali, şi dovedesc, că la studiarea dispoziţiunilor luate în proiectul de lege în favorul limbei maghiare s'a pierdut din vedere aceea, că şi în cauză de limbă, orice pretensiune exagerată poate produce resens şi poate zădarnicì şi cea mai bună intenţiune, că dară prin aplicarea uneì astfel de sile limba maghiară poate numai să peardă din puterea sa atractivă, în loc ca să se facă plăcută în cercuri cât mai estinse, şi astfel să-şi asigure generalizarea ce se poate ajunge treptat, precum aceasta între alte împrejurări mai că-i succese limbei germane, care e mai depărtată de noi.

Pe când de o parte proiectul de lege de sub întrebare îmbrăţişază limba maghiară cu cea mai călduroasă îngrijire şi îi da avantagii ce trec peste îndreptăţire, pe atunci de altă parte el eschide mai de tot posibilitatea, ca în rândul tinerimii bisericilor de naţionalitate nemaghiară şcolarii greco-orientali români, şi cu deosebire aceia, cari se pregătesc pentru cariera preoţească sau învăţătorească, să poată învăţà din temeiu propria lor limbă maternă, care conform legilor din vigoare şi după prescriptele statutului organic al bisericii greco-orientale române, provăzut cu preînalta sancţionare, în administrarea internă şi mare parte şi în corespondenţe cu autorităţile, e singura limbă

oficială a bisericii. Apoi peste toate acestea şcoalele medii de naţionalitatea română se aduc prin proiectul de lege în acel contrast, că limba lor de propunere poate fi cea română (§ 79), dar şi în acest caz însaşi limba română se poate învăţà numai ca studiu extraordinar. în ore extraordinare (§§-ii 4, 5, 6, 7, 9, 77, 78).

Faţă cu un proiect de lege, care — dupăcum e şi cel de sub întrebare — periclitează caracterul naţional al bisericilor de limbă nemaghiară, trebuie să se ia cu deosebire în băgare de seamă o împrejurare faptică, cu care cercurile agitatoare şi cele decizătoare — aşa se vede — nu sunt aplicate a-şi trage seama, şi aceasta împrejurare este: că în toate clasele naţionalităţilor compacte nemaghiare din patrie în aşa grad este desvoltată conştiinţa naţionalităţii sale proprii, încât aceasta nu se mai poate sugrumà, aplice-se în contră-i orice sistem sau orice măsuri. O conştiinţă este aceasta, care — ca bunăoară şi la naţionalitatea maghiară fiind nutrită prin stima de sine, se razimă pe baze morale şi din aceste baze îşi ia putere şi pentru apărarea sa. Orice încercare aşadară, care tinde la suprimarea conştiinţei de naţionalitate, pe lângă aceea, că vatamă interesele bisericilor naţionale, poate totdeodată creşte până la o greşală politică, care pentru liniştea internă a cetăţenilor şi deopotrivă pentru interesele mai înalte ale statului, poate să nască urmări dăunoase, ale căror delăturare posibilă este o datorie de conştiinţă pentru fiecare patriot.

Şi tocmai pentrucă aşa este, şi pentrucă biserica greco-orientală română, în credinţa şi alipirea sa, care nime nu i-o poate trage la îndoială, voieşte să fie totdeauna statului spre servire şi se adoperă a promovà din toate puterile interesele statului aduse în consonanţă cu ale sale proprii, — îşi ia voe pentru apărarea intereselor sale vitale a înfăţişà în cele de mai sus întemeiatele sale îngrijiri cu privire la proiectul de lege pentru instrucţiunea în gimnazii şi şcoalele reale, şi prin umilita mea reprezentaţiune prezentă a se apropià de preaonorabila casă reprezentativă cu acea rugare, ca luând de bază principiile cardinale, cari singure pot asigurà tăria, puterea şi prosperarea statului, adecă sublimele principii de libertate, egalitate şi fraţietate, cari exchid orice supremaţie, fie religionară, fie naţională, — să binevoiască înainte de a pertractà în special amintitul proiect de lege pentru gimnazii şi pentru şcoalele reale a-l înapoià domnului ministru de culte şi instrucţiune publica

cu acea îndrumare, ca să-l aducă în consonanţă cu legile cardinale ale patriei, cari asigură autonomia confesiunilor şi drepturile naţionalităţilor, şi astfel prelucrat cu ascultarea confesiunilor şi între acelea şi cu a bisericei greco-orientale române, să-l aştearnă într'o redactare nouă. Încheiu cu acea fierbinte rugaciune, ca Atotputernicul îngrijitor al singuraticilor şi al popoarelor, spiritul păcii şi al dreptăţii, să se pogoare peste bărbaţii, cari conduc destinele naţiunii, să-i lumineze şi să ia în scutul său scumpa noastră patrie, Ungaria! Sibiiu, 8/20 Februarie, 1882. În numele bisericei greco-orientale române din Ungaria şi Transilvania: *Miron Romanul* m. p., arhiepiscop şi mitropolit».*)

In anul următor, 1883, când se ştià, că proiectul de lege are să fie pus în discuţie în dieta ţării, arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* a înaintat dietei o nouă reprezentaţiune, de cuprinsul următor:

«Onorată casă a reprezentanţilor! În umilita mea reprezentaţiune din 20 Februarie anul trecut, 1882, numărul 19 M. alăturată aici în copie, mi-am luat voie să desvolt poziţiunea ce biserica gr.-ort. română din Ungaria şi Transilvania, care în privinţa patriotismului nicicând nu a rămas îndărăt, o ocupă, ca biserică autonomă şi organizată pe principiul de naţionalitate, faţă cu proiectul de lege subşternut din partea guvernului de stat pentru regularea învăţământului în gimnazii şi în şcoalele reale. Mi-am luat voie mai departe să indigetez dispoziţiunile vătămătoare ale amintitului proiect de lege, cari intenţionează a jignì în mod simţitor sfera dreptului de autonomie, garantat prin lege bisericii gr.-ort. române, a restrânge drepturile naţionalităţilor nemaghiare din patrie, asemenea garantate prin lege, într'una din cele mai ponderoase chestiuni de vieaţă, şi peste tot a subtrage dela bisericile nemaghiare din patrie posibilitatea chiar şi de a-şi susţineà şcoalele medii, corăspunzătoare deopotrivă intereselor statului şi intereselor proprii, şi de a puteà din când în când sporì numărul acelora, prin înfiinţarea altora, nouă. În fine mi-am luat voie în numele bisericii gr.-ort. române din patrie a rugà onorata casă, se binevoiască a înapoià amintitul proiect de lege domnului ministru de culte şi instrucţiune publică, pentru a-l prelucrà în armonie cu legile, cari garantează drepturile cardinale ale confesiunilor şi naţionalităţilor.

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1882, Nr. 24.

Pe când biserica română gr.-ort. aşteptà cu atenţiune încordată şi cu interes viu, ca amintita reprezentaţiune a mea, înaintată în numele şi din încredinţarea ei, să obţină o rezolvire favoritoare, cu adânca durere aflara în timpul recent autoritaţile superioare ale acestei biserici, şi peste tot credincoşii ei, cari să interesează de cauza, că comisiunea pentru instrucţiunea publică a onoratei case, cu ignorarea drepturilor de autonomie şi a intereselor de naţionalitate, bazate pe lege, ale confesiunilor, a subşternut onoratei case amintitul proiect de lege într'o redactare nouă şi ţesut astfel, încât peste dispoziţiunile ce proiectul de lege ministerial le conţineà, cu scop de a răsturnà autonomia confesiunilor, el scoate cu totul din competenţa confesiunilor dreptul de a cualificà pe profesorii şcoalelor medii, apoi pe profesorii cualificaţi deja îi obligă a se supune de nou la examen de profesură, urcă peste măsură numărul sistematic al profesorilor, şi peste tot asigură organelor guvernului drept de dispunere în şcoalele medii confesionale. Afară de acestea conţine mai mulţi paragrafi redactaţi defectuos, precum este de exemplu §-ul 27, după a cărui construire sintactică dreptul de a denumì profesorii dela şcoalele medii peste tot ar cădeà în competenţa ministrului de culte şi instrucţiune publică, făcânduse escepţiune dela această regulă în §-ul 30 numai pentru institutele provăzute de către ordurile monahale. Tot asemenea sunt şi paragrafii 22 şi 24, cari împuternicesc guvernul să stabilească instrucţiuni de examinare, şi prin aceasta depun în mânile guvernului o astfel de putere faţă de şcoalele medii confesionale, care nu este precizată nicăiri, dar a cărei gravitate să va descărcà negreşit asupra naţionalităţilor nemaghiare, contra cărora este pornită deja persecuţiunea.

Ridicarea la putere de lege a unui proiect ca acesta, daca şi n'ar conturbà liniştea sufletească a mai multor milioane de locuitori ai ţării, la toata întâmplarea însă ar fi aptă a deprimà spiritele într'un grad mare, ceeace în interesul statului ar trebuì evitat cu orice preţ. Drept aceea, satisfăcând cu plăcere recercărilor venite dela consistoriile gr.-ort. române ale diecezelor Sibiiu, Arad şi Caransebeş, în numele bisericii gr.-ort. române din patrie îmi iau voie de nou a rugà onorata casă reprezentativă, ca cu considerare la motivele cuprinse în reprezentaţiunea mea înaintată în anul trecut şi a observărilor mele de mai sus, să binevoiască a respinge proiectul de lege pentru şcoalele medii

prezentat din partea comisiunii pentru instrucţiunea publică şi pus pe mai deaproape la ordinea zilei, şi totodată să binevoiască a îndrumà pe domnul ministru de culte şi instrucţiune publică, ca se subştearnă un nou proiect de lege pentru şcoalele medii, compus *după consultarea tuturor confesiunilor*, care întru toate să fie în consonanţă cu autonomia confesiunilor şi cu legea de naţionalitate. Dat în Sibiiu. la 3 Martie 1883. În numele bisericii gr.-ort. române din Ungaria şi Transilvania: *Miron Romanul*, Arhiepiscop şi Mitropolit».*)

Reprezentaţiunea bisericii gr.-cat. române.

Biserica gr.-catolică română încă a compus şi înaintat camerei ungare o reprezentaţiune în chestia proiectului de lege despre instrucţia în şcoalele medii, pe care, cum s'a spus la pagina 60, a prezentat-o dietei deputatul român *Alexandru Roman*, în şedinţa din 9 Februarie 1882. Reprezentaţiunea, redactată în Blaj, din partea capitlului mitropolitan gr.-cat. român de acolo, aveà cuprinsul următor:

«Înaltă şi preastimată cameră a deputaţilor!

Proiectul de lege relativ la instrucţia gimnaziala şi cea din şcoalele reale, care a fost pus spre desbatere pe masa preastimateĭ case a deputaţilor, este foarte periculos şi pentru biserica catolică de ritul grecesc, de oarece el după forma şi aparenţa exterioară să împarte în toate acele categorii şi grupări caracteristice, conform cărora au existat în realitate până acuma acele institute de învăţământ, şi poate vor puteà existà şi în viitor, cel puţin considerate din punctul de vedere al înfiinţării lor. Totuşi dacă se va considerà spiritul proiectului de lege, să pare că acela pentru viitor voieşte să dee instrucţiunei o altă direcţiune decât cea de până acuma, şi conducerei aceleia o altă directivă, condus fiind de două idei principale, cari realizate, sunt în stare ca cu timpul pe terenul instrucţiunii şcoalelor medii se ridice orice categorie şi deosebire şi sa facă acele institute de învăţământ, chiar fiind confesionale şi de origine naţională diferită, uniforme şi relativ la instrucţiune numai cu o singură limbă.

Una din ideile principale se exprimă în tendinţa prin care guvernul instrucţiunii sub titlul supraveghierei statului ar puteà

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1883, Nr. 21.

prin organele sale lucrà într'acolo, de a supune toate şcoalele medii ale ţării, şi chiar şi acelea ale corporaţiunilor confesionale, influenţei sale directe, şi a le face pendente de aceea în mod definitiv. Cine ceteşte nepreocupat proiectul de lege şi cu atenţiune pătrunzătoare, poate să se convingă prea uşor despre adevărul acestei aserţiuni, pentrucă sau va luà în considerare acele principii ce se referesc la organizaţiunea şcoalelor medii confesionale şi tratarea lor, sau va percurge acele dispoziţiuni, cari mărginesc planurile lor de învăţământ şi manualele lor, poate să vadă în mod clar, că acest proiect de lege desconsideră cu o mare uşurinţă acea independenţă a corporaţiunilor confesionale, care le compete acestora, ca corporaţiuni independente faţă cu propriile lor biserici şi şcoale, ce sunt condiţiunile de existenţă a lor, ca corporaţiuni confesionale, în mod firesc, şi care faţă cu biserica catolică dela înfiinţarea ei a fost recunoscută în decurs de secoli, şi că autonomia lor, a cărei chemare este a conservà institutele de învăţământ ale confesiunilor, cu propriile lor creaţiuni şi propriile lor instituţiuni, sub conducerea şi exclusiva lor dispoziţiune, în mare parte este ştirbită şi aproape făcută iluzorie.

Aşa proiectul de lege din chestiune permite, ba chiar ordonează, ca guvernul instrucţiunii, prin propriele sale organe, să poată exercità asupra tuturor manifestaţiunilor de vieaţă, de caracter public al şcoalelor medii, cari sunt ale corporaţiunilor confesionale, o astfel de influenţă, ca activitatea instructivă a acestor instituţiuni să fie arătată în fiecare direcţiune şi aproape la fiecare pas ministrului de culte şi instrucţiune, iar acesta să fie şi autorizat a conlucrà la actele chiar mai triviale ale acestor şcoale, prin propriii săi comisari şi directori de instrucţiune. Ba chiar posibilitatea existenţei mai departe, sau desfiinţarea acestor şcoale, se face pendentă în mare parte dela judecata, dela parerea discreţionară, pentru a nu zice dela bunul plac, al organelor de stat pentru instrucţiune.

Toate acestea însă se află în contrazicere cu declaraţiunile mai multor documente şi tratate internaţionale, precum şi cu cuprinsul tratatului dela Viena din 28 Iunie 1866, prin care s'au statorit relaţiunile de atuncea ale Transilvaniei cu Austria şi cu Ungaria. Acest document zice în punctul 6 următoarele: «Nec allaborabit Sua Majestas in templorum, scholarum, parochiarum, proventuumque et bonorum eorum ocupatione».

Pentruca însă această schimbare, care pentru instituţiunile de învăţământ ale corporaţiunilor confesionale poate sa aiba urmări fatale, să poată fi considerată de inatacabilă din punct de vedere legal, realizarea ei să încearcă sub scutul dreptului de supraveghiere a puterii statului; dar aceasta se intenţionează în aşa măsură, că ea cu drept cuvânt se poate numì mai bine tutelă decât supraveghiere, şi pusă în praxă pe o scară atât de întinsă, precum se propune, ar tradà faţa cu corporaţiunile confesionale suspiţiunile unei mari neîncrederi.

În timp ce în modul acesta proiectul de lege pe deoparte presupune despre corporaţiunile confesionale, că ele nu sunt în stare a grijì în mod corespunzător de şcoale, de a fixà cuprinsul şi măsura cunoştinţelor ce sunt a se trage din partea ministrului de instrucţiune, de altă parte mai presupune despre ele încă şi aceea, că ele nu sunt în stare a înfiinţà institute de învăţământ, dotate cu puteri profesorale în deajuns cualificate şi speciale, dacă acelea nu vor fi cultivate în preparandiile de profesori ce sunt a se înfiinţà, conform dispoziţiunilor proiectului de lege.

Ce chemare ar aveà pentru confesiuni şi în ce măsură ar promovà progresul lor în cultură înfiinţarea şi organizarea corespunzatoare a acelor preparandii profesorale, aceasta şi-o poate oricine închipuì, dacă va luà în considerare, că înfiinţarea şi întreţinerea unei asemenea instituţiuni ar consumà cel puţin o a treia parte din mijloacele de cari dispun confesiunile din propria lor putere pentru întreţinerea institutelor lor de învăţământ, şi din care unele pot să-şi câştige acele mijloace numai pe lângă mari restrângeri.

Dară mărginirea autonomiei confesiunilor îşi ajunge ea oare finea cu aceste dispoziţiuni ale proiectului de lege? Încă nu! Deoarece şi în comisiunile ce sunt a se înfiinţà pentru cualificarea candidaţilor de profesură, cari absolvează numita preparandie confesională pentru profesori, ministrul de culte trimite câte doi membri examinători şi îndreptăţiţi la vot. Afară de aceasta, acele examene ale candidaţilor de profesori nu se pot face decât numai în prezenţa şi cu conlucrarea a unui ori doi comisari exmişi din partea ministrului de culte, şi tot aşa succesul final al activităţii lor la examenele de maturitate până atunci sunt dubioase, pânăce nu vine critica examinătoare şi sentinţa aprobătoare a organelor de instrucţiune ale statului.

Acum să ne fie permis a întrebà, este cu putinţa a nu ne oprì în faţa unor asemenea apariţiuni? A nu ne oprì în faţa unei critici aşa de înjositoare a capabilitaţii ştienţifice a institutelor de învaţământ ale confesiunilor şi bisericilor respective, cari sunt susţinătoarele lor? În faţa criticei asupra acelor biserici, cari în decurs de secole au dat atâtea probe strălucite a capabilităţii lor pentru învăţământ şi al familizării lor speciale, şi cari precum mai nainte au cultivat aproape singure educaţiunea şi ştiinţele, când statului nici prin minte nu-i trecea a scoate la lumină aceste comori ale omenimei, — aşa au dat instrucţiune şi educaţiune la partea cea mai mare a actualilor înţelepţi bărbaţi de stat şi zeloşi legiuitori: şi totuş acelea, în secolul prezent al deşteptării, a cărei parte bună în mare măsură este a se mulţumì lor, — să nu fie în stare fără ajutorul organelor de instrucţiune ale statului a se ridicà la nivelul culturii moderne raţionale?!

Dar ce e mai consternator decât acestea, şi unic în genul său, este aceea, că în sensul acestui proiect de lege regimul instrucţiunii publice voieşte a se amestecà şi în cadrul religiunii şi moralei, ce sunt a se propune în şcoalele medii ale confesiunilor. Regimul statului voeşte a se amestecà în afacerile învaţământului religiunei şi moralei într'un stat, al cărui principiu mărturisit pe faţă este «neconfesionalitatea»! Curioasă judecată! Afară de aceea şi disciplina urgentă în şcoalele confesionale pare a se excepţionà, ca şi când conducătorii şcoalelor confesionale, cari în partea cea mai mare sunt capii bisericeşti ai lor, nu ar fi capabili, sau nu ar voì a împlinì cu mână sigură aceasta, una dintre cele mai preţioase datorinţe ale oficiului lor. De aceea se dispune, ca vindecarea radicală a «relelor morale» (*erkölcsi bajok*), dupăcum se exprimă proiectul, să se efectuiască prin cercetare făcută de către organele şcolastice ale statului, respective de cele exmise de ministrul instrucţiunii publice.

De cumva proiectul ar fi fost cu atenţiune cuvenită la experienţa de toate zilele faţă de acelea ce se întâmplă în privinţa aceasta şi în şcoalele fără confesiune, şi ar fi tras paralelă şi ar fi făcut o mică comparaţiune între rezultatele acelea, cari se rămuresc din partea institutelor confesionale şi dintre a celor fără confesiune, dispunerile referitoare la morală mai că le-ar fi întocmit altmintrelea, sau chiar întors, şi nu precum le vedem făcute în cadrul proiectului.

În adevăr, trebuie să mărturisim, că din parte-ne nu putem aflà nici o cauză pentru presupuneri de acelea, de cari proiectul de pe tapet scoate la lumină, poate şi fără voe. Şi aşa prin acele presupuneri mai mult să creează numai pretext, ca să se poată pune în lucrare ştirbirea drepturilor existente naturale, legale şi istorice ale confesiunilor faţă de şcoalele proprii, şi restrângerea exerciţiului acestor drepturi.

A doua idee fundamentală ce se cuprinde în proiectul prezent ţinteşte într'acolo, ca şi şcoalele medii ale naţionalităţilor locuitoare în ţară pe încetul şi pe nesimţite să primească limba statului de limbă vehiculară de instrucţiune, pentruca aşa cu timpul şi ele să se transformeze în institute cu limba statului şi să încete a fi institute de altă limbă, sau de naţionalitate diferită.

Fiinţa acestei idei fundamentale se desvalueşte prin toate acelea dispoziţiuni legibile în proiect, cari deoparte regulează învaţarea limbei de stat, măsura cunoaşterei aceleia şi ţinerea examenelor rigoroaze, ce sunt a se depune dintr'ânsa, iar de altă parte tractează despre compunerea comisiunilor participătoare la rigoroazele pentru cualificarea profesorilor, şi despre funcţionarea acelora ordinară numai în limba statului. Dela observarea dispunerei acesteia din urmă nu poate scutì alta decât un favor excepţional, bazat pe considerarea împrejurărilor, care însă nu se poate extinde mai încolo de 5 ani, şi şi acesta încă numai în tip de frăţie.

Ce înţeles poate aveà o atare dispunere, în puterea căreia candidaţii de profesură, cari se pregătesc pentru şcoale medii, a căror limbă nu este limba statului, să fie obligaţi a depune rigorozul de profesură exclusiv în limba statului, încă şi în cazul când cursul de cualificare pentru profesură îl termină la un institut cualificător propriu al naţionalităţii şi confesiunii lor?

Sensul dispoziţiunii acesteia cu atât mai puţin se poate pricepe, şi raţiunea ei cu atât mai anevoe se poate pătrunde, cu cât nexul logic între dânsele e mai puţin. După modesta noastră cuprindere, înţelesul acestei dispuneri, împreună cu a celorlalte amintite mai sus, singură numai a doua ideie fundamentală, amintită mai sus, e în stare a ni-l desluşì.

Însă aceasta cu respect la Transilvania nu se poate împăcà cu art. de lege 55 adus în dieta transilvană dela 1790/1 şi sancţionat, care cuprinde şi următoarele: «*Benigne annuente Sua*

*Majestate, communi statuum voto statutum est: ut liberum sit singularum quatuor religionum Ecclesiis... ubicumque... sacra saedes turres atque scholas absque ullo impedimento extrui facere, prout vigore praesentis articuli singularum religionum status asicurantur, quod in moderno... actu possessorum, ac in futurum exstruendorum templorum, collegiorum et gymnasiorum usu nunquam turbabuntur».**)

Acum dacă ponderăm afacerea aceasta cu cumpăna dreptăţii, aflăm că proiectul de sub discuţiune nu numai că este în conflict cu articlul regnicolar adus la 1868 în obiectul egalei îndreptăţiri a naţionalităţilor, iar cu distingere se împotriveşte cu §§-ii 14, 17 şi 26 ai aceluia, dară afară de aceea, pe calea esperienţei de toate zilele ne putem convinge încă şi despre alte două lucruri, şi anume:

Întâi, despre acel fenomen, că ideia de naţionalitate şi convicţiunea născută din îmbrăţişarea conştie a ei astăzi este în Europa unul dintre cei mai puternici motori spirituali, ea pune în mişcare inimile, aţâţă spiritele şi le ocupă foarte viu; şi

a doua, că a împedecà pe terenul culturei această ideie şi expresiunea convicţiunei născute dintr'ânsa, sau a o restringe cât de puţin, ar fi în contra apriatei dispuneri a §-ului 17 din legea despre naţionalităţi, care între altele zice: «*Scopul cel mai înalt fiind şi pentru stat a se îngrijì despre aceea, ca cetăţenii conveţuitori ai patriei de orice naţionalitate să se poată cultivà în limba lor maternă întru toate, până acolo unde se începe cultura academică mai înaltă etc.*»

Afară de aceea, orice împotrivire pe calea culturei naţionale e în stare de a amărî spiritele, ba şi a le aţâţà, iar apăsarea faptică — unde să întâmplă — de comun produce şi discordii, nu de puţină însemnătate.

Şi toate acestea, precum e ştiut, să întâmplă din cauza aceea, că fiecine preţuieşte naţionalitatea sa şi o priveşte de un tezaur preţios, fiecare îşi iubeşte naţiunea, iar aceasta la noi, la Români, cu atât capătă pont mai mare, cu cât limba naţio-

*) Cu învoirea graţioasă a Maiestăţii Sale, staturile cu vot comun deciseră, ca ecclesielor ficăreia dintre cele 4 religiuni să le fie iertat a zidì fără nici o pedecă, ori unde, biserici, turnuri şi şcoale, — precum în puterea articlului prezent staturile fiecărei religiuni se asigurează, că niciodată nu vor fi turburate în uzul bisericilor, colegiilor şi gimnaziilor, cari le posed, şi cari le vor ridicà în viitor.

nalităţii sau a poporului e şi limba bisericii noastre. Şi de aceea oricine e convins, că încetarea limbei ar trage după sine şi apunerea bisericii noastre.

Deci la Români limba naţionalităţii şi în interesul bisericii se consideră de un tezaur de mare preţ. Şi ca condiţiune de vieaţă a bisericii recunoaşte oricine şi necesitatea, ca nu numai studiile bisericeşti, ci şi învăţăturile cualificării pregătitoare, care să face în şcoalele medii, să se propună în limba naţionalităţii.

Dintr'acestea să vede, că pe când la alte popoare şi naţiuni limba naţională este de preţ mare numai în interesul poporului şi a naţiunii ca atare, — la noi ea este de moment foarte mare şi în interesul bisericii.

Deci dacă popoarele şi naţiunile cele mai culte, — precum sunt în patria noastră dulce Maghiarii, — aduc tribut foarte mare naţionalităţii, a cărei expresiune de frunte e însă şi limba, îi sfinţesc ei mai mult şi îi sacrifică toate, şi se afirmă, că toate aceste sunt în ordine şi la locul sau: poate-se imputà altora, dacă şi ele, deşì nu stau pe aceeaşi treaptă de cultură, îşi preţuiesc şi iubesc naţionalitatea şi nu sunt aplecate a se despărţì de către ea, ci sunt gata şi însă-şi limba, expresiunea ei, a o urmărì cu atenţiune viuă totdeaùna şi pe tot locul, unde şi când e vorba de ea, a o îmbrăţişà, şi la caz când s'ar despreţuì, sau chiar pune în periclu, a o scutì pe calea sa cu toate mijloacele legale şi a o apărà?

Întru adevăr, se pare, că în zilele noastre pe terenul naţionalităţilor numai aşà se poate prevenì orice amărăciune a spiritelor, numai aşà se poate liniştì atenţiunea publică jaluză, numai aşa se poate întărì armonia binecuvântatei convieţuiri pacifice, care este cea mai ferbinte dorinţă a noastră a tuturor, armonia coherenţei şi a conlucrării, dacă pe terenul acela dreptatea umblă mână în mână cu echitatea şi justiţia distributivă, cu adevărata amoare a deaproapelui, după care dacă se dă fiecărui ce este al său, şi nici unul nu e scurtat întru aceea ce i se cuvine şi în puterea dreptului natural: îngerul păcii sfinte de sigur petrece între dânşii şi întăreşte concordia neconturbată, căreia nu numai îi dă statoria neschimbată, dară o şi asigurează pentru toate timpurile.

Deci după cele zise fiind clară împrejurarea, că proiectul din chestiune adoptează principii şi pune în prospect dispoziţiuni de acelea, cari nu pot fi aduse în consonanţă, nici cu interesele

bine înţelese ale instituţiunei, nici cu dreptatea şi cuveninţa, nici cu justiţia distributivă: consistorul arhidiecezan subscris cu onoare aşterne aceea cerere către prea onorata casă reprezentativă regnicolară, ca să binevoiască a delatură proiectul din chestiune şi a refuză pertractarea meritorie a lui. Între altele, pe lânga o salutare patriotică, rămânem: Din şedinţa consistorului arhidiecezan gr.-cat. ţinută la Blaj, în 3 Februarie 1882. *Dr. Ioan Vancea*, Arhiepiscop şi Mitropolit, *Simeon Pop Mateiu*, protonotar consistorial».*)

Întruniri de protestare.

Nu numai autorităţile înalte ale celor două biserici române, chemate şi datoare să grijească de neştirbita conservare a autonomiei bisericeşti, şi-au ridicat glasul în contra acestui proiect de lege, vătămător pentru interesele lor confesionale, ci şi credincioşii pe mai multe locuri s'au întrunit în număr mare pentru a protestă în adunări poporale în contra atacului plănuit în contra naţionalităţii lor şi în contra autonomiei bisericii lor. S'au ţinut, în urma alarmei date din partea presei române, adunări impunătoare româneşti în Sibiu, Braşov, Deva, Blaj, şi pe alte locuri, şi pretutindenea Românii au protestat cu energie în contra noului proiect de lege, compus cu gândul de a se maghiariză prin el şcoalele confesionale româneşti, acum şi cele medii, ca înainte cu câţiva ani cele poporale.

Adunarea poporală de protestare din Sibiu a fost ţinută în 25 Februarie 1883, sub prezidenţia lui *Gheorghe Bariţiu*, în sala dela Împăratul Romanilor». Istoricul proiectului de lege şi expozeul asupra situaţiunii l-a făcut *Nicolae Cristea*, care la urmă a propus următorul proiect de rezoluţiune:

«Considerând, că în ţarile coroanei ungureşti, mai ales în Transilvania, între naţiunile diverse, parte în urma drepturilor avute, parte prin privilegii câştigate, au esistat dela început raporturi de drept, pe picior de o egalitate conforma timpurilor, având fiecare naţiune, prin urmare şi Românii, universitatea lor, ca organ politic;

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1882, Nr. 30—31.

considerând, că raportul acesta de drept în principiu nu s'a schimbat, iar ce s'a schimbat, a fost numai un neiertat abuz de putere;

considerând, că poporul român la 1848 a reclamat acel raport de drept pe bazele unei perfecte îndreptățiri egale;

considerând, că însuși guvernul absolutistic dintre 1850 și 1860, cu tendințe germanizătoare, a respectat simțământul egalității, îngrijind ca școalele naționalităților sa fie în stare bună și unde se vedeà necesitatea, intreveneau organele de atunci energic spre scopul acesta, ferindu-se de amestecul în autonomia bisericească, chiar și a bisericilor cu autonomie neînarticulată în legi;

considerând, că în era așa numită *schmerlingiană* raportul național din Transilvania a fost restituit, și pe baza acestei restituiri, prin legi sancționate, Românii au fost rehabilitați în pozițiunea de națiune recunoscută, cu biserici autonome, în sensul egalei îndreptățiri a tuturor cetățenilor;

considerând, că la început chiar și în era dualistică s'a avut în vedere raportul egalității, cu toate că națiunile se reduc la naționalitați;

considerând, că aceeași legislațiune pentru asigurarea naționalitații române a creat legi, cari să scutească autonomia bisericească;

considerând însă, că de un timp încoace guvernul pune dinaintea legislațiunii proiecte felurite de legi, prin cari atacă și vatămă raporturile ab antiquo dintre popoarele Ungariei și Transilvaniei, eludând cu totul garanțiile asigurate prin articole de lege, cum sunt art. IX și XLIV din 1868, și tinzând la maghiarizarea tuturor nemaghiarilor din stat;

considerând, că de natura aceasta este și proiectul de lege privitor la școalele medii, care se desbate acum în casa deputaților Ungariei și prin care se face iluzorie instrucțiunea secundară națională pentru naționalitățile nemaghiare, prin urmare și pentru Români:

Alegătorii români din ținutul Sibiiului declară, că:

Văzând, că proiectul din chestiune, care ar trebuì, după firea lucrului, să aibă în vedere numai cultura, este infiltrat de șovinismul maghiarizării, căci treptat voește să facă din Nemaghiarii din Ungaria și Transilvania, prin urmare și din Români, material de asimilațiune;

văzând mai departe, că prin asemenea proiect se declară tocmai din partea organelor chemate a susţineà pacea, liniştea şi ordinea în stat, răsboiu la existenţa naţionalităţilor nemaghiare din Ungaria şi Transilvania, care răsboiu, într'un stat poliglot, ca al nostru, nu poate aveà altă consecinţă, decât sigura ruinare a tuturor popoarelor: protestează sus şi tare în contra proiectului de lege privitor la şcoalele medii, ca în contra unui atentat la bazele pe cari s'au constituit raporturile popoarelor din Ungaria şi Transilvania, ca în contra izvorului de nefericire pentru toţi locuitorii de pe teritorul coroanei ungureşti, şi în fine ca în contra unui act nepatriotic».*)

Rezoluţiunea a fost votată cu unanimitate şi cu mare însufleţire.

Rezoluţiunea votată de adunarea poporală din Blaj, ţinută în 15 Martie 1883, a fost propusă şi motivată de advocatul *Ludovic Ciato,* fiscul consistorului arhidiecezan din Blaj, şi aveà următorul cuprins:

«Având în vedere, că prin proiectul de lege pentru şcoalele medii ce este acum sub desbatere în corpurile legiuitoare se face un pas mai departe în politica cea atât de funestă pentru patria noastră comună, în politica unificării naţionale a unui stat atât de poliglot, cum este statul nostru, politică, al cărei neadevăr îl mărturiseşte istoria de o mie de ani a statului acestuia, în decursul cărui timp nu s'a putut face nici o asimilare naţională, deşì simţământul naţional nu a fost niciodată aşa de momentuos în vieaţa popoarelor ca astăzi;

având în vedere, că numitul proiect de lege nu este consecinţa practică a principiului celui atât de natural de a înaintà cultura tuturor cetăţenilor acestui stat, fără deosebire de limbă şi naţionalitate, ci chiar din contră, tot proiectul este depus şi acomodat unui principiu, nu numai străin, ci chiar şi stricăcios şi periculos înaintării în cultură, principiului unificării naţionale;

având în vedere, că prin proiectul acesta instrucţiunea, care este sufletul şi tendinţa primă a secolului nostru, se degradează a servì unor utopii politice, spre dauna intelectuală şi culturală a tuturor popoarelor nemaghiare din statul acesta;

având în vedere, că principiului asimilării naţionale atât de periculos pentru patria noastră i se sacrifică prin proiectul

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1883, Nrul 23.

acesta chiar şi autonomia ambelor biserici române pe terenul şcolastic, garantată prin legile fundamentale ale statului nostru, fiindcă toate institutele noastre medii, fundate din sudoarea noastră, să supun puterii şi arbitriului ministrului instrucţiunii publice, nerămânând bisericilor noastre mai nimic alta, decât numai sarcina susţinerii lor, de cumva vor mai fi şi în viitor tolerate; în urmă

având în vedere, că multe dispoziţiuni ale proiectului acestuia purced din motivul nefundat, ce-l respingem cu toată indignaţiunea şi mâhnirea unor patrioţi adevăraţi, ca şi cum în şcoalele noastre medii s'ar creşte inimici ai patriei şi ai statului nostru, iar nu fii ai patriei, gata a-şi sacrificà pentru ea tot ce au: avere, sânge şi vieaţă, *numai limba şi naţiunea nu*, fiindcă acestea interesele adevărate ale patriei noastre nici nu le pretind niciodată:

Noi, alegătorii români din comitatul Albei-inferioare, din propriul îndemn şi conduşi numai de iubirea cătră patria noastră şi de simţul de dreptate şi echitate, protestăm contra proiectului numit, ca în contra unuia, prin care este atacată instrucţiunea în principiile ei vitale, biserica în autonomia ei, naţiunea în drepturile ei, iar patria noastră comună în adevărata ei prosperare».*)

Şi rezoluţiunea aceasta, — ca celelalte toate, votate de celelalte adunări poporale, — à fost primită cu entuziasm şi cu unanimitate.

Aceste manifestaţiuni ale poporului român din patrie nu au plăcut guvernului, şi temându-se, că ele vor luà proporţiuni mai mari, a înduplecat pe cinci dintre deputaţii guvernamentali, Români de naştere, (Gall, Végső, Constantini, Serb şi Antonescu), se adreseze un apel poporului românesc, sfătuindu-l şi rugându-l, în interesul naţionalităţii române, să nu ia parte la adunări de protestare în contra proiectutui de lege, pe care guvernul l-a mai modificat, în favorul şcoalelor confesionale. Ba şi arhiereii români au fost recercaţi din partea guvernului să adreseze credincioşilor circulare de liniştire, lucru, care din partea unor arhierei s'a şi făcut, spre părerea de rău a opiniei publice române.

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1883, Nrul 29.

Proiectul de lege în dietă.

În dietă discuţia asupra proiectului de lege s'a început, cum s'a spus, în 5 Martie 1883. Recomandarea şi motivarea a făcut-o raportorul comisiunii pentru instrucţia publică, *Szathmári György*, după care a luat imediat cuvântul ministrul de culte şi instrucţiune publică *Tréfort*, pentru a cere dietei să voteze legea.

Opoziţia maghiară a combătut proiectul de lege. Dar l-au combătut mai ales deputaţii saşi, cu argumente puternice. In numele naţionaliştilor a vorbit deputatul sârb *Dr. Mihail Polit*, înşirând motivele din cari proiectul de lege din discuţie e considerat de păgubitor pentru naţionalităţi. Saşii au propus apoi prin oratorul lor *Gull Iosif* un proiect de rezoluţiune, de cuprinsul următor:

«Considerând, că întrebările referitoare la instrucţiunea din şcoalele medii, în special însă întrebarea despre organizaţiune, sunt, chiar după cuvintele proprii din motivarea ministeriala, încă neclarificate, aşa, încât legislativa dă aici pas de pas de greutăţi;

considerând, că în Ungaria şcoalele medii pe baza unei desvoltări istorice de sute de ani se bazează în parte precumpănitoare pe temelii confesionale, iar dreptul de dispoziţiune al confesiunilor recepte e garantat prin legi cardinale, cari formează părţi întregitoare pentru constituţiunea Ungariei, ca: art. de lege 26 din 1791, art. de lege transilvan 53, 54, 55 din 1791 şi în fine art. de lege 43 dela 1868;

considerând în fine, că cetăţenilor nemaghiari ai acestei ţări li s'a garantat sărbătoreşte dreptul de a-şi desvoltà cultura naţională în memorabilele adrese ale dietei ultime transilvănene din anul 1865, şi în special în rescriptul preaînalt, ce a urmat acelor adrese:

Onorata casă se decidă, că dupăce proiectul de lege referitor la şcoalele medii trage după sine continuarea unui stadiu didactic de desvoltare încă neîncheiat, şi ar încătuşà multilateralitatea reciprocă salutară a culturii în măsura luată de stat, pe când ministeriul de instrucţiune, cu toată experimentarea de până acuma, n'a fost în stare de a creà în şcoalele de sub dispunerea sa o stare numai încâtva deamnă de imitat;

dupăce proiectul estinde dreptul de supraveghiere al statului peste măsura legală şi necesară, ba în unele direcţiuni îl schimbă chiar în un drept de dispoziţiune, vătămând astfel autonomia bisericilor;

dupăce acest proiect jigneşte şi nimiceşte chiar dreptul legal al cetăţenilor nemaghiari, referitor la desvoltarea culturii proprii naţionale, parte în mod direct, parte prin consecinţele dispoziţiunilor intenţionate:

Proiectul de lege referitor la şcoalele medii nu se primeşte de bază la desbaterea specială».

Dintre Români la discuţia generală a vorbit deputatul *Alexandru Roman;* şi cu toate, că erà deputat ales cu programul guvernului, a *combătut* proiectul de lege din discuţie, cu argumentele înşirate în vorbirea următoare:

«Onoraţi domni deputaţi!

Simt, că a luà cuvântul în stadiul din urmă al discuţiunei generale asupra proiectului de lege relativ la organizarea şcoalelor secundare, cu scop ca să pot aduce noue motive spre mai marea luminare a obiectului, e grea şi nemulţămitoare încercare, căci după cele zise de atâţia distinşi membri ai on. adunări, fie din punct de vedere curat didactic, fie confesional, fie politic, ori naţional, cât şi chiar din punct de vedere al partidei, căreia aparţin respectivii domni deputaţi, chestiunea mi-se pare atât de lămurită, încât puţin mi-a mai rămas de zis. Cu toate acestea, datoria mea de deputat este a spune modesta mea părere după cea mai curată convingere, atât cu privire la unele dispoziţiuni ale proiectului, cari îmi insuflă îngrijire, cât şi cu privire la lacunele aceluiaş, precum şi la enunciaţiunile şi revelaţiunile ce s'au făcut din mai multe părţi şi cari asupra mea au făcut o deosebită impresiune. Recunosc, domnilor, că cer preţuita D-voastre atenţiune, destul de ostenită, cutez însă, cu toate acestea, a vă rugà, să binevoiţi a-mi da ascultare. (Să auzim)!

Trebue să premit o mică observare cu privire la geneza proiectului, şi anume, că el n'a venit pe calea şi în modul uzitat în casă, el n'a întrat pe uşă, ci s'a furişat pe fereastră. Afară de aceasta, dacă in anul trecut, în comisiunea de anchetă, în care fuseseră învitate toate autorităţile bisericeşti din ţară, cu excepţiunea capilor bisericei gr.-cat. şi gr.-or. române, cari — după cât ştiu eu cel puţin, n'au fost învitate — zic, dacă aceste

http://statuldacia.info

două confesiuni româneşti n'au fost reprezentate: atunci nu erà un inconvenient aşa de mare, fiindcă interesele lor cel puţin în parte — înţeleg a greco-orientalilor — au fost reprezentate prin acei câţiva deputaţi confesionali şi naţionali, cari atunci erau membrii comisiunii de învăţământ. Dară în anul acesta comisiunea s'a constituit astfel, că a exchis cu precauţiune din sinul ei, atât pe deputaţii acestor două confesiuni, cât şi pe ceice nu aparţin naţiunii maghiare. Şi astfel, foarte natural, rezultatul nu puteà fi îndoios; comisiunea s'a constituit după chipul şi asemănarea prea onor. ei prezident, (d-l Baross, slovac de origine) şi poate spre bucuria sufletească a d-lui ministru. Se şi cunoaşte aceasta, domnilor, pentrucă proiectul s'a născut cu dinţi. Acest inconvenient îl amintesc, pentrucă sunt convins, că de cumva la constituirea comisiunei s'ar fi urmat altă procedură, acest proiect nu ar fi ajuns în cameră, ori de ar fi ajuns, atunci la nici un caz nu în redactarea lui de faţă.

Ceeace priveşte partea didactică în general, declar, că aparţin şi eu acelora, cari din punct de vedere cultural al patriei, spre ridicarea instrucţiunei în şcoalele secundare sunt gata a sprijinì din toate puterile orice dispoziţiune înţeleaptă a guvernului. De aceea, ca şi majoritatea antevorbitorilor, sunt şi eu recunoscător on. domn ministru al instrucţiunei publice, că susţine *status quo*, — nici puteà să facă ceva mai bun, — mai departe, că susţinând bifurcaţiunea, a înlaturat unificarea şcoalelor secundare, că nu a încurcat instrucţiunea cu noue experimentaţiuni, şi că nu a prejudecat instrucţiunii prin chestiuni controverse, cari încă nu sunt limpezite, şi asupra cărora oamenii de ştiinţă şi experimentaţi n'au ajuns încă la o deplină înţelegere, în fine, că n'a scòs din şirul obiectelor de învăţământ limbile clasice şi literatura lor. Toate acestea le găsesc foarte naturale, pentrucă un bărbat de o cultură atât de înaltă, precum e preaonor. domn ministru al instrucţiunii publice, a ştiut prea bine, că pe deoparte urmările unei greşite experimentaţiuni pot fi foarte dăunoase, iar pe de alta, ca un adânc cunoscător al desvoltării culturii patriei ştie bine, că aprofundarea izvoarelor istoriei noastre, relaţiunile noastre bisericeşti şi de drept, cer imperios mai ales cunoştinţa limbei latine, şi că neglijarea limbilor clasice numai pe socoteala ştiinţei s'ar puteà face, căci nu numai preotul şi profesorul, ci şi juristul, advocatul, judele, medicul, ba chiar şi farmacistul, cu un cuvânt, număroasele şi cele mai alese clase

ale societății, au neapărată trebuință de a cunoaşte limbile clasice, cel puțin în măsura, în care o pofteşte neapărat chemarea lor. Dacă d-l ministru ar fi consimțit a se înlăturà aceste limbi, atunci patria noastră ar scăpătà de pe nivelul celorlalte state culte din Europa.

Dispozițiunea cuprinsă în §. 7 al proiectului de lege, «că în clasa VII şi VIII a gimnaziilor complete, în cari limba propunerii nu e cea maghiară, limba şi literatura ungurească să se propună în limba maghiară şi din aceste obiecte şi maturitatea să se facă în aceeaş limbă», o găsesc la loc şi trebuincioasă, şi pot asigurà pe domnii deputați, că Românii, departe ca să socotească vătămătoare această dispozițiune, din contră, înşişi în interesul lor o țin de folositoare, ba ce e mai mult, de ex. în gimnaziul din Beiuş din propria inițiativă au mers mai departe, fiindcă de înainte cu câțiva ani, — precum d-l ministru bine o ştie — nu numai în a VII-a şi VIII-a clasă, ci încă din a III-a clasă limba maghiară se învață de pe text unguresc. Dară mai mult zic: istoria şi geografia începând din clasa I se propune în limba maghiară, spre marea îngreunare, să nu zic torturare, a studenților, şi cu toate acestea chiar în anul, în care se introduse această înoire, cum a ştiut d-l ministru să răsplătească prompta prevenire? Aşa, că a sistat ajutorul ce-l dăduse gimnaziului, din fondul studiilor, guvernul absolut, încă pe la anii 1850.

E de însemnat, că acesta a fost în toată țara unicul institut românesc de învățământ, care avusese parte de oarecare ajutor dela stat. Cu toate, că acele 3 milioane de cetățeni ai Ungariei ar meritá, ca din cumplita dare de sânge a lor o sută de mii, şi din milioanele în bani, cu cari contribuesc la susținerea statului, un procent cel puțin să li-se întoarcă pentru cultura lor.

Dispozițiunile referitoare la examenele de maturitate, ca cel mai însemnat moment al instrucțiunii în şcoalele secundare, le țin de potrivite, dar cu privire la testimonii trebue să observ, că cu durere văd cât de mult se îngrozeşte proiectul de limbile cetățenilor nemaghiari când prescrie, că lângă textul unguresc, nu în limba de propunere a respectivului institut, ci în limba latină să se acludă o traducere. Aceasta este spre vătămarea şi dejosirea naționalităților şi de aceea aştept îndreptare la desbaterea specială. Dispozițiunea referitoare la limba maghiară din §. 7 al proiectului, deşi o țin de potrivită pe deoparte, cu toate acestea, cu privire la ardeleni şi la ceice vin din alte

ţări, de ex. din Bucovina, la gimnaziile româneşti, precum la Beiuş, Năsăud, Braşov etc., şi cari nu sunt în stare a învăţà atât de curând limba ungurească, ar trebuì să se uşureze greutatea, prin dispoziţiuni transitorii. Mai departe trebue să amintesc, că şcolarii sunt îngreuiaţi cu un număr exagerat de ore din limba maghiară, de ex. în gimnaziul din Beiuş, căci spre învăţarea limbei maghiare numărul orelor este îndoit mai mare ca pentru învaţarea limbei româneşti, şi anume: în I. clasă 6 ore, în a II-a 5 ore, în a III-a 4 ore, în a IV-a 4 ore, în a V-a şi până în a VIII-a cl. câte 3 ore, aşadară cu totul 31 de ore, pe când pentru limba română numai câte 2 ore de clasă, deci cu totul numai 16 ore.

Proiectul de lege are după părerea mea şi o altă scădere şi aceasta e, că în şcoalele secundare de prin ţinuturile cu majoritatea preponderantă a locuitorilor nemaghiari, deşì ici-colea există catedre şi pentru limba locuitorilor respectivelor ţinuturi, totuş limba maternă a şcolarilor nu este studiu obligator, ceeace duce naturalmente la neglijarea limbei materne. Mai departe, că la astfel de institute sunt aplicaţi profesori, cari nu cunosc limba ţinutului. De ex. la gimnaziul din Lugoj sunt oameni din părţile de sus ale ţării, cari numai de nume cunosc limba română.

Cum păcate dară vor puteà aceştia să înveţe cu oarecare succes pe şcolarii din clasele inferioare, dacă nu sunt în stare a explicà obiectele în limba lor? În această privinţă învăţaţii autori, cari au compus «*ratio educationis*», luară măsuri înţelepte încă atunci, când limbile naţionale nu aveau însemnătatea ce o au astăzi. Aşa în partea a III-a, secţiunea I, cap. I stau următoarele: «*demum inter alias moderatorum dotes, illa quoque est, ut linguam in loco illo usitatam, probe calleant*».

În secţiunea III-a «Poëmiu»-lui sunt înşirate naţionalităţile existente în patrie (nationes) şi apoi urmează această dispoziţiune: «*ex hac nationum varietate luculenter apparet etiam studiorum in scholis tradendorum rationem variam atque multiplicem esse, et hanc ipsam varietatem in condendo scholarum instituto cumprimis versari opportere, ac proinde operam adhibendam esse: 1. ut natio quaelibet propriis instructa sit scholis vernaculis, quibus praesint moderatores, non modo nativae linguae peritissimi, sed etiam in aliis, quarum usus in regno est frequentior, ita versati, ut eas cum res postulaverit, docere possint*».

Acesta e un mare principiu şi cu toate, că se refereşte la şcoalele poporale, să nu uităm, că pe timpul acela în şcoalele secundare limba învăţământului erà cea latină. Dar oare noi, cari am studiat în acea epocă, întreb: cum am fi putut învăţà de ex. «*quae maribus*» «*simplicium leges*» etc., dacă profesorii nu ni le-ar fi explicat? Astăzi asta nu se întâmplă nicăiri şi astfel nu e mirare, că şcolarului român îi face atâta greutate aşanumita «*bovisaţiune*» a studiilor, din cari mai ales în clasele inferioare nu înţelege o boabă şi astfel urmarea prea naturală e, că trebue să rămână îndărăt cu studiatul. Această scădere încă socotesc că s'ar puteà reparà la §§. 3 şi 4.

Dispoziţiunile despre cualificaţiunea profesorilor asemenea le consider de a fi de mare importanţă, pentrucă celce cunoaşte starea destul de precară a instrucţiunii din această ţară, salută cu bucurie orice măsură, care duce la ridicarea ei. Nu se tem Românii de censurele profesorilor, nici de supraveghierea statului, fire-ar acelea cât de aspre, numai drepte şi echitabile să fie, şi să nu se pretindă mai mult dela ei ca dela alţii, având scopul principal să fie ridicarea ştiinţei, iar nu pur şi simplu maghiarizarea.

La examenul de cualificaţiune profesoral însă iarăş stau acei fatali şi ominoşi 10 ani, dela cari încolo nimenea să nu mai poată depune examenul în altă limbă. Despre asta cu altă ocaziune mi-am dat părerea, şi anume, cu ocaziunea discuţiunei asupra proiectului de lege relativ la organizarea şcoalelor poporale. Acum ca şi atunci sunt convins, că peste astfel de legi istoria trece la ordinea zilei. Iar dacă pretindem dela profesori rigoroasa împlinire a condiţiunilor de cualificaţiune, să ne îngrijim şi de provederea lor cuvenită. Apoi la denumiri nu protecţiunea, ci cualificaţiunea să se ia în considerare, pentrucă cunosc cazuri, când bărbaţi cu diplome şi cu ştiinţă au fost înlăturaţi pentru dragul unor mediocrităţi, cari numai prin protecţiune ajunseră pe catedra profesorală.

Cu privire la cărţile şcolastice observ, că plânsoarea e generală, fiindcă lucrări foarte mediocre, tot prin protecţiune numai sunt preferite. Această procedere a devenit o adevărată neguţătorie, tocmai precum se întâmplà asta pe timpul absolutismului cu cărţile didactice ale «k. k. Hofbuchdruckerei-ului» pe care le obtrudeau în şcoalele noastre, nu numai cu scop de câştig, ci şi din punct de vedere politic tendenţios,

Ne mai aducem aminte, că în epoca dela 1850—1861, geografia patriei se ştersese din cărţile didactice şi în locul ei se pusese pe seama băieţilor geografia imperiului austriac, prin urmare nu s'a făcut numai neguţătorie, ci şi politică. Tot aşa stăm şi acum. Sistemul cel blăstamat s'a resădit la noi. Să poate cetì într'adevăr în cărţi scrise în limba maghiară, cari paremi-se se bucură şi de recomandaţiuni mai înalte, falsificări tendenţioase şi vătămări inspirate de ură în contra naţionalităţilor nemaghiare din patrie. Aşa de ex. în tomul III al geografiei întitulate «A föld és lakói» prelucrată de György Aladár după Hellwald, Românii sunt atacaţi în modul cel mai odios şi necuviincios unui om cult.

În patria noastră mare e şi numărul acelora, cari conduşi de ură naţională şi scopuri politice scălciate, dejosesc încă şi ştiinţa. Căci la ordinea zilei, ei chiar ca oameni învăţaţi, alterând istoria, antropologia ş. c. l. propoveduiesc astfel de doctrine, cari nu se sfiesc a negà Românilor nu numai dreptul de naţionalitate, ci chiar şi al existenţei. Tot atâţi «Lustkandel»-i, dela care nu s'au ruşinat a plagià scrintita teorie a «Expirării dreptului», (Rechtsverwirkung).

Din punctul de vedere al autonomiei confesionale, antevorbitorii mei au înşirat temerile, atât ale rom.-catolicilor, cât şi ale protestanţilor, şi au amintit, că proiectul de lege ignorează cu totul legile ardeleneşti. Au amintit intenţionata vătămare a §-ului 26 din art. de lege dela 1790/91, iar eu aş mai adauge şi articlii de lege dela 1868, cari s'au adus spre asigurarea autonomiei bisericilor române gr.-cat. şi gr.-or.

Am urmat cu atenţiune discursurile onorab. oratori, cari au vorbit din punct de vedere confesional, cari însă îmi apar într'o curioasă coloare. Auzit-am, ce e drept, cum de o parte catolicii, şi între aceştia în prima linie onorat dn. deputat Bende Imre, în evlaviosul dniei sale discurs şi într'un ton elegic a expus gravaminele bisericii catolice, dar a zis, că cu abnegaţiune creştină catolică e gata a suferì şi a sacrificà drepturile bisericii sale intereselor mai înalte ale statului, pentrucă are încredere în înaltul protector al bisericii catolice — în regele — şi cu deplină speranţă aşteaptă timpul, când şi biserica catolică îşi va revindecà autonomia.

Auzit-am de altă parte pe zeloşii anteluptători ai drepturilor autonomice ale bisericii protestante, cari nu voiesc să cedeze drepturile lor câştigate cu multe lupte pentru blidul cel de linte,

ce li se pune înainte sub speciala etichetă de interese mai înalte de stat. Atâta rezoluţiune bărbătească eu nu pot decât a o stimà, dar mi-a umplut sufletul cu dureroase simţiri vehementele declaraţiuni venite chiar din această parte în contra naţiunilor nemaghiare, din cari m'am convins, că pe când ei accentuiază inviolabilitatea proprielor drepturi, tot atunci nu se sfiesc a pretinde violarea drepturilor altora.

Dacă catolicii nu îşi tem autonomia lor bisericească, de asta nu mă mir, pentrucă o biserică, care numără 8 milioane de credincioşi, provăzută în abundanţă şi cu bunuri lumeşti şi puternică, având ierarhie cultă, în decurs de veacuri deprinsă în lupte şi totdeauna dominantă, va reuşì a paralizà atotputernicia ministerială. Eu însă am scrupuli cu privire la autonomia bisericii gr.-cat. şi din acel motiv, fiindcă proiectul de lege face diferinţă între şcoalele secundare ce stau sub direcţiunea confesiunilor şi acelea ce stau sub imediata direcţiune a ministrului. Celor dintâi le face concesiuni, greco-catolicii însă unde sunt de a să înşirà? Veţi zice, că în categoria catolicilor. Nici asta nu o socotesc de suficient, precum nici rezervaţiunea de drept, cuprinsă în § 70, pentrucă din aceasta deşì s'ar desvoltà, ce mai ştiu şi eu ce...

Tréfort Agoston, ministrul instr. publice: Ce s'ar desvoltà?

Alexandru Roman: Eu aceasta nu o ştiu, dar din unele enunciaţiuni făcute din parte catolică dau cu socoteală, că s'ar puteà desvoltà un consiliu de învăţământ, al cărui membru l-ar denumì Maiestatea Sa Regele.

Tréfort Agoston, ministrul instr. publice: Aceasta nu aşi puteà primì.

Alexandru Roman: O ştiu prea bine, precum şi aceea, că astfel de corporaţiune nici nu poate existà alăturea cu ministrul răspunzător, apoi chiar pentru aceasta eu nici în aceea nu a-şi vedeà deştulă garanţă, şi temerile mele numai aşa s'ar delăturà, dacă în al 7-lea şi respective în al 30-lea § s'ar asigura aceleaşi drepturi şi catolicilor de ritul latin şi grecesc, ca şi celorlalte confesiuni, sau, dacă catolicii de ritul latin nu ar dorì aceasta, atunci la tot cazul ar trebuì să se asigure gr.-catolicilor, fiindcă aceştia deocamdată plutesc în aer. Aşa de ex. gimnaziul din Beiuş să află într'o poziţiune deosebită, şi anume, el stă sub discreţionara dispunere a ministrului şi ar puteà să vină un alt ministru, care acest gimnaziu, precum şi celelalte gimnazii româneşti, le-ar pune în cadrul §-lui 27.

Din punct de vedere politic, dacă omnipotenţa ministerială, ce tinde la rigida centralizaţiune, nu şi-ar fi aflat o expresiune atât de pregnantă în proiectul de faţă, atunci eu unul a-şi încuviinţà dispoziţiunile referitoare la supravegherea statului, dară în concepţiunea lui prezentă proiectul, precum şi dreptul de veto al comisarilor, le socotesc ca un nesecat izvor de necontenite frecări; şi dacă proiectul de lege s'ar primì, nu se cere mare dar de profet, ca să putem spune de pe acum, că în prima linie poate chiar aceia vor aveà cauză de a ţipà şi a se plânge cu amar, cari cu atâta încredere şi cu atâta căldură au pledat pentru proiect. Iar acele confesiuni, a căror limbă bisericească şi prin urmare de instrucţiune nu e cea ungurească, îşi vor risipì puterile în continue lupte fără nici un folos.

Din punctul de vedere naţional, cu privire la parţile şi dispoziţiunile proiectului, cari se referesc la limbă, nu a-şi aveà temeri, dar pericolul zace acolo, că escamotându-se dreptul de autonomie al confesiunilor, ele ar pierde dreptul de liberă dispoziţiune asupra şcoalelor lor şi atunci ar urmà de sigur sâlnica maghiarizare a şcoalelor nemaghiare. S'a zis, ce e drept, atât din partea ministrului de instrucţiune, cât şi din partea mai multor domni deputaţi, că să nu se teamă naţionalităţile nemaghiare,că limba nu li se va atacà, căci nimeni n'are intenţiunea de a le maghiarizà. Mai înainte de a răspunde cu date, ce răstoarnă aceste promisiuni, să-mi fie iertat a spune o anecdotă.

În timpul acela, când limba învăţământului erà încă cea latină, aşa numiţii studenţi mendicanţi (cerşitori), în timpul ferielor băteau drumurile dintr'un loc într'altul, ca să-şi adune ceva bănişori pe anul şcolastic următor. S'a întâmplat, că într'o zi de August, pe o căldură înăduşitoare, sfântul Ilie a descărcat o ploaie cu grindină pe capul bietului student, care din cauza aceasta căzând greu bolnav şi-a propus, ca pe viitor nici vara să nu-şi lase mantaua din spate. Profesorul observând aceasta îl întrebă: «*Egregie domine quare incedit ita armatus contra tempestatem*»? Studentul îi răspunse: «*Quia experienta edoctus sum domino Deo nunquam esse credentum!*» Să înţelege, că sub «*Dominus Deus*» a înţeles nestatornicia timpului, în care nu te poţi încrede. Nici eu nu înţeleg pe dn. ministru, ci sistemul ce domneşte şi în care nu ne putem încrede. Spre ilustrarea acestor temeri mă provoc la experienţă şi la istorie, la această «*magistra vitae*».

Istoria poporului românesc de 1000 de ani încoace nu e decât un adevărat martirologiu, pentrucă lăsând la o parte epoca feudalismului, în care poporul român a suferit împreună cu poporul maghiar, Românii au suferit şi pentru diferenţa de religiune, la început sub regii catolici, iar mai târziu, şi anume în Ardeal, sub principii protestanţi, şi pe lângă religiune au mai fost persecutaţi şi pentru limbă.

Astfel a decurs trista vieaţă a Românilor până la anul 1848, când nimenea n'a salutat cu mai mare însufleţire măreţele principii de libertate, egalitate şi frăţietate, ca şi Românii, pentrucă nimenea nu fusese mai crunt apăsat, ca poporul românesc. Dar nu mult s'a bucurat de libertate, pentrucă inimicii lui s'au îngrijit, ca să nu o poată gustà în pace. Mult a trebuit să sufere, multe prigoniri să îndure, până ce ajunse în acea strâmtoare, ca de mare silă să se alieze cu reacţiunea (strigări: ştim!). Da, s'au aliat cu reacţiunea, dar acesteia premersese din partea Ungurilor o cumplită acţiune.

Sub guvernul absolutistic, ce e drept, fu lipsită de libertate, dimpreună cu naţiunile conlocuitoare, dar aveà cel puţin singura mângăere a nefericiţilor «*socios habuisse malorum*», adecă: atunci şi cânele fusese legat în lanţ. Permiteţi-mi să amintesc, că pe când puterea absolutistică a fost nevoită a face nescari concesiuni, Românii din Ardeal au fost egal îndreptăţiţi, limba lor s'a pus alăturea cu limba naţiunii maghiare şi săseşti, şi acesta a fost minimul din ceeace a putut face absolutismul pentru ei. Dară Românii au fost mulţumiţi, pentrucă ei deşì în majoritate preponderantă, n'au aspirat nicicând la supremaţie asupra altora, într'aceea atunci însă şi starea lor materială erà mai bună.

După aceea a urmat era promisiunilor. La 1861 s'a făcut un proiect de lege pentru naţionalităţi, care însă niciodată nu s'a prezentat camerei.

Sosì apoi era împăcăciunei, când pentru foloasele politice ale dualismului se sacrificară condiţiunile de existenţă ale desvoltării economice a ţării, si asigurările făcute în epoca promisiunilor scăpătară, încât abià la 1868, în urmarea necurmatelor solicitări şi lupte ale deputaţilor naţionali, s'a creat art. de lege 44 despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, care însă s'a născut mort, deoarece nici un singur § al acelei legi nu se mai ţine. Aşa de ex. §-ul 2, care regulează uzul limbei protocoalelor la

jurisdicţiuni, §-ul 8, care prescrie uzul limbei naţionalităţilor nemaghiare la judecătorie, §-ul 11, care prescrie tot aceeaşi la oficiile cărţii funduare, §-ul 20, care conţine dreptul de a puteà decide asupra limbei oficiale în comune, — toate s'au dat uitării. Am ajuns acolo, că şi comunele încă sunt despoiate de uzul limbei lor în afacerile lor oficiale.

Paragraful 27 vorbeşte despre numirea funcţionarilor de stat. Domnilor, în acele 20 de comitate, în cari Românii sunt, sau în majoritate preponderantă, sau în masse mari (strigări: unde?)

Lűkő Géza: În lună!

Alexandru Roman: au trecut mulţi ani de când nici un singur comite suprem român nu mai vedem, — iar în funcţiunile mai înalte, la tabla regească, la curie, Românii foarte rar sunt aplicaţi (strigăte în stânga: profesori de universitate), şi în locul Românilor decedaţi în acele locuri nu se mai denumesc alţii, ba se întâmplă, că şi acei funcţionari români, cari au servit câte 20 de ani, şi pe cari mai marii lor i-au candidat de 2 de 3 ori în locul prim, numai foarte rar sunt înaintaţi. (Strigăte în stânga: pentrucă nu te poţi încrede în ei!)

Afară de aceasta s'au creat şi alte legi, a căror scop e a delăturà naţionalităţile, unde numai se poate. Astfel e legea municipală cu viriliştii ei. Aşa este legea electorală a Transilvaniei, care după uniune a adus adevărată ruşine constituţionalismului unguresc şi a cărei cât mai curândă abrogare legislaţia trebuie se o considere ca una din cele mai urgente afaceri ale sale. Legile agrare au adus poporul la sapă de lemn. Mult s'a vorbit, ce să fie cauza de în timp aşa de scurt au emigrat peste 150,000 de oameni? Aceasta n'are altă cauză, domnii mei, decât că în urma legii agrare, în deosebi locuitorii munteni, prin urmare şi Românii, au fost scoşi din păduri şi din păşunat, încât economia lor de vite a trebuit să se prăpădească.

Ugron Ákos: Aceasta nu e aşa.

Alexandru Roman: La toate aceste se mai adauge şi împrejurarea, că şcoalele confesionale s'au prefăcut cu forţa în şcoale comunale ung., aşa de ex. în comuna Rodna din comitatul Bistriţei, unde locul şcoalei a fost întabulat pe gr.-catolici, în contra legii cu forţa şi cu vătămarea sfinţeniei dreptului de proprietate s'a luat din mâna gr.-catolicilor şi s'a zidit şcoală comunală pe el. În comuna Zeicani din com. Hunedoarei s'a urmat aceeaşi procedură. Dar în deosebi în comuna Valendorf

din com. Târnavei mari, unde dela an. 1842 a existat şcoală gr.-or. şi unde sunt 110 familii româneşti şi numai 30 maghiare, pentru 18 şcolari unguri s'a ridicat şcoală comunală, iar şcoala gr.-or. s'a închis pur şi simplu. (Sgomot în stânga estremă, strigăte: pentrucă erà rea! Să auzim!)

Tréfort Ágoston, ministrul instr. publice: Pentrucă nu a corăspuns recerinţelor.

Alexandru Roman: Ba să mă iertaţi, căci majoritatea locuitorilor de acolo ştie cetì şi scrie, totuşi li s'a închis şcoala, iar preotul şi dascălul au fost pedepsiţi cu 50 fl. gloabă şi 10 zile închisoare, ba şi antistia bisericească a fost condamnată la 300 fl. gloabă. În comuna Alma de lângă Mediaş poporul şi-a zidit şcoală la anul 1861 şi fiindcă proprietarul ungur, vrând să se arate generos, a făcut pe spesele sale ferestri şi uşe la ea, mai târziu, sub pretextul acestei donaţiuni, reclamând şcoalá, venì autoritatea politică, li-o luă şi li-o prefăcù în şcoală comunală. Ministrul nu a făcut nimic spre vindecarea acestor încălcări de drept. Dară dlor, nu numai că ni se iau şcoalele, ci totodată acelora, cari vor să înfiinţeze şcoale, nu li se dă voie, în contra expresei prescrieri ale legii.

Astfel comunele din comitatul Severinului în cauza unui gimnaziu ce ei vreau să ridice în Caransebeş au suplicat prin o deputaţiune la dn. ministru. Trecut-a anul şi încă nu le-a raspuns. Apoi dnii mei, Severinenii n'au nevoie numai de a învăţà limba maghiară, căci aceasta o fac ei de bună voie, dară au lipsă de preoţi, învăţători şi de notari, pentrucă pe toţi aceştia sunt nevoiţi a-i împrumutà din comitatele vecine.

Vice-comitele comitatului Szolnok-Doboka, ca un adevărat paşă turcesc, a poruncit pretorilor (solgăbiraielor) şi notarilor din sandjacul seu, că numele de botez româneşti să le inducă numai în traducere maghiară prin protocoale şi alte acte. În foaia poreclită «Szolnok Doboka» a şi apărut spre acest scop o listă de nume, lucrată de un unguraş de 5 piţule, drept dovadă de piramidala-i neştiinţă, pentrucă nici măcar numele biblice nu le-a ştiut traduce. Domnilor! Vă întreb acum, cum să pot întâmplà asemenea lucruri într'un stat de drept şi constituţional?

Sa vedem acum ţinuta ziaristicei maghiare. Despre maghiaritatea indivizilor ce muncesc la ea s'ar puteà zice: «*lucus a non lucendo*», pentrucă partea cea mai mare a lor e întrămată

nu numai din renegaţii naţiunilor din patrie, ci şi din veneticii tuturor naţiunilor din Europa! Aceştia necontenit samănă neghina urei şi îndeosebi pe Români îi iau la ochi.

Nu mai vorbesc despre ziarele «M. Polgár» şi «Ellenzék» din Cluj; voiu amintì numai unul, care odinioară erà organul înţeleptului ţării, şi care pretinde, ca să fie socotit drept foaie serioasă, înţeleg pe «Pesti Napló», care întru atâta şi-a uitat de sine, încât într'un număr mai proaspăt zice, că Românii şi Saşii sunt trădători, pentrucă vând ţara regelui român şi împăratului german.

Orbán Balázs: Aşa şi e!

Alexandru Roman: Apoi aceasta nu e adevărat, pentrucă da, străbunii d-tale au chemat în ţară pe Mihaiu vodă, dară Românii niciodată, încă nici pe timpul celor mai mari apăsări n'au chemat străini, nici pe Ruşi nu i-au chemat ei!

Mai departe zice («P. N.»), că părinţii cari îşi cresc copiii în Blaj, Beiuş, Braşov, Năsăud, Sibiiu, Mediaş, cu un cuvânt, în institutele nemaghiare, sunt vânzători de patrie, căci cresc din copiii lor inimici patriei. A zice aşa ceva nepedepsit în contra unei naţiuni, care în înţelesul legii constitue o parte însemnată a corpului naţional politic, cred că totuş e mult, ba şi mai mult decât mult.

Iară în numerii ultimi acel ziar cere să se închidă toate gimnaziile româneşti, şi atacă pe episcopii români, agitând pentru delăturarea lor. Afară de acestea mai amintesc şi denunţările necontenite ale funcţionarilor. Bieţii funcţionari români nu cutează a se prenumărà la un ziar românesc, nu cutează a se înscrie în numărul membrilor unei societăţi româneşti de lectură, pentrucă îndată sunt denunţaţi de dacoromanişti. (Întreruperi: cine-i opreşte)?

Întâmplatu-s'a şi acel caz, că un funcţionar român a fost denunţat, că şi-ar procurà hârtie de cigarete din Bucureşti, cu toatecă acea hârtie numită «tricoloare» se poate căpătà şi prin traficele din Budapesta.

În urmă intenţiunea şi stăruinţele de maghiarizare, — ceeace aici în adunare nimeni nu cutează să o mărturisească, — se adeveresc prin fapte irecuzabile, prin «reuniunile de maghiarizare» în părţile superioare ale ţării, Sătmar, Hunedoara etc., al căror unic scop este maghiarizarea.

Acum în această stare a lucrurilor ce preţ mai pot aveà asigurările din gură: «Nu vă temeţi, nu vă atingem limba şi naţionalitatea». La acestea Românii nu pot răspunde altceva decât: «*Vestigia terrent*»!

Cu permisiunea on. camere voiu face o mică spicuire din vorbirile d-lor antevorbitori, spre ilustrarea mai completă a celor zise de mine. Preaonor. domn ministru de instrucţiune a aflat cu cale, nu ştiu de ce, ca între argumentele sale să amestece şi pe Români, drept spaimă Saşilor, cărora le zise, că ei presimţindu-şi perirea, nu-şi aleg bun remediu în contra morţii, şi că i-ar păreà foarte rău dacă elementul românesc i-ar înghiţì, — facă-se dară Maghiari! Acesta e înţelesul, argumentaţiunea. Însă aceasta a ilustrat-o aśtfel, încât în rezultatul ei final ar eşì, nu acolo unde tinde d-l ministru, ci cu totul altundeva. Pentrucă sfătuind părinteşte pe Saşi, zise, băgaţi bine de seamă, că fraţii voştri din marea Germanie nu ştiu, că pe fundul regesc Românii sunt în majoritate. Ei bine, domnilor, dacă acei Pruşi cumpliţi ar ştì, că nu numai pe fundul regesc, ci în tot Ardealul, şi în comitatele răsăritene ale Ungariei, Românii sunt în majoritate, ce-ar urmà după logica d-lui ministru? Aceea, că Nemţii ar puteà să zică Ungurilor: «ţa capră! a mea eşti», adecă: faceţi-vă Nemţi, pentrucă tot aveţi să periţi! (Sgomot, întreruperi).

Şi cu toate acestea, onor. domn deputat Carol Wolff se pare a fi pus temeiu pe această argumentaţiune, pentrucă răspunzându-i zise, că d-l ministru «mână apă pe moara Românilor». Mărturisesc, că chiar dacă ar fi adevărat aceasta, Românii totuş nu s'ar însufleţì pentru acest proiect de lege. Dacă ici-colea au şi asimilat Românii pe conlocuitorii lor, aceasta desigur nu s'a întâmplat pe calea unei asemenea legi, ci după legile naturei.

Îmi va iertà preaonor. domn ministru-prezident o mică rectificare la observarea ce a făcut-o d-lui deputat Wolff. Se poate, că d-l prim-ministru cu bună intenţiune a voit să scuze pe Români, dar fiindcă toţi o ştim, cel puţin Românii o ştiu foarte bine, că lucrul este altmintrelea, rectificarea o cred de neapărată. D-l prim-ministru a zis, că Maghiarii numai atunci au suferit din partea Românilor, când pe aceştia în lipsa de inteligenţă i-au condus Saşii. Deşì recunosc, că Saşii stau pe un grad de cultură mai înaintat, cu toate acestea însă pot afirmà cu pozitivitate, că pe Români niciodată, prin urmare nici la 1848, nu i-au

condus Saşii, pentrucă pe ambii i-au condus un al treilea, care apoi i-a lăsat pe amândoi în sfârlă. Dacă Românii merg paralel, sau împreună, aceasta o fac conform intereselor lor naţionale, şi astfel împreună să şi plâng, pentrucă au aceeaş cauză de a se plânge.

On. domn referent (Szathmári György) a motivat proiectul mai vârtos din punct de vedere al naţionalităţilor, căci cu mare groază a zis, că încă tot mai există în ţară 13—14 gimnazii nemaghiare! Şi apoi adause, că ce fel de spirit domneşte în aceste institute? Dară cu ce a dovedit aceasta? Cu un cumplit raţionament! Cu opiniunea separată! Ştim, că unul din autorii votului separat e d-l deputat Hermann Otto, care e un bărbat atât de voinic şi de viteaz, încât e gata a luà moştenirea lui Bismarck, fără să-şi mai bată capul «*quid valeant humeri, quid ferre recusent*». Aş puteà spune şi un alt proverb latinesc, mai drastic, dară ştiind că d-sa nu e amic al latinismului, nu-l spun. De-altmintrelea precum d-lui nu e amic al latinismului, aşa nici eu nu sunt amic al scrutărei naturei paianginilor, şi adecă a acelei vivisecţiuni a naţionalităţilor, care o propovădueşte d-lui aici. Mult mă mir dar, că d-l referent afirmaţiunea sa nu o motivează cu dovezi, ci cu votul separat. Această argumentaţiune este atât de slabă, încât mă mir cum s'a putut acăţà de ea. Dovediţi cu cazuri concrete, căci doară statul dispune de sute şi mii de mijloace, pentruca să afle, unde şi ce fel de agitaţiuni se fac în contra statului!

Nunc venio ad fortissimos viros. On. domn deputat bar. Pronay Dezső a vorbit despre foc şi fier, cu acelea voieşte a înfrânà naţionalităţile.

Aceste mijloace se pot întrebuinţà în cazuri excepţionale, extraordinare. Dar tot aversul îşi are reversul său. Aşa acest eroic medicament ar trebuì să se aplice şi la degeneratele supuraţiuni ale şovinismului unguresc. Dealtmintrelea atrag atenţiunea d-lui deputat la proverbul unguresc, că nu e bine a te jucà cu focul şi cu fierul, şi încă la una, şi anume, cumcă focului şi fierului se răspunde cu asemenea instrumente. (Mişcare). Dumnezeu să ne ferească, să nu ajungem încă odată la una ca aceasta, pentrucă nici unuia din noi nu i-s'ar alege spre bine. Aceasta ar fi o mare calamitate în prima linie pentru Maghiari şi Români, a căror interese de existenţă sunt atât de strâns unite.

Românii dacă şi sufer, nu apelează la străini, nu se provoacă nici la popoare înrudite de peste 40 de milioane, nici la alte naţiuni puternice. Noi apelam la simţul de dreptate al naţiunei maghiare, la spiritul timpului în care trăim, şi la acele interese comune, cari unesc aceste două naţiuni. Noi nu ne laudăm cu aceea, că iubim aşa şi aşa naţiunea maghiară şi ideea de stat maghiar, şi că dorim susţinerea statului maghiar. (Voci: o ştim aceasta! În stânga extremă strigăte: e adevărat!). N'avem trebuinţă să o dovedim aceasta cu jurământ. (Strigăte în stânga extremă: o ştim, e adevărat!). Repeţesc, că nu avem trebuinţă a ne fălì cu aceasta, pentrucă au dovedit-o străbunii noştri în fapte, când cu străbunii Maghiarilor împreună au luptat pentru existenţa patriei, adecă pentru ideea de stat, sub conducerea vestitului Paul Chinezul pe Câmpul Pânei, şi sub a glorioşilor Corvini în lupte nenumărate. Şi de va vreà bunul Dumnezeu, Românii şi urmaşii lor vor fi gata şi pe viitor a luptà împreună cu fraţii maghiari. (O voce în stânga extremă: în contra Muscalilor!). În contra oricărui inimic. Dar să-mi permită on. întrerupător a-i observà, că nu ştiu în ce înţeles m'a fi întrerupt; socotesc însă, că nu are trebuinţă de nici o motivare măiestrită, ca să putem înţelege cu toţii acel adevar simplu, că naţiunea română e poate singura amică a statului unguresc, deşi nu din simpatie, pentrucă, zău, la aceasta puţină cauză au Românii, dar din interesul comun, pentrucă soartea i-a aşezat împreuna cu Maghiarii între marea Rusie şi puternica Germanie. (Aprobări în stânga extremă. Sgomot. Să auzim!) Dacă Maghiarii vor lucrà a slăbì pe Români, sau Românii pe Unguri, unde vom ajunge? Numai inimicilor acestor două naţiuni li-ar folosì. Aşadar nu zace în interesul Românilor slăbirea naţiunii maghiare, ci chiar de întărirea ei au foarte mare interes, pentrucă după Maghiari, pe ei îi ameninţă cel mai mare pericol. (Aprobări în stânga extremă). De aceea n'am lipsă a întărì afirmaţiunea mea cu jurământ, că noi Românii toţi din tot sufletul şi din toate puterile dorim înflorirea statului unguresc. Acest principiu de stat nu e nou, şi nu e inventiunea acelor pigmei, cari astăzi îl accentuiază în gura mare, încât pare că voiesc a-şi cere patentă, — pentrucă e fapta străbunilor. Mari oameni au fost aceia, cari au realizat-o. Pe aceasta cale trebuie să mergeţi înainte şi D-voastră, şi nicidecât pe aceea ce ar dorì unii politiciani moderni smintiţi, înţeleg contopirea naţionalităţilor. Căci acele vederi, pe cari le-a accentuat

aici atât de sus şi tare îndeosebi puternicul vice-comite de odinioară al comitatului Zolyom, neînduratul dăscălitor al bieţilor fraţi slovaci, acum trei ani, când voià asemenea cu foc şi cu fier să maghiarizeze naţionalităţile, aceste vederi zic, nu sunt vederile vechilor străbuni, întemeietori ai statului unguresc. On dn. dep. Grünwald Béla, — căci «de illo fabula narratur», — recunoaşte însuş, că naţionalităţile nu se pot maghiarizà. De 3 ani încoace e mare progres şi acesta; dar dacă nu massa poporului, voieşte totuşi să-i ia inteligenţa. Eu am cetit cu atenţiune vorbirea acestui eminent şi distins orator, dar am aflat, că aceea e plină de fraze sunătoare, de exageraţiuni şi contraziceri, întru atâta, încât nu m'aş mirà, dacă d-nialui mergând acasă şi recetindu-o a 2-a, a 3-a oară, la urmă nici însuşi nu ar crede în cele câte a indrugat într'ânsa. Zice dlui, că poporul nu-l putem maghiarizà, să-l lăsăm dar la o parte, însă să-i luăm inteligenţa. Rogu-vă, ce va să zică aceasta? Acesta e sistemul abrutizaţiunii! În loc să dorească a înaintà cultura poporului, voieşte a-l îndobitocì. Negligând astfel naţionalităţile, şi silindu-le la ceeace înşi-vă mărturisiţi că e cu neputinţă, perdeţi timpul cel scump şi vă risipiţi puterile pentru lucruri imposibile de realizat, atunci chiar, când de altă parte naţionalităţile încă timpul şi puterile risipite pentru apărarea existenţei lor le-ar puteà întrebuinţà mai cu folos spre cultivarea proprie.

Dacă acum naţiunile nemaghiare vor fi neglese, dacă în toate privinţele sunt nesocotite, cu un cuvânt, dacă aceia, cari în inţelesul legii constituiesc o parte a corpului statului unguresc, sunt în continuu vătămaţi, nu va pătimì oare întreg corpul? Şi în urmă în ce formă ar apăreà oare acel stat unguresc, acea politică ungurească, pe care cu toţii o dorim cultă, tare şi mare? Căci dacă voiţi să faceţi deosebire cu privire la cultivarea şi prosperarea membrilor acestui corp, cum ni s'ar înfăţişà după vederile acelora acel corp politic unguresc? Chiar aşa, ca şi când cineva s'ar îmbrăcà într'o mantaua aristocratică de catifea şi cu blană de samur, ar trage pantaloni de arlequin şi s'ar încălţà cu opinci! Iacă Ungurul dlui Grünwald şi al soţilor săi de principii! Eu cred că nimenea din dv. nu doreşte aceasta. Dacă dar nu voiţi aceasta, ceeace cu mintea sănătoasă nici nu puteţi voì, apoi să nu întrebuinţaţi astfel de mijloace, cari duc acolo, şi vă rog dlor deputaţi, ca de cumva guvernul, poate şi fără voia sa, ar urmà pe această cale, să nu lăsaţi niciodată, ca naţiunea ungurească să apară ca

un element distructiv față de naționalitățile nemaghiare. Să nu lăsați d-nilor, pentrucă aceasta niciodată nu poate duce la bine. Statul unguresc numai atunci va fi tare și mare, dacă își va împlinì chemarea așa, ca această țară să fie patria libertății și a culturii, ca națiunea maghiară să ridice împreună cu sine și pe acei frați pe cari i-a declarat prin lege de părți constitutive ale corpului politic unguresc. Atunci, dar numai atunci va puteà înfruntà adversitățile timpului și strănepoții vor puteà serbà al 2-lea milenar, pe care îl doresc din tot sufletul.

Dacă proiectul de lege n'ar fi deșteptat în mine atâtea temeri, cu toate că mărturisesc, că nu mi-a secat de tot speranța, că poate la discuțiunea specială prin modificări vor dispăreà acele dispozițiuni, cari conțin mai pregnante vătămări de drept, atunci poate, în acea formă modificată l-ași puteà primì și eu, dar în concepțiunea lui actuală nu-l pot primì de bază pentru discuțiunea specială». (Aprobări singuratice).*)

Proiectul de lege a fost votat în general, iar la discuția pe articole, în ședința din 11 Aprilie 1883, a vorbit la paragraful 28 deputatul român *Dr. Iosif Gall*, spunând următoarele:

«Onorată casă! Paragraful 28, așa cum e textuat din partea comisiunii, nu mă mulțumește nici pe mine. Alineatul prim conține, anume, dispoziții cu privire la toate școalele medii, al doilea alineat se refere deja numai la școalele medii de sub nemijlocita dispunere a ministrului de culte și instrucțiune publică, iar alineatul al treilea, care vorbește despre numirea profesorilor ordinari, suplenți și ajutători, e iarăși formulat în generalități, astfel, ca și cum s'ar referì la toate școalele medii. De aici s'ar puteà apoi ușor trage concluziunea, că dreptul confesiunilor de a numì profesori prin aceasta e alterat cu totul. De aceea aveam intențiunea să fac o propunere proprie la paragraful acesta, și anume, cu privire la alineatul al doilea și al treilea. Dupăce însă propunerea făcută de stimatul domn deputat Berzeviczy Albert resfiră orice nedumerire și dă exprimare categorică faptului, că dreptul exerciat până acuma cu privire la denumiri rămâne neatins, deci rămâne și pe mai departe dreptul de numire al confesiunilor și al corporațiunilor, împreună cu influența lor, așa cum le aveau până acuma: primesc și eu propunerea și rog

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1883, Nr. 45.

onorata casă să abandoneze alineatul 2 şi 3 din textuarea comisiunii, primind propunerea amintită...»*) (Oratorul combate apoi o altă propunere, făcută de deputatul Porubszky).

Propunerea a fost votată. La discuţia asupra paragrafului 48, în şedinţa din 12 Aprilie 1883, a vorbit tot deputatul român *Dr. Iosif Gall* următoarele:

«În paragrafii votaţi până acuma s'a spus, că autorităţile bisericeşti şi confesiunile superioare sunt subordonate deadreptul ministeriului, iar nu inspectorilor supremi de şcoale, cari sunt numai autorităţi coordinate. Astfel paragraful 48 spune numai decât în întroducere, că confesiunile, etc., îşi trimit rapoartele deadreptul ministrului. Aceasta stă apoi în contrazicere cu aceea ce să spune în alineatul al şaselea din acelaşi paragraf, care sună astfel: «Toate aceste date, rapoarte, conspecte şi acte, sunt a să trimite prin inspectorul suprem districtual de şcoale ministrului de culte şi instrucţiune publică». Eu cred deci, că cuvintele acestea «prin inspectorul suprem districtual de şcoale» ar puteà să fie eliminate, fiindcă nu corăspund poziţiei autorităţii supreme bisericeşti, despre care am vorbit. Recomand onoratei case modificarea mea spre primire».**)

Propunerea a fost acceptată din partea dietei. In aceeaşi şedinţă, la paragraful 50, a luat cuvântul tot deputatul român *Dr. Iosif Gall* şi a spus următoarele:

«Când îmi ridic cuvântul pentru a vorbì la paragraful acesta, întâi de toate trebuie să declar, pentru evitarea neînţelegerilor, că nu am de loc intenţiunea să deneg statului dreptul de a luà măsuri în cazul, că întru adevăr să iveşte o direcţie contrară statului la vre-un institut oarecare. Nu neg, că în contra unui astfel de institut interesul public face necesară luarea măsurilor corăspunzătoare. Dar eu ţin de o cerinţă a statului de drept, că atunci, când dăm guvernului puterea de a puteà închide astfel de institute, să precizăm totodată bine faptele, cari îndreptăţesc guvernul să croiască o pedeapsă atât de gravă. Din acest punct de vedere doream să fac la paragraful acesta anumite modificări. Paragraful purcede, anume, de acolo, că guvernul e îndreptăţit la o astfel de păşire atunci, când la şcoala medie confesională să ivesc păcate morale, ori o direcţie con-

*) Din «*Ziarul dietei*», etc. volumul XII, pag. 29.
**) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. XII pag. 54.

trară statului. Cumcă răul moral, ori direcţia contrară statului, în ce se manifestă, nu e stabilit în mod mai amănunţit, şi de aceea tare mă tem, că textuarea aceasta va da ansă la tot felul de denunţări nebazate. Mânecând din punctul de vedere, că intenţiunea, pentru a puteà fi punibilă, trebuie să se manifeste în fapte, că deci simpla tendinţă, lipsită de fapte, nu poate formà obiect de procedare: aşa cred, că ar fi mult mai folositor şi liniştitor, dacă şirul prím şi al doilea se eliminează şi să primeşte textul următor: «Dacă făptuirile săvârşite de profesorii, ori de elevii unei şcoale medii, cari cad sub greutatea codului penal, dovedesc, că la şcoala aceea medie se lăţeşte o direcţie contrară statului, şi lucrul să întâmplă în şcoala confesională», — după care ar venì apoi textul comisiunii.

Dovada, dacă există ori nu la vre-un institut o astfel de direcţie, o formează făptuirile, cari sunt urmările ei. Dacă există astfel de făptuiri, ceeace în prima linie judecătoria penală e chemată a decide, atunci da, cercetarea poate să fie începută, pentru a se constatà, oare e bazată ori nu concluzia scoasă din aceste faptuiri, domneşte întru adevăr ori nu la institut direcţia contrara statului?

În textul prezentat din partea comisiunii e contemplată această părere, pentrucă mai târziu se spune, că întrucât e vorba de faptuire punibilă, are să-şi facă datorinţa judecătoria penală. Dar aceasta se spune cu mult mai târziu şi astfel lipseşte legătura necesară. Textul, aşa cum îl propune comisiunea, nici nu e corect, pentrucă aşa se spune acolo, că procedura penală o pune ministrul la cale, iar a face lucrul acesta, nu ministrul e chemat, ci judecătoriile; şi în scopul acesta, nu trebuie împuternicire ori dispoziţie specială legală, pentrucă se înţelege de sine, că în momentul în care se constată făptuirea punibilă, judecătoria e datoare să întrevină.

Aşa cred, că prin textul propus de mine se va pune pedecă, nu va fi silit guvernul în urma oricărei denunţări să înceapă cercetare, pentrucă deja acest fapt e pentru institut foarte compromiţător, dar va fi dispensat şi ministrul de sarcina de a începe în urma fiecărei denunţări cercetare, ori de suspicionarea, că nu ia denunţările în considerare şi nu procedează conform datorinţei sale. S'ar pune frâu şi presupunerii, că numai în institute confesionale pot să se întâmple greşeli morale şi năzuinţe contrare statului.

În textul meu a fost luat în considerare, că ce se întâmplă, daca la institut confesional se constată lucrul acesta? Dar e atins apoi, că şi la institute neconfesionale se poate întâmplà acelaş caz, cu privire la care ministrul dispune apoi deadreptul, în mod nemijlocit.

Apoi cu privire la aceea, că în urmă cercetarea pe ce cale să se facă, nu e luată nici o dispoziţie, E adevărat, că regularea amănunţită nu se poate face în acest proiect de lege, dar ceva principiar totuş ar trebuì să se stabilească: cum are să procedeze comisiunea investigătoare? Şi e necesar poate a se spune, că la tot cazul e dator respectivul să asculte şi autoritatea supremă a respectivei confesiuni. Deci în alineatul prim al paragrafului acestuia, în şirul al patrulea, după cuvintele: după cercetarea efectuită de organele în mod special exmise în scopul acesta» să se mai pună cuvintele: «şi după ascultarea autorităţii supreme a respectivei confesiuni».

În urmă aş dorì să se schimbe şi ultimul şir, în care adecă se spune, că astfel de institute pot să fie închise pentru totdeauna. Onorată casă! Eu nu trag la îndoială dreptul guvernului, ca anumite corporaţiuni, dacă devin primejdioase pentru stat, să le sisteze pentru totdeauna. Dar când e necesar a se face lucrul acesta? Atunci, când în scopul acelora reşede primejdia. Despre institutele de învăţământ însă nu se poate spune, că în scopurile pentru cari au dat fundatorii sumele respective ar puteà stà ascunsă primejdia. Şi considerând, că în scopuri de educaţie nu e tocmai uşor a adunà sume mai mari, iar pentru ţinutul respectiv ar fi mare pedeapsă, dacă s'ar sistà gimnaziul de acolo şi locuitorii ar fi siliţi să-şi ducă copiii în alte ţinuturi depărtate, prin ce apoi, pe lângă o astfel de procedură, ar fi pedepsiţi fundatorii şi ţinuturile respective, dar mai considerând, că pentru ajungerea scopului nici nu e necesară închiderea institutului pentru totdeauna, pentrucă delăturându-se profesorii vinovaţi, în cazul extrem prin închiderea provizorie a institutului încă se poate ajunge scopul, anume, să ramână închis institutul până la liniştirea spiritelor în ţinutul acela, zic, cu închiderea provizorie se poate ajunge perfect de bine acest scop: aş dorì, ca din şirul ultim al alineatului prim să se şteargă aceste trei cuvinte: «ori pentru totdeauna», şi astfel textul ar sunà astfel: «pentru închiderea pe un timp oarecare face propunere Maiestăţii Sale».

Astfel întregul prim alineat ar sunà astfel: «Dacă făptuiri săvârşite de profesorii ori de elevii vre-unei şcoale medii şi supuse asprimei codului penal arată, că în şcoala aceasta medie s'a lăţit o direcţie contrară statului, ori s'a încuibat imoralitatea în mare măsură, dacă lucrul se întâmplă la institutele de învăţământ confesionale şi remediul radical nu se poate obţineà pe calea respectivei autorităţi supreme şcolare, ministrul de culte şi instrucţiune publică are dreptul şi datorinţa, în urma cercetării făcute prin organele exmise anume în acest scop şi după ascultarea respectivei autorităţi supreme, să pretindă depărtarea dela şcoala aceea a indivizilor periculoşi, ba dacă răul nu poate fi vindecat prin delăturarea singuraticilor, să facă propunere Maiestăţii Sale pentru închiderea temporară a şcoalei».

Recomand modificarea mea spre primire».*)

Dieta nu a primit propunerea, dar a votat o altă modificare a paragrafului, propusă de deputatul Szilágyi Dezső. La paragraful 68 a vorbit tot deputatul român *Dr. Iosif Gall* următoarele:

«După paragraful 68 mi-aş permite a propune un adaos, care ar fi acela, să se accepteze acì din proiectul original al ministrului paragrafii 67, 68, 69 şi 70, cari permit confesiunilor sa se îngrijască singure de educarea profesorilor pentru şcoalele medii. În proiectul ministrului aceşti paragrafi urmează dupace s'a stabilit, că în institutele de stat în ce mod se face pregatirea profesorilor. Propun deci din acest motiv, ca paragrafii să fie intercalaţi aici, şi cu privire la textul votat până acum să se facă o nouă numărătoare a paragrafilor. Aflu de prisos motivarea mai detailată, dupăce comisiunea însaş nu a decretat abandonarea lor, iar în proiectul ministrului e motivat lucrul din destul».**)

Propunerea nu s'a primit, dupăce ministrul Tréfort a declarat, că e lăsată în voia liberă a fiecărei confesiuni să-şi crească corpul profesoral şi numai examinarea şi cualificarea profesorilor e rezervată pe seama statului.

Discuţia pe articole s'a terminat în şedinţa din 14 Aprilie 1883, în care a luat cuvântul şi deputatul (de origine română) *Ioan Mişici,* nu însă pentru a combate

*) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. XII. pag. 56.
**) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. XII. pag. 83.

proiectul de lege, ci pentru a-l preamărì și pentru a condamnà mișcările, aparițiile triste și deprimătoare — cum le numeà el, de printre Românii din Ardeal, cari îndrăsnesc să țină întruniri de protestare în contra unei legi atât de drepte . Și-a terminat lunga vorbire cu declarația, că cu aceea ce a spus a fost dator bisericii sale, ca bun credincios, patriei sale, ca cetățean fidel, și regelui său, ca bun supus. A fost remunerat cu aprobări și aclamări vii.

Proiectul de lege în casa de sus.

În casa magnaților proiectul de lege a fost luat în discuție în ședința din 1 Maiu n. 1883. Dintre arhiereii români a vorbit numai arhiepiscopul și mitropolitul *Miron Romanul*, care la discuția pe articole a făcut mai multe propuneri de modificare, dintre cari însă nici una nu a fost acceptată. Vorbirea mitropolitului *Miron Romanul* rostită la discuția generală a fost următoarea:

«Excelența Voastra, domnule prezident! Ilustri magnați! Cu toatecă din punctul de vedere al drepturilor legale ale bisericilor autonome și al justelor pretensiuni ale naționalităților din patrie am unele gravamine, după convingerea mea preaîndreptățite, în contra proiectului de lege din discuție, chiar și în redactarea lui de acuma, eu totuș în speranța, că paragrafii gravaminali ai proiectului de lege se vor delăturà, respective se vor modificà cu ocaziunea desbaterii speciale, și astfel se vor liniștì spiritele, cari în unele sfere interesate se sguduiră prin acest proiect trecut prin multe faze: din partea mea primesc proiectul de lege ca bază la pertractarea speciala.

Nu pot sa retac însă cu această ocaziune două observațiuni generale, una: că eu regret foarte mult, că bisericii grecoorientale române, cu toatecă a stăruit, nu i-s'a dat ocaziunea, ca și ea să poată contribuì, așa ca celelalte confesiuni, la compunerea acestui proiect de lege momentuos și de mare importanță. Prin urmare eu, ca totodată mitropolitul acelei biserici, mă aflu constrâns a venì aici în plenul ilustrei case cu observările și amandamentele mele, referitoare la acest proiect de lege, cari mărturisesc, nu sunt mici la număr, și poate că icicolea nici în extensiunea lor.

Ceealaltă observaţiune se cuprinde în exprimarea regretelor mele, că desbaterea acestui proiect de lege, care peste tot e de mare momentuositate, coincide cu sarbătoiile mari ale Paştilor celor de ritul grecesc, prin ce toţi acei membri ai ilustrei case, cari ţin la ritul bisericei greceşti, au fost aduşi în situaţia genantă, că dacă voesc să-şi manifeste aici, în ilustra casă a magnaţilor, interesarea lor pentru acest proiect de lege, repet, foarte momentuos, atunci ei sunt siliţi, cum bunăoară sunt eu şi colegul meu episcop de lângă mine (*Meţianu*), a-şi părăsì vetrele la aceste mari sărbători religioase şi a se subtrage pentru această ocaziune de sub obligamentele lor faţă de biserică. Sper însă, că noi, cei de ritul grecesc, în viitor nu vom mai venì în astfel de colisiune neplăcută, şi o sper aceasta cu atât mai vârtos, cu cât eu cred, că inconvenienţa de acuma e numai întâmplatoare, şi nu e efluxul vre-unei preocupaţiuni, ori al vreunei intenţiuni.

În fine mai am o observaţiune incidentală. Ilustritatea Sa domnul baron Pongrácz Emil a binevoit a se pronunţà în eminenta sa cuvântare acum rostită astfel, că există şcoale medii naţionale, în cari elevii se cresc în direcţiune contrară statului. Fiindcă în arhidieceza de sub conducerea mea se află două gimnazii, durere, numai două, în cari limba de propunere este cea română, şi cari aşadară au caracter naţional: eu, decumva enunciarea de mai sus s'ar extinde şi asupra acestor şcoale medii, mă simţesc dator a declarà din locul acesta, că poate să se fi întâmplat, şi ici, şi colea, şi într'alt loc, din partea unor studenţi singuratici, afară din şcoală, declaraţiuni în una, ori altă direcţiune extravagantă, la care ei pot fi uşor seduşi de unele ziare, cari lucră în direcţiune rea, — dar cumcă, fie în gimnaziul român din Braşov, fie în cel din Brad, s'ar creşte studenţii în direcţiune contrară statului nu e adevărat, şi eu contra acestei afirmări protestez în mod categoric, şi protestez ca unul, care cunosc, pot să zic, în mod nemijlocit conduita profesorilor şi a directorilor, şi peste tot spiritul institutelor respective. (Aprobări).

Repet, că rezervându-mi dreptul de a-mi face amandamentele cu ocaziunea desbaterii speciale, în general primesc proiectul de lege». (Aprobări).*)

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1883, Nrul 46.

Proiectul de lege se primeşte cu unanimitate de bază pentru discuţia pe articole. În paragraful 3 erau înşirate obiectele obligate de studiu, şi pentru trecerea limbei şi literaturii eline între obiectele extraordinare se făcuse propunere din partea contelui Cziráky. A vorbit după el arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«La amandamentul cetit voiu să mai adaog şi eu ceva. Primesc propunerea Excelenţiei Sale, a d-lui Tavernicus, în toată extensiunea ei. Doresc însă să se maĭ adaoge următorul pasaj: «Limba uzitată în ţinutul respectiv şi literatura aceleia, dacă limba aceasta nu e cea maghiară, ori cea germană». Aceasta ar fi a se primì în locul limbei eline, ca obiect obligat de învăţământ.-(Mişcare. Sgomot în stânga). Mă provoc la §-ul 18 al articolului de lege 44 dela 1868, care conţine în privinţa aceasta dispoziţiuni generale pentru şcoalele secundare susţinute de stat. Eu cred, că principiul exprimat în paragraful citat se poate luà şi aici de cinosură. Prin aceasta s'ar purtà de grije, ca tinerimea să afle ocaziune a-şi însuşì limbile existente în singuraticile ţinuturi. Recomand amandamentul spre primire». (Voci: Să rămână textul)!

Ministrul Tréfort declară, că aceeace cere mitropolitul *Miron Romanul* e trecut în punctul *b)* al paragrafului 3, care dispune, că în şcoalele cu limba de propunere nemaghiară să se propună şi limba respectivului ţinut. Modificarea e deci de prisos. Vorbeşte de nou arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Voiu vorbì foarte pe scurt. La observările Excelenţiei Sale, domnului ministru, am a reflectà, că este mare deosebire între conceptul lucrului şi între interpretare; căci punctul *b*) din §-ul 8 vorbeşte despre institutele în cari limba de propunere nu este cea maghiară şi a căror limbă de propunere trebuie propusă ca obiect obligat. Eu contemplez altceva. Spre ilustrare aduc cazul, că dacă spre exemplu în vre-un ţinut românesc guvernul ar aveà de cuget să înfiinţeze gimnaziu unguresc, cu limba de propunere maghiară, atunci să poate aplicà, şi se va şi aplicà, aceea ce prescrie proiectul. Prin aceasta însă nu se ajunge aceea ce doresc eu, căci în acel institut să va propune limba maghiară ca limbă de propunere a institutului, în sensul legii, dar limba

ţinutului nu e considerată. Este deci deosebire, deşi nu de înţeles, totuşi de concept, şi pentru acest motiv îmi susţin modificarea, şi nu mă voiu opune, dacă ea va fi trecută la comisia de trei, spre a raportà în şedinţa proximă, că unde ar fi de a se intercalà».

Ministrul Tréfort declară, că nu are nimica în contră, dacă limba ţinutului să trece între obiectele extraordinare de studiu, ceeace însă nu este a se decide aici, la paragraful acesta. *Respinge însă cu toată tăria* propunerea mitropolitului *Miron Romanul*, care vrea, ca limba ţinutului să fie obiect obligat de studiu. Asta nu se poate admite.

La votare se aduce hotărîre în *acest* înţeles. La paragraful 4 arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* vorbeşte următoarele:

«Excelenţa Voastra, domnule prezident! Ilustri magnaţi! Dupăce a căzut modificarea propusă de mine la §-ul 3, în interesul limbilor din provincie, ceeace eu regret foarte mult, prevad, că nu se va primì nici modificarea ce am onoare a o propune la §-ul 4. Cu toate acestea fac atenţi pe ilustri magnaţi la împrejurarea, că de limbile din provincie au elevii, cari să perfecţionează în şcoalele reale, lipsa cea mai mare. Din aceste considerante propun modificarea, ca între punctul *c*) şi *d*) al acestui paragraf să se intercaleze o nouă alinee, de următorul cuprins: «cea mai întrebuinţată limbă din provincie, întrucât ea nu ar fi cea maghiară, ori germană». Ordinea literilor, cari fac numărul curent, să se modifice în senzul acesta, respective să se mai adauge o literă».

Ministrul *Tréfort* nu primeşte propunerea, casa magnaţilor asemenea. La paragraful 7 vorbeşte arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«La paragraful acesta propun trei modificări. Observ, ca cele două dintâi sunt mai mult stilare, iar a treia are şi o altă însemnătate. Cea dintâi: La alinea primă, în locul cuvintelor «să se îngrijască şi de propunerea... ca obiect obligat, şi în ea în atâtea ore». A doua: Ultimele cuvinte din alinea aceasta «spre scopul controlării acesteia...» să se omită cu totul. A treia e următoarea: Intreagă alinea a doua să se modifice astfel: «La institutele medii cu limba de propunere nemaghiară cel puţin în clasa 7

şi 8 limba maghiară şi istoria literaturii ei, după natura obiectului, să se propună şi în limba maghiară, şi la facerea examenului de maturitate din acest obiect una dintre limbile indispensabile e cea maghiară». Toate aceste trei modificări sunt independente. Mă rog să se decidă asupra fiecăreia din ele separat».

Ministrul Tréfort să declară contrar al modificărilor propuse, iar mitropolitul *Miron Romanul* vorbeşte de nou următoarele:

«Am îndrăznit a rugà pe ilustrii magnaţi să binevoiască a deliberà separat asupra modificărilor propuse de mine. Acum le voiu motivà, în speranţa, că voiu convinge pe Excelenţa Sa (ministrul) despre aceea, că le-am făcut cu cea mai bună intenţiune.

Ce priveşte modificarea făcuta la alinea primă, aceea, dupăcum am amintit deja, este numai stilară. Textul pasajului este următorul: «Confesiunile îşi stabilesc singure limba de propunere în institutele medii susţinute de ele, şi încât nu ar fi cea maghiară, sunt obligate, ca afară de limba de propunere şi literatura ei să se îngrijească şi de propunerea limbei şi a istoriei literaturii maghiare».

La acestea observ, că prescrisele acestea să cuprind deja în §§-ii 3 şi 4 din proiect. Este deci de prisos a se mai repetà aceasta şi aici. Se poate însă întregì, şi ca să se poată întregì, recomand modificările mele, şi adeca la alinea primă cuvintele (le citează) să fie înlocuite cu cuvintele (le citează).

Abstrag dela motivarea modificării a doua, îndrăznesc însă a face următoarele observări cu privire la a treia. (Să auzim!)

Nu mai încape îndoială, că limba maghiară trebuie sá se propună la toate gimnaziile din patrie, şi încă cu rezultatul, că cine termină gimnaziul să fie în completa ei stapânire. Şi eu o pretind aceasta dela toţi, cari fac pretensiuni la cultură. În privinţa aceasta nu am nici o îngrijire şi aprob ţinta proiectului de lege. Insă cu privire la modalitatea prin care e să se ajungă acest scop este puţină deosebire între modificarea propusă de mine şi proiectul de lege din discuţie. După proiect, în institutele cu limba de propunere maghiară, limba maghiară trebuie propusă numai ungureşte. (Ministrul Tréfort: In clasa 7 şi 8). Da, în clasa 7 şi 8. După părerea mea însă limba maghiară se va învăţà cu mai mult efect dacă se va permite, ca ea să se

propună în limba de propunere a institutului respectiv. Căci în cele din urmă la tot cazul depinde dela energia profesorului respectiv, că el ce rezultat va arătà. Va fi energie în profesor, — atunci va face tot posibilul, ca să arete progres şi nu se va margini numai la propunerea în ungureşte a limbii maghiare, ci după împrejurări va lucrà cu scop, dacă se va folosì şi de limba elevilor, respective de limba de propunere a institutului. Acestea sunt vederile mele, şi cred că astfel mai uşor ajungem la scop, şi totodată mai corect. Rog să se primească modificarea mea».

Ministrul declară de nou, că modificările sunt de prisos şi prezidentul enunţă, că nefiind modificările sprijinite de nime, e primit textul original. La paragraful 8 vorbeşte arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Indrăznesc a propune la acest paragraf modificarea următoare: Alinea primă să se modifice astfel: «In toate institutele, pentru propunerea religiei şi a moralei la şcolari de diferite confesiuni se îngrijeşte autoritatea bisericească respectivă, care va anunţà direcţiei institutului persoana încredinţată cu acest oficiu». Spre motivare amintesc numai atâta, că numirea profesorilor de religie la institute şi până acuma astfel s'a întâmplat, iar experienţa de până acuma ne-a arătat, că modalitatea aceasta e suficientă pentru ajungerea scopului. Este deci de prisos a se face pendentă aplicarea profesorilor de religie dela aprobarea ministrului. Recomand modificarea spre primire».

Ministrul Tréfort cere votarea textului original. Vorbeşte de nou mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Precum se vede, modificarea mea propusă la alinea primă nu se va primì. Recomand deci atenţiunii ilustrilor magnaţi modificarea pe care o propun la a doua alineă. E următoarea: Alinea a doua să se elimineze de tot, ori în caz contrar să se şteargă din ea cuvintele «*morale, sau*». Sunt de credinţa, că confesiunile sunt mai competente decât ministrul să judece, că cine poate fi excepţionat din consideraţiuni morale. Din acest punct de vedere propun, ca din alinea a doua cuvintele «*morale, sau*» să se şteargă».

Episcopul *Schlauch* (rom.-cat.) sprijineşte propunerea. Majoritatea însă nu o votează. La paragraful 14 mitropolitul *Miron Romanul* propune următoarele:

«La §-ul 14 fac modificarea, ca din alinea primă cuvintele începătoare: «*contragerea claselor, adecă*», să se elimineze, iar primele trei rânduri să primească textuarea aceasta: «Terminarea de două clase într'un an o poate permite în mod excepţional numai ministrul de culte şi instrucţiune, la propunerea motivată a corpului profesoral şi a directorului suprem de şcoale, respective la propunerea organelor sale, apoi suprema inspecţiune de şcoale confesionale, şi numai în cazul, dacă,» etc. Celelalte părţi din alineă rămân. Spre motivare amintesc, că în cazurile prevăzute în §-ul 14 ministrul procedează paralel cu confesiunile. Aceasta se poate normà şi pentru acest caz».

Ministrul e contra modificării, şi astfel propunerea nu se primeşte. Mitropolitul *Miron Romanul* anunţase o modificare şi la §-ul 15 dar şi-a revocat-o. A propus însă la §-ul 17 următoarele:

«Pentru mai corecta stilizare ungurească a alineei prime, cuvântul «*de regulă*» să se pună după cuvântul «*în clasă*». La a doua alineă propun, ca cuvintele penultime «*autoritatea supremă*» să fie înlocuite cu cuvântul «*autoritate*». Mai departe alinea a treia să se modifice astfel: «Dacă numărul elevilor nu trece cu mult peste 60, ministrul de culte, respective suprema autoritate a institutului confesional, poate abstà dela întroducerea claselor paralele».

După părerea mea e păcat a mai înmulţi lucrul cu acestea la ministeriu, căci dacă maximul elevilor în vreo clasă trece cu unul ori doi peste 60, pentruce să se facă arătare la ministru, când autoritatea şcolară respectivă în sfera ei de activitate încă ar puteà îndreptà lucrul, fără a periclità scopul proiectului de lege? Imi recomand modificarea».

Ministrul e pentru primirea textului original, care se votează. La §-ul 21 mitropolitul *Miron Romanul* propune următoarele:

«Eu cred, că examenele de maturitate sunt numai pentru aceea, ca prin ele să se susţină legătura între gimnazii, respective şcoalele reale, şi între institutele mai înalte; şi dacă cineva după absolvarea gimnaziului, ori a şcoalei reale, nu voeşte să treacă în institute mai înalte, pentru acela e de prisos examenul de maturitate. Pentru aceea recomand următoarea modificare: În rândul al doilea din alinea primă, după cuvântul «*elevi*« sa

se intercaleze: «dacă voesc să fie primiţi în un institut mai înalt». Celelalte rămân».

Ministrul spune, că aceasta se înţelege de sine. Paragraful se votează neschimbat. La §-ul 22 mitropolitul *Miron Romanul* vorbeşte astfel:

«La acest paragraf am următoarele modificări:

a) Alinea primă să se întregească cu acestea: parţialele modalităţi ale fiecăreia se vor stabilì prin instrucţiuni separate, între marginile legii. Aceasta ar fi definiţia instrucţiunii.

b) Alinea a doua să se modifice astfel: instrucţiunea pentru examene, *excepţionând şcoalele confesionale,* la toate institutele o stabileşte ministrul de culte şi instrucţiune publică, ascultând opiniunea universităţii, respective a corpului profesoral dela universitate. La şcoalele confesionale o stabileşte autoritatea confesională respectivă, reflectând la instrucţiunile ministeriale ce i-se vor comunicà.

c) Alinea a treia ar fi a se modificà astfel: «aceste examene sunt publice şi la dorinţa indivizilor, cari au depus examenul, testimoniile se vor extradà, sau în limba maghiară, sau în limba institutului, dacă aceea nu este cea maghiară, ori apoi în limba latină».

Eu cred, că zace în interesul elevilor respectivi, cari au depus examenul de maturitate, să ceară, ca testimoniile să li-se extradee în una ori alta din limbĭ, dupăcum adecă voesc să meargă, la universitate maghiară ori la teologie, ceeace la noi nu sta în legătură cu universitatea, ori la universitate străină. În interesul elevilor respectivi rog să mi-se primească modificarea».

Ministrul declară, că nu primeşte modificările, fiindcă ele ar aveà de urmare restrângerea autorităţii limbii ungureşti. Răspunde mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Departe dela mine asemenea intenţiuni. Eu declar categoric, că sunt gata şi-mi ţin de datorinţă, în cercul meu de activitate, să fac tot ce pot în interesul limbei maghiare. (Trăiască)! Dar pretind, ca să se considere din destul şi limba de propunere nemaghiară. (Ministrul: se consideră doară)! Nu este uz a se da un document în două limbi. Dacă cineva are lipsă de traducerea testimoniului său, aceasta o face el, şi-şi legali-

zează documentul. Nu pot deci pricepe, pentruce să se dee un document în două limbi».

Prezidentul enunţă, că modificările nu sunt sprijinite, deci se primeşte textul original. La §-ul 28 propune mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Punctul 2 din alinea primă să se modifice astfel: «ca directori pot fi instituiţi numai profesori activi, ori foşti profesori ordinari». Spre motivare amintesc, că pot fi profesori pensionaţi, cari pentru defecte corporale nu mai sunt apţi de profesură, pot îngrijì însă de afacerile directorale. Cu privire la acestia rog să mi-se primească propunerea».

Ministrul e contra, majoritatea votează textul original. La §-ul 29 face mitropolitul *Miron Romanul* următoarea propunere:

«Am obiecţiune faţă de cuvântul «*ceialalţi*», căci se refere la aceia, despre cari în alineă nu se face nici o amintire. Dacă îl vom înlocuì însă cu cuvântul «*dintr'altele*», atunci el se reduce numai la alternative, va să zică la aceea, dacă au servit cel puţin trei ani la şcoalele reale, iar dacă nu au servit, au se depună examenul în termin de doi ani. Modificarea mea sună astfel: în şirul penultim din alinea a treia în locul cuvântului «*ceialalţi*» să se pună «*dintr'altele*».

Modificarea, la cererea ministrului, nu se primeşte. La §-ul 32 vorbeşte mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Ar fi poate de dorit, ca toate gimnaziile să dispună de puteri didactice suficiente. Deoarece însă în patrie există gimnazii cu fonduri mici, propun, că: «în şcoalele medii, afară de profesorii de religiune, de învăţatorii de caligrafie şi de gimnastică, apoi de profesorii obiectelor neobligate, numărul profesorilor nu poate fi mai mic decât numărul claselor dela acel institut».

Ministrul e pentru primirea textului original, care să votează. La §-ul 33 propune mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Eu cred, că denumirea profesorilor, respective a directorului, pe vieaţă, este afacerea confesiunei respective, şi nu văd motivul, pentru care ar aveà să dispună ministrul cu privire la

aceasta. Din privința aceasta propun deci: *a*) prima jumătate din alinea primă să se modifice astfel: «la institutele de sub conducerea ministrului de culte și instrucțiune publică, profesorii și directorii, etc.» Mai departe, *b*) alinea a doua să se elimineze, căci nu cuprinde în sine altceva, decât să repetează în ea cele spuse în §-ul 28».

Propunerea nu se primește, dupăce ministrul s'a pronunțat în contra ei. La §-ul 37 vorbește mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Eu cred, că acest paragraf nu se refere la școalele confesionale. Dacă e așa, atunci nu am nici o observare cu privire la stilizare, căci ea este numai continuarea paragrafului premergător și propriu luat nici nu este paragraf de sine stătător. Deoarece însă aici e trecut ca paragraf separat, ușor să poate întâmplà, ca să fie interpretat, ca și când s'ar referì și la școalele confesionale. Indrăznesc așadară a propune la acest paragraf următoarea modificare: la prima alinee să se primească ca introducere cuvintele: «cu privire la profesorii amintiți în paragraful precedent, etc.»

Propunerea nu e sprjinită, deci nu se primește. La §-ul 38 propune mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«La acest paragraf fac următoarele modificări: *a*) în rândul al doilea din alinea primă, după cuvântul «*profesori*», să se pună spre întregire și cuvântul: «*și directori*»; *b*) în alinea a treia, după cuvântul «*sentință*», să se pună «*în toată țara*»; *c*) tot acolo îndatinatul cuvânt birocratic «*strict*» să se elimineze.

Voiu motivà, pentru ce voiesc să se pună cuvântul «*în toată țara*». Incât privește lucrul pe profesorii confesionali, asupra lor este competentă a judecà autoritatea confesională, care are să execute și sentința și să o publice, rămânând ministrului numai publicarea ei în toată țara. De sine înțeles, că dacă îi va convenì să o publice. Pentru aceasta propun aceste modificări. Cu privire la eliminarea cuvântului «*strict*» observ, că toate dispozițiile legii sunt a se executà cu stricteță. Dar așa, dacă cuvântul strict nu obvine pe tot locul, ci numai aici, atunci foarte ușor să poate crede, că dispozițiile, unde nu obvine acest cuvânt, nu sunt a se executà cu stricteță. Mă rog a se sterge acest cuvânt».

Prezidentul enunță, că propunerea nu e sprijinită, deci nu se primește. Ministrul vorbise contra propu-

nerii. La §-ul 41 mitropolitul *Miron Romanul* vorbeşte următoarele:

«La paragraful acesta propun modificarea următoare: în rândul prim, după «*statul catolic*» să se mai intercaleze şi «erezii de drept (legitimi) ai fostului regiment II de graniţă român», iar mai departe, în rândul al doilea, tot după «*statul catolic*» să se mai pună «respective, numiţii erezi legitimi». În fine, în locul cuvântului *exerciat*» sa se pună cuvântul «*exerciate*».

Modificarile acestea le fac, pentrucă în părţile ardelene există un gimnaziu, cel din Năsăud, care stă sub jurisdicţiunea erezilor legitimi ai amintitului fost regiment român. Aceştia şi până acuma au dispus ei asupra denumirii profesorilor, şi prin modificarea mea vreau numai să susţin pe seama lor şi pe viitor acest drept de dispunere. Paragraful 71 scuteşte natura de drept a gimnaziilor, prin urmare şi a acestuia. Aceasta însă nu se extinde şi asupra planului de învăţământ şi asupra drepturilor ce au respectivii a exercià, ca autoritate. Pentru aceasta rog sa binevoiţi a primì modificarile mele».

In urma explicărilor date din partea ministrului Tréfort, mitropolitul *Miron Romanul* îşi retrage propunerea. Se votează textul original. La §-ul 48 arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* vorbeşte următoarele:

«În punctul *a*) este greşală de tipar, cel puţin la cuvântul «*suprainspecţiune*», căci ministrul de culte aceste date voeşte sa le inducă sub titlul de suprainspecţiune şi nu inspecţie. Vă rog deci să binevoiţi a primì modificarea mea şi a corege greşala».

Ministrul spune, că nu e greşală, deci se primeşte textul original. La paragraful 49 vorbeşte mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«Prima parte a acestui paragraf rog să se modifice astfel: «dacă în şcoalele confesionale vreo carte să poate excepţionà din punct de vedere al statului, ministrul de culte şi instrucţiune are dreptul şi datorinţa de a o oprì, pe lângă ordinaţiune motivată».

Recomand modificarea, din motivul, că s'au ivit cazuri destule, că ministrul de culte şi instrucţiune publică a interzis mai multe cărţi de şcoală, fără a motivà, că pentruce le interzice, ci a spus numai în general, că nu o poate lasà sa fie întrebu-

inţată, deoarece cartea e contrară statului. Astfel autorităţile bisericeşti nu sunt în poziţia de a puteà ştì, ce fel de obiecţiuni are ministrul de culte în contra cărţilor de şcoală şi astfel nu ştie ce şi unde sa îndrepte».

Ministrul regretă, dar trebue să spună, că asemenea cazuri sunt foarte multe la confesiunea de sub conducerea mitropolitului *Miron Romanul.* Nu primeşte modificarea. Majoritatea primeşte textul original. La §-ul 50 propune mitropolitul *Miron Romanul* următoarele:

«La acest paragraf încă am o modificare. Din primul rând al alineei prime cuvintele «*rele morale, sau*» să fie eliminate. Aici este vorba despre şcoalele confesionale, şi ministrul primeşte instrucţia, ca dând peste rele morale la aceste institute, să purceadă în sensul legilor. Faţă cu aceasta am eu obiecţiunea pe care am făcut-o şi la alţi paragrafi, că totdeauna confesiunile sunt competente a decide, ce este moral şi ce este imoral în institutele respective. Cred, că fiecărei confesiuni recunoscute prin lege îi putem atribuì atâta pricepere, ca să poată judecà în această afacere. Să nu ştirbim deci autoritatea respectivelor confesiuni prin aceea, că supunem la judecata ministrului de resort deciderea asupra lucrurilor morale sau imorale în şcoalele confesionale, a ministrului, care astăzi este catolic şi mâne poate aparţine Dumnezeu ştie cărei confesiuni.»

Ministrul cere votarea textului original. Să votează. La §-ul 52 mitropolitul *Miron Romanul* declară, că după părerea sa partea din urmă a paragrafului nu e destul de clară. Propunere nu face. La §-ul 53 face propunerea, ca în loc de «*doi ani*» să se pună *cinci ani*». Ministrul e contra. Să primeşte textul original. La §-ul 55 mitropolitul *Miron Romanul* face următoarele observări:

«Nu se prevede în proiect, că la caz de lipsă confesiunile nefiind în stare să susţină din mijloace proprii gimnazii, sau şcoale reale, sub condiţiunile unei şcoale publice, să poată instituì o şcoală privată. Despre aceasta, cum zic, nu se face nici o îngrijire, şi aceasta pentru unele biserici e chestiune de vieaţă, şi adecă, pentru acelea, cari din cauza săraciei nu pot înfiinţà şi susţineà şcoale publice, provăzute cu toate recerinţele. În interesul acelora propun deci, să se enunţe în acest paragraf, că şi confesiunile sunt îndreptăţite a înfiinţà şi susţineà şcoale

particulare. Propunerea mea este deci următoarea: întreg textul paragrafului să fie urmatorul: «confesiunile, corporaţiunile şi singuraticii, pe lângă observarea prescriselor §-lui 2 din legea aceasta pot înfiinţà şi susţineà gimnazii, şcoale reale particulare, asemenea şi institute private de creştere, provăzute cu astfel de cursuri, dacă conducerea lor o vor concrede imediatei conduceri a persoanelor provăzute cu diplome de profesori pentru asemenea cursuri, sau daca acelea persoane sunt cualificate în sensul prerogativelor excepţionale cuprinse în §-ul 29 al legii acesteia». Celelalte parţi ale paragrafului sa rămână afară, respective să se susceapă într'un paragraf urmator. Motivarea adaosului meu e de prisos, dupăce se motivează dela sine».

Ministrul e contra propunerii şi astfel propunerea nu se primeşte. La §-ul 60 propune mitropolitul *Miron Romanul*, ca în loc de «*maghiar*», să se pună «*patriotic*», dar ministrul spune, că *numai ce e maghiar e patriotic*», şi astfel rămâne textul original. După primirea §-lui 69 mitropolitul *Miron Romanul* vorbeşte următoarele:

«După paragraful acesta (69) recomand următorul paragraf nou: «spre scopul cualificarii profesorilor aplicabili exclusiv numai la şcoalele lor medii, confesiunile, conform uzului de până acuma, pot numì singure comisiuni examinătoare, însă dispoziţiile cuprinse în paragrafii precedenţi (61 - 69) au valoare şi pentru ele».

Ministrul se miră, că se cere aşa ceva, ce nu cer nici catolicii, nici protestanţii, cu mult mai tari şi în stare să facă aşa ceva. Mitropolitul *Miron Romanul* însă îi răspunde:

«Noi, greco-orientalii, am avut şi avem încă şi acuma o asemenea comisiune pentru examinarea şi cualificarea profesorilor. Nu poftesc deci nimica nou, ci voesc numai să se susţină practica de până acuma. Biserica greco-orientală a avut dreptul acesta şi nu cunosc motivul pentru care i-se ia acum această facultate». *)

Propunerea mitropolitului *Miron Romanul* nu se primeşte. Restul legii e votat fără discuţie. Dialogul

*) «Toate vorbirile mitropolitului *Miron Romanul* rostite în discuţia pe articole sunt scoase din «*Telegraful Român*», anul 1883, Nrii 60—64.

purtat între mitropolitul bisericii gr.-ort. române din Ungaria şi Transilvania şi ministrul de culte şi instrucţiune publică Tréfort a fost încheiat, iar ziarele maghiare din zilele acelea cu drept cuvânt puteau să scrie aceea ce au scris, anume, că mitropolitul *Miron Romanul* a purtat în contra proiectului de lege despre instrucţia în şcoalele medii o luptă de — *Sisipus*. A bătut toaca la urechia surdului.

*

Continuăm acum cu cele întâmplate în dietă.

În şedinţa din 18 Aprilie 1883 aflându-se la ordinea zilei proiectul de lege despre regularea comerciului cu plătiri în rate, a luat cuvântul deputatul român *Dr. Iosif Gall* şi a rostit o vorbire în favorul proiectului de lege, dar cu unele modificări, pe cari însă dieta nu le-a primit.

În şedinţa din 25 Aprilie 1883, continuându-se discuţia pe articole asupra proiectului de lege despre administrarea dărilor publice, a vorbit în două rânduri, la §-ul 54 şi la §-ul 59, deputatul român *Dr. Iosif Gall,* făcând unele propuneri, dintre cari una s'a primit. In şedinţa din 26 Aprilie 1883 deputatul *Dr. Iosif Gall* a vorbit la §-ul 60, făcând o propunere pe care în urmă şi-a retras-o.

În şedinţa din 4 Maiu 1883, la discuţia pe articole a proiectului de lege despre judecătoria administrativă, a vorbit la §-ul 13 deputatul român *Dr. Iosif Gall,* rostind o vorbire mai lungă şi făcând o propunere. La votare s'a primit, în şedinţa din 5 Maiu 1883, propunerea comisiunii financiare, sprijinită de deputatul *Dr. Iosif Gall,* care în şedinţa aceasta încă a luat cuvântul pentru a răspunde în chestie personală deputatului Teleszky.

Dojana Monarhului.

Deschidem acum o nouă paranteză. In anul 1879 oraşul mare unguresc Seghedin fusese nimicit cu desăvârşire de undele furioase ale râului Tisa, care eşind din albia sa a dărâmat aproape toate casele din Seghedin şi a înghiţit multe sute de vieţi omeneşti. A venit atunci la faţa locului însuş Monarhul, însoţit de sfetnicii sai

din Ungaria, şi mângăind pe cei nenorociţi le-a dat asigurarea, că Seghedinul se va zidì de nou, *mai frumos decum a fost.* Aşa s'a şi întâmplat. In câţiva ani, cu cheltuieli enorme, s'a ridicat peste ruinele vechiului Seghedin noul Seghedin de astăzi şi Monarhul a venit în 14 Octomvrie n. 1883 ca să-l vadă, însoţit iarăş de sfetnicii săi maghiari.

Au mers pentru ziua aceea la Seghedin şi mitropoliţii celor două biserici româneşti: *Dr. Ioan Vancea* din Blaj şi *Miron Romanul* din Sibiiu, ca să asigure de nou pe Maiestatea Sa despre proverbiala fidelitate a poporului român.

S'au şi prezentat în faţa Monarhului cu ocaziunea primirei deputaţiunilor, mitropolitul *Vancea* în fruntea episcopilor săi sufragani, iar *Miron Romanul* însoţit de episcopul *Ioan Meţianu* dela Arad şi de alţi membri din cler şi mireni ai înaltelor corporaţiuni bisericeşti, şi la omagialele discursuri ale mitropoliţilor Monarhul a răspuns următoarele:

Mitropolitului Ioan Vancea:

«Primind omagiul D-voastre cu graţie, îmi va servì cu satisfacţiune, dacă D-voastră, conformându-vă cu scopurile mele binevoitoare şi cu ale guvernului meu, influenţa D-voastre asupra credincioşilor încredinţaţi grijei D-voastre o veţi realizà în acea direcţiune, ca ei să fie nu numai aderenţi zeloşi ai religiunii şi naţionalităţii lor, ci totodată şi cetăţeni credincioşi ai statului unguresc. Şi dacă şi D-voastră veţi ţineà aceasta totdeauna înaintea ochilor, atunci eu, cunoscând activitatea D-voastre de până acuma, o voiu urmărì şi de acì încolo cu aprigă luare aminte, şi pe această cale justă totdeauna veţi întimpinà clemenţa mea».

Mitropolitului Miron Romanul:

«Cea mai frumoasă dovadă despre alipirea şi credinţa omagială a D-voastre o voiu aflà în aceea, dacă în spiritul intenţiunilor mele părinteşti veţi îndemnà pe credincioşii concrezuţi grijei D-voastre, nu numai la alipirea credincioasă către religiunea şi naţionalitatea lor, ci şi la adevărata iubire de patrie şi la reverinţa către legi. Şi dacă în această direcţiune nu numai veţi validità toată greutatea influenţei D-voastre, ci şi din partea

*D-voastre veți premerge cu exemplu bun, fiți convinși, că pe acest teren activitatea D-voastre va fi însoțită de deplina mea recunoștință».**)

Cu toate, că aceste cuvinte, cam aspre în fondul lor, rostite la adresa mitropoliților români, nu erau ale monarhului, ci ale guvernului maghiar, care credeà, ca e bine să informeze și influințeze în felul acesta Coroana: Românii au rămas adânc mâhniți de felul cum li se trăgeà la îndoială iubirea de tron și patrie, stima și respectul datorit legilor. Inșiși arhiereii au simțit imediat greutatea situației și *au plecat din Seghedin* numai decât.

Mitropolitul *Miron Romanul* s'a oprit în Arad, pentru a fi câteva ore oaspele episcopului *Ioan Mețianu.* Auzind despre aceasta Românii din Arad i-au eșit toți întru întâmpinare, primindu-l cu vorbiri elogioase, pline însă totodată și de amărăciune. Mitropolitul *Miron* și-a mângăiat credincioșii cu înțeleptele cuvinte, că *grațiile celor mari să pot schimbà, credința și alipirea popoarelor însă trebuie se rămână statornică...*›

Peste 200 de trăsuri au însoțit pe mitropolitul *Miron* până la reședința episcopului *Mețianu,* de unde iarăși cu convoiu mare a fost dus sara la gară, când a plecat spre Sibiiu.

În *Telegraful Român*» apăruse din prilejul celor întâmplate în Seghedin un articol de fond, în care erà criticată cu asprime procedura urmată față de mitropoliții români. Mitropolitul *Miron* a retractat însă în numărul următor al ziarului numit acest articol, întitulat *Răsplata*», și pe redactorul foii, *Nicolau Cristea,* l-a sfătuit să demisioneze. Intr'un circular mai lung, datat din 14 Octomvrie v. mitropolitul *Miron Romanul* a adus apoi la cunoștința clerului și poporului din arhidieceză cele întâmplate la Seghedin, spunând și explicând, că sfaturile și admonițiunile monarhului din răspunsul pe care i l-a dat să pot referì ‹mai ales la acele aparițiuni, cari în timpii mai recenți s'au putut observà în acțiunile unor particulari, cari pe terenul publicității au lucrat în direcțiuni greșite și prin aceasta, și peste tot prin lipsa lor

---

*) Din «*Observatorul*» anul 1883, Nr. 80.

de tact şi moderaţiune, nu numai că au jignit activitatea Românilor mai moderaţi, îndreptată spre apărarea intereselor noastre naţionale şi bisericeşti pe căi constituţionale, ci totodată au aruncat şi un fel de umbră peste loialitatea şi patriotismul Românilor în general . Mitropolitul *Miron* îndemnà credincioşii bisericii sale în acest «*Cuvânt arhiepiscopal*» (dat sub numărul 4095 Pres. din 1883), să nu se lase terorizaţi şi seduşi de manierele şi tonul acelora, cari prin esorbitările lor compromit loialitatea poporului român şi fac stricăciuni ireparabile cauzei române .

Atât circularul acesta al mitropolitului *Miron Romanul*, cât şi procedura sa faţă de redactorul ziarului «*Telegraful Român* , a provocat o nouă nemulţumire printre Români. In Sibiiu s'a aranjat întru onoarea şi preamărirea demisionatului redactor *Nicolau Cristea* conduct de facle, iar pe unele locuri Românii au ţinut conferenţe şi au votat hotărîri de *reprobare*. A fost privit lucrul din toate părţile ca un act de servilism, de umilire faţă de guvernul de atunci, pe când poate că a fost numai un act de înaltă precauţiune şi de absolută necesitate. S'a săvârşit un rău, pentru a se împedecà şi delăturà un alt rău şi mai mare, pe care guvernul de atunci, posedând nemărginita încredere a monarhului, puteà uşor să-l facă bisericei, în fruntea căreia se aflà mitropolitul *Miron Romanul*.

Şi acum să continuăm cu raportul din dieta ţării.

Rotunzirea teritoriilor unor comitate.

În şedinţa din 21 Februarie 1884 s'a discutat proiectul de lege despre rotunzirea teritoriilor unor comitate. La §-ul 8 al acestui proiect de lege a vorbit deputatul român *Leontin Simonescu* (verificat în aceeaşi şedinţă), spunând următoarele:

«Nu voiam să vorbesc la obiect, pentrucă dispoziţia proiectului de lege, cuprinsă în acest paragraf, după care comuna Cusici trece dela comitatul Caraş-Severin la comitatul Timişului, iar comuna Darova, dela comitatul Timişului la comitatul Caraş-Severin, coraspunde în toată privinţa împrejurărilor locale; eu

o aflu deci de ducatoare la scop şi o aprob. Dar trebuie sa iau cuvântul pentru a face unele observări la cele spuse de con-deputatul Fröhlich Gustav.

Proiectul de lege plănuieşte, anume, o nouă împarţire, ori îndreptare de hotar, mai mult administrativă, între Timiş şi Caraş-Severin. Aceasta îndreptare de hotar e a patra în zece ani, şi e lucru curios, ca de câteori s'a facut aceasta îndreptare de hotar, de dragul comitatului Timiş ea totdeauna s'a făcut în favorul Timişului şi în detrimentul comitatului Caraş. La anul 1873, când a fost desfiinţata graniţa, s'au incorporat la comitatul Caraş de atunci toate comunele din fostul regiment sârbesc de graniţă, cari se aflau dincolo de rîul Caraş, cu excepţia oraşului Biserica-albă. Oraşul acesta formează o insulă, o enclavă, în mijlocul comunelor din jurul sau. Abstrăgând dela poziţia acestui oraş, putem spune, ca împărţirea a fost excelentă atunci, a corăspuns tuturor trebuinţelor de comunicaţie, raporturilor locale şi administraţionale, şi hotarul între cele două comitate îl formà rîul Caraş. Deci deja cu această ocaziune primă s'a făcut excepţie cu comitatul Timiş, întrucât Biserica-albă s'a pus, nu sub stăpânirea comitatului Caraş, ci sub a Timişului, şi cu toate că lucrul acesta a fost unic în istoria rotunzirii comitatelor, comitatul Timiş nu a fost mulţumit cu atâta, ci tot a maltratat guvernul, până în cele din urmă s'a incorporat la Timiş şi ţinutul Bisericii-albe. Asta a fost a doua rotunzire, care însă nu a fost bună, din contră, cu totul fără scop şi nenaturala, astfel, că guvernul nu peste mult a vazut, ca rotunzirea nu poate fi menţinută fără a se pune în primejdie interesele cele mai scumpe ale poporaţiunii de acolo, şi astfel a trecut de nou la comitatul Caraşului, nu toate comunele, dar o buna parte din ele. Asta a fost a treia rotunzire. A patra e aceea, cu care ne ocupam astăzi.

Eu nu aş dori, ca împărţirea de teritorii între comitate să se facă pe calea recompensei. Procedura aceasta e păgubitoare. Eu o condamn şi cred, ca dacă raporturile locale cer, ca una, ori mai multe comune, să treacă dela un comitat la altul, prin aceasta patria nu pierde nimica. Eu conced, că comuna Cusici şi-a exprimat dorinţa, şi bine a făcut că şi-a exprimat-o, ca să fie incorporată la comitatul Timiş. Mă învoiesc şi la aceea, ca afară de Cusici să mai treacă la comitatul Timişului şi comunele Zlatina, Langenfeld, Socolovaţ şi filia Baziaş. Ba merg chiar mai departe. Dacă vrem sa facem o împarţire nouă şi cu scop între

comitatele Timiş şi Caraş, atunci sa fie trecute la comitatul Timişului, nu numai Cusici şi celelalte trei comune, ci toate comunele ce cad dincoace de munţii Logna, ba şi dealungul Dunării. O bună parte din comunele aparţinatoare la cercul Moldovei ar trebuì să fie incorporate la comitatul Timişului. O astfel de incorporare ar fi nu numai cu scop facută, ci ar fi şi uşor realizabila. Pentru comitatul Severinului s'ar naşte de acì favorul, ca cercul Moldovei ar puteà fi sistat, căci comunele cari rămân, pot fi incorporate la cercul de acum al Jamului. Şi dacă punem centrul acestui cerc de nou la Sasca şi nu-l mai lasăm să fie acolo, unde acuma îl reclamă numai interesele unui singur om, nu numai că s'ar face o împărţire teritoriala foarte cu scop, dar şi cercurile pretoriale ale Jamului şi Oraviţei ar puteà fi corect rotunzite, facându-se pe seama comitatului Caraş-Severin economii în sumă de 4000 fl. la an, fară ca în comitatul Timişului numarul cercurilor şi prin urmare cheltuielile să fie înmulţite.

Să luăm însă în privire şi partea a doua a lucrului. Veţi binevoì a aveà cunoştinţă, că sediul fostului comitat Caraş e oraşul Lugoj, care nu se află la mijlocul comitatului, ci la marginea lui. Răul acesta a devenit şi mai mare dupa unirea comitatelor Caraş şi Severin, pentrucă dela Lugoj spre răsărit, până la cea mai extrema linie de hotar a comitatului, ai să calatoreşti doua zile, iar spre apus îţi ajunge ceva mai puţin de jumatate oră şi te afli pe teritorul Timişului. Dacă ar fi vorba de o împarţire generală, atunci rotunzirea numai aşa poate să fie efectuita, daca cedam comitatului Timiş întregul ţinut al Bisericii albe, şi iarăş la Caraş-Severin incorporăm din comitatul Timişului toate comunele, cari sunt aproape de sediul comitatului Caraş-Severin, cum sunt comunele Belinţ, Chiseteu, Babşa şi altele, cari cu interesele lor de comunicaţie şi comerciale gravitează spre Lugoj.

Nu vreau să fac propunere în privinţa aceasta, pentrucă nu am prospecte, că va fi primită, şi nu vreau nici eu să fac un lucru pripit, ştiind bine, că la o astfel de prefacere radicala să cere studiu îndelungat, date şi material adunat cu sârguinţă, apoi şi o matură precumpanire. Tocmai de aceea rog, ca proiectul de lege ce-l avem înaintea noastră sa fie primit, pentrucă astfel satisfacem justelor cereri ale poporaţiunii din aceste comune.

A spus stimatul condeputat Fröhlich Gustav, ca Darova e cu mult mai aproape de Buziaş decât de Lugoj. Se poate, dacă

avem în vedere linia aerului. Dar daca nu aceasta, ci drumurile comitatului Timiş le avem în vedere, pe cari nu se poate înaintà, ci se poate numai retirà (ilaritate), atunci e cu mult mai aproape de Lugoj.

În speranţa, că onoratul guvern va rotunzì în curând hotarele comitatelor Caraş-Severin şi Timiş în urma unei împărţiri generale teritoriale, şi anume, în direcţia anunţată de mine, primesc proiectul de lege în textuarea comisiunei».*)

În restul ciclului parlamentar a mai vorbit în dieta deputatul român *Atanasiu Rácz* în două rânduri. Odată în şedinţa din 14 Martie 1884, când se discutà legea despre regularea râului Tisa. A cerut, ca guvernul să se îngrijească şi de regularea Dunării, dela Panciova în jos, căci altcum rămân expuşi primejdiei ciangăii colonizaţi acolo, într'un ţinut, care şi din punctul de vedere naţional maghiar trebue să fie apărat . Altădată în şedinţa din 22 Aprilie 1884, la discuţia asupra proiectului de lege despre modificarea legii industriale. A combătut pe scurt propunerea de a se face pe spesele statului şcoale industriale pentru ucenici, acolo unde comuna nu le poate susţineà.

În şedinţa din 15 Maiu 1884 deputatul *Dr. Iosif Gall* a prezentat dietei raportul comisiei judiciare despre examinarea proiectului de lege referitor la sistarea comuniunilor în fostul confiniu militar. Prezidentul a enunţat, că va fi tipărit, împărţit între deputaţi şi apoi pus la ordinea zilei. N'a ajuns însă să fie discutat în dietă, pentrucă în 20 Maiu 1884 dieta a fost închisă prin mesaj de tron.

Inchiderea parlamentului.

În şedinţa din 19 Maiu 1884 prezidentul camerei a comunicat deputaţilor, că în ziua următoare, la orele 11 din zi, Maiestatea Sa va face în persoană închiderea ciclului parlamentar, în sala tronului din palatul regal din Buda. Cu ocaziunea închiderei, întâmplate în 20 Maiu 1884, Maiestatea Sa Împăratul şi Regele Francisc Iosif I a rostit următorul *mesaj de tron*:

---

*) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. XV. pag. 152.

«Onoraţilor domni, magnaţi şi deputaţi, iubiţilor noştri credincioşi!

Cu bucurie v'am salutat, când la 28 Septemvrie 1881 am deschis acest ciclu parlamentar, indigetând totodată, cari sunt agendele însemnate a căror deslegare este concrezută D-voastre.

Deşi ne pare rău, că nu s'au rezolvit toate agendele a căror rezolvare am dorit-o, totuşi ne exprimăm recunoştinţa faţă de aceeace s'a întâmplat de atunci încoace în interesul bunei stări, a înflorirei Ungariei noastre iubite.

Împreunarea confiniilor croate-slavone cu ţările coroanei noastre ungare s'a inarticulat în lege, şi cu toate, că evenimentele întâmplate în acele ţări n'au permis, ca rezultatele salutare ale acestei încorporări deja astăzi să se poată simţì, credem, că e aproape timpul, când raporturile regulate, restabilite prin exerciarea moderată, dar energica, a puterii legale, vor fi întărite şi părţile sfintei noastre coroane ungare, astfel împreunate, între marginile legii şi constituţiunii se vor bucurà în măsură treptată de beneficiile vieţii constituţionale.

Ameliorarea administraţiunei financiare şi aşezarea judecătoriei financiare pe baze corespunzătoare s'a efectuit prin legile referitoare la acestea.

Convertirea împrumutului de rentă a făcut progres, încât se poate cu siguranţă sperà o efectuire desăvârşită a ei şi prin aceasta întărirea creditului de stat în cel mai scurt timp.

Restabilirea echilibrului, deşì numai între intratele şi erogatele ordinare, este de o parte o garanţă, iar de altă parte un rezultat considerabil al acelei dorinţe serioase a naţiunii, ca sa se aducă în echilibru finanţele sale.

Introducerea gendarmeriei în ţara întreagă a rezultat deja ameliorarea siguranţei cu privire la persoană şi avere, şi asigură progresarea acestei ameliorari.

Legea referitoare la cualificaţiunea oficianţilor şi diregătorilor a dat condiţiunile fundamentale ale ameliorării administraţiunii, iar legea despre regularea oficiilor comitatense a satisfăcut unei lipse de mult simţite.

Pe terenul instrucţiunii publice legea despre şcoalele medii pe lângă cruţarea drepturilor confesiunilor asigură controlarea trebuincioasă a puterii de sat şi regulează pretensiunile statului faţă de aceste institute, prin ce se dă garanţă nouă cu privire la înaintarea culturală a naţiunii. Modificarea legii industriale

este un pas însemnat spre ridicarea industriei şi promovarea bunei stări a industriaşilor.

Convenţiunea legată cu societatea căii ferate de stat austro-ungară a fost un pas de mare însemnătate spre regularea raporturilor de comunicaţiune, atât de însemnate din punct de vedere al economiei naţionale, în care privinţă şi afară de aceasta s'au întâmplat multe lucruri demne de recunoştinţă.

Rezultatele la cari s'a ajuns cu regularea Tisei şi cu reedificarea Seghedinului trebue să umplă de îndestulire pe orişicine, iar regularea prin lege a raporturilor interne şi a agendelor societăţii constituite pentru a se îngrijì, ca să se împedece exundările, ne dă garanţii, că aceea la ce s'a ajuns se va susţineà şi întregì.

Legea despre uzură şi despre făptuirile dăunoase în jurul creditului a acoperit o lipsă în general simţită, iar cea referitoare la dreptul autorilor, care asigură posesiunea spirituală, ne întregeşte legile în mod îmbucurător.

A le enumără toate câte s'au făcut în cursul ciclului parlamentar trecut e lucru, care abià se poate face; dar nu putem trece cu vederea amintirea, că şi în privinţa educării honvezilor s'au adus legi salutare.

Aceste dispoziţiuni, chiar aşa, ca toate cele decise în privinţa întregirii liniilor ferate, din punct de vedere defensiv formează garanţa neîndoioasă despre aceea, că poporul nostru, pe lângă dorinţa sa de a se susţineà pacea, jertfeşte oricât, ca cu privire la siguritatea monarhiei să putem fi liniştiţi între toate împrejurările.

Când vă aducem recunoştinţa cea mai călduroasă pentru jertfele aduse de repeţiteori în această direcţiune, precum şi în interesul general al patriei, totodată ne serveşte spre bucurie a vă puteà liniştì, că raporturile foarte bune şi amicabile în cari stam cu toate statele Europei ne dau tot dreptul a puteà speră în susţinerea păcii, şi aşa avem prospecte sigure, că popoarele noastre iubite şi în viitor se vor puteà bucură în linişte de binecuvântările păcii.

E însemnată şi deciziunea aceea prin care s'a ordonat ridicarea unui edificiu parlamentar, corăspunzător demnităţii naţiunii. Nu este neînsemnat sacrificiul pe care l-a luat prin aceasta ţara asupra ei, dar este motivat acest sacrificiu prin pietatea către constituţiunea de aproape de o mie de ani, precum şi prin

speranţa şi credinţa, că în acel palat *se vor pronunţà în decursul secolelor următoare sentimentele cele mai caracteristice ale poporului nostru credincios maghiar: credinţa către rege şi alipirea către constituţiune!*

Primiţi mulţămita noastră calduroasă pentru fatigiile aduse. Primiţi şi duceţi trimiţătorilor D-voastre salutările noastre sincere regale. Cu acestea declaram ciclul parlamentar închis».*)

Partidul moderat român.

Cu două luni şi ceva înainte de închiderea ciclului parlamentar, în 14 Martie n. 1884, mai mulţi Români de frunte, cari parte în urma poziţiei lor, parte în urma convingerilor lor, nu puteau acceptà programul naţional român dela Sibiiu, voiau însă să se manifesteze şi ei pe terenul politic ca Români: s'au întrunit în Budapesta în conferenţă electorală şi au întemeiat *partidul moderat român.* Iniţiativa a fost luată de deputatul dietal *Dr. Iosif Gall,* care a fost sprijinit în năzuinţele sale şi de unii dintre arhiereii români, mai ales de mitropolitul *Miron Romanul.*

Conferenţa de constituire, la care au participat cam 50 de alegători inteligenţi români, iar alţii au aderat la concluzele ei prin telegrame, s'a ţinut sub prezidenţia mitropolitului *Miron Romanul,* având de secretari pe *George Szerb* şi *Dr. Cornel Diaconovich.* Scopul convocării conferenţei l-a expus pe larg *Dr. Iosif Gall,* spunând, că convingerea sa şi a altor consoţi de principii este, că terenul de desvoltare al naţionalităţii lor Românii trebue să-l caute pe baza actualităţii, în înţelegere cu Maghiarii, cu cari împreună trăesc în acest stat. Programul dela Sibiiu nu ţine cont de actualitate, de situaţia în care se află poporul român în statul ungar. Dualismul şi uniunea sunt lucruri săvârşite, de cari nu ne putem atinge. Votul universal nu-l doreşte. Incolo însă primeşte punctele de program, aşa cum au fost stabilite la Sibiiu. Diferinţa deci între naţionalişti şi moderaţi e numai aceea, că cei din urma recunosc dualismul şi uniunea Transilvaniei cu Ungaria, fără nici o rezervă. Stând pe bază

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1884, Nrul 55.

legală, moderaţii cer executarea legii de naţionalitate dela 1868. Conferenţa a ales o comisiune de cinci, pentru stabilirea programului politic al partidului nou român.

În şedinţa a doua, ţinută în ziua următoare, Dr. Iosif Gall ceteşte iar conferenţa votează cu unanimitate şi fără discuţie următorul *program politic:*

«Alegătorii români, adunaţi în conferenţa din Budapesta, în 14 şi 15 Martie 1884, constatând necesitatea de a formà o partidă moderată româna, se constituie de atare, pe lânga următoarea *programă:*

1. Partida stă pe baza dreptului public actual şi pe terenul legal al constituţiunii patriei, şi va participà la alegerile dietale în toate ţinuturile locuite de Români.

2. Partida va conlucrà într'acolo, ca să se execute legea de naţionalitate conştienţios în toate ramurile ei, şi anume, în privinţa respectării limbei române în oficiu, în privinţa aplicarii inteligenţei române şi în privinţa *înfiinţării institutelor culturale.*

3. Partida va lucrà într'acolo, ca sa se extindă legea de alegere din Ungaria şi peste Transilvania.

4. Partida va lucrà pentru egala îndreptaţire în stat a tuturor confesiunilor recunoscute şi pentru libertatea şi înlesnirea lor de a-şi regulà ele înseşi afacerile lor bisericeşti, şcolare şi fundaţionale, în sfera de drept a autonomiei lor.

5. Va conlucrà la desvoltarea constituţiunii ţării în direcţiune liberala spre a validità tot mai mult marele principiu al libertăţii, fraţietăţii şi egalităţii, cum şi la perfecţionarea administraţiunii, şi fiindcă partida liberală a ţării are de baze aceste principii, partida noastră se alătură la partida liberală a ţării.

6. Spre executarea programei se alege un comitet central în Budapesta, pentru a lucrà într'acolo, ca să fie aleşi de deputaţi atari bărbaţi, cari consimţesc cu direcţiunea liberală desfăşurată». *)

Comitetul central a fost compus din persoanele următoare: Dr. Iosif Gall, George Szerb, Lazar Ionescu, Dr. Cornel Diaconovich, Demetriu Bonciu, Ludovic Ciato, şi Leontin Simonescu. Ziarul «*Viitorul*», care a fost întemeiat de Dr. Iosif Gall şi care apăreà dela începutul anului în Budapesta, a fost acceptat de organ al parti-

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1884, Nr. 27.

dului moderat român. Din lipsa de sprijin, atât în jos, cât mai ales în sus, partidul moderat român a fost însă de o scurtă trăinicie.

Centenariul lui Horia.

Incă o întâmplare din anul acesta, 1884. Fiindcă în anul următor, 1885, ziua 28 Februarie, aveà să se împlinească centenariul dela moartea tragică a conducătorilor mişcărilor agrare româneşti din Munţii Apuseni: *Horia*, *Cloşca* şi *Crişan*, cei din regatul român luaseră iniţiativa de a se prăsnuì în mod cuviincios memoria eroilor, căzuţi jertfă dorului lor de libertate. Câţiva naţionalişti mai îmflăcăraţi, trecuţi dela noi în România, au fost compus şi o proclamaţie agitatorică, pe care au împărţit-o printre Românii dela noi, cauzându-le mari neplăceri, provocând perchiziţii şi cercetări judecătoreşti. S'a constatat însă nevinovăţia şi neamestecul Românilor dela noi în mişcările celor de peste Carpaţi. Presa română luase poziţie contrară acestor mişcări din capul locului, pe motivul, că nu sunt împrejurările de aşa, ca să ne putem gândì la sărbătorirea lui Horia şi a consoţilor săi. In acest înţeles scrisese şi Gheorghe Bariţiu în ziarul său «*Observatoriul*» din Sibiiu un articol, în care procurorul de stat aflase pasaje agitatorice, pentru cari Bariţiu a fost dat în judecată. Bariţiu scrisese următoarele: «Naţiunea română ştie şi simte prea bine, că nu acuma este timpul, ca să sărbătorească şi să ridice monument vizibil în memoria triumvirilor martiri: Horia, Cloşca şi Crişan, ci atunci, când *după Plevna ungurească va recâştigà drepturile sale nealienabile şi libertatea ce i-s'a răpit pe nedrept prin pactul dualistic*».

Procesul s'a pertractat în faţa curţii cu juraţi din Sibiiu, în 3 15 Decemvrie 1884, şi s'a terminat cu achitarea acuzatului *G. Bariţiu*. Acest verdict de achitare, împreună cu altul, adus într'un proces de presă intentat «*Tribunei*» din Sibiiu, şi pertractat în 3 Februarie 1885 în Sibiiu, a format apoi motivul, pentru care guvernul a mutat curtea cu juraţi din Sibiiu la — Cluj.

CICLUL PARLAMENTAR

1884—1887.

Conferenţa a doua naţională din Sibiiu.

Românii începuseră a-şi manifestà mai cu îndrăsneală sentimentele naţionale, pretutindenea şi la toate ocaziunile. Împrejurarea aceasta a dat ansă presei maghiare să iee poziţie şi mai duşmănoasă decât în trecut faţă de Români. Alarmat de presa maghiară, care fără considerare la coloritul politic şi la partidul în serviciile căruia stăteà, erà *una* cu privire la apărarea ideii de stat maghiar şi nu suferea nici o manifestare naţionalistă, şi informat în mod tendenţios şi din partea subalternilor săi despre mişcările Românilor: guvernul, la rândul său, nu a întârziat să iee măsuri energice pentru înfrânarea şi împedecarea mişcării naţionaliste. Astfel în 24 Februarie 1884 ministrul-prezident Tisza Kálmán, ca ministru de interne, a dat sub Nr. 911 o circulară, în care spuneà, că dupăce i-a venit la cunoştinţă, că prin unele părţi ale ţării s'au început agitaţiuni în scopul de *a se lăţì ura între confesiuni şi rasse* şi a se turburà pacinica lor convieţuire, şefii municipiilor sunt provocaţi «să urmărească cu cea mai viuă atenţiune orişice agitaţiuni s'ar ivì în contra oricărei confesiuni, contra oricărui neam din celece trăesc în ţară, şi *să le înăduşe în germenele lor,* iar pe agitatori înşişi, fără deosebire de persoană, *să-i pedepsească cu toată severitatea legii*». Despre cele experiate şi isprăvite ministrul aşteaptă raport.

Ordinul acesta al ministrului de interne n'a fost de altcum decât o repeţire a ordinelor de asemenea înţeles, date la anii 1882 şi 1883, şi ca şi celelalte două, a avut rezultatul aşteptat, pentrucă fiecare funcţionar

public se credeà în drept pe urma lor a procedà faţă de Români aşa cum voià şi cum îi dictà sentimentele sale patriotice maghiare.

O altă măsură în contra Românilor luase guvernul cu câteva zile mai nainte, în forma, că a detras bisericii gr.-ort. române din Ardeal ajutorul de 24,000 fl., pe care-l primise până acì sub titlul «*milă împărătească*», în scopul de a da din suma aceasta ajutoare la preoţii buni şi săraci. Guvernul aflase, că ajutorul nu se împarte cu dreptate, numai la cei buni (din punct de vedere patriotic unguresc), ci se dă din el şi naţionaliştilor, şi astfel şi-a rezervat dreptul să-l împartă el în viitor, după a sa chibzuială şi după al său simţ de dreptate. Atât consistorul arhidiecezan din Sibiiu, cât şi sinodul arhidiecezan, a remonstrat în mod energic în contra acestui act, dar fără rezultat.

Consistorul arhidiecezan a trimis şi la Viena o delegaţiune, ca să înainteze Monarhului o reprezentaţiune în chestia aceasta. Delegaţiunea, condusă de vicarul *Nicolau Popea,* a fost primită în audienţă în 5 Martie 1885, în mod afabil, promiţând Monarhul, că va studià afacerea şi va dispune după dreptate, dar la câteva săptămâni a venit încunoştiinţare dela guvern, că Maiestatea Sa nu a luat în considerare rugarea consistorului, deci rămân în vigoare dispoziţiile guvernului. Chestia a fost sulevată şi în dietă, cum se va arătà la locul său.

Ca totdeauna, aşa şi de astădată, măsurile energice luate din partea guvernului şi executarea lor fără mustrare de conştiinţă, făcută din partea subalternilor unui guvern, sub care, după ziarele opoziţionale maghiare, volnicia şi corupţia îşi ajunsese culmea, au avut efect contrar, pentrucă mişcările naţionaliste române nu au slăbit, ci s'au potenţat. Când a venit apoi glasul de chemare al comitetului central electoral din Sibiiu, ca să se facă organizarea cluburilor comitatense pretutindenea şi să se aleagă delegaţi pentru conferenţa, care va fi convocată la Sibiiu, — în toate centrele româneşti s'au ţinut întruniri naţionale române impunătoare.

Miile de Români, inteligenţi şi ţărani, întruniţi în aceste adunări, s'au declarat cu multă însufleţire aderenţi

ai partidului naţional român şi ai programului politic dela Sibiiu.

Incercările făcute din partea celor din fruntea partidului moderat român, de a se lăţì şi a prinde teren printre Români politica lor, au rămas zadarnice. Despre o singură întrunire publică, ţinută în favorul politicei moderate române la Timişoara, a rămas urmă în ziarele române din zilele acelea. Erà şi cu neputinţă să afle sprijin la Români politica moderată română, când ea nu aveà sprijin de loc în sus, la guvern. Guvernul declarase adecă într'un comunicat semioficios, că ia la cunoştinţă cu plăcere năzuinţele moderaţilor de a smulge frânele conducerii din mânile naţionaliştilor, dar punctul din programul lor politic, referitor la extinderea legii electorale din Ungaria asupra Transilvaniei, *nu-l poate acceptà,* şi nici cererea de a li-se da mai multe cercuri electorale pe seama candidaţilor lor. Candideze oamenii lor cu program guvernamental în cercurile în cari au popularitate!...

*

Din mai multe părţi se exprimase dorinţa, încă în cursul anului premergător, ca Românii din statul ungar să aibă o foaie de zi, care să iee lupta cu presa maghiară, apărând interesele partidului naţional român, şi care se ţină neadormit în sufletele româneşti sentimentul naţional. Pentru a se puteà acoperì aceasta simţită trebuinţă, mai mulţi fruntaşi români s'au constituit într'un consorţiu, pentru a înfiinţà o societate pe acţii, sub firma ‹*Ateneul român, institut tipografic* , în scopul de a desvoltà şi înavuţi literatura română şi a întemeià un ziar de zi, ca organ al partidului naţional român. Capitalul social erà stabilit în suma de o sută mii de fiorini, împărţită în 1000 de acţii à 100 fl. Ideia însă nu a putut fi realizată, pentrucă un alt consorţiu român a adunat mai curând suma trebuincioasă şi a înfiinţat în Sibiiu un institut tipografic şi foaia de zi «*Tribuna*», pusă sub conducerea lui *Ioan Slavici*. In urma acestui fapt *Gazeta Transilvaniei* din Braşov încă s'a prefăcut în foaie de zi, şi astfel Românii din statul ungar deodată au avut două organe de publicitate, cari apăreau zilnic.

Va fi contribuit, sigur, şi această împrejurare la deşteptarea patimilor omeneşti în societatea maghiară, care pe unele locuri începuse a-şi arătà prea pe faţă ura şi duşmănia faţă de Români. Astfel în Cluj, pe când Românii, mai ales tinerimea universitară, serbà în linişte şi în local închis amintirea memorabilei zile de 3 15 Maiu, tinerimea universitară maghiară, cu strada Clujului, a năvălit asupra Românilor şi i-a insultat. Zile întregi a ţinut apoi demonstraţiunea în contra Românilor din Cluj, cari formau obiect de batjocură şi ocară pentru Maghiari, — de ale căror vorbe aspre nu erau cruţate nici femeile române, — şi multă vreme a răsunat pe stradele Clujului vestita cântare «*O, te büdös bocskor* , cu care studenţii Maghiari din Cluj s'au produs mai întâi, — cântându-o şi declamându-o, — într'o grădină publică, în care Românii ţineau maial, şi care erà plină de doamne şi domnişoare române.

Sfârşitul a fost, că profesorul de limba şi literatura română dela universitatea din Cluj, învăţatul *Dr. Grigorie Silaşi,* a trebuit să-şi părăsască postul, pe motiv, că e agitator, iar societatea «*Julia*» a studenţilor universitari români din Cluj, înfiinţată înainte cu 8 ani, a fost desfiinţată prin primarul oraşului Cluj, la ordinul ministrului, fiindcă «*face politică*», deci şi-a călcat statutele!

Cuvântul de ocară, rostit cu atâta predilecţie de tinerimea maghiară şi de strada din Cluj, a devenit însă în curând pentru Români o — *noţiune.* Mai mulţi fruntaşi Români din Sibiiu au luat hotărîrea, ca sub titlul «*Opinca română*», să înfiinţeze o societate pentru cultivarea naţionalismului român în Austro-Ungaria. Statutele societăţii, compuse cu multă îngrijire, şi subscrise de: Gheorghe Bariţiu, Iosif Şt. Şuluţiu, Visarion Roman şi Anania Trombitaş, au fost înaintate guvernului spre aprobare în 24 Iunie 1884, dar guvernul *a denegat* aprobarea lor. Scopul societăţii erà stabilit astfel în statute: »§ 2. Scopul societăţii este, susţinerea, cultivarea şi desvoltarea prin mijloace legale şi morale a naţionalismului român în ţinuturile locuite de Români, în imperiul austro-ungar. § 3. Conform acestui scop, societatea şi membrii ei vor stăruì: *a)* ca în familiile şi casele româneşti, atât la ţară, cât şi

prin oraşe, să se vorbească, scrie şi cetească româneşte; *b*) să se cultiveze moravurile naţionale româneşti, muzica, cântări, dansuri, serbări şi alte datini şi obiceiuri naţionale româneşti; *c*) să se susţină şi respective reîntroducă portul naţional românesc, mai ales la poporaţiunea dela sate, pe unde s'a perdut în decursul timpului. § 4. Societatea şi membrii ei vor ajutorà şi promovà învăţământul public românesc în şcoalele elementare şi medii: *a)* prin înfiinţarea de şcoale confesionale române, prin ajutorarea şi înzestrarea acestora cu mijloace de învăţământ; *b)* prin provederea şcolarilor români dela orice şcoală publică cu cărţi româneşti de şcoală şi de lectură şi prin înfiinţarea de biblioteci şcolare româneşti; *c)* prin darea de ajutoare şi stipendii spre creşterea de învăţători şi învăţătoare pentru şcoalele elementare române confesionale. § 5. Spre salvarea faţă de orice amalgamizare a rassei române, societatea şi membrii ei vor stărui, ca numele de familie a acelor Români, cari susţinându-şi naţionalitatea genetică au nume neromâne, să se schimbe pe cale legală în nume româneşti ›.*)

Acestea sunt evenimentele mai de seamă ale anului 1884, dintre cari mai frumoasă, mai luminoasă şi mai impunătoare se ridică *conferenţa naţională română.*

In 10 Februarie n. 1884 comitetul electoral permanent din Sibiiu a adresat tuturor fruntaşilor din comitatele locuite de Români o scrisoare confidenţială, în care le atrăgeà atenţiunea asupra împrejurării, că să apropie alegerile noue pentru dieta ţării şi li se făceà de datorinţă, să se îngrijască din vreme de organizarea partidului, de convocarea întrunirilor publice în scopul acestei organizări, şi să facă cunoscut comitetului central numărul alegătorilor români şi al celor neromâni din cercurile electorale ale comitatelor locuite de Români.

Mai ales li se făceà de datorinţă conducătorilor din comitate să grijască, să nu se angajeze alegătorii români faţă de nici un partid din ţară până nu se vor cunoaşte concluzele conferenţei generale electorale, care va fi convocată la timpul său.

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*» 1884 numărul 99.

Ii îndemnà pe toţi la muncă comitetul central în scrisoarea aceasta, pentrucă: păşireà rezolută şi solidară a partidei la anul 1881 a contribuit mult la aceea, ca chestiunea Românilor din patria noastră să afle apreţiare în cercuri mai largi decât mai nainte, ceeace în sine e un impuls destul de ponderos spre a lucrà mai departe pentru apărarea intereselor noastre naţionale».

In 12/24 Martie 1884 comitetul electoral permanent a adresat o nouă scrisoare foştilor delegaţi la conferenţa naţională română din anul 1881, îndrumându-i, ca în fiecare cerc electoral locuit de Români se caute să se aleagă delegaţi pentru conferenţa generală electorală astfel, ca la această conferenţă să nu rămână nereprezentat nici un cerc, — dându-se totodată instrucţiile necesare, la fel ca cele dela anul 1881, că alegerile de delegaţi cum au să se facă. S'au trimis de astădată şi litere credenţionale tipărite pe seama delegaţilor.

Convocarea conferenţei generale electorale a făcut-o apoi comitetul electoral permanent al partidului naţional român în 4 Maiu n. 1884, punând terminul pentru întrunirea ei, iarăş în Sibiiu, pe 1 Iunie n. (20 Maiu v.) la orele 10 dimineaţa, în sala hotelului dela «Impăratul Romanilor». Obiectul conferenţei erà stabilit astfel: «*Statorirea atitudinei partidei noastre faţă cu proximele alegeri dietale*».

De astădată au răspuns la apelul comitetului central 83 de cercuri electorale cu poporaţiune românească, trimiţând la conferenţa generală electorală din Sibiiu 163 de delegaţi.

Delegaţii se întrunesc în 1 Iunie n. 1884, la orele 10 şi jumătate dimineaţa, în sala dela «Impăratul Romanilor din Sibiiu, unde sunt bineventaţi din partea comitetului electoral permanent prin graiul prezidentului *Parteniu Cosma* cu vorbirea următoare, primită cu vii şi dese aclamări:

«Domnilor! Ca prezident actual al comitetului permanent central, instituit în conferenţa dela 1881, vă salut din inimă, ca pe unii, cari la apelul comitetului, în aceste timpuri grele, cu rară abnegaţiune aţi binevoit din mari depărtări a vă ostenì la acest loc extrem al patriei comune, pentruca împreună să ne

consultăm asupra marei chestiuni, care pusă la ordinea zilei agitează toate spiritele, cari se interesează de soartea patriei.

Domnul secretar al comitetului va aveà norocirea a va raportà despre momentele principale ale activităţii comitetului, eu vă cer voia să-mi permiteţi, pe cât se poate de scurt, a va atrage atenţiunea asupra situaţiunii noastre în general.

Dela ultima conferenţă generală s'au petrecut lucruri în patria noastră, la cari noi nu ne-am putut aşteptà.

Programa partidei naţionale *a produs o înverşunare generală, atât la guvern, cât şi la toate partidele politice,* ba, agitat prin jurnalistică, pot zice că la întreg elementul maghiar.

Numai decât la alegerile din 1881 s'au pus în mişcare toate pietrile în contra candidaţilor naţionali.

S'au folosit toate mijloacele permise şi nepermise, numai ca să se închidă cu desăvârşire uşa parlamentului dinaintea partidei naţionale.

În acest punct s'au unit toate partidele şi astfel partida naţională, care nu poate şi nu voeşte să lupte cu altfel de arme decât cu arme morale, a fost bătută în toate cercurile electorale, afară de al Caransebeşului.

Pretextul a fost mai cu seamă *punctul 1 al programei pentru cei din Ungaria,* iar pentru cei din Transilvania şi *rezistenţa pasivă.*

Dar considerând, că în fruntea programei noastre se zice, că «partida naţională va lucrà pe teren legal pentru exoperarea drepturilor cuprinse în programă» şi considerând cele petrecute de atunci încoace faţă de celelalte puncte ale programei: trebuie să constatăm, că acela a fost numai pretext, ca să se poată intimidà un popor, care de secoli a dat dovezi, că este conştiu de sine şi nu este aplicat a se desnaţionalizà.

Într'un stat poliglot, într'un stat, unde legislaţiunea s'a simţit îndatorată, cel puţin la vedere, a garantà prin lege egala îndreptăţire a naţionalităţilor, într'un stat în fine, unde chiar din gura Monarhului auzim încurajare pentru desvoltarea naţionalităţii noastre, o programă ca a noastră numai exagerată nu se poate numì.

Singur numele «partidă naţională», «deputat naţional» este de ajuns, ca fără deosebire, guvern, partide politice şi jurnalistică, la auzul lui să te întimpine cu antipatie, pe când ei toţi fac numai politică naţională maghiară, în parlament, în oficiu şi în societate.

„ Nu vor să audă de autonomia Transilvaniei, dar pentru aceea în toate chestiunile, cari privesc pe fosta clasă privilegiată, cum e bunăoară legea agrară etc. se aduc legi şi se fac dispoziţiuni speciale pentru Transilvania, acelea însa se fac fara concursul poporului, care formează majoritatea locuitorilor ei, şi nu numai nu se fac nici măcar încercări pentru de a face posibilă acestui popor conlucrărea la diregerea sorţii sale, dar nici Românilor din Ungaria proprie nu li-se permite, ca să treaca peste pragul parlamentului, dacă o spun a priori, că voiesc să lucre în sinul legislaţiunii în direcţiunea aceasta.

Uzul limbei naţionalităţilor nu numai că a ramas exchis în justiţie, dar în mai multe comitate s'a scos chiar şi din afacerile comunale, tot numai prin ucazuri de-ale şefilor.

La aplicarea funcţionarilor nu numai că nu se consideră naţionalitatea poporului pentru care se aplică, dar din contră, se scot din posturi aceia, cari sunt din sinul poporului, dacă acela nu este maghiar, fie ei chiar cei mai adicţi aderenţi ai partidei guvernului.

Legea despre egala îndreptaţire a naţionalităţilor este numai reclamă în afară, dar literă moartă şi obiect de batjocură în lăuntru, iar în o parte esenţială — relativ la învăţământ — alterată în mod indirect în detrimentul naţionalităţilor.

Autonomia bisericească în mod foarte simţitor jignita, biserica română degradată la un rol foarte umilitor pentru dânsa!

Învaţamântul în şcoalele confesionale jignit deja de mai nainte în eficacitatea de progres, împedecat şi mai mult prin noua lege pentru şcoalele medii.

Din vistieria statului nu numai ca nu se încuviinţează nici un ban pentru cultura noastră naţională, dar din contră, cazul din Caransebeş este dovadă eclatantă, că nici din averea noastră nu ni-se mai permite, ca să ne înfiinţăm institute de învăţământ cu limba de propunere românească.

Legea electorală este tot cea veche, cu toate abnormităţile sale, iar în aplicare faţă de naţionalităţi nici aceea nu se consideră de neviolabilă.

Şovinismul de maghiarizare nu numai că nu s'a mai moderat, dar din contră, în timpul mai recent s'a organizat peste patria întreagă astfel, încât astăzi demoralizarea este virtute patriotică, iar constanţa de caracter este păcat strămoşesc, de care Românul numai prin botez s'ar puteà curăţì.

Libertăţile publice faţă de Români s'au vătămat în mai multe rânduri: ni s'au călcat biserici şi şcoli, ni s'au interzis adunări poporale şi electorale, s'au intentat procese criminale unor fruntaşi, pentrucă s'au folosit de drepturile ce compet fiecărui cive în stat constituţional, şi peste tot, fără nici o cauză am fost suspiţionaţi şi tractaţi în mai multe rânduri ca unii, a căror loialitate şi patriotism se trage la îndoială.

Să mai amintesc ceva şi de sarcinile publice?

Dacă în toate punctele anterioare n'am putut constatà decât regres, aici o simţim cu toţii, trebuie să constatăm un progres, o perfecţiune într'un grad fără exemplu la alte state civilizate în timp de pace, — şi durere, nu putem sperà, ca progresul în această privinţă să se curme curând, căci într'un stat, în care elementele ce-l compun nu se tractează cu măsuri egale, se recer puteri enorme pentru apărare şi rămân puţine la lucru, iar lucrul nu este binecuvântat.

Un punct mai este în programa noastră, care acum trei ani a rămas nedeslegat — *chestiunea dualismului.* Cred că a sosit timpul, ca să ne putem pronunţà şi asupra acestui punct.

Iată, domnilor, am trecut peste întreagă programa noastră dela 1881, fără ca să fi putut aflà măcar numai un punct în vieaţa noastră publică de 3 ani, la care, cu privire la acele lucruri, cari nu atârnă dela noi, — să putem odihnì cu mulţămire.

Totul progresează numai spre mai rău, şi dacă este ceva, ce ne poate servì spre mângăiere, este adevărul necontestabil, ***că în urma măsurilor luate prin conferenţa dela 1881, noi şi cauza noastră am devenit mai cunoscuţi, atât în lăuntru, cât şi în afară, şi astăzi trebuie să observe şi cei dela cari atârnă soartea noastră, că patria noastră nici faţă de Români nu mai este baricadată cu muri chinezeşti.***

Dar decât toate mai dureros este, că în urma agitaţiunii presei fără conştiinţă ideile falsificate de patriotism şi şovinismul fără cumpăt ***a infectat astăzi întreagă societatea maghiară,*** încât chiar dintre bătrâni vedem pe oamenii vânători de popularitate traşi în curentul de maghiarizare fără rezon, ba însuş guvernul nu cutează să dee piept cu acest curent periculos pentru patrie, iar cei înţelepţi se mulţămesc cu rolul de simpli privitori şi nu se ştiu orientà, să iee în mână lampa lui Diogene, sau să se consoleze cu fatala sentinţă «mundus vult decipi, ergo decipiatur»? Maghiarul n'are termin în limba sa pentru «Ungur» şi «Ungaria».

Pentru aceea nu ştie şi nu voieşte să facă deosebire între Ungur» şi «Maghiar», iar ce priveşte statul maghiar, în loc de stat a inventat «ideea de stat», pe care o numeşte «ideea de stat maghiar , şi pe toţi aceia, cari nu vor să priceapa această ideie nedefinită, ci ţin la stat, la coroana Sfântului Stefan nefalsificată, îi timbrează de răi patrioţi, de trădători. Astăzi pe strade, în adunări şi în jurnalistica, e insultat Românul, care ţine la caracterul său naţional, care voieşte se rămână aceea ce l-a lăsat D-zeu şi să-şi desvoalte naţionalitatea sa.

Ştim noi, că «apa trece pietrile rămân», şi că cu timpul va trebuì să încete şi acest paroxism; dar cu toate acestea trebuie să ţinem cont de morbul ce dominează situaţiunea de astăzi.

Nu-l putem vindecà la moment, căci morbosul este impacient, nu voieşte să vadă şi să audă, a devenit nervos. Cu abnegaţiunea înascuta Românului şi cu îndelunga răbdare, care este virtutea noastră, sper însă, că cu încetul îl vom aduce la rezon, îl vom face să recunoască, că suferind noi sufere patria, că toţi avem neapărată trebuinţă de sprijin reciproc, că voim şi trebuie să ne împăcăm unul cu altul, dar ca împăcarea noastră să fie folositoare pentru stat, trebuie să fie sinceră şi fără rezervă, să fie înpăcare între fraţi, care nu admite, ca dintre fraţi unul să fie domn şi altul servitorul lui.

Iar de a se împăcà nu este mai uşor sub soare decât cu Românul, căci el, care de secoli simte ce va se zică a fi asuprit, nu ţinteşte la aservirea altuia, el nu aşteaptă şi nu doreşte alta decât *dreptate.*

Iată farmecul, cu care poţi câştigà mâna şi inima Românului pentru totdeauna!

Una însă trebuie să o ştie din capul locului, şi Maghiarul, şi ori şi cine altul, *care s'ar ocupà cu ideea de a desnaţionalizà pe Român*, că istoria acestui popor de 1700 ani şi faptul, că Românul în butul tuturor persecuţiunilor, tuturor tempestăţilor, câte de secoli au trecut peste dânsul, nu numai n'a dispărut, ci s'a oţelit şi a rămas aşa precum îl vedem astăzi, un popor conştiu de sine, viguros, tinăr, accesibil şi însetat după cultură, — că *acest popor niciodată nu va renunţà la naţionalitatea sa, nu este şi nu va fi material acomodat pentru amalgamizare în alt element*, deci păcat de timpul şi de forţele, ce atât pe cale oficioasă, cât şi pe cale socială, se risipesc spre acest scop.

După cele petrecute în periodul expirat şi cu deosebire în timpul mai recent faţă de Români, se vor fi aşteptând poate mulţi, ca să vadă petrecându-se între noi scene, cari ar fi răspuns potrivit la provocările ce ni s'au facut şi ni se fac mereu. Se poate că la unele locuri, şi mai cu seamă la acelea, cari numai din denunţarea Românului trăesc, ar fi şi binevenită o astfel de ţinută a noastră. Sunt sigur însă, Dlor, că noi nu ne vom dejosì a răspunde la acele provocări, ci vom pertractà obiectele pentru cari ne-am întrunit cu toată seriozitatea şi cu demnitatea unui popor, care într'adevăr doreşte a creà o conţelegere sinceră şi o convieţuire pacinică cu confraţii săi în patria pe care totdeauna a apărat-o cu fidelitate şi loialitate şi a susţinut-o cu scump sângele său. Aceasta să ne fie busola în consultările noastre. Să trăiţi Dlor! Prin aceasta declar adunarea de deschisă». (Să trăească!) *)

Secretarul comitetului electoral permanent ales în anul 1881, *Anania Trombitaş*, ceteşte acum raportul comitetului despre activitatea acestuia în cursul celor trei ani din urmă. Erà următorul:

«Onorată conferenţă!

Comitetul numit în conferenţa reprezentanţilor alegătorilor români din Ungaria şi Transilvania în şedinţa dela 14 Maiu 1881, cu privire la însărcinarea ce i s'a dat prin concluzul de sub Nr. 13 (15) al protocolului conferenţei are onoarea a raportà următoarele:

1. In deplina apreţiare a faptului constatat de conferenţă, că soartea şi situaţiunea politică a naţiunei române de pe teritorul coroanei Sf. Stefan, sau nu este de loc cunoscută opiniunei publice din patrie şi din afară, sau pe cât este cunoscută, cunoştinţa aceasta provine din izvoare turburate anume spre ascunderea adevărului, comitetul şi-a dat silinţa a compune un memorand explicativ şi detaiat, în care sub manuducerea istoriei din secolii trecuţi şi până astăzi a naţiunii noastre a expus desvoltarea situaţiunii politice în care am ajuns.

Conform dorinţei simţite de tot Românul, ca în mod sincer şi adevărat să luminăm mai întâi pe naţiunile surori conlocuitoare în patria noastră, că soartea noastră politică a devenit ne mai suportabilă, şi prin aceasta să deschidem calea spre o înţe-

*) Din actele conferenţei, tipărite în Sibiiu, institutul tipografic, 1884.

legere frăţească între popoare, în interesul şi pentru binele şi gloria scumpei noastre patrii comune, acest memorand a apărut mai întâi în limbele patriei: română, maghiară şi germană, apoi pentru străinătatea mai îndepărtată în limba franceză.

Toate patru aceste ediţiuni ne permitem a le prezentà onoratei conferenţe, însemnând, că din ediţiunea română au apărut la 1882, 2000 exemplare, din cea maghiară 700, din cea germană 600, şi din cea franceză 750. În anul 1883, în urma necesităţii ce s'a arătat, s'a retipărit ediţiunea română, completată prin actele conferenţei, în alte 2000 exemplare. Ediţiunea română până la un rest de 300 exemplare s'a distribuit parte prin vânzare, parte gratuit, ediţiunile în celelalte limbi aproape exclusiv gratuit.

Anume s'au prezentat exemplare din memorand tuturor factorilor politici ai patriei noastre, membrilor înaltului regim, membrilor parlamentului, presei periodice de diferite limbi şi altor persoane de ponderositate politică, şi astfel credem a fi satisfăcut însărcinării de a da aceluia cea mai extinsă publicitate.

În memorand comitetul a căutat a explicà detaiat programa statorită în conferenţa din 1881. A documentat pe deplin cu istoria trecutului, că pentru binele şi fericirea popoarelor din patria noastra şi pentru prosperarea acesteia nu există altă bază naturală şi durabila, decât deplina egală îndreptăţire politică a popoarelor din cari e compus statul, adevărata frăţietate şi libertate.

S'a arătat mai departe şi aceea, că în situaţiunea de astăzi, creată popoarelor conlocuitoare, egala îndreptăţire nu e posibilă, dar s'a arătat totodată şi modul cum ar fi posibilă aceasta, cum o dorim şi cum o voim în special pentru noi Românii.

Expunând noi aceasta în mod sincer şi loial, credem a fi împlinit intima dorinţă a fiecărui Român de a căutà modul şi calea pentru o înţelegere frăţească între noi şi elementul maghiar, credem a fi probat pe deajuns, că voim buna înţelegere, adevărata fraţietate, şi pe baza acestora pacea şi înflorirea patriei comune, prin armonie între toate popoarele ei.

Astfel noi ne-am făcut datorinţa patriotică.

Durere însă, că vocea noastră nu a aflat doritul şi cuvenitul răsunet la factorii ţarii.

2. În privinţa părţii a doua a însărcinării ce s'a dat comitetului în mai sus indicatul concluz avem onoarea a raportà, că

pe cât partida noastră erà organizată, şi pe cât diatribele electorale uzitate în patria noastră au permis, atât în Transilvania, cât şi în părţile Ungariei proprii, locuite de Români, s'a executat programa dela 1881 în ce priveşte alegerile dietali.

Imediat după conferenţa din 1881 comitetul a aflat de lipsă a încunoştiinţà pe alegătorii români despre concluzele aceleïa şi prin epistole cerculare ddto 8 Iunie 1881 a cere concursul delegaţilor conferenţiali, a preşedinţilor şi membrilor cluburilor partidei, la executarea acestei părţi a programei noastre. Rezultatul a fost, că în Transilvania numai pe acolo s'au apropiat alegătorii români de urnele electorale, pe unde au fost duşi peste voia lor cu presiune şi terorism oficial, ori seduşi prin viclene uneltiri. În Ungaria proprie s'au numit în mai multe cercuri candidaţi cu programa partidei noastre. Dupăcum este însă cunoscut din decursul alegerilor din Baia-de-Criş, Beiuş, Cehul-Silvaniei, parţile banatice, şi peste tot, din parte contrară s'au pus în lucrare toate mijloacele, pentru ca şi în cele mai sigure cercuri ale noastre să devenim paralizaţi şi delăturaţi.

3. Pentruca în municipalităţi şi comune să se poată desvoltà necesara activitate în vieaţa publică, comitetul prin epistola cerculară ddto 18 Iunie 1882 a stăruit, ca domnii delegaţi ai conferenţei din 1881, conform angajamentului ce l-au luat asupră-şi sub punctul 16 (13) al protocolului, precum şi preşedinţii comitetelor executive, se îngrijască de rectificarea listelor electorale în timpul prescris de lege.

Apropiindu-se finea periodului electoral 1881—1884, comitetul a privit de o datorinţă a sa a pregătì cele de lipsă pentru convocarea acestei onorate conferenţe.

Spre scopul acesta, prin epistola cerculară ddto 10 Februarie st. n. a. c. ne-am adresat către toţi membrii conferenţei dela 1881 cu rugarea: se stăruiască, ca în toate municipiile să se reconstituie comitetele electorale şi în fiecare cerc electoral locuit de Români alegători subcomitete, cari să conducă afacerile electorale. În urma acesteia s'a organizat partida.

Din rapoartele despre organizare aflăm necesar a amintì, că în comitatul Târnavei-mari ţinerea conferenţei electorale, publicată prin ziare şi anunţată oficiului magistratual din Sighişoara, cu manifesta călcare a libertăţilor publice s'a oprimat prin organele politice administrative, dictându-se pedeapsă în bani asupra conducătorilor conferenţei.

Fiind astfel partida reorganizată, acest comitet a aflat de bine a susţineà şi pentru această onorată conferenţă sistemul reprezentativ, pentruca să participe prin bărbaţii săi de încredere toate cercurile electorale, şi astfel concluzele ce se vor aduce aici să fie şi în formă şi în faptă expresiunea voinţei naţiunei române. Invitate prin epistola circulară dtto 12/24 Martie, cercurile electorale s'au întrunit în conferenţe şi declarând toate neclătită perseverare la solidaritatea naţiunii şi aderenţă la programa ei statorită cu unanimitate la 1881, v'a ales pe d-voastră de interpreţi ai voinţei lor.

4. Dintre obiectele singuratice cu a căror deliberare s'a mai ocupat acest comitet aflăm de bine a aminti, că lipsa de mult simţită de un jurnal cotidian, organ al partidei naţionale, precum şi de un avânt literar mai puternic, lipsa manifestată şi prin unele meetinguri şi prin foile noastre naţionale, ne-a îndemnat a combinà modul de întemeiare a unui fond pentru un Ateneu, institut tipografic artistic, înlesnitor edărei unei foi cotidiane şi a tot felul de opuri literare folositoare.

Pe când însă comitetul deliberà, alţi bărbaţi particulari l-au prevenit, înfiinţând deodată două asemenea ziare, cari ne fac bune servicii în cauza naţională. Aceasta ne-a făcut a nu pripì realizarea, ci a lăsà cauza apreţierii acestei conferenţe.

Încheind acest comitet raportul său, cu aceasta priveşte de încheiat periodul pentru care a fost numit, şi mulţămind partidei şi respective naţiunii pentru încrederea cu care l-a distins, depune mandatul său în mânile onoratei conferenţe.

Sibiiu, 1 Iunie 1884».*)

Constituirea provizorie a conferenţei se face astfel: prezident Dr. Ioan Raţiu, notari Ieronim Bariţiu şi Stefan Velovan. Delegaţii îşi prezentează apoi credenţionalele, cari se predau spre censurare unei comisiuni compuse din: Paul Rotariu, Demetriu Suciu, Dr. Ioan Nichita, Andreiu Cosma, Ilie Măcelariu, Vasile Voina şi Augustin Muntean, iar şedinţa se suspinde. După redeschidere se declară verificaţi toţi delegaţii, aflându-se în ordine toate credenţionalele.

Constituirea definitivă a biroului se face prin alegerea unui viceprezident, în persoana lui *George Pop*,

*) Din *actele conferenţei*, etc.

iar ceialalţi rămân. In comisiunea de 30 se aleg apoi următorii: Daniil Lica, Augustin Munteanu, Iuliu Coroianu, Iosif Crişianu, Rubin Patiţa, Ioan Simionaş, Gheorghe Bariţiu, Visarion Roman, Nicolau Cristea, Diamandi Manole, Dr. Aurel Murăşianu, B. G. Pop, Parteniu Cosma, Anania Trombitaş, Dr. Lazar Petcu, Vasile Ignat, Andreiu Cosma, Ioan Marcu, Gavriil Lazar de Purcăreţ, Andreiu Medan, Ioan Popoviciu-Desseanu, Dr. Ioan Nichita, Dr. Dem. Magdu, Vincenţiu Babeş, Paul Rotariu, Coriolan Brediceanu, Dr. Demetriu Selceleanu, Mihail Popoviciu, Ioan M. Roşu şi Ioan Lengher. Biroul face parte din comisiune. Raportul comitetului electoral permanent se predă acestei comisiuni spre censurare şi raportare. Şedinţa se ridică la ora unu şi jumătate.

Şedinţa a doua s'a ţinut în 3 Iunie n. la orele 10 dimineaţa. S'au mai prezentat doi delegaţi, ale căror hârtii comisiunea verificătoare le-a aflat în regulă, iar conferenţa i-a declarat verificaţi. Se cetesc 12 telegrame de aderenţă şi felicitare, sosite la adresa conferenţei şi se intră în ordinea de zi. In numele comisiunii de treizeci raportează *Vincenţiu Babeş,* rostind dela tribună vorbirea următoare:

«Stimabili domni şi fraţi!

Iar a căzut soartea asupra mea de a fi raportorul comisiunii. Cred, că va veţi fi convins încă dela prima voce ce am pronunţat, că sunt raguşit. Dacă pe lângă toate acestea n'am respins a primì aceasta sarcină, este importanţa cauzei şi dorinţa de a vă convinge, că nu mă cruţ şi nu mă retrag niciodată când mă chiamă interesul public. Vă rog să-mi daţi atenţiunea necesară, ca să nu fiu silit a-mi forţa organul şi doară a mă împedecà în mijlocul discuţiunei.

Domnii delegaţi, cari au avut ocaziune acum trei ani a participà la lucrarile conferenţei, îşi vor aduce aminte, ca discuţiunea în comisiune atunci a ţinut trei zile întregi. Acuma am terminat mai curând; nu pentrucă doară deslegarea chestiunei ar fi fost mai simplă şi mai uşoară, ci am terminat în două zile fiind înteţiţi de scurţimea timpului, având în vedere dorinţa acelor domni delegaţi, cari ne-au informat, că trebuie să plece cât mai îngrabă acasă, pentru a informà poporul despre cele

ce am desbatut și hotărît aici, și conform acestora a pregătì lupta electorală.

Greutățile, domnilor, cari ne încunjură pe noi Românii aici în țara noastră, în moșia noastră străveche, sunt motivele, cari ne-au adus aici și cari ne fac să ne frământăm mințile, pentru descoperirea cauzelor tristei situațiuni și aflarea căilor și a mijloacelor de a ieșì din acele greutăți. Căci un desnodament trebuie să existe și acì, ca și în toate nevoile și încurcăturile omenești. Înainte de aceasta cu trei ani, dela acestași loc am accentuat mai vârtos durerile și dorințele noastre și greutațile și piedecile ce întimpinam în desvoltarea noastra aici acasă, în launtrul țării. Să-mi permiteți acum, domnilor, ca să întru un pas mai afund în chestiune și să ating și să explic și punctul politicei externe, de unde vine și se susține această mizerabilă situațiune internă, care neliniștește spiritele tuturor celor nepreocupați, tuturor neangajaților la politica dominantă. E bine să cunoaștem logica lucrurilor din temeiu, pentru o mai bună orientare.

Dela anii 1859 și 1866, adecă dela căderea monarhiei noastre la Magenta și Sadova, de atunci, domnilor, echilibrul Europei s'a alterat în parte, iar dela anul 1870 și 1871, dela căderea Franciei, s'a schimbat acest echilibru cu totul. Nu mai sunt dominante acum ideile ce mai nainte se respectau, nu mai sunt dominante tendințele, cari mai nainte dădeau curs lucrurilor. Inainte de acele evenimente, inițiativa în politica cea mare a popoarelor erà la Francia. D-voastră știți foarte bine, că Francia este generoasă și că politica ei a fost, când mai mult sau mai puțin, dar dela revoluțiunea cea mare a ei totdeauna politica popoarelor europene. Schimbându-se situațiunea, a devenit dominantă politica din Berlin, și elementul domnitor în această situațiune fiind cu totul altul, atât după natura lui, cât și după cultura sa și interesele sale cele mari, de acì a trebuit să se schimbe și politica Europei, influențată din Berlin. Fiind Germania dătătoare de ton, au trebuit să se schimbe principiile politice în mai întreagă Europa și să se acomodeze forței majore exerciate de Germania. Cu drept cuvânt deci trebuie sa ne întrebăm: care e situațiunea actuală, natura, tendența, pornirea pronunțată, sau politica germană? Germania se compune din un element, care în privința intelectuală este cel mai înaintat în cultură, și ea numără peste 50 milioane suflete. El, acest puternic element, își are ramificațiunile sale în toate părțile, și

anume, spre Orient. Dar el, acest element, compact în Germania, după împrejurările sale teritoriale este de aşa relaţiuni, încât dacă cineva ar eschide pe Germania din Orient, dupacum a eschis-o mult timp Francia din părţile apusene, cu comerciul, cu industria, cu coloniile, cu influenţa sa, ea ar venì în pericolul, ca pe fiecare an patru până în cinci milioane de oameni să-i piară de foame. Pentrucă Germania din pamântul său propriu cu orice măiestrie şi sforţare nu poate produce atâtea cereale, ca se susţină numărul cel mare al poporaţiunii, ci productele ei principale sunt şi trebuie să fie şi se rămână cele industriale, pentru a căror desfacere n'are alte pieţe, nici mai îndemână, nici mai profitabile, decât pieţele Orientului. În poporaţiune, sau sporirea neamului, Germania este foarte productivă şi are deci absolută trebuinţă de a scoate roiuri în formă de colonii. Mai nainte ea îşi îndreptà în precumpeninţă plusul acestei producţiuni spre America. Dar astăzi, de când Germania a devenit dominantă în Europa, coloniile ei, ce trec peste mare, sunt ca şi pierdute pentru dominaţiunea ei! Astfel Germania, după necesitate, după natura situaţiunii şi poziţiunii sale, este avizată a revenì la ceeace făceà mai nainte de a fi descoperită şi deschisă America pentru colonii, începând din secolul al XI-lea, adecă, la dirijarea excedentului poporaţiunii sale, a coloniilor sale, dimpreună cu producţiunile industriei sale, cu marfa sa, spre Orient, cari toate mereu să-i asigure ocuparea succesivă a Orientului şi prin aceasta durabilitatea egemoniei peste popoarele Europei, Aziei-mici şi ale Africei vecine! Aceasta este politica germană, cuprinsă în cunoscutul: «Drang nach Osten». Astăzi deviza modernei politice germane este: pacea! Fireşte, Germania a câştigat mare putere şi are trebuinţă de mult timp, ca să şi-o asigure prin consolidare şi prin cuceriri pacinice. Pe cât timp Germania singură nu este deajuns pentru asigurarea acestei păci, ea trebuie se facă presiune, mai dulce sau mai amară, asupra vecinilor, pentru a-şi face prietini, sau vasali, pentruca aşa se aibă la dispoziţiune, la caz de nevoie, forţele militare ale acelor popoare.

Veţi înţelege dar, domnilor, pentruce cei dela Berlin, după Sadova şi după Sedan au stăruit, ca Austria se facă şi resp. se susţină dualismul. Voiau adecă s'o sfăşie şi slăbească, pentruca prin un astfel de sistem să-i facă imposibila emanciparea de sub puterea sau conducerea lor.

În aceste scurte expuneri se cuprinde explicarea presiunii, forţei majore, ce ni se face din afară. De aici greutăţile extraordinare ale situaţiunii la noi. Ne vom frământà şi sforţà mult timp în deşert, ca pe lângă acest sistem sa ne uşurăm soartea. Datu-s'a libertate domnilor dela putere se poata face aici în ţară multe de capul lor, dar două lucruri nu le pot face, adecă: a reduce contribuţiunile, a uşurà sarcinele comune, cari devin din ce în ce mai mari, şi a doua, a desvoltà o industrie a noastră proprie, prin care să se emancipeze ţările noastre de industria germană şi acesteia să i se facă concurenţă în Orient. Rămâne mare întrebare şi aceea, că oare dacă domnii maghiari dela putere ar aveà priceperea şi rezoluta voinţă de a fi drepţi cu popoarele nemaghiare şi a ţineà seamă de justele lor pretensiuni, relaţiunile lor cu Germania şi cu Austria li-ar permite aceasta? Domnii maghiari toţi neagă, că am aveà noi juste pretensiuni şi cauză de nemulţumire cu stăpânirea lor. Dar aceasta nu e posibil să fie serioasa lor convicţiune. Este numai presiunea relaţiunilor din afară. Şi de aceea combatem noi dualismul, cu cât mai mult îi vedem rezultatele pentru ţara şi naţionalitatea noastră. Dovedească-ne domnii maghiari contrarul şi — dualismul nu va mai fi combătut de noi.

E vorba, ce zice la aceasta Europa, adecă puterile mari, căci puterile mici nu cad în cumpănă. Zice Europa, zic puterile mari, — tot aceeace zice Germania, că adecă pacea este interesul comun cel mai mare al actualităţii, toate celelalte deocamdată trebuind a fi lăsate la o parte. Şi cauza cea adevărată este, pentruca nu sunt gătite de războiu. Dacă veţi cercetà budgetele de războiu ale statelor mari vă veţi spărià de sumele ce cuprind pentru forţele militare. Francia consumă spre acest scop peste un miliard, Germania nu mult mai puţin, Austria peste 100 milioane fl., chiar mica Românie de lângă noi, care la 1866, când a venit Carol domn, aveà 12 milioane anual, are azi în budgetul său 32 de milioane pentru deprinderi în arme. Aceasta este ce consumă forţele popoarelor, ce face materialminte nesuferită soartea lor.

La această politică domnii noştri maghiari s'au alăturat şi ei, necruţând marile sacrificii, căci le-a venit bine, ca după o luptă de peste 300 ani să trăească în bună frăţietate cu vecinii Nemţi. Nu zicem cu dinastia, macar că lupta a decurs şi contra ei, ca reprezentătoare a intereselor germane, dar ştim, că dinastia

pururea a dorit se vadă toate popoarele, supuse sceptrului său, în bunaințelegere între sine. Fiind lucrurile astfel, vom înțelege multe din cele întâmplate la noi, cari ni s'au părut și ni se par și astăzi enigmatice.

Știut este, că dnii dela putere, cari la noi se identifică cu reprezentanții rassei maghiare, când au făcut dualismul au îngradit prin fel de fel de condițiuni dominațiunea lor. Ei au facut Austriei mari concesiuni în punctul drepturilor publice, de stat, precum și în punctul finanțelor și al industriei și comerciului. Aceste sacrificii au fost atât de mari și de grele pentru țară, încât întreaga presă independentă și toți barbații politici cu judecată proprie, nepreocupată, recunoscând și simțind greutatea lor i-au dat pururea și îi dau neîncetat pe fiecare zi expresiune prin jurnale și pe toate căile câte le stau deschise. Ne putem închipuì cât de tristă este și cât de adânc simțită a fost dela început această situațiune, dacă nu vom pierde din vedere, ca opozițiunea maghiară, care propriamente este efluxul elementului maghiar, chiar și pe timpul când dl Coloman Tisza stà în fruntea ei, acele sacrificii le recunoșteà și declarà de nesuportabile, de atari, ce trebuie să conducă la ruina țării. Este lucru natural deci, că ceice acele sarcini și sacrificii odată le-au primit, le-au primit cu intențiunea de a se regresà în altă parte, și astfel în tip de recompensă trebuiau se ceară și avantagii, foloase sau privilegii mari, întru asigurarea dominațiunii lor, avantagii, foloase și privilegii, ce corăspund sacrificiilor. Durere, că cele stipulate de ei, cum zic ei, pentru Ungaria, întru asigurarea libertații și prosperității publice, nu sunt acestea, nu sunt în favorul poporațiunii intregi din Ungaria și părțile adnexe acesteia, ci sunt numai pentru o mai mică parte a ei. Au crezut doară stăpânitorii și conducatorii țării, ca spre a face posibilă suportarea grelelor sarcini, luate asupra țării, ajunge a-și asigurà dominațiunea și bunastarea clasei și rassei lor proprie; dar se poate și alta, se poate, că cei puternici din Viena și Berlin, cunoscând lacomia maghiară, chiar din adins aceste avantagii le vor fi oferit, prin cari să-i pună în luptă și neliniște cu toate popoarele, și astfel să și-i facă mai sigur dependenți. Oricum să fie, acì dnii maghiari au păcătuit de moarte, acì ei au făcut o greșală criminală, din care izvoresc și se perenează toate relele țării, rele de cari sufer toate popoarele și cari fac nesuferită sistema, nesuferită situațiunea.

Nu pot sa trec peste acest punct fără a produce câteva date şi cifre din cari sa vedeţi, că nu este fără temeiu ceeace susţine opoziţiunea în privinţa grelelor concesiuni şi resp. sacrificii faţă de ceealalta parte a monarhiei şi prin aceea faţă de Germania.

Când s'a întrodus dualismul, ştim că s'a făcut dupa grele lupte între Germania cu Austria, şi între aceasta cu domnii maghiari. Cunoscute ne sunt agitaţiunile şi argumentele de cari domnii maghiari, azi la putere, s'au folosit faţă de absolutismul dela 1849 până la 1860 şi de provizoriatul dela 1860 până la 1867. Cine va luà în mână ziarele senatului imperial înmulţit din vara şi toamna anului 1860 şi va cetì vocile celor 7 reprezentanţi maghiari din Ungaria şi Transilvania, tot oameni politici de frunte, şi va notà datele autentice, aduse de ei asupra situaţiunii de atunci a ţarilor şi popoarelor, şi despre decăderea economică, a comerciului şi industriei, şi despre enormele sarcini publice în Ungaria şi Transilvania, şi va comparà acea situaţiune, precum ni-o zugrăviau şi foile şi broşurile publiciste de atunci, cu situaţiunea actuală, precum ni-o zugrăvesc opoziţiunile de astăzi şi ni-o dovedesc şi fac amar simţită datele şi actele oficiale: se va spărià şi indignà de rezultatul comparaţiunii!

Voiu cità numai unele date şi cifre principale.

Pe timpul acela şi până când se întroduse dualismul cu constituţiunea, libertatea şi stăpânirea şi spiritul dlor maghiari, contribuţiunile şi resp. sarcinile ţărilor ce aparţin coroanei Sfântului Stefan faceau cam 140 milioane florini anual, şi în faţa acestora toţi domnii maghiari strigau şi denunţau Europei, că Austria ne ruinează ţara, ne face pe toţi cerşitori. Astăzi, fără a ni se fi sporit averea, producţiunea, exportul, sau venitul, fie particular, fie comun, deja am ajuns cu totalul budgetului la cifra de 330, ba după critica opoşiţiunii 340 milioane de florini, iar ce priveşte datoria publică, care la 1867 nu se recunoşteà decât în obligaţiunile rurale, cam de 200 milioane, astăzi am ajuns, încât cu capitalul ce corespunde anuităţii de 30 milioane, care o solvim Cislaitaniei titulo camete şi amortizaţiune, respective concurenţă la datoria monarhiei, şi cu partea din datoria flotantă comună de 412 milioane, datoria publică a Ungariei deja a trecut departe peste 2000 de milioane florini (cinci miliarde de franci), mai mult ca jumatate în aur şi argint obligată! Singură partea, ce guvernul maghiar constituţional a contractat-o dela 1868

încoace, ca împrumut direct, ajunge la 1300 de milioane fl. (peste jumatate în aur, de unde devalvarea bancnotelor şi urcarea agiului până la 20—22 la suta), iar cametele şi amortizaţiunile consumă anual o bună terţialitate din totalul forţatelor venituri ale statului şi cu cele ce mai dăm anual Austriei sub diferite title de spese comune peste două treimi din stoarsele venituri ale ţării!

În faţa acestei colosale sarcini, cei dela putere se fălesc cu aceea, că au făcut multe investiţiuni şi că statul în chip de recompensă pentru grelele împrumuturi, contractate de ei, are moşii, are drumuri de fier şi diverse active, tot atât de preţioase. Dar aceasta este o amară sinamăgire, căci pe când venitele după aceste valori abià se urcă la 20 milioane anual, cametele ce plătim după atinsele sarcini fac de 5—6 ori atâta şi se sporesc anual astfel, că deşi dările mai pe fiecare an se urcă, singur guvernul d-lui Tisza în curs de 9 ani urcându-le de 14-ori, totuş dela 1867 într'un unic an (1868), an foarte mănos pentru Ungaria şi foarte steril pentru străinătate, ţara a fost fară deficit, iar în toţi ceialalţi 16 ani pe fiecare an avù deficite dela 20—80 milioane fl. anual, astfel, încât dacă numai încă puţin timp va ţineà tot aşa, sau dacă încă mai nainte ne-ar da peste cap vre-o calamitate economică-financiară, ajungem pe urma Turciei şi Egipetului, încât ca şi acestea n'am fi în stare a face faţă cametelor şi trebuinţelor recerute, şi Europa va trebuì să ne iee sub curatela sa! Într'un cuvânt, de când cu patrioticul guvernament liberal-constituţional maghiar, Ungaria şi ţările coroanei sale au ajuns a fi clasate între cele mai impovarate state din lume şi execuţiunile de dare şi vânzările forţate de realităţi întrec din an în an pe toate din Europa întreagă! Se ilustră această tristă situaţiune şi prin proporţiunea în care se află budgetul acestei părţi a monarhieĭ habsburgice către ceealaltă parte, aşa numită Cislaitania. Toată lumea ştie, că valoarea economică-financiară a acestei din urmă este cel puţin de zece, dacă nu chiar de 20 de ori mai mare decât a Ungariei. Părţile austriace ale monarhiei, deşĭ cevaşi mai mici în teritor, prin poporaţiunea lor de 22 milioane faţă de 15 milioane de dincoaci, prin înaintata lor cultură şi prin grandioasa lor industrie, precum şi prin enormele capitale, adunate sub favorul timpurilor trecute, faţă cu începuturile de tot modeste la noi în această privinţa, sunt în tot cazul cu mult mai avute. Ştim bunăoară, că aproape jumătate din dato-

riile publice fundate şi flotante ale Ungariei se află în mânile Austriacilor. Deasemenea ştim, că capitalul fundaţional al băncii naţionale aproape întreg este peste Laitha şi chiar din imprumuturile noastre particulare jumatate, ca la 500 milioane florini, sunt la băncile şi capitaliştii din Viena, pe când la noi în ţară nici a zecea parte nu vom găsì!

Cu toate acestea, contribuţiunea directă dincolo, la cei bogaţi, la ceice ne inundă cu productele industriei lor, cu fabricatele lor, nu este mai mare ca la noi. Ba, adaugându-se la noi pe fiecare an către contribuţiunea curentă înca câte 4 milioane fl. din restanţele continue ale anilor precedenţi, astăzi această rubrica, la noi cu 95 milioane, a întrecut pe cea analogă din Austria, care abià ceva merge peste 92 milioane. De altă parte la noi contribuţiunile resp. veniturile budgetare indirecte, cari pretutindenea înfaţişeaza bunăstarea poporului şi progresul material al ţarilor, sunt cele mai slabe şi disproporţionate. America-de-nord d. e., care abià simte şi cunoaşte contribuţiunile directe, îşi acopere mai toate trebuinţele sale, cam de trei miliarde franci, din venitele indirecte. În Anglia veniturile indirecte întrec de patru şi mai multeori pe cele directe. În Francia mai tot asemenea. În partea austriacă a monarhiei habsburgice, budgetul venitelor indirecte este aproape de treiori cât a celor directe. Chiar în vecina Românie, atât de bagatel tractată de domnii noştri maghiari, la o poporaţiune de 5¼ milioane şi cu un teritor cevaşi mai mic ca jumătate din Ungaria, în faţa venitului din contribuţiunile directe de 25 milioane franci, (11 milioane fl.), venitele indirecte se urcă aproape la 60 de milioane! În Ungaria monopolizata de d-nii maghiari, faţă de 95 milioane din contribuţiuni directe, rubrica celor indirecte abià trece peste 72—75 milioane anual, o proporţiune dintre cele mai nefavorabile în Europa!

Din toate acestea se invederează, că situaţiunea economică şi financiară la noi, de când au luat domnii maghiari cârmà peste ţară şi popoare din an în an a devenit tot mài grea şi mai apasătoare. Toate acestea le adusei acì, ca să pricepem greutatea situaţiunii, anume, să pricepem, de unde vin atâtea năcazuri ale noastre financiare, cari mai toate îşi au izvorul în sarcinile cele mari, aş puteà zice enorme, condiţionate prin legătura noastră cu Austria şi a acesteia cu Germania, şi de unde vine, ca atâtea svârcoliri ale domnilor de a produce o industrie

proprie în ţară, care să ne emancipeze de străinatate, rămân fară nici un succes! Suntem prada acelor puternici din afară, carora ne-au aservit domnii maghiari în schimbul dreptului de a ne stapânì ei înşişi, de a executà ei soartea ce ne-au croit-o puternicii din centrul Europei, soartea de colonie, soartea de muncitori pentru alţii. Presa guvernamentală şi turma aderenţilor guvernului maghiar, a mamelucilor, cum se zice, poate să nege acestea, dar datele şi cifrele ce am citat nime nu ni-le poate negà, şi de ni le-ar negà, nime nu poate face nesimţită în ţara întreagă greutatea lor. De aceea chiar în tabăra guvernului se găsesc oameni, cari ocazionalmente mărturisesc, că ceeace la început se prevedeà, astazi este realitate: situaţiunea materială e aproape desperată şi avizată a se răzămà pe capitalul şi sprijinul ovreesc, un capital şi sprijin, prin care încă nu s'a fericit popor şi ţară pe pământ! Iată logica celei mai noue boale politice la noi, a antisemitismului.

Fiind astfel croită situaţiunea dela început, erà natural, ca elementul domnitor, corifeii maghiari, cari s'au aliat cu Bismarck în contra monarhiei austriace şi prin ajutorul aceluia au încheiat pactul dualistic, pentru grelele sacrificii ce le-au adus sa-şi caute compensare şi regres prin acviziţiuni în alte părţi. Şi unde şi întru ce puteau domnii maghiari să caute şi să găsească acel regres, acea compensare? Lucru prea firesc: numai şi numai în siguritatea şi durabilitatea dominaţiunii lor peste popoarele nemaghiare, vecine cu ei, de un drept cu ei. Şi cum aceasta? Întâi şi mai întâi prin ridicarea nivelului culturii generale la elementul maghiar, a doua, prin ocuparea tuturor favorurilor şi posturilor publice pentru fiii poporului maghiar, şi a treia, prin sporirea artificială cu orice mijloace a elementului maghiar, având a-l substituì şi angajà acum pe acesta în locul aristocraţiei, clasei istorice, ce a domnit în secolii trecuţi, şi care astăzi în faţa grandioasei probleme invederat că ar fi de tot insuficientă. Mulţi dintre cei angajaţi şi activi în această politică poate că nu vor ştì ce fac şi spre ce scop fac, dar cumcă ei lucră la scopul ce am arătat, aceea o ştie şi o vede lumea.

V'am atins, stimaţi domni şi fraţi, se înţelege, numai per summos apices, motivele politicei celei mari de care se conduce Germania de când şi-a eluptat egemonia în Europa — în politica sa orientală, şi v'am explicat în scurt tendenţa Germaniei de a ocupà Orientul, întâi politiceşte, apoi comercial şi în fine

real, pentru comerciul său, spre a aveà unde sa-şi desfacă fabricatele sale, mărfurile, spre a-şi nutrì şi înavuţì poporul său, şi unde sa-şi depună în formă de colonii roiurile sale, excedentul producţiunii sale etnologice, fără a fi acest factor pierdut pentru egemonia germană în Europa, şi spre a devenì garanţa ocupării finale reale a Orientului.

De tot naturală şi totuş admirabilă combinaţiune şi pornire. Dar veţi pricepe, că Germania nu poate să ocupe Orientul pentru scopurile sale decât peste corpul naţional al Maghiarilor şi al Românilor, şi nu fără conflict şi luptă grea cu Rusia, la tot pasul ce face înainte. Cu cât mai energic Germania tinde spre Orient, cu atât mai tare apasă şi împinge pe Maghiari asupra noastră, şi cu cât mai rezolut păşeşte ea înainte prin ocupaţiunea în Bosnia şi Herţegovina şi prin cucerirea politică-financiară în Sârbia, cu atât mai mult isbeşte în interesul slav şi provoacă rivalitatea Rusiei.

Rusia are în peninsula balcanică popoare slave, prin sânge şi prin beneficii sieş aliate, în număr de 10—12 milioane, ea este o putere de influenţă precumpănitoare în Orientul Europei, ca şi în Azia, ea înţelege de mult, dela Petru-cel-Mare, că odată cu capul nu-i poate fi suferit, ca o altă oarecare putere mare să pună mâna pe Constantinopol şi să devină stăpâna Balcanului, că acea putere mare în acel moment i-ar curmà firul progresului în Azia şi i-ar nimicì condiţiunile de vieaţă şi dominaţiune în Europa, şi ar degrada-o la putere de al doilea rang. Dar tocmai aşa nici Germania, fără a-şi riscà, nu numai egemonia, ci chiar viitorul, nu poate admite, ca Muscalul să devină stăpân peste peninsula-balcanică, nici direct nici indirect, adecă prin ocuparea Constantinopolului şi guvernarea de acolo a popoarelor slave, nici prin constituirea de state slave autonome, conduse de dânsa, adecă ei vasale.

Şi iată acì în puţine cuvinte desfăşurată fatala «chestiune orientală», care de 200 ani aproape agită spiritele marilor puteri şi ale agerilor diplomaţi, şi care dela 1871, de când Germania este prima putere în Europa, din an în an, din zi în zi şi din oră în oră devine tot mai ardentă, tot mai neliniştitoare pentru ţări şi popoare, Zic, pentru ţări şi popoare, căci din o sută de cauze, de sine înţelese, nici unei ţări şi nici unui popor din Europa, Azia şi Africa nu poate să-i fie indiferent, că cine stapâneşte cheia Orièntului, Constantinopolul şi Peninsula-Balcanică?

Şi în mijlocul acelor două tendenţe contrare, puternice, chiar la punctul unde se încrucişează spadele acelor doi uriaşi, două elemente sunt puse, ca prin necesitatea istorică, cum zicem, provedinţă, după natura lor neînclinate nici Neamţului, nici Muscalului, ci în sprijinirea reciprocă tocmai calificate şi chemate de a fi părete despărţitor, sentinelă a Europei şi spirit moderator între ambii, întru interesul proprielor vieţi şi a libertăţii popoarelor europene: elementul român şi elementul maghiar. Dacă n'ar fi acestea, de mult Rusia ar fi ocupat Constantinopolul şi peninsula-balcanică şi ar fi stăpână peste Arhipelag şi peste Adria, şi Europa ar fi căzăcească, iar monarhia habsburgică n'ar mai există. Dar tot asemenea, dacă elementul român şi cu cel maghiar nu-şi vor pricepe situaţiunea, nu se vor înţelege, sprijinì, iubì şi consolidà reciproc, sfărâmase-vor ambele între sine şi prin puterea presiunei din ambele părţi gigantice şi perì-vor, iar pacea, libertatea, cultura, civilizaţiunea Europei, pentru lung timp, poate pentru totdeauna, vor fi amenínţate, turburate, nimicite!

Şi iată acì în ezenţă interesul cel mare comun, vital, solidaritatea naturală între elementul maghiar şi cel român, şi interesul cel mare al Europei apusene pentru aceasta solidaritate!

Dar oare pricep aceasta domnii maghiari dela putere? Ni-se spune că da. Ea să vedem cum?

Ştiut este, căci se petrece înaintea ochilor lumii, că mai tot pasul ce Germania întreprinde spre a se apropià de Orient îl face prin mijlocirea alianţei sale cu Austro-Ungaria, ai carei factori zeloşi, mai vârtos obligaţi, sunt domnii maghiari. Prin aceştia, în frunte cu Andrássy şi Kállay, s'a ocupat Bosnia şi Herţegovina, prin aceştia, în frunte cu Tisza, se sumuţă şi împinge şovinismul maghiar cel mai nesuferibil asupra noastră, prin aceştia, în frunte cu jurnalistica jidană, s'a creat atâta supărare şi zăpăceală României în chestiunea Dunării, şi altele şi altele. Şi ei, d-nii maghiari, ţin aceste isbiri în românime de tot atâtea mari virtuţi, de bravure şi câştiguri naţionale ale lor!! Rătăciţii de ei!

Peste 300 de ani s'au luptat d-nii maghiari în contra Austriei pentru emanciparea lor naţională. Nu este armă de care să nu fi uzat ei, nu este mijloc, alianţă, agitaţiune, la care să nu fi recurs ei pentru de a smulge din mâna Austriei dreptul de a dispune de soartea patriei şi naţiunii lor. Astăzi ei din frica de slavism s'au împăcat cu Austria şi au facut alianţă cu

Germania, ca sa devină la puterea, pe care o folosesc în contra noastră, cari acelaş scop al vieţii urmărind, aceiaşi contrari având ca şi ei, pe aceeaş cale a desvoltării şi consolidării am pornit.

Dar d-nii maghiari, în orgoliul ambiţiunii lor naţionale, orbiţi de succesele dela 1859, 1866 şi 1870 1, cari propriamente se cuprind în degradarea Austriei, s'au angajat la un scop mult mai mare decât ce le ajung puterile. Ei cu ale lor 5—6 milioane de popor pretind să fie mâna de fier a Germaniei în Orient, ascuţişul sabiei ei contra Muscalului şi singuri sentinela Europei în trunchiul Carpaţilor. Aduceţi-vă aminte cum nu de mult un însemnat bărbat de stat al Maghiarilor, dl Kállay, ministrul finanţelor comune, cetì în academia din Budapesta un memoriu prin care voià să dovedească, că elementul maghiar este chemat şi calificat de a domnì şi conduce prin spiritul său Orientul Europei. A dovedit cum a ştiut şi a putut, destul că a pretins pentru Maghiari rolul de putere foarte mare, de prima putere la Dunărea-de-jos şi în Balcani. Mare lucru, într'adevăr! Fireşte, ca cu toată ambiţiunea lor aziatică, bazată pe închipuirea lor, că ca ei nimeni pe lume, îndată dela început a trebuit sa simtă şi priceapă, că forţele lor proprii nu le ajung, că prin numărul lor cel mic în cele din urmă ei n'au să figureze decât de unelte puternicilor lor patroni aliaţi! Natural deci, că după a lor logică de popor mic cu ambiţiuni de tot marì, în toate popoarele vecine ce nu sunt maghiare, dar mai vârtos în cele de sub cârmuirea lor, nu văd decât piedeci a măririi lor, contrari de moarte ai puterii lor, ai desvoltării lor, ai vieţii, ai viitorului lor. De acì forţarea lor prin legi şi instituţiuni, prin falsificarea conceptelor celor mai sublime de cultură, patrie, libertate, constituţiune, dreptate şi egalitate, de a uzurpà şi confiscà pentru rassa lor ţara întreagă, cu toate foloasele ei, de a împedecà cultura şi desvoltarea naţională a celorlalte popoare nemaghiare, şi în fine de a pretinde, ca acestea, şi anume, Românii, Slovacii, Rutenii, Sârbii, Bulgarii, chiar şi Germanii şi Saşii, să se cultive, simţască şi numească Maghiari în statul public! De aceea înaintea lor cultul naţionalităţii proprii genetice, precum acela la ei a fost de o sută de ani şi este până astăzi cea mai sacră datorie şi cea mai înaltă virtute naţională şi patriotică, aşa la popoarele nemaghiare din patrie îl consideră de un viţiu, greu imputabil, de o crimă în contra patriei, pe când renegarea naţională, care la ei este o crimă şi un scandal public, nemaghiarilor se im-

pută ca o virtute și un mare merit patriotic! De acì vom pricepe, pentru care cuvânt Jidanii astăzî sunt cei mai buni patrioți în Ungaria, iar Românii, cari cu atâta tărie și credință țin la naționalitatea lor, cei mai răi! Și tot de acì vom pricepe, că este logic, este natural, că domnii maghiari dela putere, ajunși odată prin greșita lor politică de a ne considerà pe noi Românii de dincoace de Carpați ca pedecă a desvoltării și măririi lor naționale, desvoltarea noastră, cultura și bunăstarea noastră națională le consideră de periculoase pentru existența și domnia lor prezentă și viitoare, și astfel se cred îndreptățiți să ne persecute, să ne împiedece cu orice preț progresul și cultura, chiar cu violarea legilor create de ei, chiar cu vătămarea respectelor de umanitate! Lupta pentru propria existență și desvoltare, pentru supremele tezaure ale vieții, trebuie să concedem, că este îndreptățită între toate împrejurările, și noi nu putem decât a o imità; și nu ne putem plânge, decât numai pentru înfricoșata greșală, rătăcire și amăgire a d-lor maghiari, cari văd pericol pentru sine și rassa lor acolo unde nu este, ba unde singur numai este razim, siguranță și garanță pentru viitorul lor!

Va să zică, chiar nemărginitul lor egoism și simțul insuficienței lor numerice față de scopul cel de tot mare la care s'au angajat, precum și pericolul nu mai puțin mare împreunat cu sforțările lor peste puterile lor, chiar acestea îi fac pe d-nii maghiari atât de nervoși și intoleranți față de noi și îi împing a lucrà la strivirea noastră, neobservând, că se strivesc și pe sine. Ungurii, popor cuceritor de când îi cunoaște istoria, totdeauna au lucrat și sacrificat, ca să domnească peste alte popoare, și numai atunci s'au ținut siguri, în pace, când le-a succes a cutropì pe celelalte. A ne cutropì vor ei deci când ne domnesc și când se opun atât de mult la cultura și progresul nostru național. Munca lor e și va rămâneà însă zadarnică, căci popoarele deșteptate odată din letargia nepăsării de sine și gustând deja din dulceața culturii naționale, odată cu capul nu mai renunță la aceasta și nu se mai prefac într'altă națiune. Dar acest adevăr în loc să-i facă pe domnii noștri a-și alege mijloacele mai bine, îi face să-și piardă mințile și să le aleagă de tot irațional, cu atât mai irațional, cu cât pericolul se arată mai iminent pentru ei. Mulți din ei cred, că n'au să treacă 5—6 ani și conflictul cel mare în Orient va isbucnì, și pericolul cel mare pentru dominațiunea maghiară se va ivì, și pe ei, astfel cum sunt, nu-i va găsì

tari din destul, şi când se gândesc la aceasta, furia şovinismului lor este nemarginită! Alţii cred, că prin alipirea lor de Germania, prin sacrificiile cele mari ce aducem acestei legături, conflictul se va amânà până şi 50—60 de ani, într'aceea stăpânirea şi naţionalitatea lor prin lung exerciţiu va prinde rădăcină în inimile şi spiritele nemaghiare. Cei astfel crezători fireşte că lasă mult din furia lor şi sunt mai toleranţi cu noi. Dar atâta şi numai atâta este deosebirea între d-nii maghiari. De a recunoaşte vreunul greşita cale şi greşitul scop şi de a renunţà la tendenţa de a ne împedecà desvoltarea şi cultura, de a ne cutropì şi asimilà, nici vorbă! Natural deci, că spre marea, spre nespusa părere de rău a noastră, ei, domnii maghiari, în loc de a ni-se face iubiţi şi de a ne apropià de sine, cum pretinde interesul comun, ni-se fac tot mai urgisiţi şi-şi pierd până la cel din urmă rest încrederea la noi! Noi Românii însă ştim şi nici pe un moment nu pierdem din vedere, că elementul maghiar, acì unde se află el, în valoarea şi vigoarea sa naturală, este pentru noi o condiţiune de vieaţă, întocmai precum şi noi suntem pentru el unicul element acì unde suntem, şi oricât ne-am întărì şi perfecţionà, nu-i putem stricà ci numai folosì, prin urmare, că noi suntem datori a-l cruţà şi a stà morţiş lângă el şi a stăruì să steà şi el lângă noi pentru de a luptà împreună şi a respinge împreună valurile ce din toate părţile tind a ne înghiţì şi pe unii şi pe alţii, în contra căror valuri forţele împreunate ale ambilor abià vor ajunge, dacă nu vom mai adauge şi o iubire frăţească şi o însufleţire entusiastică. Şi pentrucă noi ştim aceasta, de aceea este, că suntem atât de îndelungrăbdători cu domnii maghiari, şi pentrucă simţim această necesitate, de aceea ne năcăjim şi ne plângem neîncetat de orbia şi netrebnicia direcţiunii lor politice, nouă atât de contrare şi vătămătoare!

Nu cunosc, nu-mi pot închipuì lucru mai fără temeiu, mai nesocotit şi nebun, ca insinuaţiunea ce ni se face, că noi Românii am urî pe Maghiari şi am lucrà la distrugerea lor. Cum, noi să urîm şi se tindem a strivì şi nimicì pe acest popor, întru care noi vedem, şi după situaţiunea ce v'am descoperit-o jur împrejur de noi trebuie se recunoaştem siguranţa existenţei şi a bunei stări a noastre în viitor? Eu, care am traversat cruciş şi curmeziş părţile locuite de Români încă n'am dat de inteligent român din a cărui gură să fi auzit că ureşte pe poporul

maghiar. Ei bine, pentru ce dar domnii maghiari urăsc şi persecută pe Români?! Ura, fraţii mei, este rezultatul neîncrederii şi temerii de cari plină trebuie să fie inima urâtorului, şi persecuţiunile ce ne vin dela domnii maghiari, prin legi nedrepte, prin executarea duşmană a legilor, prin împedecarea în tot modul a culturii şi prosperării naţionale, nu-şi pot aveà alt sorgent natural, decât din inima lor plină de neîncredere, frică şi temere faţă de noi, iar acestea nu pot proveni, decât sau din nenorocirea noastră şi a împrejurărilor şi din orbia lor pătimaşă, sau din conştiinţa nedreptăţilor lor cătră noi. Căci natural este tuturor oamenilor patimei, ca să urască pe ceice i-au vătămat, când nu-i pot nimicì şi se tem de răsbunare.

Destul, că numai ca rezultat al acestei grele rătăciri, sau oarbe ure, putem se considerăm şi moderna lor apucătură de a ne timbrà cu epitetul de «nepatrioţi» sau «răi patrioţi». Ei, când fac aceasta, nu bagă de seamă, că un popor străvechiu într'o ţară nu poate să fie «rău patriot» fără vina celorce cârmuiesc acea ţară, ei nu bagă de seamă, că prin timbrarea Românului de «rău patriot» ei înşişi şi-au condamnat întreagă politica, chiar capacitatea politică dela 1867 încoaci! Dar fiindcă suntem timbraţi de nepatrioţi, să-mi fie permis a întrebà: ce este patriotismul?

Inţeleg, nu patriotismul cel meschin, cel şovinistic, astăzi întrodus şi propagat la noi ca marfă, ci patriotismul în înţelesul adevărat al cuvântului.

Răspund şi nu mă tem că voiu fi desminţit de nici un adevărat patriot sub soare. Patriotismul este simţul solidarităţii cu aceia, cu cari chemaţi suntem a apărà cele mai mari bunuri ale neamului nostru, pentru prezent şi pentru viitor.

Altfel definit, patriotismul este o fantasmagorie, dacă nu o minciună. Dar aşa precum eu îl susţin, el cuprinde în sine tot ceeace face legătura cea puternică, cea adevărată, cea durabilă între oameni în societate şi între popoare în stat: priceperea şi iubirea din tot sufletul a acelor mai mari bunuri ale neamului, priceperea şi iubirea a tuturor acelora, cu cari ele ne sunt comune şi cu cari trebuie să le apărăm în solidaritate, devotamentul şi entusiasmul necesar pentru apărare. Şi din acest punct de mânecare vă întreb pe voi, fraţii mei, întreb lumea cultă şi nepreocupată, să spună: noi oare sau domnii maghiari merităm titlul şi imputaţiunea de «patrioţi răi?!»

Ei, dar alta este ce domnii maghiari pretind să fie patriotismul nostru: legea, legea lor, legea făcută de ei, dispunând de noi, impunându-ne voia lor, cum să ne reguleze inima şi sufletul şi cugetarea şi judecata! Legea, prin care tind se exchidă din noi ceeace Dzeu a sădit în noi, şi se sădească în noi ceeace este pofta lor deşartă, dar ceeace Dzeu n'a voit să fie în noi! Legea lor ei vor s'o stimăm şi s'o ţinem mai pre sus de toate, legea lor, cu care ei înşişi nu sunt mulţumiţi, pe care ei înşişi n'o stimează şi n'o împlinesc, legea ce azi o fac, mâne o desfac, ca în bătaie de joc! Apoi aceasta să reguleze, prin aceasta să se condiţioneze patriotismul nostru?!

Ne supunem legii, se supune Românul legii, fie-i bună, fie-i amară, mai mult ca oricare popor, şi în tot cazul mai mult ca domnii maghiari, cari au făcut-o; şi chiar şi în această privinţă nime nu ne întrece în patriotism, în patriotismul cum îl cere despotismul, în patriotismul capului pe tipsie; ne supunem, că «este legea împăratului», şi când este rea şi doare, ne mângáiem că — «aşa au făcut-o domnii!» Dar mai departe în rărunchii noştri este şi rămâne legea lui Dzeu, şi dnii dela putere examineze-şi şi judece-şi, că este supremul timp, cuprinsul propriilor lor rărunchi, şi când vor fi aceia curaţi, noi sigur vom fi recunoscuţi de cei mai buni, de cei mai corecţi patrioţi în ţară.

Dar dacă odată suntem cum suntem, în completă neînţelegere cu domnii maghiari dela putere, atât în privinţa principiilor, cât şi în privinţa situaţiunii faptice, dacă ei ne acuză de nepatrioţi şi ne condamnă şi pedepsesc, ca pe răi patrioţi, cari gravităm în afară, şi dacă pe lângă toate acestea noi pricepem, că din supremul punct de vedere al vieţii ni se impune absoluta necesitate de a trăì şi luptà împreună cu Maghiarii pentru supremele bunuri ale neamului nostru, apoi cu drept cuvânt trebuie să ne întrebăm: ce este de făcut, ce ţinută de adoptat, ca să aducem pe domnii maghiari să înţeleagă şi ei gravitatea situaţiunii, corectitatea cugetării şi simţirii şi pornirii noastre, ca să se poată şi ei conformà?

După experienţele trecutului o bază par'că am aveà ca punct de mânecare. Am văzut adecă, că de câteori noi în trecut, şi anume dela 1860 încoace, ne-am ridicat vocea să-i capacităm pe domnii maghiari despre aceea, că noi Românii şi cu Maghiarii, ca două popoare mici, împrejurate ca o insulă de oceanul

germanismului şi al slavismului, avem interese vitale identice, suntem deopotrivă prin aceleaş elemente ameninţaţi în prezent şi în viitor şi că prin urmare trebuie să ne apărăm în solidaritate, iar spre acest scop neapărat trebuie să fim drepţi şi iubitori unii cătră alţii: totdeauna am fost întimpinaţi cu acordul lor teoretic, cu «da, aşa este»! Şi când noi, punându-ne pe această adevărată, solidă şi recunoscută baza, raţionam şi ziceam: »bine, dacă recunoaşteţi că aşa este, veţi recunoaşte şi aceea, că noi fiind în această patrie comună mai mici şi mai slabi prin injuriile lungului trecut, şi puterea fiind astăzi la voi, este neapărat de lipsă: ca voi să fiţi drepţi cătra noi şi să ne sprijiniţi prin toate mijloacele, pe toate căile de desvoltare, ca să progresăm, să ne întărim, spre a puteà luptà cu recerutul efect lângă voi la timp de lipsă. Ei, dnii maghiari, în teorie şi aceasta o concedeau. Când însă acum adaugem: «ei bine dară, acum să discutăm partea practică, condiţiunile speciale, să regulăm «modus vivendi» între noi, astfel, ca să ştim limpede şi curat: cari sunt favorurile ce ne oferiţi în vieaţa de stat, ca garanţii ale progresului, ale prosperării şi fortificării noastre ca Români, ca individualitate naţională a noastră proprie, în propria noastră conştiinţă română neconfundabilă şi necontopibilă cu oricare alta, dar unită cu cea maghiară prin cele mai mari interese vitale, prin solidaritate şi frăţietate pentru toţi timpii? Căci Români suntem de când ne cunoaşte istoria, Români vrem sa fim şi să rămânem cu orice preţ. Căci dacă este, ca să ne apăram împreună cele mai mari interese ale vieţii, existenţa, libertatea, patria, cultura: absurd ar fi, ticălos ar fi, să ni le apărăm împreună contra giganţilor, pentruca într'aceea sau după aceea să ne sugrumăm sau mâncăm noi mititeii unii pe alţii!» Acì deci ne-am împiedecat şi nu ne mai putem înţelege. Dnii maghiari ni-au zis şi continuă a ne zice: «nu se poate; noi, stapânitori în Ungaria şi toate părţile ei, ca stat maghiar, nu putem admite şi recunoaşte de îndreptăţită o astfel de pretensiune. Nu vom recunoaşte niciodată o colectivitate sau individualitate română naţională, îndreptăţită ca atare, pe teritorul patriei noastre. Voim să ascultăm şi sa sprijinim, după putinţa, pe fiecare Român, ca individ particular, cu drepturi şi pretensiuni particulare; de o colectivitate a lor de interese şi pretensiuni colective, naţionale române, nu vrem odată cu capul nici să auzim!»

Va să zică, în atomii noştri ne recunosc existenţa noastră naţională, dar existenţa şi conştiinţa noastră, ca corp, ca totalitate, ca factor, cu drepturi şi pretensiuni colective, odată cu capul nu! Adecă, atomii noştri, uşor de înghiţit şi mistuit, voesc dnii maghiari a ni-i recunoaşte, ceeace nu poate fi decât pentru scopul de a fi preparaţi, înghiţiţi şi mistuiţi succesivminte; totalitatea noastră naţională, cu conştiinţa ei de sine şi cu garanţii pentru desvoltarea, consolidarea şi susţinerea ei lângă totalitatea maghiară, aceasta nicidecum!

Eată explicată din temeiu natura neînţelegerii, înstrăinării şi frecărilor între noi şi elementul maghiar, durere chiar şi între acest element întreg, pe care dnii maghiari informându-l fals şi amăgindu-l, l-au angajat în contra noastră!

Nu ca frate egal, lângă sine, voeşte a ne aveà Maghiarul pe noi Românii, cum noi dorim a-l aveà pe el, ci numai ca pe o turmă de sclavi ori de vite, de care să dispună, pe care s'o folosească cum îi place! Şi acì zace rătăcirea cea mare, din care au urmat toate relele câte ne bântue astăzi ţara şi ne amăresc şi neliniştesc inimile şi ameninţă cu pericol viitorul ambelor popoare. Acì e zăpăceala, şi acì trebuie să ne mai oprim şi să ne dăm socoteală înaintea lumii culte de politica noastră.

La anul 1868 noi am stăruit să ni se creeze o lege pentru naţionalităţi şi am propus din partea noastră un proiect pus pe principiile cele mai moderate întru interesul individualităţilor naţionale; domnii maghiari însă ni-au respins acel proiect şi au făcut ei de capul lor, fără ingerenţa noastră, o lege bogată în fraze, şi plină de echivocităţi şi rezerve, apoi au bucinat-o în lumea largă, afirmând pe baza frazelor ei, că nu este stat liberal ca al lor, că cea mai deplină toleranţă şi egalitate şi libertate este la ei! Când apoi a venit rândul, ca legea să se şi execute, atunci tot pe ei îi văzurăm şi constatarăm, că nu-şi respectă legea proprie nici chiar în cele puţine clare dispoziţiuni. In curs de 16 ani, de când au creat-o şi au publicat-o şi bucinat-o în lume, un unic punct din ea n'a fost pus în lucrare în favorul limbilor şi naţionalităţilor nemaghiare! Mai mult: luaţi şi examinaţi celelalte legi, făcute de ei mai în urmă, şi relative indirect la limbi şi naţionalităţi, şi vă veţi convinge, că toate bine sunt croite cu tendenţa de a reduce şi chiar a şterge drepturile acordate de ei înşişi prin legea pentru naţionalităţi. Astfel pe când legea lor, pretinsă în favorul nostru, este lege pe hârtie,

ea în realitate, în mâna dnilor maghiari, a fost şi a rămas moartă pentru noi; şi pe când ea, aceea lege, aşa cum e, se invoacă înaintea tribunalului opiniunii publice europene, ca dovadă despre liberalismul, toleranţa, dreptatea maghiară faţă de celelalte popoare ale ţării, tot atunci această dovadă în faptă, prin legislaţiunea şi executiva maghiară sistematic se falsifică, devalvează şi chiar desvalidează, astfel pretinsul liberalism, pretinsa toleranţă şi dreptate maghiară, cuprinsă în ea dispărând, prefăcându-se în o mare minciună!

Şi ce mai văzurăm după 16 ani de astfel de procedere a dlor maghiari? Ne pomenirăm într'o bună dimineaţă în însuşi sinul nostru cu o partidă, mică şi impotentă, fiind ea recrutată mai vârtos dintre funcţionarii şi demnitarii publici, care şi-a făcut de programă a se contopì în tabera guvernului maghiar, spre a solicità de acolo executarea legii, executarea legilor în favorul naţionalităţilor! Este un lucru ne mai pomenit în istoria parlamentarismului, ca o partidă mică, neînsemnată, să se formeze sub auspiciile puterii, în sinul partidei puterii, cu scop de a cere dela putere executarea legilor, dupa 16 ani de desconsiderare şi succesivă desvalidare a aceloraşi! Câtă cutezare şi aroganţă în aceea mititică partidă, fuzionată în guvern, şi ce mai dovadă eclatantă de neîncredere şi paupertate morală pentru guvern!!

Şi ce zic la această apariţiune factorii politici şi foile politice ale dumnialor? Pe de o parte salută cu multa plăcere formarea acelei partide în sinul nostru, fireşte, fiindcă ne arată lumei sfăşiaţi, pe de altă parte neagă sus şi tare, că legile în favorul naţionalităţilor n'ar fi executate pe deplin. Adecă: se bucură de serviciile ce le fac cauzei şarlatanismului lor politic, dar le desavuară din capul locului scopul şi motivul pretins, adecă îndreptăţirea şi seriozitatea naţională! Acum socotiţi, ce resultă de acì? Toţi Românii, fără nici o excepţiune, chiar şi aceia ce sugrumându-şi conştiinţa întră în tabăra stăpânirii şi i se fac unealtă, cum zic ei, numai spre a puteà să-i spună, că legile în favorul naţionalităţii, chiar câte au mai rămas neşterse şi nestrivite, nu se execută, toţi fără excepţiune acuză pe dnii maghiari dela putere, că sunt fără de lege, că sunt neleiali, sunt criminali faţă de noi; dar guvernului nici că-i pasă, şi remediu nu există! Ba încă ei, domnii maghiari, sunt cei de către pădure, ei ne acuză, puseră chiar în gura Monarhului o frasă

de mustrare publică, solemnă, că nu suntem buni patrioţi! Vedeţi, aceasta este cea mai nesuferibilă situaţiune pentru un popor pururea leal, într'o ţară apucată în ghiarele unei clase fără consideraţiuni de adevăr, de dreptate şi moralitate. Întreaga vieaţă a unui atare popor devine o tortură şi un martiriu; şi apoi ni se mai cere să iubim şi să lăudăm ca fericitoare pentru noi o astfel de politică, cu astfel de procedere de sus!

Supremul comite al Caraş-Severinului, al unui comitat cât o ţară, cu o poporaţiune română de 90 procente, fălindu-se declară în public, şi gazetele iau notiţă, că: ce-i pasă lui de lege, că pe el nu-l poate nime silì să vorbească în propria sa patrie altă limbă decât numai a sa proprie, cea maghiară! Şi rebelul în contra legii şi raţiunii nu numai că nu este tras la răspundere şi desavuat solemnel, ci ca om eminamente apt de a insultà şi maltratà pe Români este ţinut în fruntea a două comitate române, adecă şi în al Aradului, asemenea unul dintre cele mai mari, unde deja se laudă, că a sugrumat spiritul român!

Şi cum stăm în privinţa culturii? Iacă cum, în scurte cuvinte. Noi Românii mereu ne plângem, că prin tot trecutul am fost rău părăsiţi şi negrijiţi cu instrucţiunea. A fost astfel spiritul timpului, propriamente al aristocraţiei domnitoare. Deci acum, că ni se vorbeşte de constituţiune, libertate şi egalitate, zicem domnilor dela putere: daţi-ne şi nouă câmp liber pentru exerciţiul facultăţilor noastre intelectuale, lăsaţi-ne la dispoziţiune mijloacele de cultură, şcoalele, şi acolo unde puterile noastre financiare nu ajung, daţi-ne şi nouă ajutoarele necesare din budgetul statului, precum vă daţi vouă, noi din parte-ne încă vom contribuì din resputeri. Ei bine, vă întreb: cunoaşteţi, aţi văzut undeva o şcoală românească, întru folosul poporului român, ridicată de domnii maghiari din mijloacele comune ale statului, din aceleaşi mijloace, de unde ei, Maghiarii, pentru ale lor scopuri naţionale de cultură, iau cu ambele mâni cât le trebuie? Dar aţi văzut şi cunoaştem cu toţii o altă de tot stranie şi chiar barbară faptă a acelor dela putere, i-aţi văzut pe patrioticii noştri, domnii maghiari dela putere, împedecându-ne acolo, unde noi cu ale noastre proprii mijloace voim a ne ridicà şi susţineà şcoale. Sunt convins, că dacă am denunţà Europei culte istoria cu gimnaziul superior român din Caransebeş, ea nu ne va crede-o, atât de ciudată e! Strigă Românii bănăţeni de 50 de ani neîncetat şi plânsu-s'au ei mai vârtos prin reprezentanţii lor

în senatul imperial înmulţit din Viena la 1860 şi în dieta din Budapesta la 1866—1875, că de o sută de ani şi mai bine simţesc lipsa de o şcoală superioară română pe seama tineretului lor, şi nu li-se dă, din motivul, că statul n'are bani pentru ei. Vin acuma graniţerii din fostul regiment al XIII-lea româno-banatic şi zic: iată noi avem mijloacele băneşti necesare chiar în fondul nostru, destinat de Maiestatea Sa pentru cultură şi filantropie; daţi-ne autorizarea să ne ridicăm un liceu cu 8 clase, după programa ce vi-o prezentăm, cu limba de instrucţiune română, dar obligată fiind pentru unele studii şi limba maghiară şi cea germană. Autoritatea competentă comitatensă răspunde: bine, se poate, faceţi! Dar se opune inspectorul şcolar al guvernului şi cauza se aşterne la minister, şi acesta o îngroapă în pulberea arhivului său, şi la toate solicitările şi rugările şi strigările zeloşilor grăniţeri acest minister maghiar de ani aproape trei este surd şi mut! Motivul, sau mai drept grăind, pretextul, sub care înaltul minister ţine împedecată cauza e, că fondurile, cu cari grăniţerii voiesc a-şi înfiinţă liceul, în prima linie ar fi a se folosì pentru şcoalele poporale, cari se află în stare decazută. Dar ian ascultaţi, cum stă treaba cu şcoalele poporale din fosta graniţă! Când la 1872 s'a desfiinţat graniţa militară în Banat, d-nii maghiari din Budapesta, după zisa lor «r—a-ra, fogd rá», (adecă: pune-i vina şi dispune), ocupară toate şcoalele poporale din fosta graniţă, vreo 200 la număr, între cari vreo 97 române, le ocupară sub pretext, că n'ar fi fost şcoale confesionale, ci comunale, şi că prin urmare, ca comunale, după lege ar aveà să vină sub conducerea administraţiunei politice, iar nu a diecezelor. O falsitate acel motiv şi pretext din cele mai cutezate. Căci întâi: şcoalele poporului nostru din graniţă pururea au fost şi s'au numit: «griechisch-orientalische Nationalschulen», adecă «confesionale» şi «naţionale», naţionale române, naţionale sârbe, naţionale germane; a doua: acele şcoale pururea au stat sub inspecţiunea unor directori de confesiunea şi naţionalitatea lor; a treia: legea ce o provoacă ministerul maghiar şi cu definiţiunea ei pentru şcoalele comunale nici n'a existat pe timpul graniţei militare. A fost deci adevăratul argument şi motiv al domnilor maghiari principiul despotic: «sic volo, sic iubeo», şi nimic alta, iar care le-a fost binevoitoarea intenţiune, se invederează eclatant din urmări, din rezultatul de până acum al ocrotirii lor de 11 ani. Şi care este acel rezultat?

Este, că pe când sub conducerea de mai nainte naţionala-confesională şi militară a acelor şcoale poporale ele erau pline de şcolari, astăzi ele sunt părăsite! Zic d-nii maghiari, că ele, ca rele şcoale, sunt rau dotate; dar adevărul e, că dacă acelea sunt comunale, legea le dă dreptul de a folosì 5 procente peste contribuţiunea directă, spre ameliorarea dotaţiunii. Ei, domnii maghiari, de fel nu au uzat de acest drept pentru dotaţiunea mai bună a şcoalelor, dar împiedecă poporul de a se îngrijì el însuş de cultura superioară şi inferioară a copiilor săi, împiedecă lăţirea luminei printre poporul român.

Dar cum suntem cu autonomia noastră bisericească-şcolară pe care ni-a garantat-o art. de lege IX. dela 1868, dându-ne dreptul absolut al limbei noastre în şcoalele noastre şi în propunerea religiunei noastre şi în administrarea afacerilor bisericeşti şi şcolare, drept care ab antiquo nu ni s'a contestat niciodată? Aşi devenì de tot lung, dacă m'aşi pune a vă înşirà încercările de abuzuri şi chiar atentatele, ce se fac acestui sacru drept al nostru, anume, de când dl Tisza este omnipotentul ţării. Ceeace totuş nu pot a nu amintì este, că câte legi regulătoare de şcoale şi de instrucţiune s'au creat mai târziu, una n'a fost prin care să nu ni se fi rupt şi înghiţit o parte oarecare din autonomia noastră bisericească-şcolară, ce ni se garantase cu atâta solemnitate la 1868! Şi acum ian auziţi un caz de atentat mai nou în contra dreptului nostru de autonomie bisericească-şcolară. Este cazul din Panciova, care fù desbătut chiar în sinodul eparhial de ăst timp din Caransebeş în şedinţă publică. În Panciova, punctul extrem dela Dunăre în sus spre Slavonia, pâna la care se extinde elementul român, avem popor român număros, care însă durere, în însuşi centrul oraşului tare se desnaţionalizează, neavând şcoală şi biserică, a sa proprie, şi nefiind noi în stare de a-l emancipà de sub ierarhia sârbească. În acel oraş există o şcoală reală superioară a statului cu 8 clase, cercetată şi de tineri români de prin părţile vecine, cari tineri de ani duceau lipsă de un catehet român, pentru propunerea religiunei. Episcopul român din Caransebeş de repeţiteori a fost provocat a dispune în sfera competenţii sale, dară dânsul în lipsă de orice dotaţiune pentru acel post, precum şi în lipsa de un preot român în Panciova, mai lung timp nu puteà să-şi împlinească datorinţa, până când în timpul mai nou în cea mai deaproape comună rurală numit fiind un preot tânăr de treabă,

Episcopul îl numì pe acesta şi catehet român la şcoala reală din Panciova şi notifică aceasta autorităţii şcolare de stat. Şi ce să vedeţi? Îi veniră dela ministerul maghiar reflexiuni şi comandă, ce sunà, că pentru profesorii dela o şcoală secundară legea prescriind cualificaţiune superioară, catehetul provizor numit de episcop nu corespunde acelei cualificaţiuni. Mai departe, că limba de propunere la acea şcoală superioară a statului fiind cea maghiară, catehetul trebuie să fie cualificat a face catehizarea, a propune religiunea, în limba maghiară! Adecă, deodată, într'un act, se deteră două isbiri legii, ce ne garantează autonomia în biserică şi în şcoală, şi statutului organic, sancţionat de rege, la chiar propunerea ministerului maghiar, după cari cualificaţiunea în cele bisericeşti culturale ale noastre este dreptul exchisiv al nostru, şi limba de propunere, precum şi limba de administraţiune în biserică şi şcoală, este cea română. Vedeţi deci, până unde merge cutezarea domnilor dela putere, paralel cu tendenţa lor evidentă de a împedecà cultura noastră naţională, fireşte, spre scopul de a ne strivì şi strivìţi a ne înghiţì, adecă maghiarizà! Nu este această tendenţă şi artă un ce nou, o invenţiune a geniului maghiar, ci este o veche manoperă a despotismului şi tiràniei de sus. În privinţa aceasta să-mi fie permis a amintì o eclatantă episodă din istoria antică.

Sunt deja trecute 15 sute de ani, erà adecă pela mijlocul secolului al 4-lea, când Iulian (supranumit mai târziu, «apostata») devenì împărat roman şi ocupă scaunul lui Constantin cel Mare în Constantinopol. Constantin întrodusese creştinismul ca religiune de stat, care religiune înflorià prin virtuţile credincioşilor sai. Şi Iulian se numărà între cei mai zeloşi creştini, pe cât timp Constantin cârmuià imperiul; dară devenind el împărat, de filozof mare ce-şi închipuià a fì, adăpat cu doctrinele sofiştilor, se lapădă de religiunea creştină, proclamă însă libertatea confesională, dară în faptă reedifică templele păgâne şi protegià întru toate pe păgâni, mereu devenind intolerant pentru creştini, lipsindu-i de toată protecţiunea şi apărarea faţă de continuele atacuri din partea păgânilor, protejaţi ai săi, măcar că chiar creştinii erau oamenii cei mai de treabă, mulţi de frunte funcţionari publici şi cei mai buni amici ai săi. Văzând aceasta creştinii, dupăce în deşert încercară a se opune nedreptăţilor împăratului, mereu începură a se retrage din vieaţa publică, a face pasivitate, ca şi noi Românii, în faţa nedreptăţii continue, spri-

jinită şi la noi de sus. În fine cei mai buni amici ai împăratului îl parasiră, retragându-se dela curtea lui, exchizându-l din inima lor. Chiar Cesariu, medicul său plin de merite şi intimul său amic, ne mai ascultând de mulcomirile, de promisiunile şi conjurările ce-i făceà Iulian, se despărţì de dânsul zicându-i: «Împărate, nu mai pot stà lângă tine, nu te mai pot iubì şi servì, căci eşti nedrept, eşti inimic celor de o credinţa cu mine»! Şi atunci împaratul în desperarea sa a oftat: Vai de mine, ce să mă fac, că mă parasesc toţi cei mai credincioşi ai mei»? Şi a adaus: «Pe cât timp creştinii au astfel de caractere firme şi luminate, cauza lor nu va perì, ci va învinge!» Iară amicii cei noi, filozofii şi politicii moderni ai împăratului, i-au zis: «Vrei să-i nimiceşti pe aceşti renitenţi, răpeştele facultatea de a se cultiva. Împedeca-i pe creştini de a-şi creşte bărbaţi cu ştiinţă, caracter şi abnegaţiune de sine!» Par'că am auzit graiul marelui filozof politic modern Coloman Tisza! Vedeţi, ce va să zică împedecarea noastră în cultura naţională. Dară sfatul filozofilor pagâni a indignat pe imperator, că nu erà nici prost, nici rău, ci numai slab de înger şi închipuit, deci el a răspuns: «Ce ziceţi voi?! Cugetul vostru este nedemn; cultura minţii şi a inimei este bunul şi dreptul comun al omenimei, care nu se cuvine sa fie denegat cuiva». Aşa a zis, chiar aşa a cugetat împaratul Iulian, dară împrejurarile ce însuşi şi le formase, calea piezişe ce o apucase, iute l-a răpit departe de principiul, de convicţiunea sa, caci erà om slab de înger! Astfel a şi pierit în Azia, de-o sageată păgâna, lăsându-şi numele pătat în istorie şi îngropând cu sine pe cel din urmă surcel al marelui Constantin! ....

Vedeţi dara, domnilor, că politica şi filozofia modernă de stat, ce se urmareşte la noi cu atâta energie, nu este nouă, nici este invenţiunea dlui Tisza, sau a premergătorilor săi în cârma ţarii, ci este veche, ca despotia şi ca lacomia în inima oamenilor ambiţioşi şi orbiţi de patimă. Veţi pricepe prin urmare, care este adevaratul motiv şi logica, că legile, cari ar fi în favorul poporului nostru nu se ţin, instrucţiunea, cultura poporului, nu se promovează. Toate îşi au cauza lor şi toate îşi au precedenţele lor în istoria trecutului. Una numai ne miră şi n'o pricepem în statul unguresc, şi adecă aceea, cum domnii dela putere, după experienţele ce făcură de 100 de ani, şi mai vârtos dela 1848 9 încoace, ne mai pot ţineà de atât de simpli şi netrebnici, sau

degeneraţi, ca să nu le vedem, pricepem şi simţim pornirea, cugetul, măsurile în contra noastra, şi cum ei mai pot pretinde, ca noi să ne încălzim, să desvoltăm şi manifestăm încredere şi iubire pentru creaţiunile şi scopurile lor? Toată politica statului unguresc, a acestui stat, pe care ni se cere, şi ar fi tare de lipsă, şi noi am dorì din tot sufletul, ca să-l iubim, ba ca să ne putem entuziasmà pentru el, caci e, sau cel puţin ar fi chiemat să fie, patria şi a noastră, zic toată politica acestui stat unguresc, de când el se află sub ocrotirea maghiară, prin toate legile sale şi întreaga administraţiune publică a sa, merge într'acolo, ca sa ne împiedece prosperarea şi cultura, sa ne reducă la nimica exerciţiul drepturilor de cetaţeni, să ne înăduşească simţământul nostru românesc, să ne curme chiar speranţa de un viitor mai bun!

Fireşte, că nu recunosc aceasta domnii maghiari, ci în faţa faptelor celor mai invederate o neagă morţiş. Dar eu spun acì solemnel, că dacă cineva, fie măcar cea mai mare putere din lume, ar creà Maghiarilor soartea ce ei ne-au creat-o nouă acì în această ţară, ei această soarte nici trei ani nu o ar suferì. Ei s'ar revoltà şi s'ar unì cu oricare element destructiv, contra opresorului lor, şi l-ar combate pe acesta, fără a alege mijloacele şi fără a le păsà de legile lui. Istoria din anii 1848 9 şi până la 1866 ne dovedeşte aceasta. Şi apoi acì sa nu pierdem din vedere, că soartea Maghiarilor chiar atunci sub absolutismul austriac nici pe departe nu se puteà asemănà cu soartea noastra sub constituţionalismul lor, oricât de paradox s'ar păreà aceasta! Să ne aducem aminte cât de mici erau atunci sarcinele publice şi cât de mare teren în vieaţa publică a statului lăsà Austria elementului maghiar, pe când politica dlor maghiari nici a ştì nu voieşte de noi în vieaţa publică!

Ei bine, cum ei, dnii maghiari, în faţa exemplului ce ei deteră popoarelor apăsate, şi încă în recentă memorie a acelui exemplu, cum ei ne pot luà în nume de rău, că şi noi simţim şi pricepem răul şi nedreptatea ce ei ne fac, şi ne punem în stare de apărare, nu ca şi ei, prin conspirare cu toţi inimicii tronului şi ai monarhiei, ci strict între marginile legii?

Minunată apariţiune psihologică şi fiziologică aceasta! Dnii maghiari, prin toată istoria trecutului lor, admiraţi de toată lumea pentru zelul şi devotamentul lor naţional-patriotic, pentru suferinţele şi sacrificiile lor, cum ei astăzi pot pretinde dela noi

Românii, ca noi să nu avem aspiraţiuni naţionale, nici logică în cap şi inima în piept pentru interesele existenţei şi prosperării noastre naţionale, să nu pricepem ce au priceput ei şi sa nu simţım ce au simţit ei atunci, când îşi apărau dreptul faţă de tiranii lor, să nu dorim nimic nobil, sublim, noi de capul nostru, noi pentru noi, ci numai de ei să ascultăm şi de dl Gall, «cu capul pe tipsie»? Ei să cugete şi să simţască pentru noi, eí să ne spună, ce este bine şi ce este rău pentru noi, ce trebuie să ne doară şi ce să ne facă plăcere, cum şi până unde să fim Români, ca să nu sufere ideea de stat maghiar prin noi, o idee, care nu este decât o ficţiune a fantaziei lor! Când Austria le insinuà lor lucruri nenaturale ca acestea, ei cu indignaţiune le respingeau, numind nebuni pe aceia, cari s'au incumetat a voì să simţască şi cugete şi judece pentru ei şi să-i facă pe ei «patrioţi austriaci», după limba, chipul şi asemănarea lor. Şi astăzi ei ţin naturală, raţională, îndreptăţită aceeaşi pretensiune a lor faţă de noi şi de toate naţionalităţile nemaghiare!

Dvoastră ştiţi, că nu exagerez. Ştiţi, că dnii dela putere niciodată nu ne-au întrebat, că ce zicem noi, cum am dorì noi să fie legile ce le face dieta lor pentru noi? Şi dacă vreodată reprezentanţii noştri totuşi le-au spus dorinţa poporului, niciodată ei aceasta n'au luat-o în consideraţiune. Dar bucină în lume libertatea poporului şi egalitatea înaintea legii! Vai de această libertate şi egalitate! Avem libertatea la alegerile pentru dietă, dar aşa, că Românilor din Transilvania, aproape $^{2}/_{3}$ a poporaţiunii, participând în asemenea proporţiune şi la sarcinile publice, chiar prin lege le sunt legate mânile, ca să nu poată alege nici liber, nici egal cu Maghiarii. Iar în părţile ungurene şi banatice vine un Tabajdy sau alt comite suprem şi comandă din centru, că cutari şi cutari oameni ai guvernului trebuie să fie aleşi, că dacă nu, vai de om! O adevărată insultă a legii şi libertaţii, precum şi a minţii şi inimii cetăţenilor. Acestea sunt lucruri, sunt fapte, cari petrecându se zilnic pe faţă, nu numai că au devenit ne mai suferibile, dar ele nici nu se mai pot ascunde dela vederea lumii, nici mistificà importanţa lor, nici justificà motivul şi scopul lor. Incepe Europa a vedeà. I-am deschis ochii şi noi şi îi vom mai deschide, şi va vedeà şi va cunoaşte tot mai bine celece se întâmplă la noi şi-şi va formà judecata sa, şi va distinge între ceice tăcând lucră la ordine şi civilizaţiune, şi între ceice în gura mare se laudă, că susţin

pacea, ordinea, interesele culturii în Orient, iar în faptă ei sugrumă progresul popoarelor, dărâmă bunăstarea lor, şi prin aceasta le turbură şi neliniştesc. Astăzi, când Românii au un număr atât de considerabil de oameni inteligenţi, ca tot atâtea sentinele ale intereselor lor vitale, nu se mai poate, ca mulţimea să tacă la atâtea asupriri şi nedreptăţiri şi se continue a jucà rolul mutului în Europa.

Germania şi întreagă Europa are trebuinţă de pace, vrea pacea şi ordinea, special în Orient. Dar pacea şi ordinea în Orient este imposibilă pe cât timp Românii, cel mai număros element din Orient, sunt maltrataţi, sunt împedecaţi în progresul lor natural, sunt bântuiţi şi nelinişitiţi, ca în timpurile cele mai barbare! Europa ştie, şi şti-va şi simţi-va din ce în ce tot mai bine, că aici în acest trunchiu al Carpaţilor, la poarta Orientului, un element, care e cel mai pacific, cel mai important, este neliniştit şi nemulţumit, şi că nu se poate mulţumì şi liniştì pe cât timp este ameninţat în existenţa sa prin denegarea sistematică a condiţiunilor de desvoltare şi cultură naţională. Dnii maghiari, cauza nemulţumirii noastre, ne spun şi spun Europei, că recunosc de factor, la locul său, pe România liberă, că cu ea sunt gata a se alià, de interesele ei sunt gata a ţineà cont. Dar de noi, de cele trei milioane de Români de sub domnia lor, nu vor să ştie. Pe noi nu ne recunosc de factor. Şi aceasta o zic ei, domnii maghiari, ceice au alergat şi aleargă prin ţari străine, prin Bucovina şi Moldova, ca să-şi caute de rămăşiţele lor risipite pe acolo, de Ciangăi, pentru a căror scăpare de pierire cheltuiesc sute de mii şi au pus în contribuţiune benevolă ţara întreagă! Ei, aceşti domni maghiari au uşurătatea credinţei, că Românii din România se vor alià cu ei, vor da mâna cu ei şi-şi vor vărsà sângele alăturea cu ei, peste corpul naţional dripit şi strivit al nostru, al fraţilor lor, fără de care ei singuri nu pot să aibă viitor!

Românii, fraţii noştri din România, cunosc situaţiunea noastră foarte bine, dar cunosc şi situaţiunea Europei. Ei da, gata sunt, ca şi noi, a da mâna cu Maghiarii, însă numai cu noi împreună, niciodată în contra noastră, spre întărirea lanţurilor noastre. Şi dacă doară unii diplomaţi ai lor în vreun moment de grea încurcare s'ar încercà a face o alianţă cu Austro-Ungaria fără a ţineà seamă de noi: opiniunea publică, mulţimea poporului român din România, i-ar desavuà şi ar desvalidà chib-

zuirile lor. Dar această reciprocitate şi simpatie este, precum zisei şi mai nainte, de tot naturală şi de fel nu rezultatul unor tractări, complotări între noi. N'avem în această direcţiune nici cea mai subţire legătură cu fraţii de peşte Carpaţi, şi puternicii noştri dela guvern o ştiu aceasta foarte bine, căci pentru instituţiunile lor şi agenţii lor nu există, nu poate să existe vreun secret la noi. Însuşi dnul Ioan Brătianu, capul guvernului român astăzi, pot sa afirm, că nici nu voieşte se auda de noi şi de certele noastre cu dnii maghiari, cu atât mai puţin să ne sprijinească sau încurajeze. O ruginită parà nu ni se dă pentru lupta noastră din ţara fraţilor noştri. Mai mult pot să vă spun, la o ocaziune incidentală, ministrul României, dl Câmpinean, mie mi s'a exprimat, că se bucură, că s'a găsit între Românii de dincoace o seamă de oameni, ca să formeze dintre Români o partidă apropiată de guvernul maghiar, cu încredere cătră acesta. De asemenea ştiut este, cum cei dela «Viitorul» înşişi se laudă, că consulul general al României în Budapesta, care scrupulos se fereşte de Românii naţionali, întreţine relaţiuni dèaproape cu Românii guvernamentali. Şi în fine, «Corespondenţa litografica» din Viena, foaia semi-oficială, ni-a spus-o încă în Martie, că guvernul dlui Tisza are a mulţămì formarea partidei române guvernamentale şi atitudinei binevoitoare a guvernului României! Cu toate acestea, adevărul ce chiar şi de acì reese e, că guvernul României chiar şi între grelele împrejurări de astăzi ar dorì să ne ştie mulţumiţi şi nu-i place să ne audă nemulţumiţi, fireşte, căci ştie bine, că pe cât timp noi vom fi nemulţumiţi, nu poate să fie vorba de o sinceră şi reală bunăînţelegere între ambele state vecine.

Nu ajung însă nimic aceste naturale, logice şi reale adevăruri şi consideraţiuni. Dnii maghiari rămân în ratăcirea, în preocupaţiunea lor contra noastră. Acum de curând, chiar înainte cu câteva zile, am avut întâlnire şi o lungă convorbire cu un ilustru jurnalist guvernamental asupra situaţiunii noastre politice şi a relaţiunilor noastre interne şi externe. I-am citat şi explicat toate datele, spre a-i dovedì, că domnii maghiari dela putere prin purtarea lor faţă de noi ne fac relaţiunile cu ei ne mai suferite şi provoacă înstrăinare, chiar ură între două naţiuni, avizate de istorie şi de necesitate a trăì împreună în cea mai strictă frăţietate. M'a ascultat cu atenţiune şi la urmă mi-a declarat, că pentru prima oră în vieaţa sa se convinge prin cele

spuse şi arătate de mine, cum este posibil, că în teorie una se ţinem, iar în faptă chiar contrarul să facem. Dânsul m'a încredinţat, că nu cunoaşte bărbat politic maghiar, care n'ar pricepe şi recunoaşte necesitatea celei mai intime înfrăţiri şi solidarităţi cu Românii. Dar de condiţiunile absolut necesare pentru astfel de înfrăţire şi solidaritate, în special de aceea, ca să fie sinceri, drepţi şi cu iubire către Românii din Ungaria, Banat şi Transilvania, se ţină seamă de trebuinţele şi drepturile acestora, nici unul nu vrea să audă!

Ei bine, iar trebuie să întreb: ce este de făcut? Care are să fie rezultatul acestor stranii apariţiuni? (*Axente Sever:* Ne vor maghiarizà)!

Babeş (continuând): Astfel niciodată! Eu vă spun una. Eu nu sunt Român dintre cei fanatici, nu sunt mândru, nu mă fălesc, nu-mi închipuesc ceva lucru mare, că sunt Român. Aceasta nici nu este un merit, şi nici că ajunge ceva astăzi a zice: «Român sunt»! Încât pentru mine eu numai o ambiţiune am, cum cred îndreptăţită, ca să-mi fac datorinţa către neamul meu din care m'a făcut D-zeu. Şi dacă D-zeu m'ar fi făcut Ţigan, mi-aş fi făcut datorinţa ca atare. M'aş fi silit să fiu demn de neamul meu, bun Ţigan. Are şi Românul, domnilor, trebuie să recunoaştem, o mulţime de scăderi şi slabiciuni, ca şi toate popoarele, cari prin timpi îndelungaţi, prin secoli, au zăcut în jug străin, dripite în picioare. Se recere o bună creştere prin generaţiuni, pentruca să dispară din firea noastră, din caracterul nostru, acele rele însuşiri, cari atât de mult ne împiedecă în lupta noastră pentru emancipare. Dar o mare virtute a Românului, mare dar dela Dumnezeu, de nime nu se poate negà: tenacitatea naţională mai presus decât la oricare alt element naţional din jurul nostru.

Unde mai găsiţi un popor prin mulţi secoli sistematic, în propria sa patrie, atât de mult persecutat şi impilat şi degradat, până chiar la treapta de vită, şi totuş, nu numai neperit, ci viu, viguros, curagios, şi în mijlocul intrigelor moderne, puse în lucrare în contra sa, pe faţă, cu capul ridicat, adunându-se de prin toate părţile, prin cea mai bună inteligenţă a sa, ca sa declare celor dela putere, că iată, aici suntem în vechiul nost pământ şi pretindem respectarea noastră, ca egal îndreptăţiţi!

Aceasta ar trebuì s'o priceapă fiziologii noştri politici, şi dacă ar pricepe-o ar ştì, că chiar când s'ar găsì o inteligenţa

destul de degenerată şi servilă, ca să consimtă în pofta domnilor şi să decreteze maghiarizarea poporului român, această maghiarizare ar fi cu neputinţă. S'ar produce o tortură şi un martiriu, cum l-a mai produs feudalitatea prin secolii trecuţi, am puteà fi reduşi toţi la calicie şi împinşi la desperaţiune, cum au mai fost şi moşi-strămoşii noştri, — dar să ne facă Maghiari până-i lumea! Avem Români cu nume ungureşti, de unde d-nii dela putere le-a şi scornit-o, că sunt de origine Maghiari, dar să nu le zici «Unguri», că sunt în stare să te omoare! Avem puţini şi de aceia, cărora le place a imità vulpile sau lupii în piele de oaie, facându-şi coada colac pe la curţile celor mari, — însă cine mai ca ei se laudă, că sunt Români verzi?! Cu impilarea şi sărăcirea noastră domnii pot să ne facă calici, proletari şi să ne ţină lor sclavi timp îndelungat, dar noi ştim din istorie, şi chiar şi din cea mai recentă, că sclavii de ieri, ca astăzi deveniră domni în pământul lor străbun. Într'un cuvânt, puternicii zilei, domnii maghiari, ar fi trebuit să înveţe din istorie şi din experienţă, că aşa este firea noastră a Românilor, încât ca fraţi adevăraţi ai lor nu pot aveà mai buni pe pământ, dar ca popor sclav, lipsit de drepturi şi de condiţiunile culturii, desvoltării naţionale, putem devenì cel mai mare pericol pentru ei! Noi Românii, măcar că domnii ne ţin pe noi de inferiori lor în toată privinţa, la toate cele înşirate ne-am cugetat şi am ajuns la cunoştinţa, că noi n'am puteà isbì în Maghiari fără ca să fim şi noi loviţi. Tocmai de aceea, noi ne-am redus de loc dela 1868 pretensiunile noastre naţionale la un minimum, cu care ei de ar fi în poziţiunea noastră nu s'ar mulţumì odată cu capul. Noi însă, în simţul absolutei necesităţi de bunăînţelegere între noi şi ei, şi dorind a le cruţà ambiţiunea, n'am cerut şi nu cerem decât celece absolut ne compet şi absolut ne sunt de lipsă, pentruca să ne susţinem şi desvoltăm conform timpului. De-ar da D-zeu să fie domnii maghiari aşa sinceri şi aşa oneşti faţă cu noi cum noi suntem faţă cu ei! Eu, domnilor, câţi mă cunosc ştiu şi sunt convinşi, că-mi iubesc naţiunea din tot sufletul. Ei bine, eu acum doi ani ocazionalmente am declarat solemnel în Sighetul-Marmaţiei şi nu preget a respicà şi aici a mea oftare cătră cer: Dee D-zeu naţiunii mele ceeace doresc eu naţiunii maghiare. Dar s'o ferească D-zeu pe naţiunea maghiară de soartea ce ne-o croiesc şi doresc nouă d-nii maghiari! Cu toate acestea, eu sunt şi rămân om periculos, rău patriot, inimic de

http://statuldacia.info

moarte al Maghiarilor, agitator pentru Daco-România! Şi pentru care cauză? Pentrucă neobosit, mereu îi reflectez pe d-nii maghiari la rătăcirile şi fărădelegile lor şi la urmările cele rele ce trebuie să aibă acelea. Dar ei nu se întreabă: de ce oare eu atât de mult le strig la ureche, admoniându-i? Că dacă s'ar întrebà şi s'ar pricepe cât de cât la psihologìa politică, ar trebuì să priceapă, că o fac pentrucă nu-i urăsc şi nu le doresc perirea! Românii, numai cei nepricepuţi, sau poltroni, sau speculanţi, sau răuvoitori, pot să-i urmeze şi sprijinească şi laude pe d-nii maghiari în calea şi procederea lor politică de astăzi! Pe noi, pe Românii sinceri, firmi şi rezoluţi naţionali, adevărat, că cu minciuna şi cu momele şi prin intimidări nu ne pot câştigà, ci trebuie să ne dee pe faţă ceeace trebuie şi i se cuvine poporului român. Dar câştigându-ne odată cu acest preţ, vor fi câştigat poporul întreg, naţiunea română până şi din afară de marginile acestei ţări, iar în noi amici la moarte şi la vieaţă, nu renegaţi, nu mameluci, nu unelte de azi pe mâne!

V'am obosit, domnilor, am obosit şi eu. Cu toate acestea nu pot să termin, căci apariţiunile şi consideraţiunile, cum vi le înşir şi pun în vedere, ne prezintă situaţiunea tot mai încurcată şi dificilă, încât cu drept cuvânt trebuie să ne întrebăm: Oare se poate în oameni cu minte şi cu inimă, cum vor să fie recunoscuţi în lume dnii maghiari, se poate atâta orbie, răutate, încăpăţinare, ca să nu-şi recunoască rătăcirea?! Iată cum îmi explic eu lucrul. Dnii noştri ştiu şi pricep, că fac rău, că sunt nedrepţi, chiar temerari faţă de noi Românii, dar ei, pe lângă frazele despre libertate şi egalitate ce şi le-au însuşit din şcoala Franciei, au mai învăţat din şcoala despoţilor şi a tiranilor, şi mai vârtos din exemplul perfidului Albion, că popoarele proaste sunt şi ticăloase, şi deci, că cei dela putere n'au decât să pretindă morţiş şi să comande, să ameninţe şi forţeze, să mai şi amăgească şi corumpă, şi capetele se pleacă, se pun pe tipsie, şi scopul este ajuns! Ei cred, cu tot fanatismul lor asiatic, care până astăzi îi caracterisează, că maghiarimea cea astăzi mică şi stăpânitoare din graţia Neamţului, ca mâne are să fie întreit mai mare şi atunci are să stăpânească prin propriile ei forţe! Iată logica, filozofia şi fantazia domnilor şi politica lor, deamnă de trufia lor. Dar în fine, fie cum va fi, noi trebuie să ne tragem seama cu toate posibilităţile, prin urmare să ne combinăm o politică cualificată de a-i vindecà pe domnii

maghiari mereu, și de orbie și de trufie, deoarece ambele morburi sunt, cari ținând mult, precum a început a crește și a se agerì tot mai mult, nu numai pe noi ne împedecă în progres, ci ne amenința chiar în vieața națională, ba turbură armonia și liniștea între popoare jur-împrejur și prin urmare sunt pe cale de a periclità pacea cea dorită de toată Europa.

Toate acestea au fost luate în considerațiune de comisiunea D-Voastre de 30 și s'a zis și argumentat, că în fața celor ce vedem urmărindu-se contra noastră din partea domnilor, fie din sistemă, fie din rătăcire, cea mai greșită, mai rea și mai nedeamnă, nelogică și absurdă politică din partea noastră ar fi, a capitulà, a cedà și a ne acomodà, renunțând la pretensiunile naționale, la acelea, pe cari părinții și moși-strămoșii noștri de o sută și mai mulți ani pururea le-au declarat și noi pururea le-am recunoscut de absolut necesare pentru existența și desvoltarea și prosperarea noastră, pentru a căror realizare multe mii de martiri s'au sacrificat și mult sânge s'a vărsat. Și mai nedemn ar fi a simulà, a ne preface că capitulăm!

Nu poate sa fie în lupta politică un lucru mai prost, mai ticalos și mai cvalificat de a o face deșartă, ca neconsecvența în pretențiuni, prin ce ele logicamente se discreditează, precum de altă parte nimic nu impune mai mult adversarului, ca ținerea morțiș, cu firmitate, cu orice preț la convicțiuni și postulatele bazate pe acelea.

Considerațiuni ca cele expuse mai sus, anume, că domnii maghiari dela putere sunt înfuriați, sunt turbați asupra noastră, că pot să-și rasbune înfricoșat asupra noastră, să ne strivească, să ne faca imposibili pentru totdeauna, sau că sunt de tot orbiți și nebuni și că nu mai e de vorbit astăzi cu ei și că nouă, pe cât timp se află ei în acest delir nu ne poate fi permis a ne alià cu contrarii lor, ca să ne facem dușmanii lor și să le facem stricăciune permanantă lor și poporului lor, sunt argumente, cari în fond ne justifică rezervele, rezistența noastră pasivă de până acum, sunț considerațiuni, cari ne desfătuesc a răspunde cu ură la ura lor, cu furie la furia lor, cu provocări la provocările lor, argumente și considerațiuni, cari ne impun să fim și să rămânem prudenți, calmi, moderați, dara firmi în fața pornirilor lor spre distrugerea noastră. Ajunge să-i facem să simtă valoarea noastră politică și morală, sa se convingă de solidaritatea tuturor Românilor de caracter, de minte și de inimă, și prin urmare de

inalterabilitatea postulatelor noastre şi astfel să-i facem să despere de reuşita scopurilor lor faţă de noi. Prin această logică am ajuns a ne susţineà întreaga programă veche, prin toate lungile frământări nefiind noi în stare de a găsì alt mod mai corespunzător scopului şi greutăţilor situaţiunei, altă atitudine de recomandat D-Voastre, decât tot aceea ce am adoptat-o cu unanimitate înainte de aceasta cu 3 ani.

Dară până când ne-am înţeles, şi am ajuns la acest concluz, am ascultat toate părerile câte numai ni s'au manifestat şi sunt dator a vă spune şi mărturisì, că au fost şi s'au ridicat şi voci de altă direcţiune, voci pentru modificarea programei noastre dela 1881, modificare în parte şi în total, în mai blând şi în mai aspru. V'am spus însă argumentele şi consideraţiunile pe baza cărora în cele din urmă a trebuit să recunoaştem cu toţii, că a decretà o programă cu mai puţin nu se poate sincer şi serios, şi dacă am face-o ar fi nedeamnă de noi şi totodată o mare greşală politică, o mărturisire a slăbiciunei noastre, pe care n'o avem. Iar a decretà o programă cu pretensiuni urcate ar fi neoportun şi pentrucă s'ar explicà, că răspundem la provocări cu provocări, că căutăm dinadins conflict cu puterea. Astfel cu toţii dorind a ţineà seamă de toate împrejurările am decis în unanimă bunăînţelegere, ca să vă recomandăm a primì în total şi în părţile ei programa dela 1881 şi cu concluzul luat lângă aceea.

Şi acum să-mi daţi voie să cetesc programa noastră dela 1881 şi să adaug la punctele speciale explicaţiunile ori informaţiunile necesare. Introducerea sună:

«*Partida naţională va lucrà pe teren legal pentru exoperarea următoarelor drepturi:*»

Va să zică din capul locului noi ne-am angajat pentru «*terenul legal*». Va să zică orice nelegalitate este exchisă din sânul partidei noastre. Până când noi cu scrupulozitate ţinem la acest angajament, calomnie este a numì partida noastră nepatriotică şi neleală.

Punctul I. sună:

«*În cât priveşte Transilvania, recâştigarea autonomiei sale*».

Va să zică tractează acest punct despre autonomia Transilvaniei, despre dreptul acestei ţări de a fi şi de a figurà în lume ca ţară de sine, cum a fost şi a figurat prin secoli, până la 1848 şi resp. 1868, făcându-şi ea însăşi legi şi gubernându-se ea însăşi prin fiii săi chemaţi şi cu Mareducele său în frunte. Acest punct

este foarte mult controversat din partea adversarilor noştri şi se explică astfel, ca atacam printr'însul o lege fundamentală a statului unguresc şi prin aceasta desconsiderăm şi provocăm pe factorii ce au votat şi sancţionat legea uniunei. Par'că noi am aţintì la rumperea de către stat! Apoi nu este aşa. Punctul nostru nu cuprinde decât dorinţa Românilor, ca pe cale legală Transilvania sa se reconstitue ca ţară autonomă, cum a fost ea şi cum trebuie să rămâna ea după legile fundamentale. Punctul deci este îndreptat numai în contra fuziunei cu Ungaria, fuziune ce nu se cuprinde nici într'o lege, ci pe care d-nii maghiari au executat-o succesiv, în mod clandestin, în înţeles contrar Românilor, a majorităţii ţării. Partida şi programa noastră nu este în contra unei uniuni, ca uniune, cum există atare între Croaţia-Slavonia cu Ungaria şi de asemenea între ţările de coroană autonome din Cislaitania cu aceasta. Acesta fiind înţelesul punctului, trebuie să-l susţinem.

Punctul al II-lea sună:

«*Introducerea ca lege a uzului limbei române în toate ţinuturile locuite de Români, atât în administraţiune, cât şi în justiţie* .

Acest punct cuprinde minimul ce poate şi trebuie să ceară un popor autohton şi numeros dela o ţară ce vreà să-i fie patrie, iar nu temniţă, să promoveze, iar nu să împiedece cultura, desvoltarea, moralitatea, credinţa în Dumnezeu şi dreptate. Căci, domnilor, nu respectare, ci adevărată insultare a acestora, scandal public este ceeace se face astăzi la noi prin funcţionarii publicì, cari nu cunosc şi nu vor să cunoască limba poporului, cari deci îl ocrotesc ca pe o turma de vite, îl judecă, dispun de averea, de onoarea, de libertatea lui personală, ba şi de vieaţa lui, şi-i spun sentinţa şi o execută fără ca bietul popor să priceapă un cuvânt şi sa ştie cum se face şi pentru ce se face!

Punctul al III-lea sună:

«*În ţinuturile locuite de Români aplicarea de funcţionari români, iar dintre neromâni numai de aceia, cari ştiu vorbì şi scrie româneşte şi cari cunosc moravurile poporului român, şi delăturarea uzului de astăzi de a se aplicà ca amploiaţi indivizi necunoscuţi şi necunoscători de popor* .

Aici ajunge sa amintesc, că numirea de funcţionari străini, cari nu cunosc limba şi îndatinarile poporului, a fost în curs de 300 de ani unul dintre gravaminele principale ale Ungariei

faţă de Austria, şi acum ei să nu găsească îndreptăţit, natural, acelaş gravamen al nostru, contra aceleiaşi barbarii a lor faţă de noi, mai vârtos când astăzi poporul, dupa lege cel puţin, nu mai e «servum pecus» al domnilor dela putere, cum erà odinioară?!

Punctul al IV-lea sună:

«*Revizuirea legii despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor în favoarea acestora, leala şi reala executare a tuturor legilor*».

Am arătat prin expunerile mele ca raportor, că legea pentru egalitatea naţională este plină de echivocităţi, că nu se aplică mai de fel, ba se ia în derisiune şi se modifica acuşi-acuşi prin cei dela putere şi nici o lege cevaşi favorabilă poporului nostru nu este executată sincer şi real. De acì se învederează necesitatea punctului IV.

Punctul al V-lea sună:

«*Eluptarea şi susţinerea autonomiei bisericilor şi a şcoalelor române confesionale, ca ale unor chestiuni curat de naţionalitate. Provederea din vistieria statului a şcoalelor române şi a altor institute de cultură naţională în proporţiune cu sacrificiile de sânge şi avere ce aduce naţionalitatea română pentru patrie, având a se delăturà legile şi ordinaţiunile contrare desvoltării naţionale*».

Cât pentru acest punct este adevărat, că una dintre bisericile române, cea ortodoxă, prin lege are acordate şi prin act maiestatic regulate multe şi preţioase drepturi şi libertăţi, dar nu tot aşa este şi cu ceealaltă biserică română. Către aceasta, precum am arătat şi în referatul meu, chiar dreptul legal invederat al bisericei ortodoxe puţin se respectă, şi mereu se calcă prin domnii dela putere, după drag capriciul lor, una câte una drepturile şi libertăţile acordate şi regulate. Cazul dela Panciova, precum multe altele de diferită natură, sunt dovadă vie. Pirn aceasta se motivează punctul.

Punctul al VI-lea sună:

«*Crearea unei legi electorale pe baza sufragiului universal, sau cel puţin pe baza, ca fiecare cetăţean supus la dare directă să fie învestit cu dreptul de alegere*».

La acest punct s'au făcut în comisiune mai multe amandamente. Au dorit unii, ca să se şteargă pretensiunea sufragiului universal, căci ea ar fi neliniştitoare pentru mulţi cari cred, că ne apropiem de partidele extreme, de radicali, şi chiar de so-

cialişti. Au cerut ştergerea cu atât mai vârtos, că pentru noi, cari nu avem proletari, nici n'ar fi necesar votul universal. Dar s'a reflectat la aceasta, că postulatul nu este nici radical, nici revoluţionar, nici de prisos pentru noi, sau pentru oricare popor din lume. Franţa, Germania, Italia, Sviţera, Norvegia, şi încă multe ţări bogate, culte şi conservative, se bucură de votul universal şi nu l-ar abrogà odată cu capul. Şi ceice deci ne acuză pentru această pretensiune, în opinia publică a Europei nu pot să ne strice. Dar în fine noi nu cerem votul universal absolutamente, ci alternativ, învoindu-ne din capul locului şi la un cens mai mic, cens moderat şi egal pentru toţi. Pe aceste motive, după lungă discuţiune, punctul a rămas intact.

Punctul al VII-lea sună:

«*Fiindcă prosperarea statului e condiţionată de mulţumirea tuturor civilor săi, iară prin protejarea unei naţionalităţi şi suprimarea celorlalte se provoacă nemulţumire, se turbură liniştea între concetăţeni şi se nutreşte ura reciprocă*: *partida naţională va luptà contra tuturor tendinţelor de maghiarizare manifestate din partea organelor statului pe cale directă sau indirectă, ca în contra unor fapte nepatriotice*».

Aşa cred, că după cele multe argumente aduse în contra tendinţelor de maghiarizare acest punct n'are trebuinţă de o ulterioară explicare şi motivare.

Punctul al VIII-lea sună:

«*In chestiunile libertăţilor publice comune peste tot, precum şi în ale reformelor necesare în administraţiunea publică, şi mai ales în situaţiunea economică-financiară, respective în privinţa sarcinilor publice devenite ne mai suportabile, partida naţională va conlucrà frăţeşte cu toţi aceia, cari mai vârtos ţin cont de interesele şi bunăstarea poporului peste tot*».

Acest punct propriamente cuprinde aceea, că partida noastră, deşì este o partidă de sine, care nu se poate contopì sau fuzionà cu nici o partidă maghiară în a cărei programă nu încap postulatele noastre naţionale, şi anume, recunoaşterea noastră ca individualitate naţională egal îndreptăţită cu cea maghiară, ea totuşi este gata a conlucrá cu toţi aceia, cari vor tinde la reformarea dreptului public, a administraţiunii publice, a finanţelor şi economiei statului peste tot, întru interesul, adecă spre uşurarea sarcinelor poporului. La discuţiunea asupra acestui punct comisiunea D-Voastre fiind provocată dintr'un inci-

dent special s'a pronunţat şi în privinţa chestiunii, dacă partizanii noştri cu ocaziunea alegerilor pentru dietă pot pactà cu partizanii guvernului maghiar actual şi îi pot sprijinì pe aceştia? Pe baza acestei deciziuni comitetul central al D-Voastre va executà acest punct astfel, ca el să nu sufere interpretari false.

În fine punctul al IX-lea sună:

«*Chestiunea dualismului nefiind astăzi la ordinea zilei, partida naţională îşi rezervă a se pronunţà asupra ei la timpul său*».

Şi acest punct, oricât de inofensiv pare el, voiau unii sa-l modifice, din motivul, fiindcă dualismul atingând articolii XII. şi XXII. din 1867, noi prin punctul acesta par'că am trage la îndoială valoarea acestor legi sancţionate. S'a propus deci, sau să ştergem punctul întreg, sau să-i facem acest adaus: înţelegându-se de sine, că art. XII. din 1867 pe cât timp stă în vigoare este respectat de noi. Dar s'a reflectat din alte părţi, că noi în general nu negăm valoarea nici unei legi, căci din capul locului am enunciat în fruntea programei noastre, că activitatea noastră va fi pe teren legal. Orice mişcare, orice acţiune vom întreprinde, va fi cu respectarea legilor în vigoare. Astfel delăturându-se orice urmă de dubietate în privinţa legalităţii noastre, cu toţii ne-am învoit a susţineà şi acest punct al programei. Şi astfel s'a făcut posibilă susţinerea în total, în unanimitate a programei dela 1881, care recomandându-o, va rog s'o adoptaţi şi D-Voastră tot asemenea.

Primind noi în unanimitate programa, am consultat asupra executării ei şi acì mult mai cu înlesnire am ajuns la convingerea, că între împrejurările neschimbate în cari ne aflam abià ne rămâne alta de făcut, decât să susţinem în esenţă nealterată rezoluţiunea dela 1881, adecă: rezistenţă pasivă la alegerile pentru dieta din Budapesta în Transilvania, iar în celelalte parţi cea mai încordată activitate.

Ni s'au făcut, ce e drept, propuneri, atât ca să decretam activitatea pentru toate parţile, cât şi pentru pasivitate peste tot. Pentru activitate peste tot a pledat unul, şi argumentul i-a fost cel de ani de atâteaori întonat, că activitatea, oricât de sterilă ar fi, ne deprinde la luptă, pasivitatea la inerţie, la inerţia de care şi aşa avem prea multă! În teorie şi generalitate argumente foarte plausibile, dar la cari s'a reflectat din vieaţa practică, cum activitatea, în condiţiuni degradatoare, activitatea de sclav,

activitatea cu mânile legate, unde nu poţi face decât ceeace voieşte tiranul, pentru el, nu pentru tine, această activitate este o sinucidere, mai rea decât moartea, caci este şi dăunoasă şi ruşinoasă, este moarte morală, de altă parte, ca rezistenţa pasiva, precum o înţelegem noi, nu înseamnă neactivitate, ci numai abstinenţă dela urnă pentru dieta Ungariei, iar de acì încolo cea mai încordată şi zeloasă activitate. Astfel propunerea pentru activitate peste tot n'a fost sprijinită. Mai mulţi şi-au ridicat graiul pentru pasivitate peste tot, şi aceştia cu grave motive practice. Las' c'au intonat uniformitatea în ţinuta noastră pe baza solidarıtaţii şi unitaţii noastre naţionale, dar ei totdeodată au aratat, că forţa de sus, ce în Transilvania se exerciază prin lege, colo în Ungaria şi în Banat nu este mai puţină prin măsurile administraţiunii publice, în cari se concentrează forţă, şi viclenie şi corupţiune, căci alegeri libere nu există în constituţionalismul maghiar.

Cu toate acestea nici această propunere n'a întrunit majoritatea, avându-se şi de astădată cu tot dinadinsul în vedere diferenţa situaţiunii legale între Transilvania şi între celelalte părţi ungaro-banatice, şi zicându-se, că pe cât timp Românii din Transilvania, majoritatea ţarii, care poartă majoritatea sarcinelor publice, prin legi, adeca prin ceeace decretă uniunea-fuziune, ignorând votul lor şi executându-se în contra lor, şi prin cea electorala, creată expres în contra lor, pentru reducerea lor la o valoare minimala, degradatoare, au conştiinţa acelei degradări şi simţul onoarei şi demnităţii lor naţionale, ei nu se pot înfaţişà, ca să participe la dieta din Budapesta, fară a se degradà şi devalvà ei înşişi! Las' să ne devalveze alţii, fara vina noastra! Aceasta n'o putem împiedecà în faţa puterii de stat superioare, care îi apară, dar noi sa nu primim! Daca cineva ma învita cu sine la masă, dar îmi pune condiţiunea, ca să nu vin în deplină valoarea mea, ci numai mititel, umilit şi smerit, ca sa poata face cu mine ce va vreà, chiar să-şi bată joc de mine, eu unul nu m'aş duce şi de bunăseamă, că om cu simţ de stima de sine nu se va duce. Aş vreà eu să văd pe d-nul prim-ministru Tisza ce ar zice, dacă noi bunăoară l-am fi învitat la această adunare a noastră, apoi aici l-am tractà ca pe un solgabirau, sau şı mai puţin, şi când s'ar plânge şi nacăjì noi l-am cam mai şi insultà şi i-am arătà uşa, cum fac ei cu deputaţii noştri când le arată calea cătră Bucureşti!

Iată baza cea mai legala pe lume pentru rezistenţă pasivă a Românilor ardeleni. Această bază legala însă lipseşte Românilor din Ungaria şi Banat. Abuzuri de lege şi de putere sunt şi acolo nenumarate, ca pretutindenea sub stapânirea d-nilor maghiari. Se falsifică listele, se corump şi forţează alegătorii, se minte şi se înşeală ca după o sistema. Ba prin lege şi administraţiune se împart cercurile electorale cât se poate de mai nedrept printre Români, venindu-se câte 40, 50, ba şi peste 90 mii de suflete pe un cerc, bunaoara în Caransebeş, şi pe unde numai se poate Românii împărţindu-se prin cercuri de altă naţionalitate, ca să fie paralizat votul lor, pe când cercurile maghiare rar trec peste 30 de mii, foarte des însa abia au câteva puţine mii de suflete şi pururea astfel se arondează şi acì alegatorii, anume, dacă sunt guvernamentali pururea astfel se conscrie, ca să poată majorizà pe nemaghiari. Dar cel puţin în privinţa censului nu este deosebire între cetaţenii de diferite naţionalilăţi. Cu ocaziunea acestor consideraţiuni ni s'a amintit ca exemplu cazul din Hont, unul dintre comitatele cele mai bine administrate, cu poporaţiune mestecată, maghiară şi slava, din care comitat s'a publicat prin foile opoziţiunii maghiare textul autentic al unei circulare secrete a vicecomitelui cătra subprefecţi, prin care li se demanda sa mijloceasca a se compune listele alegătorilor astfel, ca cei dubii şi cei opoziţionali de notorietate în orice mod să fie lipsiţi de vot! Şi s'a zis, ca daca în comitate chiar cu Maghiari se face asemenea, ne putem închipuì cum se lucreaza în cele cu Români! Cu toate acestea abuzurile se pot preîntimpinà prin o bună veghiare şi o rezoluta firmă paşire în contra lor şi o neîncetată combatere şi blamare a lor în publicitate, pe când cu legea rea nu-ţi poţi trage seama. Din cazuri ca cel din Hont învăţăm a cunoaşte încă un lucru, motivul pentru care înaltul guvern maghiar atât de mult îşi alege organele şi aplică printre Români tot oameni străini şi fără consideraţiuni, ferindu-se de oameni de ai noştri ca de ciumă! Şi acì ni se desleaga enigma, pentruce ei, domnii noştri, în Caraş-Severin de curând făcură atâta toiu şi atâtea fărădelegi, alarmară ţara întreagă, ca să împiedece realegerea Românului Simonescu de vicecomite, macar că-i recunoşteau acestuia diligenţa şi capacitatea eminenta şi măcarcă aparţineà partidei guvernamentale. Se temeau adecă de onorabilitatea lui ca Român! Deci trebuie sa fim mândri şi sa dam mulţumita

ceriului, că puţini, foarte puţini Români avem atât de stricaţi şi degradaţi, ca să merite încrederea domnilor maghiarì dela putere!

După toate acestea, domnii mei, cred că pot încheià, mai având numai a vă cetì proiectul de rezoluţiune prin a cărui primire vă rog a încuviinţà propunerea comisiunii D-Voastre de 30. Acest proiect e scurt şi sună aşà:

Reprezentanţii alegătorilor români din toate părţile locuite de Români de sub coroana Sfântului Stefan, adunaţi în număr de 165 la Sibiiu în conferenţă, în zilele de 1, 2 şi 3 Iunie n. 1884, cu scop de a luà în consideraţiune situaţiunea statului peste tot şi a naţiunii române în special şi pe baza acestei situaţiuni a se consultà şi a decide asupra atitudinei alegătorilor români faţă cu alegerile pentru dieta proximă din Pesta, constatând, că situaţiunea dela 1881 încoace nu s'a schimbat întru nimic spre mai bine şi că de sus dela putere nu s'a ţinut seamă câtuşi de puţin de durerile şi trebuinţele poporului român, ba tendinţele de prigonire naţională au devenit tot mai pronunţate şi nesuferite;

constatând prin urmare, că în faţa acestor triste experienţe nu le rămâne Românilor alt mijloc legal de apărare, decât acela pe care şi l-au ales la 1881, decid după o serioasă consultare:

a se susţineà şi mai departe în întreg cuprinsul său programa adoptată la anul 1881, precum şi politica de rezistenţă pasiva pentru Românii din Transilvania, iar pentru cei din Banat şi Ţara Ungurească continuarea luptei opoziţionale-naţionale active.

Pentru executarea programei şi pentru conducerea ţinutei politice adunarea numeşte din sânul său un comitet central de 12 membri, însărcinându-l a face între marginile legilor tot ce va aflà de lipră şi folositor, atât cu privire la alegerile dietale proxime, cât şi faţă cu alegerile municipale, şi peste tot pentru apărarea cauzei române naţionale şi pentru luminarea opiniunei publice în ţara şi în strainătate».

Încheiu rugându-vă încă odată, să primiţi, în unanimitate. (Bravo! Primim, primim! Să trăiască.)» *)

Şedinţa se suspinde, iar după redeschidere prezentează delegatul *Dr. Stefan Păcurariu* un alt proiect de

*) Din *actele conferenţei*, etc.

rezoluţiune, dar conferenţa nu întră în desbaterea lui, cì la propunerea delegatului *Diamandi Manole* primeşte în unanimitate şi între aclamări sgomotoase propunerea comisiunei.

Conferenţa ia apoi la cunoştinţă plăcută raportul comitetului electoral permanent şi îi exprimă mulţămită şi recunoştinţă pentru activitatea desvoltată. Noul comitet central se alege cu aclamaţiune astfel: Vincenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Coriolan Brediceanu, Parteniu Cosma, Iuliu Coroianu, Nicolau Cristea, George Pop, Ioan Popescu, Dr. Ioan Raţiu, Visarion Roman, Iosif Şterca Şuluţiu şi Anania Trombitaş. Se decretează, că în locul membrilor eşiţi din comitet în cursul periodului de trei ani, comitetul poate se aleagă, spre a se întregì, alţi membri noi.

Şedinţa se ridică la orele 3 şi jumătate.

În 6 Iunie 1884 comitetul central al partidului naţional român a adresat alegătorilor români din statul ungar apelul următor:

«Cătră alegătorii partidei naţionale române!

Când reprezentanţii alegătorilor români din Ungaria şi Transilvania, în conferenţa electorală ţinută în Sibiiu în 12—14 Maiu 1881, faţă de curentul politic ce se urmează în patria noastră au decis a perseverà încât pentru Transilvania în rezistenţă pasivă, iar încât pentru Ungaria a continuà activitatea opoziţională, — o făcură aceasta în speranţa, că factorii politici dela putere nu vor rămâneà nesimţitori faţă de întemeiatele gravamine şi justele postulate ale unei poporaţiuni, şi respective părţi a statului de trei milioane suflete. Mai ales a sperat conferenţa noastră dela 1881, că guvernul responsabil după o luptă grea de 16 ani consumătoare de cele mai nobile puteri spirituale şi materiale ale patriei, însă fără de tot succesul, va înţelege, că prin crearea de legi ţintitoare nu numai la împiedecarea desvoltării naturale a popoarelor nemaghiare din patrie, ci îndreptate anume şi direct spre desnaţionalizarea acestora, prin nerespectarea şi eludarea chiar şi a acelor legi, cari întind oarecare scut naţionalităţilor, prin ruinarea buneistări materiale a ţarii şi a singuraticilor, nu se slăbesc numai naţionalităţile nemaghiare, din cari în prevalentă majoritate e compus statul nostru poliglot, ci se slăbeşte acesta însuş.

A sperat conferenţa noastra, ca guvern şi legislaţiune se vor patrunde de adevarul etern, ca numai iubirea fraţească între popoare, bazată pe mulţumirea tuturor prin egala îndreptaţire, poate produce prosperarea şi înflorirea patriei şi poate garantà bunaînţelegere şi pacea între popoarele ei.

Speranţa aceasta nu s'a realizat.

În întreg decursul periodului electoral 1881—1884 nu s'a facut nici cel mai mic pas spre îmblânzirea sorţii noastre, sau cel puţin spre apropierea de ideea dreptăţii, singura bază durabilă a staturilor de drept.

Din contră, în toate direcţiunile şi pe toate terenele vieţii publice s'au sporit nedreptaţile faţă de naţiunea noastra, s'au asprit măsurile spre jignirea tuturor intereselor noastre vitale şi s'au potenţat atacurile spre desnaţionalizarea elementului român din patrie, în care trăeşte de 17 secoli, şi pe care de nenumărateori a apărat-o şi susţinut-o până la ultima picătura de sânge.

În mai mare măsură ca mai nainte s'a desconsiderat în decursul acestui period electoral egala îndreptaţire a naţionalitaţilor, garantată prin o lege a ţării, care oricât este ea de nechitabilă, totuşi ar întinde ceva mângăiere civilor nemaghiari, cari supoartă în aceeaşi măsură toate greutăţile statului.

În mai mari dimensiuni ca mai nainte s'a lucrat spre delaturarea uzului limbei române din întreaga administraţiune publica, şi în loc de sprijinirea institutelor de cultură naţională din vistieria statului, s'au luat măsuri nouă legislatorice şi administrative, ca acel uz sa se scoată şi din institutele de învaţamânt public, înfiinţate şi susţinute din sudoarea noastră proprie.

Tendinţa de maghiarizare pe cale directă şi indirecta a trecut în netoleranţa neînfrânata, care propagata din partea autoritaţilor publice de stat, de sus până jos, şi nutrita de presa maghiara, a pătruns toate păturile societăţii astfel, încât Românul ca Român nu mai întâmpina în patria sa astazi decât înfruntari nemeritate dela cei puternici, şi insulte publice dela gloatele fanatizate.

Autonomia Transilvaniei, care noi pe baza experienţei noastre de secoli încoace o pretindem ca garanţă pentru drepturile ce să cuvin naţiunii noastre, nu numai că a rămas neconsiderată, dar aceasta pretensiune a noastra se foloseşte ca armă în contra noastră, explicându-se de o tendinţă îndreptată în contra unităţii statului unguresc. Succesiv şi pe sub mână s'au şters şi delă-

turat până şi urmele exterioare ale existenţei acestei ţari şi s'a creat astfel completa ei fuziune cu Ungaria. Numai o instituţiune parţială pentru Transilvania s'a susţinut cu rară cerbicie: legea electorala separată, pentruca aceasta exchide orice influenţă competentă a Românilor în legislaţiune şi asigură rassei maghiare egemonia peste două din trei parţi a poporaţiùnii.

Din aceste considerante conferenţa generală a partidei naţionale române, compusă din câte doi bărbaţi de încredere ai alegatorilor români din 86 cercuri electorale locuite de Români, n'a avut nici un motiv de a se abate dela statoririle sale din 1881, ci pe deoparte spre a declinà dela sine responsabilitatea pentru slabirea statului prin nedreptaţirea naţionalităţilor şi neliniştea provocata prin aceasta, pe de altă parte spre a-şi salvà dreptul de a insistà la delaturarea legilor apăsatoare aduse de noi fară de noi: a conclus de a susţineà în toate punctele sale programa partidei formulată la 1881, ca una, care dă pe deplin expresiune nemulţumirii şi neîncrederii Românilor faţă de cei dela putere, faptele şi tendinţele lor, şi a observà şi de astadata aceeaşi atitudine în privinţa alegerilor dietale, ca atunci.

În sensul acesta conferenţa în şedinţa sa dela 3 Iunie a luat cu unanimitate următoarea rezoluţiune:

Reprezentanţii alegătorilor români din toate părţile locuite de Românii de sub coroana Sftului Stefan, adunaţi în număr de 165 la Sibiiu în conferenţă electorala în zilele de 1, 2 şi 3 Iunie n. 1884 cu scop de a luà în consideraţiune situaţiunea ţarii peste tot, şi a naţiunii române în special, şi pe baza acestei situaţiuni a consultà şi decide asupra atitudinei alegatorilor români faţă de alegerile pentru dieta proximă din Budapesta, constatând în unanimitate, că dela 1881 încoace situaţiunea nu s'a schimbat întru nimic spre mai bine, şi că de sus dela putere nu s'a ţinut seamă câtuşi de puţin de durerile, dorinţele şi trebuinţele poporului român, ba că tendinţele de perzecuţiune naţională au devenit tot mai pronunţate şi nesuferite, constatând prin urmare, ca în faţa acestor triste experienţe nu le rămâne Românilor alt mijloc legal de apărare, decât acela pe care l-au ales la 1881, decid după o serioasă consultare:

«A susţineà şi mai departe în întreg cuprinsul său programa adoptată la 1881, precum şi politica de rezistenţa pasiva pentru Românii din Transilvania, iar pentru cei din părţile bănăţene şi ungurene continuarea luptei opoziţionale naţionale active.»

Pe când subscrisul comitet central numit în aceeaşi şedinţa pentru executarea programei şi pentru conducerea ţinutei politice a partidei aduce acestea la cunoştinţa tuturor alegătorilor români, află de trebuinţă a însemnà cu deosebire, că rezistenţa pasivă pentru Românii din Transilvania se refere numai la alegerile de deputaţi dietali. In toate celelalte sfere inferioare ale vieţii publice, anume, în afacerile municipalităţilor şi ale comunelor, aderenţii partidei noastre vor aveà a desvoltà între marginile legilor cea mai energică şi zeloasă luptă pentru susţinerea şi apărarea drepturilor naturale şi pozitive, ce să cuvin naţiunii noastre.

Asemenea aflam a observà, că deoarece în sensul rezoluţiunii de mai sus participarea la alegerile dietale în părţile bănăţene şi ungurene are de scop lupta opoziţională faţă de curentul politic dominator, alegătorii români din acele părţi nu vor puteà sprijinì pe nici un candidat aderent partidei guvernului actual.

Punându-se prin acestea în vederea alegătorilor români atitudinea, ce conferenţa delegaţilor lor a aflat de bine a li-o recomandà, sperăm, că lucrarea lor spre executarea programei noastre va corăspunde pe deplin demnităţii unei naţiuni cu conştiinţă de sine şi de importanţa sa ca popor relativ cel mai număros şi compact între naţionalităţile nemaghiare din patrie.

Intruniţi solidari sub egida dreptăţii şi a moralităţii să întrăm cu noul period electoral în luptă nouă pentru sfintele noastre drepturi, să apărăm cu statornicie ceeace ne este mai scump: existenţa şi demnitatea noastră naţională în bine priceputul interes şi spre prosperarea scumpei noastre patrii!

Sibiiu, în 6 Iunie 1884. Comitetul central al partidei naţionale române: *G. Bariţiu*, preşedinte. *A. Trombitaş*, secretar».*)

In urma acestui apel Românii din Transilvania au observat iarăşi pasivitatea la alegerile pentru dietă, candidaţi naţionalişti români nu au pus, iar în Ungaria şi Banat partidul naţional român a pus candidaţi în multe cercuri electorale cu majoritate românească, dar numai cu trei a putut străbate. A fost ales *Vincenţiu Babeş* în cercul Sasca-montană, *Petru Truţia* în Baia-de-criş şi generalul *Traian Doda* în Caransebeş.

*) Din *actele conferenţei,* etc.

Deschiderea parlamentului.

Deschiderea dietei, în ciclul acesta, s'a făcut în 27 Septemvrie 1884. Prezident de etate a fost şi de data aceasta *Boér Antal*, care a comunicat deputaţilor, că deschiderea solemnă a parlamentului ungar se va face în 29 Septemvrie 1884, la orele 12 din zi, în palatul regal din Buda, prin Majestatea Sa Regele. Independiştii au declarat şi cu ocaziunea aceasta, prin rostul şefului lor, Irányi Daniel, că ei nu iau parte la deschiderea solemnă, fiindcă nu pot admite, că e corect, ca pe palatul regal să se pună şi steagul negru-galben.

Majoritatea deputaţilor din cameră şi membrii casei magnaţilor s'au prezentat însă în 29 Septemvrie 1884 în sala tronului din palatul regal din Buda, unde la orele 12 şi-a făcut intrarea, cu ceremonialul obicinuit, Majestatea Sa Impăratul şi Regele Francisc Iosif I, şi urcând tronul a cetit cu glas înalt următorul *mesaj de tron*:

«Stimaţilor domni magnaţi şi deputaţi! Iubiţi supuşi!

Cu iubire vă salutăm la începutul acestui ciclu parlamentar, şi sperăm cu toată încrederea, că sub durata acestuia, ca şi până acuma, vă veţi împlinì importanta chemare cu neobosită diligenţă.

Înainte de toate vă reamintim, că reorganizarea casei magnaţilor, intenţionată de mai multeori, acum nu se mai poate amână! Norocoasa deslegare a acestei chestiuni este pentru timp îndelungat de mare importanţă. Nu ne îndoim, că tactul, înţelepciunea şi patriotismul D-Voastre va face această reorganizare cu considerarea postulatelor desvoltării istorice şi a timpului prezent, corespunzător intereselor statului unguresc.

Pe toate terenele vieţii de stat multe şi importante chestiuni îşi aşteaptă deslegarea. Regimul nostru va face propunerile cerute.

Stabilirea pensiunilor oficianţilor de stat, pe bazele cari mai mult corespund echităţii; întregirea legislaţiunii penale prin regularea procedurii penale; crearea codicelui civil, cel puţin în părţile principale; regularea chestiunii pentru prestarea lucrărilor publice; regularea Dunării, de sus dela graniţă, până la Duna-Radvány, cerută de interesele navigaţiunei; noua codificare a dreptului fluvial, a poliţiei de câmp şi a dreptului montan; de-

läturarea piedicilor navigațiunii; crearea tribunalelor administrative: toate acestea, pe lângă altele, vor formà obiectul activității D-Voastre.

La facerea acestor propuneri, asemenea și la alte chestiuni ce se vor ivì, guvernul nostru va fi condus de moderațiune și progres, cumpănind interesele situațiunii țării, ale națiunei, și fiind cu posibilă crutare față de interesele actuale.

Se va pune cea mai mare îngrijire pe aceea, ca succesele câștigate cu privire la restabilirea echilibrului în chiverniseala statului sa nu se pericliteze, ci din contra, să fie permanent progresul cu privire la completa restabilire a echilibrului.

Acest important scop cu tenacitate va fi urmărit de către guvernul nostru, care se va reținea și nu va pune greutați peste măsură de mari pe umerii națiunii. Va aveà în vedere totdeauna crutàrea cea mai mare, însă fară a se lipsì țara de aceeace este neaparat de lipsă pentru siguranța și întărirea materială și morală a statului.

Vă facem atenți, că prelungirea duratei sesiunei parlamentare, după experiențele de pâna acuma, se vede de oportună, în interesul patriei.

Articolii de lege XIX și XXV din 1878 cu finea anului 1887 ies din vigoare. Din acest prilej vi-se vor face propuneri noue.

Va fi neapărat de lipsă să vă ocupați și cu chestiunea convenției vamale și comerciale, încheiată cu ceealaltă parte a monarhiei, la anul 1878. La deslegarea acestei chestiuni ambele parți, în mod egal, vor aveà a nu pierde din vedere considerantele echității. Ne place a crede, că din nici o parte nu va lipsì justa prevenire, și aceasta cu atât mai vârtos, cu cât suntem convinși, că zace în interesul egal al ambelor părți din monarhie, ca înoirea acestei convențiuni să se facă cu cea mai mică șovaire și cât se poate mai în grabă.

Raporturile noastre cu Germania sunt cât se poate de intime, iar cu celelalte state încă stăm în cele mai bune raporturi de amiciție, ceeace ne face să sperăm cu siguranță, că neîmpiedecați de complicațiuni externe, vă veți puteà consacrà activitatea pentru binele scumpei noastre Ungarie.

De bună seamă vă veți folosì de acest prilej, ca dupa putință să realizați tot ce va servì spre promovarea înflorirei materiale și spirituale a scumpei noastre Ungarie. Vă veți folosì

de el spre a curmà, cu înţelepciune politică, şi dacă să va cere, cu toată energia, neajunsurile interne, *şi a delătură agitaţiunile, cari duc la frecări între naţionalităţi, confesiuni şi clase sociale în ţările de sub coroana Sfântului Ştefan*, făcând ca acestea *prin convieţuire în mod egal să-şi afle îndestularea lor*, şi să conlucre cu puteri unite şi însufleţite la promovarea binelui, nimbului şi splendoarei tronului şi a patriei.

Cu expresiunea încrederei nutrite în această direcţiune şi cu dorinţa, ca atotputernicul să vă binecuvinte activitatea, declar parlamentul deschis».*)

In şedinţa din 30 Septemvrie 1884 deputaţii şi-au prezentat credenţionalele şi au fost împărţiţi în nouă secţiuni, pentru a-şi face reciproc verificările. Din dietă au făcut parte de astădată următorii deputaţi români: Naţionalişti, aleşi pe baza programului naţional român, stabilit în conferenţa dela Sibiiu din anul 1881, *Vincenţiu Babeş*, *Traian Doda*, general, şi *Petru Truţia*, iar guvernamentali, aparţinători partidului liberal: Ioan Beleş, Sigismund Ciplea, Dr. Iosif Gall, Constantin Gurban, Petru Mihalyi, Atanasiu Ratz, Alexandru Roman, G. Serb şi G. Véghső. Două secţiuni şi-au ales raportori români: a doua pe G. Serb şi a cincea pe P. Mihalyi. Constituirea definitivă a dietei s'a făcut în şedinţa din 4 Octomvrie 1884, când a fost ales prezident *Péchy Tamás*. Comisiunea pentru compunerea adresei a fost aleasă în şedinţa din 7 Octomvrie 1884.

In şedinţa din 3 Decemvrie 1884 deputatul român *Dr. Iosif Gall* prezintă dietei, ca raportor al comisiunei judiţiare, raportul despre proiectul de lege referitor la modificarea articolului de lege XX dela 1877, sunător despre chestiile de tutorat şi curatelă. Prezidentul enunţă, că se va tipărì şi la timpul său va fi pus la ordinea zilei.

Discuţia asupra budgetului.

La discuţia generală asupra budgetului a luat cuvântul, în şedinţa din 4 Decemvrie 1884 (se aflà în discuţie budgetul anului 1885), deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş*, care a rostit vorbirea următoare:

---

*) Din *Telegraful Român»*, anul 1884, Nr. 110.

«Onorată casă! Am urmărit cu atenţiune discuţia de până acuma şi mărturisesc, că am fost în multe privinţe lămurit prin aceeace s'a spus, atât de pe băncile ministeriale, cât şi de pe băncile opoziţiei. Dar totuşi mai există multe puncte, şi mai ales chestia principală: adevărata direcţie politică, în care nu s'a făcut nici o desvoltare. Eu cel puţin nu am auzit să fi fost atinsă din nici o parte. Fie-mi permis deci se recomand părerile mele, exprimate în această privinţă, în atenţiunea acelora, în al căror interes zace să asculte şi păreri contrare.

Intrebarea e aceasta: starea materială a ţării e bună, s'a îndreptat, ori e rea? Pentrucă aceea nu o trage nime la îndoeală, că dările sunt foarte grele, şi că poporaţiunea nu e de loc mulţămită cu sarcinile pe cari le are. Eu cel puţin în afară de casă, dar chiar şi aici, nu am auzit dela nime şi nici din opiniunea publică manifestată în ziare nu am aflat, că poporaţiunea ar fi mulţămită şi că nu ar simţì foarte mult greutatea dărilor şi a sarcinilor.

Dacă ia omul în mână un budget şi îi examinează şi analizează poziţiile, prima întrebare pe care şi-o pune e, că în ce raport stau ele între olaltă şi prin ele budgetul cu celelalte budgete premergătoare?

Pentrucă sumele pot să fie oricât de mari; dacă se dovedeşte, că în aceeaşi proporţie, ori poate şi mai bine s'au desvoltat bunăstările materiale ale ţării, nu se poate spune, că budgetul ar fi prea urcat.

Eu arunc o privire asupra vremilor în cari a fost prezentat primul budget monarhic, din partea guvernului de atunci, reichsrathului extraordinar. Ştim foarte bine, că guvernul absolutistic a domnit zece ani, guvernul lui Bach, şi anume, în monarhia întreagă, şi ne aducem bine aminte, că sistemul acela de guvernare a căzut, nu în urma celor întâmplate la Solferino, ci în urma prezentării, respective condamnării publice a primului budget.

Care erà atunci budgetul întregei monarhii? Îl cunoaştem din pertractările acelui reichsrath extraordinar. Mă voiu restrânge numai la datele cele mai principale, respective la citarea sumelor mai însemnate.

Dupăcum a stabilit senatul imperial de atunci acest budget, cheltuielile întregei monarhii erau cam 340—345 milioane, deci aşa de mari, cum sunt astăzi numai ale Ungariei. Şi atunci au

aflat, mai ales membrii maghiari ai senatului imperial, pentrucă aceştia dădeau tonul, că budgetul e foarte îngreunator, aproape insuportabil, fiindcă pe un suflet cade dare 10 fl. incluzive cheltuielile comunale, de comunicaţie şi şcolare, etc. Deci atunci sarcina poporaţiunii erà 10 fl. de suflet. La noi acum sunt sarcinile mai mari. Exportul şi importul, adeca comerciul cu străinătatea, erà 275, respective 300 milioane, aşa, că importul a fost cu 20—25 milioane mai mare decât exportul. Bilanţul comercial al monarhiei, faţă de străinătate, erà deci pasiv. Pentru zilele noastre acest bilanţ nu e stabilit în mod amănunţit, dar cu greu va puteà fi mai favorabil.

Datoria permanentă, făcută în acei 10 ani de guvernul absolutistic, care a reorganizat întreaga monarhie şi a purtat şi un razboiu mare, a fost de 1,300 de milioane, deci o sumă egala cu aceea, care corăspunde datoriilor Ungariei, făcute cu începere dela anul 1868 din partea guvernului unguresc. Şi atunci în general, dar nu numai atunci, ci şi mai târziu, în dieta dela 1861, şi de atunci încoace totdeauna, am accentuat toţi, că budgetul acesta e insuportabil, că sarcinele acelea ruinează ţara, poporul. Şi apoi declaraţia guvernului de atunci, ca deficitul, care atunci făceà 45—50 de milioane, nu poate să fie acoperit deocamdată, a fost motivul, care a pus capăt absolutismului, şi s'a recurs la constituţionalism, respective la parlamentarism.

De atunci au trecut 24 de ani, respective 17 ani, de când în Ungaria guvernul parlamentar a luat conducerea ţării. Cunoaştem datele şi ştim, cum am ajuns, ca budgetul patriei noastre, pe care guvernul patriotic l-a primit cu suma de 140—150 milioane, sa fie astăzi mai mare decât de 300 milioane. Ştim şi aceea, că în dări directe ţara plăteşte mai mult decât 95 de milioane. Mult stimatul domn ministru de finanţe ne-a lamurit, că în aceste 95 de milioane se cuprind şi interesele de despăgubire urbarială şi sumele de amortizare. Dar fara de acestea mai ramân 75 de milioane ca dare directă, o sumă în proporţie cu mult mai mare decât aceea de pe vremea absolutismului în întreaga monarhie, şi chiar cu mult mai mare decât darea directă, care îngreunează ceealaltă parte a monarhiei.

Dar şi despre celelalte dări, adecă despre darile indirecte, ştim, că sunt foarte apăsătoare, şi totuşi, cu toate că greutatea lor o simte ţara întreagă, guvernul şi partidul său afirma, ca sunt de suportat. Din partea opoziţiei, fireşte, s'au ridicat glasuri con-

trare. Intrebarea e deci, că cine are dreptate? Datele pe cari le-a produs opoziţia, sunt convingatoare. Dar şi explicarea pe care a dat-o în câteva rânduri mult stimatul domn ministru de finanţe încă ar fi liniştitoare, daca ar fi mai întregită cu unele. Dacă adecă mult stimatul domn ministru de finanţe ar fi în stare să-mi arate, că în aceeaşi proporţie s'ar desvoltà şi îmbogăţirea şi bunastarea ţării, aşi recunoaşte, că nu e întemeiată de loc nemulţumirea. (Voci din dreapta: nici nu e!) Da; dacă dl ministru de finanţe ar puteà dovedì, că sub Bach au fost mai multe, ori cel puţin că nu au fost mai puţine execuţiile de dare decât astăzi la noi, — acele execuţii de dare, cari în Europa întreagă sunt caracterizate astfel, că amasurat naturii lor sunt fără păreche şi ruinează capitalul şi averea, — zic, dacă ne-ar puteà arătà domnul ministru lucrul acesta, atunci aşi spune şi eu, că nu există împintenare mai mare, că nu se extinde săracia. Dacă ni s'ar arătà, că importul e mai mic decât exportul, că prin urmare întră mai mulţi bani în ţară decât ies: aşi fi gata să cred, că nu e de loc mai rea, ci e chiar mai buna economia noastră naţională.

Dar dacă luăm în considerare, că nu numai datoria de stat, ci şi datoria particulara e foarte mare; dacă consideram, că datoria Austriei a fost la anii 1860/61 de 1300 milioane, pe când noi avem până acuma, ce e drept, ca datorie contractată din partea guvernului numai 1300 de milioane, dar dacă mai socotim datoriile flotante, din cari nu ştim cât cade asupra noastră, şi mai adăogăm şi cele 30 de milioane pe cari le plătim în fiecare an Austriei, şi cari coraspund unui capital de 600 milioane, apoi mai punem şi alte datorii, cred că trecem peste suma de două miliarde. Iar daca mai luăm şi datoriile private ale poporaţiunii, o mică proba ne-a aratat, ca datoriile hipotecare fac aproape un miliard, iar creditul personal va da sigur încă un miliard.

Aşi dorì, ca stimatul domn ministru de finanţe să fie în stare să ma combată şi să arate, pentrucă se poate, că are date la mână, — că nu două, ci 3—4 miliarde apasă ţara, pentrucă ce apasa poporaţiunea, apasă ţara, şi eu atunci mărturisesc, că nu aşi ţineà de îngrijitoare situaţia ţării, cu toate că, repet, nu am auzit pe nime lăudându-se, că pe el nu-l apasă sarcina cea grea, pe care o simţim mai ales de când e în mânile noastre conducerea ţării.

Oricum să iau însă lucrul, eu nu aflu că e trandafiriu budgetul, cum crede guvernul, ci că la tot cazul e foarte urcat. Şi constatând lucrul acesta, natural că aşi puteà întrebà şi eu, ca stimatul condeputat Wolff, că pentru ţară ce bine să revarsă de acì? În privinţa aceasta nu ni s'a spus nimica, şi astfel sarcinile sunt astazi pentru Ungaria aceleaşi, cari înainte cu 20—25 de ani erau pentru monarhia întreaga! Faptul acesta nu poate fi combătut. Intrebarea e deci aceea, de ce e aşa? Eu aşa ştiu, ca numai atunci e justificată o astfel de sarcină, fie oricât de mare, dacă corăspunde scopurilor ţarii. Eu am ţinut totdeauna, că scopul unei ţări nu poate să fie altul, decât bunăstarea şi fericirea poporului. Chiar şi cuvintele preaînalte ale Maiestăţii Sale ne-au învaţat se credem aşa. Totdeauna am auzit, că scopul suprem al Maiestaţii Sale e acela, de a vedeà poporaţiunea fericită, în bunăstare. E aşa la noi? Asta e întrebarea. Şi eu sunt convins, şi pot să afirm, că şi onoratul guvern e convins, că acest sentiment nu se poate aflà în ţara. Iar dacă sentimentul acesta nu există, cu ce putem motivà sarcinile cele enorme pe cari avem să le purtam? Guvernul numai atunci ar fi justificat, dacă ar arătà, că el scopurile, cari natural, sunt scopurile ţării, numai aşa şi le poate ajunge, dacă are atâta cât cere, căci numai cu atâţia bani poate strabate calea, care e recunoscută de ţara întreagă ca scop principal. Şi după părerea mea *aici* zace răul cel mare. S'a făcut greşală cu privire la scopul ţării. Nu se caută în bunăstarea poporului, ci altundeva. Mai ales în două idei greşite. Anume, vrea să joace ţara rolul de mare putere, la ce se cer foarte mulţi bani, şi ce şí de altcum nu poate sa facă decât numai ca pusă la adăpost sub fustele unei adevărate mari puteri, şi vrea să realizeze ideea de stat maghiar, lucru care de regula aşa se explică: *vrea să maghiarizeze popoarele nemaghiare.* Dar şi aceasta costă foarte mulţi bani. Eu, din partea mea, nu atac guvernul pentru aceasta, pentruca ştiu, ca guvernul face numai aceeace cere dela el opinia publică maghiara.

Dacă opiniunea publică maghiară ar recunoaşte greşala aceasta şi ar protestà în contra plutirii guvernului spre poziţia de mare putere, ar fi în sine luat destul deocamdată. Iar dacă e imposibil, dupăcum a recunoscut şi stimatul domn ministru prezident în zilele trecute, a se face astăzi cu forţa ori prin legi maghiarizarea, desnaţionalizarea milioanelor de popoare, în momentul în care opinia publică maghiară şi legislaţiunea maghiara

http://statuldacia.info

o recunoaşte şi aceasta şi abandonează cele două scopuri, numai decât se va puteà guvernà şi cu un budget mai mic. Dar până atunci lucrul e cu neputinţă.

Dacă luăm în considerare, că pe ce se cheltuiesc banii cei mulţi, vedem că mai ales spre scopuri, cari la dreptul vorbind nici nu sunt scopuri interne. Ce se foloseşte în lăuntrul ţării e foarte puţin, şi e natural, că e aşa, pentrucă întregul budget ar fi prea mic pentru celelalte trebuinţe. Pentru desvoltarea internă deci şi pentru scopurile culturale comune nu se poate întrebuinţà mai mult decât ce se întrebuinţează. Eu cel puţin aşa văd lucrurile. Întrebarea e acum, că până când va face aşa guvernul? Imi iau voie a amintì, că guvernul autocrat absolutistic a căzut în momentul în care a declarat, că nu e în stare să restabilească echilibrul. La noi încă s'au ivit astfel de cazuri: la 1872—73—74, dacă îmi aduc bine aminte. Atunci guvernul se aflà în o astfel de stare, încât uşor puteà declarà, că nu poate să restabilească echilibrul, să delature deficitul. In urmarea acestui fapt a venit la putere guvernul de acuma, şi eu aş rugà pe mult stimatul domn ministru prezident să binevoiasca a fi convins despre aceea, că până va fi în stare să scoată mijloacele pe cari le reclama poziţia de mare putere, nime nu are să-l răstoarne în ţara aceasta. Dar cum va venì cu declaraţia, că nu poate merge mai departe, la tot cazul va trebuì sa demisioneze şi altul îşi va încercà norocul. Căci înzadar, altcum nu se poate.

Eu, onorată casă, am arătat înainte cu 9 ani într'un articol de ziar, că este o ţară, în prima linie Turcia, apoi Ungaria, care nu trăeşte pentru sine, nu munceşte pentru sine, ci pentru alţii, pentru straini. Mult stimatul domn ministru prezident mi-a făcut proces de presă pentru aceasta, nu în faţa unui juriu românesc, pentrucă de acestea nu există, ori nemţesc, ci în faţa juriului maghiar din Budapesta, şi acuzatorul public a voit să facă chestie de naţionalitate din articolul meu, dar judecătoria maghiară, juraţii maghiari, m'au achitat. De ce? Pentrucă toţi au simţit, că am spus adevărul. Vorba e, că până când vom puteà duce sarcina aceasta mare? Guvernul recunoaşte, că ea e mare, şi promite, că deocamdată nu o va mai urcà. Dar convingerea mea e, că asta nu atârnă dela guvern, şi dacă mâne i se cere, are să urmeze urcarea, iar dacă nu poate face urcarea, se va duce, cum s'a dus dincolo de Laitha partidul constituţional (Verfassungs-Partei), din motivul, că nu a voit să urce sarcinele. (Ilaritate).

Cu ce-şi apără procedura domnul ministru de finanţe? Sa provoacă la marele credit de care se bucura ţara de câţiva ani. Dar aşa cred, că ar trebuì sa privim mai adânc la starea lucrurilor. Ştim, că foarte adeseori se întâmplă. că li se oferă credit acelora, pe cari vreau unii să-i ruineze. Cine face creditul? Eu cred că Rothschild şi consorţiul. Şi cum e creditul? Se bolnaveşte vreun diplomat undeva, ori e recolta slabă altundeva, sau sunt preţurile slabe în America, motiv deci, ca creditul să se clatine. Dacă Rotschild încă ar aveà ideea pe care o are ministrul nostru prezident, ne-ar dà credit până ne-am înecà în el. Eu aşa cred, că creditul de care ne bucurăm nu e sincer, fiindcă nu-l putem întrebuinţà aşa, ca să ne rămână şi nouă; iar creditul, care din an în an cere tot mai multe interese, nu e credit adevărat, ci e numai amăgire, şi ţine numai atâta, cât vrea creditorul.

Spre nefericirea noastră, ţara noastră e supusa tocmai consorţiului acestuia, şi de aici explicarea unor apariţii, cari altcum nici nu pot fi explicate. Eu am auzit cu mirare, înainte cu zece ani, dela un capitalist, ca Ungaria nu va fi lăsată să se ruineze înainte de vreme, coste ce va costà. Eu mă interesez de viitorul naţiunei maghiare, şi nu din prefacere, ci fiindcă îmi iubesc naţiunea mea şi ştiu, că în momentul în care dispare naţiunea maghiară, s'a sfârşit şi cu naţiunea mea. Nu sunt atât de preocupat, ca sa nu văd direcţiile greşite şi să nu le simţesc. Şi daca în tinereţele mele am atacat câte odată mai cu vehemenţa aceste direcţii greşite, lucrul e foarte natural. Nu puteam înţelege, cum se lasa o clasă maghiară, ajunsă la stăpânire, să fie orbită de putere în aşa măsură, ca să nu vadă, că merge spre perire, şi să nu-şi câştige convingerea, că zău, alt sfârşit nu pot luà lucrurile, decât ruinarea ţării şi a naţiunei maghiare.

Stimatul domn ministru prezident e foarte isteţ în felul sau. (Ilaritate.) La tot cazul va căutà să mă combata. Eu însă aş dorì numai un lucru: domnul ministru prezident să se desbrace odată de onestitatea politică şi să se pună pe punctul de vedere al onestităţii particulare, pentruca atunci va recunoaşte, că nu sunt fară temeiu acelea asupra cărora i-am atras atenţiunea. Pentrucă epoca de faţă e caracterizată astfel, că se crede, că politica e înşelăciune şi amagire. E natural, că e aşa. Omenia individuală e numai pentru vieaţa particulara. De acì se nasc multele rele în societate şi în privinţa aceasta mărturisesc, ca

am auzit multe lucruri frumoase, astazi şi în zilele trecute, de pe bancile din stânga.

Mult stimatul domn ministru prezident a vorbit deunazi şi despre naţionalitaţi. A facut adecă o observare la cele spuse de stimatul amic, domnul deputat Wolff, punându-l faţă în faţă cu declaraţiile domnului deputat Grünwald. Stimatul domn deputat Wolff a atacat adecă pe domnul ministru prezident, pentruca asupreşte, îngreuneaza, împiedecă naţionalităţile în desvoltarea lor, iar dl deputat Grünwald Béla, din contră, a atacat pe domnul prim-ministru, pentrucă nu-şi împlineşte datorinţa, adecă nu maghiarizează Ungaria! (*Grünwald:* N'am spus-o aceasta!) Recunosc, ca nu cu cuvintele acestea, dar acesta erà înţelesul. Domnul prim-ministru crede, că aceste două să paralizează, şi că imputarea facută de stimatul domn deputat Grünwald l-a aparat în contra imputarii pe care i-a făcut-o stimatul domn deputat Wolff. Dar nu e aşa. Eu zic, că amândoi au avut dreptate, din punctul lor propriu de vedere. Domnul deputat Wolff ştie, ca naţionalitatea sa săseasca e asuprita, persecutată, împiedecată în desvoltarea ei. În privinţa aceasta are dreptate, la tot cazul. Iar d-l deputat Grünwald aşa ştie, aşa e convins, că d-l prim-ministru nu a desvoltat din destul, în mod artificial, ideea de stat maghiar. La tot cazul acesta e înţelesul vorbelor sale. Deci dreptate au amândoi. Pentrucă dacă din Ungaria, din o ţară poliglotă, deodata vrem sa facem o ţară compacta cu o singură naţionalitate, atunci dl deputat Grünwald are dreptate, că d-l ministru prezident nu a facut cât trebuià sa facă. Dar el însuşi a spus, ca cu forţa şi cu legi nu poate face mai mult! Şi astfel d-l deputat Grünwald are dreptate, ca domnul ministru prezident nu a făcut destul de mult în privinţa aceasta. Eu acì nu găsesc contrazicere.

Aşa cred, că domnul ministru prezident nu va negà, că toate le face în cadrele legilor, în interesul realizării ideei, după ce singur spune, că asta e datorinţa fiecarui guvern. Şi cumcă îşi împlineşte această datorinţă, eu o ştiu, eu o simţesc. Nu vreau să intru în amănunte, dar îmi va permite domnul ministru prezident sa înşir unele date. (Sa auzim). Faptul la care mă provoc, cade în competenţa domnului ministru de instrucţie, dar eu ştiu foarte bine, ca factorul decizător e totuşi domnul prim-ministru. Domnul prim-ministru nu a permis Caransebeşenilor, şi nici răspuns nu le-a dat de trei ani la ru-

garile înaintate, ca sa-şi ridice pe banii lor un gimnaziu! Fondul adunat în biserica din Caransebeş şi augmentat şi din cassele biserіceşti pe seama şcoalei gr.-ort. române guvernul l-a confişcat, sub pretextul, că e al şcoalei comunale, nu al şcoalei confesionale. Dar fondul e de prin anii 1830, când nu existà de loc ideea şcoalei comunale, cel puţin nu în înţelesul celei din legea dela 1868, şi când nu erà admisă înfiinţarea unei şcoale neconfesionale. Domnul ministru prezident a recunoscut, că fondul e al şcoalei române, dar nu vreà să recunoasca, ca şcoala română e confesională. Căci doară pe atunci nimănui nu i-a picat în minte să adune bani decât pentru şcoala confesionala. Şi totuşi domnul ministru prezident a confişcat fondul şi n'a imitat exemplul fericitului şi gloriosului Eötvös, care astfel de fonduri le-a dat totdeauna bisericei.

În chestia şcoalei din Bozovici cum a procedat d-l ministru prezident? Comunele din districtul acela se obliga, că din fondul destinat din partea Maiestăţii Sale pentru scopuri culturale sa dee în fiecare an o sumă anumită pentru înfiinţarea de şcoale tractuale. Cumpără casă şi instalează în ea şcoala, care fireşte, nu puteà să fie decât confesională, pusa sub supravegherea autorităţii confesionale. Guvernul nu admite şi închide şcoalele pe motiv că sunt confesionale!

E încă nerezolvata chestia cu cele 99 de şcoale naţionale gr.-ort. române din graniţă, cari au fost prefacute în şcoale comunale, cu toate că pe acolo nu erau şcoale comunale în sensul legii dela 1868. E adevarat, onorată casa, că astazi şcoalele confesionale sunt numai tolerate, pentrucă lozinca guvernului e aceea, de a admite numai şcoale comunale, ori de stat, pe cari poporul le considera de şcoale ungureşti, dupăce alte şcoale de stat nu vede, decât numai de cele ungureşti. În şcoalele comunale iarăşi sunt torturaţi copiii în câte 5—10 ore pe săptamână cu limba maghiară, şi cu aceea nime nu-şi bate capul, că în limba lor maternă nu ştiu nici să cetească (Voci: Nu e aşa!) Că e aşa, ori nu, să vă spuna cei interesaţi!

Se impune de sine întrebarea, că ce deosebire e între şcoala confesională şi şcoala comunala? Eu aşa vad, că în privinţa aceasta guvernul a luat o direcţie, despre care cu greu şi-a dat seama, şi că guvernul nu înţelege deosebirea între şcoala confesională şi cea comunala, respective şcoala de stat. Am să spun eu, onorată casă, care e deosebirea. În şcoalele

confesionale, de când există ele, copiii din cea mai fragedă etate învaţă sa înţeleaga şi sa aplice vârtuţile totdeauna astfel, cum le stabileşte credinţa. Să fie bun cetăţean, credincios domnitorului, să-şi păstreze moralitatea în cursul întregei sale vieţi. Astea sunt virtuţile stabilite din partea credinţei. Şi acum ce urmari are şcoala afirmative comunală, dar de fapt atârnătoare de guvern? Acelea, ca locul credinţei îl ţine interesul. Astăzi poporul nu mai e condus de credinţă, adecă de sferele mai înalte, ci de interese. De aici se nasc apoi relele cele multe, ratacirile cele multe, cu cari ne întâlnim pretutindenea în vieaţă, pentrucă suntem înca foarte departe de a puteà deosebì adevăratele interese corecte de interesele falşe, egoiste.

Tocmai de aceea, aş rugà pe mult stimatul guvern, să binevoească a nu declarà răsboiu şcoalei confesionale, să binevoeasca a nu pune greutatea principală pe aceea, ca sa fie şcoala şcoala comunala, ori de stat, şi dând fericirea poporului cu totul uitarii, să caute desvoltarea numai în ideea de stat maghiar. Se va desvoltà aceasta singura, de sine, dacă e vrednica de desvoltare, dar întâi se cere să se arete, că de fapt ideea de stat maghiar e în stare să fericească şi se aducă bunăstare poporului. Cum să dovedeşte lucrul acesta, se va şi vedeà rezultatul, rodul îmbelşugat. Dar acuma binevoiţi a privì la naţionalitatea maghiară, română, sârbă, slovacă ori săsască, nici unde nu-i veţi aflà sporul. Nici unde nu se vede bunul rezultat. Iar până nu se vede acesta, se poate face oricât de mult, totuşi nu se va puteà câştigà alipirea popoarelor la guvern, la sistemul de guvernare. Stimatul domn ministru-prezident grijească bine, ca cu astfel de reglementări să nu ducă Ungaria acolo, unde Bach tot cu asemenea ordonanţe şi regulamente a dus monarhia.

Aşa spune dl ministru-prezident, că poporul e bun, dar agitatorii îl aţâţa.*) Adevărat. Dar ştie domnul ministru-prezi-

*) Vorbirea aceasta, la care s'a provocat deputatul naţionalist *Baòeş*, a rostit-o ministrul-prezident Tisza în şedinţa din 2 Decemvrie 1884. A polemizat în ea cu ceice i-au făcut imputare, că nu e destul de energic în chestia de naţionalitate. Spuneà în chestia aceasta următoarele: «Nu eu sunt acela, onorată casă, care nu vede germenele, pentrucă eu văd bine germenii tuturor relelor. Dar când o fi se cer mijloacele pentru sufocarea lor în germene, nu cu sânge şi cu sabie, ci cu împiedecarea resfirării neghinei, să nu binevoiţi a-mi spune, că e numai o invenţie a mea, că nu există, ci eu am scos-o pe plan, ca pretext pentru întărirea poziţiei mele.

dent, cari sunt agitatorii? Executorii de dare şi administraţia cea rea! Pentrucă ma rog, guvernul are după lege deplina putere de a procedà în contra agitatorilor, cari calcă legea. Intreb, câţi agitatori au fost prinşi şi condamnaţi din partea judecătoriilor? Căci, repet, judecatorie românească nu exista. Unde sunt deci agitatorii condamnaţi din partea judecatoriilor maghiare? Dar eu zic, ca *sunt* agitatori; adecă, agitatorii sunt necesari pentru politica domnului ministru-prezident. Sunt necesari, pentrucă ameninţând cu ei să poată îndupleca poporul maghiar, cercurile maghiare, sa aducă statului jertfele cele mari, cari se cer, fiindcă statul e ameninţat de naţionalitaţi, pecând astfel de ameninţare nu există, oriunde ar căuta-o domnul ministru-prezident, căci cum am spus, dispune de mijloace de a o puteà căutà. Ce a aflat pâna acum d-l ministrul-prezident? După cum ştiu eu numai un lucru, anume, că în străinătate, ales în România, sunt vreo câţiva exaltaţi, sa zicem Daco-Români, precum îi place d-lui ministru-prezident să-i numească, cam 3 4 mii de Români inteligenţi, cari neputându-se fericì aici la noi, au emigrat. Ce urmează de acì? Urmează, că sa-i aplice aici în ţara (Ilaritate mare) şi atunci poate fi sigur, că din ei nu se fac agitatori. (Voci: Nu credem!)

Eu afirm, onorata casă, că acestei politici greşite numai atunci i se va puteà pune capat, daca ne vom convinge, ca aici în ţară patria şi naţiunea maghiara nu are duşmani, şi că precum sarcinile le purtăm împreuna, cuvine-se să facem deopotriva părtaşi şi de favoruri pe toţi fiii patriei. Stimatul guvern spune, că nu e cualificaţie suficientă pe acest teren. Cel puţin asta se poate constatà din imprejurarea, că nu aplică Români. Dar Bach încă spuneà necontenit, că nu sunt Maghiari cualificaţi, şi imediat cum a căzut, au fost atâţia Maghiari cualificaţi, încât astăzi peste 50 de mii stau puşi în funcţii. Totdeauna sunt deci oameni cualificaţi, iar dacă nu ar fi, statul ar fi dator

---

Binevoiţi a crede, şi lucrul acesta îl ştie bine şi domnul deputat Wolff, ca şi mine, — că massele cele mari ale naţionalităţilor noastre de diferite buze sunt după putinţă cele mai bune, dar necontenit, în fiecare moment văd urmele, pe cari să caută a se face inficiarea lor. Vă rog deci, că dacă voiţi, ca răul să fie nimicit în germene, să nu pretindeţi, ca eu să aştept până-şi va arătà prin flacări existenţa, cu ocaziunea vreunei sărbări a lui Horia şi Cloşca, ci dacă cer, daţi-mi mijloacele, pentru a nimicì germenele». (Aprobări vii).*)

*) Din «*Ziarul Dietei* , de pe anii 1884—1887, volumul I. pag. 368.

să se îngrijeasca să fie. Domnul ministru de culte ar şti să vorbească multe în privinţa aceasta. Oriunde, pe orice teren a căutat oameni cualificaţi, i-a aflat, i-a ştiut produce. Să facem numai aceeace e posibil, să abandonăm ideea falsă, că din ţara aceasta poliglotă se va puteà forma odata o Ungarie unitară (maghiara) şi sa fim stapâniţi de convingerea, că fericirea acestei ţări se poate ajunge numai prin fericirea popoarelor ei.

In urma celor expuse, natural, că eu nu pot să fiu mulţumit cu politica guvernului şi tocmai de aceea, dacă ar fi vorba să-i votez încredere, ia-şi denega-o. Dar nu despre aceasta e vorba. Şi eu acomodându-mă regulelor parlamentare, nu vreau ca ţara să rămână fără budget, deci mă alătur la motivele înşirate de dl deputat Beöthy Ákos şi primesc budgetul, ca bază pentru desbaterea specială». (Csanády Sándor: Inconsecvenţă!*)

In şedinţa din 5 Decemvrie 1884 a vorbit pe scurt deputatul român *Atanasiu Rácz,* pentru a răspunde lui *Babeş*, că urcarea budgetului ţării o fac necesară tocmai naţionaliştii, şi că nu e adevărat, că guvernul ar vreà să maghiarizeze cu forţa pe cei de altă naţionalitate. Guvernul nu despoaie naţionalităţile de cultura lor, şi poporul însuşi e acela, care vede cu ochi mai buni şcoalele comunale, ori de stat, fiindcă în ele se învaţă mai mult decât în cele confesionale.

In şedinţa din 12 Decemvrie 1884, la discuţia asupra budgetului ministrului de finanţe, a vorbit deputaţul român *Petru Mihályi* pe scurt, cerând stabilitate cu privire la sumele trecute în budget ca necesare pentru acoperirea cheltuielilor administrative financiare, cari în fiecare an sunt altele; iar la finea şedinţei a vorbit iarăşi pe scurt în chestie personală, rectificând unele cuvinte rău înţelese de raportorul comisiunii financiare.

In şedinţa din 17 Decemvrie 1884, aflându-se în discuţie budgetul ministrului de comunicaţie şi de lucrări publice, deputatul român *Atanasiu Rácz* roagă guvernul să se ocupe cu ideea navigabilităţii râurilor Mură şi Timiş.

In şedinţa din 4 Februarie 1885 s'a pus la ordinea zilei proiectul de lege despre modificarea legii dela 1877,

*) Din «*Ziarul Dietei*», de pe anii 1884—1887, volumul II. pag. 23.

articolul XX., referitoare la tutorat şi la curatelă. Raportor al comisiunii judiciare a fost deputatul român *Dr. Iosif Gall*, care a rostit o vorbire mai lungă în favorul proiectului de lege, recomandându-l dietei spre votare. Legea a fost votată în aceeaşi şedinţă, în general şi pe articole. Raportorul Dr. Iosif Gall a mai vorbit pe scurt la paragrafii 3, 4, 11 şi 12, apărând textul comisiunii faţă de unele propuneri de modificare. Dieta a acceptat textul prezentat din partea comisiunii.

Interpelarea deputatului V. Babeş.

(*In chestia curţii cu juraţi din Sibiiu*).

In şedinţa din 4 Februarie 1885 deputatul independist Orbán Balázs a adresat guvernului interpelare în chestia agitaţiunilor mari, puse la cale în Ardeal din partea presei române şi săseşti, mai ales din partea ziarelor Tribuna , Gazeta», «Telegraful , apoi ‹*Sieb. D. Tageblatt*› şi «*Kronstädter Zeitung* , întrebând guvernul, dacă ştie, că în procesele de presă, intentate acestor ziare naţionaliste, curtea cu juraţi din Sibiiu achită de regulă pe acuzaţi? Iar ştiindu-le acestea, are de gând guvernul să mute curtea cu juraţi, pe calea ordonanţei, dela Sibiju la Cluj, ori la Murăş-Oşorheiu, ori apoi să prezinte dietei proiect de lege în privinţa aceasta?

Tot în chestia aceasta a adresat guvernului interpelare şi deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş*, care în şedinţa din *2 Martie 1885* a rostit în dietă vorbirea următoare:

«Onorată casă! Nu mă îndoesc, toţi vă veţi aduce aminte de interpelarea, pe care a adresat-o în 4 luna trecută condeputatul nostru Orbán Balázs guvernului, interpelare, al carei cuprins ne este înca în memorie, cu atât mai vârtos, cu cât am experiat, că interpelarea a aflat ecou, atât aici, în zilele trecute, cu ocaziunea discuţiilor celor lungi, cât şi în afară, în jurnalistică, ba precum ne-am convins în una din zilele trecute, a avut rol şi la pertractarea dela curtea cu juraţi din Arad.

Marturisesc, onorată casă, ca nu cu plăcere aduc înaintea casei chestia aceasta, pentrucă ştiu din experienţă, ca spiritele sunt foarte agitate şi preocuparea e atât de mare între noi, încât

e foarte greu a se vorbì despre astfel de lucruri în această onorată casa. Dar sunt datorințe, din calea cărora nu poți să te dai la o parte. Eu atunci, când am primit să fiu membru al acestei case, am făcut lucrul acesta sub condiția, respective cu intențiunea, ca după puterile mele să contribui la aceea, ca neînțelegerile, încât numai se poate, să fie limpezite, respective să fac propuneri pentru limpezirea lor.

Stimatul domn deputat Orbán vorbind în interpelarea sa despre agitațiunile naționaliste și despre curtea cu jurați din Sibiiu a afirmat, că «guvernul dă curs liber nu numai uneltirilor și conjurațiilor cari se fac în secret în țară, ci și ațâțărilor publice». Onorată casa! Când am auzit lucrul acesta l-am ținut de imposibil, pentruca cum în general e știut, țara aceasta de zece ani stă sub guvernarea mult stimatului domn ministru prezident Tisza Kálmán, și știm foarte bine, că el de repețiteori a declarat, că astfel de uneltiri în contra patriei nu le va tolerà, că va sdrobì mișcarile nelegale, respective nizuințele naționaliste, contrare statului. Chiar și alaltaieri am fost martori cum spuneà, că pe acești adevărați draci, cari slavă Domnului, sunt puțini, are să-i strânga la pårete, așa, ca să nu se mai poată mișcà de acolo. Știindu-le omul acestea, și mai știind și aceeace eu pot să vă spun, că anume, despre astfel de draci strânși la părete eu nu am auzit nimica, și nici despre naționalități strivite pentru mișcările lor contrare statului nu am cetit nimica: e la tot cazul curios, cum pot să existe în țară astfel de porniri, ca cele înșirate de știmatul meu condeputat Orbán Balázs?!

Mai departe spune domnul deputat Orbán în motivarea interpelarii sale, că «în partea din sud a Ardealului, prin o mulțime de fițuici se atacă în două limbi statul maghiar, și se propagă ura neînfrânată în contra națiunii maghiare, insultându-se, bagatelizându-se în mod nedrept și fără păreche națiunea maghiara».

A citat în traducere autentică unele pasaje din «Tribuna», foaie de zi română din Sibiiu, care afirmative astfel ar fi scris în articolul improcesuat: «Maghiarii au pus alternativa, că ori piere de pe pamânt tot ce nu e maghiar, ori apoi se prăbușește statul maghiar», prin urmare se continuă astfel: «vieața unuia la tot cazul trebuie sa piară , anume, ori a Românilor, ori a Ungariei. Și fiindcă Românii împreuna cu Sașii sunt foarte slabi fața de Maghiari, în mod fatal trebuie să se pună în dușmănie

cu statul maghiar, şi de aceea adresează necontenit apeluri în cari se cuprind cuvintele acestea: «să pândim ocaziunea, pentru a-l răsturnà din temelii», bineînţeles statul maghiar. «Să căutăm pretutindenea duşmanii săi, pentru a ne alià cu ei, şi să ne nizuim a câştigà pretutindenea pe unde ajungem duşmani pe seama lui». Aţâţa mai daparte pe Saşi (articolul), ca să urască pe Maghiari şi se caută să câştige Germania în contra Maghiarilor etc. şi toate acestea pentrucă la condamnarea a doi ucigaşi procurorul regesc a rostit cuvântarea de acuzare în limba maghiară, iar pertractarea curţii cu juraţi din Sibiiu, ţinută în 3 Februarie, nu a fost bună de alta, decât ca în vorbirile de apărare să fie atacat statul maghiar, spre marea bucurie a ascultătorilor.

Acestea sunt frânturile. Mărturisesc, onorată casă, că cunosc persoanele, şi eu nu le ţin capabile de aşa ceva. Dar articolul şi pertractarea nu o cunoşteam. Mi-a fost cu neputinţă lucrul acesta, fiindcă eu nu cetesc foaia «Tribuna». Aşa cred, că nime nu poate să cetească toate foile. Despre pertractare cu atât mai puţin puteam să am cunoştinţă, cu cât ea a avut loc în 3 Februarie, deci cu o zi mai nainte (de interpelarea lui Orbán). Mi-am ţinut deci de datorinţa a-mi procurà întâi de toate articolul în original şi notiţele stenografice despre decurgerea pertractării. Le-am studiat apoi, onorată casă, şi pot spune, fără a mă identificà cu articolul ori cu apararea, că cuvintele, cari au fost citate, şi în înţelesul în care au fost citate, eu nu le-am aflat. Să poate, că sunt preocupat, că judec altcum, nu cum va judecà onorata casă în cauză dacă ar cunoaşte lucrurile în mod amănunţit, dar tocmai de aceea cred, că e o strictă datorinţă a guvernului să limpezească lucrul şi să ne deà lămuriri.

Onorată dietă! E cert, că în ţară sunt nemulţămiţi şi între aceştia şi extremişti, atât deoparte, cât şi de alta, şi că nu prea alegem cuvintele cu cari ne atacăm unii pe alţii. Dar că acolo am fi ajuns, ca în ascuns să ne conjurăm în contra patriei şi astfel să facem provocări directe şi pe faţă, aşazicând la auzul guvernului şi al ţării, asta totuş e cu neputinţă! Tocmai de aceea mi-am ţinut de datorinţă să adresez interpelare, întâi d-lui ministru da justiţie, apoi d-lui ministru prezident, ca ministru de interne, pentru lămurirea lucrului. Nu vreau să atac, ori să provoc pe nime, nici nu vreau să urgentez limpezirea lucrului, de aceea multe întrebări prealabile nici nu fac, ştiind bine, că onoratul guvern îşi cunoaşte şi îşi va face datorinţa.

Onorată dietă! Cum binevoiţi a vedeà, eu nu vreau să paralizez în mod unilateral acuzele grave ale condeputatului Orbán Balázs, nici nu îi deneg bunăcredinţa cu privire la cele înşirate în interpelaţie şi tocmai de aceea mă alătur la cele ce le-a spus şi vreau numai o lămurire mai extinsă, mai amănunţita, pentrucă o ţin de foarte necesară.

Astfel deci interpelarea mea e următoarea:

Interpelare către stimatul domn ministru de justiţie şi stimatul domn ministru prezident, ca ministru de interne.

Având în vedere interpelarea facuta de d-l deputat Orbán Balázs în 4 Februarie c. în casa aceasta, în care numitul condeputat al nostru a afirmat despre agitaţiunile naţionaliste şi despre un verdict al curţii cu juraţi din Sibiiu, că «guvernul dă curs liber în ţară, nu numai uneltirilor şi conjuraţiunilor făcute în ascuns, ci şi aţâţărilor publice», iar mai departe, că «în parţile de sud ale Ardealului anumite foi răspândesc ură neînfrânată în contra naţiunii maghiare», şi anume, că «Tribuna», foaie românească de zi, ar fi adresat într'un articol împrocesuat astfel de provocare aţâţătoare către Români: «Să pândim ocaziunea, ca să răsturnăm din temelii statul maghiar, să căutăm pretutindenea duşmanii săi, pentru a ne alià cu ei şi să ne nizuim să facem pretutindenea pe unde ajungem duşmani pe seama lui», iar mai departe, spuneà stimatul condeputat, că numita foaie româneasca în acelaş articol: a aţâţat pe Saşi, ca să urască şi ei pe Maghiari şi să le aducă pe cap pe marea Germanie», şi în fine, că cu ocaziunea pertractării din 3 Februarie delà curtea cu juraţi din Sibiiu «a fost atacat statul maghiar pe faţă, spre bucuria ascultătorilor», deci el pe baza acestora şi în urma faptului, că cu toate acestea, curtea cu juraţi din Sibiiu a adus verdict de achitare, a provocat pe d-l ministru de justiţie să casseze acea curte cu juraţi, fie pe calea ordinaţiunei, ori prin o lege ce se va creà;

dupace eu, făcând privire în articolul acesta al «Tribunei», precum şi în notele stenografice ale pertractării curţii cu juraţi, nu am aflat în ele, nici pretinsa lăţire a urei faţă de naţiunea maghiară, nici provocare la duşmănie faţă de statul maghiar, dar nici vreo intenţiune rea faţă de maghiarime în general, şi fiindcă şi de altcum lamurirea adevărului în astfel de chestiuni importante aparţine datorinţei guvernului, respective a

organelor sale, mă alătur la interpelarea stimatului deputat Orbán Balázs şi cer şi ma rog:

1. Ca domnul ministru de justiţie când va răspunde la interpelarea domnului deputat Orbán Balázs sa expună în faţa casei starea lucrului cu fidelitate şi în mod amanunţit. Prezinte în traducere autentică articolul incriminat în întregime, iar nu numai unele frânturi din el, traduse greşit. Citeze asemenea în mod fidel şi amănunţit momentele mai principale ale apărării în procesul de presă din întrebare, aşa, ca onorata casă să fie pe deplin orientată şi să-şi poată formà o sentinţă temeinica cu privire la stările de lucruri, cari eventual ar existà şi ar cere sanare.

2. Ca domnul ministru prezident, ca ministru de interne, să binevoiască a declarà în faţa dietei, că oare în cursul guvernarii sale de zece ani, în care vreme a dispus de întreaga putere a statului, şi cum să ştie mai ales mişcările naţionalitaţilor le-a urmărit cu încordată atenţiune, descoperit-a, unde şi când, conjuraţiuni în contra statului maghiar, şi de ce natură au fost acestea? Iar dacă da, cum şi cu ce succes a dispus să se facă pedepsirea lor? Iar dacă nu au putut fi constatate, care e scopul şi motivul, că necontenit să scornesc şi se denunţă astfel de conjuraţiuni din partea presei maghiare şi din partea politicianilor maghiari, chiar şi aici, în dietă?

Asta e interpelarea mea. Cred că e în interesul patriei, în interesul nostru al tuturora, să cunoaştem adevărul în întreaga lui mărime, şi se lămurim adevărul, pentrucă altcum ne înstrăinăm unii de alţii numai din neînţelegere. E adevărat, că momentul de faţă nu e potrivit pentru precumpăniri calme, dar sper, că şi până va aflà onorata majoritate de necesar să caute, să scruteze, care e motivul, că e atât de mare agitaţiunea printre popoarele ţării, vor fi toţi de acord cu mine, că nu e bine să înmulţim din adins neînţelegerile. De altcum aşa cred, că oricare ar fi motivul acestor fel de apariţiuni, nu ar trebuì să li se dee o astfel de explicare, şi nu ar trebuì să se inventeze lucruri, cari răspândite în lume apar ca năzuinţe directe în contra patriei, cari prin urmare pot numai să strice, iar de ajutat nu ajută nimănui. Eu cel puţin nu pot sa aprob, când se scrie şi se spune lumii ceva, ce dacă ar fi aşa, nu ar fi de pus în contul naţionalităţilor neliniştite, ci mai mult în contul politicei dominante maghiare, existente de 17—18 ani».*)

*) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. V. pag. 60.

Deputatul Orbán Balázs declară, că se alătură la interpelarea deputatului *Babeş* şi roagă pe domnii miniştri să răspundă cât mai curând, pentru a se puteà justificà cu privire la cele ce le-a afirmat.

Interpelarea deputatului Petru Truţia.

(*In chestia volniciilor jandarmereşti*).

La finea şedinţei din 14 Martie 1885 deputatul naţionalist român *Petru Truţia* a adresat ministrului de interne interpelarea următoare:

«Onorata dietă! De o vreme încoace frecările dintre naţionalităţi au luat în ţară dimensiuni atât de mari, atât în societate, cât şi în presă, încât umplu de îngrijiri pe fiecare cetaţean, care poartă la inimă interesele şi viitorul statului, iar ca factori principali la aceste frecări, am puteà spune, agitaţiuni, figurează în parte organele de stat, adecă o parte din ele, cari pentru a-şi câştigà merite nu cunosc barierele legii, îşi uită de cercul de competenţă al datorinţei lor oficioase şi comit astfel de faptuiri, cari sguduesc şi sufletul celui mai liniştit cetăţean.

Nu e plăcută datorinţa pe care mi-o împlinesc, onorată casă, când vin să atrag atenţiunea onoratei case tocmai asupra unui ram al organelor de stat, respective expun procedura scandaloasă şi violatoare de lege şi de libertate a jandarmeriei, şi vin să adresez dlui ministru-prezident unele întrebari. Cazul e urmatorul: Dumineca, la 1 Martie, dimineaţa, prezentându-se jandarmii în comuna Lupşa din comitatul Turda-Arieş, sergentul-major jandarmeresc a adresat preotului, care erà în biserică pentru a oficià serviciul divin, următoarea ordonanţă: «Stimate domnule preot! In numele legii te provoc sa iai la cunoştinţa sistarea pentru astazi a oricărui serviciu divin. Lupşa, 1 Martie 1885. Mezei Daniel m. p. sergent-major.». (Mişcare).

Nu mult dupa aceasta jandarmii cu bajonetele pe puşti au întrat în biserică, şi atât pe preotul celebrant, cât şi pe credincioşii cari veniseră la biserică spre a ascultà slujba divina, i-au scos afară spunându-le, că în loc de biserică, să meargă la crâşmă.

Scandaloasa procedură a jandarmeriei e revoltătoare şi nu încape în cadrele ţării noastre constituţionale, pentrucă suntem pe deplin conştii, onorata casă, că libertatea religionară, ca un

element principal al drepturilor date de libertate, e inarticulată în lege în țara noastră constituțională, iar puterea executivă e datoare a o respectà, şi nu numai că nu e permis să fie ea atacată în mod atât de scandalos, ci ca instituțiune legală are să fie luată sub scut, câtă vreme e garantată prin lege, şi abaterea e justificabila numai în cazuri, când cercul ei de activitate vine îndreptat în contra intereselor statului, respective sa preface în arenă de conspirație în contra statului.

Se poate, că organele statului au fost seduse sa facă aceste dispozițiuni vătămătoare de lege, dar fie oricare pretextele acum necunoscute, ele de prezent nu pot justificà procedura aceasta scandaloasă a jandarmeriei, care poate sa produca în inima poporului o impresie necalculabilă în privința potențării legăturii, care trebuie să se manifeste în cooperarile reciproce ale puterii guvernamentale şi ale drepturilor poporului, în interesul existenței şi al viitorului statului, apoi vatămă sentimentul de drept al egalității de drept şi al constituționalismului şi da naştere la ură între naționalități, ba şi la îngrijiri şi la nesiguranță față de guvern şi de constituție, — şi nu fără oarecare justificare, pentrucă guvernul, care în cadrele libertații constituționale încredințează libertatea poporului volniciei jandarmilor necruțători, comite abuz, atât fața de constituția statului, cât şi față de Coroană, în numele căreia se face această procedură ilegală. Dar se naşte neîncredere şi față de constituție întrucât legislatura ar trece cu vederea ilegalitățile guvernului şi ar lăsà, ca cetațenii statului să fie ținuți în continuă şicanare şi agitație.

Față cu de acestea, unde sunt, onorata casă, garanțiile drepturilor date, de libertate a poporului, când un drept al libertății individuale şi de convingere, inarticulat în lege, vine călcat în picioare de organele chemate să-l apere? Căci doară trăsătura principală a statului de drept constituțional e executarea fidelă a legilor şi apărarea drepturilor libertații individuale! Dacă guvernarea de stat nu le ia pe acestea în socotința, sistemul de guvernare nu e altceva decât absolutism îmbracat în formă constituțională.

Naționalitățile sunt necontenit acuzate, ca agitează în contra ideei de stat maghiar. Onorată casă! Declar sincer, că cunosc şi înțeleg înalta ființa a ideei de stat, dar concepția şovinistică a ideii de stat, care ridică în contra noastră astfel de acuze, nu o înțeleg. Nu este doară datorință, pe care statul o impune

cetățenilor săi, și pe care naționalitățile, fie că e jertfă cerută în sânge, ori în cele materiale și spirituale, să nu o împlinească! Despre ceice afirmă contrarul sunt sigur, că nu sunt în stare să aducă dovezi. Dar dacă ideea de stat șovinistă culmineaza în aceea, ca cetațenii liniștiți ai statului sa fie scoși de jandarmi însulițați dela serviciul divin din biserică, ca cărțile din librării să fie confișcate, reuniuni culturale prin jandarmi desființate etc. atunci trebuie sa spun, că da, suntem dușmani ai unei astfel de idei de stat, și că nu se va aflà stat, ori națiune în Europa, care să nu considere de justificată dușmănia noastră.

Eu, onorata casă, sunt de convingerea, ca dispozițiile volnice ale puterii de stat, vătămătoare pentru dreptul libertății religionare, garantat în lege, nu sunt compatibile cu ideea statului de drept constituțional, bazat pe sistemul reprezentativ constituțional și condus de libertate. Iar dacă stimatul domn ministru crede, că astfel de dispozițiuni excepționale sunt compatibile cu forma constituțională de stat față de naționalitați, dacă anume, dreptul de libertate îl ține rezervat numai pe seama cetățenilor de stat aparținatori națiunii dominante, atunci decreteze în lege această convingere politică, pentruca opinia publica să fie în curat cu lucrurile. Pentrucă acolo, unde volnicia jandarmilor se ridică deasupra drepturilor libertății poporului, încetă mareața idee a libertății și iese pe plan sistemul polițial, care poate să aibă grave urmări pentru viitorul și unitatea patriei.

Dar nu numai libertatea și drepturile individuale sunt violate prin astfel de dispoziții excepționale, ci se agită sufletul și al celui mai liniștit și mai pacinic cetățean de stat, care isbucnește apoi, ca un fel de apărare proprie într'o condamnare meritată a acestor fel de proceduri ilegale, iar presa maghiară și o parte a societații maghiare e gata cu explicarea, că aceasta e o vătămare adusa ideei de stat maghiar, și iată așa se nasc acele agitațiuni naționaliste, despre cari vorbesc neîntrerupt unele dintre ziarele maghiare.

E tapt cunoscut în general, că în țară, și mai ales în părțile ardelene, presa maghiară și societatea, cu funcționarii împreună, poartă rasboiu cu naționalitațile, din motive de regulă de hiperzeloasă maghiarizare, fără ca guvernul să fi luat dispozițiuni pentru împiedecarea acestui lucru. Eu însă cred, ca guvernul ar fi dator să iee dispoziții chiar excepționale, și examinând

izvoarele neînţelegerilor naţionaliste, să le împiedece acesteá în germene, restabilind echilibrul. Dorindu-le acestea şi fiind cuprins de îngrijiri patriotice cu privire la viitorul patriei mele, îmi iau voe a adresà domnului prim-ministru interpelarea următoare:

Interpelare cătră domnul prim-ministru, ca ministru de interne.

Având în vedere procedura ilegală a jandarmeriei de stat, care în 1 Martie anul curent, în oarele antemeridiane, a oprit, în numèle legii, prin ordin dat preotului gr.-ort. român, în comuna Lupşa din comitatul Muraş-Arieş, celebrarea serviciului divin în acea zi de Duminecă, din motive nejustificate;

având în vedere, că în aceeaşi zi, tot în orele de dimineaţă, jandarmii au intrat cu puştile însuliţate în biserica românească sub decursul serviciului divin, şi atât pe preotul celebrant, cât şi pe credincioşii evlavioşi întruniţi la serviciul divin, i-au scos din biserică, şi încă cu îndrumarea, ca în ziua aceea să meargă la crâşmă;

având în vedere, că în ţară, şi mai ales în părţile ardelene, persecutarea naţionalităţilor, din partea organelor de stat, din partea presei şi din partea societăţii maghiare, se face în mod sistematic;

având în vedere, că astfel de dispoziţiuni dau naştere la îngrijiri în inima fiecărui cetăţean cu minte trează, cu gândul la viitorul, la soartea patriei, spre liniştirea acestora îmi iau voe a întrebà pe domnul ministru-prezident, ca ministru de interne:

1. Are cunoştinţă domnul ministru, că la 1 Martie anul curent, sergentul-major al jandarmilor de stat sub numărul 3. a oprit pe preoţii gr.-ort. din comuna Lupşa, comitatul Murăş-Arieş, să celebreze serviciu în biserica, şi în urmă jandarmii au întrat cu baionetele pe puşcă în biserică şi atât pe preotul celebrant, cât şi pe credincioşii adunaţi la sfânta slujbă i-au scos afară din biserică, spunându-le ca în ziua aceea în loc de biserică să meargă la crâşmă? Şi dacă are cunoştinţă, răspundă, la ordinul domnului ministru şi cu ştirea sa s'au luat dispoziţiile acestea vătămatoare de lege şi de libertatea individuală? Ce motive au îndemnat pe domnul ministru să dee o astfel de ordonanţă vătămătoare de lege? Fost-a proiectată vreo acţiune din partea respectivilor credincioşi, prin care să păreà periclitată fiinţa şi existenţa statului? Dacă da, e aplecat să înceapa cercetare în

contra respectivilor? Iar dacă nu s'a întâmplat la ordinul şi cu ştirea ministrului procedura volnică a jandarmeriei, e aceasta numai o urmare a direcţiei politice de guvernare, ori e abuz săvârşit de organele subalterne? În cazul prim cum îşi explică domnul ministru liberalitatea constituţionala, cu care vreà sa guverneze ţara? Ce direcţie politică urmăreşte faţă de diferitele naţionalitaţi, şi Coroana are cunoştinţa despre ea? Iar daca e vorba de abuzuri săvârşite de organele subalterne, e aplecat să-şi câştige cunoştinţă despre starea lucrului şi să pună în aplicare dispoziţiile codului penal în contra organelor, cari au vătămat libertatea individuală şi religionară?

2. E aplecat domnul ministru a sistà persecuţiunile sistematice faţă de naţionalitaţi, de drepturile libertaţii religionare şi individuale ale acestora, savârşite de organele subalterne, din propria putere, luând sub scutul legii pe cetăţeni în contra celorce îi agita, restabilind echilibrul între cetăţeni şi fucţionari, din punctul de vedere al intereselor statului, şi îndrumând pe funcţionari să-şi implinească datorinţele după lege şi în cadrele legilor?»*)

*) Din «*Ziarul dietei*», etc. vol. V. pagina 213.

In şedinţa din 17 Martie 1885 deputatul român *Dr. Iosif Gall* a prezentat raportul comisiunei judiţiare despre proiectul de lege referitor la sistarea comuniunilor de casă şi avere în fostul confiniu militar. Prezidentul enunţă, că va fi pus la ordinea zilei, fără a mai fi predat secţiunilor.

Două răspunsuri.

La interpelările deputaţilor naţionalişti români *V. Babeş* şi *Petru Truţia*, ministrul-prezident ungar *Tisza Kálmán* a răspuns în şedinţa din 29 Aprilie 1885 a dietei. Întâi a răspuns la interpelarea lui *Truţia*, apoi la a lui *Babeş* Celui dintâi i-a dat, după întroducerea obicinuită şi recitarea interpelării făcute, următorul răspuns:

«...Întâi de toate trebuie să constat, onorată casă, două lucruri. Întâi acela, în care aşa cred, că cea mai mare parte a casei are să-mi dee dreptate, anume, că despre aceea, cumcă peste tot în ţară, ori în părţile ardelene, s'ar face persecutarea

naţionalităţilor în mod sistematic din partea organelor statului, şi din partea presei şi a societăţii maghiare, nime nu are nici o cunoştinţă, pentrucă lucrul acesta nu există, şi de aceea, afirmarea aceasta e un atac nedemn şi cu totul nebazat, îndreptat în contra organelor statului maghiar, în contra societaţii maghiare şi în contra celei mai mari părţi a presei maghiare. Pentrucă nici unde pe lume nu se poate omul mişcà mai liber decât în Ungaria! (Aprobări).

Al doilea lucru, care nu corespunde adevărului e acela, că în comuna Lupşa jandarmii ar fi întrat cu baionetele pe puşcă în biserică şi ar fi scos de acolo pe preotul şi pe credincioşii săi. Despre aceasta aveam deja atunci rapoarte în mânile mele, dar am dat de nou în urma lucrului, şi ca să nu mă provoc la vreo autoritate mai mică, pot să spun, că însuşi protopresbiterul gr.-ort. care a ridicat plânsoare pentru oprirea serviciului divin, nu ştie nimica despre aceea, că jandarmii ar fi întrat în biserică şi ar fi izgonit de acolo pe cineva, fiindcă lucrul acesta nu s'a întâmplat. Dar dupăce în acele ţinuturi ale ţării, după cele mai temeinice informaţiuni primite, s'au făcut pregatiri pentru serbarea memoriei lui *Horia* şi *Cloşca*, iar sub pretextul acesta, pentru demonstrări în contra statului şi a naţiunei, — acestea au fost oprite în ţara întreagă, şi chiar şi autoritatea bisericeasca a oprit ţinerea de servicii divine festive în scopul acesta. A fost temeinică bănuiala, că în comuna numita, sărbarea oprită a se ţineà Sâmbătă, va fi ţinută Duminecă, sub pretextul serviciului divin, şi de aceea, da, s'a oprit ţinerea serviciului divin de Duminecă, dar nu pe calea arătată de domnul interpelant, că poporul ar fi fost izgonit din biserică, ci simplu astfel, că preoţii, în urma opreliştei, nu au putut ţineà serviciu divin în biserică, iar poporul care veneà la biserică, la provocarea jandarmilor şi la explicarea data, că nu se ţine serviciu divin, s'a resfirat simplu, frumos, în linişte, fără sgomot ori în neorânduiala. Asta e starea adevărată a lucrului.

Din acestea e clar, că izgonirea poporului din biserică nu e rezultatul, nici al direcţiunii mele politice, dar nici al abuzurilor organelor subalterne, pentrucă izgonireá nu s'a întâmplat. Iar dacă întreabă domnul deputat, că oare s'au plănuit astfel de făptuiri din partea credincioşilor bisericii, cari ar puteà periclità fiinţa şi existenţa statului, apoi trebuie să spun, că o astfel de acţiune, care ar periclità existenţa statului, cu adevărat nu

a fost, pentrucă statul nu e aşa de slab, ca să-l periclitezę o demonstraţiune. Dar intenţia a fost, cum am spus, de a se demonstrà în contra ideei de stat maghiar, în contra rassei maghiare şi în contra naţiunei maghiare! Este apoi de datorinţa fiecarui guvern a nimicì astfel de porniri încă în germene! (Aprobări).

Şi dacă întreabă domnul deputat, că eu ce direcţie politica urmez faţă de deosebitele naţionalitaţi, şi ca despre aceasta Coroana are cunoştinţă, — pot încă sa-i răspund ceva. Întâi, că în întrebarea, dacă Coroana are cunoştinţă despre aceeace face guvernul numit din partea Coroanei, eu vad o armă învechită, care a tost şi până acuma folosita, slavă Domnului, fără succes, deci o arma tocită, arma de a aduce în conflict Coroana cu guvernul constituţional, dar aceasta nu-i va succede domnului deputat, nici asociaţilor sai.

Ce se atinge de părerea şi direcţia mea individuala, direcţia politicei mele individuale faţă de naţionalităţi e aceea, de a lasà, de a respectà dreptul fiecăruia aşa cum îl conced legile noastre. In cadrele legilor să nu se împiedece desvoltarea. Dar acolo, unde cineva peste hotarele legilor caută sa se atinga de siguritatea statului ungar, cât îmi va ajutà Dumnezeu am sa dau respectivului peste degete. (Aprobări vii). Mai adaug numai atâta, că nu am intenţiunea să sistez persecuţiunile sistematice, pentrucă de acestea nu exista. Iar ce priveşte luarea sub scut a cetaţenilor faţă de agitatori, pot să spun, ca lucrul acesta îl fac. Pentrucă de fapt apar în contra agitatorilor pe orice popor, de orice buze, cu bune porniri, al patriei acesteia, şi tocmai rezultatul acestei apărari a fost şi oprirea sărbarilor în memoria lui Horia şi Cloşca, şi a serviciului divin din întrebare. Rog să se iee răspunsul meu la cunoştinţa». (Aprobari lungi şi vii.)*)

S'a sculat numai decât interpelantul *Petru Truţia* şi a făcut asupra celor spuse de ministrul-prezident Tisza observările următoare:

«Răspunsul primit la întrebarile adresate dlui ministru-prezident pentru răsfirarea îngrijirilor mele, cu adevărat patriotice, nu-l iau peste tot la cunoştinţă. Un răspuns atât de pocnitor (Ilaritate) mărturisesc ca nu am aşteptat, — deşi am fost preparat la aşa ceva, — pentrucă eu ca adevărat reprezentant credincios

*) Din *Ziariul Dietei*, etc. vol. VI. pag. 151.

al patriei acesteia am păşit şi am cerut lămuriri. (Voci: le-ai căpătat!) Din partea mea nu aflù de cuviincios, ca un ministru, care e dator sa guverneze ţara şi să susţină egalitatea între cetăţeni, sa dee astfel de răspuns pocnitor. (Voci: bine a făcut!) De altcum, dupăcum spuneam, m'am aşteptat la un astfel de răspuns, pentrucă ştiu, cu toate că sunt membru nou al casei, că aceasta e arma cea mai puternică a domnului ministru-prezident. (Aprobări.) Despre naţionalităţi multe să spun, dar eu aşi voì să vad fapte. (Voci: serbarea Horia-Cloşca!) Voiu răspunde şi la aceasta. Să spune, că ar gravità în afară, că nutresc idei contrare statului, dar eu nu am văzut fapte niciodată, nime nu mi-a putut arătà fapte. Domnul ministru-prezident a dat înainte cu zece ani domnului deputat Polit în o chestie de naţionalitate raspunsul, că Ungaria şi guvernul ei e în stare să zdrobeasca inimicii statului. (Voci: da, aşa e!) Domnul ministru-prezident e de atunci tot în oficiu, dar guvernul nu a sdrobit încă nici una din naţionalităţi. Ce dovedeşte aceasta? Dovedeşte, că Românii nu sunt duşmani ai acestei patrii. Şi eu pot asigurà pe domnul ministru-prezident, că poate să rămâna încă 10, 20 ori 30 de ani în oficiu, fără ca sa-i succeadă să strângă barem pe unul la părete.

Cum spuneam atunci, când am facut interpelarea, răul e acela, că în continuu se face agitaţie din partea societăţii, din partea presei şi mai ales din partea funcţionarilor, prin abuzurile ce le comit. Susţin aceeace am spus, şi voiu dovedì la timpul său cu înşirarea de fapte. Răul e acela, că în urma agitaţiilor, comunicarea între naţiunea domnitoare şi naţionalităţi e cu totul imposibilă. Nu se pot apropià deolaltă, pentrucă şi dintr'o parte şi dintr'alta să agitează şi ne aflăm într'o agitaţie generală. Guvernul dă ascultare şi crezământ celorce i se spun, şi pe baza acestora îşi croeşte politica de guvernare.

Ce se atinge de meritul chestiei, aşa cred, ca domnul ministru-prezident totuşi numai pe rapoartele oficioase şi-a întemeiat raspunsul. Eu însă, onorată casă, aşi dorì foarte mult, dacă s'ar face o cercetare imparţială, severa, pentru a ne convinge, că greşala cine a comis-o şi pentruce? Dacă, onorată casă, ar studià cineva în mod serios raporturile sociale, chestia de naţionalitate, sunt ferm convins, ca cu totul altcum ar prinde chestia şi ar explicà raporturile dintre noi. Pentrucă ce cer naţionalităţile în patria aceasta? Nu cer să ajungă să fie ele naţiunea

dominantă, să ajungă ele la putere, şi nici nu gravitează, nici în sus, nici în afară, ci dupăcum a binevoit a spune domnul ministru-prezident, cer aceea, ca amăsurat împrejurărilor, în cadrele legilor, să se poată desvoltà, să-şi poată conservà naţionalitatea, şi sa-şi poata asigurà existenţa. Atâta e tot, şi când li se dă aceasta, nu mai au nici o supărare.

Aşa cred, că frecările acestea, dupacum am spus şi în motivarea interpelarii mele, sunt a se atribuì presei şi agitaţiilor. Dacă vor fi sistate odata abuzurile şi dacă ne vom ştì emancipà reciproc de sub spiritul agitaţional al presei, atunci firma mea convingere e, că ne vom puteà apropià unii de alţii. (Deputatul Visi Imre: «Tribuna!») Da, «*Tribuna*» şi apoi «*Nemzet*». Una e de 19, ceealaltă de 20 fară unul! (Ilaritate.) Aşa cred, că ar fi bine să ne emancipam noi de sub influenţa «*Tribunei* , D-Voastră de sub influenţa ziarului «*Nemzet*» şi atunci sigur că ne vom ajunge scopul. Cu privire la meritul chestiei deci, cum spuneam, nu pot să dau raspuns la raspunsul dlui ministru-prezident, fiindcă raspunsul sau se bazează pe rapoarte oficioase. Daca va ordonà cercetarea domnul ministru-prezident, şi va trebuì să o ordoneze, se va convinge, că starea lucrului e cu totul alta, nu cea cuprinsă în răspunsul său. Nu iau răspunsul la cunoştinţă»*).

Camera ia răspunsul la cunoştinţă.

Ministrul-prezident Tisza Kálmán răspunde apoi la interpelarea deputatului *V. Babeş*, în chestia agitaţiunilor naţionaliste şi a curţii cu juraţi din Sibiu. A spus următoarele:

... Aceea, cumcă e corect a se întrebuinţà faţă de cele întâmplate în casa aceasta cuvântul de «scornitură» şi «denunţare», las să judece onorata casă. Eu însa declar, că regret, că se da anumitelor mişcări, despre cari voiu spune numai decât câteva cuvinte, de multeori o importanţă prea mare, pentruca întru adevar, slavă Domnului, nu sunt vrednice de prea marea atenţiune cu care sunt *onorate*, iar nu denunţate! (Aşa e!) Dar abstragând dela aceasta, decând sunt ministru, natural, — şi în privinţa aceasta are dreptate domnul deputat, — am urmărit cu atenţiune mişcarea naţionalitaţilor, şi anume, cu cea mai mare bunavoinţa, când în cadrele legilor au nizuit spre binele lor, dar recunosc, că şi cu cea mai mare asprime

*) Din *Ziarul Dietei* , etc. vol. VI pag. 152.

şi încordare atunci, când să arătau direcţii, cari vreau să treacă peste barierile legilor. Conspiraţie, cu adevărat, am descoperit numai una. Dar şi acela a fost un astfel de caz, în care am vazut de mult ce se munceşte, dar nu am spus nimănui nimica. Am imitat pe grădinarul, care văzând ce lucră sobolul, nu face sgomot, ci pândeşte până îşi scoate capul, apoi îl taie. (Complăcere şi ilaritate.) Aşa am procedat atunci şi aşa am de gând să procedez şi în viitor.

Conspiraţie, afară de aceasta una, nu am văzut, pentrucă dacă vedeam, procedam ca până acì. Dar aceea nu poate fi negat, că aceà anumită munca de sobol se arată de multeori şi pe multe locuri. Unde, când şi în ce masură, despre aceasta nu vorbesc. Dar pot sa asigur pe domnul deputat, că urmăresc cu atenţiune şi ştiu, că cine o săvârşeşte în cea mai mare măsură. Dar aştept să-şi scoată la soare capetele şi atunci îmi fac socoteala cu ei. Acesta e răspunsul meu». (Aprobări vii şi lungi.)*)

Deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* a făcut imediat următoarele observări la acest răspuns al ministrului president *Tisza:*

«Onorata casa! Domnul ministru-prezident, dacă l-am înţeles bine, a recunoscut în răspunsul său pe faţă, cu sinceritate, un lucru, anume, că nu a aflat conspiraţie decât una, dar şi aceasta a făcut-o un singur cap. (Ministrul-prezident Tisza: asta n'am spus-o!) Cunoaştem persoana, ştim care a fost cazul. A stat sub sentinţa tribunalului. Eu respectez sentinţa tribunalului. De ar face şi alţii din casa aceasta şi afară din casa aceasta tot aşa! De n'ar criticà curţile cu juraţi şi sentinţele judecătoriilor cu juraţi. Eu mă plec în faţa sentinţelor acestor tribunale. Dar fac totuşi atent pe domnul ministru-prezident asupra unui lucru, anume, că in astfel de chestii politice finala sentinţă o croeşte viitorul. (O voce: ameninţă!) Nu a fost ameninţare. Cred că sunt mulţi şi în patria aceasta de aceia, cari pentru politica lor au fost condamnaţi,iar astăzi sunt glorificaţi de întreaga ţară. (Vadnay Károly: pentru patriotismul lor!) Asta e natura condamnărilor politice. Dar domnul ministru-prezident nu s'a mulţămit numai cu recunoştinţa, pe care cu exprimarea celei mai adânci mulţamiri i-aşi fi adus-o pentru declaraţia făcută, că conspiratori nu a descoperit, ci în modul

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. VI pag. 153.

său obicinuit vorbeşte despre lucruri, cărora li se poate da orice înţeles, despre soboli şi astfel de uneltiri, pe cari nu le-a definiat mai precis. (Voci: Dar au valoare!) Valoare au după plăcerea fiecui.

Stimatul domn ministru-prezident a spus adineoară, că politica sa e aceea, de a permite naţionalităţilor mişcare liberă, în cadrele legilor. Îl întreb deci, oare sobolii amintiţi de el şi celelalte uneltiri ale acestora s'au făcut, s'au mişcat între cadrele legii? Ori apoi în afară de ele? (Körösi Sándor: în afară de ele!) Dacă în afară de ele, de ce i-a făcut scăpaţi din faţa judecătoriilor? De ce îi pângareşte aici, iar la judecătorii nu face nimic în contra lor? Ori sunt, ori nu sunt! Dacă vatama legea, de ce nu ia masuri în contra lor? Dacă nu o vatăma, atunci ministrul-prezident lucrează tocmai în contra declaraţiunei sale din zilele trecute, şi suspiţionează pe oricare cetaţean, ori clasă sociala, fără ca să poată înşirà fapte. Asta nu e la loc. (Ilaritate.) Dacă astfel începem, că fară dovezi ne suspicionăm unii pe alţii, unde vom ajunge, cui vom face servicii? Că doară domnul ministru-president guvernează de zece ani cu deplina putere. Ce scop şi-a ajuns în direcţia aceasta? De zece ani auzim necontenit, că urmăreşte cu încordata atenţiune mişcările acestea. De ce nu da deci seamă despre aceea, ca ce a aflat, cu ce succes a pedepsit pe calcatorii de lege? Iar daca domnul ministru-prezident nu poate să dee nici o seamă despre aceasta, aşa cred, că cu tot dreptul putem să spunem, ca sunt numai scornituri. Şi dacă ar întrebà cineva, că de ce e aşa, de ce trebuie sa se facă acestea, domnul ministru-prezident sigur ca nu ar puteà raspunde.

Eu l-am întrebat deadreptul în punctul ultim al interpelarii mele, şi fiindcă nu-mi raspunde, voiu spune eu cum stă lucrul. (Să auzim!) Pentru aceea e aşa, pentruca aşa cere politica sa (Ilaritate). Da; pentrucă daca nu ar aveà trebuinţă domnul ministru-prezident de soboli pentru politica sa, eu sunt convins, că afirmativele lor uneltiri nu ar existà. Eu deci întreb pe domnul ministru-prezident, ca ce soboli şi ce mişcari de ale lor a înţeles şi a amintit? (Ilaritate). Sunt mişcările acestea de aşa, că dupa lege pot fi permise, ori nu? (Voci: *nu!*) Eu ştiu, care e scopul şi parerea mult stimatului domn ministru-prezident. (Să auzim!) Dacă l-aşi întrebà deadreptul şi l-aşi rugà să-mi numească uneltirile acelea naţionaliste, cari sunt contrare legii,

mi-ar răspunde iarăşi, că acelea sunt încă sub pământ. (Ilaritate). Dar întreb, are domnul ministru-prezident poliţie, care poate să urmarească şi pe sub pamânt? (Voci: are!) Sa-mi spună deci, ce e sub pământ? Pentrucă e totuşi curios, că de zece ani nu şi-a scos nici un sobol capul de sub pământ! Vreà deci domnul ministru-prezident să susţină şi pe mai departe această suspiţionare în contra unei clase întregi de cetaţeni? (Ministrul-prezident Tisza: în contra clasei *nu!*) Şi apoi s'au înmulţit sobolii aceia de sub pământ în curs de zece ani, ori s'au împuţinat?

Eu, onorată casă, sunt de parerea, în faţa acestor fel de suspiţionări, că facem foarte rău când credem ca facem vreun serviciu bun ţării cu ele. Dacă e vorba de mişcări contrare legii, acolo sunt judecătoriile, şi eu rog pe domnul ministru-prezident să binevoească a nu crede, ca judecătoriile ar aprobà astfel de proceduri. Dar ca sa se procedeze în mod preventiv într'o ţară constituţionala, nu poate să fie de loc corect. De aceea avem lege! Procedură corecta din partea domnului ministru-prezident ar fi aceea, sa lase să iase la soare sobolii aceia, apoi sa-i dee pe mâna legii. Dar procedura preventiva, bazata pe banuiala, nu e pentru un stat constituţional. Se poate, ca domnul ministru-prezident înţelege astfel de mişcări, cari nu vatămă legea, dar pe cari, el, după părerea sa, le ţine de pagubitoare. Aşa se vede, la acestea s'a gândit când a facut amintire de ele. Să se gândeasca însă, ca o astfel de procedura duce la volnicie, la absolutism! Iar eu cred, onorata casa, că absolutismul, şi peste tot guvernarea volnică, nu poate să strice nimănui atât de mult, ca tocmai naţiunei maghiare, statului maghiar. Pot să fie deosebiri de pareri într'o ţară, ba chiar şi nazuinţe deosebite; se poate, ca cineva, şi mai ales partidul dela putere, să nu aprobe vreo direcţie naţionalista: dar eu ţin, că având legea în vedere, orice direcţie e după constituţie îndreptaţită, întocmai cum e îndreptaţită direcţia opoziţiei, ori a majoritaţii şi a guvernului, caci doară pentru aceea avem libertate constituţională. In cadrele legilor partidele singuratice pot să se mişte în libertate. Pot să existe pareri deosebite cu privire la întocmirile ţării, la gravitarea ţarii, la aliarea ţarii cu cei din străinătate. Dacă acestea să valorizeaza, cu ţinerea în vedere a legii, ele nu pot fi împiedecate, nu e permis să fie împiedecate, dacă nu vrem cumva să cadem în absolutism.

Tocmai aşa stăm în patria aceasta şi cu acel lucru principal, spre care năzueşte mai ales domnul ministru-prezident. Eu cred, că dacă aşi supune parerea mea apreţierii întregei lumi, ea ar fi de acord cu mine, că tot aşa de îndreptăţită e şi năzuinţa, direcţia acelora, cari vreau să se susţină Ungaria după învăţăturile Sfântului Stefan, ca stat poliglot, cum e şi năzuinţa politicianilor moderni, de a creà din ea un stat unitar maghiar. Tocmai de aceea, eu rog onorata casă, să binevoească a nu identificà în privinţa aceasta năzuinţele partidelor singuratice cu existenţa ţarii comune, pentruca să nu săpăm de sub noi singurul teren sigur. Ungaria a existat o mie de ani ca stat poliglot. Intregul păcat al naţionalităţilor e numai acela, că vreau, ca Ungaria să rămână tot stat poliglot. Nu este alta ce li s'ar puteà imputà. Eu zic însă, că are îndreptăţire şi ceealaltă nazuinţă. Numai cât, fie că unii doresc, ca Ungaria să fie prefacută în stat unitar maghiar, fie că alţii vreau să-şi păstreze caracterul statului poliglot pe care îl are de o mie de ani, dela Sfântul Stefan: nu trebuie identificată nici una din aceste năzuinţe cu existenţa ţării. Acesta ar fi un păcat în contra vieţii Ungariei. Existenţa Ungariei e ceva sfânt, ce stă deasupra tuturora. In launtru putem discutà, dar cred, că cei de altă părere nu sunt răi patrioţi. Acuza aceasta nu li se poate ridicà. Căci nime nu vreà subminarea, nimicirea Ungariei. Acesta e lucrul principal. Şi de aceea să nu credeţi, că e mai bun patriot acela, care vrea un stat nou maghiar, decât acela, care vreà menţinerea şi cultivarea statului, care exista de o mie de ani. Nu avem altă nazuinţă, decât aceea de a ne înţelege odată. Domnul ministru-prezident nu poate dovedì gravitarea noastră în afară, şi nici aceea, că ar existà vreo însoţire secreta, şi că cineva ar face politică contrară maghiarimei. Despre aşa ceva nu poate spune nici un cuvânt. Şi dacă aşi fi crezut eu, că există aşa ceva, nu mă încumetam să interpelez pe domnul ministru-prezident aşa cum l-am interpelat.

Incă asupra unei chestiuni îmi iau voe să atrag atenţiunea onoratei case. E mare greşală dacă credeţi, că dupace în contra absolutismului austriac s'au urzit conspiraţiuni şi aşa s'a lucrat neîntrerupt în contra lui, în ţară şi în afară, şi noi facem asemenea. Deosebirea e foarte mare. Nu facem lucrul acesta, pentrucă noi considerăm patria aceasta, nu de străină, ca Ungaria pe Austria, ci de patria noastră proprie (Csernátony

Lajos: de Daco-România!), iar în contra patriei noastre proprii nu vom conspirà niciodată. Binevoiţi deci a ţineà în vedere această mare deosebire. Eu cunosc foarte bine trecutul. Deşì nu am luat parte la acţiunile acelea secrete, amicii mei au făcut aceeace a făcut fiecare bun patriot maghiar. Şi nu spun, că rau a făcut; dar spun, că rău face acuma Maghiarul, când crede, că Românul, pentrucă-şi iubeşte naţionalitatea şi doreşte posibilitatea desvoltării acesteia, cere deci condiţiunile necesare pentru acest sfârşit, e duşmanul Ungariei, duşmanul naţiunii maghiare. Nicidecum! Şi dacă sunt între noi unii, cari resping prea energic imputarea aceasta, ori să pronunţă prea energic în favorul naţionalităţii proprii, — şi numai despre aceştia poate fi vorba, — zace în natura lucrului, că pentru aceea se întâmplă, pentrucă respectivul îşi iubeşte patria şi vede urmările păgubitoare născute din direcţia exclusivistă a maghiarimei. De aceea, binevoiţi a fi convinşi, că nu există năzuinţă contrară patriei şi contrară legii.

Ce se atinge de declaraţia domnului ministru-prezident, că nu a descoperit conspiraţiuni, o iau cu mulţumită la cunoştinţă. (Ilaritate). Dar pe lângă observările făcute iau la cunoştinţă şi declaraţia ceealaltă, pentrucă voiu mai aveà ocaziune se vorbesc mai pe larg în chestia aceasta, şi nu vreau să o discut acuma, în mod incidental. Vă rog însă să binevoiţi a nu susţineà, că există cu adevărat intrigile pe cari aţi binevoit a le amintì numai ca suspiţionare şi ca ameninţare. Sunt convins, că dacă domnul ministru-prezident ar cunoaşte cazuri, le-ar fi amintit. Pe lângă observările acestea iau răspunsul la cunoştinţă».*)

Ministrul-prezident *Tisza Kálmán* răspunde, că n'a acuzat clase, ori rasse, cu năzuinţe contrare patriei, ci singuratici. Naţionalitate, rassă, ori clasă nu a acuzat cu astfel de năzuinţe. Cumcă nu au putut să fie descoperite conspiraţiuni, este a se atribuì faptului, că *poporul nu ascultă de ceice vreau să le facă,* şi că guvernul caută să împiedece resfirarea sămânţei rele. Măsuri preventive nu a luat pentru a împiedecà pe cineva în exerciarea drepturilor sale, ci aceeace s'a făcut a fost necesar, pentru a se împiedecà demonstraţiunile. Zice

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. VI. pag. 153.

aopi aşa: Să-mi arete domnul deputat statul, în care diferitele rasse şi naţionalităţi *se pot desvoltà aşa de liber, ca în Ungaria.* (Aprobări). Nu există niciunde în lume; iar câteodată, când abuzează cineva de acest favor, strigă că e calomnie, e scornitură!» (Aşa e!) Neagă, că politica sa ar aveà trebuinţă de inventarea unor uneltiri contrare statului, ca să rămână la putere. Roagă dieta, să-ĭ iee răspunsul la cunoştinţă.

Vorbeşte de nou *Vincenţiu Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Nu am decât o singură observare, dupăce domnul ministru-prezident mi-a înţeles greşit cuvintele. Eu nu am spus, că politica domnului ministru-prezident are trebuinţă de inventări, ci politica dominantă. Intre aceste două e mare deosebirea. (Mişcare). Da, în punctul acesta politica dominantă e sprijinită şi din partea aceasta (opoziţia), dar sunt convins, că domnii nu se gândesc, ce serviciu fac prin atacurile lor reacţiunii şi cum vatămă tocmai interesele maghiare. De altcum îmi rezerv dreptul de a raspunde dlui ministru-prezident la toate cele dorite».*)

Dieta ia la cunoştinţă răspunsul ministrului-prezident Tisza Kálmán.

Celalalt ministru, căruia i se adresase interpelarea, ministrul de justiţie, a răspuns prin o făptuire: în 27 Iunie 1885 a dat o ordinaţiune ministerială, prin care curtea cu juraţi din Sibiiu *e mutată la Cluj.* **)

In şedinţa din 5 Maiu 1885 a fost pus la ordinea zilei în dietă proiectul de lege despre sistarea instituţiunii comuniunei de avere în comunele cari au aparţinut fostului confiniu militar. Proiectul de lege a fost

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. VI. pag. 156.

**) Ordonanţa ministrului unguresc de justiţie e următoarea: Nrul 31,842 ex 1885. Vă încunoştiinţez prin aceasta, că pe temeiul împuternicirii date prin §-ul 3 al art. 32 de lege dela 1871 şi cu modificarea punctelor 8 şi 9 ale §-lui 5 din ordonanţa ministerială dela 10 Iulie 1871, despre împărţirea tribunalelor şi a judecătoriilor de ocol, şi în legătură cu §. 7 resp. 5 al ordonanţelor din 31 Iulie 1875 numărul 2722 pres. şi din 15 Aprilie 1876 pres. ministerul regesc *disolvă curtea cu juraţi de pe lângă tribunalul din Sibiiu* şi incorporează arondismentele judecătoreşti Sibiiu, Braşov, Deva şi Elisabetopole, *la curtea cu juraţi de pe lângă tribunalul din Cluj.* Această ordonanţă intră în vigoare la 1 August 1885. Budapesta, la 27 Iunie 1885.

Dr. Teodor Pauler, m. p.

recomandat dietei spre primire din partea deputatului român *Dr. Iosif Gall*, în calitate de raportor al comisiunii judiciare, care în scopul acesta a rostit o vorbire mai lungă.

Proiectul de lege a fost votat în general şi pe articole. La discuţia specială raportorul Dr. Iosif Gall a luat cuvântul în patru rânduri, pentru a apărà pe scurt textul comisiunii faţă de alte propuneri, ori pentru a acceptà propunerile făcute.

Şedinţa din 25 Noemvrie 1885. Se discută proiectul de lege despre modificarea articolului de lege 35 din anul 1874 despre notarii publici. La §-ul 5 vorbeşte pe scurt deputatul român *Dr. Iosif Gall* şi propune o modificare de acel înţeles, ca dela advocaţii provăzuţi cu diplomă să nu se mai ceară un an de praxă după depunerea censurii, pentru a puteà fi acceptaţi ca substituţi de notari publici, dupăcc ei au deja praxa recerută, făcută înainte de facerea censurii. Propunerea a fost acceptată de raportorul comisiunei şi dieta a votat-o.

In şedinţa din 26 Noemvrie 1885 tot deputatul român *Dr. Iosif Gall* a făcut o propunere de modificare la §-ul 32, alinea 6, din acelaşi proiect de lege, care asemenea a fost acceptată de raportorul comisiunii judiciare şi votată de dietă.

Prelungirea ciclului parlamentar.

S'a fost pus în discuţie în dietă proiectul de lege despre prelungirea ciclului parlamentar dela trei la cinci ani. In şedinţa din 10 Decemvrie 1858 a luat cuvântul, pentru a vorbì la obiect, deputatul naţionalist român *Petru Truţia,* rostind în contra proiectului de lege vorbirea următoare:

«Onorată dietă! Când m'am decis să vorbesc şi eu la proiectul de lege din discuţie, care are de scop schimbarea drepturilor libertăţii poporului, întemeiate pe dreptul constituţional, am crezut că am datorinţa care nu poate fi încunjurată de a-mi expune pe scurt, dar cu sinceritate şi făra nici o rezervă, argumentele în faţa onoratei case.

Onorată dietă! In decursul de până acuma al discuţiei, natura proiectului de lege, care taie în drepturile suveranităţii poporului şi în constituţie, au arătat-o şi eshauriat-o condeputaţii antevorbitori, aşa, că eu puţin mai am de spus în această privinţa. Nu pot trece cu vederea însă, onorată dietă, şi a nu accentuà şi din partea mea, că mandatul de deputat nu numai că reduce drepturile libertăţii poporului, dar slabeşte chiar faţă de puterea în creştere a guvernului reprezentarea poporului, întrucât adecă guvernul câştigă putere prin majoritatea pe care şi-o acaparează. Scopurile sale politice, deşì nu corespund voinţei poporului, rămân asigurate pe bună vreme înainte. Iar cumcă drepturile libertăţii poporului vin scurtate prin aceea, că cetăţenilor li se dă dreptul, nu din 3 în 3 ani, ca mai nainte, ci din 5 în 5 ani să contribue direct ori indirect la rezolvarea afacerilor de stat, sunt convins că nu poate nime trage la îndoeală.

Dar tot aşa nu poate fi răsturnat nici faptul, că cu reducerea, cu scurtarea drepturilor libertăţii poporului creşte puterea guvernului, şi ea adeseori vine primejdioasă pentru desvoltarea liberă şi corespunzătoare vremii a drepturilor libertăţii constituţionale şi pentru crearea de legi, corespunzătoare voinţei poporului, voinţei obştei. De cele mai de multeori guvernarea constituţională degenerează în urma centralizării, iar garanţiile drepturilor libertăţii poporului îşi pierd terenul. De aici vine, acestei regretabile împrejurări i se poate atribuì apoi anomalia, care se arată şi la noi, că drepturile libertăţii poporului vin scurtate din zi în zi, iar guvernul îşi estinde puterea în mod absolutistic asupra lor.

Îmi place să cred, onorată dietă, că în privinţa aceasta fiecare membru al casei e pe deplin convins, chiar şi aceia, cari în urma disciplinei de partid nu numai că nu pot să dee exprimare convingerii lor, dar cu votul lor decid în mod negativ. Dar aceasta nu mă împiedecă a nu încercà să contrabalansez cu părerea mea, ca un străjar al drepturilor libertăţii poporului, extinderea în măsură aşa de mare a puterii guvernului asupra drepturilor libertăţii poporului.

Eu sunt de convingerea, că vaza camerei nu depinde dela durata mandatului, pentrucă dacă ar fi aşa, dupăce camera e efluxul drepturilor libertăţii poporului, ar trebuì să depindă dela extinderea duratei drepturilor acestora şi dela scurtarea mandatului.

E caracteristic însă, că la noi în loc de a se extinde tot mai mult drepturile libertăţii poporului, întemeiate pe sistemul reprezentativ, conform cerinţelor vremii, ele vin strânse într'un cerc tot mai îngust, iar faţă de ele puterea centralistică a guvernului creşte mereu. Nu pot să consimţesc cu argumentarea făcută proiectului de lege din partea d-lui ministru-prezident, că pe lânga un ciclu parlamentar de cinci ani camera va aveà o greutate şi o vază mai mare faţă de casa de sus, acum întinerită, decât pe lângă periodul de trei ani, ci va fi mai mare numai greutatea puterii guvernamentale, nu însă şi vaza ei, pentrucă camera îşi pierde autoritatea şi gravitatea pe lângă orice period parlamentar atunci, când camera nu e expresiunea egalei îndreptăţiri şi a convingerei curate a poporului. Dar şi atunci, nu faţă de casa de sus, compusă în mod artificial, pe principii istorice conservative, cu delăturarea influenţei poporului, ci îşi pierde autoritatea şi greutatea faţă de elementul alcătuitor de stat şi faţă de străinătate.

Dacă guvernul are intenţiune serioasă de a ridicà vaza şi greutatea camerei, să nu o facă aceasta prin prelungirea mandatului de deputat, ci prin valorarea drepturilor libertăţii poporului, bazate pe egalitatea de drept constituţională, prin curăţenia morală a alegerilor şi prin sistarea abuzurilor şi a corupţiei.

E fără îndoeală, onorată casă, că actuala lege electorală are scăderi, atât în partea materială, cât şi în cea formală, cari nu sunt compatibile cu un stat liberal constituţional. Şi acì nu înţeleg durata mandatului, care în privinţa aceasta nu e decizătoare, ci starea aceea abnormală, că într'o ţară, la o dietă, să aleg deputaţi pe două temeiuri. Anume, articolul de lege 33 din 1874 face deosebire între Ungaria luată în sens strict şi între părţile ardelene, astfel, că facultatea de a alege e în părţile ardelene pendentă dela un cens de 3, 4 şi 5-ori mai mare decât censul alegătorilor din Ungaria propriu zisă, prin ce apoi se urcă la sute de mii în părţile transilvane numărul acelora, cari după censul din Ungaria ar fi alegatori, dar în listele electorale din Ardeal nu sunt trecuţi.

Iată, onorată dietă, un eclatant caz de mancitate a legii existente electorale, în partea ei meritorială, şi nedreptatea aceasta, contrarietatea aceasta cu liberalismul, a fost recunoscută şi din partea unor însemnaţi bărbaţi de stat maghiari. Dar şi mai provocător e faptul, că pecând legile dela 1847 şi 1848,

apoi dela 1867 şi 1868, ba chiar şi articolul de lege 33 dela 1874, în §-ul 2, a şters cu desăvârşire privilegiile electorale de înainte de 1848, — ele în legea electorală făcută pentru părţile ardelene au fost menţinute până astăzi, astfel, că cea mai mare parte a alegătorilor o formează acolo privilegiaţii.

In urma dispoziţiei atât de maştere, ba chiar nedrepte a legii, o parte mare a cetăţenilor e eschisă dela dreptul electoral; o altă parte de alegători apoi, tocmai pentru această dispoziţie nedreaptă, s'au simţit îndemnaţi a se pune în stare de pasivitate faţă de alegeri, astfel, că deputaţii din Ardeal sunt aleşi în mare parte de privilegiaţi şi funcţionari.

Imprejurările acestea legale dovedesc din destul, că rezultatul alegerilor nu e expresiunea adevărată şi fidelă a drepturilor libertăţii poporului, cari îşi au temelia în statul de drept liberal constituţional. Dar ele mai vatămă grav şi principiul egalităţii de drept, care formează temelia constituţiei, aruncă umbră asupra formaţiunei reprezentării poporului şi asupra politicei de guvernare, pentrucă poporaţiunea Ardealului contribue în mod egal la sarcinile cerute pentru acoperirea trebuinţelor de stat, fie acelea materiale, ori de sânge, cu cetăţenii din Ungaria propriu zisă, şi nu este lege, ori dispoziţiune, care să-i dispenseze de purtarea sarcinelor publice, fie şi numai în parte, şi astfel nu merită o astfel de injosire nedreaptă.

Modificarea acestei anomalii a legii electorale ar trebuì să o facă guvernul, iar nu prelungirea duratei mandatului, pentrucă până nu se pune legea aceasta electorală pe principiul egalităţii constituţionale de drept, cu ştergerea privilegiilor, nu e desăvârşită, ci numai provizorie, şi dă totdeauna îndreptăţire pentru a se cere modificarea ei. Iar până atunci, pentru cetăţenii din părţile ardelene, chiar dacă nu ar mai aveà şi alte gravamine, e destulă această dispoziţie legală, nedreaptă, şi depărtată de realizarea egalităţii de drept, pentruca să dee exprimare nemulţumirii lor. Pentrucă în stat liberal constituţional, pârghia principală a drepturilor libertăţii politice o formează dreptul egalităţii, după care fiecare membru al societăţii e egal în faţa legii, iar privilegii nu se dau nimănui.

Se poate, că prin schimbarea dispoziţiunei acesteia din lege faţa reprezentării poporului se va schimbà în parte; dar în schimb ar câştigà constituţia, societatea, bunavieţuire împreună, şi ar câştigà dieta, în greutate şi autoritate!

Mult stimatul domn ministru-prezident spuneà, că abuzurile nu se pot împiedecà. Dar oare nu s'ar puteà oprì funcţionarii, ca să nu călătorească, sub diferite pretexte, dintr'un cerc în altul, pe vremea alegerilor? Nu s'ar puteà oprì funcţionarii, ca să nu exercieze presiune asupra organelor subalterne şi asupra alegătorilor? Nu s'ar puteà oprì jandarmii, ca în funcţiile lor oficioase să nu corteşească? Eu aşa cred, că da. Să cere numai voinţă şi interesare faţă de curăţenia cauzei.

Din toate acestea motive deci, până nu prezintă guvernul un proiect de lege despre reforma generală a legii electorale, pe baza principiului egalităţii generale de drept, cu valorarea curăţeniei morale a alegerilor, nu primesc nici în general proiectul de lege din discuţie, ci primesc proiectul de rezoluţiune prezentat din partea condeputatului Irányi Dániel, cu modificarea, că proiectul ce-l va prezentà guvernul să se refere la partea meritorială a întregei legi electorale şi să fie pus pe principiul egalităţii de drept». (Aprobări).*)

In şedinţa din 12 Decemvrie 1885 deputatul român *Dr. Iosif Gall* a prezentat dietei, ca raportor, raportul comsiunei judiciare asupra unui proiect de lege, care intenţionà modificarea unui paragraf din legea despre noua organizare a casei magnaţilor. (Art. de lege VII. din 1885, §-ul 23). Prezidentul enunţă, că va fi tipărit şi pus la ordinea zilei. Se continuă apoi discuţia asupra proiectului de lege despre prelungirea ciclului parlamentar. Vorbeşte deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* următoarele:

«N'aveam intenţiunea, onorată casă, să vorbesc la obiectul din discuţie, pentrucă neacceptabilitatea lui au motivat-o alţii mai mulţi, cu mult mai bine decum aşi fi putut face eu lucrul acesta. Motivul, că iau şi eu cuvântul, e acela, că domnul ministru-prezident a spus în vorbirea sa de eri în mod de tot sărbătoresc, că votarea secretă nu poate să o primească, din două motive, întâi, pentrucă experienţa arată, că e lipsită de rezultatul dorit, şi al doilea, pentrucă din punctul de vedere al ideei de stat maghiar aceasta ar fi una din cele mai primejdioase instituţiuni. Eu, onorată casă, nu pot să las să treacă lucrul acesta aşa, fără observare.

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. VII. pag. 202.

Domnul deputat Szilágyi Dezső a arătat deja, că în aceste două motive se află o contrazicere, pentrucă dacă votarea secretă e lipsită de rezultat, nu poate fi primejdioasă. Iar dacă e primejdioasă, nu e fără rezultat. Domnul ministru-prezident va trebuì deci să aleagă una dintre aceste două, şi eu sunt convins, că domnul ministru-prezident va rămâneà pe lângă aceea, că votarea secretă e primejdioasă pentru ideea de stat maghiar.

Domnul deputat Szilágyi Dezső nu a întrat mai adânc în analizarea lucrului; eu însă cred, că nu ne putem da la oparte, ci trebuie să o facem şi aceasta. Pentrucă despre ce e vorba? Despre aceea, ca parlamentarismul nostru să nu fie niciodată adevărat, ci vecînic să fie falsificat, pentrucă dacă ar fi să fie adevărat, aceasta invoalvă în sine primejdie pentru ideea de stat maghiar.

Eu cred foarte mult, că este ceva temeiu în cauză. Cel puţin acesta e unul din acele argumente convingătoare, pe cari domnul ministru-prezident le-a folosit până acuma pentru executarea politicei sale. Auzim necontenit vorba, când guvernul îşi apără năzuinţele sale, că aşa trebuie să fie, pentrucă dacă nu e aşa, se naşte primejdie pentru statul maghiar. Dacă aşa ar fi, — dupăce în statul modern numai dreptatea e baza morală pe care poate stà guvernul, — întreb eu, poate să devină vreodată din ţara aceasta stat de drept, stat cultural? Şi doară aceasta ne este năzuinţa, a noastră, a tuturora! Eu aşa cred, că datorinţa adevăraţilor patrioţi e de a examinà cu seriozitate împrejurările şi de a sanà relele, iar nu aceea de a le ascunde. Ori poate crede cineva, ca şi domnul ministru-prezident, că răul vizat există, ce e drept, dar dispare imediat dacă vine acoperit cu dispoziţiuni ori cu legi nedrepte? Din contra, răul creşte mereu. Tocmai de aceea, aşa cred, că va venì timpul, când va trebuì să ne ocupăm cu relele acestea, dupăcum a spus eri şi condeputatul Szilágyi Dezső; ba cred, că timpul acesta a şi sosit deja. Căci doară vedem, cum în Europa întreagă, dar mai ales în Orient, s'au pus popoarele în mişcare şi cum scopurile acestei mişcări ameninţă cu primejdie existenţa noastră. Nu poate ştì nime, când isbucneşte primejdia. Tocmai de aceea ţin, că adevăratul patriot încă acuma trebuie să se ocupe cu întrebarea, că oarece e bun şi ce e rău, ce e bolnăvicios în raporturile din patria noastră? Cum s'ar puteà face vindecarea, aşa ca primejdia să ne afle pe toţi împreună? Şi cu privire la

scopul acesta îmi voiu luà voie să fac un amandament la propunerea domnului deputat Szilágyi Dezső.

A doua observare a mea e îndreptata în contra acelora, cari in chestii de alegere atacată prin protest nu primesc judecătura curială, spunând, că aceasta deroagă autorităţii parlamentului. Din partea mea cred, că tocmai aceea deroagă autorităţii parlamentului, că judecă singur în chestii proprii. Experienţa mea e aceea, că dacă mai este în ţara aceasta nepreocupare, ea se găseşte numai la judecătoriile mai înalte, pe cari nu le poate nime aşa uşor corumpe. Comunic deci stimatei case experienţele mele, după cari numai prin curie cred că se poate face în mod nepreocupat judecata în chestii de alegere.

Eu plătesc dare în trei comitate, în trei cercuri electorale, dar nici unde nu sunt trecut în listele electorale. Într'un cerc la întrebarea făcută mi s'a răspuns, că pentru aceea nu am fost trecut în liste, pentrucă nu m'am declarat, că acolo, şi numai acolo vreau să-mi exerciez dreptul de alegator. E o cerere nelegală, dar am făcut declaraţia cerută. M'au lăsat însă de nou netrecut în liste, şi acum, la întrebarea făcută mi-au răspuns, că declaraţia mea nu e făcută în faţa notarului public, ori cel puţin în faţa a doi martori. Am împlinit şi această cerere nelegală, dar iarăşi n'a folosit nimica. M'am adresat comitatului, dar şi acesta m'a respins, cu observarea, că nu am dovedit, că nu aşi fi luat în listele altui cerc. Am dat recurs la curie. Curia apoi a ordonat să fiu luat în liste, dupăcum adecă nici nu se puteà altcum. Dar în anul următor iarăşi am fost şters din listă (Ilaritate,) şi ce e mai frumos, mă ştergeau şi nici nu mă mai avizau, ca cel puţin să dau recurs. Aşa apoi şapte ani dearândul am fost şters din liste, cu toate că cu darea n'am rămas în restanţă niciodată. Iar dacă organele politice procedează astfel cu unul care e activ pe terenul politic, cunoaşte legea, ce vor face ele cu bietul popor? (Aprobări în stânga. Voci: are deplină dreptate!) Cu poporul, care nu ştie nimica de recurs, ori pe care recursul îl costă parale?!

Dar ce e mai frumos şi mai hazliu urmează acuma. Când curia a recunoscut îndreptăţirea mea, vicecomitele respectiv, primind hotărîrea curiei, a chemat numai decât la sine pe unul dintre desterii săi subalterni şi l-a întrebat: tinere amice, te cunosc de om isteţ. Nu mi-ai puteà spune, cum s'ar puteà apelà hotărîrea aceasta a curiei la ministrul de interne? (Ilaritate mare.)

Iată caracteristica vieţii noastre publice-politice. Interesele partidului decid la noi în politică. Tocmai de aceea, spun şi repet, ca oricât de drept ar vreà să fie parlamentul, în chestiile sale proprii nu va fi niciodată nepreocupat. Judecator drept poate sa fie numai curia, şi dacă vrem cu adevărat sistarea abuzurilor, numai curia o putem decretà de chemată să decidă în astfel de chestii.

Aşa se spune din ceealaltă parte, că abuzurile sunt reciproce, se savârşesc deopotrivă abuzuri şi de o parte şi de ceealaltă. E ceva adevăr la mijloc, dar eu aşa cred, că totuşi nu e tocmai aşa. Nu la fel se comit abuzurile. Căci doară opoziţia nu dispune de organele administrative şi de stat, de armata întreagă de funcţionari, şi poate nici de parale. Dar nici în altă privinţă nu putem spune, că ar existà uniformitate. Dacă guvernul, care are puterea în mână, nu ar iniţià abuzurile, opoziţia nu ar cutezà să recurgă la ele, pentrucă ar ştì, că autoritatea publică ar paşì cu toată energia în contra ei, pedepsindu-o.

Ce se atinge de esenţa lucrului, eu aşa sunt convins, că argumente însemnate se pot aduce şi pentru ciclul de trei ani, şi pentru ciclul de cinci ani. Şi am şi auzit aici argumente foarte însemnate. Dar nu aceasta e chestia, ci chestia principală e oportunitatea. Însuş stimatul guvern şi casa pune greutatea principală pe oportunitate. Dar eu înţeleg oportunitatea cu totul altcum. Zic şi eu, că chestia principală e oportunitatea. Dar oportun ar fi după mine proiectul de lege atunci, când acesta ar fi răul principal la alegeri, iar alte rele mai mari, mai desgustătoare nu ar existà. Dar oare oportun este acest proiect când toţi recunoaştem, că în faţa noastră se află un astfel de bolnav, care are plămâni slabe, stomac stricat, ba nici inima nu-i este în regulă, şi creerii încă nu-i funcţionează bine, iar medicul vine şi spune: uite, omul acesta nu are păr pe cap, dar am să-i fac o perucă şi atuncia să vindecă şi va fi impunator! Eu nu înţeleg un astfel de medic, care vindecă lucrurile laterale, iar boala principală o trece cu vederea. De aceea, vină guvernul cu un proiect de lege prin care se sanează toate relele dela alegeri şi atunci voiu recunoaşte şi eu oportunitatea.

Din motivele acestea deci, onorată casă, deşì aflu de corectă propunerea făcută de domnul deputat Irányi Dániel, cu amandamentul propus de stimatul meu amic Truţia, cred că e mai corectă cea făcută de stimatul domn deputat Szilágyi Dezső.

Dar nu mă mulţămeşte nici aceea, căci şi ea lasă anumite lipsuri foarte apăsătoare din lege cu totul neamintite. De aceea, onorată casă, recomand următoarea întregire în atenţiunea onoratei case:

«Adaos la propunerea lui Szilágyi Dezső. Comisiunea ce se va esmite se va îndrumà totodată să se ocupe şi cu chestia, oare nu ar fi de oportunitate, a se pune capat situaţiei perverse, care nu se poate unì, nici cu ideea modernă de stat unitar, nici cu egala îndreptăţire a cetăţenilor, şi care face, ca în părţile ardelene ale patriei noastre să fie deadreptul eschisă din cadrele vieţii constituţionale cea mai mare parte a poporaţiunei de acolo, în urma legii excepţionale electorale, şi amăsurat rezultatului să propună reformarea legii electorale». Recomand spre primire acest adaos».*)

Dieta a primit proiectul guvernului, în general şi în special.

*

In şedinţa din 16 Decemvrie 1885 s'a pus în discuţie proiectul de lege despre modificarea unui paragraf din legea despre reorganizarea casei magnaţilor. (Art. de lege VII din 1885). Raportorul *Dr. Iosif Gall* a recomandat în o vorbire scurtă proiectul spre primire, iar dieta l-a votat, în general şi apoi şi pe articole.

In şedinţa din 27 Ianuarie 1886, la discuţia asupra budgetului ministerului de comunicaţiune şi lucrări publice, pe anul 1886, a vorbit pe scurt deputatul român guvernamental *Atanasiu Ratz*, atrăgând atenţiunea asupra deselor esundări ale râului Murăş, cari pricinuesc mari stricăciuni comunelor de pe malurile sale. Chiar înainte cu două zile fusese o mare esundare în Lipova şi Radna. Roagă guvernul, să se ocupe serios cu regularea Murăşului, trecând în budgetul anului viitor suma necesară în scopul acesta.

Ministrul răspunde, că sunt alte râuri la rând, cari îşi aşteaptă regularea; iar dupăce vor fi acestea regulate, va urmà şi Murăşul. In caz de urgenţă va da însă şi până atunci sumele necesare pentru delăturarea primejdiei.

---

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. VII pag. 241.

Budgetul ministerului de culte.

Discuţie în chestia de naţionalitate.

Şedinţa din 5 Februarie 1886. Să discută pe articole budgetul ministerului de culte şi instrucţiune publică. Ia cuvântul deputatul român *Constantin Gurban* şi rosteşte cuvântarea următoare:

«Onorată casă! Când doresc să vorbesc şi eu la această parte a budgetului declar înainte, că cu cuvântarea mea nu aşi dorì să provoc o nouă discuţie, şi de aceea voiu evità orice enunciaţiune, care după părerea mea ar puteà să dee ansă la vehemente răspunsuri. Şi o fac aceasta în scopul înţelegerii reciproce. O fac, pentruca eventual din vorbele mele răstălmăcite să nu poată scoate nimeni argumente în interesul apărării ideei de stat maghiar, atinsă de multeori aici ca periclitată din partea noastră, a naţionalităţilor nemaghiare. Dar cu ocaziunea discuţiei asupra budgetului ministerului de culte şi instrucţiune publică, oricât de mult aşi stimà nobilul zel al stimaţilor condeputaţi cu care caută să apere şi să întărească ideea de stat maghiar, tocmai cu cooperarea ministerului dela acest resort, fiindcă totuşi în această acţiune a stimaţilor condeputaţi, cum ni se prezintă ea până astăzi, experiem, vedem mai mult un atac îndreptat în contra naţionalităţii noastre proprii: n'aşi fi destul de sincer faţă de onorata casă, către membrii ei, şi nici fiu credincios al patriei mele, dacă aşi retăceà îngrijirile pe cari le deşteaptă în noi năzuinţele lor. (Să auzim.) Mă voiu năzuì însă totodată să răsfir şi îngrijirile D-Voastre.

Noi, naţionalităţile nemaghiare, cele mai multe motive de îngrijorare le aflam în activitatea ministerului de culte şi instrucţiune publică. Astfel, ca să nu amintesc multe, din vistieria ţării s'au cheltuit milioane pentru şcoalele de stat. Cu toatecă aceste şcoale au fost ridicate pe acolo, unde marea majoritate a poporaţiunii nu vorbeşte ungureşte, limba de propunere în ele totuşi e cea maghiara. Şi aşa stau lucrurile şi cu şcoalele medii, cu gimnaziile, pedagogiile şi şcoalele reale.

Dacă noi, cetăţenii de limbi nemaghiare, nici nu am fi elemente de cultură, dupăcum adecă şi suntem considerati, naţiunea maghiară, cu rol de conducere în Ungaria asupra celoralalte naţionalitaţi, în interesul binepriceput al patriei ar trebuì să lucre, ca şi noi sa fim ridicaţi la o anumită treaptă de cul-

tură. Dar durere, noi ne-am convins despre contrarul. Nu numai că nu există în ţară nici un singur institut de educaţie cu limba de propunere română susţinut din partea statului, dar nu e ajutorată de stat nici chiar o singură şcoală poporală română.

Imprejurarea aceasta nu ne prea poate face să ne bucurăm, cu atât mai puţin să cântăm imnuri de laudă cuiva. Şi fiindcă ne exprimăm nemulţumirea, suntem consideraţi de duşmani ai patriei. Dacă ne ridicăm cuvântul, pentruca pe cale legală să cerem schimbarea stărilor de lucruri, se scoate pe plan ideea de stat maghiar, şi acesta e motiv suficient, pentruca opiniunea publică maghiară să frângă băţul deasupra noastră, să ne stigmatiseze de agitatori. Pecând din punctul de vedere al legalităţii, procedura noastră nu poate fi dificultată. Articolul de lege 44 dela 1868 ordonează următoarele în §-ul 17: «La institutele de învaţământ, pe cari statul, respective guvernul, le-a ridicat deja, ori după trebuinţă le va ridicà, stabilirea limbei de instruare, întrucât legea nu ar dispune în privinţa aceasta, cade în competenţa ministrului de instrucţiune publică. Dar din punctul de vedere al cultivării generale şi al binelui public, fiind succesul instrucţiunii publice scopul suprem al statului, e dator acesta a se îngriji, ca la institutele de educaţiune de stat, după putinţă, cetăţenii cari trăesc în masse mai compacte să se poata cultiva în limba lor maternă în apropierea ţinutului lor, până acolo, unde se începe educaţia mai înaltă academică,» — ceeace chiar şi dacă nu ar stà în lege, ar aduce cu sine natura lucrului, ca aşa să fie, şi în realitate totuşi nu e aşa.

Dacă vreun ţinut oarecare, din propria sa putere, având în mână suma necesară, vreà să ridice gimnaziu cu limbă de propunere românească, nu i se permite! De ce, nu ştiu; poatecă din punctul de vedere al ideei de stat maghiar. Dacă altundeva, o întreagă dieceză cere, ca din fondurile de sub a ei administrare să poată ridicà un gimnaziu inferior, i se deneagă cererea!

Aşi puteà înşirà multe gravamine de asemenea natură, cari toate arată, că noi, cei de naţionalitate nemaghiară, nu numai că nu suntem sprijiniţi în năzuinţele noastre culturale de onoratul guvern, ci suntem chiar împiedecaţi; şi totuşi se află în ţară destui bărbaţi de stat şi ziarişti, cari fac imputare guvernului, că nu a sprijinit din destul pe terenul instrucţiunii publice elementul unguresc.

Ne atribuiţi de mare greşală, că în şcoalele noastre confesionale nu se învaţă cu destul succes limba maghiară. Despre tema aceasta se poate vorbì mult, şi este în ea şi puţin adevăr, care vine mai ales de acolo, că dacă vreunul dintre organele de instrucţie, numite din partea stimatului guvern, îşi face apariţia în şcoala noastră confesională, în mod demonstrativ vorbeşte numai ungureşte, deşì limba de propunere a şcoalei e alta. Intrebări pune numai din limba maghiară, iar organul administrativ adus cu dânsul vine admoniat de repeţiteori, ca şi mai departe se solicite învăţarea limbei ungureşti. Cu alta nu-şi bate capul. Că o astfel de procedură, ce resens, ce impresie poate exercià asupra învăţătorului, asupra elevilor şi asupra părinţilor acestora, poate să ştie numai acela, care are cunoştinţa directă despre lucrurile acestea. Noi ne dăm silinţe, ca să introducem copiii noştri în cunoaşterea limbei ungureşti. Dar dorinţa aceea, ca elevii dela şcoală să înveţe a cunoaşte perfect de bine limba ungurească, nu o putem executà chiar şi numai din motivul, că aceasta e o curată imposibilitate. In ţinuturile, în cari nime nu vorbeşte ungureşte, cine poate pretinde, ca învăţătorul să arete un succes atât de departe mergător? Câţi sunt oare între noi, cari vorbesc limba latină, cu toatecă au învăţat-o în curs de opt ani, pe calcul bun? In astfel de ţinut e tot aşa de imposibil a se învăţà limba maghiară, ca pe Alföld de ex. limba română. Dar inteligenţa fiecărei naţionalitaţi aproape pretutindenea vorbeşte limba maghiară. Semnul deci, că nu ne înstrainăm de ea. Iar în institutele noastre medii confesionale punem chiar mare preţ pe învăţarea limbei maghiare şi unele au trecut în planul de învăţământ chiar mai multe ore pentru învăţarea limbei maghiare decât pentru cea română. Şi cu toate acestea, institutele acestea ale noastre sunt în continuu suspiţionate, că cresc răi patrioţi, că dau elevilor direcţie rea pentru vieaţă!

Noi ne-am cam obicinuit cu astfel de suspiţionări. Nu mai prind. Le atribuim acelor indivizi alergători după slujbe, cari prin rapoartele lor false seduc publicul şi pe onoratul guvern. O cercetare energică, obiectivă, ar dovedì totdeauna lucrul acesta, precum l-a dovedit şi până acuma totdeauna, arătându-se, că buciumarea astorfel de denunţări şi de ştiri să exagerează de regulă, lucrurile se măresc, căci după cercetarea efectuită au adormit lucrurile. Fac atentă onorata casă şi pe onoratul gu-

vern, că sunt mulţi în ţară, cari trăesc din denunţări, pentruca cu atât mai uşor să poată pescuì în turbure.

In timpul din urmă întreaga presă din patrie a fost ocupată cu aşa numita proclamaţie a iredentei române. (Să auzim!) Deşì nu se ţine de obiect, totuşi stând în legătură cu cele de mai nainte, aflu de necesar a declarà, că naţionalitatea română, precum nu e vinovată pentru compunerea ei, tot aşa de nevinovată e şi pentru răspândirea ei. Naţionalitatea română, cu mic cu mare, nu s'a identificat cu ideile ce le conţineà, şi mă folosesc de ocaziune pentru a protestà în contra presupunerei, că proclamaţia aceasta ar conţineà năzuinţele naţionalitaţii române. (Aprobari). E adevărat, că am primit-o cu impasibilitate, pentrucă nu i-am atribuit nici o importanţă, dar între împrejurările date din partea D-Voastre nici nu putem fi acuzaţi pentru aceasta. Căutaţi să ne prezentaţi ideea de stat maghiar în aşa lumină, ca în ea să se cuprindă şi aspiraţiunile juste ale celoralalte naţionalităţi, ridicaţi şi pe seama celoralalte naţionalităţi şcoale cu limbă proprie, împărtăşiţi-ne şi pe noi de favoruri din partea statului, aplicaţi şi dintre noi oameni în funcţiile publice în proporţie corăspunzătoare, nu ne înstrăinaţi de D-Voastră numai pentrucă ţinem la limba şi naţionalitatea noastră, şi atunci nu va mai fi motiv de plângere, că am gravità în afară. Eu, cunoscând dispoziţia poporului român, pot să vă dau asigurareà, că în momentul în care se va da o astfel de explicare ideei de stat maghiar, câştigaţi milioane de oameni pentru ideea de stat maghiar, iar agitatorii de acuma, cu presa lor împreună, vor agità pentru lăţirea acestei idei. Dar până nu se face aşa, zadarnică e orice opintire, adunare de bani, ori de arunc, orice bănuială, ori intimidare, căci ele vor face, ca rana să se învenineze tot mai mult, în loc de a se vindecà.

Onorată casă! Eu am intrat în sala aceasta cu sentimente de prietenie. (Să auzim). Doresc, ca fiecare Maghiar sà fie binevoitor naţionalităţii române în măsura, în care mă port eu cu bunăvoinţă faţă de Maghiari. De altă parte iarăşi aştept, ca declaraţiunei mele sincere să nu-i atribue nime gânduri rezervate, ascunse, şi dacă îi daţi importanţă, să nu răspundă nime la ea cu fraze, căci vorba e de interesele serioase ale patriei. Eu nu fac nici o propunere cu privire la budget. Ma mulţămesc cu atâta, că cu bunăvoinţă am admoniat naţionalitatea maghiară, (Voci: naţiunea maghiară) . . . există şi naţionalitate maghiară,

(Voci: națiune!) așadară onorata casă și stimatul guvern (O voce: nu vreà să spună *națiune!*) despre gravaminele, cari provoacă îngrijirea și nemulțămirea naționalităților, și în speranța, că atât onorata casă, cât și stimatul guvern, vor recunoaște temeinicia lor și vor căutà să îndrepte în viitorul cel mai apropiat această stare de lucruri, primesc budgetul».*)

S'a sculat numai decât prim-ministrul *Tisza Kálmán* și a răspuns deputatului *Constantin Gurban* următoarele:

....«Pot asigurà pe domnii deputați,... ca eu mă port cu cea mai mare stimă față de națiunea sârba și română, și le doresc bunăstarea în toata privința, le doresc înflorirea *în patria proprie.* (Aprobări.) Asigur pe domnii deputați, că cât îmi va stà în putință, ca membru al guvernului, ori ca simplu cetățean, mă voiu năzuì totdeauna, ca să promovez bunăstarea naționalitații sârbe și române din patria aceasta. (Aprobari vii.) Dar binevoiți a vă gândì, că nu este stat în Europa, care să fi fost compus din o naționalitate, atunci când s'a format. Ba în cele mai multe state, pe lângă seminția care a dat nume și caracter statului, mai trăesc și alte seminții în număr destul de mare. Așa e în România, așa e în Sârbia, așa e în Germania. In măsură mai mică ori mai mare așa e pretutindenea. Dar pentru aceea pretutindenea unde este stat, seminția care se află în majoritate absoluta ori relativă, care a creat statul în cursul istoriei, trebuie să-și imprime caracterul propriu asupra statului. (Aprobari și aclamări.) Aceasta e concepția mea despre statul maghiar și concepția despre toate statele. Și dacă stimații condeputați, recunosc, că cu calmă obiectivitate și în ton potrivit pentru astă sală, să plâng, îi rog să privească în jurul lor, la statele din lume, consolidate, mai mari, și nu federate, oare cetățenii din aceste state, aparținători altei seminții, să împărtășesc, pe terenul bisericesc, școlar ori administrativ, de favorurile pe cari le au cei din Ungaria? (Aprobări generale și vii.) Dacă pot arătà unul măcar, atunci lege de condițiuni credința lor față de ideea de stat maghiar. Dar dacă nu pot arătà, atunci nu pună condițiuni, ci prin aceea, că în continuu dovedesc cu fapte, că deșì altă limbă e limba lor maternă, totuși sunt credincioși ai statului ungar: facă cu putință, ca și în interesul seminției lor speciale să se poată face cât de mult». (Aprobări generale și aclamări.)**)

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. VIII. pag. 362.
**) Din *Ziarul Dietei*» etc. vol. VIII pag. 364.

In şedinţa următoare, din 6 Februarie 1886, a aflat de necesar şi contele *Apponyi Albert*, unul din corifeii opoziţiei, să se ocupe în vorbirea sa mai lungă cu cele spuse în dietă de către deputatul român *Constantin Gurban*, căruia i-a răspuns următoarele:

...«Mărturisesc, că cu oarecare îngrijorare am ascultat o parte a vorbirii stimatului condeputat *Gurban*, pentrucă aceea am înţeles din ea, că dânsul află, că stă în contrarietate cu egala îndreptăţire a cetăţenilor de deosebite limbi din Ungaria, că statul maghiar nu-şi neagă în năzuinţele culturale caracterul său maghiar, şi că cu mijloacele de stat în prima linie caută să încetăţenească şi creeze cultura maghiară. Eu şi în privinţa aceasta cred, onorată casă, că cea mai bună politică e sinceritatea. (Să auzim!) Limba maghiară e în statul acesta nu numai limba oficioasă a statului maghiar, ci totodată şi organul unităţii culturale, în care unitate culturală trebuie să se contopească toţi cetăţenii Ungariei, dacă vrem să punem pe temelii sigure existenţa naţiunii unitare politice. (Aprobări vii.) Când deci statul maghiar, cu mijloacele sale, caută în prima linie să creeze şi să lăţească cultura maghiară, nu face nimic alta, decât năzueşte a întări şi asigurà temeliile unităţii statului, şi nu greşeşte cu nimica în contra libertăţii, ori a pretensiunilor juste ale cetăţenilor din ţară, fie de orice limbă. (Aşa e, aşa e!) Acestea am voit să le spun, onorată casă, ca ecou la declaraţiunile în mod îmbucurător divergente de cele ce le auziam mai nainte, pe cari le aud dela condeputaţii mei de limbă nemaghiară. Şi sper, că şi ei în acestea vor aflà consonanţa celor două puncte de vedere, spre cari eu voiu năzuì totdeauna, anume: respectarea pretenţiunilor de libertate a tututor cetăţenilor din patrie şi asigurarea cu orice preţ a condiţiunilor pe seama unităţii statului maghiar». (Aprobări vii.) *)

Ia parte la discuţie şi deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* şi în şedinţa din 6 Februarie 1886 rosteşte următoarea cuvântare:

«Onorată casă! Unele enunciaţiuni de eri ale d-lui ministru-prezident mă constrâng şi pe mine să vorbesc. Nu pot fi de o părere cu aceea ce a spus stimatul domn deputat, conte Apponyi. Eu tocmai enunciaţiunea aceea a d-lui ministru-prezident nu o

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. IX. pag. 13.

ţin, nici de corectă, nici de potrivită. Mai observ apoi şi aceea, acum la început, că mult stimatul domn deputat a înţeles poate greşit cele spuse de condeputatul *Gurban* când dă o astfel de explicare obiecţionărilor şi plângerilor sale, ca şi cum ar fi luat în nume de rău, că statul maghiar în prima linie se îngrijeşte de limba şi de cultura maghiară. Eu nu cred, că se află cineva în ţară, care să iee aceasta în nume de rău. Dar să ia în nume de rău aceea, că da, în prima linie se poartă grije de cultura maghiară, dar grija ce trebuie dată în a doua, a treia, a patra linie, lipseşte de tot.

Acesta e adevărul! Cu toate că sunt legi, pe cari le-a citat condeputatul *Gurban*, ele nu sunt luate în considerare. *Aceasta* e jalba, şi cu privire la jalba aceasta aşi fi voit eu să dee explicare stimatul domn ministru-prezident. Noi adecă nu înţelegem, cum să poate, că avem lege, ne provocăm la legi, cari ne recunosc şi ne garantează întrucâtva drepturile naţionaliste, dar nime nu le ia în considerare, astfel, că condeputaţii mei, cari din parte naţionalistă au ridicat plânsori, n'au putut să recurgă la alt mod decât la acela de a se rugà de onorata casă şi de onoratul guvern, ca să respecteze, să ţină în vedere legile. Şi tocmai de aceea, noi nu condamnăm, ci aprobăm chiar, că statul maghiar se îngrijeşte în prima linie de lăţirea culturei maghiare; dar ce cerem e, să nu uite, că aici, în ţara aceasta, nu de eri, de alaltăeri, ci de o mie de ani, sunt şi cetăţeni de naţionalitate nemaghiară, cari trăesc în masse compacte şi cari încă au drepturi garantate în lege, deci îngrijască-se şi de aceştia. Dar asta nu se întâmplă. Mult stimatul domn ministru-prezident spuneà eri, că elementul, care a alcătuit statul, după spusele istoriei, trebuie să-şi imprime caracterul propriu asupra statului.

E foarte frumos, şi eu înţeleg, că întreaga maghiarime aplaudează astfel de enunciaţiuni. Dar eu nu ştiu, până unde vrea să meargă acest caracter maghiar? Şi tocmai de aceea sunt de părerea, că enunciaţiunea aceasta nu e corectă. Nu ştiu, merge caracterul până la familie, până la comună, până la biserică, deci până la cari anumite hotare?

Auzim necontenit vorbindu-se aici despre ideea de stat maghiar, dar nu ne explică nime, că ce e aceea şi ce pretinde ea? Bine, nu sunteţi mulţămiţi cu aceea, că dovedim cu fapte că respectăm legile, că plătim dările, că nu venim în conflict niciodată cu legea şi legalitatea? Ce mai cereţi dela noi?

A asìgurat condeputatul Gurban şi despre aceea onorata casă, că la noi nu este om inteligent, care să nu înveţe limba maghiară, şi să nu o cunoască. Eu aş puteà să spun şi aceea, că copiii mei mai bine au învăţat şi mai bine cunosc limba maghiară decât cea românească! (Voci: Să trăiască)! Bine, nu e aceasta dovadă de patriotism? Până unde să mai mergem?

Domnul ministru-prezident a spus în rândul trecut, că sunt frumoase principiile, dar dacă ne ţinem prea strâns de ele se poate întâmplà să între în parlament deputaţi, cari nu vor luà în considerare ideea de stat maghiar. Asta nu poate să fie decât numai frază, pe care eu nu o acceptez, ca principiu, fiindcă ar scoate pentru totdeauna din patria noastră libertatea şi dreptatea. Aş vreà deci să-mi definieze odată cineva, în mod clar, că ce se înţelege sub această idee de stat maghiar?

La dreptul chestia se învârte în jurul faptului, că facem legi şi paradăm cu ele în faţa lumii, şi provocându-ne apoi la legi zicem, iată, ce drepturi au naţionalităţile în patria aceasta! Dar când e vorba, ca să aplicăm legile, să le punem în vigoare, se spune, că lucrul acesta e imposibil, pentrucă vatămă ideea de stat maghiar! Ce se va alege din drept, dacă vom mai continuà cu o astfel de politică?

Dar trebuie să dificultez şi aceea ce a spus d-l ministru-prezident, că dacă luăm cuvintele sale în acel înţeles, că în cursul istoriei Maghiarul a alcătuit statul maghiar, avem să scoatem şi concluzia, că numai Maghiarul singur are aici drepturi, — pentrucă eu nu pot să recunosc aşa ceva. Istoria nu dovedeşte lucrul acesta. Am creat patria *toţi* împreună! Pentrucă dela Sf. Stefan începând totdeauna au fost aici şi nemaghiari, cari şi-au jertfit averea şi sângele pentru patrie. Dacă dreptul de stat ar puteà fi derivat numai din ocupare, atunci pe temeiul acesta statul nostru s'ar asemănà cu Turcia, pentrucă şi Turcii au ocupat ţări, au cucerit popoare. Dar se mai cere şi altceva, pentruca să se înfiinţeze un stat. Deci nu numai al aceluia e meritul în jurul înfiinţării unui stat, care a ocupat statul, ci şi al aceluia, care a ajutat ca să se susţină. Iar acel «*fidelis noster Valachus*» tot aşa a ajutat, ca şi Maghiarul, pentrucă şi-a vărsat şi el sângele pentru patria aceasta şi a plătit şi el dare şi a adus jertfe patriei acesteia.

Dar eu pentru aceea nu neg, că Maghiarul nu ar aveà drept primaţial în patria aceasta, şi anume, pe temeiul aceloraşi

lucruri, pe cari le-a atins și domnul ministru-prezident. Anume, are majoritate relativă, e mai înaintat în toate, mai avut, a dus totdeauna rol de conducere și va duce și în viitor. Acestea sunt lucruri pe cari nu le neagă și nu le atacă nime. Dar de acì nu urmează dreptul de exclusivitate. Și răul e, că astăzi elementul acesta cere exclusivitate.

Tocmai de aceea aș dorì, ca guvernul, și mai ales d-l ministru-prezident, să declare odată limpede, ce părere are, că ce îndreptațire are aici fiecare și ce e deosebirea între Maghiari și Români, respective cei de altă naționalitate, atunci, când după lege fiecare își face datorința? (Voci: nici o deosebire!)

Stimatul domn ministru-prezident așa spuneà, că «dacă naționalitățile pot să arete caz, în lumea asta largă, cu state mai mari și nefederate, în cari cei de altă seminție, fie că pe terenul bisericesc, ori pe cel școlar, sau pe cel administrativ, se împărtășesc de favoruri mai mari decât cei din Ungaria, atunci *da;* dar dacă nu pot arătà un astfel de caz, nu-și lege credința de pretensiuni mai mari, ci dovedească cu fapte sincere, că deșì sunt de altă limbă, totuș sunt credincioși ai statului, și facă deci cu putință, ca în interesele lor speciale să se poată face cât de mult».

Domnul ministru-prezident nu numai odată a spus și accentuat, că în lumea asta largă nu este stat în care naționalitățile ar aveà mai multe drepturi, fie pe orice teren, decât în Ungaria. (Voci: asta așa e. E adevărat!) Apoi e adevărat, și nu e adevărat. (Ilaritate). E adevărat în principiu, în realitate însă *nu!* Condeputatul Sabovlievici a arătat ieri în mod clar, că legea de naționalități e literă moartă. Vă rog să-mi arătați, dacă din legea aceasta, votată de dietă și sancționată de Maiestatea Sa, e luat în considerare fie și numai un paragraf? (Mișcare). Și aproape așa stă lucrul și cu autonomia bisericească. Dar despre aceasta îmi voiu luà voie a vorbì cu altă ocaziune. Domnul ministru-prezident ne provoacă să-i arătăm o țară, în care naționalitățile au mai multe drepturi. Eu îi arăt o țară, care e foarte aproape de noi. E Ungaria. Să ne arete guvernul, că a făcut în curs de 18—20 de ani pentru naționalitățile din Ungaria atâta, cât a făcut pentru micuțul orășel Fiume! Dar oare cei 2000 de Italieni sunt de mai mare interes pentru Ungaria decât milioanele de Români, Sârbi și celelalte naționalități? Lucrul acesta e vătămător pentru fiecare om cu puțină conștiință de sine. Și apoi

Croaţia şi Slavonia nu se ţin de noi? Cum se pot votà în fiecare an atâtea milioane pentru scopuri culturale, şi adecă pentru cultura croato-sârbă, nu s'ar puteà face ceva şi pentru Români? Se spune, că aceia au autonomie proprie. De ce? Fiindcă legislaţiunea a aflat de necesar să le-o recunoască. Dar de ce nu se recunoaşte şi autonomia Transilvaniei? (Voci: Transilvania nu există. E contopită în Ungaria)! Eu ţin, că naţionalitatea română poate fi ajutorată şi fară a i-se recunoaşte vreo autonomie specială, numai să vrem. E o ştiinţă deci cu totul nouă aceea, că în principiu se recunosc drepturile naţionalităţilor, în realitate însă li-se deneagă.

Mie-mi place şi aprob, că guvernul maghiar năzueşte spre cultivarea limbei naţionale materne, dar o spun limpede, că eu, dacă m'aşi fi nascut Maghiar, nu m'aşi fi învoit niciodată, şi n'aşi face niciodată, ca cultura mea naţională să mi-o ridic cu banii altora. Eu cel puţin nu aşi puteà aduce aceasta în consonanţă cu superbia maghiară, şi cu atât mai puţin cu aceea, că dela toţi ceialalţi să detrag orice ajutor.

Domnul ministru-prezident spune, că în oricare stat mai mărişor sunt mai multe seminţii, dar nici unde nu au atâtea drepturi, ca la noi. Eu neg şi aceasta. Chiar adevărat să fie, nu dovedeşte nimica cu privire la patria noastră. Binevoiţi numai a vă gândì la puternica Germanie, cel mai puternic stat al epocei noastre, şi la mizeriile pe cari le are cu cei două milioane de Poloni, pe cari nu-i poate germanizà. Şi D-Voastră vreţi să maghiarizaţi aproape zece milioane (Voci: Unde sunt cele zece milioane?).. de Nemaghiari? (Voci: Nu vrem!) Înţeleg. E corect, că respingeţi această presupunere.

Dacă Maghiarul, care e tare şi e avut, cel puţin mai avut decât Românul şi Slovacul, reclamă pentru sine toţi banii ţării, ca să-şi promoveze cultura, atunci Românul de unde să mai iee bani? Iar dacă Românul, cu toatecă plăteşte dări, e lipsit cu diferite argumentări de cultură, mai ales de cultura dată cu ajutorul şcoalelor medii, care poate să fie acì scopul şi urmările? Numai acela, că o parte mare de ţară trebue sa rămână tot săracă, să renunţe dela naţionalitatea ei, sa se prefacă în maghiară ori să se prăpădească, adecă, să stee gata de a fi mâne germană, poimâne rusască.

Mărturisesc, onorată casă, ca eu nu înţeleg acest circulus vitiosus din Ungaria, şi cred că nu este om cu minte sănă-

toasă, care să nu vadă primejdiile cari amenință din toate părțile, mai ales naționalitățile mai mici. Și noi ce facem? Ne certam, ne capacităm, că cine are drept și cine nu are drept la cultură! Dacă vreun stat își împiedecă naționalitațile în desvoltarea culturală, urmarea nu poate fi alta decât aceea, că naționalitățile rămân slabe. Iar aceea, că elementul domnitor condiționează existența statului, înflorirea lui, domnia lui, dela rămânerea îndărăt a tuturor celorce împreună cu el formează statul, poate să fie numit orice, numai patriotism nu. Cumcă o astfel de politică e greșită, va trebui să recunoască orișicine. Și tocmai de aceea nu înțeleg logica domnului prim-ministru când spune, că naționalitățile nemaghiare au să dovedească, că sunt credincioase statului maghiar, ca să facă astfel cu putință, ca și în interesul lor specific de seminție să se poată face cât de mult.

Eu așa cred, că stimatul domn ministru-prezident nu va puteà dovedì niciodată, că cetațenii de naționalitate română ai statului ungar nu sunt credincioși statului ungar. E adevărat, că dânsul umblă după soboli, pe sub pământ. Caută după cei necredincioși, dar de acestia nu va găsì niciodată. Dar până face lucrul acesta, să negligă aceeace e mai necesar. Eu îl întreb, cu ce și prin ce vrea să ne câștige pentru a ne legà pentru totdeauna de patria comună? Prin aceea, că ne deneagă mijloacele de cultură, ori prin aceea, ca ne împărtășește și pe noi de binefacerile statului? Eu cred, onorată casă, că aceasta din urmă ar fi politica cea corectă, pentrucă corespunde mai bine intereselor statului ungar, decât politica pe care o face domnul ministru de zece ani încoace. Mă doare, că aud aici în casă vorbe frumoase despre drepturile cetățenilor, și-mi pare rău, dacă credeți, că cu atâta ați saturat naționalitățile. Dacă numai faptele dovedesc, că cetățenii nemaghiari încă sunt buni patrioți, atunci iarăși numai faptele pot să dovedească bunăvoința, iubirea de dreptate a elementului domnitor față de ei. Câtă vreme deci fiii nemaghiarì ai patriei acesteia nu vor simțì, că întru adevăr, aveți inimă bună față de ei, sunteți în toată privința drepți cu ei, legile făcute pentru ei și în interesul lor le aplicați cu punctualitate: nu a naționalităților e păcatul, dacă ici-colea se întâmplă și ratăciri, ci al acelora, cari guvernează statul, țara. Și dacă vă veți convinge odată, că încet, încet, să înstrăinează de D-Voastră toate semințiile, să știți, că e o urmare numai a politicei acesteia. Vă rog domnilor să fiți sinceri,

ca şi mine. Eu o spun sincer, că urmări bune nu poate aveà faptul, că trecem drepturi în lege, pe cari de fapt nu le recunoaştem. Nu poate să aibă urmări bune faptul, că din gură promitem tot, dar în faptă denegăm tot. Şi tocmai fiindcă experienţele mele m'au convins, că guvernului îi lipseşte bunăvoinţa şi sinceritatea, nu votez budgetul». (Mişcare). *)

Acestei vorbiri i s'a dat o importanţă atât de mare, încât imediat după *V. Babeş* a luat cuvântul cel mai mare orator parlamentar din zilele acelea, *Szilágyi Dezső,* profesor universitar, mai târziu ministru de justiţie, pentru a-i răspunde şi a definià noţiunea *stat ungar* . Vorbirea sa a fost următoarea:

«Onorată casă! (Să auzim!) In cadrele acestei discuţii au fost atinse atâtea chestii diferite, după părerea mea numai în general, încât celce are o părere pozitivă despre ele şi ţine, ca părerea sa să fie cunoscută, nu poate să tacă cu această ocáziune. (Să auzim). Vorbirea domnului deputat antevorbitor stă în legătură cu aşa numita chestie naţională. Eu, onorată casă, mă alătur la părerea accentuată din partea tuturor partidelor casei acesteia, că calea corectă e aceea, de a nu provocà numai sentimente amicale prin cuvinte, ci de a creà prin fapte şi o praxă cu putere de vieaţă. Dar dacă vrem, ca sentimentul amiciţiei reciproce şi al alipirii să fie rodnic şi fericitor în fapte, pentru ajungerea lui nu aceea e calea corectă pe care a arătat-o în vorbirea de adinioară stimatul condeputat, ci aceea pe care se aflä condeputaţii de buze sârbeşti, Sabovlievici şi Giurcovici. (Ambii din partidul guvernului). De ce? Nu vreau nici eu să mă joc cu cuvinte generale. Aşi fi dorit şi eu, ca aceea ce s'a spus, să se fi formulat ceva mai concret. Eu nu văd nici un rău, şi nici o greutate în aceea, ca să ne înţelegem bine, să vorbim limpede. Motivul deci, pentru care calea condeputaţilor amintiţi mai în urmă e corectă, e următorul. Ei cu desăvârşire şi fără rezerve s'au pus pe temeliile statului maghiar şi ale constituţiei maghiare. Şi ce au cerut? Corecta şi fidela executare a legilor. Dar acel stimat domn condeputat, care a vorbit înaintea mea, a mers mai departe. El ţine şi modificarea organismului nostru constituţional, în numele dorinţelor naţionaliste, nu numai de admisibilă, dar, deşì cam cu precauţiune, ca şi cum ar vorbì

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. IX. pagina 14.

17*

de o eventuală dorinţă, spune în vorbirea sa, deşì nu din cuvânt în cuvânt, că dacă naţiunea croată a primit, pentru satisfacerea pretensiunilor sale, autonomia Croaţiei, în dimensiuni atât de largi, cum a fost decretată la 1868, de ce nu s'ar puteà da, pentru satisfacerea pretensiunilor Românilor, şi Ardealului autonomie? Cumcă ce a înţeles sub aceasta, îmi este destul de clar. Asta ar însemnà prefacerea politică a naţionalităţii române, sub numirea aceasta: *Ardeal.* Lucrul acesta, după natura lui, ar trebuì să însemne începutul unei noi prefaceri constituţionale, care continuată în mod consecvent ne-ar duce acolo, ca unitatea statului maghiar, creată aşa cum o avem acum, să fie derimată în numele năzuinţelor naţionaliste şi să fie îmbucătăţită în formaţiuni autonomice, maĭ mici, ori mai mari.

Aceasta e o direcţie, care face, ca niciodata să nu ne putem întâlnì. E direcţia, pe care noi necondiţionat, totdeauna şi toţi, fără deosebire, o ţinem cu totul de exchisă, şi anume, nu din prea mare încredere, din ură, ci o ţinem exchisă pentrucă avem convingerea, că pe pământul acesta numai un stat unitar poate existà, (Aprobări generale), pe care noi, — şi sub acest noi nu înţeleg numai seminţia maghiară, ci pe toţi locuitorii ţării acesteia, cari se lipesc de statul maghiar, — nu avem intenţiunea să-l stricăm de dragul unei încercări îndrăzneţe şi în rezultatul ei foarte dubioase, nimicind unitatea statului nostru milenar, pentru care s'a vărsat atâta şi atâta sânge, de care, pentru trecut ne leagă toate glorioasele amintiri, iar pentru viitor toate nădejdile unei naţiuni . . .

. . . .

Trebuie să consider de o confuzie de idei partea aceea din vorbirea stimatului condeputat, unde situaţia cetăţenilor români din statul maghiar o pune pe aceeaş treaptă cu a naţiunei croate şi ni-i prezentă pe Români ca doritori de prefacere constituţională, cel puţin pentru cazul de eventualitate. (Să auzim). Croaţia, fie că luăm stările de înainte de 1868, ori cele de după datul acesta, — eu nu vreau să mă ocup acuma separat cu unele ori cu altele, — o anumită autonomie politică, adecă independenţă provincială, a avut totdeauna, decând e alăturată la Ungaria. Şi ca naţiune, formată în provincie separată, a primit caracter politic. Raporturile acestea politice, în timpul din urmă, amăsurat situaţiei şi împrejurărilor, apreciate fiind acestea în mod corect, cel puţin după a mea convingere, deci

zic, corăspunzător situaţiei şi împrejurarilor, au fost mai precis stabilite şi în mod esenţial extinse. (Aprobări). Dar din aceea ce a făcut explicabilă şi acceptabilă întâlnirea desvoltării lungi istorice cu împrejurările, nu se poate scoate concluzia, că fiecare naţionalitate etnografică din ţara aceasta e în drept a cere aşa ceva, că la organizarea şi întărirea statului nostru asta trebuie să fie direcţia, înmulţirea astorfel de formaţiuni autonomice, pe când experienţa ne arată, că încă şi raporturile cu Croaţia cât de greu se pot aduce în armonie cu indispensabilele condiţiuni ale existenţei statului maghiar, — o problemă cu multe amintiri jalnice, — deci, după astfel de experienţe, a mai dorì să facem politica prefacerilor naţionalităţilor în corpuri deosebite ar însemnà atâta, cât a închide ochii cu îndărătnicie în faţa învăţăturilor mai elementare scoase din fapte. Domnul deputat a spus, că ar dorì să-i facem definiţia, ce e seminţie maghiară? *(Babeş:* Am vorbit de ideea de stat maghiar!) Adecă, ce este statul maghiar? (*Babeş:* Ideea de stat maghiar!) Eu nu vorbesc de idee, ca domnul deputat, ci spun, că în ce reşede statul maghiar. Şi aflu, că e greşală când se întrebuinţează aici expresiuni metafizice, atunci, când e vorba de prefaceri concrete politice, căci prin întrebuinţarea lor se face mai adâncă, mai greu de constatat, confuziunea, care şi de altcum poatecă se află în creerii oamenilor. (Aprobări vii).

Statul maghiar se manifestă în aceea, că tot ce e prefacere de stat, prefacere politică, caracterul statului, e maghiar. E maghiară guvernarea, maghiară legislaţiunea, justiţia e maghiară, toate funcţiunile de stat se fac ungureşte. (Aprobări vii). Fiecare stat unitar are caracter naţional. Noi încă suntem stat unitar, abstrăgând dela raporturile noastre cu Croaţia-Slavonia. In cercul acela însă, în care statul nostru e unitar, caracterul său e naţional.

Mai e compus apoi statul maghiar şi din aceea, că limba de stat e cea maghiară. Nu există stat unitar fără limbă de stat, pentrucă una din puterile susţinătoare de stat, din condiţiile indispensabile, este limba, care e limba, nu numai a comunicării şi a comerciului în general, ci şi limba cu care statul poate să-şi împlinească misiunea culturală, să deslege problemele culturale. (Aprobări vii).

Recomand în atenţiunea dlui deputat, că nu există stat unitar în Europa, în care sa nu fie o limbă comună, ca mijloc

de cultură, cu care statul îşi împlineşte misiunile sale culturale. Şi e numai natural, că în Ungaria limba maghiară e limba comună, în care îşi împlineşte în preponderanţă datorinţa aceasta, şi în prima linie tocmai în interesul popoarelor statului maghiar, fără nici o deosebire!..

De atributele statului maghiar se mai ţine şi aceea, că cu privire la popoare, fie ele de ori-ce limbă, nu cunoaşte nici un drept excepţional, nici o deosebire. (Aprobări vii şi generale.) Totdeauna vorbiţi, că sunteţi lăsaţi îndărat, totdeauna vorbiţi, că drepturile sunt scrise în legi, dar sunt desconsiderate. Eu întorc teza şi zic aşa, că în Ungaria, în statul ungar, egalitatea de drept e realizată pe deplin. Nime nu e împărtăşit, nici cu privire la drepturile sale individuale, nici cu privire la cele politice, de nici o deosebire ori tratare separată, aparţină la orice naţionalitate. Şi asta e de sine înţeles. Noi nu ne purtam cu neîncredere faţa de nici o naţionalitate, nu ne opunem năzuinţelor culturale loiale ale nici unei naţionalităţi. (Aprobări vii şi generale). Dar când vedem, că singuraticele îndreptăţiri, garantate în lege, din cercurile de vieaţă ale bisericii, ale şcoalei, ba, despre ce puţine exemple sunt în Europa, şi peste tot nu se găseşte exemplu în statele mai mici orientale, şi în ale comunei şi în ale municipiilor, dacă experiam, că acele îndreptăţiri nu se folosesc în spiritul, spre ajungerea scopului şi acoperirea trebuinţelor pentru cari au fost decretate, ci îndreptăţirile trecute în lege se folosesc pentru a se făurì din ele arme în contra statului maghiar (Aprobari vii şi generale): atunci naţiune atât de naivă, care să nu-şi apere în contra subminărilor şi în contra atacurilor ascunse formaţiunea sa de stat, — o astfel de naţiune nu se va gasì niciunde.

Domnul deputat zice, că aceasta e o scornitură. Eu m'am ocupat cu mult mai bine cu chestia de naţionalitate decum crede dânsul, şi declar, că eu nu acuz nici o naţionalitate, ori mulţime. Dar apoi, dacă vrea să fie sincer, dacă punându-şi mâna pe inimă spune numai aceeace gândeşte cu sinceritate, trebuie să recunoască, că nu mulţimile, ci cercuri singuratice, persoane singuratice, parte din interes personal, foarte des din ambiţie, parte din însufleţire şi din prea încordate visări naţionale, parte apoi şi din turburare mentală, abuzează în modul cel mai criminal cu sentimentele sfinte şi naturale, pe cari le are fiecare popor faţă de limba sa maternă. (Aprobări vii ge-

nerale). Şi guvernul statului maghiar, fiecare cetăţean loial al statului maghiar, nu vorbesc numai de Maghiari, ci de toţi aceia, cari se alipesc cu credinţă şi sentimente într'adevăr patriotice de această formaţiune politică, când ar vedeà o astfel de seducere şi iar lăsà cale liberă, s'ar lăsà prin anumite fraze înduplecaţi să nu o împiedece: aceasta ar însemnà, domnilor, a-şi călcà în modul cel mai criminal datorinţele cele mai elementare faţă de patrie! (Aprobări vii generale).

Nu vreau să repet de nou şi iarăşi de nou punctele de vedere expuse deja în mod concret. Ştiu eu, că pentru agitaţiile, al căror scop ascuns este înstrăinarea popoarelor singuratice de stat, e terenul cu atât mai mic, cu cât mai bine simte fiecare cetăţean al statului, că cu privire la interesele sale culturale, materiale şi de drept, e guvernat în mod cinstit, şi e servit în mod cinstit. (Aprobări). Dar adevărată e oare acuza, că în interesul culturei singuraticelor naţionalităţi nu se face nimica, ba acestea sunt chiar împiedecate să facă ele ceva? Putem să credem, că toate mijloacele de cultură ale Ungariei, pe cari le-a creat statul maghiar cu multă ostăneală şi mari cheltueli, şi sunt menite să servească interese separate naţionaliste, să fie de folos numai poporului maghiar? Ori poate crede stimatul condeputat, că ar fi mai cu dreptate, dacă statul ungar îşi organisează institutele culturale în atâtea forme deosebite, de jos până sus, câte seminţii etnografice sunt în ţara aceasta? (Ilaritatea mare). Nu ar fi imposibilă dorinţa, ca statul să facă sistem din aceea, că-şi alege cetăţenii, pe toate treptele de educaţiune, dela cea mai de jos până la cea mai de sus, îi separează pe unul de celalalt, şi astfel, în mod artificial creează însuşi, cu forţele sale de stat, situaţia desfrăbălării, desfacerii? (Aprobări vii generale). Şi toate acestea să le facă statul în scopul întaririi înţelegerii, a concordiei? O astfel de misiune nu s'a cerut dela nici un stat european, ori american, niciodată, cu atât mai puţin dela statele cari spre orient, ori spre apus, fac pe vecinii noştri. (Aşa e!) De ce deci, întreb eu, aceia, cari aprobă ce se întâmplă în străinătate, cer totuşi dela statul maghiar realizarea unor astfel de dispoziţiuni distrugătoare, cari nu se iau niciunde, în alte state, şi nici încercare nu se face cu ele, şi fiindcă nu se întâmplă lucrul acesta, se plâng de asuprire şi de nerespectarea egalităţii? (Aprobări).

. . . .

Eu ţin, că între datorinţele pe cari cetaţanul de stat trebuie să le aibă faţă de statul său, este una, care nu poate fi trecută în legi şi în legi nu poate fi determinată, care însă e totuşi cea mai puternică şi în rezultatele ei cea mai productivă, şi aceasta e: credinţa şi alipirea către stat. (Aprobări vii generale). Şi când domnul ministru-prezident a spus, să nu legaţi această dorinţă de care niciodată nu puteţi fi dispenzaţi, de condiţiuni, ci să o arătaţi în măsură cât mai mare, cu o râvnă cât mai pronunţată, în fapte, — căci atunci cu atât mai naturală are să fie cererea, ca în năzuinţele patriotice culturale statul maghiar să vă sprijinească, când deci acestea le-a spus domnul ministru-prezident, a spus un adevăr atât de elementar, luat din guvernarea statelor, care niciunde altundeva nu să spune, pentrucă nime nu-l trage niciodată la îndoială. (Aprobari vii generale).

A mai binevoit apoi a spune şi a protestà, că statul acesta l-ar fi creiat Maghiarii. (*Babeş*: Sânguri!) Da, sânguri. Vezi, acuma ai spus adevărul. (Ilaritate). Căci sânguri l-au creiat şi singuri l-au susţinut. Asta adaog eu, dela mine. (*Babeş*: Toţi împreună!) Perfect de corect. Toţi l-au creat. Ceice faceau parte din el, făceau parte din naţiune; şi atunci, înlăuntrul naţiunei maghiare, care formà ţara aceasta, nu s'a încercat şi nu s'a gândit nime să se valoreze separat, ca naţionalitate, ci toţi l-au susţinut, cari îşi împlineau cu credinţă datorinţele către stat, l-au susţinut ca patria lor şi l-au susţinut ca membri ai naţiunei. (Aşa e! *Babeş*: Asta spuneam şi eu!) Dar răul e acela, că numai spui! (Ilaritate mare).

Vă fac atenţi, că atunci, când a fost vorba despre fidelis Valachus în carţile noastre de legi, aceste veleităţi naţionaliste, aceste nazuinţe de separatizare naţionalistă, acea îndârjită deosebire între particularitaţile naţionale, originea năzuinţelor de separatizare după limbă materna, toate acestea erau atunci necunoscute, ci atunci toţi cu mândrie şi cu conştienţă au încăput în numirea comuna de naţiune comună politică şi s'au purtat cu aceeaşi alipire necondiţionată către patria comună. (Aprobări vii). Eu aşa cred, că la Alba-Iulia, pe câmpul mierlei, la Mohaci, şi pretutindenea unde gloria ţării şi a naţiunei noastre a fost scrisă, chiar şi când am fost învinşi, nu au sângerat numai Maghiarii, ci au sângerat toţi, cari au fost înţeleşi atunci sub numele de Hungarus, pe cari astăzi îi înţelegem sub numirea de naţiune politică maghiară. (Aprobări vii.)

Dacă vă provocaţi la faptele acestea, atunci acceptaţi din faptul acesta şi temeliile morale şi adevărata învaţătură, că atunci erà o desăvârşită contopire cu privire la credinţa faţă de stat, la alipirea cătră stat, şi fidelitatea şi alipirea aceasta faţă de stat nu erà legată de dorinţe şi condiţiuni speciale. (Aşa e. Aprobări). Ei bine, să nu se lege nici astăzi. Nu cred sa manifeste în Europa poporul care dă statului caracterul o apropiere mai sinceră faţă de celelalte popoare, decât e cea din Ungaria. (Aşa e!) În Ungaria asta nu e frază. Noi chiar dacă socotim întreaga poporaţiune a ţării noastre, nu suntem o naţiune mare. În luptele noastre seculare noi de multeori am simţit necesitatea, că trebue să fim unitari, să fim perseveranţi, dacă vrem să ne conservăm, între duşmanii cei mulţi şi sub presiunea teribilă, fiinţa noastră de stat, bunurile noastre cele mai preţioase, şi dacă vrem să putem da piept cu curentul, care a dărâmat, a şters de pe întregul continent al Europei instituţiunile libere; şi numai aşa a şi putut neînfrânta noastră iubire de libertate să nu scape din mână niciodată de tot firul de aur al libertăţii politice, nici chiar atunci, când la naţiuni mai puternice, mai număroase din apus, a licărit ultima schintea de lumină, a cărei conservare formează o mai mare, deşi în istoria constituţiilor cam puţin apreciată, glorie pentru Ungaria, mai mare decât oricare altă parte a luptelor noastre, la cari ne provocăm atât de des.

Am simţit şi simţim necesitatea unei bune înţelegeri. Simţim, că suntem în stare şi suntem gata să satisfacem, şi vrem să satisfacem, pe lângă loialitate, dar loialitate desăvârşită, necondiţionată, toate pretensiunile juste culturale ale concetăţenilor noştri de altă naţionalitate. Dar mă rog, aceea, că ce înseamnă credinţa şi loialitatea faţă de stat, nu are să fie pusă în discuţie. Vatamă urechia şi inima omului, când aude glasuri, că această alipire şi credinţă faţă de stat e legată de condiţii, când auzim glasuri: «asta e dorinţa mea, cu toate că sunt minoritate; dar dacă nu mi se împlineşte, prabuşască-se întreaga constituţie, şi cu ea şi statul, mie nu-mi pasă»! (Aşa e!) Asta nu e credinţă, nu e loialitate! Câtă vreme auzim astfel de glasuri, nu ne putem încrede în mâna ce ni se întinde, pentrucă altul e glasul şi alta e mâna! (Complacere şi aprobare generală).

. . . .

Două dorinţe şi-au exprimat aici (deputaţii guvernamentali sârbi), după cum adecă fiecare deputat are dreptul a-şi exprimà

dorinţe. Una e aceea, ca legea de naţionalitaţi, ei astfel o numesc, să fie executată. Eu ţin dorinţa aceasta de justă. Eu ţin, că e corectă o executare loială. Asta e o datorinţă legală, domnilor. Dar binevoiţi a fi convinşi, că, repet aceea ce spuneam mai nainte, drepturile acelea, îndreptăţirile acelea, au fost date din inimă cinstită în acea convingere onestă şi sinceră, că va servì spre binele şi înflorirea ţarii noastre şi a statului nostru. Au să fie folosite în spiritul şi spre satisfacerea acelor necesităţi, în care spirit şi pentru cari trebuinţe au fost create. Dar dacă s'ar aflà, că îndreptăţirile scrise în lege se folosesc pentru a se abuzà cu ele, pentru a se întrebuinţà ca arme la dărâmarea lucrurilor pentru noi mai scumpe şi mai mari, eu voiu fi pentru restrângerea acelor drepturi legale. (Complăcere şi aprobare generală). Acesta e spiritul în care înţeleg eu legea aceea şi aflu de corectă executarea ei.

A doua dorinţă e autonomia bisericească. Să vorbim şi despre aceasta mai concret, nu în expresii generale». (Să auzim).*)

In restul vorbirei *Szilágyi* s'a ocupat cu autonomia bisericei sârbeşti şi cu gravaminele Sârbilor, că nu li se permite convocarea congresului bisericesc, apoi a trecut la budget şi şi-a spus cuvântul şi asupra budgetului. Imediat după el a luat cuvântul deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* şi în chestie personală a răspuns următoarele:

«Cer cuvântul pentru restabilirea înţelesului vorbelor mele rastălmăcite. Domnul deputat Szilágyi Dezső mi-a luat foarte în nume de rău şi cu mânie m'a certat, pentrucă am făcut pomenire de Ardeal şi i-am atins autonomia. Aşa se vede, că vorbele mele aşa le-a înţeles. Dar eu nu am făcut nici propunere, şi nici dorinţa nu mi-am exprimat-o cu privire la restabilirea autonomiei Ardealului. (Sgomot). Nici nu erà aicea locul pentru aceasta. Şi nici prin minte nu mi-a trecut. Eu spuneam numai simplu, să fie ajutorată din partea statului cultivarea naţionalităţilor. Am adus ca exemplu oraşul Fiume şi Croaţia, a căror cultură italiană şi sârbo-croată e ajutorată de stat, fără ca unitatea ţării să piardă prin aceasta. Şi fiindcă a fost atinsă situaţia lor autonomă, 'am atins în treacăt, că dacă pe altă cale nu am puteà fi drepţi faţă de naţionalitatea română, s'ar puteà

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. IX. pag. 16.

face lucrul prin autonomia Ardealului, ca să ne asigurăm viitorul. Am adăugat însă numai decât, că eu nu aflu de necesar acest lucru, căci scopul şi fără această (autonomie) se poate ajunge. Cred deci, că nu m'am făcut vrednic de marea mânie a stimatului domn deputat, şi că mânia sa dovedeşte numai aceea, că nu are dreptate. (Sgomot.) Cu privire la afirmările, cu cari nu sunt de acord, voiu aveà altădată ocaziune a răspunde, şi acum numai la provocarea aceea voiu reflectà, că se fac o declaraţie sinceră... (Prezidentul îl admoniază că n'are dreptul să facă declaraţii). Dar mi s'a cerut o declaraţie. Eu cu permisiunea onoratei case vreau să o fac. (Să auzim.) M'a provocat stimatul domn deputat să declar sincer, că nu massele sunt acelea, cari ridică jalbe, ci indivizii singuratici.

Declaraţia e foarte simplă. (Să o auzim!) La noi, ca la Maghiari, ca în Ungaria şi în lumea întreagă, nu mulţimile reprezintă sufletul mulţimii, ci singuraticii. Ungaria nu ar stà astăzi acolo unde se află, dacă anumiţi indivizi nu se puneau în fruntea trebilor. De aceea e păcat a se vorbì cu bagatelizare despre aceşti indivizi singuratici. (Sgomot.) Din mulţimi ies singuraticii, cari duc lucrurile înainte. Aşa a fost aceasta pretutindenea şi aşa e şi în Ungaria». (Sgomot. Mişcare.) *)

Vorbirea deputatului Mocsáry.

In şedinţa din 8 Februarie 1886, tot la discuţia asupra budgetului ministrului de culte şi instrucţiune publică a vorbit în chestia de naţionalitate deputatul maghiar *Mocsáry Lajos*, spunând următoarele:

...«La legea aceasta (de naţionalităţi) s'a provocat stimatul condeputat *Gurban*, deunăzi, în vorbirea rostită, şi pe ea şi-a clădit întreaga vorbire, într'un ton, pe care nu l-a excepţionat nici domnul ministru-prezident, şi totuşi vorbirea sa a întâmpinat o serie lungă de atacuri, recunosc, că în ton potrivit, şi corespunzător seriozitaţii chestiei, aici în casă, dar pe nedreptul în afară de casă, în presă, unde stimatul domn deputat a fost suspiţionat, că ridică pretensiuni nelegale. Eu, onorată dietă, recunosc favorabila întorsătură, care s'a arătat de astădată în casa aceasta, cu ocaziunea pertractării chestiei de naţionalitate. Binevoiţi a-mi permite, că pentru delăturarea acestor neîn-

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. IX pag. 23.

ţelegeri să fac unele scurte observări la eminentele vorbiri, rostite în şedinţa de alaltăeri din partea domnilor deputaţi conte Apponyi Albert şi Szilágyi Dezső.

Stimatul domn deputat conte Apponyi Albert a înţeles, după cum spuneà, cu îngrijorare din vorbirea stimatului condeputat *Gurban*, că el, adecă domnul deputat Gurban, ar fi luat în nume de rău, că noi năzuim în prima linie să încetăţenim şi să creăm, cu mijloacele de stat, cultura maghiară. Să binevoiască a-mi concede stimatul condeputat, dar eu peste tot nu aceasta am scos din vorbirea condeputatului nostru Gurban, că el ar fi luat în nume de rău, că în prima linie instituţiuni maghiare ridică statul maghiar. El s'a plâns numai, că după ce atât de mult s'a făcut pentru ridicarea de instituţiuni cu limba maghiară, absolut nimica nu a făcut statul maghiar în direcţia, ca naţionalităţile încă să-şi primească educaţia în limba lor, după cum spune legea, până acolo, unde se începe educaţia mai înaltă academica.

Aşa cred, că în privinţa aceasta stimatul domn deputat Gurban are perfectă dreptate. Nu ştiu întrucât sunt adevărate acuzele, că guvernul nu numai că nu s'a îngrijit el singur de asemenea institute naţionaliste de educaţie, ci a împedecat chiar naţionalităţile în ridicarea de institute de învăţământ din puterile lor proprii, nu ştiu, zic, apriat, dacă aşa e ori nu. Dar că nu există nici un singur institut de învăţământ, ridicat din banii statului, din dările publice, în care conform legii, ar fi alta limba de propunere, nu cea maghiară, e lucru dovedit de fapte în mod neîndoios. Şi faptul acesta nu poate fi motivat cu frumoasa zicere a contelui Apponyi, stimatul meu condeputat, că limba maghiară e în statul acesta nu numai limba oficioasă a statului ungar, ci totodată şi organul unităţii culturale, în care unitate culturală au să fie contopiţi toţi cetăţenii Ungariei. (Aşa e!)

Binevoiţi a-mi concede, stimate domn condeputat, dar cuvântul acesta, unitate culturală, e iarăşi o expresiune metafizică, cum a spus stimatul condeputat Szilágyi Dezső, că e amintirea expresiunei *idee de stat*, atunci, când ar trebuì să se vorbească de trebuinţele concrete ale statului. E o noţiune aceasta, ca şi care învăţaţii îşi formează câte una, în scopul, ca din ea, după placul lor, să poată derivà consecvenţele. Ideea pe care a stabilit-o stimatul condeputat despre unitatea culturală, după părerea mea nu înseamnă alta, dacă o desbrăcăm de învelişul me-

tafizic, decât aceea, că datorinţa statului ungar e să lăţească limba maghiară, cu toate mijloacele cari stau la dispoziţia statului, o lăţire, care fireşte, nu se poate face altcum, decât numai în detrimentul numărului mare de suflete al naţionalităţilor.

Eu în general aşa cred, onorată casă, că în cercul unei civilizaţiuni creştine peste tot nu se poate vorbì de culturi diferite, deci nu se poate vorbì de cultura universală de stat, ori de cultura unitară, de o cultură naţională de un fel şi de altfel. Cultura, după părerea mea, e una şi indivizibilă, şi ca atare are caracter cu adevărat cosmopolitic. Ea e la fel în fiecare ţară, şi eu cred, că nici statul maghiar, a cărui neîndoioasă chemare este să promoveze cultura în ţara aceasta, nu poate să treacă între lucrările sale crearea unei culturi de felul acesta ori acesta, ci are peste tot să ridice şi promoveze cultura. Dacă e la loc teoria pe care a stabilit-o stimatul meu condeputat cu privire la unitatea culturală, în praxă din ea nu se poate scoate alta, decât aceea, că în statul acesta cultura poate fi dată numai în limba maghiară celor de altă limbă, şi atunci chestia vine pusă astfel: te faci Ungur, înveţi ungureşte, capeţi cultură, ori apoi rămâi şi mai departe în starea de înapoiere în care te-ai aflat până acuma.

Eu aşa cred, că pe calea aceasta statul maghiar nu ar corespunde misiunei sale culturale, pentrucă în modul acesta vine îngreunată promovarea culturei, ceeace voiu ilustrà cu un exemplu din vieaţa practică.

E afară de ori-ce îndoială, că până a fost limba latină limba de învăţământ în patria aceasta, ea a format piedeca cea mai mare în general a succesului învăţământului şi cea mai fierbinte dorinţă a naţiunei a fost delăturarea acestei piedeci. Ori binevoiţi a vă aduce aminte de începuturile sistemului absolutistic, când au început să introducă limba germană ca limbă de învăţământ în şcoalele noastre. Fără îndoeală, că nu numai de aceea ne-am spăriat de această dispoziţiune, pentrucă ne-am văzut prin ea ameninţată naţionalitatea, ci şi pentru aceea, pentrucă ştià fiecare, că ea împiedecă progresul cultural (Mişcare). Dar ca să aduc un exemplu şi mai concret, este ştiut, că şi acuma piedeca cea mai mare a tinerimei maghiare în serviciul militar o formează limba germană, în care trebue să înveţe şi să dee examenul, prin ce apoi se îngreunează în mod însemnat însuşirea ştiinţelor şi a destoiniciei militare.

Condeputatul Szilágyi Dezső a recunoscut în excelenta sa vorbire de eri, că legea de naţionalităţi dela 1868 e obligătoare şi a declarat, că el doreşte executarea loială a legii, dar a mai adaos, că dacă naţionalităţile vor vreà să abuzeze de îndreptăţirile date prin lege, el încă va fi pentru aceea, ca îndreptaţirile să se sisteze. Mărturisesc, că mi-a cazut rău aceasta declaraţie a condeputatului meu. Pentrucă aşa cred, că dacă unii abuzează de acest drept, lucrul nu poate servì ca pretext pentru răpirea dreptului, mai ales când e vorba de astfel de drepturi, cari la noi fără îndoeală că reprezintă egalitatea de drept. Nu e mai uşor decât aflarea de pretext pentru revocarea aşa numitelor îndreptăţiri date prin legea de naţionalităţi, nu e mai uşor, decât a învinuì naţionalităţile, că abuzează de aceste îndreptăţiri. Dar unde vom ajunge, onorată casă, cu procedura pe care a o inaugurà domnul deputat Szilágyi Dezső s'a declarat a fi aplecat? Nu va fi destul să ştergem legea de naţionalităţi, ci va trebuì să mergem cu mult mai departe, dacă vrem să împiedecăm, ca anumite aspiraţiuni naţionaliste să nu se ivească în mod deschis. Nu se poate tolerà, — aşa s'ar puteà spune, — ca în adunările comitatense să se facă declaraţiuni contrare patriei, ori ca salele comitatelor să se prefacă în arene pentru înscenarea agitaţiunilor naţionaliste, contrare patriei. Dar elementele naţionaliste nu pot fi scoase din adunările comitatense! Dacă vrem deci să sistăm agitaţiunile, ar urmà, că trebuie să ştergem adunările municipale. (Voci: Ba nu urmează aceasta!) Veţi puteà spune mai departe, că nu se poate tolerà, ca libertatea de presă să fie întrebuinţată pentru agitaţiuni, iar de aici urmează, că ar trebuì să dăm guvernului dreptul de multeori amintit de a restrânge libertatea de presă. (Contraziceri). S'ar puteà spune, că nu se poate tolerà, ca studenţii naţionalişti se cânte «Deşteaptă-te!» (Voci! Zeu nu se poate tolerà). Dar urmarea ar fi, că ar trebuì să fie închise toate şcoalele naţionaliste. (Contraziceri.) Aici am ajunge în urma celor spuse de domnul deputat Szilágyi Dezső. (Voci: Nici vorbă!) Pe calea aceasta, onorată casă, se poate ajunge acolo, că aspiraţiunile naţionaliste nu se vor arătà pe faţă. Dar facem lucru corect prin aceea, că facem tocmai ce domnii deputaţi conte Apponyi şi Szilágyi află de dificultat în procedura actualului guvern şi a d-lui ministru-prezident, anume, că vindecăm simptomele fără a vindecà răul din rădăcină? Săvârşim

lucru corect, onorată casă, atunci, când sufocăm apariţiunile sgomotoase, şi prin aceasta facem, ca apariţiunile să se prefacă în conspiraţiuni, pentruca mai târziu să se ivească, ca abur comprimat, în erupţiuni primejdioase?

Domnul ministru-prezident şi domnul Szilágyi Dezső au luat în nume de rău stimaţilor condeputaţi *Gurban* şi *Babeş*, că au legat de condiţiuni fidelitatea cătră stat. Să mi se erte, dar eu neg deadreptul, că aceşti stimaţi condeputaţi s'ar fi pronunţat astfel, pentrucă ei nu au spus alta, decât aceeace în discuţia generală au spus deputaţii Helfy, Horánszky, Grünwald, şi acum mai de curând contele Apponyi, anume, că ei pentru aceea condamnă politica de naţionalitate a guvernului, pentrucă e fără succes, şi pentrucă atât la justiţie, cât şi pe terenul administraţiei, sunt astfel de stări de lucruri, cari nu permit, ca statul să fie obiect de stimă şi de alipire pentru fiecare cetăţean. Deci şi aceştia (deputaţi maghiari amintiţi) au conces, că alipirea de stat poate să aibă condiţiune în anumită privinţă, pentrucă această alipire fără îndoeală că e promovată de o tratare bună. Şi e foarte natural. Pentrucă dacă noi vom îndemnà poporul maghiar, fără considerare la seminţie şi la limbă, necontenit numai cu dările cele mari, cu taxe mari, cu trafici, ca să se alipească de stat, iar sub pretextul acestei noue politici de naţionalităţi ce e de inaugurat, reacţiunea îşi va sărbà triumful şi se va nimicì orice instituţiune liberala, aşa, că nici aceea nu se va mai puteà spune, că Ungaria e amică a libertăţii, în finè, dacă nici bunăstare nici libertate nu se va mai găsì aici: atunci fără îndoeală, că va scădeà alipirea cătră stat, şi anume, nu numai la cei de altă limbă, ci chiar şi la cei de limba maghiară. Din aceea deci, ce se concede şi din partea noastră, nu putem să formăm punct de acuzare încontra altora, pentrucă şi ei spun lucrul acesta. De altcum să nu dăm exemplu rău în stabilirea de condiţiuni, cum a făcut condeputatul Szilágyi Dezső, care asemenea a făcut pendentă respectarea egalei îndreptăţiri a cetăţenilor de limba nemaghiară dela condiţiunea, dacă se poartă bine.

Aceste observaţiuni am dorit să le fac la vorbirile pline de efect ale condeputaţilor, conte Apponyi şi Szilágyi Dezső. De altcum, cum spuneam, iau cu bucurie la cunoştinţă întorsătura favorabilă care s'a arătat la discutarea chestiei de naţionalitate în casa aceasta, cel puţin cu ocaziunea aceasta. Tonul

în care s'a discutat acum în casa aceasta coraspunde seriozităţii chestiei şi condiţiunilor de serioasă tratare de care e vrednică această chestie de mare însemnătate, pentrucă eu sunt convins, că în patria noastră, afară de aşa numitele chestii de drept public, nu este chestie mai însemnată, ca chestia de naţionalitate, cu atât mai vârtos, că rezolvarea acestei chestii ne aparţine exclusiv nouă, dupăce raporturi ca cele naţionaliste din patria noastră nu exista nici unde pe lume. Dar eu cred, ca numai tonul manifestat cu ocaziunea aceasta aici în casă, un ton divergent de tonul şovinistic al presei, declaraţiunile fară îndoeală de natură împăciuitoare, făcute din ambele părţi, dar mai ales din parte maghiară, nu ajung de loc, ci *cu fapte* trebuie să dovedim, — facta loquuntur, — că vrem să respectam pretensiunile şi drepturile naţionalităţilor nemaghiare.

Chestia de naţionalitate se învârte, onorată casă, în jurul instrucţiei publice. Asupra d-lui ministru de instrucţiune publică mai ales cade chemarea de a da deslegare potrivită în Ungaria acestei chestii de mare însemnătate. Lui îi stă mai ales în putinţă de a resfirà apariţiunile regretabile, despre cari a făcut pomenire în vorbirea sa dela Pojon, acelea presemne ale faimoasei disoluţiuni. Fie-mi permis deci a sperà, că d-l ministru de instrucţiune publică va fi pătruns în plină măsură de aceasta chemare a sa înaltă şi de mare însemnătate, şi prin urmare fie-mi permis a adresà domnului ministru de culte rugarea, ca să se ocupe serios cu aceeace pot pretinde cu dreptul cei de altă naţionalitate, în scopul ridicării culturei lor. Ieе în considerare aceeace ordonează legea deadreptul. Aici e timpul, ca dupăce naţiunea maghiară a făcut atât de mult în prima linie pentru limba proprie, să facă şi în interesul celor de alte limbi ceva. (Mişcare). Şi fie-mi permis a sperà, că cu prilejul discuţiei asupra budgetului din anul viitor ne vom întâlnì la rubrica aceasta cu astfel de institute de învaţământ susţinute de stat, a căror limbă de propunere nu e exclusiv cea maghiară, şi cu astfel de institute, cari sunt ajutorate din partea statului»...*)

Indrăzneala de a apărà naţionalităţile nemaghiare cu atâta căldură, dar totodată cu atâta dreptate, a plătit-o scump deputatul maghiar *Mocsáry Lajos*, «*corbul cel alb*», cum l-au numit de aci încolo naţionalităţile nemaghiare.

---

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. IX. pag. 33.

S'a sculat numai decât contele Apponyi Albert şi l-a certat cu asprime pentru bunele servicii pe cari le-a făcut cu vorbirea sa naţionalităţilor, periclitând în acelaş timp interesele statului şi ale naţiunei maghiare. Şi s'a sculat în urmă şi şeful independiştilor, Irányi Dániel, şi a declarat şi el, că condamnă procedura lui Mocsáry, cu care partidul nu se solidarizează în chestia aceasta, pentrucă crede, că favorizând prea mult pe alţii «ne săpăm groapa noastră». Românii s'au arătat însă recunoscători acestui înţelept politician maghiar. In 17 Aprilie 1886 s'a prezentat o delegaţiune compusă din mai mulţi bărbaţi inteligenţi români la Mocsáry şi i-a înmânat un album frumos, după o vorbire rostită de Dr. Cornel Diaconovich. Albumul provăzut cu aproape douămii de subscrieri româneşti aveà dedicaţia următoare: «*Celui mai drept patriot maghiar, în semn de aducere aminte şi de gratitudine pentru discursul său franc şi bărbătesc ţinut în 8 Februarie 1886 în adunarea deputaţilor, în interesul drepturilor garantate prin lege celoralalte naţionalităţi din patria comună. I-l dedică patrioţii români*».

După Apponyi şi Irányi a vorbit apoi, tot în şedinţa din 8 Februarie 1886, deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* următoarele:

«Onorată casă! Incă alaltăeri mi-am luat voie să declar şi să mă plâng, că auzim cum totdeauna ni se spune, că suntem rai patrioţi, cu sentimente contrare statului, noi, naţionalităţile, dar de dovedit nu a dovedit nime până acum lucrul acesta. (Voci: Dar e aşa! Ce e cu harta?) Aud vorbindu-se de hartă. Cine a compus-o? Dar dacă tocmai dintre D-Voastre a compus-o careva, numai pentru a puteà păşì în contra noastră? (Voci: Se propune din ea în România?) Ce se face în România, nu ne priveşte. Nu avem nici o influenţă asupra celor de acolo.

Onorată casă! Eu nu am voit nici odată să vatăm pe cineva, şi nici n'am făcut lucrul acesta. Dar binevoiţi a-mi concede, că e cea mai aspră vătămare pentru noi, când se aduc în contra noastră astfel de lucruri. Nu prin aceea se dovedeşte slabul patriotism al cuiva, că să arată proclamaţiuni, hărţi, ori mai ştiu eu ce, ci prin aceea, că tribunalul îşi face datorinţa şi condamnă pe acela în contra căruia sunt dovezi, şi numai atunci au dreptate cei ce vorbesc acuma aşa cum vorbesc, adecă dacă

18

se pot provocà la mai multe astfel de condamnări. Dar până nu se întâmplă aşa, toate afirmările sunt numai scornituri. Că ce fac oamenii în străinătate, mai ales în România, pe noi nu ne interesează.

Atât stimatul condeputat Szilágyi Dezső, cât şi domnul deputat Apponyi, recunosc legea de naţionalităţi şi natural, toate legile aduse în interesul naţionalităţilor şi cer să fie executate. Dar totdeauna mai pun o condiţiune, şi aceasta e, ca naţionalităţile să nu abuzeze de ele. Vă rog, unde se află în lege aceasta condiţiune, ori unde în lumea largă se procedează astfel la executarea legilor? (Sgomot şi mişcare). Eu ţin, că pentru aceea sunt legile penale, ca ceice abuzează de legi ori de drepturi să fie pedepsiţi. Dar a bănuì pe cineva cu ceva, şi apoi a spune: te despoi de drepturile tale, pentrucă eu aşa vreau, ori pentrucă eu afirm, că eşti rău patriot, cred că e un lucru pe care nu-l poate aprobà nici un om cu inimă şi cu mintea dreaptă şi curată.

Dacă se execută vreo lege şi după ani se constată, că ea vatămă interesele patriei, ori că se face abuz cu ea, atunci da, înţeleg ca legea aceea să fie suspendată, ori modificată, sau ştearsă din partea legislaţiunii. Asta e politică corectă, onestă. Dar a spune, că nu executăm niciodată legea, ori o executăm numai astfel, dacă nu se abuzează de ea, nu e logic de loc. Pe astfel de baze nu se poate formà niciodată un stat de drept, stat cultural.

Se spune, că nu e permis să se lege patriotismul de condiţiuni. Zic şi eu aşa. Şi nici nu am afirmat niciodată contrarul. Şi nici condeputatul Constantin Gurban nu a spus, că-l leagă de condiţiuni, ci a observat numai, că dacă vrem să nu între în popor nemulţămirea, înstrăinarea, să procedăm cu poporul astfel, ca naţionalitaţile să nu aibă motiv de a-şi reduce patriotismul. Intreb, de ce emigrează Maghiarii la America? De ce trec atâtea mii de Săcui în România? Căci doară ei sunt buni patrioţi! De aceea, pentrucă aici le lipseşte bunăstarea. Ingrijiţi-vă de bunăstarea popoarelor şi atunci nu-i trece prin gând nimănui să meargă în altă ţară, să graviteze spre altă ţară.

Dacă domnul ministru-prezident veneà cu dovezi în faţa onoratei case şi arătà, că iată, pentru patriotism rău, pentru agitaţie în contra statului, s'a intentat proces în contra conducătorilor naţionalităţii acesteia ori acesteia, cari au fost con-

damnaţi şi astfel patria e ameninţată cu primejdie, deci să sistăm legea: a-şi fi înţeles lucrul. Puteam să-l regret, dar vedeam un motiv oarecare, vedeam morală, vedeam patriotism. Dar când nu se poate arătà nici un singur caz în care vreun Român inteligent ar fi fost pedepsit pentru răul său patriotism, ci sub diferite pretexte suntem numai acuzaţi şi suspiţionaţi în continuu, iar pe temeiul acesta nu se execută legile cari ne sunt favorabile, — eu nu înţeleg, cum poate fi apărată o astfel de procedură, cum poate fi numită aceasta o politică corectă şi dreaptă? Vă rog, onorată casă, să nu credeţi, că dacă afirmăm ceva în casa aceasta ce e lipsit de raţiune, lipsit de moralitate, ce nu e decât politică isteaţă, — numai noi ne auzim şi ne aplaudăm reciproc, iar alţii nu iau lucrurile în examinare, în apreciare. Vă înşelaţi şi astfel stricaţi patriei!

Mai am o observaţie cu privire la aceeace a spus alaltăeri condeputatul Szilágyi Dezső, iar astăzi contele Apponyi, anume: că nu mulţimile accentuează necontenit gravaminele, ci numai singuraticii agitatori, şi spun atâta, că dacă e aşa, atunci nici aceeace spune aici Szilágyi Dezső şi contele Apponyi, stimaţii domni deputaţi, nu e vorba poporului maghiar. Căci dacă e vorba de poporul maghiar, nici el nu are altă dorinţă, decât să i se creeze o stare mai bună. Nu se gândeşte el la diferitele definiţii şi noţiuni transcendentale, cari sunt amintite aici.

Se spune, că nişte indivizi fac zarvă, din grandomanie, ori din interes propriu. Doară nu veţi crede, că prin aceea, că noi păşim aici cu înşirarea relelor, ne recomandăm prin păşirea aceasta graţiei cuiva, când tocmai din contră, ştim prea bine, că pentru sinceritatea noastră răsplata ne este mânia şi persecutarea. Se poate, că alţii năzuesc să ajungă la anumite scopuri personale. Dar despre noi nu puteţi presupune aceasta, pentrucă noi nu vrem să fim ministri. (Ilaritate mare). Care ar puteà fi deci egoismul, ori celalalt motiv, care ne îndeamnă să păşim aici cu sinceritate, când cunoaştem răsplata sincerităţii? Nimic altul, decât numai convingerea cea mai intimă a noastră, că aceasta ne este datorinţa. Repet deci, să fim fericiţi că avem mulţimi din cari ies indivizi mânaţi de convingere să păşască aici aşa cum păşesc, pentrucă aceasta dovedeşte, că acele mulţimi sunt pline de vieaţă şi că noi avem viitor. Cumcă mulţimile cum vorbesc, ştim din zilele lui *Horia*, dacă e permis să folosesc acest cuvânt. Dar pânăce vorbim noi, mulţimile nu

vor vorbì în felul cum ele ştiu să vorbească. Fiţi deci cu considerare faţa de noi şi nu ne certaţi pentrucă spunem aici adevărul la toate ocaziunile. Asta e convingerea mea şi atâta aveam de spus».*)

Discuţia se încheie şi poziţia respectivă din budget se votează. La altă poziţie din budgetul ministrului de culte şi instrucţiune publică vorbeşte, în şedinţa din 9 Februarie 1886, deputatul naţionalist român *Petru Truţia* următoarele:

Nu vreau să reîmprospetez de nou cheštia de naţionalitate, ci îmi rezerv dreptul, ca la principiile şi noţiunile desvoltate în chestia aceasta în cursul acestei discuţii să-mi pot face cu altă ocaziune binevenită observaţiunile mele. De astădată mă voiu restrânge deci numai la un singur caz concret, care justifică din destul cele spuse de domnii deputaţi antevorbitori: Mocsáry Lajos, Gurban şi Babeş, (Voci ironice: Mocsáry şi Babeş! Ilaritate) după cari guvernul nu numai că nu face nimica pentru ridicarea culturii naţionalităţilor, ci pune pedeci chiar în calea acesteia, şi că în cazul pe care-l voiu expune tocmai guvernul a făcut chestie de naţionalitate. Cazul s'a întâmplat la universitatea din Cluj. La universitatea aceasta, dela înfiinţarea ei a fost sistemizată o catedră pentru limba şi literatura română! Aceasta a rămas în funcţie până în primăvara anului 1884, iar de atunci, afirmative pentru o ştrengărie a tinerimei, domnul ministru de culte a suspendat, nu ştiu catedra, ori pe profesorul, dar ştiu că catedra e vacantă pănă astazi.

Inţeleg, onorată casă, ca un profesor, care nu-şi împlineşte datorinţa, să fie tras în cercetare disciplinară din partea autorităţilor respective, şi dacă e vinovat să fie pedepsit şi amovat din post. Dar nu pot înţelege, cum de cercetarea începută poate să dureze doi ani, iar prin aceasta să sufere însaşi catedra?

Fără a lămurì deci mai pe larg chestia, cu considerare la faptul, că 30—40 de tineri nu sunt instruaţi de doi ani în limba şi literatura română, am onoare a recomandà spre primire următoarea propunere: «Se îndrumă ministrul de instrucţiune publică să îndeplinească cât mai curând la universitatea din Cluj catedra sistemizată pentru limba şi literatura română,

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. IX pag. 40.

prin rehabilitarea profesorului suspendat, ori în caz de amovare, prin escrierea de concurs».*)

Ministrul Trefort răspunde, că el a creat catedra de limba şi literatura română la universitatea din Cluj, care totdeauna şi-a avut pe profesorul ei. S'a întâmplat însă, că profesorul a ajuns în o poziţiune, care a făcut necesară concediarea lui pe mai lungă vreme. Afacerea se va rezolvà în curând, şi ori va fi chemat iarăşi la catedră profesorul, ori va fi pensionat şi va fi numit altul în locul său, la tot cazul unul, care va fi în stare să propună limba şi literatura română. (Aprobări).

Deputatul naţionalist român *Petru Truţia* declară, că e mulţămit cu lămuririle date din partea ministrului şi-şi retrage propunerea.

In şedinţa din 10 Februarie 1886 a vorbit deputatul Atanasiu Rátz şi a cerut, ca salarul învăţătorilor dela şcoalele elementare poporale să se urce la o sumă corăspunzătoare vremilor, prezentând guvernul în privinţa aceasta proiect de lege în sesiunea proximă parlamentară.

Ajutorul de stat al bisericii gr.-ortodoxe.

Şedinţa din 12 Februarie 1886. E la rând poziţia de 100.000 fiorini trecuţi în budgetul ministrului de culte şi instrucţiune publică ca ajutor de stat dat bisericii gr. ortodoxe. Ia cuvântul deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* şi rosteşte următoarea vorbire:

«La poziţia aceasta am datorinţa să-mi fac observările cu privire la două chestii, respective să adresez două rugari domnului ministru de resort. Aşa cred, că nu voiu ajunge în contrast cu principiile şi părerile pe cari le-am auzit accentuându-se aici din toate părţile, ba tocmai la ele mă provoc pentru a-mi justificà păşirea.

Observ înainte de toate, onorată casă, că în patria noastră domneşte răul acela, ori greşala aceea, natural, că în cercurile decizătoare, că nu ne ţin pe noi, de nici destul de inteligenţi, şi nici în sentimentele noastre nu se încred, şi astfel s'a răspândit

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. IX. pag. 58.

credinţa în popor în măsură foarte mare, că începând dela puterea supremă, până la organele guvernului, cari lucră în sânul mulţimii poporului, toţi dearândul intenţionat tratează astfel cu poporul nostru, ba şi cu societăţile, şi cu autonomia bisericească, ca şi cum ar voì necontenit să le vatăme, să le provoace.

Eu sunt convins, că aceasta nu poate să zacă în intenţiunea acelor cercuri şi organe, dar mărturisesc, că aparenţele sunt de aşa. După acestea voi trece şi voiu vorbì la poziţie. E trecută în budget suma de 100,000 fl. pentru scopurile bisericeşti ale bisericii gr.-ortodoxe. Stimatul domn ministru-prezident a spus foarte bine, că suma nu a fost permanentă, pentrucă în primul budget, dela 1868, erau trecuţi sub titlul acesta numai 80,000 fl. dar mai târziu, în urma urgentărilor noastre, la propunerea fericitului ministru Eőtvős, suma s'a urcat la 100,000 fl.

Credem că va înţelege şi va şti fiecare om, ce e scopul acestui ajutor, care e puterea sa motrice, care e spiritul cel adevărat şi interesul bisericii? Dar stimatul guvern aşa procedează de o vreme încoace cu banii aceştia, încât întru adevăr că ne jicneşte în sentimentele noastre religioase, în convingerile noastre, astfel că se înmulţeşte numărul acelora, cari se tem, că în mod intenţionat se caută a se detrage suma aceasta dela destinaţia sa, dela menirea ei, în înţelesul cum am auzit dându-se aici explicare lucrului. Din suma aceasta 50,000 fl. primeşte arhidieceza din Ardeal pentru anumite trebuinţe, şi 50,000 fl. biserica sârbească, cu cele două episcopii din Arad şi Caransebeş.

In anul prim, 1868, înainte de a se creà art. de lege IX din 1868, fericitul baron Eőtvős însuşi a dispus de suma din urmă de 50,000 fl. împărţindu-o el deadreptul între episcopiile sârbeşti şi româneşti din Ungaria. Dar după inarticularea şi inactivarea autonomiei l-am rugat să ţină cont de cerinţele acestei autonomii bisericeşti şi să dee banii, aşa cum face şi la celelalte biserici, episcopiei, respective mitropolitului. Pună-i la dispoziţia acestora, sub supravegherea sa, şi Eőtvős ne-a împlinit rugarea, iar ministeriul tot astfel a procedat, până în timpurile mai noi. Însuşi dl actual ministru de resort a dat suma de 25,000 fl. care compete episcopiilor din Caransebeş şi Arad deadreptul episcopiilor, cu aceea, ca să arate în fiecare an în raport amănunţit pe ce s'au cheltuit banii. Şi aici trebue numai decât să anunţ primul gravamen, prima vătămare săvârşită de domnul ministru, şi anume, (Ministrul Tréfort: Nici o

vătămare!)... eu supun chestia aprecierii onoratei case. De regulă când se dă suma aceasta mică de bani, — dieceza Aradului cu 500,000 de credincioşi capătă 15·000 fl. şi dieceza Caransebeşului cu 400,000 credincioşi 10,000 fl., — se pune din nou şi condiţia, că numai pentru biserică poate fi întrebuinţată, pentru şcoala *nu*. Eu am înţeles cuvintele domnului deputat Pulszky Ágost astfel, că în biserica sa ajutorul dat se întrebuinţează şi pentru scopuri culturale. Stimatul domn ministru a mers chiar atât de departe, încât a dificultat sumele cu cari episcopiile sufragane au contribuit din banii aceştia la susţinerea mitropoliei, adecă la cheltuelile administrării ei. Mitropolia noastră nu are nici fonduri, nici dotaţiune. Administrarea ei se face deci astfel, că fiecare dieceză trimite din banii ei 1000 fl. la an. Eu cred, că şi susţinerea mitropoliei e scop bisericesc, unul din cele mai curate, şi totuşi domnul ministru de resort a dificultat şi procedura aceasta. Ba a dificultat şi aceea, că banii aceştia au fost folosiţi pentru acoperirea trebuinţelor consistoriilor. Noi adecă avem consistorii compuse din trei secţiuni: una pentru afaceri curat bisericeşti, alta pentru afaceri curat şcolare, şi a treia pentru averile bisericeşti şi şcolare; dar toate aceste trei senate formează o corporaţiune şi au caracter bisericesc. Când deci domnul ministru dificultează, că o sumă bagatelă se dă din banii din întrebare şi pentru senatul şcolar, săvârşeşte o procedură necorectă pentru biserica noastră şi totodată şi vătămătoare pentru sentimentele noastre religioase.

Eu nu voiu discutà cu domnul ministru asupra faptului, că el e de altă părere, dar voiu spune şi voiu motivà, de ce înţelegem noi altcum lucrurile. La noi, onorată casă, nu numai că e tradiţie în biserică, dar aşa zicând e convingere scoasă din canoane, că între şcoala confesională şi între biserică are să fie o legătură strânsă, ca acestea să nu poată fi despărţite una de alta. (O voce: Nu-i aşa!) E aşa, ori nu e aşa, după părerea altuia, e irelevant pentru noi. Dar la noi raporturile numite *există* şi formează chestie bisericească. În privinţa aceasta între noi divergenţă de păreri nu există. Noi aşa ştim, că şcoala, şcoala poporală, e biserica tinerimei, iar biserica e şcoala adulţilor, şi noi nici nu ne putem închipuì biserică fără şcoală. Părerea, că chestia aceasta aparţine statului, o combate întregul trecut. Dacă examinăm ordinaţiunile glorioasei Maria Teresia, pe cari se bazează înfiinţarea şcoalelor poporale, vom vedeà

cum ele dispun destul de clar, că pe lângă fiecare biserică să fie şcoală poporală. Şi aşa a şi fost, până în zilele noastre. Şi eu declar, că în momentul în care se iau dela bisericile noastre şcoalele poporale, s'a sfârşit cu religiozitatea, s'a sfârşit cu evlavia religioasă, pentrucă convingerea noastră e, că şcoala e temelia bisericii, atât cu privire la misiunea de a instruà, cât şi cu privire la misiunea ei moralizătoare. Că deci chestia aceasta e chestie bisericească, aşa cred că nu ne va contrazice nime. Iar în astfel de chestii ştim, că hotărîri pot să iee numai organele competente, numite din partea legii. Sentinţă finală poate să aducă numai confesiunea respectivă. Aşa e aceasta la fiecare biserică, aşa e şi la noi.

Întregul rău e acela, că domnii dela putere voesc să guverneze şi biserica tot aşa ca o instituţiune lumească, fără considerare la sentimentele şi drepturile confesiunei. Acesta e unul dintre rele, şi respective una din observaţiunile mele. A doua e apoi aceea, că cele 24,000 fl. date până acum, tot în urma unor hotărîri preaînalte, părţilor ardelene, respective arhidiecezei din Sibiiu, pentru a fi întrebuinţaţi banii spre ajutorarea preoţilor săraci, dela început până la anul 1883 au fost puse de regulă la dispoziţia arhiepiscopului, respective a consistorului, dar de atunci încoace, nu spun că fără motiv, pentrucă domnul ministru îşi va fi avut motivul său, a reţinut guvernul banii pentru a dispune singur de ei şi de atunci domnul ministru îi împarte cu delăturarea autorităţii respective bisericeşti.

Procedura aceasta a domnului ministru vatamă în mod flagrant autonomia noastră, şi vatămă şi cele mai sfinte sentimente de drept ale noastre. Nu trag la îndoială dreptul domnului ministru de a supraveghià modul şi cheia împărţirii, dar între supraveghiare şi influenţare directă, dispunere directă, e mare deosebirea. Domnul ministru are dreptul să exercieze critică atunci când din an în an i se face raport despre împărţire, şi de multeori eu însumi aşi fi dorit să exercieze o astfel de critică, ducându-şi la valoare dreptul de supraveghiare; iar dacă în urma acestui lucru ar fi dat de piedecĭ, puteà pe calea legii, prin consistorul mitropolitan, ori prin congresul bisericesc, să ceară luarea de măsuri, şi fiecare om spuneà că e corect aşa.

Dar fără nici o încercare, a desconsiderà simplu dreptul bisericii şi a dispune în mod arbitrar în o biserică autonomă, e lucru şi păgubitor şi vătămator pentru noi, dar şi pentru

legea citată, votată de parlamentul ungar şi sancţionată de Majestatea Sa.

Şi dacă ne întrebăm, că pentru ce se întâmplă aşa, ce folos iese şi cine trage folosul din această procedură ofensatoare? Nu putem să ne dăm nici un răspuns, şi publicul nu poate ajunge la o altă explicare, decât la aceea, că scopul este să fim noi ofensaţi. Şi dacă acesta e scopul domnului ministru, acesta e scopul guvernării de stat, pot să-l asigur, că scopul în mare măsură este ajuns. Pentrucă pot să spun, onorată casă, că nu este om în biserica noastră, care să nu iee domnului ministru în nume de rău procedura aceasta, iar factorii supremi ai bisericii sunt deprimaţi pentru lucrul acesta şi congresul bisericesc s'a pronunţat în unanimitate în contra acestei proceduri. E curios şi de neînţeles, că domnul ministru a oprit 20,000 fl. pentru a dispune singur de ei, iar 4000 fl. i-a pus la dispoziţia mitropolitului, ca să-şi câştige autoritate pe ei! Vă rog, asta e o astfel de vătămare, — pentru biserică şi pentru mitropolitul, — de care nu ne putem din destul minunà. Cum se poate presupune despre un arhiepiscop cu 1,600,000 credincioşi, că prin împărţirea sumei de 4000 fl. îşi va puteà ridicà autoritatea? Eu cred, că autoritatea mitropoliţilor se poate ridicà cu totul pe altă cale, respectându-se drepturile bisericii. Iar dacă domnul ministru ar aveà alte scopuri, pentru ajungerea cărora nu poate luà bani decât numai din ajutorul de stat de 24,000 fl., iee banii, dar atunci nu numească poziţia aceasta scop bisericesc, ci numească-l după numele adevărat: fond de dispoziţie. Eu dealtcum nu cred, că prin aceasta poate ajunge la ceva bun, la ceva sublim. Tocmai de aceea eu rog pe mult stimatul domn ministru să fie cu cruţare faţă de lege, de sentimentele noastre religioase şi de drept, şi să renunţe dela procedura aceasta, dela aceste dispoziţiuni. Proiect de rezoluţiune nu am, mă încred în bunăvoinţa ministrului.

Acesta e motivul pentru care am vorbit şi rog onorata casă să mediteze asupra lucrului, căci sigur va aflà, că procedura aceasta a domnului ministru faţă de noi nu manifestă bunăvoinţă. Iar guvernul nu are folos din aceea, şi nici ţara, ori stimata casă, că în mod intenţionat se vatămă cetăţenii, ori drepturile lor. Eu nu trag la îndoială dreptul ministrului de a exercià supraveghiare, dar ţină totdeauna în vedere legea şi drepturile bisericii. Noi nu ne plângem în contra dreptului de

supraveghiare, ba ne pare bine dacă domnul ministru l-ar exercià cu strictețǎ, dar nu așa, că ne bănuește cu ceva și apoi pe acest temeiu ne confișcă drepturile, acele drepturi, în posesiunea cărora ne aflăm, fară a fi abuzat vre-odată de ele.

Pot să asigur onorata casă, că astfel de bănueli vin aplicate totdeauna pe nedreptul. Fie atât de bun domnul ministru și arete-ne prin fapte, că am fi abuzat cumva. Ne-a admoniat, și de câteori, pentrucă nu ne-am fi acomodat legii? De ce bănueala deci, că am puteà fi influențați de serbarea lui Horia, și de ce se vatămă pentru aceasta legea și se amână congresul? Binevoiți a luà lucrurile psihologicește. E cu putință o astfel de procedură din partea guvernului fără urmări, și adecă fără urmări pagubitoare? Și spună domnul ministru, ce folos are din aceasta patria, ori guvernul? Eu nu văd nici un folos, ci numai pagubă.

Am luat cuvântul pentru a arată, că ne sunt vătamate drepturile și că din partea guvernului nu ni se arată de loc, ori foarte rar, iubire și bunavoință. Recomand cuvintele mele în atențiunea domnului ministru».*)

Ministrul *Tréfort* răspunde, că ajutorul de stat de 24,000 fl. nu se mai dă preoțimei sărace din arhidieceza Sibiiului prin consistor, ci deadreptul, din motivul, că împărțirea nu s'a făcut totdeauna după dreptate și preoții nu știau, că ajutorul îl primesc dela stat, ci credeau că dela biserică. Acum împărțirea se face din partea guvernului, după dreptate, pentrucă numai cei recomandați de autoritățile publice primesc ajutor. Convocarea congresului bisericesc în toamna anului trecut nu s'a conces din motivul, că s'au ivit mișcări iredentiste, plănuindu-se serbarea memoriei lui Horia și Cloșca. Guvernul nu poate permite întruniri mari, când respectiva naționalitate e agitată. După potolirea spiritelor congresul se poate întrunì cât mai curând.

In ședința din 19 Februarie 1886 raportorul comisiunei judiciare, *Dr. Iosif Gall,* prezentă raportul despre modificările făcute de casa magnaților în legea referitoare la executarea §-lui 23 din articolul de lege VII. dela 1885, care raport se pune la ordinea zilei pentru

---

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. IX. pag. 139.

şedinţa din 24 Februarie 1886. Raportorul *Dr. Iosif Gall* recomandă în puţine cuvinte acceptarea modificărilor făcute din partea casei magnaţilor. Le înşiră pe rând iar camera le primeşte.

Legea municipală.

In şedinţa din 10 Martie 1886, la discuţia generală asupra legii municipale, a luat cuvântul deputatul naţionalist român *Petru Truţia* şi a rostit următoarea vorbire:

«Onorată dietă! Stăm în vieaţa noastră constituţională în faţa unei reforme noue de alcătuire de lege, pe care avem să o considerăm de o chestie foarte însemnată în administraţia inferioară. Nu se poate negà, onorată casă, că în epoca de desvoltare a vieţii noastre sociale, în urma desvoltării rapide a raporturilor noastre sociale şi a pretensiunilor lor, amăsurat cerinţelor vremii, devin necesare şi întregirile diferitelor noastre instituţiuni, şi e de privit ca un îmbucurător eveniment faptul, că guvernul îşi extinde atenţiunea şi asupra delaturării lipsurilor constatate în timpul praxei cu privire la singuraticele instituţiuni sociale.

Am considerat toţi de eveniment îmbucurător şi am aşteptat cu dor mult promisul proiect de lege administrativă, aflător în discuţie, pentrucă credeam, că toţi suntem convinşi, că dispoziţiile legale de până acuma nu mai corespund în privinţa aceasta dreptului de libertate individuală şi de autonomie politică, desvoltat tot mai mult. Nu pentru aceea, onorată dietă, pentrucă după mine formează pârghia administraţiei de drept a statului, — în care trebuie să primească exprimare desvoltarea naturală, — pentrucă spre a fi asigurată în vieaţa publică domnia dreptului şi a libertăţii nu ajung numai simplele instituţiuni de drept constituţionale, ci pentrucă spre a face posibilă valorarea practică a ordinei de drept şi a libertăţii, cu privire la singuratic şi la întreg, se cer serii întregi de instituţiuni administrative, cari să formeze garanţa în contra volniciilor şi a şicanărilor autorităţilor.

Dar fiecare reformă numai astfel va fi salutară şi favorabilă pentru regularea raporturilor sociale, dacă e desvoltată din vieaţa poporului şi are de scop asigurarea libertaţii individuale şi po-

litice, iar prin extinderea acesteia, promovarea intereselor de existenţă ale întregului societăţii. Trebuie să recunoaştem, că instituţiunile noastre administrative de până acuma au avut mari scăderi, dar totodată trebuie să recunoaştem şi aceea, că cu actualul proiect de lege nu se ajută nimica, pentrucă în trăsăturile generale caracteristice nu schimbă întru nimica administraţia de până acuma, decât numai întru atâta, că dreptul de supraveghiare a comitatului îl preface în putere nelimitată, aşa, că încă şi dreptul autonom rămas din sistemul de până acuma comitatens intenţionează a-l nimicì în mod volnic prin delăturarea funcţionarilor aleşi de comitate şi trimiterea de organe numite, scutite de orice răspundere, ba pe funcţionarii aleşi în urma dreptului autonom al comitatului îi poate suspendà în mod volnic fără nici o cercetare prealabilă şi poate efectuì după voia sa substituirile. (Să auzim).

Aceste dispoziţii intenţionate vatămă adânc nu numai autonomia comitatelor, dar şi pe singuraticii cetăţeni, arătându-le neîncredere, întrucât sunt consideraţi de necapabili a rezolvà ei afaceri administrative, în cadrele autonomiei municipale. Cer ertare, onorată casă, dar direcţia aceasta administrativă, luată ca scop din partea guvernului, ca putere execuţională, şi extinderea ei în detrimentul drepturilor libertăţii poporului, nu va face, ca administraţia noastră să promoveze binele public, interesele generale, ci va face, ca să crească volniciile şi şicanele funcţionarilor faţă de drepturile libertăţii poporului, iar prin aceasta va creşte nemulţămirea în păturile de jos ale poporului şi neîncrederea faţă de guvern. (Să auzim). Dar, onorată casă, dacă sunt undeva în Europa, în orice stat, chestii politice şi raporturi, cari în interesul statului reclamă rezolvare, atunci mai ales la noi sunt de aflat de acestea. Şi rezolvarea lor se poate face numai pe baza principiului egalităţii de drept, cu lărgirea libertăţii, cu unificarea dreptului electoral, cu înfiinţarea judecătoriei administrative, cu ştergerea virilismului şi cu întroducerea votării oficioase şi secrete.

Aceste toate sunt astfel de instituţiuni, cu cari noi suntem datori viitorului. Dar cari şi acuma, întroduse fiind, ar puteà fi de folos în mare măsură administraţiei noastre. Dar despre toate acestea actualul proiect de lege nu face nici o pomenire, ci ca dispoziţie excepţională e trecută în el extinderea puterii guvernului, — un lucru, a cărui necesitate eu nu o văd peste

tot niciunde. Recunosc, că în cazuri excepţionale sunt la loc şi astfel de dispoziţiuni excepţionale, dar numai atunci, când ordinea de drept e sguduită. In patria noastră însă nu au întrat astfel de împrejurări, dacă cumva naţionalităţile nu sunt alese dinadins în mod nemotivat pentru a fi supuse astorfel de dispoziţiuni excepţionale.

Pecând se aflà încă în germene acest proiect de lege am auzit accentuându-se, că astfel de dispoziţii excepţionale sunt necesare pentru înfrânarea agitaţiunilor şi aspiraţiunilor naţionaliste. Motivarea aceasta mă îndeamnă deci să mă ocup în mod mai detailat cu chestia aceasta, spre a motivà, că pentru naţionalităţi e de prisos o astfel de dispoziţie, care va rămâneà şi fără rezultat.

Adevărat, onorată casă, că la noi există o chestie de naţionalitate, ca în fiecare stat poliglot, în care naţionalităţile cauta să-şi elupte egalitatea de drept, iar elementul domnitor le-o deneagă. Dar chestia aceasta să învârte în cadrele legii, şi nu e de natura, de a vătămà ordinea de drept, ori de a reclamà dispoziţiuni excepţionale.

Dacă guvernul vrea să îndrepte scăderile de acum ale administraţiei, aşa cum toţi cred că dorim, atunci nu interesele guvernului, ci interesele patriei comune au să fie ţinute în vedere, iar năzuinţele au să fie îndreptate spre crearea unei bunestări pacinice, spre regularea şi consolidarea raporturilor noastre sociale. Dar întâi de toate ar trebuì promovată rezolvarea chestiei de naţionalitate şi executarea severă a legilor. Pentrucă, onorată casă, chestia de naţionalitate, într'un stat poliglot, cum e al nostru, e chestie de contract social, fără a cărei deslegare statul nu poate să se consolideze. Pentrucă până este nemulţămire în societate, până se ridică plânsori temeinice în contra direcţiei politice a guvernului, până vede o parte a cetăţenilor în politica guvernului armă îndreptată în contra neamului şi a limbii proprii, până guvernul întrelasă a executà, în mod intenţionat, legile create de legislaţiune: mulţămirea, onorată casă, şi unirea tuturor forţelor e lucru imposibil, iar fără de aceasta nu se poate face administraţie bună!

Nemulţămirea naţionalităţilor cu actualele raporturi politice e justificată. Pentrucă ele sunt considerate, în patria veche, străbună, de colonii, de străine. Sunt tratate ca popoare cucerite cu arma, cari cu forţa au să fie silite să se supună ordinei,

(Contraziceri). Dovadă faptul, că puterea de stat promovează exclusiv interesele maghiare. Celelalte popoare nu numai că sunt neglese şi nu numai că din vistieria statului nu primesc nici un ajutor, dar sunt împiedecate chiar şi în înfiinţarea din propria lor putere de institute, cari au de scop desvoltarea lor intelectuală şi materială. De exemplu gimnaziul din Caransebeş şi Arad, pentru cari guvernul a denegat concesiunea de înfiinţare, apoi reuniunea de femei din Sătmar şi reuniunea de agricultură din Sibiiu, ale căror statute guvernul nu le-a întărit. Dar multe alte lucruri de acestea şi deasemenea natură aş puteà înşirà, din cari s'ar vedeà, că politica guvernului e îndreptată în contra liberei desvoltări a naţionalităţilor.

Merg însă mai departe. Nu e destul, că actualul guvern a scos cu totul din vigoare legea de naţionalităţi, parte prin alte legi, parte prin abuzurile acoperite ale funcţionarilor săi şi parte şi prin ordinaţiuni ministeriale, astfel, că în vieaţa practică nu i-a rămas nici umbra, nu e destul, că întreaga putere de stat a concentrat-o în mâna sa, nu e destul, că şi societatea maghiară a asmuţat-o asupra naţionalităţilor, (Prezidentul îl face atent, că cuvântul «*asmuţat*» nu e parlamentar)... toate acestea nu sunt de ajuns, ci acum caută să întroducă şi dispoziţii extraordinare în contra naţionalităţilor.

Dar cu toate acestea stimatul domn ministru-prezident a binevoit a spune de mai multeori, că naţionalităţilor le merge aici atât de bine, ca nici unde altundeva. (Voci: E adevărat!) Da? E adevărat? Scuzaţi, dar eu cred, că faţă de ilegalităţile şi nedreptăţile săvârşite în contra naţionalităţilor, a mai spune că e adevărat, şi că trebue să se creeze în contra naţionalităţilor dispoziţii excepţionale, asta e mai mult decât lipsă de umanitate. (Voci: La ordine. Mişcare.)

Cu ce se motivează, onorată casă, aceste dispoziţii excepţionale? Un motiv a fost scos pe plan cu ocaziunea înfiinţării reuniunei culturale din Cluj, când s'a spus, că motivul înfiinţării este faptul, că naţiunea maghiară e atacată din partea naţionalităţilor şi e periclitată, că naţiunea maghiară, poporul maghiar, se contopeşte în celelalte naţionalităţi, de aceea deci trebuie să se iee în contra naţionalităţilor dispoziţii speciale.

Eu aşa cred, că nici D-Voastră nu credeţi în afirmarea aceasta, pentrucă dacă aţi crede în ea, ar însemnà atâta în ultima analiză, că în poporul maghiar nu e destulă tărie, nu e

destulă putere de vieaţă pentru a se puteà singur conservà. Dar să fim sinceri. Nu acesta e adevăratul motiv. Eu cred că cu sinceritatea putem ajunge mai departe. (Să auzim!) Motivul e, onorată casă, acela, că poporul nostru are atâta putere sufletească, atâta putere morală, se leagă atât de mult de naţionalitatea sa, de limba sa, încât nu e aplecat a se asimilà! Iată de ce se creiază diferite dispoziţiuni pentru a-l slăbì! Şi se întâmplă aceasta din motivul şi în credinţa falşă, că prin aceasta vor puteà fi asimilate naţionalităţile şi prin aceasta statul poliglot va fi prefăcut în stat naţional.

Sunt mulţi cari spun, că la noi nu este chestie de naţionalitate, că nu cunoaştem naţionalităţi. Alţii iarăşi spun, că *este* chestie de naţionalitate, dar nu ne place să se facă pomenire despre ea aici, în casă. Răspund la părerea primă, că o combat însăşi faptele, iar la a doua trebuie să declar sincer, că nici mie nu-mi place să aud de ea, şi tare mi-ar plăceà, dacă la noi ar fi raporturile de aşa, ca să nu fie nimeni silit să se ocupe cu chestia aceasta aici în casă. Dar oricât de neplăcută să fie chestia, până nu se sanează plângerile poporului, onorată casă, despre consolidare şi bunăînţelegere nici vorbă nu poate să fie. Până nu primeşte egalitatea de drept şi libertatea garanţii egale faţă de orice cetăţean al statului, fie de orice naţionalitate ori lege, până nu vin executate în mod sincer legile create de legislaţiune, nu poate să iee nimeni în nume de rău plângerile celor nemulţămiţi. Doară noi regretăm mai mult, onorată casă, mai mult decât D-Voastră, că patria aceasta e compusă din mai multe naţionalităţi. (Ilaritate.) Fie numai Maghiari, fie numai Germani, ori fie numai Români (O voce: Cred zău!) dar fie o naţiune. Ne pare rău, că nu e aşa, dar dacă natura, soartea, aşa a dictat, bărbatul de stat e dator să ţină cont de raporturile date şi să aducă în consonanţă vieaţa poporului, a societăţii, cu scopurile statului. Dar direcţia politică de acuma, scuzaţi, a deviat de tot dela raporturile naturale, etnografice. In Ungaria se face o experimentare cu scop greşit, pentrucă sunt în rătăcire ceice cred, că prin astfel de dispoziţii excepţionale noi vom fi intimidaţi!

Noi nu avem de ce să ne temem de acest proiect de lege şi de efectul dispoziţiunilor cuprinse în el, pentrucă, întâi, nu suferim ilegalitatea, al doilea, dispoziţiunile acestea au existat şi până acuma faţă de noi, ca abuzuri, acolo, unde erau na-

ționalități, iar acum vin inarticulate în lege (abuzurile), și al treilea, noi nu avem funcționari. Pentru a ilustrà cu exemple faptul acesta voiu spune, că în comitatul Alba-inferioară, unde Românii fac 80% din poporațiune, e un singur pretor român, iar în comitatul Hunedoarei, unde Românii au 85% din poporațiune, e un pretor și un asesor la sedria orfanală de naționalitate română. De aici poate vedeà onorata casă, că noi nu avem funcționari și nu trebuie să fim îngrijorați de soartea lor. Astfel de dispozițiuni excepționale pot apoi să aibă de urmare faptul, că vom observà, cum zi de zi se reduc și scad drepturile noastre individuale și politice, dar scopul pe care-l aveți față de naționalități nu va fi ajuns niciodată.

Noi nu ne temem de eficacitatea acestui proiect de lege, întocmai cum nu ne temem nici de deosebitele reuniuni culturale, cari își extind cercul de activitate în toate direcțiile. Nu ne temem, pentrucă naționalitățile, și mai ales naționalitatea română, e trecută de secole prin proba de foc. Ca să nu merg prea departe amintesc numai, că Românii au fost persecutați în secolul al XVI-lea din partea reformațiunei. S'a căutat apoi să fie contopiți în catolicism, după aceea în hierarhia sârbească, dându-și aceasta toate silințele să treacă pe Români cu forța la slavism. A schimbat numele oamenilor și a schimbat serviciul divin din biserici. Și s'au întâmplat lucrurile acestea atunci, când noi ne aflam în jugul greu al feudalismului, când libertatea personală încă nu ne erà recunoscută. Cu toate acestea, noi am rămas legați de patria noastră, de naționalitatea și limba noastră, cu o alipire rară, și orice mijloc luat în vedere pentru a ne despoià de aceste bunuri a rămas lipsit de succes. Și noi nu reprobăm reuniunile culturale pentru aceea doară, pentrucà ne-am teme de ele, ci numai pentrucă timpul cel scump, pe care ar trebuì să-l întrebuințăm pentru înaintarea noastră materială și spirituală, suntem siliți să-l întrebuințăm pentru paralizarea activității astorfel de reuniuni culturale.

Nu trag la îndoială, onorată casă, că acest proiect de lege va devenì lege. Dar prin aceasta, onorată casă, nu câștigați putere mai mare asupra noastră. Că doară și până acuma, întreaga putere, puterea execuțională, puterea legislatorică, justiția, au fost în mânile D-Voastre, precum e și acuma, și o puteți folosì cu dreptul în contra noastră. Dar să știți, că sentimentele, convingerile, pot să fie apăsate, înăbușite, însă niciodată omorîte!

Şi noi şi atunci cu alipire nestrămutată vom rămâneà faţa de patria noastră, de naţionalitatea şi limba noastra, şi vom luptà, ca cu concetăţenii maghiari împreună sa ne simţim şi noi acasa în această patrie comună. (Madarász József: poate că patrie maghiară, nu patrie comună!)

Onorată dietă! Domnul deputat Szilágyi Dezső, cu ocaziunea pertractării budgetului ministerului de culte, fără a atinge îndreptăţirea ori neîndreptăţirea plângerilor ridicate din partea naţionalitaţilor, a formulat o idee de stat şi a zis aşa: cine primeşte ideea aceasta de stat e cu noi, cine nu o primeşte e unul, cu care ne vom luptà. Eu neg, onorată casă, că în patria aceasta ar fi cineva mai bun patriot, decum suntem noi, decum sunt eu. Resping afirmarea fiecăruia, care ar îndrăznì sa spună, că eu nu mă alipesc cu toată sinceritatea şi cu tot sufletul meu de patria aceasta. Dar, onorată dietă, daţi-mi voe să vă spun, că noi o astfel de idee de stat, care ne cere naţionalitatea şi limba ca jertfă, nu putem să acceptam. Nu ne vom bate cu D-Voastră, pentrucă nu avem putere. Lupta poate să ne fie cel mult morală. D-Voastră veţi luptà pentru hegemonia maghiară, noi pentru naţionalitatea şi limba noastră. D-Voastra cu întregul aparat de putere al statului, noi cu dreptul şi cu dreptatea. D-Voastra atăcându-ne, noi simplu apărându-ne. (Ilaritate.)

Şi care ar fi rezultatul acestei ciocniri nefericite, onorata casă? Fapt e, că D-Voastră nu ne puteţi maghiarizà, iar noi nu suntem periculoşi pentru D-Voastră. Astfel deci lupta ar puteà fi de folos numai aceluia, căruia de secole îi zace în interes, ca aceste două popoare, Maghiarii şi Românii, în Orientul Europei, în mijlocul puterilor mari, sa stee izolaţi, neputând ajunge niciodată la înţelegere. Suntem acuzaţi necontenit cu gravitarea în afara. Dar decâteori am respins noi şi respingem învinuirea aceasta, onorată casă, nu s'a găsit nime să ne dovedească fapta cu vreun caz concret. Dar de altă parte e fapt, onorata casa, scuzaţi sinceritatea, că D-Voastra vă aliaţi cu Germania şi România, cu Sârbia, ba şi cu Rusia, numai ca să asupriţi naţionalităţile. (Ilaritate generală.)

Onorată dietă! Auzim de multeori aruncându-ni-se acuza nepatriotismului. N'aşi vorbì un cuvânt în chestia aceasta, onorată casă, dacă odată numai ni s'ar fi putut arătà vreo dovadă oarecare. Trebuie să declar dela locul acesta, aici, onorata casa, ca noi, naţionalităţile, am fost totdeauna în patria aceasta cu

http://statuldacia.info

cea mai mare loialitate şi alipire faţă de tron şi de pământul patriei acesteia, şi suntem cei mai credincioşi amici ai naţiunei maghiare. Cu ei, cu Maghiarii împreună, vrem să trăim în patria aceasta, recunoaştem pe seama lor dreptul de prioritate, precum şi drepturile izvorîte din aceste prerogative, dar sclavi, sclavi politici, nu vrem să fim. (Voci: Dar cine vrea aceasta? Mişcare.) Pentrucă, onorată casă, decâteori a cerut patria jertfe dela naţionalităţi, mai ales dela Români, fie jertfe materiale, spirituale, ori fizice, le-au dat şi le dau fără nici o împotrivire. Dar au şi ei dreptul totodată de a pretinde, ca în patria aceasta comună, în care au luptat şi ei împreună cu compatrioţii lor maghiari pentru patrie, naţionalitatea şi limba lor să fie asigurata, şi amasurat jertfelor aduse de ei sa se împărtăşască şi ei de favoruri din bunurile statului.

Ni se impută, onorată casă, că am agità, că agităm în contra naţiunii maghiare, în contra poporului maghiar. Onorată dietă! Dacă ar fi cine să procedeze cu sinceritate în chestia aceasta şi să examineze lucrurile în mod conştienţios, lucrurile pe cari D-Voastră le numiţi agitaţii, s'ar puteà convinge şi ar înţelege, că acelea nu sunt agitaţii, ci expresiunile nemulţămirii faţă de ilegalităţile îndurate. Dar din contră, nu există murdărie, nu există gunoiu, — scuzaţi expresiunea, — pe care nu l-ar aruncà ziarele asupra naţionalităţilor, fară motiv, fără bază de adevăr. Aşa s'a întâmplat, ca să mă folosesc de câteva exemple, — că în primăvara anului trecut s'a publicat într'o foaie din Cluj, în «Ellenzék», cumcă episcopul din Gherla a mers cu secretarul său într'o comună pentru a agità poporul în contra Ungurilor. Şi s'a scris cu litere mari ştirea aceasta. Cum o ceteşte secretarul, scrie redacţiunii: «domnule, eu n'am fost acolo, fi bun şi rectifică», — dar redactorul a răspuns, că nu crede, până nu aduce dovezi! Secretarul a cerut acum dela episcopul din Gherla atestat, că ziua întreagă a fost în Gherla, deci nu e adevărat, că ar fi fost în comuna aceea şi ar fi agitat, iar redacţiunea, primind declaraţia, a publicat-o, spunând, că se poate că a fost o greşală la mijloc, dar ştirea a fost dată după ziarul «Egyetértés».

Merg mai departe, onorată casă. Nişte hoţi au atacat pe un scriitor din comitatul Cojocnei, undeva, în cucuruzişte, şi numai decât s'a dat ştirea cu litere mari, că «iredentiştii şi-au început activitatea». La câteva zile a venit apoi ştirea adevărată,

că nu e așa, și că atacul s'a întâmplat cu intenții hoțești. Astatoamnă s'a întâmplat apoi, ca s'a dat știrea în toate ziarele, ca în Ighiu s'au găsit 48 de lazi de dinamit, ca iredentiștii se organizeaza deja. Iar în urmă s'a constatat, dupace au fost duși respectivii la judecatorie, că au fost numai 4 lazi de dinamit, adus în scopul de a prinde pastravi.

Alt caz. Nu de mult dintr'o comună de lânga Sighișoara, care stă tocmai sub comasație, și se poate, ca funcționeaza un inginer român acolo, s'a dat știrea, că inginerul a ațâțat comuna în contra domnului de pamânt și în contra maghiarimei. Nu peste mult s'a aflat apoi, ca știrea e nebazata. Așa se informează opiniunea publică, cu privire la naționalități.

Incă o împrejurare mai vreau să amintesc, cu privire la informațiuni. In numărul din 8 Martie al lui «Budapesti Hirlap a aparut un articol din condeiul lui Sándor József, secretarul reuniunii culturale maghiare din Cluj, în care articol se scrie despre «Tribuna» din Sibiiu următoarele: «Iau în mână numărul sosit astăzi. Intr'un articol lung recunoaște foaia agitatorica din Sibiiu, 1. că există cu adevărat hărți daco-române, în cari Ungaria până la Tisa e arătată ca aparținătoare Daciei moderne; 2. că în onoarea regelui Carol al României se ridică toaste între compatrioții nostri români; 3. că în casele românești se gasesc portretele părechei domnitoare (regale) române; 4. că se fac excursiuni sub tricolorul național; 5. că se dorește învingerea României și 6. că femeile inteligente au să mearga la petreceri în costum național.»

Când le-am cetit acestea, tocmai din condeiul secretarului reuniunii culturale, mărturisesc sincer, m'am scandalizat, pentrucă credeam, că cu adevărat «Tribuna» va fi facut prostia aceasta. Am căutat deci să-mi procur «Tribuna». Și ce credeți că spune foaia aceasta? Cu privire la punctul ultim de acuză aceea, ca femeile inteligente să meargă la petreceri în costumul național, fiindcă e mai — ieftin. Dar că s'ar dorì învingerea, triumful României, nu e adevărat. I-se dorește bunăstarea, fiindcă sunt mulți, cari de acolo trăesc, de acolo își câștigă pânea cea de toate zilele, și astfel își susțin familia. Dar celelalte patru puncte, onorată casă, nu e alta decât calomnie, minciună.

Rog deci pe domnul ministru-prezident să le compareze acestea, pentru a se convinge, cum se fac informațiunile pe seama opiniunei publice. După mine garanțiile existenței pe

seama patriei noastre nu pot fi aflate, decât numai în înțelegerea interna din patrie și în concentrarea puterilor. Iar direcția politică, care caută interesele de existență ale statului în afară de țară, cu desconsiderarea bunei înțelegeri interne, și-a greșit scopul cel adevarat, singur în stare a garantà bunăstarea țării și a popoarelor ei. Tocmai de aceea, fiindcă proiectul acesta de lege e efluxul unui drum politic cu scop greșit și nu corespunde scopului de a delaturà neajunsurile din administrație, și nu asigura nici valorarea practica a ordinei de drept și a libertății, ba are de țântă periclitarea și nimicirea drepturilor individuale și politice ale libertății, tot așa ca a autonomiei municipale, — nu primesc proiectul de lege nici în general.»*)

Ministrul-prezident *Tisza Kálmán* răspunde, că nu aprobă nici el tot ce scriu ziarele. Dar se miră, că oratorul se ocupă cu ziarele maghiare, și nu cu cele românești, în cari se publică lucruri, cari nici unde în lume nu ar rămâneà nepedepsite. Ce se atinge de afirmarea, că proiectul de lege din discuție are de scop întărirea puterii guvernului față de naționalități, spune că ea răstoarnă tot ce a fost patriotic în vorbirea lui *Truția*. Pentrucă: despre alta, decât despre cazurile de năzuințe contrare statului, nu se face vorbă nici unde în proiectul acesta de lege. Dacă deci cineva spune, că e îndreptat în contra naționalităților aceeace se cuprinde în proiect, ca măsură în contra năzuințelor contrare statului, nu face alta, decât recunoaște o vinovăție›. (Aprobări vii.)

A vorbit și deputatul independist *Helfy Ignátz* și a protestat în contra dorinței deputatului Truția de a fi egală naționalitatea română cu cea maghiară, pentrucă aceasta nu se poate. Patria aceasta Maghiarii au creat-o, a lor are să rămână pentru totdeauna. Cere să i se arete, unde în Europa, ori în oricare țară a lumii, trăesc naționalitățile mai bine decât aici? (Așa e.)

Proiectul de lege a fost votat în general și s'a început discuția pe articole. In ședința din 22 Martie 1886, aflându-se în discuție paragraful 47 al proiectului de lege, ia cuvântul deputatul naționalist român *Vincențiu Babeș* și rostește vorbirea următoare:

---

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. X. pag. 37.

«In paragraful 47 sunt înşirate agendele, cari cad în competenţa adunării municipale. Dintre agendele acestea lipseşte una, pe care eu o ţin pentru patria noastră de foarte importantă, aşa zicând de o chestie de interes cardinal. Imi voiu luà deci voe sa-mi spun părerea în privinţa aceasta. Veţi binevoì a ştì, că statul maghiar, respective naţiunea maghiară, îşi revendică misiunea în Orient, şi cred că bine face, pentrucă aceasta e garanţa cea mai bună, că va aveà viitor şi că puterea nu îi va scădeà. Dacă are misiune culturală, cred că sub aceasta nu se poate înţelege decât numai misiunea de a cultivà popoare necultivate. Iar dacă despre aceasta e vorba, cu adevărat, cred că prima datorinţa este, să se înceapă munca aici, acasă, la popoarele proprii. Şi dacă se vrea lucrul acesta cu seriozitate, nu numai din gură, atunci cel mai bun lucru ar fi după mine acela, despre care nu se vorbeşte în paragraful acesta, unde e vorba de adunarea municipală. Pentrucă poporul niciunde nu e reprezentat în mod atât de direct, atât de bine, ca tocmai în adunările municipale, şi nu poate să se ocupe niciunde cu înaintarea sa proprie atât de bine, ca tocmai aici. Iar despre aceasta, aici, în paragraful acesta, cel puţin în mod direct, clar, nu se face pomenire nici cu un cuvânt.

Stimatul condeputat Bartha Miklós spuneà mai deunăzi, că misiunea reuniunei culturale din Ardeal e aceea, de a rasfirà binecuvântările culturei maghiare printre poporul sărac românesc. E frumos şi corect lucrul acesta. Dar cred, ca nici el nu va identificà binecuvântările culturei cu maghiarimea, ori cu laţirea limbei maghiare, ci întocmai ca marele fiu al patriei noastre, Kossuth Lajos, va face deosebire între cultură şi limba maghiară. Iar dacă vrem să laţim cultura, marturisesc, că mai bine a-şi dorì să o laţească, respective să cenzureze lăţirea, organul chiemat de lege să se îngrijască de bunăstarea poporului, decât o reuniune de caracter particular, şi la tot cazul unilaterală. Aşi crede mai departe, că ar trebuì rupt odată cu trecutul de acum 18 ani. Pentrucă fie că condeputatul Bartha, fie că altcineva examinează trecutul, va aflà, că după dovezile date de istorie, ori-ce altă misiune a putut aveà Maghiarul, dar misiune culturală până acuma nu a avut, şi o astfel de misiune în nici o privinţă nu a îndeplinit. (Mişcare.) Eu aşa ştiu, că până pe la mijlocul secolului acestuia poporul maghiar abia a avut ceva cultură, şi cât a avut, durere, aveà dela Viena, nu dela Pesta. Şcoalele

noastre poporale s'au născut din dispoziţiile, din decretele Mariei Tereziei, ale împăraţilor Iosif şi Franţ, şi din ale guvernului absolutistic în mare parte.

Pe cei necrezători i-aşi puteà întrebà, că este oare o singură şcoală românească în ţară ridicată de statul maghiar? Dar despre aceasta voiu vorbì mai târziu. Binevoiţi a nu-mi luà în nume de rău, că le spun toate acestea aici, pentrucă dacă a-şi fi stăpânit de reavoinţă, dacă mi-ar face plăcere să vad rătăcirile, ruinarea naţiunei maghiare, nu v'aşi face atenţi de loc asupra acestor lucruri. Binevoiţi numai a luà în privire tabla grafică, pe care a prezentat-o domnul ministru de instrucţie publică înainte cu 7—8 ani în faţa casei acesteia, pe care tablă sunt arătate în colori negre scăderile culturii, ale educaţiei poporului, şi tabla aceea vă spune, cum şi-a împlinit puterea maghiară misiunea sa culturală. Veţi vedeà, că pe tablă colorile mai deschise sunt aplicate în comitatele, respective părţile de ţară, prin cari abià se află Maghiari, şi conducerea nu e depusă în mâna lor. Cele mai deschise colori sunt în Ardeal, pe unde Saşii dispun, nu doară pentrucă ei ar fi promovat deadreptul cultura, ci pentrucă lor nu li s'au pus piedici. Urmează apoi graniţa militară, comitatul Severinului, în fruntea căruia se aflau autoritaţi militare, şi districtul Năsăudului, comitatul Zarandului şi districtul Făgăraşului, unde a domnit influenţa Românilor. Dar unde Maghiarii au condus administraţia e întunerec, cel mai întunecos întunerec. (Mare ilaritate. Mişcare.) Poftiţi şi mă combateţi!

La anul 1872 stimatul ministru de instrucţie publică, după principiul de drept maghiar: *r-á-rá*, *fogd rá*, a luat 98 de şcoale dela Românii din fostul confiniu militar, afirmând că acelea au fost odineoară şcoale comunale. (Ilaritate.) Poftiţi şi luaţi în privire statistica de pe vremea guvernului militar austriac şi binevoiţi a privì în statistica actualului ministru de instrucţiune publica şi vă veţi convinge, că acuma nici şcoală, nici învăţători, nici elevi nu mai sunt pe acolo. (Contraziceri.) Dacă poftiţi, pot înşirà mai multe exemple. Iată numai decât unul. Domnul ministru de instrucţiune publică afirmă, că din banii statului nu va dà nici un crucer pentru ajutorarea şcoalelor confesionale, respective nemaghiare, şi onorata casă aprobă aceste cuvinte ale sale. (Ministrul Tréfort: Legea spune aşa!) D'apoi că eu nu în contra dlui ministru le spun acestea, ci vreau numai să ad-

moniez onorata casă şi ţara, şi să-i spun ce principii şi stări de lucruri domnesc la noi!

Domnul deputat conte Apponyi Albert spune, că cele 4 5 milioane cheltuite de ţară pentru scopuri de instrucţie publica maghiară nu ajung nici pentru aceasta, şi astfel poporaţiunilor nemaghiare nu se poate dà nimica. Vă rog acum, cum se potriveşte aceasta cu misiunea culturală? Iar domnul deputat Bartha Miklós spuneà, că reuniunea culturală din Ardeal, lăţind binecuvântările culturei maghiare printre Români, îi va scoate pe aceştia de sub influenţa agitatorilor! Eu aşa cred, că nu este popor pe lume, care ar fi fost introdus în cultură în altă limbă, decât în limba proprie, prin fiii săi proprii. In privinţa aceasta întrebe-se Maghiarul pe sine însuşi. Din punctul acesta de vedere apoi guvernul maghiar nu a făcut până acuma nimica. Merg însă şi mai departe şi spun, că statul maghiar, respective stimatul guvern unguresc, încă nici poporului maghiar nu îi dă cultură în mod potrivit!

Oare care poate fi motivul, că marele patriot Kossuth Lajos afirmă, că poporului din Ardeal îi lipseşte conştienţa de rassă? De ce-i lipseşte? De aceea, pentrucă nu l-au cultivat. Şi vreţi să ne cultivaţi pe noi? E o astfel de contrazicere aceasta, pe care întru adevăr nu pot să o înţeleg. Eu aşi dorì, ca statul maghiar, naţiunea maghiară, să înceapă serios cu cultivarea poporului, şi să o înceapă la poporul propriu, pentrucă atunci ar puteà merge mai departe, şi eu cred, că din toate părţile i s'ar întinde mâna şi i s'ar dà ajutor, dacă cu pricepere sinceră s'ar apucà de lucru. Aflu deci la tot cazul de necesar, ca lucrul acesta să se spună oarecum, dar clar, în paragraful de faţă. Sunt state mai centralistice decât patria noastră, cum e ea acum, şi va fi mai ales după votarea actualului proiect de lege, şi totuşi adunărilor municipale li s'a făcut de datorinţă totdeauna, ca de exemplu în România, ca prefectul, respective secretarul acestuia, să facă în fiecare an raport despre starea culturala şi despre înaintarea poporului, iar adunarea generală desbate raportul şi face reprezentaţiune la guvern. O astfel de dispoziţie în §-ul acesta nu e luată, şi eu zic, că dacă nu e spus clar lucrul, atunci aceea ce lipseşte din lege vine explicat totdeauna aşa cum vreà comitele suprem, cum îi cer interesele. Cred, că ar fi întru adevăr necesar să se spună aceasta în câteva cuvinte clare, şi eu vorbesc din motivul, că vreau, ca aceea ce

accentuăm cu gura, ce scriem în fiecare zi la gazete, să luăm în serios şi sa dovedim şi cu fapte. Iar dacă vrem sa dovedim, trebue sa trecem în lege în mod clar lucrul.

Asta am intenţionat cu vorbirea mea. Propunere nu fac, pentrucă sunt convins, că dacă onoratul guvern, respective domnul ministru-prezident, aproba aceea ce am spus, va face ce cer, bagând în lege câteva cuvinte, iar dacă nu aproba, atunci e de prisos din partea mea ori-ce propunere, pentrucă ma tem, că nu ar primi-o nici opoziţia. Caci am experiat, că ori-ce spunem noi aici, în interesul popoarelor nemaghiare, ba în interesul patriei comune, nu e primit de nimeni şi nu se poate efectuì. De altcum eu mi-am facut datorinţa atunci, când asupra tuturor acestora am atras atenţiunea onoratei case, pentrucă nu-mi zace în interes, ca aceasta ţară să fie slăbită, şi din greşelile naţiunei maghiare să decadă. Simţesc, că mi-am facut datorinţa, admoniind, când mi s'a dat ocaziunea, onoratul guvern, onorata casă, stimata naţiune maghiară, ca aceea ce spune şi promite totdeauna cu graiul, să prefacă şi în faptă. Aceasta e pentruce am luat cuvântul».*)

Răspunde ministrul prezident Tisza Kálmán numai decât, că guvernul nu poate face aceea ce cere Babeş, pentrucă făcând aşa ar recunoaşte, că drepte şi adevărate sunt cele spuse de Babeş, pe când ele nu sunt adevărate. E adevărat, că sunt încă puţine şcoale în Ungaria, dar progres s'a făcut totuşi în privinţa aceasta în cei 15 18 ani din urmă. Nu e adevărat însă, că întunerecul ar fi de constatat printre Unguri, ci adevărul e tocmai contrarul. Ce spune Babeş despre Ardeal şi graniţa militară e adevărat. Dar urmează imediat ţinuturile maghiare. Ce s'a făcut în acestea, asemenea nu s'a făcut din partea statului, ci din partea confesiunilor. Dacă deci în ţinuturile româneşti sunt mai puţine şcoalele, şi de fapt ele sunt mai puţine, cu excepţiunea graniţei militare, motivul e, că confesiunea respectivă nu a făcut pentru ele atâta cât celelalte confesiuni. O particularitate au avut şcoalele din graniţă pe care nu a amintit-o Babeş: ori unde au fost ridicate, ele *au lăţit limba germană*. Să nu le aducă deci Babeş de exemplu.

*) Din *Ziarul Dietei* , etc. vol. X pag. 243.

Protestează în urmă în contra expunerei nedrepte şi necorecte a raporturilor culturale ale statului maghiar.

Deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* replică în chestie personală pe scurt, că n'a spus, cumcă în comitatele maghiare e întunecoasă cultura poporului, ci a spus, că în comitatele, în cari maghiarimea a fost la conducere şi ea a făcut administraţia, raporturile culturale sunt nefavorabile. In graniţa militară apoi numai în centru au fost şcoalele germane, la sate *nu*!

Deputatul Madarász József polemizează cu Babeş şi îi spune, că sunt legi sancţionate de coroană, din anul 1790/91 art. XVI şi din anul 1792, art. VII, cari dispun, că limba maghiară are să fie învăţată în şcoală, precum spun şi legile dela 1848, că la toate municipiile limba oficioasă e limba statului, adecă limba naţiunei maghiare. Nu admite, că cineva ar puteà vorbì în dietă ca deputat naţionalist, ci numai ca reprezentant al naţiunei maghiare. (Aprobări vii.)

Deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* răspunde următoarele:

«Cer cuvântul pentru îndreptarea cuvintelor răstălmăcite. (Să auzim!) Eu, onorată dietă, nu am spus, că Ungaria, statul ungar, nu are misiune culturală. Am spus, că e corect, că îşi revendică şi în alte părţi misiunea culturală. Dar să dovedim cu fapte, nu numai cu vorbe, misiunea aceasta, şi am mai adaogat, că numai aşa e corect, şi asta e singura garanţă pentru viitorul ţării. Nu am afirmat nici aceea că m'aşi aflà aici ca deputat naţionalist, căci ştie doară fiecare sub ce titlu mă aflu aici. Eu aşa cred, sub acelaş titlu şi cu acelaşi drept, ca domnul deputat Madarász. (O voce: dar apoi aşà să şi fie!)» *)

S'a ocupat şi deputatul *Láng Lajos* cu vorbirea lui *Babeş* spunând, că dintre copiii de şcoală, cei de naţionalitatea lui Babeş sunt mai slabi cercetători ai şcoalei, fiindcă din 1000 numai 586 cercetează şcoala, şi mai spunând, că are dreptate Babeş când afirmă, că cultura şi limba maghiară nu e tot una. Dar aceea ce-şi gândeşte Babeş nu e adevărat, anume, că cultura numai atunci e cultură dacă se face în limba româ-

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. X. pag. 256.

nească! (Babeş: Asta n'am spus-o!) Statul nu poate să facă lăţirea culturei decât numai în limba statului!

Tot la discuţia pe articole asupra legii municipale, la §-ul 89, a vorbit în şedinţa din 30 Martie 1886 deputatul român *Dr. Iosif Gall*, făcând o propunere de modificare, care a fost acceptată din partea dietei.

In şedinţa din 7 Aprilie 1886 deputatul român *Dr. Iosif Gall* vorbeşte pe scurt în discuţia pe articole asupra legii comunale, şi la §-ul 34 face propunere de modificare, pe care dieta o primeşte şi o votează. In şedinţa din 9 Aprilie 1886 apoi face tot deputatul român *Dr. Iosif Gall* o propunere de modificare la §-ul 66 al legii comunale, motivată pe scurt, care asemenea s'a primit.

Şedinţa din 4 Iunie 1886. Se discută pe articole proiectul de lege despre aducerea cărţilor funduare în consonanţă cu coalele catastrale. La mai mulţi paragrafi deputatul român *Dr. Iosif Gall* a făcut propuneri de modificare şi aproape toate propunerile i s'au primit.

În şedinţa din 15 Octomvrie 1886 s'a discutat în dietă legea prin care se sistează numirea de judecători auxiliari la judecătoriile mai înalte. La discuţia generală a participat şi deputatul *Dr. Iosif Gall*, rostind o vorbire mai scurtă, în favorul proiectului de lege, care a fost votat, în general şi pe articole.

Discuţia asupra budgetului.

La discuţia generală asupra budgetului anului 1887 nu a participat nime dintre deputaţii români. Punctul de vedere al naţionalităţilor nemaghiare din patrie l-a expus însă şi susţinut în şedinţa din 25 Ianuarie 1887 deputatul naţionalist sârb *Mihail Dimitrievici*, care a constatat mai întâiu anomalia, că şase milioane de Maghiari sunt reprezentaţi în dieta ţării prin 400 de deputaţi, iar zece milioane de nemaghiari abià sunt reprezentaţi, ori nu sunt reprezentaţi de loc în parlament; apoi a criticat cu temeinicie politica de stat şi sistemul de guvernare. A insistat mai mult asupra gravaminelor poporaţiunei sârbeşti din patrie şi a făcut constatarea, că pseudo-constituţionalismul din patria aceasta şi-a

pierdut toată vaza şi încrederea în faţa naţionalităţilor, astfel, că lor le-ar plăceà cu mult mai bine un absolutism declarat. Spuneà, că Maghiarii dela restaurarea constituţiei nu au făcut alta, decât au băgat ţara în datorii, au restrâns libertatea comunelor şi a comitatelor, au împedecat desvoltarea naţionalităţilor şi au exerciat şi asupra politicei externe o înrâurire, prin care atât popoarele nemaghiare din patrie, cât şi popoarele învecinate au pierdut toate simpatiile pentru naţiunea maghiară. Cere deci schimbarea sistemului, pentrucă atunci statul ungar va înflorì din nou.

Fondul de dispoziţie.

Şedinţa din 1 Februarie 1887. Se discută budgetul pe anul 1887. La poziţia «*fondul de dispoziţie* », trecut cu suma de 200,000 fl. în budgetul ministrului-prezident, ia cuvântul deputatul naţionalist român *Vincenţiu Babeş* şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată casă! Aveam intenţiunea să vorbesc mai pe larg la obiectul acesta, dar împrejurările grele de astăzi mă îndeamnă să fiu mai rezervat, şi astfel veţi aflà de motivat, că-mi spun parerea numai pe scurt.

Onorată casă! Eu ţin, că fondul de dispoziţie nu a adus ţării niciodată nici un bine. Inainte cu 6—7 ani, când am studiat budgetele ţărilor vecine, am văzut cu mirare, că în România fondul de dispoziţie a scăzut deodată la 60,000 franci. Nu ştiam cum să-mi explic lucrul. M'am adresat deci unei capacităţi financiare din ţară, ministrului de finanţe de atunci, acum ministru de culte, domnului Dimitrie Sturdzà, şi l-am rugat să-mi explice cum se face, că în ţara aceasta mică, unde e încă necesar un fond mai mare de dispoziţie, fondul a fost redus la suma de 60.000 franci. Am primit răspunsul: «M'am convins, că fiecare guvern a făcut abuz cu acest capital, şi tocmai de aceea, fiind eu liberal, şi aparţinător guvernului liberal, vreau ca să nu se mai dee posibilitatea unei abuzări. Acesta e motivul reducerii fondului de dispoziţie la 60.000 fr. şi-mi pare rău, că nu am putut să-l şterg din budget».

Şi acum îmi voiu spune experienţele cu privire la fondul nostru de dispoziţie. Onorata casă îşi va aduce aminte, că

domnul ministru-prezident a vorbit înainte cu un an despre anumiţi soboli. Eu atunci nu am înţeles suspicionarea, dar m'am convins, că sobolii aceia sunt producte ale fondului de dispoziţie şi că aceşti soboli se întrebuinţează, nu spun că din partea onoratului guvern, ci din partea organelor sale şi din partea presei, pentru seducerea poporului. Pe calea aceasta se creiaza o anumită opinie publică, îndreptata în contra naţionalităţilor, care apoi se poate, că e întrebuinţată spre scopuri politice, la tot cazul însă pentru a fi prezentate naţionalităţile ca primejdioase, considerându-se apoi faptul acesta de motiv pentru a se scoate din vigoare legile aduse în interesul naţionalitaţilor. Dar un astfel de scop nu poate sa fie, nici politic, nici moral. Şi ce vedem? Aceea, că stimatul guvern persecută mereu pe acei soboli, dar nu a putut prinde nici pe unul din ei. Un lucru însă s'a ajuns: s'au agitat spiritele în sânul naţiunei maghiare, ameninţându-se mereu cu aceea, că dacă nu tac şi nu plătesc Maghiarii, dacă nu poartă sarcinile cele mai grele, se ridica naţionalitaţile şi periclitează statul şi naţiunea maghiară. Dar poate că tactica aceasta ajunge şi mai departe şi vine influenţată chiar şi Coroana. Nu afirm lucrul acesta, dar mă tem că e aşa. Şi spre liniştirea lui Ugron Gábor trebuie să spun, că e mult de când naţionalităţile se adresau Coroanei pentru sanarea gravamenelor şi vătămărilor săvârşite în contra lor. Sub guvernul d-lui Tisza Kálmán ne-a învăţat experienţa, că pe calea aceasta nu putem primì nici o îndreptare.

Dar îmi voiu ilustrà părerea şi cu experienţele mele mai vechi. Nu voiu amintì nume, pentrucă spre aceasta nu sunt îndreptaţit. Dar dacă stimatul domn ministru-prezident vrea să cunoască nume, i le voiu şoptì la ureche. (Ilaritate.) Zic deci, — că nu sunt îndreptăţit să numesc nume. (Aprobări.) Inainte cu 10 ani deodată a fost arestat un astfel de agent provocător, bursier al fondului de dispoziţie, şi confiscându-i-se hârtiile a fost trimis la Viena pachetul cu hârtii. Am avut ocaziunea să privesc în hârtiile acelea. Intre ele se aflau vreo 60 de denuncieri în contra neînsemnatei mele persoane. Cea mai frumoasă şi cea mai genială dintre ele spuneà despre mine, că eu sunt agitatorul cel mai periculos. De ce? Pentrucă agit totdeauna cu legea în mână. Asta înseamnă, onorată casă, că în Ungaria nu e permis să fie luminat poporul cu legea, natural, pentru aceea, pentrucă legea nu e pentru poporaţiune şi interesele ei, ci

pentru scopuri politice, pentru guvernele domnitoare, respective pentru organele guvernului. Cazul acesta e de altfel mai vechiu. Voiu spune unul mai nou. A murit nu de mult un comite suprem şi din actele sale secrete mai multe au fost date publicităţii, au ajuns în mânile publicului. Am văzut şi eu unele din ele, le-am cetit şi am văzut pe ele subscrieri cunoscute. In acelea erau răspândite astfel de minciuni, la cari omul de omenie nici nu se gândeşte. De exemplu se spune despre mine, că decâteori merg la Bucureşti, la Academie, trec totdeauna prin Sibiiu, şi când mă reîntorc, tot prin Sibiiu mă reîntorc. Când mă duc, duc cu mine ştiri, şi când mă reîntorc, aduc instrucţiuni dela Cogălniceanu, încă şi pe seama mitropolitului. Aşa se spuneà în hârtiile acelea. Pecând eu niciodată nu m'am dus până acuma prin Ardeal la Bucureşti, şi nici n'am venit pe acolo îndărăt. Celelalte le retac, deşi acelea sunt şi mai boacăne. Am luat din scurt pe respectivul cu: «Domnule, cum îndrăzneşti să scrii despre mine astfel de minciuni?» Mi-a răspuns aşa: «Ilustritatea Sa m'a chemat la sine şi m'a întrebat, dacă ştiu ceva despre Dta? I-am comunicat mai multe fapte şi raporturi adevărate, dar nu i-au plăcut, ci m'a provocat deadreptul să fac o arătare în scris în direcţia cutare şi cutare, că voiu fi bine remunerat».

Bietul om, fiind sărac, a făcut ce i s'a cerut şi a primit 400 fl. remuneraţie (Ilaritate). Nu sunt aceştia soboli, domnilor? Intru adevăr, sunt convins, că majoritatea de aici crede tot ce îi spune guvernul despre naţionalităţi, cu toate că aceeace spune e de cele mai de multeori lipsit de orice temeiu. Dacă naţionalităţile ar aveà trebuinţă de agitaţie, agită destul de bine organele guvernului cu purtarea lor. Atât de mult au înstrăinat deja poporul şi astfel de ură au provocat, cum nici un agitator de pe lume nu ar puteà să facă mai bine. Tocmai de aceea zic, onorată casă, că un astfel de fond de dispoziţie nu produce decât lucruri rele şi păgubitoare. Dacă se cer bani pentru lucruri oneste, să se ceară şi se votează totdeauna. Dar cu fondul de dispoziţie cum stăm? Unul dintre înaintaşii d-lui ministru-prezident, de nu mă înşel erà la 1873, a făcut declaraţia, aici în casă, că nu se împotriveşte ca să privească deputaţii în însemnările purtate despre întrebuinţarea fondului de dispoziţie, spre a se convinge în ce scop se întrebuinţează. Eu aşa cred, că astăzi, domnul ministru-prezident nu va permite deputaţilor privirea în so-

coteli. Dacă cel puţin mie mi le-ar arătà, ia-şi fi mulţămitor. (Ilaritate).

Mult stimatul domn ministru de culte şi instrucţiune publica a binevoit a-şi formà sieşi, natural, că cu învoirea Maiestăţii Sale, un fond de dispoziţie de vreo 20.000 fl. din fondul destinat bisericii gr. ortodoxe. După convingerea mea, dacă domnul ministru ar ştì ce persoane sunt acelea pe cari le remunerează, — întrebând pe superiorii lor, — sigur că nu le-ar remunerà. Ştiu eu de altcum, onorată casă, că fondul acesta de dispoziţie, banii aceştia, nu sunt destui pentru alegeri. Spre scopul acesta la tot cazul să cer fonduri mai bogate. Dar ajung banii aceştia pentru a se falsificà opiniunea publică, prin denunţări false, prin mistificări făcute din partea presei, ca astfel să se nască confuzie în suflete şi să se înstràineze cetăţenii de omenie de instituţiunile patriei. Tocmai de aceea, rog pe domnul ministru-prezident să cadă de acord cu opoziţia şi să ştească din budget fondul de dispoziţie. Eu cred, că mi-am împlinit datorinţa patriotică, când votez şi eu în contra acestui fond».*)

Ministrul-prezident Tisza Kálmán răspunde, că dorinţei lui Babeş, de a-l lăsà să privească în actele fondului de dispoziţie, nu va satisface, nici acuma, şi nici altădată. Niciodată. Ce priveşte pe omul acela, care a scris despre Babeş neadevăruri, ştiind bine, că sunt neadevăruri, întreabă, de unde scoate Babeş garanţa, că cele ce i s'au spus lui nu sunt cumva neadevăruri? In fine ministrul-prezident e pe deplin mulţămit, că Babeş nu e mulţămit cu felul cum împarte ministrul de culte ajutoarele. (Aprobări.) Fondul de dispoziţie se votează.

Mocsáry în chestia de naţionalitate.

În şedinţa din 15 Februarie 1887, la discuţia asupra budgetului ministerului de culte şi instrucţiune publică, a luat cuvântul deputatul independist maghiar *Ludovic Mocsáry* şi a rostit vorbirea următoare, în favorul naţionalităţilor nemaghiare:

«Onorată casă! Cu acest prilej doresc se fac unele observări cu privire la politica ce o urmează guvernul în chestiunea naţio-

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XIV. pag. 340.

nalităţilor. Cred că aceasta mai bine la acest resort o pot face, dupăce resortul instrucţiunii publice este acela, în ale carui cadre s'a obicinuit mai cu seamă a se tractà afacerile cari privesc chestiunea naţionalităţilor. Mai de multeori am vorbit în această chestiune şi n'am avut în general intenţiunea a pune la proba pacienţa onoratei camere la şi mai multe ocaziuni. Nu voesc să mă provoc la fapte mai vechi, deşì importante, cari în aceasta onorată casă s'au atins deja de mai multeori, ci numai câteva cazuri doresc să le amintesc, nu atât pentrucă ar fi de o mare gravitate, cât mai mult pentrucă aruncă o lumina caracteristică şi viuă asupra acelor idei şi a acelei direcţiuni, pe care onoratul guvern crede de cuviinţă a o urmărì în chestia naţionalităţilor.

In special în ceeace priveşte competenţa domnului ministru de instrucţiune, fie-mi permis a amintì numai aceea ce s'a petrecut în anul şcolar expirat la gimnaziul superior regesc din Löcse. Din acest institut au fost eliminaţi nu mai puţin ca opt şcolari, pentru pretinsa agitaţiune în contra statului. Sentinţa a adus-o direcţiunea, această sentinţă ca de obiceiu s'a aşternut ministerului de instrucţiune, şi onoratul ministru a şi aprobat-o. Ce fel de uneltiri în contra statului au putut să fie acelea, cari au cauzat eliminarea, se poate vedeà şi din aceea, că şcolarii eliminaţi au fost băeţi de 14, 15 şi 16 ani, şi numai unul dintre ei a fost de 17 ani.

Care a fost păcatul lor? Nici vorbă nu e, că ar fi înfiinţat vreun conventicul, club, sau vreo reuniune; n'au făcut alta, decât s'au întrunit la unul din colegii lor, care aveà o locuinţă mai bună, şi acolo au cetit foi slovăceşti, au cântat cântece slovăceşti, dar nici vorbă să fi făcut vreun scandal. N'au făcut secret din aceea că sunt Slovaci. Din aceasta cauză s'au născut dese frecări între ei şi între alţi colegi de ai lor şi denunţarea acestor colegi de şcoală a fost baza pe care s'a adus sentinţa, în urma căreia cinci inşi dintre dânşii sunt exchişi din toate institutele ţării, doi numai din anumite institute ale Ungariei de sus, iar unul a primit o pedeapsă mai mică. Faptul nu prea are lipsă de comentar. Că nişte tineri necopţi au cetit foi slovace şi s'au declarat ca Slovaci, şi că pentru aceasta să fie depărtaţi dela cariera lor, să fie stigmatizaţi pentru toată vieaţa lor şi să fie aruncate în tină cheltuelile ce le-au avut părinţii cu ei, pentrucă au fost copii de oameni săraci, eu aflu, că aceasta nu se poate unì cu dreptatea! A da premii şcolarilor, ca între

dânşii să joace rolul de denunţianţi, eu aceasta nu o pot privì ca o creştere morală potrivită; a creşte din opt şcolari duşmani înverşunaţi ai Maghiarilor, aceasta nu o pot privì nicidecum de o politică bună, şi mult îmi pare rău, că onoratul domn ministru, dela care a atârnat toată treaba, nu a îndrumat între marginile cuviincioase hiperzelul direcţiunii gimnaziale. (Mişcare).

Fie-mi permis a cità un alt caz, ce aparţine competenţii ministrului de interne. Comitatul Târnavei-mici a contribuit în anul trecut cu 10.000 fl. în folosul reuniunii de cultură ardeleneşti, aşa, ca o parte din acea sumă să se iee din averea comitatului, ceealaltă parte însă să se acopere din arunc. Aceasta decisiune a comitatului, ce seamănă cu aceeace a adus-o mai de multeori comitatul Sătmarului, a fost înaintată ministrului de interne pe lângă un recurs, dar recurenţii au fost respinşi cu cererea lor, din cauză, că comitatul ar fi avut dreptul de a decide un arunc de două procente după dare, mai departe, pentrucă între acele scopuri, pentru cari comitatul este în drept a face aruncuri, se numără şi «scopurile culturale». Eu, onorată casă, sunt de convingerea, că aceasta decisiune a comitatului Târnavei-mici nu se poate aduce de loc în consonanţă cu legea, căci deşì e adevărat, că în lege se vorbeşte de scopuri culturale, a sprijinì acea reuniune ardeleană în numele culturii, să-mi permiteţi, este numai un joc de cuvinte, pentrucă adevăratul scop al acelei reuniuni este lăţirea maghiarizării, iar acest scop nu se cuprinde în lege. (Mişcare şi sgomot).

Deputatul Kőrőssi Sándor: E unul şi acelaşi!

Mocsáry: Pardon, dar cultura nu se poate identificà cu maghiarizarea, pentrucă nici onoratul domn deputat Kőrőssi Sándor nu va negà, că cultura se poate promovà şi mijlocì nu numai în limba maghiară, ci şi în altă limbă, şi nu va susţineà nici aceea, că naţionalităţile n'ar aveà alt drept decât acela, ca cultura să li se administreze în limba maghiară, căci este exprimat în legea de naţionalitate dela 1868, că e nizuirea şi chiar datorinţa statului de a mijlocì, ca locuitorii de altă limbă, să-şi poată câştigà instrucţiunea în propria lor limbă, până acolo unde se începe învăţământul academic.

Dar nu se poate luà drept motiv al decisiunei comitatense nici aceea ce a spus ministrul cu ocaziunea respingerii recursului, că adecă acea reuniune de cultură ardeleană faţă cu diferitele naţionalităţi şi-a lăţit activitatea sa de interes ge-

neral, care exclude orice pornire duşmanoasă în acest comitat, şi ori de ce limbă ar fi poporaţiunea lui, nu poate sa-i dee prilej de a se simţì vatamata. A maghiarizà însa cu bani româneşti pe Români, ţin totuşi ca nu e procedură dreaptă şi deamna de Maghiari! (Contraziceri în stânga).

Daca am amintit odata reuniunile de cultură, fie-mi permis, onorata casă, să spun, că eu nu privesc de norocoasă direcţiunea în care aceste Kulturegylet-uri şi-au început activitatea, pentrucă binevoiţi a-mi concede, această direcţiune e hotărît agresivă faţă cu celelalte naţionalitaţi şi ştim foarte bine că acţiunea naşte reacţiune. (Sgomot.) Ar fi cu totul altceva, dacă acele reuniuni s'ar ocupà numai cu aceea, ca să salveze pe seama naţiunei maghiare pe aceia, cari sunt expuşi a se slavonizà ori românizà, ori dacă s'ar mărginì numai la aceea, ca sa dee ocaziune pentru însuşirea limbei maghiare acolo unde se cere, precum de ex. am experiat aceasta cu bucurie în capitală, ba şi în alte oraşe. Dar mă rog de iertare, ca aceleaşi reuniuni, cu mijloacele ce le-au ales ele, cu azilele lor de copii, cu instrucţiunea lor poporală, cu premii menite pentru propunerea cu succes a limbei maghiare, cu toate acestea să năvălească asupra naţionalităţilor acolo, unde ele locuesc în masse compacte şi să voiască a le maghiarizà cu grămada, mă rog de ertare, aceasta este o idee utopică şi ea tradeaza numai, că există voinţa, deşì nu este şi putinţa lângă ea, şi că Maghiarii în genere nu se pot împăcà cu aceea, ca să fie în ţară şi locuitori de altă limbá, deoarece ei sunt de credinţa, că bun patriot nu poate fi în această ţară decât numai cel ce vorbeşte ungureşte. Dar aceasta domnilor este o fatala ratăcire şi vătămare cu privire la naţionalităţi. (Desaprobari în stânga.)

De altmintrelea, dacă lucrul ar merge numai până acolo, ca întreaga lucrare de maghiarizare să se facă pe cale socială, s'ar puteà zice, că statul respectează dreptul de întrunire şi aşa ar aveà ocaziune să apere acest drept şi la alte naţionalităţi. Dar aceea n'ar trebuì să o permitem statului, ca organele sale şi autorităţile administrative sa se amestece în asemenea lucruri şi să proceadă astfel cum vedem că o fac. N'ar trebuì, ca onor. guvern să influinţeze şi încurajeze şi alte organe administrative, ca să lucreze întocmai.

Incă un caz să-mi fie permis a-l amintì pe scurt. E lucru cunoscut, că în anul trecut comitatul Zolyom a hotărît să ma-

ghiarizeze numele unui întreg şir de comune slovace. (Deputatul Thaly Kálmán: Să le remaghiarizeze!) Pardon, nu se poate remaghiarizà, pentrucă nu se poate, ca înainte de aceasta satele să fi avut numiri atât de pocite, ca: Lopcin, Váczok, Szakbény, Szélcze, Doval, sau Get, pe care şi în ţinuturile ungureşti le-au botezat cu cunoscutul nume: Gyetvát. Schimbarea aceasta de nume nu prea arată din partea respectivilor patrioţi zeloşi vreun sentiment puternic pentru limba maghiară. Observ numai în treacăt, că după mine nu s'a putut găsì un mijloc mai nepotrivit pentru înaintarea maghiarizarii, decât această maghiarizare a numelor. Ce voeşte sa ajungă comitatul Zolyom cu puţina mânjitură maghiară? Privind lucrul curat din punct de vedere al maghiarizării, n'a succes a face înca din nici un Slovac Maghiar, dar pagubă s'a cauzat cu pornirea de maghiarizare, pentrucă Slovacul, care vede aceste nazuinţe, îşi gândeşte: «Ce voesc aceşti domni maghiari? Nu-i destul că mereu ne înmulţesc sarcinile, acum şi aceea îi supără, că de ce suntem Slovaci? De ce-i supără, că ne rugăm lui Dumnezeu în limba noastră maternă?».. Acele table, pe cari sunt scrise numele maghiarizate, vor jucà încă rolul palariei lui Gessler! Slovacul, văzându-le pe acestea, va înjurà odată pe Unguri şi va fi gata să devină pradă în mâna agitatorilor fără conştienţă. (Mişcare în stânga extremă).

Procedura comitatului cu acest prilej plesneşte în faţă chiar şi legea, pentruca ar fi fost datoria comitatului în orişice caz înainte de a face maghiarizarea sa întrebe, dacă se învoeşte comuna, pentrucă în sensul legii comunale comuna hotăreşte însaşi în afacerile ei interne. (O voce: Au fost întrebate!) N'am cunoştinţă despre aceasta. Va să zică, comunele ar fi trebuit să fie întrebate, iar fără consentimentul acestora procedura comitatului nu are nici o bază. Tocmai de aceea îmi pare rău, că ministerul a aprobat o astfel de procedură.

Dar nu mai continuu, onorată casă, cu înşirarea singuraticelor cazuri. Eu cred că şi celece le-am citat aici vor aruncà lumină asupra acelui mod de cugetare, asupra acelei direcţiuni, pe care onoratul guvern o urmăreşte în chestiunea naţionalităţilor. Se vede, că onor. guvern în general nu crede, că este chemarea lui să înfrâneze şovinismul în stăruinţele sale, cari nu sunt la locul lor şi nu au nici un scop. Ba mai mult, el încurajază şovinismul deadreptul prin purtarea sa. Procedura guvernului dă loc presupunerei, că pentru laţirea maghiarizării toate sunt

iertate, scopul sfinţeşte mijloacele, şi că cu asemenea uneltiri un nefericit norocos îşi poate câştigà merite înaintea guvernului. Eu cred că nu aceasta este misiunea guvernului, ci o curată obiectivitate faţă cu naţionalitaţile. Guvernului niciodată nu-i este permis a uità, că conduce afacerile unei ţări poliglote, că este deopotrivă guvernul Maghiarilor, Slovacilor, Românilor, Sârbilor, nu-i este permis a uità, că ţara nu poate fi un «Kulturegylet» în stil mare şi că într'ânsa trăesc cetăţeni de naţionalitate diferită, cari trebuie să împartă între sine în mod egal nu numai sarcinile, ci şi dreptatea!

E imposibil să nu observăm şi într'aceasta acea politică de corteşire pe care atât de des o imputăm guvernului. Guvernul vede o mare putere în curentul şovinist, de aceea nu cutează a păşì în contra lui. Simte bine, că nu prea are multe titluri la popularitate, crede deci că cu aceasta va ajunge la popularitate şi sperează, că pentru politica sa faţă cu naţionalităţile naţiunea îi va iertà deficitul şi datoriile nesfârşite ce le face, întocmai cum un june uşuratic la minte iartă darea de seamă epitropului său, numai să nu-l conturbe în satisfacerea pasiunilor sale periculoase.

Nu-i mirare deci, că dacă în ţara aceasta fiecare îşi poate luà voia a călcà, a ignorà şi a eludà legea pozitivă, iar dacă îi spunem în faţă aici parlamentului şi guvernului, că legile nu se respectează, suntem apostrofaţi, nu-i mirare, zic, că legea dela 1868 este considerată numai de lege pe hârtie, care nu se execută nici într'un singur punct. (Mişcare).

Nu ştiu auzit-a domnul ministru de justiţie ce a spus mai deunăzi deputatul Dimitrievici, că în cercul său de alegere autorităţile resping orice hârtie şi orice adaus la actele ce li se prezintă, dacă nu sunt facute în limba maghiară. (Voci: Bine fac. Deputatul Polonyi Géza: Se protesteze Miletici, nu domnul deputat!) Rog cu toată stima pe domnul prezident, să binevoiască a mă scutì de asemenea întreruperi. Imi pare foarte rău, onort. casă, că domnul deputat o spune aici, în dietă, că bine se întâmplă dacă una din legile fundamentale ale statului nu se respectează, ci se eludează în fiecare moment.

Prezidentul: Nu pot oprì în parlament, on. d-le deputat, ca unul ori altul dintre deputaţi să nu dee expresiune vederii sale prin întreruperi. (Aprobări).

Rácz Géza: E trist, că din sânul acestui partid trebuie să auzim un astfel de discurs. (Aprobări în stânga extremă).

Mocsáry Ludovic: E dureros, on. casă, când îi se spune guvernului, că nu se respectează legile şi când guvernul priveşte la aceasta cu indiferenţă. Şi aceasta nu a zis-o numai deputatul Dimitrievici, ci au spus-o foarte mulţi. Vă rog a vă aduce numai aminte de deputatul Sabovlievici, al cărui discurs loial l-am ascultat cu bucurie în ultima sesiune. Am bagat în buzunar frumoasele lui declaraţiuni patriotice şi leale, dar cu toţii am ignorat aceea, că şi domnul deputat a spus, că legea naţionalitaţilor există numai pe hârtie.

Eu, onorată casă, văd cu adâncă îngrijire politica ce o urmăreşte in chestiunea naţionalităţiior guvernul, şi în general statul ungar şi societatea maghiară.

Şi cu o îngrijire atât mai mare văd aceasta, cu cât încep mai mult a se îngreunà timpurile deasupra patriei noastre. Eu cred, că nu este om în această casă, pe care nu l-ar umpleà de îngrijire, sau pe care nu l-ar neliniştì cel puţin, că în acest moment nu stăm pe picior bun cu naţionalităţile. Eu cred, că vom scăpà de pericol, dacă va da peste noi. Pentrucă putem să ne încredem puţin şi în noi şi poatecă şi în privinţa ajutorului nu vom fi lipsiţi; totuşi ar fi mai bine, dacă am sta pe picior mai bun cu naţionalităţile. Vă rog a aveà în vedere, că totuşi ar fi bine a ne gândì puţin asupra lucrului, că oare bună e direcţia ce o urmarim faţă de naţionalităţi: statul şi societatea deopotrivă? Şi fiindcă în aceste momente sunt preocupaţi toţi fiii patriei de ceeace se poate întâmplà în viitor, binevoească onorata casă a-mi permite, ca să mă ocup câteva minute cu influenţa ce o poate aveà asupra relaţiunilor noastre externe politica pe care o continuăm în această ţară în chestia de naţionalitate. De aliaţi avem neapărată trebuinţă. Cu chestiunea, că întrucât ne putem răzimà pe Germania, cred că suntem până acum în curat, şi dee Dumnezeu să nu venim cu ea şi mai mult în curat. In ceeace priveşte marele nostru interes, ca Rusia să nu pună mâna pe peninsula balcanică, putem să contăm la ajutorul Turciei, Angliei, şi poate şi la al Italiei. Dar întrucât va trebuì să stăm faţa în faţă cu Rusia, amiciţia statelor balcanice, cu deosebire amiciţia şi alianţa Sârbiei şi a României, este mai însemnată pentru noi decât amiciţia acelor puteri mari. Şi eu aşa cred, domnilor, că această alianţă

se poate câştigà. Auzit-am noi deja din parte slava amintindu-se de Philippi, şi am auzit declaraţiunea, că Sârbii din partea lor aşteaptă liniştiţi răsboiul cu Rusia. Cunoaşteţi mişcarea naţională în diferitele ţări slave. In Praga renumiţii şefi de partid, în Zagreb vestiţii agitatori, ameninţă cu Muscalul, întocmai ca şi şcolarii din Lőcse, sau lucrătorii slovaci, îmbătaţi în piaţa Pestei, pentrucă ştiu, că aceasta îi face pe toţi nervoşi şi cu aceasta se poate influinţà asupra lor.

Sunt însă convins, că nu se află între diferitele rase slave nici una, care şi-ar dorì ceva din fericirea absolutismului rusesc. Ce priveşte însa pe Români, onorată casă, interesul rasei române este pe deplin identic cu interesul rasei maghiare, pentrucă neamul românesc tocmai aşa este vârît în mijlocul marei rase slave, ca cel maghiar, ceeace formează baza naturala a alianţei; şi oricât de greu ar fi de a împăcà relaţiunile faptice, orice s'ar fi pètrecut între noi în trecut, aceasta este o situaţiune întru adevăr imposibilă, rasturnata cu capul în jos, şi se va întâmplà mai curând sau mai târziu, ca aceeace Dumnezeu a unit, omul să nu despartă. Logica situaţiunii ne îndrumă deadreptul la aceasta. A folosì această situaţiune pentru alianţele statului este problema guvernului, care, dupace Ungaria este în prima linie interesată în chestiunea Orientului, este chemat a pune în cumpană influenţa sa covârşitoare în politica orientală a monarhiei. Dar statul ungar, onorată cameră, nu numai pe calea influenţei ce compete diplomaţiei are un rol însemnat în chestiunea Orientului, ci are rol însemnat şi în cercul propriei sale competenţe, ca stat ungar; ba nu numai statul, ci şi societatea maghiară, pentrucă acestea sunt chemate a se ocupà de chestiunile naţionale, mult implicate în chestiunea Orientului.

Admit, onorata casă, că putem să fim în bună prietenie şi alianţă, fie cu Sârbii, fie cu Românii, eventual pe scurt timp şi fără ca să se tracteze de chestiunea de naţionalităţi. Dar trag hotărît la îndoiala aceea, ca fie cu Sârbia, fie cu România am puteà să încheiem o alianţă durabilă şi sigură, dacă nu ne va fi succes mai nainte a inaugurà la noi acasă o astfel de politică faţă cu naţionalitaţile, care să satisfacă, deşi nu pretensiunilor ultraiştilor, cel puţin aspiraţiunilor naţionale corecte şi drepte ale grosului Românilor şi Sârbilor dela noi. Nu putem să contăm la o durabilă şi sigură alianţă pentru aceea, pentrucă atât la Români, cât şi la Sârbi, este puternic sentimentul legăturii

de rasă. Aceste naţiuni sunt mult mai mici decât să nu reflecteze la conaţionalii lor din statul nostru. Naţiunea germană se poate lipsì de conaţionalii ei din Austria, Francia nu-şi bate capul cu celece se petrec în Belgia şi în Elveţia cu Francezii, pentrucă şi fără de aceştia ea este mare şi puternică. Dar Sârbii şi Românii de peste Drava şi de peste Carpaţi au cel mai mare interes pentru conaţionalii lor de aici, fiindcă aceştia se ţin de naţiunea lor, ca o parte intregitoare a acestei naţiuni, întocmai cum formează şi în privinţa culturii şi a literaturii o parte a aceleia. De aceea este de o influenţă covârşitoare cu privire la relaţiunile noastre orientale împrejurarea, ca ce politică urmăreşte aici înlăuntru statul şi societatea maghiară. O tratare dreaptă, o politică bună faţă de naţionalităţi este... (Prezidentul admoniază pe orator să vorbească la obiect. E budgetul la ordinea zilei, nu chestia de naţionalitate!).. Eu aşa cred, ca chestiunea naţionalităţilor ar trebuì să intereseze parlamentul maghiar, şi odată într'un an s'ar puteà vorbì şi despre ea (Sgomot). O politică de naţionalitate cum se cade, acesta este preţul ca să putem trăì bine cu Românii şi cu Sârbii, în bună amiciţie şi în alianţă. Daţi acest preţ, pentrucă este totodată şi preţul cu care ne putem câştigà şi înlăuntru, în propriul nostru cerc, liniştea şi convieţuirea pacinică. Să mobilizăm în direcţiunea aceasta, onorată casă, cât se poate mai curând. Cheltuelile ce le vom aveà cu această mobilizare nu ne vor păgubì, vă asigur, pentrucă nu împărtăşesc vederile acelora cari cred, că naţionalităţile din Ungaria nu se pot împăcà şi mulţămì, cari cred poate, că ne vor luà numai în râs dacă acum în ora a douasprezecea am voì să începem să ne împrietenim cu ele. Ştiu, on. casă, că naţionalităţile din statul nostru sunt gata a se împăcà şi doresc împăcarea. Ele sunt gata a încheià pace cu noi pe acea bază, pe care o dă legea dela 1868, dar cer, ca acea lege să se respecteze şi să nu rămână numai pe hârtie. Să nu creadă nime, că popoarele ar voì aşa de uşor să rupă legaturile milenare. Naţionalităţile din Ungaria nu intenţioneaza aceasta, ele sunt alipite cu iubire de acest pământ, dar voesc să se simtă aici în patria lor în adevăr acasă. Zic, să mobilizăm în această direcţiune, mai bine azi decât mâne. Aceasta va fi cea mai bună pregătire, faţă cu orişice eventualităţi viitoare. Şi eu sunt convins, că ar fi egal cu o armată, dacă ne-ar succede să inaugurăm o politică de naţionalitate cum se cade. Ce pri-

veşte budgetul, deoarece nu l-am primit în general, nu-l acceptez nici în special. *)

Această corectă apreciere a situaţiei şi a raporturilor interne din patrie, această dreaptă şi obiectivă critică faţă de politica de stat din zilele acelea a avut de urmare faptul, că distinsul politician maghiar, fost prezident al partidului independist maghiar, *Ludovic Mocsáry*, a fost boicotat din partea propriului său partid, din care a trebuit să iasă. Eşirea din clubul parlamentar independist, Ludovic Mocsáry şi-a anunţat-o cu următoarea scrisoare, adresată prezidentului partidului independist, Daniel Irányi:

«Onorate domnule prezident! In urma concluzului desaprobator al clubului mă simţesc necesitat a declarà, că resignez la calitatea de membru al comitetului executiv şi *ies din club.* Nu pot însă să nu fac observarea, că nu pot recunoaşte de întemeiată afirmaţia cuprinsă în conclus, ca punctul meu de vedere în chestiunea naţionalităţilor «e în contrazicere diametrală cu programul partidului». Partidul la mai multe ocaziuni şi chiar foarte de curând a declarat din nou, ca susţine principiile egalitaţii de drept; *şi e doară minimul egalităţii de drept, ca legea existentă să se respecteze faţă cu naţionalităţile.* Cu distinsă stimă: *Ludovic Mocsáryi*».**)

Credit extraordinar pentru honvezime.

In şedinţa din 19 Februarie 1887 a dietei a fost pus în discuţie proiectul de lege despre votarea unui credit extraordinar de şapte milioane florini, din care să se acopere cheltuelile cu procurarea celor trebuincioase pentru honvezime şi pentru trupele de gloate. Şi-a spus cuvântul în discuţia generală şi deputatul naţionalist român *Petru Truţia*, rostind vorbirea următoare:

«Onorată dietă! Inainte de a-mi dà votul la proiectul de mare însemnătate din discuţie, aflu de necesar, ca pe lângă cele spuse de deputaţii antevorbitori, să-mi expun şi eu pe scurt şi în general părerile mele, mai ales pentru a exprimà

*) Din «*Tribuna* 1887, numărul 30.
**) Din «*Tribuna*» 1887, numărul 30.

punctul de vedere pe care îl au naţionalităţile din patrie în faţa împrejurarilor de felul acesta. (Să auzim).

Nu trebue să mai dovedim, onorata dietă, că actualul guvern, prin politica inaugurată faţă de naţionalitaţi, acuzând şi suspiţionând toate naţionalitaţile din patrie pe nedreptul şi nerespectând legile existente, nu numai că a amărît în mare masură naţionalităţile, ci a căutat să le şi înstréineze de pământul patriei, astfel, că cea mai mare parte a inteligenţei nemaghiare, şi mai ales române, cu toate că are cualificaţie desăvârşită, câştigată în patria aceasta, e silită să-şi caute pânea în altă ţara. Inteligenţa rămasă aici e apoi învinovăţită neîntrerupt, că gravitează în afară şi că are sentimente de duşmănie. Ba sub astfel de pretexte inteligenţa a fost trasă fără nici un motiv în cercetări, şi de câteori s'a cerut în casa aceasta sanarea relelor, respectarea drepturilor naţionalităţilor, şi a legilor cari le garantează, domnul ministru-prezident a fost cel dintâiu care a ameninţat cu nimicire . . . (Contraziceri.) Cu un cuvânt, onorată dietă, gravaminele naţionaliste înşirate în dieta aceasta sunt tot atâtea fapte dovedite, cari formează motiv, pentruca naţionalităţile să fie nemulţamite cu constelaţiile interne, dupăce ele în patria lor proprie sunt considerate de streine, dė fiice maştere.

In faţa acestora, onorată dietă, acum când se cer datorinţe dela naţionalităţi, mânecând dela teoria existenţei statului întreg, în urma drepturilor denegate, ar trebuì să urmeze în mod natural şi denegarea datorinţelor. (Mişcare. Să auzim!) Şi dacă acuzele aruncate din partea onoratului guvern asupra naţionalităţilor, că graviteazã în afară, ar fi adevărate, ele ar aveà acum ocaziune bună să exceleze. Dar onorată dietă, pentru politica nesocotită a guvernului noi nu ne vom răsbunà asupra patriei. (Aprobări vii şi generale.) Ştim noi bine, onorată dietă, că valoarea şi greutatea popoarelor şi a ţărilor, îndreptaţirea ramânerii lor în fiinţă, se măsură după măsura în care ele, în momente grele, cu încordarea tuturor puterilor lor, cu abnegare şi însufleţire, sunt în stare să corespundă chemării. (Aprobări vii.)

Noi suntem convinşi, că o armată bine organizată nu numai că ridică vaza statului, ci formează garanţa cea mai buna pentru binecuvântarile păcii. Conştienţa aceasta şi convingerea aceasta formându-ne punctul de mânecare, amăsurat credinţei nestrămutate şi alipirei manifestate secole dearândul faţă de patrie, — întrucât noi în cercul patriei acesteia aşteptăm îmbunatăţirea

sorţii noastre, — nu vom încetà a luptà pentru realizarea drepturilor noastre legale, şi a reclamà drepturile ce ne compet ca cetaţeni credincioşi ai patriei acesteia. Dar în momentele acestea grele, când se are în vedere ridicarea autoritaţii patriei şi asigurarea menţinerii păcii, eventual apărarea păcii, lăsăm la o parte gravaminele noastre, şi de astădată nu facem chestie de încredere, deci nu din încredere faţă de guvern, ci din supunere faţă de tron, din alipire credincioasă şi iubire faţă de patrie (complăcere generală), primesc şi eu, în numele meu şi al consoţilor de principii, proiectul de lege, ca bază pentru discuţia specială.»*)

Proiectul de lege a fost votat, fără a se fi pronunţat cineva contra lui, în general şi pe articole.

Şedinţa din 23 Februarie 1887. Se discută budgetul ministerului de justiţie. la cuvântul la discuţia generală şi deputatul român *Dr. Iosif Gall* şi rosteşte o cuvântare mai lungă, pentru acceptarea budgetului.

La unele observări ale deputatului Unger a răspuns *Dr. Iosif Gall* numai decât, vorbind în chestie personala; asemenea a răspuns şi deputatului Veszter. Budgetul ministrului de justiţie se votează.

In şedinţa din 16 Aprilie 1887 deputatul *Atanasiu Ratz* roagă dieta să nu ţină şedinţe în sărbătorile Paştilor gr.-ortodoxe şi prezidentul enunţă concluzul în acest înţeles. In şedinţa din 16 Maiu 1887 deputatul *Dr. Iosif Gall* prezintă raportul comisiunei judiciare asupra proiectului de lege despre inarticularea familiilor cu drept de vot în casa magnaţilor. In şedinţa din 18 Maiu 1887 tot *Dr. Iosif Gall* a recomandat proiectul de lege spre primire. Dieta l-a votat fără discuţie.

Interpelarea deputatului V. Babeş.

In 25 Maiu 1887 s'a ţinut ultima şedinţa a ciclului acestuia parlamentar. Inainte de încheiere deputatul naţionalist român *V. Babeş* a adresat ministrului de lucrări publice şi comunicaţiune următoarea interpelare, premearsă de o scurtă întroducere:

---

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. XV. pag. 288.

. . . «Are cunoştinţă guvernul despre pustiirile făcute de apele mari în comitatele de jos ale ţarii, şi anume, despre aceea, că societatea de regulare a râurilor Timiş şi Bega, pusă sub conducerea şi supraveghiarea directă a guvernului, funcţionează de zece ani şi mai bine în ţinutul acela, mistuind multe milioane, — căci dela locuitorii săraci încassează de mulţi ani, la fel cum se încassează dările de stat, taxele exorbitante de regulare, în urma cărui fapt multe comune din comitatul Timişului au sărăcit şi s'au băgat în datorii, — dar cu toate aceste jertfe uriaşe, cum arata şi catastrofa de acuma, comunele cari cad în teritoriul de regulare au o situaţie mai rea decât pe vremile de înainte de începerea lucrarilor de regulare? Ce intenţionează guvernul să facă în faţa acestor stări de lucruri scandaloase, ca de o parte sa fie alinată mizeria, de alta parte comunele ruinate şi proprietarii să primească satisfacţie şi rebonificare pentru pagubele îndurate pe nedreptul, în mod cu totul lipsit de orice conştienţă? In fine până când va mai privì cu nepăsare la fatala activitate volnică a societăţii de regulare, şi ce are de gând să facă pentru sanarea acestui rau, cunoscut în toată ţara?»*)

Ministrul de resort Baross Gábor răspunde, că a trimis numai decât oameni de specialitate la faţa locului. Ştie, că sunt rele de vindecat şi promite a le vindecà. Deputatul *Babeş* declară pe scurt, că e mulţămit cu raspunsul, pe care şi dieta îl ia la cunoştinţă. Prezidentul comunică apoi deputaţilor, că închiderea solemnă a ciclului parlamentar se va face în ziua următoare, *26 Maiu 1887*, în palatul regal din Buda, prin mesaj de tron.

Inchiderea dietei.

Mesajul de tron, cetit de Majestatea Sa Regele ţarii, în faţa legiuitorilor patriei, deputaţi şi magnaţi, în 26 Maiu 1887, la orele 12 din zi, a avut cuprinsul următor:

Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi!

Când înainte cu trei ani v'am salutat primadată din acest loc, ne-am exprimat încrederea, că urmând exemplului dietelor antecedente, şi D-Voastră vă veţi îndeplinì datorinţele cu diligenţă exemplară.

*) Din «*Ziarul Dietei* , etc. vol. XVI. pag. 504

Ne serveşte spre bucurie a puteà declarà astăzi, că nu ne-am înşelat în încrederea aceasta. Deşì nu a fost cu putinţă să rezolviţi toate acele agende, pe cari noi le-am indicat cu ocaziunea aceea, totuşi s'au rezolvit din cele indigetate multe, şi s'au creat totodată şi alte legi numeroase şi de mare importanţă.

Casa de sus s'a organizat din nou şi nu ne îndoim, că în forma actuală îşi va îndeplinì cu scumpătate chemarea legislatorică, în interesul tronului şi al statului maghiar.

Periodul sesiunilor parlamentare s'a prelungit şi aşa dieta viitoare cu mai multă tignă va isprăvì importantele chestiuni rămase nerezolvate.

Chestiunea pensionarii funcţionarilor de stat s'a regulat pe o bază mai echitabilă. Dreptul apei s'a regulat din nou şi prin aceasta încă s'a îndeplinit o lacună mare. Regularea Dunării de sus s'a asigurat pe cale legislativă. Cu un cuvânt, în toate direcţiunile vieţii de stat s'au făcut dispoziţiuni importante.

Prin construirea în măsură mare a căilor ferate vicinale şi prin edificarea căii ferate Munkács-Stry, de importanţă foarte mare pentru stat, reţeaua căilor ferate s'a perfecţionat în mod însemnat. Prin prelucrarea legilor municipale, comunale şi disciplinare, s'a efectuit îmbunătăţirea administraţiei. In privinţa sanitară, o chestiune atât de importantă, din nou s'au mai adus legi folositoare. Interesele culturale ale statului s'au promovat în mod însemnat prin sacrificiile pecuniare, necesare pentru punerea în lucrare a legilor aduse mai înainte în privinţa aceasta. Expoziţia regnicolară, aranjată pe baza legii, în urma sacrificiilor D-Voastre, a reuşit splendid. Prin legea referitoare la ştergerea instituţiunei comuniunii din confiniul militar maghiar s'a sistat deosebirea ce există între aceste şi celelalte părţi ale statului maghiar. Cu un cuvânt, pe terenul justiţiei, deşì chestiunile mai importante aşa zicând au fost numai pregătite, totuşi s'au adus numeroase legi, cari suplinesc golurile reclamate de vieaţa practica. Văduvele şi orfanii membrilor armatei încă s'au împartăşit de dispoziţiile salutare ale legislaţiunei. A amintì toate câte s'au întâmplat în decursul dietei acesteia, e cu neputinţă.

Pe când de altmintrelea ne exprimăm părerea de rău, că parte în urma referinţelor economice şi a evenimentelor importante intrevenite, parte în urma dorinţei de a accelerà desvoltarea statului, n'am putut înaintà în restabilirea echilibrului

economiei statului, aşa precum am dorit, de altă parte ne serveşte spre bucurie a ne exprimà recunoştinţa şi mulţămita noastră pentru devotamentul patriotic, că în butul desvoltării nefavorabile a stării financiare v'aţi îngrijit de siguranţa tronului şi a monarhiei noastre.

Legea pentru gloate a ridicat în mod esenţial puterea de apărare a monarhiei, iar unanimitatea însufleţitoare cu care în mijlocul situaţiunii politice externe, ce păreà că ameninţă cu pericol, a-ţi pus la dispoziţiune sumele cerute pentru asigurarea apărării monarhiei, dovedeşte în mod eclatant, că până când şi D-Voastră împreună cu noi doriţi menţinerea păcii, până atunci, de s'ar păreà aceasta orişicât de imposibil, fiecare fiu al iubitei noastre ţări ungureşti e gata a apără cu sângele său şi cu averea sa interesele tronului, ale monarhiei, şi prin aceasta ale iubitei noastre patrii maghiare.

Prin acest devotament pentru patrie, precum şi prin acea împrejurare, că chestiunile cari sunt a se regulà din timp în timp pe calea pactului între cele două state ale monarhiei noastre s'au rezolvit în mod amicabil, guvernele noastre dobândesc un sprijin puternic în acele năzuinţe ale lor, că susţinând bunele relaţiuni în cari ne aflăm astăzi cu toate puterile, să-şi poată continuà cu succes şi speranţă crescândă lucrarile în acea direcţiune, ca pe lângă scutirea cu desăvârşire a intereselor noastre vitale, pacea să se poată menţineà şi mai departe.

Primiţi D-Voastră mulţămita noastră fierbinte pentru această lucrare patriotică şi în general pentru zeloasele ostenele ale D-Voastre. Primiţi şi duceţi alegătorilor D-Voastre sincerile noastre salutări regale. Cu aceasta parlamentul prezent îl declarăm de închis.»*)

---

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1887, numărul 52.

Ciclul Parlamentar

1887—1892.

Conferenţa a treia naţională din Sibiiu.

Comitetul central electoral al partidului naţional român, ales la 1884, a adresat în Martie 1887 un apel tuturor delegaţilor, cari au participat la conferenţa naţională din anul 1884, îndemnându-i, ca pretutindenea în cercurile electorale locuite de Români să organizeze cluburile, să aleagă comitetele şi să pregătească lucrurile pentru convocarea întrunirilor de alegători, în scopul alegerii de delegaţi pentru conferenţa naţională, pe care comitetul o va convocà de astădată cu atât mai curând, cu cât mai grabnic va primì informaţiuni despre organizarea cluburilor şi despre «gruparea alegătorilor pentru orice întâmplare».

In 5/17 Aprilie 1887 a urmat apoi convocarea conferenţei, cu toate că atunci încă nu se ştià, când va fi încheiat ciclul parlamentar şi când se vor face nouele alegeri? Convocarea conferenţei naţionale la datul acesta, deci cu luni de zile înainte de alegerile noue parlamentare, s'a făcut din motivul, că despre celelalte doue conferenţe premergătoare, dela 1881 şi 1884, s'a spus că ele s'au ţinut prea târziu şi că din acest motiv nu s'au putut luà din vreme măsurile pentru executarea concluzelor votate din partea lor. Imputările noue de asemenea natură comitetul central electoral al partidului naţional român a voit să le evite de astădată.

Conferenţa a fost convocată pe *7 Maiu n.* (*25 Aprilie v.*) *1887*, tot la Sibiiu, prin următoarea convocare a comitetului central electoral:

«Conform îndatoririi luate asupră-şi prin circularul său (al cincilea) din 7 Martie nou al anului curent, subscrisul comitet ales în şedinţa conferenţei electorale din 3 Iunie 1884 convoacă prin aceasta o nouă conferenţă electorala pe ziua de *7 Maiu n.* (25 Aprilie st. v.) la Sibiiu.

Convins pe deplin despre imperioasa necesitate de a se pune din nou în discuţiune serioasă şi calmă ţinuta ulterioară a partidei noastre faţă cu alegerile dietale, destinate a se face pe un period de cinci ani, comitetul presupune, că cel puţin în cele 84 de cercuri electorale, cari au fost reprezentate prin delegaţii lor în conferenţa din Iunie 1884, până acuma s'au organizat cluburile şi că nu lipseşte altceva, decât că acelea să-şi aleagă bărbaţii de încredere, câte doi de fiecare cerc electoral, ca şi în conferenţele electorale anterioare.

Ales poate fi în această delegaţiune fiecare Român, chiar şi dacă nu locueşte pe teritorul cercului respectiv, sub condiţiunea însă, ca să fi fost trecut nesmintit în listele electorale autenticate şi în urmarea dispoziţiunilor noue *să fie provăzut cu certificat despre acest drept al său, fără care nimeni nu mai este admis a reprezentà pe alegători.*

In plenipotenţele cari se dau delegaţilor de către cluburi, numele şi conumele, poziţiunea socială şi domiciliul să fie scrise cât se poate mai exact.

Dorinţa de a se alege numai delegaţi de aceia, cari voesc şi pot participà la conferenţă, se înţelege de sine.

In fine comitetele cluburilor sunt rugate a încunoştiinţà pe subscrisul comitet central de urgenţă despre rezultatul alegerii delegaţilor, prin adresă către prezidiul comitetului central electoral în Sibiiu (Nagyszeben), strada Urezului (Reispergasse) Nr. 25.

Sibiiu, 5/17 Aprilie 1887. Comitetul central electoral al partidei naţionale române din Ungaria şi Transilvania».*)

La acest apel au răspuns 69 de cercuri electorale din ţară, cu alegători români, cari au ales şi trimis delegaţi la conferenţa naţională din Sibiiu. Conferenţa s'a ţinut conform ordinei de zi, pe care o stabilise comitetul înainte şi o adusese din vreme la cunoştinţa delegaţilor. In seara premergătoare conferenţei, delegaţii,

*) Din «*Tribuna*», 1887 numărul 78.

împreună cu alţi intelectuali din Sibiu şi jur, s'au întrunit la o cină comună în grădina Hermann», unde *G. Bariţiu*, prezidentul comitetului central electoral român, a bineventat pe delegaţii sosiţi la Sibiu, iar în numele acestora a răspuns *Dr. Vasile Lucaciu*, dând expresiune veneraţiunii generale faţă de prezidentul comitetului central electoral.

În ziua conferenţei, Sâmbătă, 7 Maiu n. la orele 11, delegaţii s'au întrunit în sala mare dela Gesellschafshaus, în număr complet. La masa prezidială ocupase loc prezidentul G. Bariţiu, înconjurat de membrii din comitet: V. Babeşiu, Dr. Ioan Raţiu, George Pop, Iuliu Coroian. Nicolau Cristea şi Coriolan Brediceanu. Prezidentul Gheorghe Bariţiu deschide şedinţa cu următoarea vorbire:

«Onorabili delegaţi ai colegiilor electorale! Comitetul ales de către conferenţa din Iunie 1884, cu scopul principal de a priveghià asupra modului, cum se aplică în faptă articolii legii electorale 33 din 1874, în urmarea tristelor experienţe pe cari le făcuse el în acea sferă a sa de activitate, până la finea anului trecut, a deliberat de repeţiteori în sânul său asupra întrebării, dacă sub presiunea grea a sistemei actuale dominante mai este consult şi mai foloseşte ceva, ca comitetul să mai ceară încă şi acest sacrificiu dela atâţi bărbaţi fruntaşi, membri ai colegiilor electorale, în cari locueşte în masse compacte mult popor de naţionalitate românească.

In fine temeiurile pentru necesitatea convocării unei conferenţe electorale noue au precumpănit aşa de mult, încât faţă cu acelea au disparut oricare alţi scrupuli şi alte îndoeli. Ca cetăţeni ai statului, sub actuala sistemă nicidecum nu ne putem bucurà de libertatea adevărată înăscută omului, dar cu atât mai mult simţim în sufletele noastre dorinţa fierbinte de a ne folosì şi noi de aceeaşi.

Statul acesta nici până astăzi nu are lege de întruniri. Orice întrunire depinde numai dela potestatea discreţionară a unui ministru, dela câte o instrucţiune efemeră de ale sale. Excepţiune se face numai cu întrunirile electorale, însa şi atunci obvin cazuri, în cari prefecţii urmează cu ele ca în comitatul Hont, Târnava-mare, Selagiu etc. în 1884.

In situaţiunea prezenta, între împrejurările în cari se află statul întreg, şi cu el poporul nostru, ca parte constitutivă, importantă a lui, chiar daca nu ar fi alegerile dietale la uşa, comitetul reflectând la informaţiunile culese în periodul de trei ani, se simţià tot mai mult agitat de dorul unei întruniri a barbaţilor de naţionalitatea noastra, cari cu ştiinţa şi cu bogata lor experienţă sunt în stare a revărsà lumină peste situaţiune şi prin aceasta ar fi de folos poporului nostru şi patriei comune.

Nu ne facem iluziuni, ştim înainte cum vor fi apraciate de către adversarii noştri naţionali şi politici opiniunile şi verdictele D-Voastre; aceasta însa nu are sa descurajeze pe nici unul din noi. Alios nos vidimus ventos, alias proxpeximus animis pro cellas, aliis inpendentibus tempestatibus non cessimus. Milenară este vieaţa poporului nostru şi el va persevera!

Sunt momente solemne acestea în cari ne revedem, domnilor, de aceea vă şi salutăm cu toată inima şi cu toată candoarea patriotica, nu numai ca pe reprezentanţii partidei noastre naţionale, ci şi ca pe adevaraţii fii ai patriei, cari nu schimbaţi cu nimeni iubirea voastră către patria comuna, nici credinţa neclatită, în mii de cazuri probată, catra tron, şi stima sinceră catră popoarele conlocuitoare în statul acesta poliglot.

Scopul acestei conferenţe fusese precizat în convocarea din 17 Aprilie prin următorii termini: «a se pune de nou în discusiune serioasă şi calmă ţinuta ulterioara a partidei noastre faţă cu alegerile dietale».

Sau dacă voiţi să definim în termini şi mai practici problema ce ne stă înainte spre deslegare, să o formulam în cuvintele: «*reviziunea programei noastre naţionale* , votata la 1881 în unanimitate, pusă la 1884 de nou în discusiune de doua zile şi apoi fara schimbare votată iarăşi în unanimitate.

Programa partidei noastre, compusă din noua puncte, explicată şi cernuta, cum am zice, din toate punctele de vedere, se afla publicată, atât în memorialul din 1882 şi în corpul actelor conferenţei din 1884, cât şi în toate ziarele noastre naţionale, cari o îmbrăţişaseră din convicţiune şi cu devotament, prin urmare trebuie să presupunem, că aceea este cunoscută şi întiparită în memoria tuturor câţi ţin cu credinţă la dânsa. Deci conferenţa nu are decât sa o iee în discuţiune, dupăcum va aflà mai înţelepţeşte cu cale, adecă, sau deadreptul în şedinţa plenară, sau transpunându-o mai întâi la o comisiune ad hoc.

Mie îmi vine să cred, că la oricare din aceste două modalităţi conferenţa are să se întrebe înainte de toate, dacă va fi dispărut sau nu acea mulţime a cauzelor de gravitate extraordinară, care a convins şi silit două conferenţe electorale, una duoă alta, să formuleze şi să adopte această programă şi nu alta; căci dacă cumva cunoscutele cauze, respective asupriri, nelegiuiri şi goane vor fi încetat, sau toate sau în parte, atunci ar urmà fireşte, ca să păşim la modificarea programei, în parte, sau în toate punctele sale. Iar dacă D-Voastră veţi aflà după o cercetare minuţioasă, că acele cauze al căror product este ţinuta noastră de până acuma, necum să dispară vreuna din ele, dar de trei ani încoace s'au mai adaos altele tot aşa de grave, sau şi mai înverşunate, — atunci mi-se pare, că soluţiunea problemei ce vă stă înainte devine mai dificilă.

In dorinţa de a uşurà consultarea D-Voastre şi a câştigà din timpul preţios, comitetul vă chiamă acì spre luarea aminte la discursul cu care antecesorul meu pe acest scaun, onoratul domn *Parteniu Cosma*, deschisese conferenţa din Iunie 1884. Intr'un stil pe cât de plastic, pe atât de veridic a enumărat domnia sa cu acea ocaziune vreo unsprezece cazuri de asupriri şi călcări de lege, dintre cari chiar şi numai jumătate ar fi fost prea deajuns, ca ele să impună conferenţei de atunci îndatorirea de a votà des numita programă sub pedeapsă de a fi judecată în cazul contrar de toate popoarele libere din Europa, că numai poporul român din monarhia austro-ungară nu ar merità, decum drepturi naţionale şi uzul limbei proprii, ci nici măcar libertate individuală!

Dar scopul unui discurs de deschidere al şedinţelor nefiind niciodată a tratà pe larg o chestiune pusă la ordinea zilei, discuţiunea meritorie se concentrase atunci în discursul eminentului nostru orator, al d-lui *V. Babeş*, în care asuprirea şi violarea legilor este ilustrată şi probată cu exemple şi cazuri autentice, scoase din acte publice ale timpului de faţă, acte de acelea, pentru cari un ministru în staturi civilizate ar fi provocat a se retrage.

Binevoiţi, domnilor delegaţi, a examinà din nou toate năpăstuirile enumărate la timpul său de cătră aceşti doi bărbaţi distinşi ai naţiunii noastre, pentruca tot D-Voastră să le întregiţi cu altele, apărute în cei trei ani din urmă, cunoscute nouă tuturor, nu numai din ziarele noastre politice, cari îşi împlinesc

misiunea grea cu zel storcător de puteri, dar şi din experienţa proprie a fiecaruia dintre noi. Comitetul este totodată convins, că D-Voastră ţineţi minte foarte bine acea serie lunga de abuzuri electorale, neauzite în state civilizate, câte s'au petrecut în toate perioadele, şi mai deaproape la alegerile dietale din Iunie 1884, iar dupăce însuşi domnul ministru-prezident declara mai deunazi în comisiunea dietala, ocupata cu proiectul de lege relativ la abuzurile electorale, că acelea niciodată nu se vor puteà exterminà din statul acesta, judecaţi singuri, care poate fi rezultatul încordărilor noastre de a ne aparà şi ferì alegatorii noştri de acea gangrena politică mult mai periculoasa decât este cea fizică, pecât timp în toate perioadele electorale corupţiunea multiforma a jucat mai peste tot rolul principal.

In 16 paragrafi ai legii electorale dela 1874, art. 33, cap. VI., sunt prevăzute mulţime de pedepse grele îndreptate în contra abuzurilor electorale, şi anume, în bani dela 200 treptat până la 1000 şi 2000 fl. v. a. şi închisoare dela trei luni până la 2 şi 3 ani de zile. Intrebaţi însă, că din miile de calcatori ai legii electorale câţi au fost daţi în judecata şi câţi au fost pedepsiţi?

In paragraful 97 se dictează ca pedeapsă pierderea dreptului electoral pe trei ani, închisoare pe 6 luni şi în bani 1000 fl. v. a. contra tuturor acelora, cari ospătează pe alegatori cu mâncări şi beuturi, precum şi contra celorce primesc acele ospătări.

Dar apoi tot acea lege în §-ul 104 permite festivitaţi de partide sub simpla condiţiune, ca anteprenorii acelora sa le anunţe cu o zi mai nainte la autoritatea locala. De acì încolo este cunoscut la ţara întreagă, că chiar şi festivitaţi de acelea costă pe candidaţi sute şi mii de fiorini, bani aruncaţi în balta, de unde apoi a şi urmat ruina multor familii, sinucideri, dueluri, ajungere în casa nebunilor.

Oricând ni se întâmplă, ca împărtăşim la barbaţii politici din Europa apuseană monstruozităţi de acestea din statul Ungariei, ni se răspunde dându-se din umeri: «Aşa este domnilor. Aflaţi însă, că sistema parlamentarismului poate să fie buna şi folositoare numai pentru popoare foarte bogate, a caror industrie şi comerciu universal varsa pe fiecare an miliarde în lăzile lor ferecate. Popoarele sarace de bani, precum sunt de regulă cele agricole, şi cu prea puţină educaţie politica, să nu

se mire, daca aristocraţia lor feudala unită strâns cu plutocraţia fac cel mai urît abuz de cuvântul *democraţie* şi îşi bat joc de aceasta. Singurul antidot în contra acestor nelegiuiri este, ca şi popoarele agricole sa înveţe a muncì cu spor cât se poate mai mare, a câştigà cât mai mult, a strânge şi pune bine cel mai puţin a treia parte din câştigul curat de peste an. Numai sub aceste condiţiuni se vor puteà masurà dânsele în sistema parlamentara cu plutocraţia. In caz contrar popoarele agricole sunt şi raman servitoarele altora. Scurt şi lămurit, vieaţa constituţională, aşa precum funcţionează ea şi în Ungaria de ani douăzeci încoace, adeca foarte rau aplicată, costà sume exorbitante, nu numai pe stat, ci şi pe cetaţenii lui, câţi au pasiune sau interes de a jucà rol în politica militanta».

Au toata dreptatea europenii când ne reflectează la parlamente de acestea din care spiritul creştinismului a disparut şi darvinismul, adeca dreptul celui mai tare i-a ocupat locul, iar Mamon domineaza peste suflete. De aici însa nicidecum nu urmeaza, ca tocmai Ungaria, ca ţară agricolă, şi totodata poliglota sa imiteze tot ce este mai de condamnat în alte ţari. Sunt şi ţari de acelea, unde alegerile cumparate cu bani s'au exterminat din radacina şi chiar încercări de acelea sunt înfierate cu infamie.

Mi-am ţinut de datorie frăţască şi patriotică a comunicà doctrinele acestea concetaţenilor mei, acum la apusul zilelor mele, când trebuie sa-mi consider restul vieţii numai ca o graţie a ceriului.

Despre activitatea comitetului, desvoltata între greutaţi cu totul neaşteptate în aceşti trei ani, ne vom permite a va informà pe cât se poate în detail, prin raport separat. Declar şedinţa deschisa şi va rog sa paşiţi la constituirea provizorie». (Să trăiasca).*)

Constituirea provizorie a conferenţei se face în modul următor: se proclamă aleşi cu aclamaţie, prezident Gheorghe Bariţiu, notari Dr. Vasile Lucaciu şi Dr. Ioan Mihu.

Urmează raportul comitetului central catră conferenţa naţională. Il ceteşte Coriolan Bredicean, membru în comitet. E de cuprinsul urmator:

---

*) Din *Tribuna* 1887 numărul 93.

«Comitetului compus din 12 membri de către conferenţa electorală din 1884 îi s'a dat în punct 6 al procesului verbal din şedinţa II următoarea instrucţiune generală şi scurtă: «Acest comitet este însărcinat a face între marginile legilor tot ce va aflà de lipsă şi de folos, atât cu privire la alegerile dietale proxime, cât şi faţă cu alegerile municipale, şi peste tot pentru apărarea cauzei române naţionale şi luminarea opiniunei publice în ţară şi în străinătate».

Atâta şi mai mult nimica de astădată. Comitetul însă a înţeles foarte bine dela sine, că el are să urmeze pe calea deschisă de către antecesorul său dintre anii 1881—1884 îndată ce i s'ar subministrà cel puţin mijloacele modeste de cari a dispus acela întru desvoltarea activităţii sale. Această împrejurare însă, în mijlocul discuţiunilor ferbinţi, potenţată prin scurţimea timpului, a fost dată cu totul uitării.

Cu toate acestea, nou alesul comitet s'a şi apucat de lucru îndată, din 3 Iunie, ziua în care se desfăcuse conferenţa şi în care el s'a constituit. Cuprinsul procesului verbal luat din acea şedinţă în şapte puncte ale sale merită atenţiunea D-Voastre, pentrucă din acelea se poate cunoaşte în ce direcţiune şi în ce măsură apucase a-şi desvoltà comitetul activitatea sa, dacă chiar de atunci nu dedeà mereu peste pedeci învrâstate şi cu dezastre, precum se va vedeà mai la vale.

Îndată din prima şedinţă, unul dintre bărbaţii cei mai distinşi, care în comitetul anterior, cu rarile sale cunoştinţe, cu rutina sa parlamentară, cu tactul şi înţelepciunea sa făcuse cauzei noastre serviciile cele mai frumoase, declară că din motive ponderoase, pe cari le-a şi comunicat, nu poate face parte din acest comitet. Va aderà însă la partida noastră şi va sprijinì comitetul în lucrările sale. Această retragere a d-sale fù pronunţată în termini atât de categorici, încât toate ulterioarele încercări ale colegilor de a-l înduplecà să se reîntoarcă în mijlocul nostru, au rămas fără rezultat. (Erà *Parteniu Cosma.*)

Sub data 6 Iunie comitetul a publicat apelul său către alegatori în 500 de exemplare şi l-a înaintat la cluburi, la foştii delegaţi şi la ziare, însă a rămas fără efect.

În 24 Iunie se face revizuirea din urmă a actelor conferenţei, destinate a se dà la tipar şi tot spre acest scop cassarul arată, că în acea zi se mai află la el neînsemnata sumă de 206 fl 14 cr. mai toţi bani intraţi din tipăriturile de mai nainte.

În 24 Septemvrie comitetul cu provocare la punctul 9 din şedinţa conferenţei generale dela 3 Iunie alege în unanimitate de membru al său pe onoratul domn Dr. Aurel Mureşianu în locul dlui Parteniu Cosma. Tot atunci comitetul se mai încearca odată a îndupleca pe alegatori sa înfiinţeze cluburi dupa exemplul altor partide, în toate cercurile locuite de Români. Se mai ia de nou în discuţiune proiectul unui alt memorand, curat politic.

Şedinţa din 16 Noemvrie 1884, la care au participat şi doi domni membri externi, Vincenţiu Babeş şi Dr. Aurel Mureşianu, a fost una din cele mai lungi şi anevoioase, care tocmai de aceea avù puţin rezultat.

S'a relevat adecă din nou chestiunea memorandului, organizarea partidei în mod mai perfect decât până acuma, instrucţiunea relativă la executarea legii electorale, ba şi exmiterea unui membru prin cercurile electorale, şi apoi şi chestiunea speselor.

În 18 Ianuarie 1885 biroul prezinta actele conferenţei, tiparite în 1500 exemplare şi contul lor în sumă de 195 fl. 50 cr. Se decide a se trimite pela foştii delegaţi câte 10 exemplare, spre desfacere cu 50 cr. pentru acoperirea speselor, iar un numar anumit sa se împarta gratis.

În 22 Februarie se da seamă despre executarea concluzului din Ianuarie. Tot atunci se mai ventileaza cazul dela Sighişoara, unde autoritaţile politice oprisera în Iunie adunarea alegătorilor, pedepsind pe conducatori cu 130 fl. v. a. dela cari se şi cer actele respective.

Întru aşteptarea informaţiunilor cerute de repeţiteori dela cluburi prin circulare, cum şi din cauza, ca în lunile de iarna toţi membrii interni sunt ocupaţi peste masura, fiecare în poziţiunea sa, continuarea consultărilor se amână pe primavara, când o lovitura din cele mai greu simţite căzù asupra noastra, ca şi un fulger din cer senin: Visarion Roman, bărbat de o activitate rara, de o energie şi perseveranţă carei asemenea puţini oameni sunt dedaţi a desvoltà, în 11 Maiu 1885 după un morb violent şi furios numai de 12 ore se mută dintre noi în regiuni mai fericite. Moartea acestui membru al comitetului produse o perturbaţiune momentană în afacerile acestuia şi încercarea de a-l întrunì în Iunie al acelui an rămâne fără rezultat.

Intr'aceea un alt membru dintre cei mai activi şi zeloşi, Anania Trombitaş, care luase asupra sa şi sarcina nici decum prea dorită de secretar al acestei corporaţiuni, a cărei poziţiune nu are nimic de pismuit, căzù şi el pe aşternut, pentruca dupa lungi suferinţe de aproape opt luni, în 22 Martie 1885 să-şi dee sufletul în mâna părintelui ceresc. Pe lângă aceea, că perdurăm în Trombitaş pe membrul şi secretarul foarte laborios, prin a sa moarte numarul membrilor se reduse numai la patru, cari, lucru foarte firesc, nu se mai simţiră autorizaţi a funcţionà ca comitet şi a luà sub actuala sistemă dominantă toată greutatea raspunderii asupra lor. Moartea paralizase acţiunea ulterioară şi necesitatea întregirii comitetului erà foarte simţită, ceea ce însă nu se mai puteà întâmplà decât numai convocând la şedinţa plenară pe membrii externi. Lasă însă, că desele calătorii ale membrilor externi, pe lângă perderea timpului preţios, îi costa şi sume de bani din propria lor avere, dar apoi ne sunt în memorie proaspătă la toţi acele măsuri politice extraordinare luate tocmai în lunile de toamnă ale acelui an, din incidentul proclamaţiunilor dela Bucureşti, asupra noastra a tuturora, prin călcari de locuinţe, arestări, prinderi de scrisori şi alte măsuri teroristice.

În acele momente fatale prezidiul în dorinţa sa de a vedeà comitetul întrunit adresă pe raspunderea sa, cu data din 26 Noemvrie 1885, şase întrebări către membrii externi, relative la tot atâtea chestiuni, cari credeà el că trebue sa fie pertractate în şedinţa plenară. Un singur membru a raspuns, că poate venì, unul că nu poate, alţi patru au tăcut şi tăcerea lor a cuprins un raspuns foarte bine înţeles, ca şi cum ar fi zis adecă: «aşteapta, ca să treacă aceste furii».

Intre aceste ziua de 3 Decemvrie 1885 aduse şi peste capul prezidentului o catastrofă din cele mai grele, cari se pot întâmplà într'o familie.

După ce intrarăm în anul 1886, cele din urmă acte subscrise de către colegul şi secretarul Trombitaş, pe patul durerilor, au fost două rapoarte din 12 şi 24 Februarie, relative la încassări şi spese făcute de Vis. Roman şi de dânsul cu tipărituri şi expediţiuni.

Cei patru membri câţi au mai rămas aicĭ în vieaţă, consultând în 24 Februarie asupra unor chestiuni, se convinseră încă odată, că ei singuri nu mai pot purtà răspunderea şi ca

trebue sa convoace pe membrii externi, însa fară prospecte ca aceia sa poată venì la acel anutimp. Cu toate acestea, sub data din 5 Martie s'a emis şi publicat circular ın cele patru ziare politice româneşti, adresat alegatorilor, spre a-i grabì a-şi platì restanţele din contribuţiuni, şi totodata sa nu-şi preg te a cercetà cum se ţin listele electorale în evidenţa.

Până la epoca aceasta, sau adeca pâna în vara, buna ınţelegere frăţească între toţi membrii comitetului electoral a fost în adevar exemplara, careia asemenea sa ne o dorim din suf et, nouă, tuturor. Lipsa însa de întregirea comitetului aici în centru se simţià dintr'o zi în alta tot mai tare. Ne decisaram sa c nvocam comitetul plenar de urgenţa pe 14 26 Iunie 1886, atât cu scop de a se întregì, cât şi ca dupa aceea sa dee curs la câteva afaceri urgente. Insă cine ar fi crezut. După un timp preţios de doua zile pierdut cu desbateri prelungite, a fost peste putinţa o învoire asupra persoanelor candidate, şı încercarea de întregire a ramas făra nici un rezultat, aşa ca nici macar protocol nu s'a putut luà din acele şedinţe. În consultarea din 7 Iulie membrii rămaşi pe loc împreuna cu dl V. Babeş se învoira c mai curând ori mai târziu o conferinţă naţională să se convoace nesmintit, afară daca o forţa majora ne-ar împedecà dela aceasta. Îndată apoi s'a emis în 13 Iulie şi circularul ursoriu tot cu respect la listele electorale şi la reclamaţiunile prevazute în lege.

Dupa aşteptare de cinci luni, ca sa ne vina informaţii despre starea cluburilor electorale şi despre rezultatele rıclamaţiunilor, în fine prın adresa din 9 Decemvri fù convocat din nou comitetul plenar pe 23, amânat însa dın cauze neprevazute pe 24 şi 25 ale aceleiaşi.

Despre cele unsprezece chestiuni pertractate în aceste doua zile şi trecute la procesele verbale vom însemnà pentru scurţimea timpului numai împrejurarea, ca cu aceasta ocaziune dintr domnii membri din afara onorat. domn Dr. Aur l Mui şianu îşi dete demisiunea comentată pe larg în scrisoarea sa din 9 2 Decemvrie 1886, care, da :a se va cere, se poate c tì. Tot atunci îşi mai dete demisiunea motivata prin graiu viu şi un alt domn membru din loc, iar în 26 Decemvrie 1886 şi al treılea, în scrıs. Aşa dintre toţi membrii dın loc au rămas numaı doi inşi. Decisa odata convocarea conferenţei generale, pâna la care timpul nu mai erà departe, membrii câţi au mai ramas ın activitate nu aflara cu cale, ca sa înceţce o întregire a comitetului,

ci se învoiră să aştepte ziua dorita, în care să poată supune toata starea lucrurilor înţeleptei deliberari a D-Voastre.

Spre acest scop s'a emis circularul din 7 Martie, dupa care urmă şi convocarea conferenţei, cu data de 7 Aprilie, pe ziua de 7 Maiu n. c.

Cu acestea comitetul crede, că deşì nu va prezentà o icoană mai viuă a mult strâmtoratei sale activităţi, el totuşi dă ocaziune de a scoate informaţiuni exacte din actele citate aicea, şi din mai multe corespondenţe, cari vă stau la dispoziţiune, şi anume, relative la distribuirea tipăriturilor, la multele restanţe ale preţului lor, prin urmare şi la un mic deficit, care însă s'a deplatit prin membrii comitetului. Câteva sute de exemplare mai stau încă nedesfăcute, pentru cari comitetul a luat oarecari masuri pe răspunderea sa, dar se cere şi în punctul acesta un concluz al conferenţei.

Incă numai câteva momente din existenţa sbiciulata a comitetului şi vom terminà. Conferenţa dela 1884 decisese, ca comitetul să mai facă între marginile trase de legi tot ce va aflà de lipsă şi de folos pentru apărarea cauzei noastre şi luminarea opiniunii publice în ţară şi în străinătate.

Mânecând comitetul dela acest concluz al conferenţei a crezut, că va lucrà pe deplin în spiritul ei, daca se va decide la elaborarea unui memorial curat politic, destinat anume pentru politicianii neromâni din patrie şi străinatate, in care sa se descrie situaţiunea politică de ne mai suferit a naţiunei române din ţarile supuse coroanei Sfântului Stefan. Decisiunea s'a şi luat în acest înţeles, în 3 Iunie 1884, precum s'a atins mai sus. Care a fost soartea acelui plan se poate cunoaşte din consultarile comitetului trecute la protocol în epoce diferite. Deoparte însă chestiunea oportunităţii, iar de alta greutatea de a se aflà omul, care să dispună de timp mult liber, ca sa se supuna la o lucrare atât de importanta din natura sa, pe lânga celelalte calamitaţi atinse mai sus, a pus comitetul în imposibilitate de a terminà această lucrare până la deschiderea acestei conferenţe.

Tot în sensul aceluiaşi concluz al conferenţei s'a apreciat şi recomandat foaia «Romänische Revue», redactată de d-l Dr. Cornel Diaconovich.

O altă misiune, a carei realizare o dorià comitetul a fost, ca se descopere acele cauze pentru cari în multe cercuri şi

ţinuturi, sau curat româneşti, sau locuite de Români în majoritate departe cumpănitoare şi relativ destul de bine situate, totuşi numărul alegătorilor români apare în listele electorale fără nici o asemănare mai mic decât s'ar puteà presupune cu tot dreptul. Comitetul a crezut, că această apariţiune merită cu atât mai vârtos atenţiunea noastră a tuturora, cu cât trebuie să fim toţi bine informaţi, că numărul mic de alegatori se explică de către adversarii elementului nostru numai din lipsa de cens, adecă de averi materiale; iar apoi ei nu lasă să treacă nici una din ocaziunile binevenite, ca să nu înfăţişeze chiar şi în regiunile cele mai înalte ale societăţii din Viena, şi în alte cetăţi mari, pe poporul românesc pur şi simplu ca pe un popor de sărântoci, masse crude, compuse din sute de mii de proletari, cari trăesc din mână în gură şi când se scoală dimineaţa nu ştiu dacă vor aveà ce mâncà până pe seară.

Spre a ne convinge de adevărata stare a lucrurilor, aveam să facem studiu comparativ înainte de toate între rassa română şi între cea maghiară, ca domnitoare, nu însă pe la oraşe şi cetăţi mari, unde lustrul şi luxul ia vederile, seduce, înşală, ca să nu poţi distinge întru nimic realitatea de mizeria splendidă, ci la ţară, la sate, între milioanele propriului popor. Apoi iată ce s'a descoperit la aceste două popoare. Starea materială a Maghiarilor întru nimic nu este mai bună decât a Românilor, cu acea diferinţă numai, că Maghiarilor le cam place să se laude cu averea mult-puţină câtă posed. Românii tocmai din contră, în cazurile cele mai multe tac, fără o necesitate vădită nu vorbesc despre averea lor, nici că o posed, nici că le lipseşte. Incolo amărăciunea sufletească pentru grelele sarcini şi nenumăratele abuzuri, cu toată patrocinarea rassei maghiare, este comună la ambele popoare, de aceea nici că se prea cearta unii cu alţii.

Apoi dară de ce totuşi alegătorii de naţionalitate romāna sunt relative atât de puţini? Unele cauze le cunoaştem toţi: 1. falsificarea listelor; 2. în anul penultim lăsarea dinadins, ca oamenii să rămână în restanţă cu contribuţiunea directă pâna târziu după rectificare; 3. participarea *ex lege* a tuturor proletarilor maghiari de pe la cetăţi şi oraşe la alegeri fără nici un cens; 4. întrelăsarea de a cercetà listele şi a reclamà; 5. despreţuirea pe faţă a dreptului de alegere din partea foarte multor Români, cari nici nu vor să audă despre importanţa lui.

E trist şi foarte îngrijitor acest fapt, dar luând în sócotinţă, că pentru controlarea compunerii exacte a listelor electorale se cere un număr cu mult mai mare de bărbaţi experţi şi devotaţi ac stei chestii de interes public, şi cari să fie rezoluţi a întimpinà şi suportà toate şicanele şi persecuţiunile sistematice ale puterii, iar de altă parte, fiindcă exerciarea dreptului de alegere şi prin puţinii alegători induşi în liste, pe lângă procedura cea mai loiala şi legală, e împiedecată în tot modul: nu ne poate prinde mirare, că în loc de iubirea ce o are poporul nostru pentru un constituţionalism real şi onest, — faţă cu constituţionalismul fals şi neonest Românii îşi manifestează ignorarea, ba chiar despreţuirea lor.

Iata acì o cauză, care face pe comitet a recomandà urmatorilor săi luarea de masuri cât mai eficace pentru instruirea poporului şi luminarea lui asupra dreptului electoral, nu numai pentrucă, dacă nu s'a folosit de acela până acum, maì curând sau mai târziu tot va venì o epocă unde va trebuì să-l întreprinda, în interesul propriu şi în al ţării întregi, dar şi pentruca să nu treacă în totul pe nedreptul de popor sarântoc, mai ales dupăce la toţi ne este cunoscut, că de es. în vreo 25 de comitate ale Ungariei de sus, în o parte a Galiţiei şi în alte câteva ţinuturi, propriul popor de diverse naţionalităţi este cu mult mai lipsit şi mai sărac decât poporul românesc, în oricare parte a ţarii îl vom căutà, iar în câteva ţinuturi se poate măsurà prea bine cu Saşii ardeleni şi cu aşa numiţii Şvabi din Banat. Restul ni-l spun emigraţiunile cu zecile de mii din Ungaria în America, iar din Transilvania necurmatele treceri ale Maghiarilor cunoscuţi sub numele de Sacui în România, unde în anii din urma au început sa se aşeze, nu numai în oraşe, ci şi pe la sate.

Este foarte grea aceasta deşteptare a poporului, ca să-şi cunoască drepturile sale şi să ştie a se folosì de ele, este şi împreunată cu mari spese, dar până când nu se va întâmplà aceasta este greu a organizà cluburile în realitate. Ziaristica noastră poate sa facă şi în această direcţiune serviciu esenţial cauzei, însă numai sub condiţiunea, dacă ea va fi îmbrăţişată şi cetita de catră suma totală a inteligenţei româneşti din Transilvania şi Ungaria, iar aceasta nu-şi va pregetà de a se pune de acì înainte în contact mai ales cu fruntaşii poporului, fără a-i pasà de sbierăturile oamenilor vrăjmaşi declaraţi şi juraţi ai culturii poporului românesc.

După toate acestea comitetul depune mandatul său în mânile onoratei conferenţe. Vă roagă totodată, ca să binevoiţi a numì o comisiune specială pentru primirea actelor, cercetarea raţiociniului, inventarea şi luarea în seamă a tipăriturilor câte s'au făcut cu spesele partidei noástre, şi întru aşteptarea unui absolutor se retrage, mulţămindu-vă pentru pacienţa cu care aţi binevoit a ne da ascultare.

Sibiiu, 7 Maiu 1887. Comitetul central electoral al partidei naţionale române: *G. Bariţiu*, preşedinte, *C. Brediceanu*, membru ref.»*)

Prezidentul *G. Bariţiu* roagă acum pe delegaţi să-şi prezenteze literile credenţionale, ceeace întâmplându-se se predau toate unei comisiuni, compuse din delegaţii Ungurian, Nichita, Simionaş, Dr. Aurel Isacu şi Iosif Crişan, spre censurare, apoi şedinţa se suspinde. După redeschidere comisiunea verificătoare, prin raportorul Crişan, propune verificarea tuturor mandatelor prezentate, dupăce toate au fost aflate în perfectă regulă. Delegaţii verificaţi reprezintă 69 de cercuri electorale.

Urmând constituirea definitivă a biroului se alege cu aclamaţiune: prezident Gheorghe Bariţiu, vicepreziđenţi V. Babeş şi Dr. Ioan Raţiu, iar notari Dr. Aurel Isacu, Dr. Vasile Lucaciu, Dr. Ioan Mihu şi Dr. Nicolau Oncu. Se aleg apoi în comisiunea de 30 următorii delegaţi: George Popa, Nicolau Cristea, Iuliu Coroianu, Coriolan Brediceanu, Dr. Aurel Murăşanu, Ioan Slavici, Dr. Cornel Diaconovich, Eman. Ungurian, Simionaş, Nichita, N. F. Negruţiu, Alex. Micu, Patriciu Barbu, Simeon Căluţiu, Vasile Voina, Macavei, Eugen Brote, Iosif Crişan, I. Papiu, Ioan Ionaşiu, Lica, Filip, Petru Truţia, L. Csato, A. Medan, Ghiţă Pop, Dr. G. Pop, Andreiu Cosma, Podoabă şi Augustin Muntean.

Se ceteşte regulamentul pentru afacerile conferenţei, apoi şedinţa se ridică la orele 2 d. a.

Şedinţa a doua erà anunţată pe ziua următoare, la orele 10, dar s'a putut ţineà abià a treia zi, Luni, în 9 Maiu n. din motivul, că comisiunea nu-şi terminase până atunci lucrările.

*) Din «*Tribuna*», 1887 numărul 94.

S'a deschis la orele 10, prin prezidentul G. Bariţiu. S'a autenticat procesul verbal al şedinţei prime, s'au cetit telegramele de felicitare şi aderenţă şi s'a cetit scrisoarea delegatului *Alexandru Mocsonyi*, publicată în ziarul «Luminătorul . Scrisoarea erà de cuprinsul următor:

«Stimate Domnule Redactor! Conferenţa naţională din Timişoara a ales pentru conferenţa din Sibiiu zece reprezentanţi, între aceştia patru membri ai familiei mele. Cunoscut e stimaţilor membri ai conferenţei, cari m'au distins pe mine, respective pe noi patru cu onorătoarea încredere, că noi de mai mult ca de un deceniu nu luăm parte activă la vieaţa politică a patriei. Cunoscute le sunt şi motivele, cari ne decid la o altfel de abstinenţă politică. Le-am arătat de repetateori, atât prin cercuri private, cât şi în public. Nu mai puţin cunoscut e stimaţilor membri ai conferenţei, că aceste motive, durere, nici astăzi n'au încetat a fi decizătoare, căci ele zac în neschimbata situaţiune a noastră politică.

Contrastul diametral între tendinţele politice de stat, astăzi domnitoare, cari merg întru a creà un stat naţional-maghiar din Ungaria poliglotă, şi între tendinţele politice ale poporului român, cari tind a-i asigurà individualitate naţională şi a o validità ca un factor politic al Ungariei, precum şi contrastul care consistă între acestea, pe cât de naturale, tot atât de îndreptăţite tendinţe, ale fiecărui popor cu conştiinţă de sine, şi între nulificarea politică a Românilor din Ungaria şi Transilvania, produsă prin regimul de astăzi în mod artificial, aceste două ponderoase contraste sunt cari imprimă ominosul tip deplorabilei şi nenaturalei situaţiuni în care se află astăzi naţiunea română în această patrie. Fiecare Român vede şi simte, că naţiunea sa este exclusă dela o participare, conform dreptului etern şi importanţei sale, la binecuvântările vieţei constituţionale. Fiecare Român a trebuit să facă dureroasa experienţă, că naţiunii sale, în constituţionala Ungarie, o luptă serioasă legală, parlamentară, pentru bunul ei drept şi legitimele sale interese, îi s'a făcut imposibilă, parte prin legi, parte prin aplicarea lor. Un popor de aproape trei milioane suflete trebuie să se mulţămească a vedeà, cum interesele sale naţionale vitale se reprezentă prin 3, zi trei deputaţi, între 450. Adecă, cam după un milion de popor un deputat naţional!

Un popor, care în butul împărţirii artificiale a cercurilor electorale, în 70—75 cercuri constitue majoritatea poporaţiunii, trebuie să se mulţămească a vedeà, cum reprezentanţii delegaţi ai alegătorilor români, în adunarea lor generală, ca şi până acuma, aşa şi de astădată, prin constituţionalismul Ungariei şi astăzi condamnaţi vor fi, în preseara marei lupte electorale, în mijlocul unei situaţiuni critice ce ameninţă interesele vitale ale naţiunii, cu inima sângerândă, dar cu braţele încrucişate, a constatà în faţa ţării şi a Europei artificiala nulificare politică a poporului al doilea, după a sa importanţă, între popoarele regnicolare ale coroanei Sfântului Stefan, şi prin urmare a pronunţà formalminte pasivitatea impusă naţiunii, a renunţà la o luptă electorală făra efect. Conferenţa din Sibiiu de sigur nu va lipsì nici la această ocaziune a ţineà strâns cu îndatinata unanimitate la acele postulate naţionale, cari se recer pentru libera validitare politică a individualităţii naţionale a Românilor din Ungaria şi Transilvania, şi iarăşi va enunţà în mod solemn concluzele sale corăspunzătoare. Insă asta este tot ce astăzi ea poate să faca. Asta este una din acele puţine libertăţi constituţionale, de cari şi poporul român până acum a putut, şi voim să sperăm, ca şi de astădată va puteà face uz în mod neconturbat. Intre astfel de împrejurări, credem că am facut tot ce azi putem, dacă declarăm mai dinainte, că: *aderăm fără rezervă la concluzele prevezibile ale conferenţei din Sibiiu.* Aşa pricepând lucrul credem, că nu vom greşì, dacă în actul de alegere al conferenţei din Timişoara nu privim atât un mandat pentru conferenţa din Sibiiu, cât mai vârtos o nouă dovadă a acelei încrederi de care familia mea din partea poporului român al comitatului Timiş totdeauna s'a bucurat şi de care totdeauna cu mândrie se poate fălì.

Permite-mi deci, stimate domnule redactor, ca după toate acestea să exprim în preţuitul dtale organ, atât în numele meu, cât şi în numele celoralalţi trei membri ai familiei mele, mulţămita noastră adânc simţită Românilor timişani, şi să-i rog tot odată a fi încredinţaţi, că îndată ce va fi sosit momentul pentru o serioasă acţiune politică naţională, ce poate că se va întâmplà mai curând decât cum o cred unii, fiecare dintre noi va stà la postul său. Primeşte, etc.

Budapesta, 5 Maiu 1887. *Alexandru Mocsonyi»* *).

---

*) Din «*Tribuna*» 1887, numărul 94.

Conferenţa ia la cunoştinţă cuprinsul acestei scrisori. Urmează raportul comisiunii de 30. Raportorul acesteia, *Vincenţiu Babeş*, face următoarea expunere a situaţiei politice, pentru a motivà proiectul de rezoluţiune ce-l va prezentà la urmă:

«Onorată conferenţa! Am fericirea de a fi fost designat şi de astădata a prezentà conferenţei electorale lucrările de două zile ale comisiunei de 30. La anul 1881 mi-am fost luat de temă a aruncà ó privire asupra situaţiunii noastre, ca să constatăm cauzele, influenţa din afară, cari cauze, care influenţă, fac imposibilă sanarea relelor de cari patimim.

Nu cred, ca ar fi de lipsă să mai revin la acele chestiuni. Când comisiunea de 30 mă chiamă să prezentez în plen proiectele sale de rezoluţiune, îmi propusesem a luà drept temă a desbaterei diferinţele cari există între noi, opoziţionalii naţionali, şi acelea, cari există între noi şi factorii dela putere, cari ne impun această atitudine. Dar chiar epistola domnului Mocsonyi mă face să fiu mult mai scurt, decum voiam să fiu. Dânsul ne spune destul de lămurit, cari sunt acele diferinţe şi care este rezultatul acelora. D-Voastră ştiţi prea bine ce cerem, cari sunt postulatele noastre. Comisiunea a luat din fir în păr toate acele puncte pe cari le cuprinde programul nostru naţional, şi n'a aflat nimic de schimbat, ci a făcut numai un mic adaos. La 1881 s'a produs mai multă discuţiune asupra punctului I. S'a aflat atunci o voce, care ziceà, că postulatul cu autonomia Transilvaniei să se şteargă, din consideraţiuni de oportunitate. Acela s'ar puteà înţelege de sine şi s'ar puteà exprimà în modul cum ne-am pronunţat în privinţa dualismului. S'a cerut atunci ca şi în privinţa autonomiei Transilvaniei să ne pronunţăm tot astfel, că nefiind astăzi oportun a o discutà, o lăsăm pe timpuri mai fericite. Argumentul ce s'a adus atunci pentru aceasta nu a fost sprijinit, din simpla cauză, pentrucă situaţia s'a schimbat, şi pentruca se găsesc oameni, cari zic, că acel postulat nu trebuie să-l ştergem, ci să-l susţinem.

Acesta l-am susţinut. Dar la punctul 7, pe baza unei noue apariţiuni care atunci n'a existat, adecă pe baza sforţărilor de maghiarizare prin reuniuni, cari deşi nu sunt oficiale, dar direct sau indirect sunt sprijinite de guvern, şi sunt prin urmare oficioase, se propune, ca să se lucreze de aci înainte şi în contra

acelora şi a oricăror alte asemenea întreprinderi, din ori-ce parte ar purcede ele.

Aceasta este unica modificaţiune, respective unicul adaos ce vi se propune. În toate celelalte programul se susţine. Nu a fost nici un motiv pentru a face vre-o schimbare ulterioară în postulatele partidei.

Îmi pun întrebarea, care este acum tendinţa noastră cu programul nostru? Este ca noi în patria noastră, care după lege şi istorie este a noastră, întocmai ca şi a oricăror alte popoare ce locuesc într'ânsa, noi, cele aproape trei milioane de Români, cari ne împlinim toate datorinţele către această patrie, să eluptăm dreptul de a fi consideraţi şi posibilitatea de a ne afirmà ca factor public în stat, adecă, ca o individualitate română naţională, de drept public, de care să se ţină seamă şi în ceeace priveşte beneficiile, iar nu numai cât priveşte sarcinile publice. Pe baza acestui program noi ne-am făcut conceptul nostru naţional de patriotism, caruia eu acum sunt trei ani i-am dat expresiune clară şi precisă, fără ca de atunci şi până astăzi cineva să se fi găsit a combate acea definiţiune. Spuneam aşa: patriotismul este simţul solidarităţii cu aceia, cu cari chemaţi suntem a apărà cele mai mari bunuri ale neamului nostru, pentru prezent şi pentru viitor. (Aşa este.)

Această definiţiune poate să explice şi întemeieze iubirea către popoarele conlocuitoare, iubirea şi credinţa pentru toate instituţiunile, în comun introduse şi susţinute, iubirea şi devotamentul către ţara comună. Definiţiunea, cum o fac şi o aplică astăzi cei dela putere, este o sentinţă fără logică, un dictat al volniciei omeneşti. Căci ce pretind ei? Pretind, că această ţară, acest pământ, este proprietatea rasei maghiare, care singură constitue factorul de stat, îndreptăţit la vieaţa publică în stat, la regularea şi utilizarea pentru sine a bunătăţilor statului, căruia deci tot ce locueşte pe acest pământ supus trebue să fie, supus până la nulificarea proprie, până la prefacerea în Maghiar. Până şi pânea, până şi aerul, şi orice există pe acest pământ, maghiar trebue să fie!

Dar istoria, domnilor, ne dovedeşte, că Românul nu se poate preface în Maghiar, şi nici în vre-o altă naţiune heterogenă. Nu s'a putut preface în trecut prin secoli, şi cu atât mai puţin se poate astăzi, când el a venit la recunoştinţa de sine, la priceperea intereselor şi forţelor sale, şi a solidarităţii ce na-

turalminte există între el şi toţi cei de un sânge cu el. Noi nu ne putem preface din ceeace suntem în altceva, şi mulţimea de adversari ai noştri, care crede, că totuşi perseverând ei în stăruinţele lor, va venì timpul, când Românul se va înmuià, amar se înşală! Eu, precum şi alţi de-ai noştri, le-am dovedit acelora ocazionalminte cu istoria în mână, că se înşală. Căci ştiut este, că în decurs de mulţi secoli, la noi prin toate părţile a domnit în biserică limba slavă. In România tot asemenea limba grecească. Fost-a tot asemenea lung timp limba slavonă şi în oareşicare măsură şi cea grecească şi a statului limbă, şi cu toate acestea Românii, nici nu s'au slavonizat, nici nu s'au grecizat. Suntem tot aşa Români astăzi, ca şi înainte de asta cu secoli!

În România, şi special în Bucureşti, unde mult element grecesc se află şi unde în 300 de biserici poporul român ascultà slujba dumnezeească în limba grecească, şi unde chiar clerul român s'a fost grecizat cât de mult, mulţimea româna a rămas aceea ce a fost, ba încă a cutropit pe Greci, şi când a sosit timpul să scuture jugul grecismului, într'o bună dimineaţă l-a şi scuturat.

Aceste dovezi eclatante istorice, dacă le-ar ştì aprecià domnii maghiari dela putere, ei de sigur ar trebuì să recunoască, că zadarnice le sunt şi le vor rămâneà toate absurdele lor silinţe, şi poate că atunci ar încercà de a ne câştigà în alt mod, prin alte mijloace, mai drepte, mai raţionale. Dar patima de a domnì peste alţii de o parte, de altă parte temerea, că prin dreptate faţă de noi elementul nostru s'ar întărì, iar prin întarirea noastră stăpânirea lor s'ar periclità, acea patimă şi acea temere îi face ca să persevereze morţiş în lupta lor de extirpare contra noastră. Este prin urmare de tot abnormă şi nenaturală pornirea lor; şi ceice au învaţat să cunoască şi să judece procesul frecarilor îndelungate dintre două elemente, unul de secoli apărându-şi existenţa, altul de secoli sforţându-se de a împedecà în mod artificial desvoltarea naturală a celuialalt, vor înţelege, că lupta naturală totdeauna învinge.

D-Voastră ştiţi, că dacă este cineva, sau există cât de mulţi, cari să dorească slăbirea sau chiar nimicirea Ungariei şi a naţiunei maghiare, Românii nu numără între aceia. Românul are interese vitale solidare cu Maghiarul, în consecinţa cărora trebue sa dorească, ca Ungaria să existe, şi tot asemenea na-

ţiunea maghiară să nu slăbească. Dacă noi Românii am voì perirea patriei şi a naţiunei maghiare, n'ar trebuì decât să trecem toţi în tabăra lor, să-i sprijinim şi chiar sa-i împingem înainte pe calea pe care au pornit, şi care este calea sigurei căderi, prin ura şi duşmănia ce mereu deşteaptă în popoare. ceeace ei ar şi vedeà şi simţì, dacă nu ar fi orbiţi de patimă şi de temere. Dacă noi am luà o atitudine de aceasta natură periculoasă, noi înşine ne-am periclità şi strica. Şi de aceea noi decretăm pasivitatea, resp. abstinenţa; ne-am decis adecă a nu sprijinì pe contrarii noştri domni maghiari pe calea lor cea rea şi periculoasa, după ce prin experienţă din destul ne-am convins, că a-i combate şi constrânge a o părăsì prin ei înşişi imposibil ni s'a făcut. Părăsind noi astfel lupta electorala acolo, unde ea imposibilă ni s'a facut, nu vrem deloc să lăsăm puterile noastre retrase de pe acest teren în neactivitate, ci dorim şi ne vom silì a le îndreptà toate cu atât mai mult spre organizarea, conservarea şi perfecţionarea noastră internă, pentru scopul de a ne fortificà intelectualminte, moralminte şi materialminte. Întru aceasta vom căutà şi sigur vom şi aflà salvarea noastră pentru un viitor mai drept, care neapărat trebue sa urmeze. Pe această logică bazându-ne, credem că lucram, şi înţelepţeşte, şi moral, şi leial.

Asupra spurcatelor mijloace, cari se aplică de sus dela putere la alegeri, este numai o voce în ţară. Toate sufletele nestricate o rostesc fără cruţare, şi ea sună, că nimic nu se cruţă pentru a falşificà opiniunea publică şi a scoate deputaţi, cari orbiş să sprijinească guvernul pe calea sa rătăcită. În aceste împrejurări am crezut, că ca oameni de omenie nu putem alta face, decât să zicem: datoria noastră ca oameni şi patrioţi de omenie este, să ne ferim de aceste porniri, de această învălmăşală publică, care poate numai să ne strice, nu să ne ajute. Să ne retragem ca melcul dinaintea pericolului, în căsuliile noastre şi să ne căutăm de trebile noastre speciale, în cercul nostru mai îngust de activitate. Să facem aceea ce putem pe acest teren mai puţin infectat şi infectător de ciuma politicei moderne, şi să ne ţinem cât se poate de curaţi la inimă, pentruca atunci să putem sarì compacţi în ajutorul ţării, când vom vedeà, că cei dela putere, prin excesele lor sunt desvaliditaţi, când vom observà, că cei de sus au început să ne priceapă dreptatea şi să pună preţ pe noi, nu ca pe Maghiari, ci ca pe Români. Atunci se vor convinge şi ei, ca daca este inima sinceră şi

curată în cineva faţă cu ei, aceea este numai la Români, iar tot ce astăzi li se închină, prefacere, fariseism este.

Aşa fiind, vă rog să binevoiţi a aprecià aceeace am de a expune din programul procedurii noastre faţă cu alegerile, respective atitudinea noastră faţă cu actuala stare şi mişcare politică în stat.

S'a luat în comisiune sub desbatere, precum am atins, mai întâi atitudinea de mai nainte cu privire la Transilvania şi s'a constatat, că nu este motiv de a adoptà altă regulă de procedere, decât cea de până acum, adecă *abstinenţă absolută dela alegeri pentru dietă.* Apoi am trecut la desbaterea chestiunii în ceeace priveşte ceealaltă parte, din Ungaria şi Banat, unde conferenţele noastre de până acum susţinuseră activitatea. In aceasta privinţă s'au manifestat diferite păreri, S'a făcut propunere pentru abstinenţă absolută şi pentru aceste părţi. De altă parte s'a propus participare activă, ca şi până acuma. In fine s'a propus să decretăm, din motive constrângătoare, foarte plausibile, abstinenţa dela alegeri acolo, unde acele motive există. Să lăsăm însă posibilitatea de candidare naţională opoziţională în unele puţine cercuri, în cari alegătorii noştri, în butul tuturor încercărilor de corupţiune şi presiune, au ştiut să-şi validiteze libertatea votului, şi astfel s'au deprins la lupta electorală, încât această deprindere a devenit o vârtute politică a lor, pe care, pe cât o posed şi doresc a o exercià şi mai departe, ar fi nejustificabil a-i lipsì de ea. Cu alte cuvinte, *ativitate* pentru acele cercuri, unde nu s'ar puteà dovedì în mod eclatant imposibilitatea de a-şi validità votul.

Raţiunea este: unde posibilitatea ne este dată, — să facem tot ce putem întru interesul cauzei noastre. Unde însă nu este aşa, ne acomodăm necesităţii fizice şi morale, primind pasivitatea faţă cu alegerile pentru dietă, ca să nu ne facem unelte ale contrarilor noştri, să nu devenim sfăşiaţi, sfărmaţi în atomi şi să legitimăm noi înşine tratarea noastră de atari în ţară.

Au fost lungi discusiunile domnilor, şi aceasta vă poate explicà lungul timp de care a avut lipsă comisiunea pentru a face cu putinţă o înţelegere. S'a avut în vedere, că a primì în cazuri excepţionale lupta în starea actuală a lucrurilor, s'ar puteà întâmplà, ca principiul bun în aplicarea lui greşită să nu se potrivească şi să ne aducă în loc de folos tocmai contrarul. Căci dacă forţăm aplicarea principiului şi acolo, unde el nu

se potriveşte, această aplicare, după natura lucrului, numai cu daună se poate întâmplà. A fost dar trebuinţă să afirmăm principiile, dar să ne ferim de aplicarea lor acolo, unde după împrejurările locale ar puteà să ne aducă daună.

Luându-se în socotinţă toate circumstanţele de oportunitate s'a decis, nu în unanimitate, adevărat, ci prin mare majoritate, a se admite excepţiuni, dar cu anumite precauţiuni, atât din partea conducătorilor locali, cât şi a comitetului nostru electoral central.

Acei domni, destul de număroşi, cari cu toată energia au pledat pentru pasivitatea absolută, s'au bazat mai vârtos pe principiul, că să nu facem deosebire între părţile transilvănene şi ungurene, căci interesele identice sunt. Argument, de sigur, foarte puternic, şi chiar plausibil. Insă realitatea, experienţele practice ne spun, că nu putem identificà întru toate părţi, cari nu sunt, nu se află în aceleaşi condiţiuni, precum aceasta nenegabil este în cazul de faţă.

Pentru activitate, ca până acuma, s'au luptat alţii pe motivul, că neactivitatea ar fi identică cu amorţeala, sau chiar şi moartea, pe care nime nu o voeşte. Dar s'a reflectat, că neactivitatea, precum este a se înţelege ea în cazul de faţă, nu are de scop nemişcarea, sau nelucrarea absolută, cu numai abstinenţa dela o lucrare dăunoasă pentru noi, sau şi abstinenţa dela sforţări inutile, imposibile. Când altul te leagă şi-ţi ia putinţa de a te mişcà în direcţiunea care ţie-ţi convine, orice opintire în acea direcţiune îţi este numai o stoarcere de puteri în rău, pecând acele puteri cu folos s'ar puteà întrebuinţà în altă direcţiune a noastră proprie şi fără împiedecare.

După toate aceste consideraţiuni, rezultatul a fost, că pentru absoluta activitate în Transilvania n'a fost nici acum nici o voce în sânul comisiunii. In ce priveşte părţile ungurene şi bănăţene, de asemenea toţi, sau aproape mai toţi au trebuit să recunoască, că nu mai este posibilă activitatea, nu se mai poate exercià activitate generală la alegeri, din cauza, respective din motivul influinţării violente de sus, prin presiunea organelor statului, prin ameninţări şi răsbunări, prin corupţiuni de tot felul.

Discuţiunea în comisiune a trecut apoi la modul, cum să se validiteze concluziunile noastre. Acì s'a făcut propunerea primită în unanimitate, ca în prima linie comitetul nostru central electoral să desfăşure toate momentele, cari ne-au silit să

adoptăm aceasta expusă atitudine, într'un memorial către tron, cu scop de a arată, că noi nu de bunăvoe, nici din capriţiu, nu de placere, ci din pură necesitate am adoptat pasivitatea, şi că purcezând astfel nu am avut în vedere interesul special al Românilor, ci interesul patriei întregi, şi chiar al loialitaţii noastre catră tronul monarhiei. Memorialul, care va aveà să cuprindă şi gravaminele noastre, va aveà să se prezenteze prin o deputaţiune la preaînaltul loc.

Ceeace ne-a impus a decide şi a recomandà aceasta este, că avem cunoştinţa, cumcă tronul rău este informat despre atitudinea şi despre motivele noastre, despre împrejurările în cari ne aflăm sub aşa numitul liberalism şi constituţionalism unguresc, — şi cam acestea ne impun nouă aceasta şi numai aceasta ţinută. Datoria noastră este deci să luminăm pecât putem pe toţi factorii competenţi, în toate părţile. Deci dupăce din conferenţele de mai nainte prin memoriale am năzuit să luminam opiniunea publică din ţară şi străinatate, acum răul crescând de sine urmează sa luminăm şi altissimele sfere, special preaînalta persoană a Maiestăţii Sale, a părintelui tuturor popoarelor. Incât aceasta ne va succede, — nu putem spune, caci depinde dela împrejurari nepenetrabile vederii noastre. Apreciem pe deplin poziţiunea ce o are monarhul în staturi constituţionale, şi de aceea am hotărît să încercăm şi paşul acesta, să aducem adevărul la cunoştinţa Maiestaţii Sale, purul şi durerosul adevăr, ca credincioşi fii ai părintelui patriei, dovedindu-ne credinţa şi iubirea noastră faţă cu Domnitorul şi cu ţara, neputând ignorà nici noi aceeace toată lumea ştie, că ameninţaţi suntem de criză mare, grea şi periculoasă, şi ca deci de lipsă este, ca Monarhul să cunoască adevărata situaţiune şi dispoziţiune a popoarelor sale, ca să ştie bine, unde sunt împrejurarile, cari împiedecă, cari fac imposibil entuziasmul ce se cere la caz de nevoe pentru a înzecì şi exaltà puterile popoarelor şi a asigurà victoria monarhiei habsburgice.

Noi nu am lipsit nici până acuma a face tot ce posibil a fost. Comitetul trecut a făcut multe cu succes, altele fară succes vizibil. In strainătate avem acum foi, în Francia, Germania, Englitera, cari au început să aprecieze poziţiunea noastră, şi din partea comitetului s'a cercat a se face, în măsura puterilor sale, tot posibilul pentru acest scop al luminării situaţiunii. Ştiţi, că jurnalistica o conduc interesele cele mari, şi dacă am puteà

şi noi jertfi măcar numai a zecea parte pecât jertfesc contrarii noştri, şi anume, statul, care jertfeşte pentru informaţiunea jurnalisticei întru interesul poziţiunii contrare aspiraţiunilor noastre, — am aveà de sigur cu mult mai multă sprijinire. Lucrarea făcută până acum în această privinţă datori suntem să o continuăm, cu atât mai vârtos, că avem temeiu a speră, că nu numai prin marea Germanie, dar special chiar şi în Berlin vor începe a se interesà de noi foile cele mai nepreocupate, necumpărate de contrari, şi a scoate la iveală plângerile noastre de o parte, şi valoarea şi importanţa noastră de altă parte, în aceeace priveşte chiar asigurarea păcii şi a desvoltării libere a popoarelor. Convinşi sa fim, că comitetul nu va pierde nici pe viitor din vedere aceasta mare necesitate, şi naţională, şi patriotică.

Chiar aici la noi acasă s'a întemeiat foaia «*Romänische Revue*» pentru lucrare în această direcţiune, adecă cu scop de a informà publicul străin despre adevăratele stări sociale şi politice ale noastre, şi continuând pe această cale sigur ne va succede a creà o opiniune publică în Europa, care să ne sprijinească, şi atunci nu vom mai puteà fi trecuţi cu vederea de înaltele puteri de stat, şi atunci va sosì timpul, ca să aibă interes şi factorii superiori ai patriei a ne face posibilă cultivarea şi desfăşurarea puterilor noastre naţionale, ca Români, ca naţiune română, egal îndreptăţită în stat, şi atunci, dar numai atunci, se va uşurà soartea noastră în această patrie a noastră, ceeace să dee Dumnezeu să fie cât mai curând, în tot cazul mai nainte de ce ar erumpe criza mai mare, de care toţi ne temem.

Domnilor fraţi conaţionali! Acum trei ani, în înţelesul programei noastre a fost posibil să între în dietă trei deputaţi naţionali, şi doi sau trei pretinşi naţionali, dar nu tocmai cu programul nostru, căci ei au aparţinut grupului guvernamental. Deputaţii naţionali şi-au făcut de problemă a pipăi pulsul puterilor de stat, ca să se convingă, dacă acela bate tot ca mai nainte, sau s'a schimbat întru ceva, special în favorul nostru? La ocaziuni potrivite au descoperit durerile şi vederile lor şi ale poporului nostru. N'au facut-o aceasta în mod vehement şi duşmănos, ci cu bună chibzueală, nicicând molestând, turburând spiritele, ci mai vârtos numai când alţii au provocat ocaziunea şi şi atunci în limbajul cel mai moderat. Un deputat naţional

chiar din tabăra guvernului a adus înainte nemulţămirea generală a Românilor şi a accentuat gravaminele întemeiate pe lege. Dar şi aceasta îi s'a luat în nume de rău, şi încă în cel mai mare grad. A fost combătut de toţi corifeii partidelor maghiare, cu argumentele cele mai arbitrare şi neleiale, şi atunci s'a crezut potrivit momentul, ca şi din a noastră parte sa se iee cuvântul şı să se pună punctul pe *i*. Când s'a afirmat şi s'a dovedit, că aici la noi nici legea nu este sfântă, legea creată de dietă şi sancţionată de Coroană, căci nici ea nu se observă dacă cuprinde drepturi de ale naţionalităţilor, şi deci naţionalităţile nici chiar de scutul legii nu se bucură în această patrie a lor, ni s'a spus din parte competentă, că da, nu se execută legile, pentrucă voi, special voi Românii, nu sunteţi patrioţi buni, nu ţineţi la spiritul statului maghiar, ci gravitaţi în afară. Din a noastră parte nu am lipsit a reflectà atunci, că nedrepte şi chiar nelegale sunt acuzările ce ni se fac, pentrucă noi, dacă afirmăm călcări de lege şi nedreptăţiri, o facem tocmai ca adevăraţi patrioţi, căci nepatriotic este a ignorà sau a călcà legea. Iar în faţa afirmărilor, că noi gravităm în afară şi că pentru aceasta nu merităm încredere şi beneficiile legii, am folosit un moment bun pentru a manifestà adevăratul nostru patriotism, care în momentele cele mai grele, în loc de răsbunare contra patriei comune pentru nedreptăţile şi impilările ce ni se fac prin cei dela putere, cu toată inima ne pune alaturea celor dela putere pentru apărarea patriei. Prin această declarare solemnă, domnul prim-ministru necesitat a fost să declare şi el din partea sa, în faţa ţării, că naţionalităţile peste tot sunt fidele, patriotice, iar suspecţiunile sale se reduc numai la puţini agitatori neîmpăcaţi, pe cari, fireşte, nu i-a numit şi nici nu-i va puteà numì fără dovezi. Acum dar putem zice cu drept cuvânt, ca poreclirea şi bucinarea noastră de rai patrioţi e o scornitură, un pretext, şi mai departe, că doar de ar fi, cum afirmă domnul prim-ministru, agitatori, — pentru acei puţini agitatori absurditate este a se împiedecà executarea legii, prin care neexecutare domnii dela putere se compromit pe sine şi compromit ţara în faţa lumii culte.

Perseverând noi, domnilor, în această luptă leală, încetul cu încetul tot vom ajunge acolo, ca în urma urmelor să se convinga lumea, că merităm respectul şi încrederea ce pretindem; apoi având odată încrederea, atunci va fi timpul şi posibilitatea

şi necesitatea să fim activi. Până atunci stăm şi rămânem în rezistenţa noastră pasivă, între marginile legii. (Aşa este.)

Astfel pricepând şi voind, ca astfel să se priceapă programa partidei noastre, credem că, ca adevăraţi supuşi ai Maiestaţii Sale, avem datorinţa a-i aduce acestea la cunoştinţă şi aşa vă recomand spre primire următorul proiect de *concluz*:

«Reprezentanţii alegătorilor români din mai toate părţile locuite de Români de sub coroana Sfântului Ştefan, adunaţi în Sibiiu în conferenţă, cu scop de a luà în consideraţiune situaţia patriei peste tot şi a naţiunei române în deosebi şi pe baza acestei situaţiuni a se consultà şi a se decide asupra atitudinei alegătorilor români faţă cu alegerile pentru cea mai deaproape dietă din Budapesta, constatând, că situaţiunea dela 1881 şi 1884 încoace întru nimic nu s'a schimbat întru mai bine, că de sus dela putere deloc nu s'a ţinut seamă de interesele cele adevărate ale popoarelor, de postulatele bunăstării şi prosperării lor, şi în special de durerile şi trebuinţele poporului român, căci din contră, tendinţele de năpăstuire şi prigonire naţională au devenit mai pronunţate, mai aprige şi mai nesuferite; constatând prin urmare, că în faţa acestor triste experienţe Românilor nu le rămâne alt mijloc legal de apărare, decât rezistenţa pasivă, cu scop de a conservà cât mai pot conservà în contra pornirilor de distrucţie politică, morală şi materială, după serioasă consultare decid:

1. A susţineà şi mai departe programa adoptată la 1881 şi respective 1884, cu un mic adaos la punctul 7, în care se zice că: «partida naţională va luptà contra tuturor tendinţelor de maghiarizare, manifestate din partea organelor statului», aci adăogând: *«sau fie din oricare altă parte»*, acest adaos referindu-se mai vârtos la noua apariţie, la forţarea maghiarizării prin reuniuni maghiare.

2. A susţineà politica de rezistenţă pasivă în mod absolut pentru Românii din Transilvania.

3. Cu privinţă la Românii din părţile ungureşti-bănăţene, în faţa continuelor experienţe de abuzuri oficiale la alegeri, de nedreptaţiri la compunerea listelor, de influenţări violente şi de formale presiuni prin diregatoriile administrative, de corupţiuni cu bani, cu mâncări şi cu băuturi, ameninţări şi răsbunări contra acelora ce au curajul de a se opune acelor nelegale şi nemorale mijloace, considerând, că prin aceste mijloace poporul se

demoralizează sistematiceşte şi în loc de iubire inimele se umplu de desgust şi dispreţ pentru instituţiunile liberale şi chiar pentru scopurile statului şi ale societăţii culte, precum acelea se urmăresc de sus, dela putere, prin care atitudine greşită a puterii patriotismul şi toate virtuţile cetăţeneşti neîncetat se subsapă şi ruinează în popor, ceeace neapărat trebue să nască cele mai periculoase consecvenţe pentru viitorul patriei, pentru pacea, progresul şi cultura popoarelor; considerând, că special şi imediat în ce priveşte asemenea mod de procedare la alegeri, prin acela se face imposibilă libertatea electorală, expresiunea adevăratei voinţe a alegătorilor, şi prin urmare falşul se introduce în vieaţa publică a ţării, se falşifică adevărata situaţiune a administraţiunii şi a opiniunii publice, se ascund toate relele dinaintea chiar a acelora, cari chemaţi şi putincioşi ar fi de a le vindecà; considerând, că este una din cele mai sacre datorinţe patriotice şi morale a inteligenţei şi respective a conducătorilor de a ferì, precum prin vot onest şi serios poporul de asemenea distrucţiune şi cădere, tot aşa şi patria şi tronul şi cultura printr'o ţinută raţională a poporului de asemenea pericol; din toate aceste consideraţiuni, abstracţiune făcând, că după experienţele câştigate în timpul celor din urmă câteva perioade legislative sub actualul guvern al ţarii dieta ungară nu ne oferă nici o garanţă de control în ceeace priveşte aplicarea legilor votate de ea şi sancţionate de Coroană: conferenţa enunţă şi pentru acelea părţi abstinenţa dela alegeri, şi chiar dela mişcările electorale pentru dietă, autorizând comitetul central, ca dintre acele puţine cercuri electorale din părţile ungurene şi bănăţene, în cari interesele programei şi respective ale partidei noastre cer admiterea de candidaturi şi alegeri de catră partida noastră, la iniţiativa acelora să poată face excepţiune.

4. Această atitudine recomandată de conferenţa poporului român şi cu motivele ei exact şi special expuse şi explicate printr'un memoriu, în numele acestei conferenţe, prin mijlocirea unei deputaţiuni, *să se aducă la preaînalta cunoştinţă a Coroanei,* în scopul de a fi apreciată cum merită ea, şi nu cum o denunţă contrarii.

5. Pentru executarea programei şi a concluzelor acestei conferenţe se numeşte un comitet central de 11 membri, însărcinându-se acela a face între marginile legii tot ce va găsì de lipsă şi folositor, atât cu privire la cele mai deaproape alegeri

pentru dietă, cât şi faţă cu alegerile municipale, şi ce poate face întru apararea cauzei române naţionale şi pentru luminarea opiniunei publice în ţară şi strainătate, în care privinţă se recomandă cea mai vie şi neadormită activitate».

Cred, că veţi înţelege, că comisiunea a făcut tot ce în împrejurările actuale se poate face, şi vă recomand şi eu în special primirea acestui proiect, şi dacă este cu putinţă, fiind el, oricum considerat, un pas înainte, un progres în ţinuta noastră, tot asemenea, ca şi pe cele din anii trecuţi, vă rog a-l primì *în unanimitate*, ca astfel să-i daţi valoarea necesară votului nostru. (Voci: Să trăiască. Primim!)»*)

Conferenţa primeşte în unanimitate şi fără discuţie proiectul de rezoluţiune, prezentat din partea comisiunii, pe care prezidentul îl enunţă ca conclus, ridicat la putere de drept.

Conferenţa ia mai departe la cunoştinţă raportul comitetului central electoral către conferenţă şi dă aprobare socotelelor prezentate din partea comitetului, căruia îi dă absolutor pentru activitatea desvoltată.

Conferenţa alege apoi un nou comitet central electoral, compus din unsprezece persoane, cu împuternicirea, ca comitetul să se întregească pe sine însuşi în cazul când cineva ar eşì din comitet, fie prin abzicere, fie pe altă cale. In comitet vin aleşi cu unanimitate următorii: Vincenţiu Babeş, Gheorghe Bariţiu, Eugen Brote, Iuliu Coroianu, Dr. Vasile Lucaciu, Dr. Aurel Murăşianu, Nicolau F. Negruţiu, Dr. Nicolae Oncu, George Pop de Băseşti, Dr. Ioan Raţiu şi Ioan Slavici.

Prezidentul enunţă, că autenticarea proceselor verbale o va face biroul, apoi închide conferenţa cu o vorbire scurtă, terminată cu cuvintele: «Majestatea Sa, şi toţi membrii augustei familii domnitoare să trăiască .

In numele conferenţei delegatul *Petru Truţia* mulţămeşte prezidentului pentru buna conducere a conferenţei şi comitetului centrul electoral din trecut pentru activitatea desvoltată.

*

*) Din «*Tribuna* , 1887 numărul 95.

Comitetul central electoral ales din partea acestei conferenţe naţionale s'a constituit astfel: prezident Gheorghe Bariţiu, notar Ioan Slavici, şi în 14 Maiu n. 1887 a adresat următorul *apel* alegătorilor români din Ungaria şi Transilvania:

«Sunt grele timpurile la cari am ajuns, grele pentru toţi, dar grele mai ales pentru Românii din ţările coroanei ungare.

Sunt acum douăzeci de ani, — când în urma unui răsboiu nenorocit împărăţia s'a despicat în două, şi o parte din ea s'a constituit ca regat ungar, cu guvern deosebit şi deosebit parlament, — ni s'au dat nouă Românilor cele mai hotărîte asigurări, că nu vom fi împiedecaţi în lucrarea noastră culturală, că guvernul şi diregătoriile ţării se vor folosì de puterea ce li s'a încredinţat spre a înlesnì desvoltarea noastră naţională.

S'au şi creat legi în acest înţeles. Insă nu numai că guvernul şi diregatoriile ţarii nu s'au supus acestor legi, nu numai că parlamentul nu a tras la răspundere pe guvernul, care nesocoteà legile, ci încetul cu încetul s'au creat legi nouă, cari staù în contrazicere, atât cu făgăduinţele ce ni s'au dat, cât şi cu legile create dintru început pentru asigurarea noastră, şi mai ales în timpul celor din urmă doisprezece ani guvernul chiar cu aprobarea parlamentului a lucrat fără de pregetare, ca să-i scoată pe Români din viaţa publică a regatului ungar, să-i anihileze, să înabuşască orişice mişcare liberă în mijlocul lor.

Limba românească e persecutată cu neîndurare pretutindenea în vieaţa comună şi puţinii Români, cari mai sunt suferiţi în diregătorii publice, sunt trataţi ca nişte trădători faţă cu ţara, dacă nu vor să între în vederile guvernului şi să facă servicii contra neamului lor.

Atât în vîrtutea uzului de mai nainte, cât şi a legilor votate de parlament şi sancţionate de Coroană, pe o mare întindere din ţara diregătoriile administrative şi judecătoriile s'au folosit şi sunt datoare şi astăzi a se folosì faţă cu Românii de limba românească.

Incetul cu încetul însă li s'a impus, atât judecătorilor, cât şi diregătorilor administrativi, să se folosească şi faţă cu Românii de limba maghiară, şi după douazeci de ani am ajuns atât de departe, încât de cele mai de multeori Românul nu mai poate să se înţeleagă cu ceice au să-l judece în numele Maiestaţii Sale, şi limba maghiară e întrodusă până chiar şi la primăriile satelor

româneşti, încât primarul şi consilierii comunali nu pot să înţeleagă cuprinsul actelor din arhiva comunală.

Tot în virtutea legii, la aşezămintele de învăţământ întreţinute din vistieria comună, în ţinuturi cu poporaţiune românească Românii au să primească instrucţiunea în limba lor materna. In loc de a se fi respectat însă legea aceasta, s'a impus studiul obligat al limbei maghiare până chiar şi în şcoalele săteşti ale Românilor, încât şcoalele întreţinute de Români au fost prefăcute în nişte aşezăminte pentru răspândirea limbei maghiare, şi copiii români, căznindu-se cu o limbă, care nu poate să între nici în capul, nici în inima lor, îşi mistuesc timpul lăsat de Dumnezeu ca să înveţe şi ei ceva.

Tot în virtutea legii, bisericile româneşti, amândouă, au o poziţiune tare şi bine definită faţă cu guvernul şi faţă cu diregătoriile ţării. Cu toate acestea guvernul vreà să se folosească de organismul nostru bisericesc pentru realizarea scopurilor politice ce urmăreşte, să trateze pe căpeteniile noastre bisericeşti ca pe nişte agenţi ai săi, şi Arhiereii noştri, protopopii noştri, preoţii noştri, învăţătorii noştri, au pretutindenea în lucrarea lor culturală să se lupte cu puterea publică pentru susţinerea drepturilor bisericii, încât partea cea mare din puterile noastre se consumă în această luptă de apărare.

Pentruca să poată urmà această lucrare contrară făgăduinţelor ce ni s'au dat, guvernul aveà trebuinţă de oameni, gata de a-i servì aşa. Astfel încetul cu încetul Românii mai cu durere pentru neamul lor au fost înlocuiţi în diregătoriile publice cu oameni străini de noi, şi pecând fraţii noştri cu ştiinţă de carte pribegesc, — aici acasă interesele noastre sunt chivernisite foarte adeseori de nişte oameni, cari nici cuvenita pregătire nu o au, nici ne înţeleg, nici ne cunosc, nici ne vor binele.

După toate acestea, dările sunt din an în an mai grele, şi din an în an tot mai invederat iase la iveală, — că banii pe cari îi plătim nu se întrebuinţează spre folosul nostru material, cultural şi moral, nu se cheltuiesc pentruca să ni se facă înlesniri în lucrarea noastră economică şi culturală, ci mare parte se risipesc pentru aşezămintele de lux ale concetăţenilor noştri maghiari.

Nu poate să fie în ţările coroanei ungare Român, care nu le ştie, nu le vede, nu le simte toate acestea; nu poate să fie Român cu durere pentru neamul lui şi pentru patria lui,

care să nu fi ajuns la convingerea, că trebuie, în interesul neamului nostru îndeosebi, şi în al patriei noastre în general, să ne unim cu toţii şi să ne punem în înţelegere cu ceialalţi concetăţeni nemulţămiţi ai noştri, pentruca, întrând împreună în lupta electorală ce în curând se va pornì, să trimitem în parlament oameni luminaţi şi inimoşi, cari să ceară guvernului socoteală pentru reaua chivernisire a intereselor ţării şi să stăruie pentru îndreptarea relelor de cari suferim.

Reprezentanţii partidului naţional român, întruniţi în conferenţa convocată de comitetul partidului aici la Sibiiu, după discuţiunile urmate în zilele de 7, 8 şi 9 Maiu n. c. au ajuns cu toate acestea la convingerea, că interesele ţării şi ale Românilor îndeosebi cer, ca alegătorii români să-şi impună cea mai hotărîtă rezervă faţă cu luptele electorale, de cari este agitată ţara.

Cât îndeosebi pentru Românii din Ardeal, prin decretarea fără de concursul lor a unirii Ardealului cu Ungaria, prin modul în care s'a realizat această unire şi prin excepţionala lege electorală, creată anume spre a-i exclude pe ei din vieaţa publică, li s'a luat chiar şi putinţa de a-şi trimite reprezentanţii în dieta Ungariei. Iar cât pentru Românii din statul ungar în general, e o chestiune de *prudenţă patriotică*, ca ei să nu între în o luptă, prin care se expun la ruina morală şi materială, fară ca să poată sperà vreo îndreptare.

Dreptul de alegător, cel mai frumos dintre toate drepturile cetăţeneşti, este un drept câştigat cu preţul jertfei de sânge şi de avere, pe care o aduce fiecare cetăţean pentru susţinerea patriei comune. Acela, căruia i se cuvine acest drept, poate să se folosească de el aşa cum vreà, cum îl povăţuesc sentimentele şi convingerile lui.

Noi Românii din ţările coroanei ungare însă, dacă ne folosim de acest drept dupăcum ne povăţuesc propriile noastre sentimente şi propriile noastre convingeri, atât din partea guvernului, cât şi din partea unei însemnate părţi din concetăţenii noştri, suntem trataţi ca nişte trădatori şi persecutaţi cu neîndurare în interesele noastre morale şi materiale.

Chiar la recunoaşterea dreptului, la compunerea listelor de alegători, aceia dintre noi, cari sunt ştiuţi ca oameni cu independenţă de caracter, au să susţie o luptă grea cu autorităţile publice pentruca să-şi afirme dreptul, pecând aceia, cari

par accesibili pentru influenţa guvernului, sunt puşi în liste chiar şi dacă dreptul lor ar fi discutabil.

Dacă cu toate acestea listele de alegatori cuprind un însemnat număr de oameni independenţi, guvernul constitue prin împărţirea cercurilor electorale colegiile de alegători astfel, ca ele să nu poata rezistà faţă cu presiunea puterii publice, pentruca glasul Românului să fie înăbuşit.

Ştim în sfârşit, după experienţele făcute în timpul celor din urmă douăzeci de ani, ce va să zică actul alegerii, el însuşi. Funcţionarii publici, aleşi şi numiţi anume în vederea alegerilor, persecută fără pregetare pe aceia despre cari presupun, că ar puteà să-i facă guvernului greutăţi la alegerile viitoare, şi se folosesc de toată puterea lor, ca prin ameninţări şi promisiuni să înduplece pe oamenii mai slabi de înger a-i face guvernului serviciu de agenţi electorali. Şi cu cât campania electorală se apropie, cu atât această lucrare pentru violentarea conştienţelor devine mai intensivă.

In ajunul alegerilor fiecare dintre noi trebuie să simţă, că dreptul de alegător, acest mare şi frumos drept, în ţara aceasta şi sub actualul guvern este o nenorocire pentru Românul care îl are, şi să pizmuească pe ceice sunt scutiţi de el. Căci grea e poziţiunea Românului, care stă scris în listele electorale. O întreagă legiune de agenţi electorali năvălesc asupra lui, ca sa-l cumpere cu bani, să-l ameţască cu beuturi, să-i siluească conştienţa cu ameninţări şi presiuni, să-i stoarcă votul, şi nu e nimeni care să-l apere, încât în cele din urmă nu-i rămâne decât alternativa, ca ori să pângărească cel mai frumos dintre drepturile sale, punându-l în vânzare, ori lăsând să i se smulgă cu puterea, — ori să-l platească foarte scump dacă face de el întrebuinţarea cea bună. Aşa ori aşa, scump e platit dreptul acesta, scump pentru acela, care prin pângărirea lui se expune la batjocura fraţilor săi, scump pentru acela, care folosindu-se în toată conştienţa de el, este persecutat ani de zile dearândul, dar scump e plătit mai ales pentru ţara, care după fiecare campanie electorală rămâne demoralizată, învrăjbită şi greu atinsă în starea ei materială.

Nu dar din pornire duşmănească, ci din spirit de ordine şi din iubirea cătră ţară şi cătră neamul lor, delegaţii trimişi de alegatorii români la conferenţa electorală a partidului naţional român au ajuns la convingerea, că Românii nu trebuie să între

şi ei în o luptă atât de urîcioasă şi atât de tristă în consecvenţele ei, cum este lupta electorală pentru dieta ungară, mai ales acum, când alegerile se fac pentru un period de cinci ani.

Dar tocmai pentrucă nu din pornire duşmănească şi-a ales această atitudine rezervată, acolo unde alegătorii români pot să-şi dee votul în toată libertatea, fără ca să între în luptă cu vreun alt partid, şi fără ca să se expună la persecuţiuni excepţionale, partidul naţional va puteà să-şi pună candidaţii şi să ceară votul alegătorilor români.

Povăţuită de aceste sentimente, conferenţa partidului a primit în unanimitate următoarea rezoluţiune:

1. A susţineà şi mai departe programa adoptată la 1881 şi respective la 1884, cu un mic adaos la punctul 7, în care se zice că «partida naţională va luptà contra tuturor tendinţelor de maghiarizare, manifestate din partea organelor statului», acì adaogând: «sau fie din oricare altă parte» acest adaos referindu-se mai vârtos la noua apariţiune, la forţările de maghiarizare prin reuniuni maghiare.

2. A susţineà politica de resistenţă pasivă în mod absolut pentru Românii din Transilvania.

3. Cu privinţă la Românii din părţile ungureşti bănăţene, conferenţa enunţă şi pentru acele părţi abstinenţa dela alegeri, şi chiar dela mişcările electorale pentru dietă, autorizând comitetul central, ca dintre acele puţine cercuri electorale din părţile ungurene şi bănăţene, în cari interesele programei şi respective ale partidei noastre cer admiterea de candidaturi şi alegeri de partida noastră, la iniţiativa acelora, în înţelegere cu comitetul central, să poată face excepţiune.

4. Această atitudine recomandată de conferenţa poporului român şi cu motivele ei exact şi special expuse şi explicate, printr'un memoriu în numele acestei conferenţe prin mijlocirea unei deputaţiuni să se aducă la preaînalta cunoştinţă a Coroanei, în scopul de a fi apreciată, cum merită ea, dar nu cum o denunţă contrarii.

Aceasta e voinţa liber exprimată a alegătorilor români din Transilvania, Ungaria şi Banat!

Rezoluţiunea aceasta e o rezervă sărbătorească contra legilor create fără de Români asupra intereselor româneşti, contra modului în care actualul guvern execută legile, contra abuzurilor ce se fac şi se tolerează la alegeri, şi contra modului în

care parlamentul ungar îşi exercită dreptul de control faţă cu puterea executivă. E însă mai presus de toate exprimarea sentimentelor unui element de ordine, care nu vreà să între într'o lupta purtată cu cele mai condamnabile arme.

Comitetul însărcinat cu executarea hotarîrilor conferenţei face deci apel la iubirea de ordine, la râvna patriotică şi la sentimentul de moralitate al alegătorilor români şi-i invită cu frăţească stăruinţă, să se unească cu toţii spre a respinge orişice presiune, orişice tentativă de a le siluì conştienţa, şi să nu-şi dee votul decât atunci şi acolo, când şi unde pot să-l exprime în toată libertatea.

Se vor face, atât din partea autorităţilor publice, cât şi din partea agenţilor electorali ai partidelor opoziţionale fel de fel de încercări spre a silì pe alegătorii români să iee parte la campania electorală. S'a ivit în trecut chiar plângerea, că oameni pacinici au fost duşi chiar între bajonete la urna electorală. Comitetul invită deci pe toţi Românii cu inimă curată, să privegheze şi să-i aducă la cunoştinţă, că *cine, unde* şi *în ce fel* a siluit ori s'a încercat să siluiască conştiinţele alegătorilor români, pentruca adunând dozarul nelegiuirilor comise în actuala campania electorală, comitetul în memorandul ce este însărcinat a-l prezentà Maiestăţii Sale, părintescului nostru monarh, să poată dovedì cu acte, că sub actualul guvern Românului nu i se lasă nicì chiar dreptul de a se folosì numai atunci, când vreà, şi numai aşa, cum vreà el, de dreptul lui.

Hotărîrile conferenţei sunt clare, respicate. Aderenţii partidului naţional român au să-şi dee votul numai pentru candidaţii designaţi în înţelegere cu comitetul central electoral al partidului; n'au însă să sprijinească cu voturile lor pe vreun alt partid opoziţional, şi cu atât mai puţin pe partidul guvernamental. Şi deoarece s'a întâmplat, că alegătorii români au fost înşelaţi de candidaţi, cari li s'au prezentat cu program naţional român, şi cari în adevăr reprezentau, fie pe partidul guvernamental, fie vreun alt partid din opoziţiune: aderenţii partidului naţional român sunt invitaţi a nu sprijinì decât pe candidaţii, pe cari îi va recomandà subscrisul comitet central electoral, rămânând în rezerva faţă cu orişicare alţi candidaţi, chiar şi dacă ei s'ar pretinde aderenţi ai programului naţional român. Adevăraţii aderenţi ai acestui program, aceia, cari vor să fie sprijiniţi de partid şi să îl reprezinte în dietă, îşi vor pune candidatura,

în vârtutea hotărîrii luate de conferenţă, numai cu ştirea şi autorizarea comitetului central al partidului.

Sunt grele timpurile la cari am ajuns, dar partidul naţional român nu îi cheamă la luptă pe Români, ci mai vârtos îi îndeamnă să-şi păstreze puterile, sa-şi dee fieştecare votul, când poate să-l exprime în toată libertatea şi dupăcum îl povaţuesc propriile lui convingeri, şi fieştecare, dacă voeşte să nu fie hulit de fraţii lui, *să apere onoarea numelui românesc*, respingând cu indignaţiune pe aceia, cari vor să-i cumpere votul, ori să il stoarcă cu puterea. Bărbat şi om cu vârtute să fie tot Românul cu drept de alegator, pentruca atât adversarii, cât şi binevoitorii noştri să simţă, că nu suntem numai statornici, ci totodată şi tari în voinţa noastra.

Sibiiu, în 14 Maiu st. n. 1887. Pentru comitetul central electoral al partidului naţional român: *Gheorghe Bariţiu*, preşedinte, *Ioan Slavici,* secretar».*)

In urma acestui apel partidul naţional român din Ungaria şi Transilvania a pus candidaţi de deputaţi la dietă în patru cercuri electorale: la Sasca-montană pe *Vincenţiu Babeş,* la Baiadecriş pe *Petru Truţia,* la Şiria pe *Gheorghe Popoviciu* şi la Caransebeş pe generalul *Traian Doda*. A ieşit însă învingător din urnă numai generalul *Doda*, ales şi de astădată cu aclamaţiune, iar ceialalţi trei au rămas în minoritate faţă de candidaţii altor partide maghiare.

Deschiderea dietei.

Ciclul parlamentar 1887—1892 s'a deschis în 28 Septemvrie 1887. Prezident de etate a fost iarăşi deputatul ardelean *Boér Antal*, care a comunicat deputaţilor întruniţi la şedinţa de deschidere, că în ziua următoare, 29 Septemvrie, se va face deschiderea solemnă a parlamentului, în palatul regal din Buda, prin Maiestatea Sa Regele. Independiştii au declarat şi de astădată, prin rostul fruntaşului lor Irányi Dániel, că nu vor luà parte la deschiderea solemnă, din motivul, că pe palatul regal e arborat şi steagul negru-galbin, ceeace e în contrazicere cu legea, art. 21 dela 1848,

*) Din «*Tribuna*» 1887, numărul 99.

care dispune, că pe casele publice naţionale se poate pune numai steagul naţional. Ministrul-prezident Tisza Kálmán răspunde, că gravamenul acesta a fost accentuat la deschiderile premergătoare de parlament, şi guvernul a răspuns atunci destul de lămurit. De astădată spune numai atâta, că deschiderea parlamentului să face şi de astădată exact aşa, cum s'a făcut totdeauna dela anul 1867 încoace.

In 29 Septemvrie 1887 deputaţii şi membrii casei magnaţilor s'au întrunit în sala de recepţiune a palatului regal din Buda, unde la oarele 12 din zi Maiestatea Sa Regele a întrat cu ceremonialul obicinuit şi urcând tronul a cetit următorul *mesaj de tron*:

«Stimaţi domni magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi!

Cu încredere şi bucurie vă salutăm la începutul sesiunei acestei diete, în a cărei durată mai lungă, iubirea de patrie şi înţelepciunea D-Voastre, dupăcum sperăm şi credem, va deslegà multe chestiuni pendente.

Nu aflăm de lipsă să vă descoperim, câte afaceri sunt de rezolvat pe toate terenele vieţii de stat, a căror rezolvare corectă e de dorit pentru promovarea şi înflorirea iubitei noastre ţări Ungaria.

Aceasta o ştiţi sigur şi D-Voastră; dar ştiţi şi aceea, că oricât să fie de dorit un progres accelerat, în multe direcţiuni, acela totuşi trebuie să ţină pas cu puterea financiară a statului, ca nu cumva exhauriarea acesteia să pericliteze, nu numai progresarea, ci şi rezultatele deja ajunse.

Guvernul nostru va fi cu o deosebită considerare la această împrejurare în toate proiectele sale. In preliminarele sale de cheltueli guvernul va merge până la acele margini ale economizării, peste cari nu se poate trece fără periclitarea intereselor statului, şi pe lângă aceasta va face proiecte pentru urcarea venitelor statului, totdeauna însă cu considerare la împrejurarea, ca poverile, cât numai va fi cu putinţă, să se împartă proporţionat, şi ca popoarele credincioasei noastre ţări Ungaria să nu devină prea împovărate.

Ne încredem în aceea, că D-Voastră la stabilirea cheltuelilor veţi procedà cu economizare rigoroasă, cu precauţiunea impusă de starea financiară şi dacă va fi de lipsă chiar cu sacrificiu, în ce priveşte îmbunătăţirile dorite, iar la recerinţele

http://statuldacia.info

neapărat de lipsă pentru acoperirea celor mai neamânate lipse ale statului veţi procedà şi de acì înainte cu promptitudine patriotică.

Cu apreciarea acestor puncte de mânecare îşi va face guvernul nostru proiectele sale, cari vor aveà meniţiunea a împlinì lacunele şi a asigurà progresul continuu, dar treptat, pe terenul justiţiei, administraţiunei, comunicaţiunei, al economiei naţionale şi al culturei generale. Pe toate terenele acestea proiecte însemnate vor formà obiectul decisiunilor D-Voastre.

Cu privire la justiţie guvernul nostru va face proiectele de lipsă într'o ordine corăspunzătoare, atât pe terenul dreptului penal, cât şi al dreptului privat, şi peste tot în toate direcţiunile unde se pretinde completare.

Pentru regularea chestiunii veterinare şi a poliţiei de câmp se va prezentà cât mai curând proiect de lege.

Regularea lucrului public, modificarea legii pentru căile ferate vicinale, inarticularea dreptului de cale ferată, vor formà obiectul lucrării D-Voastre.

In cursul sesiunei dietei acesteia guvernul nostru va face proiectele sale pentru răscumpărarea regaliilor celor mai mici. Va mai face apoi un proiect cu privire la justiţia administrativă, prin care guvernul se va năzuì să deslege întrebarea, care nicăiri încă nu e deslegată exact, cum s'ar puteà da cetăţenilor scutul de drept în forma cea mai completă, fără ca prin aceasta să sufere promptitudinea şi efectul administraţiunei şi prin aceasta interesele statului.

Cât mai curând va trebuì apoi să vă ocupaţi şi cu reînoirea convenţiei financiare, încheiată cu Croaţia şi Slavonia, care expiră cu finea anului acestuia, şi la deciderea căreia sigur că şi de astădată veţi fi conduşi de dreptate şi echitate.

Reînoirea legii despre puterea înarmată, care expiră cu finea anului 1889, de asemenea va formà, în înţelegere cu legislaţiunea celuialalt stat al monarhiei noastre, obiect foarte însemnat al discuţiunilor D-Voastre.

Stăm cu toate puterile încă în raporturi amicale, bune, ca şi până acì; şi cu toatecă situaţiunea generală nu e tocmai aşa, ca să putem renunţà la perfecţionarea puterii înarmate, avem totuşi speranţe bazate, că guvernul nostru, conlucrând cu factorii, cu ajutorul cărora i-a succes a susţineà pacea până

acì, susţinerea păcii neconturbate şi pe mai departe va rămâneà asigurată.

Cu exprimarea acestei speranţe implorăm binecuvântarea lui Dumnezeu peste activitatea D-Voastre şi încrezuţi în zelul, înţelepciunea şi patriotismul D-Voastre, declarăm aceasta dietă deschisa.»*)

In şedinţa din 30 Septemvrie 1887 deputaţii şi-au prezentat credenţionalele şi au fost împărţiţi în secţiuni, pentru a-şi face verificările. Şi-au prezentat mandatul şi următorii deputaţi de naţionalitate română, dar aparţinători toţi partidului guvernamental: 1. Beleş Ioan. 2. Constantini George. 3. Mihalyi Petru. 4. Rezei Silviu. 5. Ratz Atanasiu. 6. Serb George şi 7. Véghső Gelért. Cu program naţional a putut fi ales în ciclul acesta numai generalul *Traian Doda*, în cercul electoral al Caransebeşului, care însă nu a intrat în dietă.

In şedinţa din 4 Octomvrie 1887 s'a făcut constituirea dietei, alegându-se preşedinte Péchy Tamás, iar în 12 Octomvrie s'a început discuţia asupra adresei, pe care aveà dieta să o înainteze Monarhului, ca răspuns la mesajul de tron.

Mandatul deputatului Traian Doda.

In şedinţa din 12 Octomvrie 1887 prezidentul camerei, *Péchy Tamás*, a făcut următoarele comunicări:

«Onorată dietă! Aflu de necesar a face o enunciare. In foile de zi a apărut o scrisoare, pe care domnul *Traian Doda* mi-a adresat-o mie, declarând în scrisoare, că deşì e ales deputat, credenţionalul nu şi-l înaintează. Eu chiar şi din punctul acela de vedere, că e îndeobşte cunoscut, că scrisoarea mi-a fost mie adresată, mă simţesc îndatorat să mă declar aici. După convingerea mea nu mă aflam în poziţia de a puteà comunicà onoratei case scrisoarea aceasta, şi anume din motivul, că celce e ales, dacă nu şi-a înaintat credenţionalul, încă nu e deputat, (Aşa e! Adevărat.) deci cu casa nu poate să comunice, nici prin declaraţiuni, nici prin scrisoare. (Aprobări generale.) In urmarea acestui fapt, dupăce art. de lege 39 dela 1876 precisează în §-ul 6 procedura prezidentului în astfel de cazuri, dar

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1887, numărul 96.

o regulează şi regulamentul de casă, e foarte natural, că eu mă pot restrânge, şi de fapt mă voiu restrânge numai la procedura stabilită pe seama prezidentului. Dupăce însă scrisoarea aceasta a aparut în ziare, adevarat, că nu tocmai aşa cum e textul scrisorii aflatoare la mine, pentrucă expresiunile nu sunt întru toate identice, trebuie să declar, să nu gândiţi cumva, că eu am comunicat scrisoarea ziarelor înainte de a fi făcut raport casei şi să nu credeţi, că de aici izvoreşte deosebirea în text. Prin urmare mă simţesc dator să declar de nou, că scrisoarea nu eu am comunicat-o ziarelor şi că nu dela mine au capatat-o.» (Aprobări).*)

Scrisoarea generalului *Traian Doda*, despre care s'a făcut pomenire în dietă şi care a fost publicată în toate ziarele române şi străine, erà de cuprinsul următor:

«Onorate domnule prezident! Poporul român, întocmai ca şi celelalte popoare ale coroanei Sfântului Stefan, a salutat cu bucurie şi încredere restabilirea constituţiunei în Ungaria. Dar inteligenţa cu sentimente naţionale a acestui popor curând a trebuit să se convingă, că speranţele ei privitoare la o vieaţă liberă şi constituţională au fost bazate pe o amăgire. Politica statului a fost condusă tot cu mai mare hotărîre într'o direcţiune, care şi până acì a fost foarte stricăcioasă intereselor naţionale ale poporului român, iar în urmările sale ameninţà cu nimicirea vieţii şi a desvoltării naţionale pe poporul român din Ungaria. De altă parte puterea statului aplică formele constituţionale astfel, că drepturile şi garanţiile constituţionale devin mijloace spre oprimarea măestrită a năzuinţelor naţionale, bazate pe lege, ale acestui popor.

In urma legilor existente şi a practicei constituţionale amintite, acest popor nu s'a putut bucurà nici într'o dietă de o reprezentanţă corăspunzătoare lui şi însemnătăţii lui politice, şi acest raport din ciclu în ciclu parlamentar a devenit tot mai rău. Intre astfel de împrejurări nici vorbă nu poate fi de o luptă serioasă, legală şi constituţională, spre realizarea aspiraţiunilor naţionale legale, ba încă în faţa politicei agresive a statului şi apărarea erà imposibilă. Luând în considerare strivirea aceasta a poporului român, produsă prin măestrie, conferenţa

*) Din «*Ziarul Dietei*» de pe anii 1887—1892, volumul I. pag. 40.

naţională din Sibiiu încă la 1881 s'a simţit necesitată aşi trage seama cu această stare deprimătoare şi a o exprimà aceasta în forma pasivităţii politice a Românilor ardeleni, iar Românii din Ungaria proprie au fost siliţi a se îndestulì în dieta ultimă cu doi, respective trei deputaţi naţionali. Modul întrebuinţat de guvern în conducerea alegerilor de deputaţi dietali, cel puţin faţă cu poporul român, şi-a ajuns culminaţiunea cu ocaziunea alegerilor trecute. Acum stăm în faţa acelui fapt important politic, că al doilea popor, care cu toată împărţirea măestrită a cercurilor electorale, totuşi reprezintă în 70—75 de cercuri majoritatea, dacă nu totalitatea poporaţiunii, la alegerile trecute numai *într'un singur cerc* s'a putut validità. Acesta e cercul Caransebeşului, şi *eu* am avut fericirea a fi ales acolo deputat. In urma acestui raport anormal mă aflu şi eu într'o poziţie anormală. Eu a-şi fi în dietă singurul reprezentant naţional al întregului popor român şi intre 413 deputaţi singur eu aşi aveà sarcina de a reprezentà şi validità interesele naţionale ale aproape trei milioane de cetăţeni, interese greu vătămate şi foarte serios ameninţate!

Această sarcina ar întrece modestele mele puteri într'un aşa grad, încât nici cu ideea acestei sarcini nu mă pot împăcà. De altă parte ar fi o tradare faţă de naţiunea română, pentru care totdeauna sunt gata a murì, dacă a-şi abzice de mandatul meu de deputat şi prin aceasta aşi părăsì acest singur cerc al poporului român.

Intre astfel de împrejurări îmi pare rău, că nu-mi pot trimite credenţionalul, ci sunt silit a te rugà respectuos, domnule preşedinte, să ai bunătatea a aduce la cunoştinţa onoratei case, *că eu nu voiu luà parte la desbaterile dietei, nici nu voiu abzice de mandatul meu de deputat.*

Făcând această declaraţie nu pot retăceà, că fiecare deputat maghiar cu sentimente naţionale în locul meu tot aşa ar face.

Dieta în afacerea aceasta, se înţelege, nu poate procedà decât conform acelei măsuri, neuzitate până acuma în alte constituţiuni, pe care legislaţiunea, cu privire la referinţele nesănătoase ale vieţii noastre de stat, a aflat de lipsă a o decretà la anul 1876. Prin aceasta însă totodată dieta însăşi va dovedì înaintea lumii, că *poporul român nu are loc în constituţia maghiară*, cel puţin nu pentru timpul de acum.

Primeşte, domnule preşedinte, exprimarea deosebitei mele stime. Caransebeş, 10 Octomvrie, 1887. *Traian Doda*, m. p deputat ales al cercului Caransebeş». *)

Despre paşii intreprinşi generalul *Doda* şi-a avizat şi alegătorii, adresându-le următoarea scrisoare:

«Iubiţi alegători! Atunci, când prin realegerea mea de deputat dietal al cercului vostru pentru a şasa oară m'aţi onorat cu încrederea voastră, prin aceasta considerând împrejurările actuale mi-aţi dat într'una impulsul spre un pas foarte serios şi important, care între împrejurări normale, sănătoase, nici uzitat nu e, nici justificat n'ar fi, care însă între împrejurări politice nesănătoase, ca acelea în cari se află astăzi statul nostru public, şi în el a noastră iubită naţiune îndeosebi, mie mi-se impune ca un act de împlinire a unei înalte datorinţe morale.

Am trimis adecă dietei ungureşti declaraţiunea mea în scris, că *nici nu voiu participà la lucrările ei, nici ca ales deputat mandatul meu nu-l voiu depune.*

Am făcut acest pas în deplină conştienţă, că comit un act de pasivă renitenţă contra legii, dar l-am făcut, a trebuit să-l fac, sub presiunea nenaturalelor împrejurări politice în cari ne aflăm şi a şi mai înaltelor consideraţiuni morale pe cari a le ignorà nu este permis cetăţeanului de omenie, — de unde şi iau asupra mea răspunderea, deplina răspundere pentru acest act, atât faţă de voi, cât şi faţă de naţiune şi de lumea întreagă.

Pecând pentru mai bună orientare a voastră, conform datorinţei mele, viu a vă aduce la cunoştinţă atinsul pas al meu, fac într'una să urmeze, traduse în limba maternă, în întreg cu prinsul lor, literile pe cari le-am adresat în această privinţă Excelenţei Sale, domnului Toma de Péchy, preşedinte al casei reprezentanţilor ţării. Cetiţi-le, examinaţi, cumpăniţi, consultaţi-vă între voi şi faceţi-vă judecata!

Numai încă două lucruri am a vă pune la inimă.

Pentru cazul de necrezut, ce nici nu pot, nici nu vreau a-l presupune, că pasul meu n'ar fi aprobat de voi, încă de pe acum, din capul locului, trebuie să vă fac cea mai limpede declaraţiune, că în conştiinţa mea de împlinire cu credinţă şi onoare a datoriei mele către tron şi naţiunea mea, reprobarea voaştră de loc nu m'ar alterà. Aţi face însă prin aceea voi

---

Din «*Telegraful Român*», anul 1887, Nrul 101.

înşivă trista mărturie înaintea naţiunii, că nu a-ţi fi fii demni ai acelei naţiuni, pentru a cărei onoare naţională astăzi chemat este a se expune al vostru cerc electoral. Iar dacă aprobaţi pasul meu, precum sunt deplin convins că-l aprobaţi, atunci aminte să vă fie, că e vorba de o luptă mare şi anevoioasă, că astazi nu mai e vorba de un scaun sau de un vot în parlamentul maghiar, nu de oarecari mici concesiuni naţionale, limbistice sau politice, nu, căci în critica situaţiune în care ne aflăm, toate acestea lucruri bagatele şi secundare sunt. Astazi cauza naţiunii întregi, ba mai mult, *onoarea naţională* a poporului român este în joc, a poporului, care prin uneltirile măestriei şi ale forţei, scos din toate poziţiunile constituţionale, şi-a gasit ultimul refugiu în al vostru cerc electoral. Tocmai însă de aceea totdeodată aminte să vă fie, că adeversarii noştri politici toate vor încercà pentru a ne scoate şi din această unică fortareaţă. Să fiţi pregătiţi, că ei, precum lesne de prevăzut este, astădata întru alegerea mijloacelor încă mai puţin scrupuloşi vor fi decât până acum.

De aceea vă zic: Veghiaţi şi păziţi! Să nu vă amăgească şoaptele false, nici să nu vă sparie ameninţările, nici corupţiunea să nu se furişeze în inimile voastre! Fiţi barbaţi şi repet, să nu pierdeţi din vedere, că astăzi chemaţi sunteţi a apără *onoarea şi demnitatea naţiunii.*

Cu aceasta vă salută din inimă, al vostru ales deputat: Caransebeş, în 12 Octomvrie n. 1887. Generalul *Traian Doda* *)

Pe temeiul legii dela 1876, articolul 39, prezidentul camerei ungare a provocat pe generalul *Traian Doda,* ales deputat în cercul electoral al Caransebeşului, ca în termin de 15 zile să-şi prezenteze credenţionalul, căci în caz contrar cercul se va considerà de vacant şi se va ordonà alegere nouă. La această provocare generalul *Traian Doda* a răspuns prezidentului camerei următoarele:

«Stimate domnule preşedinte! In declaraţiunea pe care aţi făcut-o în camera deputaţilor în şedinţa publică din 12 luna curentă aţi recunoscut, domnule preşedinte, că v'a venit la mână scrisoarea mea, în care v'am împărtăşit, atât hotărîrea mea, că nu-mi voiu prezentà credenţionalul de deputat şi că

*) Din «*Tribuna*» 1887, numărul 224.

nici nu voiu abzice de mandatul meu de deputat, — cât şi motivele, cari m'au condus la aceasta hotărîre.

Cu toate acestea, prin scrisoarea de sub numărul 241 pres. 1887 92 ma provocaţi oficios, ca sa-mi prezentez cre·denţionalul, ignorând simplu scrisoarea mea, din motivul pe care l-aţi spus în acea şedinţă, că un deputat, care nu-şi prezintă camerei credenţionalul, nu e deputat şi nu poate venì în atingere cu camera deputaţilor.

Vă rog, domnule preşedinte, să binevoiţi a atribuì numai sincerităţii ce-mi datoresc dacă eu, nainte de a-mi luà libertatea a vă răspunde la preţuita provocare, mă văd silit a-mi exprima convingerea, că nici punctul de mânecare din care aţi purces, nici procedura ce aţi urmat în această cauză, nu se pot aduce în consonanţă cu dispoziţiile legii. In §-ul 86 al art. de lege 33 dela 1874 se spune apriat, că: «preşedintele electoral... proclamă deputat dietal al cercului pe acel candidat, care a întrunit majoritatea absolută a voturilor valide însemnate». Calitatea de deputat este deci independentă de orice condiţiune ulterioară, prin urmare este pe deplin independentă de prezentarea ori neprezentarea credenţionalului, şi este validă din momentul precis, determinat prin lege. Pe baza aceasta fiecare deputat sa bucură de dreptul de imunitate din momentul alegerii, fără privire la verificarea, ori nimicirea alegerii. Şi încât ştiu eu, nu există lege, care ar îndreptăţì pe preşedintele dietei, ca prin o simplă enunciaţiune prezidială să poată detrage aceasta calitate vreunui deputat, proclamat ales după prescrisele legii într'un cerc electoral.

De altcum acest punct de mânecare stă în contrazicere atât de mare, nu numai cu cuvântul clar al legii, ci şi cu natura cauzei, încât D-Voastră, domnule preşedinte, aţi fost necesitat singur a vă abate în faptă dela acest punct de mânecare, absolut greşit, provocându-mă pe mine deadreptul, ca pe deputatul ales în cercul Caransebeşului din comitatul Caraş-Severin, să-mi prezentez credenţionalul, prin ce aţi dovedit în cel mai eclatant mod şi în contrazicere cu declaraţiunea D-Voastre făcută în public, că de fapt mă recunoaşteţi de deputat ales în cercul electoral al Caransebeşului.

Obiectivitatea şi stricta stimă faţă de lege, pe care aţi dovedit-o fără privire de partide, şi care v'a distins atât de mult în poziţia înaltă de preşedinte, mă îndreptăţesc a presupune, că

veţi recunoaşte, cumcă n'aţi fost îndreptăţit a ignorà amintita mea scrisoare. Ba din contră, aţi fost îndatorat a o prezentà în toată forma camerei deputaţilor spre deliberare normală, ca oricare altă scrisoare a vreunui deputat, adresată preşedintelui, dar aparţinătoare competenţei dietei. Şi cu atât mai vârtos mă simţesc îndreptăţit a aşteptà aceasta, cu cât în înţelesul legii comisiunea cenzuratoare, iar în acest caz excepţional comisiunea de incompatibilitate, este singură îndreptăţită a cassà mandatul vreunui deputat, în cazurile stabilite de lege şi în înţelesul normelor existente.

Procedura care e de urmat în cauza mea este de altcum normată în art. de lege 39 dela 1876, la care se face provocare şi în preţuita D-Voastre scrisoare. Atunci, când eu nu am denegat simplu prezentarea credenţionalului, nici nu am întrelasat prezentarea lui prin simplă tăcere, ci *am motivat* această întrelăsare: din partea mea am satisfăcut pe deplin formalităţilor cerute de lege, prin urmare, trebuià să fiu de acea convingere, că şi D-Voastră, domnule preşedinte, veţi aveà înaintea ochilor formele precizate de lege. In înţelesul acestei legi scrisoarea mea trebuià transpusă la comisiunea de incompatibilitate spre competentă deliberare. Iar chemarea acestei comisiuni, în înţelesul paragrafului 7 din citata lege, erà de a decide, că oare există condiţiunile de cari sunt legate consecinţele provăzute în §-ul 5 al acestei legi? Adecă, conform paragrafului 5 comisiunea aveà să cerceteze, că oare justificat-am eu în deajuns neprezentarea credenţionalului meu?

Nu pot presupune, cumcă onoraţii membri ai comisiunei, din punctul lor de vedere politic, vor aflà de motivată întrelasarea prezentării credenţionalului meu. Dar şi în acest caz comisiunea trebuià să enunţe aceasta înainte de ce-mi va puteà detrage în formă legală mandatul.

Atâta, din punct de vedere formal. Incât priveşte meritul cauzei, de sine se înţelege, că nu pot face altceva, decât să susţin în întreg cuprinsul ei declaraţiunea mea din 10 l. c. şi alăturând un duplicat al ei, să vă rog:

Să binevoiţi acest răspuns al meu, împreună cu alăturata scrisoare, să-l transpuneţi prin camera deputaţilor comisiunei de incompatibilitate, singură competentă în cauză.

Sper, că D-Voastră, domnule preşedinte, de astădată veţi satisface rugării mele, cu atât mai vârtos, cu cât eu abia mi-aşi

puteà închipuì un motiv ponderos, care să poată justificà violarea procedurii legale în acest prim caz de aplicare practică a legii, creată de catra legislaţiunea noastră cu privire la astfel de cazuri, excepţionale, dar provenite din relaţiunile noastre politice.

Primeşte, domnule preşedinte, asigurarea séntimentelor mele de adâncă stimă.

Caransebeş, 30 Octomvrie 1887. *Traian Doda* m. p. ales deputat al cercului Caransebeş».*)

Despre primirea acestui răspuns prezidentul camerei a făcut comunicare dietei în şedinţa din 24 Noemvrie 1887, când înainte de a se întrà în ordinea de zi a spus urmatoarele: Inaintez raportul meu prezidial în chestia deputatului dietal *Traian Doda*, ales în cercul electoral al Caransebeşului, comitatul Caraş-Severin. Dupăce numitul deputat, pe lângă toată provocarea mea oficioasă, nu şi-a înaintat credenţionalul, şi în înţelesul celor două scrisori adresate mie nici nu e aplecat a-l prezentà, rog onorata casă să binevoiască a predà chestia aceasta, în înţelesul articolului de lege 39 dela 1876 §-ul 6, comisiunei de incompatibilitate. Altceva cred că nu se poate face. Dupăce domnul Traian Doda a trimis mai multe scrisori, se predau şi acestea comisiunii de incompatibilitate.

Comisiunea a citat apoi în faţa ei pe generalul *Doda*.

In 10 Decemvrie 1887 generalul *Traian Doda* a trimis însă comisiunei următoarea declaraţiune:

«Onorata comisiune, cu provocare la paragrafii 135 şi 137 ai regulamentului casei, prin comunicarea unei copii a procesului verbal despre şedinţa din 30 Noemvrie c., m'a încunoştiinţat, cumcă în cauza alegerii mele va lua hotărîre definitivă în ziua de 14 Decemvrie c. şi totodată sunt poftit, ca până la acel termin să-i aduc la cunoştinţă declaraţiunea mea, sau eventualele mele observări, iar în fine sunt poftit a mă prezentà înaintea comisiunii, sau în persoană, sau prin un plenipotenţiat.

Renunţând prin aceasta la dreptul ce-mi compete, în înţelesul §-lui 125 din regulamentul casei, de a-mi pleda cauza înaintea comisiunii în persoană sau prin mandatar, rog onorata

*) Din «*Telegrafул Român*» anul 1887, numărul 109.

comisiune să fie convinsă, că nu o fac aceasta nici decum din lipsa de respectul ce-i datorez şi pe care bucuros i'l păstrez, ci numai din simpla cauză, că după motivata mea declaraţiune, îndreptata în două rânduri casei reprezentative, nici în faţa onoratei comisiuni nu aş puteà face altceva decât încă odată sa declar, că deoarece deatunci, dela declaraţiunea mea din 10 Octomvrie c. situaţiunea nu s'a schimbat întru nimica, susţin cu firmitate şi astăzi acea declaraţiune, conform careia nici la deliberarile camerei nu particip, nici mandatul nu mi-l depun, cum şi la motivele expuse în acea declaraţiune, cari motive m'au constrâns la acel pas serios, şi, o mărturisesc apriat, între împrejurari normale abià îndatinat.

Mai adaog încă rugarea, ca onorata comisiune apreciind cu seriozitate acele împrejurări nesănatoase politice la cari am avizat şi cari produc astfel de apariţiuni abnorme, — la deciderea acestei cauze să nu aplice numai cinosura formală, fără îndoeală singură îndreptăţită între împrejurări normale, ci să aprecieze această afacere şi din punct de vedere al raţiunilor de stat mai înalte, şi să atragă atenţiunea casei în mod cuvenit asupra simptomaticei însemnătăţi a unor asemenea apariţiuni.

In acest caz onorata comisiune, după a mea nepretensivă opinie, ar împlinì un act de înalt patriotism, iar eu, prin neprezentarea credenţionalului meu aşi fi facut patriei cel mai mare serviciu, pe care ca deputat ales îl puteam face între asemenea împrejurări.

Când am onoare a aduce aceasta în scris, cu îndatinatul respect, la cunoştinţa binevoitoare a comisiunii, cred că am corespuns din destul scopului provocării pe care mi-a adresat-o onorata comisiune. Aştept acum în deplină linişte a conştienţei mele decisiunea comisiunii, căci fie aceea oricum va fi, simţul politic de drept al onoraţilor membri din comisiune nu-mi va denegà recunoaşterea, că în situaţiunea în care am devenit prin alegerea mea de deputat dietal, între împrejurările abnorme, numai un pas onest mi-a mai rămas, declaraţiunea mea din 10 Octomvrie. Caransebeş, în 10 Decemvrie 1887. *Traian Doda.*»*)

Pentru atitudinea sa politică, corectă şi bărbătească, plină de demnitate naţională, generalul *Traian Doda* a primit adrese de aderenţă din toate părţile ţării locuite

*) Din «*Tribuna*» 1887, numărul 273.

de Români, iar alegătorii săi, întruniţi în conferenţă în Caransebeş, în 1 Decemvrie n. 1887, asemenea i au votat o adresă de aderenţă, înmânată numai decât după con'erenţă marelui patriot şi marelui Român prin o delegaţiune monstră, formată din toţi ceice au participat la conferenţă. Generalul *Doda* luând în primire adresa a mulţămit alegătorilor pentru încredere, le-a desfăşurat de nou motivele cari l-au îndemnat să procedeze aşa cum a procedat, şi a continuat astfel: Scopul meu a fost, să deştept pe Români şi totodată, ca vaetele noastre să străbată până la locurile cele mai înalte, ca să vadă şi Maiestatea Sa, că nemulţămirea noastră este mare şi că suferinţele noastre au ajuns de nu le mai putem suportà, pentrucă, dacă eu, ca general, care am sângerat pentru tron şi patrie, sunt silit să fac aceasta, atunci trebuie să fie ceva putrăd în împărăţia noastră şi trebuie luate mijloace spre sanarea răului ... A dat apoi sfat alegătorilor, să fie solidari şi în viitor şi se păstreze nepătată onoarea cercului lor electoral.

In şedinţa din 11 Ianuarie 1888 comisiunea de incompatibilitate şi-a prezentat raportul, în înţelesul căruia mandatul deputatului *Traian Doda* se declară nimicit, din motivul, că s'a împotrivit să-şi prezenteze credenţionalul, conform legii dela 1876, articolul 39. Dieta ia raportul la cunoştinţă şi prezidentul camerei e împuternicit să ordoneze alegere nouă de deputat în cercul electoral al Caransebeşului.

A doua alegere de deputat în Caransebeş.

Terminul pentru noua alegere de deputat în cercul electoral al Caransebeşului a fost pus pe 8 Februarie n. 1888. Cu toatecă erà un ger crâncen şi zăpadă mare, alegătorii s'au prezentat în număr foarte mare în ziua de alegere în Caransebeş, pentru a-şi exercià cel mai frumos drept cetăţenesc. Au venit cam la patru mii şi jumătate de alegători, credincioşi steagului naţional. Alegătorii au făcut mai întâi ovaţiuni generalului *Traian Doda*, în faţa locuinţei sale, iar generalul li-a rostit o vorbire, în care le-a recomandat de candidat pentru

deputaţie pe protopresbiterul *Mihail Popoviciu* din Orşova. Au mers apoi în şiruri închiegate la locul de alegere, unde li s'a comunicat, că ne mai fiind alt candidat, decât numai candidatul naţionalist român *Mihail Popoviciu*, acesta e proclamat deputat ales al cercului Caransebeş.

Alegătorii au mers în piaţa oraşului, unde a fost poftit şi noul lor deputat, pe care l-a bineventat în numele alegătorilor *Ioan Ionaşiu*, asesor consistorial, iar alesul a răspuns, că mulţămeşte pentru încredere, primeşte mandatul, dar fiindcă a aprobat întru toate procedura deputatului de mai nainte, *Traian Doda,* îşi rezervă dreptul de a-şi croì linia de conduită politică în înţelegere cu generalul *Doda.*

Au mers apoi iarăşi toţi la locuinţa generalului *Traian Doda*, spre a-i face din nou ovaţiuni. Generalul le-a mulţămit pentru jertfele aduse cauzei naţionale şi pentru «onoarea făcută acestui cerc electoral, fala tuturor Românilor din patrie .

In urma înţelegerii luate cu ceialalţi fruntaşi ai neamului, nici deputatul *Mihail Popoviciu* nu a întrat în dieta ţării şi astfel cercul electoral al Caransebeşului a rămas şi pe mai departe nereprezentat în dietă. Intocmai cum a făcut generalul *Doda,* a adresat şi *Mihail Popoviciu* o scrisoare prezidentului camerei ungare, pentru a comunicà cuprinsul ei dietei. Scrisoarea erà următoarea:

«Onorată casă reprezentativă! Prin mijlocirea comisiunei de incompatibilitate onorata casă a declarat pe domnul *Traian Doda*, fost deputat al cercului Caransebeş, lipsit de mandatul său, pe motivul, că dânsul faţă cu artificiala nulificare politică a poporului român din Ungaria a declarat de repeţiteori, că nu poate să participe la deliberările onoratei case. Cu ocaziunea nouei alegeri, care a urmat, acest cerc a aprobat ţinuta fostului său deputat, depunând mandatul iarăşi în mânile unui aderent al partidului naţional, cu expresa condiţiune, ca şi acesta din partea sa să ţină la declaraţiunea lui *Traian Doda* din 10 Octomvrie 1887. Prin aceasta s'a rostit acest cerc în mod nedubios, cumcă atitudinea domnului *Traian Doda* a corespuns aşteptării sale. Dar într'una tot prin aceasta mi s'a precizat

şi mie linia de conduită politică, o linie dela care a mă abate opreşte onestitatea politica. Deşi acest moment eminamente subiectiv în sine ar fi deja suficient pentru a-mi regulà ţinuta, el nu este singurul. Aceleaşi motive greu cumpănitoare, cari l-au determinat pe predecesorul meu la un pas, care, recunosc şi eu, că între împrejurări parlamentare normale abià s'ar puteà justificà, sunt acum determinative şi pentru mine, căci ele există şi astazi, neschimbate întru nimica, decât doară numai întru atâta, că prin aceasta a doua alegere li s'a adaos şi în cele exterioare un pond pe care, fireşte, mai nainte nu puteau sa-l aibă.

Dacă cumva în ochii altora, poate ai acelora, cari cunosc relaţiunile naţionalitaţilor dela noi mai mult după nume decât în fondul lor, incidentul a putut să apară ca un contrast de tot irelevant, explicându-l astfel, că a plăcut unui singur deputat a opune propriul sau credeu politic acelui curent puternic pe care-l exerciază de fapt dominaţiunea exclusivă din sferele noastre parlamentare, atunci votul mai nou al cercului meu electoral poatecă a zguduit în câtva această greşită credinţă.

Faptul, că în ţara întreagă astăzi nu există decât un singur cerc naţional nemaghiar unde în butul constituţionalismului nostru unguresc adevărata voinţă a poporului tot mai poate să se afirme nefalsificată, acest fapt, în legătură cu celalalt, că adecă acest cerc electoral, cel mai mare în ţară, cu osută mii de suflete şi cu peste şase mii de alegători, s'a simţit îndemnat a sancţionà în mod solemn şi unanim actul de rezistenţă pasivă al fostului său deputat, face singur necontestabila mărturie despre aceea, că avem înaintea noastră un contrast mai afund. Acest contrast, care ni se înfăţişează aci, la acest punct, este propriamente numai simptoma acelui mai afund contrast în care tendinţele actualei politice de stat în mod necesar trebuià să ajungă cu chiar instinctele de vieaţă ale poporului român. Căci e lucru evident, că o politică de stat, care şi-a făcut de problemă a creà ţării un parlament în care cu exchiderea celoralalte numai o singură rassă să fie reprezentată; o politică de stat, care în toate punctele activităţii sale tinde a identificà interesul comun al ţării cu interesul particular al unei rasse şi pe această cale a inaugurà dominaţiunea unui particularism de stil mai înalt; o politică de stat, care în aceasta artificială identificare de interes caută, nu numai

cel mai eficace mijloc pentru dominaţiunea unei rasse, ci totodată şi condiţiunea sine qua non pentru existenţa ulterioara a Ungariei: zic, asemenea politică de stat e absolut incompatibilă cu interesele esenţiale ale poporului român.

Sau doară nu este aşa? Poate cineva, fie măcar din şirurile aderenţilor politicei de stat, să nege adevarul acestor teze? Nu avem oare fapte necontestabile înaintea ochilor noştri? Şi daca nu am pregetà a negà tocmai fapte notorice, ar puteà oare s'o facă aceasta aderenţii politicei de stat fără să desavueze totdeauna, în toată forma, înseşi principiile conducătoare ale politicei de stat? Sau poate nu e fapt, că în legislaţiunea Ungariei poliglote sunt reprezentate numai interesele naţionale ale unei rasse, ale unei minorităţi, şi înca într'o măsură absolut exclusivă? Pecând de reprezentarea aceloraşi interese ale celoralalte rasse, ale majorităţii, nici vorba nu poate să fie în mod serios. Acest fapt e atât de batător la ochi, încât a atras deja atenţiunea străinătăţii asupra sa. Fireşte, ca ceice cunosc numai relaţiunile noastre etnografice, nu şi manuirea constituţionalismului nostru, abia vor puteà înţelege această apariţiune singulara — şi fără exemplu în analele sistemei reprezentative democratice. Faptul însă nu poate fi negat, întocmai ca şi adevărul, ca aceasta faptă constitue chiar bazele faptice ale întregei noastre politice de stat.

Ori doară nu e fapt, că potestatea de stat consideră de problemă principală a sa aşi pune întreaga putere şi autoritate, toate organele şi mijloacele materiale ale statului, pe terenul politic şi cultural, în serviciul intereselor speciale naţionale numai ale unei rasse? Şi unde este acel aderent al politicei de stat, care ar puteà să facă imputări potestăţii de stat pentru acest înţeles dat chemării sale, fãra ca prin aceasta să abnege totodata însaşi ideea fundamentală a politicei de stat? Sau nu tocmai din contră, fiecare sincer aderent al politicei de stat necesitat este a recunoaşte pe faţă şi fără rezerve, că potestatea de stat, procedând astfel, nu face decât năzueşte, ca să corespundă supremului postulat al acestei politice de stat?

Unde e acel aderent al politicei de stat, care ar voi, ori care ar puteà numai sa voiască să discute faptul, că oare aceasta politică de stat, cu tendinţa de dominaţiune exclusivă a unei rasse, îşi caută ea justificarea politică finală chiar în conservarea proprie a Ungariei, ca stat? Ori doara noi, sau chiar aderenţii

acestei politice de stat au inventat faimoasa teorie despre «singurul element alcatuitor şi conservator de stat?» Sau nu chiar nealterabila convingere, că numai dominaţiunea exclusivă a acestei rasse ar mai fi în stare a garantà durabilitatea existenţei Ungariei, formează în tabăra aderenţilor politicei de stat dogma fundamentala, cu care stă şi cade aceasta întreagă politică de stat?

Şi acum întreb, oare toate aceste fapte, una ca una nedisputabile, nu sunt ele fapte notorice, fapte, pe cari aderenţii politicei de stat nu le-ar puteà negà fără ca totodată să vulnereze de moarte, chiar în inimă, insaşi politica de stat? Aceste fapte însă totodată dovedesc deplinul şi neînfrângibilul adevăr al teselor de mai sus prin aceea, că ni-l scot gol la iveală pe cel mai intim simbure al politicei de stat şi ne arată limpede ca soarele, cumcă acest simbure intim nu e decât identificarea sistematică, după un plan mai mare, a interesului comun al ţării cu interesul specific naţional al unei rasse, şi că aceasta identificare de interese, aşa cum o înţelege politica de stat, constitue o condiţiune sino qua non, nu numai pentru dominaţiunea naţională a unei rasse, ci şi pentru existenţa ulterioară a Ungariei. Pe scurt, potestatea legislativă şi executivă a statului, pusa în serviçiul intereselor specifice naţionale ale unei rasse, cu exchiderea pe întreaga linie a interesului comun al ţării: aceasta este direcţiunea internă, esenţială şi caracteristică a actualei politice de stat!

Are însă moneta şi o altă parte aversă. Dacă adecă nu se poate negà faptul atins, că în dieta Ungariei poliglote sunt reprezentate interesele naţionale numai ale unei rasse, ale minoritaţii; dacă avem în vedere, că lucrul acesta se întâmplă în secolul în care ideea de naţionalitate preocupă spiritele ca nicicând altadată; dacă ne cugetam, că aceasta reprezentaţiune unilaterală există în statul, în care popoarele sale sunt agitate de interesele naţionale poate mai mult decât în oricare altă ţară şi mai puternic decât oricare alte interese; dacă considerăm, că aceasta se petrece în statul care odată a fost deja teatrul unui deplorabil răsboiu civil, când popoarele, astăzi uitate, şi-au varsat sângele pentru egalitatea de drept naţională, proclamată atunci în mod solemn dela înălţimea tronului; dacă în fine nu trecem cu vederea nici mijloacele, a căror aplicare la alegeri e de. publică notorietate: atunci acest drastic anacronism face

eclatantă şi nerefuzabilă mărturie, — că parlamentarismul în Ungaria, acest pilastru fundamental al vieţii noastre de stat, nu corespunde primului şi indispensabilului postulat de adevărata sistemă reprezentativă democratică, nefiind el expresiunea fidelă a celor mai momentuoase interese de vieaţă de cari sunt astăzi pătrunse popoarele, ci bazându-se numai pe o mare, dar goală — ficţiune.

Dacă de altă parte iarăşi clar e ca lumina soarelui, că întreaga această politică de stat e bazată pe identificarea interesului comun al ţării cu interesul specific naţional al unei rasse, nu mai puţin evident este, că şi aceasta identificare de interese, care în mod logic nu poate fi justificata şi nici susţinuta din punct de vedere practic, propriamente încă nu e alta decât o a doua, asemenea de mare, dar tot atât de goala — ficţiune, ca şi cea dintâi.

Astfel de o parte vedem o politică de stat, care cele mai bune puteri ale statului le aplică întru a construì pe temelia alor doua mari ficţiuni, ca pe două pietrii angulare, dintr'un conglomerat de diferite elemente naţionale un pompos stat artificial-naţional, iar de altă parte vedem popoarele încatenate în «libertatea maghiară», dintre cari popoare, unul, cel mai însemnat, acolo unde se poate şi întrucât se mai poate, îşi pune al său *veto* solemn în contra acestei politice de stat. Astfel vedem, cum această politică de stat, deopotriva greşită în fundamentele sale ca şi în scopurile ei finale, împinge prin măiestrie spre un ominos conflict pe acele două popoare, pe cari provedinţa divină pare a le fi avizat pe unul la altul cu interesele lor esenţiale.

In clara şi deplina convingere a acestei solidaritaţí a intereselor, scopul şi înţelesul votului dat la aceasta ocaziune de cercul electoral al Caransebeşului este: *a se indigetà acel conflict de interese, provocat prin greşita politică de stat, a se indigetà acel conflict, nu numai în numele propriu, ci, fie despre aceasta convins tot insul, în numele întreg poporului român!*

In acest sens rog onorata casă a interpretà prezenta declaraţiune, conform căreia, aderând şi eu la principiul pronunţat, că într'un corp reprezentativ, în care poporul român nu are loc, nu poate să aibă loc nici «unicul său reprezentant», — nu pot participà nici la deliberaţiunile sale, dar nici mandatul nu mi-l pot depune, şi astfel nici nu mă simţesc pus în poziţiunea de a-mi prezentà în regulă credenţionalul.

Se poate, că în aprecierea acestei cauze onorata casă se va pune iarăşi pe baze curat formale. Dar eu rog să se gândească, cumca înfăşurându-se ea în propria ei ţăsătură fină formalistică, poate, ce e drept, să ignoreze realitatea, dar răul prin aceasta nici nu-l va vindecà, nici nu-l va ascunde dinaintea ochilor lumii.

Orşova, în 22 Februarie 1888. *Mihail Popoviciu* m. p., alesul deputat al cercului Caransebeş.»*)

Despre paşii întreprinşi deputatul *Mihail Popoviciu* şi-a avizat şi alegătorii, prin scrisoarea următoare:

«Iubiţi alegători! La alegerea de deputat dietal, ţinuta în 8 Februarie st. v. a. c. m'aţi onorat cu mandatul cercului electoral al Caransebeşului, şi eu, care totdeauna am fost credincios programului nostru naţional susţinut de alegătorii acestui cerc, am primit mandatul acestui cerc electoral, unicul în ţara noastră în care nu au putut străbate influenţele contrare programului nostru naţional, ca sa nu ajungă pradă şi ca să fie probat în faţa ţării, că manifestaţiunile antecesorului meu, ale domnului *Traian Doda*, şi atitudinea sa, sunt susţinute de întregul cerc electoral, căci ieşite sunt din inima noastră şi a fiecărui Român.

Votul unanim al D-voastre, iubiţilor alegători, a dat cea mai eclatantă dovadă despre încredinţarea D-voastre în adevăraţii conducatori ai poporului. Votul unanim al D-voastre a realizat speranţa tuturor Românilor pusă în neclintita credinţă a D-voastre cătră tron şi patrie şi în neînfricata alipire cătră drepturile neamului nostru românesc.

În consonanţă cu ţinuta politică a antecesorului meu, a binemeritatului *Traian Doda*, am adresat cătră dieta ţării o declaraţiune, în care am motivat, că nici la lucrările ei nu voiu participà, nici ca deputat mandatul meu nu-l voiu depune. Aştept liniştit rezoluţiunea onoratei diete, şi oricare va fi ea, fiţi siguri, că precum în trecut, aşa şi pe viitor, pururea neclătit voiu fi credincios flamurei noastre naţionale şi voiu conlucrà totdeauna alăturea cu D-voastră pentru drepturile neamului nostru român.

Orşova, în 22 Februarie 1888. *Mihail Popoviciu*, deputatul cercului electoral al Caransebeşului».**)

---

*) Din *Telegraful Român*» anul 1888, Nrul 17.
**) Din «*Tribuna*», 1888 numărul 35.

În 18 Martie n. 1888 deputatul naţionalist român *Mihail Popoviciu* a mai adresat prezidentului dietei ungare o scrisoare de cuprinsul următor:

«Onorate domnule prezident! Dupăce am devenit ales deputat al cercului Caransebeş am îndreptat sub datul de 22 Februarie o declaraţiune catră casa reprezentativa, care declaraţiune a fost comunicată şi prin foi, dar pe care d-ta, domnule prezident, precum văd din raportul despre şedinţa dela 3 Martie a. c. nici măcar a o însinuà casei reprezentative nu ai binevoit, mărginindu-te de a înştiinţà numai atâta, că informat fiind prin ministerul de interne despre alegerea mea, dupăce terminul legal de 15 zile a trecut, m'ai provocat ca să-mi prezentez credenţionalul.

Nu pot să ştiu, dacă este în dreptul prezidentului casei reprezentative, ca acte trimise la adresa casei, după propria sa vedere, să le prezinte, sau să le reţină? Dealtcum nici nu întru în examinarea chestiunii, deoarece este lucrul casei reprezentative de a şti, respective de a statorì drepturile prezidentului ei. Şi de aceea, când viu a răspunde la preţuita provocare din 2 Martie, mă mărginesc a respicà, că raportându-mă la motivele pe cari le-am înşirat şi desfăşurat în amintita mea adresa către casa reprezentativă, conform declaraţiunii mele de acolo, regret a nu fi în poziţiunea de a-mi prezentà credenţionalul, cum mi-se cere.

Primeşte te rog, expresiunea deosebitei mele consideraţiuni. Orşova, în 18 Martie n. 1888. *Mihail Popoviciu,* deputat dietal ales în cercul electoral Caransebeş».*)

Faţă de deputatul *Mihail Popoviciu* s'a observat aceeaş procedură, ca şi faţă de înaintaşul său, generalul *Doda.* Prezidentul camerei l-a provocat să-şi prezinte credenţionalul în termin de 15 zile, iar în şedinţa din 7 Aprilie 1888 a făcut comunicare dietei, că demersurile sale au rămas fără rezultat, deci roagă casa, că după ce s'a făcut tot ce dispune legea în privinţa aceasta şi totuş nu s'a ajuns la rezultat, raportul său să fie trecut la comisiunea de incompatibilitate. Camera decide în acest înţeles. În şedinţa din 5 Maiu 1888 comisiunea propune apoi şi casa decide nimicirea mandatului deputatului na-

*) Din «*Tribuna*», anul 1888, Nr. 54.

ţionalist român *Mihail Popoviciu,* iar prezidentul e împuternicit să iee măsuri pentru efectuirea unei alegeri noue în cercul Caransebeşului.

A treia alegere de deputat în Caransebeş.

La a treia alegere de deputat fruntaşii cercului electoral Caransebeş au căzut de acord să ofere candidatura singurului Maghiar, care s'a arătat cu bunavoinţă faţă de naţionalitaţile nemaghiare din patrie, atât în dieta ţării, cât şi în articole publicate în ziare, lui *Mocsáry Lajos,* care a şi fost ales, iarăş cu aclamaţiune, neavând contracandidat. *Mocsáry* şi-a prezentat în şedinţa din 30 Maiu 1888 credenţionalul şi şi-a ocupat în dietă locul, pe care ai săi de astădată nu i l-au mai dat. Prin alegerea Ungurului *Mocsáry* Românii din cercul electoral al Caransebeşului au voit să dee dovadă, că ei nu sunt duşmani ai poporului maghiar, ci numai ai sistemului de guvernare, inaugurat în patria lor, ai politicei maghiare de stat. Un gest frumos, pe care politicianii maghiari nu l-au înţeles, ori nu au voit să-l înţeleagă!...

Despre faptul, că a fost ales deputat dietal, şi despre motivele cari au îndemnat pe Caransebeşeni ca să-l aleagă deputat, *Ludovic Mocsáry* a fost încunoştiinţat prin următoarea adresă a comitetului electoral al partidului naţional român din Caransebeş:

«Preaonorabile domnule deputat!

Precum este cunoscut, camera reprezentanţilor ţarii a destituit din mandatul lor deja doi deputaţi dietali, aleşi în cercul nostru electoral, din cauza, că dânşii, sub presiunea abnormelor noastre relaţiuni politice necesitaţi s'au crezut a declarà, ca pe cât sustau aceste împrejurari nu pot să participe la deliberaţiunile dietei. Cercul, acum la a treia alegere ce avù loc în urmare, cu voturi unanime te-a ales pe d-ta, preastimabile patriot, de deputat al sau.

Când comitetul electoral al partidului naţional român din acest cerc vine respectuos a-ţi aduce aceasta la cunoştinţă, cu rugarea, ca să binevoieşti a primì acest semn de generală şi sinceră încredere din partea cercului, el ţine de oportun într'una a expune cu toata francheţa scopul şi însemnătatea acţiunii sale

politice, o acţiune fără îndoială între împrejurari politice normale abià uzitată, care acum şi-a găsit încheierea prin alegerea d-tale. Comitetul se simte cu atât mai vârtos îndemnat spre această expunere, deoarece cea mai nouă acţiune politică a partidului naţional român nu numai că n'a fost bine înţeleasă pretutindenea, dar ea în unele părţi a fost luată drept un binevenit incident pentru ridicarea de injuste suspiţiuni şi atacuri, până şi de urgie uneori.

Ba încă mai mult. Chiar şi guvernul ţării n'a pregetat a trage la îndoială în Ungaria marele principiu al libertăţii cuvântului, acest fundamental drept al cetaţenilor, poate numai pentru scopul de a încunjurà faţa cu această acţiune un sistem de intimidare, dealtcum rau nimerit. Prin unele cercuri adecă s'a voit a se găsì în această procedură a partidului nostru naţional o demonstraţiune în general incompatibila cu postulatele constituţionalismului şi în special îndreptata în contra rassei maghiare.

Adevărat în lucru este atâta, că acţiunea tindeà sa fie o demonstraţiune. O demonstraţiune însa, ce nici în general nu contrastează cu principiile constituţionalismului, şi nici măcar aparenţa unei duşmanii faţă de rassa maghiară nu are. Ea, acea acţiune, nu este nici mai mult, nici mai puţin, decât o demonstraţiune în formă ostentativă în contra politicei de stat de astazi.

Aceasta acţiune, provocată prin presiunea abnormelor relàţiuni politice de astăzi, este lucru firesc, că nici nu poate fi măsurată cu măsurătoarea normală a relaţiunilor politice sanatoase. Şi dacă partidul nostru naţional, văzându-se, nu prin vina sa, adus într'o poziţiune de nevoe, s'a crezut necesitat a merge în a sa demonstraţiune politică până la marginea permisibilului constituţional, iar de altă parte, condus de curata intenţiune de a nu înăsprì prin această manifestaţiune conflictul existent, ci de a deschide, dacă ar fi posibil, calea unei complanări, – nu a trecut cu un pas măcar peste acea margine.

Pătruns de convingerea, că acele afunde şi serioase contraste naţionale, cari fac aşazicând să tremure toate fibrele vieţii noastre politice, îşi au temeiul lor singur numai în politica de stat de astăzi, deopotrivă greşită, în scopuri şi în mijloace, el, partidul nostru naţional şi patriotic, s'a crezut în drept şi dator în momentul când această politică de stat pe calea ei fatalistica a ajuns până la punctul de a exchide în faptă din legislaţiunea ţării pe un popor, care constitue a cincia parte a cetaţenilor

statului, — a marcà în mod coraspunzător acest foarte semnificativ şi critic moment în desvoltarea interna a statului nostru.

Aceasta fapta a politicei de stat, care într'o ţară ce cauta a-şi gasì gloria sa precum şi viitorul său în instituţiuni democratice, nu se poate zice decât stupefacatoare pentru poporul nostru în lupta sa constituţionala pentru interesele sale naţionale, vătamate şi ameninţate, denotă o întorsătură politică foarte semnificativă, şi privita din punct mai înalt de vedere ea totodată ne infaţişeaza o însemnatate simptomatică, ce neapărat trebuie sa inspire îngrijiri pentru vieaţa de stat.

O politică de stat a exclusivelor interese naţionale particulare este nu numai absolut incompatibilă cu vitalele interese ale poporului român, ci ea exchide în mod principial, precum aceasta din capul locului se prevedeà, iar prin experienţă s'a dovedit, — orice desvoltare liberă cu adevărat constituţională a statului.

O politica de stat, care în aceeaş măsură, precum ea se apucă a-şi realizà greşitul ei ideal de stat, prin necesitatea logica este constrânsa a înstrainà administraţiunea internă de propria sa chemare, a subordonà postulatele unei drepte şi coraspunzătoare administraţiuni unor consideraţiuni politice, cari zac în afară de sfera unei bune administraţiuni, — o astfel de politică de stat compromite chiar în temeliile ei principale desvoltarea sanătoasa a statului, iar în consecvenţele sale ea trage dupa sine, precum am văzut, deşì poate fără intenţiune, dar în mod inevitabil, o încordată dominaţiune de partid, sistemul de corteşire şi corupţiune politica.

Dar o politică de stat, care în mod principial exchide în esenţa ei constituţionalitatea nefalsificată, care în temeliile sale subsapă vieaţa sanatoasă de stat, în urma urmelor prin reflexul efectelor sale trebuie neapărat nu numai să vateme chiar interesul particular, susţinut astfel prin arte, ci ea pune serios în rizic până şi supremul interes de stat, opera internei consolidari a patriei, şi aceasta în cel mai neresponsabil şi uşuratic mod.

Din aceste intuiţiuni mânecând, partidul naţional, în vederea amintitei fapte pozitive, că adecă poporul român fù exchis din corpul reprezentativ al ţării, nu puteà decât să adopteze atitudinea pe care în fapta a observat-o. În faţa acelei greşite politici de stat, el, partidul nostru naţional, necesitat a

fost a luà o nouă poziţie, conform situaţiei înăsprite, şi a se pune pe punctul de resistenţa pasiva, singur onest între asemenea ımprejurari. El acestui nou punct al poziţiunei sale aveà să-i dee solemna sancţiune a mulţimii alegatorilor prin un al doilea act de alegere, pentru a documentà în mod eclatant, că nu numai inteligenţa, precum aceasta adeseori se crede, ori se afirmă cel puţin din partea adversarilor noştri, ci cu nimic mai puţin se însufleţeşte pentru interesele sale naţionale şi marea massă a poporului, şi întrucât peste tot îi mai este posibil, totdeauna gata e a luptà pentru ele pe cale constituţională.

Dacă prin aceasta partidul naţional a corespuns datorinţelor sale naţionale faţă cu poporul său, el nu mai puţin a avut în vedere şi datorinţele catră patrie. Ambii reprezentanţi naţionali ai noştri, conduşi de aceste sentimente ale datoriei, crezut-au a face un act de patriotism, când prin declaraţiunile lor adresate casei reprezentative, deşì în tonul celei mai intime convicţiuni, şi cu barbătească francheţă, într'una însă cu toata obiectivitatea, cu tot respectul datorit casei reprezentanţilor ţarii şi cu loialitatea ce convine spiritului de fraţietate al poporului român faţa cu poporul maghiar, — s'au năzuit a atrage atenţiunea casei asupra întregei seriozităţi a situaţiunii, asupra defectuozitaţii şi fragilitaţii actualei politice de stat.

De acest sentiment patriotic condus, partidul nostru naţional a decis a încheià această acţiune a sa politică, îndreptata ın mod demonstrativ, cum am aratat, în contra politicei de stat de astăzi, cu prezentul act al treilea de alegere, alegând cu aceasta ocaziune de deputat al cercului un concetăţean de naţionalitate maghiara, pe care solidaritatea cu conaţionalii săi proprii nu-l împiedecă a primì acest mandat.

Din aceasta se invederează, cum credem, din destul şi însemnătatea acţiunei noastre. Respins aproape cu totul de pe terenul de luptă constituţională, partidul nostru naţional şi-a luat refugiul la renitenţa pasivă ca la un azil, pentru a-şi salvà prin aceasta supremul avut naţional: *onoarea naţională.* Caci un postulat al onoarei naţionale a fost, de a-şi ridicà vocea cu toată solemnitatea în contra operei sistematice de nulificare politică a poporului român. Totuşi chiar şi în mijlocul acestei situaţiuni de năpaste, partidul naţional, păstrând viuă conştienţa acelei solidarităţi, care împreună pe ambele noastre popoare, a ştiut sa se ridice deasupra tuturor amaraciunilor prezentului

pentru de a utilizà chiar şi acest act de inculpată tutelă morală spre prepararea unei înţelegeri.

De am cugetà oricum asupra acestei acţiuni, de am crede, că e mare ori mica valoarea ei politică, un adevăr reiese fără orice îndoeala: cele doua, la început memorate atacuri, nimeni nu le mai poate ridicà cu ceva temeiu în contra acestei acţiuni. Aceasta acţiune nu mai poate fi numita nici anticonstituţională, nici inimica rassei maghiare.

Dreptul de renitenţă pasiva în general este un drept atât de natural, de sine înţeles, încât el în principiu nici că poate fi tras la îndoeala de cineva, care peste tot are macar idee de astfel de lucruri. Dar lasând la o parte generalităţile teoretice şi având numai cazul concret în vedere, toţi ceice în acţiunea partidului nostru naţional vreau a gasì un act anticonstituţional se pun evident în contrast cu însaşi legislaţiunea noastra. Aceasta legislaţiune a provăzut astfel de cazuri excepţionale şi nu numai că a restrâns sancţiunea legală asupra inevitabilelor consecvenţe logice, precum: destituirea de mandat, incapacitatea de a mai candidà pe un timp, ci până şi denegarea prezentarii mandatului la casa reprezentanţilor a considerat-o de un act constituţional admisibil, însarcinând prin legea respectivă o speciala comisiune cu examinarea temeiniciei motivelor denegaţiunii şi cu rostirea verdictului asupra acestora.

Apoi de cumva cineva ar voì cumva să susţină absurdul, ca în sine o eventuală diferinţă de vederi între deputatul renitent şi comisiunea de incompatibilitate relativ la temeinicia motivelor invoalva un moment de anticonstituţionalitate, acela de bună seama necondiţionat va trebuì să conceada, că acţiunea partidului nostru naţional din punctul de vedere al legalitaţii este absolut neatacabila, corectă şi constituţională.

Şi dacă fară temeiu este inculparea, ca procederea noastră ar fi fost neconstituţională, apoi interpretaţiunea, că opoziţia noastră, absolut constituţională, în contra politicei de stat de astăzi, s'ar prezentà ca o acţiune ostilă rassei maghiare, trebue sa o declaram deadreptul de *neloială.* Caci nimic nu îndreptăţeşte a confundà şi substituì în mod arbitrar cele două absolut diferite fiinţe, poporul şi politica de stat. In cursul evoluţiunii sale istorice un popor de multeori e necesitat a-şi schimbà politica de stat, conform împrejurărilor schimbate ale timpului, şi după marturia istoriei nu totdeauna aceia au fost patrioţii cei mai

buni, cari mai aprig s'au opus probatului principiu antic: *Justitia regnorum fundamentum*», şi şi mai puţin au fost inimici ai patriei aceia, cari altfel au cugetat în această privinţă.

Dar tocmai de n'am voì să considerăm aceasta folositoare doctrină a istoriei, ar fi sa recugetam, că intoleranţa ortodoxiei politice, care în toţi cei de altă cugetare nu văd contrari politici, ci duşmani, din punctul de vedere al adevaratului constituţionalism de loc nu este admisibilă, chiar abstragând dela experienţa, că a priori nimic nu compromite politica noastră de stat atât de greu ca aceea, când necesitaţi suntem a ne folosì întru apărarea ei de mijloace atât de nepermise. Nu-i vorba, ştim noi, durere, prea bine, că raul acestei intoleranţe politice, care la noi a patruns deja aşa de afund, nu se poate desrădacina prin câteva lămuriri binevoitoare. Cu atât mai vârtos însa ni se impune datoria de a respinge cu toată rezoluţiunea şi chiar cu indignaţiune bănueala cea nedeamnă ce se ridică asupra partidului nostru naţional, că în aceasta opoziţiune a sa în contra actualei politice de stat ar fi condus de oarecare duşmănie faţă de rassa maghiară.

Cu voce înaltă cutezăm a enunţà, ca în ţara întreaga nici un popor şi nici un partid nu există atât de intim, profund şi sincer pătruns de sentimentul acelei solidaritaţi, care leagă chiar cu interesele sale existenţiale în mod între toate împrejurarile nedesbinabil poporul român de cel maghiar, ca tocmai poporul român şi partidul sau naţional. Adevărat, că noi aceasta solidaritate nu o cuprindem în acel înţeles, ca să recunoaştem de patriotic obligament al nostru a ne însufleţì în marea lupta pentru existenţa noastră naţională de o politică de stat ţintitoare la nulificarea politică a poporului român.

Te vei fi convins din acestea, domnule deputat, cât de fară cale şi fără temeiu sunt atacurile ce din incidentul acestei acţiuni au fost ridicate în contra partidului nostru naţional. Dar partidul nostru naţional nu numai că a procedat în mod constituţional, inspirat de sentimente sincere pentru naţiunea sora, ci de astădată a profitat de ocaziune pentru a da, pe cât i-a stat în putinţă, o faptică proba despre sentimentul său prin aceea, că a ales deputat al acestui cerc, la aceasta a treia alegere, pe un cetăţean de naţionalitate maghiara.

Partidul nostru naţional adecă a procedat în determinarea sa de a încheià aceasta a sa acţiune prin acest act de alegere

din consideraţiunea, că deoarece aceasta acţiune nici nu aveà şi nici nu puteà sa aibă de ţintă *trunchiarea parlamentului*, ci scopul ei propriu a fost numai acela, de a semnalà de tot limpede noua sa poziţiune faţă cu noua situaţiune a politicei de stat, inscenarea unei serii infinite de alegeri moarte nu s'ar potrivì, nici cu seriozitatea acestei acţiuni, şi nici cu demnitatea casei reprezentanţilor ţării. Iar încât pentru persoană, ochii noştri, o marturisim pe faţă în ţara întreagă, nu puteau fi îndreptaţi decât numai asupra unui om, asupra dtale, preastimate patrioate, căci putem să o spunem fară a voì sa-ţi atingem modestia, că cele două supreme virtuţi politice, iubirea de dreptate şi curajul proprielor convingeri, în nici unul al doilea din ţară nu s'au dovedit întrunite în măsura atât de mare, ca tocmai în domniata!

Ştim prea bine, ca poziţia politică a dtale alta este decât a partidului nostru naţional, şi dacă noi totuşi depunem în mânile dtale mandatul cercului nostru, noi prin aceasta atât de puţin părăsim a noastră proprie poziţiune, cât de puţin ne trece prin minte a cere, ca dta să părăseşti pe a dtale. Motivul conducător pentru noi la aceasta manifestaţiune de încredere este: aţi prestà în parte tributul recunoştinţei noastre. Pentru aceea te rugăm să primeşti în cel maí amical mod mandatul ce-ţi oferim din acel sentiment. Noi, din a noastră parte, lasam deplin probatului dtale simţ de dreptate, înţeleptei dtale judecaţi şi curatului dtale patriotism, a reprezentà în legislaţiune cauza, nu a noastră, ci a *patriei*.

Caransebeş, în 13/26 Maiu. Comitetul electoral al partidului naţional din cercul Caransebeşului. (Urmează 27 de subscrieri)».*)

La cele cuprinse în adresa aceasta *Ludovic Mocsáry* a raspuns prin coloanele ziarului independist *Egyetértés*» următoarele:

«Mult stimate comitet! Am primit preţuitele rânduri prin cari binevoiţi a mă încunoştiinţà despre alegerea mea de deputat dietal în cercul Caransebeşului; şi o faceţi aceasta cu o însoţire de lamuriri obiective, cari pe deoparte luminează pe deplin antecedenţele faimoase ale acestei alegeri, pe de altă parte demarcă vădit raporturile pe cari va trebuì să le susţin cu alegatorii cercului Caransebeş.

*) Din *Tribuna*» 1888, numărul 111.

Înainte de toate aş dorì să dau tributul mulţămirilor mele, atât stimabililor membri ai comitetului, cât şi celorlalţi concetăţeni ai mei, cari au binevoit a mă onorà cu încrederea lor. Primesc mandatul cu sentiment de recunoştinţă; şi o fac aceasta cu atât mai vârtos, cu cât declaraţiunile onoratului comitet au împrăştiat toate îndoielile ce s'ar fi ivit în internul meu în acea privinţă, că oare aş fi în stare a răspunde unei astfel de învitări?

Onoratul comitet arată cu multă obiectivitate şi cu mult spirit înţelesul evenimentelor, cari au precedat în cercul Caransebeş pe aceasta din urmă alegere. El arată, că dacă partidul naţional român s'a văzut nevoit a se întinde după instrumente mai ascuţite, cauza e, că şi faţă de el situaţiunea a devenit mai acută în urma procedărilor, cari au rezultat excluderea aproape totală a partidului naţional român din dieta ţării. Din partea mea fie-mi permis a revocà în memoria onoratului comitet, că eu de multă vreme deja mi-am exprimat vederea, că greşite, nedrepte şi vătămătoare sunt pentru Români: împărţirea cercurilor electorale ardeleneşti şi stabilirea censului cu totul deosebită de celelalte părţi ale ţarii. Şi această stare nu numai că s'a menţinut şi mai departe, ci, durere, s'a desvoltat prin aceea, că cu ocaziunea alegerilor ultime, în urma activităţii guvernului şi a deosebiţilor factori ai societăţii, poporul român a fost pus în neputinţă de a-şi exercià drepturile sale constituţionale prin participarea la alegerile de deputaţi, nici chiar prin celelalte părţi ale ţării. E greşită această procedere, pentrucă prin ea nu poţi să ajungi la alt rezultat, decât numai la cel al falsificării principiului de reprezentaţiune. Greşită e mai ales de aceea, fiindcă contrazice egalităţii şi dreptăţii, şi numai acestea ne pot da firul Ariadnei, care ne-ar puteà scoate din labirintul chestiunii naţionalităţilor.

Dacă partidul naţional român nu s'a mulţămit cu starea mai deplorabilă a lucrurilor, şi pentru învederarea acesteia a recurs la instrumente mai ascuţite: putem să ne plângem de formarea în acest fel a raporturilor, în procedere însă nu putem să vedem altceva, decât manifestarea sentimentului de dreptate, o dovadă, că poporul român ţine mult la drepturile şi datorinţele sale de a-şi da concursul pentru rezolvarea afacerilor curente şi publice, că vrea să-şi ţină locul la masa drepturilor constituţionale.

Nici nu mă îndoesc, că nervositatea născută în opinia publică asupra afacerilor din Caransebeş va da loc în curând unei aprecieri mai sanătoase, cu atât mai vârtos, că partidul naţional român, atunci când a făcut, ca reprezentaţiunea ţării nu numai sa nu fie ciuntita, ci totodată l-a onorat pe un Maghiar cu încrederea sa: prin acest fapt cu tot dreptul se poate provocà la aceea, că respectează instituţiunile statului şi că la acţiunea de faţa nu a fost condus de porniri duşmănoase faţă de Maghiari. Şi cu privire la aceasta fie-mi permis a mă provocà şi de astădata la aceea, că se poate privì de simptom îmbucurător manifestarea simpatiilor faţă de mine, că în ciuda tuturor neînţelegerilor şi frecărilor nu există între Români şi Maghiari nici o antipatie neînvingibilă.

Când onoratul comitet circumscrie natura mandatului meu, o face aceasta cu atâta francheţă şi cavalerism bărbătesc, încât îmi aduc aminte, că supranumirea de generoasa *gens hungara* atunci am meritat-o ca o proprietate a tuturor locuitorilor patriei, când lumea n'a făcut deosebire între naţionalităţile din ţară. Onoratul comitet constată, că principiile mele politice se deosebesc de cele ale partidului naţional; şi dacă totuş îmi oferă mie mandatul de deputat, prin aceasta nu renunţă la poziţia sa, dar nici prin gând nu-i trece de a cere dela mine aceasta. Probabil, că aş apărea cam echivoc înaintea unora prin accentuarea acestor contraste, de aceea fie-mi permis a mă provocà la preţuita scrisoare a onoratului comitet, prin cuprinsul căreia eu mă simţesc cu desăvârşire liniştit. Dealtfel aţi accentuat cu multă vigoare, că nu e popor şi nu e partid în această ţară, care ar fi atât de pătruns de sentimentul solidarităţii pentru conservarea intereselor de existenţa între Maghiari şi Români, ca poporul român şi partidul naţional român. Dar afară de accentuarea acestei solidaritaţi, tot cu atâta putere văd exprimată şi aceea vedere, că actuala politica de stat «pune în joc în mod uşuratic şi nejustificabil interesele primordiale ale statului şi marea operă a consolidarii interne a patriei noastre». Partidul naţional român aşadară e pătruns de sentimentul necesitaţii consolidării interne a patriei, prin urmare interesul de căpetenie al statului şi pentru el e tot acelaş, care e pentru Maghiari. O astfel de întâlnire a intereselor şi concepţiunilor lor are o influenţă binefacătoare asupra raporturilor noastre, sub presiunea cărora vom aflà drumul şi modul, — pentrucă trebuie să le aflăm, — pentru aplanarea

acelui contrast, care va fi existând între programul partidului naţional şi între programul al carui aderent sunt şi eu.

Onoratul comitet nu cere, ca eu să reprezent cauza naţiunei române, ci numai cauza *patriei*. O astfel de exprimare a dorinţei de faţă perde deosebirea acută ce s'ar puteà pune între cauza naţiunii române şi între cauza patriei, şi fie-mi permis a sperà, că dacă fiind în serviciul cauzeì patriei n'aş puteà lăsà la o parte legăturile strânse, ce după a mea parere există între aceasta cauză şi între cauza naţiunii române, cred că nu voiu întimpinà desaprobari pentru eşirea afară din cadrul însărcinării mele.

Fie-mi permis a amintì o împrejurare pentru care nu le pot despărţì pe aceste doua cauze. Eu, care recunosc fără încunjur justeţa conştienţei naţionale, care ştiu, şi experienţa o dovedeşte în mod infalibil, că cultura nu are motor mai puternic decât ambiţiunea naţionala, care recunosc, că nu numai existenţa cutarei rasse, ci chiar şi existenţa ţărilor e chestiune de cultura, sunt pe deplin convins, ca năzuinţele atât de vigoroase pentru cultură la Românii din patria noastra nu numai că ar fi un pas greşit ale concentrà în cadrele culturii unitare, dar ar fi în interesul chiar al patriei comune, ca statul să le părtinească în mod just şi echitabil.

D-Voastră mi-aţi dat mână liberă. Cu toate acestea fie-mi permis a declarà acum, când sunt de nou chemat pentru cariera de deputat, că sunt strâns legat şi astăzi de acele convingeri, cari m'au condus şi pâna acum pe terenul afacerilor noastre publice.

Sunt strâns legat şi astazi de acele vederi, pe cari le-am avut şi până acum în chestiunea independenţei statului nostru şi în chestiunea naţionalitaţilor. Aceste chestiuni primordiale sunt în strânsa legatură cu convingerile mele. Ungaria numai atunci va fi în stare a-şi eluptà independenţa de stat, dacă prin crearea bunelor relaţiuni între deosebitele naţionalitaţi se va realizà consolidarea internă a statului. A primì în pace faptul, că în patria aceasta locuesc deosebite naţionalităţi, a cumpănì fară preocupare şi cu dreptate ceeace pretinde pe deoparte egalitatea, pe de alta parte unitatea statului: eată unde zace posibilitatea, pentruca să cream relaţiuni bune şi pentruca să punem o baza solida independenţei statului, pe când o nazuinţa, care se razimă pe factori îndoelnici şi ţinteşte la scopuri nerealizabile, nu poate

să producă decât numai periclitarea sorţii şi a viitorului patriei. Cu adâncă stima: Andornak, 28 Maiu 1888, plecat serv: *Ludovic Mocsáry*, deputat dietal».*)

Procesul generalului Traian Doda.

Cele cuprinse în scrisoarea trimisă prezidentului camerei ungare, generalul *Traian Doda* le-a adus, cum am vazut, şi la cunoştinţa alegătorilor săi din cercul electoral al Caransebeşului, în forma unei proclamaţiuni, tipărită şi împărţită prin toate comunele din graniţa militară de odineoară. Pentru proclamaţiunea aceastą puterea de stat i-a făcut însă generalului *Doda* proces de presă, care a ajuns să fie judecat în faţa curţii cu juraţi din Arad. Erà generală părerea, că procesul e lipsit de orice temeiu juridic, şi de aceea *Alexandru Mocsonyi* a ţinut de necesar să-şi rostească cuvântul asupra acestei greşeli politice, săvârşite din partea guvernului, în următorul articol de ziar, publicat în foaia *Luminătorul* din Timişoara:

«Când mai întâi s'a ivit prin ziaristică faima despre un proces de presă contra domnului *Traian Doda*, din incidentul declaraţiunilor sale către dietă şi către alegătorii săi, am considerat aceasta faima de scornitură ziaristică. Din actele publicate în «*Luminătorul*» văd însă, că procurorul de stat întru adevăr încriminează acele declaraţiuni.

Este un lucru mult mai cunoscut, cumcă aderenţii politicei de stat la noi monopolizează astăzi până şi patriotismul, decât să mă mai poată mirà, că procuratura de stat resimte un spirit antipatriotic din opoziţiunea determinată, dar peste tot legala, a domnului *Traian Doda* contra acestei politice de stat, şi suntem cu mult mai deprinşi cu asemenea insinuaţii, decât să nu fim faţă de ele aproape indiferenţi. De aceea nici nu voiu întrà mai pe larg în discusiune asupra lor. Totuş pare-mi-se, că prea departe se merge, când acum deja până şi dreptul de libertate a cuvântului, aş puteà zice unicul drept politic, pe care partida noastră naţională, până acuma cel puţin, deşì nu pe vreo bază sigură constituţională, ci cum aş zice, prin scutul unui oarecare tact oportunistic al guvernului, «tout bien que

*) Din *Tribuna*» 1888, numărul 114.

mal», mai poate să-l exercieze, prin forţate substituiri de concepte se încearcă a ni-se curmà.

Este deja o opiniune, căreia eu încă cu mulţi ani mai nainte i-am dat expresiune şi în care de atunci experienţa a putut numai să mă întărească, cumcă la noi în Ungaria instituţiunea juriului, în materie de presă, pe cât timp diferinţele noastre naţionale nu vor fi regulate în mod satisfăcător, n'ar puteà să ofere garanţă sigură pentru o justiţie imparţială, nici în forma, ca curţile cu juraţi să fie instituite şi printre naţionalităţile nemaghiare, şi nici în forma actualmente întrodusă la noi, aşa, că aceste judecătorii funcţionează numai în centre curat maghiare, ori în preponderanţă maghiare. Pentrucă, fireşte, în cazul dintâi autoritatea de stat ar da din mână siguranţa de represiune în cazuri de penalitate prin eventuale, cu adevărat ilegale excese de ale presei maghiare, dar tot asemenea nediscutabil e, că în ceastălaltă actuală modalitate, cetăţenii nemaghiari trebuie să renunţe la o graniţă reală a dreptului lor de libertate a cuvântului. Căci având în vedere, că procesele politice, avizate juriului spre deliberare, în prevalentă majoritate derivă chiar din diferenţele noastre naţionale, juraţii în cazul anterior ar fi, iar în cazul cestalalt *sunt* judecători în propria cauză, ceeace deşì nu exchide tocmai posibilitatea de a se aduce verdicte câteodată imparţiale, totuşi foarte puţin garantează aducerea de asemenea verdicte. Cred că nu voiu fi zis prea mult când afirm, că noi ne bucurăm şi de acest drept politic fără nici o garanţă constituţională reală. Şi cu asemenea cuvânt pot să susţin, că noi în cazul de faţă avem de a face cu o arbitrarie, cu o forţată permutare a conceptelor. Căci nu alta, decât o patentă permutare a conceptelor este, când procurorul de stat în rechisitorul său preface opoziţiunea lui *Doda* în contra actualei politice de stat, — opoziţiune, ce e drept, rezolută, dar peste tot constituţională-legală, o opoziţiune, la a cărei manifestare, generalul, precum în mod nedubios arată întreg tenorul declaraţiunilor sale, la orice alta puteà să se cugete, numai la o ţinută ostilă nu faţă de rassa maghiară, despre care nici măcar cu un cuvânt amintire nu se face prin toate scrisele sale, — zic, această opoziţiune a sa în contra politicei de stat o preface într'o nelegală provocare la ură în contra rassei maghiare!

Tot asemenea nu este decât o a doua, tot atât de puţin justă preschimbare de concepte, când procurorul relativ la

enunciatul pe care l-a făcut generalul cu privire la a doua alegere de deputat, — care atunci erà în perspectiva când s'a adresat catră alegători spunându-le, că «e vorba de o grea şi anevoioasă lupta», aşadara a fost o absolut legală şi licită preparare a alegătorilor pentru o legală lupta electorală, — vine şi tinde a o straformà aceasta într'o provocare la lupta ilegală în contra unei rasse!

Acest enunciat apoi al lui *Doda*, precum şi afirmarea, că poporul român prin arta şi forţă e scos din toate poziţiunile luptei constituţionale şi ca la noua alegere va fi vorba de onoarea naţională a poporului român: formează, după arătarea procurorului de stat, substratul unei sumuţari la ura contra rassei maghiare.

Întru adevăr, dacă constatarea faptului, că graţie binecunoscutei noastre practice la alegeri, poporul nostru astazi încă numai într'un cerc este pus în poziţiunea de a-şi alege pe deputatul său naţional; dacă admoniţiunea către alegatori, că are sa fie o grea luptă electorala şi dacă un apel la onoarea naţionala a alegatorilor poate să constitue delictul agitarii la ură contra oricărei alte naţionalitaţi, — atunci aşa cred, ca tot omul nepreocupat va trebuì să admită, că avem acì a face cu permutări de concepte absolut nepermise şi forţate.

Eu sigur că ţin cu rigoare şi scrupulozitate la respectul către lege, şi aceasta nu tocmai din temere de pedeapsă, ci din motivul, că consider oareşcum de un postulat al decorului politic şi pun un fel de ambiţiune întru a respectà cât mai conştienţios legile, pururea şi pretutindenea, unde în total mai sustau referinţe legale: dar pe lângă toate acestea trebuie să mărturisesc cu toată francheţa, că mie fiecare din atinsele construcţiuni îmi apare, precum în fond pe deplin motivata, asemenea şi din punctul de vedere al legalităţii atât de puţin atacabilă, încât un singur moment nu a-şi fi pregetat a le rostì acestea, ori altele asemenea lor în public, pe lângă tot respectul meu cel mai conştienţios faţă de lege. Când odată în Ungaria nici astfel de cugete nu va mai fi permis a exprimà în public fără pedeapsă, atunci vor înţelege toţi, că în desvoltarea constituţională a statului nostru am ajuns deja la punctul, unde chiar şi acest drept, până acum tolerat, nu mai este compatibil cu oficiala idee de stat. *Alexandru Mocsonyi*».*)

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1888, numărul 21.

Pertractarea acestui proces de presă, sensațional prin faptul, că a fost intentat generalului *Traian Doda* numai din motive *politice*, întocmai cum făcuse guvernul de pe atunci și cu marele naționalist și fruntaș al Sârbilor, *Svetozar Miletici*, s'a ținut în fața curții cu jurați din Arad la 17 Septemvrie nou 1888.

Acuzatul, generalul *Traian Doda,* nu s'a prezentat la pertractare. S'a prezentat însă apărătorul său, advocatul *Eötvös Károly* din Budapesta, care a prezentat tribunalului plenipotența și a justificat absența acuzatului prin un morb grav de care suferea. A cerut apoi ținerea pertractării și în absența acuzatului, pe care-l va reprezentà dânsul.

La cererea procurorului tribunalul decide însă, că *nu admite* reprezentarea acuzatului prin advocat, deci *nu permite* advocatului acuzatului să participe la pertractare. Se ascultă numai rechisitorul procurorului, care scoate vinovat pe generalul *Doda* pentru *agitație*, jurații se retrag pentru a răspunde la cele trei întrebări ce li s'au pus, și verdictul este un *vinovat*, rostit cu unanimitatea voturilor.

La croirea pedepsei momente ușurătoare nu au fost luate în considerare, iar ca moment agravant a fost socotită împrejurarea, că acuzatul, care a săvârșit agitația, e om de cultură mai înaltă, deci pus în măsură de a ștì, că prin aceeace a făcut *a vătămat legea.* Tribunalul regesc din Arad a adus deci următoarea *sentență:* «*Traian Doda*, general ces. reg. în pensiune, născut în Prilipeț, de 66 de ani, se declară vinovat pentru delictul agitației săvârșite în contra naționalității, circumscris în alineatul al doilea din §-ul 172 al codului penal, și pentru aceasta se condamnă în sensul §-lui 172, cu aplicarea §-lui 90, *la doi ani închisoare și la o amendă în bani de 1000 fl.* pentru scopurile amintite în §-ul 1 al art. de lege VIII. din 1877, iar în caz de insolvență se judecă la prelungirea robiei cu trei luni. Mai departe dator este în termin de 15 zile a plătì 62 fl. 20 cr. spese judecătorești și 4 fl. 40 cr. interpretului, sub greutatea execuțiunei».*)

*) Din «*Telegrafijul Român*», anul 1888, numărul 94.

Despre fazele prin cari a trecut acest proces ne dă lămuriri rugarea generalului *Traian Doda*, înaintată deadreptul Monarhului, în 11 Iulie 1889. Ea sună astfel:

«Maiestatea Voastră!

Daţi-i Maiestatea Voastră unui veteran al armatei ces. reg. preagraţios voie să apeleze la iubirea de dreptate a Maiestăţii Voastre.

Am fost ales la 20 Iunie 1887 deputat pentru dieta ungară. Ţinând seamă de împrejurarea, că Românii, după importanţa lor al doilea popor din Ungaria, aproape trei milioane de suflete, graţie practicei noastre electorale din destul cunoscute, numai într'un singur cerc s'au putut validità, m'am văzut moraliceşte obligat a face prin o scrisoare dela 10 Octomvrie 1887 prezidentului dietei cunoscut, că nu voiu luà parte la desbaterile dietei, dar nici nu voiu renunţà la mandatul meu de deputat.

Deoarece nulificarea mandatului meu şi excrierea unei alegeri noue erà de prevăzut, am adus această scrisoare, dimpreună cu declaraţia mea dela 10 Octomvrie 1887, la cunoştinţa alegătorilor mei. Alătur aicí aceste două acte, în limba germană şi română.

Până la 17 Decemvrie 1887 am fost deputat dietal. Declaraţiunea oficială a mea către alegătorii mei a fost luată drept obiect pentru o acţiune de presă. Am fost învinovăţit de a fi agitat pe poporul român la ură contra naţiunii maghiare. Pasagele încriminate sunt subliniate cu roşu. La 18 Februarie 1888 am stat în faţa judecătorului de instrucţie şi mi-am dat fasiunea la protocol. Aici dau partea esenţială a fasiunii mele:

«Declaraţiunea publicată de mine nu cuprinde nici un fel de aţâţare, fie contra naţionalităţii maghiare, fie contra vre-unei alte naţionalităţi, cum nu cuprinde nici un fel de aţâţare contra vre-unei confesiuni ori clase, ceeace nici nu a fost în intenţiunea mea. Cred din contră, că prin ea am împlinit o datorie de lealitate faţă cu tronul, faţă cu patria şi faţă cu poporul român. Sub «verhängnissvoll» şi «kämpfen» nu am înţeles alta, decât agitaţiunile şi lupta electorală, cari se iviseră în alte cercuri şi la cari aveau să fie expuşi şi alegătorii mei, dupăce se va fi declarat de nimicit mandatul meu şi se va fi excris în cercul electoral al Caransebeşului o nouă alegere; şi în legătură cu aceasta sunt şi expresiunile pe cari le-am cualificat de intrigi, sub ce înţelegeam apucăturile întrebuinţate la alegeri. Acestea

sunt dealtfel lucruri cunoscute, le cunoaştem dela alegerile din Dunaszerdahely şi Kaposvár.

Expresiunea, că onoarea poporului român e pusă în joc, nu are înţelesul pe care îl atribue acuzatorul public. Erà vorba de aceea, că în urma nulificării mandatului meu se va excrie o nouă alegere, iar noi Românii ţinem foarte mult la aceea, ca cercul electoral al Caransebeşului, a cărui poporaţiune este în partea cea mai mare română, să fie conservat pe seama partidului, un scop pe care-l socotesc drept o chestiune de onoare pentru partid. E deci lucru firesc, că atunci, când erà vorba nu numai de nulificarea mandatului meu, ci şi de aceea, ca la noua alegere cercul electoral să fie conservat pentru partid, eu scrisesem, că vorba nu e numai de un scaun şi de un vot, ci onoarea poporului român e pusă în joc, fiindcă noi consideram de lucru important, ca cercul electoral al Caransebeşului să fie conservat pentru partidul naţional».

Mă mărginesc acum a face numai următoarele observari: În acele acte e scoasă la iveala opoziţiunea mea hotărîtă, dar constituţionaliceşte cu desavârşire legală faţă cu actuala politică de stat.

Din întregul tenor al declaraţiunii mele iese în mod lămurit la iveala, că la orişice mă puteam gândì mai curând decât la o atitudine ostilă faţă de rassa maghiară, căci eu despre aceasta nu am făcut în acte nici măcar cu un singur cuvânt amintire.

Procuratura de stat a binevoit să prefacă această opoziţiune legală contra politicei de stat într'o aţâţare nelegiuită la ură în contra rassei maghiare!

Tot astfel o nepotrivită intervertire de noţiuni este a preface enunciaţiunea, — vorba e de forţarea unei lupte mari şi grele, — pe care am adresat-o alegătorilor în vederea alegerii a doua, care erà pusă în perspectivă, a preface deci o pregătire legală cu desăvârşire permisa a alegătorilor pentru legala luptă electorală în o aţiţare la o nelegiuită luptă de rassă. Iar aceste enunciaţiuni, precum şi zicerile, că «poporul român cu meşteşugire şi cu forţa a fost scos din toate poziţiunile luptei sale constituţionale» şi că «la noua alegere onoarea naţionala a poporului român e pusă în joc», — sunt un fel de apel la onoarea naţională a alegătorilor şi nu pot sa constitue delictul aţiţării la ură contra vre-unei naţionalităţi.

La 28 Aprilie 1888 am avut nenorocirea de a fi fost atins de un atac de apoplexie. Jumatatea dreaptă a corpului mi-a fost paralizată, gura mi-s'a tras la o parte, facultatea de a vorbì şi a gândì mi-s'a pierdut.

In urma atacului de apoplexie şi a vârstei mele înaintate starea sanataţii mele, la început de tot îngrijitoare, s'a îndreptat foarte pe încet. Chiar şi acum sufer de paralizie persistenta, care împedecă mişcarile mele şi mersul regulat al gândirii mele şi mă sileşte să ma feresc de alteraţiuni şi de emoţiuni mai mari.

În primul stadiu al boalei mele am fost citat de către tribunalul din Arad, ca judecatorie de presa. Deoarece atunci zaceam în pat, sora mea a obţinut în virtutea unei adeverinţe medicale amânarea pertractării finale. Despre citarea aceasta am luat cunoştinţă abià la 16 August 1888, când mi-s'a prezentat noua citaţiune, pentru pertractarea finală pusa pe 17 Septemvrie 1888.

La 16 August 1888 eram, atât fiziceşte, cât şi sufleteşte, cu desăvârşire incapabil de a ma conformà citaţiunei. I-am trimis apărătorului meu Carol Eötvös adeverinţa medicală, care constatà incapacitatea mea, rugându-l să mă apere la 17 Septemvrie în faţa curţii cu juraţi din Arad.

Pertractarea s'a ţinut în ziua aceasta. Şi s'a petrecut un lucru ne mai auzit. Eu nu eram de faţă, dar mi-am justificat în mod legal neînfăţişarea. Când am fost chemat, s'a înfaţişat Carol Eötvös, ca să-şi prezente plenipotenţa ca apărătorul meu, şi a anunţat, ca eu din cauză de boala sunt împedecat a mă înfaţisà. Vincenţiu Cserna, substitutul procurorului suprem, ca acuzator public, provocându-se la §-ul 80 al procedurii cere însă, ca Carol Eötvös să nu fie admis ca apărător, deoarece în cazul neînfăţişării acuzatului curtea cu juraţi are să-şi pronunţe verdictul numai pe baza acuzaţiunii.

Carol Eötvös se provoacă la faptul, că legea nu exclude apărarea în absenţa acuzatului, şi citeaza un caz concret dela curtea cu juraţi din Dobriţin, unde un proces de presă a fost pertractat în absenţa acuzatului, admiţându-se apararea lui.

Tribunalul decide să nu fie admis apărătorul. Eötvös anunţa recurs de nulitate. În urmă prezintă două acte cu rugarea, ca să se dispună cetirea lor în cursul pertractării. Prezidentul refuză primirea acestor acte, dupăce apărătorul n'a fost recunoscut din partea tribunalului.

Discursul de acuzare al acuzatorului public Cserna e saturat de afirmaţiuni volnice. Am fost în urmă, drept pedeapsă pentru nesupunere, condamnat in contumatiam, pentru aţiţarea naţionalităţilor, pe baza §-lui 172 din codicele penal, la doi ani recluziune şi 1000 fl. amendă în bani, iar în cazul neplatirii la încă trei luni recluziune, precum şi la platirea cheltuielilor de proces, cu ameninţarea execuţiunii.

Aparătorul meu a prezentat după pertractare cerere de nulitate, dar nu i-s'a dat urmare. S'a pus o nouă pertractare, pentru ziua de 12 Decemvrie 1888. Tribunalul din Arad, deşi aveà cunoştinţă despre greaua mea îmbolnăvire, care a facut cu neputinţă înfăţişarea mea, a luat dispoziţiunea, ca vicecomitele comitatului Caraş-Severin să mă ducă eventual cu brachiu în faţa lui.

Eu eram faţa cu aceste masuri, cari prin nimic nu se pot justificà, neputincios, fiindcă eram bolnav. La cererea apărătorului meu, pertractarea finala a fost amânată şi ziua de 28 Decemvrie 1888 a fost destinată, ca să fiu supus aici acasă unei vizitaţiuni facute de medicul forens.

Cum va fi şunând parerea medicală, nu ştiu. Presupun însă, că după cercetarea minuţioasă şi îndelungata ea nu poate fi decât potrivită cu adevărul. Drept rezultat al acestei pareri şi a altor paşi făcuţi de aparatorul meu, curia regească *a anulat* sentinţa pronunţată de tribunalul din Arad, ca judecătorie de presă, contra mea, şi astfel e dovedit, că neînfaţişarea mea erà legitimată prin atestatul medical.

De ce oare nu s'a urmat procedura aceasta încă cu ocaziunea pertractării dela 17 Septemvrie?

Maiestatea Voastră!

Afacerea procesului meu de presă sta astăzi aşa cum stăteà la 17 Septemvrie 1888, numai cu deosebirea, că de atunci mi-s'a cauzat nesfârşit de multă suferinţă, că însănatoşarea mea a fost împedecată, ba făcută chiar peste putinţă, şi că eu, care în privinţa financiară eram totdeauna ranjat, am fost ruinat prin cheltuielile îngrămădite până acum. Şi din care cauză mi-s'a facut mie durere atât de nespus de mare, mie, care nu simţesc în mine nici cea mai mică pată?

Pertractarea curţii cu juraţi din Arad, ţinută în 17 Septemvrie 1888, poate să fie socotită drept unicum pentru tot ce sistemul de guvernare dominant în Ungaria a pacătuit în contra

dreptăţii, şi nu numai la poporul român a produs cea mai adâncă amarăciune, ci a deschis şi ochii lumii civilizate asupra libertăţii constituţionale din Ungaria.

Un general împărătesc să agiteze la ură contra unei naţionalităţi! Eu, care susţin cu tărie principiul, că numai frăţeasca împreunare şi conlucrare a tuturor popoarelor cari constituesc Austro-Ungaria pot să conserve monarhia aceasta! Ar trebuì să râd de asemenea afirmare, dacă lucrurile nu ar aveà nişte urmări atât de grozav de triste.

Nimeni dintre ceice mă cunosc nu poate să creadă cu toată sinceritatea, că eu sunt criminal, care trebue să fiu pedepsit cu pedeapsă mare. Chiar dacă toate tribunalele ar puteà să fie determinate a mă prezentà ca pe un făcător de rele, — lumea tot va ştì ce părere are să-şi facă despre acest verdict judecătoresc, verdict al justiţiei de partid din Ungaria, din cari motive purcede el şi cari scopuri se urmăresc printr'ânsul. Eu nu vreau să scriu mai departe despre aceasta.

Maiestatea Voastră! Având în vedere, că prin cea din urmă decisiune a curiei afacerea procesului meu s'a transpus în starea în care se aflà înainte de 17 Septemvrie 1888; având în vedere, că declaraţiunea mea către alegătorii mei, dupăcum s'a dovedit, nu formează substratul unei făptuiri punibile, — mă încumet a vă rugà pe Maiestatea Voastră cu toată supunerea, să vă induraţi Maiestatea Voastră a dispune, ca *procesul de presă pornit în contra mea să fie sistat şi să mi-se lase liniştea de care sunt lipsit mai bine ca de un an de zile şi de care am atât de neapărată trebuinţă spre a-mi redobândì poate sănătatea.*

Nu mă incumet a cere imposibilul. În numele Maiestaţii Voastre se rosteşte dreptatea. Faceţi, Maiestatea Voastră, ca să fie împărtăşit, dacă nu de dreptate, atunci totuş de cea mai înaltă graţie un veteran, care se poate mândrì, că şi-a câştigat în serviciul militar activ oarecari merite pentru Maiestatea Voastră, pentru tron şi pentru patrie.

Al Maiestăţii Voastre credincios preasupus: *Traian Doda* m. p. Caransebeş, 11 Iulie 1889».*)

În urma acestei rugări procurorul regesc din Arad a trimis generalului Traian Doda în 3 Decemvrie 1889 următoarea încunoştiinţare:

---

*) Din «*Tribuna*», anul 1889, Nr. 287.

«Maiestatea Sa imperială şi regală apostolică, îndurându-se a luà prin preaînalta hotarîre dela 7 Septemvrie cu aprobare la cunoştinţă hotarîrea dela 14 Iulie 1889 a ministerului reg. ung. de a se sistà procedura pusă în curgere în contra prezentatorului acestei petiţiuni pentru delict de presă, subscrisa procuratură regească îşi retrage acuza în respectivul proces de presă. Despre ce generalul ces. şi reg. în pensiune *Traian Doda* e încunoştiinţat prin prezenta deciziune. Arad, 3 Decemvrie 1889. Parecz György, procuror regesc».*)

Când s'a ştiut, că procesul de presă al generalului *Traian Doda* a fost sistat, adrese de aderenţă şi de felicitare, albumuri cu subscrieri număroase, au fost trimise generalului *Doda* la Caransebeş, din toate părţile locuite de Români, dela noi şi din regat. Dar sinceritatea şi căldura vorbelor din ele nu au mai putut să redee generalului *Doda* aceea ce-i lipseà: *sănătatea,* pe care i-au sdruncinat-o cu deosebire sbuciumările sufleteşti prin cari a trebuit să treacă, mai ales că şi pe cale civilă i-se pusese în spate un proces, pentru o pretensiune periclitată a comunităţii de avere din Caransebeş, al cărei prezident erà, şi pentru a cărei acoperire i-se secvestrase pensiunea. Generalul *Doda* nu s'a mai putut reculege, şi în vara anului 1895 a decedat, deplâns de întreaga românime.

Moartea Arhiducelui Rudolf.

In dimineaţa zilei de 30 Ianuarie nou 1889, Arhiducele *Rudolf*, moştenitorul de tron al monarhiei austro-ungare, a fost aflat mort în pat, în castelul din Mayerling, lângă Viena, unde mersese cu două zile mai nainte pentru a luà parte la o mare vânătoare. Ştirea despre sguduitoarea catastrofă a fost telegrafată la Viena şi în toate părţile, şi pretutindenea a umplut inimile de adâncă durere. Prima ştire aşa a fost dată, că Arhiducele Rudolf ar fi fost *ucis*; dar numai decât a venit ştirea a doua, că moartea şi-a făcut o moştenitorul nostru de tron cu mâna proprie. In mod oficios *aşa* a fost constatat mo-

*) Din «*Tribuna*», 1889, numărul 287.

tivul morţii din partea celorce au făcut autopsia corpului neînsufleţit al Arhiducelui, în Viena.

Rezultatul autopsiei săvârşite în 31 Ianuarie 1889, în Hofburgul din Viena, erà adecă următorul:

«Alteţa Sa cesaro-regească, preaînaltul principe de coroană, a murit mai întâi de toate din cauza sdrobirei craniului, precum şi a parţilor anterioare ale creerilor.

Această sdrobire a fost pricinuită de o puşcătură slobozită spre partea tâmplei drepte, din apropiere nemijlocită.

Lesiunea mai sus descrisă a putut-o produce numai o împuşcatură de revolver, de calibru mijlociu.

Nu mai încape nici o îndoeală, că Alteţa Sa ces. reg. *însuş s'a împuşcat*, şi că moartea sa a fost instantanee.

Preatimpuria concrescenţă a unor oase craniale, afunzimea cea mare la ochi a groapei craniului şi a aşa numitelor impresii de forma degetelor (fingerförmige Eindrücke) din lăuntrul pareţilor craniului, apoi aplanarea evidentă a undulaturilor din creeri şi dilatarea camerii creerilor, sunt stări patologice, cari de obiceiu sunt împreunate cu stări abnormale psihice şi cari prin urmare îndreptăţesc a se presupune, că fapta s'a întâmplat *într'un moment de turburare a minţii.* Cons. aulic Dr. E. Hoffmann m. p., profesor de medicină forensă. Prof. Dr. Hanns Kundrat m. p., conducătorul institutului patologic anatomic, ca obducent. Prof. Dr. Hermann Wiederhoffer, m. p., medicul curţii imp. reg. S'a dat acest comunicat dela oficiul mareşalului suprem al curţii Maiestaţii Sale ces. reg. apostolice».*)

La doliul curţii au luat parte toate popoarele monarhiei austro-ungare, deci şi poporul român. In bisericile româneşti s'au oficiat servicii divine, implorându-se de sus alinare de durere pe seama celor în prima linie atinşi de sguduitoarea catastrofă, părinţii, soţia şi fiica decedatului Arhiduce, iar pe seama sufletului răposatului odihnă de veci.

Adrese de condolenţă s'au trimis Monarhului din toate părţile, şi din partea ambelor biserici române, prin supremele lor autorităţi, din Sibiiu şi Blaj.

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1889, numărul 10.

In fața atâtor semne de alipire și de participare la durerile pe cari i-le-a pricinuit pierderea unicului său fiu, Maiestatea Sa, Impăratul și Regele Francisc Iosif I. s'a văzut îndemnat să adreseze popoarelor sale din monarhie urmatorul *manifest*:

«*Către popoarele mele.* Lovitura cea mai grea ce a putut atinge inima mea de tată, pierderea înlocuibila a unicului meu fiiu scump, m'a pus în cea mai adâncă jale, pe mine, casa mea și popoarele mele credincioase.

Sguduit până în adâncul sufletului, cu umilința îmi plec capul înaintea judecății nepatrunse a provedinței divine și cu popoarele mele împreuna ma rog: ca atotputernicul să-mi dee tărie pentru a nu slabì în conștiențioasa împlinire a datorințelor mele de domnitor, ci urmând aceeași direcțiune, a cărei neschimbată observare, ca și în trecut, asigurata este și pentru viitor, sa perseverez cu rezoluțiune și cu deplina încredere în activitatea continua, pentru binele general și pentru menținerea păcii binefacatoare.

M'a mângăiat conștiența, ca în aceste zile de cea mai amara durere sufletească mă știu încunjurat de condolența cordiala a popoarelor mele, experiată totdeauna, și că din toate părțile, din toate cercurile, din apropiere și din depărtare, dela orașe și dela sate, primesc manifestațiuni atât de patrunzătoare și de varii ale acestei condolențe.

Simțesc cu recunoștința interna, că legătura reciprocă de iubire și de fidelitate, care mă leagă pe mine și casa mea de toate popoarele monarhiei mele, în orele de o așa grea cercare câștigă în tarie și conzistență, și astfel simțesc trebuința, ca în numele meu și al împărătesei-regine, preaiubitei mele soții, precum și în numele greu lovitei mele nurori, să mulțamesc din toată inima pentru manifestațiunile condolenței pline de iubire la jalea noastra.

Cu aceasta mulțămita adânc simțită implor împreuna cu popoarele mele credincioase ajutorul cel milostiv al lui Dumnezeu pentru o mai departe conlucrare cu puteri unite pentru salutea patriei. Viena, 5 Februarie 1889. *Francisc Iosif* m. p. *)

Tot din acest prilej a fost adresat și armatei următorul ordin de zi:

---

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1889, numărul 11.

«Adânc întristatei mele inimi i-a căzut neţărmurit de bine, că în zilele de grea cercare, care a măsurat-o asupra mea provedinţa dumnezeiască, am primit din partea armatei comune, din partea armatei marinare şi din partea ambelor armate teritoriale dovezile nealterabilei fidelitaţi, ale alipirii pătrunzătoare şi ale resignaţiunei pline de pietate.

Întru adevăr, în mod demn şi cordial au dat expresiune membrii armatei mele jalei şi durerii lor pentru scumpul meu fiu. Trimişii lor din cele mai depărtate părţi ale monarhiei mele, cedând şoptirii inimei lor s'au grabit la Viena spre a-şi manifestà pietatea faţă cu scumpul defunct, a-i da ultima onoare şi a da dovezi despre aceea, că supararea şi bucuria patriei mele totdeauna află viu rasunet în armata mea comună, în marina mea, precum şi în şirurile ambelor armate teritoriale.

Pentru aceea exprim tuturora cea mai adâncă a mea mulţămită. Precum pâna acuma, aşa şi de acì înainte, inima mea va bate fierbinte pentru fiecare membru din întreaga mea armată. Cu mândrie privesc la armata mea şi îi ramâne şi în viitor consacrata întreaga mea iubire şi îngrijire. Dat în Viena, 6 Februarie 1889, *Francisc Iosif I.* m. p.»*)

Inmormântarea Arhiducelui Rudolf se făcuse în 5 Februarie 1889, în prezenţa unui public foarte număros.

Urmaşul generalului Traian Doda.

Deputatul Caransebeşului, *Mocsáry Lajos*, a fost apostrofat în dietă, că a trecut acum în tabăra lui *Traian Doda,* lucru pentru care ceice fac parte din partidul independist, cu el împreună, se simţesc niţel cam — *jenaţi.* Mocsáry a luat cuvântul în şedinţa din 14 Martie 1889 pentru a lămurì chestia. Se aflà la ordinea zilei proiectul de lege despre puterea armata, paragrafii 24 şi 25, în cari se precizà procedura facerii examenului de oficer din partea voluntarilor. Mocsáry a vorbit întâi în chestie personala, spunând, că el nu a fost ales cu program naţionalist în Caransebeş, şi nici condiţiuni politice nu i s'au pus. Când a primit mandatul pe postă, a primit şi o scrisoare, din care citează unele părţi.

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1889, Nrul 11.

Vorbind în urmă la obiect a spus, că nu e aderent al ideii, ca voluntarii, cari nu ştiu nemţeşte, să facă examenul de oficer în ungureşte, deci ori în limba statului, ori în limba germană, pentrucă prin aceasta se dă drept egal limbei germane în Ungaria cu limba maghiară. Dar mai este ceva de luat în considerare. Sunt şi de aceia, cari nu ştiu nici nemţeşte nici ungureşte. Ar urmà deci, ca aceştia încă să se folosească de limba lor la examen. (Mişcare).

«Aceasta, — continuă oratorul, — ar stà dealtcum pe deplin în consonanţă cu legea de naţionalităţi dela 1868 (Sgomot), care spune, că limba de stat e cea maghiară. E maghiară legislatura, guvernul, dar se dă teren şi pe seama celorlalte limbi, la municipii, la comune, în administraţie şi justiţie. Facerea examenului de oficer nu poate să fie lucru mai însemnat decât acestea. Ar corăspunde deci mai bine, după părerea mea, echitaţii, că dacă e necesară, faţă de actuala stare de lucruri, inarticularea în lege a limbii maghiare, atunci să se decreteze, că de regulă la examen se foloseşte limba maghiară, respective cea croată, dar acelora, cari nu au absolvat şcoale cu limba de propunere maghiară, *li-se permite întrebuinţarea limbei de propunere din acele şcoale pe cari le-au absolvat.* (Sgomot. Mişcare. Voci: Adecă în limba valahă?) Regret foarte, că nu întimpin complacerea stimaţilor condeputaţi, dar veţi binevoì a concede, că aceasta stă în perfectă consonanţă cu legea dela 1868, în special cu cele cuprinse în §-ul 17, pentrucă acest paragraf nu numai că recunoaşte aceea, că pot să existe şcoale cu diferite limbi de propunere, dar decretează deadreptul, că statul ungar *are datorinţa* de a sprijinì astfel de şcoale, în interesul culturii generale» ...*)

În restul vorbirii se declară aderent al independenţei ţării, deci contrar al armatei *comune.*

Regularea proprietăţii în districtul Năsăudului.

În şedinţa din 13 Martie 1890 a dietei ungare ministrul-prezident Tisza Kálmán a făcut comunicare oficioasă, că şi-a înaintat demisia. Dieta a decis, că nu ţine şedinţe, până la numirea noului guvern. Lucrul s'a în-

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. X. pag. 32.

tâmplat adecă aşa, că corupţia se lăţise în mod atât de îngrozitor în ţară, încât ceialalţi membri ai guvernului nu mai puteau să o tolereze. Înainte numai cu câteva luni dela căderea lui Tisza Kálmán, ministerul de interne a fost predat, prin concluz adus în consiliul de ministri, energicului ministru de comunicaţiune, Baross Gábor, care în primele zile ale funcţionării sale ca ministru de interne a trebuit sa schimbe vre-o douăzeci de prefecţi, dintre cei mai compromişi, pe cari însă Tisza Kálmán i-a apărat şi acoperit totdeauna, sub pretext, că fac serviciu bun cauzei naţionale maghiare, prin aceea, că ţin în frâu naţionalităţile nemaghiare.

În şedinţa din 17 Martie 1890 a dietei prezidentul a comunicat apoi deputaţilor, că Maiestatea Sa regele a primit demisia guvernului şi a încredinţat cu formarea noului cabinet pe contele *Szapáry Gyula,* care şi-a compus noul cabinet şi se prezintă cu el astăzi în faţa dietei. Noul ministru-prezident şi-a expus apoi programul de muncă*) şi dieta a întrat în ordinea de zi.

In şedinţa din 16 Aprilie 1890 s'a continuat discuţia, începută în şedinţa premergătoare, asupra proiectului de lege despre regularea proprietăţii pe teritorul fostului district al Năsăudului. S'au rostit în cursul discuţiei vorbiri contrare Românilor, la cari vorbiri deputatul Caransebeşului, Mocsáry Lajos, s'a ţinut îndemnat să răspundă. Partea aceasta a vorbirii sale a fost următoarea:

«.. Dar am auzit onorată dietă spunându-se, că nu partea financiară a lucrului e cea mai însemnată, cea mai vătămătoare, ci aceea, că Românii, cărora li se dau averile acestea, le folosesc spre scopuri contrare statului. Şi în legătură cu aceasta stimaţii mei amici Orbán Balázs şi Molnár József au mai dat exprimare şi îngrijirei, că îmbogăţirea poporului român şi înaintarea (progresarea) sa materială poate sa fie primejdioasă pentru rassa maghiară.

*) Referitor la naţionalităţi a spus numai următoarele: «Guvernul va da o deosebită atenţiune administraţiei, în toate ramurile de guvernare, pentrucă după părerea guvernului o procedură justă şi echitabilă faţă de oricine şi conservarea neştirbită a curăţeniei administraţiei sunt factorii cei mai puternici întru consolidarea ideii de stat, şi totodată mijlocul cel mai sigur de a atrage eventual şi elementele înstrăinate cât mai curând la ideea de stat».

Dacă înaintarea materială a Românilor, deci împrejurarea singură, că românimea începe a se ridicà din starea sa extrem de înapoiată, poate să fie îngrijitoare pentru rassa maghiară, pentruca subsapă şi întrece rassa maghiară: atunci, dacă întru adevăr aşa ar fi, e foarte de desperat cu privire la vitalitatea poporului maghiar. Dar eu sunt pe deplin convins, că îngrijorarile domnilor condeputaţi sunt cu totul lipsite de temeiu. Poporul maghiar, care a ştiut în mod neîndoios să-şi creeze în patria aceasta o supremaţie, va fi în stare şi în viitor să o conserveze pe seama sa. Şi dacă vede, că şi popoarele celelalte se năzuesc a se ridicà din starea de tristă înjosire de mai nainte, lucrul nu poate să-i servească decât numai de îndemn, ca să-şi desvolte şi el toate puterile şi toată energia în direcţia, ca emulaţia, pe care a susţinut-o până acuma cu învingere, să o susţină şi mai departe.

Există un moment, onorată dietă, care dupa părerea mea poate să ne împace întrucâtva cu odioasa chestie năsăudeană, (Voci: Nu există!) şi anume, acela, că ce a dat statul celor din districtul Năsăudului, a dat pentru scopuri culturale. E lucru ştiut, că cu învoirea Românilor de acolo, şi conform dorinţei lor, din averea primită dela stat s'au ridicat şi dotat, parte şcoale poporale, parte un gimnaziu cu opt clase.

Se poate, că mulţi vor spune şi la aceasta, că e ceva îngrijitor pentru statul maghiar, dar eu nu împărtăşesc aceasta părere. Eu adecă aşa cred, că ridicarea culturei în ţara aceasta, mai ales însă în acele pături ale poporaţiunei, cari au fost până acuma înapoiate, zace în interesul statului maghiar. Şi cu nimica nu poate fi promovată cultura atât de mult, ca cu aceea, dacă poporaţiunea nemaghiară a ţării *e pusă în poziţia de a se cultivà în limba sa proprie maternă.*

Se poate, că mulţi dintre condeputaţii mei vor aflà, că e paradox aceeace spun. Dar eu cred, că deja în faptul, că în Năsăud se susţine din dotaţiunea statului un gimnaziu cu limba de propunere nemaghiară, avem ceva, ce poate să ne liniştească cu ocaziunea discutării'şi rezolvării acestei chestii. (Contraziceri.) Domnul deputat Beöthy tocmai mai nainte spuneà, că în privinţa chestiei de naţionalitate stà pe baza legii de naţionalităţi dela 1868. Foarte corect! De ar stà numai toţi aceia, a căror chemare este să exercieze influenţă asupra sorţii patriei pe baza acestei legi.

Legea de naţionalitate dela 1868 spune în §-ul 17, că cei de altă confesiune nu numai că au dreptul să determine limba de propunere a şcoalelor pe cari le susţin, dar e datorinţa statului chiar să poarte de grije, ca cetăţenii de limbă nemaghiară, acolo unde locuesc în masse mai compacte, să se cultive în limba lor maternă, până acolo, unde se începe instrucţia mai înaltă academică. Deci, onorată casă, fie barem un singur caz în care statul îşi împlineşte această datorinţă primită prin lege asupra sa.

Durere, dar în general se plâng naţionalităţile, că legea de naţionalitaţi dela 1868 nu e alta decât literă moartă. Şi e afară de îndoeală, că e aşa, tocmai cu privire la cele cuprinse în paragraful citat. Pentrucă nu numai că statul, cu excepţiunea acestui singur caz, nu a facut nimica în privinţa, ca cei de buze nemaghiare să se poată cultivà în limba proprie maternă în şcoale, dar chiar şi acolo, unde aceştia au voit să-şi ridice din banii proprii gimnazii, ca în Caransebeş şi în Arad, au fost împiedecaţi în năzuinţele lor din partea ministrului de culte de mai nainte la toate ocaziunile, şi împiedecaţi sunt şi astăzi. Să nu ne plângem deci de acest singur caz. Să ne putem lăudà cel puţin cu cazul acesta singur, în care statul totuşi şi-a împlinit datorinţa primită asupra sa prin legea de naţionalităţi dela 1868.

In cursul discuţiei, nu neg, m'a atins cam neplăcut un cuvânt-două. M'a atins neplăcut una, ori două declaraţiuni duşmănoase faţă de naţionalităţi, şi mai ales faţă de Românii din Ardeal.

Nu le pot lăsà fără răspuns. Mai ales vorba domnului deputat Csatár, că în chestia aceasta cea mai mare vătămare e aceea, că averea statului s'a dat *străinilor*. Pentrucă, onorată casă, oricare cetăţean al patriei acesteia, în oricare limbă ar lăudà el pe Dumnezeu, în special Românii, au drept la patria aceasta, ca oricare altul, şi nu permit să fie exchişi din comunitatea celor ce-şi împlinesc datorinţele legate de patriotism.» (O voce: Am văzut la 1848!) *)

Primeşte proiectul de lege, care apoi e votat şi din partea dietei, în general şi în special, în textuarea făcută din partea guvernului.

Din *Ziarul Dietei»* de pe anii 1887—92, vol. XVII. pag. 320.

Conferența a patra națională din Sibiiu.

Pe 27 Oct. n. 1890 a fost convocată conferența națională la Sibiiu. S'a ținut în sala dela «Impăratul Romanilor», fiind de față, pe lângă delegații cercurilor electorale cu poporațiune română, și un public ascultător foarte mare, căci galeriile, logele, coridoarele, erau toate pline de public românesc. Conferența a deschis-o *Dr. Ioan Rațiu*, cu următoarea cuvântare de deschidere:

«Domnilor! În numele comitetului central electoral, exmis de conferența D-Voastre din anul 1887, vă zic un «bine ați venit!» Vă aduc fierbintea-ne mulțămită, că în urma apelului nostru, nesocotind nici asprimea timpului, nici spesele și ostenelele drumului, ați alergat aproape din toate cercurile electorale locuite de Români spre a vă întrunì astăzi în conferență generală, ca reprezentanți ai alegătorilor români din Ungaria și Transilvania.

V'am convocat și ne-am adunat, domnilor, în puterea dreptului ce-l au toate partidele din țara noastră, de a se adunà și consultà asupra tuturor chestiunilor, cari stau în legătură cu programa lor. Dacă în puterea acestui drept conferența noastră, întrunită pe terenul legal, va stăruì la schimbarea unor legi, după părerea noastră dezastruoase pentru iubita noastră patrie, nedrepte și apăsătoare pentru națiunea română, — nu va face alta, decât se va folosì de un drept, pe care îl au cetățenii în fiecare stat de drept.

Dacă am simțit necesitatea de a ne consultà împreună asupra mai multor chestiuni de interes public, n'a fost și nu poate fi intențiunea comitetului D-Voastre de a va propune o altă programă, o altă atitudine politică, decât aceea pe care reprezentanții națiunei române, dela întroducerea dualismului încoace, mai de multeori, după desbateri lungi și serioase, au statorit-o și primit-o cu unanimitate.

Din contră, comitetul D-Voastre, cu considerare la situațiunea prezentă înăsprită, vine a vă rugà, să perseverați în greaua luptă pentru drepturile politice și naționale și să o purtați cu demnitatea ce se cuvine unui popor de trei milioane suflete.

Conferența generală din 1887 ne-a însărcinat cu elaborarea unui memorial, care să cuprindă în sine toate gravaminele poporului român, și cu subșternerea lui la preaînaltul tron, ară-

tând totodată şi cauzele, cari ne-au silit şi ne silesc încă a observà faţă de legislaţiunea ţării pasivitatea decretată.

Din raportul comitetului D-Voastre veţi vedeà motivele, cari ne-au reţinut până astăzi în a satisface acestei însărcinări.

Altă chestiune de interes public, asupra căreia am dorit a ne consultà împreună, este nemulţămirea generală, provocată de un timp încoace prin desele procese politice, prin tendinţele forţate de maghiarizare a institutelor noastre naţionale de cultură, precum şi prin persecuţiunea mai multor bărbaţi fruntaşi de ai noştri, cari toate ţin în continuă iritaţie şi agitaţiune spiritele, spre cea mai evidentă daună a tuturor popoarelor conlocuitoare. Procesele politice şi aruncarea în temniţă pentru păreri politice au avut totdeauna cele mai triste urmări pentru ţara şi stăpânirea, care s'a folosit de acest mijloc extrem pentru a suprimà manifestarea opiniunei unui popor asupra instituţiunilor, legilor şi organelor statului.

Intr'un timp foarte scurt s'au intentat mai multe procese şi cu extremă asprime au fost condamnaţi la temniţă mai mulţi redactori ai ziarelor noastre, pe baza unor ordonanţe excepţionale din timpul domnirei marţiale, şi aceste condamnări, împreună cu persecuţiunea recentă a mai multora, resuscită numai durerea vechei rane, care durere pătrunde inima poporului român, căci fii ai acestui popor sunt cei persecutaţi şi prin nici o sumedenie de paragrafi simţul de iubire al unui popor pentru cei mai buni ai săi nu se poate stânge! Cu cât va fi mai mult înăduşit simţul de durere al unui popor, cu cât va fi mai mult oprită manifestarea acestei dureri, cu atâta este mai mare pericolul, pentrucă inima lui nu va puteà suportà timp îndelungat durere peste durere.

Triste şi amare împrejurări pentru locuitorii autohtoni ai iubitei şi vechei noastre patrii, domnilor! Şi cu atâta mai mult avem să vă mulţămim, că la glasul nostru toţi cei chemaţi vaţi şi adunat, căci înţeleapta D-Voastre atitudine şi îngrijire are să reguleze mersul corăbiei poporului nostru, ca să nu se atingă nici de Scylla, nici de Caribdis.

Iată domnilor îngrijirile noastre patriotice, problema cea grea, pe care D-Voastră sunteţi chemaţi să o deslegaţi.

După acestea am onoare a declarà conferenţa deschisă».*)

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1890, Nrul 110.

A urmat constituirea provizorie, alegându-se prezident Dr. Ioan Raţiu, iar notari Petru Truţia şi Dr. Ioan Mihu, apoi alegerea comisiunei verificătoare, compusă din Dr. Absolon Todea, Dr. I. Nichita şi Dr. G. Popa. Credenţionalele membrilor noi se predau acestei comisiuni şi şedinţa se suspinde. După redeschidere Dr. G. Popa raportează, că comisiunea a aflat toate credenţionalele membrilor noi în regulă, propune deci, iar conferenţa decretează verificarea lor. Se constată, că sunt prezenţi 136 membri îndreptăţiţi ai conferenţei naţionale.

Constituirea definitivă a conferenţei se face astfel: prezident V. Babeş, vicepreziden̦ţi Basiliu Raţiu, vicar gr. cat. în Făgăraş şi George Pop de Băseşti, notari Andreiu Cosma, Dr. Ioan Mihu, Dr. Cornel Diaconovich şi Sebastian Olariu. Se ceteşte o telegramă de felicitare, apoi raportul comitetului către conferenţă.

Raportul cetit de *Dr. Vasile Lucaciu* erà următorul:

«Onorată conferenţă generală! Evenimentele politice din vieaţa internă a Ungariei şi Transilvaniei, precum acelea s'au desvoltat până la 1887, au creat o situaţie de tot gravă pentru poporul românesc.

Publicistica maghiară, îmbătată de succesele efemere ale exclusivismului naţional maghiar, ridicat la putere domnitoare în stat, nu mai cunoaşte margini în agitaţiuni rabulistice contra naţionalităţilor şi în special în contra Românilor din Ungaria şi Transilvania, umplând lumea lor şi cea străină cu fel de fel de denunţări, pe contul patriotismului şi al maturităţii politice a Românilor, cu scopul vădit de a-i ponegrì înaintea tronului şi de a-ì discreditá înaintea lumii civilizate. Pe lângă aceasta s'a pus cu desăvârşire şi hotărît în serviciul utopiei de a preface statul milenar poliglot Ungaria în stat curat naţional unitar maghiar, ceeace nu a fost şi nu va fi în veci.

Cercurile conducătoare ale politicei de stat se văd a fi aplecate să sprijinească tendinţele manifestate de publicistica lor, până la extrem exagerată, punând astfel dificultăţi aproape insuperabile în calea bunei înţelegeri dintre naţionalităţi, şi în special zădărnicind năzuinţa nobilă a naţiunei române, de a venì la o conţelegere vrednică şi serioasă cu Maghiarii, cu acest element, cu care noi pururea am căutat modul de convieţuire

26*

pacinică, ca şi cu celelalte popoare conlocuitoare, şi în special dela 1881 am încercat această înţelegere pe baza programului nostru naţional, care este expresiunea şi postulatul cel mai modest al justelor noastre aspiraţiuni naţionale.

Spre nefericirea patriei, legislaţiunea şi guvernul ţării, nesocotind desvoltarea istorică şi situaţiunea faptică a relaţiunilor etnografice din ţară şi despreţuind resoanele unei politice de conciliantă faţă de naţiunile conlocuitoare, au respins şi resping toate loialele noastre încercări. Astfel pas de pas nu numai că s'a nimicit şi modestele baze legale pe cari s'a pus vieaţa noastră politică naţională în legea numită despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor, din 1868, ci prin legi speciale aduse în cauza administraţiunei, a justiţiei şi a instrucţiunei publice, precum şi prin ordinaţiuni ministeriale, contrare legilor sancţionate, ni s'a creat o situaţiune în care vedem apriat, că drepturile noastre naţionale sunt ignorate cu desăvârşire, limba naţională este scoasă din vieaţa publică a patriei noastre, justele noastre postulate sunt nesocotite şi suntem ameninţaţi pe faţă în existenţa noastră naţională.

Conferenţa naţională a alegătorilor români, întrunită în 7, 8 şi 9 Maiu 1887, a arătat în mod solemn, că cunoaşte pe deplin trista situaţiune ce ni s'a creat şi cu demnitatea unei naţiuni conştie de drepturile sale inalienabile a ridicat sărbătoreşte protestul său în contra sistemului de prigonire, cu care publicistica maghiară, cercurile politice maghiare, legislaţiunea şi guvernul ţării năvălesc asupra noastră cu atâta necruţare, încât este curată minune, care numai prin vârtutea naţiunei române se poate explicà, că în faţa nelegiuirilor vădite, în faţa usurpării opiniunei publice a ţării, în faţa violenţei sistemului politic ce apasă ţara, special însă pe popoarele nemaghiare, în loc ca să ne guverneze, — am rămas şi rămânem, ca un element model de ordine, cetăţeni devotaţi, căci numai cu legea şi cu dreptul sfânt în mână ne luptăm pentru realizarea justelor noastre aspiraţiuni naţionale.

Conferenţa generală din 1887 în cele nouă puncte ale programului său adoptat în unanimitate de toţi delegaţii alegătorilor români a depus minimul pretenţiunilor naţiunei române, bine ştiind, că aceea este expresiunea nefalsificată a sentimentului tuturor Românilor, cari voesc sincer să pună condiţiuni durabile pentru înflorirea iubitei patrii comune. Partidul naţional român a lucrat

cu toată abnegaţiunea spre realizarea acestui program; conferenţa generală a partidului însă a voit şi a decis, ca îngrijirea executării acelor rezoluţiuni să se depuna în mânile unui comitet permanent electoral de unsprezece membri, care în calitatea sa de organ executiv al voinţei alegătorilor români să dee expresiune solemnă voinţei şi gândirii naţiunei întregi, unde şi când va pretinde aceasta interesul cauzei române şi al patriei comune.

Cine nu va recunoaşte, onorată conferenţă generală, că sarcina care s'a pus din partea naţiunii pe umerii acestui comitet a fost şi este grea cu totul în sine şi împreunată cu responsabilitate foarte mare înaintea naţiunei întregi? Conştiu de datorinţa sa, comitetul permanent electoral îndată după terminarea sesiunei conferenţei generale, la 10 Maiu 1887, s'a constituit, împarţindu-şi rolul de activitate spre cele trei scopuri mari importante ce i s'au pus înainte: 1. Exmiterea unui apel către toţi alegătorii partidului naţional. 2. Redactarea unui memorial bine motivat şi explicat cu argumente luate din starea actuală a lucrurilor, cu toate cauzele, pentru cari acest popor nefericit nu poate ajunge la folosirea drepturilor competente lui, nu numai în puterea legilor naturei, ci nici chiar în sensul legilor existente. 3. Ca în numele conferenţei, prin mijocirea unei deputaţiuni, să aducă memorialul la preaînalta cunoştinţă a Coroanei, în scopul de a fi apreciată naţiunea, precum merită ea, şi nu dupăcum o denunţă şi o tratează contrarii.

Comitetul central al partidului naţional a redactat apelul către alegătorii români, în care descriind în mod fidel procedura guvernului şi a tuturor factorilor politicei domnitoare din ţară în cauza alegerilor de deputaţi dietali, prin care devine iluzoriu dreptul şi libertatea de alegere, nu numai, ci prin legea excepţională de alegere prin părţile ardelene, şi în general prin abuzările puterii, prin tot felul de corupţiuni, presiuni şi demoralizări, dreptul de alegere al cetăţenilor liberi devine o armă periculoasă în contra intereselor bine pricepute ale naţiunei române şi ale patriei comune, — invită pe alegătorii români să se abţină dela alegeri şi şi dela mişcările electorale, căci aceasta rezistenţă pasivă o pretinde onoarea numelui român şi interesele patriei. Pentru părţile ungurene însă s'au lăsat excepţiuni cu privire la acele locuri, unde s'a crezut, că cetăţenii români îşi vor puteà exercià liber dreptul lor de alegere.

Memorialul prevazut in punctul 4 al rezoluţiunilor conferenţei generale a partidului naţional român este redactat, conform instrucţiunilor precizate în punctul amintit, şi a fost revăzut, cenzurat în mai multe şedinţe ale comitetului, astfel, că textul statorit al acelui memorial, prin ajutorul domnului Juliu Coroian, este pus astăzi la dispoziţia onoratei conferenţe generale, aşteptând noi hotărîrile onoratei conferenţe în ce priveşte procederea ulterioară în cauza memorialului. Afară de acestea lucrări grave şi de supremă momentuozitate în activitatea noastră pentru eluptarea drepturilor naţionale, comitetul central electoral a veghiat prin membrii săi, ca în luptele vehemente şi chiar ciocnirile serioase cari s'au ivit între reprezentanţii ideii juste naţionale şi între administratorii puterii de stat, — interesele naţionale române să fie reprezentate cu demnitate, apărate cu bărbăţie şi duse la triumful dorit.

Comitetul central al partidului naţional erà de convingerea, că guvernul ţării şi toţi factorii politicei de stat, luând în considerare serioasă motivele atât de evidente ale partidului naţional, observând procedura lealǎ şi sinceră a acestui partid, şi în fine convingându-se despre adevărul şi dreptatea pretensiunilor naţiunii române, vor revenì pe terenul legalităţii faţă cu poporul român, respectând cel puţin acele legi, pe cari ei înşişi le-au creat şi regele apostolic le-a sancţionat, şi cu bucurie vor primì dreapta frăţească ce le-o întinde o naţiune conştie de puterea morală neînvingibilă a drepturilor sale.

Acum, dupăce avem înaintea ochilor un şir lung de fapte duşmănoase, săvârşite din partea puterii în contra celor mai vitale interese ale naţiunii române, suntem siliţi a constatà în faţa onoratei conferenţe generale un trist adevăr, pe care tot Românul îl simte, vede şi recunoaşte, că adecă amar ne-a înşelat şi acea modestă speranţă.

Au decurs alegerile dietale. Şi cine nu a văzut, că toată campania electorală, pe toată linia, a fost un şir neîntrerupt de cele mai neruşinoase abuzuri ale puterii publice, care în formă de presiune, de demoralizare şi de corupţiune a împins lucrurile acolo, că dreptul şi libertatea electorală au devenit obiecte de batjocură în ţară. Destul este să amintim acuzele grave şi adeverite până la evidenţă ce le-au aruncat în ochii guvernului deputaţii opoziţionali, fii ai naţiunii maghiare, constatând, că procedura guvernului în cursul alegerilor dietale a fost o pa-

rodie necvalificabilă a ideilor de libertate cetăţenească, şi că aceste abuzări de puterea guvernială au format cauza principală, că prezidentul consiliului de ministri, într'un mod nemaivăzut şi neobicinuit în ţări civilizate, a fost silit să-şi părăsească locul de unde în curs de cincisprăzece ani atâtea dezastre a adus asupra acestei ţări nefericite.

Aceste abuzuri au pricinuit, că la noi şi dintre cele trei cercuri electorale, unde au fost candidaţi deputaţi naţionali, cu învoirea comitetului central, numai într'un singur cerc electoral, cel mai mare în ţară, care dispune de 6000 de voturi, s'a putut alege candidatul poporului român.

Şi dupăce s'a constatat înaintea lumii falsificarea sistematică a libertăţilor constituţionale, publicistica maghiară guvernamentală mai are cutezanţa de a susţineà, că alegătorii români au mers la urnă pentru ei! De sine urmează, că această procedură înaintea Românilor leali şi conştienţioşi şi înaintea tuturor oamenilor nepreocupaţi se' prezentează ca o mistificare politică.

Dar organele guvernului nu s'au mulţămit cu atâta, ci văzând pacienţa şi moderaţiunea politică a Românilor, s'au atins cu atentate duşmănoase de mai mulţi bărbaţi, cari în vieaţa publică şi în presă au reprezentat cu demnitate naţiunea română. Înaintea tribunalului din Sătmar s'a intentat un proces politic în contra unui delegat la conferenţa naţională din 1887, care în termini inofensivi a raportat înaintea alegătorilor săi români despre lucrările conferenţei şi a descris in colori adevărate starea poporului român de sub acest sistem de guvernare.

Din actele oficiale venite din mânile advocatului apărător s'a dovedit în mod nerăsturnabil, că guvernul politic al ţării a influinţat, ca fapta ireprehensibilă a civelui liber să se califice de delict de agitaţie.

În decursul pertractării finale din 4—9 Iulie 1889 s'au demascat năzuinţele politice şi tribunalul regesc, înfrânt de evidenţa datelor, a fost silit să pronunţe verdict de achitare pentru acuzat.

Un alt Român, fala naţiunii române, pentru meritele sale glorioase câştigate pe câmpul de luptă pentru înaltul tron şi patrie, a fost tras în judecată sub pretext de delict de agitare şi târît înaintea tribunalelor, în ciuda imunităţii pe care i-o asigură legea pozitivă, ca unui deputat ales pentru dietă. Şi care

a fost vina acestui bărbat distins? Aceea, că adoptând cu sinceritate programul partidului național, a observat cu mintea sa pătrunzătoare, că singură numai realizarea acestui program just poate să readucă pacea între Români și Maghiari, iar de altă parte, văzând încercările politice domnitoare, de a zădărnici toate năzuințele nobile ale națiunii române, a constatat aceea ce, — durere, — scris este pe fruntea fiecărui Român, că adecă națiunea română din Ungaria și Transilvania este scoasă în mod maiestrit din cadrele vieții constituționale și că se recere luptă grea pentru a ne puteà asigurà și salvà onoarea națională. Grația preaînaltă a trebuit să intervină, ca să se pună capăt procesului intentat, și numai așa au încetat prigonirile pornite în contra credinciosului și venerabilului oștean și a neprihănitului cetățean.

Nu mai puțin dureros ne-a atins pe toți procedura sistemului politic față de jurnalistica noastră. Onorată adunare generală! Din conceptul libertății politice urmează să-ți poți exprimà părerile ce le ai în suflet pentru promovarea fericirii individuale și a celei comune, între marginile dreptului natural și ale legilor eterne despre moralitate. Celce trece peste aceste hotare, pe cari și lumina națiunii corupte ți-le revelează, cade în libertinism. Iar celce nu-ți permite să te miști liber între aceste hotare, împedecă cu lanțuri de sclăvie mișcările spiritului și apare ca și un fantom de ispită în calea fericirii tale, pe care a-l da în laturi, sau peste care a trece, este totdeauna dreptul sufletului luminat, iar a-l nimici este de multeori datorința omului, sau a națiunii, care aspiră la fericire. Natura toată, prin manifestațiunile izvorîte din legile eterne cari o guvernează, constituie fenomenul cuceritor, care în limba omenească se numește armonía universului. Fiecare individ, fiecare familie de ființe, prin desvoltarea puterilor și a calităților inherente naturei sale, contribuè la producerea acestei armonii. După această analogie, popoarele, națiunile, prin libera desvoltare a ființei lor etnice și etice se apropie către idealul omenimei, armonia vieții spirituale: fericirea și perfecțiunea ființei inteligente și morale.

Și unde e scris aceea, în ceriu sau pe pământ, că într'un stat compus din deosebite elemente de popoare unul sau altul să aibă dreptul de a nimici existența celuialalt, sau de a-și creà bunăstarea și gloria națională pe mormântul celuialalt popor? Nu este! Ci din contră, fiecare popor are dreptul neprescriptibil de a se desvoltà liber și neîmpedecat, cu atribuțiunile sale

generale de om şi în calităţile sale speciale de naţiune, aducând pe terenul vieţii publice talismanele de cultură şi morală ascunse în fiinţa sa, în limba, în moravurile, în dexteritaţile sale, în poezia sa, în modul de cugetare, în toata vieaţa sa, ca aşa să contribue la ajungerea măreţului scop: fericire şi perfecţiune!

Celce respectează adevărurile acestea pe sine se înalţă. Celce le desconsideră pe sine se degradează! Aceste adevăruri trebuie să reguleze vieaţa popoarelor în fiecare stat, iar a le predicà, a le susţineà, a le instalà în inima tuturor cetăţenilor este prima, neamânata şi imperativa datorinţă a presei publice. Şi dacă undeva în lume, apoi de bună seamă în această monarhie este de lipsă a susţineà sus şi tare la vederea tuturor cetăţenilor adevărurile acestea, unde ura şi prigonirea popoarelor nemaghiare s'au prefăcut în sistem politic de guvernare, unde existenţa statului, prosperarea, vieaţa, fericirea unei naţiuni, prin cea mai condamnabilă şi cea mai nesocotită despreţuire a tuturor principiilor de drept şi de libertate, se condiţionează dela subjugarea, dela asimilarea, dela nimicirea celoralalte naţiuni!

Şi cum vine aceea, ce fel de monstru de patriotism este acela, care să ceară dela noi astăzi, după o existenţă pe acest pământ de 18 veacuri pline de glorie şi de durere pentru neamul nostru, cum se cere acuma, în veacul al 19-lea, în epoca deşteptării generale a tuturor popoarelor, să ne jertfim armonioasa limbă a Romei străbune, cultura noastră naţională, sfintele noastre tradiţiuni, suvenirul dulce al părinţilor şi străbunilor noştri, cari au udat toată glia de sub picioarele noastre cu sânge de eroi şi cu lacrămi de durere, să jertfim individualitatea noastră naţională pe altarul infectat al unui şovinism, de dragul unei utopii?!

Aceste adevăruri, aceste drepturi, această voinţă rezolută şi neînvinsă de a trăì ca naţiune, *trebuie* să o reprezinte presa noastră naţională; şi chiar dacă cineva în faţa pornirilor atât de vătămătoare pentru noi foloseşte expresiuni mai violente, din respectul principiilor sublime cuprinse în ideea de libertate politică de presă, — ar trebuì ca puterea să fie mai cruţătoare în aplicarea legilor.

Şi totuş, cinci publicişti români au fost atinşi de grele pedepse pentru delicte de presă. Un sistem politic de guvernare, ostil ideilor de libertate şi de liberă desvoltare a popoarelor, poate dispunè de temniţă; dar cei dela putere ar trebuì să ştie

chiar şi din propria lor experienţă, că aceste măsuri produc pururea efectele chiar contrare dela cele voite din partea celorce cred, că prin temniţă se pot suprimà aspiraţiunile naţionale ale unui popor!

Comitetul central al partidului, cunoscând însemnătatea covârşitoare a unei publicistice libere naţionale, va face propuneri în această privinţă şi va cere conlucrarea energică a tuturor membrilor partidului naţional pentru susţinerea şi desvoltarea presei noastre periodice, dar şi pentruca să o puneţi la dispoziţia partidului naţional.

Tot cu asemenea necruţări, în contra legilor existente, s'a atacat autonomia bisericilor noastre şi instituţiunile noastre de cultură, naţionale. Şi cu durere trebuie să mărturisim, că pe acest teren, unde interesele naţionale sunt conţesute cu sentimentele cele mai delicate ale conştiinţei religioase şi unde prin urmare apărarea intereselor naţionale este imperios impusă şi aşteptată cu mai justificate pretensiuni, nu s'a făcut din partea celor chemaţi cu destulă energie apărarea dorită de spiritul bisericei, in interesul ei şi al institutelor noastre naţionale.

Onorată conferenţă generală! Din cele expuse urmează, că situaţiunea politică a naţiunii române din Ungaria şi Transilvania, în loc de a se fi ameliorat, s'a agravat în mod înfricoşat, spre dauna intereselor noastre naţionale şi ale patriei comune. Anume:

1. Prin procedura guvernului la alegerile dietale fiindu-ne imposibil să luăm parte la legislaţiunea ţării suntem scoşi din cadrele vieţii constituţionale şi prin urmare constrânşi la rezistenţă pasivă.

2. Prin legi şi ordinaţiuni contrare drepturilor naţionale, asigurate prin legea numită despre egala îndreptăţire a naţionalitaţilor din 1868, suntem împedecaţi în folosirea drepturilor de a ne creşte şi cultivà tinerimea în limba noastră naţională.

3. Prin persecuţiunea draconică a presei noastre periodice se atentează în contra celui mai sacru drept al libertăţii politice.

4. Prin prigonirile vexatorii ale oamenilor noştri devotaţi cauzei naţionale să ţinteşte la suprimarea conştiinţei naţionale.

5. Prin amestecul ilegal, necompetent şi vătămător al guvernului în cauzele noastre bisericeşti ni-se periclitează vieaţa bisericească şi liniştea conştiinţei religioase.

6. Prin denunţări neadevărate şi de multeori perfide ale presei periodice maghiare se lucră sistematic la calomniarea noastră înaintea guvernului, a înaltului tron şi a lumii civilizate, — spre justificarea atentatelor ce se comit în contra intereselor noastre naţionale.

7. Prin toate aceste jurstări şi uneltiri, sub forma legalităţii, a intereselor de stat şi a ideii de stat maghiar, se atentează deadreptul la vieaţa noastră naţionala, se intenţionează nimicirea individualităţii noastre naţionale.

Comitetul partidului naţional a văzut şi a conclus din acestea, iar acum vine să vă declare două lucruri:

1. Că în faţa situaţiunei agravate pentru naţiunea română se recer mijloace noue şi cu mult mai eficace spre apărarea intereselor noastre naţionale, iar comitetul central nu a voit să se angajeze la această luptă mai intensivă fără a vă cere sfatul, încuviinţarea şi solemna promisiune de o conlucrare rezolută.

2. Că din cauza acestei situaţiuni agravate comitetul partidului naţional n'a mai simţit necesitatea, nici oportunitatea, de a urmà conform însărcinării primite dela conferenţa din 1887 în privinţa subşternerii memorialului la locul destinaţiunii sale, fără ca să vă ceară sfatul şi dispoziţiunile ulterioare în cauza aceasta.

Onorată conferenţă generală! Comitetul central al partidului naţional prin acestea are onoare a vă da seamă despre activitatea sa şi într'una a vă lămurì asupra situaţiunii politice în care se află scumpa noastră naţiune, şi prezentându-vă acest raport totodată îşi depune mandatul său, ca onorata conferenţă generală să poată luà în toată libertatea concluzele sale în cauza promovării intereselor naţionale».*)

Se alege acum comisiunea de 30, compusă din cei mai de valoare membri ai conferenţei naţionale, apoi şedinţa se ridică.

Şedinţa a doua s'a ţinut în 28 Octomvrie n. 1890, la oarele 4 d. a. Prezenţi toţi delegaţii şi un public ascultător foarte număros. Mulţi ţărani din comunele vecine şi mai mulţi fruntaşi saşi. Prezidentul conferenţei, *V. Babeş*, deschizând şedinţa, comunică conferenţei, că comisiunea de 30, terminându-şi lucrările, l-a încredinţat pe el cu prezentarea şi motivarea propunerilor, şi astfel

*) Din «*Tribuna*», 1890.

predă conducerea şedinţei viceprezidentului George Pop. Se cetesc telegramele de felicitare sosite din mai multe părţi, apoi se dă cuvântul raportorului comisiunii de 30, *Vincenţiu Babeş,* care dela tribună rosteşte un discurs lung, reazumat de ziarele cotidiane de atunci în următoarele:

Raportorul declară, că în expunerile sale nu se va extinde mai în special asupra situaţiei, precizată în raportul comitetului, ci se va mărginì a luà în consideraţiune şi a motivà ceva mai deaproape punctele de concluze ale comisiunii de 30.

Primul din aceste puncte priveşte programul stabilit în unanimitate la anii 1881, 1884 şi 1887. Fiind de credinţa, că aceia cari au fost de faţă la conferenţele anterioare cunosc motivele şi considerantele, cari au dus la stabilirea programului, crede că vor înţelege şi acum, că nu se poate să se stabilească un nou program, mai moderat, mai redus, ci din contră, ar trebuì modificat cu o *sporire* a pretensiunilor. Pentrucă experienţa arată, că în situaţiuni abnormale, ca cea de acuma, când zilnic suntem impresionaţi de o totală desconsiderare a pretensiunilor noastre, numai în elementele laşe, aflătoare în apunere, s'ar puteà naşte sentimentul şi dorinţa da a se reduce pretensiunile. În elemente vitale însă, cum e poporul român, care în curs de 17 secole a îndurat atâtea dezastre, atâtea neîndreptăţiri, nu se poate naşte în faţa astorfel de situaţiuni abnormale ideea de repăşire, retragere, capitulare. Din contră, în asemenea împrejurări în lumea întreagă, dupăcum dovedeşte istoria, se urcă pretensiunile drepte.

Dar urcarea pretensiunilor noastre urcă în împrejurările de faţă numărul violenţelor, persecuţiunilor, nedreptăţilor în contra noastră, ceeace tot mai mult ne-ar înstrăinà şi ne-ar face cu neputinţă apropierea de cei dela putere. Puterea câştigată pe căi extraordinare, prin întâmplări norocoase, prin dezastre venite asupra monarhiei, când se concentrează în mânile unei clase, totdeauna devine exagerată, pretensiunile posesorilor puterii cresc şi deasemenea orgoliul lor şi încrederea în puterea lor. Pe de altă parte însă scade simţul lor pentru dreptate şi chiar şi credinţa în Dumnezeu. Exagerările dintr'o parte provoacă exagerări şi din ceealaltă parte şi astfel se produc frecări, prin cari un element împedecă pe celalalt.

Dar oricât am fi noi de nedreptăţiţi, nu vom pierde speranţa, că în cele din urmă, mărindu-se pericolele pentru ambele părţi, vor ajunge şi aceia, cari astăzi ne asupresc, să recunoască, că apăsându-ne pe noi, se slăbesc ei pe sine înşişi. Atunci vor înţelege şi ei, că trebuie să ne apropiem unii de alţii, să ne apărăm unii pe alţii, să ne salvăm viitorul.

Să rămânem dară pe lângă programul nostru stabilit mai nainte şi să dovedim, că aceeace am stabilit în acele puncte este absolut necesar pentru vieaţa noastră politică, pentru cultura şi existenţa noastră.

Din aceste motive prima propunere este, să enunţăm, că *susţinem intact programul dela 1881, 1884* şi *1887.*

Al doilea punct despre care e să luăm concluz este, să căutam a ne asigurà, întărì şi organizà lupta noastră de rezistenţă pasivă în contra atacurilor venite dela cei dela putere, acuşi vatămându-se legile create şi sancţionate de Maiestatea Sa, cari sunt încâtva favorabile pentru noi, acuşi luându-se măsuri prin ordonanţe ministeriale pentru vătămarea autonomiei noastre bisericeşti şi a intereselor noastre culturale. Comitetul prin raportul prezentat de repeţiteori a accentuat, că situaţiunea s'a înăsprit, iar memorialul dovedeşte cu date pozitive adevărata stare a lucrului în această privinţă. Dar fiindcă împrejurările nu permit, ca cuprinsul cel vast al memorandului să vi se comunice aici, aflu de necesar, pentru justificarea expunerilor, să vă amintesc două sau trei cazuri, ca exemple despre natura acelor înăspriri.

Mai nainte vreau să iau în privire legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor din anul 1868, art. de lege 44. Domnii dela putere nu numai că se mândresc cu neobservarea unei legi aduse de ei fără concursul nostru şi sancţionată de regele nostru apostolic, ci am avut chiar ocaziune să ne convingem, că un ministru a fost aplaudat în dietă când a spus, că a succes a scoate limbile nemaghiare din justiţia ţării. Acolo am ajuns, că un ministru se laudă, că a succes a nimicì legi existente! Acolo apoi, unde un ministru a ajuns să se laude cu desvaliditarea unei legi în vigoare, cu care se mândresc în faţa Europei, cu tot dreptul să poate zice, că spirit de legalitate nu mai există la ceice poartă puterea.

Trecând la alt caz, raportorul aminteşte împrejurarea, că se atacă prin diferite proceduri autonomia bisericească. Biserica română ortodoxă are prin lege inarticulată şi prin statutul său organic

un fel de drept, de autonomie, încât mai frumos abià poate să fie. In conformitate cu dreptul său autonom şi cu statutul său organic sancţionat, cauzele disciplinare în contra învăţătorilor aparţin competenţei consistoriilor în toate instanţele. Cu toate acestea, un ministru de culte, în stat constituţional, prin o ordonanţă a sa dispune, că nici o sentinţă de destituire în contra vreunui învaţător nu poate fi pusă în lucrare, fără a fi fost revăzută de ministru!

Deşi s'au făcut remonstrări în contra acestei proceduri, ministrul a rămas consecvent în aplicarea ordonanţei sale, zicând, că nu poate permite, ca să se facă pedepsirea în contra voii lui, susţinând, că s'ar fi făcut abuz din partea bisericii şi citând exemple speciale de această natură, exemplele fiind însă neexacte, iar atribuţiunea justiţiară lipsind ministrului cultelor.

Acestea dovedesc, că nici legea pozitivă nu mai este nimica, şi nici sancţiunea Maiestăţii Sale faţă cu sic volo sic jubeo al unui ministru, în ţară constituţională nu mai inspiră respect.

In unele puncte constituţionalii ministri au mers mai departe decât ministrii din era absolutistică. Nu şi-au permis ministrii absolutistici să aducă o măsură în cele bisericeşti şi şcolare fară ascultarea autorităţilor competente bisericeşti. Ministrii de astazi însă decid în cauze interne bisericeşti de capul lor. Faţă cu astfel de lucruri cred, că în drept a fost comitetul D-Voastre când a afirmat, că în adevăr, s'a înăsprit situaţiunea. Ar crede cineva, poate, că toate acestea se fac din punctul de vedere al utilitaţii publice; dar aceasta nu se întâmplă.

Incă un caz. Ministrul de culte ia în budget o sumă pentru ajutorarea bisericilor, care se dă totdeauna ordinariatelor, căci ele ştiu mai bine unde şi cui să dee ajutorul din suma amintită. Dar ministrul vine şi ia din ajutorul, care din partea corporaţiunilor bisericeşti e împărţit, pentru sine 20.000 fl. şi-l face fond de dispoziţie, din care împarte ajutoare la preoţii, cari îi fac servicii politice! Natural, că o astfel de procedere produce corupţiune, disordine şi subsapă orice disciplină. Şi aceasta arata, că s'a înăsprit situaţiunea, că volnicia celor dela putere nu mai cunoaşte margini.

Având în vedere această situaţiune înăsprită, comitetul cere dela D-Voastră un vot, prin care să i se pună la îndemână mijloace spre delăturarea relelor ce pot să se nască din o astfel de demoralizare. Comitetul găseşte unul din cele mai potrivite

mijloace în această direcţiune în *organizarea mai bună a comitetului*, iar un alt mijloc îl consideră a fi *presa naţională*, care trebuie sprijinită, astfel, ca toţi, din toate părţile, dimpreună cu comitetul să lucrăm, cu cuvântul, cu fapta, cu condeiul, întru sprijinirea morală şi materială a presei.

Pentru realizarea tuturor acestora vi se va prezentà un punct special de concluz, cum să se pună în lucrare un sprijin mai mare, mai eficace al presei, în scopul, ca şi comitetul să poată lucrà mai bine.

Acum trecând la al patrulea punct, la chestiunea memorandului, care conferenţa din 1887 în unanimitate a cerut să se facă, cuprinzând toate gravaminele, toate nedreptăţile ce ni se fac, şi apoi astfel compus şi bine redactat să se prezinte Maiestăţii Sale, cerând vindecarea relelor, aduc la cunoştinţă, că acest memorand este compus, revăzut, transformat astfel, încât acum poate fi privit ca stabilit definitiv. Dar fiind gata, comitetul s'a întrebat, dacă în faţa celorce se petrec pe fiecare zi este consult, ca fără privire la împrejurări, acel memorial să fie prezentat înaltului tron? Şi acì s'a născut îndoeală, pentrucă s'a văzut cu alte ocaziuni, cum plânsorile, cari nu au fost sprijinite de factorii puternici, nu au fost luate în consideraţiune. Şi astfel comitetul a crezut, că prin prezentarea memorandului, în loc să se uşureze lucrul, s'ar îngreunà situaţiunea, căci memorandul fiind privit ca un fel de denunţare la tron a faptelor înaltului ministeriu, nu va contribuì a îmblânzì pe aceia, în contra cărora se ridică plânsoare. Având-le acestea în vedere, comitetul a stat locului şi a crezut, că va fi bine să ceară sfatul adunării generale în aceasta privinţă. După combinarea tuturor împrejurarilor, comisiunea a ajuns la părerea, că dispoziţiunile în privinţa memorialului hotărît la 1887 să rămână, dar să se ceară dela adunare aprobarea *neprezentării* memorandului la Maiestatea Sa, încercându-se mai nainte a luminà opiniunea publică, a câştigà sprijinul bărbaţilor patrioţi buni, cari ştiu sa cuprindă interesele patriei din punct de vedere mai înalt decât din punctul de vedere mărginit al interesului de rassă, a pregatì astfel calea şi apoi numai după lămurirea opiniunei publice şi după modificarea spiritului amărît în contra poporului român să se procedeze la subşternere.

Provocându-se la exemplele oferite de istorie, cu privire la Roma şi Francia deoparte, şi la Prusia de altă parte, raportorul

crede, că puterea Ungariei nu este atât de mare, încât să nu aibă trebuinţă de sprijinul tuturor factorilor întru realizarea misiunii sale. Şi astfel crede, că în cele din urmă cei dela putere vor trebuì să se convingă, că pentru întărirea patriei şi pentru delăturarea pericolului ce ar puteà venì asupra ei este neapărată trebuinţă, ca să se încerce o satisfacere a dreptelor noastre pretensiuni. Adevarat e, că cei dela putere, orbiţi de posesiunea puterii, de orgoliul lor, sunt de credinţa, că nici Dumnezeu n'ar puteà stà în contra lor. Dar noi faţă cu puterea lor trebuie să procedem cu sobrietate şi asiduitate, să nu comitem greşelile pe cari le fac ei, să nu răsplătim răul cu rău, ci privindu-i mai mult de oameni bolnavi, cari îşi vor venì în fire când se vor ivì evenimentele cele grave, — pe cari pentru a le împedecà, Europa chęltueşte miliarde, — să aşteptăm momentul potrivit, când şi ei au să vadă şi să recunoască, că singurul popor destinat de provedinţă pentru a-i sprijinì pe ei, este fără îndoeală poporul român.

Să nu desperăm şi să nu ne temem, că contrarilor le va succede nimicirea noastră. Ei cred, cu adevărat, că noi suntem un element slab, nepricepător de situaţiune, dedat a-şi preface firea, a-şi schimbà inima, a-şi uità de suvenirile sale din trecut şi a se supune puterii la comandă. În evul mediu a putut dominà o mână de oameni prin aceea, că împedecà desvoltarea poporului, îl ameninţà, îl îmbătà cu promisiuni şi cu doctrinele false, că el este chemat să fie sclavul celor puţini şi că remunerarea îl aşteaptă în lumea ceealaltă. Astăzi însă nime nu mai crede aşa ceva. Nime nu se mai poate momì prin astfel de promisiuni. Înţelegerea adevărului a devenit generală!

Sa se ştie, că noi, când vorbim de ceice ne prigonesc, neîndreptaţesc, de ceice ne confiscă drepturile, nu ne vine nicidată în minte a atribuì toate acestea poporului maghiar, pe care noi totdeauna l-am iubit, îl iubim şi-l compătimim, văzându-l sedus prin informaţiuni false. Când noi ne plângem deci ne plângem în contra asupririlor celor de sus, celor dela putere. Pentrucă bine ştim, că milioanele poporului unguresc sufer şi ele multe neajunsuri din partea celorce le stau în frunte. Preanatural, căci dacă cineva se află neîncetat în ceartă cu vecinii săi, putem fi convinşi, că nici faţă cu casnicii săi nu este mai bun. Şi dacă se dă laoparte vecinul, furia sa se îndreaptă contra alor sai.

Dacă azi domnii dela putere se îngrijesc á menajà interesele poporului lor propriu, este, pentruca să-l poată mai uşor angajà în contra noastră. Domniile lor s'au ocupat chiar prin academiile lor de cele mai grave probleme ale ştiinţei, dar nu reflectează la problemele, cari stau dinaintea ochilor lor, la problemele relaţiunilor naturale-morale dintre popoarele împreuna locuitoare.

Noi Românii însă, atât de mult persecutaţi în trecut şi în prezent, progresăm totuş şi ne reclamăm drepturile noastre naţionale, în puterea progresului, pentru progres. Sute de ani am avut limba slavică în biserică şi nu ne-am făcut slavi. Cred ei că ne vom face acum Maghiari? Sau cred ei, că ar fi posibil lucrul acesta?

Nu o cred nici ei aceasta, dar pentru a justificà încâtva pornirile lor spun, că între noi se fac comploturi şi conspiraţiuni şi că prin acestea împedecăm lăţirea, progresul maghiarismului. Istoria însă ne însemnă, că nu prin comploturi Românii nu s'au făcut Slavi. Din contră, când principele Rákoczy a pretins dela episcopii noştri, ca să traducă biblia în limba română, episcopii şi clerul cu mare anevoinţă s'au desfăcut de limba slavică, care timp atât de îndelungat a fost folosită; şi deşi cu atâta greu Românii s'au despărţit de ea, totuş Românii, prin rezistenţa lor naturală, nu s'au făcut Slavi. Vor reuşi deci să facă ei acuma aceeace nu s'a făcut atunci, prin secole? Noi, cari suntem aici, să jurăm chiar că voim să ne facem Maghiari, nu putem, pentrucă firea nu ne lasă!

S'ar puteà, ca ei să nu vada aceasta? Să nu recunoască, cumcă lucrul e cu neputinţa? Ei bine, oameni cu minte sănătoasă fiind, nu pot cere aşa ceva dela noi. Şi întrucât întimpinăm astfel de aparenţe, ele sunt numai apariţiuni morbide şi trebuie aşteptat cu răbdare timpul, când oamenii se vor însănătoşà. Iar până atunci să ne îndreptăm şi acomodăm mijloacele noastre de rezistenţă conform imprejurarilor, aplicând mijloacele noastre astfel, ca să nu-i irităm şi mai mult, ci să aşteptăm, ca să se deştepte. *Să nu mergem deci cu plânsori asupra lor la timp nepotrivit*, ci să pregătim opiniunea publica într'un limbaj cruţător faţă de ei. Dacă este acomodată, morală, psihologiceşte întemeiată această procedură, atunci cómisiunea se ţine în drept a răspunde la cererea comitetului în privinţa memorandului, ca *bine a făcut, că nu s'a pripit.* Susţinem însa şi cerem să-l publicaţi, sa lu-

minaţi lumea asupra stării şi a pretensiunilor noastre, şi când comitetul va vedeà, că timpul este oportun, *să-l subşterneţi şi M. Sale.* Proiectul de concluz în aceasta privinţa vi se va cetì.

Cât pentru punctul, care ar fi fost să fie amintit întâi, adecă ce priveşte întreg raportul comitetului, l-aţi auzit toţi, l-aţi aprobat prin aplauzele D-Voastre şi prin aceasta l-aţi luat în întregime la cunoştinţa.

Pentru a încunjurà necesitatea de a convocà mai des pe alegatori în viitor, comisiunea a aflat de bine a vă propune o sporire a membrilor în comitet, pentruca fiind mai mulţi, sa poată mai cu înlesnire luà şi responsabilitatea mai intensiva în cazuri mai grave.

(Raportorul V. Babeş roaga adunarea sa-i dee puţin repaus, ca apoi sa continue, vorbind şi despre situaţiunea externa faţa de ţara noastra, pentruca să se ştie şi să se cunoască parerile Românilor şi în privinţa aceasta. Adunarea consimte.)

Se ceteşte proiectul de rezoluţiune al comisiunei de 30. E următorul:

«1. Adunarea generală ia spre ştire raportul comitetului central, prezentat în şedinţa din 27 Octomvrie 1890.

2. Pe baza acestui raport adunarea generală susţine întreg şi neatins programul naţional statorit şi adoptat în adunările generale ale partidului naţional, ţinute în 1881, 1884 şi 1887.

3. Procurarea mijloacelor eficace la promovarea intereselor naţionale şi executarea concluzelor prezente, conferenţa o concrede comitetului său central, căruia îi promite tot sprijinul.

4. Conferenţa generala a partidului naţional român *aprobă* motivele pentru cari comitetul central nu a aflat până acum de oportun a subşterne memorialul la înaltul tron. Totodată, cu considerare la situaţiunea ce s'a agravat, conferenţa generală întregeşte comitetul central la numărul de 25 membri şi însărcinează acest comitet cu publicarea unui memorial politic, care să cuprindă toate gravaminele poporului român, iar aducerea gravaminelor la cunoştinţa preaînaltului loc să o facă când va fi de lipsă».

Conferenţa între vii aprobări şi aplauze primeşte proiectul de concluze al comisiunei de 30, în unanimitate şi fără discuţie. Şedinţa se suspinde apoi, iar după redeschidere raportorul *V. Babeş* îşi continuă vorbirea.

Declara din capul locului, că enunciaţiunile ce vor urmà le face în urma sfatuirilor avute cu cei mai distinşi bărbaţi ai comisiunii şi în consimţire cu toţi ceialalţi, având acum a raportà conferenţei mai ales despre poziţiunea ce o ocupam noi, ca element român în patrie, atât în lăuntru, cât şi în faţa supremilor factori politici din afară. Nu ca propuneri, pentru concluze formale, face raportorul aceste enunciaţiuni, ci ca o voce romȃna cătra factorii cari astăzi reprezinta opiniunea publică în patrie şi în Europa. Spune, cum noi ca element român aici în patrie am strabatut secole întregi, eşind teferi din toate crizele prin câte am trecut, şi în contra carora oricare alt element sigur ca ar fi apus. Dovadă despre puterea vieţii noastre, ca element latin. Continua apoi astfel:

Noi, Românii, aşezaţi aici în aceasta patrie, şi afirmându-ne aici de o mie de ani existenţa şi valoarea, deşì am ajuns, ca în principiu sa nu ni se mai denege îndreptaţirea de a fi cetaţeni egali cu oricare alt element din patrie, totuşi încât pentru condiţiunile de liberă desvoltare şi cultură naţională, adecă desvoltarea sentimentelor şi vârtuţilor, respective aptitudinilor noastre înascute, n'am avut şi n'avem nici azi nici un sçut şi nici un ajutor din nici o parte.

Suntem aproape trei milioane de Români în patria ungureasca şi nime de sus dela putere nu sa poate lăudà, că ne-ar fi dat din tezaurul comun al patriei un crucer pentru cultura noastra, ca Români. Un lucru făra exemplu în ţari poliglote. Ceealalta cultura, pe care ne-o inlesneşte statul, daca avem puterea noastra financiara, ca sa ne folosim de ea, nu este proprie şi directa a noastra, ci trebuie sa ne-o prefacem, să o traducem din alt spirit, din alta limba, în limba noastră, în spiritul nostru romănesc, printr'un lung şi greu proces în inima şi mintea noastră, cu totul de alta natura; şi nici pentru aceasta lucrare grea, nici statul, nici factorii sai superiori şi organele lor, nu ne dau nici un ajutor, nici o înlesnire. Avem totuşi pâna astazi din chiar puterea noastra proprie vre-o 2500 şcoale poporale, şi încă printre ele cele mai multe de acelea, cari pot rivalizà cu oricare altele din ţară. Astfel fiind în fapta, cine va cutezà sa revindece factorilor dela putere ai patriei noastre, şi ca sa zic aşa, statului maghiar modern, vreun merit în cauza acestui progres cultural al nostru, prin care progres ne afirmăm din propriile noastre înascute forţe morale? Neapărat, tot meritul cade asupra săr-

manului nostru popor, care din sânul său şi-a creat luminile sale şi din crunta sa sudoare le dă mijloacele pentru lupta şi susţinere. Singură biserica noastră naţională, care încă e meritul spiritului nostru moral şi naţional, se sileşte a ţineà curată şi şí nedesperată inima română în poporul nostru. Dar are în toata năzuinţa acestei sacre chemari a sale ea însaşi să se apere în contra influenţelor distructive de sus, mai vârtos venite dela desfrânatele organe administrative. Dacă deci putem arată vreun progres în cultura poporului de jos şi o inteligenţa atât de distinsă, atât de iubitoare şi de îngrijitoare pentru popor, care om cu simţ de dreptate ne-ar puteà negà vitalitatea, moralitatea, conştienţa de noi şi de chemarea noastră naţională? Cine cu simţ de sinceritate şi onestitate ne-ar puteà contestà chiar şi natura unui adevarat element de morala, ordine şi cultura? Care alt popor prin atâtea pedeci, chiar dela puterea de stat, a ajuns la atâta inteligenţa, la atâta lumina poporala, în ciuda atâtor obstacole?

Fiind deci poporul nostru element de cultură şi de ordine, sigur şi pozitiv este, că dacă judecata oamenilor dela putere n'ar fi turburată, el ar trebuì sa fie recunoscut de aceeace este, şi să cada greu în cumpană în celece priveşte organizarea şi administrarea patriei şi a monarhiei. Atâta, în ce priveşte calitatea noastră morala şi culturală. Dar să privim mai departe şi vârtutea elementului nostru, ca apărător şi conservator de patrie, tron, monarhie. Cine nu cunoaşte virtutea ostaşilor români în tabăra monarhiei şi a patriei? Cine nu a observat bravurile, faptele mari, chiar minunile, pe cari în cele mai grave momente le-au făcut de multeori soldaţii noştri şi despre cari paginele analelor armatei austriace cuprind dovezi eclatante?

De bună seamă, că numai prin o nobilă însufleţire ostaşul român a putut produce şi manifestà aceasta vârtute, şi de bună seamă, ca şi meritul pentru aceasta nu-l are dela străini, cari niciodată nu a ştiut a se apropià de el până la inimă, ci este al inimei sale aduse de acasă, dela părinţii sai români. Apoi, încât pentru trecut, cine nu cunoaşte mulţimea extraordinară a diplomelor de nobilitate la poporul român, toate câştigate prin vârtutea militară? Toate acestea sunt mărturie cât se poate de eclatantă, că şi din acest punct de vedere suntem un element valoros. In consecvenţă putem deci cu fruntea ridicată afirmà,

că prin vârtuţile noastre înăscute şi comprobate, întocmai ca şi prin situaţiunea noastră politică şi etnografică, suntem un element demn de consideraţiune pentru patrie, şi pentru pacea şi ordinea publică peste tot, că avem deci un rol de importanţă între celelalte popoare. *In vârtutea acestei importanţe, de care suntem pătrunşi, convinşi şi conştii, îndreptăţiţi ne credem a ne ridicà glasul nostru, ca să fie auzit la Budapesta, la Viena, în monarhia întreagă, ba chiar în cercurile politice conducătoare din Europa întreagă, şi ca să ne recomandăm atenţiunei şi consideraţiunei puternicilor din lăuntru şi din afară.* Pe aceasta logica întemeiem enunciatele indigetate, în special pe cel dintâi.

Trecând la al doilea enunciat amintesc, că noi, Românii din Austro-Ungaria, suntem membri ai unei familii mari, aşezate aci în orientul Europei, în acel punct, care este de cea mai mare importanţa din punct de vedere strategic, suntem mai în special membri ai unei familii de 11 milioane suflete, mai numaroşi şi mai valoroşi decât oricare altă familie. Un popor de această importanţă morala, politica şi culturală, trebue să fie considerat şi în interesul patriei, al monarhiei şi chiar al Europei. Dar durere, tocmai pentruca sa nu fie considerat, îi se însinuă cele mai criminale dispoziţiuni şi porniri, cu o oarbă cutezare, cu o oarbă rătacire, ca să nu zic răutate, din partea contrarilor sai. Ni se însinuă, domnilor, că suntem rai patrioţi, şi aceasta curat numai din motivul, că nu facem ca absurdul şi imposibilul sa fie raţional şi posibil, ca nu ne facem peste noapte Maghiari, cu inima şi cu limba, că nu primim o cultură străina, care nu convine inimei şi spiritului nostru, că nu facem în lumea mare marturisirea falsă, ca suntem fericiţi sub o stapânire, care ne împiedeca în progresul nostru şi ne maltrateaza în desvoltarea noastră naţională. Ni-se imputǎ, ca suntem agitatori, ca avem ambiţiuni patimaşe, ca gravităm în afară. Da, aceasta ni se imputa, zi şi noapte, pururea, fără de cale şi fără de dovezi. Nime n'a dovedit vreodată şi nu poate sa dovedeasca acele grele imputari, nici înalta putere de stat, cu toate mijloacele sale poliţiale şi cu spionarile acestora n'a putut dovedì acest lucru. Şi tocmai pentruca n'a putut dovedì, s'a spus în sferele mai înalte chiar, ca nu există spirit naţional între Românii din Ungaria şi Transilvania şi că acesta este importat din România, prin emisari şi bani! Astfel apoi în confusiunea lor adversarii noştri au ajuns până a afirmà o absurditate de care mai colosală

n'a văzut lumea cultă, anume, că însuşi numele nostru de «*Român*» este dovada despre nepatriotismul nostru. Numele nostru millenar, numele nostru de «Român , inarticulat în legile patriei!

La asemenea nesocotite şi absolut imorale insinuaţiuni, precum sunt informat, chiar factorii din România au raspuns ocazionalminte învinuitorilor, ca dacă întru adevar aşa cred domnii maghiari, sa caute şi sa prinda pe vre-unul dintre emìsari, ori să dovedească, că din România se dau bani pentru agitaţii, caci dacă va succede, cei din România nu vor reclamà pe nici unul din cei vinovaţi. Au trecut ani de-atunci şi nu s'a gasit nici unul. Este lucru, pe cât de pozitiv, pe atât de mirat, ca noi, milioane de fraţi asupriţi de dincoace, nu primim din România nici cea mai mica încurajare faptică. Anume nici un îndemn şi ajutor din partea statului. Este o apariţiune nenaturală aceasta, dar e un adevar. Ba din contra, au ajuns acolo guverne la putere, ai caror oameni poate pentru gravitatea situaţiunii lor s'au abnegat de noi. Şi cu toate acestea ni-se insinua, aici acasă la noi, şi se continua crescând acuzarea, ca suntem rai patrioţi, că agitam pe sub pamânt, ca sobolii, că gravitam în afara. Se afirmă neîncetat despre noi lucruri criminale şi absurde. Şi pentru ce? Numai una poate sa fie cauza explicătoare, cauza de stratagema politica, adeca, pentruca să se justifice nedreptatea ce se comite faţa cu noi!

Aceasta trebuie sa înceteze! Noi nu suntem dacoromânişti în înţelesul, că am lucrà sa ne desfacem de patria aceasta a noastră. Dacoromâni suntem însă în înţelesul, că suntem descendenţi ai coloniilor romane, ca avem cu fraţii noştri din alte ţari aceeaş limbă, aceleaş interese culturale. Dacoromâni suntem în înţelesul, ca avem aceleaş tradiţiuni, aceleaş obiceiuri, aceleaş doine şi cântece, cari vorbesc la inima noastră, ne încânta, ne îndulcesc această vieaţă aspra şi amara! Dacoromâni suntem, pentrucă ne simţim în inima interesaţi de existenţa şi progresele fraţilor noştri din orice parte a lumii, caci iubim pe fraţii noştri, n'am putut stânge legile naturii din firea noastra, pentruca oare care popor este atât de degenerat, ca sa nu-şi iubeasca pe fratele sau de orişiunde? Sa încerce Maghiarii a se lapadà de fraţii lor de peste marginile patriei!

Noi aplaudăm pe Maghiari, că se interesează şi se îngrijesc de fraţii lor ciangai, supuşi altor ţari, şi nu le facem pentru

manifestările lor de iubire faţă de ei nici o imputare. Permită-ne deci şi ei macar să le imitam aceasta frumoasa virtute.

Pe baza acestora iată deci care e enunciatul al doilea: *Suntem şi ne simţim membri ai marei familii române de 11 milioane, şi ca membri ai ei tindem la desvoltarea materială şi culturală a românimei, tindem la scutirea neamului nostru de toate influenţele străine. Cu toate acestea, negăm în mod solemn, că avem tendinţe dacoromâniste politice, căci noi ţinem a aparţineà monarhiei austro-ungare şi suntem supuşi credincioşi ai coroanei de Habsburg.* Iar cumca supuşi credincioşi suntem, am dovedit de nenumarateori, chiar prin sângele ostaşilor noştri, varsat aproape pe toate câmpurile de lupta. Întrebaţi pe generali, prin cine s'au câştigat atâtea învingeri în Italia? Care neam de soldaţi a salvat onoarea armatei la Sadova, cari trupe, în al cincilea asalt, au luat Custozza? Şi asupra acestui popor, care a dat şi da astfel de ostaşi, astfel de probe de fidelitate şi valoare, să mai încapă calomnia că nu este credincios patriei, monarhiei, tronului? Faţa cu această purtare a soldaţilor noştri, fie ei în armata comuna, fie la honvezi, putem afirmà cu mândrie sus şi tare, ca nime în credinţa şi în virtuţile ostaşeşti nu ne întrece. Ba este mai mult decât atâta. Făcând noi toate aceste servicii şi aducând aceste jertfe fara a le condiţionà de vre-o rasplatire, fara a face marfa din sângele nostru, din virtuţile noastre, întrecem în cumpăna morală pe toţi ceice zic: «do ut des, facio ut facias». Aşa credem, ca nime cu suflet curat nu ne poate luà în nume de rau, dacă ne doare şi ne suparam şi noi când ne vedem pedepsiţi pentru aceea pentruce alţii sunt remuneraţi. (Aplauze prelungite).

Constatând acestea, trebuie să facem înca şi un alt enunciament, care să comprobeze şi ideea noastra în privinţa celor ce ni-se cuvine, ca membri ai patriei, din partea acelora, cari pururea gata ne-au gasit a luptà cu însufleţire, a ne sacrificà chiar pentru binele şi libertatea patriei comune, în interesul tuturor, iar nu numai al lor. *Dorím deci o patrie comună fericită şi o monarhie puternică, în care să fim membri buni şi folositori, dar cerem ca cel puţin să ne fie recunoscut dreptul de fii ai patriei, cu toate consecvenţele, să nu mai fim numiţi şi tractaţi ca străini, să nu fim daţi pradă oarbei patimi a adversarilor, cari lucră pe faţă la împedecarea desvoltării noastre naturale, la nimicirea noastră!*

Atâta, din punct de vedere naţional-politic. Dar să-mi permiteţi a face un pas mai departe şi sa vă amintesc ceva şi despre cugetarea şi atitudinea noastră în raport cu cele mai înalte combinaţiuni, interese şi temeri europene.

Onorată adunare! Cine nu ştie şi nu pricepe astazi, ca o tripla criză neliniştește toate spiritele europene, de sus până jos? Criza *politică,* criza *financiară* şi criza *economică-industrială.* Toate trei stau în stricta legatură şi împreună lucreaza şi în desvoltarea lor progresiva ameninţă a sguduì şi învîrtì toată ordinea politică şi sociala în Europa. Criza economică ne ameninţă prin aceea, că producţiunea ţărilor industriale din Europa a trecut peste marginile lipsei şi puterii financiare a ţărilor consumătoare, respective a pieţelor cumpărătoare. S'a adaos acestei calamitaţi legea mai nouă americană, care prin enormele taxe vamale a făcut imposibil exportul european de producte industriale. Productele a mii de fabrice şi milioane de braţe europene nu mai pot fi prefăcute în bani şi prin urmare în pâne pentru muncitori.

Poporaţiunile ţărilor agricole, stoarse, sărăcite prin sistemele politice şi economice, cari de vre-o 20 de ani se aplică, nu se mai pot nici macar gândì la lux, la confort, ba nici măcar la acoperirea celor mai deaproape necesare de această natură. America, care trimeteà Europei industriale sute de milioane în schimb pentru fabricatele ei, îşi închise aşazicând uşa dinaintea acestor fabricate, şi iată criza industrială-comercială gata pentru Europa!

Pentru noi cei din Austro-Ungaria această criză ameninţă a devenì cu atât mai gravă şi chiar acută, cu cât prin răsboiul vamal, care deja de atâţia ani se continuă între noi şi regatul vecin al României, deja ne-a lipsit de unul dintre cele mai bune pieţe ale producţiunilor noastre industriale. Pe când mai nainte desfăceam pe acea piaţă manufacturi de 200 milioane şi mai bine, astăzi abià, cum am zice, pe furiş, prin mare încunjur, cu grele spese, putem duce şi desface pe această piaţă până la 20% din valoarea de mai nainte!

Prin această fatală măsură a stapânirii noastre s'a produs o grea scădere în budgetul, respective în bilanţul, atât al industriei noastre, cât şi al statului nostru, ceeace are de consecvenţă laţirea pauperismului, iar prin aceasta înmulţirea elementelor dispuse pentru socialismul ce de un timp încoace a început a ameninţà ordinea prin statele industriale.

Francia, Germania, Olanda, Belgia, Şviţera, întrucâtva şi Austria, se susţin numai prin desfacerea mărfurilor lor industriale în ţări străine, astfel, că dacă această operaţiune s'ar împedecà, Germania de ex. cea astăzi atât de înfloritoare, cultă şi puternică, ar ajunge în poziţiunea, ca pe fiecare an milioane sa-i moară de foame.

Din acestea se vede şi pricepe marele pericol ce ascunde, sau nici nu mai ascunde, ci arată pe faţă, criza amintita. Mai adaogaţi, că în consecvenţa catastrofelor dela Solferino, Sadova şi Sedan, echilibrul puterilor europene s'a schimbat peste tot şi că acest echilibru schimbat tinde necontenit a se restituì deoparte şi a se susţineà de altă parte, prin care tendinţă puternică toate spiritele angajate şi interesate sunt puse într'o framântare, neliniştire şi îngrijire abnormală, şi temerea de o criză politică este în permanenţă, este generală. Toată lumea este pentru susţinerea păcii, dar pacea se arată imposibilă pe cât timp statele sunt constrânse a se enervà prin inarmari continue. Iată zăpaceala, iată marimea pericolului celui mare, pericolului unui răsboiu dintre cele mai înfricoşate din câte s'au văzut!

În faţa triplei crize amintite elementul român trebuie să ia şi el poziţiune, trebuie să se grupeze şi el pe lângă popoarele de ordine şi de desvoltare pacifică, cari având patrie, având aspiraţiuni nobile şi îngrijiri pentru viitor, trebuie să se înţeleagă şi să facă posibil, ca «viribus unitis» să delăture pericolul acestei crize. Dar cum se va puteà face aceasta la noi, când în patria noastră se află elemente cu totul nemulţămite, cu totul tractate duşmăneşte? Cum se va puteà sperà, că în ora de nevoie cei maltrataţi şi trântiţi la pământ vor gasì tăria sufletului, care desvoaltă energie prin însufleţire, ca să lupte ca leii, ca să cumpănească în cumpăna sorţilor pentru patrie şi tron înzăcit prin însufleţire?

Este bine să le amintim acestea, pentruca cei de sus să se poată convinge, că nu suntem oameni, cari nu obosesc, cari nu se gândesc la nimica. Că nu suntem orbiţi, nici de patimă, nici de orgoliul puterii, ca dânşii, ci ne cugetăm asupra greutăţii situaţiunii, ne cugetăm cum să apărăm patria, tronul şi existenţa noastră, în momente grele. Că avem toţi conştienţa pericolului ce ne ameninţă şi că suntem rezoluţi a contribuì din răsputeri la delăturarea pericolului. Dar pentruca să putem face lucrul acesta avem lipsă de sus, dela putere, de sistarea

persecuţiunii şi asupririi sistematice, de încetarea relelor şi curmarea suferinţelor produse din partea politicei maghiare. Numai astfel poate fi posibil un viitor mai fericit în patria comună, sub scutul tronului habsburgic. Trebuie sa spunem, că noi ne simţim foarte greu jigniţi şi în interesele noastre materiale, prin curmarea sau îngreunarea comerciului cu ţarile vecine, special cu România. Ca deşi noi nu tindem la împreunarea politica cu România şi n'am facut nicicând încercari în această direcţiune, totuş dorim, ca România să fie în relaţiuni de amiciţie cu noi, cu patria noastră şi cu monarhia noastră, ca să lucrăm împreună întru desvoltarea forţelor noastre, pentru a puteà mai sigur delaturà pericolul de care suntem împreună ameninţaţi.

Ştiţi, că s'a vorbit prin jurnale nu de mult despre o încercare pentru încheierea unei convenţii militare între România şi monarhia noastra, şi mulţi dintre noi, Românii, s'au bucurat de aceasta. Fireşte, scopul şi logica lucrului este, ca să se împreune forţele, şi cele fizice şi cele morale, întru sprijinirea intereselor vitale ale noastre. Nime din cei dela putere nu poate fi atât de simplu, ca să nu înţeleagă importanţa unui asemenea eveniment. O astfel de convenţie poate fi de nevoie momentan înjghebata şi fara de sentimentele poporului nostru, dar ca sa fie ea cordiala şi durabila, prin urmare eficace, trebuie sa înceteze totodata nemulţamirile, suparările, temerile Românilor, ura şi politica de ura, persecuţiunea din partea domnilor maghiari.

Pe aceste baze, cu aceasta condiţiune, iata enunciatul al patrulea: *Dorim împreunarea în privinţe economice şi condamnăm barierele de vamă ridicate în paguba amânduror state.*

Iar al cincilea enunciat e acesta: *Dorim menţinerea raporturilor bune pe teren politic cu România, şi ştim aprecià încheierea unei convenţii militare.*

Al şaselea enunciat suna apoi astfel: *Nu se poate ajunge această ţintă a monarhiei, câtă vreme dăinueşte nemulţămirea Românilor de aici.*

Şi fiindca avem convingerea, că afară de clasa eghemonilor din patrie şi monarhie, marea majoritate a popoarelor este cu noi şi simte şi judeca ca şi noi, iata al şaptelea enunciament: *Ne adresăm către toate naţionalităţile din patrie şi monarhie, ca să se declare solidare cu noi şi cu postulatele noastre, în interesul lor bineprićeput.*

Şi fiindcă nu putem, nu ne este iertat a ignorà apariţiunile zilnice de dincolo de Laita, tot în aceasta direcţiune suna al optulea enunciament astfel: *În partea apuseană a monarhiei a străbătut ideea împăcării naţionalităţilor, în urma iniţiativei dela guvern, prin concesiuni reciproce.*

În fine al nouălea enunciat e acesta: *Importanţa elementului român pentru politica triplei alianţe noi o pricepem. Dar nu se poate, ca tripla alianţă să se întărească şi să dureze, şi totodată să se susţină sistemul de opresiune şi nemulţămire al popoarelor, cari doresc desvoltarea pacinică în patria lor.* (Aprobari generale).

Dacă D-voastră aprobaţi enunciaţiunile făcute, comitetul D-voastre va şti să lucre în toate direcţiunile, pentruca ele să fie auzite şi apreciate. (Primim. Primim).

Aş puteà să mă opresc acì şi sa termin cu oftarea, ca bunul Dumnezeu să ne ajute să izbutim cu intenţiunile noastre politice, naţionale şi leale faţă de stapânirea noastră din Budapesta şi Viena, precum şi faţa de strainatatea cultă din prejurul nostru, dar mai vârtos faţă de concetaţenii noştri de orice limba, cu cari ne consideram în faptă de fraţi adevaraţi, solidari în lupta, pe moarte şi vieaţă, pentru drepturile şi interesele comune. Dar trebuie sa mai adaog din suflet curat rugarea către Dumnezeu, ca să lumineze minţile şi inimele acelora, cari ne stapânesc şi nu ne cunosc, deci ne despreţuesc, ca sa vada şi sa se convinga, ca nu este răutate în inimele noastre, ca noi nu poftim, nu putem poftì naţiunei maghiare slabire sau pierire, ci vieaţa şi prosperare, dar ca lucrul acesta nu ni-l putem închipuì posibil decât numai pe temeiul dreptaţii faţa de noi, precum cu firmitate ţinem, ca şi preabunul şi adoratul nostru domnitor, bun şi iubitor este pentru noi toţi fiii sai credincioşi deopotrivă. Astfel încheiu deci, strigând: Să traiasca patria şi preabunul nostru Impărat şi Rege apostolic». (Aplauze şi aclamari vii.)*)

Scaunul prezidial îl ocupă acum între sgomotoase aclamări iarăşi *V. Babeş*, care pune la ordinea zilei alegerea comitetului. Se votează cu aclamaţiune lista următoare: V. Babeş, G. Pop de Băseşti, I. Coroianu, Dr. V. Lucaciu, N. Cristea, Dr. D. P. Barcianu, Dr. C. Diaconovich, Coriolan Brediceanu, Dr. I. Mihu, Pavel

*) Din *Gazeta Transilvaniei»* numerii 235 şi 238 din anul 1890.

Rotariu, Dr. Nic. Oncu, Dr. Teodor Mihali, Dr. G. Popa, Francisc Hossu-Longin, Mihail Popoviciu, I. G. Pop, V. Ignat, Al. Filip, Dr. Aurel Mureşianu, Ludovic Ciato, Patriciu Barbu, Andreiu Cosma, Eugen Brote, Dr. Ioan Raţiu şi vicarul Basiliu Raţiu.

Prezidentul mulţameşte membrilor conferenţei pentru interes, indulgenţă şi bună ordine şi declară conferenţa încheiata, la orele 7 seara. In numele conferenţei mulţămeşte *Pavel Rotariu* prezidentului pentru conducere şi mai ales pentru splendidul discurs rostit în calitate de raportor al comisiunei de treizeci.

Legea despre azilele de copii.

Dieta a început să discute în şedinţa din 19 Ianuarie 1891 proiectul de lege despre azilele de copii, care prin dispoziţiunile sale maghiarizătoare a provocat mare nemulţămire printre naţionalităţi, şi mai ales printre Români, cari s'au întrunit prin mai multe locuri în adunări publice de protestare în contra intenţionatului atentat asupra drepturilor părinţilor, singuri competenţi, cum se ziceà, a grijì de copiii lor neobligaţi încă se umble la şcoală.

Comisiunea dietei pentru chestii de instrucţiune publică nu acceptase proiectul guvernului, prezentat dietei, ci a compus ea un nou proiect de lege, pe care l-a acceptat apoi şi ministrul de culte şi instrucţiune publică. Recomandarea şi motivarea proiectului de lege a făcut-o în dietă raportorul comisiunei, Hagara Victor, apoi însuşi ministrul de resort, contele *Csáky Albin*, iar în contra proiectului au vorbit mai mulţi deputaţi saşi, şi în şedinţa din 20 Ianuarie şi deputatul cercului Caransebeş, *Mocsáry Lajos*. A spus următoarele:

«... După părerea mea motivarea nu e la loc. Şi nu e la loc pentru aceea, pentrucă de o parte e de prisos, iar de altă parte e insuficient, ca statul să se îngrijască de ocaziuni, pentruca cetăţenii, pentruca *toţi* cetăţenii ţării să poată învaţă limba maghiară. (Madarász Josef: Părinţii noştri nu credeau aşa!) E de prisos, pentrucă aceia dintre cetăţenii de limbă nemaghiară, cari fie pe terenul ştiinţelor, fie pe terenul comer-

ciului şi al industriei îşi caută fericirea, găsesc ocaziune bogata, în şcoalele medii, în societate, în vieaţă, de a învaţă în ţara aceasta limba maghiară, încât e întru adevar cu totul de prisos, ca în scopul acesta statul sa poarte vre-o grije. (Mişcare). Iar cu privire la aceia, cari şi pentru mai departe ramân economi legaţi de glie, acolo unde se afla în masse compacte şi nici nu se dorèsc să iasă din soartea lor saracăcioasă şi josnica, nici şcoala poporală şi nici azilul de copii nu e mijloc suficient pentru a-i face să înveţe limba maghiară. Şi fie-mi permis a spune, că tocmai fiindcă nu e realizabil planul de a învaţà toţi cetăţenii, în toate păturile lor, limba maghiară, acest plan nu poate să formeze scopul şi năzuinţa concretă a statului. Şi nici nu se poate ridicà faţa de oricare locuitor al ţarii pretensiunea, că *trebuie* sa înveţe limba maghiară, pentrucă nu o poate învaţà. Şi nu se poate spune nici aceea, că: «tu eşti de vină, că nu ai învăţat ungureşte, pentruca paguba e pe partea ta, în raporturile tale proprii, în afacerile tale administrative şi de justiţie».

Dacă nu poate să se ridice fiecare cetăţan al statului la acel nivel, ca sa ştie în mod esact limba statului, atunci nu este altă modalitate decât ca statul sa se coboare în jos spre cetăţeanul său, întocmindu-şi astfel administraţia şi justiţia, ca fiecare să-şi poată căutà dreptatea în limba sa, (Ilaritate mare, mişcare)... da, în limba sa proprie să-şi poată căutà dreptatea pâna acolo, unde nu i se pun in cale cerinţele continuitaţii afacerilor publice. Ori cu cât resens să primiţi afirmarea mea, îmi iau voie a vă admonià, stimaţi condeputaţi, că aceeace spun eu nu e alta decât ideea fundamentală a legii de naţionalităţi dela 1868. Iar legea aceasta e lege care există încă. Şi unui legiuitor nu-i este permis sa spună, că legea aceasta trebuie ignorată. (Voci: Cine a spus? Nu înţelegi legea! A fost greşală crearea ei!)

Dupace motivarea ministrului, după parerea mea, nu e acceptabilă, rămâne deschisă întrebarea, că ce scop are întreaga aceasta dispoziţiune? Proiectul acesta de lege, când confiscă pe seama statului chestia îngrijirii de copii, şi decretează de datorinţă generala ridicarea de azile şi umblarea copiilor în ele; când ordonează, ca în toate azilele, fără excepţiune, sa fie aplicaţi ca îngrijitori şi îngrijitoare numai ceice cunosc în mod esact limba maghiară; când decretează, că şi în cătune şi în ultimul sat copilaşii să fie introduşi în cunoştinţele limbei maghiare, şi în scopul

acesta natural, că vin întrebuinţate doice cunoscatoare de limba maghiară: e neîndoios, onorata dieta, că nu face alta decât concesiuni pe seama aspiraţiunilor unei generale maghiarizari. (Voci: E doara ruşine pentru Ungaria? E datorinţa noastra!) Vrea sa facă încercari de a realiză maghiarizarea generală cu forţele şi cu mijloacele cari stau la dispoziţia statului. (Voci: Foarte corect! Ne aflăm doară în stat maghiar!) Au spus-o aceasta pe faţa eri condeputaţii Lesskó şi Czirer. Acesta din urma înca şi cu adaosul, că condamna procedura domnului ministru, ca nu o spune aceasta clar pe faţă. (Voci: Are dreptate!) Eu, onorata casă, nu aflu de consult, ca statul, legislaţiunea, sa paşasca pe acest teren, respective, ca pe urmele legii dela 1879 sa faca acum paşi noi. Cine i-ar puteà luà naţiunei maghiare în nume de rău, ca vrea sa se extindă, vrea să se întărească? E aceasta o nazuinţă naturală a fiecarei naţionalităţi. Naţiunea maghiară se poate provoca fără frică în faţa lumii întregi la faptul, ca voind să întăreasca şi sa laţască maghiarismul aici nu face alta, decât îşi împlineşte datorinţa faţa de patrie şi faţă de stat, căci nu face alta decât cauta să întărească elementul, care a alcătuit ţara aceasta, a susţinut-o în curs de o mie de ani, şi e chemat să o susţina şi mai departe, imprimându-i pecetea proprie. Dar în ţara aceasta se află şi alte naţionalitaţi, cari încă vreau să trăiască şi cari cu limba lor, caracterul lor, cultura lor vreau sa înainteze spre scopurile omenimei. Naţionalitaţile acestea se vad deadreptul periclitate în existenţa, în vieaţa lor prin nazuinţele unei maghiarizări generale şi mai ales daca statul ia asupra sa realizarea acestor nazuinţe. Sa luăm lucrurile, onorata casă, aşa cum sunt. Ne putem provocà fără teama la faptul, ca naţiunea maghiara, dupăcum a spus şi antevorbitorul meu, de o mie de ani decând exista nu a întrebuinţat niciodată forţa faţă de alte naţionalitaţi. Şi putem spune şi aceea, că e departe de gândul acesta şi de măsurile acestea. Dar primejdia se cuprinde în însaşi ideea maghiarizarii generale, ceeace poate sa creeze un astfel de antagonism la diferite grupări ale poporaţiunii ţării, încât daca nu vine egalat, face cu neputinţa sa se ajungă scopul de a se unì toţi cetăţenii ţării în năzuinţele permanente, spre binele patriei comune.

Cum poate fi sistat acest antagonism? După parerea mea aşa, dacă maghiarimea, (Madarász: naţiunea maghiară!) dacă naţiunea maghiară, acceptând situaţia aşa cum e, nu-şi caută

în aceea garanţiile consolidării din viitor, ca aici cu orice preţ să se facă perfecta unitate de limba, ci daca în extinderile sale merge numai până la acelea hotare, până unde ajung condiţiunile sale naturale. Căci condiţiunile acestea naturale exista. Sunt număroase elementele, cari de bunavoie şi cu plăcere se alătură la noi, şi cu cea mai mare bucurie vedem, cum se laţeşte şi înmulţeşte elementul maghiar. Dar acolo, unde condiţiunile acestea naturale nu sunt date, fiindca ne lovim de alipirea puternica a altei naţionalităţi la naţionalitatea proprie, acolo orice opintire e primejdioasă, şi e foarte rea o astfel de politica, fiindca nu da rezultate.

Am întrodus la 1879 limba maghiara în şcoalele poporale. Acolo, unde a fost înclinare spre maghiarizare, nu s'a aşteptat legea aceasta. Iar unde s'a întrodus limba maghiară în urma legii acesteia, năzuinţele au rămas cu totul fără rezultat. Au învăţat copiii ici colea câteva cuvinte ungureşti, ba şi unele poezii maghiare, dar întreaga lor ştiinţă maghiară a nimicit-o vieaţa, raporturile casnice, imediat cum au eşit din şcoală. Ce rezultate aşteptaţi deci acum, dela această lege, care cu mijloace cu mult mai mărginite va voì sa ajunga acelaşi scop? Merita să se provoace dispoziţia rea pe care o va deşteptà în naţionalităţi dispoziţia aceasta din actualul proiect de lege? Eu nu pot să ţin de corectă procedura, politica aceasta, şi de aceea declar, că proiectul de lege din discuţie nu-l primesc, nici ca baza pentru desbaterea speciala.» *)

În şedinţa din 23 Ianuarie 1891, deputatul Mocsáry Lajos, răspunzând la o observaţie a secretarului de stat, Berzeviczy Albert, că sa nu vorbească *atât de tare* în chestia de naţionalitate, că nu e bine, a mai spus următoarele:

«...Progiamul meu în chestia de naţionalitate nu e altul, decât legea de naţionalitaţi dela 1868, executarea ei cinstita cu privire la literile şi la spiritul ei. Dacă cuprinsul şi înţelesul legii acesteia e atâta, cât negaţiunea statului maghiar, cât împarţirea în bucaţi a corpului sanatos al naţiunii maghiare, atunci trebuie să spun, că au fost gata a face această împărţire în bucaţi a unitaţii statului acei patrioţi, cari au fost de faţa la compunerea legii acesteia, în frunte cu Deák Ferencz»....

---

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XXI. pag. 238.

Iar lui Beöthy Akos, care l-a atacat, a răspuns Mocsáry tot în şedinţa din 23 Ianuarie 1891 următoarele:

«...M'a prezentat, ca cum aş plutì într'o luntre cu cei dela România iredentă, sau cu ultraiştii naţionalişti. Eu am spus în mod categoric totdeauna când mi-s'au adus vorbe de recunoştinţă şi de încredere din partea Românilor şi a naţionalităţilor, că ce vreau eu şi cari sunt hotarele până unde pot să merg. Şi au declarat şi alegătorii mei, — e scris în declaraţia cu care mi-au trimis mandatul, — că programul meu nu e programul lor. Şi dacă ar fi publicul în stare să precumpănească lucrul cu calmitate ar vedeà, că tocmai în faptul, că deşì eu am alt program, divergent de al naţionalităţilor, totuş au încredere în mine, — este dată posibilitatea de a ne înţelege, de a ajunge în chestiile de divergenţă la aplanarea dorită de toţi în patria aceasta».*)

Legea a fost votată în general şi pe articole, apoi a fost trimisă spre votare casei magnaţilor.

Legea azilelor de copii în casa de sus.

În casa magnaţilor proiectul de lege despre azilele de copii a fost pus în desbatere în şedinţa din 9 Martie n. 1891. În contra proiectului de lege au vorbit mitropoliţii români *Miron Romanul* şi *Dr. Ioan Vancea,* episcopii *Dr. Victor Mihályi* şi *Ioan Meţianu,* apoi superintendentul Saşilor Dr. *G. D. Teutsch.* Vorbirile arhiereilor români au fost următoarele:

Cuvântarea mitropolitului Miron Romanul.

«Excelenţa Voastră, domnule prezident! Ilustri magnaţi! Din cauza unui morb serios de care pătimesc de un timp încoace, cerând binevoitoarea atenţiune a ilustrilor magnaţi, voiu vorbì numai foarte pe scurt la obiectul din discuţiune.

Aşa cred, că nimenea nu va trage la îndoială, că scopul principal al proiectului de lege este propagarea limbei maghiare, în contra căreia, dacă nu se trece peste marginile naturale şi juste, nu se poate face excepţiune, şi din punctul de vedere al statului nici nu este permis să se facă.

*) Din «*Ziarul Dietei* etc. vol. XXI. pag. 307 resp. 310.

Însă durere, teoria şi practica de executare a propagării limbei maghiare acum nu mai cunoaşte margini, ba se angajează chiar şi la ce este imposibil, căci astăzi propagarea limbei maghiare este identică cu restrângerea totală a drepturilor limbilor nemaghiare, cu extirparea naţionalităţilor nemaghiare din patrie.

Am ajuns deja acolo, că mai ales în centrele reuniunilor de cultură maghiare fanatismul naţional nu mai sufere în societate alte limbi din patrie afară de cea maghiară, şi în unele locuri afară de cea germană. Mai departe, dacă Românul, — o aduc aceasta ca exemplu, — vine din întâmplare în serviciu la gendarmerie, ori la căile ferate, pentrucă de alte aplicări mai înalte acum abià poate să fie vorba, el este silit să-şi maghiarizeze întâi numele cel românesc, dacă vrea să aibă pace cu colegii, şi poate şi cu superiorii săi. Tipăriturile oficiale nemaghiare sunt aproape total eliminate din folosire, aşa, încât acum nu mai poţi vedeà nici chiar o cărticică de servitori cu text românesc. Eu pe teritorul patriei acesteia pretind dela fiecare fiu al ei, de naţionalitate nemaghiară, care aparţine clasei mai culte, să cunoască perfect de bine limba maghiară, în vorbire şi scriere, iar dacă nu o cunoaşte, să o înveţe, dacă cumva nu-l dispensează dela aceasta etatea înaintată. Ba eu nu mă înstreinez nici de aceea, ca şi particularilor din clasele inferioare, mai bine situaţi, în special celor de sexul bărbătesc, să li se dee pe cât e posibil cea mai bună şi cea mai largă ocaziune de a învăţà limba maghiară, mai ales dacă necesitatea acesteia o justifică şi referinţele mai mărunte ale vieţii comune.

Pe lângă aceasta este însă datorinţa mea, ca să scutesc caracterul naţional al credincioşilor bisericii mele şi să-l iau după modestele mele puteri în apărare în contra tuturor încercărilor de maghiarizare forţată. Pentru aceea eu deci proiectul acesta, abstrăgând dela alte scăderi ale lui, ca o instituţiune, care va pune în lucrare unele mijloace mai nouă, silitoare spre maghiarizare, nu-l primesc nici în general, nici în special. Şi când declar aceasta, cred că fac mai bun serviciu patriei decât aceia, cari pornind după idei mari, nerealizabile, nu pregetă a conturbà pacinica concordie dintre popoarele patriei şi prin aceasta a deschide izvoarele unor rele neprecalculabile şi poate şi ale unor pericole comune». (Mişcare).*)

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1891, Nrul 24.

Cuvântarea mitropolitului Dr. Ioan Vancea.

«Excelenţa Voastră, domnule preşedinte! Ilustră cameră a magnaţilor! Fiindcă proiectul de lege, care se află astăzi în discuţie, şi care are de scop întroducerea instituţiunii azilelor de copii, dacă considerăm extensiunea terenului său de activitate, este de o mare însemnătate, iar dacă consideram modul cum are să fie executat, este asemenea de mare importanţă, — eu găsesc, că acest proiect de lege, în totalitatea sa, e un astfel de obiect, care nu numai merită, ci şi pretinde, ca să fie considerat din toate punctele de vedere, şi în singuraticele sale referinţe să fie discutat cum se cuvine. Din acest motiv voesc să vorbesc şi eu despre proiectul de lege din chestiune, şi voesc să o fac aceasta fără nici un prejudiţiu şi fără cea mai mică preocupare, singur numai pentru aceea, pentruca adevărul obiectiv, cu privire la acest proiect de lege, să iasă mai bine la iveală.

Ilustră casă a magnaţilor! Pentruca instrucţiunea în azilele de copii să-şi poată începe lucrarea, este avizată din natura sa a pătrunde înainte de toate în sanctuarul familiilor respective şi a se amestecà în raporturile naturale şi foarte intime, cari există între părinţi şi copiii lor. Prin aceasta însă instituţiunea azilelor de copii nu numai că nu respectează, cum se cuvine, dreptul exclusiv al părinţilor, pe care l-a dat lor însuş Dumnezeu faţă de copiii proprii, ci voeşte chiar să şi exercieze acest drept cu desconsiderarea celor mai delicate sentimente ale părinţilor, ceeace dacă de fapt se întâmplă, instituţiunea azilelor de copii va deşteptà în măsură mare susceptibilitatea naturală a multor părinţi, şi va provocà şi amărăciunea îndreptăţită a acestora. Aceasta însă, pentru inviolabilitatea sfinţeniei dreptului natural şi pentru scutirea libertăţii conştienţei, apoi şi pentru liniştea spiritelor, trebue să se evite între toate împrejurările, dar cu deosebire în zilele noastre trebue să se ţină cât se poate de departe de noi.

Mai departe, această instituţiune, ca să-şi poată ajunge scopul, pretinde, ca copiii înainte de a se fi cunoscut cum se cade cu părinţii lor, şi înainte de ce s'ar fi desvoltat în mod firesc şi s'ar fi întărit pe deplin în delicatele lor sentimente şi în iubirea şi alipirea faţă de părinţii proprii, — să fie luaţi în etatea cea mai frageda din braţele părinţilor iubitori şi să fie

depărtați înainte de timp din cercul plăcut familiar, fără ca părinții să fie orientați în măsura pretinsa de raportul natural și foarte intim și de interesul viu ce-l au față de copiii lor, ca oare acești copii la ce fel de influențe vor fi supuși, și fără ca părinții să știe cu siguranță, că oare pe ce mâni vor fi dați iubiții lor copii nevinovați, căci eu numai aceea o pot ștì fără îndoială, că conducătorii și crescătoarele copiilor pașesc pe cărarea lor nu atâta din simț de chemare, cât mai ales din îndemn, ca să-și câștige pânea de toate zilele.

Aprecierea deplină a acestor împrejurări, după părerea mea, pretinde în mod deosebit, ca ridicarea azilelor de copii să nu fie obligătoare ci numai facultativă, și numai față cu aceia să fie pusă în praxă, cari ar poftì aceasta pentru copiii lor proprii, deoarece numai în cazurile acestea ar rămâneà nevătămată libertatea de conștiență, ar rămâneà neatins respectul datorit convingerii curate, și numai față cu aceia s'ar puteà zice, că: «volenti non fiat injuria».

Apoi nu trebue să se treacă cu vederea nici eventualitatea, că în inimele copiilor obligați să cerceteze azilele de copii, prin deslipirea lor așa de timpurie dela sinul părintesc, chiar și cele mai delicate sentimente fiiești fața cu parinții proprii încetul cu încetul se pot slăbì foarte mult, ba se pot chiar și tâmpì cu totul, ceeace trebue să se cumpenească cu toată seriositatea, căci sentimentele acelea formează baza pietății față cu Dumnezeu, care pietate numai în cercul familiar și cu conlucrarea acestuia se poate desvoltà. Tot acelea sentimente formează apoi și baza iubirii deaproapelui și sunt de comun izvorul, din care se derivă iubirea de patrie, care numai mai târziu se deșteaptă.

Și nici să nu-și închipuiască cineva, că este de ajuns, dacă astfel de sentimente nobile se vor accentuà din când în când și în azilele de copii, și poate că cu îngrijire vor și fi picurate în mințile copiilor; căci aceea ce pruncii vor auzì în privința aceasta în institutul amintit, — tocmai fiindcă lucră numai asupra înțelesului, — în general vorbind va fi considerat numai de un lucru de toate zilele și de niște cunoștințe teoretice, câștigate de comun din auz, și nici decum de un product al sentimentelor lor delicate, inspirate și nutrite de o inima simțitoare. Cumcă copiii astfel vor considerà sentimentele amintite, se vede mai vârtos de acolo, că pentru ei numai sânul mamei și casa părintească este de comun nutritoarea și crescătoarea iubirei,

28*

unde tot ce aud şi văd copilaşii nevinovaţi îmbrăţişază de comun cu iubire fierbinte şi primesc uşor în inimile lor pline de vioiciune, pe când din contră, în cercul autorităţii, ori cum am puteà spune, în şcoala silei, împreunată cu jocuri, cum vor fi azilele de copii, intelectul copiilor lucrează numai sub presiunea spaimei şi a temerei, iar inima lor arareori se va simţì scutită de impresiuni neplăcute.

Ce vom zice însă, dacă vom considerà naturelul foarte diferit al copiilor, însuşirile lor individuale şi facultăţile lor spirituale? Acestea toate pretind, ca crescătoarea să le aibă în etatea cea fragedă a copiilor pe toate în vedere, dacă voeşte să se ajungă scopul unei creşteri începătoare. Astfel stând lucrul întreb, că oare cum se va puteà extinde atenţiunea crescătoarei la toate acele însuşiri diferite şi cum se va puteà provedeà aşa de nenumărate lipse trupeşti, cari în tot minutul se ivesc la o ceată întreagă de copilaşi, cari pot fi la un loc câte 40, câte 60, şi chiar şi mai mulţi sub mâna numai a unei singure, ori cel mult a două conducătoare sau îngrijitoare? Lucrul acesta după părerea mea este cu neputinţă.

Temerile de astfel de greutăţi încă se mai înmulţesc dacă luăm în considerare şi împrejurarea, că într'un azil cercetat de copii de diferite naţionalităţi şi confesiuni crescătoarea trebue să fie, după natura lucrului, cu atenţiune şi la diversitatea de naţionalitate şi confesiune a respectivilor copii, precum şi la pretensiunile îndreptăţite, ce pe baza acestèi diversităţi şi în legătură cu scopul azilului de copii şi-le formează părinţii copiilor. Aceasta încă este o problemă foarte grea, ca să nu zicem, că e chiar de nerezolvat din partea uneì singure, ori fie şi două crescătoare. Şi totuş, dacă aceasta nu se va întâmplà, atunci tot mai mult se va potenţà amaraciunea întemeiată a respectivilor părinţi, cari îşi iubesc naţionalitatea şi în măsura cuvenită îşi cultivă şi-şi preţuesc foarte tare şi confesionalitatea proprie.

Neplăcerile acestea nu se pot evità nici decum prin aceea, că în azil nici nu se vor amintì măcar învăţaturile religioase, riturile şi funcţiunile biericeşti ale singuraticelor confesiuni, de oarece cu procedura aceasta amărăciunea încă şi mai tare va creşte, nu numai în respectiva biserică, care o astfel de procedură nici decum nu o poate aprobà, din cauză că ea află principiile fundamentale ale creşterii prime în accentuarea bunătăţii lui Dumnezeu, iar începutul înţelepciunii îl recunoaşte

în frica Domnului, ci îngrijirile vor creşte şi în inimile părinţilor temători de Dumnezeu, în inimile lor pline de vie simţire, fiindcă ei văd, că iubiţii lor copii se desvoaltă şi se cresc dela început într'un astfel de spirit, care din punct de vedere religios nu e nici cald, nici rece, şi că aceia încă din etatea cea mai fragedă, în loc să-şi înceapă creşterea într'o direcţiune religioasă-morală determinată, sunt conduşi treptat la indiferentism religios, neluându-se în consideraţiune, că în vieaţa omenească experienţele şi suvenirile vieţei din copilărie sunt cele mai durabile, aşa, încât direcţiunea în care a fost crescut omul la început rămâne de comun şi pentru mai târziu, şi de aceea omul, care în copilărie a fost crescut în indiferentism religios, rămâne indiferent şi după aceea, fără să-i pese, că astfel de direcţiune nu poate fi nici spre binele adevărat al bisericii şi al statului, nici în avantagiul societăţii omeneşti, iar între popoare creştine nici odată nu poate servì spre mântuirea sufletelor singuraticilor.

Astfel de eventualităţi, dacă se iau în consideraţiune, cer în mod imperativ, ca azilele de copii, dacă întru adevăr se vor înfiinţà, să aibă peste tot caracter confesional şi să se lase sub inspecţiunea şi conducerea respectivelor biserici, pentruca pe calea aceasta copiii încă din etatea cea mai fragedă să primească o desvoltare şi creştere religioasă-morală, în spirit creştinesc, şi încă în limba lor maternă, priceputǎ şi cunoscută deja de ei. Ceeace dacă nu se va întâmplà, nu numai naţionalităţile nemaghiare se vor vedeà ameninţate în condiţiunile lor de existenţă, ci şi bisericile acelea, a căror limbă este limba respectivei naţionalităţi, precum este la noi limba română, vor fi ameninţate în bazele existenţei lor. Ceeace nu va servì spre liniştirea spiritelor celor interesaţi, nici nu va dà dovadă despre respectarea obligată şi susţinerea intactă a legii despre naţionalităţi. Afară de aceea numai pe lângă folosirea limbei materne se poate sperà cu siguritate, că timpul şi lucrul întrebuinţat cu creşterea copiilor va produce o apropiere de scopul urmărit şi aşteptat de părinţii respectivi.

Azilele de copii nici din punct de vedere higienic nu sunt mai presus de ori ce excepţiune, fiindcă ele uşor pot devenì propagatoare de morburi lipicioase, chiar şi în cazul acela, când numai un singur copil inficiat pe neobservate de un astfel de morb s'ar prezentà între ceialalţi copii. Prin aceasta azilele de

copii din punct de vedere higienic ar produce tocmai contrarul dela aceea ce se intenţionează a se obţineà în această privinţă.

Ilustră casă a magnaţilor! Nu sufere îndoială, că la înfiinţarea azilelor proiectate de copii se vor cere spese mari. Dar nici aceea nu se poate trage la îndoială, că de prezent mai că ne lipsesc banii necesari pentru acoperirea acelor spese, ceeace se poate vedeà şi de acolo, că acoperirea acestor spese se intenţionează a se asigurà prin aceea, că se aruncă asupra poporului o dare nouă de 3% după darea directă. Dar este oare tot aşa de uşoară încassarea acestei dări noue, precum este de simplă decretarea ei? După părerea mea între actualele stări materiale generale şi având în vedere, că poporul contribuitor este stors în gradul cel mai mare prin o mulţime de specii de dări existente, se poate trage mult la îndoială, că darea cea nouă va puteà fi încassată fără greutăţi. La această presupunere trista, dar nu neîntemeiată, ni-se ofer mai multe motive decât s'ar cere, scoase din sărăcirea poporului, cunoscută de toţi, care creşte din zi în zi.

Raporturile amintite de avere ar apăreà în coloare şi mai întunecată, dacă pe baza întâmplărilor de toate zilele s'ar amintì cazurile, cari, durere, şi la noi le vedem ivindu-se la mulţi cetaţeni, cari voind să scape de greutatea sarcinilor amar simţite îşi parăsesc căsuţele lor şi luându-şi rămas bun dela patria care i-a născut emigrează în străinătate, pentruca cercând şi aflând o patrie nouă şi mai bună, în vre-un ţinut al globului pământesc, să se poată fericì şi dânşii. Acestea sunt astfel de fapte, cari spre cea mai adâncă durere de inimă a fiecarui patriot cugetător nu se pot trage la îndoială şi cari, dacă odată există în realitate, chiar şi trecându-se cu vederea alte consideraţiuni, este cu 'neputinţă să nu ne pună la inimă starea apăsătoare a bietului popor contribuitor, deoparte şi pentru aceea, că în atari raporturi şi stări materiale scade capacitatea de a produce a patriei noastre şi se micşorează şi puterea ei de aparare din an în an în măsură tot mai mare, deşì vechiul proverb zice, că: «multitudo populi, fortitudo imperii», — iar de altă parte pentru aceea, că înmulţirea sarcinilor şi speciilor de dări existente cu o nouă sarcină şi cu un nou soiu de dare va face stările materiale mai sus amintite încă şi mai nesuportabile.

Cât de grele sunt peste tot sarcinile dărilor de până acuma se vede şi de acolo, că poporul contribuent, mai cu seamă în

Transilvania, abià îşi poate susţineà şcoalele existente de până acuma, necum să fie în stare a înfiinţà şi înzestrà după recerinţă încă şi o altă specie de şcoale, cum ar fi azilele de copii.

Aceste fapte de mare importanţa pretind imperativ, precum oricine poate pricepe, ca poporul contribuent să fie cruţat de soiul acesta de dare pus în vedere prin înfiinţarea azilelor de copii, şi introducerea acestei dări să fie lăsată cu totul laoparte; iar înfiinţarea azilelor să fie lăsată în grija acelora, cari dispun de puteri materiale pentru a înfiinţà astfel de azile şi voiesc să le şi înfiinţeze.

Eu mărturisesc sincer, că din parte-mi mai bine aş vrea să văd popoarele iubitei noastre patrii îndestulite şi fericite pe lângă o cultură comunicată după un sistem mai simplu de instrucţiune şi educaţiune, decât ca prin înmulţirea unor instituţiuni noue culturale, foarte costisitoare, dar nu neapărat de lipsă, să le văd, fie şi numai în închipuirea mea, încovoindu-se sub greutatea sarcinilor şi apropiindu-se de nişte stări materiale încă şi mai nesuportabile şi critice.

Din aceste motive desfăşurate până acum eu proiectul de lege din discuţie, aşa cum se află înaintea noastră, nu-l pot primì de bază al desbaterii speciale».*)

Vorbirea episcopului Dr. Victor Mihalyi.

«Excelenţa Voastra! Domnule prezident! Ilustri magnaţi! Cu ocaziunea când s'a pertractat articolul de lege XVIII din 1879 am avut onoarea a constatà, că legislaţiunea Ungariei până acì a respectat unul din cele mai sacre drepturi omeneşti, libertatea părinţilor relativă la exerciţiul de una ori de altă natură a instrucţiunii elementare a copiilor lor, ca nu cumva părinţii să fie împedecaţi oarecum să sădească, făcând educaţiunea copiilor lor, însuşirile lor proprii în copii, ca nu cumva părinţii să fie împedecaţi oareşcum a reproduce, spre glorificarea lui Dumnezeu, în copiii lor acele însuşiri bune spirituale, pe cari părinţii înşişi încă le-au moştenit.

Deoarece acel proiect a ajuns atunci la putere de lege, înaltul guvern al instrucţiunii publice cu aceasta inaugură o eră nouă de educaţiune a poporului, care netezeşte calea spre educaţiunea spartana, ceea ce desfăceà toate legăturile de familie.

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1891, numărul 27.

Proiectul de lege de față este numai stadiul al doilea pe acest precipiș. Și de cumva semnele nu înșală, curând se va desamăgì celce se leagănă în credința, că în cadrul sistemului de instrucțiune publică al înaltului guvern, proiectul de lege despre azilele de copii formează «non plus ultra» al atentatelor îndreptate spre știrbirea legăturilor de familie și a drepturilor cuvenite părinților.

Cu venerațiune am salutat, ce e drept, deducțiunile în privința pedagogică, corecte și înălțate la nivelul științei, ale Excelenției Sale, domnului episcop latin din Oradea-mare, dar nu mă pot reține să nu declar, că eu tocmai din acele deducțiuni sunt silit să ajung la consecvențe contrare.

Dupăce mi-am semnalat astfel pozițiunea față cu acest proiect de lege, cu reverință vă rog, ilustri magnați, ca să-mi concedeți, ca acum, după 12 ani, să pot de nou apelà la paciența D-Voastre, când îndrăznesc să vorbesc la obiectul de față. Precum mi-se pare mie, o principală parte umbroasă a acestui proiect de lege se cuprinde în natura lui peste tot obligatoare. Eu nu neg, că acolo unde există raporturi atât de deplorabile, lațite între gloate, încât nu numai bărbatul, părintele chemat dela natură să fie paza căsenilor săi, ci și ceialalți membri mai în etate ai familiei sunt siliți toți, nu din când în când, nu în mod excepțional, ci în mod stabil, să-și caute departe de locuința lor pânea de toate zilele, pentruca să poată trăì, zic, într'astfel de împrejurări deplorabile este de lipsă a se îngrijì, ca copiii de 3—6 ani să fie ocrotiți de mâni străine. Aceasta eu nu o contestez. Copiii ajunși în modul acesta la orfanat artificial trebuie îngrijiți, deci pună-se ei ori sub grija altei familii private, ori înființeze-se pentru ei orfanotrofii, case de caritate, azile de copii, grădini de copii etc. Pentru astfel de copiĭ este desigur o facere de bine, dacă vin așezați cumva în astfel de institute. Dar această facere de bine, ilustri magnați, este foarte amară, pentrucă institutele, oricât de bine aranjate să fie, și grija familiei străine oricât de umană, iar îngrijitoarea sau doica cualificată după oricare metod, — niciodată nu vor fi în stare să suplinească educația dată din partea părinților. În Ungaria caritatea creștină, zelul pentru cauză, unde s'a părut că e de lipsă a înființat deja astfel de institute; și de cumva dela sine nu se ivea zelul pentru asemenea așezăminte, influența din străinătate s'ar fi îngrijit să stârnească interes în această privință.

Dar într'o ţară ca aceea, unde prin înţelepciunea legislaţiunii s'a făcut promisiune, ca majoritatea precumpănitoare a cetaţenilor poate să fie proprietară de avere nemişcătoare; într'o ţară în care industria cea mare numai treptat se poate desvoltà, dar în desvoltarea ei nu e în stare a jignì, a ruinà, ori a nimicì industria cea mică; într'o ţară în care bărbatul cu sudoarea feţei sale câştigă de comun atâta cât se cere, ca pe lângă circumspecţiunea muierii cruţătoare să-şi poată ţineà familia întreagă: în Ungaria, zic, unde poate că nu în procente întregi, ci numai în frânturi neînsemnate se poate notà numărul familiilor, cari să nu aibă locuinţele lor proprii, vatra lor proprie şi gospodărie proprie la casă, ca în astfel de ţară cu proiectul de lege despre azilele de copii să se intenţioneze o cură generală şi regnicolară a unui rău, care nu este general, după convingerea mea e un lucru, amăsurat extensiunii date, de totul superfluu. În cazul cel mai bun, ilustri magnaţi, numai pentru împedecarea răului, ce ici-colea în mod excepţional se iveşte aieveà, subversează necesitatea de a se înfiinţà azile de copii, dar şi aici numai ca remediu paliativ, pe care a-l întrebuinţà, — abstrăgând dela iniţiativele private şi sociale, — ar fi poate mai chemate autorităţile orfanale şi ar fi mai consult, ca acestea să se ocupe cu astfel de treburi.

Se pune mare pond pe aceea, ca proiectul acesta de lege să fie primit şi Excelenţa Sa, domnul ministru a atins, că sila impusă în acest proiect de lege nu este obligatoare peste tot, ci numai acolo, unde există grădini şi azile de copii, şi iarăş numai acolo, unde parinţii sunt depărtaţi, nu sunt acasă, ori părinţii nu pot să dovedească, cumcă neîntrerupt sunt în stare să împărtăşească pe copiii lor de îngrijirea recerută.

Ilustri magnaţi! Recunosc, că partea primă a problemei din acest proiect de lege se refere la absenţa părinţilor, întrucât adecă §-ul 1 dispune, că problema, chemarea grădinei de copii este de a scutì, în absenţa părinţilor, copiii acestora, prin grije şi ocrotire, de primejdiile ce i-ar puteà ajunge. Dar însuş textul proiectului de lege uită a stabilì, că ce are să se întâmple cu copiii, ai căror părinţi numai în mod excepţional şi provizor s'au depărtat de acasă? Legea în astfel de cazuri nu concede nici aceea, ce dealtcum e neîncunjurabil, ca adecă persoane aparţinătoare familiei să poată substituì pe părinţi la îngrijirea copiilor. Aceasta cel puţin nu se spune apriat în acest proiect

de lege, care pătrunde până în sanctuarul familiei, căci după convingerea mea numai «expressa docent», şi acì cu anevoie s'ar concede câmp larg de interpretare.

Dar problema grădinilor de copii nu este numai, ca să se scutească copiii de primejdiile ce i-ar puteà ajunge, ci în linia a doua, ca să ajute copiilor la desvoltarea lor intelectuală şi morală, prin deprinderea isteţimei şi a facultaţilor mentale, şi să-i dedeà la ordine şi la curăţenie. La aceasta a doua problemă proiectul de lege nu mai zice că «în absenţa părinţilor», ci peste tot stabileşte problema azilelor de copii în a dedà copiii la curăţenie şi la ordine, prin deprinderi amăsurate etăţii lor, apoi a ajutà pe copii la desvoltarea isteţimei, a minţii şi a inimei lor.

Că restricţiunea apriat admisă în partea primă a problemei este exclusă în partea a doua în mod invederat, îmi voiu luà voie a dovedì. Nu că doară înalta legislaţiune, ori proiectul de lege nu ar recunoaşte, că părinţii sunt capabili să-şi dedee copiii la isteţime şi să poarte grijă de educaţiunea lor corporală, ci pentrucă nu se îndestuleşte cu desvoltarea intelectuală şi morală, pe care părinţii, după natura lucrului, pot să o dee copiilor. Cu toate acestea, ilustri magnaţi, eu nu mă îndoesc şi conced, că acest proiect de lege nu impune în aceeaş măsură tuturor părinţilor sila acì contemplată a azilelor de copii, ba sunt de părerea, că acest proiect de lege contemplează sila aceasta numai pentru o parte a cetăţenilor patriei, deoarece numai pe o parte a cetăţenilor o ţine necapabilă de a-şi împărtăşì copiii neîntrerupt de îngrijirea recerută. Îndraznesc a atinge, că §-ul 4 al acestui proiect de lege spune, că acolo unde există azil ori grădină de copii, fiecare părinte este obligat a-şi trimite copiii de 3—6 ani în azil, ori grădină de copii, dacă nu dovedeşte cumva, că însuş se îngrijeşte de ei acasă, ori că a luat măsurile recerute pentru îngrijirea lor.

Iar aceea, că unde să se înfiinţeze azile şi grădini de copii şi unde nu, o stabilesc paragrafii 15 şi 16. În §-ul 10 se spune, că statului îi stă în drept şi în putere de a înfiinţà grădini de copii acolo unde raporturile speciale pretind lucrul acesta. Dar că de ce natură să fie acea continuă îngrijire receruta, pe care o contempleaza proiectul de lege, se spune în §-ul 8, în care se înşiră cerinţele, pe cari de cumva părintele nu este în stare a le împlinì, se iveşte pentru el sila şi obligamentul de a-şi trimite copilul la gradina de copii. Deci însuş textul proiectului

de lege poate să convingă pe orişicine, că proiectul impune peste tot după ţinuturi diferiţilor cetăţeni obligamentul faţă de azilele de copii. Şi lucrul acesta îl mărturiseşte şi raportul comisiunii administrative şi judiciare a casei magnaţilor, datat din 18 Februarie 1891.

Din parte-mi cutez a observà numai atâta, că copilul întru început cugetă în esenţă ca un instrument al inteligenţei părinţilor. El nu e capabil a cugetà fără idei metafizice şi morale. E incapabil de a aveà idei de acestea fără limbă, iar a grăì numai aşa începe, dacă în cercul familiei, la poalele părinţilor, se desvoaltă într'ânsul facultăţile mentale, cari zac în părăginire. Deci, dacă părinţii aşază fundamentul educaţiunii copilului, fiindcă proiectul acesta de lege nu e mulţămit cu acel fundament, pe care fiecare mamă de treabă din patrie este capabilă a-l clădì în inima şi mintea copilului ei: postulatele cuprinse în §-ul 8 dovedesc îndeajuns, că ori îşi îngrijeşte mama copilul după putinţa ei, ori nu, ea va fi constrânsă să-şi trimită copilul la azilul de copii îndatăce ea nu este în stare să satisfacă vre-unuia dintre postulatele acelea, şi nu-i permite nici situaţia ei să ţină un educator, care să substitue pe părinţi întru împlinirea acelor postulate. Cu aceasta este dovedit, că sila azilelor de copii se întinde peste tot asupra tuturor cetăţenilor din diferitele ţinuturi ale patriei.

Din sila aceasta însă izvoreşte o altă lature umbroasă a proiectului de lege. El este un amestec în dreptul de familie al părinţilor, de aceea pedepseşte în modul cel mai simţit pe părinţi înşişi. El destramă legătura în vieaţa familiară, de aceea nu poate fi nici folositor, nici salutar, deoarece este un interes al ţarii de a se susţineà legătura în familie, iar forfecarea drepturilor ei e ceva ce nu e consult.

Dacă scoatem copilul din cercul familiei lui tocmai atunci, când păşeşte în etatea cea mai amabilă a vieţii şi-l aşezăm într'o mulţime de copii de aceeaş vârstă, vom obţineà acel rezultat, că aparenţele prime ale acelei minţi fragede, pornirile prime ale fantaziei şi ale inimei copilului, vor rămâneà neobservate, ori nu vor întâlnì cooperarea armonioasă pe care o află în cercul familiar şi între fraţi. Aceasta destramă apoi legătura familiară şí produce primejdii, cari în ţările unde dela leagăn se subtrag copiii de sub grija părinţilor ameninţă siguritatea şi prosperitatea publică.

S'a relevat, că în azil copilul se va bucură de o desvoltare mai bună decât acasă şi s'a spus, că chiar datele statistice dovedesc, că la noi grija în familie nu este de ajuns, ca copiii în etate de şase ani să fie pregătiţi după recerinţă pentru şcoala elementară. Eu cutez a observà, că nu mi-se pare a se puteà ajunge, ca copilul în azil să se desvoalte în măsură ca acasă. De ce? Pentrucă o ceată de copii, pe când acasă fiecare ar puteà să fie bucuria atâtor familii, în grădina de copii pune la probă pacienţa sau exactitatea creştinească a ıngrijitoarei, ori a doicei, care îngrijitoare nici nu este în stare să înţeleagă pe fiecare din ceata aceea de copii, şi cu atât mai puţin este capabilă a-i educà pe aceia şi a-i ajutà întru desvoltarea lor intelectuală şi morală, deoarece desvoltarea aceasta nu se poate face altcum, decât numai prin semnele şi armonia afecţiunilor, prin un dialect secret, care este de atâtea feluri câţi copii sunt de educat, iar cheia acestui dialect o dă numai iubirea de mamă, ea singură este capabilă a o întrebuinţà cu isteţime.

Unde se iveşte aievea lipsa, unde copilul devine orfan, ori parinţii din orice cauză cuviincioasă nu-şi pot împlinì datorinţa, acolo are loc excepţiunea; dar nu este indicată necesitatea de a fi prefăcută în regulă generală. Nu voesc să vă supăr, ilustri magnaţi, înşirându-vă avantagiile acelei educaţiuni, care mama o poate da copilului ei, şi spunând că ce fel de virtuţi se ascund în aceea, dacă mama nu împarte cu alţii problema educaţiunii copilului ei; ci numai atâta îndraznesc a amintì, că legislaţiunea nu este îndreptăţită a ştirbì drepturile părinţilor, şi chiar dacă înşişi părinţii ar dorì să scape de obligamentul impus lor din partea naturei, încă şi atunci ar trebuì să fie cumpănit cu deadinsul, că o pornire atât de primejdioasă merită oare să fie ocrotită? Iar de cumva părinţii se opun şi nu doresc ca copiii lor să fie puşi sub grija altora, atunci sila aceasta a azilelor de copii, impusă prin lege, provoacă amestecul necompetent al guvernului de instrucţiune publică în sfera de drept a educaţiunii private. Eu însă acest amestec nu-l recunosc de îndreptaţit, pentrucă educaţiunea privată aparţine familiei, este obiectul principal al continuităţii vieţii conjugale. Guvernul instrucţiunii publice numai din două motive ar puteà fi îndreptăţit, prin normative sau prin legi, a se amestecà în trebile educaţiunii private, întâi, dacă aceasta ar fi de lipsă pentru lecuirea perversităţii în educaţia familiară, al doilea, când copilul rămâne orfan, fără

ajutor. Motivul prim nu subversează, pentruca obligamentul azilelor de copii să se extindă peste tot, deoarece orişicare educaţiune privată corectă, se face totodată şi în interesul binelui public, deci este superfluu de tot a o regulà prin lege. Din contră, ordinea bună, prin urmare interesul public pretinde, ca dreptul părinţilor să rămâna neatins, anume, acel drept al lor, ca înşişi să-şi poată grijì copiii, un drept inalienabil, pentrucă este împreunat cu obligamente, un drept, a cărui realizare tocmai prin părinţi este mai cu seama asigurată, deoarece neîntrerupta împreună locuire şi dependenţa spontană a copiilor de părinţi asigură pe deplin rezultatele acestei educaţiuni private.

Remediile disordinei ce s'ar ivì în educaţiunea din familie nu le voiu desfăşurà aici, căci acelea se ţin de competenţa autorităţilor orfanale. Eu drept aceea, ilustri magnaţi, din punct de vedere pedagogic ţin, că este în interesul societăţii publice, ca obligamentul azilelor de copii să nu se impună cu forţa părinţilor cari nu-l doresc.

Acest proiect de lege însă mai are şi o altă lature umbroasă, care aşişderea provine din aceeaşi silă, anume, § ul 4 sub amendă constrânge părinţii să trimită copiii lor de 3 6 ani în grădina de copii, sau la azil, dacă nu vor dovedì, că copiii lor se împărtăşesc acasă, sau ori unde altundeva, de continua îngrijire recerută. Şi aici mi se pare a se găsì acea lature umbroasă a proiectului de lege, care este vătămătoare, pentrucă taie de-adreptul în omenime.

In privinţa teoriilor ivite pe terenul educaţiunei poporului, îndeosebi ce priveşte obligamentul general al instrucţiunii elementare, şi că în ce măsură este aceasta folositoare, salutară, corespunzătoare şi posibila: faţa cu aceste chestiuni părerile sunt foarte diferite. Articolul de lege 38 din anul 1868 a luat poziţiune în chestia aceasta, după mine încă tot deschisă, când în §-ul prim a spus, că fiecare părinte este obligat a trimite pe copilul său, dacă cumva nu s'ar fi îngrijit de educaţiunea aceluia acasă, ori în vre-un institut privat, la şcoală publică, dela anul al şaselea împlinit al etăţii până la al 16-lea an împlinit. Legislaţiunea luând astfel poziţiune într'o chestie deschisă, iar instrucţiunea elementara devenind prin lege peste tot obligatoare, textul legii faţă cu libertatea de până atunci fù formulat aşa, că până ce înainte de aceea presumpţiunea stăteà pe lângă libertatea părinţilor, să-şi asigure sieşi avantagiul presumpţiunii,

părinţii să fie datori, de cumva nu ar voì a-şi trimite copiii la şcoală, să dovedească, că se îngrijesc în alt mod de instrucţia elementară a copiilor lor. Aceasta, ilustri magnaţi, eu o pricep, pentrucă aceasta e consecinţa logică a faptei, că s'a luat poziţie într'o chestiune deschisă. Dar că nu într'o chestiune deschisă, în privinţa căreia se poate luà, ori nu se poate luà poziţie, ci în privinţa unuia dintre cele mai sfinte drepturi şi obligamente, cum este tocmai acela, ca părinţii prin îngrijire să-şi scutească copiii de 3—6 ani de primejdiile ce i-ar puteà ajunge şi să-i ajute întru desvoltarea lor corporală, intelectuală şi morală, că în privinţa unui astfel de obligament, dictat de însaşi natura, în acest proiect de lege presumpţiunea se aşază astfel, ca şi cum părinţii cât e ţara ungurească nu şi-ar scutì copiii, nu s'ar îngrijì de desvoltarea lor corporală, intelectuală şi morală, acesta e un lucru care taie în omenime şi e vătămător. De cumva se zice, că tocmai de aceea e necesar a fi obligaţi părinţii să-şi trimită copiii în azile, dacă nu dovedesc cumva, că înşişi îşi împlinesc obligamentele dictate de natură, atunci aceasta înseamnă a pune vină, că părinţii nu-şi împlinesc obligamentele lor naturale, ceeace este aievea vătămător.

De sub greutatea unei asemenea acuze, că adecă părinţii nu-şi grijesc copiii, nime nu va puteà uşor să scape, deoarece pe temeiul acestei legi presumpţiunea de drept stă pe lângă faptul, că nu-şi îngrijesc copiii. Deci nu acuzătorul, care ridică o acuză atât de gravă, ci mama e datoare a dovedì contrariul. Ca ce fel de injurie se ascunde în această formă a presumpţiunii, nu voesc să descriu mai pe larg. Ajungă-mi provocarea la singura împrejurare, că pânăce de o parte copilul fiecărui căsătorit în sensul legii se presupune a fi legitim şi părinţii o pot aceasta pe deplin legitimà cu extrasul din matricula botezaţilor, în aşa mod, încât dacă i-ar trece cuiva prin minte a afirmà contrarul, *acesta* este dator a dovedì cu dovezi legale înaintea judecătorului, că copilul respectivei mame nu este legitim, — prin legea aceasta, de altă parte, durere, dacă cineva ar afirmà, cumcă mama cutare nu-şi grijeşte copilul, deja nu el, acuzatorul, este dator a dovedì, ci presumpţiunea militează pe lângă acuzator şi biata acuzată este obligată a se legitimà, că zău, ea îşi îngrijeşte copilul. Dar cu ce fel de dovezi? Căci de ex. atestatul ce i l-ar dà parohul, în acel înţeles, că cutare mamă îşi îngrijeşte copiii ei, un astfel de atestat extradat de către

conducătorul părintesc și judecătorul competent al conștienței popoarelor creștine, legea nu-l admite ca dovadă competentă și suficientă. Ba cu privire la grădinile de copii și la azilele comunale ori ale statului parohul nici nu e membru din oficiu al comisiunei de supraveghere, nici nu se poate deci bucurà de vot, acolo.

De acì urmează, că părinții se constrâng prin legea aceasta a arătà cu dovezi cu mult mai însemnate, mai circumstanțiale, și astfel încopciate și cu mai multe spese, înaintea aparatului de inspecțiune prevăzut în paragrafii 23 și 26 ai proiectului, că ei poartă grije de copiii lor, decât cu cari pot să dovedească înaintea judecătorului, că copilul este al lor.

Dar acest proiect de lege, ilustri magnați, avantagiul presumpțiunei nici în acel caz nu este aplicat a-l asigurà pe partea părinților, când aceștia de regulă, amăsurat chemării lor, stau acasă și astfel mai bine grijesc de copiii lor decât chiar de lumina ochilor proprii. Cine nu știe, ilustri magnați, ce loc important ocupă în Ungaria pe terenul economiei naționale tocmai industria de casă? Cine nu știe câte mame de familie își provăd întreaga familie cu albituri țăsute acasă, cu osteneala proprie? Câte mame de familie nu-și îmbracă pe ai săi cu țăsături trainice, corăspunzătoare și adeseori de o frumseță rară și de o valoare artistică?

Că într'o astfel de țară, între astfel de împrejurări, mama, care atât de mult ostenește pentru ai săi și în folosul lor, să mai fie încă în mod deosebit obligată a se legitimà, că își grijește copiii, aceasta, ilustri magnați, după priceperea mea este o pretensiune împreunată cu o șicanare atât de prepuitoare, încât a mântuì de ea publicul contribuent ar fi pentru această înaltă casă a magnaților o problema vrednica de considerațiune, care ar provocà apoi și gratitudine.

În urma acestora, deoarece acest proiect de lege dorește să vindece peste tot un rău, care nu se ivește încă, și peste tot vrea să-l vindece cu un remediu drastic, pentrucă contrar naturii, destramă legatura familiei; deoarece acest proiect de lege sub amendă impune părinților sila de a-și trimite copiii la azil, macar de i-ar și grijì acasă dupa recerință, iar presumpțiunea de drept o stabilește astfel, ca și cum părinții nu și-ar îngrijì de loc copiii, prin urmare întru procurarea dovezilor le impune o procedură împreunată cu mai multe spese decum sunt acelea

cu cari pot să dovedească legitimitatea copiilor lor: eu nu pot să părtinesc acest proiect de lege, şi vă rog, ilustri magnaţi, să vă induraţi a denegà consensul D-voastre».*)

Vorbirea episcopului Ioan Meţianu din Arad.

«Excelenţa Voastră, domnule prezident! Ilustră casă a magnaţilor! Este o datorinţă patriotică a fiecărui cetăţean, dar mai ales a celorce ocupă loc în legislativă, a descoperì sincer şi conştienţios înaltelor corpuri legislative aşteptările şi dorinţele, apoi mulţămirea sau nemulţămirea acelora pe cari îi reprezintă, şi prin aceasta pe deoparte a lucrà pentru împlinirea acelor aşteptări şi dorinţe, iar pe de altă parte a stăruì pentru delăturarea îngrijirilor şi nemulţămirilor acelora pe cari îi reprezintă.

Conştiu de asemenea datorinţă patriotică mă văd îndemnat şi eu a-mi ridicà cuvântul în chestiunea de sub pertractare, pentru a arătà acestei ilustre case, că proiectul de lege de sub întrebare despre azilele de copii este contra aşteptării şi dorinţei, ba şi în contra trebuinţei acelora pe cari am onoare şi eu a-i reprezentà aici, şi de aceea cauzează cea mai mare nelinişte, îngrijire şi resens, atât la clerul, cât şi la poporul concrezut arhipăstorirei mele, şi tocmai de aceea acel cler şi popor cu tot dreptul aşteaptă şi dela mine să-mi ridic cuvântul în această ilustră casă pentru delăturarea acelui proiect, şi prin aceasta pentru delăturarea nemulţămirii şi îngrijirei produse de el.

Ba trebuie să mărturisesc, înaltă casă, că nu numai clerul şi poporul bisericei mele, dar chiar şi eu însumi ţin acel proiect de o încercare nefericită, care nu numai că nu va aduce nici un bine patriei noastre, ci încă va aveà urmări dăunoase, şi aşa numai va potenţà şi mai mult nemulţămirea celorce prin acel proiect de lege se văd nedreptăţiţi sau scurtaţi în drepturile lor. Nici nu poate aveà urmări bune acel proiect, pentrucă el este necorăspunzător şi agravator din mai multe privinţe. Este necorăspunzător şi agravator acel proiect atât din privinţe pedagogice, cât şi din privinţe sanitare. Este necorăspunzător şi agravator din punct de vedere al dreptului natural al părinţilor asupra copiilor lor. Este necorăspunzător şi vătămător din punct de vedere al ingerinţei în dreptul autonom al bisericilor

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1891, numărul 31—33.

din patrie. Este necorăspunzător şi agravator din punct de vedere al sporirei sarcinelor, cari şi de altfel sunt destul de grele, asupra poporului, şi ceeace este şi mai rău, precum spuseiu, el potenţează tot mai mult nemulţămirea unei însemnate părţi a cetăţenilor din patrie.

Din punct de vedere pedagogic este necorăspunzător şi agravator proiectul de sub pertractare, pentrucă prin el se constrâng copiii în cea mai fragedă vrâsta, când ar aveà lipsă de cea mai multă cruţare, ca să se poată desvoltà liber şi bine, zic se constrâng acei copilaşi dela 3 ani în sus la nişte regule neuzuate, la nişte învăţături pentru ei grele, precum este mai ales limba maghiară pentru aceia, a cărora ea nu este cea maternă, şi înca fără nici un folos practic.

Este necorăspunzător şi agravator acel proiect din privinţe sanitare, pentrucă se îndesuesc până la 80 asemenea copii micuţi într'o sală unde şi cel mai curat aer se strică, acel aer, de care copilaşii pentru conservarea sănătaţii, cât şi pentru desvoltarea lor, au atâta lipsă şi trebuinţă, câtă au chiar şi de pânea de toate zilele, şi peste aceasta se mai concred unei singure îngrijitoare, chemată să înlocuiască pe atâtea mame deodată.

Este agravator acel proiect de lege şi din punct de vedere al dreptului natural al părinţilor asupra copiilor lor, căci se iau copiii de sub îngrijirea parinţilor, fără voia acestora, şi se predau la îngrijitoare streine.

Eu ştiu, că şi în alte state mai sunt azile de copii mici, dar nu se impune părinţilor a-şi trimite copiii în acelea, ci se lasă în voia fiecăruia a-i trimite ori nu, precum cere interesul lor. Şi aşa numai acei părinţi îşi trimit copiii în asemenea azile, cari după ocupaţiunea lor absentează în toate zilele de acasă. N'am auzit însă, ca şi acei părinţi să-şi trimită copiii la azile, cari nu lipsesc de acasă în toate zilele, cari îi pot ţineà şi îngrijì înşişi şi n'au nici o lipsă de asemenea azile. N'am auzit nici când să existe în vre-un stat asemenea lege, ca mamele să fie despoiate de mititeii lor copii şi constrânse a-i concrede unor îngrijitoare streine, chiar şi atunci, când mamele pot fi totdeauna cu copiii lor şi-i pot îngrijì cu adevărată iubire de mamă.

Se zice, cu adevărat, în amintitul proiect, că părinţii, cari îşi pot creşte copiii, n'ar fi siliţi a-i trimite la azile. Dacă este să fie aşa, atunci pentru ce nu se declară din capul locului de

facultativă trimiterea copiilor la azile? Pentruce nu se spune apriat în proiect, că azilele sunt numai pentru acei copii, pe cari înşişi părinţii lor ar voi a-i trimite acolo de bună voe, iar nu pentru acei copii, ai căror părinţi nu au nici o trebuinţă de asemenea azile? Pentruce să se lase cutăror organe oficiale şi nu însuşi părinţilor dreptul de a alege, să-şi trimită ori nu copiii la azile?

Atari organe, încredinţate cu asemenea drept, s'ar ingerà în dreptul şi sanctuarul familiei, până acum în toată lumea scutit de asemenea ingerinţe. După acel proiect organele încredinţate cu asemenea drept ar aveà a cercetà prin familii, cari mame cum îşi cresc copilaşii dela 3 ani în sus? Şi după cum se va păreà acelor organe, aşa vor dispune, trimiterea copiilor la azile, ori lăsarea lor în grija părinţilor.

Se naşte însă întrebarea, în ce mod vor constatà acele organe, cum îşi creşte mama copiii? Au doară vor examinà pe parinţi şi copii să vadă progresul? Şi chiar dacă ar face şi aceasta, se naşte o altă întrebare: în caz de divergenţă între acele organe şi părinţi, când acelea ar declarà, că părinţii nu-şi cresc bine copiii lor, iar părinţii ar susţineà contrarul, cine şi cum ar decide acea divergenţă?

Din aceasta se vede, înaltă casă, cât de mare ingerinţă se admite prin acel proiect în drepturile familiei. Dar tot atât de mare ingerinţă îşi permite acel proiect şi în drepturile bisericilor autonome; pentrucă se zice în acel proiect, că îngrijitoarele azilelor au să înveţe pe copii şi rugăciuni religioase, se înţelege de sine, că rugăciunile acelei religiuni, în care s'au botezat copiii, iar de altă parte se permite, ca acele îngrijitoare să poată fi de orice confesiune. Deci se naşte întrebarea, cum va învăţà o îngrijitoare protestantă, care nu cunoaşte nici principiile, nici rugăciunile bisericei greco-orientale, pe copiii aparţinători acestei biserici, rugăciunile confesiunei lor?

Din toate acestea şi alte asemenea motive ţin şi eu proiectul de sub pertractare de o încercare nefericită, care pe cât ştiu eu amăreşte până în suflet pe popoarele nemaghiare din patrie, şi mai ales pe poporul român, care pe de o parte vede, că acel proiect nenorocit acumulează sarcini nouă asupra lui, sarcini nouă pe cari poporul nu le mai poate suportà, iar de altă parte poporul român vede în acel proiect o tendinţă de maghiarizare forţată.

Această nefericită tendinţă de maghiarizare se vede şi de acolo, înaltă casă, că deşì articolul de lege 30 din 1883 permite, nu numai confesiunilor şi corporaţiunilor, dar chiar şi singularilor, a ridicà şcoale medii din puterile proprii, şi măcarcă atât eparhia gr.-or. a Aradului, cu o jumătate milion de suflete, cât şi comunitatea de avere din Caransebeş, a petiţionat anii trecuţi pentru concesiune de a-şi ridicà pe banii proprii câte o asemenea şcoală medie, în care să-şi poată creşte măcar tinerimea ce se pregăteşte pentru preoţie şi învăţătorie în spirit mai religios: totuş nici până acuma n'am fost norocoşi a ne ajunge aceste dorinţe.

Chiar de aceea, fiecare inteligent român se întreabă, înaltă casă, cum se întâmplă aceasta, că nouă Românilor nu ni se permite a ne ridicà pe banii noştri şcoale medii, de cari avem cea mai mare lipsă, — când chiar însaşi legea ne dă tot dreptul la aceasta? Şi cum vine de altă parte de ni se impun acuma azilele de copii, de cari noi nu simţim nici cea mai puţină lipsă sau trebuinţă? Iar răspunsul ce şi-l dă fiecare Român inteligent la aceste întrebări nu este decât tendinţa de maghiarizare, care de altfel s'a spus pe faţă şi în alte locuri, dar de care poporul român se fereşte din toate puterile.

Naţiunea română, ilustră casă, a învăţat dela străbunii săi, dar chiar şi dela compatrioţii maghiari, a-şi iubì patria, limba şi naţionalitatea, ca şi vieaţa sa, ceeace este o virtute frumoasă şi laudabilă şi de aceea ea se apără din toate puterile în contra a orice fel de încercare de amalgamizare, dorind a trăì şi a murì în sânul naţiunii şi al patriei în care s'a născut.

Când providenţa divină întru adânca sa înţelepciune a binecuvântat această patrie iubită cu mai multe popoare de diferite limbi, n'a făcut-o fără vreun scop măreţ, iar acel scop măreţ n'a putut fi altul, decât ca acele popoare să se iubească şi să se ajute unele pe altele reciproc, rivalizând unele cu altele în cultură şi lumină, pentru ajungerea scopului final al omului.

Diferinţa de limbă sau naţionalitate nu împiedecă pe nimeni, înaltă casă, în iubirea de patrie, căci iubirea de patrie nu provine numai din limbă, ci şi din simţul de pietate, cu care este omul cătră locul unde s'a născut, cătră vatra părinţilor săi, unde a petrecut plăcutele zile ale copilăriei sale, şi cătră pământul acela aşa numit sacru, care adăposteşte ţărîna şi osă-

mintele părinţilor săi. De aceea naţionalitatea ori-cărui individ, ca şi a ori-cărui popor, foarte bine se poate îmbinà cu patriotismul, fără a se exchide una pe alta.

Pentru a constatà aceasta, ilustră casă, nu voiu recurge la alte dovezi, ci mă voiu provocà numai la viteaza noastră armată, care deşì compusă din mai multe naţionalităţi, totuş de câte ori patria a chemat-o întru apărarea ei, toţi acei bravi sau viteji de felurite limbi au luptat vitejeşte, vărsându-şi sângele pentru apărarea iubitei noastre patrii şi a înaltului tron. De unde se vede dar, înaltă casă, că şi cei de limbi diferite, tocmai aşa îşi iubesc patria, ca şi cei de o singură limbă. Dar apoi, pentruca ei să o iubească şi mai mult şi să aducă bucuroşi toate sacrificiile posibile pentru dânsa, este neapărat de lipsă să li se înlesnească după putinţă existenţa, să li se îndulcească după putinţă vieaţa, prin legi emanate din dorinţele şi aşteptările lor, iar nu prin atari legi, cari sunt în cea mai flagrantă contrarietate cu dorinţele şi trebuinţele lor.

Să se aducă, înaltă casă, legi cari să ajute şi desvoltarea celoralalte popoare din patrie, îndeosebi şi desvoltarea poporului român, care după trecutul său, după soartea şi poziţiunea sa, este chemat a fi, în caz de lipsă, cel mai sincer aliat al poporului maghiar, iar nu atari legi, cum este şi proiectul de sub pertractare, care numai ar împedecà pe Români în desvoltarea şi înaintarea lor.

Deci simţind poporul român, că proiectul de sub pertractare este menit a-l împiedecà în desvoltarea sa, menit a se ingerà în drepturile bisericei sale autonome, a se ingerà în drepturile familiei, şi îi impune sarcini grele, nesuportabile, îi cauzează cea mai mare nemulţămire şi îngrijire, slăbind tot mai mult şi încrederea cu care ar fi să fie către guvernul statului. De aceea este datorinţa noastră, a acelora cari cunoaştem resensul, îngrijirea şi marea nemulţămire a poporului, să le spunem toate aici fără rezervă, şi să respingem acel proiect necorăspunzător şi agravator, rugând şi pe înalta casă să binevoiască şi din a sa parte a-l respinge».*)

Lupta frumoasă, purtată de arhiereii români în casa magnaţilor, nu a dat nici de astădată rezultatul dorit, pentrucă legea a fost votată din partea casei de sus, şi

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1891, numărul 24.

în urmă sancţionată din partea Monarhului, iar guvernul a fost pus în poziţia de a o pune în executare, dar numai pentru a se convinge, că aveau dreptate ceice spuneau, că n'are să dee legea aceasta roadele pe cari le aşteptà dela ea lumea maghiară, pentrucă într'adevăr, prin ea nu a înaintat nici cu un pas măcar maghiarizarea ţării. Arhiereii noştri însă au fost obiectul celor mai frumoase şi mai sincere manifestaţiuni de iubire şi alipire pentru zelul cu care au apărat în casa de sus drepturile credincioşilor lor, drepturile părinţilor asupra copiilor lor. Li-s'au trimis telegrame de felicitare la Budapesta, iar la sosirea lor acasă, la reşedinţe, deputaţiuni număroase li-s'au prezentat pentru a le mulţămì pentru cele săvârşite. Mai ales mamele, femeile române, au ţinut să se arete recunoscătoare faţă de ceice le-a luat în apărare, pe ele şi pe tinerele lor odrasle. Laude li s'au adus apoi arhiereilor români şi din partea presei naţionaliste, slovace şi sârbe, aceasta din urmă întrebând cu multă durere, că arhiereii bisericei sârbeşti unde erau? De ce au lipsit dela această luptă purtată pentru drepturile bisericii şi ale credincioşilor?

Afară de cei patru arhierei români, cari au vorbit în casa de sus, mai erà pregătit să vorbească şi episcopul Caransebeşului, *Nicolae Popea,* care însă nu şi-a putut rostì vorbirea. A publicat-o deci în ziare, şi pentru ideile cuprinse în ea o reproduc şi pe aceasta, dupăcum urmează:

Înaltă casă! Nu mă pot reţineà de a nu spune şi eu, înaltă casă, câteva cuvinte asupra unui obiect de atâta importanţă, cum e proiectul de lege pus la ordinea zilei despre înfiinţarea azilelor de copii. Dar fiindcă nu am norocirea de a cunoaşte limba maghiară aşa de bine, încât să-mi pot exprimà părerile şi convingerile mele liber şi mai pe larg într'ânsa, mă văd silit a mă mărginì numai pe lângă următoarele:

Eu cred, înaltă casă, că o lege, care se aduce din partea legislativei cu valoare pentru statul întreg, trebuie să fie reclamată de lipsele şi trebuinţele cele adevarate, şi nu închipuite ale totalitaţii statului, şi să aiba în vedere binele şi folosul general al întregei poporaţiuni, care locueşte într'ânsul. Proiectul de lege pe care-l avem înaintea noastră nu întruneşte însă nici

pe departe aceste condiţiuni esenţiale ale unei legi, va să zică, el nu e reclamat de lipsele şi trebuinţele cele adevărate generale, ba dupăcum ne arată experienţa de toate zilele, el este chiar perhorescat de o parte precumpănitoare a poporaţiunii statului, încât trebuie să-mi exprim temerea, că acest proiect, devenind lege, va produce, în loc de bine şi folos, numai amarăciune, nemulţămiri şi conflicte de tot felul, ceeace socotesc că nu ar fi în interesul, ci în dauna şi spre stricaciunea cea mai mare a statului.

Scopul cel adevărat al azilelor de copii, pentru ceice ar dorì această instituţiune, nu poate să fie altul, înaltă casa, din punct de vedere pedagogic, decât acela, de a ferì prin ele copilaşii cei mici, cari din vre-o cauză oarecare nu s'ar puteà bucurà de îngrijirea în familie, de influenţele stricacioase, prin paza şi îngrijirea ce li-se da de anumite persoane, instituite spre acest scop. Faţă cu acei părinţi deci, cari prin necesităţile vieţii sunt împedecaţi a purtà grije cuviincioasă faţă cu mititeii lor copii, e în drept statul a sărì întru ajutor şi a înlesnì îngrijirea aceasta, prin crearea astorfel de institute şi întocmiri, lăsându-le însă părinţilor în voie liberă de a se folosì de ele ori nu. Dar proiectul acesta de lege merge mai departe şi face silă cetăţenilor la crearea azilelor, precum şi părinţilor, ca să-şi încredinţeze copiii lor îngrijirii azilelor, ceeace trece peste marginile dreptului ce-i compete lui în privinţa aceasta. Prin astfel de dispoziţiuni silnice, şi altele asemenea acestora, cari se cuprind în proiect, instituţiunea umanitară a azilelor de copii primeşte cu desăvârşire caracterul unei instituţiuni politice, puse în serviciul unor scopuri particulare, cari nu au nimic a face cu educaţiunea adevărată. E invederat deci, că procedând statul astfel, s'ar abate dela scopul cel adevărat al azilelor de copii, şi că prin urmare proiectul din chestiune nu are în vedere binele şi folosul poporaţiunii, cum am spus mai sus.

Căci, înaltă casă, să nu pierdem din vedere, că începutul educaţiunii se face în casa părintească, sau în familie. Pedagogii cei mai renumiţi afirmă, că pentru etatea până la 6 ani nici un institut, nici o învăţătoare şi nici un învăţător, nu poate suplinì familia.

Şi cu tot dreptul, pentrucă nimenea nu va trage la îndoială, că de o sută de ori mai bine şi mai cu inimă va îngrijì o mamă copilul ei, căci e carne din carnea ei şi sânge din sân-

gele ei, decât sute şi mii de îngrijitoare străine, platite. Ştim noi cam cum se fac lucrurile plătite în ziua de astăzi de către oameni, cari nu au alt interes decât plata lor, căci ce fac, fac ca să fie plătiţi, făra nici o tragere de inimă şi fără nici un interes moral.

Dar noi nu voim să creştem ianiceri, nici cetăţeni de-ai lui Licurg, cu inimă de ghiaţă către tot ce e omenesc. Ci voim să creştem cetaţeni adevăraţi, cu sentimente de iubire către familia lor, catră neamul lor, către religia lor, către patria lor, bine ştiind, că din aceştia se compune statul şi că familia formează baza şi tăria statului.

În mod nedrept şi necompetent întră deci proiectul în familie, prin dispoziţiunile sale silnice, călcând în picioare drepturile înăscute ale părinţilor asupra educaţiunii copiilor lor. Pe lângă acestea însă mai sunt, înaltă casă, încă şi alte defecte, ezenţiale defecte, cuprinse în proiectul de faţă. Prin dispoziţiunile sale se vatămă dreptul garantat al confesiunilor de a dispune ele în ale religiei faţă cu copilaşii credincioşilor lor, se vatamă şi libertatea conştienţei, pentru care s'a vărsat atâta sânge şi s'au stâns atâtea vieţi omeneşti, şi în fine s'ar întroduce prin rugăciunile «cuvioase», sau cosmopolite, un indiferentism, care ar exclude orice creştere religioasă-morală confesională.

Pe baza acestora trebuie să spun, înaltă casă, că scopul principal al proiectului din chestiune nu e atât îngrijirea de copii, nici directiva, nici cultura peste tot, ci e cu totul altul, anume acela, care deja de mult ni s'a spus prin presă, chiar şi în casa deputaţilor şi pretutindeni, şi pe care deşi nu-l numeşte, ni-l arată totuş destul de invederat şi proiectul de lege însuş, cu deosebire în dispoziţiunile sale despre întroducerea limbei maghiare în azilele de copii, şi acesta ar fi: asimilarea, ori maghiarizarea naţionalităţilor nemaghiare din patrie. E o problema nefericită în proiectul acesta, care nu ar fi menită decât să produca de nou ură, duşmănie şi turburare între naţionalitaţi, nimicind astfel şi cele mai din urmă speranţe pentru mulcomirea spiritelor şi pentru o împăcare atât de dorită în viitor.

Înaltă casă! Vă stă în voie şi putere să aduceţi acest proiect la valoare de lege. Dar vă rog să ţineţi cont de tristele urmări, pe cari le va trage după sine, bine ştiind, că în ţara aceasta mai locuesc încă şi alte naţionalităţi, şi încă unele autohtone, cari încă voiesc şi au dreptul să trăiască şi să se desvoalte cu

limba lor, cu caracterul lor, cu cultura lor proprie. Însuş Sfântul Stefan, primul rege şi fundator al regatului, a zis, ca «Regnum unius linquae imbecile est et fragile», dovadă, că şi atunci erau mai multe popoare în ţara aceasta, dar el, ca rege înţelept, le-a respectat limbile lor proprii, bine ştiind unde zăceà tăria şi puterea statului. Aceste fapte ar trebuì să ne convingă şi pe noi, că nu în interesul popoarelor zace să cunoască limba statului, fie aceea oricare, ci chiar întors, în interesul statului zace să cunoască el limbile diferitelor naţionalităţi, cari locuesc într'ânsul, din simpla cauză, că nu popoarele sunt pentru stat, ci statul s'a înfiinţat pentru popoare.

Dar mă opresc aici, înaltă casa, pentrucă oricât de departe m'aş duce, tot numai cu asemenea dispoziţiuni şi motive nevalabile m'aş întâlnì, deoarece măsura după care s'a croit acest proiect, fiind greşită, urmează, că şi acelea să fie aşa. Binevoiţi însă a luà în considerare şi aceea, că astfel de tendinţe stau în apriată contrazicere cu legile existente în toata forma, aduse şi sancţionate pe cale legală, pentru autonomia bisericească şi pentru naţionalităţile nemaghiare, cari legi, până sunt în vigoare, au să fie ţinute cu sfinţenie, — cum spuneà odinioară înţeleptul ţării, Deák Ferencz! Binevoiţi apoi a vă aduce aminte şi a ţineà cont şi de promisiunile asigurătoare, ce se faceau naţionalitaţilor nemaghiare în diferite timpuri şi la diferite ocaziuni, de către bărbaţii cei mai valoroşi ai ţării, chiar şi de către dieta ţării, atunci când compatrioţii noştri maghiari se simţeau asupriţi în drepturile lor politice-naţionale. Binevoiţi a vă aduce aminte şi de liberalul principiu, proclamat sarbătoreşte în epocalul an 1848: «libertate, egalitate, fraţietate»! Şi în legatură cu aceasta a nu vă uità nici de cuvintele scripturii: «ce ţie nu-ţi place, altuia nu face»!

Oare cum se va potrivì o lege pentru maghiarizarea naţionalităţilor nemaghiare cu aceste principii sfinte?

Faţă cu toate acestea cred, înaltă casă, ca nu va fi cuviincios să se încheie, atât veacul cel minunat al 19-lea, cât şi mileniul ce se intenţionează a se sărbà, cu desavuarea primului rege fundator al regatului, prin maghiarizarea naţionalitaţilor nemaghiare din patrie. Nu pot primì deci proiectul de bază pentru desbaterea specială».*)

---

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1891, numărul 29.

Atacuri în contra comitetului național.

Ziarul «*Tribuna*» din Sibiiu începuse să îndrepte atacuri vehemente în contra comitetului central electoral al partidului național român, pe motivul, că nu desvoaltă destulă activitate, și mai ales în contra prezidentului comitetului național, *Vincențiu Babeș*, a cărui atitudine politică erà prezentată opiniunii publice române ca contrară intereselor poporului român din patrie. După ‹Tribuna» se luaseră apoi și unele ziare din România, cari încă au început a lovì în comitet și a vorbì despre intrigi și despre «lupte intestine», cari ar existà în sinul partidului național român dela noi. Au mers astfel lucrurile câteva luni, pânăce în cele din urmă cei dela conducerea partidului s'au văzut îndemnați să convoace comitetul național la o consfătuire, pentru a luà poziție în contra atacurilor și pentru a chibzuì, că ce e de făcut pentru a paralizà efectul stricăcios al acestei campanii, care nu puteà să dee alt rezultat, decât slăbirea partidului în lăuntru și în afară.

În 30 August 1891 comitetul s'a întrunit în Sibiiu. Au participat 21 de membri, doi și-au trimis votul în scris, iar doi și-au scuzat absența. Consultările comitetului au ținut două zile, în 30 August după amiazi, apoi în 31 August înainte de amiazi și după amiazi, până târziu în noapte, când s'au terminat apoi cu formularea următorului comunicat, trimis tuturor ziarelor românești spre publicare:

«Comitetul central-electoral al partidului național român din Transilvania și Ungaria, având în vedere știrile și faimele răspândite prin unele foi relativ la atitudinea sa și a prezidentului său, în ședința din 31 August n. c. a enunciat ca concluz următoarele:

1. Pe cât de viuă satisfacțiune simte pe deoparte comitetul, văzând interesarea presei de peste Carpați pentru lupta noastră națională, așa pe de altă parte nu poate a nu da expresiune regretelor sale pentru aparițiunea, că unele foi din București, induse în eroare prin informațiuni neexacte, par a se fi pus în serviciul unei agitațiuni de natură mai mult de a strică decât de a folosì cauzei noastre naționale.

Întrucât unul sau altul dintre membrii comitetului, fie şi cu cele mai bune intenţiuni, fără a fi autorizat din partea comitetului şi scăpând pentru un moment din vedere regulele impuse de disciplina de partid, ar fi provocat într'un mod sau altul, direct ori indirect, această discusiune ziaristică, — comitetul regretă şi reprobă atitudinea aceluia.

2. Comitetul declară, că atitudinea prezidentului său a fost corectă şi conformă cu însărcinarea sa şi cu programa naţională, şi că şi astăzi posede toată încrederea comitetului.

3. Comitetul în fine declară sus şi tare, că în direcţiunea sa politică nu a suferit şi nu va suferì niciodată vre-o ingerinţă străină, şì s'a condus şi se conduce totdeauna numai de postulatele, dorinţele şi aspiraţiunile poporului român.

Sibiiu, 31 August 1891. *Dr. Nicolae Oncu* m. p., prezident ad hoc. *Dr. C. Diaconovich* m. p., secretar».*)

Concluzul comitetului a fost adus cu mare majoritate de voturi, nu însă cu unanimitate, pentrucă erau tocmai membri în comitet aceia, cari puseseră la cale atacurile în contra conducerii de partid, şi ei erau cei vizaţi în alineatul al doilea din punctul prim al concluzului. La aducerea acestui concluz, — care dealtcum nu a avut rezultatul aşteptat, pentrucă atacurile în contra conducerii de partid au fost continuate, — a contribuit mult o scrisoare cuminte a lui *Alexandru Mocsonyi,* adresată comitetului, în care scrisoare erà atinsă şi chestia mergerii cu memorandul la Viena, asemenea un punct de acuzaţie în contra comitetului naţional. Scrisoarea erà de cuprinsul următor:

«Domnii mei! De un timp mai îndelungat se continuă, prin anumite foi de dincolo de Carpaţi, în sinul partidului naţional de dincoace, o agitaţiune. Natura chestiunii în jurul căreia se învârteşte această agitaţiune, precum şi caracterul întreg ce-l poartă agitaţiunea aceasta, ne-a pus în imposibilitate de a ne ingerà orişicum în această învălmăşala. Locul cuvenit pentru aceasta ni-se pare a fi comitetul naţional. Momentul potrivit, acela al întrunirii comitetului. De aceea adresez aceste litere comitetului, care fără îndoială se va ocupà şi cu chestiunile relative la memorande.

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1891, Nr. 91.

Încât pentru publicarea unui memorand politic, în scopul de a orientà opiniunea publică asupra situaţiunii noastre, cred că nu există divergenţe esenţiale între membrii comitetului. Nu aşa însă în chestiunea cu prezentarea unui memorand la tron. La aceste contraste se refere cunoscuta agitaţiune jurnalistică.

Nu pot să ştiu, dacă această chestiune a dat întru adevăr îndemnul acestei agitaţiuni, ori că ea a fost folosită numai ca pretext. Fie însă orişicum, intenţiunea mea este a mă exprimà, atât asupra acestei agitaţiuni, cât şi asupra chestiunei memorandului. Căci nu numai că pun temeiu, ca comitetul pe deplin să fie orientat despre vederile mele în ambele direcţiuni, ci eu sper, că 'mi va succede a contribuì la clarificarea acelor multiple neclarităţi, cari parte deja existau, parte s'au creat, şi încă în mai mare măsură, prin aceste agitaţiuni.

Mai întâi voiu să vorbesc deci despre această agitaţiune. Nu aflu de lipsă a intrà în detailurile aceleia. Dela sine înţeles este, că şi mai puţin poate să-mi treacă prin minte de a o face aceasta în privinţa atacurilor personale, îndreptate în contra mea. Aceia, cari au cutezanţa de a mă suspiţionà, atât stau de jos sub mine, încât cu suspiţionările lor nu pot să ajungă până la mine, ci cu acelea ei înşişi îşi imprimă pe frunte stigma josniciei lor proprii. A mă ocupà cu astfel de oameni şi porniri, ar fi o proprie dejosire a mea, de care eu nu sunt capabil.

Insă faptul unei agitaţiuni suscitate şi întreţinute în propriul castru al partidului nostru, nu ne este nici posibil, nici permis a-l ignorà. Avem de a face aici cu o agitaţiune jurnalistică, care pusă în lucrare de foile externe, ia de îndemn o chestiune controversă internă a partidului nostru, a cărei întreagă formă abià este cualificabilă, ale cărei motive şi ţinte finale, mie, ce e drept, nu-mi sunt cunoscute, dar a cărei tendinţă apertă este îndreptată de a perturbà armonia internă a partidului, şi al cărei efect este, fie-mi iertată expresiunea singură nimerită, *scandalul* politic.

La această apariţiune nouă în vieaţa noastră de partid, dar de sigur nu îmbucurătoare, voesc să fac unele reflexiuni din punctul de vedere al ordinei de partid. Eu adecă susţin, că acolo unde domneşte vieaţă regulată de partid, chestiunile interne de partid se sustrag peste tot din discusiunea publică, dacă cumva organul competent al partidului, la noi comitetul central, însărcinat prin conferenţa naţională cu reprezentarea şi

conducerea afacerilor naţionale, în mod excepţional, prin concluz formal, nu ar enuncià necesitatea, sau cel puţin admisibilitatea, unei atari discuţiuni, şi că prin urmare deja faptul în sine, că o chestiune internă a partidului, fără autorizare din partea comitetului naţional, vine pusă în discusiune publică în foi ce trec de naţionale, ca în cazul prezent, este incompatibil cu consideraţiunile de disciplină de partid.

In publicaţiunile jurnalistice din întrebare însă, precum este cunoscut, s'a făcut obiect de discusiune publica până şi din consultaţiunile confidenţiale ale comitetului, şi înca în mod pe deplin mistificator. Eu cred, că pretutindenea unde exista sentiment şi pricepere de disciplină, astfel de acte au sa fie cualificate ca acte de o indiscreţiune absolut nepermisibilă. Dar o procedură jurnalistică, care punând la o parte, nu numai egardele datorite persoanei, ci chiar şi cele ce compet poziţiunei de preşedinte al partidului, încarcă pe preşedintele cu cele mai josnice injurii şi numai decât îl şi execută, *a la Lynch*, are o trăsătură pronunţată anarhistică.

Indiscreţiunile şi mistificările, suspicionările şi calomnierile, înjurăturile şi denunţările: acestea sunt armele acestei agitaţiuni. Eu cred, că chiar şi aceia, cari s'au folosit de aceste arme, nu vor afirmà că le-au luat din arsenalul bunei cuviinţe politice. Şi acestea sunt momentele agitaţiunei acesteia, cari, după a mea părere, recer o considerare mai serioasă, din punctul de vedere atât al ordinei, cât şi al reputaţiunei de partid. Căci în faţa unor astfel de apariţiuni, de sine se obtrud chestiunile:

Oare se poate cugetà măcar la o activitate conştienţioasa şi salutară a supremului organ executiv al partidului naţional, dacă cea dintâi şi indispensabilă presupoziţiune etică: *încrederea omnilaterală in discreţiunea reciprocă* a membrilor comitetului se permite a fi sguduită prin atari indiscreţiuni şi mistificări neadmisibile?

Oare nu înseamnă aceasta a semănà neîncredere şi discordie acolo, unde încrederea necondiţionată şi concordia cea mai deplină au să domnească?

Oare mai poate să fie vorba de ordine în partid, dacă autoritatea preşedintelui este permis a se dărâmà în acest mod?

Ba mai mult, oare partidul naţional nu se periclitează de-adreptul în existenţa sa, dacă el în temeliile sale morale şi politice, *în sentimentele de bună cuviinţă politică şi de solidari-*

tate naţională, prin astfel de pornire se sgudue, iar *nihilismul moral* se încuibă în sânul său?

De sigur, nu poate fi în firea mea, ca şi eu, asemenea celor din dosul articolilor aţâţători, să suspiţionez intenţiunile acelora, cari din întâmplare, într'una ori într'altă cauză controversă, nu sunt de o opiniune cu mine. Şi după toate acestea, oricât de greu îmi vine, chiar şi în acest caz vreau să presupun, că aceia, inspiraţi de intenţiunile cele mai bune, în orbia lor pătimaşe, nici o cunoştinţă nu au despre întreaga periculositate a pornirii lor proprii, o presupoziţiune, la care nime nu-mi va puteà imputà micimea de suflet. Intreb însă: oare chiar şi cele mai nobile intenţiuni ar puteà ele să justifice un astfel de metod de luptă? Şi doară acest metod de luptă, în sine refuzabil, ar fi în efectele sale mai puţin destructiv, pentrucă, după supoziţiunea noastră, el ar fi provenind din intenţiuni nobile? Oare s'ar putea tolerà în sânul unui partid, care ţine la existenţa şi reputaţiunea sa, o astfel de agitaţiune, chiar şi în cazul presupus de bune intenţiuni? N'ar fi oare, din contră, interesul partidului de a înnecà, prin o reacţiune salutară, în germene nihilismul pornit spre iveală?

Dar pe lângă toate acestea, nici nu există nici cea mai mică necesitate pentru nici un fel de agitaţiune, cu atât mai puţin pentru una asemenea. Căci chestiunile în privinţa cărora se nasc divergenţe mai serioase de păreri, fără a-şi puteà găsì deslegarea lor satisfăcătoare, pentru toate părţile, deja în sânul comitetului, după natura lucrului au să-şi caute şi găsească deslegarea definitivă în conferenţa naţională, care nu numaî că este genuină şi fidelă reprezentanţă a opiniunei publice a naţiunei, ci totodată e prin aceasta şi recunoscută de atare. Nu-i vorbă, se poate totuş întâmplà, ca unele concluze, chiar şi de ale acestei corporaţiuni, unuia sau altuia dintre membrii partidului să pară greşite; însă şi în astfel de caz, caruia asemenea, după a mea cunoştinţă, până acuma nu s'a ivit la noi, este dat pentru singulari, precum şi pentru minorităţi, espedientul de a corespunde pe deplin, atât obligamentelor propriei lor conştienţe, cât şi celor mai stricte postulate de disciplină de partid, fără de a trebuì să se recurgă la vre-o agitaţiune intestină de partid, prin aceea, că pentru concluzele, cărora convingerile lor individuale se opun, refuză responsabilitatea lor personală. Dar chiar şi în asemenea concluze ale conferenţei naţionale, ei ştiu să respecteze

voinţa naţională. Deci pentru aceia, cari ştiu să cuprindă bine şi serios principiul solidarităţii naţionale, absolut nu există motiv, care să-i îndreptăţească la vre-o agitaţiune în sânul partidului.

Eu cred deci, că comitetul faţă de această agitaţiune nu va lipsì a enuncià în mod formal şi public, că:

Pe cât de viuă satisfacţiune simte de-oparte comitetul, văzând interesarea presei de peste Carpaţi pentru lupta noastră naţională, aşa de altă parte nu poate a nu da expresiune regretelor sale pentru apariţiunea, că unele foi din Bucureşti par'că s'au pus în serviciul unei agitaţiuni ivite în sânul partidului nostru naţional, a unei agitaţiuni, a căreia metod, dacă el s'ar încetăţenì în mijlocul nostru, sigur ar periclità şi dăunà existenţa şi reputaţiunea partidului, fără ca sub orice privire sa fie folositoare cauzei naţionale.

Comitetul mai departe de bună samă nu ar impune membrilor de partid un sacrificiu prea greu, dacă pentru viitor şi-ar exprimà aşteptarea, ca fiecare aderent, însufleţirea sa nobilă pentru ale sale proprii idei şi convingeri să şi-o modereze, printr'o însufleţire şi mai înaltă pentru solidaritatea naţională.

In fine comitetul, după părerea mea, nu ar cere nimica injust dacă ar adresà foilor de peste Carpaţi curteneasca rugare, de a observà în chestiunile noastre interne de partid cel puţin aceeaş rezervă, pe care consideraţiunile de disciplină a partidului o impun foilor noastre în astfel de chestiuni. Căci în timpuri, când avem să luptăm pentru existenţa noastră naţională, chestiunea solidarităţii naţionale stă mai sus decât oricare chestiune controversă, şi disciplina de partid, pe care se bazează şi partidul nostru, ca oricare altul, stă mai presus decât convingerile individuale.

In faţa neclarităţilor eşite la lumină din incidentul atinsei agitaţiuni mi s'a părut de lipsă a expune principiile de sus ale disciplinei de partid, şi eu ţin de un interes absolut de partid, ca fiecare membru al partidului să fie orientat despre ele şi pătruns de ele. Căci altmintrelea fiinţa şi organizarea partidului ar fi numai cuvinte goale şi lupta naţională o jucărie copilărească. Condus de aceste consideraţiuni, eu dau necondiţionat publicităţii această primă parte a acestor ale mele litere. Din contră, conform acestor principii de disciplină, supun înţeleptei aprecieri a comitetului, dacă oare şi următoarea parte a acestei

scrisori, în care voiu să mă ocup cu chestiunea memorandului, este a se da publicităţii sau nu?

*

Chestiunea prezentării unui memorand politic la tron este, după părerea mea, o chestiune de mare importanţă. Gravitatea ei zace în consideraţiuni, cari se refer la eventuala ţinută a Coroanei faţă de acest memorand, şi la consecinţele ce vor urmà din acea ţinuta. Iar aceste consecinţe ating cea mai momentuoasă parte a vieţii noastre politice: raportul între naţiune şi Coroană.

După această scurtă accentuare a importanţei chestiunii noastre controverse, doresc a precizà cu exactitate în prima linie simburele ei, propriul punct de diferinţă dintre noi. Acì, în faţa multiplelor întunecimi, prin cari i-s'a atribuit un caracter de principiu, trebuie să constat numai decât, că aceluia, acest caracter nici în fond nu-i inherează, nici din parte-ne nu i-s'a însuşit vre-odată.

Întrebarea în sine, în cuprinsul ei principal, dacă adecă, fie din punctul de vedere al constituţionalismului, fie din acela al politicei noastre naţionale, este admisibil, ca naţiunea, spre scopul ameliorării situaţiunii sale politice constrângătoare, între împrejurări să invoace intervenţiunea Coroanei, zic, aceasta întrebare, nu formează diferinţă între noi. Eu consider un astfel de pas din partea naţiunii, nu numai din punctul de vedere al constituţionalismului de admisibil în principiu, ci şi din punctul de vedere al politicei noastre naţionale, între împrejurări, de tot indicat.

Coroana este supremul scut pentru drept şi lege, atât în statele autocratice, cât şi în cele constituţionale, şi o sănătoasă desvoltare a vieţii de stat nici unde nu exige funcţiunea corectă a acestui suprem regulator de stat în acea măsură, ca tocmai în statele cu constituţiune parlamentară, al căror sistem de regim se bazează pe domnia de partid. Căci nici unde tentaţiunile de excese pentru regim nu sunt atât de mari, şi aceste excese pentru binele statului atât de stricăcioase, ca în acele state, astfel, că parlamentarismul are să-şi găsească indispensabilul său contrapond tocmai în aceasta, constituţionalmente exemptă poziţiune a Coroanei. Coroana pierde din vedere propria ei chemare constituţională, când în loc de a ţineà prin autoritatea sa pe fiecare regim de partid între marginile cuvenite, se identifică

cu fiecare. De sine înţeles este, că exprim această teză în general, fără referinţă la a noastră preaînaltă Coroană, asupra ţinutei căreia nici nu mă aflu în poziţiune de a-mi formà o opiniune întemeiată, şi nici nu ar fi de cuviinţă a manifestà în public o atare opiniune. Iar teoria, care în Coroană nu vede alta, decât pe cel mai eficace, dar şi mai acomodabil instrument al fiecărei politice de partid, acea teorie falsifică chiar ezenţa instituţiunii parlamentare. Şi dacă graţie agitaţiunii din partidul nostru, vin acum foi şi din tabăra contrarilor noştri naţionali a se ingerà în certele noastre casnice, în scop de a ne dăscălì pentru memorandul către Coroană şi a ne da binevoitorul lor sfat, ca să căutăm vindecarea gravaminelor noastre în parlament, — acelea prin aceasta dovedesc numai, că nu vreau să recunoască adevărata fire a parlamentarismului, şi ele pierd din vedere două lucruri, că parlamentul unguresc prin tot decursul său a dat probe eclatante şi regretabile cât de puţin simţ are el tocmai pentru gravaminele naţionale, şi că poporului român în prezent prin măiestrie îi sunt închise chiar porţile parlamentului. În principiu deci o eventuală prezentare a memorandului la Coroană, din punctul de vedere al constituţionalismului, nu s'ar puteà atacà.

Nu altmintrelea ni-se prezintă chestiunea în principiu şi din punctul de vedere al politicei noastre naţionale în monarhia noastră, care dincoace şi dincolo se compune dintr'un conglomerat de elemente eterogene, în cari puterea casnică a dinastiei formează până şi astăzi pe factorul decizător în vieaţa publică, iar acest factor, dincoace şi dincolo, prin propriul său interes avizat este a aveà pururea în ultima linie de grije, ca nu cumva unii arbori să crească prea până în ceriu. O politică naţională deci, care nu ar ţineà cont de acest factor, şi-ar face socoteala fără cârcimar. Ca să pun însă în deplina ei lumină marea şi întreaga însemnătate, ce eu o atribui acestui factor politic, nu numai pentru stadiile de transiţie, prin cari trebuie să ne străcurăm, ci pentru întreg viitorul naţional al poporului nostru, merg un pas mai departe şi în vederea epocalelor evoluţiuni politice, spre cari irezistibil suntem împinşi, fac afirmaţiunea, că precum viitorul dinastiei noastre zace în misiunea ce are să o împlinească în Orient, tot asemenea definitiva întemeiere a adevăratei noastre existenţe naţionale este cât mai strâns legată de această misiune a dinastiei.

Din aceste două lucruri derivă, întâi, că avem un interes politic eminent național de a îndreptà cea mai deșteaptă a noastră solicitudine raportului dintre națiune și Coroană, la ceeace am să mai revin, al doilea, — ceeace mai întâi erà a se stabilì, — că în chestiunea prezentării unui memorand monarhului, la timp potrivit, diferință principiară între noi nu există. Constat deci, că adevăratul punct de diferință între noi zace numai și numai în chestiunea timpului potrivit. Și înseamnă a nu pricepe, ori din adins a mistificà adevărata stare a lucrului, când acelora dintre noi, cari între datele împrejurări nu pot să descopere acest moment potrivit, li-se însinuă a fi în contrazicere cu direcțiunea politică a conferenței naționale. Căci tocmai contrarul e adevărul!

Conferența națională dela 1890, în concluzul ei referitor la dispozițiunea conferenței naționale dela 1887,* în cauza prezentării memorandului la Coroană, în mod expres aproabă motivele comitetului, pentru cari acesta nu a aflat de oportună subșternerea memorandului, și conferența îi amână prezentarea pe timpul când va fi de lipsă, adecă pentru timp *potrivit*, *oportun*. Conferența prin aceasta a documentat învederat două lucruri, unul, că ea în această afacere pune tot pondul pe momentul timpului oportun, altul, că și ea din a ei parte a considerat încă de nesosit acest timp. Prin urmare nu aceia, cari vreau să iee în considerațiune recerutul timp potrivit, ci aceia, cari fără considerațiunea aceasta vreau cu ori-ce preț să prezente memorandul, se pun în apertă contrazicere cu spiritul și direcțiunea politică a conferenței naționale. Și comitetul în faptă ar lucrà în contra intențiunilor clare ale conferenței, dacă ar decretà subșternerea memorandului la tron, fără a fi ponderat cu maturitate, oare este ori nu potrivit momentul pentru aceasta?

Așadară aceasta și numai această chestiune formează punctul de diferință între noi. Ea nu este chestiune de principiu, ea este o pură chestiune de oportunitate. Prin ce însă nici decum nu vreau să zic, că ea doară pentru aceasta ar fi de importanță mai mică decât o chestiune de principiu, căci adevarată politică națională nu este condiționată numai de dreptatea principiilor sale, ci în egală măsură și de bine chibzuita lor aplicare. Iar la un act politic de asemenea importanță, momentul executării sale este de o însemnătate de-adreptul decizătoare. Executat la timp potrivit, un asemenea act poate să

producă o întorsătură afund tăetoare în strâmtorata noastră situaţiune, şi executat la timp nepotrivit, acelaş act ar compromite în mod serios cauza naţională şi reputaţiunea politică a naţiunei.

Pentru a marcà şi mai clar şi a precizà mai ager acest punct de diferinţă, reasumez cele spuse în aceste trei téze: 1) ca la timp potrivit să se prezenteze tronului un memorand, în această privinţă nu există divergenţe de păreri; 2) ca memorandul la timp nepotrivit să nu fie prezentat, în privinţa aceasta nu este permis să existe divergenţe de păreri între aceia, cari stau pe baza concluzului conferenţei naţionale; 3) că prin urmare, întreaga noastră controversare, se poate ascuţì numai în chestiunea, ce este a se înţelege sub expresiunea *timp oportun*, sau potrivit?

Este învederat, că răspunsul la această întrebare depinde pe deplin dela întrebarea, care scop se urmăreşte în general prin un astfel de act? Eu nu ştiu, că domnii noştri asaltatori asupra ceriului, ce scop urmăresc prin un astfel de act? Căci pe lângă toată discursivitatea lor de «rebus omnibus et quibusdam alliis», ce nu se ţin de obiect, ei ne-au lăsat în întunerec tocmai asupra acestui punct, cum văzurăm, adevăratul sâmbure al chestiunei.

E drept, că în privinţa scopului în acei articoli ai foilor din Bucureşti, cari atât de înfocat agitează pentru neamânata prezentare a memorandului la tron, ni se fac indigitări de o natură chiar îngrozitoare. Aşa ca să citez numai unele, ca de probă, în «*Românul*» dela 2/14 Iunie a. c. se zice între altele:

«A nu trimite memoriul la Viena înseamnă a ţineà pe Români în loc, a face imposibilă lămurirea situaţiunei lor, a împedecà o eventuală întrevenire în folosul lor... Monarhul nu vrea să întrevină... Memoriul tot trebue dus... glasul celui asuprit, glasul ce a îndrăznit să vorbească în palatul imperial, să spună lumii: am grăit cu împăratul, — pentruca lumea să aibă apoi drept a zice: au vorbit cu împăratul, ei pot să meargă înainte. Acesta e farmecul memoriului...»

Aşadară situaţiunea trebue să fie clarificată. Cu monarhul trebue să se tragă seama, pentruca naţiunea să poată merge apoi înainte. (!) Dar întreb eu: *încotro?* Intrebare naivă. A merge înainte după facerea socotelei cu monarhul numai una poate să însemneze. Oare să o spun eu pe faţă?

Dar să lăsăm comedia la o parte. Eu întreb: poate un om serios să rămână serios în fața acestora? Se mai pot luà în serios oameni, cari se avântă la astfel de capucinade? Ba mai poate-se presupune numai, că oamenii aceştia ei înşişi iau în serios aceea ce spun aici? Exchis fiind lucrul acesta, numai una din două se poate luà: sau că aceşti domni ei înşişi nu ştiu ce ţintă propriamente vreau să atingă prin subşternerea necondiţionată a memorandului, sau că ei urmăresc scopuri, pe cari nu vreau să ni le mărturisească. Şi aici, la acest punct, trebue să fie şi să rămână pironiţi aceşti domni până atunci, până când, ori îşi vor recunoaşte pe faţă completa lor lipsă de idei politice, ori intenţiunile lor secrete. Dupăce vor fi făcut aceasta vom vorbì poate cu ei mai departe despre cauză. Dar mie deocamdată îmi ajunge, că absurdul întreg al demersului solicitat din partea lor nimic nu l-ar puteà dovedì mai eclatant decât tocmai argumentaţiunea cu care-l motivează. De sigur un popor, care posede simţul de sine moral, dacă odată şi-a forţat socoteala cu monarhul său, şi socoteala ar fi eşit nefavorabilă: nu s'ar puteà oprì în mijlocul drumului, ci ar trebuì să meargă *înainte*, şi tot mai departe *înainte!*...

Dar oare nu este tot atât de sigur, că un popor, care nu numai că nu are interesul de a provocà o ruptură cu monarhul său, ci din contră, are un interes eminent naţional, cum l-am intonat mai sus, de a cultivà cu solicitudine raportul său leal cătră monarhul său, un popor, care chiar abstrăgând dela acest moment, nici nu ar fi în stare a trage extremele consecvenţe din ruptura de el însuşi provocată, cu toate acestea orbiş ar forţà socoteala cu monarhul său şi numai dupăce această socoteală ar eşì nefavorabilă, atunci s'ar trezì, că «*nu poate să meargă înainte*», ci că trebue *să stee pe loc*», şi încă *sus pe munte*, cum zice Neamţul, — întreb, un astfel de popor oare nu s'ar lipsì el însuş pe sine de întreaga sa reputaţiune morală şi politică?

Oare un popor cu asemenea demers ar puteà să ajungă altceva, decât să se facă prada blăstămului ridiculosităţii de moarte? Şi aceia, cari vreau să împingă poporul nostru pe o astfel de cale fatală, vin să ne acuze, că noi tindem să-l înstrăinăm de monarhul său! Şi oare aceia, cari vreau să amăgească poporul la toate acestea, nu dau chiar prin aceasta cea mai tristă şi eclatantă dovadă, că ei sunt aceia, cari nu pregetă

http://statuldacia.info

a face un joc frivol chiar şi cu cauzele cele mai serioase ale poporului?!

Cel ce ia în serios lucrurile serioase, nici pe un moment nu poate stà la îndoeala, că scopul pe care naţiunea poate să-l aibă în vedere la o eventuală prezentare a unui memorand la tron, nu poate fi acela de a provocà cu orice preţ socoteala între naţiune şi Coroană, pentru de a puteà merge mai *înainte*, ci că scopul, moraliceşte şi politiceşte singur admisibil pentru asemenea act, nu poate să fie altul, decât a exoperà prin invocarea intervenţiunei Coroanei o ameliorare în situaţiunea sa politică de nevoie.

Şi dacă acesta e unicul scop, care singur poate să vină în serioasă considerare la astfel de act, atunci prin aceasta în mod logic este lămurită şi întrebarea în privinţa «timpului oportun» pentru prezentare. Timpul oportun pentru prezentare nu poate fi altul, decât momentul, în care succesul aţintit pare garantat naţiunei. Cu alte cuvinte, momentul potrivit pentru subşternerea memorandului la tron va fi acela, când naţiunea va fi pusă în posesiunea de destule garanţii, cari îi asigură o prevenire binevoitoare din partea Coroanei.

Singură aceasta e poziţia corectă în această chestiune! Naţiunei nu-i este permis a se expune pe uşor eventualităţii unui eşec la astfel de act. Dăunoasele reaginţe după un astfel de eşec nu ar puteà să lipsească. Un astfel de eşec ar influenţà în cel mai nefavorabil mod raportul naţiunei cătră dinastie şi ar produce o depresiune sensibilă a simţului de demnitate a naţiunei. Iar a întreprinde un astfel de pas, făra garanţii de succes, ar fi o uşurătate, pentrucă orişicine, dacă are şi numai cea mai mică idee despre procesul prin care se execută astfel de acţiuni mari politice, precum este o schimbare adânc pătrunzătoare în situaţiunea politică, cum noi o intenţionăm, trebue cel puţin atâta să ştie, că acte, ca de exemplu prezentarea unui memorand la tron, prin care un popor întreg roagă intervenţiunea Coroanei, — şi altele de asemenea natură, — formează numai înscenarea exterioară a unor astfel de transacţiuni. Dar fără de astfel de transacţiuni prealabile, subşternerea memorandului la tron nu ar fi decât un act de minoritate politică, pe care anumite cercuri dela Viena şi Budapesta nu ar lipsì a le escomptà, fiecare în modul său, dar care neapărat ar compromite greu reputaţiunea morală şi politică a naţiunei.

Sau că doară aceia, cari cu atâta pasiune stăruesc pentru prezentarea neamânată a memorandului, au deja în buzunar recerutele garanţii politice? In acest caz îi rugăm cu curtenie, să binevoiască a ni le pune pe masă, ca să le vedem. Căci dacă odată se lucră de pielea noastră, este cu dreptate, ca sa ştim cel puţin ce preţ i se da?

După toate acestea reasumez rezultatul acestor desfaşurări în următorul proiect de concluz:

Comitetul central enunţă cu privire la punctul IV din concluzele conferenţei naţionale dela 1890, că de timp oportun pentru prezentarea memorandului la tron consideră acel moment, când naţiunea va aveà garanţiile recerute pentru succes.

Numai această poziţiune, cuprinsă în acest proiect de concluz, corăspunde unei politice naţionale conştiente, serioase şi cumpătate, care scutită de orice extravaganţă şi de orice înstreinare de sine, pururea aplicată este de a transigà cu orice factor de putere în monarhie, fară a se dà utilizată prin careva pas unilateral. Şi aceşti factori ai puterii vor deveni aplecaţi a transigà cu noi, nu dacă arătăm slăbiciune politică şi morală, ci când vor vedeà, că poporul nostru este firm şi prudent. Formula fermecătoare pentru acestea este însă şi rămâne pururea aceeaşi: *armonie şi cumpăt.*

Nutresc speranţa, că comitetul va acceptà propunerea mea. Altmintrelea ţin de inevitabil un apel la conferenţa naţională. Şi eu mi-aş consideră de datorinţă a apară în aceea tot atât de hotărît poziţiunea mea. Căci nici-când nu m'aşi puteà pricepe la un joc de-a oarba în politică, în care joc, ori conducătorii, ori naţiunea, ar fi cu ochii legaţi. Iar despre aceea sunt sigur, că conferenţa naţională tot atât de puţin se va pricepe la un astfel de joc. Birchiş, 14/26 August 1891. *Ales. Mocsonyi* m. p.»*)

Comitetul central electoral al partidului naţional român din Ungaria şi Transilvania a acceptat, cum am văzut din comunicatul său oficios, punctul de vedere al lui *Alexandru Mocsonyi.* Cu câteva luni mai târziu însă s'a întrunit conferenţa generală electorală în Sibiiu, compusă din delegaţii alegătorilor români de pretutindenea din ţară, şi ea a fost de altă părere: a decretat subşternerea *neamânată* a memorandului la tron.

*) Din »*Telegraful Român*«, anul 1891, numerii 92 şi 117.

Guvernul și chestia de naționalitate.

In camera ungară nimic mai însemnat nu s'a întâmplat în restul acestui ciclu parlamentar, afară de faptul, că ministrul-prezident, contele *Szapáry Gyula*, a fost nevoit în două rânduri să se pronunțe în chestia de naționalitate, răspunzând acelora din opoziția maghiară, cari au făcut imputare guvernului, că nu are nici o politică, ori nu are politică bine stabilită în chestia de naționalitate. A vorbit în 9 Iulie 1891, după încheierea desbaterii generale asupra proiectului de lege despre reforma administrativă, spunând în chestia de naționalitate următoarele:

«...Imi țin de datorință a mă pronunțà cu obicinuita sinceritate în chestia aceasta (de naționalitate) și a marcà punctul de vedere al guvernului. In Ungaria există numai o națiune politică unitară. Aceasta trebue recunoscută de fiecare cetățean al statului, de orice confesiune și naționalitate, și guvernul are chemarea de a păși cu toată greutatea puterii față cu aceia, cari păcătuesc în contra acestui punct de vedere. Guvernul are misiunea de a conservà această unitate națională a națiunii și legile țării, și astfel nu sufere dela nime, ca să se opună lor. Afară de aceasta procedură represivă, guvernul are de a împlinì și altă misiune. (Beőthy Ákos: a corteși!). Nu a corteșì, ci a atrage, prin o bună administrație, prin o bună justiție și prin cultivarea intereselor materiale, *elementele centrifugale*. Conced, că această misiune nu va produce fructele sale de astăzi pe mâne. Sunt însă convins, că dacă vom procedà consecvent în direcția aceasta, ea va aduce roade. Proiectul de sub discuțiune merge cu privire la administrație în această direcție. Afară de aceasta ar fi necorect și nemotivat a respinge bunăvoința pe care o dovedește o naționalitate din țară, sau o parte din o naționalitate, față cu stările actuale, numai din cauza, că această naționalitate în trecut a manifestat în alt înțeles. O astfel de procedură nu e nepatriotică, și ceice o cualifică astfel, sunt miopi. Acesta e punctul de vedere al guvernului în chestiunea naționalităților și acest punct de vedere, nu numai că nu poate fi numit nepatriotic, ci el corăspunde mai bine intereselor țării».*)

*) Din «*Tribuna*» 1891, numărul 146.

Soartea legii despre reforma administrativă e următoarea: a fost votat numai titlul legii şi primii doi paragrafi, apoi guvernul a retras restul legii, din cauza obstrucţiei înscenate din partea opoziţiei în dieta ţării.

A mai vorbit apoi contele Szapáry Gyula, ministrul-prezident al ţării, în 19 Octomvrie 1891 în dietă, polemizând cu contele Apponyi în chestia de naţionalitate. Contele Apponyi, conducătorul partidului naţional de nou format, făcuse în chestia de naţionalitate următoarea declaraţie:

«Punctul nostru de mânecare este ideea poporului maghiar unitar, şi de aceea voim să fim liberali faţă de oricare cetăţean al patriei cu privire la folosinţa limbei sale. Suntem însă şi vom fi totdeauna protivnici oricărei negocieri cu vre-un grup al naţionalităţilor, precum duşmani suntem şi ai oricărui patriotism de pactare . Ministrul-prezident Szapáry a arătat, că aceea ce se spune în acest punct de program politic nu e nou, pentrucă se cuprinde în legea de naţionalitate dela 1868. Nu e necesar, ca contele Apponyi şi partidul său să *permită* cuiva folosirea limbei materne, pentrucă *o permite legea,* căreia se supun chiar şi aceia, cari nu sunt mulţămiţi cu ea. Iar acuza pactării cu naţionalităţile, guvernul o respinge, ca neîntemeiată.

Scrisoarea lui Mocsáry cătră Caransebeşeni.

Cu trei zile înainte de încheierea ciclului parlamentar, în 2 Ianuarie 1892, deputatul Mocsáry Lajos a adresat alegătorilor săi din cercul electoral al Caransebeşului următoarea scrisoare:

«Onoraţi concetăţeni!

Parlamentul şi-a ajuns zilele sale din urmă şi mie mi-se impune datorinţa de a da seama alegătorilor mei despre activitatea mea de deputat. Dar cred, că nu aş procedà corect, daca aş intrà în enumărarea şi motivarea părerilor şi vederilor mele, cărora le-am dat expresiune în parlament, cu ocaziunea diferitelor desbateri. Când D-voastră v'aţi îndreptat preţioasa atenţiune asupra neînsemnatei mele persoane, n'aţi pretins dela mine program de deputat. Prin împrejurări nefaste v'aţi crezut siliţi

a acceptà punctul de vedere al renitenţei pasive şi aţi aprobat declaraţiunile date de cei doi aleşi înaintea mea, cari n'au voit să se folosească de mandatul primit. D-voastră aţi renunţat deci pentru acum dela valorarea voinţei şi dorinţei D-voastre pe calea reprezentării în parlament, şi aţi intenţionat prin alegerea mea: «fără a mai repeţì alegeri moarte, a da o dovadă despre respectarea instituţiunilor existente ale statului, şi prin alegerea unui concetăţean de naţionalitate maghiară despre bunăvoinţa pentru neamul maghiar». Dar D-voastră nu mi-aţi dat mandat pentru a mă ocupà cu preaînsemnatele afaceri ale intereselor naţionalităţilor, ba D-voastră, în scrisoarea mult stimată pe care mi-aţi adresat-o cu ocaziunea alegerii mele, aţi dat expresiune dorinţei, să nu reprezint în corpul legislativ afacerile D-voastre, ci ale patriei. Eu însă nu am putut niciodată să le despart de olaltă aceste două misiuni, şi ar fi fost cea mai înaltă a mea dorinţă, să pot folosì ocaziunea dată prin încrederea D-voastre, atât de onorifică, pentru desvoltarea în o direcţie bună a acestei chestiuni vitale.

Durere, dorinţa mea fierbinte nu s'a împlinit. Activitatea mea în parlament pe acest teren a fost cu mult mai neînsemnată şi mai lipsită de efect, decât să fie vrednică a fi expusă în mod mai amănunţit. Devenind de nou membru al parlamentului, de nou mi-am tras seama, ce procedură aş puteà urmà mai cu scop în chestiunea naţionalităţilor. Când cu ivirea aşa numitelor *societăţi de cultură*, la anul 1886, curentul şovinismului a luat un nou avânt şi făceà valuri mari, mi-am ţinut de datorinţă a-mi ridicà glasul în mod sincer, ba chiar aspru în contra acelora, ca totuş să se audă adevărul, oricât de puţină greutate ar aveà altcum păşirea unui singur om nepretensiv.

Am făcut-o aceasta în discursul meu ţinut în Februarie 1886 în parlament, şi în broşura mea apărută în acelaş an. Erà întrebarea, dacă ar fi cu putinţă a observà şi mai departe acelaş procedeu, în acelaş mod şi în asemenea ton, şi a trebuit să ajung la convingerea, că în interesul cauzei nu e oportun şi ducător la scop, ba e chiar cu neputinţă a continuà astfel lupta. Indignaţiunea şi scenele pătimaşe pe cari le-a provocat vorbirea mea din Februarie 1886 s'au repeţit totdeauna, de câteori am încercat a vorbì în interes analog, deşì mai puţin aspru, aşa, că a trebuit să înţeleg, că nu pot ajunge la alt rezultat, decât la acela, că cea mai importantă, cea mai sfântă cauză, devine obiect de ceartă.

Adevărat, că totdeauna a eşit la lumină, că adevărul enunţat nu s'a uitat, — dar totodată s'a clarificat şi aceea, că corporaţiunea din care reprezentanţii partidelor naţionalităţilor au fost excluşi, voeşte să exercieze astfel dreptul de stăpân al casei, că nu sufere pe unicul reprezentant rămas în dietă al intereselor naţionalităţilor. A forţà cauza între asemenea împrejurări, n'ar fi fost vrednic de seriositatea cauzei, şi nu ar fi consunat cu profunda înţelepciune, cu care partidul naţional român îşi apără cauza proprie. Drept aceea am fost silit a mă restrânge la cazurile în cari au ajuns pe tapet noue dispoziţiuni ce ating chestiunea naţionalităţilor, de ex. legea despre azilele de copii. In asemenea cazuri cu atât mai vârtos a trebuit să iau cuvântul, cu cât tăcerea mea puteà fi interpretată ca retragere, ori negare a principiilor. Pentru a susţineà şi revocà în memorie vederile mele, am ales calea pe care mai uşor am putut apelà la cumpănirea cu sânge rece, deşì şi aici am avut a mă luptà cu mari greutăţi, căci presa periodică mi-a refuzat locul. Astfel numai în scrierile mele apărute în 1889 (Vechiul nobil maghiar) şi 1890 (Administraţia de stat şi partidul independist) am fost în stare a face propagandă vederilor mele despre chestiunea naţionalităţilor.

Cu succese reale prin urmare nicidecât nu mă pot lăudà. Ba nu am putut creà nici chiar mijloace de pregătire mai eficace. Nu a fost, ce e drept, lipsă de bărbaţi, cari au aprobat vederile mele, dar nici unul nu a fost aplicat să susţină vederile mele cu graiul în parlament, sau eventual într'un organ periodic, ce ar fi a se creà spre acest sfârşit. Voind deci a face alegătorilor mei o dare de seamă, mă găsesc în regretabila poziţie, că nu am a-mi da seama despre nimica. Trebuie deci să mă restrâng a vă mulţămì de încrederea pusă în mine şi să vă mulţămesc, că mi-aţi dat prilej de a servì afacerile publice pe alte terene, în mod coraspunzător puterilor mele. Dar făcând aceasta şi astfel sfârşindu-se raporturile dintre noi, se naşte dela sine întrebarea, că de ce au fost bune aceste raporturi? Şi deşì nu voiesc să-mi fac iluzii despre activitatea mea de deputat, totuş faptul, că eu am posedat dignitatea de deputat al cercului electoral Caransebeş, nu va trece fără urme. Va lăsà urme după sine şi va fi un document, nu numai interesant, ci totodată foarte important, pentru istoria certelor naţionalităţilor din patrie, fiindcă tocmai în timpul când valurile acestora erau mai înalte, partidul

național român a pus mandatul acestui cerc în mânile unui Maghiar! Și a făcut lucrul acesta atunci, când a spus următoarele acelui Maghiar: «Știm bine, că punctul de vedere politic al d-tale este altul, nu acela al partidului național, și dacă totuș depunem mandatul de deputat în mânile d-tale, tot atât de puțin abandonăm punctul nostru de vedere, pe cât de puțin presupunem aceasta despre d-ta».

Este oare amăgire, sau este frază a spune, că acolo, unde oamenii din diferitele tabere vorbesc astfel unul cu altul, și astfel lucrează, firele înțelegerii reciproce încă nu sunt tăiate în două?!

Căci importanța cuvintelor D-voastre citate nu este slăbită prin cuvintele următoare din scrisoarea D-voastre, cari sună astfel: «motivul principal al acestei manifestațiuni a încrederii este, că voim să-ți arătăm în parte tributul sentimentului nostru de recunoștință». Abstracție făcând, că nu am putut aveà pretensiunea, ca serviciile prestate de mine să fie astfel răsplătite, fie-mi permis a cità aceea ce am răspuns la aceasta: «antipatia izvorîtă din rassă nu face excepțiuni, nu primește amiciție și nu dă amiciție». Nu se poate cu drept cuvânt deduce din toate acestea, că oricât de pronunțate ar fi fost contrastele, oricât de țăpiș și-ar stà față în față punctele programelor politice, situațiunea la noi încă nu este desperată și mai este un mijloc de a egalà aceste pronunțate contraste?!

La divergența punctelor de program cuvântul simplei echități și dreptăți, pe care l-am accentuat, află nu numai calea la inimi, ci și la minți. Din labirintul particular și fără păreche în lume, format la noi de raporturile istorice și etnografice de naționalitate, în cele din urmă dreptatea trebuie să ne dee firul Ariadnei în mână. Procedura dreaptă, atât în pretensiuni, cât și în concesiuni, va fi oul lui Columb, programul practic, în care se va găsì soluțiunea. Noi, popoarele de diferite origini și diferite limbi în această patrie, trebuie să aflăm singuri acest mod de soluțiune, căci raporturi analoge, pe cari le-am puteà luà de cinosură, nu există nicăiri.

Dar și aceea, că s'a aflat un Maghiar, care nu numai că a crezut compatibil mandatul cu conștiința sa, ci l-a primit chiar cu mulțămită și cu bucurie, va lăsà urme după sine. Și acesta a fost un Maghiar neaoș, ba chiar unul de aceia, care adeseori a fost atacat pentru șovinismul său unguresc, pentrucă vede în germanizația austriacă cel mai mare pericol pentru naționalitatea

maghiară, deşi recunoaşte pe deplin naţiunea germană şi cultura germană. Acest Maghiar nu a putut unì cu conştienţa sa a fi reprezentant al politicei de struţ, care crede a săvârşì o faptă patriotică, scoţând chestiunea naţionalităţilor de pe terenul discuţiunilor serioase şi crezând, că chestia aceasta se poate rezolvà cu accentuarea câtorva cuvinte pătimaşe, care crede a săvârşì o faptă patriotică şi înţeleaptă scoţând *de facto* din vieaţa publică şi special din parlament pe reprezentanţii partidelor naţionalităţilor.

Acest Maghiar nu a putut unì cu conştienţa sa să măgulească direcţia falsă a opiniei publice şi patimile trezite, ci şi-a ţinut de datorinţă a li-se opune direct. Acest fapt a fost considerat de o mare cutezanţă, pentrucă opiniunea publică tot aşa pretinde să-i facem curte, ca oricare mare putere. Şi cu toate acestea s'a dovedit, că credinţa către rassa maghiară se uneşte bine cu pretensiunile de a mulţămì dreptele postulate ale naţionalităţilor. Dovadă este modesta cale pe care am umblat eu. Eu, care am comis acest atentat în contra opiniunii publice, am fost atacat şi defăimat pentru aceasta şi a devenit ocupaţie predilectă pentru şarlatanismul care pozează în patriotism să-şi ascută limba de mine. Însă aceea, că nu am fost şi nu am rămas Maghiar adevărat, nu a crezut nime, nici dintre cei mai mari adversari ai mei, ba nici nu a spus-o nime.

În cele expuse se manifestă rezultatele raportului ce a existat între noi, şi acestea îşi au importanţa lor. Mult acuzatul mandat caransebeşan a fost o legătură, ce e drept, slabă, dar o legătură între maghiarism şi românism, în mijlocul acestui timp bolnăvicios!

În momentul expirării mandatului meu nu poate fi de datorinţa mea să fac declaraţiuni de program. Vederile mele despre chestiunea naţionalităţilor sunt aceleaş pe cari le-am reprezentat la începutul actualei ere constituţionale, împreună cu fericitul baron Iosif Eötvös, şi le-am reprezentat şi de atunci încoace. Nu le-a putut întru nimica schimbà, nici recunoştinţa care întrece meritele, nici defăimarea nevrednică. Dar permiteţi-mi, onoraţi concetăţeni, ca în privinţa experienţelor mele din urmă, relativ la desvoltarea acestei preaimportante afaceri, să vă recomand următoarele în amicala D-voastre atenţiune:

Am observat, că actuala dispoziţie iritată nu izvoreşte din inima massei neamului maghiar. Această dispoziţie este creată

în mod artificial şi tendenţios, opinia publică este sedusă. Publicul maghiar este legănat în credinţa greşită, că în patria noastră naţionalităţile de limbă nemaghiară nu au motive adevărate de a se plânge. Unde sunt la noi, aşa cugetă oamenii, brutalităţi, cum se comit în unele ţări, faţă cu anumite naţionalităţi? Instrucţia limbei maghiare în şcoalele poporale şi în azilele de copii nu o puteţi luà în nume de rău, caci prilejul de a vă însuşì limba ţării numai folositor vă poate fi. Pe terenul administraţiei şi justiţiei este imposibil a ignorà limba maghiară, căci nu clădim turnul Vavilonului, ci un stat unitar!

Publicul cel mare le crede şi le spune acestea bonafide. El nu are cunoştinţă cât de greu apasă asupra dreptelor pretensiuni ale naţionalităţilor întregul sistem al politicei dominante. Nu observă ce măsură de nerealizabilitate şi ce larg program de nedreptate ascunde în sine lozinca obscură, nebuloasă, propovăduită în timpul mai nou, despre unitatea culturală maghiară, care nu indică mai puţin decât tendinţa, ca conştienţa naţională a milioanelor să-şi caute azil în colibele sărăciei!

Nu în massa cea mare a maghiarimei este deci greşala, ci în aceia, cari se jirează de conducători ai poporului, cari cu politica lor de naţionalitate, parte urmaresc scopuri deosebite politice, parte nutresc speranţa, că în timpul acesta vor câştigà mai uşor popularitatea care le lipseşte.

Actuala politică de naţionalităţi s'a desvoltat paralel cu centralizaţia. Matadorii acesteia au fost totodată apostolii cei mai zeloşi ai acelei politice de naţionalitaţi. Lor nu le zace la inimă gloria maghiarismului, ci în stăpânirea excluzivă a limbei maghiare au căutat un mijloc eficace de centralizare.

Şi noi am avut ministri, ba avem chiar şi astăzi, cari cu o lovitură voiesc să centralizeze şi să-şi câştige şi titlu de popularitate, ştiind bine că aceasta din urmă nu o pot pretinde sub acest titlu. Avem un partid politic, sau maî bine zis un grup de oameni talentaţi şi ambiţioşi, care nu de mult a luat numele de partid naţional, sub care nume, deşì contează în înţeles general şi la puternicul lui succes, voieşte a da să se înţeleagă în mod deosebit, că este un partid antinaţionalist, căci nici unul nu accentuiază, ca el, cultura exclusivă maghiară, şi nici unul nu enunţă mai sonor, că nu pactează cu grupuri de-ale naţionalităţilor! Şi chiar şi acel partid, care şi-a scris pe steag independenţa naţională, se condamnă a se mărginì la susţinerea

acelei idei sublime. Şi totuş, orice misiune înaltă ar împlinì, numai atunci ar câştigà actualitate politicei sale, dacă ar luà în mână cauza mulţumirii pretensiunilor drepte ale naţionalităţilor. Cu şasesprăzece milioane de cetăţeni ungari de un cuget s'ar puteà creà Ungaria independentă, altcum nu. Utopia maghiarizării generale mână maghiarimea sub aripile vulturului cu două capete, şi ea ştie bine ce valoare are acest scut. Din parte maghiară la tot cazul a fost vina conducatorilor, nu a sâmburelui maghiarimei, că raporturile noastre de naţionalitate apar în lumină atât de nefavorabilă. Sâmburele naţiunii, şi anume, cu atât mai mult, cu cât mai înrădăcinat îi este maghiarismul, dupăcum a dovedit prin atitudinea sa de o mie de ani, nu este accesibil pentru ura de rassă. Dar este accesibil pentru dreptate, şi în orice chestiune răspunde cu căldură la manifestaţiunile de dreptate şi cu sentiment frăţesc. Aceste dispoziţiuni vor ajunge mai curând ori mai târziu la valoare. Un popor poate fi condus un timp oarecare pe căi greşite, dar nu se poate să rămână mult pe aceste căi, şi în timpuri serioase nici nu se poate afirmà o politică, care nu a prins rădacini în pornirile şi sentimentele poporuluĭ. Aici îmi arunc ancora speranţei mele. Orice tablou dezolat ar prezentà astăzi raporturile noastre de naţionalitate, totuş cred că vor mai venì şi timpuri mai bune.

Mulţămesc încă odată de încrederea cu care m'aţi onorat. Din anumite părţi s'a pus silinţa de a-mi amărî mandatul, dar el va aparţineà amintirilor celor mai preţioase ale carierii mele publice, cu atât mai mult, cu cât acest fel al recunoaşterii slabei mele năzuinţe poate izvorî numai dintr'un mod luminat de cugetare şi dintr'un sentiment nobil, iar în vieaţa popoarelor sunt totdeauna preţioase momentele în cari în contactul reciproc ies la suprafaţă manifestaţiunile acestui soiu de sentimente.

Budapesta, 2 Ianuarie 1892. *Ludovic Mocsáry*».*)

Inchiderea parlamentului.

Inchiderea solemnă a parlamentului s'a făcut în 5 Ianuarie 1892, în palatul regal din Buda, unde Monarhul a rostit în faţa deputaţilor şi a membrilor casei magnaţilor, întruniţi în sala de recepţiune, următorul *mesaj de tron:*

*) Din «*Tribuna*», anul 1891, numărul 286.

«Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi! Când v'am salutat dela locul acesta la începutul acestui ciclu parlamentar, ne-am exprimat speranţa, că va succede patriotismului şi înţelepciunei D-voastre să fie deslegate, sub durata mai lungă a acestui ciclu parlamentar, mai multe chestii aflătoare la ordinea zilei, şi cu toate, că n'a putut fi terminată discuţia asupra tuturor chestiilor, cu privire la cari guvernul nostru v'a prezentat proiectele sale, totuş un lung şir de afaceri însemnate şi-a aflat rezolvarea în cursul acestui ciclu dietal.

In prima linie facem amintire despre restabilirea echilibrului financiar. A fost necesară munca consecventă a multor ani pentru a se puteà acoperì din mijloacele proprii ale statului interesele după sarcinile născute pe urma investiţiunilor necesare pentru desvoltarea şi siguranţa ţării, cum şi pentru desvoltarea culturală a ei. Munificenţa legislaturii a votat mijloacele necesare pentru ajungerea acestui scop mare, şi după sforţări de mai mulţi ani, anul 1890 a fost primul în care după socotelile finale toate trebuinţele ţării au fost acoperite din venitele ei. Va fi acum chemarea guvernului şi a legislativei să grijească, să fie menţinut rezultatul obţinut,

Cu satisfacţie vă putem comunicà, că cu toate puterile, fără excepţiune, ne aflăm în raporturi de prietenie. Aceste raporturi prieteneşti şi alianţele noastre ne ofer garanţă pentru posibila menţinere a păcii şi pentru delăturarea eventualelor primejdii, cari ar puteà ameninţà situaţia politică europeană. Asigurarea intereselor noastre proprii pretinde însă, ca armata noastră să fie desvoltată conform cerinţelor şi ne face plăcere a puteà constatà, că în urma înţelepciunei legislaţiunei, armata noastră şi honvezimea noastră face din an în an progrese evidente întru ajungerea scopului acestuia, spre deplina noastră mulţămire. Convenţiile comerciale, pe cari a succes guvernului nostru a le legà, şi cari sunt acceptate din partea dietei ungare, vor strânge mai bine legăturile politice în cari stăm cu cele două state vecine, şi astfel vor corăspunde şi dorinţei generale de a fi menţinută pacea. Cu convenţiile acestea foarte însemnate vor fi regulate raporturile noastre comerciale deodată cu Germania, cu Italia, cu Elveţia şi cu Belgia. Şi au o valoare deosebită convenţiile acestea şi din motivul, că prin ele pe largul contingent al Europei de mijloc raporturile comerciale sunt asigurate pe lungă vreme.

Un progres mare a făcut ţara în cursul ciclului dietal expirat pe terenul politicei de comunicaţie. Prin răscumpărarea liniilor singuratice s'a extins în măsură mare reţeaua căilor ferate de stat, şi s'a făcut posibilă valorarea politicei unei tarife unitare. Prin modificarea sistematică şi reducerea tarifei pentru persoane şi pentru mărfuri, a luat un avânt mare comunicaţia generală, şi pe lângă aceasta s'au mai înmulţit şi venitele căilor ferate ale statului. Prin clădirea de trenuri vicinale multe ţinuturi au fost puse în legătură cu reţeaua căilor ferate, iar pe urma legii despre drumurile de ţară şi despre vamă, s'a făcut posibilă întrebuinţarea mai bună a muncei publice, şi eficacitatea binefăcătoare a acestei dispoziţiuni se şi poate vedeà prin toate regiunile ţării.

In anii trecuţi mai multe ţinuturi de ale ţării au suferit de marea pacoste a inundaţiilor. In urma iniţiativei luate din partea guvernului şi a cooptării legislativei, o parte a răului acestuia a fost până acuma delăturată, iar celelalte lucrări sunt parte în curgere, parte sunt proiectele necesare gata, astfel, cà în vreme scurtă e de aşteptat să fie asigurate în mod durabil aceste ţinuturi atât de des ameninţate ale ţării in contra acestei primejdii.

Dispoziţii însemnate au fost luate cu privire la regularea dării de consum şi la întrebuinţarea mai bună a ei, precum şi la rescumpărarea dreptului regal. Dispoziţiile acestea sunt de importanţă, nu numai în urma rezultatelor lor financiare, ci şi în urma rezultatului binefăcător în privinţa economiei de stat.

Toate aceste rezultate au putut fi atinse numai urmându-se o politică raţională în economia de stat.

Dupăce transacţia financiară cu regatele Croaţia şi Slavonia a expirat, a succes ca ea să fie legată de nou, pe calea pertractărilor între deputaţiunile regnicolare, spre mulţumirea ambelor părţi, şi pe aceeaş cale s'a ajuns şi la împărţirea excedentelor din adausurile desărcinării de pământ croato-slavone. Procedura prevenitoare la pertractarea acestor afaceri formează o nouă dovadă despre buna înţelegere dintre Ungaria şi regatele Croaţia-Slavonia, care spre sincera noastră bucurie tot mai mult se întăreşte.

O bună parte a periodei dietale din urmă a fost reclamată de desbaterile asupra proiectului de lege prezentat din partea guvernului nostru cu privire la regularea administraţiei.

Proiectul acesta de lege n'a putut fi ridicat în cursul ciclului acestuia parlamentar la putere de lege, dar legislatura a acceptat principiul foarte însemnat, şi a trecut în lege, că administraţia în comitate e o misiune a statului, care are să o provadă prin organe de stat, numite din partea statului. Va fi acum chemarea guvernului nostru să prezinte cât mai curând, pe temeiul indigetarilor primite dela legislativă, proiectele de lege referitoare la organizarea, pe aceste baze, a administraţiei, şi la înfiinţarea judecătoriei administrative.

Pe terenul justiţiei reformele cu privire la organizarea judecătoriilor şi a procuraturelor formează sigur creaţiunea cea mai însemnată a dietei acesteia. Decentralizarea tablelor regeşti şi a procuraturelor supreme, precum şi modificările adânc tăietoare în organismul judecătoriilor de prima instanţă şi a procuraturelor, formează bazele necesare pentru reforma sistematică a dreptului formal, penal şi civil.

Legile cari se refer la regularea raporturilor de proprietate în cercuri tot mai largi şi la regularea stărilor din cartea funduară au avut o eficacitate binefăcătoare asupra întăririi creditului ipotecar, cum şi asupra potenţării siguranţei în manuarea dreptului cu privire la realităţi. Legile acestea, laolaltă, vor uşurà întroducerea de reforme pe terenul codificării dreptului civil.

Şi pe terenul instrucţiunei publice şi al culturii generale au fost luate dispoziţii însemnate legislatorice, cari fără îndoială vor ridicà în mare măsură siguranţa rezultatelor, a căror atingere formează o însemnată misiune a statului cultural. Şi astfel dieta încheiată, deşi n'a putut pertractà toate proiectele prezentate din partea guvernului nostru, poate să arate rezultate însemnate.

Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi! Fiindcă dorim, ca proiectele de reformă pregătite de guvernul nostru să fie cât mai curând în perfectă linişte şi fără întrerupere luate în desbatere din partea dietei, ne-am decis, pe baza propunerii guvernului nostru, întemeiată pe art. de lege IV dela 1848 şi X dela 1867, să disolvăm mai curând dieta convocată pe 27 Septemvrie 1887, cu intenţiunea de a convocà noul parlament în terminul cel mai scurt stabilit în lege.

Credinţa faţă de tron, iubirea de patrie şi respectarea legilor a format totdeauna caracteristica distinctivă a naţiunei maghiare. Generaţia de acum încă a dat multe dovezi despre

aceasta, despre păstrarea cu credinţă a însuşirilor moştenite dela strămoşi, şi noi privim cu încredere şi în linişte la viitor, căci cu privire la conservarea ordinei de drept existente şi cu privire la desvoltarea materială şi culturală a ţării, contăm cu siguranţă la cooperarea zeloasă a naţiunii.

Primiţi şi duceţi şi trimiţătorilor D-voastre salutarea noastră sinceră regală. Declarăm ciclul parlamentar actual de închis».*)

Liga culturală şi memorialul studenţilor din Bucureşti.

Infiinţarea reuniunilor culturale maghiare în Ungaria, tot numai în ţinuturi locuite de naţionalităţi, şi din acest motiv considerate din partea Românilor şi a celoralalte naţionalităţi nemaghiare din patrie de reuniuni de maghiarizare; mai departe intoleranţa manifestată pe multe locuri din partea societăţii maghiare faţă de orice manifestare românească, fie de caracter politic, cultural, ori social; în urmă multele procese de presă intentate din partea puterii de stat organelor române de publicitate: au avut de urmare, că presa din streinătate a început să dee chestiunii de naţionalitate dela noi o atenţiune cu mult mai mare decât în trecut. Ziare de frunte germane, franceze, italiene, sârbeşti şi croateşti, aduceau mereu informaţiuni exacte despre situaţia Românilor din statul ungar, şi în articole scrise cu multă bunăvoinţă se ocupau cu justele lor pretensiuni şi cu şi mai justele lor plângeri.

Nu puteau să rămână nepăsători faţă cu situaţia gravă în care se aflau Românii din patria aceasta nici fraţii lor din regatul învecinat al României, şi astfel dat ne-a fost să vedem, cum în zilele acestea de grea cercare îşi ridică glasul în favorul nostru, în corpurile legiuitoare române, cei mai mari bărbaţi de stat din zilele acelea ai României: Titu Maiorescu, Dim. A. Sturdza, Alexandru Lahovari, G. Manu, P. P. Carp şi alţii, constatând, că tratamentul la care suntem supuşi din partea stăpânitorilor noştri, nu este corăspunzător intereselor, cari trebue să lege şi să unească elementul maghiar cu cel român.

*) Din «*S. D. Tageblatt*», anul 1892, numărul 5496.

O vie mişcare s'a pornit apoi printre tinerimea universitară din Bucureşti, în favorul nostru, având de urmare înfiinţarea *«ligei pentru unitatea culturală a tuturor Românilor»*, instituţiune înfiinţată la finea anului 1890, şi apoi mai târziu, pe la începutul anului 1891, scoaterea în tipar în toate limbile culte europene a unui *memorial* explicativ despre situaţia în care se află Românii din statul ungar, despre durerile şi suferinţele lor.

«Liga culturală», întemeiată mai ales la stăruinţele şi cu cooperarea marelui patriot român *Grigorie Brătianu*, iar după timpuria şi neaşteptata sa moarte, deplânsă de toată suflarea românească, pusă sub buna conducere a marelui naţionalist *Vasile A. Urechie*, sub care luase un avânt foarte frumos, nu a fost chemată la vieaţă cu scop agresiv, pentru a atacà, ci pentru a *apărà* aceea ce e mai scump fiecărui Român: legea, limba, cultura românească. Scopul înfiinţării ligei culturale a fost: cultivarea sentimentului de solidaritate a Românilor de pretutindenea, promovarea şi lăţirea culturii româneşti prin toate colţurile lumii locuite de Români.

La început *liga culturală* erà contemplată astfel, ca ea să aibă caracter curat studenţesc, dar s'a abstat dela ideea aceasta şi ea a devenit o instituţiune, căreia îi aparţin toate păturile sociale din regatul român, mai ales de când a fost recunoscută de persoană juridică din partea corpurilor legiuitoare române.

Tot din mişcările tinerimei universitare din Bucureşti s'a născut apoi, cum am spus, şi *«Memoriul studenţilor universitari români, privitor la situaţiunea Românilor din Transilvania şi Ungaria»*, o broşură de 52 pagini, tipărită în Bucureşti, anul 1891, tipografia Carol Göbel, şi provăzută cu o hartă etnografică a Ungariei.

In broşura aceasta, tipărită în toate limbile culte europene şi împărţită în toate statele, cu ajutorul studenţimei, se arată, care este vitalitatea poporului român şi cari sunt asupririle pe cari le-a îndurat el veacuri de-arândul, arătându-se şi aptitudinele pe cari le are el pentru primirea culturei mai desăvârşite. Se spune, cum Românii au înţeles curentul sănătos de progres brăzdat

de marea revoluţie franceză, cum punându-se pe lucru au început să devină purtători de lumină, dar dela 1868, dela dualism încoace, orice înaintare a lor a devenit imposibilă, astfel, că pe când mai nainte Românii ardeleni se aflau în fruntea culturii româneşti, astăzi i-au luat înainte cei din Bucureşti.

Se arată în broşură nedreptatea justiţiei maghiare faţă de Români, persecuţiunile la cari sunt supuşi ziariştii lor, se spune cum s'a întrodus limba maghiară în şcoalele româneşti, cum se intenţionează crearea de azile de copii cu scop de maghiarizare, şi se face apel la tinerimea universitară din întreaga Europă, şi la întreaga presă din lume, ca în acest secol de înfrăţire a popoarelor să-şi îndrepte atenţiunea spre Românii din statul ungar, cari sunt opriţi în mersul lor spre cultură, din partea acelora, cari nu pot, ori nu vreau să înţeleagă, că astăzi nu mai poate fi desnaţionalizat nici un popor.

Scopul urmărit, motivele pe cari le-au avut în vedere autorii memorandului, le cunoaştem de altcum mai bine din următoarele cuvinte de *întroducere:*

«Solidaritatea de interese a lumii moderne, în virtutea căreia o desechilibrare parţială poate aduce după sine un desechilibru general: ne îndeamnă a face cunoscută societăţii europene o anomalie, care merită o serioasă atenţiune din partea tuturor celor cari se interesează de progresul social în continentul nostru. E vorba de un conflict ce-şi are locul în sânul monarhiei austro-ungare, între direcţiunea culturală-românească, cu totul modernă prin umanitatea şi liberalismul ei, şi între cea maghiară, răzimată pe proceduri cu totul streine temperamentului nostru european, şi din care conflict pot rezultà complicaţiuni, a căror întindere şi gravitate cu greu o putem întrevedeà astăzi.

Dar orice s'ar întâmplà, noi credem, că e spre interesul general, ca situaţiunea să fie luminată şi dorim cu atât mai mult lumina, cu cât suntem siguri, că prin aceasta noi servim pacea şi interesele Europei culte.

Este de mare însemnătate, fără îndoială, ca toţi scriitorii, toţi oamenii politici, toţi în fine, cari sunt chemaţi a analizà chestiunile sociale contimporane, să cunoască în cele mai ascunse

detalii tot ce se petrece pe pământul nobilului nostru continent. Dar mai important este în vremile de acum de a se cunoaşte ţăsătura încurcată şi obscură a evenimentelor, cari se desfăşură în culisele statelor mici din Orient. Suntem din aceste popoare ale Orientului, şi ca Români înainte de alţii avem dreptul, ba azi şi datorinţa, de a luà cuvântul.

Nu ne adresăm la lumea oficială, la diplomaţii Europei, căci ei sunt puţini şi în societatea modernă rolul lor devine din ce în ce mai mărginit. Ei nu-şi mai aparţin lor, şi păstrând un nume vechiu, ei devin reprezentanţi ai popoarelor, în loc de stăpânii lor. Ne adresăm cătră ceice pot lucrà şi vorbì mai liber, la lumea neoficială, la presă şi în special la tinerimea universitară, deci la Europa de mâne! Ne adresăm în special cătră ea, căci în mod fatal ea va trebuì mai curând sau mai târziu să se pronunţe, şi pentrucă dela ea aşteptăm apreciarea cea mai generoasă şi imparţială, ca una care nu e încă sub presiunea consideraţiunilor oficiale, cari fac adeseori, ca motive speciale să atârne cu o greutate disproporţionată în rezolvirea chestiunilor de un ordin adesea foarte superior.

Acestea sunt motivele pentru cari am crezut, că e şi oportun şi obligator în modul nostru de a vedeà, a ne adresà îndeosebi cătră publicul universităţilor, — parlamentul inteligenţei europene. Şi fiindcă noi nu voim decât să luminăm o situaţiune, parte cunoscută, parte rău cunoscută, recunoaştem, având în vedere calitatea judecătorilor noştri, că sarcina ne va fi uşoară. Vom aduce faptele în scenă şi ele vor vorbì. Comentarul îl va face judecătorul însuş. Vom face aşadară istoricul acestui conflict, pe scurt şi lămurit, neavând nevoie a recurge la subtilităţi de retorică, care să susţină oarecari afirmaţiuni, pe cari faptele nu le-ar sprijinì îndestul. Voim să se facă lumină, şi Europa cultă va primì, suntem siguri, cu interes şi cu simpatie această lumină. Noi, Românii, suntem discipolii Occidentului, cătră el privim, el voim să ne judece, lui îi aducem confesiunea noastră».*)

Memoriul tinerimii universitare din Bucureşti, a cărui întrare în Ungaria guvernul maghiar aflase de bine a o oprì, pentru a nu se lăţì printre Românii de aici ideile cuprinse în el, a aflat primire foarte simpatică pretutindenea în străinătate, şi studenţii universitari dela cele

*) Din «*Tribuna*», anul 1891, Nr. 41.

mai multe şcoale superioare din Europa s'au grăbit să felicite pe colegii lor din Bucureşti pentru acţiunea întreprinsă, dorindu-le succes în lupta începută. Singurii nemulţămiţi, indignaţi chiar, erau studenţii maghiari dela universitatea din Budapesta, cari după mai multe consfătuiri, avute între ei, apoi şi cu reprezentanţi de-ai tinerimii universitare şi academice dela celelalte şcoale superioare din patrie, au hotărît să răspundă la «neadevărurile şi insultele» cuprinse în memorialul din Bucureşti cu un *contramemorial,* care a şi apărut în Budapesta, în Iulie 1891, sub titlul: «*Românii ungureşti şi naţiunea ungurească. Răspunsul tinerimii dela şcoalele înalte maghiare la memorandul tinerimii universitare din România*».

Tinerimea universitară maghiară răspunde la următoarele trei puncte de acuzaţie din memorialul studenţilor români din Bucureşti:

a) că naţiunea maghiară ar fi fost ori ar fi duşmană culturii poporului român din statul ungar;

b) că ar fi apăsat în trecut şi ar apăsà şi astăzi în mod sistematic românimea din statul ungar, căutând să o despoaie de drepturi şi de libertăţi, şi

c) că ar căutà să desnaţionalizèze pe Români pe toate căile şi cu folosirea tuturor mijloacelor.

În întroducere spun apoi studenţii maghiari, că ei sunt siguri, că memorandul studenţilor români nu-şi va ajunge scopul. Pentrucă:

«Cu poveşti se pot induce în eroare copiii şi ignoranţii. Cu minciuni oamenii simpli şi creduli. Iar armele memorandului (român) sunt luate din acest arsenal. De altă parte publicul, asupra căruia voieşte să influinţeze, este departe de a fi o massă de copii şi de creduli, este tocmai floarea şi lamura inteligenţei europene, elementul conducător al naţiunilor renumite europene: învăţaţi, profesori, politiciani şi alţi bărbaţi cu rol în vieaţa publică. Aceasta o avem în vedere când la rândul nostru, noi, tinerimea şcoalelor superioare din Ungaria, răspunzând în cele următoare, — ne rugăm de atenţiunea acestui distins for. Suntem conştii, că este grea problema, când tinerii păşesc înaintea unui astfel de public. Dar ne serveşte de scuză, că fără provocaţie dela Bucureşti niciodată nu am fi fost atât de temerari, ca noi,

tinerii maghiari, să ne încercăm a învăţă pe conducătorii intelectuali ai Europei. Şi mai departe suntem scuzaţi prin aceea, că noi cel puţin vorbim de patria noastră proprie, de raporturile din patria noastră, pe cari a le cunoaşte ne este dată posibilitatea, pe când adversarii noştri pe baza unor izvoare dubii, în mod necompetent, se ocupă cu raporturile unei naţiuni străine».*)

La acest contramemorial apoi a răspuns tinerimea universitară română de pe la diferitele universităţi din patrie şi streinătate, originară însă din Transilvania şi Ungaria, cu sensaţionala *Replică***), pentru care unul din autorii ei, *Aurel C. Popovici*, a fost dat în judecată şi condamnat din partea curţei cu juraţi din Cluj la patru ani temniţă de stat.

In apelul adresat publicului în 11 Octomvrie n. 1891 tinerimea universitară română din Viena şi Graţ spuneà, că-şi ţine de datorinţă să-şi spună şi ea cuvântul «într'un proces, pe care Maghiarii de mult l-au pierdut», şi în care tinerimea academică maghiară caută să câştige pe partea èi opiniunea publică europeană într'un răspuns, care geme de «neadevăruri, sofisme şi chiar insulte ordinare».

---

*) Din «*Tribuna*», anul 1891, Nr. 153.

**) Broşură de 150 pagini, tipărită în Sibiiu în 1892, la institutul tipografic, în mai multe limbi.

CICLUL PARLAMENTAR

1892—1896.

Conferența a cincea națională din Sibiiu.

La începutul anului 1892 s'a ținut a *cincea* conferență generală electorală a delegaților partidului național român, în felul celor premerse și ieșite din organizația de partid dela 1881, conferență memorabilă în urma faptului, că din partea ei a fost decretată *mergerea fără amânare la Monarhul cu un memorand*, în care să se cuprindă plângerile Românilor din statul ungar față de situația politică ce li s'a creat.

Convocată din vreme, conferența s'a ținut în Sibiiu în 20 Ianuarie n. 1892 și zilele următoare. S'au prezentat la ea 212 delegați, cu mandate în regulă, din toate cercurile electorale cu poporațiune română. In absența prezidentului, *Vincențiu Babeș*, care erà bolnav, conferența a deschis-o la oarele 10 dimineața vice-prezidentul comitetului electoral central, *Dr. Ioan Rațiu*, cu vorbirea următoare:

«Domnilor! In conțelegere cu domnul V. Babeș, președintele comitetului central electoral al partidului național român, care fiind bolnav n'a putut face dispozițiunile necesare, am luat noi viceprezidenții asupra noastră sarcina de a conduce afacerile partidului și cu deosebire de a face pregătirile de lipsă pentru conferența generală, convocată pe ziua de astăzi. In numele comitetului central exmis de conferența generală ținută în anul 1890, vă zic deci un «bine a-ți venit». Mulțămita ferbinte ce trebue să vi-o aducem, că în urma convocării noastre n'ați pregetat a vă adunà, ca delegați, aproape din toate cercurile electorale române din Ungaria și Transilvania, veți afla-o și în

conştienţa D-voastre, că muncă bună aţi făcut şi că pentru ocrotirea poporului prigonit v'aţi adunat.

V'am cerut sacrificiul acesta, domnilor, pentruca împreună să ne consultăm asupra ţinutei politice faţă cu alegerile iminente de deputaţi pentru dieta din Pesta. V'am convocat, domnilor, pentruca strângându-ne rândurile şi puterile să putem mai cu energică bărbăţie continuà lupta legală pentru salvarea poporului nostru, în patria noastră.

Deşì memorabila conferenţă generală din 1881, bazându-se pe trecutul plin de lupte şi de suferinţe al poporului român pentru drepturile sale naţionale-politice faţă cu sistemul actual, după consultări serioase şi îndelungate a statorit şi votat cu unanimitate cunoscutul program politic, croind astfel pentru un viitor îndelungat ţinuta noastră politică; deşì toate conferenţele generale, cari s'au ţinut până astăzi după cea din 1881, au adoptat întru toate programul politic statorit în anul susarătat, totuş având în vedere desele peripeţii şi faze prin cari trece conducerea acestui stat, având în vedere evenimentele externe ce se rostogolesc înaintea noastră: am aflat de lipsă conchemarea acestei conferenţe, ca să ne înţelegem despre mijloacele pe cari voim a le folosì în lupta pentru realizarea programului nostru politic.

Atât alegerile pentru dieta din Pesta, cari au să urmeze, respective ţinuta noastră faţă cu aceste alegeri, cât şi organizarea mai eficace a partidului nostru naţional, au să ocupe în măsură mai mare atenţiunea D-voastre.

Premise acestea, daţimi voe, domnilor, a atinge unele evenimente, pe scurt, desfăşurate înaintea noastră dela conferenţa generală din urmă, ca împreună să putem constatà rezultatul lor favoritor sau nefavoritor poporului nostru. Nu va fi de lipsă a vă aduce în memorie, căci cu toţii prea adânc simţim crearea legii, fără bază morală, celei mai proaspete întru maghiarizarea noastră, înţeleg legea pentru azilele de copii. Să te miri, că în era prezentă de naţionalitate şi cultură, mai în centrul Europei civilizate, să se mai facă sforţări de desnaţionalizare şi prin octroarea unei limbi străine asupra pruncilor fragezi să se îngreuneze şi împiedece din partea statului progresul în cultură al cetăţenilor, susţinători ai acestui stat!

Pe cât de dureroasă impresiune a făcut asupra noastră acest proiect de lege, pe atât de energice şi maiestoase au fost

http://statuldacia.info

protestele unanime aduse în contra acestui proiect de lege, în mulţime de conferenţe, cercetate de sute şi de mii, popor şi inteligenţă, mireană şi preoţime. Şi cu atât mai deplină ne a fost bucuria aceasta, cu cât protestele aspre ale întregului popor le-au susţinut în casa magnaţilor şi arhiereii noştri şi prin această faptă laudabilă, încoronată de recunoştinţa şi mulţămita naţiunii întregi, unit s'a văzut întreg poporul românesc în lupta pentru drepturile naţionale.

Dar afară de această învingere morală, de cea mai mare însemnătate pentru întreaga noastră naţiune şi partidul naţional, avem să înscriem cu litere de aur în istoria luptelor noastre politice învingerea morală ce a avut ţinuta noastră de resistenţă pasivă şi luptele noastre pentru drepturile naţionale, câştigul moral pe care l-am secerat în Europa cultă, şi mai cu seamă la surorile naţiuni latine, câştig dovedit prin manifestarea celor mai călduroase simpatii pentru nefericitele prigoniri politice ale poporului nostru în regatul acesta, stări, cari în trecut, în nici o epocă, şi nici în viitor, numai la bunăstarea şi consolidarea statului nu au servit şi nu vor puteà servì.

Ţipetele noastre, însoţite de sentimentul de durere al fraţilor noştri de peste Carpaţi, manifestate prin presa lor, prin memorii şi mulţime de întruniri culturale, s'au răspândit prin toate ţările civilizate şi au ajuns în fine la leagănul strămoşilor noştri. Plângerile noastre, răspândite astfel în toată Europa, ascultate sunt şi recunoscute ca drepte şi adevărate de toate naţiunile, şi nu noi purtăm vina, că opiniunea publică europeană a ajuns să recunoască, că putred este ceva în statul acesta!

Lupta noastră pentru drepturile naţionale nu invoalvă în sine, nici ridicula insinuare de gravitare în afară, nici duşmănie în contra statului, nici nelealitate faţă cu tronul. Dovadă este istoria patriei şi a neamului nostru, care nu poate aflà în tot trecutul nostru, de 18 secole un singur caz de rebeliune în contra patriei sau a tronului. Niciodată nu am conspirat cu nici un duşman al patriei, niciodată n'am chemat putere străină în ţară, nici pe Turci, nici pe Nemţi, nici pe Muscali.

Repet dară, că nu noi purtăm vina, când Europa cultă a ajuns la deplina convingere, că starea politică a regatului Ungariei nu e pe deplin sănătoasă.

Pe când dară putem constatà deoparte câştigul moral ce l-am ajuns în sinul popoarelor culte, primind din partea lor căl-

duroase manifestaţiuni de simpatii, nu putem să dăm uitării prigonirile crescânde aici în ţară din partea naţiunii domnitoare. Fiecare ciclu din legislaţiune numai rani şi dureri ne aduce. În fiecare zi câte o nouă jignire a intereselor noastre vitale. O prigonire duşmănoasă a limbei noastre dulci în şcoale, în administraţie, în jurisdicţiune şi pe toate terenele. Ideea de stat unitar, acest moloh, pretinde sacrificii nenumărate. Dar de ce să vi-le mai enumăr? Le simţiţi D-voastră cu toţii şi pretutindenea. Te prind fiori când vezi, cum deosebitele partide ale legislaţiunii se întrec în licitare pentru sdrobirea naţionalităţii popoarelor convieţuitoare şi mai cu seamă întru nimicirea naţionalitaţii noastre. Singura mângaiere ne este, că acest fenomen este un curent bolnăvicios, o boală febridă trecătoare, care nu corăspunde caracterului poporului maghiar original, ci e susţinuta şi alimentată prin străinii renegaţi, amalgamizaţi cu Maghiarii.

Şi mare nădejde avem, că trecând torentul acesta înverşunat vom ajunge la limanul dorit, când cu toţii se vor convinge, că numai prin desvoltarea etnică naţională a tuturor popoarelor din regat se poate pune bază solidă unui stat întărit şi închegat, şi că numai prin conlucrarea tuturor cetăţenilor egal îndreptăţiţi poate să se înalţe acest stat la gloria şi puterea dorită. Pânăce va trece însă acest torent înverşunat, datorinţă avem să căutăm să nu ne răpească cu sine în valurile sale, datorinţă avem, şi dela înţelepciunea D-voastre atârnă, ca să apărăm malul, să nu se surpe sub noi.

După acestea declar conferenţa generală a partidului naţional de deschisă».*)

Biroul provizor, la propunerea delegatului Dr. George Popa, se alege astfel: prezident Dr. Ioan Raţiu, vice-prezidenţi George Pop de Băseşti şi Mihail Popoviciu, protopresbiterul Orşovei, secretari Dr. Ioan Mihu, Dr. G. Popoviciu, protopresbiter şi Andreiu Cosma. Delegaţii îşi prezintă credenţionalele, cari se dau spre examinare comisiunii verificătoare, compuse astfel: George Pop de Băseşti, Dr. Nicolau Oncu, Dr. George Popa, Paul Rotariu, Patriciu Barbu, G. Lazar de Purcăreţi şi Constantin Rădulescu. Şedinţa se suspinde, iar după re-

---

*) Din «*Tribuna*», anul 1892, Nr. 6.

deschidere, la propunerea raportorului Patriciu Barbu, adunarea verifică 212 delegaţi, ale căror mandate s'au aflat în regulă, rămânând neverificaţi delegaţii Sibiiului, a căror afacere se prédă unei comisiuni speciale spre censurare.

Biroul definitiv se constitue, alegându-se tot cei de sus, plus Dr. D. P. Barcianu, ca al patrulea secretar, apoi *Dr. Vasile Lucaciu* ceteşte următorul raport al comitetului:

«Onorată adunare generală! Comitetul central electoral al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria vine să-şi facă raportul despre activitatea sa dela 29 Octomvrie 1890 până astăzi, în următoarele:

În durata sa de 14 luni şi câteva zile a ţinut 6 şedinţe de câte 2—3 zile. În prima sa şedinţă din 29 Octomvrie 1890 s'a constituit, alegându-şi de primprezident pe d-l Vincenţiu Babeş, de întâiul viceprezident pe d-l Dr. Ioan Raţiu, de al doilea viceprezident pe d-l Eugen Brote şi de secretari pe domnii Dr. D. P. Barcianu şi Dr. C. Diaconovich. În celelalte şedinţe ale sale comitetul s'a ocupat cu chestiunile, cari privesc programul naţional şi interesul partidului, şi anume:

1. Dintre existentele organe de publicitate române şi filoromâne comitetul a declarat de organe ale sale «Gazeta Transilvaniei», «Tribuna», «Luminătoriul» şi revista periodică «Romänische Revue».

2. A elaborat un proiect de regulament pentru afacerile sale interne şi altul pentru organizarea partidului în toată ţara.

3. A tipărit şi împărţit în 2000 de exemplare actele conferenţei generale premergătoare.

4. În chestiunea memorialului comitetul a luat următoarele măsuri:

a) Ca proiectul de memorial, prezentat în conferenţa generală din 1890, să se multiplice şi distribue între membrii comitetului, ca să-l studieze şi să-şi facă observaţiunile, în scopul stilizării definitive din partea comitetului.

b) Comembrul comitetului, Dr. Aurel Murăşianu, a fost rugat şi însărcinat din partea comitetului, ca să compună un memorial politic menit pentru prezentare la înaltul tron. Distribuirea s'a efectuit, iar memorialul prelucrat de domnul Dr. Aurel Murăşianu este prezentat comitetului.

http://statuldacia.info

Comitetul deja mai de timpuriu își pusese în vedere o întrunire chiar pe timpul și zilele prezente, în scopul de a primì definitiv numitele memoriale, întrunirea a fost însă zădărnicită prin precipitarea cunoscutelor evenimente electorale, și acum chestiunea aceasta rămâne supusă aprecierii onoratei conferențe generale.

Onorată conferență generală! Situațiunea noastră politică este, ca niciodată poate, plină de simptoame, cari deșteaptă în gradul suprem îngrijirea patrioților celor buni, căci e impregnată de principii și tendințe ridicate la putere conducătoare în stat, cu influență imediată asupra înaltului tron, asupra patriei întregi și mai cu deosebire asupra existenței noastre naționale.

Comitetul național din anul 1890 a accentuat în raportul său, că evenimentele politice din vieața internă a Transilvaniei și Ungariei au creat o situațiune de tot gravă pentru poporul românesc. Având comitetul de atunci conștiența grelei sale datorințe a declarat, că în fața situațiunii agravate pentru națiunea română se recer mijloace noue și cu mult mai eficace spre apărarea intereselor noastre naționale, și spre o luptă mai intensivă a cerut sfatul, încuviințarea și solemna promisiune de conlucrare rezolută din partea tuturor membrilor partidului național.

Cu aceste dispozițiuni a plecat la activitate comitetul central al partidului național, constituit din 25 membri. Datorința primă și de căpetenie a comitetului central a fost, precum rămâne și pentru cel viitor, susținerea, apărarea și realizarea programului nostru național, care conține justele postulate ale națiunii române și care constitue baza solidă și punctul de mânecare pentru noi și pentru toți ceice vreau să între în relațiuni politice cu noi, în interesul patriei comune. Și spiritul public al națiunii, precum și presa noastră periodică națională, în exemplară solidaritate stând, a dovedit că orice încercare, vină din lăuntru, vină din afară, este zadarnică. Partidul național român, ca un singur om reclamă, că un aranjament politic numai pe baza acelui program național se poate face cu Românii. Vom așteptà, vom suferì, ne vom luptà, dar nu vom jertfì, nici nu vom tradà nici un punct din programul național, fiind acela spiritul și condițiunea indispensabilă pentru vieața noastră națională.

Drept dovadă putem arătà cu mândrie la luptele nobile din ziaristica noastră națională, susținută atât față cu organele

maghiare inimice naţiunii române, cât şi faţă cu puterea publică, care în excesul său de zel, pentru tendinţe politice, cari au robit societatea celor dela guvern, au târît înaintea juriului de presă pe susţinătorii cauzei românismului.

Durerea noastră adâncă pentru suferinţele celor condamnaţi a fost alinată prin aceea, că i-am văzut cu câtă virtute şi nobilă abnegaţiune au primit sentinţele de osândă şi au întrat veseli în temniţă, şi am arătat lumii, că membrii partidului nostru naţional ştiu să se intereseze ca fraţii unii de alţii, şi că luptători bravi şi desinteresaţi ai naţiunii pot contà la sprijinul şi la devotamentul conaţionalilor, afirmându-se unul pentru toţi şi toţi pentru unul.

Proiectul de lege pentru azilele de copii a sguduit opinia publică a Românilor şi a înflăcărat la o activitate energică pe toţi factorii naţiunii, între cari cu respectul cuvenit îi amintim pe veneraţii prelaţi români, de a se apărà contra acelui proiect monstruos, care atentà la sanctuarul familiei române, şi naţiunea toată, în adunările sale impunătoare, a protestat sărbătoreşte contra acelui proiect, şi dacă totuş cererile şi protestele noastre n'au fost ascultate, noi, cari cunoaştem virtutea mamelor române suntem convinşi, că ele se vor ştì îngrijì, ca copiii lor să nu se înstrăineze de limba naţională şi de neamul lor.

Stă clar înaintea noastră şi cu noi recunoaşte toată lumea cultă, că acea lege este în contra sentimentului comun al Românilor, că vatămă sanctuarul familiei, răpeşte dreptul natural al părinţilor, este în contra legilor elementare ale pedagogiei, este nerealizabilă. Incercările ce se fac de a o aplicà de sigur vor turburà între concetăţeni buna înţelegere şi pacea, pe care noi o dorim să se consolideze pentru salutea patriei.

Comitetul D-voastre s'a îngrijit asemenea, ca presa periodică din ţară şi din toată lumea cultă să poată fi informată despre adevărata stare a naţiunei române din Ungaria şi Transilvania, şi astăzi putem apelà la simpatiile naţiunilor culte din Europa, cari în noi văd şi recunosc un element de ordine, de cultură şi de civilizaţiune, de a cărui soarte trebue să se ocupe toţi câţi voesc a servì binelui comun al popoarelor, şi glasul nostru îşi pretinde loc în întreaga monarhie, ba chiar în cercurile politice din întreagă Europa.

Primirea simpatică a memorandului junimei române ne este o garanţă scumpă şi o dovadă irefragabilă, că nobilele

noastre năzuinţe sunt pe cale bună cătră izbânda dorită. Pornirile violente ale celor dela putere trebue să se frângă în faţa constantei naţiuni române. Şovinismul naţional al partidelor politice din patrie trebue să se umilească înaintea dreptelor noastre pretensiuni. Sistemul politic de dominaţiune exclusivă a unei rasse privilegiate trebue să treacă ca o vijelie de noapte peste codrul verde al românismului. Dar produce totuş un rău mare pentru patrie neliniştea, amărăciunea cetăţenilor buni şi pacinici, cari în faţa violenţelor de maghiarizare, în paguba năzuinţelor nobile spre cultură şi bunăstare economică, trebue să fie aţântiţi pururea la respingerea ispitelor şi a silei de desnaţionalizare, la apărarea individualităţii lor naţionale.

Şi produc în mod indirect şi inconştient şi un bine. In foc se lămureşte aurul şi se curăţeşte de drojdiile materiilor ignobile. Sistemul politic, care domneşte, sau mai bine zicând, grasează în patria noastră, este un foc îngrozitor, care ameninţă cu perire vieaţa noastră naţională, ca pe ruinele ei să fie clădit statul unitar naţional maghiar. Şi acest sistem nu respectează nimica în calea sa spre realizarea acelei utopii. Sechestrează pentru sine ideea sublimă a patriotismului şi o ziaristică rabulistă cu o opinie publică prin ea înveninată denunţă de nepatrioţi pe toţi aceia, cari ţin la drepturile naţiunilor.

În faţa scopului lor, ca biserica, şcoala, familia, vieaţa publică întreagă să se înverineze de atmosfera şovinistă a ideei de stat maghiar, noi susţinem unitatea noastră naţională în acest stat. Şi iată, onorată conferenţă generală, şi de astădată cu prezenţa noastră în această strălucită adunare, cu rezoluţiunea noastră pentru cauza naţională a neamului românesc, se vesteşte lumii cu glas nebiruit, că naţiunea română a fost şi este, şi-şi pretinde drepturile sale naţionale în ciuda tuturor încercărilor inimice! Focul destinat spre consumarea spiritului nostru naţional a lămurit aurul nobil al românismului.

Comitetul D-voastre a discutat asupra gravei chestiuni de a aflà modul, calea, mijloacele, pentru o activitate mai intensivă a partidului naţional şi a comitetului acestuia. Unde sunt amicii, unde sunt vrăjmaşii noştri, unde să căutăm sprijinul pentru cauza noastră, cine sunt aceia, cu cari să încheiăm conexiuni sincere şi durabile şi cine sunt aceia, de cari trebue să ne ferim cu tot preţul? Şi nu e mirare, dacă în situaţiunea prezentă a monarhiei şi a popoarelor ei, când pe toată ziua te sur-

prind evoluţiuni neaşteptate, membrii comitetului n'au putut să afle în unanimitate calea aceea, care singură şi cu toată siguranţa ne conduce la ţinta aspiraţiunilor noastre. De aceea rău s'ar înşelà, onorată conferenţă generală, toţi aceia, cari în faţa nesucceselor noastre de a ne realizà justele aspiraţiuni depuse în programul naţional ar ridicà imputări în contra programului, sau în contra partidului naţional. Cauza neîndestulirii, cauza nesucceselor noastre, este a se căutà în sistemul politic, care ţine înlănţuite virtuţile noastre naţionale şi politice.

Nu se poate ţineà de datorinţa comitetului D-voastre, ca în acest raport să iee în desbatere detailată şi meritorie la analiză pătrunzătoare desvoltarea evenimentelor, cari au produs actualul sistem politic şi-l susţin pe spinarea ţării, sub masca constituţionalismului, în contra voinţei majorităţii cetăţenilor şi în special în contra voinţei exprese şi hotărîte a Românilor. Trebue însă, ca în faţa curentului politic şi faţă cu cei ce sunt de părerea, că între marginile actualului sistem politic este cu putinţă sanarea relelor de cari suferim, să ne marcăm atitudinea, să explicăm cum stăm, ce voim, unde vrem să ajungem, ca prin aceasta să justificăm pe deplin direcţiunea noastră, valoarea şi vitalitatea politicei noastre naţionale,—şi această deliberare este rezervată concluzelor ce se vor luà în comisiunea pe care D-voastră o veţi exmite.

In aceste zile de grea încercare comitetul D-voastre constată cu mândrie, că programul nostru naţional sustă întreg, neştirbit şi nepătat; şi atunci, când luptele sunt mai grele, când se pretind cele mai mari jertfe, când răbdarea şi spiritul de ordine al unei naţiuni sunt expuse la cele mai grele ispite prin un sistem de politică neconştienţioasă, noi cu toţii ne grupăm cu toată însufleţirea pe lângă acest stindard, gata a-l apără şi a-l susţineà şi mai departe, până când îl vom duce la triumful dorit.

Problema noastră este continuarea acelei lupte nobile, pe care părinţii noştri au iniţiat-o pe câmpul libertăţii în 3/15 Maiu 1848 şi care deplin se reoglindează în cele nouă puncte ale programului naţional din 1881. Şi în aceste momente solemne, când ochii naţiunei sunt aţintiţi asupra noastră cu mii de întrebări prin cari aşteaptă răspuns cu privire la ameliorarea sorţii neamului românesc, întăriţi în credinţa, că dreaptă e cauza pe care o susţinem uniţi în cugete şi simţiri, rugăm pe Dumne-

zeul părinţilor noştri, să binecuvinte cu succesul dorit nobilele noastre năzuinţe, îndreptate spre binele naţiunii şi al patriei noastre.

Prin acestea comitetul, terminându-şi raportul său, în care se oglindează activitatea sa în timpul relativ scurt al funcţionării sale şi care credem că a satisfăcut după putinţă grelei sale misiuni, roagă onorata conferenţă generală sá binevoiască a-l luà la cunoştinţă. In fine expirând mandatul acestui comitet, ne rugăm de onorata conferenţă generala să binevoiască a luà măsurile necesare pentru alegerea unui nou comitet. Din şedinţa comitetului central electoral al partidului naţional român din Ungaria şi Transilvania, ţinută în 17—19 Ianuarie 1892».*)

Raportul comitetului se predă comisiunei, care de astădată se compune din 40 membri, iar şedinţa se încheie. Comisiunea de 40 a ţinut şedinţă lungă în 8 20 Ianuarie d. a. şi în ziua următoare 9/21 Ianuarie înainte şi după amiaz, până târziu, astfel, că şedinţa a doua a conferenţei naţionale nu s'a putut deschide decât la oarele 8 şi jumătate seara, în 9/21 Ianuarie. Desbaterile au fost lungi şi înfocate în comisiune, din cauza, că o parte a delegaţilor erà pentru mergerea neamânată cu memorandul la poalele tronului, pe când altă parte a delegaţilor, în frunte cu *Alexandru Mocsonyi*, nu ţineà de potrivit momentul pentru săvârşirea acestui pas de mare însemnătate şi cereà, ca mergerea cu memorandul la Viena să fie rezervată altor zile mai prielnice. A fost acceptată însă părerea celorce erau pentru mergerea fără amânare cu memorandul la Viena, între împrejurările pe cari le cunoaştem din următorul *proces verbal*, luat despre desbaterile din comisiune:

«Proces verbal, luat prin birou despre desbaterile comisiunei în conferenţa generală a delegaţilor alegătorilor, aparţinători partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria, dela 20 Ianuarie, cu scopul de a pregătì proiecte de concluze.

1. Intrunindu-se membrii comisiunei la timpul şi locul defipt spre acest scop, se purcede la constituirea comisiunei şi se aleg: preşedinte Dr. Ioan Raţiu, vice-preşedinte Const. Rădulescu, notar Dr. I. Mihu.

---

*) Din «*Tribuna*» 1892 numărul 7.

2. La propunerea membrului Alex. Mocsonyi se institue două subcomisiuni, una cu însărcinarea de a revedeà socotelile comitetului central, alta pentru a se pronunţà asupra alegerilor de delegaţi, săvârşite în Sibiiu.

3. Alexandru Mocsonyi dă cetire unui expozeu al său, în care arată situaţiunea generală a patriei şi starea specială în care se află în prezent Românii din Transilvania şi Ungaria. Iar pentru a marcà poziţia Românilor faţă cu această stare, prezentează un proiect de concluz al său, care cuprinde 6 puncte. Totodată cere să se primească acest operat al său drept substrat pentru desbatere în comisiune.

Comisiunea în unanimitate dă expresiune bucuriei sale, că vede pe Alex. Mocsonyi în rândurile sale şi-i mulţămeşte pentru pregătirea acestui operat clasic, atât în formă cât şi în cuprinsul său.

4. Se deschide desbaterea generală asupra operatului numit, iar după încheierea aceleia se conclude: *comisiunea cu vot unanim primeşte operatul drept bază pentru desbaterea specială.*

5. Intrându-se în desbaterea specială, cuprinsul expozeului şi punctele 1, 2, 3, 5 şi 6 din proiectul de concluz se primesc fără modificare.

6. În ce priveşte punctul 4 al proiectului de concluz, membrul Eugen Brote propune următoarea modificare: cuvintele dela «memorandul» până la «în această direcţiune» să se şteargă şi să se înlocuiască cu cuvintele «*acest memoriu să se aştearnă fără amânare*». La finea discuţiunii asupra acestui punct, înainte de ce s'ar urmà la votare, se trec la protocol următoarele declaraţii şi enuncieri făcute în înţelegere comună:

a) Alexandru Mocsonyi în numele său şi al soţilor săi de vederi şi principii declară, că dânşii nu pot şi nu vor a luà asupra lor nici o răspundere pentru situaţiunea ce se va creà şi pentru eventualele rele ce se vor produce prin prezentarea memoriului fără amânare şi deci la timp neoportun.

b) Alexandru Mocsonyi şi soţii săi declară, că vor respectà votul contrar, dar la executarea activă a aceluia nu vor cooperà.

c) Solidaritatea partidului trebuie conservată pentru tot cazul, deci minoritatea se va supune votului majorităţii.

d) În şedinţa plenară se va prezentà numai un operat al comisiunei, şi acela se va primì fără contrazicere.

e) Raportorul comisiunei şi membrii noului comitet central se vor luà excluziv din sinul majorităţii.

f) Asupra propunerilor se va votà întâi în comisiune, iar după aceea în şedinţa confidenţială a tuturor delegaţilor. Ambele votări vor fi nominale, iar pentru cazul, că majoritatea să nu rezulte la ambele votări pentru una şi aceeaş propunere, va fi luat în considerare votul obţinut în întrunirea tuturor delegaţilor.

7. Rezultatul votului este: în comisiune au votat 18 membri pentru primirea contrapropunerii lui E. Brote, iar 19 membri contra aceleia. În şedinţa confidenţială a tuturor delegaţilor s'a primit apoi contrapropunerea lui E. Brote, cu 78 voturi, contra 56. Listele de votare se aclud.

8. Prin votul obţinut mai sus alterându-se în un punct esenţial proiectul prezentat de Alex. Mocsonyi, pentrucă în rezultatul său final, în ceeace priveşte prezentarea memoriului, vine la o concluziune cu totul contrară dela cea propusă de dânsul şi profesată de dânsul până acuma, atât cu vorba, cât şi în scris, Alexandru Mocsonyi declară, că în urma modificării făcute, operatul prezentat de dânsul, în forma în care este primit, nu-l mai priveşte de al său. Comisiunea aderează la această vedere şi decide, că expozeul şi respective raportul şi proiectul de concluz trebuiesc privite ca operat al comisiunei şi astfel prezentate în afară.

9. Raportul comisiunei exmise pentru censurarea socotelilor se ia spre ştire.

10. În ce priveşte alegerea delegaţilor în Sibiiu, subcomisiunea propune invalidarea ambelor alegeri. Se primeşte.

11. Raportul general al comitetului central se ia spre ştire.

Cu acestea lucrările comisiunei sunt terminate. Dr. I. Raţiu m. p. C. Rădulescu m. p. Dr. I. Mihu m. p.

Pentru conformitate cu originalul: Sibiiu, 22 Ianuarie 1892. Dr. Ioan Mihu m. p.» *)

După deschiderea şedinţei a doua s'au cetit număroasele telegrame de felicitare şi aderenţă sosite la prezidiul conferenţei, apoi în numele comisiunei de 40 raportează delegatul *Petru Truţia*, că s'au mai prezentat ulterior două credenţionale, aflate în regulă. Propune

*) Din «*Tribuna*», anul 1892, Nr. 1

verificarea posesorilor lor. Se verifică, şi astfel numărul delegaţilor verificaţi e 214. Cu privire la delegaţii aleşi în Sibiiu acelaş raportor propune, în numele comisiunei de 40, ca nici una din cele două alegeri săvârşite să nu fie verificată, pentrucă una a fost convocată în regulă, dar n'a făcut alegere formală şi în regulă, a doua a făcut alegere formală, dar n'a fost convocată de organele partidului. Conferenţa primeşte propunerea.

Se dă acum cuvântul lui *Dr. Vasile Lucaciu*, raportorul comisiunei de 40, care comunică conferenţei rezultatul la care a ajuns comisiunea, după desbateri amănunţite şi aproape neîntrerupte, purtate în curs de o zi şi jumătate. Cu privire la program, comisiunea a ajuns la convingerea, că nu se poate schimbà, căci nu s'a schimbat nici situaţia, din contră, s'a agravat. Comisiunea s'a pronunţat apoi pentru subşternerea memorialului *fără amânare* la poalele tronului, căci «calea aceasta ne mai stă deschisă pentru solicitarea sanării situaţiei atât de fatale pentru popoarele patriei». Comisiunea a trecut într'un expozeu actuala stare de lucruri şi pe temeiul celor cuprinse în acest expozeu, — de altcum opera lui *Alex. Mocsonyi*, dar primit de al său din partea comisiunei, — propune conferenţei spre primire următorul *proiect de rezoluţiune*:

«Conferenţa naţională a delegaţilor alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria, întrunită în Sibiiu la 20 Ianuarie 1892, din ocaziunea alegerilor dietale, cu scop de a se orientà, atât asupra situaţiunii politice generale a patriei, cât şi asupra celei speciale a naţiunii române şi de a se pronunţà asupra viitoarei ţinute politice a poporului român, aduce pe baza raportului din comisiunea de patruzeci următoarele rezoluţiuni:

1. Conferenţa constată, că în aceeaşi măsură, în care situaţiunea strâmtorată a poporului român, sub apăsarea unui pseudo-constituţionalism ce domneşte în Ungaria şi ese tot mai apriat la iveală, progresiv se agravează, devine şi situaţiunea politică generală a ţării, deja azi îngrijitoare prin intimul conex organic al amândurora, tot mai critică. Faţă cu această stare a lucrurilor, conferenţa priveşte de o datorinţă a sa patriotică de a da expresiune, deoparte acelei nemulţumiri adânci, de care este cuprins întreg poporul român, de altă parte îngrijirilor se-

rioase faţă cu starea morboasă a întregii noastre vieţi politice, care în neîmpedecata ei desvoltare este menită a împinge întregul organism de stat într'o criză fatală.

2. Conferenţa naţională găseşte izvorul relelor chiar în ideea fundamentală a actualei politice de stat, care înlocueşte interesului comun al statului interesele particulare exclusiv naţionale ale unei rasse şi proclamă astăzi deja pe faţa ca scop al ei final, urmărit şi până acum, unitatea naţională a individualităţilor eterogene ale Ungariei.

Conferenţa priveşte într'un asemenea scop al statului, proclamat pe faţă, un atac direct al puterii de stat chiar în contra existenţei individualităţilor naţionale, priveşte o directă negaţiune a ideei fundamentale a statului modern şi o utopie dezastruoasă. Această utopie, cu tendinţele sale unificătoare nefireşti şi cu efectele sale destructive ce se văd deja astăzi, în loc de a conduce la consolidarea internă a statului, în acelaş mod dorită de toate popoarele din ţările coroanei Sfântului Ştefan, ameninţă de a-l conduce chiar în direcţiune contrară. Conferenţa îşi implineşte dar numai o datorie naţională şi patriotică, când vine a declarà solemnel, că faţă cu această politică de stat, atât de nedreaptă şi dezastruoasă, susţine cu atât mai rezolut marele principiu al egalei îndreptăţiri naţionale şi programul naţional dela 1881, formulat pe baza acestui principiu.

3. Conferenţa constată, că poporul român, care la ultimele alegeri numai într'un singur cerc electoral s'a putut validità liber, este de fapt exclus din cadrul constituţionalismului, atât prin legi electorale, cât şi prin praxa constituţională la alegeri, şi este condamnat la o pasivitate involuntară pe câmpul luptelor constituţionale. Ea decretează deci faţă cu alegerile dietale iminente pasivitatea generală absolută a tuturor Românilor din ţările coroanei Sfântului Ştefan.

4. Oricât de indispensabilă trebue să apară pentru fiecare patriot nepreocupat o schimbare salutară, totuş conferenţa faţa cu desvoltarea ce o iau lucrurile se simte constrânsă la dureroasa mărturisire, că nu numai faţă cu regimul, ci şi faţă cu toţi factorii parlamentari şi-a pierdut încrederea. Ea crede, că sanarea răului ţara nu-l poate aşteptà decât numai dela o intervenţiune corăspunzătoare a celuialalt factor, factorului suprem de fapt, a Coroanei, care în poziţiunea sa înaltă, stând peste orice particularism şi ca adevărat reprezentant al intereselor

celor mai înalte ale statului, are chemarea constituţională de a se întrepune cu sacra sa autoritate şi plenitudine a puterii sale ori de câteori statul ajunge într'o stare în care organismul său este ameninţat chiar în structura sa cea mai internă. Conferenţa susţine deci, cu deplină încredere în gloriosul ei purtător, preagraţiosul nostru Monarh, concluzul conferenţelor trecute cu privire la subşternerea unui memorand la tron, şi decide, ca acest memorand să se prezenteze fără amânare.

5. Conferenţa în mijlocul tristei noastre situaţiuni politice constată cu viuă mulţămire faptul, că în măsura în care dispare falsul nimb al libertăţii şi al liberalismului în Ungaria, se întorc spre noi simpatiile popoarelor europene, şi că importanţa politică şi culturală a românismului, pentru monarhia habsburgică, pentru interesele vitale ale acesteia în Orient şi pentru interesele europene în general, află recunoaşterea sa în cercuri politice tot mai largi. Convinsă fiind totodată de greutăţile situaţiunii prezente în patria noastră, de marea chemare a partidului naţional român, şi despre aceea, că toată puterea şi însemnătatea ei zace în armonia fiilor şi a naţiunii, conferenţa dă expresiune aşteptării, că precum până acuma solidaritatea naţională şi disciplina de partid au format principiile cardinale ale întregului nostru organism de partid, şi în viitor fiecare membru va fi adânc pătruns de aceste principii.

6. Pentru reprezentarea şi conducerea stabilă a intereselor naţionale constitue, după uzul de până acum, un comitet central de douăzeci şi cinci membri, cu însărcinarea de a complectà organizarea partidului naţional în ţara întreagă, de a face, între marginile legii, toate cele de trebuinţă pentru stricta observare a principiului de pasivitate din partea alegătorilor români la alegerile dietale, de a organizà în municipii o activă opoziţiune naţională, de a se îngrijì de orientarea opiniunii publice în patrie şi străinătate, prin presa naţională şi străină, îndeosebi de a publicà spre acest scop un memorand, care are să deslușasca din temeiu, atât situaţiunea noastră, cât şi aceea a patriei, şi în fine a face peste tot toate cele ce interesul le cere şi legea le permite».*)

Proiectul de rezoluţiune se votează fără discuţie, cu unanimitate şi însufleţire.

---

*) Din «*Tribuna*», anul 1892, numărul 8.

In comitetul central electoral se aleg apoi următorii: Dr. Ioan Raţiu, Septimiu Albini, Iuliu Coroianu, George Pop de Băseşti, Dr. Vasile Lucaciu, Eugen Brote, Dr. Daniil P. Barcianu, Dr. Teodor Mihali, Vasile Ignat, Alexandru Filip, Vasile Raţiu, Lud. Ciato, Patriciu Barbu, Dr. Gavriil Tripon, Nicolae Cristea, Gavriil Manu, Demetriu Comşa, Aurel Suciu, Dr. Ioan Nichita, Mihail Veliciu, Gavriil Lazar, Dr. I. T. Mera, Gerasim Domide, Aurel C. Popoviciu şi Rubin Patiţia.

Prezidentul Dr. Ioan Raţiu închide în urmă conferenţa, târziu noaptea, între aclamările şi aplauzele celor asistenţi.

In ziua următoare, 22 Ianuarie n. 1892, comitetul nou, constituit sub prezidenţia lui *Dr. Ioan Raţiu,* a avizat alegătorii români de pretutindenea în un scurt comunicat, că conferenţa generală a partidului naţional român, întrunită la Sibiiu în 20 şi 21 Ianuarie n. a hotărît faţă cu alegerile pentru parlament pasivitatea absolută şi generală pentru toate cercurile electorale din Transilvania şi Ungaria.

Expozeul lui *Alex. Mocsonyi,* acceptat de comisiunea de 40 a conferenţei, asupra situaţiunii, aveà următorul cuprins:

«Onorată conferenţă! A ne orientà asupra situaţiunii generale politice a patriei, precum şi asupra situaţiunii speciale a naţiunii române, şi a ne decide pe baza aceasta în privinţa atitudinei politice viitoare a poporului român, aceasta formează scopul îndoit al conferenţei noastre naţionale.

Conform acestora, comisiunea s'a nizuit a desfăşurà, prin acest raport al său, în primul rând în liniamente generale icoana situaţiunii noastre speciale, precum şi a situaţiunii generale a ţării, înaintea ochilor onor. conferenţe, şi a face, în legătură cu acestea, propuneri de rezoluţiuni, cari urmează din tendinţele noastre politice şi din caracterul situaţiunii.

După consultări aprofundate şi în deplină conţelegere a membrilor săi, comisiunea a constatat, că situaţiunea politică în care se află poporul român din Ungaria şi Transilvania, în general se poate califică de o situaţiune precară, încât signatura ei o imprimă politica de stat domnitoare, care se agravează tot mai mult.

Limba naţională şi elementele naţionale sunt astazi, aşazicând, deja pe deplin respinse în mod artificial de pe toate terenele vieţii noastre de stat.

Din cele două ramuri mari ale justiţiei şi administraţiunei limba poporului este exclusă până jos la instanţele cu contact imediat cu poporul, în contra legilor, cu desconsiderarea chiar şi a recerinţelor curat umanitare ale unei adevarate justiţii şi cu o multiplă şi simţitoare dăunare pentru interesele singuraticilor, ale corporaţiunilor, reuniunilor şi ale număroaselor comune politice româneşti, interese, a căror îngrijire este încredinţata administraţiunii.

Şi nu altmintrelea stă lucrul cu limba naţionala pe terenul instrucţiunii publice. Şi aici limba naţională ca limbă de propunere este scoasă, contra dispoziţiunilor legii, din întregul domeniu al şcoalelor medii de stat, ba chiar şi în şcoalele noastre de această categorie limba noastră naţională numai de silă este tolerată. În acelaş timp se nizueşte a se introduce şi a se lăţì fără nici un scop şi folos practic, cu vătămarea celor mai sanătoase principii pedagogice şi cu păgubirea sensibilă a intereselor culturale ale poporului, chiar şi în şcoalele noastre poporale o altă limbă: cea decretată prin lege ca limbă de stat. Ba bolnăviciosul proselitism de limbă merge astăzi atât de departe, încât nu se mai sfieşte a trece chiar şi peste pragul sanctuarului familiar, prefăcând o instituţiune pur umanitară într'o instituţiune de forţă limbistică.

Să ne întrebăm apoi: cum stăm cu elementele noastre naţionale în armata cea mare a funcţionarilor de stat? Legea proclamă principiul capabilităţii generale de oficiu fără deosebire de religiune şi de naţionalitate a cetăţenilor. O lege speciala dispune chiar, ca la împlinirea anumitelor posturi diregatoreşti este a fi cu privire tocmai la naţionalitatea specifică a calificaţilor după lege, şi totuş este în general cunoscut, că pentru elementele noastre naţionale în regulă generală naţionalitatea lor formează o discalificaţiune practică, aşa, încât faţă cu procentul disparent ce-l reprezintă elementele noastre naţionale în organismul funcţionarilor, fără exagerare se poate afirmà, că elementul nostru naţional este exclus din acest mare domeniu al statului, din care cauză mii şi mii de fii ai naţiunei, capabili şi harnici de lucru, se văd necesitaţi a părăsì patria lor şi a-şi căutà aiurea existenţa lor.

Dar nu numai pe domeniile atinse sunt raporturile aşa de apasătoare pentru limba şi elementul nostru naţional, ci nici în cercul mai îngust al autonomiei noastre bisericeşti, garantată prin lege, nu ne bucuram de aceeaş libertate şi siguritate, pe care scutul legii o dă acolo, unde sfinţenia legii şi stricta respectare a ei formează fundamentele nesguduite ale ordinei de stat. Feluritele ingerinţe, tot mai departe mergatoare, pe cari şi-le permite puterea de stat sub pretextul inspecţiunii supreme, nu numai că împiedecă activitatea salutară a organismului nostru bisericesc autonom, ci sunt menite a-l periclità chiar în bazele sale de drept.

Şi ce sa spunem de aşa numitele noastre drepturi constituţionale?

Cel mai însemnat între ele, dreptul electoral, este pentru poporul nostru o pură iluziune. Tendinţa fundamentala a întregei noastre legislaţiuni electorale este chiar contrastul adevăratului sistem reprezentativ. Dacă scopul acestuia este, ca poporul să fie reprezentat în legislativă, atunci este în ciuda sco pului când poporul nu este reprezentat. Aşa s'a luat refugiu, în contra uniunii Transilvaniei, în ciuda unităţii de stat, cu emfază accentuată şi ţinută aşa de sus, la remediul, într'un stat unitar de tot caracteristic, al duplicităţii în legea electorală, dintre cari o lege, chiar şi abstrăgând dela unicul principiu adevărat democratic al sufragiului universal, deja cu privire la censul înalt nu se poate numì democratică, iar a doua, un rest al timpurilor feudale, pe care caracterul feudal numai într'atâta l-a desbrăcat, întrucât punctul de vedere conducător, adecă excluderea poporului nostru, a elementului celui mai număros şi important în Transilvania, din dreptul electoral, prin legea electorală a permis aceasta. Iar pentru a face iluzoriu individualităţilor naţionale din ţara şi acest anevoios drept electoral de care tot se mai puteà folosì ca de o armă politică pentru validitarea aspiraţiunilor lor naţionale în mod constituţional, s'a inaugurat un sistem întreg de corteşiri, spre falsificarea libertăţii electorale. Aceasta, se înţelege, pe socoteala administraţiunii şi a moralei politice. Scopul principal însă, scoaterea individualităţilor naţionale şi în special a poporului român din casa reprezentanţilor ţării, s'a ajuns pe deplin. Este de notorietate publică, că poporul român, care în ciuda censului înalt şi a măiestriei arondării, acì în Transilvania, chiar pe lângă scandaloasa împărţire a cercurilor electorale,

totuş în 70—75 cercuri electorale formeaza majoritatea, daca nu totalitatea poporaţiunii, în toată durata erei constituţionale n'a putut aflà nici într'o singură dieta o reprezentare corăspunzatoare numărului şi importanţei sale. Numarul reprezentanţilor în dietele posterioare s'a redus la 2 şi 3, până în fine la alegerile din 1887 poporul român numai într'un singur cerc a fost în stare de a-şi validità dreptul său electoral nefalsificat. În 20 de municipii elementul român formează majoritatea, dar mulţămita sistemului electoral, perfecţionat şi prin instituţiunea virilıştilor, în nici unul din ele nu e în stare să se validiteze politiceşte.

Comisiunea este deci silită a constatà în locul acesta faptul de mult notoric, că naţiunea româna, un popor de aproape trei milioane de suflete, este respinsă din cadrul constituţionalismului şi condamnată la o pasivitate involuntară pe terenul luptelor politice constituţionale.

În alte părţi juriul este privit ca o garanţă par excellence a imparţialităţii justiţiei în procesele politice. În Ungaria din contră, această instituţiune lipseşte cel puţin pentru majoritatea poporaţiunii, pentrucă prin dislocaţiunea tendenţioasă a acestor judeţe prima recerinţă a judecătoriei e bazată pe principiul: a fi jude în cauza proprie.

Drepturile de întrunire şi de reuniune sunt, precum se ştie, drepturi constituţionale fără orice garanţii, ele nefiind regulate prin lege, ci lasate la dispoziţiunea puterii discreţionare a guvernului, şi după experienţele din timpul cel mai nou, cari sunt încă vii în memoria tuturor, abià este de lipsă a mai ilustrà uzul ce-l face guvernul de această putere discreţionară a sa faţa cu noi. Adaugem la toate acestea, ca drepturile politice, peste tot drepturile publice ale cetăţenilor în Ungaria, pana acum nu sunt scutite nici prin legi, nici prin foruri judecatoreşti, şi ca desconsiderarea legilor favoritoare pentru interesele noastre naţionale s'a ridicat la valoarea unei maxime de guvernare, aplaudată chiar în parlament. Deci comisiunea crede, că icoana desfăşurată a situaţiunii noastre politice se poate resumà în teza, că poporul român în Ungaria constituţională poartă toate sarcinile grele ale statului, dar nu participa la binefacerile vieţii constituţionale şi se află în privinţa intereselor sale naţionale într'o stare fară de drept şi fară de scut legal.

Şi lucru ciudat, ori cât de deplorabilă ar fi o asemenea stare a unui popor întreg, ba a majoritaţii poporaţiunei, în orice

stat încâtva modernizat, în Ungaria din punct de vedere al politicei de stat o astfel de stare se priveşte chiar ca o cucerire mare, ca un succes mult promiţător.

Insă tocmai acest succes pretins este menit a pune în deplina ei lumină întreaga seriositate a situaţiunei în care se află organismul de stat însuş şi a cărei seriositate numai un patriotism amagit nu o apercipiază. Comisia crede de lipsă a indigetà, că în puterea nexului intim organic al tuturor factorilor din vieaţa de stat, tot în acea măsură, în care situaţiunea noastră politică specială devine mai apăsătoare, şi situaţiunea politica generală a ţării devine tot mai critică. O repede privire la apariţiunile caracteristice ale vieţii politice interne de stat va dovedì empirice adevărul a priori evident al acestei afirmări.

Afund tăietoare antagonisme de interese naţionale, provocate artificios, cari sfâşie popoarele coroanei Sfântului Ştefan în două caste mari contrare, antagonisme, cari pătrund până chiar la radăcinile organismului de stat, cari ating de aproape chiar interesele existenţiale ale popoarelor şi vibrează prin toate fibrele vieţii noastre politice, instituţiuni constituţionale fără fire şi suflet, formalism constituţional, o administraţiune retrasă dela propria sa chemare şi pusă în serviciul domnirii politice de partid, absolutism parlamentar în mânile unei majorităţi relative şi în legătură cu aceasta referinţe parlamentare nesănătoase. servilism şi corupţiune şi un şovinism potenţat artificios până la paroxismul naţional: acestea sunt ţesăturile marcante, caracteristice pentru situaţiunea internă politică. Dar cine ar voì să tăgaduiască totodată, că acestea nu sunt tot atâtea simptome patologice ale vieţii noastre de stat?

Toate aceste aspiraţiuni provin din un izvor, din însaş ideea fundamentală nesănătoasă a politicei noastre de stat, a unei politice de stat, care substitue interesul exclusiv naţional particular al unei rasse interesului comun al statului, şi care proclamă astăzi deja tot mai apriat şi fără nici o sfială, ca scop final al ei, urmărit şi până acum, unitatea naţională a individualităţilor naţionale în Ungaria.

Numai acela, care nu cunoaşte eternele legi nepermutabile ale desvoltării organice în vieaţa de stat, nu va înţelege nexul intern cauzal între atinsele aspiraţiuni patologice ale vieţii noastre politice şi între nesănătoasa idee fundamentală a politicei de stat, ce o reprezintă exclusivitatea şi unitatea naţională.

Cine ar voì să nege, că dacă în Ungaria n'ar existà decât un singur element, sau dacă politica de stat n'ar nizuì la exclusiva domnire a unui element şi la unitatea naţională în favorul acestuia, toată a noastră desvoltare de stat ar fi luat o altă direcţiune, de sigur mai sănătoasă? Şi cine s'ar încumetà să încerce a apărà opera de artă abderitică de a realizà această idee fundamentală a politicei de stat, în sine deja nerealizabilă, prin principiile adevăratei libertăţi, ale adevăratului liberalism şi ale unui constituţionalism adevărat? Insă dacă artificiala domnire exclusivă a unei rasse într'un stat poliglot este în principiu incompatibilă cu adevăratul constituţionalism, principiul unităţii naţionale este absolut incompatibil cu însaşi existenţa rasselor celoralalte.

Şi apoi cât de scăzut nivel al conştienţei de drept se documentează în statul acela, în care un astfel de atac apriat al puterii de stat în contra existenţei chiar a propriilor individualităţi naţionale ale statului se înalţă la un principiu de stat! Şi să face aceasta încă în buna credinţă, — căci de aceasta nu voim a ne îndoì nici la contrarii noştri naţionali, — că statul împlineşte prin aceasta o îndreptăţita misiune politică!

Oare cine ar cutezà astăzi a proclamà ca principiu conducător al statului unitatea credinţei religionare? Şi cine ar cutezà să afirme, că individualităţile naţionale n'ar aveà cel puţin tot acel drept de existenţă, ca confesiunile religionare? Da, au fost timpuri, în cari politica de stat într'adevăr a stat tot aşa în serviciul tendinţelor unificătoare religionare. Da, ştim că acele tendinţe unificătoare religionare au adus lupte mari şi deplorabile, externe şi interne, în state. Rezultatul final al acestor lupte grele n'a fost însă aţintita unitate de credinţă, ci sublimul principiu al egalei îndreptăţiri a confesiunilor. Şi tot acela va fi rezultatul tendinţelor unificătoare naţionale din actuala politică de stat, căci acestea sunt tot aşa de nenaturale ca acelea, şi utopia rămâne tot utopie pe fiecare teren al desvoltării istorice a omenirii, care, deşì încet, uneori numai după lupte grele, trece peste aberaţiunile transitorii ale spiritului omenesc şi se înalţă la trepte tot mai înalte ale conştienţei de drept.

Acest proces gradat marchează calea civilizătoare a progresului pe care s'a ridicat statul istoric dela începuturile sale crude primitive până la ideea modernului stat de drept. Dacă lucrurile stau însă aşa, oare ideea fundamentală a politicei noastre de stat nu este negaţiunea directă chiar a modernei

idei de stat? Căci ne întrebăm, oare reţelele căilor ferate şi ale telegrafului, ori conştienţa de drept mai înalt desvoltată şi principiul egalităţii de drept formează caracteristica adevărată a statului modern? Pe de altă parte ne întrebăm, că oare baza teoretică a politicei de unitate naţională numai omnipotenţa statului o poate afirmà?

Ei bine, o politică de stat, a cărei bază este omnipotenţa statului, al cărei scop final este o utopie, ale cărei mijloace sunt pseudoconstituţionalismul şi volnicia, şi al cărei rezultat este o sfâşiere adâncă a popoarelor, o adâncă neîncredere reciprocă a acelora şi nemulţămirea generală: o astfel de politică, după părerea comisiunei, are să fie judecată din toate punctele de vedere.

Ea este nedreaptă, imprudentă şi stricăcioasa.

Şi oricât de ciudată are să fie o astfel de apariţiune, ea nu se rangează de fel în categoria unor extravaganţe sporadice, din contra, în ea se manifestează o trăsătură dintre cele mai caracteristice ale întregei noastre vieţi publice. Fiecărui observator cugetator de mult trebuià sa i se impună percepţiunea, că ceeace în castrul aderenţilor politicei de stat dă un timbru de tot specific desvoltărei, să zicem ideale a conştienţei lor politice, este acel extraordinar proces intelectual, care în progresiva confundare a tuturor ideilor politice fundamentale ameninţă de a captivà din ce în ce mai mult spiritele. Se ştie ce roiu de confuziuni de noţiuni s'a desvoltat din echivocitatea cuvântului *naţiune*, în sensul sau politic şi etnografic, prin lipsa în limba maghiară de expresiuni separate pentru distingerea între noţiunea «Ungur» şi «Maghiar». Se ştie, că s'a desvoltat în Ungaria teoria de tot curioasă a elementului formător şi susţinător de stat, care în privinţa politică împarte cetăţenii unui stat modern, după conceptul antic, în două categorii.

Iar categorizarea aceasta teoretică nu rămâne fără aplicare practică. Dacă patima de domnire naţională formează patriotismul adevărat pentru o categorie de cetăţeni, atunci instinctul de proprie conservare naţională pentru ceealaltă categorie de cetaţeni trece de spirit antipatriotic. Intoleranţa naţională este pentru unii virtute politică, nizuinţa naţională pentru ceialalţi agitaţiune politică. Exclusivitatea naţionala este liberalism şi egala îndreptăţire naţională este principiul reacţionar al camarilei. Dacă pentru o categorie trece ca postulat naţional, că fiecare oficiu de stat, până sus la ministrul comun de răsboiu,

are să se folosească în comunicaţiunea sa cu cetăţenii acestei categorii de limba lor naţională, atunci pentru ceealaltă categorie de cetăţeni trece ca un postulat naţional, ca aceştia în a lor comunicaţiune, dela instanţele cele mai înalte până la cele mai de jos, să se folosească totdeauna şi pretutindenea de limba oficială a acestora. Dacă la o categorie de cetaţeni principiul instrucţiunii în limba proprie naţională în toate şcoalele, pâna şi la academiile militare ale armatei comune, trece ca un postulat naţional neatacabil, atunci pentru ceealalta categorie de cetăţeni trece ca tot aşa de neatacabil postulat naţional aceea, ca lor să li se dee instrucţiunea în toate gradurile de cultura, nu în limba proprie, ci în altă limbă. Stricta respectare a legii este postulatul unei categorii, iar desconsiderarea legilor este o maximă de guvernare pentru ceealaltă categorie. Şi aşa se continuă acest sistem al duplicităţii de masură ideală pentru cetăţenii Ungariei, individual egal îndreptăţiţi, după cum sună parola, până la contrazicerile logice deja întonate ale omnipotenţei de stat şi ale statului de drept, ale domnirii măestrite de rassă şi ale adevăratului constituţionalism, ale ideii de stat, ale unităţii naţionale şi ideii de stat modern.

Oare se poate o confusiune de idei mai completă? Cine n'ar puteà prinde chiar cu mâna, că originea logică a tuturor acestor confuziuni logice de idei zace în egoismul de rassă, înălţat la ideal?

Comisiunea după acestea reazumă judecata sa asupra situaţiunii interne politice a patriei noastre în teza: Ungaria este de prezent morboasă. Iar morbul ei este morbida idee fundamentală a politicei de stat, aleasă de ea însaş. O întoarcere rezolută e indispensabilă, altcum organismul nostru de stat păşeşte spre o criză fatală.

In ciuda acestei stări mai mult decât serioase a patriei noastre, comisiunea nu se poate apărà de temerea patriotică, că dela factorii parlamentari chemaţi în prima linie abià se poate aşteptà o sanare radicală a răului. Un parlament, care este de tot captivat de farmecul exclusivităţii naţionale, şi n'are nici loc, nici simţ pentru alte interese naţionale, abià posede însuşirea şi puterea de a sanà ţara de acelaş rău de care el însuş sufere. O îndreptare, după părerea comisiunei, se poate aşteptà numai dela o intervenţiune salutară a factorului celuialalt, a supremului factor de stat, a Coroanei, care în poziţiunea sa constituţională

esemtă, mai presus de orice particularism şi ca adevărată reprezentantă a intereselor mai înalte de stat, are chemarea constituţională de a intervenì la timp acomodat cu autoritatea şi plenitudinea puterii sale pentru siguranţa statului ameninţat chiar în interna sa structură.

În această speranţă comisiunea îşi îndreaptă privirea sa şi spre unele apariţiuni îmbucurătoare pe latul orizont politic. Cu vie satisfacere putem constatà, că în acea măsură în care nimbul fals al liberalismului şi constituţionalismului în Ungaria dispare ca negura risipită de razele soarelui, simpatiile popoarelor europene se îndreaptă spre noi, şi că importanţa politică şi culturală a românismului, conştiu de aceasta, pentru monarhia habsburgică şi interesele ei vitale în Orient, află recunoaştere în cercuri politice tot mai largi. Acest rezultat îmbucurător, pe lângă poziţiunea noastră geografică, importantă nu numai din punct de vedere politic, ci şi strategic, şi pe lângă latinitatea noastră, avem să-l mulţămim vitalităţii neştirbite, care a putut rezistà două milenii de grele încercări, conştienţei naţionale viu desvoltate, capabilităţii mari de cultură şi simţului pronunţat de legalitate al poporului nostru. Un popor cu înzestrări atât de fericite şi oţălit prin suferinţele cele mai dure, în ciuda tuturor strâmtoririlor prezentului, poate privì liniştit la viitorul său.

De altă parte, în considerarea marilor greutăţi a multifarielor împiedecări măiestrite, cari în patria noastră se grămădesc contra activităţii politice a partidului naţional, în apararea şi validitarea legitimelor noastre interese greu vătămate şi foarte serios ameninţate, comisiunea crede a împlinì o datorinţă naţională prin aceea, că nu lasă să treacă acest moment sărbătoresc în vieaţa noastră politică fără a atrage atenţiunea on. conferenţe la aceea, ca toată puterea şi însemnătatea partidului nostru naţional zace în armonia ţinutei noastre, şi comisiunea o face aceasta cu intenţiunea de a lăsà să răsune din mijlocul acestei adunări, în care poporul român află şi priveşte reprezentanţa sa genuină, un apel puternic către simţul de solidaritate naţională al tuturor fiilor fideli ai naţiunii.

Comisiunea încheind cu acestea raportul ei, îşi prezintă propunerile de rezoluţiune, (comunicate mai sus) în cari cele mai marcante momente, atinse în acest raport, al vederilor şi direcţiunii politicei noastre, îşi află expresiunea lor».*)

*) Din «*Tribuna*», anul 1892, numerii 9 şi 10.

Memorandul.

Comitetul central electoral al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria s'a întrunit în zilele de 25 şi 26 Martie n. 1892 în Sibiiu şi a stabilit textul definitiv al memorandului, pe care aveà să-l înainteze tronului, în conformitate cu concluzul ultimei conferenţe generale electorale a partidului. Fixarea terminului prezentării memorandului a rămas să se facă altădată; de astădată s'a hotărît în principiu, că prezentarea memorandului să se facă prin o deputaţiune pe cât se poate de număroasă, în care să fie reprezentate toate păturile sociale ale Românilor din statul ungar şi după putinţă toate comitatele locuite de Români din statul acesta.

Textul memorandului erà următorul:

Memorandul Românilor din Transilvania şi Ungaria

către Maiestatea Sa Imperială şi Regală Apostolică, Francisc Iosif I, împărat al Austriei, rege apostolic al Ungariei, rege al Boemiei, Dalmaţiei, Croaţiei, Slavoniei, Galiţiei, Lodomeriei şi Iliriei, arhiduce al Austriei, etc. etc.

«Maiestatea Voastră, Imperială şi Regală Apostolică!

Preagraţioase Doamne!

Reprezentanţii alegătorilor români din ţările coroanei ungare a Maiestăţii Voastre, întrunindu-se pe zilele de 20 şi 21 Ianuarie ale anului curgător la Sibiiu în conferenţă electorală, au constatat, că comitenţii lor, nemulţămiţi cu situaţiunea politică creată de sistemul de guvernământ inaugurat în anii 1866—1868 şi cu întreaga desvoltare a vieţii noastre publice de atunci şi până acum, nu mai au, după tristele experienţe pe cari le-au făcut, nici o încredere în dieta din Budapesta şi în guvernul maghiar, şi după lungi şi mature cumpăniri au căzut şi de astădată cu toţii de acord, că e o chestiune de prudenţă patriotică, ca Românii să nu mai facă încercarea de a se folosì de dreptul lor de a alege deputaţi, ci să se considere ca nefiind reprezentaţi în dieta ţării lor.

Din însărcinarea acelei conferenţe, în care au fost reprezentaţi toţi Românii din Ungaria şi Transilvania, ne prezentăm cu omagială supunere la treptele gloriosului tron al Maiestăţii Voastre, ca să atragem părinteasca luare aminte a Maiestăţii

33

Voastre asupra primejdiilor ce rezultă pentru patria comună din actuala politică de stat şi sa aducem la cunoştinţa Maiestaţii Voastre faptele, în urma cărora Românii, cei mai credincioşi şi mai răbdători dintre cetăţenii monarhiei, s'au vazut siliţi a renunţà deocamdată la exercitarea celor mai mari dintre drepturile, pe cari le au din îndurarea Maiestăţii Voastre, drept răsplată pentru jertfele de avere şi de sânge, pe cari le-au adus întru gloria casei domnitoare şi pentru monarhie.

În anii 1866—1868, dorind o mai fericita împreună vieţuire a popoarelor adunate sub ocrotirea Maiestăţii Voastre, v'aţi îndurat Maiestatea Voastră preagraţios a consimţì, ca guvernarea monarhiei să fie aşezată pe bazele dualismului.

Românii au întâmpinat cu îngrijire această reformă a sistemului de guvernare, deoarece pregătirile făcute pentru această nouă organizare indicau înclinarea spre o politică interna greşită şi primejdioasă.

Greşită şi primejdioasă, zicem, fiindca în vieaţa de stat e greşală primejdioasă orişice încercare spre o desvoltare retrogresivă, facută prin luarea drepturilor odată câştigate. In desvoltarea istorică a vieţii statului nostru s'au cimentat în curgerea secolilor drepturile deosebitelor popoare ce constituesc monarhia, iar desrobirea făcuta dùpă tristele evenimente dela 1848 aduceà cu sine în mod firesc, nu numai asigurarea din partea statului a acestor drepturi, ci totodata şi aplicarea lor în vieaţa practică, conform cuvintelor dreptăţii şi ale egalităţii. Şi erà de prevăzut, că sub noul sistem de guvernare exercitarea drepturilor odată câştigate, va fi aproape imposibilă.

Românii, popor iubitor de ordine şi plin de încredere în părinteasca priveghere a Maiestăţii Voastre, au primit cu supunere noua stare de lucruri.

Prea în curând însă ei au trebuit să se încredinţeze, că pretutindenea în cercurile conducătoare e încurajată tendinţa de a face, prin o falşe aplicare a formelor constituţionale, ilusorii drepturile sancţionate de Maiestatea Voastră din plină putere monarhică.

În ciuda solemnelor promisiuni de a mulţumì toate naţionalităţile, prin respectarea drepturilor odata câştigate, deodata cu noul sistem de guvernament s'à inaugurat în regatul ungar şi dominaţiunea de rassă, egemonia naţională măestrită.

Silinţele de a asigurà această egemonie naţionala au predominat întreaga noastră vieaţă constituţională în timpul celor din urmă 25 de ani.

Această politică de stat e diametral opusă cu desvoltarea întreagă a vieţii noastre politice şi istorice de peste o miie de ani, opusă cu aspiraţiunile politice tradiţionale ale poporului român şi cu interesele lui de existenţă naţionala, opusă şi cu cerinţele organizaţiunilor constituţionale ale statelor moderne.

Istoria ni-e mărturie, că în vieaţa milenară a statului nostru şi în desvoltarea lui istorică, relaţiunile de popor cuceritor şi cucerit, ca principiu de drept public, n'au existat nici odată, n'a existat dar nici dominaţiune politică naţională.

Toate frecările, cari au eşit la iveala în vieaţa socială şi în relaţiunile vieţii legislative a statului, se reduc la acţiunea pornită pela anii 1790—1791 şi la reacţiunea provocată de acea acţiune, şi se prezentă ca o fază a luptei pentru existenţa şi asigurarea naţională la popoarele ce compun acest regat.

Poporul român atunci ca mai nainte şi de atunci încoace în toate timpurile, pe baza dreptului său istoric milenar şi în virtutea importanţei ce i se cuvine din punctul de vedere al numărului fiilor săi, al poziţiunii sale etnice şi geografice, precum şi al calităţilor sale, a nizuit spre validitarea drepturilor sale naţionale, la care n'a renunţat niciodată.

Paşii făcuţi în anii 1696, 1700, 1790 şi 1791, atitudinea din 1848, precum şi toate insistările lui până la inaugurarea sistemului actual sunt tot atâtea dovezi, că a stăruit asupra acestor drepturi şi că în toate manifestările aspiraţiunilor lui a dominat ca idee fundamentală şi ca ţintă de realizare validitarea individualităţii sale naţionale, ca factor de stat. Dreptul istoric, întocmai ca dreptul politic al Transilvaniei, legile fundamentale, «Pragmatica Sacţiune», asigurează autonomia Transilvaniei într'o formă inatacabilă, şi poporul român, mai ales după proclamarea egalei îndreptăţiri la 1848 şi dupa desvoltarea făcută în anii 1863—1865 în dreptul public, aveà în acest act preţios suprema garanţă pentru vieaţa naţională română pe viitor, şi aspiraţiunile lui naţionale culminau în această autonomie.

Contra vederilor politice dominante într'un şir de secoli, autonomia a fost, prin uniune, nimicită într'o formă injustă, contrară dreptului public şi drepturilor elementelor libere, cari constituesc Transilvania, şi fără considerare la poziţiunea etnică şi

geografică şi la desvoltarea ei specifică, care toate reclamă cu inzistenţă această autonomie.

Prin acest act poporul român se simte vătămat în drepturile sale istorice şi naţionale, pentrucă:

a) Uniunea s'a enunţat fără participarea Românilor într'o formă corăspunzătoare cu numărul lor şi cu însemnătatea lor în această ţară, — s'a enunţat prin o dietă, care, ca atare, îşi aveà reprezentanţii săi pe baza legilor electorale din anii 1790—1791 şi a legilor din anul 1848, adecă a legilor din timpul întunecosului feudalism, relativ la care însaşi Maiestatea Voastră v'aţi îndurat a accentuà în discursul de tron dela 15 Iunie 1863 următoarele: «Acea parte a constituţiunii avitice a Marelui Principat Transilvania, care priveşte compunerea dietei, s'a schimbat în urma ştergerii stării excepţionale a nobilimii, a robotelor şi a prestaţiunilor urbariale şi în urma statoririi egalităţii de datorii şi de drepturi civile pentru toate clasele locuitorilor ţarii atât de esenţial, încât o dietă convocată pe baza articolului al XI-lea din anul 1790—91, prin care ar fi exclusă cea mai mare parte a poporului dela exercitarea drepturilor civice politice, în contra adevăratelor interese ale ţării, nici nu ar puteà să fie privită ca o atare adevărată reprezentaţiune a poporaţiunii întregi din toată ţara, fără deosebire de stare, de naştere, de naţionalitate şi de religiune, care să posedă autoritatea morală neapărat trebuincioasă, pentruca atât trebile de dinlăuntru ale Transilvaniei să le rezolve spre mulţumirea tuturor naţiunilor conlocuitoare în ea, cât şi în privinţa relaţiunilor de drept public ale aceleia cătră întreaga monarhie să aducă la îndeplinire intenţiunile noastre de părinte al ţării, de repeţiteori respicată», — iară «fiindcă uniunea Transilvaniei cu Ungaria, conclusă în anul 1848, nu s'a înfiinţat niciodată cu deplină putere legală, şi de fapt îndată s'a desfăcut, am lăsat-o neatinsă încă în decisiunile noastre din 20 Octomvrie 1860 şi am ordonat numai restaurarea reprezentaţiunii regnicolare a Transilvaniei»;

b) vătămat se simte, de altă parte, poporul român prin această unire, pentrucă prin acel act s'a lucrat la efectuirea unei fusiuni fără considerarea legilor ce garantează autonomia acestei ţări.

Unirea şi inaugurarea ei prin art. de lege 43 dela 1868 sunt desconsiderarea făţişe a tuturor drepturilor poporului român ca element, care compune în absolută majoritate vechea Transil-

vanie, precum şi a tuturor legilor fundamentale, cari asigurează autonomia acestui principat, sunt înlăturarea totală a elementului român şi o nedreptate, atât din punctul de vedere legislativ şi juridic, cât şi din cel politic.

Ajungând prin sistemul dualist şi prin uniune puterea statului în mânile elementului maghiar, acesta nesocotind interesele comune, generale şi mari ale statului, a urmărit numai asigurarea egemoniei sale şi unificarea naţională maghiară, şi toate legile create de pe atunci şi până astăzi, precum şi executarea lor, adeveresc mersul regretabil spre acest povârniş.

Drept ilustrare a acestui trist adevăr ne luăm voie a aprecià, în liniamente generale, câteva din aceste legi, precum sunt: legea electorală, — legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, — legile şcolare, — legea municipală, — legea de presă şi legile agrare.

A) Legea electorală creată pentru Transilvania este aceeaş, care a fost luată drept bază pentru realizarea intenţiunilor naţionale maghiare, manifestate la 1848.

Pornind din dispoziţiile sociale şi politice, cari erau în vigoare pe timpul feudalismului, creatorii acestei legi au fost conduşi tot de motivele, cari au dat naştere legii din anul 1790—1791. Deosebirea în această privinţa e numai, că între motivele conducătoare pentru crearea actualei legi concurge şi intenţiunea de a susţine prin artificiu egemonia maghiară asupra celoralalte popoare şi după desfiinţarea feudalismului, ceeace ese la iveală şi din faptul, că această lege se deosebeşte în dispoziţiunile ei privitoare la ţinuturile locuite de Români de cele privitoare la ţinuturile locuite de Săcui, şi că legea are dispoziţiuni, cari la prima vedere par a stabilì principiul constituţional al egalei îndreptăţiri între foştii iobagi şi domnii de pământ, acordând, pe lângă un anumit cens, dreptul de alegător şi poporului mai întâi iobăgit. In adevăr însă această dispoziţiune e un învederat neadevăr, care serveşte singur numai spre mascarea nedreptaţii ce i se face poporului desrobit, deoarece acel cens statorit pentru Transilvania, unde pământul e neroditor şi de clasa V—VIII, după un venit curat de 84 fl. v. a. al moşiei, e numai în foarte puţine cazuri realizabil pentru foştii iobagi. Pecând în Ungaria, unde pământul e roditor, censul e dat după $^1/_4$ de sesiune, în Transilvania el este de aproape de două ori mai mare, deci atât de urcat, încât ese clar la iveala

tendenţa legii de a face, ca poporul Transilvaniei să fie depărtat dela urnele electorale pentru legislativă şi legea totuş sa pară corăspunzatoare egalizării popoarelor prin ştergerea robotei. Această dispoziţiune bătatoare la ochi, nu numai adevereşte convingerea mai sus exprimată, dar explică totodată şi împrejurarea şi faptul deprimător, că sunt în Transilvania multe comune cu poporaţiune de 2 şi 3 mii locuitori, în cari, din cauza censului prea urcat, nu se aflä nici un alegător, deoarece moşiile urbariale, cari au devenit proprietatea foştilor iobagi, cu puţină escepţiune, plătesc dare directă între 4 şi 7 fl. v. a. şi numai prea puţine 8 fl., ori mai mult. Astfel poporaţiunea rurală şi după eliberarea ei din slujba domnească şi dupa egalizarea ei cu celelalte clase libere, dupăce i s'au dat prin litera unei legi drepturile cetăţeneşti, a rămas tot prin litera altei legi despoiată de putinţa exercitării dreptului reprezentativ. Acest fapt e în contra dreptului şi în contra constituţionalismului democratic, fiindcă exclude majoritatea proprietarilor de pământ a ţării dela exercitarea celui mai cardinal drept cetăţenesc şi-i ia puterea de a înrîurì asupra conducerii afacerilor publice.

Ceeace mai vârtos face imposibilă reprezentarea în proporţiune corăspunzătoare a Românilor din Transilvania în legislaţiune sunt acelea dintre dispoziţiunile legii electorale, prin cari în oraşe li-se dă dreptul de alegător tuturor meşteşugarilor, chiar şi acelora ce nu dispun de nici o avere, ba atât în oraşe, cât şi pe la sate, li-se acoardă acelaş drept tuturor nobililor şi libertinilor, precum şi Săcuilor libertini, fără considerare, dacă plătesc ori nu vre-o dare statului. Va să zica, în practică legea le dă Sacuilor şi celor mai mulţi dintre Maghiari sufragiu universal, iar pe Români îi exclude în majoritatea lor precumpănitoare dela urnă. În urma acestor dispoziţiuni ale legii, Maghiarii libertini şi nobilii mărunţi, cari, ca foşti favoriţi ai elementului maghiar până la 1848, au rămas în mare număr, vin acum, deşì oameni fără ocupaţiune şi fără de avere, şi majorizează pe plugarii români, cari au casele şi moşiile lor şi-i platesc patriei şi tronului deopotrivă tributul de avere şi de sânge. Şi pecând aceştia, cari cu drept cuvânt se consideră în vechea Transilvania ca elementul ce compune şi susţine statul în preponderanta lui majoritate, sunt excluşi dela exercitarea acestui drept cardinal, — foştii nobili şi libertini, cari, cu puţine

excepţiuni, se susţin spre sarcina şi greutatea societaţii, se îmbuibă cu privilegiul ce li-s'a acordat în lege şi e octroat, ca să reprezinte în legislaţiune factorii adevăraţi ai vieţii statului, elementele muncitoare şi productive. Iar aceasta se face în virtutea unui drept avut în timpul feudalismului, care, şters odată prin egalizarea oamenilor, s'a pierdut pentru toate timpurile.

În urma acestui aranjament legislativ îngust şi nepotrivit cu spiritul constituţional, noi Românii din Transilvania nici chiar în cele mai liniştite împrejurări nu am puteà să trimitem mai mult ca 10—12 deputaţi naţionali în dietă. Facem aproape $^{3}/_{4}$ din poporaţiunea ţarii, posedam şi pamântul ţării în aceeaş proporţiune şi în aceeaş proporţiune purtam şi sarcinile comune; e incontestabil dar şi dreptul nostru de a fi reprezentaţi în dietă şi de a participà la conducerea afacerilor ţarii tot în acea proporţiune, şi ar fi, credem, mai prejos de demnitatea omeneasca, sa ne angajăm în luptele electorale pe baza unei legi atât de nedrepte.

Pe cât de nedreaptă e legea, pe atât de artificioasă e şi arondarea cercurilor electorale. E lucru curat ridicol a vedeà, cum în unele cercuri electorale alegătorul român e silit a călatorì câte o zi şi mai mult, ca să ajungă la localitatea unde-şi poate exerçità dreptul.

În Transilvania traiesc abià vre-o 200,000 Maghiari, risipiţi prin fostele comitate feudale, prin o poporaţiune română de preste 1.500,000 Români. Legiuitorii au purtat de grije, ca prin caricarea cercurilor electorale să asigureze acestei infime minoritaţi maghiare majoritatea voturilor la urnă.

Dispoziţiunile legii şi imparţirea cercurilor electorale dau drept rezultat cea mai mare inegalitate electorala între comitatele din Transilvania, deoarece în comitatele sacuieşti, fiind acordat Săcuilor sufragiul universal, ajung cu miile la dreptul de alegător, iar în comitatele, unde Românii trăiesc în masse compacte, sunt rari de tot alegătorii.

E îndeosebi notoric, că afară de săcuime, în comitate şi în districte, printr'o poporaţiune de 90—290 mii locuitori abià se gasesc 2—6 mii alegatori, pe când prin oraşe la o poporaţiune de 3500 până la 29,000 suflete, sunt 1800—2000 alegători.

Peste 60,000 dintre alegătorii din Transilvania se folosesc de acest drept în virtutea naşterii din părinţi nobili, ori a drepturilor acordate liberilor Sacui, ceialalţi alegători ai ţarii, cari

au dreptul în virtutea censului, se reduc la 15—20 mii. Şi precum arată datele de mai sus, în comitatele cu poporaţiune română un deputat cade pe 50—60 mii locuitori, pe când sacuimea trimite câte un deputat pentru 4—5 mii locuitori.

E de prisos să mai insistăm asupra amănuntelor în ceeace priveşte punerea în aplicare a acestei legi electorale. E lucru recunoscut în public, că în contra dispoziţiunilor legii electorale şi ale celei criminale, sub titlul de onorare a alegătorilor se fac corupţiuni prin beuturi şi mâncări, apoi prin bani. Sub era constituţională maghiară demoralizarea a ajuns în această privinţă la culme, încât acela care voieşte să fie ales deputat, chiar şi fiind rugat de alegători să primească candidatura, trebuie să fie pregătit spre a face cheltuieli de mii.

Abuzurile săvârşite cu acapararea alegătorilor sunt atât de notorice, încât ne vedem în faţa unei organizări sistematice a corupţiunii electorale, al căreĭ sprijinitor şi factor principal se adevereşte a fi însuş organismul administrativ al statului ungar. În faţa acestei falsificări generale sistematice a alegerilor este prea natural, dacă chiar în dieta ungară s'au simţit mai mulţi îndemnaţi a-şi ridicà glasul pentru apărarea dreptului de libertate electorală, care, precum se ştie, şi azi e încă un pium desiderium.

Atât de departe merge în statul ungar corupţiunea electorală şi violentarea conştienţelor, abuzul de drept şi de putere ce se face la alegeri, încât numai cu capul amână se mai poate avântà cetăţeanul în luptele electorale şi alegerile au ajuns să aibă înfăţişarea răsboiului civil.

Văzând aceste nelegiuiri, poporul român, mai ales în Transilvania, unde şi după inaugurarea uniunii s'a păstrat o lege electorală deosebită de cea din Ungaria proprie, află că ar fi o întreprindere nedemnă şi nepatriotică de a întrà cu ciomagul şi cu toporul în luptă pentru validitarea celui mai cardinal dintre drepturile sale. El speră şi aşteaptă, ca alegerile să fie libere şi legea electorală să fie dreaptă.

După toate volniciile petrecute dela inaugurarea dualismului, Românii sunt cuprinşi de o nemulţămire atât de adâncă, încât participarea în masse a alegatorilor români la alegerile falsificate ar puteà să suscite chiar scene revoluţionare, a căror întindere nu se poate prevedeà într'o ţară, în care asupriţii sunt atât de mulţi şi asupritorii atât de puţini şi de nechibzuiţi, ca

în Transilvania. Cuprinşi dar de simţământul, că pentru Români, câtă vreme se menţin legile nedrepte şi procedurile de violentare arătate mai sus, nu e loc în cadrul vieţii constituţionale a statului ungar, nici scaun în djeta ţarii, alegătorii români din Transilvania şi din Ungaria au decretat a rămâneà în rezistenţa pasivă faţă cu dieta din Budapesta.

Maiestatea Voastră, Imperiala şi Regală Apostolică!

Românii totdeauna au dorit şi doresc şi acum să iee parte la vieaţa publică a patriei lor, care ajunge în dieta ţarii la cea mai înaltă expresiune, ba au pretins şi pretind chiar dreptul la această participare, precum pretind sa fie recunoscuţi ca factor în cadrul dreptului public din statul ungar. Nu aşteaptă dar nici acum decât să li-se dea putinţa de a luà parte la vieaţa publica, potrivit cu demnitatea lor şi cu dreptul constituţional respectiv, fară de care participare cele mai de căpetenie criterii ale desvoltării lor naţionale, politice şi culturale, sunt încătuşate. In împrejurările create dinadins prin legi nedrepte şi prin aplicarea lor ilegală şi lipsită de bunăcredinţă e imposibilă participarea aceasta; ne mângăiem dar cu gândul, că Maiestatea Voastră va fi primit convingerea, că rezistenţa pasivă a Românilor e justificată, impusă contra propriei lor mai bune voinţe şi contra tuturor postulatelor de drept.

E dureros adevărul, că peste 3 milioane dintre supuşii Maiestaţii Voastre nu sunt şi nu se consideră reprezentaţi în dieta ţării lor şi că de un pătrar de secol toate legile se creeaza fără participarea acestui factor politic, cu desconsiderarea intereselor lui şi contra marilor interese ale monarhiei. Românii însă, orişicât de grele ar fi fost timpurile trecute, n'au renunţat niciodată la individualitatea lor naţională, n'au încetat niciodata a pretinde respectarea dreptului lor de liberă desvoltare culturală, şi au astăzi faţă cu parinţii, bunii şi străbunii lor datoria de a nu contribuì la consolidarea unui stat condus cu tendinţa mărturisită de a face peste putinţă orişice desvoltare naţională română în Transilvania şi Ungaria.

B) Legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor, deşì defectuoasă, ar fi putut, dacă ar fi fost aplicată cu bună credinţă, să-i îndemne pe Români a contribuì la consolidarea statului ungar.

Românii totdeauna s'au luptat pentru păstrarea individualităţii lor naţionale. În cele din urmă timpuri ei şi-au conservat

limba, datinile şi moravurile, şi în contra tuturor uneltirilor facute spre a-i desnaţionalizà, ei nu s'au contopit în vre-un alt popor. Nimic dar pentru dânşii nu e mai presus de dreptul liberei desvoltari culturale, şi toate pretensiunile lor naţionale se reduc la principiul asigurării legale a existenţeí şi liberei desvoltari.

Orişicare ar fi dar statul în care li-se dă această asigurare legala, el dispune de avutul şi de sângele, de toata iubirea lor.

Scrutând însa dispoziţiunile legii pentru egala îndreptaţire ne încredinţăm, că atunci când s'a creat legea aceasta nu se urmarià scopul acesta, deoarece legiuitorii nu numai că nu au asigurat prin lege existenţa naţională şi libera desvoltare culturala a naţionalitaţilor ce constituesc statul ungar şi îndeosebi a Românilor, ci din contră, ignorând individualitaţile naţionale, contopesc naţionalitaţile într'un corp naţional, sub masca etnica şi politică a înţelesului limbii maghiare, cu scopul invederat de à pune baza legală a unificarii naţiunii maghiare.

Purcezând legislaţiunea ţării din aceste vederi greşite, e lucru firesc, că afara de titlu întreaga lege n'a mai putut cuprinde măreaţa idee a egalei îndreptăţiri. De acì faptul, că dispoziţiunile singuratice ale legii, în contrazicere cu această ideie, fără nici un temeiu de îndreptăţire exclud din vieaţa publică a statului celelalte limbi din patrie, şi sub titlul limbei statului îi asigurează limbii maghiare dominaţiunea excluzivă.

Această asigurare legală a dominaţiunii excluzive a unei limbi într'un stat poliglot ca Ungaria nu se poate legitimà, nici din punctul de vedere al adevaratelor şi legitimelor aspiraţiuni naţionale, nici din al vederilor exprimate de comisiunea naţională, considerate ca singure corăspunzătoare, ca fiind deduse din principiul egalei îndreptaţiri a individualitaţilor cetaţenilor statului, nici prin consideraţiunile administrative exprimate în întroducerea legii, care dispune de mintea, de inima şi de conştiinţa cetăţenilor, ca în întroducerea art. XLIV ex 1868, în care dieta află cu cale a zice: «Minthogy Magyarország összes honpolgárai az alkotmány alapelvei szerint és politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, az oszthatatlan, egységes magyar nemzetet, melynek a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozzék is, egyenjogu tagja».*) Va să să zică, toată faptura

*) Pe româneşte: Deoarece din punct de vedere politic toţi cetăţenii Ungariei, după principiile fundamentale ale constituţiunii, alcătuesc o singură naţiune, nedespărţită, unitara naţiune maghiară, al cărei membru egal îndreptăţit este orişicare cetăţean de orişice naţionalitate».

omenească ce exista în Ungaria, fie Român, German, Slav, etc., face parte din o singură naţiune nedespărţită, din cea maghiara. E deci lucru firesc, ca noi consideram întroducerea aceasta drept un atentat faţiş contra vieţii naţionale a noastră şi a celoralalţi concetăţeni nemaghiari ai noştri.

Prin această intenţionată confundare a noţiunii de naţiune politică cu noţiunea etnică a naţiunii, legea chiar în prima ei frază neaga existenţa noastră ca factor politic. Confirmând apoi şi în continuarea ei unitatea aceasta, legea numai pentru înlesnirea raporturilor interne ale statului ia dispoziţiuni pentru folosirea limbilor deosebite de cea maghiară, stabilind principiul: «minthogy továbbá ezen egyenjogúság egyedül az országban divatozó többféle nyelvek hivatalos használatára nézve és csak annyiban eshetik külön szabály alá, a mennyiben ezt az ország egysége, a kormányzat és közigazgatás gyakorlati lehetösége s az igazság pontos kiszolgáltatása szükségessé teszik».*) Iar în § 1 decretează drept limba a statului şi de limbă oficiala pe cea maghiară.

In privinţa folosirii acestei limbi în vieaţa publică, în afacerile politice, juridice şi comunale, în raporturile oficiale publice, administrative şi şcolare, în mai înaltele aşezăminte de cultură, legea ia dispoziţiuni imperative, pe când dispoziţiunile privitoare la celelalte limbi sunt numai permisive, ca şi când aceste limbi ar fi numai un fel de dialecte, cărora nu li se cuvine cultivare şi o generala întrebuinţare în toate sferele vieţii omeneşti.

Iară executarea acestei legi ne confirmă credinţa, ca legislaţiunea chiar la decretarea legii erà condusă de intenţiuni nemarturisite în ceeace priveşte aplicarea practică.

Paragraful 27 al legii dispune următoarele: «hivatalok betöltésénél jővöre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthetö az országban létező bármely hivatalra vagy méltóságra való emelkedés akadályul. Söt inkább, az államkormány gondoskodni fog, hogy az országos birói vagy közigazgatási hivatalokra, különösen a föispánságokra, a külömböző nemzetiségekből a szükséges nyel-

*) Pe româneşte: «deoarece mai departe această egală îndreptăţire se referă numai la folosirea oficială a deosebitelor limbi obicinuite în ţară şi nu se poate reglementà, decât întrucât o recere putinţa pragmatică a guvernării şi a administraţiunii şi punctuala distribuire a justiţiei».

vekben tökéletesen jártas és másként is alkalmas személyek a lehetöségig alkalmaztassanak .*)

Această dispoziţiune a legii în vieaţa practică e o literă moartă. In Transilvania peste tot, precum şi în multe din comitatele ce cad afară de Transilvania, cum sunt: Bihorul, Sălagiul, Aradul, Timişul, Satmarul, Maramurăşul şi Caraş-Severinul, cu totul în 23 comitate, Românii sunt în majoritate precumpănitoare, ba aproape singura poporaţiune. Nici într'unul din aceste 23 comitate însă guvernul nu a profitat de dispoziţiunea cuprinsă în §-ul mai sus citat al legii, spre a se arătă drept şi echitabil, încât astăzi nu este în întregul regat nici un comite suprem, ba chiar nici un vice-comite luat dintre Români. Şi nu va susţine nimeni, că între 3 milioane de suflete nu e nici un om cualificat.

Tot astfel s'a aplicat legea în ceeace priveşte instanţele judecătoreşti. In toată ţara, care are 65 tribunale şi între acestea 23 în ţinuturi cu poporaţiune aproape curat românească, nu avem decât un singur Român aplicat de guvernul ungar ca preşedinte de tribunal, iar judecători de naţionalitate română abià pe ici pe colo găsim câte 1—2.

La oficiile judecătoreşti mai înalte ori în posturi cardinale, ca pe la ministerii, avem numai dintre cei ce au apucat să fie aplicaţi cu primele numiri dela 1866—1867 şi au mai rămas în vieaţă fără ca să fie înlăturaţi. Astfel la întreaga curie regească avem un singur judecător luat dintre Români, la tabla regească din Budapesta 3, la cea din M.-Oşorheiu au fost 4 înainte de decentralizare, iar acum a rămas 1, la cea din Cluj sunt 3, iar la cea din Dobriţin şi Seghedin câte 1, dar preşedinte de secţiune nu e nici unul.

Chiar şi aceşti câţiva se menţin numai pentrucă n'au putut sa fie înlăturaţi.

Mai rău însa stăm în cadrele celoralalte ministere, cum e al cultelor şi al instrucţiunii publice, al finanţelor, ori al comer-

---

*) Pe româneşte: deoarece la ocuparea funcţiunilor şi în viitor numai capabilitatea va servì ca directivă, naţionalitatea cuiva şi de aici înainte nu va puteà fi privită ca piedecă pentru ocuparea vreunei funcţiuni sau pentru ridicarea la vre-o dignitate. Din contră, guvernul statului se va îngrijì, ca în funcţiunile judecătoreşti sau administrative şi mai ales în funcţiunile de comiţi (prefecţi) să fie aplicate după putinţă persoane din deosebitele naţionalităţi, cari cunosc limbile respective şi sunt şi din celelalte puncte de vedere capabile de aceste funcţiuni».

ciului. Nici în provincie, nici în oficiile centrale, Românii nu sunt aplicaţi decât ca de poveste. Avem, de exemplu, la cele două universităţi un singur Român, şi în întreaga instrucţiune un singur inspector şcolar, aruncat însă şi acela din mijlocul Românilor într'un ţinut cu poporaţiune curat maghiară.

Maiestatea Voastră, Imperială şi Regală Apostolică!

Nu scoatem la iveală aceste fapte, ca să ne plângem de nedreptatea ce ni-se face, ci pentru ca să arătăm, cât de adâncă şi de generală e nemulţumirea, pe care actualul sistem de guvernament a produs-o între Români şi cât de încordate sunt relaţiunile dintre Români şi actualul guvern.

Noi Românii am făcut în timpul celor din urmă câteva decenii mari opintiri şi am adus mari jertfe, ca să propagăm cultura în massele poporului şi să scoatem din ele oameni cualificaţi pe la înaltele aşezăminte de învăţământ ale apusului, şi sunt azi între noi mii de oameni cu cultură apuseană, înzestraţi cu diplome, în toate ramurile de ştiinţă şi pentru toate specialităţile. Actualii consilieri ungari ai Maiestaţii Voastre însă, cunoscând nemulţumirea de care sunt agitaţi Românii, se feresc de a aplicà Români în funcţiunile publice, iar Românii cu cualificaţiune, văzând silinţele guvernului de a înăbuşì aspiraţiunile culturale ale Românilor, se văd nevoiţi a se retrage din vieaţa publică a patriei lor. Unii dintre dânşii se susţin prin întreprinderi private ori ca advocaţi, iar cei cu desăvârşire mulţi au părăsit patria lor, în care sunt prigoniţi, şi trăesc azi în alte ţări. Astfel din zi în zi Românii tot mai mult au trebuit să simţă, că ei sunt trataţi ca străini în ţara lor, pe care au apărat-o parinţii şi străbunii cu sângele lor şi au s'o apere şi ei în viitor faţă cu orişicare duşman. Cu cât mai mult strabate simţământul acesta, cu atât mai mult se înăspreşte şi lupta înfundată, spre care sunt împinşi Românii.

Stăpânit de oameni, care-l consideră ca străin şi pe care el îi consideră străini, Românul nici în justiţie, nici în administraţiune, nici în celelalte sfere ale vieţii publice nu e primit cu bunăvoinţa cuvenită şi nu află la nimeni mângăiere, nicairi dreptate.

Iar aceasta mai ales, pentrucă cu toate dispoziţiunile permisive ale legii pentru egala îndreptăţire, nu se ţine în vieaţa publică seamă de limba poporului, dacă el nu e maghiar.

O armata de invasiune, străbătând în țară streină, se folosește în relațiunile ei cu poporațiunea țării cucerite de oameni, cari cunosc limba acestei poporațiuni și obiceiurile ei. Românii sunt, în regatul ungar, tratați mai rău ca poporațiunile țărilor cucerite. In administrațiune, la judecatorii, unde e vorba de justiție, în întreaga vieață publică, ei sunt întimpinați în limba maghiară și de catră oameni, cari nu cunosc limba, firea, obiceiurile și interesele lor particulare. In limba maghiară e tras Românul în judecată civilă ori criminală, în aceeași limbă i se face pertractarea, în aceeași limbă i se rostește sentința. În cele mai multe cazuri el se vede dar osândit fără ca să-și poată da seamă, cum și de ce. Deoarece judecatorii sunt oameni, cari nu știu românește, iar interogatorul și întreaga investigațiune se face în limba maghiară, pe care Românul nu o înțelege, în cele mai multe cazuri vre-unul din servitorii oficiului mijlocește înțelegerea între judecător și judecat. Astfel de cele mai multe ori sentința se pronunța pe baza interpretărilor făcute de un om, care nu are destulă cultură, ca să poată face asemenea interpretari, ba e lipsit în unele cazuri și de bunăvoința cuvenită.

Și în adevăr, preocuparea de căpetenie a guvernului nici nu e buna administrațiune, ci maghiarizarea întregei vieți publice.

Prin funcționarii, pe care-i are ca agenți în oficiile publice, guvernul face tot posibilul, ca Românii chiar nici acasă la dânșii, în satele lor, să nu aibă diregători luați din mijlocul lor. Sunt cazuri nenumărate, în cari 4—5 comune, cari compun un notariat locuit numai de Români, au fost silite sa primească drept notar comunal pe vre-un om, care nu știe românește, pentruca nici chiar în vieața comunală să nu-și vază Românii tolerată limba.

Spre a ușurà aceste impuneri legea s'a modificat în sensul, că candidările nu le mai face comitetul comunal, ci pretorul, care în cele mai multe cazuri nici nu mai admite apoi între candidați pe concurenții români.

Paragrafii 2—12 ai art. de lege XLIV din 1868 acorda naționalitaților din statul ungar dreptul de a se folosì de limba maternă, atât în afacerile oficiale comitatense și comunale, cât și în discuțiunile congregațiunilor, și recunosc orișicărui cetățean dreptul de a se folosì de limba lui înaintea oficiilor și tribuna-

lelor. Cu toate acestea limba maghiară a fost impusă pentru toate afacerile publice şi judiciare, ba chiar şi pentru instituţiunile private. Pentruca să nu se poata ivì cazurile prevăzute în § 5, oficialii nu se aleg dintre Români, iar notarilor comunali, cari au rămas din timpul provizoriului, ori s'au strecurat mai târziu în administraţiune, le este interzis a se folosì în oficiul lor de limba poporului.

Astfel nici un oficiu din ţară nu mai comunică în limba poporului. La tribunale, la cărţile funduare, la oficiile regeşti cercuale, precum şi la toate celelalte diregatorii, limba româna e cu desăvârşire exclusă, făra ca să se mai ţină seamă, daca poporul înţelege ori nu comunicarea ce i se face, ori actul ce i se dă.

Daca Românul, folosindu-se de dreptul pe care l-a avut mai nainte de inaugurarea dualismului şi care a fost confirmat şi în §§-ii mai sus citaţi ai legii, da o cerere ori un act scris în limba lui maternă la vre-o judecătorie, ori la vre-un alt oficiu public, el e respins cu motivarea, că nu e scris în limba maghiară. Facând apel, deciziunea de respingere e confirmata, ori oficialul, care a procèdat contra legii, e scutit de purtarea speselor.

Iar daca se face aratare la ministerul competent, acesta îşi declină competenţa.

Guvernul dar nu numai ca nu impune respectarea legii în punctele în cari a mai rămas oarecare dreptate, dar ocroteşte pe funcţionarii, cari emulează unul cu altul întru eludarea ei, ba am ajuns pâna acolo, că a cerut şi a şi obţinut dela dietă autorizarea de a se scoate aceasta lege din vigoare prin ordonanţe ministeriale, precum se vede din art. XXIX dela 1888, § 2, 6—9, în virtutea căruia ministerul de justiţie a emis ordonanţa de sub Nr. 947/1888 prez.

Românul dar în ţara lui, în contra drepturilor acordate de Maiestatea Voastră din plina putere monarhică şi confirmate şi prin o lege votată de corpurile legiuitoare şi sancţionată de Maiestatea Voastră ca rege constituţional, nu poate să comunice cu diregătorii plătiţi din sudoarea lui şi puşi ca să chiverniseasca interesele lui, ba trebuie să plătească până chiar şi în justiţie traducători şi interpreţi şi astfel să aibă justiţie mai costisitoare ca concetaţeanul lui maghiar, caruia pretutindenea i-se fac uşurări şi care pretutindenea e întimpinat cu bunăvoinţă.

C) Articolul de lege privitor la organizarea municipiilor e creat şi el în vederea excluderii Românilor din vieaţa publică. Temeiul lui sunt dispoziţiunile nedrepte ale legii electorale, deoarece acea parte a consilierilor municipali, care intră în congregaţiune în virtutea încrederii publice, e aleasă tot de elementele, cari aleg şi deputaţii în dietă. Tot pentru motivele, pentru cari Românii nu sunt reprezentaţi în dietă, ei nu pot să fie reprezentaţi potrivit cu numărul şi importanţa lor nici în congregaţiunile comitatelor, ori ale districtelor, în cari ei sunt în majoritate precumpănitoare şi în aceeaş proporţiune posed pământul şi poartă sarcinile publice.

Prin legea electorală, prin arondarea artificioasă a cercurilor electorale şi prin corupţiunea şi violentarea electorală, Românii au fost siliţi a se pune în rezervă şi pentru vieaţa municipală, în care actualul sistem de guvernament nu caută decât cultivarea ideii de stat maghiar şi excluderea celoralalte naţionalităţi dela exerciţiul drepturilor de reprezentaţiune.

D) Biserica şi şcoala au rămas singurele sfere ale vieţii comune, în care, graţie părinteştii purtări de grije a Maiestăţii Voastre, Românii îşi mai credeau ocrotită libertatea lor de desvoltare naţională.

Articolul XLIII din legile anului 1868, § 14, asigurează autonomia bisericească, precum şi competenţa forurilor bisericeşti autonome în materie de religiune şi de instrucţie.

În aceste autonomii e cuprins şi dreptul de a organizà şi conduce învăţământul în şcoalele poporale confesionale şi în cele medii, înfiinţate de confesiuni.

Legislaţiunea maghiară, confirmând prin crearea acestei legi o parte din drepturile de liberă desvoltare culturală, pe cari poporul român le avuse mai nainte, din îndurarea Maiestăţii Voastre, nu puteà să vadă cu ochi buni foloasele culturale, pe cari le trăgeau Românii din exercitarea acestor drepturi. Dupa puţini ani s'au pus dar în discuţiune proiecte de legi, cari aveau de scop, nu numai ştirbirea acelor autonomìi şi mărginirea lor la nişte cadre, în cari avântul cultural e peste putinţă, ci totodată şi silirea prin lege, ca fiii oricărei naţionalităţi, în şcoalele confesionale, să înveţe limba maghiară. În vederea acestui scop, lucru nemaipomenit în lumea aceasta, s'a dispus prin lege, ca învăţătorii şcoalelor confesionale să fie obligaţi în termine defipte a învaţà limba maghiară, daca ţin să nu fie scoşi din oficiu.

Contra acestor intenţiuni au făcut, din partea Românilor, reclamări arhiereii confesiunii greco-orientale şi a celei greco-catolice, şi au ridicat glasul unii dintre deputaţi în dietă, aratând nedreptatea şi siluirea ce ni-se face, atentatul îndreptat contra vieţii naţionale a elementului român prin aceste dispoziţiuni, cari atacă cele mai bune tezaure: limba, pe care o păstram cù atâta sfinţenie, ca moştenire lăsată de străbunii noştri, şi drepturile noastre religionare şi culturale.

Reclamările acestea, deşì sprijinite cu rezoane serioase, au rămas zadarnice; şi cu toatecă relaţiunile de învaţamânt erau regulate prin articolul de lege XXXVIII votat de dietă încă în anul 1868, proiectele noue au fost votate şi ridìcate la valoare de lege.

Creată odată legea, învăţătorii şi şcolarii au fost siluiţi să petreacă partea cea mai mare a timpului şcolar, 18 ore pe săptămână, căznindu-se sa înveţe o limbă cu desăvârşire străină pentru dânşii, de care nu au nici o trebuinţă în relaţiunile locale. Astfel şcoalele confesionale au încetat a mai fi aşezăminte de cultură şi au devenit nişte focare pentru propagarea limbii maghiare.

Rezultatul acestei siluiri nu puteà să satisfacă pe autorii legii, deoarece e lucru peste putinţă, ca copiii dela sate să înveţe în şcoala poporală o limbă străină, pe care nu o mai aud nicăiri afară de şcoală. De aceea după zadarnice opintiri de zece ani, în anul 1891, s'a creat legea pentru azilele de copii, prin care copiii, începând dela vârsta de trei ani, sunt siluiţi a învăţà limba maghiară.

Legea aceasta s'a votat, cu toate protestările naţionalităţilor nemaghiare din regatul ungar, dintre cari îndeosebi Românii au protestat în numeroase adunari poporale contra ne mai pomenitului atentat la vieaţa familiară, care se comite prin scoaterea copiilor de cea mai frageda vârstă de sub purtarea de grije a părinţilor.

Nu numai însa că nu s'a ţinut seama de aceste protestări, ci a devenit totodată literă moartă şi § 14 din art. de lege XLIV dela 1868, precum şi §§ prin cari se confirma dreptul autorităţilor bisericeşti şi al confesiunilor de a alege limba de învăţământ pentru şcoalele confesionale, un drept, care de sute de ani aparţine numai confesiunilor: şi limba maghiară a fost impusă, cu cea mai faţişă nesocotire a drepturilor de autonomie

garantate de legi fundamentale, în şcoalele secundare confesionale române. Astfel, contra actelor donaţionale şi contra legilor azi în vigoare, limba maghiară a fost impusă ca limbă de propunere în şcoalele secundare din Beiuş prin simple dispoziţiuni ministeriale.

Noi, Românii, o poporaţiune compactă de peste 3 milioane de suflete, contribuim cu sângele şi cu averea noastră pentru susţinerea statului, nu avem însă pentru înaintarea noastră culturală nici un aşezământ susţinut de stat. Nu avem universitate, ba nici catedre paralele, după cum s'au fost proiectat în anii 1865—1866, şi ni s'au pus în perspectivă cu ocaziunea înfiinţării universităţii din Cluj. Am ajuns atât de departe, încât nici pentru catedra de limba şi literatura română nu mai este iertată propunerea în limba genetică, ba la universitatea din Cluj, prevederea acelei catedre e considerată ca o insultă adusă poporului român şi învăţământului superior.

Din banii plătiţi de noi statul nu susţine pentru desvoltarea noastră naţională nici un gimnaziu, nici o şcoală medie, fie comercială ori economică, fie barem o şcoală pedagogică. Ba nu ni se mai dă nici autorizaţiune de a înfiinţà noi înşine, din propriile noastre mijloace, şcoale secundare.

Legea pentru egala îndreptăţire, § 26, cuprinde următoarele dispoziţiuni: «A magán intézetek és egyletek nyelvét az alapitók határozzák meg».*) Ni se confirmă deci dreptul de a ne puteà înfiinţà noi, ca confesiuni ori ca reuniuni, şcoalele noastre şi de a determinà limba în ele. Chiar şi pentru şcoalele poporale ni se găseşte însă pe ici pe colo câte o vină, pentruca guvernul să aibă pretext de a le preface în şcoale comunale, pentru care guvernul poate mai uşor să impună învăţători maghiari şi limba maghiară. In vederea aceluiaş scop se înfiinţează în comunele mixte şcoale comunale, şi Românii, cari au şcoalele lor confesionale, sunt siliţi de puterea publică a statului a contribuì pentru înfiinţarea şi întreţinerea şcoalei comunale, pentruca să renunţe în cele din urmă de a mai susţineà şi şcoalele lor confesionale.

La Arad şi la Caransebeş, Românii au stăruit în mai multe rânduri să li se dee autorizaţiunea de a înfiinţà din propria lor avere câte un gimnaziu: guvernul a refuzat însă autorizaţiunea sub

*) Pe româneşte: «Limba institutelor şi asociaţiunilor particulare o stabilesc fundatorii».

pretext de nimic şi cu invederata intenţiune de a silì pe Români să-şi trimită copiii numai la şcoalele maghiare, unde preocuparea de căpetenie a învăţătorilor nu e desvoltarea culturală, ci propagarea limbii maghiare şi a spiritului maghiar.

Pentruca să poată propagà acelaş spirit chiar şi în şcoalele confesionale, autorităţile şcolare ale statului şi cele administrative proteg şi susţin în şcoalele poporale ale confesiunilor învăţători destituiţi de autorităţile şcolare confesionale pentru abateri grave, dacă ei se disting prin zelul lor întru propagarea limbii maghiare. Spre a înlesnì protegiarea acestor elemente s'a emis chiar o ordonanţa ministerială prin care se interzice destituirea unor asemenea învăţatorì, fără de învoirea prealabilă a ministerului. Astfel se suprimă de fapt dreptul disciplinar al autorităţilor bisericeşti autonome şi li se dă autorităţilor politice o putere discreţionară în ceeace priveşte şcoalele confesionale.

In vederea aceluiaş scop se atacă averile fundaţionale grănițăreşti, cum sunt ale Năseudenilor, ale Bănăţenilor şi ale celor din Făgăraş. Rescriptul emis de ministrul de culte sub Nr. 31507/1886 la adresa comitelui-suprem cu privire la statutele de manipulare a fondurilor grăniţereşti la regimentul II de Năseud e în contrazicere vădită cu documentele date de Maiestatea Voastră la 20 Ianuarie 1851, când acel regiment s'a desfiinţat, precum şi cu autograful dela 22 August 1861 al Maiestăţii Voastre, prin care acele fonduri au fost recunoscute ca averi exclusiv grăniţereşti, fiind donate grăniţerilor cari se aflau scrişi în condica militară «Grenzgemeinde».

Proprietarii fondurilor şi-au facut conform tenorii acestor documente, instrumentele de manipulare, cari iarăş au fost aprobate de Maiestatea Voastră la 23 Martie 1871, şi pe aceste baze ale dreptului de proprietate, recunoscut de Maiestatea Voastră, s'au folosit grăniţerii de averile lor până în anul 1885, când guvernul a numit comisar ministerial pentru administrarea acelor averi, cari astfel au fost luate pe cale politică din mânile proprietarilor. Dela 1885 încoace averile sunt administrate de guvern, prin comisarul său, care a pus la cale facerea altor statute. Acestea, făcute în conformitate cu documentele mai sus amintite, au fost în trei rânduri respinse de guvern. Desconsiderând drepturile acordate de Maiestatea Voastră grăniţerilor, guvernul impune o formă de statute, prin cari averile grăniţerilor devin averi comunale. Executând acest plan, guvernul, prin o

dispoziţiune nedreaptă şi ilegală, a înstrăinat acele averi dela grăniţerii cari le-au primit drept răsplată pentru alipirea lor către tron şi pentru rara lor abnegaţiune patriotică, şi le-a dat în folosirea tuturor veneticilor, cari s'au aşezat ori se vor aşezà de acì înainte în fostele comune grăniţereşti.

Iar aceasta pentruca autoritaţile politice să aibe putere discreţionară asupra şcoalelor susţinute din fondurile grăniţereşti şi mai ales asupra gimnaziului din Naseud, pentru care şi-a rezervat ministerul a hotărî limba de propunere contra literilor fundaţionale. Aceeaş procedare s'a inaugurat şi pentruca fondurile grăniţerilor bănăţeni să fie înstrăinate dela adevăraţii lor proprietarî şì folosite pentru scopuri de maghiarizare.

Ba spre cea mai adâncă întristare a credincioşilor, chiar şi ajutorul de stat acordat de Maiestatea Voastră bisericii române greco-orientale, pentru subvenţionarea preoţilor săraci, e întrebuinţat azi de guvern spre aceleaşi scopuri. Cu toate protestarile sinodului şi ale congresului bisericesc, guvernul şi-a însuşit dreptul de a distribuì el, prin autorităţile politice şi fără de consultarea autoritaţilor bisericeşti, acele subvenţiuni, ca şi când ele ar fi un fond de dispoziţiune pentru recompensarea serviciilor politice, făcute de preoţii greco-orientali. Tocmai de aceea, deşì suma nu e mare, guvernul e atât de compromis între Români, încât el n'a putut încă să găsească destui preoţi români gata de a primì acest premiu, pentruca să o poată distribuì întreagă.

Maiestatea Voastră! Românii şi-au păstrat naţionalitatea în cele mai grele timpuri şi o vor păstrà şi în lupta cu actualul sistem de guvernament. Lupta aceasta însă îi opreşte în desvoltarea firească, îi umple de amărăciune şi-i înstrăinează din ce în ce mai mult de concetăţenii lor maghiari, cari seduşi şi preocupaţi de idealuri nerealizabile, au pierdut simţământul comunitaţii de interese, care leagă pe popoarele adunate sub ocrotirea Maiestaţii Voastre, şi risipesc puterile statului în zadarnice opintiri, pentru anihilarea a tot ce nu e maghiar în statul ungar. A fost şi este o datorie cetăţenească să protestăm contra acestor opintiri, şi avem conştiinţa de a ne fi făcut în toate împrejurările datoria aceasta: nouă Românilor nu ni se poate face imputarea, că am încuragiat guvernul în mersul lui spre povârnişul în care se află, tacând atunci, când datoria noastră erà sa ne ridicăm glasul.

Guvernul însă a luat cele mai aspre masuri, pentruca glasul nostru sa fie înăbuşit, ori cel puţin să nu strabata.

E. Legea de presă a fost croita anume în vederea acestui scop.

Deoarece în Transilvania Românii sunt în majoritate precumpenitoare, guvernul a ţinut să aibă pentru Transilvania o mai libera dispunere în ceeace priveşte presa, pentruca sa poata înăbuşì cu mai multă înlesnire exprimarea convingerilor.

Transilvania are dar nu numai o deosebită lege electorală, ci totodată şi o lege de presa, mai aspră şi contrara liberalismului.

Prin aceasta lege guvernul a dat procurorilor putere discreţionară de a urmărì fară de nici un risic presa româna şi de a reprimà ori şi ce exprimare a convingerilor neîmpartaşite de guvern.

Pentruca sá fie sigur în toate împrejurările de succes, guvernul şi-a rezervat să compuna juriile prin ordonanţe ministeriale în oraşe cu poporaţiune maghiara. Astfel juriul din Sibiiu, care nu se simţise îndemnat a pronunţà verdictele dorite de guvern, a fost disolvat, şi s'au constituit jurii la Cluj şi la Murăş-Oşorheiu, unde juraţii sunt Maghiari şi astfel, faţă cu ziarele române, judecatori în propria lor cauza.

Pe când dar în tot decursul celor 25 de ani de guvernare constituţionala, un singur ziar politic maghiar n'a fost tras la raspundere pentru combaterea guvernului ori pentru turburarea bunei înţelegeri între popoarele conlocuitoare, deşì ziarele maghiare sunt zilnic pline de cele mai violente atacuri: ziarele române în decursul aceluiaş timp au fost mereu trase înaintea juriului, care n'a lipsit a pronunţà verdictul de condamnare. Astfel ziarele româneşti «Federaţiunea», «Albina», «Observatorul», «Gazeta Transilvaniei», «Tribuna», «Romänische Revue», au fost trase în judecată şi condamnate, fie pentrucă au desaprobat procederi ilegale, fie pentrucă au reprodus şi combătut articole nepatriotice din ziare maghiare. Ba i s'a facut proces de presă până chiar şi unei persoane aparata prin imunitatea de deputat, pentru un manifest cătră alegătorii săi, care nu conţineà decât cea mai fidela exprimare a îngrijirilor patriotice, împărtăşite de toţi Românii.

Intr'un singur an, 1888, s'au pertractat 7 deosebite procese contra ziarelor române, şi autorii ori redactorii au fost

osândiţi la pedepse grele, pentrucă au avut curajul civic de a exprimà convingerile Românilor în ceeace priveşte grava situaţiune a ţării. Pentru reproducerea şi desaprobarea unui articol, prin care un ziar maghiar propagà cultul kossuth-ĭst, un redactor al «Tribunei a fost condamnat la un an de zile închisoare şi ziarul la amendă grea. Alt redactor al aceluiaş ziar a fost condamnat la aceeaşi pedeapsă pentru exprimarea aderării la manifestul deputatului Traian Doda, general c. r. în pensiune. Generalul Doda el însuş a fost condamnat pentru acelaş manifest la închisoare de doi ani, precum şi la o mare amendă în bani, şi numai graţia preaînaltă a Maiestăţii Voastre a scutit de prigoniri pe bătrânul încăruntit în merite pentru patrie şi tron.

Prigonirile însă n'au putut să-i oprească pe Români de a-şi face datoria patriotică, şi astfel în anul 1890 a urmát o nouă serie de procese de presă, pornite contra ziarelor române. De astădată mai mulţi ziarişti români au fost condamnaţi, între cari un corespondent al «Tribunei» chiar la închisoare de un an şi jumătate, pentrucă a desaprobat cultul kossuth-ist al ziarelor maghiare.

Şi la nici o ocaziune nu s'a manifestat, ca în aceste procese de presă, tendinţa de a preface statul poliglot ungar într'unul naţional maghiar. Procurorii regeşti, chiemaţi a interveni pentru respectarea legilor, nu s'au sfiit a cere, ca juraţii să nu-şi formeze convingerea după cele zise în articolii încriminaţi, ci să cetească prin rânduri, ori să nu judece conform dreptăţii şi după legile în vigoare, ci potrivit cu sentimentele lor de adevăraţi Maghiari. Ba în faţa tribunalului regesc din Cluj, în faţa juriului de presa, în faţa unui numeros public, procurorul regesc a adresat acuzatului apostrofa, că devotamentul către persoana Monarhului nu e încă patriotism, şi a insultat în cei mai nevrednici termeni glorioasa decoraţiune acordată de Maiestatea Voastră grăniţerilor dela Năseud: «Für standhaftes Ausharren in der beschworenen Treue. 1848—1849»,*) declarând, că faptele, prin cari Românii au meritat acea decoraţiune, sunt o neştearsă pată de ruşine pentru poporul român.

In Ungaria de astazi, Maiestatea Voastră, păstrarea tradiţiunilor noastre dinastice, alipirea către monarhie şi iubirea de

*) Pe româneşte: «Pentru statornica perseverare în credinţa jurată. 1848—1849».

neam, sunt crime politice reprimate cu asprime, şi nimic mai mult, ca procesele de presă intentate contra ziarelor române, nu dovedeşte, că guvernul a ştiut totdeauna, şi ştie şi astazi, cât de generală şi de adâncă e nemulţumirea Românilor, dar n'a voit să ţina seamă de ea, n'a ţinut să restabilească pacea şi buna înţelegere, ci a crezut că este bine şi potrivit cu interesele de rasă ale poporului maghiar, ca să facă toate opintirile spre a nu lăsà să se manifeste nemulţumirea.

F. Politica agrară a guvernului a fost condusă şi ea în vederea acestui scop.

Ţinând seama de importanţa relaţiunilor agrare pentru întreaga desvoltare socială şi voind a asigurà pacinica lucrare a marilor masse de agricultori, Maiestatea Voastră v'aţi îndurat preagraţios a luà în patentele dela 1853 şi 1854 un şir de dispoziţiuni favorabile foştilor iobagi.

Explicari şi reexplicări ale acestor patente, precum şi ale legilor aduse în cauza aceasta, au favorizat în practica judecătorească elementul posesoratului contra intereselor şi dreptului neîndoios al poporaţiunii rurale până la marginea insuportabilităţii. Numeroase comune române au făcut din cauza aceasta plângeri la înaltul tron al Maiestăţii Voastre, iară jurisconzulţii români au adresat dietei în anul 1880 un memoriu contra proiectului de lege prezentat de guvern în materie agrară, care a fost ridicat cu toate aceste la valoare de lege, ca art. XLV din anul 1880.

Ne marginim dar aici a aduce la cunoştinţa Maiestăţii Voastre, că şi astazi, 44 ani dupa ştergerea robotelor, referenţele urbariale ale statului stau în mare parte nerezolvate şi o numaroasă serie de procese între foştii posesori şi iobagi sunt în curgere, îngreunând, ba împiedecând chiar mersul desvoltarii economice, deoarece Românul nu ştie, dacă nu cumva i se va răpì dreptul de proprietate, câştigat cu sudoarea muncii lui şi a prestaţiunilor seculare.

Iar despre parţialitatea judecătoriilor în cauzele urbariale luam drept dovezi număroasele procese pe cari le-am pierdut faţă cu proprietarii feudali ori faţă cu erarul.

Poporul român, precum şi bisericile şi comunele româneşti, mai mult înca au avut să simţă parţialitatea judecătorilor în afacerile segregaţionale de comassare şi în cele de limitare, cari sunt puse la cale anume spre a luà dela Români o parte cât

se poate de mare din ceeace au în virtutea patentelor imperiale.

In cauzele de segregare justiţia maghiară nu le dă foştilor urbarialişti competenţa ce li-se cuvine în virtutea patentelor şi a legilor urbariale, ci după procese trăganate, zeci de ani abia jumatate ori chiar a patra parte din ceeace li-se cuvine conform dreptului de folosire ce l-au avut ca rasplată pentru prestaţiunile urbariale. In cele mai multe comune ei sunt lipsiţi şi de acest drept, cu toate că-l documentează.

In multe comune proprietarul, după anul 1848, a exclus cu volnicie pe foştii iobagi dela dreptul de lemnărit şi păşunarit, încât aceştia au fost siliţi să pornească procese de segregare. Aceste procese au fost trăgănate de tribunale câte 20 şi 30 de ani şi au costat mii de fiorini; dupăce însă tribunalele au trebuit sa recunoască dreptul foştilor iobagi, prin sentinţă validă, posesorii violatori n'au fost condamnaţi şi la despăgubire, deşi dreptul civil obligă pe toţi violatorii de drept la restituirea cheltuelilor de proces, pe cari le cauzează.

O mai invederată dovadă de reavoinţa faţă cu poporul român este, că acolo unde segregările pădurilor şi ale păşunilor s'au făcut între erar, ca proprietar, şi între Români, ca foşti iobagi, guvernul dispune prin oficialii sai, ca folosirea pădurilor să nu i se dee nici pe bani poporului român din localitate, ci să fie vândută altora. Astfel mai ales în munţii Transilvaniei, unde poporul de secole s'a susţinut din prasirea de vite şi din negoţul de lemne, Românii abia se mai pot hrăni, deoarece prin sentinţele date de tribunale în cauzele de segregaţiune nu li s'a dat întinderea de teritor potrivită cu dreptul de folosire ce-l aveau ab antiquo. Anume, în Munţii-Apuseni ai Transilvaniei starea poporului e azi atât de grea, încât mare parte a poporaţiunii e mereu pe cale de emigrare.

Din toate acestea iese invederat la iveală, că guvernul lucrează cu plan şi cu premeditare, ca sa le facă Românilor vieaţa nesuferită în ţara lor şi sa treaca la alţii averile agonisite de dânşii.

Cu ocaziunea despăgubirii regaliilor de exemplu, guvernul a dispus, ca sumele, cari în senzul legilor vechi li-se cuveniau pe cele trei luni cantorale, dela 1 Octomvrie până la 1 Ianuarie, foştilor iobagi, să nu se dee în mânile lor şi să nu se distribue între dânşii, ci să rămână avere comunala, capital, din ale

cărui procente să se acopere o parte din cheltuielile comunei. S'a luat dar o dispoziţiune legală, ca din veniturile unei proprietăţi câştigate prin seculară slujba iobăgească să se împărtăşească, pe nedrept, şi toţi veneticii din comună, precum şi proprietarii, cari au primit la rândul lor despăgubirea pentru drepturile ce le avuseră. Aceeaşi procedere ca şi faţă cu averile grănitereşti.

Pentruca Românii în greaua situaţiune ce li s'a creat să nu se poată ajutà nici ei între ei, guvernul şi legislaţiunea maghiară nici până astăzi, după o vieaţă constituţională de 25 de ani, n'au crezut de cuviinţă a creà o lege privitoare la reuniuni şi întruniri publice, ci a rămas, ca guvernul să iee în privinţa aceasta dispoziţiunile lui potrivit cu cerinţele politicei maghiare militante. Astfel sub pretexte de nimic guvernul a refuzat Românilor încuviinţarea cerută de dânşii spre a înfiinţà reuniuni agricole ori culturale. Ba chiar femeilor române li s'a interzis întrunirea în reuniune pur culturală. In acelaş timp reuniuni de maghiarizare, deci asociaţiuni cu cel mai agresiv scop, s'au organizat şi lucrează sub protecţiunea autorităţilor publice şi întreţin lupta de rasă între deosebitele popoare ale ţării.

Maiestate! Noi Românii nu dorim decât să putem trăì în buna înţelegere cu toţi concetăţenii noştri şi să putem urmà în pace lucrarea noastră culturală şi economică. Pătrunşi de conştienţa trăiniciei şi a incoruptibilităţii neamului nostru, noi am râde de silinţele zadarnice, pe cari guvernul ţării noastre şi societatea maghiară, încurajată de dânsul, şi-le dau spre a ne duce la decadenţa culturală şi economică, pentruca să ne facă accesibili pentru renegarea naţională.

Acţiunea guvernului însă şi a societăţii maghiare produce în mod firesc o reacţiune, care se manifestă în toate sferele vieţii, şi astfel atât monarhia, cât şi patria noastră mai restrânsă, e ţinută în continuă frământare.

Suntem chibzuiţi, Maiestatea Voastră, suntem iubitori de ordine, leali şi îndelung rabdători, dar suntem oameni şi nu se poate să rămânem neatinşi, când în fieştecare zi suntem provocaţi, insultaţi fără de sfieală, loviţi în interesele noastre culturale şi în cele economice, ameninţaţi în existenţa noastra naţională. Dovadă despre această ameninţare e discursul cu care preşedintele a deschis în anul 1883 «Reuniunea maghiară de cultură din Cluj», şedinţa de constituire.

Dovadă încă mai invederata sunt cele 25 puncte compuse de comisiunea de o sută a reuniunilor culturale maghiare, în cari se dă fără de încunjur pe faţă scopul de a maghiarizà tot ceeace nu este maghiar în statul ungar. Văzând reacţiunea produsă de această manifestaţiune nechibzuită la celelalte naţionalităţi, autorii acelor puncte şi-au dat, ce-i drept, silinţa de a ascunde tendinţele reuniunilor prin explicări şi reexplicări: în practica vieţii însă s'a dovedit cu prisos adevărul, că îndeosebi reuniunea maghiară de cultură din Transilvania a fost înfiinţata şi e condusă cu scopul, ca aici în Transilvania elementul maghiar sprijinit de guvern şi de Maghiarii din Ungaria proprie, să absoarbă încetul cu încetul pe Români şi pe Germani în corpul naţiunii maghiare, iar celelalte reuniuni din Ungaria au să lucreze pentru absorbirea Românilor, Slavilor şi Germanilor de acolo.

Dovadă practică e înfiinţarea de şcoale maghiare în comune cu poporaţiune română, cum sunt: Rodna, Bucium ş. a. unde ele nu erau reclamate de nici o trebuinţă, deoarece acele comune aveau şcoalele lor confesionale, conform cu prescrierile învăţământului.

Dovadă faptul, că sub pretextul, ca o mare parte a elementului maghiar din Transilvania s'a românizat, se lucrează cu violenţă pentru remaghiarizarea multor sate române, cărora li se impune renegarea.

Dovadă, în sfârşit, discursul rostit de preşedintele consiliului de miniştri la 7 Februarie 1892 la Timişoara, în faţa alegătorilor săi, cărora le ziceà: «Nézetem szerint a hazában lakó idegen ajkú nemzetiségek assimilására és megnyugtatására leghelyesebb út az, ha a törvényhozás oly intézkedéseket létesit és a kormány oly modon hajtja végre, hogy a külömbözö nemzetiségekhez tartozó honpolgárok ez intézmények oltalma alatt jól érezzék magukat. Tegyünk meg mindent az ország és ennek egyesrészei gyarapodására. Legyen jó, olcsó és igazságos közigazgatás és igazság szolgáltatás, mert ezek segélyével fog minden erőszak nélkül megoldatni a nemzetiségi kérdés, — és ezért ebben a kérdésben ezen utat szándékozik követni a kormány».*)

---

*) Pe româneşte: «După părerea mea mijlocul cel mai bun pentru asimilarea şi liniştirea naţionalităţilor străine din ţeară este, ca legislaţiunea să facă astfel de instituţii şi guvernul astfel să le execute, ca cetăţenii de

Preşedintele consiliului de ministri consideră deci ca străine toate limbile, afară de cea maghiară, şi nu caută în vieaţa statului decât cel mai potrivit mod pentru asimilarea cetăţenilor ce vorbesc în acele limbi străine. In vederea acestei asimilări au să fie create şi executate legile, pentruca să se obţină mulţumirea indivizilor, iar nu a individualităţilor naţionale, cari au să fie ignorate.

Se poate oare, ca să nu se revolte în Români conştiinţa naţională, când ei se văd trataţi chiar de şeful guvernului ca străini şi consideraţi numai drept material de asimilare pentru sporirea poporului maghiar?

Incuragiaţi de guvern şi ajutaţi în toate întreprinderile lor de asimilare, concetăţenii noştri au devenit încetul cu încetul atât de îndrăzneţi şi de intoleranţi, încât nu mai pot suferì nici o manifestare a vieţii naţionale române. Astfel în anul 1891, la Cluj, adunându-se Românii ca să protesteze contra proiectului de lege privitor la azilele de copii, ei au fost atacaţi de către publicul maghiar cu pietri şi insultaţi în cel mai ordinar mod, fără ca autorităţile publice să fi crezut de cuviinţă a intervenì la timp pentru menţinerea ordinii. «Reuniunile maghiare de cultură» nu sunt în adevăr decât organizarea societăţii maghiare pentru cea mai agresivă luptă de rasă, care, dacă nu va fi curmată la timp, nu poate să ducă în ultimele ei consecvenţe decât la cele mai mari nenorociri pentru patrie.

Maiestatea Voastră imperială şi regală apostolică! Prima datorie a cetăţeanului e sinceritatea faţă cu Monarhul şi faţă cu concetăţenii săi, şi Românii au împlinit totdeauna datoria aceasta.

In conştiinţa marilor interese de desvoltare şi de existenţă, cari leagă pe poporul român de monarhie, şi din devotament către Maiestatea Voastră, Românii au primit cu supunere situaţiunea creată prin dualism, ca pe una care nu poate să fie decât trecătoare, şi au suferit cu îndelungă răbdare nedreptăţile ce li s'au făcut în timp de un pătrar de secol. Ei însă n'au încetat niciodată a-şi da silinţa să oprească pe conducătorii statului din calea primejdioasă pe care au apucat.

---

deosebite naţionalităţi să se simtă bine sub scutul acestor instituţii. Să facem totul pentru prosperitatea ţerii şi a părţilor sale. Administraţia să fie bună, eftină şi dreaptă, dreaptă să fie distribuirea justiţiei, pentrucă astfel chestiunea naţionalităţilor se va rezolvà fără nici o violenţă, şi de aceea guvernul are de gând a urmà pe această cale în această chestiune.»

Având în vedere, că «volenti non fit injuria», Românii au protestat totdeauna fără de sfială contra orişicărei calcări de drepturi odată câştigate şi şi-au rezervat în faţa ţării şi în faţa lumii dreptul de revendicare pe timpuri mai priincioase pentru desvoltarea internă a monarhiei.

Toate silinţele pacinice şi toate protestările lor leale au ramas însă zadarnice.

Am arătat în acest memorand al nostru, că uniunea şi inaugurarea ei prin art. de lege XLIII ex 1868 este o desconsiderare a tuturor drepturilor naţionale câştigate de Români, ca element ce compune majoritatea precumpanitoare în vechea Transilvanie, precum şi a tuturor legilor fundamentale, a pragmaticei sancţiuni, care asigurează independenţa administrativă a acestui principat, — perhorescarea deplină a elementului român, — o injurie, atât din punctul de vedere legislativ şi juridic, cât şi din cel politic.

Am aratat, că legea electorală, bazată pe legile timpurilor feudale, este învederată mistificare în ceeace priveşte exercitarea celui mai cardinal dintre drepturile reclamate de spiritul de libertate şi de adevăratul constituţionalism, o înabuşire în formă legală a exprimării voinţei popoarelor: ea despoaie pe majoritatea cetăţenilor ţării şi îndeosebi pe Români de dreptul lor reprezentativ, şi atât prin arondarea artificioasă a cercurilor electorale, cât şi prin volnicia puterii publice, se asigurează, în interesul dominaţiunii de rasă, precumpenirea minoritaţii, de unde urmează, că ţara nu e reprezentata de adevaraţii factori ai popoarelor ei, şi legislaţiunea, dieta, e un falsificat.

Am aratat, că cea mai de căpetenie chestiune de organizare internă, chestiunea naţionalităţilor, a fost rezolvată în mod injust, contra cerinţelor desvoltarii dreptului nostru public şi contra adevăratelor interese de consolidare ale statului. Legii, prin care s'a făcut încercarea de a rezolvà chestiunea aceasta, îi lipseşte baza principiara, care consistă în asigurarea legală a existenţei şi liberei desvoltări a individualitaţii naţionale. Ignorând cu desavârşire individualităţile etnice, cari constituesc statul, legea recunoaşte numai indivizi de deosebită naţionalitate, pe cari îi declară drept o singură naţiune maghiară, pentruca astfel să creeze o bază legală pentru silinţele de asimilare.

Am arătat, că legea aceasta, anume, în ceeace priveşte dispoziţiunile favorabile pentru naţionalităţi, e o literă moartă şi nu se mai ţine seamă de asigurările date din partea puterii supreme pentru libera desvoltare naţională a elementelor ce constituesc majoritatea cetăţenilor.

Am arătat, că art. de lege 42 ex 1868 şi aplicarea lui în practica vieţii sunt, ca legea pentru egala îndreptăţire, o desminţire făţişe a ideii de egalizare naţională, în cuprins şi în forma de aplicare un mijloc legal pentru cultivarea ideii de stat naţional maghiar şi în municipii, despoind pe cât numai se poate pe celelalte popoare de dreptul cetăţenesc municipal.

Am arătat, că acelea dintre dispoziţiunile legilor privitoare la învăţământul public, cari asigurează întrucâtva libertatea de desvoltare culturală a tuturor naţionalităţilor, nu se consideră, nu se respectează; guvernul nesocoteşte dreptul confesiunilor şi al persoanelor private de a înfiinţà şi susţinea din propriile lor mijloace şcoale şi alte aşezăminte de cultură; el refuză autorizaţiunea ceruta de cei ce vor să înfiinţeze asemenea aşezăminte şi supune pe cele existente, în ceeace priveşte învăţământul, unei conduceri maghiarizătoare; el încurajază silinţele de maghiarizare prin subvenţiuni nemeritate, date din fondurile statului, fie învăţatorilor, fie preoţilor, fără de a mai consultà autorităţile competente; el susţine învăţători destituiţi de autorităţile competente pentru abateri grave, dacă ei servesc cauza maghiarismului; el a întrodus corupţiunea chiar în sânul bisericilor şi a atacat simţamântul religionar, care e baza ordinei sociale.

Am arătat, că libertatea cuvântului şi îndeosebi libertatea de presă pentru Români nu există şi că legea de presă e un instrument pentru înăbuşirea exprimării convingerilor.

Am arătat, că legile agrare, revăzute de legislaţiunea ţării, au înlaturat cele mai cardinale dispoziţiuni ale patentei şi că procesele de limitare se trăgănează zeci de ani în paguba economiei şi cu intenţiunea invederată de a favorizà pe posesorii maghiari faţă cu clasa româna muncitoare.

Am arătat, că poporul român e exclus din legislaţiune, din reprezentanţele comitatense, dela oficiile publice, iar limba lui e scoasă din toate sferele vieţii publice şi judiciare.

Am arătat în sfârşit, ca deşi contribue cu averea şi cu sângele fiilor săi pentru susţinerea statului, în schimbul jertfelor

ce aduce statul nu face nimic pentru desvoltarea lui culturală şi economică, ci e oprit chiar de puterea publică a statului în desvoltarea lui culturală şi economică şi întâmpină cele mai mari greutăţi în exercitarea drepturilor de autonomie bisericească şi de liberă asociare.

Maiestatea Voastră!

In timpul dela 1849 până la 1866 Românii au câştigat, întocmai ca celelalte popoare mai înainte asuprite ale monarhiei, un întreg şir de drepturi şi de garanţii pentru desvoltarea lor naţională. Deşi în pactaţiunile dualiste s'a stabilit respectarea acestor drepturi şi asigurarea lor prin legi create în formă constituţională, experienţele făcute în timpul unei vieţi constituţionale de douăzeci şi cinci de ani au produs în inimile Românilor convingerea, că elementele ridicate prin falsa aplicare a formelor constituţionale în fruntea statului nu se ţin de angajamentele luate, nu respectează drepturile acordate de Maiestatea Voastră din plină putere monarhică şi în conformitate cu adevăratele interese de fortificare ale monarhiei, ci consideră drept o chestiune de ambiţiune naţională de a face, ca statul ungar constituţional să iee prin legiferarea şi executarea constituţională tot ceeace ni s'a dat din partea monarhiei austriace unitare. Călcarea angajamentelor supărătoare, ascunderea adevărului asupra relaţiunilor interne, reaua credinţă în formularea legilor şi în aplicarea lor, violentarea în jos şi ameninţarea în sus, au fost proclamate drept axiome de stat în patria noastră mai restrânsă, şi de aceea aici, în ţările coroanei ungare, aşezămintele constituţionale nu servesc spre asigurarea liberului exerciţiu al drepturilor şi spre înaintarea pacinicei desvoltări, ci dau numai unei minorităţi violente şi lărmuitoare putinţa de a asupri majoritatea compusă din elemente muncitoare şi gata în totdeauna să subordoneze interesele lor particulare marilor interese ale monarhiei.

Puşi în faţa acestei situaţiuni, delegaţii trimişi de alegătorii români la conferenţa electorală ţinută la Sibiiu în zilele de 20 şi 21 Ianuarie a. c. s'au văzut siliţi a luà în unanimitate şi următorul conclus:

«Oricât de indispensabilă trebuie să apară pentru fiecare patriot nepreocupat o schimbare salutară, totuş conferenţa faţă cu desvoltarea ce o iau lucrurile se simte constrânsă la dureroasa mărturisire, că nu numai faţă cu regimul, ci şi faţă cu

toţi factorii parlamentari şi-a pierdut încrederea. Ea crede, că sanarea raului ţara nu-l poate aştepta decât numai dela o intervenţie corăspunzatoare a celuialalt factor, a factorului suprem de fapt, a Coroanei, care în poziţiunea sa înaltă, stând peste orice particularism şi ca adevărat reprezentant al intereselor celor mai înalte ale statului, are chiemarea constituţională de a se intrepune cu sacra sa autoritate şi plenitudine a puterii sale, ori de câteori statul ajunge într'o stare în care organismul său este ameninţat chiar în structura sa cea mai internă. Conferenţa susţine deci cu deplină încredere în gloriosul ei purtător, preagraţiosul nostru Monarh, concluzul conferenţelor trecute cu privire la subşternerea unui memorand la tron, şi decide ca acest memorand să se prezenteze fără amânare».

Maiestatea Voastră imperială şi regală apostolică!

Preagraţioase Stăpâne!

Implinind însărcinarea cu care am fost onoraţi din partea oamenilor de încredere ai concetăţenilor noştri Români, ne simţim datori a pune în vederea Maiestăţii Voastre, că comitenţii noştri Români nu sunt numai ei singuri în starea nesuferită asupra căreia am atras prin acest memoriu părinteasca luare aminte a Maiestaţii Voastre.

Dela Porţile de Fer şi până în Laita, din Marea Adriatică şi până în culmile Carpaţilor galiţieni, ţara e frământată de continue agitaţiuni şi cuprinsă de adâncă nemulţumire. Chiar concetăţenii noştri maghiari, văzând zădărnicia silinţelor lor utopice, sunt cei mai agitaţi şi mai nemulţumiţi şi împing mereu spre sguduiri violente.

O politică de stat, care atât în bazele ei, cât şi în scopul ei final, e greşită, nu poate să fie decât desastroasă, atât pentru cei ce stărue în ea, cât şi pentru patrie şi tron. Diametral opusa trecutului milenar şi negând constituţionalismul liberal şi adevărat, politica aceasta trebuie neapărat să producă o generală nemulţumire, care poate să fie înlăturată şi ascunsă un timp oarecare, dar nu poate să fie înlăturată prin paliative, ci creşte pe înfundate şi devine din zi în zi mai ameninţătoare.

Singură înfrăţirea sinceră şi întemeiată pe respectarea reciprocă a intereselor de existenţă şi de desvoltare naţională poate să ducă statul spre consolidarea internă şi spre fortificarea dela care atârna existenţa lui în grelele timpuri prin cari trecem.

Regatul ungar, afară de regatul Croaţia, care se bucură de autonomia ei, are o poporaţiune de vre-o 13.200,000 suflete.

Aproape a patra parte din această poporaţiune, vre-o trei milioane de suflete, sunt Români, aşezaţi în masse compacte în vechea Transilvanie, în Banat, în Arad, Bihor, Selagiu, Sătmar şi Maramurăş, adecă la hotarele orientale ale monarhiei, pe ţărmul stâng al rîului Tisa, în triunghiul dintre Tisa şi Murăş şi între munţii mărginaşi ai Transilvaniei, pe un teritor de vre-o 134,630·54 klm. unde ei fac 60—65% din întreaga poporaţiune. E adevăr neîndoios, că ei se află aici şi că stăpânesc, ca proprietate privată ori comunală, în aproape aceeaşi proporţiune pământul ţării. E adevăr neîndoios, că muncesc pământul acesta şi jertfesc din roadele muncii lor, plătind fel de fel de dări pentru susţinerea statului. E adevăr neîndoios, că dau ca oşteni jertfă de sânge pentru apărarea ţării. E adevăr neîndoios, dovedit prin miile de şcoale, pe cari le-au înfiinţat şi le susţin din propriile mijloace, că ei au conştiinţă naţională şi nu vor să fie luaţi drept nişte indivizi, ci se impun ca popor deosebit, care are aspiraţiunile sale culturale.

E adevăr dovedit prin luptele pe cari le-au purtat în timpul secolelor trecute fără de răgaz şi prin silinţele ce şi-au dat să-şi creeze o clasă conducătoare, că ei au conştiinţă despre importanţa lor etnică, geografică şi politică, îşi cunosc drepturile şi ţin să fie trataţi întru toate deopotrivă cu celelalte popoare conlocuitoare, îndeosebi şi deopotrivă cu poporul maghiar.

A negà aceste adevăruri, a le trece cu vederea, a le nesocotì, a nu voì să le ştì când ele se impun, este o gravă abatere dela cele mai elementare resoane de stat.

Chiar dacă Românii n'ar aveà nici un trecut istoric şi astfel nici o bază legitimă luată din trecutul milenar al statului pentru pretenţiunile lor, chiar şi numai faptul, că ei sunt, voiesc cu toată hotărîrea şi pot mult în anumite împrejurări, e destul motiv politic spre a determinà pe orişicare guvern să ţină seamă de interesele lor legitime. Cu atât mai vârtos trebuie să ţină seamă de aceste interese, când ei nu cer decât ca dreptul public al ţării să nu fie desvoltat contra tradiţiunilor seculare, ca să fie respectate drepturile odată câştigate de dânşii şi să li se asigureze, ca unui popor odată recunoscut ca atare, libertatea de desvoltare.

Şi aceeaş poziţiune, ca Românii, o au şi concetaţenii noştri germani, precum şi cei slavi, în statul ungar: aceleaşi resoane de stat cer, ca sa se ţina seama de interesele lor legitime.

Sistemul inaugurat în anii 1866—1868 n'a ţinut seamă de aceste resoane de stat, şi astfel a fost peste putinţa şi realizarea dorinţei Maiestaţii Voastre de a vedeà pe popoarele ce constituesc statul ungar poliglot ajunse la o mai fericită împreuna vieţuire. Din contra, dupa o vieaţa constituţionala de douazeci-şi-cinci de ani spiritele sunt mai învrăjbite ca ori şi când şi lupta de rasa a fost organizata cu premeditare.

Nu mânaţi de gânduri pornite din egoism naţional, ci cuprinşi de îngrijire patriotica am venit în faţa gloriosului tron al Maiestăţii Voastre. Calea, în care ne aflam, e tot cea aleasă de parinţii, bunii şi străbunii noştri, cari plini de încredere în parinteasca purtare de grije şi în înţelepciunea providenţiala a împăratului lor au varsat totdeauna cu inima veselă sângele lor pentru monarhie şi tron.

Vazând nemulţumirea generală de care sunt cuprinse toate straturile societaţii, şi greutaţile mari ale timpului, Românii au ţinut să caute mângaiere şi îmbarbatare la Maiestatea Voastra, facându-şi datoria de supuşi leali şi sinceri.

Azi, ca totdeauna, convinşi, ca numai prin o sinceră înfrăţire a popoarelor se poate asigurà pacinica desvoltare a patriei noastre, Românii starue în dorinţa, ca în forma legală şi prin concursul factorilor competenţi sistemul de guvernare sa fie reformat în patria noastra astfel, ca sa se asigureze drepturile odata câştigate şi să se ţina seama de interesele legitime ale tuturor popoarelor ce compun statul ungar poliglot.

Staruim deci şi de astadata asupra votului separat subşternut Maiestaţii Voastre din partea deputaţilor şi regaliştilor români din dieta ţinută la Cluj în Noemvrie 1865 şi tragem din nou luarea aminte a Maiestaţii Voastre asupra modului, cum s'au contopit Banatul şi aşa numitele părţi adnexe.

Unitatea monarhiei şi resoanele de stat, cari militează pentru aceasta unitate, precum şi adevaratele interese ale regatului ungar cer imperios, ca toate elementele compunatoare de stat sa se simţa mulţumite şi dispuse a da sângele şi avutul lor pentru întarirea şi apararea patriei comune, iar aceasta nu e cu putinţă câtă vreme drepturile naţionale nu sunt legal recunoscute şi respectate în practica executivă.

Incercarea de a ajunge la consolidarea statului ungar prin asigurarea dominaţiunii exclusive a poporului maghiar s'a dovedit zadarnică şi după opintiri făcute în timp de un pătrar de secol. Nici prin numar, nici prin cultura, nici prin prudenţă politică, poporul maghiar nu s'a ridicat la destula superioritate, ca să poată conduce afacerile patriei comune el singur, fară sprijin din partea celoralalte popoare, ba chiar în luptă cu ele. Ideea de a preface statul ungar poliglot, prin unificarea naţională a elementelor lui constitutive, într'unul naţional maghiar, s'a dovedit ca utopie primejdioasă Astfel actualul stat ungar se prezintă ca o formaţiune, care nu are decât menirea de a susţineà dominaţiunea maghiara cu orice preţ, ajutând pe Maghiari să despoaie pe ceialalţi concetăţeni ai lor şi să facă din roadele muncii săvârşite de alţii un condamnabil lux de aşezăminte naţionale maghiare, pe când alţii sunt lipsiţi de cele mai elementare înlesniri în lucrarea lor culturala.

Salutea monarhiei, a patriei noastre mai restrânse şi chiar a poporului maghiar îndeosebi cere, să se pună capat acestei stări de lucruri şi sa se iee cât mai curând iniţiativa pentru asociarea internă a popoarelor, pentruca, adunaţi cu iubire şi cu încredere împrejurul tronului, să emulam cu toţii întru consolidarea şi fortificarea patriei comune. Astăzi, dupace popoarele au fost învrajbite prin o politica nesocotita şi îndăratnica, numai dela fireasca mijlocire a Maiestaţii Voastre se mai poate aşteptà o asemenea schimbare salutară în vieaţa noastră comuna.

Pătrunşi dar de dorul pacii, de atâta timp pierduta, îngrijaţi de soartea patriei şi plini de încredere în înţelepciunea şi în parinteasca solicitudine a Maiestăţii Voastre, Românii se mângaie cu speranţa, că şi de astădata, ca în atâtea rânduri, se va adeverì tradiţionala lor credinţă, ca vindecarea relelor şi liniştirea inimelor tot dela tron vine, şi în cele din urmă, caci ale monarhului sunt inimele şi inimele sunt plenitudinea puterii.

Ai Maiestăţii Voastre cei mai credincioşi supuşi, comitetul designat de adunarea generală a reprezentanţilor tuturor alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria pentru aşternerea memorandului. Sibiiu, 26 Martie 1892. *Dr. Ioan Raţiu* m. p., preşedinte. *George Pop de Băseşti* m. p., vice-preşedinte. *Eugen Brote* m. p., vicepreşedinte. *Dr. Vasile Lucaciu* m. p., secretar general. *Septimiu Albini* m. p., subsecretar .*)

*) Din «*Tribuna*» 1892, numerii 116—122.

Românii la Viena.

In urma apelului lansat în mod confidenţial din partea comitetului electoral central al partidului naţional-român din Transilvania şi Ungaria, peste două sute de Români de diferite pături sociale şi din diferitele părţi ale statului ungar s'au declarat gata a face drumul la Viena, spre a formà delegaţiunea chiemată să înainteze monarhului memorandul Românilor. Comitetul stabileşte apoi ziua de 28 Maiu n. 1892, ca zi de întrunire a lor în Viena. Unii sosisera cu o zi-două mai nainte la Viena, dar Sâmbăta, în 28 Maiu, erau toţi în Viena, astfel, că sara s'au putut întrunì la cina comună în casina «*Elterlein*».

Pentru primirea la gară şi incartirarea membrilor din delegaţiunea Românilor se constituise un comitet în Viena, compus mai ales din tineri universitari, care comitet a desvoltat o activitate mare pentru a puteà mulţumì pe toţi.

Prezidentul comitetului central electoral român, *Dr. Ioan Raţiu,* s'a prezentat încă Sâmbătă, 28 Maiu, la ameazi, în cancelaria de cabinet a Monarhului, unde a fost primit în mod binevoitor din partea şefului cancelariei de cabinet, a baronului Braun. Auzind însă acesta din gura prezidentului comitetului, că despre ce este vorba, i-a declarat, că afacerea e de natură politică şi din acest motiv audienţa cerută din partea Românilor se poate acordà numai cu consentimentul guvernului unguresc.

Prezidentul Dr. Ioan Raţiu s'a dus atunci la ministrul ungar de pe lângă persoana Maiestăţii Sale, contele Szécsenyi, care i-a acordat audienţă pe ziua următoare, Duminecă, la orele 11, când l-a primit însă numai pentru a-i comunicà, la cererea făcuta, că nu se ţine competent a exoperà dela Maiestatea Sa audienţa dorită, pentrucă la aceasta se cere învoirea întregului guvern unguresc.

Tot pe Dumineca, la orele 9 dimineaţa, erà plănuită, şi a fost convocata în toată forma, şi o adunare a membrilor deputaţiunii române în sala de şedinţe a palatului vechiu municipal (Rathhaus), în scopul de a fi salutată delegaţiunea română din partea vienezilor şi a altor

austriaci, cari simpatizau cu Românii. In frunte se aflau fruntaşii social-creştini Dr. Carol Lueger şi Ernest Schneider, cu alţi consoţi de principii. Când erà însă să se înceapă adunarea, s'a prezentat în sala un consilier de poliţie şi a cerut să i se prezinte lista celor învitaţi la adunare, fără de care listă adunarea nu se puteà ţineà. Şi cum lista nu a putut fi prezentata, pentruca nu erà făcuta, cu toate asigurarile date din partea fruntaşilor social-creştini din Viena, că ea va fi prezentată ulterior poliţiei, adunarea nu s'a ţinut, ci a fost amânată pe ziua următoare, Luni, 30 Maiu, când apoi s'a ţinut în sala dela Elterlein . A deschis'o Ernest Schneider, la orele 10, cu un discurs de bineventare, la care a răspuns Dr. Ioan Raţiu româneşte şi Eugen Brote nemţeşte. In numele coloniei române din Viena delegaţiunea a fost salutată apoi prin rostul tinărului Dr. Sabin Secula, căruia i-a răspuns George Pop de Baseşti. A mai vorbit Dr. Carol Lueger, dupa el deputatul Bianchini (italieneşte), apoi Dr. Vasile Lucaciu şi ţăranul Nicolae Herlea din Vinerea. In urma s'a trimis Monarhului urmatoarea telegramă omagiala:

«*Către Maiestatea Sa imperială şi regală apostolică, Impăratul Francisc Iosif I în Viena, Hofburg. Cei treisute oameni de încredere ai poporului român din Ungaria şi Transilvania, adunaţi Luni în 30 Maiu în casina Elterlein din Viena, îşi permit în numele şi la însărcinarea celor trei milioane conaţionali ai lor a asigurà pe Maiestatea Voastră imperială şi regală apostolică de lealitatea necondiţionată a poporului român şi a rugà pe Maiestatea Voastră de a primì încredinţarea, că noi nu ne vom clătinà în fidelitatea noastră dacă va şi continuà apăsarea exercitată asupra noastră. Dumnezeu să ţie pe Maiestatea Voastră, spre salutea patriei noastre şi spre scutul naţiunei noastre. Al Maiestăţii Voastre prea supus şi prea fidel serv: Dr. Raţiu, preşedinte al partidului naţional român pentru Ungaria şi Transilvania* .*)

Tot Luni, 30 Maiu, sara, s'a ţinut un comers festiv în Prater în onoarea delegaţiunii române. Au parti-

*) Din *Tribuna* , anul 1892, numărul 114.

cipat căpeteniile social-creştinilor şi delegaţiuni ale societăţilor studenţeşti din Viena: germană, săsască, croăţască, slovăcească, sârbeasca şi ceha. Studenţimea română şi colonia româna din Viena erà întreagă de faţă. S'a cântat imnul poporal, nemţeşte şi româneşte, şi s'au rostit vorbiri, iar la orele 3 dimineaţa comersul s'a sfârşit.

Demersurile facute în fiecare zi din partea prezidentului *Dr. Ioan R ţiu,* ca deputaţiunea română să fie primita în audienţă din partea Monarhului, nu au dus la bun sfârşit, din pricina împotrivirii guvernului unguresc, şi astfel memorandul nu a putut fi predat Monarhului, ci s'a predat şefului cancelariei de cabinet a Maiestăţii Sale, baronului Braun, care s'a angajat să-l înainteze Monarhului. Aceasta s'a întâmplat Mercuri, în 1 Iunie n 1892 la ora unu d. a. când Dr. Ioan Raţiu, în cuverta sigilată, a predat memorandul baronului Braun, cu comitiva urmatoare:

*Escelenţă! In numele şi din însărcinarea celor trei milioane de conaţionali români ai mei din Transilvania şi Ungaria îmi iau voie a rugà prea respectuos pe Escelenţa Voastră, să binevoiţi a prezentà Maiestăţii Sale imperiale şi apostolice regale, preagraţiosului nostru împărat şi rege, memorandul subscris de comitetul partidului naţional român din amândouă ţările, despre actuala situaţie a poporului nostru. Totodată rog pe Escelenţa Voastră să dee Maiestăţii Sale asigurarea, că compunerea aces ui memorand şi prezentarea lui la preaînalta curte imperială din Viena a fost rezultatul celor mai serioase conzultări şi că toţi conaţionalii mei, cari au conlucrat la această întreprindere, au fost purtaţi de sentimentele celei mai serioase şi mai nestrămutate credinţe către preaînaltul tron, către persoana sfinţită a preaveneratului nostru monarh şi către iubiţii membri ai asei imperiale. Totodată vă rog, preastimate domnule, să primiţi mulţamitele adânc simţite ale mele şi ale soţilor mei pentru extraordinara bunăvoinţă şi marea bunătate cu care Escelenţa Voastră aţi primit mijlocirea dorinţelor poporului meu la tronul Maiestăţii Sale, pe care Dumnezeu să-l ţină. Cu asigurarea necurmatului şi distinsului meu respect, semnez cu toată supunerea: Dr. Raţiu .**)

*) Din *Tribuna* , anul 1892, Nr. 123.

In 1 şi 2 Iunie membrii delegaţiunii române au plecat spre casă, rămânând în Viena numai biroul comitetului şi cei reţinuţi de afaceri particulare. Cum ştirile despre cele isprăvite la Viena erau contradictorii şi lucrurile nu erau prezentate, mai ales din partea presei maghiare, în lumina cea adevărată, prezidentul *Dr. Ioan Raţiu* s'a văzut îndemnat să dee în 6 Iunie 1892 următorul comunicat:

«Sosind la Viena deputaţiunea naţiunei române în cauza prezentării memorandului la înaltul tron, am făcut paşii receruţi pentru mijlocirea unei audienţe la Maiestatea Sa, preagraţiosul nostru Monarh. Despre procedura urmata în scopul acesta, în presa din Viena şi din Ungaria s'au publicat serii de ştiri şi informaţiuni, cari conţin şi lucruri cari nu corăspund adevărului şi parte erau neesacte. Intre aceste justari presidiul şi-a ţinut de datorie a publicà din Viena, 31 Maiu 1892, o scrisoare, în care a declarat, că presidiul partidului nostru naţional n'a dat nimănui nici o informaţiune despre cele ce s'au petrecut în chestiunea prezentării memorandului şi că ştirile şi corespondenţele ce s'au dat publicitaţii în aceasta privinţa nu stau nici într'o legătură cu presidiul partidului naţional. Adevărul lucrurilor se cuprinde în urmatoarele:

In 28 Maiu a. c. am fost primit în cancelaria cabinetului Maiestaţii Sale, unde cu toata bunăvoinţa mi s'a comunicat, ca fiind cauza noastră de natură politică, audienţa ceruta numai cu învoirea ministeriului ungar se poate obţineà. Dupa aceasta m'am prezentat la Escelenţa Sa ministrul a latere Ladislau Szögyény-Marich, care s'a declarat de necompetent în cauză şi mi-a recomandat sa mă adresez deadreptul la ministrul de interne din Budapesta, ceeace imediat am adus la cunoştinţa cabinetului Maiestaţii Sale, unde am primit inviaţiunea, ca dupăce memorandul nu se poate prezentà Maiestaţii Sale în audienţa, să stăruim, ca acel memorand sa se subştearna prin ministrul a latere. In urma acestei inviaţiuni, în 30 Maiu am voit sa-l rog pe Escelenţa Sa, ministrul a latere, sa binevoiască a primì dela noi memorandul şi a-l subşterne la Maiestatea Sa, în care cauza am fost poftit la Escelenţa Sa pe 31 Maiu între oarele 9—11 din zi.

Prezentându-mă la acest termin am găsit, ca Escelenţa Sa a plecat din Viena. Aducând aceasta împrejuràre la cunoştinţa

cabinetului Maiestaţii Sale, din nou m'am rugat, ca sa binevoiască a primì memorandul şi a-l înaintà pe calea sa la locul destinaţiunii. Şi aşa, în 1 Iunie 1892, la ora 1 d. a. în cuverta sigilata am prezentat memorandul la adresa Escelenţiei Sale, a şefului cabinetului Maiestăţii Sale.

Viena, 6 Iunie 1892. *Dr. Raţiu*.*)

Despre soartea memorandului nu e mult de spus. In starea în care a fost predat baronului Braun, şefului cancelariei de cabinet a Maiestăţii Sale Monarhului, deci sigilat, nedesfacut şi necetit, a fost trimis guvernului ungar la Budapesta, care iaraş în starea aceea, sigilat, nedesfacut şi necetit, l-a trimis şi înmânat prezidentului comitetului central electoral al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria, advocatului *Dr. Ioan Raţiu*, domiciliat în Turda.

Cu atât mai mult ar puteà fi scris însă despre ceice fuseseră cu memorandul la Viena, pentrucă opiniunea publică maghiară, alarmată şi aţâţată de presa şovinistă maghiară, care a considerat pasul Românilor de o tradare de patrie, s'a revoltat în contra lor şi la reîntoarcerea dela Viena pe multe locuri i-a primit cu demonstraţiuni sgomotoase, cu huidueli, cu spargeri de fereşti şi cu alte scene neplăcute. La Turda s'a dat asalt formal asupra caselor prezidentului *Dr. Ioan Raţiu*, cari au fost rău deteriorate, la Şimleu au fost spargeri de fereşti la fruntaşii români, cu scene sgomotoase de stradă, la Arad încăerări de stradà, şi pe alte locuri alte scene neplăcute şi duşmănoase Românilor. Afară de aceasta în contra mai multor advocaţi români, cari au făcut parte din deputaţiunea memorandista, s'au ridicat acuze la camerele advocaţiale din partea colegilor lor maghiari, iar ca coroană peste toate acestea, guvernul a ordonat urmărirea şi confişcarea memorandului, tipărit şi împărţit numai decât după prezentare în mai multe mii de exemplare, în care scop s'au ţinut perchiziţii domiciliare aproape pe la toţi fruntaşii români, şi în cele din urmă s'a ordonat şi darea în judecată a întreg comitetului partidului naţional român, pentru agitaţie, săvârşită prin răspândirea memorandului.

*) Din *Tribuna*, anul 1892, Nr. 119.

Neplăcerile acestea, pe cari le-au avut fruntaşii politici ai poporului român din statul ungar în acele zile de mişcare şi frământare vie naţională, au fost însă din belşug rebonificate cu mulţimea enormă de adrese de aderenţă, felicitare şi încredere, manifestată faţă de ei de toată suflarea românească, dela noi şi de aiurea. Nimic nu puteà să facă mai bine şi mai cu succes închegarea rândurilor în sânul partidului naţional-român din Ungaria şi Transilvania, ca tocmai urmărirea memorandului şi improcesuarea acestui act, care aveà menirea să informeze Coroana despre durerile Românilor şi despre situaţia lor politică în statul ungar! Şi aici deci răul şi-a avut şi partea sa cea bună şi folositoare.

Replica.

La două luni după mergerea Românilor cu memorandul la Viena, pe la finea lunei Iulie 1892, a eşit din tipar *Replica*, pe care studenţii universitari români din Ungaria şi Transilvania au compus-o, ca răspuns la răspunsul studenţilor maghiari dat memorandului bucureştean. Replica s'a tipărit în limba germană, română şi franceză, în 21,000 de exemplare.

Ziarul «*Tribuna* scrià despre ea imediat dupa apariţie următoarele:

Nu putem decât sa aducem laude şi mulţumiri tinerimei pentru modul vrednic cum a redactat-o. Imbraţişând chestiunea româna în toata întregimea ei, fara a negligà nici punctul de vedere istoric, nici pe cel politic, *Replica* sdrobeşte şi nimiceşte desăvârşit toate sofismele şi fanfaronadele, pe cari studenţii unguri, vrednici urmaşi ai parinţilor lor, le gramadisera în raspunsul lor. Incepând prin a se ocupà de originea Românilor şi de etnografia Transilvaniei şi Ungariei, Replica tractează pe rând toate chestiunile cele mari, cari interesează de aproape starea Românilor de sub stăpânirea ungureasca.. Scrisă cumpătat, într'un stil de neasemanată vrednicie, fara cea mai mică violenţa şi totodata cu vigoarea, pe care o da credinţa şi convingerea nestrămutată în dreptatea sfânta a cauzei, *Replica* are frumseţi incomparabile, capitole, cari te mişca pâna în adâncul celor mai intime fibre. Citam astfel pe cele doua din frunte: «*Esenţa chestiunei române*»

şi «*Cătră junimea academică maghiară*», cum şi capitolul final «*Incheiere*».

Câtă demnitate, câta dragoste caldă pentru naţiunea lor au pus deodată cu foarte multă ştiinţa tinerii români într'aceste capitole! Ele încadrează cu colorile râzătoare ale speranţei sombrul tablou pe care-l zugrăvesc faptele istorisite despre apasătoarea stăpânire maghiară. Importantă din toate punctele de vedere, *Replica* este menită la un mare răsunet european. Mişcată şi înduioşată asupra stării noastre prin memorandul bucureştean, putând apoi să-şi dee mai bine seamă despre starea lucrurilor din chiar răspunsul junimei maghiare, opinia publică europeană este acum pusă în poziţiune să cunoască deaproape cu deamănuntul, din exemple faptice, tot aceea ce s'a petrecut, ce se petrece şi ce se pregăteşte la noi împotriva noastră. Nu mai este numai un apel, în care se ating în mod general momentele mari ale chestiunii româneşti, ci este o lucrare detailata, documentată, o istorie completă a suferinţelor noastre, întemeiata pe fapte şi pe mărturisiri irecusabile, fiindcă cele mai multe sunt chiar ale Maghiarilor...»*)

De fapt *Replica* a fost scrisă pe baza *faptelor* cu adevărat întâmplate şi de aceea aveà ascunsă în sine o putere foarte mare de convingere. Au fost înşirate în ea cazuri concrete din domeniul administraţiei, justiţiei, instrucţiei publice, etc., despre nedreptăţi făcute Românilor, cazuri concrete despre neexecutarea legii de naţionalităţi şi despre reua executare a legii electorale, cum şi despre atacurile îndreptate în contra bisericilor autonome române din partea puterii de stat.

Replica erà împarţită în următorii capitoli: 1. Esenţa chestiunii române în Transilvania şi Ungaria. 2. Cătră junimea academică maghiara. 3. Din etnografia şi statistica Transilvaniei şi Ungariei. 4. Fusiunea Transilvaniei cu Ungaria în contra voinţei majorităţii locuitorilor Transilvaniei. 5. Lege electorală excepţională pentru Românii din Transilvania. 6. Legea de naţionalităţi o parodie. 7. Instrucţia publică în serviciul maghiarizării. 8. Subminarea autonomiei noastre bisericeşti. 9. Indreptăţirea Românilor în administraţie. 10. Iustiţia. 11. Tă-

*) Din «*Tribuna* , anul 1892, Nr. 170.

găduirea dreptului de asociere. 12. Prigonirea publiciştilor români. 13. Sălbătăciile jandarmeriei maghiare faţă cu poporul românesc. 14. Sechestrarea averilor Românilor grăniţeri din ţinutul Năseudului. 25. Societatea maghiară. 16. Asuprirea celoralalte naţiuni nemaghiare. 27. Daco-România iredentă şi 18. Incheiere.

Intreaga presă românească şi întreaga opinie publică românească a primit cu cuvinte de laudă munca grea a tinerimii universitare române, pecând presa maghiară nu aveà cuvinte destul de aspre prin cari să condamne aceasta nouă tradare de patrie, săvârşită din partea Românilor. Iar guvernul ţării a împărtăşit şi *Replica* de aceeaşi soarte de care s'a bucurat memorandul: a ordonat urmărirea şi confiscarea ei, iar autorul intelectual al ei, *Aurel C. Popovici*, a fost dat în judecata, cu toate că tinerimea universitară română din Viena, Graţ, Budapesta şi Cluj a declarat, că *ea* a compus Replica, deci ea primeşte răspunderea pentru cele cuprinse în *Replică*. Procurorul şi-a ales însă dintre cei buni pe cel mai bun, dintre cei periculoşi pe cel mai periculos, şi lui i-a intentat procesul de presă pentru agitaţie.

La *Replică* au mai răspuns pe scurt studenţii maghiari, şi a dat un răspuns şi profesorul din Cluj, Moldován Gergely, iar cuvântul din urmă a fost al curţii cu juraţi din Cluj.

Hieronymi despre Români.

Deputatul în dieta ungară, *Hieronymi Károly*, fusese numit president al înaltei curţi de compturi, şi astfel nu mai puteà fi deputat. In 3 Noemvrie 1892 s'a prezentat deci în faţa alegătorilor săi din *Jimbolea* (Banat) pentru a-şi luà rămas bun dela ei. In lunga sa vorbire a atins şi chestia română, vorbind despre memorand şi despre dorinţele Românilor în modul următor:

«...O altă chestiune e *chestiunea de naţionalitate*, pusă la ordinea zilei de concetăţenii noştri români. Vorbind despre această chestiune nu pot să nu-mi expun experienţele mele, câştigate, ce e drept, mai demult, şi nu în Transilvania, ci în Ungaria, în părţile locuite de Români. Stând mai mulţi ani dea-

rândul între Români, am avut ocaziune sa cunosc moravurile, sentimentele şi modul de a gândì al acestui popor şi pe baza cunoştinţelor mele vă pot asigurà, ca nu toţi Românii àu antipatie faţă cu noi, ci dinpotriva, am experiat şi vazut, că unii se numeau cu mândrie cetaţeni ai patriei. La nici un caz nu se poate deci afirmà, ca concetăţenii noştri ne urăsc toţi şi că toţi ne pastrează cea mai mare antipatie.

Mai ştiu apoi, ca în România, vecina noastra, exista un partid, care nu se mulţumeşte cu marele progres ce ţara l-a facut în anii din urmă, progres care pe mine şi pe oricine, care a vizitat România, l-a surprins, ci vrea să extindă hotarele ţării peste tot teritorul unde locuesc Românii, popor, în cântecele caruia Tisa e amintită ca hotar al României. Acest partid are tot interesul să facă pe Europa să creada, că Românii din Ungaria sunt nemulţumiţi cu soartea lor, ca sunt expuşi asupririlor şi celei mai detestabile persecuţiuni. Cumcă firele acestui partid se extind până în patria noastra, aceasta numai acela o va tagaduì, care vrea sa închidă ochii înaintea faptelor evidente. Acest partid extrem şi-a formulat pretensiunile sale în aşa zisul *Memorand al Românilor*. Cererile acestea au de scop în parte covârşitoare sa slabească statul maghiar, să-i paralizeze întreg organismul. Dar a realizà aceea ce ei cer, nu se poate decât cu preţul disolvarii statului maghiar. Incetarea uniunei ardelene, modificarea în mod federalistic a legilor dela 1867, organizarea poporului român şi reprezentarea lui separată pe baze teritoriale: sunt tot pretensiuni, asupra cărora nici nu se discută, şi orice agitare facută în favorul acestor idei, *este tradare de patrie!*

Sunt însa în memorand cereri, cari trebue luate în consideraţiune, pentrucă nu se întreaba, că cine le cere, ci ca drept e oare ce se spune? Astfel e pretensiunea, ca censul electoral să fie revizuit şi ca cercurile electorale să fie împărţite mai bine, mai cu dreptate. Sunt convins, că împarţirea actuala a cercurilor electorale este nedreapta, neechitabilă, iar censul trebue revizuit.

Desigur, că mulţi vor obiecţionà: prin aceasta nu se rezolvă chestiunea de naţionalitate, nu vor fi împăcaţi Românii, ci se va ajunge numai la rezultatul, că câţiva reprezentanţi ai partidului ultraist o sa ajunga în dietă. Onoraţi domni! Apoi nici eu nu cred, ca în chipul acesta o sa fie rezolvată chestiunea naţionalitaţilor, ori măcar şi numai cea română. Merg chiar

mai departe şi afirm, că numai pe cale legislativa nici nu se poate rezolvà chestiunea româna. Sunt convins, ca rezolvarea acestei chestiuni trebue căutata pe teren social şi administrativ. In acest caz chestiunea naţionalităţilor este contopita cu o chestiune socială.

Mare parte dintre Români au aparţinut înainte de 1848 clasei iobagilor, iar clasa privilegiata erà compusa aproape numai din Maghiari. Ca neînţelegerile izvorîte din aceasta stare de lucruri nu au disparut nici după 1848 cu desavârşire, nu e tocmai de mirat, daca ne gândim, că afară de barierele sociale, cetaţenii aceleiaşi ţari mai erau desparţiţi şi prin religie şi limba. Aceste neînţelegeri însa patrioţii români sunt datori sa faca ca să dispară.

Nu mai puţin important rol are întru rezolvarea acestei chestiuni şi administraţia. E în primul rând datoria administraţiei să se îngrijească, ca în ţinuturile locuite de Români sa fie funcţionari, cari să înţeleagă şi vorbească limba poporului, pentrucă o mulţime de neînţelegeri, de încurcaturi şi masuri nedrepte, se nasc tocmai în urma împrejurarii, ca poporaţia nu se poate inţelege cu funcţionarii. E de datoria administraţiei a se îngrijì, ca afacerea fiecarui cetăţean, aparţină el oricărei naţionalităţi, să se rezolve cu dreptate, ca interesele fiecarui cetaţean, fie el Maghiar, fie Român, sa se împartaşeasca de aceeaşi grije şi în fine, ca orişicine, daca are capacitatea ceruta, sa fie primit în funcţiunile statului, fàra considerare, ca la care naţiune aparţine.

Intrucât actuala situaţiune corăspunde acestor cereri îndreptaţite, nu vreau să discut. Cumca acolo, unde administraţia are să lupte şi cu chestiunile naţionale, situaţia e şi mai grea, nu încape îndoială. Dacă nimic altceva nu ar cere reforma administrativă, ea se impune pentru rezolvarea chestiunei naţionalităţilor. Ca la caz de revizuire a legilor electorale, câţiva ultraişti o sa fie aleşi deputaţi pentru dieta, lucrul acesta nu trebue să ne reţină dela savârşirea reformei necesare, pentruca deşì ar fi de dorit, ca partide, cari voesc disolvarea statului, sa nu existe în ţara, totuşi dacă există vreunul şi este aşa de tare, că poate alege deputaţi pentru dietă, atunci mai bine e sa stam în faţă cu reprezentanţii oficioşi ai partidului, decât sa oprim acest partid să-şi arete vederile sale la locul competent... *)

*) Din «*Tribuna*», anul 1892, Nr. 239.

Declaraţiile acestea ale politicianului Carol Hieronymi sunt întru atâta de importanţă pentru noi, întrucât rostitorul lor nu peste mult a fost numit ministru de interne al Ungariei, în care calitate a sa nu a căutat sa realizeze barem în parte ideile al căror aderent s'a declarat a fi, ci rezolvarea chestiei române a crezut că o face bine şi cu succes durabil dacă *disolvează partidul naţional român* din Transilvania şi Ungaria, prin ordin ministerial, cum se va arătà la alt loc, în mod amănunţit.

Conferenţa a şasa naţională în Sibiiu.

Agravându-se situaţia tot mai mult, comitetul central electoral al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria s'a văzut îndemnat să convoace conferenţa delegaţilor alegătorilor români la Sibiiu, pentru a-i cere avizul şi îndrumările. Terminul pentru întrunirea acestei adunări extraordinare se pusese pe 27 Iunie (9 Iulie 1893) şi zilele următoare, iar ca scop erà indicat în convocarea comitetului, datată din 5 Iunie n. 1893, datorinţa comitetului *de a raportà adunării despre lucrările săvârşite până aci*. In 4 Iulie n. comitetul s'a vazut însă necesitat a amânà ţinerea conferenţei, până la alt termin, fiindcă primarul oraşului Sibiiu a încunoştiinţat comitetul în 2 Iulie, că ţinerea adunării *nu se permite*. Comitetul a înaintat recurs în contra opririi conferenţei, încă în 4 Iulie n. iar tot în 4 Iulie n. a fost încunoştiinţat comitetul din partea primarului oraşului Sibiiu, că acum *se permite* ţinerea adunării, însă pe lângă următoarele condiţiuni: Localul în care se va ţineà adunarea să fie adus din bună vreme la cunoştinţa autorităţii locale; supuşii străini să nu fie admişi în sală şi să se reţina şi pe strada şi în localuri publice dela demonstraţiuni; presidiul să primească responsabilitatea, că concluze se vor luà numai asupra obiectelor puse în ordinea de zi şi că nici un orator nu va comite digresiuni contrare statului şi legilor; presidiul să fie responsabil pentru buna ordine; întrarea în conferenţă să o aibă numai cetăţeni ungari, majoreni şi *verificaţi ca delegaţi ai adunării;* despre Memorand› şi procedura

penală începută pentru el în conferenţă să nu se discute.

In contra restrângerilor acestora s'a dat asemenea recurs din partea comitetului, care în 7 Iulie n. 1893 a convocat de nou conferenţa naţională extraordinară la Sibiiu, acum pe *23 Iulie nou* şi zilele următoare, în scopul ca să delibereze asupra mai multor chestiuni de cea mai mare importanţă pentru cauza poporului român din patria noastră .

Conferenţa s'a ţinut şi a decurs în bună ordine. La ea au participat aproape toţi delegaţii cari au fost participat la conferenţa premergătoare, apoi mai mulţi delegaţi noi, şi în urmă şi alt public, în mare majoritate ţărani din jurul Sibiiului, asemenea şi ‹o lume frumoasă şi elegantă de doamne şi domnişoare cum se spuneà într'un raport de ziar din acele zile. A fost cea mai frumoasă şi cea mai impunătoare adunare românească, care a impus mult şi raportorilor dela ziarele maghiare.

Conferenţa a fost deschisă la oarele 10 şi un sfert prin presidentul comitetului, *Dr. Ioan Raţiu*, cu următoarea vorbire:

«Domnilor!

In numele comitetului central electoral exmis de conferenţa generală ţinută în anul trecut vă zic un calduros bine aţi venit» şi vă aduc cea mai cordiala mulţamită, pentruca în urma apelului nostru v'aţi întrunit în conferenţa de astăzi, ca reprezentanţi ai alegătorilor români din Ungaria şi Transilvania.

După suferinţe şi lupte neobosite de mai multe veacuri, Românii în anul 1848, însufleţiţi de spiritul timpului de atunci şi conştii de drepturile omeneşti şi cetăţeneşti ce li-se cuvin, s'au proclamat pe sine de naţiune de sinestătatoare şi egalîndreptaţită cu celelalte două naţiuni conlocuitoare, şi au depus pe câmpul libertăţii jurământul solemn, ca nu se vor lăpădà niciodată de limba şi naţionalitatea româna şi că vor fi pururea credincioşi gloriosului lor domnitor.

Timpuri grele şi furtunoase au urmat în acei ani epocali şi Românii au dat cea mai strălucita dovadă, că se ştiu luptà cu vitejie pentru tron şi patrie, cum şi pentru drepturile de sute de ani reclamate. Abia 15 ani mai târziu, după repeţite staruinţe ale clerului şi poporului nostru, în urma evenimentelor dintre

anii 1860 şi 1864, legislaţiunea ţării, prin articolul de lege despre egala îndreptăţire a naţiunei române şi a confesiunilor ei şi prin articolul de lege despre folosirea celor trei limbi ale patriei, a ridicat la valoare de lege justa şi seculara dorinţă a Românilor. Pe baza acestor legi limba română erà recunoscută de limbă parlamentară şi de limba oficioasă la toate tribunalele şi la toate diregatoriile din ţară, deopotrivă cu limba germană şi maghiară, iar naţiunea româna erà recunoscută de egalîndreptaţită cu celelalte două popoare din patrie şi pusă în folosinţa drepturilor ei.

Românii din Ungaria, în urma diplomei dela 1860, asemenea se bucurau de drepturi politice şi de o desvoltare liberă naţională, în şcoala şi biserica, şi ocupau oficii publice şi mai multe posturi cardinale.

Maghiarii folosindu-se de catastrofele venite între anii 1865—67 peste imperiul austriac, reuşiră a stabilì un sistem de guvernare, care dupa decretarea uniunei necondiţionate a Transilvaniei cu Ungaria ameninţă cu nimicire totală desvoltarea naţionala a popoarelor nemaghiare.

Poporul român în decurs de 28 de ani n'a încetat a reclamà drepturile cari i se cuvin, şi cu deosebire autonomia Transilvaniei. Ablegaţii români din dieta feudală, ţinută la anul 1865 în Cluj, denegând a se dimite la pertractarea uniunei, au cerut relegarea chestiunii privitoare la uniunea Transilvaniei cu Ungaria la o dietă ardeleană, convocată pe o bază corespunzatoare, atât diferitelor interese ale ţării, cât şi dreptului public ardelenesc, restituit prin preaînalta diplomă împarătească din 20 Octomvrie 1860, amplificat şi recunoscut din nou prin articolul I de lege din anul 1863, şi au cerut sancţionarea legii electorale din anul 1864 şi pe baza ei redeschiderea dietei transilvane.

Tot acestea drepturi le-au reclamat Românii ardeleni cu petiţiunea subşternuta la înaltul tron în 30 Decemvrie 1866, din însărcinarea alor 1493 fruntaşi ai poporului român apăsat.

Decretându-se uniunea necondiţionată, Românii ardeleni, cu considerare şi la legea electorală pentru Transilvania, cu un cens îndoit şi întreit mai mare decum este cel din Ungaria, considerând ca pe baza acestei legi, care este o insultă în contra Românilor, participarea la alegere le este imposibilă, — au fost siliţi în conferenţa din anul 1869, ţinută în oraşul

Mercurea, să recunoască de necesitate absolută resistenţa pasivă faţă de legislaţiunea din Budapesta şi faţă de alegerile dietale.

Aceasta atitudine a Românilor ardeleni faţă cu dieta din Budapesta s'a susţinut de cătră toate conferenţele naţionale, convocate tot la trei ani, înainte de alegerea deputaţilor dietali.

O mică minoritate a Românilor, aşà numiţii activişti moderaţi, cari în speranţa, că le va succede a mijlocì, ca factorii politici dela putere să nu rămână nesimţitori faţă de întemeiatele şi justele postulate ale Românilor, precum ştim, au participat la desbaterile dietei de încoronare, dar văzând că nu le succede a mijlocì împlinirea nici unuia din postulatele Românilor, au părăsit dieta din Budapesta şi la anul 1881 au primit şi aceştia programul naţional stătător din 9 puncte, şi aşa întreg poporul românesc, prin delegaţii săi, cu unanimitate a hotărît a continuà lupta până va fi încununată de izbânda de Români dorită.

Românii din Ungaria, conform programului naţional, au adoptat politica activităţii la alegeri, şi cât le-a fost cu putinţă au participat şi la legislaţiunea ţării, unde au relevat cu toata bărbăţia acele gravamine ale poporului românesc, cari sunt descrise în memorandele noastre. Deputaţii români din Ungaria numai atunci au încetat aşi ridicà vocea lor bărbătească şi patriotica în parlamentul ţării, când din cauza ne mai auzitelor abuzuri, ilegalităţi şi corupţiuni, comise la alegerile de deputaţi, li s'au închis uşile parlamentului.

Din experienţele făcute în restimp de 25 de ani Românii s'au convins pe deplin, că sistemul de guvernare tot mai mult se razimă pe exclusivitatea de rasă, că maghiarizarea se consideră de axiomă de stat, că legea aşa numită a naţionalităţilor nu se observă, ci prin legi ulterioare neîncetat se schimbă şi se face iluzorie cu totul. S'au convins mai departe, că prin legea pentru azilele de copii şi prin alte legi şi ordonanţe, autonomia garantată pentru şcoalele şi bisericile confesiunilor noastre din an în an tot mai mult se vatămă.

Faţă cu această situaţiune deplorabilă, Românii din Ungaria şi Transilvania, întruniţi prin delegaţii lor în conferenţa generală, ţinută în 20 şi 21 Ianuarie n. a anului trecut, s'au văzut siliţi a luà în unanimitate şi următorul concluz: «Oricât de indispensabilă trebue să apară pentru fiecare patriot nepreocupat o schimbare salutară, totuşi conferenţa, faţă cu desvoltarea ce

o iau lucrurile, se simte constrânsă la dureroasa mărturisire, că nu numai faţă cu regimul, dar şi faţă cu parlamentul ţării şi-a pierdut încrederea. Conferenţa a fost silită mai departe a constatà, că sanarea răului ţara nu o poate aşteptà decât numai dela o intervenţiune corespunzătoare a factorului suprem, care este Coroana, deci conferenţa susţine concluzul conferenţelor trecute cu privire la subşternerea unui memorand la tron şi decide, ca acest memorand *să se prezenteze fără amânare.*»

Dar durere, guvernul din Budapesta s'a pus între Coroană şi mandatarii poporului românesc, zădărnicind stăruinţele noastre de a ne prezentà la treptele preaînaltului tron şi a arătà iubitului nostru Monarh situaţia insuportabilă, care s'a creat credincioşilor săi Români sub stăpânirea constituţionalismului maghiar.

Dacă consilierii Coroanei şi-au împlinit ori nu datorinţa când au împedecat un popor pururea credincios de a se apropià de treptele tronului şi a-şi descoperì cu cea mai mare încredere plângerile şi durerile sale, lăsăm să judece lumea întreagă. In loc de a fi fost sprijiniţi de guvern şi legislaţiune în nobilele noastre stăruinţe, ura veche nutrită în contra Românilor, din cauza atitudinei lor politice, prin mergerea noastră la Viena şi prin demascarea fărădelegilor, cari consumă vaza şi puterea statului, a luat dimensiuni şi mai mari. Presa şovinistă maghiară s'a aruncat asupra deputaţiunei însărcinate cu ducerea memorandului cu o furie nedeamnă de poporul maghiar, şi această duşmănie propagată zi de zi în contra noastră a avut de rezultat natural actele barbare şi brutale din anul trecut.

Ceeace Maghiarii adorează şi preamăresc la fiii lor, ca pe cele mai mari virtuţi cetăţeneşti: iubirea de limbă şi iubirea de neam, la noi, la nemaghiari, aceste virtuţi, cari culminează în nizuinţa la o vieaţă şi desvoltare naţională, sunt considerate de crime şi ameninţate cu cele mai aspre pedepse.

Iată pe scurt, domnilor, luptele noastre de 44 de ani, iată situaţiunea în care ne aflăm şi care pe zi ce merge se tot agravează.

Fac apel la patriotismul şi iubirea D-Voastră de neam, ce însufleţeşte pe tot Românul, şi vă rog, ca cu dragoste frăţească să vă consultaţi şi să chibzuiţi cele mai potrivite mijloace, prin cari să putem desvoltà o activitate şi mai intensivă, ca aşa încet cu încetul să ne apropiem tot mai mult de realizarea aspiraţiunilor noastre.

Ce se ţine de noi, membrii comitetului exmis de D-Voastră, vă asigurăm, că deloc nu suntem îngrijaţi de viitorul ce ne aşteaptă.

Conştiinţa noastră ne spune, că ne-am făcut datorinţa, şi D-Voastră ştiţi, că n'am părăsit pe nici un moment terenul legal. Şi dacă cu toate acestea ideea de stat maghiar va cere şi dela noi jertfe, cari nu se pot justificà, nici prin legile umanitare, nici prin cele pozitive, rezoluţi suntem chiar şi noi cei mai înaintaţi în etate a aduce orice jertfă şi a îndurà orice suferinţă pentru neamul românesc. Ştim noi foarte bine ce însemnătate şi urmări a avut pentru Maghiari Kuffstein şi alte localitaţi cu asemenea chemare, şi foarte bine ştim noi, că nu prin persecuţii şi terorism se poate câştigà un popor, care totdeauna a fost cel mai puternic razim al tronului şi al statului. Spiritul naţional, în năzuinţa sa de a ajunge în usuarea drepturilor de atâteaori reclamate, este astăzi atât de tare desvoltat la popoarele nemaghiare, încât nu este putere lumească, care să-l poată înabuşì, şi orice încercare de a-l ţineà momentan înabuşit va fi zadarnică, căci acel spirit ca un torent va isbucnì de nou şi se va manifestà cu o putere însutit mai mare, decât mai nainte. Da, căci ca cetăţeni liberi şi egal-îndreptăţiţi, şi mai presus de toate ca Români şi numai ca Români voim să trăim şi să murim în aceasta scumpă a noastră ţară.

După cari am onoare a declarà conferenţa extraordinară de deschisă.»*)

Se face constituirea biroului conferenţei în modul următor: prezident Dr. Ioan Raţiu, viceprezidenţi George Pop de Băseşti şi Dr. George Popoviciu, protopop, notari Aurel C. Popovici, Const. Lucaciu, Dr. Stefan Petroviciu, Dr. Demetriu Ciuta, Dr. Stefan C. Pop şi Dr. Silviu Moldovan.

Pentru verificarea delegaţilor noi se alege o comisiune compusă astfel: Coriolan Brediceanu, Alexandru Lebu şi Eugen Brote.

Secretarul prim al comitetului central electoral, *Demetriu Comşa*, ceteşte apoi raportul general al comitetului, despre activitatea sa dela ultima conferenţă încoace. E următorul:

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1893, numărul 152.

Onorabila adunare! Domnilor delegaţi!

Numai momente de o importanţă de prima ordine ne-au putut silì să vă învitam la întrunirea de faţă, într'un timp când partea cea mai mare a poporaţiunii e cuprinsă de lucrările secerişului. Am socotit însă, că pe de-oparte am comite o greşală când nu am da reprezentanţei poporului român ocaziune a se pronunţà în situaţia politică actuală, iar pe de altă parte eram convinşi, că aleşii poporului nostru, cari constituesc aceasta strălucită adunare, sunt în toate împrejurările gata a aduce cele mai mari jertfe pentru binele naţiunii şi al patriei.

Vă convocasem, domnilor delegaţi, pentru un termin mai potrivit, pe ziua de 27 Iunie (9 Iulie n.), însă guvernul şi organele sale administrative au oprit ţinerea adunarii, pentru a o concede mai în urmă sub unele condiţiuni, cari nu puteau fi acceptate de noi. Socotind şi una şi alta din ordonanţele date în contrazicere cu legea, am protestat în contra amândurora şi am convocat o noauă întrunire, cea de faţă.

Domnilor delegaţi! Primind noi mandatul cu care ne-aţi onorat la întrunirea D-Voastre din urmă, la 9/21 Ianuarie 1892, când a-ţi ales acest comitet central, ne-am dat pe deplin seamă de răspunderea cea mare ce o luăm asupră-ne şi de greutatea situaţiunii politice în care ne aflăm. Am înţeles numai decât, că naţiunea şi patria cer dela noi o lucrare săvârşită cu multă abnegaţiune. Ne-am angajat la această lucrare, şi dacă rezultatele ei nu vor corespunde în toate privinţele aşteptărilor D-Voastre, vă rugăm să fiţi convinşi, că am căutat să susţinem cauza noastră naţională şi binele patriei cu toată inima şi din tot sufletul.

D-Voastră, domnilor delegaţi, ne-aţi însărcinat să reprezentăm şi să propagăm interesele naţionale ale poporului nostru şi să întreprindem totul ce ar recere aceste interese şi stă în consonanţă cu legile ţerii. Indeosebi ne-aţi însărcinat să ne ocupăm de completarea organizării partidului naţional; să organizăm în municipii o opoziţiune activă naţională; să facem în marginile legii toate cele de lipsă, ca principiul pasivitaţii la alegerile dietale să fie strict observat de cătră alegătorii români; ne-aţi pus la inimă să ne îngrijim de orientarea opiniunii publice în patrie şi în străinătate şi să publicăm un memorand, care să desluşească din temeiu, atât situaţiunea noastră, cât şi aceea a patriei; în sfârşit ne-aţi demandat, ca fără amâ-

nare să prezentăm Coroanei memorandul, a cărui subşternere se hotărîse prin conferenţele anterioare.

Tocmai un an şi jumătate s'a împlinit de când am primit noi să executăm hotărîrile D-Voastre. In acest scurt timp nici că erà cu putinţă ca să putem săvârşì toate aceste, aşa precum am fi dorit cu toţii, şi nici n'ar fi fost nevoie să vă convocăm pentru a vă raportà despre activitatea noastră în decurs de 18 luni, dacă evenimentele nu s'ar fi precipitat şi nu s'ar fi creat situaţia politică actuală, prin curentele unui şovinism desfrânat, de care este stăpânit guvernul ţerii.

In ceeace priveşte completarea organizării partidului naţional român, s'a făcut tot cât a fost cu putinţă în acest scurt timp şi cât au permis împrejurările politice îndeobşte şi cele locale îndeosebi. Avem comitete bine organizate în cele mai multe părţi ale ţării, avem aproape în toate cercurile electorale oameni de încredere ai partidului, cari cu mult zel şi abnegaţiune propagă afacerile partidului. Disciplina în partid se întăreşte tot mai mult. In urma unei mişcări mai vii politice spiritul naţional se afirmă tot mai tare şi toate acestea iarăş contribuesc la strângerea rândurilor şi la o consolidare a organismului întreg. Cele 43 adunări de protestare, convocate în decursul acestei primăveri, în contra politicei bisericeşti a guvernului, dau şi ele o dovadă despre un progres faţă cu trecutul în această direcţie.

Organizarea unei opoziţii naţionale în municipii de abià a putut fi începută prin candidări naţionale cu ocaziunea alegerilor suplementare. In unele părţi partidul naţional a învins, în altele el a fost frânt prin abuzul de putere al organelor administrative şi prin măsurile de violenţă aplicate din partea stăpânirii.

Incât pentru alegerile la parlamentul ţerii putem susţineà, că alegătorii români nu s'au prezentat în decursul celor doisprezece ani trecuţi atât de solidari ca de astădată. Afară de un singur cerc electoral în Transilvania, alegătorii români au proclamat peste tot locul principiul pasivităţii şi n'au luat parte la alegeri. Alegătorii singuratici rătăciţi, — şi de aceştia mai puţini ca în alte perioade premergătoare — au fost loviţi de indignarea generală a Românilor şi şi-au atras dispreţul tuturor.

Firea lucrurilor a adus cu sine, ca mai mult decât toate acestea să ne preocupe hotărîrea D-Voastre unanimă de a pre-

zentà la înaltul tron memorandul. Importanţa acestui act se poate judecà astăzi şi mai bine ca în trecut. Ea trece peste marginile strâmte ale vieţii noastre naţionale, străbate interesele ţerii şi ale monarhiei întregi şi a ajuns a fi discutată şi apreciată în lumea europeană.

Cu toate stăruinţele noastre însă n'am reuşit să prezentăm Maiestăţii Sale memorandul, dar n'am reuşit nici ca acest memorand să ajungă a fi supus hotărîrilor Maiestăţii Sale imperiale şi apostolice regale. Iată cum s'au petrecut lucrurile:

Dupăce pe temeiul elaboratelor din trecut s'a stabilit textul definitiv al memorandului, comitetul a adresat un apel cu deosebire domnilor membri ai conferenţei naţionale, ca întru ridicarea solemnităţii să asiste la prezentare. La 28 Maiu a. tr. erau la Viena trei sute de cetăţeni români, gata a însoţì comitetul la actul prezentării memorandului. Excelenţa Sa, baronul Braun, ministrul de stat şi şeful cancelariei de cabinet al Maiestăţii Sale, a declarat dela început, că acordarea unei audienţe la Maiestatea Sa n'ar întimpinà nici o piedecă, însă supuşi ungari fiind şi având şi o afacere politică, în sens constituţional s'ar recere pentru încuviinţarea audienţei şi consimţământul guvernului unguresc. Ministrul ung. a latere din Viena s'a declarat incompetent de a se pronunţà, iar demersurile noastre pentru obţinerea audienţei au trebuit să rămână zadarnice pe cât timp piedeca nu se puteà delăturà.

In urma acesteia am căutat, ca să prezentăm Maiestăţii Sale memorandul pe calea ministrului unguresc a latere, însă dl ministru când aveà să iee în primire actul a trebuit să plece din Viena. Şi astfel nu ne-a rămas decât să înaintăm pe lângă o adresă specială şefului de cancelarie a cabinetului memorandul, cu rugarea, să-l prezinte pe calea sa Maiestăţii Sale.

Ministrul de stat Braun a luat în primire şi adresa şi memorandul.

La 26 Iulie n. 1892 domnul fişpan al comitatului Sibiiu a trimis la adresa prezidentului o hârtie, datată din Sibiiu 24 Iulie 1892, prin care se remite memorandul şi cu provocare la un ordin ministerial din 22 Iulie 1892 nr. 477 ne încunoştiinţează, că dl ministru regesc de interne «*nu se simte îndemnat a aşterne la locul mai înalt acest memorand, redactat de singuratici, fără de nici un fel de mandat acceptabil, pentrucă nici pe cei subscrişi, nici pe cei cari au figurat ca deputaţiune nu-i con-*

sideră ca legal îndreptățiți a păşì sau a procede în numele sau ca reprezentanți ai poporului din Ungaria cu graiu românesc».

Din atitudinea guvernului maghiar în întreagă această afacere este evident, că el şi-a dat toate silințele, validitând considerațiuni constituționale, ca poporul român să nu poată da față cu capul statului. Şi după ce silințele sale au fost încoronate cu succes, a dovedit prin procederea sa, că nu se simte destul de tare şi îi este teamă a supune hotărîrii Maiestății Sale împăratului-rege plângerile Românilor cuprinse în memorand. Dacă acest guvern s'ar simțì tare, dacă conştiința sa politică ar fi curată, fără îndoială, că nu numai n'ar împiedecà poporul român să se prezinte înaintea Monarhului, ci din contră, recunoscând lealitatea şi patriotismul acestui popor, i-ar uşurà calea şi i-ar reclamà chiar intervenția Coroanei, care este adevăratul depositar al intereselor celor mai înalte ale statului.

Politica maghiară nu s'a mulțămit însă numai cu aceste succese ale guvernului, ci a dat losinca, că în contra «memorandiştilor» să se pornească o prigonire, unică în felul ei şi sistematică. Presa maghiară, purtată de un spirit şovinist, a început a agità în modul cel mai brutal şi lipsit de conştiință, dar neconturbată de nici un procuror al statului, în contra națiunii române. Această agitare a presei a provocat scenele turbulente şi sălbatice dela Turda, Şimleu şi Arad, scene, pe cari presa maghiară le-a cualificat drept «expresiuni ale patriotismului». Barbariile comise cu aceste ocaziuni, atacurile contra averii şi vieții unor cetățeni pacinici, sunt îndeosebi cunoscute.

Față cu acestea guvernul nu numai că n'a cerut pedepsirea meritată a turburătorilor, a destrăbălaților, ci nici macar cercetare în contra lor nu s'a întrodus. Dimpotrivă, parte din propria sa inițiativă, parte împins de curentul şovinist dominant, guvernul a mobilizat procurorii din toată țara şi a pornit un şir nesfârşit de procese politice şi criminale ordinare în contra Românilor. Această goană se face fără privire la principiile de drept, de constituție şi de libertate. Patenta absolutistică de presă, întrodusă la 1852, pe când Transilvania erà în stare de asediu, şi susținută şi astăzi în vigoare de guvernul poreclit liberal, nu le oferă destule măsuri draconice pentru a trage înaintea juraților maghiari pe Românii patrioți. Drept jertfă a acestei goane începute a căzut un valoros şi iubit coleg al nostru, Dr. Vasile Lucaciu, care se află în temnița ordinară din

Sătmar, unde e deţinut sub povara rigoarei ce se aplică numai unui criminal ordinar. După experienţele de până acum în curând îi vor urmà şi alţii, căci lung e şirul acelor bărbaţi, cari se vad astăzi urmăriţi de procuratura regeasca. Şi noauă, trimişilor D-Voastre, membri ai subsemnatului comitet, ni s'a făcut onoarea de a fi rangiaţi în acel lung şir.

Faţă cu aceste neîndreptăţiri, agitări şi provocări din partea contrarilor noştri politici, cari şi-au pierdut rostul, noi am propagat moderaţiunea şi am căutat să ferim poporul român dela fapte nechibzuite. Am suferit şi vom suferì neîndreptăţirile, am respins cu demnitate provocările şi ne-am ferit să cădem în cursele agitărilor. Una am urmărit-o însă în toate împrejurările: ca să rămânem în deplină concordanţă cu sentimentele poporului nostru şi ca lumea să fie tot mai mult şi mai bine informată despre situaţiunea noastră de aici. Dacă guvernul maghiar ne-a tăiat calea care duce la supremul ocrotitor al statului, dacă acel guvern şi-a folosit puterea sa pentru a nici nu permite, ca Maiestatea Sa imperiala şi apostolică regală să ia cunoştinţă despre cele mai legitime ale noastre gravamine, — lumea civilizată trebuià să aibă cunoştinţă despre aceste şi despre toate măsurile violente aplicate de politica maghiară contra desvoltării noastre naţionale.

Din aceste puncte de vedere am aflat necesar, ca însuşi actul prezentării memorandului să decurgă în mod solemnel. Populaţia vieneză şi mai mulţi reprezentanţi marcanţi ai diferitelor popoare din monarhia noastră, precum şi o mare parte a tinerimii dela universitatea din Viena, au ţinut să-şi arete simpatiile pentru poporul român. Şirul festivităţilor aranjate de reprezentanţi ai Vienei şi ai universitarilor, atingerea membrilor deputaţiunii române cu reprezentanţii altor popoare, au contribuit şi ele la lărgirea cercului, care are cunoştinţă despre situaţiunea noastră. Presa vieneză nu poate decât să se ocupe zilnic de cauza Românilor. Din ce în ce cercurile, cari trebuiau să discute această cauză, deveneau tot mai largi. Daca vedem în sfârşit, că organe de presă de talia lui «Times , «Standard», «L'Independance Belge», «Allgemeine Zeitung» (München), «Journal dés Debats», «Kreuzzeitung», «La République Française» şi altele, nu numai că nu pot să ne treacă cu vederea, ci trebue sa revină din nou la discuţiunea chestiunii române, putem afirmà, fără să ne măgulim, că această

chestiune a ajuns în toată forma înaintea forului opiniunii publice europene.

Prin publicarea memorandului nu numai ca am satisfăcut unei hotărîri a D-Voastre, ci prin răspândirea lui în multe mii de exemplare am contribuit în mod însemnat la orientarea opiniunii publice despre noi. In această direcţie am fost sprijiniţi şi ajutaţi de brava tinerime universitară română, care în *Replica* sa către studenţii universitari maghiari a cuprins o mulţime de acte şi dovezi publice pentru urmărirea şi apăsarea neamului românesc din Ungaria şi Transilvania.

Congresele de pace internaţionale şi ele s'au simţit îndemnate a se ocupà de chestiunea noastră, şi nu în defavorul nostru. Este datorinţa noastră, de care aşa credem, nu ne putem dispensà, a constatà aici, că în toată calea activităţii sale acest comitet a fost însoţit de cele mai măgulitoare manifestări de aprobare din partea poporului român. Multe sute de adrese de aderenţă, acoperite cu mii de iscălituri, au sosit la adresa comitetului, şi nu exagerăm când susţinem, că întreg poporul român e cu noi.

Erà cu neputinţă, ca procederea atât de ilegală a guvernului şi excesele atât de brutale ale societăţii maghiare să nu producă şi la fraţii noştri din regatul vecin o adâncă impresie. Din ce în ce mai mult a crescut dincolo de munţi interesul pentru soartea noastră şi cetăţenii capitalei României, întruniţi astăvară în număr de 30,000, şi alte numeroase adunări în oraşele de provincie, au protestat contra barbariilor comise în contra noastră şi şi-au exprimat simpatiile pentru noi. Dar şi dela alte popoare şi din alte ţeri am primit adrese de recunoştinţă pentru atitudinea poporului român.

Tot în consonanţă cu vederile exprimate de conferenţele noastre naţionale, acest comitet a căutat să vină în atingere mai deaproape şi cu popoarele nemaghiare din Ungaria, cu Slovacii, Sârbii, Germanii şi Rutenii, pentru ca toate aceste popoare, deopotrivă apăsate, să păşească solidar cu noi contra politicei de maghiarizare. Negocierile în această direcţie, începute astăiarnă între reprezentanţii acelor naţiuni şi noi, au ajuns la o perfectă înţelegere.

Alianţa aceasta a naţionalităţilor nemaghiare, întemeiată pe principiul egalei îndreptăţiri şi al intereselor comune, e atât de firească, încât ea dela sine se va desvoltà şi întărì. Ne-am simţit datori a o luà în programul activităţii noastre, fiindcă politica de

rasă, inaugurată şi propagată cu un zel bolnăvicios, a adus patria noastră la marginea prăpastiei. Sistemul politic, în formă cum se aplică astăzi, în contra căruia am protestat noi totdeauna, nu se mai poate susţineà. El a venit cu sine însuşi în contrazicere şi opera distrucţiunii progresează pe zi ce merge. Şi cum n'ar venì el în contrazicere cu sine însuşi, când alaturea cu lealitatea datorită Monarhului trebue să stee preamărirea lui Kossuth? Când alăturea cu principiul libertăţii se proclamă pe faţa nimicirea popoarelor nemaghiare?

La toate acţiunile noastre, precum le-am schiţat pe scurt în acest raport, n'am fost conduşi de alte simţeminte, decât de simţeminte naţionale şi patriotice. Suntem deci liniştiţi în conştienţa noastră şi credem, că datorinţa noastră, ca trimişii D-Voastre, ca fii ai naţiunii şi ai patriei, erà să lucrăm astfel precum am lucrat. Tari în această convingere am stat la locul onorific unde ne-a pus încrederea D-Voastre şi am păzit cu scumpătate ceeace ne-aţi încredinţat. Suntem gata a luà întreaga răspundere a faptelor noastre şi a suferì toate urmările acestei răspunderi, oricât de grele ar fi ele. Suntem gata a jertfì, nu numai libertatea noastră personală, ci şi vieaţa noastră pentru binele naţiunii, al tronului şi al patriei.

Din şedinţa comitetului central al partidului naţional român, ţinută la 10/22 Iulie, 1893.»*)

Atât vorbirea de deschidere a prezidentului, cât şi raportul comitetului, au fost întimpinate cu vii aplauze şi aclamări. Urmează alegerea comisiunei de 40 membri, pentru compunerea proiectului de concluz. Se suspinde şedinţa, iar după redeschidere se prezentează o listă, pe care sunt trecuţi şi unii membri din comitet. Se exprimă însă dorinţa, ca membrii din comitet să nu facă parte din comisiune, fiindcă e vorba de aprobarea, ori neaprobarea activităţii comitetului. Şedinţa se suspinde de nou, dupăce se încredinţează o comisiune, compusă din membrii Coriolan Brediceanu, G. Popoviciu-Şiria şi Septimiu Albini, cu prezentarea unei liste .nouă.

După redeschiderea şedinţei se verifică, la propunerea raportorului Coriolan Brediceanu, 19 delegaţi noi şi se alege comisiunea de 40, din care nu face parte

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1893, numărul 153.

nici un membru din comitet. Şedinţa primă se închide. Şedinţa a doua s'a ţinut în ziua următoare la oarele 4 şi jumătate după ameazi. S'au cetit întâi numeroasele telegrame (peste 120) sosite din toate unghiurile locuite de Români, apoi dela Slovaci şi dela Sârbi. In telegramele româneşti se accentuà solidaritatea şi îmbărbătarea la luptă. După cetirea telegramelor raportorul comisiunei de 40, *Dr. Stefan Petroviciu*, după o întroducere şi motivare potrivită, propune conferenţei votarea următorului proiect de concluz:

1. «Conferenţa generală extraordinară a delegaţilor alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria, întrunită la Sibiiu în zilele de 23 24 Iulie 1893, identificându-se întru toate cu comitetul sau central, *declară de al său memorandul depus în Iunie anul trecut în cancelaria Maiestăţii Sale,* încuviinţează paşii şi procedura aşternerii lui şi aprobă cu viuă satisfacţie şi pe deplin activitatea acestui comitet şi-şi exprimă totodată în numele alegătorilor pe cari-i reprezintă gratitudinea sa pentru zelul şi staruinţa cu care a susţinut cauza Românilor din Transilvania şi Ungaria.

2. Conferenţa îşi exprimă cea mai vie a sa părere de rău asupra urmăririlor judecătoreşti ce s'au pus în lucrare, cum se pare, pe toată linia, urmăriri, cari nu pot contribuì întru nimic la lecuirea relelor existente, dar uşor pot să slăbească momentul etic al Maiestaţii Sale, justiţiei statului.

3. Conferenţa protestează în contra violării dreptului de întrunire al alegatorilor români în general şi a opririi şi restrângerii conferenţei de faţă.

4. Conferenţa susţinând şi mai departe în întregimea sa programul naţional stabilit şi acceptat în conferenţele anterioare, da comitetului însărcinarea de a luptà pentru realizarea acelui program.

5. Conferenţa consideră ca apariţiuni a curentului bolnăvicios şi sguduitoarele reforme bisericeşti politice, cari sunt împinse pe planul activităţii politice. Aceste reforme nu provin din vre-o trebuinţa simţită a popoarelor creştine şi nu sunt justificate prin nici un interes leal al statului. Dacă însă ele s'ar realizà, ar mărì numai nemulţumirea generală, ar slabì legăturile familiare şi sentimentele religioase ale poporaţiunii, şi astfel ar sguduì chiar fundamentele etice ale statului.

6. Conferenţa în conformitate cu enunciaţiunile sale anterioare îşi exprimă din nou dorinţa de a conlucrà, pe baza programului partidului naţional, cu popoarele nemaghiare din statul ungar, şi autorizează comitetul central a continuà cu pertractările iniţiate în această direcţie».*)

Propunerea se primeşte cu unanimitate, fără discuţie. Protopopul Moldovan din Sighişoara mulţumeşte comisiunei de 40, iar prezidentul Dr. Ioan Raţiu închide conferenţa cu un discurs însufleţit. Delegatul Berinde exprimă mulţumită prezidentului şi comitetului.

Procesul Replicei.

In 30 August 1893 s'a pertractat în faţa curţii cu juraţi din Cluj procesul intentat din partea puterii de stat pentru tipărirea şi răspândirea Replicei . Acuzaţi erau: *Eugen Brote*, ca proprietar al institutului tipografic din Sibiiu, unde s'a tipărit Replica ›, *Aurel C. Popovici*, ca autor al Replicei» şi *Nicolae Roman,* fost contabil la institutul tipografic din Sibiiu, ca răspânditor al Replicei ›. Eugen Brote, aflându-se în streinătate, nu s'a prezentat la pertractare. *Aurel C. Popovici*, aflându-se în Bucureşti, a plecat de acolo cu patru ẓile înainte de pertractare, dar în Predeal a fost arestat şi dus la Cluj, unde a stat în arest preventiv până la pertractare.

Pertractarea s'a început la 8 dimineaţa. Aurel C. Popovici e adus în sală cu escortă. Ocupa loc lângă celalalt acuzat prezent, Nicolae Roman. La provocarea prezidentului de a-şi numì apărători, *Aurel C. Popovici* încredinţează cu apărarea pe deputatul sârb Dr. Miloş Stefanovici şi pe advocatul român Dr. Stefan Petroviciu, iar acuzatul Nicolae Roman numeşte ca apărători ai săi pe advocatul slovac Paul Mudrony şi pe ziaristul Ioan Russu Şirianul.

La împotrivirea procurorului, Ieszenszky Sándor, tribunalul enunţă, că fiecare acuzat poate aveà numai un apărător, nu doi, şi astfel Aurel C. Popovici numeşte pe Dr. Stefan Petroviciu, iar Nicolae Roman pe Paul Mudrony ca apărător.

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*» 1893, numărul 153.

Se face constituirea curţii cu juraţi, sortându-se 12 Maghiari ca membri ai juriului. In sală sunt admişi ca ascultători numai 6 Români.

Se ceteşte actul de acuzare, în care după înşirarea tuturor pasagelor incriminate din «Replică» (şi erau multe pasage incriminate) se spuneau următoarele:

«Cuprinsul reprodus al expresiunilor citate este apt în toate punctele de a aţâţa partea mai uşor de sedus a poporului român la ură în contra Maghiarilor. Prin urmare expresiunile citate formează delictul de aţâţare în contra unei naţionalităţi, care colidează şi este de a se pedepsì după §-ul 172 al codului penal.

Răspândirea tipăriturii ce cuprinde acest delict, precum şi agresiunea îndreptată în contra puterii obligătoare a legii, în sensul §§-lor 172 şi 173, respective a §-lui 171, este oprită, respective este a se pedepsì după §-ul 173. Şi că tipăritura s'a răspândit, se dovedeşte prin datele investigaţiunei, pornite în urma arătării mele, făcută pe baza celor de sus, căci exemplare din această tipăritură s'au aflat la locuitorii din Cluj: Dr. Grigorie Silaşi, Basiliu Podoabă, Em. Pop, Dr. Aurel Isacu, Dr. George Ilea, Alexiu Pop, apoi la Iuliu Metz în Sighişoara, Elie Pop şi Andrei Medan în Şomcuta-mare şi la Const. Ceontea din Calata-mare.

Faptul răspândirii îl dovedeşte atestatul şefului de gară din Sibiiu, din care se vede, că broşura s'a expedat în 2 August 1892 la adresa Brătianu-Bucureşti o ladă, la 2 August 1892 la adresa Nanu-Paris patru lăzi, la 2 August 1892 la adresa Popa-Antwerpen două lăzi, la 6 August 1892 la adresa Penelope-München două lăzi, la 6 August 1892 la adresa Popovici-Graz două lăzi, la 6 August 1892 la adresa Morariu-Budapesta două lăzi.

Pentru răspândirea broşurii cuprinzătoare de delicte în contra §-lui 173 al codului penal am făcut arătare la judele instructor sub numărul 5000 ex 1892 şi am cerut constatarea judecătorească a răspândirii în contra lui Eugen Brote, locuitor în Sibiiu, ca proprietar al «institutului tipografic» de acolo şi în contra lui Nicolae Roman, fost locuitor în Sibiiu şi factor al tipografiei numite.

In firul investigaţiunei Aurel C. Popovici din Lugoj, de prezent doctorand şi locuitor în Graz, a recunoscut, că tipărirea

broşurei el a dispus-o şi că el a comunicat numele acelor indivizi, cărora vrea să li-o trimită. Broşura în urma aceasta s'a şi trimis din tipografia, care pe atunci deja erà proprietatea exclusivă a lui Eugen Brote. După § 41 art. XVII al legii industriale din 1874, industriaşul numai atunci este a se absolvà de responsabilitate, dacă este minor, ori persoană juridică. Eugen Brote nu e însă nici una, nici alta, deci responsabilitatea lui e neîndoioasă, şi deşì neagă, că a luat parte la răspândirea broşurei, dispoziţiunea legii nu-l absolvă de responsabilitate. Dar participarea la faptul răspândirii, afară de împrejurarea aceasta, o confirmă şi fostul factor dela tipografie, Nicolae Roman, prin afirmarea, că după ştirea lui, Brote, care erà în legături imediate cu Popovici, a influinţat asupra răspândirii, şi anume, transportul din München s'a expedat cu ştirea lui.

Nicolae Roman recunoaşte, că el a dispus expedarea exemplarelor şi că în parte a făcut însuş expedarea.

Din cele expuse reiese, că răspândirea mai sus adeverită a tipăriturii, care serveşte de bază a arătării, este a se reduce la faptul lui Aurel C. Popovici, Eugen Brote şi Nicolae Roman. Drept aceea ridic acuză:

1. Contra lui Aurel C. Popovici din Lugoj, doctorand, de prezent locuitor în Graz (Parkstrasse 7).

2. Contra lui Eugen Brote, proprietar de tipografie, şi

3. Contra lui Nicolae Roman, fost factor tipografic, locuitor în Sibiiu, acum funcţionar de bancă, locuitor în Bistriţa, ca contra răspânditorilor tipăriturii cuprinzătoare de delictul agresiunei în contra puterii obligătoare a legii, bazata pe expresiunile des amintite şi mai sus expuse, cari colidează şi sunt a se pedepsì după §-ul 173 al codului penal, şi cuprinzătoare de delictul aţâţării la ură contra unei naţionalităţi, care colidează şi este de a se pedepsì după §-ul 172 al codului penal, şi rog onoratul prezidiu al judecătoriei de presă cu juraţi, a fixà o zi de pertractare pentru pedepsirea legală a acestui delict, a cità pe ziua aceea pe acuzaţi şi a mă încunoştiinţă despre aceasta şi pe mine. Cluj. Procurorul suprem regesc».*)

La întrebarea prezidentului, dacă acuzaţii au ceva de observat faţă de actul de acuzare, Aurel C. Popovici răspunde, că actul e redactat cu multă unilaterali-

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1893, numărul 182.

tate şi patimă, pune deci într'o lumină absolut falsă părţile încriminate ale «Replicei . Se cetesc din Replică capitolele întregi cari conţin pasage incriminate, iar prezidentul cere informaţiuni dela Aurel C. Popovici despre modul în care a luat parte la redactarea şi răspândirea Replicei şi dela Nicolau Roman despre rolul pe care l-a avut la tipărirea şi răspândirea broşurei împrocesuate. Apărătorul Dr. Stefan Petroviciu cere să fie alaturată la acte declaraţia tinerimei universitare române, prin care recunoaşte de a sa Replica , iar procurorul se împotriveşte pe motivul, că chestiunea nu e, cine au fost autorii ‹Replicei›, ci cine a fost *sufletul* şi *răspânditorul ei?*

Terminându-se procedura de dovedire, îşi rosteşte procurorul Ieszenszky Sándor rechisitorul. A vorbit două ore întregi cerând, ca acuzaţii să fie declaraţi vinovaţi. Argumentele înşirate din partea procurorului au fost combătute de apărătorii Dr. Stefan Petroviciu şi Paul Mudrony, cerând amândoi achitarea acuzaţilor, iar *Aurel C. Popovici* încă a rostit o vorbire de apărare mai lungă, protestând în contra «*iredentei române*›, care nu există şi accentuând, că «Replica este opera junimei academice române din Transilvania şi Ungaria, ea a făcut-o, ea a răspândit-o, ea e gata a răspunde totdeauna pentru fapta ei. A spus apoi, că Românii şi Maghiarii sunt avizaţi unii la alţii, prin urmare nu poate fi vorba de iredentism, când aceste două popoare au acelaş inimic comun, pe colosul dela nord, care dacă va ajunge să poată înghiţì pe Români, va înghiţì şi pe Maghiari. Tinerimea universitară română a făcut ‹Replica› cu gândul de a înlăturà antagonismul dintre Români şi Maghiari. A arătat în Replică, cari sunt suferinţele şi plângerile Românilor, ca societatea maghiară să caute înlăturarea şi vindecarea lor. Vorba e deci, că sunt adevărate cele cuprinse în Replică ori nu? Iar dacă sunt adevărate, precum adevărate sunt, atunci gravaminele Românilor au să fie delăturate, iar pentru spunerea adevărului nu poate fi tras nimeni la răspundere şi nici pedepsit. Are dreptate procurorul, că Românii nu recunosc uniunea Ardealului cu Ungaria, fiindcă s'a făcut

fără învoirea lor. Vorbeşte despre legile de maghiarizare, despre ştirbirea autonomiei bisericii române şi spune juraţilor: Dumneavoastra sunteţi chiemaţi de a pronunţà un verdict ca Maghiari, faţă de mine, care sunt Român. Eu nu vă pot pune în inimă alte sentimente, decât acelea pe cari le nutriţi. Judecaţi deci!

Acuzatul Aurel C. Popovici s'a apărat româneşte. Vorbirea sa a fost comunicată juraţilor prin tălmăcire.

Tribunalul stabileşte în urma întrebările şi juraţii se retrag la oarele 2 din noapte pentru a răspunde la ele. La toate întrebările juraţii au răspuns cu *da*, au adus deci verdict de condamnare. Procurorul cere aplicarea *maximului* pedepsei la Aurel C. Popovici, plus 900 fl. amendă, iar la Roman aplicarea mediului pedepsei. Se retrage tribunalul, apoi la oarele 3 şi jumătate din noapte enunţă prezidentul sentinţa, după care Aurel C. Popovici este condamnat la patru ani închisoare de stat şi 500 fl. amendă, precum şi la purtarea cheltuielilor, în sumă de 500 fl., iar Nicolae Roman la un an închisoare de stat şi 300 fl. amendă. Acuzatul Aurel C. Popovici va fi pus în libertate pe lângă o cauţiune de 5000 fl. Acuzatul depune cauţiunea imediat şi e pus în libertate.

Condamnatul Aurel C. Popovici a primit o mulţime de adrese de aderenţă şi îmbărbătare, dar procurorul de stat a dat în judecată pe aceia cari le-au trimis, pe baza §-ului 174 din codul penal, care declara de punibilă *preamărirea* vreunui condamnat pentru crime ori delicte. Sentinţa nu a putut fi executată asupra lui Aurel C. Popovici, pentrucă a trecut în România, expatriindu-se. Nicolae Roman însă şi-a făcut pedeapsa.

Şi acum să trecem la cele întâmplate în parlament.

Deschiderea dietei.

Şedinţa de deschidere a ciclului parlamentar 1892 1897 s'a ţinut în 20 Februarie 1892. Prezident de etate a fost Madarász József, care însă independist fiind, a cerut dela guvern garanţii, că cu ocaziunea deschiderei solemne a parlamentului pe palatul regal din Buda nu va fi pus alt steag, decât numai steagul statului ungar,

căci el altcum nu conduce pe deputaţi la actul de deschidere. Guvernul însă nu i-a dat garanţiile cerute, din care motiv *Madarász* a părăsit scaunul prezidial şi locul lui l-a luat, ca prezident de etate, *Janicsáry Sándor*.

In 22 Februarie 1892 s'a făcut apoi deschiderea solemnă a parlamentului ungar, în palatul din Buda. Monarhul a întrat la oarele 12 în sala tronului şi a cetit în faţa deputaţilor şi a magnaţilor următorul *mesaj de tron:*

«Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi!

Vă salutăm cu deplină încredere în pragul noului ciclu parlamentar, în care-şi aşteaptă rezolvarea probleme însemnate.

Cu plăcere ne revocăm în memorie cu ocaziunea aceasta aniversarea de un sfert de veac a regulării rapoartelor dintre ţările coroanei ungare şi celelalte regate şi ţări ale monarhiei noastre, întâmplată la anul unamieoptsuteşasezecişişapte.

Cu sentimente de bucurie putem să privim la progresul pe care iubita noastră Ungarie l-a făcut în timpul acesta pe toate terenele, şi de aceea privim cu încredere în viitor şi sperăm cu siguranţă, că pe bazele acestea, dovedite de corecte, cari însă trebue ferite de orice sguduire, se poate aşteptà şi în viitor desvoltarea liniştită şi neîntreruptă a ţării.

Pe fiecare teren al vieţii publice sunt de rezolvat chestii de mare însemnătate, a căror rezolvare potrivită va promovà în mod esenţial înflorirea spirituală şi materială a ţării. Guvernul nostru nu va întârzià a face la timp potrivit propunerile necesare în privinţa aceasta.

In cursul ciclului parlamentar trecut a succes a se creà una din condiţiile indispensabile ale vieţii de stat: restabilirea echilibrului în gospodăria statului, şi D-Voastră puteţi acum să va începeţi activitatea legislatorică între nişte raporturi financiare consolidate, şi cu toate că şi de aici înainte este a se ţineà necontenit în vedere cerinţa menţinerii echilibrului, această situaţie mai favorabilă financiară face totuş cu putinţă să daţi o atenţiune mai mare îngrijirii de trebuinţe diferite în vieaţa de stat.

De decenii are să poarte ţara şi monarhia întreagă urmările nefavorabile ale neregulării valutei. Forţele financiare întărite ale statului fac acum cu putinţă, ca pe lângă o formaţiune favorabilă a pieţei de bani în general să se pună în lucrare

regularea valutei. Guvernul nostru se va nazuì, ca proiectele referitoare la această operaţiune sa vi se prezenteze cât mai curând, spre înţeleaptă deliberare.

Cu privire la reforma legilor existente de dare au sa fie ţinute în vedere acele puncte de orientare, ca repartizarea sa fie dreapta, manipularea simplă, şi ca venitele de astazi ale dărilor să fie asigurate, fără potenţarea serviciilor publice.

Organizarea de nou a administraţiei va formà şi pentru acest ciclu parlamentar problema cea mai însemnată. Articolul de lege 33 din 1891 dă guvernului îndrumare, că în scopul acesta ce proiecte de lege să vă prezenteze. Guvernul nostru va va prezentà proiectele acestea de lege, precum şi altele, referitoare la organizarea administraţiei, precum şi proiectele de lege despre regularea raporturilor de drept a funcţionarilor şi despre regularea dreptului de asociare şi întrunire.

De nou va fi prezentat proiectul de lege despre judecatoria în chestii de alegeri de deputaţi, care nu a putut fi discutat în ciclul trecut parlamentar.

In cursul ciclului atenţiunea şi activitatea D-Voastre va fi reclamată de proiectele referitoare la justiţie ale guvernului nostru, cari se vor ocupà atât cu desvoltarea sistemului de drept şi îndreptarea greşelilor acestuia, cât şi cu codificarea procedurii penale şi civile şi a dreptului privat.

Cu privire la chestiile religioase sperăm şi aşteptăm cu siguranţa, că biserica şi statul îşi vor împlinì sublimele misiuni, pe lânga respectarea reciprocă a intereselor şi a cercului de drept, în armonia tradiţională, care ca garanţă principală a ordinei de drept în general şi a religiositaţii, a existat de secole în iubita noastră Ungarie între biserică şi stat, în interesul şi spre binele amândurora.

In interesul instrucţiunei publice vor fi puse în discuţie parlamentara mai multe proiecte, cari au de scop, parte desvoltarea sa mai intensivă şi ridicarea la un nivel general mai înalt, parte ameliorarea situaţiei materiale a învaţatorilor poporali.

Ingrijirea şi desvoltarea intereselor administrative şi de comunicaţie, precum şi ale agriculturei, în toate direcţiile, va formà şi în viitor obiect de deosebită îngrijire pentru guvernul nostru, care şi în privinţa aceasta vă va reclamà de mai multeori înţeleapta determinare.

Cu ocaziunea închiderei ciclului trecut ne-am adus aminte de raporturile amicabile cu statele externe şi cu satisfacţie putem spune, că aceste raporturi bune există şi astăzi neschimbate.

Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi! Cu toate că numai în liniile lor principale v'am schiţat problemele de deslegat, totuş puteţi vedeà şi din acestea, că vă aşteaptă lucruri multe şi însemnate.

Misiunea parlamentului viitor este de a îndreptà toate forţele naţiunei spre munca mare a prefacerilor interne; şi folosindu-se epoca de pace şi raporturile regulate financiare, are să fie desvoltată puterea spirituală şi materială în toată direcţia, precum şi raporturile din ţară au să fie regulate şi întarite astfel, ca şi în vremuri mai grele să poată rezistà oricărei vitregităţi.

Avem încredere în înţelepciunea D-Voastre şi în iubirea D-Voastre de patrie, cumcă veţi ţineà în vedere singur numai interesele ţării, şi cu calmă precumpenire şi linişte va veţi împlinì activitatea legiuitoare, ca prin muncă zorită şi spornica să puteţi dà naştere cu succes la creaţiuni trainice şi salutare.

Implorând ajutorul şi binecuvântarea Atotputernicului asupra activităţii D-Voastre de legiuitori, declarăm parlamentul deschis».*)

Deputaţii s'au întrunit apoi în şedinţă şi li s'a cetit încă odată mesagiul de tron, iar în urmă a fost trimis mesagiul spre acelaş scop casei magnaţilor.

In şedinţa din 23 Februarie 1892 deputaţii şi-au prezentat credenţionalele şi s'a făcut sortarea lor, împărţindu-se în nouă secţiuni pentru facerea verificărilor. Deputaţi de naţionalitate română, dar cu program guvernamental, au fost aleşi de astădată următorii: Ioan Beleş, Virgil Bogdan, Petru Mihalyi, Silviu Rezei, Nicolae Şerban, George Serb, Gerard Véghső şi Petru Vuia.

In 25 Februarie 1892 dieta s'a constituit, alegându-şi prezident pe baronul *Bánffy Dezső*, iar în 8 Martie 1892 s'a început în dietă discuţia asupra adresei.

In şedinţa din 15 Iunie 1892 deputatul Silviu Rezei a prezentat, ca raportor al comisiunei, un proiect de regulament despre întrebuinţarea bibliotecii lui Ghyczy Kálmán, donată de moştenitorii săi dietei ungare, iar în

*) Din «*Ziarul Dietei*» de pe anii 1892 1897, volumul I, pag. 6.

şedinţa din 18 Iunie 1892 a recomandat tot el, în o scurtă vorbire, regulamentul spre primire. Dieta l-a votat fără discuţie.

Chestia memorandului în camera ungară.

In şedinţa din 13 Iulie 1892 a dietei, deputatul *Ugron Gábor* a adresat guvernului următoarea interpelare în chestia mergerii Românilor cu memorandul la Viena:

«Onorată casă! De ani de zile ne-am legănat toţi în credinţa fericită, că în Ungaria nu este partid, nu sunt indivizi, cari ar trage la îndoială şi ar negà legile constituţionale ale ţării acesteia, şi legile acelea, pe cari a fost clădita în cursul veacurilor constituţia Ungariei, şi cari şi astăzi îi servesc de razim sigur. Abià în cursul anului acestuia a trebuit să ne convingem, că o delegaţiune aleasă din sânul poporaţiunii române a mers la Viena, ca să predee regelui Ungariei un memorand (Voci: Impăratului austriac!), iar cu ocaziunea subşternerei memorandului s'a accentuat cu tărie, că nu regelui maghiar, ci împăratului austriac vreau să-şi înainteze plângerile, şi e accentuat şi în memorand, până la sfârşit, că ei procedează în interesul monarhiei întregi, (Aşa e!) că ei forma dualistică de stat, anume, că Ungaria e un stat, Austria alt stat, nu o aprobă, sunt duşmanii ei, şi ei recunosc numai o monarhie întreagă, a carei aducere de nou la vieaţă, în interesul fiinţei şi al existenţei lor naţionale, ei îşi ţin de datorinţă. In înţelesul acesta au agitat şi au încercat să ţină adunare în oraşul Viena, care a fost zădărnicită, dar nu le-a lipsit lor intenţiunea de a executà pe deplin acest atac îndreptat în contra Ungariei.

Nu ştiu, din a cărui graţie şi bunăvoinţă am primit eu prin postă, încă înainte de a merge deputaţiunea la Viena, acest memorand. L'am cetit şi m'am convins, că acest memorand, cu cuprinsul său, vatăma constituţia şi legile Ungariei, şi că în înţelesul codului penal al Ungariei, art. de lege V. dela 1878, §-ul 173, conţine făptuiri punibile, a căror urmărire şi ducere în faţa tribunalelor regeşti e de datoria autorităţilor de stat, mai ales a procurorilor de stat. (Aprobări.) Eu aşi fi aşteptat, onorată casă, să-şi facă judecătoriile Ungariei datorinţa oficioasă. Acum însă, dupăce experiem în curs de luni de zile, că organele de

stat stau cu totul pasive faţă de aceasta crimă, faţă de aceasta, purtare provocatoare, putem să atribuim acestei împrejurari, onorată casă, că văzându-se, că autorităţile constituite ale Ungariei nu fac paşii necesari de apărare în interesul constituţiei şi al legilor statului, elemente nechemate au atacat pe unul dintre conducătorii deputaţiunii, şi pe mai multe locuri s'au facut demonstraţiuni.

Eu desaprob cu desăvârşire acest mod de judecată proprie. Dar trebue să declar, că pe cetăţenii mai înflacaraţi, cari se însufleţesc mai uşor, i-a putut duce uşor la atacuri faptice neactivitatea pe care au văzut-o ei manifestându-se din partea autorităţilor legale ale ţării. (Aşa e!) E cu totul necorectă calea, pe care se pune rezolvarea chestiei acesteia, atunci, când ea e considerată de rezolvabilă din partea unor membri mai zeloşi şi mai înflăcăraţi ai claselor deosebite sociale, ai popoarelor şi naţionalităţilor deosebite, ori vine rezervata pe seama acestora. Autorităţile legale ale ţării au datorinţa în stat liber, ca atunci, când constituţia ţării şi ordinea de drept e atacată, sa câştige legii valoare şi autoritate. (Aşa e!) Numai aceea poate servì ca garanţă pe seama libertăţii, că nu se pun mulţimile în faţa mulţimilor, nu se pun singuraticii în faţa singuraticilor, ci autorităţile formate prin legile ţării păşesc şi câştigă valoare pe seama legii şi a constituţiei. (Aprobări în stânga şi stângă extremă).

Ori au săvârşit publicatorii memorandului, şi ceice prin vorbirile lor publice l-au preamarit şi comentat, o crimă ce trebue urmărită, ori nu. Dacă nu, atunci judecătoriile au să stabilească acest lucru şi fiecare cetăţean îşi va aflà liniştirea în procedura judecătorească. Dar dacă au savârşit o astfel de crima şi respectivii nu sunt urmăriţi: lucrul acesta va ţineà cetăţenii în continuă agitaţie, va face să devina tot mai înveninată lupta şi învrăjbirea între naţionalitaţile deosebite, între clasele deosebite, şi după cum vedem chiar, lupta şi răsboiul nu a rămas numai pe teritorul patriei, ci a trecut şi în străinătate, (Aşa e!) căci s'au început şi în România demonstraţiunile în contra naţiunii maghiare şi în contra Ungariei!

Ştiu bine, că interesul Ungariei cere, să existe o Românie independentă, pentrucă independenţa României ne serveşte totdeauna de garanţa faţă de prepotenţa imperiului rusesc, caci statul maghiar va aflà în ea, în momentul primejdiei, o aliata sinceră. (Aşa e!) De altă parte şi organele României ar trebuì

să ştie, că dacă puterea rusească vreà să-şi întăreasca domnia orientală în peninsula balcanică, întâi trebue să nimicească independenţa României, ca să-şi poată asigurà pe calea aceasta drumul spre peninsula balcanică. (Aşa e!) Astfel deci nu trebue să uite nici un bărbat de stat român, că hotarele României, înspre Rusia, abstrăgând dela Prut, formează o linie foarte lungă, în dosul căreia se extinde un prea îngust teritor român. Dupăce deci România nu are un fond mai adânc pentru apărarea hotarelor sale, este de-adreptul avizată, ca dinspre Moldova hotarele sale să fie apărate de naţiunea maghiară. Este avizată, ca în cazul atăcarii independenţei şi neatârnării sale, să reclame ajutorul şi cooperarea naţiunii maghiare, şi lipsurile cari se află în hotarele şi în poziţia geografică a României le supleneşte simpatia maghiară şi interesul existenţei naţiunii maghiare şi a vieţuirii în state independente a popoarelor mici din peninsula balcanică. Deci în momentul crizei o va apărà. (Aprobări vii).

Nu voesc să trec la apreciarea chestiunii pe terenul patimilor, nici faţă de România, nici faţă de elementele demonstratoare de acolo, pentrucă precum dorim noi, ca Românul să fie stăpân în patria sa, şi ca independenţa României să fie conservată, tot aşa avem şi noi dreptul să aşteptăm, ca pe teritorul Ungariei, firea alcătuitoare de stat a naţiunii maghiare, supremaţia ei de stat, să fie respectate de orişicine, deci şi de Români. (Aprobări vii). Trebue să ştie şi ei, că puterea Ungariei, în momente de necesitate, e totodată pavăza României. Slăbirea Ungariei va aveà totdeauna de urmare slăbirea României, (Aşa e!) pentrucă puterea rusască va puteà mai uşor să cucerească România, dincolo de Carpaţi, pe teren neted, decât să între prin Carpaţi în Ungaria şi să nimicească puterea armată a Ungariei. România e expusă întregului cerc de influenţă al puterii ruseşti, iar noi suntem în stare a o apărà în contra acestei influenţe, suntem în stare a lè garantà Românilor apărarea. (Aprobări).

Aici acasă apoi, în patrie, nu poate fi condamnat destul de aspru faptul, ca plângerile lor merg în România, pentrucă în Ungaria fiecare individ singular dispune de o astfel de libertate, căreia asemenea Românii nu au nici unde, acolo unde sunt puşi sub autoritatea de drept a statelor streine. In Bucovina, unde locuesc în preponderanţă Români, libertatea nu poate fi asemănata cu libertatea pe care o au în Ungaria. De ce nu se

plâng Românii pentru asupririle pe cari le îndură dela Rusia în Basarabia luată dela ei? (Aprobări vii.) De ce nu se plâng Românii în contra persecuţiunilor de cari sunt împărtăşiţi în statul vecin, în care se află câteva sute de mii de locuitori români, — în Sârbia? (Conplăcere în stânga.) De ce trebue să se scoale totdeauna în contra Ungariei? De ce atacă totdeauna numai naţiunea maghiară?

De aceea, pentrucă agenţii politici ruseşti consideră armonia, pacinica bună înţelegere, la care e avizată România şi Ungaria, în prima linie de piedecă pusă în calea înaintării lor, (Aşa e!) de piedecă în desvoltarea eficace a propagandei lor. Numai pentru aceasta vreau ei să vadă ajunsă în ceartă naţiunea română cu naţiunea maghiară. Noi însă avem datorinţa să ne punem încrederea în sentinţa rece şi calmă a judecătorului scutit de patimă cu desăvârşire şi să câştigăm respect legilor noastre. Ceice păcătuesc în contra legilor noastre, nu căutăm că ce limbă vorbesc, ci îi pedepsim. (Aprobări).

Eu am făcut experienţa, că pe teritorul Ungariei s'a prefăcut dejà în sistem general, că cine vrea, poate să atace steagul Ungariei şi legile Ungariei. Fiecare are libertatea de a atacà ordinea de stat, şi nici unde nu văd să apară forţa puternică a statului, mâna în stare să dee siguritatea şi care ar puteà să nimicească astfel de năzuinţe şi să le pună stavilă pentru viitor. (Aprobări sgomotoase). Memorandul, care trage la îndoială independenţa politică a Ungariei; memorandul, care insultă cercul legal de drept al dietei, care trage la îndoială valabilitatea uniunei Ardealului; memorandul, care se provoacă necontenit la vremile absolutismului şi vrea să formuleze baze de drept din făptuirile epocei dintre anii 1849—1867, condamnată la uitare pentru totdeauna din partea tuturor factorilor îndreptăţiţi ai ţării; memorandul, care nu e pus pe bazele libertăţii individuale, a libertăţii municipale şi religionare, ci pune simplu în discuţie chestia naţională, anume, că Românii nu sunt respectaţi ca naţiune: e de aşa, că alt răspuns nu avem pentru el decât acesta.

E adevărat, că Ardealul a fost organizat după cele patru religiuni şi trei naţiuni: naţiunea săcuiască, maghiara şi sasă, dar la anul 1848 au fost incorporaţi şi Românii, ca naţiunea a patra, din partea aristocraţimei, pe care acuma o înjură. Au fost acceptaţi din partea legislaţiunii, care apoi imediat a de-

cretat uniunea. Organizarea Ardealului după naţiuni însă a încetat! Secuii, Saşii, Maghiarii din Ardeal, ca naţiune nu mai pot pretinde drepturi separate. Deci nici Valahii nu au dreptul să se plângă, dacă şi ei se împărtăşesc de drepturile şi garanţiile date de libertatea publică numai pe baza întocmirilor de stat aflătoare în vigoare.

Aflu de sosit timpul, să adresez aici, în faţa casei, o întrebare domnului ministru de justiţie, că firul indulgenţei autorităţilor dela justiţia maghiară când se va rupe? Când vor câştigà valoare autorităţii statului cei chemaţi, faţă de autorii, răspânditorii, aprobătorii, în continuu anunţătorii memorandului, în care e atacată ordinea de drept a statului? (Voci din stânga: Niciodată!)

Aşa cred, că chestia aceasta nu are trebuinţă de mai multă motivare, iar dacă nu aş primì răspuns mulţămitor, voiu mai aveà ocaziune să viu cu chestia în faţa onoratei case, ceeace aflu că e cu atât mai necesar, cu cât nu ştim unde ajungem, dacă nu se valorează dispoziţiile cuprinse în codul penal pentru apărarea constituţiei ţării? Căci cel din urmă mijloc este acela, când constituţia statului trebue aparată cu puterea brută, cu forţa armelor. Libertatea are numai interesul acela, ca să fie apărată de puterea judecătorească, şi legii să i se câştige respect, nu însă acela, ca prin forţa brută şi cu puterea armelor să se ajungă aceasta. (Aprobări vii.)

Am onoarea a adresà domnului ministru de justiţie întrebarea următoare:

Considerând, că în stat liber constituţia o apără mai cu eficacitate autoritatea legii şi a judecătoriei;

Considerând, că din încrederea conferenţei ţinute în Sibiiu sub firma alegătorilor români, în 20 şi 21 Ianuarie anul curent, o delegaţiune a dat publicităţii un astfel de memorand adresat Maiestăţii Sale regelui, tipărit în mai multe limbi şi împărţit în patria noastră între popor, în care se atacă forma de stat constituţională, independenţa legală a Ungariei, unitatea de stat, existenţa între ţările cari formează statul maghiar, şi se agită în contra instituţiunilor constituţionale, mai ales în contra dreptului legal al parlamentului;

Considerând, că art. de lege V. din 1878 în §-ul 173 cualifică cuprinsul din acest memorand şi anunţarea lui în public de făptuire punibilă;

Considerând, că autorii, răspânditorii, cu un cuvânt, aprobatorii memorandului acestuia, cu graiul şi cu tiparul, sunt cunoscuţi în ţara întreagă, întreb pe domnul ministru de justiţie:

Are cunoştinţă despre cuprinsul memorandului român, despre compunerea şi răspândirea lui?

Iar dacă nu are, e aplicat să-şi câştige cunoştinţă?

Şi dacă are cunoştinţă, cu ce motivează, că procurorii regeşti nu au câştigat respect legii şi au negles a apărà constituţia şi ordinea de drept?» (Aprobari sgomotoase în stânga estremă).*)

In şedinţa următoare din 14 Iulie 1892 ministrul de justiţie, *Szilágyi Dezső,* s'a grăbit să răspundă la interpelare următoarele:

«Onorată casă! In ziua de eri domnul deputat Ugron Gábor mi-a adresat o interpelare, la care îmi dau raspunsul după punctele de întrebare, cuprinse în interpelare. (S'auzim!)

Prima întrebare e aceasta: «Are dl ministru cunoştinţa despre cuprinsul memorandului, compunerea şi laţirea lui?

Da, am cunoştinţă despre cuprinsul unui memorand român, pe care o delegaţiune l-a dus cu puţin înainte de aceasta spre prezentare. Am cunoştinţă, fiindcă înainte cu câteva zile am primit şi eu memorandul, în plic închis.

Domnul deputat mai spune în întrebarea sa şi aceea, daca am cunoştinţă despre *răspândirea* lui? Răspunsul meu e, că da, din cuvântarea domnului deputat am cunoştinţă, că şi lui i s'a trimis, probabil tot ca mie, şi aşa cred, că şi celoralalţi membri ai guvernului a fost trimis acest memorand. (Voci: Şi eu l-am primit!) Deci şi domnii deputaţi l-au căpatat. Despre aceea, că şi în celelalte părţi ale ţării s'ar împărţi acest memorand, informaţie oficioasă nu am. (Voci: Destul de rău! Sgomot.) Mă rog. Incunoştiinţare oficioasă nu pot să-mi dau eu mie! (Ilaritate.)

Intrebarea a doua cade deci dela sine, adecă întrebarea, că am de gând sa-mi câştig cunoştinţă despre cuprinsul memorandului?

A treia întrebare e aceea, că cu ce motivez eu, că procurorii regeşti nu au câştigat respect legii şi au negles a apară constituţia şi ordinea ei de drept?

Onorată casa! Intrebarea aceasta a treia se refere adecă la faptul, că într'o parte a presei, mai ales în legatură cu cuprinsul

*) Din *Ziarul Dietei* etc. vol. V. pag. 231.

acestui memorand, au aparut şi apar astfel de comunicate, cari se lovesc de unele hotărîri ale capitlului VI din codul nostru penal, mai ales în acelea, cari opresc agitaţia şi indemnul la ură în contra vre-unei naţionalităţi, precum şi de acele hotarîri, cari opresc sub pedeapsă aţâţarea în contra anumitelor legi fundamentale ale ţării noastre. Eu aşa înţeleg întrebarea domnului deputat.

Răspunsul meu e pe scurt acela, (S'auzim!) că procurorii regeşti urmăresc cu încordata atenţiune în timpul mai nou comunicatele aparute în presa, cum şi productele presei, din punctul de vedere al hotărîrilor citate din codul penal, şi abià sunt cinci zile decând am avut ocaziune a ordonà urmarirea penala, la autoritatea chemata să ridice acuzarea, pentru un astfel de articol de ziar, stătător în legătura cu cuprinsul memorandului, în care s'a aflat agitaţie în contra naţionalităţilor, mai ales însă în contra unor instituţiuni constituţionale. (Aprobări.) Să nu binevoiţi deci a crede, că autorităţile puse sub conducerea mea ar sta în direcţia aceasta în nelucrare.

Ce priveşte memorandul însuşi, punctul de vedere al ministerului de justiţie e acela, ca cu petiţiune e permis fiecui în ţara aceasta a se adresà catra oricare factor constituţional. Chiar şi cu astfel de rugare e permis a se adresà oricărui factor constituţional, în care se cer lucruri nelegale. (Voci: Oho! Mişcare). Da, se poate petiţionà. (Contraziceri.)

Onorată casa! Se poate abuzà de libertatea petiţionarii, dar acest drept constituţional nu e dat pentru ca exerciarea lui să fie pedepsita ori sufocata, atunci când rugarea se adreseaza respectivului factor constituţional, chiar daca respectivii s'ar aflà în ratăcire cu privire la legalitatea petiţiunii lor, ori dacă intenţionat ar cere ilegalitaţi. (Sgomot.) Pentruca dacă noi iubim şi respectam libertatea şi dorim sa fie respectată faţă de noi, atunci, onorata casă, pe lânga aceea, că susţinem cu statornicie instituţiunile noastre, pe lânga aceea ca le aparăm pe acestea în contra atacurilor şi a subminarii cu toate mijloacele legale: recunoaştem libertatea petiţionării pe seama cetaţenilor ţarii chiar dacă am reprobà şi condamnà în modul cel mai categoric cuprinsul petiţiunii lor, dar dreptul nu putem să vrem a-l ştirbì.

Acesta e punctul de vedere cu adevarat liberal. (Aprobări în dreapta.)

Dar ca să precisez de tot corect punctul de vedere al ministerului de justiţie trebue să mai adaog, că forma petiţionării, cum şi aceea, că anumite declaraţiuni vin cuprinse în forma unei petiţiuni şi adresate apoi vre-unui factor constituţional, nu dă carte de libertate nimănui, ca cuprinsul rugării, şi de altcum de aşa, că se loveşte de cuprinsul codului penal, să-l poată *lăţi* în toata libertatea. (Aprobări generale.)

Ministeriul de justiţie e de părerea, că dacă o astfel de rugare, care în cadrele libertăţii dreptului de petiţionare poate fi înaintată oricărui factor constituţional, vine răspândită în public, pe calea tiparului (a presei) şi în modul stabilit de lege, dacă cumva legea nu stabileşte în mod special scutirea pentru astfel de împrejurări, cade sub aplicarea aceloraş legi penale, ca oricare alt articol publicat pe calea presei. (Aprobări). Prin urmare cred, că dau răspuns amăsurat înţelesului şi meritului întrebării stimatului condeputat când spun, că ministerul de justiţie, având în vedere apariţiile cele mai nouă, că agitaţiile naţionaliste, în legătură cu acest memorand, iau din timp în timp avânt tot mai mare, a îndrumat procurorii regeşti, datori şi de altcum să facă acest lucru, ca legii penale să-i câştige respectul cuvenit. Au deci să urmărească cu îngrijită atenţiune orice comunicat apărut pe calea presei, fără considerare dacă e simplu articol de ziar, ori se reproduce cuprinsul unei petiţii ori memorand, şi să pună apoi la cale în contra lor dispoziţiile de retorsiune, în înţelesul legii. (Aprobări generale).

Intr'o ţară liberă, cu încredere în instituţiunile ei, cu încredere în vitalitatea politicei sale, nu trebue să devenim nervoşi, nu trebue să facem din orice declaraţie, din orice expectorare, obiect de urmărire penală. Dar dacă din vreun product de orice soiu al presei iasă la iveală năzuinţa clară, categorică şi serioasa, de a se agità ori aţâţà în contra legii fundamentale a ţării, ori în contra vreunei instituţiuni împărtăşite de scutul special al legii penale, atunci nu mai există motiv de a nu se da curs liber acestei legi, în orice privinţă, şi de aceea eu în acel înţeles am dat îndrumări primprocurorilor şi procurorilor regeşti, ca din punctul de vedere al retorsiunei penale să câştige valoare legii. Asta e, onorată casă, ce am onoare a răspunde stimatului domn deputat la ultima sa întrebare şi rog onorata casă să binevoiască a luà răspunsul meu la cunoştinţă».*)

Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. V. pag. 260.

A vorbit numai decât deputatul *Ugron Gábor*, făcând următoarele reflexiuni asupra răspunsului ministrului de justiţie *Szilágyi Dezső*:

«Onorată casă! Stimatul domn ministru de justiţie ne-a lămurit, că despre răspândirea memorandului Românilor nu are cunoştinţă oficioasă. Dacă este ceva, ce dovedeşte nelucrarea, neputinţa guvernării, a administraţiei Ungariei, atunci această declaraţie a stimatului domn ministru de justiţie ne face plausibil tuturora, că nu numai faţă de subminările contrare statului din ţară administraţia nu are ochi şi nu are simţire, dar nici chiar despre agitaţiile naţionaliste săvârşite în publicitatea cea mai mare, în sunet de trimbiţe, nu are cunoştinţă oficioasă.

De ce sunt trecute în cartea legilor acestei naţiuni crimele, cari sunt de urmărit din oficiu, dacă organele chiemate să facă descoperirea, suprimarea şi acuzarea acestor crime, ce sunt de urmărit din oficiu, nu-şi împlinesc datorinţa? (Aprobări vii). De săptămâni decurge în ţară, onorată casă, cea mai neînfrânată agitaţie, care a provocat deja şi ciocniri între diferitele naţionalităţi. De săptămâni decurge folosirea unui limbaj, unor axiome politice, cari vatămă statul, vatămă elementul susţinător de stat, maghiarimea! De saptămâni se accentuiază astfel de axiome politice, pe cari nici un stat nu le-ar suferì, ca atacuri îndreptate în contra constituţiei şi a legislaţiunei, dacă vrea să se susţină şi să se apere.

Ce e aceea ce cer eu? Ca judecătoriile şi procurorii să-şi facă datorinţa, ca ei, cei chemaţi, să rezolveze chestia aceasta şi să nu o lase să ajungă pe stradă, ca să fie rezolvată cu spargere de fereşti, cu lupte de stradă. Cer domnia legii şi pe servitorii legii îi chiem să-şi împlinească datorinţa! Şi când eu fac aceasta, stimatul domn ministru de justiţie îmi ţine lecţie despre nervositate! E nervositate aceea, că eu aştept până în momentul din urmă să văd activitatea organelor justiţiei, şi numai înainte de închiderea dietei cu câteva ore paşesc şi pun în discuţie chestia, tocmai pentruca să luăm rezolvarea ei din mânile elementelor necompetente şi să o aducem la locul ei, în legislaţiune, aici, în mijlocul nostru, unde nu cu nervositate, ci cu calmitate şi în mod obiectiv să decidem asupra ei? (Ilaritate în dreapta. Justh Gyula: E trist, că puteţi râde şi de aşa ceva). Ţările au fost conservate cu înţelepciune, precauţiune şi circumspecţie, nu însă cu ilaritate. Cei ce la timpul său au ne-

gles sa-şi facă datorinţa, nu au drept să primească cu râsete pe nimeni. Pentruca dacă lăsăm lucrurile să degenereze, ajungem la neplacute ciocniri între naţiunea maghiară şi română, între România şi Ungaria, şi aici acasă între cetăţenii patriei. Rezolvarea chestiilor acestora, cu sânge rece, dar cu energie, e o necesitate necondiţionată. Nu e nici o trebuinţă să controlăm cu cuvenita energie numai politicianii şi corteşii opoziţionali. Nu energia aceea au să o ţină de serioasă cei din partea ceealalta, iar ceealaltă energie să o considere de desfătătoare, pentruca urmăreşte în ţara numai pe cei din opoziţie. Aţâţătorii, rasvratitorii au să fie pedepsiţi! Fierbe sângele în om, şi numai importanţa datorinţei de legiuitor îi dă omului calmitatea potrivită, când vede ca funcţionari de stat penzionaţi, advocaţi, preoţi, conduc poporul şi înainteaza memorand împăratului austriac, deci nu unui factor competent! Nu trebue să uitaţi, domnule ministru, ca e tot aşa de mare pacatul, dacă Ungaria e vândută împăratului austriac, ori ţarului rusesc. A înaintà memorand, a-i da formă de petiţie, şi în petiţia aceasta a atacà constituţia ţarii şi activitatea de 25 de ani a legislaţiunei, apoi a se spune din partea domnului ministru de justiţie, ca avem să aparam libertatea dreptului de petiţionare: e un principiu de tot primejdios! (Aşa e!)

Şi eu aş dorì foarte mult, ca petiţiunile cari ajung în faţa onoratei case să fie împărtaşite de alta tratare, nu de aceea de care se impartaşesc, pentrucă dreptul de petiţionare al cetăţenilor ţarii, în contra nedreptaţilor şi faptuirilor nelegale ale autoritaţilor, are menirea de a aparà libertatea. Dar dreptul de petiţionare nu îndreptăţeşte pe nime să meargă la Coroana cu rugare, în care e atacata ordinea de drept a statului, şi ca să raspândeasca scrieri aţâţatoare în ţara întreagă! Care e urmarea? In deputaţiunea aceea subşternatoare de memorand sunt oameni de buna credinţa şi de rea credinţă. Oameni luminaţi, dar de rea credinţa, şi oameni proşti, de bună credinţa. Cei luminaţi dar de rea credinţa îşi râd în pumni şi zic aşa, că naţiunea maghiara e slabă, iar guvernul maghiar neputincios. Cei de buna credinţa, dar fără carte, neluminaţi, zic însă aşa: uite, aceştia propagă pe faţa şi fara a fi pedepsiţi aceste principii, deci au dreptul să atace constituţia şi legile ţării. Au dreptate, pentrucă dacă nu ar aveà dreptate, naţiunea maghiară, cea puternică şi tare, care exerciaza influenţă preponderanta asupra gu-

vernarii statului, ar nimicì pe ceice răspândesc astfel de minciuni şi de calomnii. Neputinţa, trăganarea, clatinarea, care caracterizeaza politica guvernului şi în chestia aceasta, formeaza o primejdie pentru întreaga naţiune maghiară. Eu cer dela guvern energie. Energie şi precauţiune, pentrucă precauţiunea e o adevărata ştiinţa a guvernarii. Celce nu vede înainte, că o faptă ce urmări poate sa aibă, nu merită să stee la conducerea ţării. Aceea, ca vieaţa publică a unei ţari sa fie împarţita în bucăţi, ca convieţuirea pacinică între cetăţeni să fie stricată, ca streinătatea să fie resculată în contra ţarii şi în streinatate, între vecinii noştri cei mai apropiaţi, sa se câştige duşmani pe seama naţiunii, şi încă cu neadevaruri, cu lucruri contrare constituţiei, pe temeiul atacarii legislaţiunii noastre, a legilor noastre şi a valabilităţii acestora: nu poate suferì nici o ţară, care nu vrea anarhie, nu vrea revoluţie! (Aprobări în stânga).

Ori apoi se teme guvernul, ca dacă se va decide la paşi energici întru apărarea drepturilor ţarii, a legilor şi a constituţiei ţării, îl vom acuzà aicea, că vatama libertatea? In legile ţării acesteia e depusa destulă tărie şi putere, ca guvernul sa se folosească de ea şi sa dee piept cu aceia, cari se rascoala în contra autorităţilor de drept ale statului, în contra legilor statului, dar trebue sa ştie cum să o întrebuinţeze! (Aşa e! *Kubinyi Géza*: Pe cale sociala trebue influenţat asupra poporului!) Iar cel ce nu se ştie folosì de puterea pe care i-o da legea, să nu se lege atât de mult de putere, ci predee puterea acelora, cari o ştiu întrebuinţà. Dupace, onorata casa, d-l ministru a pus în vedere, că după o resgândire de şase saptamâni organele justiţiei îşi vor face datorinţa, iar eu aşa ţin, ca şi în chestia aceasta, deşì nu putem consimţì cu traganarea ei, la posibila ei rezolvare trebue sa procedam în înţelegere, iau la cunoştinţă raspunsul domnului ministru de justiţie».*)

A răspuns de nou ministrul de justiţie *Szilágyi Dezső* urmatoarele:

«Pun pond pe aceea, onorată casa, ca dupace domnul deputat antevorbitor a luat la cunoştinţa raspunsul meu, sa curaţesc chestia de afirmările şi împrejurarile laterale, acaţate de ea, cari caracterizeaza situaţia guvernului, poziţia sa, în chestia aceasta; pentrucă, scuzaţi, dar guvernul sub nici un fel de îm-

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. volumul V. pag. 262.

prejurări, aflându-se în deplină conştienţă a împlinirii datorinţei sale, nu poate să accepteze acuzarea, că ar fi fost leneş, timid, ori întârziat în chestia aceasta. (Aprobări în dreapta). Eu nu primesc nici una din aceste acuze. Recomand întâi atenţiunei onoratei case declaraţiunea mea, că guvernul nu a aşteptat nici o împintenare şi nu a manifestat nici o îndoelnicie ori clătinare întru împlinirea datorinţei sale. Nu există nici o împrejurare, din care şi numai pe un moment s'ar puteà deduce, că în ministeriul de justiţie ar fi existat vre-o teamă, ori vre-o îndoială. Din contră, imediat cum a ajuns la cunoştinţa ministeriului de justiţie chestia cu memorandul, s'au făcut dispoziţiile speciale. (Voci: Târziu). Şi ce e cu mult mai esenţial şi decizător, răspândirea memorandului cade sub aceleaşi consideraţiuni, ca oricare altă scriere ori tipăritură. Presa a fost totdeauna urmărită cu atenţiune şi nu tocmai de mult, tocmai pentru agitaţie naţionalistă, a fost ordonată procedura de retorsiune. Intreb deci, unde e aci cel mai mic semn de şovaire? (Aprobări în dreapta).

Eu primesc, din partea mea, cu plăcere orice înfruntare, dacă e întemeiată pe fapte. Dar tocmai în interesul ţării acesteia şi al ordinei nu pot să las fără raspuns acuza, că ministeriul de justiţie ar fi şovait şi numai pe un moment să păşească pe calea valorarii legii. (Aprobari în dreapta. Din stânga: Bine, ce aţi făcut?) Am avut onoarea a spune în vorbirea de mai nainte, onorabilă casa, că faptul, cumcă se înaintează rugări (Intreruperi: Impăratului) vreunui factor constituţional, după legile noastre nu-l ţin de punibil. Eu am examinat cuprinsul memorandului şi am văzut, cel puţin din cuprinsul său am câştigat impresia, că cu toate că se amintesc ambii titli ai Maiestăţii Sale, a fost adresat regelui statului ungar. Dar fie că petiţionează aşa, ori aşa, nu se schimbă întru nimica punctul de vedere al guvernului maghiar, că imediat cum vine o petiţiune publicată şi răspândită, ea cade sub hotărîrile legilor noastre publice. Şi lucrul acesta îl va duce la valoare ministeriul de justiţie, fără şovăire.

Şi-a facut mare desfătare domnul deputat din aceea, că eu am spus, că despre aceea, că în provincie s'ar răspândì memorandul, nu am cunoştinţă oficioasă. Onorată casă! Ordinaţiunea dela anul 1878 face de datorinţa administraţiei, şi mai ales a funcţionarilor comitatensi (municipali) de forul prim, că dacă

primesc înştiinţare despre răspândirea unor tipărituri, de cuprins punibil, să facă arătare la procuratura regească chiemată să execute urmărirea penală, ori apoi să faca arătare guvernului. Acum eu, dacă voiam să raspund întru toate la întrebarea domnului deputat, că am cunoştinţă, şi ce cunoştinţă, că se răspândeşte, — nu puteam să răspund decât aşa cum stau lucrurile. Dar presupunând, că ici colea, unde se răspândeşte, funcţionarii forului prim nu şi-ar fi facut datorinţa, zic presupunând lucrul acesta, cred că pentru aceasta nu se poate face imputare guvernului, nu poate fi acuzat după dreptate guvernul, că a săvârşit greşală ori întârziere. (Aprobări în dreapta).

Dar nu despre aceasta e vorba aici, onorată casă, ci despre aceea, că ştim, că memorandul există, căci despre aceasta nu ne trebue informaţie oficioasă, şi despre acel fapt e vorba, că oare ce făptuire punibilă legală formează răspândirea faptică, pentrucă dacă se ţine închis în lădiţa mesei, nu cade sub greutatea legii, pentrucă numai tiparituri aduse în publicitate şi raspândite pot fi aduse la cunoştinţa procurorilor regeşti. Eu deci a trebuit să vin în curat cu faptul răspândirii. Şi nici nu am spus, că nu ştiu să se fi răspândit, ci am spus, că şi eu am primit un astfel de memorand. Spuneam însă, că înştiinţare oficioasă nu am primit până acuma, că s'ar împarţì şi în ţară, în diferitele ţinuturi. (Sgomot în stânga).

Acum, onorata casă, când nu pot să accept, că în procedura guvernului s'ar fi întâmplat întârziere, nu pot primì nici aceea, că guvernul peste tot s'ar fi temut, ar fi şovăit, ori s'ar fi cugetat întâi, că ce trebue să facă în chestia aceasta, ci am stabilit pe faţă cu precizitate, atât punctul de vedere al guvernului, cât şi dispoziţiile facute, ori cele ce sunt de facut, şi numai într'o privinţă mai am sa limpezesc punctul de vedere al guvernului. Domnul deputat aşa ziceà, ca l-am acuzat pe el, ori nu ştiu pe cine, cu nervositate. Eu nu am acuzat pe nime, că ar fi nervos, şi nici eu nu sunt, dar am spus, că faţă de făptuirile punibile săvârşite pe calea presei, care e punctul de vedere al ministerului de justiţie şi care e punctul de vedere pe care eu îl ţin singur de corect?.. E acela, că cum spuneam, dupăce legile opresc anumite agitări şi aţâţări şi ordonează urmărirea şi pedepsirea lor, şi dupăce ministeriul de justiţie e decis să execute dispoziţiile acestor legi, mânecând din părerea, că nu fiecare declaraţie făcută, ori fiecare espectorare, trebue

supusa pedepsirii, urmaririi, pentrucă aceasta nu e în folosul cauzei, nu promoveaza, ci hotarît că compromite scopul: am stabilit, că acolo, unde nazuinţa categorică e clara, că se face aţâţare în contra vreunei instituţiuni ori legi, cum e legea uniunii, pe care codul nostru penal o ia sub un scut deosebit, acolo are loc deadreptul şi din punct de vedere pronunţat politic paşirea făcută fară nici o întârziere. (Aprobări). Şi în sensul acesta ministeriul de justiţie a dispus şi dispune, şi anume, cu declaraţia, că e cu totul tot una, că comunicatul făcut pe calea tiparului e o reproducere a cuprinsului memorandului, ori un articol de rând de ziar. Dupăce deci procedura guvernului în privinţa aceasta nu poate fi numita, nici şovaitoare, nici timidă, nici insuficienta, ci e de aşa, că corespunde unei împliniri de datorinţe din partea guvernului, facuta cu serioasă conştiinţă, rog onorata casă sa iee la cunoştinţa raspunsul meu».*)

Dieta a luat la cunoştinţă, cu majoritate de voturi, raspunsul ministrului de justiţie. S'a sculat apoi contele *Apponyi Albert* şi a adresat şi el guvernului următoarea interpelare, tot în chestia memorandului:

«Onorata casă! Obiectul interpelarii mele e înrudit cu al condeputatului Ugron Gábor din ziua de eri, cu deosebirea, că pecând el a scos la iveală o lature a obiectului, anume, misiunile ministerului de justiţie, eu vreau să ma extind, dupa putinţa, asupra tuturor părţilor situaţiei şi a chestiei din discuţie. De aceea mă rog, ca deşì timpul e înaintat, să binevoiţi a-mi acordà indulgenţa cordiala, dacă binevoiţi a dispune de mine. (S'auzim!)

Eu nu aparţin acelora, cari se poartă faţă de apariţiunile ivite în vieaţa naţiunilor, — să folosesc de nou un cuvânt acum întrebuinţat, — cu nervositate. Eu ştiu, că împreună cu freamatul vieţii libere trebue să acceptăm şi trebue să tolerăm multe astfel de apariţiuni, a caror preagrabnică, prea înfocată şi prea aspra asuprire ori sufocare ar pricinuì mai mare paguba libertaţii înseşi, decum ar fi folosul pe care l-ar aduce succesul parţial, care ar puteà să fie atins prin întrebuinţarea măsurilor drastice, folosite înainte de vreme. Dar nu se poate permite, ca mai ales între cetăţenii de buze române sa se arate, ca în timpul din urma, astfel de semne ale agitaţiunii, cari nu pot şi

*) Din *Ziarul Dietei* , etc. vol. V. pag. 263.

nu e permis să fie scăpate din vedere, nici din partea guvernului, nici din partea legislaţiunii. De aceea am simţit, că mi-aşi neglege datorinţa, dacă dieta ar intrà în vacanţe înainte de a spune aceea ce eu aflu că e necesar de spus în privinţa aceasta, şi dacă nu o face altul, să nu atrag eu atenţiunea onoratului guvern, a casei şi a opiniunei publice maghiare, asupra apariţiunii acesteia. Aceste agitaţiuni şi-au ajuns culmea, aici în ţară, şi şi-au primit expresiunea cea mai pregnantă, ca să zic aşa, în memorandul despre care a fost vorba în ultimele două zile şi în sala casei acesteia.

Premit, că cu privire la memorand însuşi, recunosc de corect şi de acceptabil punctul de vedere pe care l-a exprimat stimatul domn ministru de justiţie în privinţa dreptului petiţionar. E însă cam dubios înaintea mea, dacă din forma şi cuprinsul memorandului se poate întru adevăr constatà, că el a fost adresat regelui maghiar, ca atare? Dar dupăce nici contrarul nu pot să-l dovedesc cu toată positivitatea, nu mă extind asupra punctului acestuia. Atâta însă trebue să constat, că cuprinsul meritorial al memorandului e de aşa, ca conţine principii şi direcţiuni, cu cari pertractarea şi ajungerea la înţelegere reciproca e facută cu totul cu neputinţa. Pentruca e îndreptat în contra tuturor temeliilor, cari trebuesc pastrate, ale vieţii noastre de stat, e îndreptat în contra integritaţii teritoriale a statului maghiar, pentruca nu numai desfacerea uniunei cu Ardealul şi-o pune ca scop politic, ci şi reînfiinţarea voivodinei sârbeşti, şi e îndreptat în contra unitaţii naţionale, pentruca nu vorbeşte în numele cetaţenilor singulari români, ori de orice alta limba, ci în numele naţiunei române, şi-şi exprima de-adreptul dorinţa şi stabileşte postulatul, ca naţiunea româna să fie recunoscuta ca factor alcătuitor de stat. Deci o tendinţa, care sta în vadit contrast tocmai cu legea fundamentala la ale cărei singuratice dispoziţiuni se provoaca apoi subşternătorii memorandului, anume, cu punctul de mânecare al legii de naţionalitaţi. Sta în contrast cu independenţa statului nostru, întrucât restabilirea constituţiunei maghiare, a starii legale maghiare, e prezentată ca un act de graţie domneasca ivit în mijlocul direcţiilor schimbăcioase politice, ca o determinare, care cu schimbarea direcţiilor politice se poate de nou schimbà. Astfel e prezentata Maiestaţii Sale şi prin raspândire şi publicului. In urma e contrar constituţionalismului, întrucât se pro-

voacă la astfel de lucruri, cari s'au întâmplat pe timpul stagnării legilor şi a constituţionalismului, şi se face provocare la ele ca la izvoare de drept public. Faptul e deci acela, ca o deputaţiune, ca numar însemnată, înaintează astfel de concepţii Maiestăţii Sale; ba ce m'a surprins în măsură mai mare e faptul, că ulterior s'au făcut declaraţiuni de alaturare şi între subscrietorii acestor declaraţiuni de alaturare ne întâlnim cu numele bărbaţilor, pe cari păna acuma îi cunoşteam de politicianî cu gândire moderată; şi e legat faptul de diferitele apariţii, despre cari scriu zilnic ziarele, şi cu a caror înşirare nu vreau sa plictisesc onorata casă, caci doara faptul pe care l-am scos la iveala arată singur, că boala e serioasă, şi că între hotarele ţarii decurge o agitaţie, care nu poate fi ignorată, ori scăpată din vedere, ci din contră, reclamă atenţiunea tuturor factorilor în cea mai mare măsură, pentruca raul, daca se poate, nu numai în simptomele sale, ci după posibilitate din radacină sa fie sanat. (Aprobări).

Dar, onorată casă, e cu neputinţă să închidem ochii când vedem, că agitaţiunile acestea îşi primesc nutriment dela anumite mişcări sociale, a căror arenă o formează statul vecin, România. Inainte de a trece la acest stat vecin şi la apariţiunile experiate acolo, trebue să mă gândesc la celalalt stat vecin, la acela, care stă sub coroana aceluiaş domnitor, pe care noi îl recunoaştem de rege al nostru. Şi aşa cred, că corăspunde numai datorinţei faţă de adevăr accentuarea din partea mea, că cu ocaziunea debutării la Viena a aşa numitei deputaţiuni române, fiecare factor serios politic din vecinul stat austriac a manifestat, cu presa împreună, o atitudine loială, corăspunzătoare raporturilor cari există între noi, lucru pentru care le datorăm cea mai deplină recunoştinţă. (Aprobări vii şi generale).

Onorată casă! Spuneam, că agitaţiunile din mijlocul poporaţiunii române din patrie primesc nutriment din mişcările sociale, cari pot fi observate în vecina Românie. Se accentuiază însă, că România oficioasă, toţi factorii ei, se poartă foarte corect faţă de ele. Şi deoarece eu împărtăşesc întru toate părerea exprimată eri din partea stimatului amic Ugron Gábor, referitor la comunitatea de interese, existente între noi şi România, mi-ar păreà foarte bine, dacă şi această părere şi concepţie aşi puteà să mi-o însuşesc. Recunosc, că o violare evidentă, bătătoare la ochi, gravă, a consideraţiunilor cu cari e

dator fiecare stat statului cu care se află în raporturi de prietenie şi de pace, din partea factorilor oficioşi ai României nu s'a întâmplat. Dar o preamărire necondiţionată, o recunoştinţă necondiţionată, totuş nu pot aduce în privinţa aceasta factorilor oficioşi ai României. (Aprobări în stânga şi stânga extremă). Pentrucă mişcările sociale, cari s'au început pe teritorul statului român, pentru sprijinirea mişcărilor puse la cale printre poporaţiunea statului nostru, nu sunt numai demonstraţiuni tinereşti, nu se manifestă numai în articole publicate în presa din România, şi nu numai în astfel de apariţiuni, a căror tolerare fiecare guvern poate să o justifice în faţa constituţiei şi a libertăţii, ci în timpul mai nou s'au format societăţi în România, anume, o societate foarte lăţită şi pusa sub conducerea unor oameni de influenţă, societate cu titlul «Liga pentru unitatea culturală a Românilor», cu scopul mărturisit şi direct de a îmbrăţişà cauza gravaminoasă a aşanumiţilor Români asupriţi, adecă a acelora dela noi, a concetăţenilor noştri români, deci de a agità în contra legilor sancţionate, existente la noi, ceeace în tot cazul e un amestec necompetent în afacerile interne ale altui stat, ba are apariţia unei acuzări în faţa Europei întregi, ridicată în contra noastră, şi a unei propagande duşmănoase nouă. O societate deci, al cărei scop mărturisit este acela, de a lăţì agitaţia pe teritorul unui stat vecin în contra legilor valabile din statul acela, şi de a aţâţà pe calea aceasta pe cetăţenii acestui stat în contra acestor legi. (Aşa e!) Iar când văd, că societatea aceasta nu numai că-şi implineşte şi-şi continuă în mod neconturbat activitatea, ci la ocaziuni sărbătoreşti delegaţia acestei societăţi e primită şi de regele României, poate să-i adreseze vorbiri şi primeşte răspunsuri de pe buzele sale, atunci sunt constrâns să spun, că nici România oficioasă nu-şi implineşte în privinţa aceasta datorinţele pe cari trebue să le aibă totdeauna în vedere faţă de statele cu cari stă în raporturi de prietenie şi de pace, (Aşa e!) cel puţin nu o face aceasta cu conştienţiositatea şi punctualitatea, cu care de ex. Italia, cu mult mai puternică decât România, satisface datorinţei sale faţă de iredentismul de acolo, şi adecă, fiecare guvern care se schimbă, căci aceasta e o datorinţă internaţională faţă de monarhia noastră.

Şi în cele din urmă, onorată casă, pentru zugrăvirea întregei situaţiuni şi pentru stabilirea tuturor trăsăturilor sale, nu

e de ajuns constatarea, că întâi de toate agitaţia decurge între hotarele noastre în măsură cu mult mai mare ca mai nainte, în mod sistematic şi cu multă îndrăsneală, nu e destul că în statul vecin român se face sprijinirea acestei agitări pe teren social, pe lângă nepăsarea guvernului, în mod sistematic, ca un scop bine stabilit, ci la acestea trebue să mai adăogăm şi faptul cunoscut, că toţi aceşti factori, atât ceice pe teritoriul Ungariei au rol de conducători în agitaţiunile naţionaliste române, cât şi factorii, cari îi sprijinesc pe teritoriul regatului român, au pornit o acţiune sistematică în direcţia de a acuzà Ungaria în presa europeană, în congrese internaţionale europene, cu un cuvânt, la toate ocaziunile, unde numai se poate, de a agità opiniunea publică europeană în contra instituţiunilor şi legilor Ungariei, în contra guvernului constituţional al Ungariei, în contra principiilor fundamentale şi vecinice ale politicei tradiţionale a naţiunei maghiare, de a face deci Ungaria urgisită şi de a câştigà sprijinul moral al opiniunei publice europene pentru amintitele agitaţiuni. (Aşa e!)

Aceasta e, onorată dietă, situaţia pe care o avem în faţă, şi care, după priceperea mea, trebue să atragă asupra sa atenţiunea guvernului şi a legislaţiunei. Faţă de această situaţie, onorată casă, ce e de făcut? Primul lucru e acela, care e cuprins în răspunsul de astăzi al d-lui ministru de justiţie. Răspunsul său, ca vorbe, ca principii, e satisfăcător. Intrebarea e însă aceea, că în fapte, în succese, va primì răspunsul expresia precisă şi determinată ca în vorbe? (Aşa e!) Anume, că evitându-se, cum spuneà şi cum recunosc şi eu, orice nervositate, precum şi aceea, ca din lucruri mici să se facă în mod artificial lucruri mari, — acolo unde se arată semnele, că agitaţia primeşte caracter primejdios, să se aplice fără cruţare asprimea legii. Aşi ţineà de foarte necorectă, faţă cu acestea, teoria, de a pune stavilă aplicării legii, conduşi de gândul, ca să nu facem martiri. In cazul de faţă politica aceasta ar fi de tot greşită, ar fi o politică cu care ne-am călcà în prima linie datorinţele faţă de acea mare majoritate a concetăţenilor noştri de buze române, pe cari eu îi ţin de cetăţeni de stat de bună credinţă, credincioşi constituţiei şi patriei, în sufletele şi conştiinţa cărora însă noi am conturbà cunoştinţa curată a hotarelor legalităţii, în cari noi înşine prin nepăsarea noastră am deşteptà credinţa, că agitaţiile îndreptate în contra legilor fundamentale ale ţării,

ba în contra unităţii sale, se mişcă între marginile constituţionalismului, stabilite de lege, şi poate ca formează făptuiri, cari din punct de vedere moral au să fie laudate. (Aşa e!)

Dar eu ţin, onorată casă, ca misiunea guvernului nostru e şi aceea, de a se folosì de influenţa care îi este garantată în lege asupra conducerei afacerilor externe, valorându-şi-o în direcţiunea de a pretinde dela factorii oficioşi ai învecinatului stat român împlinirea exactă şi neescepţionabilă a datorinţelor internaţionale pe cari le-am atins mai nainte, pentrucă e pe deplin adevărată teoria comunitaţii de interese dintre noi şi România în ochii fiecărui politician şi bărbat de stat cu gândire mai adâncă. Dar semnele de conciliantă, de slabiciune, pe terenul acesta, tocmai faţă de vecinii noştri din sud-ost, în cari se află sălaşluită o anumita conştienţă prea desvoltata pentru state tinere, ne duce la convingerea, ca şi cum noi am fi siliţi în măsură mai mare să observăm solidaritatea intereselor şi menţinerea raporturilor bune între olaltă, decum ar fi siliţi să o facă aceasta ei în o masură oarecare. (Aşa e!) Dar ştie fiecare, onorată dietă, dintre aceia cari ştiu să lucre cu cifre, că tocmai contrarul, tocmai întors, e adevărul. Dar nici aici, onorată casa, nu e permis sa fie îndreptată puterea ca pretext, pentruca procedura să fie slabă şi conciliantă.

Afară de aceasta e de o indispensabilă datorinţă a guvernului nostru, după priceperea mea, să se folosească de toate organele reprezentanţei noastre externe, întru cât acestora nu le lipseşte ocaziunea, de biroul de presă şi de toate mijloacele cari îi stau la dispoziţiune, în direcţia, ca în faţa opiniunei publice europene, prin organele mai însemnate şi mai de greutate ale presei europene, să se provoace o eficace reacţiune faţă de acţiunea îndreptată întru discreditarea Ungariei. (Aprobări vii în stânga). Spre scopul acesta guvernul nostru, ca oricare guvern, îşi are organele sale, îşi are posibilitatea sa. Trebue să ştie numai cum să le folosească în direcţia în care se cere. Nu trebue folosită influenţa pe care o are asupra presei din streinătate, dreptul de a vorbì prin ea şi canalurile prin cari comunică guvernul cu presa europeană, numai pentru a-şi aduce laude proprii în presa europeană şi pentru a discreditâ opoziţia maghiară, pentruca apoi articolele inspirate de aici şi apărute în ziare streine să fie reproduse de oficioasele din patrie, ca voci din streinătate. Cu un cuvânt, nu pentru promovarea

intereselor de partid, ci în scopurile apărării ţării au să fie întrebuinţate mijloacele, cari pot exercià influenţă asupra organelor opiniunii publice europene. (Aprobări vii în stânga şi stânga extrema).

Eu, onorată dieta, mărturisesc sincer, ca legaturile neînsemnate pe cari le am eu în urma cunoştinţelor personale cu organele opiniunei publice din ţările streine, nu aflu de corect a le folosì, şi nici nu le folosesc spre aceea, ca să fac reclamă politicei mele de partid, ca să mă nizuesc a ponegrì guvernul în streinătate. Eu aşa ţin, că întrebarea, dacă e bun pentru noi guvernul sau nu, avem să o regulăm noi între noi. In faţa streinătăţii doresc, ca guvernul maghiar, ca reprezentant al naţiunii maghiare, să ocupe în afară o poziţie onorabilă. Dar aşa cred, că guvernul, care are în mânile sale cu mult mai multe mijloace pentru a influinţà opiniunea publică din streinătate decât singuraticii politiciani ai opoziţiei, are îndoita datorinţă a urmà o astfel de procedură, şi eu nu o spun aceasta ca plângere particulară, individuală, pentrucă în mod individual nu prea îmi bat capul cu aceasta, dar cred că mijloacele acestea ar trebuì să le folosească în scopul, ca acolo unde e vorba de naţiunea întreagă, de interesele ţării întregi, pe cari avem să le apăram toţi, în mod solidar, să ne îngrijim de luminarea opiniunei publice. (Aprobări vii!)

Dar pe lângă toate acestea şi deasupra tuturor, — pentrucă eu ţin că aceasta e esenţa lucrului, — cel mai bun leac pentru răul acesta, pentru boala manifestată în agitaţiuni naţionaliste, îl formează o guvernare legală, imparţială, în toate privinţele neexcepţionabilă, în toate ramurile vieţii de stat.

Cu aceasta nu descopar vre-un leac secret, şi nu spun vre-un lucru ne mai auzit. Ştiu eu foarte bine, că barbaţii cari au umblat cu memorandul român la Viena, cari în întreaga lor gândire, în toate simţurile lor, nu stau pe terenul concepţiei statului maghiar, cari năzuesc spre derimarea, şi se poate, că după a lor concepţie, spre edificarea de nou, dar după noi numai spre derimarea statului unitar maghiar, istoriceşte legat de inima noastră şi concrescut cu ea, — deci, că elementele acestea cu nici un fel de bună guvernare nu pot fi capacitate, convinse, şi aduse la căi mai bune. Faţă cu aceştia sunt numai două lucruri de împlinit când trec peste barierele legii: a-i face să simţească asprimea legii, iar greul concetăţenilor noştri de

limbă nemaghiară a-l ferì, după putinţă, de amăgirile lor. Şi tocmai spre scopul acesta, anume, ca aceste agitaţiuni să nu afle teren priincios în statul maghiar, serveşte ca cel mai eficace mijloc o guvernare bună, corectă, chiemată să promoveze bunăstarea cetăţenilor, să asigure, recunoască şi să valoreze drepturile cetăţenilor, o guvernare dreaptă, nepărtinitoare, şi de egală bunăvoinţă faţă de toţi. (Aşa e! Aşa e! în stânga şi stânga extremă.)

Eu afirm, onorată casă, ca plângerea justă a concetaţanului român, ori de oricare alta buză nemaghiară, nu e alta decât aceea a locuitorilor din Hortobágy, sau din Hodmező-Vásárhely. E una şi aceeaşi, anume, că guvernul nostru nu măsură cu măsură egală acelora cari duc înainte carul stăpânirii şi acelora cari nu vreau să împingă la carul stăpânirii. Şi de aceea se întâmplă apoi, onorată casă, că atunci, când stimatul amic Ugron Gábor întreabă pe un membru al guvernului, dacă are cunoştinţă despre anumite agitaţiuni şi are cunoştinţă, că se răspândeşte memorandul depus la Viena, i se răspunde, că da, are cunoştinţă, deoarece înainte cu trei zile l-a primit în plic, de altcum însă nu are cunoştinţa că s'ar împarţì, şi încă de saptămâni.

Onorată casă! Nu organele ministerului de justiţie pot să fie acuzate în privinţa aceasta, ci organele altui ram de guvernare. Dar eu totuşi nu pot acceptà scuza accentuată de domnul ministru de justiţie, că daca funcţionarii municipali de prima instanţă nu-şi fac datorinţa în privinţa aceasta, guvernul nu poate fi tras la răspundere. Aşi primì scuzarea, dacă ar fi vorba numai de singuratice şi izolate întrelăsări de acestea. Dar, onorată casă, întrelăsările săvârşite în masse îşi au rădăcina lor în sistemul de guvernare, uzitat la noi. Pună şi stimaţii condeputaţi din partea ceealaltă mâna pe inimă şi fie atât de buni a-mi spune cu sinceritate, că atunci de exemplu, când ajunge în Ardeal un mandat ori două în vacanţe şi opoziţia face paşi pentru a pune candidaţi, nu merge oare în aceeaşi zi raport telegrafic la ministrul de interne, dela comitele suprem, dela primpretorul cercului, ba şi dela fiecare notar comunal? (Aprobări sgomotoase din partea opoziţiei.)

Deci, onorată casă, dacă aceleaşi organe, cari atunci, când e vorba că se pregăteşte vre-o ştirbire pe seama intereselor partidului aflător la putere, când se arată vre-o primejdie la

vre-o alegere parţială, emulează în zelul de a informà guvernul, dacă, zic, aceleaşi organe, faţă cu astfel de apariţiuni, cari atacă statul maghiar, săptamâni dearândul nu informează guvernul, astfel, că trebue aşteptat, până ce stimaţii domni agitatori ne dau indrumări: aceasta, onorată casa, nu e greşala singuraticilor, ci a întregului sistem de guvernare. Sistemul de guvernare, care provoacă lucrurile acestea, tocmai fiindcă stă în serviciul ideei domniei de partid şi numai în linia a doua în serviciul intereselor patriei, — pe terenul făptuirilor oficioase nu poate să fie nici respectător de lege, nici imparţial, nici drept, iar prin aceasta răspândeşte nemulţămirea justă printre cei de limba nemaghiară, care cu toate că motivele ei nu stau în legătură cu chestia de naţionalitate, pregăteşte terenul pe seama agitatorilor naţionalişti.

Acestea sunt, onorată casă, concepţiile pe cari le am eu faţa de apariţiunile ivite pe terenul agitaţiunilor naţionaliste. Dar ţin de necesar şi de dorit, ca să avem orientare şi cu privire la concepţia guvernului ţării, fiindcă până acuma concepţiile acestea nu s'au manifestat în fapte; să se manifeste deci cel puţin în cuvinte, ca să ştie ţara ce poate să aştepte dela guvern. De aceea îmi iau voie a adresà următoarea interpelare domnului ministru-prezident, pe care, cu învoirea onoratei case, am să o cetesc. (Ceteşte:)

Interpelare către domnul ministru prezident. Are guvernul cunoştinţă, că mai ales între concetăţenii noştri români decurge în timpul din urmă în măsură potenţată agitaţia în contra unităţii statului ungar şi a instituţiunilor sale?

Are cunoştinţă despre aceea, că agitaţia aceasta primeşte sprijin, nu numai prin unele organe ale presei şi prin demonstraţiuni înscenate pe teritorul unui stat vecin, ci şi prin activitatea sistematică a societăţilor înfiinţate în scopul acesta? Că mai departe se extinde până acolo, încât se caută a se discredità în faţa opiniunii publice europene instituţiunile patriei noastre şi nizuinţele politice ale naţiunii noastre?

Şi dacă are despre toate acestea cunoştinţă, ce procedură vreà să urmeze faţă de apariţiile amintite?»*)

Răspunde imediat ministrul-prezident, contele *Szapáry Gyula,* următoarele:

---

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. V. pag. 264.

«Având în vedere împrejurarea, că în zilele apropiate casa nu va ţineà şedinţe meritoriale, cer voia onoratei case, ca la interpelarea ce mi s'a adresat sa răspund acuma. (Voci: Mâne!) Vreau sa fac însă întâi de toate o observare. Nu trag la îndoeală, că unul din motivele facerei interpelării, şi se poate că motivul principal, a fost acela, ca sa fie adusa chestia de naţionalitate, agitaţia naţionalistă, care domneşte în ţara, în discuţie, aici în casă, înainte de vacanţe. Dar totuşi nu-mi pot ascunde impresia, — şi vă rog să-mi concedeţi, ca în privinţa aceasta să dau exprimare sentimentelor mele proprii, — că unul dintre motivele facerii interpelării a fost şi acela, ca domnul deputat interpelant să aibă ocaziune de a mai slobozì un foc bengalic oratoric, înainte de prorogarea casei. (Sgomot mare. La ordine! Prezidentul suna clopoţelul) Voiu aşteptà, până libertatea cuvântului şi a exprimării de pareri.... (Jokai: Ce? In casa aceasta nu există libertatea cuvântului?). Onorată casă! Binevoiţi ami concede, ca după acest incident să revin asupra chestiei şi să dau în meritul lucrului răspunsul pe care cred că onorata casă îl aşteaptă dela mine. Eu, din partea mea, cu privire la cele spuse de stimatul domn deputat antevorbitor despre cuprinsul memorandului, despre incorectitatea expresiunilor cari se cuprind în el, precum şi despre aceea, că cu privire la cele cuprinse în memorand, cu părerile din el şi cu persoanele acelea nu se poate pactà, tocmì, îmi iau voe a observà, că parerea şi concepţia aceasta e atât de determinată, încât nu formează numai concepţia domnului deputat, şi nici nu e vre-o idee nouă. Ea trebue să fie concepţia fiecărui membru din casa aceasta.

A mai atins domnul deputat încă o împrejurare importantă, la care vreau să răspund în prima linie, şi adecă, cumca am eu cunoştinţă despre acelea ce se întâmplă, nu numai în ţara aceasta, — asupra acestora voiu revenì, — ci şi în afară de hotarele ţării? In punctul acesta domnul deputat a făcut, după priceperea mea, o corectă deosebire între România oficioasă, între guvernul român şi mişcările societăţii române. Numai cu privire la consecvenţe nu sunt de o parere cu el, anume, că guvernul român nu şi-ar fi făcut datorinţa în privinţa aceasta, pentrucă din contră, pot constatà, pe baza rapoartelor ce mi s'au înaintat, că guvernul român a făcut faţă de mişcările acestea tot ce trebuià să facă, şi în urma raporturilor

cari există între noi e şi corect că a făcut. S'au luat deci toate măsurile, — fie ca pe calea presei ori în întruniri s'au manifestat mişcările, — şi guvernul român a procedat în contra lor cu toata asprimea şi cu toată energia. Binevoiţi însă a nu scăpà din vedere, că şi în România este lege de presă şi lege despre întruniri, cari regulează procedura guvernului. Guvernul român însa a făcut tot ce pe baza legilor puteà să facă, lucru pe care-l pot constatà din rapoartele oficioase întrate la guvern.

Sunt convins, onorată casă, că guvernul român tot aşa de bine ştie, că zace în interesul său să rămână în raporturi bune cu noi, precum este şi în interesul nostru menţinerea bunelor raporturi cu România, şi tocmai de aceea sunt convins şi cred, că guvernul român va evità tot ce poate să strice bunele raporturi dintre noi şi România, şi precum a procedat până acuma în direcţia aceasta, va face tot ce poate şi în viitor în aceasta direcţie. (Aprobări ironice.)

Onorată dietă! Programul guvernului în chestia de naţionalitate e cunoscut în casa aceasta, e cunoscut fiecăruia, care a dat atenţiune în chestia aceasta activităţii guvernului şi declaraţiunilor făcute din partea guvernului. In 17 Martie 1890 a fost ziua în care tocmai în calitatea mea actuală m'am pronunţat întâi în casa aceasta. Mi-am spus şi atunci parerea în chestia de naţionalitate, cu privire la politica ce o are de urmat guvernul. Dar mai pe larg am desvoltat chestia aceasta şi m'am ocupat cu ea atunci, când după apariţia stimatului domn deputat antevorbitor în comitatul Timişului mi s'a dat ocaziune să mă prezint şi eu în faţa alegătorilor mei şi sa-mi desvolt înaintea alegătorilor mei punctul propriu de vedere cu privire la direcţia ce o voiu urmà faţă de naţionalităţi. Atunci încă am dat exprimare, onorată dietă, părerii mele, şi părerii acesteia guvernul a ramas şi va rămâneà credincios, că în chestia de naţionalitate guvernul are doua lucruri de împlinit, împreună cu legislaţiunea: întâi, să iee măsurile, ca fiecare cetăţean să se simtă bine aici, în ţara aceasta, iar lucrul acesta se poate ajunge prin administraţie bună, justiţie corectă şi prin manipularea corectă, echitabila şi nepărtinitoare a administraţiei. Acestea sunt mijloacele, a căror aplicare e necesară în interesul problemelor amintite şi cu cari elementele centrifugale pot să fie legate de noi.... Celalalt mijloc pentru sistarea chestiei de naţionalitate e lăţirea limbei maghiare, iar sub aceasta nu în-

ţeleg lăţirea forţată a limbei maghiare, ci cred că în privinţa aceasta ajunge, dacă mergem înainte pe calea pe care de 25 de ani se află guvernul şi legislaţia maghiară.

In fine, onorată casă, al treilea mijloc e laţirea culturei generale. Prin aceasta nu înţeleg semicultura, pentrucă tocmai în cultură proletariatul e elementul cel mai rau (Ilaritate), ci înţeleg cultura, pe care statul o desvoaltă şi lăţeşte în propria direcţie naţională. Şi când statul face lucrul acesta, la tot cazul ia ascuţişul chestiei de naţionalitate şi aduce mai laolalta elementele centrifugale naţionaliste.

Ştiu eu foarte bine, că pentru coacerea acestor fructe se cere mult timp, e modalitatea cea mai sigură, dar se cer decenii până se coc fructele. Sunt însă dispoziţiuni, cu cari în cazuri singuratice se poate mai curând ajunge la rezultat, şi pe cari, tocmai de aceea, în cazuri singuratice trebue să le facem, trebue să le aplicăm. In privinţa aceasta punctul de vedere al guvernului e clar şi luminos, ca şi direcţia ce o urmează. Ştie guvernul maghiar, că legea decretează unitatea statului ungar. Ştie guvernul, că legea decretează, că în ţara aceasta exista o naţiune indivizibilă. Ştie, că limba Ungariei, limba statului maghiar, e limba maghiară. Ştie, onorată casă, că legea dispune în cari institute are să se propună limba statului.

Onorată casă! Conservarea unitaţii statului şi respectarea legilor create de legislaţiunea statului ungar e datorinţa fiecărui cetăţan, fie că-i place lucrul, ori nu-i place. E dator fiecare să le respecteze acestea şi misiunea guvernului e să grijească sa nu treacă nime peste aceste limite.

Dintre naţionalităţile din ţară, onorată casă, mai multe au păşit pe terenul pasivitaţii, nu participă la lucrările legislaţiunii, ci în afară de salele legislaţiunii fac pe nemulţamiţii, se neliniştesc. Eu procedura aceasta, acest punct de vedere, nu-l aflu corespunzător, nici intereselor ţării, nici intereselor respectivilor. Dacă au nemulţămiri, aici e locul pentru sanarea lor, aici au să fie aduse în discuţie. Eu, şi oricine cunoaşte caracterul maghiar, ştie că nu e egoist, nu e îngust de inimă, ba poate chiar prea conciliant; şi de aceea sunt convins, că dacă dorinţele pot să fie împlinite din partea legislaţiunii, apoi ele vor fi ascultate; şi cu mult mai corect ar fi, dacă ele ar fi împlinite aici, decât ca după luarea dispoziţiilor din partea legislaţiunii să facă pe mănioşii acolo, afară. (Aprobări).

Dar să vedem acum, dacă sunt bazate gravaminele şí plângerile pe cari le ridica naţionalitaţile în contra guvernului şi a legislaţiunii maghiare? Binevoiţi a privì la situaţia Românilor dela noi şi a o comparà cu situaţia compatrioţilor noştri maghiari din România. Se poate face foarte uşor comparaţia, şi atunci vedem pe care parte e favorul. Dar sa mergem mai departe şi să căutam, au oare de ex. Francezii în Germania, ori Nemţii în Francia, mai mare libertate decât naţionalitaţile la noi? Intre astfel de împrejurări e apoi cu totul echitabilă întrebarea, că oare plângerile acestea sunt motivate?

Binevoiţi numai a vă gândì la legea despre instrucţia publică, şi la legea despre naţionalitaţi, (Sgomot) apoi la legea comunala, la legea despre libertatea de presă, la regulamentele existente cu privire la dreptul de întrunire, la legea comercială. Acestea atâtea drepturi şi atâta libertate dau singuraticilor, corporaţiunilor, societaţilor, deci şi naţionalităţilor, cum nu se dă în alte ţări. (Aşa e.)

Dar onorată dietă, celce aude expunerile acestea ar puteà spune, că în ce legături stă de ex. legea comercială cu chestia de naţionalitate? Celce nu cunoaşte raporturile din Ungaria se va minunà, cum poate să fie adusă legea comercială în legătură cu chestia de naţionalitate? Dar tocmai unele din dispoziţiunile legii comerciale stau în legatură cu făptuirile, cari pot fi constatate în chestia de naţionalitate. Unde oare înfiinţarea de societaţi pe acţiuni, înfiinţarea de institute de bani, se poate face, ca la noi, fără vre-o influinţare a autorităţilor politice, în cadrele statutelor, şi cu respectarea acelora se pot pune la cale acţiuni contrare statului, şi ori banii, ori influenţa poate fi întrebuinţată pentru astfel de agitaţiuni? (Aşa e! O voce: Destul de rău).

Despre aceea deci nu poate să fie vorba, că oare naţionalitaţile sunt îndreptăţite să se plângă, ci chestia trebue pusă astfel: a fost corect oare din partea legislaturei să creeze dispoziţiunile acestea, (Adevărat. Aşa e!) dând în mâna singuraticilor puterea, pe care apoi o întrebuinţează în contra statului, în contra naţiunii, în contra legislaţiunii, care le-a dat-o? (Aprobări.)

Aţi binevoit a întrebà, că are guvernul cunoştinţă despre cele ce se întâmplă în chestia de naţionalitate? Da, guvernul are cunoştinţă, primită nu numai pe cale particulară, ci şi în mod oficios. Dar e foarte natural, că astfel de acte nu vin pu-

blicate cu ajutorul tobei celei mari. (Polonyi Géza: Domnul ministru de justiţie e toba? Ilaritate mare.) Scuzaţi, dar lucrul nu e de râs, pentrucă zace în natura lucrului, ca primele arătări ale pretorilor, ale organelor administrative şi municipale, să între, nu la ministeriul de justiţie, ci 'la cel de interne. Iar dacă pe baza lor ia anumite dispoziţiuni ministrul de interne şi ministrul de justiţie, binevoiţi a nu vă croì judecata asupra lor fără a le cunoaşte, ci numai după ce veţi vedeà rezultatele. (Aprobări.)

Intrebaţi, că ce am de gând a face în privinţa aceasta? Intâi aceea, că atât în administraţie, cât şi în sala legislativă, îmi păstrez calmitatea, necesară în prima linie. Mi-o păstrez, pentrucă patima şi iritaţia e sfătuitorul cel mai rău în chestii de acestea. Şi fac atenţi şi pe aceia, cari sunt amici ai ideei de stat maghiar, şi cari, după priceperea lor, vin răpiţi în interesul ideei de stat maghiar şi duşi la acte de volnicie, că cu aceasta nu fac servicii cauzei în serviciul căreia vreau să stee. O spun pe faţă, că în privinţa aceasta îmi ţin de datorinţă a luà toate măsurile de precauţiune, dar apoi şi ulterior, în contra oricarui act de volnicie, vină de ori şi unde. (Aprobări în dreapta.)

Sunt în curat şi trebue să fie în curat fiecine, ca guvernul ce intenţiuni are. Peste marginile stabilite de mine guvernul nu va permite nimanui să treacă, iar dacă va trece cineva, va simţì, că guvernul ştie ce datorinţa are. (Aprobări vii). Douăzeci şi cinci de ani au fost destui, ca pe baza legilor existente să se facă dispoziţiunile, cari s'au arătat a fi necesare, pentruca între cetăţenii ţării liniştea sa fie păstrata. Sper şi cred, că dispoziţiunile acestea, mijloacele acestea, vor fi suficiente şi de aici încolo. (Horváth Gyula: Dar oamenii nu!) Iar în cazul, ca se dovedesc de insuficiente, guvernul nu va întârzià să roage legislaţiunea, ca să iee în privinţa aceasta dispoziţiunile necesare. Şi sunt convins, că legislaţiunea nu le va negà. Atunci apoi poarte vina aceia, cari abuzând de libertatea câştigată o folosesc astfel, că legislaţiunea, ajunsă în situaţie de nevoe, afla de necesar luarea de măsuri pentru sanarea relelor. (Aprobari vii).

Dispoziţiunile administrative ce se vor luà în direcţia aceasta nu au chemarea de a scoate dintre naţionalitaţi poporul, ca în contra acelora, cari au fost aţâţaţi, să se iee masurile legale, ci în contra agitatorilor, cari au dat ansă la aceste agitaţiuni, trebue sa se iee dispoziţiile severe necesare. (Aprobari vii).

http://statuldacia.info

E acuzat cu neglijenţă guvernul, fiindcă până acuma nu se vede rezultatul activităţii sale şi se spune aşa: de când se fac aceste mişcări şi totuş nu s'au luat dispoziţiuni! Imi iau voe a reflectà, că nu e mult de când aceste mişcări se fac în direcţia şi măsura, în care se pot constatà acuma. Sunt numai câteva săptămâni de când deputaţiunea a fost cu memorandul la Viena pentru a-l predà. Dar sunt şi alte evenimente, mai recente. Astfel în Iulie a fost o adunare în Şişeşti, pe care autoritaţile administrative au oprit-o.

Parte înainte de convocarea adunării, parte în apelaţiunile înaintate mie după aceea, s'au făcut astfel de declaraţiuni, cari vatămă statul maghiar în aşa măsură, încât nu pot să rămână nepedepsite. (Aprobări vii generale). Dacă deci în chestia aceasta din 6 Iulie până astăzi (14 Iulie) nu s'au luat dispoziţii, nu se poate ridicà acuză în contra guvernului pentru negligenţă.

Direcţia stabilită mai sus o urmează şi o va urmà guvernul. Dar nu cereţi, ca în fiecare punct să-şi preciseze dispoziţiile ce le va luà, pentrucă nu ar fi bine sa se dee respectivilor ocaziunea de a le eludà. (Aprobări). In direcţia aceasta are guvernul intenţiunea să procedeze şi în viitor, şi rog onorata casă să binevoiască a luà răspunsul meu la cunoştinţă».*)

Contele Apponyi declară, că vederile ministrului prezident consună cu vederile sale, şi numai în o privinţă nu e lămurit: ce înţelege guvernul sub dispoziţii legislatorice, cari ar puteà să fie necesare? Iar contele Szapáry îi răspunde, că la nici un caz nu aceea, că guvernul ar aveà intenţiunea să mobilizeze tunurile în contra pasărilor », ci a înţeles aceea, că « deoparte avem să reformăm administraţia, ceeace formează programul guvernului, după cum se ştie, şi al doilea, eventual trebue să modificăm legile amintite de mine, a căror insuficienţă mi-am luat voe a o arătà...»

Casa a luat răspunsul la cunoştinţă, iar cei ce vor cetì aceste vorbiri, rostite în dieta ţării, deci în faţa lumii, de cei mai de frunte politiciani maghiari şi bărbaţi de stat din zilele acelea, se vor convinge, cât de puţin orientaţi erau şi unii şi alţii în chestia naţională română.

Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. V. pag. 269.

Schimbare de guvern.

In şedinţa din 9 Noemvrie 1892 a dietei, înainte de a se întrà în ordinea de zi, ministrul prezident, contele *Szapáry Gyula*, ia cuvântul şi comunică dietei, că guvernul a pregătit toate legile referitoare la chestiile bisericeşti. Pentru prezentarea proiectelor de lege despre întroducerea matriculelor civile, despre înmatricularea în lege a religiei israelite şi despre libera exerciare a religiei a primit autorizaţie dela Coroană, ca să fie pertractate şi votate din partea parlamentului ungar. Dar referitor la căsătoria civilă obligătoare guvernul nu a ajuns la înţelegere cu Coroana. Prin urmare a ajuns guvernul în situaţia de a nu mai puteà funcţionà şi astfel în 6 Noemvrie şi-a înaintat demisia, care a fost primită. Roagă casa să nu ţină şedinţe până la formarea noului cabinet.

Noul guvern, prezidat de *Wekerle Sándor*, s'a prezentat dietei în şedinţa din 21 Noemvrie 1892, şi în vorbirea sa de program noul prim-ministru a spus, că guvernul său a primit autorizaţie dela Coroană să compună proiect de lege şi despre căsătoria civilă, în formă obligătoare, rezervându-şi însă Coroana dreptul de a dà, ori a nu dà aprobare proiectului de lege, după ce-l va cunoaşte. Guvernul e autorizat a enunţà numai învoirea principiară a Coroanei cu introducerea căsătoriei civile obligătoare. In chestia de naţionalitate noul guvern nu a făcut nici o declaraţiune.

In şedinţa din 20 Februarie 1893 deputatul român *George Serb*, ca raportor al comisiunei financiare, prezintă dietei mai multe rapoarte, pe cari apoi, cu ocaziunea punerii lor la ordinea zilei, în şedinţele din 5, 11, 12 şi 13 Aprilie 1893, le-a recomandat dietei spre primire în vorbiri scurte. Camera le-a votat.

Legea despre salarizarea învăţătorilor.

In şedinţa din 26 Aprilie 1893 s'a început în dietă discuţia asupra proiectului de lege despre regularea salarelor învăţătoreşti la şcoalele comunale şi confesionale. Scopul acestui proiect de lege erà ameliorarea

sorţii învăţătorilor dela şcoalele poporale din ţară, prin întroducerea unei uniformităţi cu privire la salarizarea lor, pentrucă până aci, pe baza dreptului primit prin legea şcolară dela 1868, fiecare confesiune, susţinătoare de şcoale, îşi plăteà învăţătorii pe baza înţelegerii reciproce şi amăsurat puterilor sale materiale, deci unele mai bine, altele mai slab. A venit deci guvernul şi prin proiectul acesta de lege a decretat, că dreptul de a croì salarele învăţătoreşti rămâne şi pe mai departe asigurat pe seama confesiunilor susţinătoare de şcoale, dar salarul acesta nu poate să fie mai mic decât 300 fl. la an pentru învăţătorul ordinar şi 200 fl. pentru învăţătorul ajutător, pe lângă locuinţă în natură şi grădină de cel puţin un sfert de jugăr.

Confesiunile şi naţionalităţile nemaghiare din patrie au considerat proiectul acesta de lege de vătămător pentru interesele lor şi de o nouă spărtură făcută în autonomia garantată prin lege tuturor confesiunilor. Au luat deci poziţie în contra lui. S'au pronunţat în contra proiectului de lege mai ales Românii, prin presa lor şi prin sinoadele eparhiale gr. ortodoxe, cari toate au trimis câte o reprezentaţiune bine motivată şi energică dietei, protestând în ea în contra ştirbirei autonomiei bisericei gr. ort. române prin dispoziţiunile trecute în lege, pentrucă proiectul de lege nu s'a mărginit numai la stabilirea minimului de salar pe seama învăţătorilor, ci conţineà şi dispoziţii cu privire la destituirea şi la numirea lor, lucruri cari aparţineau cu adevărat numai confesiunilor.

Discuţia generală asupra acestui proiect de lege a ţinut în dietă patru zile, nu pentrucă reprezentanţii naţionalităţilor nemaghiare l-ar fi combătut, căci deputaţi naţionalişti acum nu mai erau în dietă, şi nici pentrucă opoziţia maghiară ar fi fost contrară proiectului de lege, căci opoziţia cereà chiar mai mult decât guvernul, cereà stabilirea minimului de salar învăţătoresc în suma de 400 fl. respective 600 fl., ci pentrucă discuţia s'a purtat mai mult pe chestia de naţionalitate, susţinându-se din partea celor din opoziţie, că dupăce naţionalităţile pe altă cale nu pot fi asimilate, să se caute asimilarea lor

pe calea instrucţiunei publice, decretându-se limba maghiară ca limbă de propunere în toate şcoalele poporale din patrie, fie de stat, comunale, ori confesionale, sau apoi statificându-se toate şcoalele din patrie, deci trecând şi cele comunale şi confesionale sub stăpânirea statului.

In contra proiectului de lege, din punctul de vedere al naţionalităţilor, în dietă nu şi-a ridicat nimeni cuvântul, şi astfel dupăce a fost primit în general ca bază pentru discuţia pe articole, din desbaterea specială a eşit încă şi mai înăsprit, cu unele dispoziţiuni, la cari guvernul nu s'a gândit, dar s'a gândit contele Apponyi, şi pe cari le-a acceptat apoi şi guvernul şi le-a votat şi dieta. După §-ul 11 contele Apponyi a propus un nou paragraf pe seama legii din discuţie, de cuprinsul următor: «In comunele în cari fiecare confesiune are şcoală şi fiecare se foloseşte de ajutorul de stat (pentrucă în lege se spuneà, că comunele bisericeşti, cari nu pot plătì pe învăţător, primesc ajutor de stat sub anumite condiţiuni), precum şi acolo, unde numai o şcoală comunală ori confesională e avizată la ajutorul statului, dacă interese însemnate de stat pretind aşa, ministrul de culte şi instrucţiune publică, după ascultarea comisiunei administrative municipale, în loc de a dà ajutor de stat în înţelesul §-lui 9, *poate să înfiinţeze şcoală de stat, sistând şcoala comunală ori confesională*».

Importanţa politică a acestui paragraf nou au înţeles-o toţi cei din dietă şi astfel noul paragraf al contelui Apponyi a fost votat cu mare însufleţire, după ce-l acceptase şi ministrul de culte şi instrucţiune publică. Iar la §-ul următor, 13, tot contele Apponyi a făcut propunerea, acceptată de guvern şi de dietă, că procedura disciplinară are să o efectuiască comisiunea administrativă comitatensă în contra învăţătorilor dela şcoalele poporale confesionale ajutorate de stat, în cazul că se fac vinovaţi de făptuiri contrare statului. Iar dacă la vre-o şcoală comunală, ori confesională, doi învăţători au fost amovaţi unul după altul din motive de această natură, ministrul de culte şi instrucţiune publică e îndreptăţit să sisteze şcoala respectivă comunală ori confesională şi să înfiinţeze şcoală de stat.

Şase zile a ţinut în dietă discuţia pe articole asupra acestei legi, iar în a şaptea şedinţă, în 9 Maiu 1893, legea a fost votată în a treia cetire şi a fost trimisă casei de sus spre desbatere şi acceptare.

Aceeaşi lege în casa magnaţilor.

Discuţia asupra legii despre salarizarea învăţătorilor s'a început în casa de sus şi s'a terminat în şedinţa din 29 Maiu 1893. Cu toate, că confesiunile erau interesate în măsură egal de mare, totuş numai Arhiereii bisericii gr. ort. române au participat la această şedinţă de mare însemnătate a casei magnaţilor. Arhiereii bisericii sârbeşti şi ai bisericii gr. catolice române s'au scuzat cu aceea, că şedinţa a fost convocată pe zi de sărbătoare (erà Luni, a doua zi de Rosalii), deci nu au putut să participe la şedinţă în Budapesta, când datorinţele îi ţineau legaţi de reşedinţele şi catedralele lor.

Desbaterea proiectului de lege s'a început cu un incident în casa de sus. A luat cuvântul mai întâi contele Zichy Nándor şi a propus, că dupăce primatele catolic al ţării, precum şi alţi prelaţi, sunt împiedecaţi să iee parte la şedinţa aceasta, proiectul de lege să fie luat dela ordinea zilei şi pertractarea lui să fie amânată pentru altă dată.

Ministrul de resort, contele Csáky Albin, s'a opus însă cererii, şi majoritatea magnaţilor a acceptat părerea guvernului, iar contele Zichy Nándor, împreună cu toţi episcopii catolici prezenţi, au părăsit sala de şedinţe. Au rămas însă în sală Arhiereii bisericii gr. ort. române, cari toţi trei au luat cuvântul întru combaterea proiectului de lege şi au rostit vorbirile următoare:

Vorbirea Episcopului Ioan Meţianu.

«Excelenţa Voastră, domnule preşedinte! Ilustră casă a magnaţilor! Una dintre cele multe, mari şi grele datorinţe ale unui episcop este fără îndoială, nu numai a apărà drepturile bisericii sale, în tot locul şi timpul, unde şi când se văd ameninţate, dar şi a întrevenì la locul competent pentru ocrotirea acelor drepturi în contra ameninţărilor pe cari le-ar observà.

în proiectul de sub petractare vazând eu amenințate și drepturile bisericii mele, mă simțesc dator a-mi ridicà și eu cuvântul în contra lui și totodată a implorà și sprijinul ilustrei case în favorul drepturilor bisericii mele foarte amenințate. Fac aceasta nu numai în interesul bisericii, al clerului și poporului meu, dar totodată și în interesul iubitei noastre patrii. O fac atât ca episcop, cât și ca membru al acestei ilustre case. O fac în deplina conștiință a grelei mele răspunderi, cu care sunt dator înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor.

Mai înainte de toate îmi iau voie a declarà, că nu sunt în contra ameliorării dotațiunei învățătorești, pentru care și eu însumi năzuesc în eparhia mea. Ba principiar nu sunt nici în contra ajutorării școalelor mai sărace din partea statului, ci eu încă o doresc aceasta, din motivul, că și oamenii cei mai săraci contribuesc la susținerea statului, atât cu dările necesare, cât și cu serviciul militar. Sunt însă în contra pretensiunei ce și-o formează statul prin proiectul de sub pertractare, de a-și arogà și mai multe drepturi ca până acuma asupra școalelor confesionale la cari ar concurge și el cu ajutorul de peste 60 fl. la an.

Această pretensiune a statului nu e nici justă, nici echitabilă. Nu este justă, pentrucă statul are datorința a ajutà după trebuință și școalele confesionale mai lipsite, fără a atacà drepturile confesiunilor, căci și confesiunile fac multe și mari servicii statului. Dar acea pretensiune a statului nu e nici echitabilă, pentrucă dacă de ex. dotația învățătorească în cutare comună mai săracă ar fi numai 240 fl. și dacă ar concurge și statul cu un ajutor de 60 fl. pentru a completà minimul de 300 fl. cerut prin proiectul de lege, nu ar fi nicidecum echitabil, ca pentru ajutorul de 60 fl. statul să-și aroage drepturi, când egale, când chiar mai mari decât ale acelei comune, care contribue cu de patru ori mai mult la dotațiunea învățătorească.

Afară de acestea proiectul din chestiune mai lovește greu și în autonomia bisericilor, slăbind vaza și autoritatea confesiunilor, ceeace are de urmare și slăbirea religiosității în popor. Și apoi cine nu știe, că aceasta este și în detrimentul statului?

Pentru a ne convinge despre aceasta nu avem decât să aruncăm o privire fugitivă asupra statelor în cari s'a luat în parte ori de tot ingerința confesiunilor din școale, ca să vedem

cum se lațesc acolo nefericitele idei socialiste și alte asemenea rele, pe cari nici cele mai puternice guverne nu le pot înfrânge.

Dacă la acestea s'ar reflectà cumva, că la noi în toate școalele sunt catiheți pentru propunerea religiunei, rog a nu se trece cu vederea, că nici cel mai distins catihet nu poate clădì atât de mult în cele 2 ore pe săptămână, cât să nu poată strică un învățător puțin religios în celelalte vre-o 30 de ore pe săptămână. Iar de cumva s'ar obiecționà, că statul nu se poate lipsì de dreptul său de controlă și supremă inspecțiune și asupra școalelor confesionale, rog iarăș să nu se uite, că și fără ingerința din proiectul de sub întrebare, statul are deja destul de multă și mare ingerință în toate școalele confesionale, pe care o și exerciază, începând dela ministeriu, prin comisiunile administrative comitatense și prin inspectorii regești, până la vizitatorii de școale.

Dar afară de acestea, prin atinsul proiect de lege se mai știrbește și o lege regnicolară fundamentala, adecă, articolul de lege 38 din 1868, pentrucă pe când acum citatul articol recunoaște confesiunilor dreptul de a stabilì ele însele dotațiunea învățătorilor confesionali, pe atunci prin proiectul de sub pertractare se dă guvernului dreptul de a stabilì el acele dotațiuni, atunci, când însuș dispune, ca minimul dotațiunei unui învățător să fie 300 fl., iar al unui ajutor de învățător să fie 200 fl., pe lângă cortel și grădină, și peste aceasta mai prevede și cuincuenale, după anumiți ani de serviciu.

Mai departe, pentrucă pe când articolul de lege 38 din 1868 recunoaște confesiunilor dreptul de a-și instituì ele însele pe învățătorii lor, pe atunci proiectul de sub desbatere dispune, ca acolo, unde statul ar contribuì cu ajutor cât de puțin peste 60 fl. la leafa învățătorească, are a se ingerà și el la instituirea învățătorilor. Ba în anumite cazuri își aroagă dreptul denumirii, iar în altele dreptul respingerii învățătorilor instituiți prin confesiuni.

In fine, pentrucă pe când articolul de lege 38 din 1868 recunoaște confesiunilor exclusivul drept de disciplină asupra învățătorilor confesionali, pe atunci proiectul de sub întrebare dă statului o foarte mare incurgere și în trebile disciplinare ale învățătorilor confesionali.

Ba și mai mult. Pe când articolul de lege 38 din 1868 numai în acel caz prevede prefacerea unei școale confesionale

în şcoală comunală, când şcoala confesională n'ar corăspunde legii şi când confesiunea nici dupa trei admoniţiuni facute din 6 în 6 luni n'ar delătură scăderile indicate, pe atunci proiectul de sub întrebare autorizeaza guvernul a preface şcoala confesională în comunală şi fară cele 3 admoniţiuni prevăzute în articolul de lege 38 din 1868, chiar şi în cazul când dotaţiunea s'ar fi ridicat la minimul pretins de acel proiect, dacă aceasta din vre-o cauză nu s'ar puteà încassà.

Deşì proiectul din chestiune mai conţine încă multe asemenea ingerinţe, cari vatămă foarte mult drepturile confesiunilor, totuş nu voesc a mai abuzà de pacienţa înaltei case cu înşirarea tuturor acelora, caci şi din cele deja amintite învederează lămurit tendinţa de a ni se luà tot mai mult din drepturile noastre bisericeşti, ci îmi ţin de mare datorinţa patriotică a repeţì şi acum numai aceea ce am amintit şi cu ocaziunea pertractarii proiectului, acum lege, despre azilele de copii, că adecă şi acest proiect, ca şi acea lege, cauzează cele mai mari îngrijiri şi dureri clerului şi poporului eparhiei mele, ceeace se poate lămurit vedeà şi din presa din patrie, cât şi din cea din afară, deoarece prin asemenea proiecte clerul şi poporul se vede din nou lovit în ceeace are mai scump, adeca în bazele desvoltării sale.

Cred că ilustra casă nu-mi va luà în nume de rău, dacă pe lângă toate acestea voiu mai amintì, că şi clerul şi poporul român a învăţat a iubì, nu numai patria, dar şi limba şi religiunea sa, întocmai ca şi compatrioţii săi maghiari, şi de aceea simte nespusa durere, de câteori vede atacându-se aceste scumpe tezaure ale sale, precum se face aceasta şi prin amintitul proiect de lege. De aceea, atât eu, cât şi clerul şi poporul român, speram a fi sosit timpul, ca înaltul guvern al patriei, în loc de atari proiecte dureroase, sa mai vină şi cu unele mai favorabile pentru biserica şi naţionalitatea română, chiemată de soarte în timpuri grele şi în împrejurări critice a fi cea mai naturală aliată a naţiunei maghiare, iar aceasta nu numai în interesul naţionalităţii mele, ci şi în acela al iubitei noastre patrii. După modesta mea părere chiar interesul iubitei noastre patrii ar pretinde atari proiecte de lege, cari să satisfacă justelor aşteptari ale tuturor cetăţenilor, fară deosebire de limbă şi confesiune, iar nu de acelea, cum este şi cel de sub pertractare, care pe lângă aceea, că vatămă cele mai vitale interese ale bisericii, mai im-

pune şi sarcini nouă asupra unei părţi de popor, şi de altcum destul de însărcinat cu multe alte greutaţi. Din asemenea motive nu primesc proiectul de sub întrebare».*)

Vorbirea Episcopului Nicolau Popea.

«Excelentisime domnule prezident! Ilustri magnaţi! Marturisesc, că cu greu m'am hotarît a luà cuvântul, caci pot ştì înainte, că cuvintele mele, oricât de drepte şi fundate ar fi ele, nu vor fi luate în considerare, după cum nici alte sute şi mii de cuvinte ale noastre nu au fost luate în considerare în faţa curentului, care se vede că domneşte în patria noastră.

Şi daca totuş, ca unul care nu am fericirea de a ştì perfect limba maghiară, îmi iau voie a rostì la acest obiect câteva cuvinte, o fac pentru aceea, pentrucă nu se poate, convingerea şi datorinţa nu-mi permit, să tac atunci, când văd, că un nou atac se pregăteşte în contra drepturilor noastre înscrise în lege, în contra autonomiei bisericei noastre gr. ort. şi în general în contra desvoltării noastre culturale. Insă, ilustri magnaţi, o fac şi pentru aceea, ca nu cumva să se zica, cumcă nu ne aducem gravaminele în faţa forurilor competente. Le aducem, ilustri magnaţi, şi totdeauna le-am adus înaintea forurilor competente, când a fost trebuinţă, dar cu regret am experiat, că precum am zis, din cauza curentului amintit, domnitor în patria noastră, acelea nicicând, dar nicicând nu au fost luate în considerare.

Aşa se vede, ilustri magnaţi, că la noi legile, cari sunt mai drepte faţă cu naţionalităţile nemaghiare şi cu confesiunile acestora, numai pentru aceea se votează, pentruca ori să nu se aplice de loc, ori să devină cu desavârşire iluzorii, luându-li-se orice valoare prin legi ulterioare. Dovada despre aceasta este cunoscuta lege a naţionalitaţilor, care hotarît pentru aceea s'a făcut, pentruca să nu fie aplicată, ci să fie pusa ad acta, deja dela votarea ei. Altă dovada ne dă apoi autonomia bisericii noastre gr, ort. române, sancţionată şi inarticulată în toata forma, prin care se recunoaşte acestei biserici dreptul de a-şi regulà singură, liberă şi independentă, toate afacerile şcolare. Dar ilustri magnaţi, §-ul 38 al legii şcolare dela anul 1868 încă recunoaşte dreptul confesiunilor şi le da libertatea de a-şi înfiinţà şi susţineà şcoalele proprii, de a-şi alege şi aplicà învaţatorii,

*) Din «*Telegraful Român*» anul 1893, numărul 55.

de a stabilì salarele acestora şi planurile de învaţamânt şi de a exercià dreptul şi autoritatea disciplinara asupra învaţatorilor săi. Dar ce folos, ilustri magnaţi, căci confesiunile au fost treptat ştirbite în toate aceste drepturi ale lor, garantate în lege, prin legi şi ordonanţe ulterioare, fiind aştfel tot mai mult şi în mod tot mai simţitor restrânsă autonomia şcolară a confesiunilor.

Şi pe când credeam, ilustri magnaţi, că acest amestec al statului în trebile şcolare a ajuns la culme, iata că ne întâlnim cu acest proiect de lege, care dacă va fi primit, ar şterge întru adevar aproape cu desavârşire cel din urma rest de autonomie şcolară a bisericii noastre gr. ort. române. Da, ilustri magnaţi, prin el s'ar şterge în realitate deodată cu autonomia chiar şi legea şcolară dela 1868. Caci după acest proiect de lege, contrar legii amintite, confesiunilor li se octroiază salarul minimal şi cuincuenalele, cu cari trebue să-şi platească învaţatorii, iar dacă confesiunile nu pot sa scoată aceasta sumă minimală, îşi pierd în privinţa învăţământului tot dreptul garantat prin lege, aşa ca biserica nu va mai fi, nici mai mult nici mai puţin — decât un for inchiziţional şi un oficiu executiv al statului. Dar nici atâta, ilustri magnaţi, caci prin modificarile înăspritoare facute în casa deputaţilor, statul, sub pretextul unei «direcţii contrare statului», este îndreptaţit a desfiinţà când voeşte orice şcoală confesională.

Insa, ilustri magnaţi, pentruce oare această neechitabilitate faţa cu confesiunile şi autorităţile lor? Pentruce ni se dă nouă cu o mână, iar cu ceealalta ni se ia ce ni s'a dat? Oare modificarea aceasta a legilor, spre paguba evidentă a confesiunilor, cum se poate explicà într'un stat de drept organizat, cum este Ungaria? Oare diferitele confesiuni şi în special credincioşii bisericei noastre gr. ort. române nu sunt o parte a fiilor patriei noastre? Nu-şi jertfesc şi ei sângele şi averea pentru susţinerea şi apărarea patriei noastre comune?

Imi iau voie, ilustri magnaţi, a pune aceste întrebări, cu atât mai vârtos, ca motivele proiectului de lege, dupa a mea părere, sunt cu desăvârşire nefundate, şi tocmai în contrazicere cu răspunsul la întrebarile mele. Nefundate, ilustri magnaţi, pentruca daca eu săvârşesc acelaş lucru bun, cu mai puţina cheltuiala decât altul, cine ma poate silì dupa drept, ca eu să cheltuesc atâta cât a cheltuit altul? Sau, ilustri magnaţi, daca dieceza noastra din Caransebeş ar întreţineà învăţatori buni şi

cu desavârşire corăspunzători pentru plată mai mică decât 300 fl. anual, apoi cu ce drept ar puteà sa o sileasca statul să le dee învaţatorilor plata mai mare ca cea amintita? Ce scop ar aveà asemenea sila? Eu aşa cred, că nu suma, ci rezultatul bun al învăţământului ar trebuì sa fie luat în considerare, caci aceasta hotareşte valoarea interna a instrucţiunei peste tot.

Şi să nu creadă nimenea, ilustri magnaţi, că confesiunile nu ar fi pentru îmbunătăţirea salarelor învaţatoreşti. Din contră, asigurarea sorţii învăţatorilor nime nu o doreşte maĭ mult ca ele. Dovadă şcoalele medii şi salarele profesorilor lor, cari cresc şi se sporesc văzând cu ochii, dar numai pe încetul şi pe rând, conform împrejurarilor şi stării materiale în care se găsesc.

Da, ilustri magnaţi, sunt considerabile jertfele aduse de confesiuni pentru instrucţie, în ciuda celoralalte greutaţi pe cari trebue să le poarte în toate privinţele, după cum a recunoscut chiar Excelenţa Sa, d-l ministru de culte şi instrucţiune publică, în casa deputaţilor. Dar aşa mi se pare, ilustri magnaţi, că aici «altius petenda est ratio». Nu atât instrucţia, ori îmbunătaţirea salarelor învăţătoreşti, ci altceva este la mijloc, anume, curentul acela despre care am avut fericirea să amintesc la începutul discursului meu, şi care judecând după toate presemnele, nu poate fi altul decât asimilarea, ori maghiarizarea naţionalităţilor nemaghiare din patrie.

Este grea problema aceasta, ilustri magnaţi, şi cu greu se va realizà ea în luminatul secol al 19-lea, când popoarele au ajuns la conştienţă naţională. Rezultatul vá fi acela, ca din nou se vor turburà sentimentele publice, se va provocà iarăşi duşmănie între diferitele popoare ale acestei frumoase patrii, în locul păcii şi al iubirii creştineşti, de care avem atâta trebuinţă.

Va stă în putere, ilustri magnaţi, să ridicaţi la valoare de lege acest proiect, dar eu vă rog să binevoiţi a luà în considerare consecvenţele triste cari vor urmà, bine ştiind, că în această ţară sunt şi alte popoare, cari voesc şi au dreptul să trăiască, cu limba, caracterul şi cultura lor proprie.

Insuş Sfântul Ştefan, ilustri magnaţi, primul rege şi întemeietorul acestui regat, a zis aşa: «regnum unius linquae imbecile et fragile est». Dovadă, ilustri magnaţi, că şi atunci au locuit diferite popoare în patria noastră, dar acel rege înţelept nu le-a supărat, ci le-a cinstit şi li-a preţuit limba, pentrucă

bine a ştiut în ce reşede puterea unui stat. Lucru natural, ca nu popoarele s'au nascut pentru stat, ci statul e înfiinţat pentru popoare.

Binevoiţi, ilustri magnaţi, a luà şi aceea în considerare, ca astfel de tendinţe stau în contrazicere vădită cu legile sancţionate, aflatoare în vigoare, cari legi «câta vreme sunt în vigoare trebue observate cu sfinţenie», cum a spus odata înţeleptul patriei, Francisc Deák.

Binevoiţi mai departe, ilustri magnaţi, a va aduce aminte şi a luà în considerare promisiunile şi asigurările sărbatoreşti, pe cari le-au dat în diferitele epoce cei mai eminenţi barbaţi de stat ai Ungariei naţionalitaţilor nemaghiare, ba chiar şi casa deputaţilor atunci, când şi concetaţenii noştri maghiari se simţiau jigniţi în drepturile lor politice şi naţionale.

In sfârşit, binevoiţi a va aduce aminte şi de acel sfânt principiu liberal, proclamat sarbatoreşte în anul epocal 1848, *libertate, egalitate, frăţietate,* şi în legatura cu acest principiu nu uitaţi nici cuvintele sfintei scripturi: *«ce ţie nu-ţi place, altuia nu face!»*

Imi permit a spune, că în urma tuturor acestora eu aşa a-şi cugetà, ilustri magnaţi, că nu ar fi echitabil, în secolul 19 al luminilor, precum şi în mileniul care se va serbà, ca acestea sa se încheie prin desavuarea cuvintelor amintite ale primului rege Ştefan cel Sfânt.

Acestea sunt, ilustri magnaţi, binevoitoarele mele păreri. Şi din inima doresc, nequid regnum detrimenti capiat.

Proiectul de lege nu-l pot primì de baza pentru discuţia specială».*)

Vorbirea Mitropolitului Miron Romanul.

«Eu şi după cele ce spuseră cu temeiu în vorbirile lor premerse ilustrii mei consoţi episcopi din aceasta parte, a-şi aveà să vorbesc foarte multe la obiectul din discuţie, cu privire atât la interesele patriei, cât şi la cele ale bisericii şi naţionalitaţii mele. Dar dupace din cauza sănătăţii foarte debilitate nu mă pot apucà să ţin un discurs mai lung, care sa se ocupe în mod exact cu toate părţile speciale ale obiectului, din parte-mi sunt necesitat a mă declarà relativ numai foarte pe scurt şi numai în liniamente generale.

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1893, numărul 56.

Cer din capul locului graţioasa permisiune a Excelenţei Sale, preşedintelui nostru, profund stimat şi de mine, ca sa-i pot amintì, că fiind astazi pentru bisericile indigene de ritul grecesc a doua zi de Rosalii, din considerare la aceasta, ar fi fost, după mine, precum şi după alţii de asemenea interesaţi, foarte cu scop, ca şedinţa ilustrei case a magnaţilor, fixata pe ziua de astazi, să se fi pus cu câteva zile, sau mai nainte, sau mai târziu, ca să nu fie siliţi membrii de ritul grecesc ai casei magnaţilor, şi mai cu seama prelaţii concernenţi, a absentà de acasă, într'o zi de sărbătoare mare ca aceasta, sau a ramâneà absenţi dela şedinţa prezenta, care este de un interes mai deaproape pentru confesiuni. Cred însa, că lipsa de consideraţiune în cazul acesta nu a fost cu intenţiune, şi sper, că între împrejurări normale, cei de ritul grecesc nu vor mai fi puşi într'o neplăcută situaţiune de silă, cum este cea de acuma.

Trecând, dupa premiterea acestora, la obiect, îmi iau voie mai întâi a observà, ca în proiectul de lege pus în discuţie sunt cuprinse şi astfel de masuri, cari dacă ţinem seamă de titlul binesunător pe care-l poartă, cad afară de cadrele sale. Pentrucă aici nu e vorba numai de regularea salarelor pentru învăţatori şi învaţatoare, ci sunt atrase în proiect şi alte măsuri, cari nu au loc aici, anume: instituirea învaţatorilor confesionali ajutoraţi din partea statului, precum şi procedura disciplinara, care se pune eventual la cale în contra lor, ceeace după mine este în contra regulelor de codificare şi în contra unui aranjament bun.

Eu, ridicat peste orice preocupaţiune frivolă, cutez sa afirm, ca scopul acestui proiect de lege propriamente nu este întru atâta, ca să se amelioreze poziţiunea învaţatorilor, cât mai vârtos, ca să se restrângă drepturile autonome ale confesiunilor, cari au colorit naţional, sau, să o spun mai oblu, scopul acesta este, ca să se restoarne autonomia bisericilor naţionale. Această cuprindere a lucrurilor o constată toate organele opiniunii publice maghiare, cari în partea cea mai mare a lor chiuesc deja de bucurie, că prin o astfel de lege se vor nimicì tendinţele naţionalităţilor, după ele — nepatriotice.

Dar apoi pentruce sunt nepatriotice naţionalitaţile nemaghiare din ţara aceasta? Doară pentrucă o parte neînsemnată a inteligenţei naţionalităţilor, sub scutul instituţiunilor liberale ale statului, scrie articole vehemente în ziare, adeseori trecute

peste margini, şi uneori aranjază şi demonstraţiuni politice, când vede periclitate interesele naţionalitaţilor? Sau doară chiar şi numai pentru aceea sunt nepatriotice naţionalitaţile, pentruca ele nu doresc şi absolut nu vreau sa-şi lapede caracterul lor naţional, limba şi obiceiurile proprii şi să se contopească în rasa maghiara, în cultura speciala maghiara?

Cât pentru aceasta, atât înaltul guvern al statului, cât şi peste tot opiniunea publică, ar puteà sa fie, cu mine împreună, cu totul în curat. Pentruca ce priveşte cauza prima, raul, daca el întru adevar exista şi este periculos, se poate sanà şi trebue sanat în alt mod, fără ca să fie necesar a se mutilà o instituţiune în acest lucru cu totul inocentă, adecă autonomia bisericilor. Iar ce priveşte ceealaltă cauză, dupa modestele mele vederi, în contra aceleia absolut nu mai există nici un remediu, pentruca la noi conştienţa naţionala şi alipirea cătră propria sa naţionalitate a prins dejà aşa de tari radăcini, şi este atât de desvoltată la toate clasele locuitorilor, încât aceea nici prin educaţiune, nici prin învăţamânt şcolar, nici prin orice violenţa, nu se mai poate stirpì.

Autonomia bisericii gr.-orientale române în patria noastră eu o consider de o instituţiune fundamentală, de una, pe care legislaţiunea dela 1867 68, în legatura cu complanarile privitoare la dreptul public, pentru aceea a dat-o bisericii, ca să asigure Românilor, jaluzi de naţionalitatea lor, cel puţin în biserică şi în şcoală un fel de vieaţă, aşazicând familiara, şi prin aceasta, pe lânga scutirea intereselor patriei, totodata sa asigure pentru totdeauna şi existenţa naţionalitaţii române. Deci a schimbà, a slabì, ori a mutilà o astfel de instituţiune fundamentala, aşa numai, în mod incidental, prin o lege specială şcolară, nu este nici just, nici echitabil, dar nici cu scop.

Ştiu bine, ca acest proiect de lege atinge autonomia, nu numai a bisericii gr.-orientale române, ci deopotriva şi a celoralalte biserici din patrie. Insa referinţele acestor diferite biserici cătră stat sunt foarte variante, pentruca pecând interesele bisericilor de naţionalitate maghiara afla mai totdeauna sprijin şi apărare din partea statului, pe atunci este de prevazut, că biserica greco-orientala româna, singur numai pentruca ea nu aparţine naţionalitaţii maghiare, precum a fost în trecut expusa la multe feluri de înjurii, aşa va aveà şi de-acum înainte, după crearea unei astfel de legi, parte de o tratare foarte maşteră,

ceeace are deja indicii chiar şi în faptul, că Excelenţa Sa, domnul ministru al instrucţiunii publice, înainte de a stabilì specialitaţile acestui proiect de lege a întrat cu privire la acestea în pertractari cu bisericile protestante maghiare, şi după marturisirea ziarelor a pactat cu ele, iar pe noi, biserica greco-orientală română, tot atunci a binevoit a ne ignorà cu totul, fară nici un motiv justificabil.

Afara de mutilarea autonomiei bisericeşti, care este gravamenul principal, trebue mai ales să excepţionez acele dispoziţiuni ale proiectului de lege, cari parte nu sunt în praxă executabile, parte au înţeles dubios, şi parte nu sunt compatibile cu echitatea. Aşa de exemplu §-ul 11 punct *d*) pune confesiunilor pentru cazul contemplat acolo un termin fix de 30 de zile pentru efectuirea alegerii noue de învăţător, pecând în biserica greco-ortodoxă română alegerea de învăţător se poate face numai pe calea concursului, iar timpul determinat pentru însuşi concursul deschis este de cel puţin 30 de zile. Aşadară proiectul de lege nu acordă timp pentru dispoziţiunile premergatoare şi următoare la alegerea de învăţător.

Mai departe §-ul 10 este atât de obscur redactat, încât nu exchide interpretarea, că susţinătorii de şcoale confesionale ar fi datori să dea mijloacele de subsistenţă, destinate pentru şcoalele lor, încă şi în acel caz, când îşi sistează şcoala, sau când guvernul statului vine şi le sisteaza. O astfel de interpretare însă ne-ar duce la confişcarea fără de drept a averii. De aceea Excelenţa Sa domnul ministru de culte şi instrucţiune publică m'ar deobligà nemărginit, dacă ar binevoì să-mi risipească, încă aici, în ilustra casă a magnaţilor, prin o declaraţiune categorică, îndoelile mele referitoare la acest paragraf, spre orientarea prealabilă a celor interesaţi.

In fine, la §-ul 9 şi 18 văd o abatere foarte nejustă, pen trucă pe când sărmanelor confesiuni li se pune un termin numai de 9 luni, respective de un an, ca ele să urce salarele învăţătorilor în măsura recerută, pe atunci puternicul stat îşi ia un respiriu de trei ani, pentruca el să îngrijească de salarele învăţătoreşti prin ajutoarele cerute de susţinătorii şcoalelor. Apoi mai vine adăugat la acestea încă şi faptul, că salarul învăţătoresc, după §-ul 9, se incassează dela susţinătorii şcoalei eventual pe calea administraţiunii publice, şi încă nu numai la plângerea părţii interesate, adecă a învăţătorului, ci şi în caz de o denun-

ciare oficială, de exemplu, când în afaceri de acestea ar venì să facă raport organele administrative, chiar şi fără a fi recercate de către învăţătorul interesat, ceeace eventual va formà un izvor deschis pentru multe controverse interne.

Din parte-mi mă marginesc în discuţia generală numai la momentele principale pe cari le-am amintit, cu deosebire la apararea autonomiei bisericii gr.-ort. române, garantată prin lege, şi cu aceasta recomandând graţioasei atenţiuni a ilustrilor magnaţi reprezentaţiunea, respective cererea respectuoasă a episcopatului gr.-ort. român, proiectul de lege din discuţie nu-l primesc de bază pentru pertractarea în special şi la crearea unei astfel de legi nici într'un chip nu pot concurge.»*)

Ministrul de culte şi instrucţiune publică, contele Csáky Albin, a reflectat la cele spuse de Arhiereii bisericii gr.-ort. române, asigurându-i, că guvernul nu a voit şi nu vreà să se atingă de autonomia bisericii lor, ci numai să-şi exercieze drepturile sale cu privire la instrucţia publică din ţară. A recomandat spre primire proiectul său de lege, iar casà magnaţilor l-a votat, în general şi pe articole. La discuţia pe articole ministrul a făcut declaraţia cerută de mitropolitul *Miron Romanul,* că dacă confesiunea îşì pierde şcoala, nu e datoare să contribue la susţinerea şcoalei de stat cu mijloacele cu cari a susţinut propria ei şcoală.

Monarhul la Borossebeş.

Manevrele cele mari ale armatei austro-ungare s'au ţinut în anul 1893 în Galiţia, şi pe teritorul comitatului Arad, din Ungaria. Impăratul şi Regele Francisc Iosif I a luat parte la cele din Galiţia, şi apoi a asistat şi la cele din Ungaria. Cuartirul general al Monarhului erà în comuna mică românească Boroşsebeş, unde Maiestatea Sa a sosit în 9 Septemvrie. Poporaţiunea românească de prin părţile acelea a făcut primire călduroasă Monarhului, iar la cuartirul său Maiestatea Sa a fost aşteptat de miniştrii ungari, de căpeteniile comitatului Arad şi de Episcopii români, cu credincioşi numeroşi pe acest colţ de ţară: *Ioan Meţianu* al Aradului şi *Mi-*

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1893, Nrul 53.

hail Pavel al Orazii-mari, primul prelat al bisericii gr.-ort. române, al doilea al bisericii gr.-cat. române. Mai erà apoi de faţă şi episcopul romano catolic din Timişoara, fiecare dintre episcopi cu câte o deputaţiune număroasa.

In ziua urmatoare, Duminecă, 10 Septemvrie, Monarhul a primit deputaţiunile. La vorbirile Arhiereilor români Monarhul a răspuns următoarele:

Episcopului Ioan Meţianu:

«Cu plăcere vă asigur de graţia mea neschimbată şi de scutul meu binevoitor, care se extinde asupra tuturor supuşilor mei, fără deosebire de naţionalitate şi religiune. Sper de altfel şi aştept, că şi D-Voastră veţi ţineà departe, prin influenţa D-Voastre, pe credincioşi dela acele periculoase agitaţiuni, cari în unele ţinuturi ţintesc să seducă poporul, căci deşì limba nu este una şi aceeaşi, totuşi fiecare naţionalitate este deopotrivă îndatorată a susţineà concordia pacinică cu celelalte naţionalităţi şi a stimà deopotrivă legile şi constituţia ţării. Singur numai pe această cale se poate desvoltà siguritatea pentru adevăratele interese şi se poate ajunge binele comun.»

Episcopului Mihail Pavel:

«Eu nu dubitez, că şi Sfinţia Ta vei conlucrà cu deplin devotament la realizarea acestei dorinţe, căci precum deoparte accentuarea de fraze goale ale unui şovinism exagerat, şi demonstraţiunile condamnabile de stradă, stau departe de adevăratul patriotism, tot astfel e de altă parte o datorinţă patriotică, pretinsă de adevăratele interese ale tuturor cetăţenilor, ca să fie concordie pacinică între naţionalităţi, şi ca în tot locul, dar mai cu seamă în această regiune, să se desvolte şi asigure stima pentru constituţia şi legile ţării».

Monarhul s'a întreţinut apoi câtva timp cu Arhiereii români şi cu câţiva dintre cei ce formau deputaţiunile române conduse de ei. I-a asigurat de graţia sa regească şi faţă de episcopul M. Pavel şi-a exprimat părerea de rău pentru cele ce i s'au întâmplat. Anume, nu cu mult mai nainte au fost mari demonstraţiuni de stradă, înscenate în contra episcopului Pavel, pe motivul, că nu e destul de patriotic, demonstraţiuni ter-

minate cu spargerea ferestrilor la întreaga reşedinţa episcopească din Oradea-mare, la consistorul gr.-ort. român, la fundaţiunea Zsiga şi la alte edificii româneşti de acolo. Demonstraţiuni de acestea au avut loc apoi şi în Arad, unde a fost luat la ţintă mai ales seminarul gr.-ort. român, precum şi pe alte locuri, unde s'au spart ferestrile la locuinţele fruntaşilor români. La *aceste* demonstraţiuni a făcut deci aluziune Monarhul în răspunsul dat Episcopului *Pavel*.

O parte a opiniunii publice române a considerat răspunsurile Monarhului, mai ales pe cel dat episcopului Pavel, de satisfacţie data Românilor faţă de şovinismul intolerant maghiar, iar o parte a opiniunii publice maghiare tot astfel le-a considerat de dojană, la adresa Maghiarilor. Opoziţia maghiară din parlament şi afară de parlament a şi luat măsurile necesare, ca să se şteargă »această pată» de pe fruntea naţiunii maghiare. Comitetul organizator al cercului independist regnicolar a compus o petiţiune, pe care a înaintat-o dietei, cerând în ea tragerea la răspundere a guvernului ungar pentru răspunsurile acestea, precum şi pentru altele, tot de asemenea cuprins, date din partea Monarhului deputaţiunilor cari l-au bineventat în Köszeg.

Asupra acestei petiţiuni s'a început discuţia în dietă în şedinţa din 5 Octomvrie 1893, şi abià s'a terminat în şedinţa din 10 Octomvrie, cu o simplă trecere la ordinea zilei. In discuţie a fost însă prevalentă *chestia de naţionalitate*, de aceea dau din cele întâmplate cu această ocaziune în dietă părţile următoare, cari ne privesc.

Raportorul comisiunii petiţionare, *Horváth Béla*, expune cuprinsul petiţiunii, în care se spuneà, că guvernul a păcătuit în contra ideei de stat maghiar prin aceea, că a degradat şi naţiunea maghiară la rangul de naţionalitate, şi se cereà să fie tras guvernul la răspundere, pe baza articolului III. de lege dela 1848. Comisiunea propune *aşezarea petiţiunii în arhivele dietei*.

Ia cuvântul deputatul *Bartha Miklos*, care a înaintat un proiect de rezoluţiune, motivat în o vorbire mai lungă, în care se cuprind părţile următoare:

«...In ambele răspunsuri (dela Boroşsebeş) se face aluziune clară la mişcările, cari în timpul cel mai nou s'au manifestat în mod neînfrânat în bisericile române, în societatea română, şi mai ales în presa română. Răspunsul regelui e o provocare binevoitoare în interesul conservarii păcii între naţionalităţi. Dar, onorată casă, ascuţişul cunoscutei agitaţiuni române, calomniile ei, sunt îndreptate, nu în contra vre-unei naţionalităţi, ci în contra naţiunii maghiare. Dacă răspunsul regelui a înţeles aceste agitaţiuni şi totuşi a voit să accentueze pacea dintre naţionalităţi, atunci răspunsul regelui a degradat naţiunea maghiară la rang de naţionalitate.» (Spune apoi, că e noroc, că pentru cuvintele Coroanei guvernul are să răspundă, căci altcum s'ar naşte conflict între naţiune şi Coroană; apoi trece la chestia de naţionalitate. Continuă astfel): «Intre chestiile politice nu e nici una, care ar fi atât de grea la înţeles şi la manipulare, ca chestia de naţionalitate, pentrucă aici trebue să ţinem cont de alipirea la limba maternă, de credinţa pusă în viitor, de tradiţiile din trecut şi de puterea iubirii de rasă. Deci astfel de factori au să fie puşi în cumpănă, cari sunt scoşi din lumea sufletească a poporului, cari deci cu greu pot să fie cântăriţi cu cântarul calculării minţii. O mulţime întreagă de sentimente, dorinţe, patimi, se amestecă în chestia aceasta, şi aruncă chestia încoace şi încolo, pentrucă atrage la sine momente din domeniul justiţiei, al administraţiei, momente de guvernare şi de economie naţională. Dacă desfacem însă chestia de toate elementele, gravaminele, plângerile cari nu se ţin de esenţa ei, vom vedeà, că în patria noastră chestia română e o apariţie socială şi politică. S'a întâmplat, onorată casă, aceea ce sub o guvernare făcută cu grije şi sub o instrucţie corectă în şcoale nu erà permis să se întâmple: în cei treizeci de ani din urma înaintea ochilor noştri s'a desvoltat o societate română sub scutul guvernelor şi al legilor. Şi-au creat (Românii) vieaţa separată bisericească, şcolară, economică, culturală. Oricărei manifestări a activităţii publice au imprimat caracterul rasei lor. Bal român, asociaţie culturală română, maial român, cor român, bancă română, istorie română, (Thaly Kálmán: Şi colori române pe steaguri!) da, colori române! Şi într'acestea fac cu îngrijire socoteala, câţi funcţionari români se află în organismul statului maghiar şi câţi ofiţeri români în armată. In această îngrădire de rasă a lor nu iau act decât numai despre acele

ramuri din vieaţa publică maghiară, cari pot fi aduse în legătură directă cu rasa lor, dar despre desvoltarea ştiinţei, artei, literaturii maghiare, despre suferinţele acestei ţări, despre a ei înaintare, nu iau act absolut de loc, ci între olaltă nutresc în sufletul lor cea mai neînfrânată ură faţă de tot ce e maghiar». (Spune, cum un preot nu a voit să permită, ca pe groapa unei creştine gr. ort. să se pună cruce cu inscripţie ungurească, ci a trebuit să intervină administraţia, pentru a o pune cu puterea, şi continuă:) «Ei ne urăsc deci şi dincolo, şi dincoace de mormânt. Nu au nici un sentiment, care să fie comun cu al nostru. Alta e durerea lor, alta e bucuria lor şi alta e credinţa lor în viitorul aşteptat. Aşa e societatea valahă în părţile Ardealului, cu aceste concepţii, cu această separatizare. Şi eu văd în aceasta o apariţie foarte îngrijitoare, pentrucă societatea împărţită în cadre de rasă, dacă nu suntem totdeauna cu ochii în patru, formează numai un pas până la desfacerea unităţii politice. Scopul lor politic nici nu este altul, decât spargerea acestei unităţi. In năzuinţele lor le pune piedecă Coroana ungară, dar ei se duc la împăratul austriac. Le stă în cale legislaţiunea maghiară, de aceea ei nu vin aici, ci se duc la forul opiniunei publice europene. Le stă în cale întregul organism al guvernării maghiare, dar ei calomniază grozav toate ramurile acestei guvernări, astfel, că de exemplu în replica trecută prin multe mii de mâni spun despre justiţia maghiară, că cu ocaziunea comasărilor judecătorii maghiari iau câte 10—100 jugăre pământ bun dela ţăranul român şi-l dau nemeşului maghiar scăpătat. Să mai luăm apoi faptul, că ei îşi compun cercuri electorale proprii în ţinuturile româneşti, fac alegeri în toată regula şi întrunindu-se în Sibiiu se constituesc în mod regulat ca parlament, aduc hotărîri politice, recunoscute de obligătoare pentru ei. O astfel de hotărîre, şi încă cea mai însemnată, e pasivitatea, observată acum de două decenii, şi care în esenţă nu e alta decât nerecunoaşterea legilor existente. Să mai luăm apoi, că vreau funcţionari proprii, universitate proprie, pe spesele statului, că nu recunosc legile referitoare la uniune de obligătoare pentru ei, din motivul, că naţiunea română nu a contribuit la crearea lor, dar ţin de obligătoare pentru ei hotarîrile aduse în adunarea din Maiu anul 1848 ţinută în Blaj, şi pe baza lor cer autonomia Ardealului şi în cadrele autonomiei organizarea naţiunei române.

Luându-le toate acestea în considerare, e cu neputinţă a negà, că nu ne aflăm în faţa unor năzuinţe, cari tind la desfacerea statului. Ei vreau o naţiune română pe lângă naţiunea maghiară, şi vreau să facă din Ungaria politiceşte unitară un stat federativ. Intre astfel de împrejurări, a se spune dela locul cel preaînalt, cel preadătător de direcţie, că lupta se poartă între naţionalităţi, prin ce apoi naţiunea maghiară e redusă şi băgată între naţionalităţi, şi a prezentà lucrurile astfel, ca şi cum naţiunea maghiară ar fi în patria aceasta coordinată naţionalităţilor: nu e numai greşală politică, ci şi o mare nedreptate». (Continuă a spune, că greşală politică e din motivul, că dacă se va puteà realizà odată dorinţa Românilor cu privire la autonomia Ardealului, atunci Ardealul e pierdut, căci România e prea aproape, iar nedreptate din motivul, că ţara aceasta e maghiară, Maghiarii au cucerit-o, ei au organizat-o, ei sunt cei mai avuţi, cei mai înaintaţi în cultură, cei îndreptăţiţi să o stăpânească. Inaintează la urmă proiect de rezoluţiune, de înţelesul, că după ce în răspunsurile preaînalte dela Boroşsebeş naţiunea maghiară e prezentata ca egală cu celelalte naţionalităţi, prin ce *«s'au dat aripi năzuinţelor distrugătoare de stat, că în instituţiunile publice ale Ungariei fiecare rasă are îndreptăţire egală politică, de limbă şi teritorială»*, iar aceasta se împotriveşte dreptului public, închegării interne a ţării, liniştei ei şi unităţii teritoriale, dieta să decidă, că *«reprobă procedura guvernului.»*)*)

A luat cuvântul contele Apponyi Albert. Părerile sale erau cam aceleaşi, ca ale antevorbitorului său. A prezentat un proiect de adresă către monarh, în care se spuneà, că a fost bine, că cetăţenii de altă limbă au fost admoniaţi să nu dee ascultare agitatorilor; dar nu a fost bine, că s'a vorbit despre pacea dintre toate naţionalităţile, deci şi cea maghiară, pentrucă *Maghiarii nu cad în aceeaşi categorie cu naţionalităţile nemaghiare.*

După el a vorbit ministrul-prezident *Wekerle Sándor*, care a spus în chestia de naţionalitate următoarele:

«... Politica de naţionalitate a guvernului, în conglăsuire cu consoţii mei din ministeriu, eu nu am atins-o atunci, când am expus programul guvernului. Dar am revenit asupra ei în

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XIII. pag. 73.

vorbirea mea de Anul-nou, care poatecă încă formează program de guvern, supus aprecierii publice, cu toate ca nu a fost rostit în fața forului, unde este obiceiul a se rostì programul unui guvern, luat în înțeles mai strâns. Spuneam atunci următoarele:

«Ceealaltă chestie, chestia de naționalitate, nu am atins-o în mod special în programul nostru, pentrucă felul cum e de manipulat această chestie, limpezită odată, trebuie să fie chestie comună pentru fiecare partid, pentru fiecare politician maghiar. Nu neg, stimați amici, că pe terenul acesta ne întâlnim în timpul mai nou cu astfel de simptome, cari nu pot fi primite cu impasibilitate, dar cărora a le da o importanță prea mare, ar însemnà tot atâta, cât a le ignorà. Numai cât aceste apariții singuratice nu urmează nici pe departe de acolo, că guvernul ar conduce cu nepăsare, ori cu mână slabă chestiile acestea, ci poate că tocmai din contră: ele sunt isbucniri nejustificate și preaextreme în contra întăririi continue a ideei de stat maghiar. Nu există stat pe lume, în care limba și cultura naționalităților ar fi asigurată, împreună cu egalitatea de drept a cetățanului de stat de orice limbă, ca la noi. Noi nu vrem să micșorăm asigurarea aceasta, dar oricât de cu cruțare și precauțiune am manuà noi chestiile acestea, dela un lucru nu ne putem rețineà, anume, dela conservarea caracterului maghiar pe seama națiunii politice, a statului, a vieții publice, dela asigurarea și întărirea treptată a acestui caracter. Și întru ajungerea acestui scop vom aplicà cu deplină asprime toate mijloacele legale, cari ne stau la dispozițiune, față de năzuințele contrare neîndreptățite, și întru cât ar fi temere de degenerare, nu ne vom ferì nici de mijloace legale extraordinare.» (Aprobări vii.)

Ne-am pus deci pe acele baze, onorată casă, cari sunt singurele baze legale și posibile, anume, că aici există o națiune politică unitară, indivizibilă, care nu poate fi tăiata în bucăți, și în läuntrul acestei națiuni politice nu recunoaștem nici un fel de subîmpărțire națională pe seama naționalităților, ... nu recunoaștem decât o națiune politică maghiară, recunoaștem instituțiuni legale și cine vreà să-și valoreze orice tendință, vină aici, pentrucă alt for noi nu recunoaștem, nici pentru înțelegere, nici pentru tratări și pentru tocmeli. Intrebarea e deci, onorată casă, că noi întrucât am observat aceste principii fundamentale, direcția aceasta? Făcut-am ceva, ori putem fi acuzați cu negligență, că nu am fi făcut nimica?...» (In restul lungei sale vor-

biri prim-ministrul Wekerle spune ce a făcut guvernul pentru împiedecarea agitaţiunilor, luând măsuri energice în contra conducătorilor, dar cruţând poporul nevinovat, faţă de care nu permite guvernul să se facă nici o deosebire, nici pe terenul justiţiei, nici pe cel administrativ, şi ce a făcut pentru înfrânarea presei, care poartă vina la toate. Ce se atinge de răspunsurile preaînalte dela Boroşsebeş, se află în rătăcire ceice le dau explicare nefavorabilă pentru Maghiari, fiindcă ele condamnă *numai* mişcările naţionaliste, nu pe Maghiari.)*)

Vorbeşte deputatul Polonyi Géza, care găseşte, că e manc codul penal ungar, fiindcă vorbeşte numai de agitaţiuni, de ură în contra naţionalităţilor, iar despre agitaţiuni, de ură în contra naţiunii maghiare nu se vorbeşte nici unde în cod. Ar trebuì introdus un paragraf nou în codul penal ungar. E pentru primirea proiectului de rezoluţiune al lui Bartha Miklos.

In şedinţa următoare a vorbit consoţul de principii al contelui Apponyi, deputatul Horánszky Nándor, ocupându-se pe larg cu greşelile săvârşite în jurul răspunsurilor dela Boroşsebeş, cari au provocat neînţelegeri între naţiune şi Coroană. E necesar deci să fie lămurită Coroana, din care cauză primeşte adresa contelui Apponyi. Ia după el cuvântul ministrul de interne, *Hieronymi Károly*, şi rosteşte vorbirea următoare:

«Onorată dietă! Domnul deputat antevorbitor, Horánszky Nándor, s'a ocupat cu răspunsurile dela Boroşsebeş şi Köszeg deodată. Cu toate acestea eu mă voiu ocupà de astădată numai cu răspunsurile dela Boroşsebeş, cel puţin în vorbirea aceasta a mea, şi anume, întâi, pentruca la ordinea zilei ė rugarea înaintată în chestia răspunsurilor dela Boroşsebeş, al doilea, pentrucă în legătură cu răspunsurile dela Boroşsebeş s'a pertractat aici pe larg şi chestia de naţionalitate, iar eu ţin chestia aceasta de atât de importantă şi de vitală, încât în vorbirea mea numai cu ea vreau să mă ocup. La cele spuse în chestia aceasta de domnul deputat Horánszky voiu reflectà mai târziu, în firul vorbirei mele.

Onorată casă! In cursul zilei de eri domnul deputat Bartha Miklos a înaintat un proiect de rezoluţiune, în care reprobă

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. volumul XIII, pag. 81.

procedura guvernului, când cu folosirea observarilor amintite mai de multeori aici şi facute cu ocaziunea răspunsurilor regeşti. Domnul deputat Polonyi Géza a mers ceva mai departe şi a aflat violare de constituţie în aceea, că maghiarimea, pentrucă sub naţionalitate nu puteà fi acì înţeleasă decât numai naţionalitatea maghiară, a fost numită naţionalitate.

Onorată casă! Nu cred că s'ar puteà motivà, fie cu obiceiul limbei, fie cu textul legilor, că în aceea s'ar cuprinde violare de constituţie, ca maghiarimea e numită în ţara aceasta naţionalitate maghiară. Incă atunci, când a fost pertractată petiţiunea în comisiune am arătat, ca cei mai eminenţi politiciani ai noştri, cei mai mari bărbaţi de stat ai noştri, încă au folosit expresiunea: naţionalitate maghiară. M'am provocat atunci în deosebi la contele Szécsenyi István, la vorbirea sa rostită la anul 1842 în academie, tocmai în chestia de naţionalitate, în care vorbire el a numit maghiarimea naţionalitate maghiară. A spus din cuvânt în cuvânt urmatoarele: «Mare primejdie ne amenința şi acuma, şi anume, în masura tot mai mare, limba, şi prin ea naţionalitatea noastră». Se poate, că citatul următor, pe care-l voiu cetì, va aveà mai mare efect asupra domnului Polonyi şi asupra consoţilor săi. In scrierile lui Kossuth Lajos, vol. II cap. V, întitulat «Disertaţie despre maghiarime» cetesc la pag. 146 urmatoarele: «Ce putere de vieaţa trebue să existe în naţionalitatea maghiara, dacă a putut suferì aceste secole de-arândul fără a sucombà.» Iar la alt loc: «Dar pe când se faceà astfel de bună voie şi în pace renaşterea socială a naţionalitaţii noastre...» şi aşa mai departe.

Eu nu vreau să spun nici mai mult, nici mai puţin prin acestea, decât că bărbaţi de stat maghiari au numit «*naţionalitate maghiară*» neamul unguresc, şi că din aceea nimica nu se poate deduce, dacă cineva numeşte maghiarimea: naţionalitate maghiară. Autoritatea maghiarimei, vaza ei nu scade prin aceasta, aşa cum spuneà eri domnul deputat Bartha Miklos, şi nici constituţia nu e vătamată. (Aşa e, în dreapta. Mişcare în stânga.)

Dar nici terminologia legilor noastre nu justifică această acuză. Insaşi legea dela 1844, la care s'a făcut deja provocare, are titlul: «Despre limba şi naţionalitatea maghiară.» Şi legea despre naţionalităţi, art. 44 dela 1868, spune clar în întroducere, că «naţiunea maghiară o compune, fără deosebire de orice naţionalitate, fiecare cetăţean,» înţelegându-se acì Maghiarii, Ro-

mânii, Slovacii. Toţi împreună formează naţiunea politică maghiară. O parte a acestei naţiuni politice maghiare e maghiarimea. Dacă acum vrem să deosebim maghiarimea de întregul, compus nu numai din maghiarime, negreşit că trebuie să folosim altă numire, nu aceea care e dată întregului. (Aşa e! din dreapta).

Contele Apponyi Albert nu pune în proiectul său de adresă pe cuvântul acesta greutatea, ci spune aşa: «Cu părere de rău trebuie să declarăm, că expresiunea recomandată în privinţa aceasta de guvern Maiestăţii Voastre, dă ansă la restălmăciri. Admonierea regească, anume, e restrânsă la aceea, ca să nu fie turburată pacea între naţionalităţi, pecând caracterul special şi punibilitatea agitaţiunilor naţionaliste nu se vede în turburarea păcii între indivizii de diferită naţionalitate, căci aceasta, dacă s'a şi întâmplat, e de importanţă subordonată, laterală, ci punibilitatea specială a acestei agitaţiuni e aţâţarea în contra integrităţii statului maghiar şi negarea unităţii naţiunii maghiare.» (Constată, că părerile acestea ale contelui Apponyi sunt greşite. Le combate cu argumente tari şi arată că procedura guvernului a fost corectă. Trece apoi la chestia de naţionalitate şi spune următoarele:)

«... Nu ne imputaţi o politică, în serviciul căreia noi nu stăm, ci luptăm în contra ei cu toate mijloacele cari ne stau la dispoziţiune.

Politica de naţionalitate a guvernului e foarte simplă şi foarte clară. Scopul ei final e acela, ca fiecare cetăţean al patriei să fie fiu credincios al ei, ca fiecare cetăţean al patriei, fără deosebire de naţionalitate, să coopereze cu noi la întărirea şi înflorirea naţiunii. Spre scopul acesta trebuie să năzuim, cu toate că o parte a inteligenţei naţionale române stă şi astăzi pe baza programului politic dela 1881, pe baza programului, care are trecut în el punctul însemnat despre autonomia Transilvaniei, în care se cuprinde organizarea administrativă în Ardeal după teritorii de limbă şi se cere votul universal electoral, etc.

Sunt firm hotărât să împiedec acţiunea pornită în scopul acesta, arate-se în orice formă, cu întreaga asprime a legii. Cu aceia, cari stau pe baza astorfel de programe politice, nu putem să ne întâlnim, pentrucă noi stăm cu totul pe alte baze.

Dar mai este o tristă apariţie în năzuinţele naţionaliste române, anume, că deşi nu pe faţă, pentrucă aşa ar fi periculos pentru respectivii, dar totuşi sunt visători, cari ar voi să com-

pună din românimea din Ungaria şi din românimea din statele străine un stat naţional român. Sunt; dar cred şi 'mi place să afirm, că sunt puţini. (Voci: Ba sunt mai multe milioane!) Cunoaştem firele, cari sunt ţesute din România în Ungaria, şi fiindcă le cunoaştem, le-am taiat şi le vom tăià. (Aprobari vii). Pe seama acestor visători politici nu putem să avem alte cuvinte, decât ca naţiunea are destulă voinţă categorică şi destula putere, ca aceea ce e scris în cărţile noastre de legi, că naţiunea e unitară şi indivizibilă, să apere până la ultima picătură de sânge. Faţă cu năzuinţele acestea orice lipsă de energie ar fi egală cu crima şi eu nu vreau să săvârşesc crime.

Păturile largi ale poporului român, onorată casă, le compun un popor inteligent, diligent, cu multă bunăvoinţă, care poate fi uşor guvernat. Mulţămită lui Dumnezeu, asupra acestor pături largi ale poporului român agitatorii au avut până acuma puţina influenţă, iar noi avem datorinţa de a grijì, ca influenţa agitatorilor să nu prindă teren printre ele.

S'a făcut provocare în cursul acestei discuţii de repeţiteori la aceea, că naţiunea maghiară a compus şi susţinut statul acesta. Dar onorată casă, tocmai pentruca e aşa, nu ne putem mulţamì cu aceea, ca ne plângem, că Românii au societate proprie, cultură proprie, vieaţă economică proprie. Nu ne putem mulţămì numai cu aceea, că constatam simplu apariţiunile acestea, ci avem datorinţa de a căutà şi aflà şi mijloacele de sanare. (O voce: De când le căutaţi?) Voiu răspunde şi la aceasta. Aceste mijloace de vindecare nu le vom puteà aflà şi aplicà, dacă am voì sa vindecăm totdeauna numai simptomele, ci trebuie să mergem la rădăcina răului. Trebuie să căutăm motivele, cari provoacă întreaga mişcare. (Polonyi: Instrucţie de stat!)

Unul din aceste motive e şi acela, — nu spun ca singurul motiv, dar la tot cazul unul din ele, — că în vecina Românie se află cu miile aceia, cari s'au născut în Ungaria, au învăţat în Ungaria, de multeori cu mari neajunsuri, iar apoi au mers în România, ca sa-şi caute acolo pânea. Această expatriare de bună voie, binevoiţi a-mi crede, e de rareori aleasă în mod liber, ci în cele mai multe cazuri se întâmplă pentru aceea, pentrucă respectivii nu-şi pot asigurà traiul aici, în ţară. Dacă nu examinăm apariţiunile acestea cu deplină obiectivitate, fără patimă, binevoiţi a-mi crede, că niciodată nu vom aflà leacurile necesare. (Aprobări.)

Numai la universitatea din Cluj au terminat în anii din urma 185 de tineri români cursurile filozofice, şi neprimind aplicare în ţară sau dus în România ca profesori de şcoale medii. Nici pe departe nu vreau să împiedec libera mutare în altă ţară, dar vreau să arăt, că poatecă nu e corect, că noi dăm ocaziunea şi modalitatea de a se desvoltà o inteligenţă, şi apoi nu-i putem da modalitatea de a puteà trăì, nu-i dăm pâne.

Dar şi societatea are rol însemnat şi datorinţă mare, şi e foarte de dorit, ca societatea maghiară, care în ce-i priveşte cultura, puterea şi avuţia, întrece pe departe orice societate din ţară, — o spun aceasta cu privire la cele spuse de dl deputat Bartha Miklos despre societatea română, — să-şi exercieze influenţa ei de contopire. E de dorit, ca această influenţă de asimilare să o exercieze în măsură mai mare decât până acuma, şi să fie mai puţin exclusivistă decum erà până acuma, pentrucă relele nu pot fi îndreptate, decât numai prin factori morali. (Aşa e.)

Ne mai rămâne apoi o mare datorinţă, afară de aceasta, anume, sa ne îngrijim de interesele poporului român, ale acelei mari mulţimi de popor, despre care tocmai mai nainte s'a spus, că e foarte răbdurie, şi uşor de guvernat, şi afacerile acestui popor să le împlinim cu iubire. Pentrucă să binevoiţi a-mi crede, dacă poporul acesta va fi fericit, va fi mulţumit, n'au teren agitatorii printre el. Avem datorinţa în privinţa aceasta, cum spuneà şi domnul ministru-preşedint în şedinţa de ieri, întâi să grijim, ca starea materială a preoţimei valahe să nu fie atât de mizerabilă, căci starea aceasta e cauza, că cedează oricărei agitări, oricărei influenţe rele. Avem datorinţa să ne îngrijim de soartea învaţatorilor, şi avem datorinţa să grijim, ca preoţimea să fie educata în spirit patriotic, ca atât preoţii aceştia, cât şi învăţătorii, să devină apostoli ai ideei de stat, iar nu întors, să lucre la ruinarea statului.

Şi onorată casă, a rămas mai pe urmă factorul cel mare, nazuinţa de a îndreptà administraţia în ţinuturile naţionaliste. Administraţia maghiară pe multe locuri nu corăspunde aşteptărilor, şi cu toate că îndreptarea e necesară pe tot locul, îmbunătăţirea ei în ţinuturile naţionaliste e o necesitate imperativă. Pentrucă foarte corect a spus domnul deputat Horánszky Nándor în vorbirea sa de astăzi, — şi eu consimţesc cu el în privinţa aceasta, — că în ţinuturile maghiare administraţia rea e pusă

în sarcina guvernului, dar în ținuturile naționaliste ea e considerata ca un păcat al statului maghiar. Avem deci datorința să îmbunătățim administrația, pentrucă nimica nu poate să mâne poporul în brațele agitatorilor așa de bine, ca faptul, că plângerile sale nu află la autorități rezolvare grabnică, dreaptă și echitabilă.

Mai am să reflectez la o afirmare a domnului deputat Horánsky, care spuneà, că domnul ministru-prezident a pus și dispozițiile referitoare la siguritatea publică între modalitățile chemate să rezolveze chestia de naționalitate. Eu așa cred, onorată casă, că e vorba de o greșală. Cu știrea mea, domnul ministru-prezident nici odată nu și-a făcut socoteala astfel, că îmbunătățirea siguritàții publice în sine luată să fie cu influență în orice privință asupra rezolvării chestiei de naționalitate. Dar aceea nu poate fi negat, că perfecta respectare a siguritàții publice e prima condiție a rezolvării chestiei de naționalitate.

Nu sunt de credința, că în cele spuse de mine se cuprinde vre-o panacea, și nu sunt de credința, că cu mijloacele acestea în câteva săptămâni, luni, ori ani chiar, vom puteà ajunge la rezultat. Ci cred, că atât guvernul acesta, cât și cele următoare, fără deosebire de coloare și partid politic, au sa urmeze unui program bine determinat în chestia de naționalitate.

Acelora apoi, cari cu neîncredere privesc la rezolvarea chestiei, le spun, să binevoiască a se gândì, că la 1848 nu s'a făcut nimica în privința aceasta. Iar în epoca ce a urmat nu s'a manifestat de loc tendința de a împăcà naționalitățile nemaghiare cu maghiarimea, pentru a deșteptà atragere între ele. Dela 1867 încoace ne-am încrezut apoi, că societatea e destul de tare, sunt destul de tari instituțiunile liberale, pentruca naționalitățile să fie legate de noi. Primul pas, dacă vrem îndreptarea, e deci recunoașterea, că am greșit. (Așa e!)

Rezolvarea chestiei de naționalitate mai reclamă, afară de acestea, măsuri pozitive, ale căror conturi generale am avut onoarea a le schițà. Să năzuim în mod consecvent și cu tenacitate spre scopul acesta și în conștiența, că națiunea și Coroana consimțesc, am convingerea, că vom puteà rezolvà și această chestie grea. Vă rog să nu primiți, nici proiectul de rezoluțiune, nici adresa». (Aprobări vii).*)

---

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XIII, pag. 108.

In şedinţa din 7 Octomvrie 1893 s'a continuat discuţia. A vorbit deputatul *Horváth Gyula*, care despre declaraţiile făcute din partea guvernului în chestia de naţionalitate a spus următoarele:

«...Eu zic, că nu de declaraţiuni, ci de *fapte* este trebuinţă. Voiu înşirà eu faptele. Am văzut aici o sinamagire, o astfel de sinamăgire, de care e vinovat domnul ministru-prezident, şi e vinovat şi stimatul meu conducător şi amic, contele Apponyi Albert, pentrucă şi el şi domnul ministru-prezident au spus, că cu privire la agitaţiunile naţionaliste nu sunt decât nişte sporadici aţâţători, pe cari i-ar puteà arătà cu degetul, dar în faţa lor stă un popor liniştit, un popor pe care îl poţi uşor conduce şi uşor poţi tratà cu el.

Să mergem numai mai departe şi să judecăm lucrurile în mod obiectiv. Atunci când se deslănţueşte mai cu tarie agitaţia naţionalistă, dela un capăt până la celalalt de ţară, când vedem, nu numai ameninţări, ci şi făptuiri, şi adecă serii întregi de făptuiri, când nu există nici un soiu de ameninţare, care să nu fi fost întrebuinţat în contra naţiunei maghiare, iar ameninţările au mers atât de departe, încât şi domnul ministru de agricultură, îmi pare rău că nu e aici, a trebuit să fugă anul trecut din Beclean la Cluj, ca să nu fie omorît de Românii resculaţi, când dela domnul ministru de interne s'a cerut ajutor militar, din motivul, că unele ţinuturi ale ţării au fost ameninţate, — zic deci, — atunci, când întreaga ţară răsună de ameninţări şi agitaţiuni: arătaţi-mi un singur Român, afară de Moldovan Grigorie, pe care-l cunosc, care fie în presă, fie în adunări municipale şi-ar fi ridicat cuvântul pentru a spune: «Nu le credeţi acestora, agitatorilor, pentrucă ei lărmuesc numai, dar noi, floarea poporului român, rămânem pe lângă voi şi cu voi în patria aceasta, suntem aplicaţi a apără drepturile patriei, dar totodată vă rugăm, să ne daţi şi nouă drepturile cari ne compet».

In acest şir lung de ani, în cari agitaţia a aruncat cele mai mari flacări, cum am spus, afară de Moldovan Grigorie, spuneţi D-Voastră, şi vă rog să nu fiţi muţi, spuneţi, fost-a o singură voce, ridicată dintre Românii din Ungaria pe lângă drepturile şi adevărurile statului maghiar? Unde e deci poporul acela, compus din milioane? Nu e aici! Şi-mi aduc aminte, onorată casă, de vremile, când din partidul independist Mocsáry Lajos şi-a ridicat glasul, — şi ziua de astăzi e în o anumită pri-

vinţă satisfacţie pentru el, — şi-a ridicat glasul şi a spus, că nu faceţi politică bună, că politica aceasta nu e corectă. Faţă de Români trebuie încercată politica de împăcare. Intâi de toate legile cari s'au adus, cu dreptate şi cu onestitate au să fie executate, iar apoi să-i întrebăm, cari le sunt dorinţele pe cari putem sa le împlinim? Şi atunci, onorată dietă, faţă de Mocsáry Lajos întreaga casă a manifestat poziţia cea mai respingătoare, cu toate că Mocsáry se puteà provocà la faptul, că «la spatele mele stau Românii, cari cu mine împreună întind mâna spre împăcare». Mocsáry Lajos se puteà provocà în casa aceasta la Babeş, la Mocsonyi, ale căror păreri se uneau cu părerile sale. Politica lui de împăcare aveà sprijin. Politica lui de împăcare, după părerea mea, deşi erà rea, era totuş de bună credinţă. A voit sa se împace *atunci*, când şi de ceealaltă parte erau de aceia, cari *voiau* împăcarea. Dar care e politica D-Voastră de împăcare? Este un singur Român, care şi-ar fi ridicat glasul atunci, când Tisza István le-a oferit dreapta? Fost-a în întregul pacinic comitat al Bihorului cineva, care să fi simţit călduroasa provocare, care pe noi ne-a atins foarte rece, şi să fi răspuns numai cu un cuvânt măcar la această călduroasă provocare, aşa cum se răspunde în mod cinstit aceluia, care te salută? Nu, nici un glas nu s'a auzit din partea Românilor...»*)

In şedinţa din 9 Octomvrie 1893, ministrul de agricultură, contele Bethlen András, răspunde lui Horváth Gyula, că da, au umblat pe la el, în Beclean, nişte oameni suspecţi, şi el a fost făcut atent, să fie pe grije, pentrucă e primejdie; dar s'a dovedit, că respectivii erau membri ai unei deputaţiuni din o comună vecină, care venise să-l roage să le vândă un loc din comuna lor, că le trebuie pentru biserică. El nu le-a vândut locul, ci *l-a donat* bisericii şi oamenii s'au dus plini de bucurie acasă. Aşa să facă fiecare mare proprietar şi atunci poporul nu va fi nemulţămit.

Discuţia s'a terminat, cum am spus, în şedinţa din 10 Octomvrie 1893, cu o lungă vorbire de încheiere a ministrului-prezident Wekerle. Dieta a primit propunerea comisiunei petiţionare şi a trecut rugarea din discuţie la arhiv. In şedinţa din 11 Octomvrie s'a început dis-

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc., volumul XIII, pag. 118.

cuţia asupra altor petiţiuni, de cuprins analog, referitoare la răspunsurile preaînalte dela Kőszeg, care însă a avut aceeaş soarte ca ceealaltă. S'a pus la arhiv.

In şedinţele din 3 Noemvrie, 30 Noemvrie şi 1 Decemvrie 1893, deputatul *George Serb* a prezentat, în calitate de raportor al comisiunei financiare, unele rapoarte, pe cari la timpul său le-a recomandat dietei spre primire.

Legile bisericeşti în dietă.

Coroana şi-a fost dat învoirea, ca guvernul să prezinte parlamentului toate legile bisericeşti, cari erau următoarele: Despre întroducerea matriculelor de stat. Despre căsătoria civilă obligătoare. Despre recepţiunea confesiunei israelite. Despre libertatea religionară.

Aceste reforme, pe cari nu le-a reclamat nime, decât numai ambiţia guvernului, care le trecuse în programul său politic, au provocat mare amărăciune printre Români. Mai ales întroducerea matriculelor de stat şi a căsătoriei obligătoare civile erau reforme considerate din partea bisericilor româneşti ca distrugătoare şi primejdioase deopotrivă pentru stat, societate şi biserică. S'au ţinut şi de astădată meetinguri multe din partea Românilor, s'a protestat cu energie în contra acestor inovaţiuni nedorite, şi au luat poziţie în contra lor şi bisericile române, iar în contra căsătoriei civile obligătoare luase poziţie energică şi biserica romano-catolică.

Discuţia asupra proiectului de lege despre căsătoria civilă s'a început în dietă în şedinţa din 19 Februarie 1894. Dintre deputaţii români ai dietei a luat cuvântul pentru a combate legea *Nicolae Şerban*, care acum eşise din partidul guvernamental şi stăteà în afară de partide. Vorbirea şi-a rostit-o în şedinţa din 14 Martie 1894, când a spus următoarele:

«Onorată casă! Nu vreau să întru de astădată în expunerea motivelor, cari m'au îndemnat să părăsesc pasivitatea Românilor şi să intru în această stimată casă. Dar aflu de necesar a declarà, că cu privire la importanţa chestiei mă voiu pronunţà mai pe larg cu altă ocaziune în faţa onoratei case asupra ei, atât din punctul de vedere individual al meu, cât şi din

punctul de vedere al intereselor româneşti. De astădată amintesc numai atâta, că scopul venirei mele aici nu e acela de a face greutăţi guvernului şi parlamentului, ci motivul e singur acela, de a admonià guvernul şi parlamentul cu privire la stările de lucruri din ţară. Chiar şi acuma îmi împlinesc numai datorinţa, luând poziţie în contra proiectelor de lege politice-bisericeşti.

Dacă iau cuvântul acuma, înainte de a-mi justificà punctul meu de vedere, motivul este de căutat în graba cea mare cu care au fost scoase pe plan proiectele de lege politice-bisericeşti, iar de altă parte şi însemnătatea pe care o atribui eu acestor proiecte de lege, cari atât de facto, cât şi de jure, taie în general în interesele interne ale tuturor bisericilor, şi în special în ale bisericei române. Aşa cred, şi sper, că consimţim cu toţii, că chemarea noastră nu e de a ne reprezentà interesele noastre proprii şi de a aduce legi în privinţa aceasta, ci a reprezentà interesul poporului şi a aduce legi în privinţa aceasta, cu considerare la poziţia, cultura şi modul de gândire al poporului.

Dacă vreodată s'a adeverit zicătoarea, că socoteala de acasă nu se potriveşte cu cea din târg, atunci cel mai eclatant exemplu îl formează acest proiect politic-bisericesc. Pentrucă ce s'a spus întru apărarea acestui proiect de lege? Două sunt motivele: interesul şi consolidarea patriei, apoi liberalismul. Daţi-mi voe să caracterisez puţin aceste două motive, pentru a vedeà întrucât pot fi ele justificate, ori nu.

Dacă ar fi vorba despre aceea, că proiectele de lege politice-bisericeşti promovează interesele statului, nu li s'ar opune nici un singur patriot, şi astfel nici eu. Dar spre răsturnarea acestui punct de vedere e destul să mă provoc la ordinaţiunea domnului ministru de instrucţiune publică din 26 Februarie 1890. Ordinaţiunea aceasta dispune numai cu privire la stabilirea religiei copiilor născuţi din căsătorii mixte, şi totuşi ordinaţiunea a fost în stare singură să agite spiritele şi să le ţină în agitaţie trei ani de-arândul. Ce crede deci guvernul, ce se va întâmplà atunci, când aceste proiecte de lege politice-bisericeşti, cari tae atât de adânc în vieaţa internă a credincioşilor, şi cari vor dà în mod esenţial o altă direcţie întregului mod de traiu al cetăţenilor, vor fi votate, aici şi în casa de sus, vor fi sancţionate şi ridicate la valoare de lege?

Se poate vedeà şi acuma ce agitaţie e în ţara întreagă, ca şi care poate nu a fost niciodată. Aproape totalitatea credincioşilor bisericei catolice, apoi biserica greco-catolică şi cea greco-ortodoxă, ca şi bărbaţii distinşi de frunte ai protestanţilor, şi astfel deci nu numai naţionalităţile, cărora li se aruncă în faţă atât de des şi cu atâta uşurătate acuza de nepatriotism, ci şi aceia, cari, cutez a spune, au făcut patriei acesteia mai mare şi mai mult serviciu decât întregul stimat guvern, sunt contrari ai proiectului acestuia de lege. Aceştia sunt: o parte însemnată a partidului independist, şi cea mai mare parte a partidului naţional, în frunte cu înţeleptul ei conducător. Aceştia luptă cu puterea adevăratei convingeri şi cu cea mai mare amărăciune în contra acestor proiecte de lege.

Nu vreau, onorată casă, să-mi arog dreptul de a vorbì în numele întregului popor român. Ştiu însă şi pot afirmà, că în poziţia ce o iau în contra proiectelor de lege politice-bisericeşti exprim părerea întregului popor român, iar luarea acestei poziţii mi-o impune şi datorinţa mea de cetăţan de stat.

Cumcă proiectul acesta de lege e departe de a fi de folos ţării, departe de a linişti spiritele agitate şi a creà o unitate de drept, cumcă e departe de a regulà raporturile interne ale patriei noastre astfel, ca cu conştiinţă liniştită să putem cità proverbul: «Extra Hungariam non est vita, şi est vita, non est ita», — ceeace dorim din inimă şi noi, — dau dovadă chiar şi cuvintele fostului ministru-prezident, ale domnului conte Szapáry Gyula, în faţa cărora se poate plecà cu sinceritate orişicine, şi cari sună altfel: «Să facem noi consolidarea statului pe teren cultural, financiar şi administrativ, pentrucă viitorul nu-l vede nime înainte, şi oricare ar fi viitorul, să se afle aici un stat consolidat pe seama evenimentelor. Aceea ce se spune, onorată casă, că şi proiectul urmăreşte scopul consolidării statului, daţi-mi voie, dar eu nu pot să cred şi să recunosc, pentrucă nu aflu de corect ca pe lângă frecările de drept public existente deja să mai întroducem în ţara aceasta şi frecări confesionale. Eu lucrul acesta nu-l ţin de corect, în prima linie din punctul de vedere al interesului statului. Şi eu tare mă tem, onorată casă, şi tare vă admoniez, să nu faceţi să se ivească acel caz, ca partidele politice să se formeze după confesiuni, pentrucă lucrul acesta l-aşi ţineà de fatal. Ar fi fatal şi păgubitor, nu atâta pentru singuraticele confesiuni, cât pentru ţara însaşi...»

Dacă onoratul guvern ar ţineà în vedere factorii cei mulţi şi puternici amintiţi mai sus, atunci aşa cred, onorată dietă, că politicianul, care poartă la inimă bunăstarea şi înflorirea ţării, nu va votà acest proiect de lege. Ori apoi voim, ca divergenţele şi conflictele existente în abundanţă în vieaţa reală, să le extindem şi asupra vieţii noastre interne? Unde e aici consolidarea patriei?

Ce se atinge special de poporul român, care zi de zi se plânge în contra vătămărilor ce i se aduc, atât în presă, cât şi în vieaţa publică, vreà stimatul guvern să-i umple cu proiectul acesta de lege păharul amărăciunii până la gură? Şi crede onoratul guvern, că prin aceasta promovează binele patriei? Eu afirm în mod categoric că nu. Nici D-Voastră, nici noi, nu vom aveà din aceasta nici un folos, vom aveà însă pierdere comună.

Nu vreau să întru cu ocaziunea aceasta mai adânc în discutarea chestiei acesteia, şi nu vreau să fac acum constatarea, că întrucât sunt temeinice plângerile Românilor, ori se trag la răspundere factorii respectivi, cari au provocat aceste vătămări, sau nu le-au împiedecat cu intervenţia lor, — ci vreau să constat numai un lucru, anume, că vătămările *există* şi ele împiedecă stabilirea înţelegerii şi duc ţara spre un povârniş periculos.

Guvernul aveà în prima linie datorinţa să vindece relele acestea, promovând interesele patriei. Dar aceasta nu trebuià să o facă aşa, cum a făcut domnul ministru de interne cu vestita sa telegramă dela Cluj, adecă să nu compromită, la aparenţă, puterea executivă a statului, ci cu sinceritate, într'un mod, care contopeşte pe cetăţenii patriei, iar prin aceasta ridică în mod înălţător autoritatea statului. (Aprobări.)

E fapt îndeobşte cunoscut, că la Români sentimentul naţional e concrescut în modul cel mai strâns cu religiunea, şi atunci, când cineva atacă una, atacă şi pe ceealaltă. De aici se poate explicà nemulţămirea poporului român, care în 49 de întruniri poporale a protestat cu cea mai mare amărăciune în contra proiectelor de lege politice-bisericeşti. Şi oare interesul şi consolidarea patriei pretinde, ca relele existente să le înmulţim cu altele noue, ca să turnăm oleiu pe foc? Puteţi D-Voastră să o spuneţi aceasta cu conştiinţă liniştită?

D-Voastră ştiţi foarte bine, că în urma acestor proiecte de lege, preoţimea română, care nu e împărtăşită de nici un ajutor

dela stat, îşi pierde şi puţinele venite pe cari le câştigă cu mult amar în schimbul serviciilor făcute credincioşilor. Venitele acestea sunt foarte mici, dar *«mult»* şi *«puţin»* e o noţiune foarte relativă, şi chiar şi puţinul e pentru clerul român o chestie de existenţă.

Oare pretinde interesul şi consolidarea patriei, ca 3500 de preoţi români să ajungă soartea cerşitorilor? Şi fiindcă aşa este, să nu vă miraţi, dacă aceia se plâng şi agitează!

Afară de aceasta îmi iau voie a mai atrage atenţiunea onoratei case asupra unei împrejurări, spre justificarea punctului meu actual de vedere, şi aceasta e: sentimentul religios, propriu nu numai Românului, ci tuturor cetăţenilor de stat, şi mai ales acelora, cari n'au atins anumite culmi mai înalte culturale. Celce s'a învârtit mai de multeori printre popor şi îi cunoaşte obiceiurile s'a putut convinge, că mulţi nu pentru aceea se reţin dela săvârşirea delictelor trecute în codul penal, pentrucă s'ar teme de lege, ci în cele mai multe cazuri să feresc de ele din sentiment religios. Dacă-şi vor pierde sentimentul acesta, vor fi aplicaţi să săvârşească orice ilegalitate. Foarte nimerit a vorbit deci stimatul deputat Szentiványi Árpád, áceastă celebritate a partidului naţional, când spuneà: «Am fost de faţă în o comisiune, sunt mai mulţi în această stimată casă cari ştiu, când un agitator naţionalist a spus: Băgaţi de seamă domnilor, că actualul program politic bisericesc al înaltului guvern permite inconfesionalitatea. Băgaţi de seamă domnilor, că împărţind D-Voastră astfel districtele dincoace de Dunăre, să nu fie urmarea aceea, că numărul interconfesionalilor aici să se înmulţească... O admoniere, la tot cazul, care între toate împrejurările dă de gândit. Dar dă de gândit şi din alt motiv. Recunosc cu plăcere, că în Ungaria socialiştii şi aşa numiţii anarhişti nu s'au înmulţit, ceeace este a se atribuì mai ales religiunii. Omorîţi religia din sânul acestei naţiuni şi atunci veţi vedeà, că va sburà bomba şi dinamitul tocmai aşa ca în Francia...»

Fie-mi permis, onorată casă, să mă provoc, spre ilustrarea punctului meu de vedere, la un exemplu eclatant, pe care l-aşi recomandà totodată în atenţiunea domnului ministru de justiţie. E fapt în deobşte cunoscut, că chestiile de proces se înmulţesc grozav în patria noastră. Din an în an se înmulţesc judecătoriile, se înmulţeşte personalul, şi totuşi se 'nmulţesc restanţele. Cautăm toţi motivul adevărat.

Eu, onorată casă, găsesc motivul în forma punerei jurământului. Pentrucă până erà legata punerea jurământului de o anumită ceremonie religioasă, până partea din proces prestà jurământul la luminări aprinse, pe cruce, n'a jurat nime, decât numai dacă erà convins, că dreptatea e pe partea lui. Astăzi însă, onorată casă, în numele liberalismului şi al culturei, s'au şters aceste forme, prin ce jurământul şi-a pierdut însemnătatea, şi s'a degradat la o modalitate de a putea amânà cu ea procesul. E remediu, în faţa căruia poporul se foloseşte de principiul «reservatio mentalis . Ba ce e mai mult, jidanilor nici că le pasă de juramânt, decând nu-l mai fac în prezenţa preoţilor lor, pe thora, şi recunosc singuri, ca jurământul pentru ei nu are nici o importanţă. (Sgomot. Prezidentul sună.) Mă pot provocà la oricine şi liniştit pot afirmà, că dacă la juramânt s'ar observà aceste ceremonii religioase, cel puţin două părţi din trei de procese s'ar terminà în mod final la judecătoriile de forul prim. (Aşa e, din stânga.)

Ce se atinge de argumentul «a contrario», atât de mult folosit, anume, că pentru aceea e buna căsatoria civilă, pentrucă nu o voesc naţionalităţile, şi în special Românii, îmi ţin de datorinţă a declarà, că dacă poporul român se împotriveşte din toate puterile proiectelor de lege politice bisericeşti, şi tuturor legilor, cari îl împiedecă în înaintarea sa culturală şi socială, motivul nu e acela, că Românii s'ar teme de nimicire, pentrucă conştienţa naţională e atât de desvoltata în toate straturile poporului, încât chiar şi dacă conducătorii săi proprii ar decretà într'o adunare, ca renunţând dela orice tradiţie, dela trecutul lor, şi mai presus de toate dela limba lor, se învoesc ca poporul să fie contopit în o naţiune streină, procedura lor nu ar fi decât o iniţiare iluzorie, o muncă zadarnică: ci adevaratul motiv al punctului nostru de vedere faţa de proiectele de lege eclesiastice este faptul, că poporul român înţelege, că prin aceste proiecte de lege se conturba în cea mai mare măsură înţelegerea dorită în interesul consolidarii patriei, şi că noi suntem convinşi, că ţara aceasta aşa are sa ramână cum e acuma, suntem convinşi mai departe, că soartea unuia depinde dela soartea celuialalt. Aici e de aflat deci explicarea amărăciunii. «Hinc illae lacrimae». (Sa auzim.)

Declaraţiuni patetice, ca acelea ale condeputatului Veszter Imre, care spuneà, că «casătoria civilă e o chestie a maghia-

rimei» şî că «fiecare patriot e dator să o voteze», şi apoi făptuirile cu cari D-Voastră împingeţi înainte interesele de rasă la toate ocaziunile date, vor face, ca dorita înţelegere nu numai să nu poată fi ajunsă, ci chiar să se mărească din zi în zi amărăciunea şi neînţelegerea, şi eu mă tem, că prin astfel de forţari ajungem într'un labirint, din care nu putem să eşim în zile critice, iar ţara o prefacem în arena de catastrofe, ca cele dela 1848. (Mişcare în dreapta.)

Să nu uitam însă un lucru, anume, că guvernele celor mai mari împărăţii, atunci când au început să demoralizeze popoarele şi să le despoaie de sentimentele lor religioase, au provocat totdeauna catastrofele, cari le-au dus ţara la descompunere.

Ce se ţine de al doilea argument, de liberalism, acesta nu e alta decât fraza bombastică, amintită de atâteaori, decâteori opiniunea publică a ţării şi a Europei este a se duce în eroare, pentruca nime să nu vadă ce se întâmplă în această ţară de Dumnezeu binecuvântată, dar de guvern aruncată în primejdie.

Se spune, că nu de mult o adunare regnicolară s'a pronunţat pentru guvern, deci dorinţa publică a ţării s'a manifestat în această adunare.

Argumentarea aceasta nu ar trebuì să fie întrebuinţată, pentrucă o opreşte bunul simţ, şi eu mă mir foarte mult de purtarea onoratului guvern, pentrucă toţi ştim, e doară lucru îndeobşte cunoscut, că guvernul şi-a facut sieşi, prin organele sale subalterne, o demonstraţie, contrară celoralalte, lipsită însă de orice valoare morală. (Mişcare.)

Dar guvernul a mers şi mai departe şi a înaintat Maiestăţii Sale Regelui procesul verbal compus de aranjatorii acestei adunări, ca să vadă M. Sa, că dorinţa generală a ţării reclamă aceste legi. Intreb însă, nu se tem membrii onoratului guvern, că Maiestatea Sa va comparà cumva aceasta aşa numită demonstraţie regnicolară cu demonstraţiunile sărbătoreşti, pe cari le-au aranjat prin anii cincizeci, cu ocaziunea repeţitelor călătorii prin ţară, iarăşi funcţionarii, cu banderii splendide, deputaţiuni şi iluminare, cari, ca şi cele de acuma, au fost făcute la poruncă?

Dar asta e treaba guvernului. Eu vreau să analisez numai liberalismul şi întreb: e liberalism acela, dacă convingerea religioasă a milioanelor de oameni, deci libertatea religionară,

vine restrânsă? In privinţa aceasta un membru eminent şi în toată privinţa foarte stimat al casei, Ugron Gábor, a arătat cu argumente neresturnabile, că guvernul e condus de tendinţe, nu liberale, ci reacţionare! Şi-mi iau voe a mai adăugà, că tendinţele acestea reacţionare nu sunt de astăzi, şi de geaba accentuiază guvernul şi partidul său, că dacă va fi să cadă proiectul acesta de lege, ne-am dus, şi vine reacţiunea. Nu vine! Reacţia nu vine, pentrucă e deja aici, în sânul guvernului şi în partea aceea a stimatei case, care-l sprijineşte. (Plăcere şi ilaritate în stânga.) Reacţiunea aceasta funcţionează de mult, la început mai încet, iar cu timpul în paşi mai repezi, şi necontenit funcţionează. Imi voiu întărì afirmările cu fapte, din cari voiu scoate numai pe acelea, cari formează cele mai flagrante vătămari faţă de libertatea publică. Intâi e instituţiunea viriliştilor, care a ştirbit libertatea alegerii. Cu ea guvernul de atunci a prins pe «cismaşul», cum se zice, pentrucă credeà, că pe calea aceasta asigură pe seama gentrylor prerogative în defavorul poporului. Dar ştim toţi, că astăzi nu gentryi şed la masă în adunările comitatense, ci bancarii, cari, cu toate că stimatul guvern nu prea îi poate suferì, sunt totuşi mâna dreaptă şi uneltele guvernului. Mai departe guvernul a făcut iluzorie libertatea municipiilor, după cum a spus astăzi şi Szederkényi Nándor. Comiţii supremi sunt tot atâţia satrapi, cu putere nelimitată. Ei aleg funcţionarii comitatenşi şi îi instruiază după pofta lor. Asemenea şi domnii pretori, ei aleg notarii şi primarii ca nişte paşe. (Aşa e.) Libertatea alegerii la comitaţ şi la comună e deci vorbă goală. Şi dacă respectivii cetăţeni se tânguesc, protestează, şi caută remedii la guvern, — toată truda şi cheltueala lor e zadarnică. Le ştim acestea toţi, pentrucă sunt lucruri de toate zilele. (Kubinyi György: Aşa vorbeşte la noi Hurban!).. Acum întreb, că ce preţ mai au reprezentaţiunile adunărilor municipale şi ale comisiunilor administrative? Zeu că «difficile est satiram non scribere». Mai observ, că după ce municipiile au fost scoase din toate drepturile lor autonome, s'a făcut şi statificarea, căci omnipotenţa guvernului şi-a imprimat pecetea dogoritoare pe ea.

Se spune mai departe, că «drepturile puterii de stat au să fie apărate faţă de confesiuni.» Vorbe goale. Statul are doară destul drept de supraveghere, pe baza aşa numitului «jus supremae inspectionis», iar dreptul de putere al statului nu poate merge atât de departe, încât să nimicească libertatea confesiu-

nilor, libertatea religionară. Dăm statului sânge şi avere, pentruca să ne asigure libertăţile, sa ne păzască şi apere, dar nu pentruca sa ne despoaie pas de pas. De altfel ştim, că sub mantaua statului se ascunde guvernul, deci sub firma statului şi sub numele statului îşi scoate capul omnipotenţa guvernului. (Kubinyi György: La Făgăraş e altcum!) Intre Slovaci e şi mai rău! (Ilaritate, Ugron Gábor: Aţi avut lipsă de aceasta? Prezidentul sună.) Intreb acum eu, şi cu mine împreună va întrebà şi poporul: cine e statul? Că doară statul noi suntem, totalitatea cetăţenilor! (Aşa e!) Iar nouă ne este scumpă şi sfântă libertatea, şi nu permitem să ni-o stirbească aceia, pe cari i-am pus să ni-o păzască şi i-am înzestrat cu toată comoditatea. Iar dacă statul e altceva, un moloh, un bălaur, care nu se mulţămeşte numai cu jertfele de bani şi de sânge, ci în nesaţul său vreà să ne mai înghită şi libertatea religionară şi personală, atunci un astfel de monstru, ca idol care reprezintă un Dumnezeu fals, trebue aruncat depe altarul ce i-s'a ridicat, — după cum spuneà condeputatul Ugron Gábor.

Ca să revin acum la argumentarea făcută proiectului de lege, care ne-a atins cu atâta mai neplăcut, cu cât însuşi guvernul o accentuiază şi-şi revindică paternitatea asupra ei: trebue să spun, că schioapătă foarte mult, iar în urmările ei e foarte primejdioasă. Se spune, că prin acesta şi celelalte proiecte de lege majoritatea cetăţenilor patriei, adecă naţionalităţile, se vor contopì în unitatea naţiunei maghiare şi se vor desbrăcà de naţionalitatea lor, de limba lor. (Hegedüs Sándor: Nu a spus-o nime!) Asta e o imposibilitate, pentrucă ce priveşte de exemplu naţiunea de care am fericirea a ma ţineà, adecă naţiunea română, pot spune atâta: «alios ego vidi ventos», adecă, văzut-am noi şi vremuri mai grele, cu huni, vandali, bulgari, turci, tot popoare puternice şi selbatice. Din ele, afară de turci, numai numele a mai remas. Eu însă stau şi acuma aici, ca mărturie vie a veacului XIX, că de o mie de ani trăesc împreună cu Maghiarul, în bine şi la rău, şi dacă va ajutà Dumnezeu vom ajunge şi al doilea mileniu, fără ca unul să fi stârpit pe celalalt, căci doară suntem avizaţi unii la alţii, având interese comune de existenţă, iar acestea ne îndrumă cu putere elementară şi ne constrâng să trăim frăţeşte împreuna. (Aprobări vii.), pentrucă ori cum am luà lucrurile, faptele vorbesc mai bine decât vorbele bombastice.

La anul 1868 s'a facut uniunea Ardealului, cu drept, ori cu nedrept, nu discut. (Madarász Jozsef: Nici nu se poate discută că cu drept, ori cu nedrept!) dar faptul e, că până în ziua de astăzi există instituţiuni, ba şi legi, cari de jure despart Ardealul de Ungaria. Oare e liberalism, onorata casă, experienţa trista, că în Ardeal există şi astazi legi, ca legea penală austriacă, legea de presa, cari ne revoacă în memorie epoca sinistră a absolutismului? Iar legea speciala electorală adusă pentru Ardeal înseamnă liberalism? Aici ar aveà stimatul guvern teren, onorată casa, pentru a-şi arătà liberalismul cel adevarat, ştergând toate divergenţele şi diferinţele, cari există între supuşii credincioşi ai aceluiaşi stat, pentrucă numai atunci ne vom puteà împotrivì oricărui atac, vină de orişiunde, dar în caz contrar ma tem de un «bellum omnium contra omnes».

Inca o ilustrare a liberalismului stimatului guvern. In şcoalele medii istoria e studiu obligat. Dar aşa se vede, că pe vremea când studià stimatul guvern nu erà. Figurile mari ale naţiunei noastre e datorinţă a le iubì, iar ale altor naţiuni a le respectà încă e datorinţă. Pentru guvernul nostru însă aşa se vede, că nu e datorinţă, pentrucă atunci cum s'ar puteà explicà, că figura măreaţă a Ungariei, cel mai mare fiu al patriei noastre, Kossuth Lajos, e lăsat să traiască ca un expatriat, să ducă lipsuri, să-şi vânda biblioteca, şi să moară ca expatriat. E liberalism acesta? (Boncza Miklos: Acesta vorbeşte astfel? Să-ţi fi auzit toastul lui din Bucureşti!) Mi-am ridicat cuvântul meu modest pentru stabilirea acestui rău, şi rog pe domnii deputaţi să pună stavilă creşterii omnipotenţei guvernului prin aceea, că nu votează acest proiect de lege. Eu nu l primesc nici în general spre a fi discutat pe articole». (Aprobări vii în stânga, prezidentul suspinde şedinţa) *)

A luat imediat după pauză cuvântul corifeul partidei naţionale maghiare, Horánszky Nándor, şi a onorat vorbirea deputatului *Şerban* cu următoarele enuncieri:

«..Nu hesitez a declarà, că abstrăgând dela unele motivări din vorbirea stimatului condeputat antevorbitor, într'o teză fundamentală consimţesc pe deplin cu el. Consimţesc în teza fundamentala, că cu privire la necesitatea consolidării Ungariei trebue procedat dela ideea contopirii unităţii cetaţenilor, dacă

---

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. XVII. pag. 215.

vrem sa ducem o politică sănătoasă în ţara aceasta. Din parte-mi doresc numai atâta, ca stimatul condeputat antevorbitor, care cum ne-a spus, a rupt cu pasivitatea, să propage ideea aceasta între cei din jurul seu, şi să năzuiască a ajunge acolo, ca să se scoată şi consecvenţele din ea. Şi atunci aşa cred, că vieaţa internă a naţiunei politice maghiare va aflà totdeauna modul înţelegerii pacinice, pentru a se puteà fericì în ţara aceasta fiecare cetăţean, fără deosebire de confesiune şi naţionalitate. Dacă declaraţia e deci, precum cred că e, sinceră, atunci e foarte preţioasă. Aşa trebuie primită şi eu aşa o primesc, pentrucă eu nu trag la îndoeală vorba nimănui. Nu dubitez în vorba nimănui, când face declaraţiuni în faţa ţării. Şi din parte-mi doresc, ba sunt chiar convins, că în acţiunile politice ale naţiunei maghiare între toate împrejurările formează o idee preţioasă fundamentală de cristalizare năzuinţele totalităţii politice a ţării spre un scop: contopirea totalităţii politice a naţiunei maghiare». (La alt loc apoi, în firul vorbirei sale a mai spus următoarele:) «...De ce a trebuit să dee (guvernul) motive noi, nu naţionalităţilor, ci agitatorilor? (Miklós Gyula: Ca Nicolae Şerban!) Aşa cred, că condeputatului Şerban, după declaraţia sa de astăzi, nu-i compete aceasta observare. Iar pe amicul meu Miklós Gyula îl fac atent, că minimul cu care suntem datori concetăţenilor naţionalişti e acela, că dacă o parte din ei vine aici în legislaţiune şi face declaraţiuni, să primim declaraţiunile în acel înţeles în care sunt făcute. Pentrucă dacă noi şi aici îi suspiţionăm, atunci, domnule deputat, în mod psihologic şi involuntar se desvoltă în sufletele oamenilor sentimentele, cari apoi chiar şi în cazul, că este înclinare spre adevăr şi bine, spre apărarea intereselor naţionale, numai pentrucă au întimpinat o astfel de vătămare, se întorc, ca oameni, pe altă cale, îmbrăţişează altă direcţie, care nu zace nici în interesul lor, nici în interesul ţării...»*)

In cursul şedinţei a vorbit şi deputatul Miklós Gyula, dar numai pentru a spune lui Horánszky, că a făcut rău când a luat pe Şerban în apărare, fiindcă Şerban are mari păcate patriotice: a folosit la alegerea sa steaguri româneşti, a împărţit între alegători broşuri agitatorice şi în sala comitatului face pe naţionalistul intran-

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XVII. pag. 220 şi 226.

sigent. Când a fost deci vorba în vorbirea lui Horánszky de agitatori, cu drept cuvânt a putut pune şi pe Şerban între ei. Horánszky îi spune însă, că nu-l priveşte ce se întâmplă în afară de casă, ci numai ce s'a spus în dietă din partea lui Şerban.

In şedinţa din 17 Martie 1894 deputatul *Nicolae Şerban* a vorbit apoi în chestie personală următoarele:

«Onorată casă! N'am fost prezent Mercuri, pe la finea şedinţei, ca să pot răspunde la acuzările pe cari le-a ridicat în contra mea domnul deputat Miklós Gyula. Fie-mi permis deci să fac acuma lucrul acesta. Eu nu vreau să scap cu argumentaţia atât de des folosită, că resping acuzele ca neîntemeiate. Nu le pot încunjurà nici pentru aceea, pentrucă în dosul lor se află motive politice. Eu nu sunt membru al nici unui partid din dietă, şi astfel nu se află nime aici, care să mă apere, ci eu trebuie să apelez la demnitatea şi iubirea de dreptate a dietei, şi sper, că voiu şi primì satisfacţia cerută. Ce se atinge de prima insinuare, declar, că eu nu am fost în Bucureşti în nici un fel de scop politic, şi cele scrise atunci referitor la mine eu le-am desminţit în modul cel mai categoric în «Voinţa Naţională» din Bucureşti, spunând, că nu am obiceiul a uità nici pe un moment, că sunt membru al camerei din Ungaria. (Aprobări vii în stânga). Iată ziarul în care am dat desminţirea. (Il arată). Ce se atinge de a doua insinuare, că eu în congregaţia comitatului Făgăraş aş fi înaintemergătorul unei direcţii politice, despre care oratorul e convins, că aprobarea ei e exchisă pentru vecie din atmosfera politică a parlamentului maghiar, fac numai observarea, că eu am fost membru al consiliului municipal din comitatul Făgăraşului numai atunci, când eram deputat guvernamental. (Ilaritate în stânga). Dupăce am ieşit din partidul liberal, şi în mai multe locuri am fost de nou ales în cercul meu electoral de membru la congregaţie, cu toate că acolo m'am născut, acolo-mi locuesc părinţii, şi acolo-mi este cercul, n'au voit şi nu vreau să mă verifice, nici acolo, nici aici în ministerul de interne. (Ilaritate în stânga). Spre ilustrarea faptului amintesc, că în comitatul Făgăraşului nu este chestie naţională, că doară acolo 95% ale poporaţiunii le formează Românii, ci este chestie administrativă şi socială, în însuş centrul comitatului, în Făgăraş. Eu mi-am ridicat cuvântul în contra abuzurilor administrative, îndeobşte cunoscute, şi afară de aceasta m'am plâns totdeauna,

că lipseşte omul, care să faca închegarea societăţii de acolo, pentrucă eu am ţinut şi ţin şi astăzi de o idee nefericită politică numirea şi susţinerea de comite suprem a lui Bausznern Guido. (Mişcare în dreapta). Sa spună mult stimatul domn ministru de interne, cu ce pretensiuni am venit înaintea lui? Nu am cerut comite suprem român, pentrucă ştim, că acum nu-l putem cere, ci am cerut fişpan adevărat maghiar în locul celui sas de acuma. (Aprobări vii în stânga, mişcare în dreapta). Am cerut pe unul, faţă de care să putem fi sinceri, şi spuneam, că atunci va fi restabilită pacea şi va fi iarăşi cum erà sub fişpanul cu adevărat maghiar Horváth Mihály. Ce se atinge de ultima şi cea mai îndrăzneaţă insinuare, că eu aş fi agitat în broşuri în contra integrităţii statului, o resping în mod categoric, pentrucă eu nu am scris nici un fel de broşură, şi pretind, ca domnul deputat să-şi dovedească afirmările în faţa casei. Sentinţa eu o las în grija onoratei case. In fine resping octroarea domnului deputat Miklós Gyula de judecător în chestii de morală, pentrucă eu nu-l recunosc de astfel de judecător». (Aprobări în stânga. Mişcare în dreapta. Prezidentul suspinde şedinţa.)*).

După redeschidere vorbeşte de nou Miklós Gyula şi spune, că dela comitele suprem din Făgăraş a aflat, că la alegerea sa, deputatul *Şerban* a folosit steaguri naţionale româneşti. Arată depeşa comitelui suprem. Tot dela acesta ştie, că *Şerban* şi-a împărţit între alegători vorbirea de program, care fiind de conţinut agitatoric, a trebuit să fie confişcată din partea administraţiei. Aşa i-a depeşat vice-comitele comitatului Făgăraş. Iar aceea e cunoscut, că partidul liberal din Făgăraş s'a adresat cu rugare către prezidentul partidului liberal, ca să exchidă din partid pe Şerban, fiindcă acasă manifestă o atitudine politică, care nu poate fi identică cu politica partidului liberal. De exchidere apoi Şerban a scăpat numai aşa, că şi-a anunţat pe cale telegrafică eşirea din partid. Deputatul *Şerban* îi răspunde următoarele:

«Onorată casă! Nu vreau să mă ocup cu oameni, cari nu sunt membri ai acestei camere. Nu vreau să vatăm pe nime, despre nime nu vreau să spun nimic vătămător, cu atât mai

---

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XVII. pag. 268.

puţin despre vice-comitele din Făgăraş. O las aceasta în grija domnului ministru de interne, care e competent şi care le ştie toate. Mai mult nu spun în chestia aceasta. Aşa cred, onorata casa, că atunci, când comitatul Fagaraşului are doi deputaţi în casa aceasta, pe condeputatul Mikszáth Kálmán şi neînsemnata mea persoană, dacă erà cineva chiemat sa-şi ridice cuvântul, pentrucă eu aş fi intrigat în contra patriei, în contra statului, în prima linie domnului deputat Mikszáth îi reveneà aceasta datorinţa, nu domnului deputat Miklós Gyula, cel mai puţin chemat. (Sgomot). Stimatul domn deputat a spus, ca eu am agitat prin broşuri în contra integritaţii statului. Eu îl rog să arate numai un exemplar din acele broşuri de agitaţie în contra statului. S'a provocat la un manifest electoral, care e adevărat, că a fost confişcat, dar şi aceea e adevarat, că trimis fiind prim-procurorului, acesta l-a retrimis, fiindcă nu a aflat în el absolut nimica ce ar fi încontra statului. (Ilaritate).

Ce se atinge de steaguri, înca nu stau lucrurile aşa, onorată casa, pentrucă eu am folosit steagul roşu numai pentru a se deosebì de al domnului candidat de deputat Ullmann; dar steagul cel mare unguresc, care erà purtat în frunte, cel mai mare steag, a fost steag de colori naţionale maghiare. Acesta e adevărul. (Complăcere în stânga). Ce priveşte apoi ieşirea mea din partidul liberal, eu nu am ieşit din partid în urma acelor acuze. E adevarat, că am venit la Budapesta şi că am telegrafat mult stimatului domn prezident baron Podmaniczky, că până la rezolvarea chestiei, mult stimatul domn prezident sa-mi primească demisia. Să spuna domnul prezident al partidului, baronul Podmaniczky, dacă nu i-am spus eu urmatoarele: Excelenţă, aud că s'a ridicat acuze în contra mea. Vă rog sa-mi comunicaţi acuzările, ca să mă pot justificà . Iar domnul prezident mi-a răspuns: «Le-am retrimis, pentrucă erau lipsite de temeiu». (Ilaritate mare în stânga). Eu nu m'am mulţumit cu atâta ci am mers acasa, în cercul meu, la prezidentul partidului liberal, şi l-am rugat să-mi comunice punctele de acuzare. Erà zi de Marţi. Prezidentul mi-a răspuns: «Vină Joi, că atunci ţi-le voiu comunicà . M'am dus Joi la el, dar atunci mi-a spus: «Aşa am hotarît cu comitele suprem, ca nu ţi-le putem comunicà . (Ilaritate mare). Ce se atinge acum de afirmarea, ca eu am ameninţat Budapesta cu 200.000 de Valahi, domnul deputat nu a cetit bine lucrul acesta. Pentrucă eu ce spuneam? S'au adunat

vre-o 30 de oameni, Jidani şi Saşi, — Unguri puţini — şi mi-au votat neîncredere, fără a aparţineà cercului meu. Eu apoi am spus: «Dacă e necesar, eu pot să-mi votez încredere din partea a 200.000 de Valahi, nu 30 de Jidani şi Saşi». (Ilaritate mare). In urmă accentuez de nou, că învăţături morale nu primesc dela nime. Aici e condeputatul Lázár Árpád — care înţelege româneşte. I-am predat tipăritura respectivă, ca să se poata convinge, ce e adevărat şi ce nu»... (Aprobări în stânga şi mişcare în dreapta*).

Vorbeşte şi baronul Podmaniczky Frigyes, prezidentul partidului liberal şi spune, că a primit acuzarea şi a pus-o la o parte, până va venì ocaziunea potrivită pentru a se ocupà cu ea, dar între acestea deputatul Şerban a ieşit din partid şi astfel acuzarea a devenit lipsită de orice obiectivitate pentru partidul liberal, iar *Şerban* declară, că a ieşit din partid numai până la limpezirea lucrului, pentrucă nu a voit să exercieze nici un fel de presiune în partid. Incidentul e încheiat.

In şedinţa din 12 Aprilie 1894 legea despre căsătoria civilă obligătoare e votată cu 214 voturi, contra 102 (fiind absenţi 96), deci cu o majoritate de 112 voturi.

Legile bisericeşti în casa de sus.

In casa magnaţilor discuţia asupra proiectului de lege despre căsătoria civilă obligătoare s'a început în 7 Maiu 1894. Discuţia a ţinut patru zile, iar în ziua a patra s'a terminat cu *respingerea* proiectului de lege, cu o majoritate de 21 voturi. Proiectul de lege a fost combătut cu argumente tari din partea mai multor magnaţi catolici, în frunte cu primatele bisericii romano-catolice din Ungaria Vaszary Kolozs, apoi din partea patriarhului sârbesc Brancovici şi din partea Arhiepiscopului şi Mitropolitului gr.-ort. român *Miron Romanul*. Mai erau pregătiţi să vorbească şi Episcopii *Ioan Meţianu* al Aradului şi *Nicolau Popea* al Caransebeşului, dar din motive de tactică nu şi-au rostit vorbirile. Cuvântarea Mitropolitului *Miron*, despre care scriau ziarele maghiare

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XVII pag. 278.

că a fost o vorbire marcantă şi energică, erà următoarea:

«Excelenţa Voastra, domnule prezident, înalta casă!

Motivarea cu care Excelenţa Sa, domnul ministru de justiţie a prezentat proiectul de lege din desbatere şi care motivare s'a năzuit a o desfaşurà aici în aceasta casa şi cu graiu viu, prin excelentul său discurs, cu toate că a fost voluminoasă, eu am aflat o de prea slabă, aşa de slaba, încât după a mea părere, pe baza aceea proiectul de lege nu se poate primì nici chiar pe lângă cea mai liberală judecată, şi iertaţi-mi sinceritatea, în mine provoacă suspiţiunea, nu ştiù întrucât întemeiată, ca în dosul acestui proiect de lege sunt ascunse alte scopuri şi alte năzuinţe, cu mult mai depărtate. Şi adecă, în partea sa principală şi în liniamentele sale de frunte, în motivare numai atâta se accentuiază, că precum în patria noastră sunt mai multe confesiuni, pentru fiecare confesiune este în vigoare un drept separat matrimonial, şi aceasta e numita simplu o stare, care nu poate fi tolerată, o stare, care singura este destul motiv, pentruca să se creieze un drept matrimonial civil, unitar în stat, deopotriva obligător pentru fiecare confesiune.

Insă cu privire la aceasta nici motivarea ministrului, nici raportul comisiunei judiciare, nu descopere şi nu ilustreaza cu exemple luate din vieaţa publică, ca aceste separate drepturi matrimoniale ale confesiunilor, existente în patria noastra de secole, ar fi din punctul de vedere al referinţelor familiare şi din al adevăratelor interese ale statului întru adevar izvorul relelor mari şi peste tot izvorul unor urmări stricăcioase, cari numai prin introducerea casatoriei civile obligatoare s'ar puteà lecuì, ci tocmai din contră, Excelenţa Sa, ministrul de rezort, dejà la început a declarat, că plănuita reformă a dreptului matrimonial nu este rezultatul frecarilor ocazionale şi al colisiunilor.

Ce e drept, motivarea ministerială aminteşte de abuzuri, cari se susţine, că ar provenì din dreptul matrimonial actual al nostru, dar în loc ca din «*şirul întreg*» al acestor abuzuri să amintească cel puţin unele, aduce în locul prim libera exerciare religionară, înţeleg neconfesionalitatea, recepţiunea legii mozaice, ce se vede că acum a devenit necesitate arzatoare, apoi matriculele de stat şi peste tot alte pretensiuni de ale politicei bisericeşti, pe cari guvernul de acum le-a luat în programul sau, şi cari, după părerea sa, nu se pot validità fară căsatoria civila obligătoare.

Pe lânga aceasta motivarea proiectului de lege se provoaca cu tarie la exemplul altor state civilizate, unde casatoria civila obligatoare este dejà de mult introdusa, fară ca, dupa cum se susţine, simţământul religios al poporaţiunei de acolo sa fie vatămat. Insă aceasta provocare are scăderea, că nu se aminteşte, că în respectivele state, cu o disparentă excepţiune, poporaţiunea este pe deplin omogena, atât în privinţa religiunei, cât şi în privinţa limbei, pe când la noi tocmai diferenţa cea mare religionara şi de limba face inoportună introducerea casatoriei civile unitare, ba din punct de vedere moral o face chiar imposibila, dacă nu cumva statul vreà să sguduie în temeliile sale instituţiunile referitoare la matrimoniul, ce bisericile îl mărturisesc de sacrament.

Este adevărat, că proiectul de lege nu exchide, ca după încheierea căsatoriei civile să se poată face şi cea bisericească; ba din punct de vedere moral religionar motivarea o ţine chiar de dorit şi mai concede şi aceea, ca singuraticele biserici să poată constrânge pe cale disciplinară pe credincioşi la respectarea doctrinelor lor. Insă exerciarea dreptului astfel rezervat pe seama bisericilor negreşit că va provocà pe multe locuri frecări serioase, în sinul unor biserici, dejà şi la încheierea căsătoriei, unde dealtcum factorul principal este înclinarea reciproca şi iubirea, dar mai ales la desfacerea casătoriei, unde de comun în locul iubirei vine ura, care îşi caută satisfacţie cu orice preţ.

Biserica greco-orientala ortodoxă nicicând n'a tras la îndoiala dreptul statului, ca acesta cu privire la încheierea căsatoriei, din consideraţiuni sanitare, pupilare, de indigenitate şi de serviciu public, adecă din consideraţiuni de stat, să pună oareşi cari stavile. Dar trebuie să protesteze cu hotărîre în contra intenţiunei, ca legislaţiunea statului să stabilească *esenţa* casătoriei şi să se considere de căsatorie încheiată, respective de desfăcuta, o astfel de faptă, care nu s'a împlinit conform doctrinelor bisericeşti. Aici nu are nici o importanţă provocarea din motivare la împăraţii imperiului roman oriental de odinioară, la Leon înţeleptul, care a exerciat drept jurisdicţionar în afacerile matrimoniale ale greco-orientalilor, caci trebuie ştiut şi aceea, ca în acel imperiu, dupa consolidarea poziţiunei creştinismului, şi din punct de vedere al dreptului public, dar şi în faptă, numai o religiune a existat, religiunea greco-orientalilor, ai căror

supremi patroni au fost totdeauna împăraţii, cari, precum se ştie, în toate dispoziţiunile lor, şi aşa şi în regularea trebilor matrimoniale, au sprijinit cu toata puterea biserica, însă aşa, ca cu privire la ei, în toate numai dogmele profesate de biserica au fost normative, şi aşa domnitorii imperiului roman răsaritean în fapta numai au sancţionat statoririle comune ale bisericei.

In fine motivarea spereaza, că căsătoria civila, adecă întroducerea ei, aşa precum se plănueşte în proiectul acesta de lege, va înaintà unitatea politică a naţiunei, prin contopire socială. Ce se ţine de unitatea naţiunei politice, îndreptaţirea dorinţelor în privinţa aceasta nime nu o poate trage la îndoiala, până când această unitate politică este conceputa în spiritul legilor dela 1868, cari legi asigura totodata desvoltare libera şi naţionalităţilor nemaghiare din patrie. Insă, durere, la noi referinţele naţionalităţilor, în urmarea unor prea regretabile neînţelegeri, întrevenite în timpul din urmă, de o parte între maghiarime, de alta parte între naţionalitaţile nemaghiare, s'au stricat într'atâta, încât intenţionata căsătorie civilă, dupa parerea mea, nu mai poate ajutà nimica la aceste rele, ci numai le poate potenţà şi înmulţì. Ar puteà însă ajutà, şi încă radical, pe lângă moderaţiune din ambele părţi, respectarea reciprocă a drepturilor garantate în legile fundamentale, în care privinţă guvernul ar trebuì să premeargă cu exemplu mai bun.

După observările de sus, se înţelege de sine, că eu nu pot primì proiectul de lege din chestiune, şi declarând aceasta, urmez nu numai convingerii mele interne, ci doresc a interpretà totodată, deşì numai în cuvinte debile, şi îngrijorările credincioşilor şi ale preoţilor bisericei gr.-ort. române din patrie, de repeţiteori exprimate în unanimitate în sinoadele ordinare diecezane, că eventuala întroducere a casatoriei civile este îndreptată în contra existentelor instituţiuni legale ale bisericei şi în consecinţele sale în contra existenţei înseşi a bisericii. Spre documentare îmi voiu permite a cetì dintre astfel de pronunciamente un concluz adus alaltăieri de catra sinodul ordinar arhidiecezan gr.-ort. din Ardeal şi comunicat mie pe cale telegrafică, care, după întroducerea obişnuită, sună astfel:

«Sinodul, susţinând întru toate concluzul său numărul 21 din 5/17 Aprilie 1893, referitor la programul politic bisericesc al guvernului, şi îndeosebi referitor la plănuita întroducere a căsătoriei civile, declară în numele arhidiecezei gr.-ort. române

din Ardeal, că consideră căsătoria civilă de o atare instituţiune care ignoreaza sacramentele sfintei noastre biserici şi vatămă autonomia noastră bisericească, garantată prin legile statului şi asigurată prin statutul organic sancţionat de Maiestatea Sa cesară şi regească, care deopotrivă este periculoasă pentru stat, pentru societate şi pentru biserica noastră, n'a fost provocată prin biserica noastră, nu izvoreşte din trebuinţele popoarelor statului şi dejà prin consecinţele sale a născut în guvern ideia, ca cetăţenilor să li-se admită şi neconfesionalitatea, ceeace neîncunjurat va aveà de rezultat dispreţuirea religiunei şi a instituţiunilor sfinte, şi cu aceasta împreună demoralizarea poporului, care astfel despoiat de credinţă şi de Dumnezeu nu va mai aveà nici o simţire, nici pentru respectarea legilor patriei, ale celor civile, şi nici pentru instituţiunile statului. Sinodul deci respinge întroducerea căsătoriei civile, şi dacă cu toate acestea legislaţiunea ne-ar octroa-o, biserica se va plecà, dar totdeauna o va ţineà de o nefericire pentru biserică şi pentru stat şi-şi va ţineà de datorinţă creştinească şi patriotică a conlucrà cu toate mijloacele legale la ştergerea acelei legi».

Inainte de a încheià scurta mea vorbire, îmi permit a mai face numai o mică observare la discursul de alaltăieri al Excelenţei Sale, domnului ministru de justiţie. Excelenţa Sa adecă amintind despre dreptul matrimonial în vigoare în biserica gr.-orientală a spus şi a susţinut ca faptă şi în motivarea generală, că biserica aceasta desface căsătoria şi din motivul, dacă unul dintre căsătoriţi suferе de alienaţiune mentală, sau de vre-o boală contagioasă incurabilă, şi în general, că în celè trei dieceze gr.-ort. române este în vigoare un drept canonic matrimonial divergent. Apoi onorată casă a magnaţilor, aici se face o mică greşală din partea ministrului, căci în temeiul amintitelor scăderi sufleteşti şi trupeşti biserica gr.-ort. română nu desface căsătoria, ci o declară de nimicită, dar numai atunci, daca una ori alta din aceste boale a fost mai mult ori mai puţin desvoltată înainte de încheierea căsătoriei, dar a fost ţinută în secret. Desfacerea şi nulificarea căsătoriei sunt însă două concepte deosebite de drept.

Ce se ţine de pretinsul drept canonic deosebit, observ, că în diecezele aparţinătoare mitropoliei gr.-ort. române din patrie, dreptul matrimonial este unul şi acelaşi, şi pe baza acestui drept unitar căsătoria se poate desface numai din două

cauze de frunte, anume, în cazurile morţii fizice sau morale şi în cazuri de adulteriu. Dar cu privire la adulteriu are loc presumtio juris et de jure». E probabil deci, ca conspectul întrebuinţat de Excelenţa Sa, domnul ministru, în motivare, s'a redactat pe baza datelor statistice nu deplin corect grupate, ceeace dealtcum nu alterează nici decum adevăratul drept canonic.

După toate acestea acuma şi în numele ilustrilor Episcopi ai provinciei mele mitropolitane, cari s'au însinuat la cuvânt, dar în scopul scurtării discuţiei au renunţat a vorbì, declar din nou, că acest proiect de lege despre căsătoria civila nu-l primesc, nu-l primim». (Aprobări.*).

Mitropolitul *Miron Roman* a vorbit în ziua a treia a desbaterilor, Mercuri, în 9 Maiu 1894. Proiectul de lege despre căsătoria civilă a fost trimis îndărăt camerei, care l-a luat de nou în desbatere, l-a votat de nou şi l-a trimis a douaoară casei magnaţilor spre votare. Inainte de a se face aceasta, guvernul a voit să se asigure pentru viitor. A cerut deci învoirea prealabilă a Coroanei, ca în cazul dacă legea va fi respinsă şi a doua oră din partea casei de sus, guvernul să poată propune Coroanei numirea de noui membri pe vieaţă în casa magnaţilor, pentru a-şi puteà înjghebà pe calea aceasta majoritatea trebuincioasă. Monarhul însă nu a împlinit cererea aceasta a guvernului său, şi astfel guvernul a anunţat în şedinţa din 4 Iunie 1894 a camerei, că şi-a înaintat demisiunea. In urma poziţiei energice pe care a luat-o partidul liberal din dietă pe lângă guvernul demisionat, Coroana s'a văzut însă necesitată să numească iarăşi pe *Wekerle Sándor* ministru-prezident, acordându-i cererea de mai nainte. In şedinţa din 12 Iunie 1894 a dietei ungare a fost cetit următorul autograf preaînalt:

*«Iubiţi credincioşi! Apreciind motivele pe cari ni le-a înşirat sincer iubitul nostru credincios **Wekerle Sándor**, cu rezoluţiunea noastră din 4 Iunie am decretat de acceptată din partea noastră demisia sa din postul de ministru prezident ungar. Delăturându-se de atunci încoace motivul demisionării, **îl numesc de nou ministru president ungar al nostru.** Despre ce vă încu-*

---

*) Din «*Telegraful Român* anul 1894, numărul 49.

noştinţăm pe credincioşiile voastre, cătră cari de altcum rămân neîntrerupt aplecat cu graţie regească. Budapesta, 1894 Iunie 9. Francisc Iosif m. p. Wekerle Sándor m. p.»

Când a ajuns să fie discutată a douaoară în casa de sus legea despre căsătoria civilă obligătoare, guvernul aveà asigurată o majoritate de câteva voturi şi legea a fost votată.

Un comunicat al comitetului central.

In 3 şi 4 Aprilie 1894 comitetul central electoral al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria a ţinut şedinţă în Sibiiu, şi spre orientarea opiniei publice române a compus şi publicat comunicatul următor:

«I. Situaţiunea politică a Românilor din Transilvania şi Ungaria e prezentată conform adevarului real în desbaterile conferenţelor naţionale, ţinute în Sibiiu, dela 1881 încoace. Această situaţiune, precum şi justele noastre postulate ce izvorăsc din ea, sunt depuse în programul nostru naţional, promulgat în conferenţa naţională din 1881 şi susţinut în întregitatea sa în toate conferenţele următoare. Scopul activităţii noastre politice este realizarea acestui program. Mijloacele şi direcţiuneà activitaţii noastre sunt indicate în proiectele de resoluţiuni, pe cari partidul nostru naţional le-a primit unanim în toate conferenţele. Acest program, aceasta direcţiune, sunt expresiunea fidelă şi genuina a voinţei naţiunei române, şi ne arată în adevarată lumină, ca pe cetăţeni leali, cătră înaltul tron, ca pe cetăţeni legali, cari voim să luptăm spre ajungerea scopurilor noastre cu mijloace legale, ca pe cetăţeni constituţionali, cari respectând legalitatea, voim ca în spirit constituţional să desvoltam afacerile vieţii noastre publice în stat.

Dupăce nici situaţiunea politică nu s'a schimbat în bine, nici voinţa naţiunei române nu s'a strămutat faţă de program şi faţa de direcţiunea politică spre realizarea lui, comitetul îşi ţine de datorinţă a declarà, în faţa evenimentelor ce ne stau înainte, că susţinerea programului naţional în întregitatea sa şi a direcţiunei politice spre realizarea lui, este postulatul situaţiunei, şi nimic n'avem să schimbăm în sensul lor. Astfel suntem în realitatea actuală şi astfel dorim să fim cunoscuţi şi apreciaţi din partea tuturor amicilor noştri politici, ori unde s'ar aflà ei,

şi numai pe baza aceasta sperăm o deslegare fericită a situaţiunei incurcate din cauza curentului şovinistic, neleal, ilegal şi neconstituţional.

II. In faţa aşanumitelor «simptoame de pace», manifestate din partea guvernului maghiar, după ce noi stăm pe bază lealã, legală, constituţionala şi cu adevărat patriotică, lipsindu-ne orice indicii, cari ar asigurà realizarea programului nostru naţional, — n'avem să ne schimbăm întru nimica atitudinea de până acuma a politicei noastre naţionale.

III. Observându-se unele note discordante în publicistica română, din cauza unor consideraţiuni asupra partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria, comitetul executiv al partidului îşi crede de datorie a declarà, în conformitate cu punctul I. din aceste enunciaţiuni, că numai activitatea solidară pe baza programului naţional şi în direcţiunea explicată şi primită în proiectele de rezoluţiuni ale conferenţei naţionale şi numai realizarea programului naţional, ca expresiune a voinţei naţionale, le considera de folositoare în interesul cauzei noastre naţionale şi al patriei comune.

Din aceste puncte de vedere comitetul partidului naţional, conştiu de poziţiunea şi de misiunea sa, salută cu mulţămită orice lucrare politică în interesul programului nostru naţional şi în senzul direcţiunei noastre politice spre realizarea acelui program. In lupta grea pentru realizarea programului nostru siliţi am fost a apelà la bunul simţ al popoarelor culte, şi în rândul prim al fraţilor noştri din România, şi constatăm cu satisfacţiune şi gratitudine, că simpatiile lumei culte şi mai ales simpatiile şi sprijinul fraţilor noştri foarte mult a contribuit la izbânda morală a lucrarii noastre patriotice.

Situaţiunea noastră politică, interesele mari ale cauzei noastre naţionale. reprezentate prin partidul naţional, nu permit, ca în lupta pentru realizarea programului nostru naţional să ne oferim, sau să ne lăsăm a fi angajaţi în serviciul vreunui partid politic, sau să ne amestecăm în discusiunile interne ale partidelor politice, câtă vreme nu vedem atins programul nostru naţional şi direcţiunea activitaţii spre realizarea acelui program.

Constatăm cu satisfacţiune, ca la noi nu sunt partide deosebite, nici curente deosebite de opiniuni politice, cari ne-ar puteà prezentà, ca şi când în sânul nostru ar fi desbinări şi disensiuni.

IV. Din incidentul procesului cu «*Memorandul*» comitetul central al partidului naţional află de bine a face următoarele constatări: *a*) *Memorandul* este opera partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria. *b*) Precum subşternerea *Memorandului* la înaltul tron, aşa şi tipărirea şi răspândirea acestuia s'a făcut pe baza hotărîrilor partidului naţional, reprezentat prin delegaţii coadunaţi în conferenţa naţională, ţinută în Sibiiu la 20—21 Ianuarie 1892. *c*) Această procedură a fost acceptată cu serbătorească unanimitate în conferenţa naţională din Sibiiu, ţinută în 23 şi 24 Iulie 1893. Prin urmare *procesul acesta este un proces intentat naţiunei române.*

V. Comitetul cu recunoştinţă şi cu viuă satisfacţie a luat act de meetingul ţinut la Oxford în 5 Martie a. c. Simpatiile cari s'au manifestat pentru Români în această ilustră adunare din partea celor mai inteligente cercuri ale gloriosului popor englez, amic sincer al monarhiei austro-ungare, sunt pentru noi nu numai o dovadă despre dreptatea cauzei noastre, nedespărţită de cauza păcii şi a civilizaţiei europene, ci totodată şi o garanţă a succesului, care nu poate să lipsească. Drept aceea comitetul se identifica cu toate adresele de mulţumită şi recunoştinţă trimise prezidiului şi aranjatorilor numitului meeting din partea biroului său şi din partea fruntaşilor români din toate părţile, şi în numele partidului ce reprezintă îşi exprimă şi cu acest prilej sărbătoreşte profunda sa gratitudine şi recunoştinţa.

VI. Comitetul cu viuă satisfacţie ia act despre desbaterile săvârşite asupra chestiunii Românilor din regatul unguresc în parlamentul României, cu prilejul desbaterilor asupra adresei la mesagiul de tron al sesiunei din iarna anului 1893—94. Comitetul recunoaşte, că desbaterile memorate au dat un puternic avânt cauzei române şi un preţios sprijin direcţiei politice urmărite de partidul nostru. Drept aceea îşi exprimă în numele partidului viile sale mulţămite şi recunoştinţa sa, atât iniţiatorilor acestor memorabile desbateri, cât şi tuturor oratorilor, cari şi-au ridicat glasul pentru fraţii lor asupriţi.»*)

Prin comunicatul acesta comitetul a voit să se arate *solidar* în faţa opiniunei publice, desminţind svonurile ce se respândiseră despre pretinse *neînţelegeri* în sânul seu cu privire la procesul pentru *Memorand.*

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1894, numărul 70.

Procesul Memorandului.

Terminul pentru pertractarea finală în procesul intentat comitetului central electoral al partidului naţional român pentru tipărirea şi respândirea Memorandului, fusese fixat pe 23 Ianuarie 1894. Pertractarea a fost însă amânată, în urma faptului, că în contra actului de acuzare s'au dat din partea acuzaţilor excepţii, recurse, rugări pentru ascultarea de martori, pe cari tribunalul din Cluj le-a respins, dar cei interesaţi au înaintat recurs la Curie, şi trebuià aşteptată hotărîrea Curiei. Dupăce apoi şi Curia a respins toate recursele, s'a pus termin nou de pertractare *pe 7 Maiu n. 1894*.

Motivele pentru cari a fost dat în judecată comitetul partidului naţional român se pot cunoaşte din *actul de acuzare*, în care, după citarea pasagelor încriminate, se spuneau următoarele:

«Paragraful 173 din codul penal zice, că acela comite delict de agitaţie contra legii şi este a se pedepsì cu închisoare de stat până la cinci ani, care ataca puterea obligătoare a legii în modul prevazut în §-ul 171, adecă în public, sau prin expunere la privirea publică, în vre-o adunare, cu cuvântul, sau prin răspândirea de tipăritură, scriere, tablouri.

Cumcă în memorand a fost atacata o lege fundamentală a patriei noastre, adecă valabilitatea articolelor de lege despre uniune din 1848, este aratat dejà în cele de sus (în citatele din memorand). Pentru a constatà fapta de delict de agitaţiune, circumscrisă în §-ul 173 din codul penal, mai trebuie arătat numai aceea, că în care mod cuprins în §-ul 171 al legii penale s'a făcut atacarea puterii obligătoare a legilor despre uniune? Spre scopul acesta mă provoc la fapta constatată, că în cazul de faţă, atacarea valabilităţii şi a puterii obligătoare a legilor despre uniune s'a întâmplat în memorandul român, devenit cunoscut prin răspândirea tipăriturii indicate mai sus.

Răspândirea aceleia însă, după actele de investigare, s'a efectuit aşa, ca exemplarele tipărite la ordinul aşa numitului comitet executiv de 25 al partidului naţional român, s'au împărţit, parte prin personalul tipografiei aşa numitului institut tipografic din Sibiiu, în localităţile tipografiei, parte s'au răspândit aiurea, la ocaziuni, iar în diferitele ţinuturi ale ţării s'au trimis

spre răspândire singuraticilor oameni de încredere din provincie, designaţi de numitul comitet de 25, şi prin cei din urmă s'au împărţit mai ales printre locuitorii români. Pe lângă aceasta o altă modalitate a răspândirii memorandului a format-o şi aceea, că exemplarele acestuia în limba germană, franceză şi română, s'au trimis şi la indivizi din străinătate, respective s'au distribuit.

Fiind prin aceasta arătate elementele, cari constituesc fapta delictului de agitaţiune, circumscrisă în §-ul 173 al legii penale, pentru a stabilì pe făptuitorii acuzaţi pentru delict, îmi i-au îndrăzneala a aduce următoarele: Tipărirea memorandului în limba maghiară, germană, franceză şi română şi distribuirea exemplarelor tipărite, în modul arătat mai sus, respective răspândirea lor, a dispus-o aşa numitul comitet executiv de 25 al partidului român, fiindcă tipărirea şi răspândirea memorandului s'a hotărît în şedinţele din 25 şi 26 Martie 1892 ale acelui comitet. Aceasta este dovedit prin arătarea, respective mărturisirea conglăsuitoare a membrilor amintitului comitet de 25, cari au fost ascultaţi.

Lista nominală a membrilor desamintitului comitet de 25 este următoarea: (vin înşiraţi cu numele, apoi se continuă astfel actul de acuzare):

Când comitetul de 25 a hotărît şi a luat spre efectuire răspândirea memorandului în limba română, germană, maghiară, italiană şi franceză, care cuprinde negarea legalităţii şi puterii obligătoare a legii despre uniune, membrii numitului comitet au comis acel delict de agitaţiune, cuprins în §§-ii 173 şi 171 ai codului penal, a cărui făptuire stă în răspândirea tipăriturei, care cuprinde în sine atacarea puterii obligătoare a legii.

Dintre membrii numitului comitet de 25, murind în interval de timp Gavriil Manu şi Ludovic Ciato, în contra lor nu pot ridicà acuză. Ridic însă acuză pentru comiterea delictului precizat în §§-ii 171 şi 173 ai codului penal în contra membrilor des amintitului comitet de 25, numiţi mai jos, şi anume: (vin înşiraţi cu numele cei 23 membri din vieaţă).

În legătură cu aceasta, dar mai ales cu scop de a sprijinì acuza în contra lui Eugen Brote, mai relevez şi aceea, ca după mărturisirea lui Nicolau Roman, Eugen Brote a fost acela, care a dat deosebită misiune şi îndrumări lui Nicolau Roman referitor la distribuirea exemplarelor din memorand, — şi care a efectuit în special hotarîrea comitetului de 25.

Pe baza citaţilor paragrafi din codul penal acuz mai departe, asemenea pentru delict de agitare, comis prin răspândire, ce se cuprinde în atacarea puterii obligătoare a legii despre uniune, pe

Nicolau Roman, funcţionar de bancă, locuitor în Sibiiu, care după marturisirea sa proprie a efectuit personal distribuirea exemplarelor în mai multe limbi a memorandului, în diferitele ţinuturi ale ţării şi în streinătate, şi din acelea el însuşi a împărţit mai multe exemplare.

Tot pentru acest delict acuz mai departe pe Ioan Muntean, funcţionar de bancă, proprietar şi locuitor în Haţeg, care dupa propria sa marturisire a distribuit 20 de exemplare din memorand, primite de la protopopul gr.-ort. Romul Crainicu.

Acuz pe Dionisie Roman, candidat de advocat, locuitor în Mediaş, care după mărturisirea proprie a distribuit între cunoscuti 20 30 exemplare din memorand, trimise cu posta dela tipografia din Sibiiu, numită «institut tipografic».

Acuz pe Ioan Duma, preot gr.-ort. locuitor în Săcalu, care dupa mărturisirea proprie, primind cu posta din Sibiiu 4 exemplare din memorand, două le-a distribuit.

Acuz în fine pe Romul Crainicu, protopop gr.-ort. locuitor în Dobra, care după propria mărturisire din exemplarele primite din Sibiiu a distribuit însuşi câteva şi a dat spre distribuire şi lui Ioan Muntean din Haţeg 20 de exemplare.

După toate acestea, cu alăturarea actelor de investigaţie, rog cu onoare pe domnul preşedinte de tribunal, ca judecătorie de presă, să fixeze o zi pentru pertractarea acestui proces de presă, înaintea curţii cu juraţi, să citeze la pertractare pe numiţii acuzaţi, înmânându-le şi câte un exemplar din actul de acuzare, şi a binevoì a mă încunoştiinţă şi pe mine despre împlinirea acestora. Cluj, în 6 Decemvrie 1893. Vita Sándor, mp. procuror suprem reg. *)

Inainte de începerea pertractării în acest proces mare, comitetul partidului naţional român a trimis din Cluj următoarea telegramă Monarhului, la Viena:

«Maiestăţii Sale Impăratului şi Regelui apostolic, în Viena. Poporul român din Transilvania şi Ungaria, ca cel mai credincios popor al glorioasei case habsburgice, care în timpurile cele

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*» 1893, numărul 274.

mai critice vitejeşte a apărat tronul şi patria contra vrăjmaşilor externi şi interni, ne mai putând suportà nedreptăţile unui sistem de guvernare îndreptat spre nimicirea vieţii sale religioase şi naţionale, cu tradiţională lealitate a apelat cu memorandul său la Maiestatea Voastră. Pentru acest memorand astăzi întreaga noastră naţiune este supusă la prigoniri sistematice şi mai potenţate ca mai nainte, şi în persoanele reprezentanţilor ei legali este pusă pe banca acuzaţilor. In acest moment solemn, când noi, membrii comitetului central al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria, suntem puşi pe aceasta bancă spre a fi judecaţi pentru aşternerea memorandului la Maiestatea Voastră şi pentru publicarea lui, aducem la preaînalta cunoştinţă a Maiestăţii Voastre aceasta procedură de răsbunare ne mai pomenită în vieaţa popoarelor. Ai Maiestăţii Voastre cei mai fideli supuşi: Membrii comitetului partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria. (Urmează subscrierile.)»*)

Pertractarea finală s'a început în 7 Maiu şi s'a terminat în 25 Maiu, când la orele 4 şi jumătate după ameazi a fost publicată sentinţa de condamnare a tribunalului regesc din Cluj. Pe ziua în care s'a început pertractarea venise mulţime mare de Români la Cluj, mai ales ţărani, de prin toate părţile de ţară, pentru a-şi arătà iubirea şi alipirea faţă de conducătorii, cari sunt traşi la răspundere pentru o făptuire, săvârşită din încredinţarea obştei româneşti. Şi numărul Românilor, inteligenţi şi ţărani, cari veneau la Cluj pentru a-şi manifestà solidaritatea cu membrii comitetului dat în judecată, creşteà din zi în zi, astfel, că într'o vreme erau peste 20 de mii de Români întruniţi în Cluj. Acuzaţii mergeau la pertractare şi veneau dela pertractare, la locuinţele lor, printr'o pădure imensă de capete descoperite şi între asurzitoarele aclamări ale acestei mulţimi. De sine înţeles, că nu au putut să lipsească nici conflictele, între Români şi Maghiarii din Cluj, apoi între Români şi susţinătorii ordinei: poliţie şi jandarmerie, şi în cele din urmă ţăranii români au fost opriţi de a mai intrà în Cluj, iar cei aflători în Cluj au fost scoşi de pe teritorul acestui oraş.

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1894, numărul 92.

Incă în zilele prime ale pertractării, ţăranii români au trimis o delegaţiune la Viena, compusă din deşteptţii ţărani: Teodor Onişor, Nicolae Herlea şi Gavrilă Trifu, cu însărcinarea, să ceară audienţă şi să aducă la cunoştinţa tronului, că poporul român e dat în judecată, pentrucă prin reprezentanţii săi a voit să se apropie de poalele tronului, şi în consecinţă să roage pe Monarhul să sisteze procesul Memorandului. Audienţa cerută nu li s'a acordat acestor ţărani din Ardeal, dar li s'a permis să depună în cancelaria de cabinet a Monarhului rugarea următoare, scrisă în limba germană:

«Maiestatea Voastra ces. şi regească!

Grele timpuri au ajuns Românii, fidelul popor din Transilvania. Reprezentanţii aleşi ai naţiunei noastre, cari au subşternut în anul 1892 la treptele tronului un memorand, sunt traşi astăzi pentru acest act de lealitate înaintea barei judecătoreşti, ca nişte criminali ordinari. Ceeace au făcut aceşti meritaţi bărbaţi este numai rezultatul unei hotărîri puternice a trei milioane de Români. Noi, în numele mandatarilor noştri adunaţi în Cluj la 7 Maiu n. c. cerem scut în contra ăstui fapt volnic al guvernului unguresc şi în contra ruşinei ce acela prin procesul memorandului îl aruncă asupra poporului nostru. Viena, în 12 Maiu 1894. Ai Maiestăţii Voastre cei mai credincioşi supuşi: Teodor Onişor, Nicolae Herlea, Gavrilă Trifu».*)

După depunerea acestei rugări în cancelaria de cabinet a Maiestăţii Sale, deputaţiunea s'a reîntors la Cluj, spre a comunicà mandatarilor ei, că nu a fost primită nici ea în audienţă, întocmai ca şi deputaţiunea care a mers cu Memorandul la Viena.

Pertractarea finală în acest proces mare s'a ţinut în sala redutei orăşăneşti din Cluj, în istorica sală, în care s'a decretat la 1848 din partea dietei Ardealului uniunea Transilvaniei cu Ungaria. S'a început la orele 8 şi jumătate dimineaţa, în ziua de 7 Maiu. Dintre cei 23 de membri în vieaţă ai comitetului central electoral al partidului naţional român din Transilvania şi Ungaria nu s'a prezentat la pertractare *Eugen Brote* şi *Aurel C. Popoviciu,* — cari trecuseră în România. Nu au fost

*) Din «*Gazeta Transilvaniei* , 1894, numărul 99.

chiemaţi la pertractare membrii: *Dr. I. T. Mera, Gavriil Lazar de Purcăreţi, Vasile Ignat, Alexandru Filip* şi *Dr. Ioan Nichita,* din motivul, că faţă de ei procurorul şi-a retras acuza, după ce erà dovedit, că ei nu au participat la şedinţa comitetului în care s'a decis tipărirea şi răspândirea Memorandului. Ceialalţi membri din comitet s'au prezentat toţi la pertractare, fiecare cu apărătorul său şi anume: 1. *Dr. Ioan Raţiu,* cu apărătorul Dr. Amos Francu. 2. *George Pop de Băseşti,* cu advocatul Dr. Aurel Isacu. 3. *Dr. Vasile Lucaciu,* cu Dr. Miloş Stefanovici. 4. *Demetriu Comşa,* cu apărătorul Dr Aurel Mureşianu. 5. *Dr. Daniil P. Barcianu,* cu advocatul Mateiu Dula. 6. *Septimiu Albini,* cu advocatul Dr. St. C. Pop. 7. *Nicolau Cristea,* cu apărătorul Dr. Iosif Crişanu. 8. *Iuliu Coroianu,* cu apărătorul Dr. Aug. Bunea. 9. *Patriciu Barbu,* cu advocatul Dr. Emil Gavrilla. 10. *Dr. Teodor Mihali,* cu advocatul Petru Truţia. 11. *Dr. Gavriil Tripon,* cu apărătorul Dr. Victor Branisce. 12. *Aurel Suciu,* cu advocatul Ioan M. Roşiu. 13. *Mihaiu Veliciu,* cu advocatul Dr. Stefan Petroviciu. 14. *Rubin Patiţia,* cu advocatul Stefan Fainor. 15. *Basiliu Raţiu,* cu advocatul Francisc Hossu-Longin şi 16. *Gerasim Domide,* cu advocatul Dr. Alex. Hossu-Longin.

S'au mai prezentat apoi la pertractare cei acuzaţi pentru răspândirea Memorandului: Nicolau Roman, Ioan Munteanu, Dionisie Roman şi Ioan Duma, cu apărătorii: Simeon Dămian, Dr. George Ilea şi Coriolan Brediceanu, iar acuzatul Romul Crainicu nu s'a putut prezentà, din cauză de morb, terminat cu moarte.

După constituirea juriului, premearsă de protestarea apărării, că juriul s'a compus din membri aparţinători partidelor politice maghiare existente, se ceteşte actul de acuzare, se ceteşte Memorandul, apoi tribunalul ascultă rând pe rând pe acuzaţi, luându-le interogatorul. S'au ivit mai multe conflicte, între apărători şi procuror, apoi între apărători şi prezidentul tribunalului, baronul Szentkereszty, care procedà foarte energic faţă de apărători şi faţă de acuzaţi. Urmarea a fost, că toţi apărătorii au renunţat la apărare, în cursul şedinţei a cincea, ţinută

în 10 Maiu, când advocatul Dr. Miloş Stefanovici a declarat, în numele tuturor apărătorilor, că dupăce prezidentul a pedepsit fără motiv pe apărătorul Coriolan Brediceanu cu o amendă de 50 fl., iar când acesta a anunţat recurs de nulitate, a mai primit o amendă de 100 fl., prin cari necontenite pedepse libertatea cuvântului şi a apărării este peste măsură restrânsă, el, Stefanovici, renunţă la apărare, chiar şi în contra voinţei clientului său. Toţi apărătorii se alătură la această declaraţiune, iar prezidentul de tribunal le spune: apărătorii, dacă nu le place, *pot merge»*, şi apărătorii de fapt îşi adună actele şi se depărtează.

In şedinţa următoare, din 11 Maiu n., prezidentul cere declaraţie dela acuzaţi în chestia apărării lor, iar *Dr. Ioan Raţiu* se scoală şi declară următoarele:

«Dupace ni-s'au comunicat motivele aduse de aparatorii noştri, cari motive i-au îndemnat sa păraseasca aceasta sala şi să renunţe la apararea noastră, ne-am convins şi noi, că ei n'au putut procedà altfel, decât cum au procedat, voind să ramâna credincioşi misiunei lor de aparâtori conştienţioşi şi să salveze demnitatea şi prestigiul de aparatori.

Considerând gravitatea cauzei, şi mai ales acea împrejurare, că în un proces, cum este acesta intentat noua, e imposibil să rămânem fără apărători, rugăm cu insistenţa onoratul tribunal regesc, să binevoiască a delatură piedecile, cari au îndemnat pe apărători să renunţe la apărare. Daca însă onoratul tribunal n'ar voì, sau n'ar puteà se revină asupra acestei chestiuni de suprema însemnătate pentru noi, atunci: considerând, ca suntem lipsiţi de apărători, fără vina noastră; considerând, ca într'un proces atât de grav nici nu putem găsì alţi aparatori în timp aşa de scurt şi nici nu putem încredinţà pe orişicine cu apararea noastră; considerând, că apăratorii pe cari i-am învità de nou să ne apere, ar aveà trebuinţă şi ei de un timp mai îndelungat spre scopul pregatirii apararii: suntem siliţi a declarà, ca nu se poate continuà pertractarea finala şi ne rugam sa binevoiasca onoratul tribunal a dispune *amânarea pertractării finale.**)

Toţi acuzaţii declară, că se alătură la cererea aceasta. Dupăce însă procurorul se pronunţă în contra amânării

*) Din *Gazeta Transilvaniei* , 1894, numărul 92.

pertractării, aduce hotarîre tribunalul în înțelesul, că nu admite cererea acuzaților. Se continuă deci cu ascultarea acuzaților, făra a aveà aceștia apărători. Dovedindu-se în cursul pertractarii, că acuzatul Dr. Gavriil Tripon nu a luat parte la ședința comitetului în care s'a hotărît tipărirea și răspândirea Memorandului, procurorul față de el își retrage acuza și Tripon e scos din șirul acuzaților, iar față de acuzatul Septimiu Albini se întrerupe procedura, din cauză, că acuzatul în cursul pertractării s'a bolnăvit și morbul său e justificat prin atestat medical.

Dupăce s'a luat interogatorul dela toți acuzații, s'a dat cuvântul procurorului, în ședința a XVI dela 23 Maiu, pentru a-și rostì rechisitorul. A arătat procurorul, care e delictul săvârșit din partea acuzaților și a spus, că interese justițiare și interese mai înalte de stat național-maghiar cer deopotrivă, ca fapte cu scopuri atât de primejdioase să-și afle răsplata vrednică.» Roagă deci pe jurați să rostească cu privire la acuzați cuvântul: *vinovați!*

Vine acum rândul la acuzați, cărora vorbirea procurorului a fost comunicată cu ajutorul tălmaciului, ca să se apere, și prezidentul tribunalului îi face atenți, să nu devieze în vorbirile lor de aparare dela obiect, să rămână numai pe lângă pasagele încriminate din Memorand, asigurându-i, că încolo va da curs liber apărării. Se ridică *Dr. Ioan Rațiu* și cu glas înalt, cu multă demnitate, cetește în numele său și al celoralalți soți de pe banca acuzaților următoarea declarațiune:

Membrii comitetului partidului național român din Transilvania și Ungaria, cari stau pe banca acuzaților înaintea curții cu jurați din Cluj, declară dupa cetirea textului român al Memorandului, că:

1. Susținând întru toate hotărîrile luate de adunările generale ale partidului național, ținute în Sibiiu în anii 1881, 1884, 1887, 1890, 1892 și 1893, primesc responsabilitatea pentru acele hotărîri, identificându-se cu ele.

2. Ce se atinge special de chestiunea Memorandului, noi am stat dintru început și stăm și astăzi pe baza concluzelor conferențelor naționale, cari în mod precis și-au adus deciziunile

lor în aceasta privința, și anume, în 1892 s'a hotarît expres ca Memorandul deja stabilit sa se aștearnă la înaltul tron fara amânare, ceeace s'a și efectuit.

3. Reprezentanții alegătorilor români din Transilvania și Ungaria, întruniți în conferența naționala în Sibiiu în 23 și 24 Iulie 1893, au votat rezoluțiunea, că conferența generala, identificându-se în toate cu comitetul central, declara de al său Memorandul depus în 1 Iunie 1892 în cancelaria de cabinet a Maiestății Sale, încuviințează pașii și procedura așternerei lui, și aprobă cu viuă satisfacție și pe deplin activitatea acelui comitet. Prin urmare noi, membrii comitetului, ca mandatari ai partidului național-român, *primim responsabilitatea solidară pentru acest Memorand, depus la 1 Iunie 1892 în cabinetul Maiestății Sale.*

4. Deoarece conferențele generale române naționale amintite au decis și publicarea și raspândirea Memorandului, pentru informarea opiniunei publice din țara și streinatate, deșì publicarea și răspândirea lui s'a făcut înainte de terminul contemplat de comitetul național: ca mandatari ai conferențelor generale naționale nu putem decât să aprobăm publicarea și raspândirea lui, prin urmare *primim responsabilitatea solidară și în privința aceasta.*

Cetindu-se întreg cuprinsul Memorandului, împreuna cu pasagele incriminate în toată întregimea lor, constatam urmatoarele: *a*) că în cursul instrucțiunei procesului nu s'a comunicat acuzaților contextul Memorandului incriminat, nici pasagele incriminate din el; *b*) că nici în cursul actualei pertractari finale nu s'au cetit în întregitatea lor pasagele încriminate, ci numai unele fraze trunchiate; *c*) ca actul de acuzare și prin urmare pasagele încriminate n'au fost cetite în românește, deșì acuzații au cerut lucrul acesta, așa, că noi acuzații, am fost siliți a constatà aici, în fața tribunalului, ca între traducerea oficială și textul românesc există diferențe esențiale; *d*) că prin urmare până la sfârșitul interogatorului nu am avut posibilitatea de a constatà identitatea textului incriminat cu textul original al Memorandului. Acum însă, în intervalul dela sfârșitul interogatorului până în momentul de fața, am ajuns în situațiunea de a puteà constatà identitatea textului român incriminat cu textul original pe care noi l-am depus în cabinetul Maiestații Sale, și așa putem să declarăm, că *primim responsabilitatea solidară pentru tot cuprinsul Memorandului incriminat.*

Onorabila Curte, domnilor jurați! Memorandul, pentru a carui publicare și respândire suntem trași ca niște facători de rele înaintea acestei bare judecătorești, nu cuprinde, precum v'ați putut convinge, decât gravaminele poporului român, care ne-a trimis pe noi, ca sa cerem scutul tronului pentru drepturile lui nesocotite și călcate în picioare.

Ceeace ne-a silit pe noi și pe întregul popor român sa facem acest demers este faptul, ca atât legislațiunea, cât și guvernul, ne-a dus la convingerea nestrămutată, ca în fața lor pentru noi vorbă de dreptate nu poate fi.

Inzadar au fost toate promisiunile ce s'au dat în repețite rânduri pentru respectarea drepturilor noastre naționale!

Inzadar am încercat toate formele și mijloacele legale!

Inzadar ne-am plâns la toți factorii competenți ai statului!

Exclusivismul de rasă a declarat răsboi de exterminare limbii și naționalității noastre.

Nu ne mai rămăsese dar decât această singură cale a apelului la factorul suprem al statului și la opiniunea publică a lumii civilizate.

Față cu acest act, care nu conține decât curatul adevar și este icoana credincioasă a suferințelor și nedreptăților seculare ce le îndură poporul român din Transilvania și Ungaria, trebuià ca regimul, ori să se desvinovățească, ori să-și rasbune.

Desvinovățirea nu erà cu putință, — a ales calea răsbunării!

Ne-a împiedecat să ajungem la tron, și acum ne supune judecății acelora, contra cărora ne-am plâns.

Ceeace se discută aici, domnilor, *este însași existența poporului român.*

Existența unui popor însă *nu se discută, — se afirmă.*

De aceea nu ne e în gând sa venim înaintea D-Voastre sa dovedim, că *avem dreptul la existență.*

Intr'o asemenea chestiune nu ne putem aparà în fața D-Voastre; nu putem decât să acuzam în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde sa ne răpească ceeace un popor are mai scump: *legea* și *limba!*

De aceea nu mai suntem aici acuzați, — suntem acuzatori.

Ca persoane nu avem ce căutà înaintea acestei curți cu jurați, fiindca noi am lucrat numai ca mandatari ai poporului român, și un popor întreg nu se poate trage la bara judecătoreasca.

Plângerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este şi judecător şi parte.

De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apără în faţa juriului din Cluj.

Intr'adevăr aceasta e o chestiune politica şi de stat, care rezultă dintr'un proces secular. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteţi osândì ca indivizi, nu ne puteţi judecà ca mandatari ai poporului.

Dealtfel aţi înţeles şi D-Voastră, că aici nu poate fi vorba de drept, ci numai de forţă. Lucrul acesta nici nu aţi mai încercat să-l ascundeţi, căci aţi nesocotit până şi formele legale cele mai elementare, cari se observă chiar pentru criminali înaintea curţilor cu juraţi. Lumea va auzì cu uimire, ca s'au putut judecà nişte oameni de catra o instanţa judecatorească, fară ca sa poată aveà măcar apărători. Aţi proclamat sus şi tare, ca forţa birue dreptul şi nici că aţi mai căutat să mascaţi în faţa lumii aceea ce nu mai e judecata, ci executare.

Să nu ne cereţi dar nouă să ne facem complici în acest simulacru de proces, încercând să facem din partea noastră un simulacru de apărare. Au fost siliţi prin violenţă şi insulte apărătorii noştri să se depărteze. S'a agitat prin presă opinia publică maghiară, reprezentată prin juriul din Cluj, în contra noastră şi a întregului popor român. Am fost violentaţi şi aici şi am fost terorizaţi totdeauna, cum suntem terorizaţi în toate decând am denunţat lumii civilizate asupririle ce le înduram. Mai poate fi dar vorba aici de judecata, de apărare în înţelesul juridic? Nu! Faceţi ce voiţi. Nevinovaţi suntem, dar D-Voastră sunteţi stăpâni pe individualitatea noastră fizică, nu însă şi pe conştiinţa noastră, care în aceasta cauză este conştiinţa naţională a poporului român. Nu sunteţi D-Voastră competenţi să ne judecaţi, ci este un alt tribunal, mai mare, mai luminat, şi desigur mai nepărtinitor, care ne va judecà pe toţi: e tribunalul lumii civilizate, care vă va osândì odata mai mult şi mai aspru decât v'a osândit până acum.

Prin spiritul de intoleranţa, printr'un fanatism de rasă făra seamăn în Europa, osândindu-ne, veţi isbutì numai, ca să dovediţi lumii, că Maghiarii sunt o nota discordantă în concertul civilizaţiunei. Declar prin urmare, în numele meu şi al colegilor mei acuzaţi, că pentru cuvintele arătate *nu ne putem apărà*».*)

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, 1894, numărul 106.

Pe rând se ridică în picioare ceialalţi acuzaţi şi declară, că se alătură la cele spuse de *Dr. Ioan Raţiu.* Prezidentul îi face atenţi, că zace în interesul lor să nu renunţe la dreptul de apărare, dar acuzaţii declară de nou, că nu se pot folosì de dreptul de apărare, care pentru ei e un drept iluzoriu.

In şedinţa 18-a, ţinută în 25 Maiu, dimineaţa la orele 8, se predau juraţilor întrebările la cari aveau să răspundă, şi şedinţa se suspinde. La redeschidere, — erà ora unu şi un sfert d. a., — prezidentul juriului, Dr. Werner Rezső, ceteşte verdictul, în înţelesul căruia sunt *achitaţi* următorii: Basiliu Raţiu din Făgăraş, Nicolau Roman din Sibiiu, Ioan Muntean din Haţeg şi Ioan Duma. Ceialalţi toţi sunt declaraţi *vinovaţi.* Procurorul cere pedeapsă aspră, cere publicarea sentinţei în mai multe ziare, pe spesele acuzaţilor, şi cere să fie condamnaţi acuzaţii la purtarea tuturor cheltuelilor, în sumă de 3238 fl. 63 cr.

Prezidentul anunţă, că sentinţa va fi publicată după ameazi la orele 4 şi jumătate.

In prezenţa tuturor acuzaţilor şi a unei mari mulţimi de oameni, la orele 4 şi jumătate, în 25 Maiu 1894, prezidentul tribunalului regesc unguresc din Cluj enunţă apoi în numele Maiestăţii Sale Regelui, că pe baza verdictului curţii cu juraţi sunt condamnaţi:

1. *Dr. Ioan Raţiu la 2 ani închisoare de stat.*
2. *George Pop de Băseşti la 1 an închisoare de stat.*
3. *Dr. Vasile Lucaciu la 5 ani închisoare de stat.*
4. *Demet. Comşa la 3 ani închisoare de stat.*
5. *Dr. D. P. Barcianu la 2½ ani închisoare de stat.*
6. *Nicolau Cristea la 8 luni închisoare de stat.*
7. *Iuliu Coroianu la 2 ani şi 8 luni închisoare de stat.*
8. *Patriciu Barbu la 2 luni închisoare de stat.*
9. *Dr. Teodor Mihali la 2½ ani închisoare de stat.*
10. *Aurel Suciu la 1½ ani închisoare de stat.*
11. *Mihaiu Veliciu la 2 ani închisoare de stat.*
12. *Rubin Patiţia la 2½ ani închisoare de stat.*
13. *Gerasim Domide la 2½ ani închisoare de stat, şi*
14. *Dionisie Roman la 8 luni închisoare de stat.*

Acuzatul *Septimiu Albini*, după însănătoşare, s'a prezentat de nou în faţa curţii cu juraţi din Cluj şi a fost condamnat la 2 ani şi jumătate temniţă de stat.

Acuzaţii au fost obligaţi apoi să plătească toate cheltuelile de proces şi să publice sentinţa de condamnare în mai multe ziare româneşti şi ungureşti.

Recursul de nulitate înaintat în contra sentinţei de condamnare a fost respins din partea Curiei şi în zilele ultime ale lunei Iulie, anul 1894, condamnaţii în procesul Memorandului au fost duşi cu excortă la Cluj, iar de acolo au fost trimişi la Seghedin şi la Vaţ, în temniţa de stat, pentru a-şi face pedeapsa. In Seghedin a fost adăpostit: Dr. Ioan Raţiu, Dr. Vasile Lucaciu şi Iuliu Coroianu, iar ceialalţi toţi şi-au facut pedeapsa în Vaţ.

Atât sub durata pertractării procesului, cât şi după condamnare, comitetul partidului naţional român a primit mulţime mare de adrese de aderenţă, dela noi şi din străinătate, iar în România s'au ţinut numeroase meetinguri de protestare în contra împrocesuării unui neam întreg. Presa din străinătate se pusese apoi asemenea cu mare însufleţire şi sinceritate pe partea comitetului partidului naţional român, văzând în urmarirea şi condamnarea lui un act de nedreptate şi de răsbunare.

Agitaţia, mai ales după întemniţarea memorandiştilor, erà mare printre Românii dela noi şi de pretutindenea. Iar verdictul presei din străinătate erà condamnator pentru justiţia maghiară şi guvernul maghiar. Situaţia erà deci cu totul neplăcută pentru guvern şi spre a o ameliorà, a aflat guvernul de bine să chieme pe toţi Arhiereii bisericilor române la o consfătuire confidenţială, la Budapesta. S'au prezentat toţi, iar în locul mitropolitului din Blaj, al cărui scaun erà vacant, s'a prezentat prepozitul capitular *I. M. Moldovan.* Ministrul prezident *Wekerle* le-a comunicat intenţiunea guvernului, de a face ce e cu putinţă, ca să dispară nemulţămirea poporului român din patria aceasta, iar în scopul acesta vreà să cunoască şi să audă din gura Arhiereilor, păstorii sufleteşti ai Românilor, cari sunt gravaminele şi dorinţele acestora. Şi-au spus Arhiereii părerile şi do-

rinţele cu destulă sinceritate, şi au promis îndreptare grabnică toţi miniştrii cari erau de faţă, mai ales însă prim-ministrul Wekerle şi ministrul de culte Csáky. In schimb însă guvernul a cerut, ca Arhiereii să dee pastorale, în cari să liniştească poporul şi să-l îndemne la supunere faţă de legi şi de autorităţi. Arhiereii români au răspuns atunci, că în privinţa aceasta trebuie să se consulte întâi ei între ei şi apoi vor da răspuns guvernului. S'au dus deci la locuinţele lor Arhiereii şi s'au consultat, iar rezultatul a fost, că *nu se pot angajà să dea pastorale*, pentrucă întreaga opinie publică românească s'ar ridicà ca o volbură în contra lor. Când a comunicat episcopatul român această hotărîre a sa ministrului prezident Wekerle, acesta a răspuns: «bine, atunci va face guvernul singur aceea ce va aflà de necesar pentru liniştirea spiritelor. Şi guvernul a făcut aceea, că pretutindenea printre Români a înmulţit — jandarmeria!

Pe când se aflau fruntaşii români în temniţă, Arhiereii, cu excepţia Mitropolitului Miron Romanul din Sibiiu şi a Episcopului Ioan Sabo din Gherla, au subscris apoi şi au înaintat guvernului o rugare, ca să exopereze dela Monarh graţiarea celor întemniţaţi pentru Memorand. Dar rugarea lor, compusă de Dr. Iosif Gall, membru în casa magnaţilor, n'a avut nici un rezultat, fiindcă guvernul nu a înaintat-o Monarhului. În toamna anului 1895, dupăce memorandiştii au stat în temniţă un an şi două luni, a urmat însă în mod neaşteptat graţiarea lor, în urma intervenţiei altor factori la Monarhul, şi aceia dintre cei condamnaţi şi întemniţaţi pentru Memorand, cari nu-şi făcuseră întreaga pedeapsă, au fost puşi în libertate, în urma unui ordin telegrafic al guvernului, în 16 Septemvrie 1895, după ameaz.

Disolvarea partidului naţional-român.

La ordinul guvernului ungar, primarul oraşului Sibiiu s'a adresat în 19 Aprilie 1894 cu o scrisoare către prezidentul comitetului central al partidului naţional-român din Transilvania şi Ungaria, rugându-l să răspundă

de urgenţă la următoarele întrebări: 1. Pe ce bază s'a constituit partidul naţional-român şi comitetul executiv al acestuia? 2. Cari sunt statutele fundamentale? 3. Este constituirea înştiinţată? Cui şi unde? 4. Când şi de cine sunt aprobate statutele? Prezidentul Dr. Ioan Raţiu a răspuns în 23 Aprilie 1894, că partidul naţional-român din Transilvania şi Ungaria s'a constituit pe baza legii electorale, §-ul 104, care recunoaşte pe seama partidelor politice dreptul de a se organiză şi funcţionà.

Partidul naţional-român de altcum dela începutul erei constituţionale, în special dela 1869 se află în fiinţă şi la sfârşitul fiecărui period electoral, în preajma alegerilor, şi după trebuinţă şi la alt termin, s'a întrunit în conferinţă generală publică, la care au participat delegaţii aleşi ai tuturor cercurilor electorale cu poporaţiune română. Dela 1881 încoace aceste conferinţe s'au ţinut regulat în Sibiiu, şi anume, şase de toate, în anii 1881, 1884, 1887, 1890, 1892 şi 1893. Totdeauna aceste conferinţe au fost compuse din câte 2—300 de delegaţi aleşi. Ele au deliberat şi au adus concluze în şedinţe publice, asistând la ele câte un reprezentant al autorităţii publice, de regulă directorul de poliţie, căpitanul orăşănesc din Sibiiu. Autoritatea publică a luat deci act despre existenţa partidului, care e constituit pe bază legală. Statute aprobate nu are, pentrucă n'are trebuinţă de ele.

In 20 Iunie 1894 prezidentul partidului naţional-român din Transilvania şi Ungaria, Dr. Ioan Raţiu, a primit apoi dela prefectul comitatului Sibiiu, sub numărul 71 rezervat, următoarea încunoştiinţare:

«Onoratului prezidiu al conducătorilor partidului naţional român, la mâna domnului Dr. I. Raţiu în loc. Având în vedere ordinul prezidenţial numărul 321 dela 16 c. trimis mie de către Excelenţa Sa domnul ministru reg. ung. de interne cu privire la constituirea partidului naţional român, — fiindcă conform articolului 104 din legea electorală, adunări şi partide etc. numai pe durata alegerilor se pot organiză, pe când reuniuni formate pentru o acţiune mai largă, nu exclusiv pentru alegeri, ci cu tendinţe politice, reuniuni, a căror acţiune este continuă, — nu se pot subtrage controlului autoritaţilor, iar autorităţile exercită aprobarea

43

şi controlul acţiunei reuniunilor: existenţa şi activitatea partidului naţional-român nu poate fi bazată pe legea electorală, *existenţa şi activitatea lui nu are bază legală.* Tocmai de aceea, Excelenţa Sa domnul ministru reg. ung. de interne a binevoit *să interzică funcţionarea* mai departe a reuniunei ce există sub titlul de *partid naţional-român.* Dealtfel conducatorii partidului liberi sunt a continuà cu activitatea reuniunii lor, având vre-o ţântă care nu loveşte în legi. In acest caz însa scopul şi mjloacele cari servesc spre realizarea scopului sunt a se arată lămurit şi amănunţit, conform ţintei şi mijloacelor, şi având în vedere ordinul ministrului de interne, numărul pr. 1508 1875 şi conformându-se condiţiunilor puse în acest ordin, vor face statute, a căror aprobare va fi solicitata prin intermediarea municipiului respectiv, la ministeriul de interne.

Comunicând aceasta hotărîre ministerială cu onoratul prezidiu pentru a se conformà şi a o aduce la cunoştinţa tuturor membrilor conducători ai partidului, totodată observ, pe baza ordinului amintit, că dacă nu veţi întrerupe orice activitate pe acest teren, adecă, dacă veţi continuà a lucrà în această direcţie, se vor lua în contra D-Voastre cele mai severe măsuri legale.

Sibiiu, 20 Iunie 1894. Gustav Thalmann m. p. comite suprem.»*)

Comitetul central electoral, întrând în temniţă pentru a-şi face pedeapsa dictată în procesul pentru Memorand, n'a mai putut continuà cu activitatea sa politică, cu a cărei săvârşire a încredinţat însă un comitet nou, chiemat să suplinească pe cel întemniţat. Membrilor acestui comitet nou încă a trimis comitele suprem al comitatului Sibiiu, la 28 Decemvrie 1894, o încunoştinţare de cuprinsul următor:

«Prin ordinul seu numărul 321 pres. din 16 Iunie 1894 Excelenţa Sa domnul ministru de interne a interzis activitatea aşa numitului partid naţional român, pentrucă acesta nu are temeiu legal, lucru despre care Dr. Ioan Raţiu, prezident al comitetului de atunci, a fost încunoştiinţat. In adunarea română ţinută în 28 Noemvrie 1894 în Sibiiu, cu toate acestea s'a adus hotărîrea, că şi împotriva ordinului de oprire amintit, partidul îşi va continuà activitatea. Deoarece această hotărîre s'a adus în chip

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1894, numărul 128.

ilegal, călcându-se regulamentele în vigoare, ministrul regesc maghiar cu ordinul rezervat numărul 1488 datat din 7 Decemvrie oprind din nou activitatea aşazisului partid naţional-român, totodată a binevoit să enunţe, că desconsiderarea acestui ordin, pe baza art. 1 din legea XL dela 1879 o califică de transgresiune, şi ori şi care ia parte la asemenea adunari, sau contribue la convocarea astorfel de adunări, conform articolului 16 din legea XL dela 1879, adecă pe baza ordinului amintit, va fi pedepsit cu arest până la 15 zile şi cu amendă până la 100 fl. Încunoştiinţându-te despre cuprinsul acestui nou ordin al ministrului de interne, pentruca să te conformezi, îţi atrag totodată atenţiunea şi asupra eventualelor urmări, dacă vei mai continuà activitatea ilegală la care se refere ordinul menţionat.

Sibiiu, la 28 Decemvrie 1894. Thalmann m. p., comite suprem.»*)

In 6 Ianuarie 1895 s'a dat alt ordin din partea guvernului ungar, tot cu privire la dizolvarea partidului naţional român, care a fost publicat în monitorul oficial al ţării. Sună astfel:

«Prin ordinul cu numărul 321 din 1894, luna Iunie 16, am sistat activitatea aşanumitului partid naţional-român. Prin ordinul numărul 1488, datat din 7 Decemvrie 1894, am cualificat în virtutea paragrafului 1. din art. de lege XL. dela 1879 ca infracţiune transgresiunea împotriva acestei opriri. Prin urmare, orişicine participă la întrunirile ori la convocarea întrunirilor, cari răspund direcţiunii numitului partid, va fi pedepsit, în înţelesul §-lui 16 din art. de lege XL. dela 1879, şi în temeiul acestui ordin, cu închisoare până la 15 zile şi cu amendă până la 100 fl. Publicând acest ordin al meu, în înţelesul §-lui 9 din art. de lege XL. dela 1879, adaog totodată, că privitor la intrarea în vigoare a aceluia e normativ paragraful acum citat al legii. Budapesta, 6 Ianuarie 1895. *Hieronymi* m. p.»**)

Ordinaţiunea aceasta ministerială a mai fost apoi publicată, pe calea afişării, în toate satele şi oraşele din comitatele locuite de Români, şi organele administrative au fost îndemnate să grijască, ca ea să fie respectată.

---

*) Din «*Gazeta Transilvaniei*», 1894, numărul 279.

**) *Eugen Brote:* «Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria», pagina 414.

Adresa, „Academiei Române."

In aceste zile de mari frământări politice, la 1 Iunie 1894, deci imediat după aducerea sentinţei în procesul Memorandului» şi-a spus cuvântul şi Academia Română» din Bucureşti, compunând şi trimiţând tuturor academiilor şi oamenilor de ştiinţă adresa următoare:

«In creerii Carpaţilor, care din măreţul nod al Alpilor descind spre Răsărit ca o fortăreaţă înaintată a Europei centrale, şi la gurile Dunării, care-'şi ia obîrşia nu departe de sorginţile confraţilor săi, a Rinului, a Ronului şi a lui Po, locuesc Românii, legaţi prin origine şi cultură de toate popoarele, cari au stat şi stau în capul civilizaţiunii lumii.

Invaziunile ginţilor, cari au desfiinţat imperiul roman, au sdruncinat adânc pe aceşti coloni ai marelui Impărat Traian, căci ei au fost sfăşiaţi în mai multe state, sau alipiţi politiceşte cătră formaţiuni etnice străine de dânşii.

Cu toate aceste, Românii nu au fost desfiinţaţi, ci plini de vieaţă 'şi au îndeplinit datoria de sentinelă totdeauna trează şi vitează, când Turcii triumfători în Orientul Europei ameninţau creştinătatea.

Pela finele secolului al cinci-sprezece-lea Papa Sixtu IV scrià lui Ştefan Vodă-cel-Mare, Domn al Moldovei: — «Intreprinderile tale în contra Turcilor le-ai purtat cu atâta înţelepciune şi cu atâta tărie şi ele au mărit întru atâta strălucirea numelui tău, încât eşti în gura tuturora şi de toţi eşti lăudat, în unanimitate»; iar istoricul german Ioan Christian Engel zice despre Domnul Ţării-Româneşti, Mihaiu Viteazul, ucis de mână trădătoare la începutul secolului al şepte-spre-zecelea: «Să depunem flori pe mormântul acestui Domn de mare însemnătate pentru istoria lumii, căci el a ajutat, şi a ajutat puternic, să se apere Europa de Turci; şi de nu s'ar fi născut în timpuri atât de grele, acest bărbat ar fi făcut minuni şi posteritatea l-ar fi pus alăturea cu Temistocle şi cu Ioan Huniad.»

Cât timp ţările române şi eroii neamului românesc, între cari numărăm pe Ioan Huniad şi pe Mateiu Corvin, au ţinut piept Turcilor, aceştia nu au putut pătrunde în inima Europei. Dar chiar în urmă, când semiluna înlocuì crucea pe zidurile Budei, degradată în timp de doi secoli din capitală a regatului Sfântului Ştefan la principala cetate a unui paşalic, Principatele Moldovei

şi al Ţării-Româneşti au rămas totuşi cu domniile lor naţionale şi cu individualitatea lor respectată.

Numai mai târziu luptele dintre Turci şi cele două mari împărăţii vecine au prefăcut Moldova şi Valachia în câmp constant de batalie şi au îngenunchiat sub grea apăsare şi pe Românii din alte state. Acesta este timpul devastărilor materiale şi morale, cari pareau că vor distruge şi îngropà neamul românesc.

Indelungatele suferinţe, prin cari a trecut neamul românesc, l-au oţelit însă tot mai tare şi l-au înzestrat cu o tenacitate şi o vitalitate extraordinară, a căror expresiune vie e depusă în doue zicatoare poporale: «Apa trece, pietrile rămân» şi «Românul nu piere». Astfel stau Românii şi astăzi concentraţi în masă compactă pe acelaş teritor, pe care ei au fost aşezaţi în primul secol al erei creştine, păşind fără esitare şi cu decisiune în noua cale deschisă în secolul nostru progresului omenirii, prin proclamarea egalei îndreptăţiri a oamenilor şi a popoarelor şi a respectului datorit individualităţii naţiunilor, ca legi fundamentale ale vieţei omeneşti.

In toate ţările unde locuesc Românii, în Regatul Român independent ca şi în statele ce se învecineaza cu dânsul, ei s'au ridicat cu vigoare şi ocupă o poziţiune înalta şi respectată, prin progresele desăvârşite, iar mai ales prin apucăturile lor liniştite şi pacinice, cari au format dintrânşii cel dintâi element de ordine şi prin urmare de civilizaţiune în Orientul European.

Toate popoarele europene s'au bucurat de această renaştere a neamului românesc, iar Românii s'au arătat totdeauna plini de recunoştinţă către binefacători şi amici şi au împăcat pe cei mai mari vrajmaşi ai lor. Numai cu naţiunea maghiară poporul român nu s'a putut şi nu se poate înţelege, căci Maghiarii se încearcă în timpurile noastre, pe căi pezişe şi prin mijloace violente, să obţie astăzi dela Români ceeace n'au fost în stare să obţie dela ei aproape doua milenii precedente — *desfiinţarea Românilor ca naţiune.* Maghiarii cer, ca Românii să uite limba, religiunea şi obiceiurile lor şi să devie Maghiari în toate emanaţiunile vieţii lor naţionale.

Aceasta este chestiunea cea mare, care agită atât de adânc inimile şi spiritele poporului român din Transilvania şi Ungaria şi care culminează acum în sentinţa curţii cu juraţi din Cluj, care a condamnat până la cinci ani de închisoare pe căpeteniile poporului român din regatul Ungariei, pentrucă aceştia

s'au încercat a depune în linişte şi cu respect gravaminele naţiunei, ce ei reprezinta, în mânile suveranului lor, al împaratului-rege al Austro-Ungariei, cerând dela dânsul aparare şi dreptate, cerând dela dânsul, ca să înceteze măsurile prin cari în regatul poliglot al Ungariei cele şase milioane de Maghiari caută să reducă la ilotism celelalte 11 milioane de Nemaghiari, anume; Români 3 milioane, Germani 2 milioane, Croaţi, Sârbi, Slovaci, 6 milioane, cari toţi doresc să trăiască în pace frăţască cu Maghiarii, sub ocrotirea legilor drepte şi egale pentru toţi.

Academia Română, cercetatoare a istoriei neamului românesc, păstrătoare a limbei naţiunei româneşti şi centru de activitate a culturei româneşti, face un călduros apel la membrii institutelor de cultură ale întregului neam omenesc, ca să se intereseze de cauza cea dreaptă a Românilor din Transilvania şi Ungaria, care e totodata o cauză culturală generală. Numai încetând dintre naţiuni luptele cu scop de a se distruge unele pe altele, pacinica şi armonica desvoltare a omenirii prin ştiinţe şi arte va fi asigurată, şi lumea va da un spectacol demn de sforţările ce au făcut şi fac spiritele superioare, cari de secoli lucrează la progresul constant al omenirii. Bucureşti 1 Iunie 1894. Preşedintele Academiei Române: *Ion Ghica*, vicepreziden̦ţi: Iacob Negruzi, Vasile A. Urechia, Dr. Dimitrie Brândză. Secretarul general: D. A. Sturdza, (şi încă alte 13 subscrieri ale membrilor din regat.)»*)

Bărbaţi de stat maghiari despre chestia română.

Cum chestia română erà ţinută fără întrerupere la ordinea zilei, în presa română dela noi şi din regat, în presa din streinătate, care o tratà cu multă bunăvoinţă faţă de Români, şi ea formase obiect de discuţie şi în corpurile legiuitoare române: unii dintre bărbaţii de stat maghiari dela conducere au aflat de bine şi de necesar a se pronunţà şi ei în chestia aceasta. Asttel ministrul de interne *Hieronymi Károly*, care făcuse un turneu prin Ardeal, pentru a se informa şi a se convinge în persoană despre dispoziţia care domnià pe atunci printre Românii din Ardeal, fără a fi putut da însă faţă cu ei, pentrucă Românii l-au încunjurat: s'a dus la Cojocna,

*) *Eugen Brote:* Chestiunea română în Tr. şi Ung.» pag. 327 329.

la alegătorii săi, cărora în 19 Iulie 1894 le-a făcut o dare de seamă despre activitatea parlamentară, spunându-le şi următoarele:

... «Acum, dupăce dieta a fost prorogată, am grăbit acì în cercul alegătorilor mei, pentru a vizità părţile transilvănene ale ţarii (Exclamări entuziaste), unde în lunile din urmă împrejurările n'au fost normale. (Aşa este!) S'au ţinut întruniri, au urmat atrupamente pentru a manifestà, ca păturì întinse ale poporaţiunii n'ar fi mulţumite cu starea de drept din prezent, şi că acestea ar fi inclinate să întrebuinţeze orice mijloace pentru schimbarea aceleia. A trece cu vederea astfel de fapte şi a le ignorà nu e permis, deşì originea acelora e din un trecut îndepărtat. (Aprobari entuziaste.) Dejà în toamna anului 1891 m'am ocupat în vorbirea ţinută la Hatzfeld cu chestiunea română a naţionalităţilor. Dejà atunci am expus, că acel program politic al aşanumitului comitet naţional, care vreà să desfiinţeze uniunea cu Ungaria, care voeşte a creà teritorii administrative separate din punctul de vedere al limbilor din ţinuturile locuite de Români ale patriei noastre, care ar resturnà constituţiunea veche de mulţi secoli a patriei noastre, ar atacà întregitatea şi unitatea ţării, e neacceptabil, şi că nu există nici un guvern maghiar, nici un barbat politic, care ar puteà sprijinì aceste aspiraţiuni. (Aplauze şi aprobări frenetice). Am totuşi şi acum, ca şi în anul 1891, convingerea, că deşì o mare parte a clasei inteligente a poporului român agitează în favorul acestui program, şi deşì presa româna aproape fără excepţiune stă pe acest punct de vedere, totuşi totalitatea Românilor nu părtineşte aceste exageraţii, ci şi acì, ca în oricare acţiune politică, opiniunile ultraiştilor sunt cele mai sonore, iar mulţimea elementelor moderate, mai mare la număr şi mai treaza ca înţelegere, e condamnată sa amuţească. (Aşa este!) In acelaşi timp am mai zis, că voim să sprijinim acele dorinţe ale Românilor, cari se bazează pe plângeri drepte, şi anume, am indicat ca fiind de această natură pretensiunea, ca censul pentru dreptul de alegător să se întemeieze în întreaga ţeara pe una şi aceeaşi bază fundamentală, ca dreptul de alegător sa nu se întemeieze în parţile transilvănene pe o altă bază decât în Ungaria. Apoi totdeauna am mai dat expresiune convincţiunii mele, că aşà numita chestiune română a naţionalitaţilor e a se reduce în mare parte la rele sociale şi administrative şi că sanarea e a se căutà în aceasta

direcţiune. Mai târziu, în anul 1893, am exprimat aceeaşi convingere în camera deputaţilor, şi atunci am zis (Auziţi!), că ţinta ultimă a politicei de naţionalităţi a guvernului e, ca fiecare cetăţean al patriei fară deosebire de limbă să conlucreze cu noi la consolidarea naţiunii şi la înflorirea patriei. (Aprobări îndelungate şi aplauze frenetice). Către această ţintă trebuie să tindem, cu toate că o mare parte a inteligenţei politice române stă pe baza programului politic dela 1881 al Românilor, al carui punct cardinal e desfiinţarea uniunei Ungariei cu Transilvania. Declar şi acum, ca şi cu acel prilej, că nu vom stà niciodata de vorbă cu aceia, cari stau pe baza acelui program politic. (Aprobări entuziaste). Dincontră, dacă se găsesc poate agitatori lipsiţi de conştiinţă, cari scot din minţi pe popor afirmând, că ar fi cu putinţă vr'odată, — fie prin orice mijloace — a rupe dela teritorul statului ungar o parte măcar cât de mică, ori a schimbà constituţiunea ungară, răsturnând unitatea naţiunii, guvernul va şti să aplice împotriva acestor agitatori legea cu o severitate care nu admite cruţare, cu o energie care nu îngăduie transigenţă. (Aprobări frenetice). Compătimirea ce simţim cu toţii faţă cu poporul cinstit dar dus în rătăcire nu ne poate reţine de a ne apară până la extrem împotriva unei astfel de încercări, patria şi constituţiunea.

On. Domni! Eu am întâlnit astfel de Români patrioţi, cari erau de aceeaşi părere cu mine, că aplanarea contrarietaţilor e în interesul, atât al Românilor, cât şi al Maghiarilor, dar că putinţa unei împreună lucrări e totuşi exclusa pentru toţi aceia, a căror agitaţiune e îndreptată împotriva intregitaţii ţării ori în contra constituţiunii acesteia. (Aşa este. Aprobări). Românii trebuie să se convingă, că acele postulate, cari ţintesc la crearea unui teritor administrativ special românesc, nu se pot realizà niciodată şi nici într'un chip, (Aşa e!) şi că nizuinţele cari ţintesc în această direcţiune, nu pot aveà alt rezultat, decât că dânsele dificultează şi paralisează lucrarea acelora, cari n'au altă dorinţă mai mare, decât ca poporul de limbă românească, cu care dorim să trăim pecât e cu putinţă în cea mai bună înţelegere, să se desvoalte în patrie şi să se bucure de bunăstare şi indestulare. Vom lucrà necurmat în această direcţiune, şi nici asupra ţintelor noastre politice, nici asupra stăruinţei cu care urmărim acele ţinte, nu va exercità vre-o influenţă împrejurarea, că nu vom fi sprijiniţi de cătră o parte a inteligenţei

române, ci dimpotriva, întimpinam piedeci din partea acesteia. (Aprobări frenetice). *)

Nu peste mult apoi, în 5 August 1894, s'a prezentat ministrul-prezident *Wekerle Sándor* în fața alegătorilor săi din Baia-mare și în discursul rostit s'a pronunțat și în chestia de naționalitate astfel:

«... Chestiunea naționalităților, care în timpul din urma a început a ajunge tot mai acută, poate fi rezolvată — dupa parerea mea — nu prin câte o lege, ci numai prin o lucrare consecventă. Chestiunea naționalităților — dacă îmi e permis sa mă exprim astfel, deşì eu în genere nu cunosc o astfel de chestiune — nu e noua; mai corect zis: nu sunt nouă dorințele, ca în statele cu mai multe limbi, având în vedere feluritele naționalități, să se înființeze organe separate, circumscripțiuni administrative, în cari înlăturându-se limba oficială a statului, să dobândească limba altor naționalități supremația. Ele sunt de aceeași dată cu sulevarea chestiunii naționalităților, care a început a ajunge, în sfertul din urmă al secolului trecut, la suprafață, ca o problemă politică generală, și care în efectul ei retroactiv se accentuează și la noi.

La început moderată, iar mai târziu formând o idee politică cu un caracter statornic și stăpânind întreg secolul, aceasta chestiune — după părerea mea — va fi, poate chiar în cel mai apropiat viitor, despoiată în ceeace privește importanța ei prin alte chestiuni, de natură socială, economică și socialista. Această împrejurare nu ne poate însa oprì a ne ocupà cu temeiu de această chestiune, fiindcă nu putem trece la chestiuni nouă, fără de a fi regulat pe cele vechi. Abia în timpul din urmă am văzut excrescențele acestei chestiuni a naționalitaților. Am văzut, că anumite postulate ale naționalitaților au fost cultivate și și-au primit vieața din străinătate. Ce e drept, în lumea oficială din străinătate ele n'au gasit sprijinire, pentruca, pecât ajung informațiunile mele, cercurile oficiale stau departe de aceste tendințe. In schimb însa lucrează reuniuni particulare pentru sprijinirea acelora. Ne lovim și de alte excrescențe, de acele exagerări, cu cari ne acuza în fața întregii lumi, ca noi voim a purtà o politica neumana, de forță, nimicitoare. Fac aci amintire de aceasta, pentrucă chiar în aceste locuri se poate

*) Din «*Pester Lloyd*» dela 20 Iulie 1894.

încredinţă fiecare despre starea adevărată a lucrurilor. (Aprobări însufleţite.) Eu constat, nu pentru D-Voastră, ci în faţa străinătăţii, inexactitatea şi lipsa de temeinicie a acestor învinovaţiri. Ne acuză cu maghiarizarea prin forţă. Eu ca şef de cabinet trebuie să constat, în ce consistă la noi maghiarizarea. Ea consistă într'aceea, că statul doreşte să facă accesibilă pentru oricine limba oficială şi nu poate tolerà încercări prin violenţă — fie aceste de orice natură — împotriva dispoziţiunilor legale ale noastre, ori agitări în contra legilor existente. Din aceasta nu se poate însă trage concluziune la o maghiarizare prin forţă. Arătaţi-mi un unic exemplar dintre aceşti Români prin forţă maghiarizaţi. (Ilaritate.) In faţa acestor nedrepte învinovăţiri am fost nevoiţi să ne îngrijim, ca întrucât se savârşesc lucrări contrare legilor, aceste să fie înlaturate pe calea legii, pentruca în această ţeară terorismul să nu aibă loc; şi pentru aceea am luat acele dispoziţiuni poliţieneşti, pentruca liniştea publică să fie garantată. Aşa d. e. am desfiinţat comitetul român dela Sibiiu, care lucrà fără a aveà statute şi a cărui activitate luà întindere prin înlănţuirea cu legături de dinafară de patrie, şi n'am tolerat şedinţele acestui comitet, şi nu le vom îngăduì nici pe viitor. Am făcut aceasta, pentrucă noi voim să respectăm principiul, că dreptul de reunire şi întrunire e şi trebuie să rămână una dintre instituţiunile liberale ale cetăţenilor statului ungar, dar că el trebuie să se exerciteze astfel, încât să nu şi-l poata însuşì pe teritorul ţarii noastre şi cetăţeni ne-ungari. Întruniri de felul acestora nu putem permite, ci răspunzând necesităţii, vom luà în această privinţă toate dispoziţiunile pentru a le oprì, pentruca nu cumva singuraticii să poată provocà în chip neîndreptăţit ajutorul strainătăţii împotriva unor rele, cari dacă în realitate ar existà, datoria noastră ar fi a le sanà. Prin aceste dispoziţiuni severe, cari asigură liniştea publică şi integritatea statului, voim să menţinem acele principii, cari începând dela a. 1868 au fost neîntrerupt normative şi cari consistă într'aceea, că noi necondiţionat nu vom tolerà nici o încercare în stare a turburà această integritate de stat. Nu putem permite nici un fel de formaţiune nouă de stat, care ar deosebì această ţeară după naţionalităţi şi ar creà o administraţiune osebita, împărţită după naţionalitaţi, orì vr'o astfel de împarţire, în circumscripţiuni. De altă parte nu facem în aplicarea legilor nici o deosebire de limbă între singuraticii cetaţeni ai statului.

Facem accesibilă pentru fiecare naţiune oricare instituţiune de stat. Le împărtăşim cu toate avantagiile unei administraţiuni, ocrotitoare şi binefăcătoare în toate direcţiunile. Ba întrucât puterea statului ne va permite, vom purtà chiar grija, ca să promovam sentimentul de individualitate şi conştienţa de sine a concetăţenilor noştri, cari vorbesc alte limbi, pentruca aceştia să fie cetăţeni ai statului în toate privinţele egal îndreptaţiţi (Aplause). Aceasta e politica tradiţională, pe care trebuie să o aprobăm fără nici o rezervă, acesta e singurul modus procedendi al liberalismului. Nu e bărbat liberal de stat acela, care se închină în chestiuni bisericeşti sau sociale unor vederi liberale, iar cu prilejul aplicării legilor faţă cu celelalte naţionalităţi nu e în stare ori nu posede curajul de a trage consecvenţele. Vom aplicà principiile noastre şi faţa cu concetăţenii, cari vorbesc alte limbi, dar vom pretinde apoi şi din partea lor aceeaşi îndeplinire a datoriilor pe cari le au». (Aprobări vii.)*)

In 2 Septemvrie 1894 a vorbit apoi *Tisza Kálmán*, fostul ministru prezident ungar şi şeful partidului liberal maghiar, în faţa alegătorilor săi din Oradea-mare, spunând următoarele în chestia de naţionalitate:

«... Acum am de gând să vorbesc despre *chestiunea naţionalităţilor*. Şi acì cădem în exageraţii. Nu e permis sa nesocotim pericolele acestei chestiuni, dar nici să le socotim în prea mult; altfel ar însemnà, ca ne e frică de ele — pentru ceeace dealtcum nu există nici un motiv. Chestiunea naţionalităţilor a existat totdeauna în Ungaria şi niciodată n'a adus legislativei greutăţi mai mari, ca acum.

Trecând la *chestiunea română* Tisza declară:

«Mie mi-a stîrnit luarea aminte faptul, că unii recomandă mai vîrtos revizuirea legii electorale pentru Transilvania, ca mijloc special pentru înlaturarea mişcării Românilor. Negreşit, această lege se poate ameliorà, dar modificarea legii electorale şi în special schimbarea censului pentru dreptul de vot, ramâne totdeauna o chestiune ce trebuie cumpenita matur, îndeosebi însă în interesul unei singure naţionalitaţi nu ne e îngăduit să schimbăm censul. Dar e aceasta necesar? Doara în Transilvania censul e acelaş pentru toate naţionalităţile. Românii au majoritatea în câteva circumscripţiuni electorale. Pentruce dar nu aleg reprezentanţi, cari să aducă înaintea parlamentului plângerile şi dorinţele lor?

*) Din *Neue Freie Presse*» dela 6 August 1894.

Din alta parte vine aceasta, căci poporul român e blajin, când nu e asmuţat. O altă cauză are politica de pasivitate a Românilor. Dar poate oare un stat să silească pe naţionalităţi, ca aceste să se împărtăşească de drepturile oferite de legi? Nici cu ademeniri nu-i e permis guvernului să se apropie de Români. Dreptul şi libertatea s'au dat Românilor; n'au decât să vină şi noi îi primim cu plăcere.

Cum e dar rezolvabilă chestiunea naţionalitaţilor? Privitor la aceasta are şi statul datoriile sale şi societatea pe ale sale. Datoria statului e, ca — în limitele intereselor de stat — să facă pentru fiecare naţionalitate ceeace promovează bunăstarea acesteia. Cine nu se mulţumeşte cu atâta, cine are de gând să vateme integritatea statului ori să lovească în interesele acestuia, pe acela să-l ajungă desăvârşita asprime a legii.

Acestor tendinţe aparţine faptul, că unii ultraişti se asociază cu conaţionali de ai lor din afară de stat împotriva legaturii de stat ungar. De această categorie se ţine şi faptul, că ultraiştii, aparţinând feluritelor naţionalităţi, carĭ n'au altceva în comun decât duşmănia împotriva statului ungar, se ridică în contra acestuia. Pe aceştia trebuie să-i facem să simtă desăvârşita asprime a legii. Trebuie să ne ferim însă de a face, ca pentru ţinuta singuraticilor ultraişti, să sufere tot poporul. Mai vârtos trebuie să ne păzim însă de a ne da frâu liber prin demonstraţiuni de stradă nemulţumirii noastre împotriva acestora. Faptele ultraiştilor români nu pot strică decât numai acestora. Prin demonstraţiuni dam îndreptăţire aparentă acelora, cari vorbesc în străinătate despre apăsarea limbii, căci acolo nu se ştie ce anume se petrece aci, dar despre excese se ceteşte. Şi se crede, că sunt generale cazurile de felul acestora.

De alta parte trebuie să ne dam silinţa a trage în cercurile noastre acea parte a cetăţenilor ne-maghiari, cari sunt credincioşi naţionalităţii lor, dar şi statului ungar. Indeosebi în Transilvania s'ar puteà înlăturà prin reunirea socială neîncrederea ce stăpâneşte.

Ultraiştii naţionali incearca sa propovăduească acolo, că ar fi ajuns în slăbire consolidarea Ungariei, că s'ar fi clatinând raportul Ungariei cătra celalalt stat al monarhiei şi chiar raporturile dintre naţiune şi Coroană.

Aceasta nu e adevărat; decât ca nu ajunge a nu vreà aceasta, ci trebuie evitată chiar şi aparenţa.

Nu pornind din sentimentul de poltronerie, ci cu credinţă în viitorul Ungariei zic eu, că naţionalităţile Ungariei vor existà, când pelângă iubirea de libertate se va pastrà şi o judecată raţională, pentruca să se cunoască măsura, cât de departe e permis a înaintà în întrebuinţarea libertaţii.

Trecând la transacţiunea cu Austria, Tisza zice:

«Peste tot eu nu privesc ca o apariţiune favorabilă faptul, că un partid însufleţit al ţării a înscris pe stindardul său, înainte de toate, modificarea unor dispoziţiuni importante ale art. de lege XII din 1867. Ma închin sincerelor lui intenţiuni, dar nu cred, că această modificare ar fi cu putinţă, ori recomandabila între împrejurările de faţă. Un trecut de 27 ani a dovedit, ca stând pe acea bază noi am făcut progrese uriaşe din punctul de vedere intelectual şi material. Această bază a asigurat înrîurirea statului ungar asupra afacerilor comune, şi chiar în străinătate se recunoaşte, ca în politica externă Ungaria a devenit un factor, de care trebuie să se ţină seamă. Dacă, stând pe o astfel de bază, se pot obţine astfel de rezultate, e oare bine, ca în vederea atât de numaroşilor duşmani să se ia de ţintă turburarea acestei baze fundamentale? De altcum eu nu cred, că legea de transacţie poate fi modificată atât de uşor şi simplu, ca în toate cazurile alte legi. E frumoasă ideea de a vedeà ajunsă Ungaria la neatârnare, dar patriotismul nostru reclamă, ca să păşim împotriva astorfel de tendinţe chiar şi atunci, când o parte ori alta a acestor tendinţe ne-ar fi întipărită în inima. Aceasta o aştept eu dela partidul liberal, şi pentru aceea îi sunt şi îi rămân soldat credincios, gata totdeauna să-i servesc».*)

A mai vorbit apoi în chestia de naţionalitate ministrul de justiţie *Szilágyi Dezső*, în 13 Octomvrie 1894, în faţa alegătorilor săi din Pojon, spunând următoarele:

«..... Marea chestiune a viitorului, reforma administrativă, ne aduce aminte de o altă apariţiune, care negreşit dovedeşte o stare bolnăvicioasă în câteva părţi ale ţării. Căci trebuie să fie numită bolnăvicioasă starea, când în o parte dintre cetaţenii statului scade simpatia şi alipirea cătră stat, când o parte a presei, a presei naţionalităţilor, tinde, cu toate armele neînfrânate ale agitaţiunii, de a înăsprì contrastele naţionale şi de a sămănà sămânţa urei între cetăţenii de diferite limbi, cari locuesc în stat. D-Voastră ştiţi, că între concetăţenii noştri se intreţine, prin

*) Din *Neue Freie Presse»* dela 3 Septemvrie 1894.

mijloace meşteşugite şi cu arme lipsite de conştiinţă, o agitaţiune, care şi dânsa tinde de a înfăţişà înaintea Europei pe statul ungar ca stat nedrept, asupritor şi ca pe un stat care calcă în picioare egala îndreptăţire civică.

Nu e acì locul de a indicà, ce s'a făcut ori ce s'a neglijat în faţa acestei situaţiuni bolnăvicioase; şi totuşi trebuie să arăt pe scurt ce putem face şi ce nu vom face în această privinţă.

Unitatea statului ungar nu e permis să fie turburată prin nici un fel de formaţiuni teritoriale şi naţionale şi de naţionalităţi, şi unitatea limbii statului o privim ca o consecvenţă necesară a unităţii statului ungar; trebuie să lucrăm cu toate mijloacele constituţionale, ca aceasta să fie în toate cercurile o convingere lămurită şi recunoscută. In alte privinţe eu nu socotesc exclusă în un stat liber nici un fel de mişcare constituţională.

Dar această agitaţiune a naţionalităţilor e astfel, încât s'a pus în afară de constituţiune; prin mijloacele şi ţintele sale ea vrea să nesocotească constituţiunea.

Mâna noastră e întinsă, fiecine o poate primì, e binevenit fiecare, dar sub o condiţiune: ca să se împace loial cu aceste stări.

De altă parte nu se poate tăinuì, că e cu neputinţă a vindecà numai prin remedii negative un rău de mult timp lăţit şi înrădăcinat. Nu prin vorbe, ci prin fapte trebuie să fie convinşi concetăţenii noştri români, că dânşii se împărtăşesc, ca cetăţeni egal îndreptăţiţi, în măsură egală de binefacerile vieţii de stat, că statul ungar îi va tratà ca cetăţeni de stat ungari în toate afacerile, în cari e necesară intervenţia statului. Despre aceasta numai faptele pot să încredinţeze masele mari ale poporului, şi numai aşa pot fi aceste izolate de agitatorii, cari îşi scot existenţa lor din hrănirea acestei agitaţiuni....»*)

Adresa Memorandiştilor.

După eşirea din temniţă, cei condamnaţi în procesul pentru Memorand, întruniţi în Budapesta, au redactat şi înaintat Monarhului, prin ministeriul ungar de justiţie, următoarea *adresă de mulţămire*:

«Maiestatea Voastră ces. şi reg. apostolică! Preaînalte stăpâne! Prin actul preaînalt de graţie Maiestatea Voastră ces. şi

*) *Eugen Brote:* Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria», pagina 344.

reg. apostolică v'aţi îndurat preagraţios a ne redà libertatea. Ajungând în posesiunea acestui tesaur scump al vieţii, primul nostru cuget, cel dintâi simţământ, a fost şi este expresiunea omagială a recunoştinţei şi mulţamitei noastre adânci. Ca fiii poporului român, cari din tradiţiunile preţioase ale părinţilor şi străbunilor noştri ţinem cu neînfrântă credinţă la virtuţile nealterate de alipire, fidelitate şi iubire cătră înaltul tron şi glorioasa casă domnitoare, venim cu cea mai adâncă umilinţă la treptele înaltului tron al Maiestăţii Voastre ces. şi reg. apostolice, ca împreună cu simţemintele acestea vii şi sincere de lealitate să dăm expresiune omagială adânc simţitei noastre recunoştinţe şi mulţămite pentru preaînalta graţie dobândita. Rugam cu umilinţă pe Maiestatea Voastră, să binevoiţi a primì preagraţios această expresiune omagială a mulţamitei noastre. Ai Maiestăţii Voastre ces. şi reg. apostolice cei mai umiliţi supuşi: Budapesta, 20 Septemvrie 1895. Dr. Ioan Raţiu, Dr. Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, Dr. Teodor Mihali, Gerasim Domide, Aurel Suciu, Rubin Patiţia, Dr, D. P. Barcian, şi Dem. Comşia. (Ceialalţi condamnaţi şi-au fost împlinit pedeapsa, cu escepţia lui *Septimiu Albini*, care n'a intrat în temniţă, ci a trecut în România).»*)

Declaraţiunile lui Bánffy.

Mai este a se face amintire, că cu 7 zile înainte de a fi puşi memorandiştii întemniţaţi în libertate, deci în 9 Septemvrie 1895, ministrul-prezident al Ungariei, baronul Bánffy Dezső, s'a prezentat în faţa alegătorilor săi din Şimleul-Silvaniei şi le-a vorbit în chestia română, dar mai ales despre memorandişti următoarele:

«Referitor la legislativa justiţiară de mai multe ori ne întâlnim cu părerea, că în interesul curmarii agitaţiunilor socialiste şi naţionaliste ar trebuì să se iee anumite dispoziţiuni de drept punibil. Nu sufere îndoială, ca atât pe terenul socialist, cât şi în cercul naţionalităţilor din patrie, există agitatori fără suflet, cari mai ales conduşi de vanitatea proprie, sau de mâncărimea de a jucà rol, şi nu arareori din interes material josnic, se năzuesc a creà nemulţămire prin fantazii deşerte şi mai mult nerealizabile şi a aţâţà pe consoţii lor. Aceasta lucrare a lor

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, 1895, numărul 207.

cade şi în cercul de naţionalitate. Prin gravamine iscodite şi prin minciuni se nizuesc a agità pe conaţionalii lor contra patriei comune şi a ideei de stat maghiar, şi cu pretinsele plângeri ale naţionalităţilor umplu toată lumea.

Nu se poate negà, că astfel de agitaţiuni continue află şi oarecare resunet la poporul neorientat, care afară de cele ce se petrec la vatra sa nu se ocupă cu alte chestiuni. Insă trebuie sa ne încredem în trezvia poporului, care în cele din urmă va vedeà, că are de-a face cu apostoli falşi, cu amăgitori. Din cauza aceasta guvernul maghiar actualminte nici nu intenţionează a propune în parlament, ca să se iee dispoziţiuni legislative excepţionale contra indicatelor agitaţiuni, ceeace însă nu exchide urmărirea cu trează atenţiune a mişcării ivite, şi acolo, unde într'adevar este motivat, vom şti să şi aplicăm măsurile de retorsiune, pe cari ni le-au dat legile existente contra agitatorilor. Daca însă, de ceea ce cred că nu trebuie să ne mai temem, agitaţiunile fără suflet vor luà astfel de proporţiuni, încât mijloacele legale existente nu se vor aflà suficiente pentru înfrânarea lor, atunci guvernul nu va esità, ca în interesul liniştei poporului sedus, să propună şi să practice astfel de măsuri legislative, cari ar lovì în modul cel mai rigoros pe agitatori.

Intre toate imprejurările vom îngrijì, ca să nu se poată trage la îndoială, că statul maghiar are putere şi că ştie să o şi foloseasca, dacă vor trebuì înfrânate tendinţele îndreptate contra siguranţei şi liniştei sale, şi vor trebuì să fie înfrânaţi şi agitatorii. Insă, cum am spus, am deplină speranţă, că nu va fi lipsă de aceasta. Reţeua calomniilor şi a tot felul de apucături şi minciuni, ţăsută prin multă ostăneală, cu scopul de a aţâţà pe locuitorii nemaghiari ai patriei contra ideei de stat maghiar şi a discredità naţiunea maghiară înaintea străinătăţii, începe deja să se rupă foarte mult. Mulţi dintre cei ce au dat crezământ acestor calomnii şi minciuni încep să vadă, că au fost seduşi. Odată cu desmetecirea, — agitaţiunea naţionalistă începe a-şi pierde efectul, şi astfel nici nu trebuie să luăm contra ei măsuri excepţionale. Ba o astfel de netăgăduită întoarcere spre bine (ameliorare) a situaţei dă prilej guvernului, ca deja cât mai curând *să facă propunere de graţiare a prisonierilor osândiţi în urma astorfel de agitaţiuni.**)»

Şi acum să revenim iarăşi la cele petrecute în dietă.

Din *Gazeta Transilvaniei*», 1895, numărul 194.

Interpelare în chestia română.

In şedinţa din 30 Maiu 1894 a dietei ungare deputatul independist Pázmándy Dénes a adresat guvernului o interpelare în chestia română. Ansă la facerea interpelării i-a dat felul cum a decurs procesul memorandului în faţa curţii cu juraţi din Cluj şi faptul, că membrilor din comitetul naţional român, condamnaţi în procesul memorandului, li s'a făcut primire sgomotoasă la sosirea lor acasă. Vorbirea lui Pázmándy rostită în dietă a fost următoarea:

«Onorată casă! Pe când aici naţiunea maghiară se ia de cap şi poartă luptă distrugătoare din pricina legilor, ori chestiilor politice-bisericeşti, în părţile dela răsărit ale ţării şi-a ridicat o naţionalitate capul şi astăzi Ardealul e arena unor astfel de agitaţiuni, încât acelea nu mai pot fi privite cu nepăsare şi tolerate, fără periclitarea unităţii statului. Veţi binevoì a şti, stimaţi condeputaţi, pentrucă toţi aţi cetit în gazete, ce furtună mare a provocat aşanumitul proces al memorandului din Cluj, nu numai în patria noastră, ci şi în străinătate, şi că în legătură cu procesul acesta ce agitaţiuni se fac prin părţile ardelene. M'am fost supus sarcinei de a merge la faţa locului spre a mă convinge, ce scop au agitaţiile acestea, dacă ele sunt poate numai plângerile unor oameni nemulţumiţi, unor singuratici nepacinici, ori se extind ele mai departe, şi într'adevăr periclitează existenţa noastră de stat, manifestând tendinţe de disolvare? Din convorbirile purtate în urma apropierii personale de cel mai de frunte dintre agitatori am văzut, că agitatorii aceştia nu păşesc cu plângeri, cari se pot ivì şi în alte state, ci tendinţa lor e limpede şi luminoasă, nu alta, decât spargerea unităţii de stat a Ungariei, împărţirea Ungariei în bucăţi, şi mai ales prefacerea Ardealului în stat de rasă naţional valah, sub supremaţia valahă.

Onorată casă! Când memorandiştii aceia spun lucrul acesta cu claritate deplină şi în mod sărbatoresc, pe faţă şi în scris, când spun înaintea judecătoriei, că Ungaria e pierdută, unitatea maghiară e numai chestie de timp, când în Cluj, în firul unui proces se spune despre statul maghiar tot ce e rău, când acolo au fost luate toate dispoziţiunile, ca plângerile şi acuzele acestea să fie aduse la cunoştinţă publică în streinătate, aproape în fiecare oraş din Europa, prin un birou bine organizat al tinerimei,

când vedem, că nu numai în ţară, ci şi în camera italiană se ridică glas în contra noastră, când vedem, că imediat după acest proces în Bucureşti se spintecă steagul unguresc, iar în statele străine se împart tipărituri şi se deşteaptă atenţiunea publicului, pentru a se înşirul în rânduri de bătae toţi duşmanii pronunţaţi ori ascunşi ai Ungariei: atunci chestia aceasta nu mai poate fi netezită numai simplu cu mijloace paliative, iar guvernul maghiar nu mai poate trece peste ea la ordinea zilei. Pentrucă cu aceea, că agitatorii aceştia, în urma verdictului bravilor juraţi din Cluj, au fost condamnaţi şi acum vor fi închişi, chestia nu dispare din lume, nu e aplanată, pentrucă sâmburele iritaţiunilor remâne, şi liga română va operà şi pe mai departe în Ungaria. E necesar deci, să recurgem la mijloace mai radicale, mai puternice.

Inainte de toate sunt dator să constat, că eu nu am văzut în Ardeal apariţiile clare ale unei revoluţiuni, nu aş puteà deci spune, că acolo ar fi resculare, pentrucă şi prin colţurile cele mai periculoase, la aparenţă, dar numai la aparenţă, e linişte şi pace. Dar apoi sub mantaua aceasta se fac dispoziţii din partea naţionalităţii valahe atât de departe mergătoare, şi socotite astfel, ca într'un anumit moment, pentru un anumit scop, sub un anumit steag, eu ţin lucrul de foarte posibil, să izbucnească acolo revolta chiar pe faţă. Măsurile de apărare, luate până acuma din partea guvernului, au efect numai momentan, dar eu nu văd nici o organizaţie, cu privire la aceea, ca în viitor să ne putem apărà poziţiile, interesele mari naţionale, pe cari le avem legate de părţile ardelene. E mare frica în Ardeal. Eu nu am aflat motivul ei în fapte, dar am văzut sentimentul intern, că maghiarimea din Ardeal nu se simte în siguranţă, că peste tot se simte părăsită, şi că poate în urma dispoziţiilor slabe ale guvernului, poate că în urma mijloacelor paliative şi a dorinţelor de a legà pact, — ceea ce s'a făcut, şi poate şi acum se face, — maghiarimea din Ardeal se simte tradată, vândută în Ardeal.

Eu acestea le-am constatat. Mai vine adăogată apoi frica îndreptaţită, bazată pe trecut, pentrucă e în memorie încă masacrarea şi toate evenimentele dela 1848 şi 1784. Când văd deci Maghiarii, că în Cluj, un oraş curat unguresc, cu 35,000 Unguri, îndrăznesc să vină din munţi mai multe mii de Valahi, la şedinţa în care se pertractează procesul conducătorilor valahi, e foarte natural să se sparie şi să-şi vadă periclitată averea şi

vieaţa. In anumită privinţă eu ţin de motivat lucrul acesta; dar nu înţeleg, cum se poate, că într'o ţară atât de puternică, unde există ori ce instituţiune, cel puţin pe hârtie, şi în legi, ca în cadrele vieţii constituţionale siguritatea publică să fie conservată faţă de ori cine, se pot întâmplà, în Cluj şi în alte părţi ale Ardealului, de exemplu în Alba-Iulia, astfel de puternice aglomerări de popor, a căror intenţiune e foarte clară, iar tendinţa ei pipăibilă!

Nu ştiu, dacă domnul ministru de interne ţine de suficiente dispoziţiunile luate pe acolo. Pentrucă ordinea cum poate fi susţinută în Alba-Iulia cu şase jandarmi, şi cu o poliţie compusa cam din 25 membri, mizerabil de rău plătiţi? În cetate se află, ce e drept, un regiment de soldaţi, dar aceştia vin numai în caz de extremă necesitate, de regulă atunci, când scandalul şi demonstraţia în contra naţiunei e terminată. Lucrul acesta l-am văzut cu ochii proprii. Imi voiu luà deci voie să întreb pe domnul ministru de interne, că ce dispoziţiuni a luat până acuma pentru înfrânarea acestei mişcări, şi ce dispoziţiuni are de gând să iee în viitor, ca astfel de stari de lucruri să nu mai fie create? Şi aş dorì, dar asta o spun numai aşà în mod lateral, ca şi domnul ministru de justiţie să se ocupe cu atitudinea slabă a organelor justiţiei de acolo. (Ministrul de justiţie Szilágyi: Se ocupă! N'a fost trebuinţă de admoniere!)

Dacă după o pertractare de 16 zile nu s'a putut ajunge nici atât de departe, ca procurorul să-şi rostească rechizitorul, ci cu începerè din ziua primă s'au făcut trăgănări tendenţioase, demonstraţii tendenţioase în sala tribunalului, astfel, că întrebând prezidentul pe acuzatul principal, şi spunându-i «raspunde acuzatule», — acesta spune: «nu eu sunt acuzatul, ci domnii sunt acuzaţii», adeca tribunalul şi juraţii, iar prezidentul tribunalului înghite astfel de lucru; dacă după detragerea cuvântului se permite să mai vorbească trei sferturi de ora, iar sub pretextul că nu ştiu ungureşte, — deşì vorbesc toţi foarte bine ungureşte, lucru despre care m'am convins singur, dar erau şi dovezile în mâna prezidentului, că doară Coroianu, vătavul lor, e advocat în Cluj, şi sute şi mii de acţiuni, concipiate de el, a înaintat judecătoriei în limba maghiară, — se pierde vremea cu traduceri şi cu întortochiarea de scrieri netrebnice, numai pentruca în timpul acesta să poată fi adunaţi cât mai mulţi oameni, să fie mobilizat Ardealul întreg, şi să poată venì şi membrii ligei

din Bucureşti, iar pe strade să fie îngrămădiri mari de oameni şi în cârcime să se poată cântà cântecul lui Horia în auzul comandantului jandarmeriei, chiar a generalului de jandarmerie: scuzaţi, vă rog, dar pe lângă astfel de stări de lucruri eu însumi am crezut, că Ungaria întru adevăr nu exista, că Ungaria e numai o noţiune efemeră!

E necesar deci, onorată casă, să întrevină guvernul, iar dacă guvernul nu ar fi aplicat să facă lucrul acesta, să-l faca legislaţiunea, pentruca autoritatea statului maghiar să fie restabilită înainte de toate prin mijloacele cele mai severe şi pipăibile. Nu e permis să fie nici un om în patria aceasta, mai ales în Ardeal, care să spună pe faţă cu cutezanţa şi care cu fapte şi cu cuvinte să-şi manifesteze intenţiunea, ca Ungaria nu ar fi stat cu supremaţie maghiară, şi care îndrăzneşte să atace îndreptăţirea de existenţă a Ungariei, ori să tragă la îndoială desvoltarea ei naţională, fără a-şi primì individul acela numai decât pedeapsa cea mai aspră. Aceasta e prima datorinţă, dacă vrem să ne respecteze aici în ţară şi în străinătate, pentrucă dacă nu putem să facem lucrul acesta, atunci nu foloseşte nici un fel de amestec politic ori diplomatic. Dacă noi nu ne simţim aici tari, şi nu putem face pe duşmanii noştri să înţeleagă, că aici noi suntem stăpânii, că aici legea, constituţia, e deopotrivă egală pentru orişicine, atunci, onorată casă, Ungaria renunţă în mileniul al doilea dela marele ei rol istoric.

Eu rog deci pe domnul ministru de interne şi pe toţi membrii guvernului, să binevoiască a se ocupà de urgenţa cu chestia aceasta, şi încă până e laolaltă legislaţiunea să aplice, dacă e necesar, mijloace noi legislative pentru restabilirea păcii publice şi a ordinei, ca să scăpăm de agitaţiuni naţionaliste ivite prin toate părţile de ţară. Când înaintez interpelare în privinţa aceasta către stimatul domn ministru de interne, sper, că dupăce am declarat-o de urgentă, nu va binevoì a face să aştept o luna şi jumătate după răspuns, pentrucă întru adevăr pentru aşa ceva nu este timp. Aş rugà deci pe domnul ministru de interne, să binevoiască a răspunde imediat, cu atât mai vârtos, cu cât răspunsul e neîncunjurat de lipsă, pentru liniştirea spiritelor în Ardeal. Interpelarea mea e următoarea:

Interpelare către domnul ministru de interne. Am onoare a întrebà pe domnul ministru de interne, că faţă de agitaţiunile naţionaliste din Ardeal ce dispoziţiuni a luat până acuma şi

mai ales, ca de ce mijloace se va folosì în viitor, ca în părțile ardelene spiritele să se liniștească, pacea și liniștea conturbată pe multe locuri să fie restabilita, iar aceia, cari ațâță în contra unității de stat a Ungariei, să fie făcuți imposibili». (Aprobări generale).*)

Ministrul de interne Hieronymi Károly răspunde numai decât următoarele:

«Inainte de toate trebuie sa declar, onorată casa, ca în Ardeal, cel puțin până acuma, nu s'a întâmplat nici unde turburare de ordine ori de pace. (Voci: Alba-Iulia). Nu, pentrucă aceea ce înțeleg dintr'o întrerupere, anume, că s'a adunat o mulțime de câteva sute de oameni, pentru a face primire acuzaților (Voci: martirilor!), cari veneau acasă, nu poate fi considerată ca turburare serioasă de ordine. Dealtcum răsfirarea mulțimei a succes poliției. E adevarat, că s'a cerut ajutorul miliției, dar ca norocul, nu a fost nici o trebuință. ca miliția sa între în acțiune.

Ce se atinge de aceea, că în Ardeal siguritatea persoanei și a averii să fie conservata între toate împrejurările, îmi iau voie a spune, că am înmulțit în mod însemnat jandarmeria în Ardeal, și anume, nu numai numărul jandarmilor dela posturi, ci și posturile; iar pentruca activitatea jandarmilor sa fie mai eficace, am împărțit de serviciu în Ardeal un număr însemnat de ofițeri dela comanduirile de jandarmerie din Ungaria, ca cu cooperarea acestor ofițeri, ca persoane puse în poziția de a face și servicii mai înalte polițiale, jandarmeria de acolo să poata desvoltà o activitate mai rodnica». (Spune apoi, că la locuri mai expuse a trimis miliție, parte infanterie, parte cavalerie, că ministrul de comunicație a legat cu rețea telefonica toate centrele, unul cu altul, ca a luat deci toate măsurile, ca liniștea și pacea să fie menținută, iar siguritatea averii și a persoanei respectată. Continuă apoi): «Pacea și ordinea nu s'a turburat deci, pentruca am făcut toate dispozițiunile preventive, cari sunt suficiente pentru asigurarea ordinei. Daca va cere trebuința, voiu merge și mai departe în privința aceasta.

Întrebarea a doua e aceea, că ce am de gând sa fac în contra acelora, cari ațâța în contra unitații de stat a Ungariei, ce am de gând sa fac, ca aceștia să devină imposibili?

---

*) Din *Ziarul Dietei* etc., volumul XIX. pag. 88.

Onorată casă! Nu acuma, aşteptând interpelarea domnului deputat, ci numai decât în ziua a doua a pertractării procesului memorandului am îndrumat municipiile din Ardeal, pe teritorul cărora s'au arătat semnele acestei mişcări naţionaliste, să-şi îndrume toate organele cu cea mai mare stricteţă, ca sa-şi ţina de datorinţă, nu numai de a împedecà orice aglomerare, ori periclitare a ordinei şi a siguritäţii cu privire la avere şi la persoană, ci şi de a eruà pe toţi ceice agită printre popor, şi întrucât starea lucrului poate fi stabilită, să-i dee pe mâna tribunalelor, ori a autorităţii poliţieneşti, grijind şi de aceea, că dupăce există indicii, că agitaţiile acestea sunt sprijinite şi cu bani, să-şi câştige orientare şi cu privire la izvoarele acestor bani. Mai departe, dupăce preoţimea de acolo încă a luat parte însemnată la agitaţiuni, am recercat autoritatea supremă bisericească, să îndrume cu asprime preoţimea subordonată, ca să se reţina dela orice fel de agitaţiuni naţionaliste, şi în privinţa aceasta pe preoţii, cari au luat parte la astfel de agitaţiuni, i-am adus cu numele la cunoştinţa autorităţii supreme bisericeşti.

Ce priveşte prima întrebare, la care dau acum, în urmă răspunsul, că de ce mijloace se va folosì guvernul, respective ce intenţionez eu a face în viitor, ca în părţile ardelene spiritele să se liniştească, declar înainte de toate cu toată hotărirea, că faţă cu agitaţiunile, cari se arată în părţile ardelene, recurgerea la orice alte mijloace pentru liniştirea spiritelor este exchisă, pâna nu vor încetà dela sine aceste agitaţiuni, până nu se constata în mod neîndoios, că statul maghiar şi guvernul maghiar sunt în stare să le pună capăt, până atunci deci e exchisă recurgerea la alte mijloace, pentrucă până decurg aceste agitaţiuni nu poate fi vorba, nu de pactări, cum spuneà stimatul domn deputat, ci peste tot de recurgerea la mijloace, cari ar puteà fi considerate din partea celor răuvoitori de recunoaştere, că suntem slabi, deci la astfel de mijloace nu e iertat să recurgem. (Aprobări vii).

Aşa cred, că meritul chestiei ne impune, onorata casă, ca mai pe larg să nu mă ocup cu această chestie. Asigur onorata casă, ca sunt pe deplin conştient de marea responsabilitate care mă apasă în această chestie şi mă voiu nizuì să-mi împlinesc datorinţa în privinţa aceasta». (Aprobări).*)

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XIX, pag. 90.

A răspuns pe scurt la interpelare şi ministrul de justiţie Szilágyi Dezső, spunând interpelantului, că formele au să fie observate cu stricteţă în procedura judecătorească, tocmai în procese penale, ca cel din întrebare, pentru a nu se puteà plânge nime, că nu s'a procedat faţă de el conform legii. Incolo organele sale şi-au făcut totdeauna datorinţa, şi au să şi-o facă şi în viitor. Pazmándy Dénes e mulţămit cu răspunsul ministrului de justiţie. Ia la cunoştinţă şi răspunsul ministrului de interne, dar cere, ca acesta să înmulţească numărul jandarmilor în Ardeal, spre liniştirea spiritelor ungureşti.

Legea despre liberul exerciţiu religionar.

În şedinţa din 3 Octomvrie 1894 a fost pusă în discuţie în casa magnaţilor legea despre liberul exerciţiu religionar, încă una din legile bisericeşti, pe cari guvernul aveà să le dee ţării, în înţelesul programului cu care a primit guvernarea ei. In contra acestei legi şi-au ridicat glasul în casa magnaţilor, dintre arhiereii români, episcopii *Ioan Meţianu* şi *Nicolau Popea*. Au rostit vorbirile următoare:

Vorbirea episcopului Ioan Meţianu.

«Excelenţa Voastră, domnule preşedinte! Inaltă casă a magnaţilor! Daca după mai mulţi domni antevorbitori distinşi, mai iau şi eu cuvântul în cauza şi în contra proiectului de sub pertractare despre libertatea religionară, o fac aceasta în conştienţa grelei mele responsabilitaţi, pentruca să arăt şi durerile şi îngrijirile bisericii mele, ale clerului, ale poporului meu, faţă de amintitul proiect de lege. O fac aceasta nu numai în interesul bisericii, ci şi în al religiunei şi moralei, şi aşa şi în interesul statului. Pentrucă atunci, când prin amintitul proiect se sancţionează înfiinţarea şi formarea de noue confesiuni, când se lasă în voia fiecăruia a fi creştin, ori a-şi părăsì strămoşeasca religiune creştină, trecând la alta necreştină, sau rămânând şi fără religiune, este prea evident, că nu numai se vatămă, dar se şi sgudue mult simţul religios al cetaţenilor creştini, deschizându-se calea la nereligiozitate şi imoralitate, şi astfel submi-

nându-se, nu numai baza bisericii, ci şi a statului. Este uşor de înţeles, că prin aceasta biserica ar fi greu lovită din partea statului, deşì în contra intenţiunilor sale, dar totuşi sub egida autorităţii lui. Este uşor de înţeles, că prin aceasta s'ar provocà indiferentismul religios şi o devalvare nefericită a autorităţii bisericeşti, — care ar face biserica incapabilă de a lucrà în contra necredinţei, care chiar în timpul prezent tare se lăţeşte. Ar face-o incapabilă de a coraspunde sublimei sale misiuni şi de a servì ordinei politice-sociale de ultimul şi cel mai sigur razim.

Pe lângă acestea, pe când de o parte întroducerea amintitelor roforme nu numai că ar vătămà, dar ar şi sguduì în mod îngrijitor simţul religios moral, astăzi încă adânc înrădacinat şi în inimile credincioşilor bisericei mele, pe care simţ suntem datori toţi a-l cultivà, în interesul societăţii şi al statului, pe atunci pe de altă parte acele reforme nu numai că nu sunt reclamate de vre-o necesitate generală a popoarelor creştine din patrie, ci din contră, majoritatea acelor popoare, în întrunirile lor ţinute anume spre acest scop, s'a declarat rezolut în contra lor.

De ce însemnătate şi importanţă este cultivarea simţului religios vom înţelege şi mai bine, ilustră casă, dacă ne vom amintì, între multe altele, numai împrejurarea, că în această patrie nu sunt numai cetăţeni binecuvântaţi de Dumnezeu cu bunăstare, mulţămire şi îndestulire, ci mai sunt, şi poate cea mai mare parte, şi cetăţeni săraci, lipsiţi de mijloace şi năcăjiţi, cetăţeni nemulţămiţi cu soartea lor, aşazicând oameni greu cercaţi de soarte cari în durerile lor neavând unde să-şi plece capul, unde să-şi întoarcă privirea după ajutor şi mângăiere, mişcaţi de simţul religios, recurg cu toată încrederea la ajutorul şi mângăierea bisericei, la credinţa în Dumnezeu, care singură îi poate îmbărbătà şi întărì la suportarea cu resignaţiune a tuturor cercărilor, inspirându-se de speranţa creştină, că Dumnezeu cel atot bun şi drept nu-i va părăsì în năcazul lor, ci îi va recompensà, ori aici pe pământ, ori dincolo de mormânt, cu o soarte mai bună.

De asemenea vom înţelege uşor şi contrarul, ilustră casă, adecă, ce mare daună ar fi pentru cetăţeni vătămarea şi sguduirea simţului religios. Este uşor de înţeles, că prin aceasta s'ar scoate credinţa şi chiar Dumnezeu din sufletul acelor cetăţeni nenorociţi şi greu cercaţi de soarte, pe cari numai biserica

îi mai poate mângaià. Şi aşa unii ca aceia, poate fara vina lor, s'ar împinge, ori la desperare şi tristele ei urmari, ori la cugetul ascuns de a invidià soartea celor binecuvântaţi de Dumnezeu, de a lăcomì la bunastarea lor şi de a cercà ameliorarea sorţii lor prin felurite mijloace nepermise, neexcepţionând nici socialismul, nici chiar anarhismul, precum se poate vedeà aceasta şi în alte state, în cari s'au întrodus asemenea reforme. Un asemenea rezultat trist al vatămării şi sguduirei simţului religios s'ar puteà produce şi în sfinţenia juramântului. Pâna acum o mare parte a cetăţenilor, pentruca să nu-şi vatame simţul religios, se fereà a jurà pe nedrept, ba chiar şi pe drept. Daca însă se va sguduì simţul religios, se naşte intrebarea, ca oare aceasta nu va aveà influenţă dăunoasă şi pentru ţara, daca din nefericire ar străbate şi în gradele inferioare din viteaza noastra armată, care ţine încă atât de mult la sfinţenia juramântului?

Nu sufere îndoiala, ca statul va aflà mijloace şi în contra astorfel de rele, pe cari până acuma în mare parte le delatură biserica prin sfintele ei învaţături. Acele mijloace însa, pe cari le va aplicà statul, vor fi foarte forţate şi prea costisitoare, căci între altele va trebuì sa duplice poliţia sau jandarmeria, să duplice personalul de administraţie şi justiţie, şi tot asemenea să sporească şi temniţele, toate acestea însa fara vre-o garanţa de a se ajunge rezultatul aşteptat.

Iată, ilustră casa, în puţine cuvinte, cum şi în ce masura s'ar sguduì simţul religios prin întroducerea atinselor reforme. Iată ce daună mare morala şi materiala s'ar provocà, atât pentru biserică, cât şi pentru stat. Iata cum s'ar provocà o lupta nefericita între biserică şi stat, a căror chiemare sublima este a lucrà din toate puterile. în buna conţelegere, totdeauna la binele şi fericirea cetăţenilor, dar mai ales în timpul de faţa, când se apropie tot mai mult şi de noi nefericitele idei ale socialismului şi anarhismului. Din aceste şi alte asemenea motive nici eu nu primesc proiectul de lege de sub pertractare.»*)

Vorbirea episcopului Nicolau Popea.

«Excelenţa Voastră, domnule preşedinte! Domnilor magnaţi!

Socot că în general aşa numitele reforme politice bisericeşti vor cauzà cele mai mari încurcături, vor conturbà în ma-

*) Din *Telegraful Român*, anul 1894, numărul 104.

sura cea mai mare pacea şi liniştea sufletească a locuitorilor din patrie. In urma acestor proiecte de lege, daca ele s'ar primì, s'ar vârî în sinul poporului o neînţelegere şi demoralizare, care ar fi începutul nimicirei vieţii noastre religioase şi morale.

Cu drept cuvânt ne-am fi aşteptat să nį se aducă proiecte mai bune, mai salutare pentru noi toţi, proiecte, cari ajungând legi, să uşureze soartea noastra, dar nu să o agraveze, să ne amărasca în zilele când şi dealtmintrelea suntem aproape de a cădeá istoviţi de atâtea poveri.

In loc de proiecte bune însa ne pomenim cu nişte proiecte din cari rezultă luminos, ca guvernul şi-a ales cea mai radicală metodă pentru rezolvarea acestei reforme bisericeşti de capitala importanţa, că guvernul a rupt cu orice tradiţiune a trecutului, inaugurând epoca de distrugere în popor a credinţei, a legăturii dintre biserică şi credincioşi. Şi aceasta se întâmplă în regatul Sfântului Ştefan, care sta sub patronajul sfintei fecioare Maria, maica Domnului nostru Isus Cristos!

Eu, domnilor, aşa cred, ca o lege proiectată, pentru a fi buna, trebuie în primul rând să fie impusă de o necesitate. Ce necesitate impune însă actualele reforme, în locul instituţiunilor sacramentale, cari există dela începutul creştinismului, spre cea mai mare mulţamire şi mângaere sufletească a creştinilor? Interesele statului? Nu-mi pot închipuì nici un interes de al statului, care să nu prospereze sub inştituţiunile actuale bisericeşti. Dovada despre aceasta este trecutul de mai multe veacuri. Dinpotrivă, eu cred tare, ca interesele statului, dar interesele adevărate, nu cele inchipuite, ar fi periclitate prin actualele reforme. Pentrucă statul nu poate aveà interese deosebite de ale popoarelor din cari este alcătuit, şi chiemarea statului nu poate fi decât a promovà binele şi fericirea popoarelor.

Ori se ţinteşte poate prin actualele proiecte de lege împacarea diferinţelor confesionale? Va să zică, acestea nu se pot rezolvà în alt chip, ci este nevoie sa se înlăture înseşi instituţiunile sacramentale? Pe temeiul principiului de egalitate fără nici o îndoială orice asemenea conflict se poate rezolvà şi fără a se vatamà vreun drept al confesiunilor şi al statului. Pe temeiul aceluiaşi principiu se pot regula şi relaţiunile dintre stat şi biserica, respectându-se totodată şi dreptul şi ordinea de stat, mai ales când se ştie, ca aceasta rezolvare se poate face fără a atinge confesiunea şi conştienţa sufletească a cetăţen lor. Daca,

după cum se afirma, statul nu se poate acomodà dogmelor, atunci îi este cu putinţă, e dator chiar, sa respecteze dogmele, să nu neliniştească confesiunile, să nu exercite forţa asupra sentimentelor religioase ale cetaţenilor, cari compun şi susţin statul.

La noi, în biserica gr. ort. instituţiunile sacramentale se bazeaza pe canoane. Nu ştiu deci cu ce drept ar puteà sa casseze statul, pe cale civilă, unilateral, aceste instituţiuni sacramentale şi canonice dela o biserica recunoscuta în stat?...

Cred apoi, ilustri domni, că daca se aduce legea, trebuie să fie folositoare pentru ţara întreaga. Ce foloase putem însa aşteptà dela întroducerea acestor reforme biserceşti? Am avut onoarea să spun mai nainte: demoralizarea şi nimicirea familiei. După mine lucrul e foarte natural. Abătând poporul dela instituţiunile sacramentale, cu cari a fost obicinuit din vremuri depărtate, şi obicinuindu-se el cu cele civile, impuse lui cu forţa, nimbul, valoarea şi sfinţenia celor dintâi va scădeà încet cu încetul în ochii lui. Ba văzând, că nu mai are nevoie de preot la contractarea căsătoriei, nu'l va chiemà pe preot nici la botez, nici la înmormântare, până ce la urmă nu-i va trebuì nici biserică. Şi ce va fi oare atunci cu familia? Nu se va deschide oare în acest chip o poarta largă pe seama demoralizarii, spre nimicirea poporului, un rău a carui cauza sigur ca nu va fi biserica? Şi că demoralizarea poporului va aveà drept urmare decadenţa, putem aflà din istoria omenimei. Mai de aproape însa putem să o vedem din acele salbatecii, cari tocmai acum se petrec în unele state streine, la cari se reflecteaza din unele parţi, pentru a se arătà, ca biserica poate sa prospereze şi pe lânga casatoria civilă. Ce fel de prosperitate e aceasta ne-o spun ţipetele şi mizeriile cetaţenilor de acolo, cari ţipete în toate zilele patrund la noi.

În sfârşit cuget, ca orice lege ce se aduce, trebue sa fie ceruta de către locuitorii ţarii şi bine primită de ei. Dar cine a cerut vreodata aceste reforme biserceşti? Nimeni! Cum a primit poporul vestea despre punerea lor la cale? Cu cea mai mare indignare. Auzindu-se şi numai ştirea despre aceste proiecte de lege, sentimentele ţarii întregi s'au revoltat. Toate confesiunile, poate cu excepţiunea numai a uneia, şi-au ridicat vocea şi s'au pronunţat în mod energic în contra subminarii temeliilor religioase şi morale. Indeosebi biserica noastra gr. ort. româna,

îndata după publicarea acestor proiecte de lege s'a declarat în contra lor, atât în sinoadele bisericeşti, cât şi în adunari speciale, şi anume, pe întreg teritorul mitropoliei, cerându-ne nouă. episcopilor, sa protestăm la locuri competente în contra întroducerii lor. In modul acesta s'a pronunţat fiecare naţionalitate, ba chiar şi majoritatea Maghiarilor romano-catolici din ţara aceasta. Pe scurt, majoritatea absolută s'a pronunţat cu toată hotărîrea în contra ideilor anticreştine, prin cari se ţinteşte regularea chestiunilor cuprinse în aceste proiecte de lege, atacându-se totodată liniştea şi pacea în sanctuarul familiei.

Faţa cu aceste declaraţii generale, din alta parte s'au pus toate pârghiile în lucrare spre a paraliza prin adunări comitatenze impresia lor covârşitoare. Insă înzadar, căci voturile adunarilor comitatense îşi pierd valoarea lor faţă cu milioanele de suflete ale cetăţenilor, cari s'au pronunţat în mod liber, independent, necalauziţi de nime, decât de sentimentele lor jicnite, în contra acestor reforme politice bisericeşti, stricăcioase, ba primejdioase pentru biserică. Şi asta este adevarata, nefalsificata opiniune publică a ţarii faţă cu reformele bisericeşti în general. In al cui folos vrea deci guvernul să întroducă aceste reforme, dacă ţara nu le vrea, ci le perhoreschează?

Dar se zice, ilustri domni, ca liberalismul, spiritul timpului, patriotismul şi Dumnezeu mai ştie cate fraze mai reclamă aceste reforme. Dar ce are a face liberalismul cu credinţa? Şi oare exerciarea presiunei asupra cetăţenilor şi forţarea în ale credinţei este liberalism? E frumoasă şi sublimă ideea liberalismului, dar nu se poate tăgaduì, că multe, de şi triste, părăzi se fac astazi cu acest cuvânt sublim şi frumos. Eu însă cred, că nu ne putem jucà cu acest cuvânt, ca şi cu pilele. Eu ştiu, că numai un liberalism poate să fie adevarat, anume, acela, care se mişcă în cercul principiilor morale. Tot ce este afara de acest cerc, este imoral, prin urmare e de condamnat. Legea morala stă deasupra tuturor legilor, şi aşa fiecare fiinţă trebuie să i se supună! Deci şi liberalismul, daca vrea sa fie liberalism, trebuie sa fie supus legilor morale.

Tot astfel stam şi cu spiritul timpului şi cu patriotismul. Pâna ce acestea sunt în consonanţă cu legea morala, sunt bune şi laudabile, dar îndata ce se abat, îşi pierd meritul şi valoarea lor morala. Spiritul timpului este lumina. iar lumina nu se potriveşte cu întunerecul intoleranţei. Iar patriotismul adevărat nu

face deosebire între fiii acestei patrii, ci pe toţi deopotriva îi îmbrăţişează şi scuteşte sub aripile sale.

Mai este în urmă un argument de care se folosesc sprijinitorii proiectelor politice-bisericeşti, anume, ei zic, ca ele formează un mijloc puternic pentru înaintarea unificarii naţionale, prin maghiarizarea naţionalitaţilor nemaghiare ale acestei ţari. E trist de tot, ilustri magnaţi, ca în patria noastră se pot ivì asemenea idei. Iniţiatorii acestui curent nu vad oare, ca nazuinţele lor în această direcţie sunt o simpla utopie, un anacronism demn de întunecimea evului mediu, un fiasco al liberalismului în faţa popoarelor culte ale Europei? Nu văd ei oare, că naţionalităţile au ajuns la conştienţă naţionala, îşi iubesc naţionalitatea şi vreau sa moară aşa cum le-a lăsat Dumnezeu pe acest pământ? Şi dacă unuia îi este permis ceva, de ce sa nu-i fie permis şi altuia? Quod uni justum, alteri aequum esse debet. Precum au trăit aceste popoare până acuma, cu limba şi datinele lor, de ce să nu poata trăì şi de aci înainte? Ştim, ca fiecare acţiune produce reacţiune, şi nu ar fi bine, ca aceste două să se potenţeze! Astazi traim înca în pace, şi dee Dumnezeu, ca şi mai departe pace sa avem. Dar timpul e schimbător, şi deodată ne putem trezì, ca un nou vifor se napusteşte asupra patriei noastre. Şi ce vom face atunci? Cum ne vom puteà apărà oare în contra inimicului comun, când popoarele noastre înseşi trăesc în duşmănie?

Domnilor magnaţi! Biserica noastră romåna gr-ort. îşi vede atacată baza existenţei sale prin aceste reforme. Işi vede atacată credinţa, datinele religioase, întreaga sa vieaţă bisericească, bazata pe o desvoltare istorică de sute de ani, şi în urma acestora drepturile sale canonice, garantate şi codificate în legile ţării!

Biserica aceasta, care în patria noastră are un însemnat număr de credincioşi, de mai multeori a protestat cu energice cuvinte în contra reformelor din chestiune, prin adunări poporale. Astăzi poateca nu vor fi considerate aceste proteste, dar vor fi, şi trebuie sa fie considerate mâne, poimâne, atunci, când principiul moral, şi prin urmare adevăratul liberalism va ajunge la învingere deplină, recunoscându-se egalitatea naţionala confesionala a tuturor popoarelor acestei ţari. Da, egalitatea tuturor popoarelor şi confesiunilor, cari în măsură egală îşi dau averea şi-şi varsă sângele pentru susţi-

nerea acestei patrii. Caveant ergo consules, nequid regnum detrimenti capiat. Nu pot deci să primesc proiectul din chestiune, ca bază pentru pertractarea specială».*)

Proiectul de lege a fost votat în general. La discuția pe articole a vorbit la paragraful 6 din proiect Arhiepiscopul și Mitropolitul *Miron Romanul*, spunând următoarele:

«Deşì aşi fi avut cauză şi voe să-mi ridic glasul în desbaterea generala, totuşi nu am făcut-o aceasta, deoparte din considerare la timpul relativ scurt ce-l mai avem pentru pertractarea celoralalte proiecte de lege bisericeşti, iar de altă parte pentrucă cele mai multe din vederile mele, cu privire la acest proiect de lege, le-au exprimat deja ilustrii mei fraţi episcopi. Acuma însă, la desbaterea specială, şi anume, la §-ul acesta, nu pot întrelasà a nu-mi ridicà vocea şi a nu prezentà un mic amandament.

Este ştiut, că biserica greco-orientală din patrie, totodata ca biserica episcopală, în legile despre organismul statului, în documentele şi conspectele oficiale, în statistică, în şematismul despre funcţionarii statului, etc. până acuma a fost înregistrata imediat dupa biserica romano şi greco-catolică, şi înaintea bisericilor protestante. In acest paragraf însă, care enumără confesiunile şi bisericile recepte, acestea, spre cea mai mare mirare a mea, se grupează astfel, că cele două biserici gr.-ort., adecă cea sârbeasca şi cea românească, urmează după bisericile protestante.

Nu ştiu, ce a putut îndemnà pe autorii proiectului, ca în contra ordinei legale şi naturale de până acì, să degradeze, aşazicând, în paragraful acesta bisericile greco-orientale. Dar fie cauza care va fi, eu în vîrtutea poziţiei mele oficiale sunt dator să protestez aci în ilustra casă a magnaţilor în contra acestor inovaţiuni, fără ca bunăvoinţa mea şi sincerul respect pe care totdeauna l-am nutrit faţă de cele două biserici protestante sa fi scăzut câtusi de puţin.

Imi iau deci voe a propune, ca textul actual al paragrafului, respective ordinea părţilor lui să se modifice astfel: «Biserica catolică de ritul latin, grecesc şi armenesc, cea greco-orientală-sârbă şi greco-orientală-română, cea evangelică-refor-

*) Din *Telegraful Român*, anul 1894, Nrul 105.

mată, cea evangelică de confesiunea augustină, precum şi cea unitară», etc. etc.

Deoarece amandamentul propus de mine nu schimbă întru nimica esenţa paragrafului acestuia şi nici nu vatama drepturile, poziţia de drept public şi peste tot interesele celoralalte biserici, iar de altă parte se bazează în lege şi în uzul legal, fără a mă dimite în o desvoltare şi motivare mai amplă, îmi iau voe a vi-l recomandà spre primire. Dacă se va primì propunerea mea, atunci, dupa multele mele lupte parlamentare fără succes din trecut, totuşi va fi ceva, deşì lucru neînsemnat, ce voiu puteà duce cu mine din acest corp legiuitor, ca un fel de mângăere credincioşilor mei turburaţi în liniştea lor sufletească. Vă rog să primiţi propunerea».*)

Propunerea a fost acceptată şi din partea ministrului de culte, şi din partea primministrului, şi astfel amandamentul mitropolitului *Miron Romanul* a fost votat cu mare majoritate. Capitlul al treilea din acest proiect de lege, despre interconfesionalism, casa magnaţilor nu l-a acceptat, ci a fost eliminat din proiect. Urmarea a fost, că la a treia cetire întregul proiect de lege a fost respins din partea casei de sus, pentruca să poată fi adus de nou în desbatere în întregime în camera deputaţilor.

In Martie, anul următor 1895, proiectul de lege despre libertatea religionara a fost apoi discutat de nou în casa magnaţilor, şi cu ocaziunea aceasta arhiepiscopul şi mitropolitul *Miron Romanul* a făcut de nou propunere, ca biserica gr.-ortodoxă să fie pusă în textul legii înaintea celei reformate, dar de astădată cu mai puţin noroc, pentrucă guvernul nu a mai sprijinit propunerea şi astfel casa magnaţilor nu a votat-o. Capitlul referitor la neconfesionalitate a fost respins însă şi deastădată din partea casei magnaţilor, şi astfel proiectul acesta de lege a trebuit să mai treacă odată prin cameră, ca să ajungă şi a treiaoară în casa magnaţilor, în toamna anului 1895, când apoi a fost votat, aşà cum a cerut guvernul. Celelalte legi bisericeşti asemenea au fost votate şi guvernul le-a pus pe toate în aplicare.

*) Din *Telegraful Român* , anul 1894, Nrul 104.

http://statuldacia.info

Interpelarea deputatului Nicolau Şerban.

(În chestia numirei mitropolitului din Blaj).

In şedinţa din 7 Noemvrie 1894 a dietei ungare deputatul român *Nicolau Şerban* a adresat ministrului de culte şi instrucţiune publică interpelarea următoare, în chestia trăgănării îndeplinirei scaunului vacant de mitropolit din Blaj:

«Onorată casa! Înca înainte de închiderea şedinţelor de vara m'am anunţat cu doua interpelări catră domnul ministru de culte şi instrucţiune publică. Dupăce însă, în urma schimbarii guvernului, de o parte fostul ministru de culte şi instrucţiune publica nu a mai intrat în cabinet, de alta parte apoi sesiunea de vară a fost închisa, nu mi-am putut desvoltà aceste două interpelari. Bazele interpelărilor mele însă există şi acuma, de aceea fie-mi permis să-mi expun acum interpelările în faţa onoratei case.

In interpelarea aceasta, adresată domnului ministru de culte şi instrucţiune publică, mă extind asupra următoarelor trei lucruri, cari stau în cea mai strânsă legătură între olaltă, anume:

1. Scaunul mitropolitan gr.-cat. din Blaj de ce nu a fost îndeplinit până acuma?

2. Din care motiv a fost interzisă ţinerea congresului convocat pe 4 Iunie curent la Blaj?

3. De ce nu s'a permis convocarea congresului bisericesc gr.-ort. care aveà sa fie convocat pe 1 Octomvrie (v.) la Sibiiu?

Ce se atinge de primul punct al interpelării mele, aflu de necesar a accentuà, că scaunul mitropolitan din Blaj e vacant tocmai astăzi de doi ani şi patru luni, iar un an şi două luni e, decând au fost aleşi în mod autonom bisericesc şi în conformitate cu constituţia, pentru scaunul mitropolitan din Blaj, trei candidaţi. Intreb deci de nou, de ce întârzie domnul ministru de culte şi instrucţiune publică cu numirea aceasta, atunci când credincioşii bisericii gr.-cat. ar fi mulţămiţi în totalitatea lor cu numirea oricaruia dintre ei şi mai ales atunci, când unul dintre aleşii candidaţi pentru ocuparea scaunului mitropolitan se află deja în o înaltă dignitate bisericească?

Ce se atinge de al doilea şi al treilea punct din interpelarea mea, observ numai atâta, că congresele acelea bisericeşti

a căror convocare se intenţionase, erau să se ţină resp. convoace pe baze autonomice şi legale.»*)

Actul alegerii de mitropolit gr.-cat. român în Blaj s'a fost săvârşit în 4 16 Aprilie 1893. A fost condus de episcopul Mihail Pavel din Oradea-mare, în prezenţa comisarului regesc, baronul Iosika. Rezultatul a fost următorul: din voturile date (201) a primit: Dr. Victor Mihalyi, episcopul Lugojului 82, canonicul din Blaj Ioan Micu Moldovan 49, protopopul Ioan V. Russu din Sibiiu 36, episcopul Sabo din Gherla 20, Dr. Ales. Grama 12 şi canonicul V. Pop 2 voturi. Cei trei dintâi având voturile cele mai multe au intrat în trenar şi guvernul puteà să propună Coroanei spre numire pe oricare din ei.

La interpelarea ce s'a adresat din partea deputatului *Nicolau Şerban* ministrul de culte şi instrucţiune publică, baronul Eötvös Loránd, a răspuns în şedinţa din 15 Decemvrie 1894 a dietei ungare următoarele:

«Onorată casă! Domnul deputat Nicolau Şerban mi-a adresat în 7 Noemvrie curent următoarea interpelare: (O ceteşte.) Ce se atinge de punctul prim al interpelarii, anume, de indeplinirea scaunului mitropolitan din Blaj, pe lângă aceea, că la indeplinirea astor posturi de mare însemnătate se cere precumpenire mai serioasă, cel mai simplu răspuns la întrebare e faptul, că de atunci scaunul mitropolitan din Blaj a *fost indeplinit* **.) (Aprobări.)

Ce se atinge apoi de amânarea congresului, permită-mi onorata casă să spun pe scurt numai atâta, că la determinarea aceasta guvernul a fost îndemnat de raporturile politicei existente în părţile ardelene. (Aprobări.) Rog onorata dietă să binevoiască a luà la cunoştinţă raspunsul meu».***)

Interpelantul nu erà de faţă, iar casa a luat răspunsul la cunoştinţă.

---

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XX, pag. 132.

**) Numirea se făcuse în 9 Noemvrie 1894 prin următorul rescript preaînalt: «La propunerea ministrului meu unguresc de culte şi instrucţiune publică numesc pe episcopul gr. cat. din Lugoj, *Victor Mihalyi*, Arhiepiscop şi Mitropolit gr. cat. de Alba-Iulia, respective Blaj. Dat în Viena, la 9 Noemvrie 1894. *Francisc Iosif* m. p. Baron *Eötvös Loránd* m. p.»

***) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol XXI pag. 397.

Discuţie în cameră asupra chestiei naţionale.

Şedinţa din 24 Noemvrie 1894. Se continuă discuţia asupra budgetului ministrului de interne. la cuvântul deputatul român *Nicolau Şerban* şi rosteşte vorbirea următoare, care a provocat o discuţie mai lungă în chestia naţională:

«Onorată casă! Înainte de a întrà în desbaterea poziţiei, fie-mi permis, cu învoirea onoratei case, să spun câteva cuvinte de introducere. La discuţia generală asupra budgetului ministrului de interne pentru aceea nu am luat cuvântul, pentrucă am aflat atât din foi, cât şi dela oameni particulari, că domnul ministru de interne, după călătoria sa prin Ardeal, în conţelegere cu cabinetul, se va pronunţà aici în chestia de naţionalitate, şi făcând o dare de seamă despre relele, cari dau naştere mişcărilor naţionaliste, va arătà şi modul de lecuire al relelor acestora. Dar fiindcă în chestia aceasta dl ministru nici la discuţia generală, şi nici la cea specială până acuma nu s'a pronunţat, fie-mi permis mie să raportez în locul său, atât în chestia de naţionalitate, cât şi despre călătoria dlui ministru şi despre experienţele sale de prin Ardeal. (Ilaritate în dreapta).

Cumcă stările de lucruri din Ungaria nu mai sunt de tolerat, şi aşa cum sunt ele astăzi mult nu pot să fie tolerate, aşa cred, că e ceva, ce ştie fiecare membru al casei. Dar că relele cari sunt, şi care ar fi modul de vindecare, e ceva ce puţini ştiu, ori apoi au o orientare greşită. Eu nu hesitez nici un moment a declarà, că motivul mişcărilor naţionaliste nu e altul, decât guvernele liberale, cari dela 1867 încoace au luat în arendă puterea. Cu indignare mare trebuie să spun, că au jertfit totdeauna dreptul, ca să ţină puterea, dreptatea, pentruca să salveze nedreptatea, şi sinceritatea au schimbat-o totdeauna cu lipsa de sinceritate. Au dus în eroare Coroana faţă de poporul maghiar şi poporul maghiar faţă de naţionalităţi, pentruca cu atât mai uşor să poată pescuì în tulbure. Eu nu voiu dovedì afirmarea aceasta cu rabulistică, ci cu dreptatea istorică, cu fapte.

Fie-mi permis să merg îndărăt până la 1848, când atât la noi, cât şi pretutindenea în Europa, a izbucnit revoluţia. In acele vremi neguroase, în urma schimbării grabnice a constelaţiunilor în Europa, nu a fost nime pe lume, ori în patria aceasta, care şi-ar fi putut face o orientare potrivită. S'au făcut greşelì poli-

tice şi dintr'o parte şi dintr'alta. Poporul maghiar a pus mana pe arme la 1848 pentru libertate. Noi ne-am pus pe partea dinastiei. Nu vreau să mă dimit în desbateri, că oare care a fost drumul cel adevărat şi care nu, sau care trebuià să fie cel adevărat, pentrucă precum nu e permis să laudam copilul numai pentru meritele tatalui său, aşa nu e ertat sa ducem copilul pe banca acuzaţilor pentru crimele tatălui său. (Voci: Adevărat e!)

După încetarea revoluţiei a urmat absolutismul urgisit de toţi, iar după absolutism, mai ales după lupta de la Sadova, a urmat înfiinţarea dualismului. Eu zic aşa, ca toate relele se încep deodată cu dualismul. Nu întru atâta dualismul e motivul relelor. cât mai mult aplicarea dualismului în viaţă, facută de guvernele liberale. Natural, că revoluţia de la 1848, aşà cum s'a întâmplat. a dat naştere la anumite contraste. Întâi între naţiunea maghiară şi Coroană, apoi între poporul maghiar şi naţionalităţi. Dar precum să face lucrul şi în familie, ce erà mai natural la aceiaşi fii ai patriei decât aceea, ca contrastele acestea să dispară, luându-le locul înţelegerea comună şi pacea? (Aprobări în stânga.) Intreb însă, onorată casă, dacă aşa s'a întâmplat? Coroana a facut primul pas la 1867, atunci când cu ocaziunea încoronării a întrebuinţat cadoul de încoronare, compus din 100,000 de galbeni, spre ajutorarea honvezilor. Şi ce au făcut guvernele liberale, pentruca pacea să fie restabilită, contrastele să fie delăturate, căci doară înflorirea patriei, bunăstarea ei, fericirea ei, numai atunci se începe, când incetă aceste contraste?! Guvernele acestea nu numai că nu au făcut nimica pentru sistarea contrastelor, ci chiar le-au mărit. Şi când vedem acum, ca aproape după treizeci de ani fiii acestei ţări trăiesc în cea mai mare duşmănie, când vedem, că cetăţenii ţării, după cum spune latinul: «homo homini lupus», — nu mă pot oprì sa nu rostesc o sentinţa de condamnare asupra acestor guverne.

Dar motivez mai departe. In anul trecut s'a ridicat în Buda un monument în memoria honvezilor căzuţi acolo. Ori cari ar fi fost contrastele între poporul maghiar şi Coroană, între poporul maghiar şi între noi, adevărul neresturnat e acela, că după moarte acelea trebuiau să înceteze. Onoratul guvern şi partidul seu încă a arătat, că cunoaşte regulele buneicuviinţe, atunci, când ţarului rusesc a trimis o declaraţie de condolenţă, cu toate că armata acestuia a culcat la picioarele sale Ungaria, a dus fiii Ungariei la închisoare şi la furci. (Mişcare. Prezidentul sună.)

45*

Dar că s'ar fi prezentat la desvălirea monumentului, ridicat întru memoria acelora, cari erau sânge din sângele lor, corp din corpul lor, nu am văzut, căci guvernul acesta nu a venit la desvălirea monumentului.

Concluzia adevărurilor naturale e mai clară decât lumina soarelui. Ce erà deci mai natural, decât ca la acea' desvălire de monument, înălţatoare, nu atâta ca operă, cât mai ales ca idee, chiar şi numai în urma principiului reciprocitaţii, sa fi fost de faţă deoparte poporul maghiar, de altă parte naţionalităţile şi deasupra tuturor Coroana! Şi aşa s'a întâmplat oare, onorată casă? Durere, a absentat poporul maghiar, au absentat naţionalitaţile, şi a absentat şi Coroana. Şi dacă eu aşi considerà guvernul de reprezentant îndreptăţit al Ungariei, ar trebuì să spun, că Ungaria nu a fost de faţă la desvălire şi monumentul a fost ridicat numai de singuratici. (Aşa e!) A stat departe guvernul, care totdeauna când a fost vorba de aceste contraste existente între noi şi guvernul maghiar a căutat să se identifice cu poporul maghiar, şi cu aceasta am voit să constat numai atâta, că contrastele existente în ţară nu sunt întru atâta contraste dintre noi şi poporul maghiar, cât mai ales dintre noi şi stimatul guvern (Ilaritate în dreapta), deşì guvernul totdeauna se laudă, că vorbeşte în numele poporului maghiar. Dar eu deneg guvernului această îndreptăţire şi nu pot recunoaşte, că vorbeşte în numele poporului maghiar. (Ilaritate în dreapta). Pentrucă dacă ar vorbì astfel aceia, cari stau în partea aceasta, în opoziţie, aşi mai înţelege, pentrucă aceştia reprezintă cel puţin grosul poporului maghiar, dar partidul guvernamental nu e compus decât din deputaţi impuşi naţionalităţilor prin omnipotenţa guvernului. (Ilaritate în dreapta). Eu nu vreau sa acuz pe fiul pentru păcatele tatălui, dar dacă sunt de aceia, cari pot fi acuzaţi de sentimente antidinastice şi idei revoluţionare, atunci aceştia sunt membrii guvernului, cari pierzând din vedere scopul, ţes numai duşmănii între Coroană şi popor de o parte, iar de altă parte între poporul maghiar şi naţionalităţi. (Sgomot mare.)

Şi în privinţa aceasta evenimentele din urmă îmi dau toată dreptatea, cu toate că guvernul cu membrii şi conducătorii partidului seu buciumă într'una, că numai ei sunt în stare să guverneze, să fericească Ungaria şi să susţină dinastia. (Mişcare).

Trecând acum la relele naţionaliste ajung la drumul pe care l-a facut stimatul domn ministru de interne prin Ardeal. (Să auzím!) Mărturisesc, onorată casă, că cred, cumcă domnul ministru de interne a mers în Ardeal cu cea mai buna intenţiune, stapânit de sentimentul cel mai nobil. Dar eu având în vedere scopul, pentru care a mers stimatul domn ministru de interne în Ardeal, pot să spun înainte, că a fost un fiasco acest drum, — o compromitere desăvârşită a puterii executive. (Aşa e, din stânga). Domnul ministru dejà cu prima vorbire, rostită în Cojocna, a făcut primul pas greşit, ca să nu aibă călătoria sa nici un rezultat. El a atribuit poporului român, onorată casă, o astfel de tendinţă, şi naţiunea română vreà să o prezinte astfel în faţa Ungariei, ca şi cum ar vreà să răstoarne constituţià multiseculară a patriei noastre, împreuna cu integritatea şi unitatea ţarii! Eu, onorată casă, nu sunt membru al partidului naţional român, ba pentru limpezirea lucrurilor trebuie să declar şi aceea, că am intrat în parlament în contra hotărîrilor partidului naţional român, dar cumcă fie partidul naţional român, fie poporul român peste tot, ar aveà astfel de tendinţe, trebuie sa neg si să resping deadreptul cu toată hotărîrea. (Aprobări vii în stânga).

De dragul limpezirei lucrurilor mai aflu apoi de necesar a amintì, că întreaga mişcare şi luptă română nu e alta, decât o luptă pentru dreptul de existenţă naţională; şi în momentul în care se dau poporului român drepturile, cari îi garantează existenţa naţională, dispar toate contrastele. Lucrul acesta însa nu poate fi ajuns aşa, cum domnul ministru de interne vreà sa-l ajungă, ameninţându-ne pe noi cu foc şi cu sabie în Ardeal, ca un Jupiter tonans. (Mişcare). Mărturisesc, că însuşi faptul, ca eu sunt aici, e dovada cea mai puternică, cumcă ţara aşa trebuie să fie cum e ea astazi, şi că noi avem datorinţa sa ne sprijinim unii pe alţii, daca vrem ca edificiul statului să fie cât mai splendid şi mai puternic. (Aprobari). Nu cu temniţi, nu cu seducerea opiniunei publice, ci cu respectarea legilor se pot câştigà popoarele, pentrucă astazi popoarele nu mai sunt papuşi, cari pot fi speriate cu grozavenii existente şi neexistente, ci ele pot fi câştigate numai pe calea înţelegerii şi a capacitarii comune.

Vreau să arat şi aceea, ca informaţiile domnului ministru de interne l-au adus în contrazicere, nu numai cu colegii săi

din ministeriu, ci şi cu sine însuşi. Condeputatul Ivánka Oskar a dovedit ad oculos, că declaraţiunile domnului ministru de interne, făcute la Jâmbolea şi la Cojocna, stau în flagrantă contrazicere cu declaraţiunile fostului ministru-prezident Tisza Kálmán, şi în loc ca gregariul să se fi retras în faţa generalului, a bătut în retragere generalul în faţa gregariului. (Aprobări vii în stânga). Domnul ministru de interne, pentru a-şi justifică propriile sale fapte, prezintă stările din Ardeal odată astfel, ca un vulcan în izbucnire, iar la câteva săptămâni dă de ştire, că nu-i nimic, e linişte şi pace desăvârşită în Ardeal. Eu însă întreb pe domnul ministru de interne, de ce s'au luat dispoziţiile brahiale şi de ce s'a înmulţit jandarmeria? Eu afirm, onorată casă, că s'a făcut lucrul acesta întru adevăr numai pentru seducerea opiniei publice, pentrucă nu numai jandarmeria creată acum, ci şi jandarmeria de mai 'nainte, e în stare să susţină acolo legalitatea şi pacea în mod permanent. Căci adevărat e, că Românii sunt plini de amărăciune. Dar Românii nu au trecut niciodată peste marginile legalităţii.

Onorată dietă! Dacă stările din Ardeal sunt ca vulcanul, gata de izbucnire, să ne spună domnul ministru de interne, că în cele opt zile petrecute în primblări prin Ardeal câte fire de păr i-au fost atinse? (Ilaritate mare). Să ne spună, nu a aflat pretutindenea cea mai mare linişte şi ordine?

Dacă domnul ministru de interne a ţinut să se informeze despre lucrurile din Ardeal, spună cu câţi Români s'a întâlnit? (Ilaritate). Domnul ministru de interne a mers la Sibiiu. E lucru îndeobşte cunoscut, că în Sibiiu e comitetul executiv al partidului naţional român. Să-mi spună mult stimatul domn ministru de interne cu care membru al acestui partid a convenit, şi spună aici, în faţa casei, cel mai competent for, cari sunt informaţiunile aduse de acolo, din Ardeal? Dar vă spun eu, onorată casă! (Să auzim). In loc ca domnul ministru de interne să fi adunat informaţiuni zile întregi, vremea întreagă petrecută în Sibiiu i-a stat din cinci ore, pe cari iarăşi în loc de a le folosi pentru a luà informaţiuni dela oamenii conducători, a aflat de necesar a merge la casa de nebuni, unde a stat două ore întregi. (Ilaritate în stânga).

Aşa se vede, onorată dietă, că după-ce s'a convins, că şi între nărozii dferiţi naţionalişti e linişte şi tăcere, şi-a zis aşà: de geaba îmi bat capul cu aceştia, mă duc acasă, pentrucă aici

e linişte. De acolo s'a dus apoi domnul ministru de interne la comitele suprem la prânz, a mâncat bine, a urcat trenul şi a călatorit la Pesta, publicând în ziarele oficioase ca şi Caesar: Veni, vidi, vici! (Sgomot).

Spună domnul ministru de interne cu câţi Români s'a întâlnit, pentrucă e regretabil, dar aşa sta lucrul, că zicătoarea vieneză: «Ham's ka'n Türken g'sehen» se poate aplicà la domnul ministru de interne, dar în forma aceasta: «Ham's kan Romänen g'sehen?» (Ilaritate) Nu-mi fac bucurie lucrurile acestea; şi nu pentrucă sfârşitul călatoriei domnului ministru de interne a fost un fiasco, ci pentrucă am văzut în ele compromisă puterea executivă de stat, iar prin aceasta în loc să se fi îndreptat raporturile dejà înveninate, mai tare au fost otrăvite. Pentru puterea executivă, chestia de naţionalitate e chestie de vieaţă, e mediul, care turbură raporturile, pentruca cu atât mai bine să se poată pescuì şi să se poată consumà fructele puterii. (Mişcare). Voiu aveà ocaziune să arăt, onorată casă, că chestia de naţionalitate e în prima linie chestia patriei, în a doua linie e o chestie internaţională. (Voci: Oho!) Scuzaţi, întru atâta internaţională, şi din acel punct de vedere, căruià noi avem sa corespundem în urma poziţiei pe care o avem în tripla alianţa. Dar, onorată casă, şi pâna voiu trece asupra acestora, apelez la înţelepciunea parlamentului şi vă rog, ca chestia de naţionalitate, destul de înveninată, să nu o consideraţi de chestie proprie individuală ori de rasă, nici din punctul de vedere al puterii, ci prindeţi-o din punctul de vedere al patriei, pentrucă nu poate fi tratată decât totdeauna numai cu cumpatare şi cu precauţiune, căci altcum e de temut, că dacă mergeţi pe calea de acuma, ajungeţi în doaga Romei (Mişcare mare), care a ascultat de Cato, de celce în ura sa neîmpacata faţă de Cartagine toate vorbrile sale le terminà astfel: «Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.» Iar aceea toţi ştim, că atunci când s'a prabuşit Cartagine, s'a prabuşit împreuna şi imperiul roman. (Sgomot. Mişcare.)

Apelez la înţelepciunea casei şi vă rog, să nu ascultaţi de acest guvern împărătesc, (Sgomot. Mişcare.) pentrucă dacă mergem mai departe pe drumul acesta, ajungem sa întram într'o belea din care nu mai putem eşì. Nu primesc poziţia din budget.»*)

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XX. pag. 420.

A răspuns numai decât ministrul de interne, *Hieronymi Károly*, următoarele:

«Onorată casă! Binevoiţi a-mi permite, ca la vorbirea acum rostită să-mi fac numai decât observările. Vorbirea aceasta nu s'a rostit în interesul patriei, nu propagă înţelegerea, ci samănă neghina şi vrea, ca contrastele naţionaliste să devină şi mai ascuţite. Acesta e glasul acelora, cari nu vreau, ca în ţinuturile locuite de naţionalităţi ale patriei să fie linişte şi pacinică înţelegere. Glasul acesta nu poate fi condamnat din destul şi eu nu găsesc cuvinte destul de aspre pentru a-l respinge. Sentinţa, concluziunile domnului deputat şi reprivirile sale asupra trecutului, sunt greşite şi dau dovadă despre necunoaşterea împrejurărilor.

Pentru raporturile rele naţionaliste domnul deputat acuză dualismul şi guvernele liberale, perândate dela 1867 încoace. Legile noastre, create la 1867, au dat cea mai desăvârşită libertate. Ţara aceasta e pământul celei mai perfecte libertăţi. Ţara aceasta a încredinţat cea mai mare parte a agendelor de stat organelor autonome. Dela societate şi dela autonomie aşteaptă ea executarea părţii celei mai mari a problemelor de stat. Dă pe terenul acesta orişicui valorare liberă. A creat, pe baze liberale, legea de naţionalitate. A asigurat pe seama naţionalitaţilor în privinţa folosirii limbii tot ce poate fi asigurat fără compromiterea unităţii patriei. Şi care a fost rezultatul? La cea mai mare parte a Românilor pasivitatea, retragerea din vieaţa publică şi supărarea. O altă urmare a fost întrunirea dela Sibiiu şi crearea unui program politic, care, dacă se realisează, ar aveà de rezultat deadreptul dărăburirea patriei şi răsturnarea constituţiei maghiare. Unii singuratici au cochetat apoi şi cu elemente revoluţionare din străinătate. Iată, acesta a fost rezultatul la Români al instituţiunilor libere, create de guvernele liberale şi de legislaţiune. Şi totuşi ei vin şi zic, onorată casă, că motivul relelor naţionaliste e de căutat în guvernul liberal şi în dualismul ce există dela 1867. Poate să fie o sentinţă mai greşită, mai necorectă, mai nedreaptă? Nime nu poate spune cu îndreptaţire, că motivul ar fi dualismul, baza creată la 1867. (*Şerban:* Aplicarea dualismului în vieaţa! *Apponyi:* De vină e în mare parte politica de guvernare!) Ba nu e de vină politica de guvernare! Iar atunci, când agitaţiile contrare patriei, săvârşite de partidul naţional român ajung în faţa judecătorului independent, Românii din Ardeal aranjază demonstraţiuni mari, adună poporul

de rând, care nici idee n'are că despre ce e vorba şi care e obiectul acuzei. Şi când iritaţiile astfel crescute vin înăbuşite cu ajutorul puterii brahiale, se plâng, că se comite act de volnicie în contra lor, iar dupăce a succes să fie sufocate cu puterea brahială mişcările contrare constituţiei şi liniştea e restabilită în Ardeal, mi-se spune, că vin cu mine în contrazicere! Da, există contrazicere, fiindcă domnii de acolo au încercat să vadă, dacă nu pot pescuì în turbure, dar le-am arătat, că nu se poate, şi le vom arătà, că nici în viitor nu le va succede!

Aşà spune domnul deputat, că s'a terminat cu fiasco călătoria mea prin Ardeal, şi că s'a compromis puterea de stat. Am amintit mai nainte, că cu ocaziunea procesului memorandului au adunat poporul şi s'au năzuit să aranjeze demonstraţiuni, iar pentru contrabalansarea acestor demonstraţiuni, pentruca să nu devină păgubitoare, a fost necesară întrebuinţarea puterii brahiale, respective desvoltarea ei, pentrucă spre fericire, la aplicare nu a ajuns rândul, dupăce forţa a fost desvoltată la timp. Când apoi eu, între astfel de împrejurări, prorogată fiind dieta, am voit să-mi câştig convingere despre aceste raporturi abnormale, cari existau atunci în o mare parte a Ardealului, şi una dintre experienţele făcute, despre cari spuneà domnul deputat, că va face el o dare de seamă, s'a manifestat în faptul, că Valahii cu gură mare din Ardeal exerciază un astfel de terorism în Ardeal, încât aceia, cari doriau să convină de altcum cu mine, au fost împiedecaţi: se spune, că acesta e fiasco, şi că s'a compromis puterea de stat!

Cu durere trebuie să constat, onorată casă, că între singuraticele naţionalităţi s'a deschis o prăpastie atât de mare socială, încât faptul, că maghiarimea m'a primit pretutindenea în Ardeal cu excelentă afabilitate a fost destul, pentruca Românii să lipsească în mod demonstrativ. Oare cauza e călătoria mea prin Ardeal? Eu mi-am câştigat experienţe foarte preţioase în cele câteva zile, şi cea mai preţioasă e aceea, că mi-s'a dat ocaziune a cunoaşte în mare parte aparatul chiemat să ducă la valoare puterea de stat in Ardeal, tocmai faţă de agitaţiunile naţionaliste, şi m'am informat despre părerile comitetului român din Sibiiu. Le cunoşteam eu şi mai nainte. Şi nici nu am mers eu acolo, pentruca să fiu sărbătorit din partea Românilor. Am căutat să câştig o orientare la faţa locului, şi scopul l-am ajuns. Numească-l domnul deputat cum vreà, drumul meu in Ardeal

a fost o întreprindere, care şi-a ajuns scopul, şi pe care, dacă rămân în postul acesta, am să o repetez. (Aprobări vii în dreapta).

Spuneà domnul deputat, că eu în Sibiiu am luat în privirė casa de nebuni, şi observarea această a sa a provocat marė ilaritate în ceealaltă parte a casei. Dar chestia caselor de sănătate aparţine ministerului de interne, şi fiindcă în Sibiiu estė o astfel de casă de sănătate, iar eu nu pot merge în fiecare zi la Sibiiu, mai departe fiindcă în jurul acelei case de sănătate se învârte chestia legată de însemnate cheltuieli, aflătoare tocmai la ordinea zilei: da, am folosit ocaziunea, am luat în privire casa de nebuni de acolo, pentruca să fiu orientat asupra tuturor împrejurărilor. (Aprobări vii în dreapta).

Nu ţin, onorată casă, nici de oportun, nici de necesar, a mă ocupà mai departe cu chestiunile atinse de domnul deputat la poziţia aceasta, cu carė nu stau în nici o legătură. (Poziţia erà următoarea: Cheltuieli cu folosirea puterii brahiale 5000 fl.) Dar cu o declaraţie sunt dator onoratei case. Precum mi-am ţinut până acum de datorinţă a sufocà, dacă se cere, cu putere brahială, orice năzuinţă care are de scop tendinţe contrare legii şi constituţiei, voiu câştigà şi în viitor valoare acestei intenţiuni, şi precum a succes până acuma a susţineà liniştea în Ardeal, am să o asigur şi pe mai departe, în butul vorbirilor agitatorice, cum a fost cea auzită dela domnul deputat. Sunt dator mai departe să declar, că precum de o parte, după convingerea mea, cea mai corectă politică faţă de năzuinţele ilegale şi contrare constituţiei este aplicarea fără cruţare a asprimei legii, tot aşa de alta parte grosul cel mare al poporului român, care nu le săvârşeşte şi care în privinţa aceasta e de tot nevinovat, poporul român, de care domnul deputat stă cu totul isolat, nu e iertat să fie acuzat în întregimea sa pentru aceste năzuinţe. Recomand poziţia spre primire».*)

Vorbeşte deputatul *Horváth Béla*, care constată, că mişcări naţionaliste au fost totdeauna în Ungaria, încă din vremile cele mai vechi. S'au răsculat în contra patriei, care i-a primit la sânul ei, Cunii, Croaţii, Sârbii, iar sub Maria Terezia şi Iosif II. şi Românii. Maghiarii au rămas totdeauna biruitori. Mişcările de acuma naţio-

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XX. pag. 423.

naliste ale Românilor nu urmăresc alt scop, decât: Crearea unei Românii mari, de care să se ţina şi Ardealul şi toate ţinuturile ungare, locuite de naţionalitatea română. E curios însă, că a fost eliminată din plan Basarabia, unde cum se ştie, locuesc Români în număr foarte mare, dar Basarabia nu stă sub legi ungureşti, ci sub domnia autocrată rusască E mulţămit cu activitatea guvernului în chestia de naţionalitate şi îi votează încredere, primindu-i budgetul.

A rostit apoi *Pámándy Dénes* o vorbire lungă. A spus, că nu trebuie să se sparie nime de chestia de naţionalitate. Ea există şi în alte state, există deci şi la noi. Periculoasă nu e, câtă vreme Românii cer anumite drepturi, cu privire la limbă, biserică, cultură. Primejdia e aceea, că Românii caută legături cu străinătatea. In România este o ligă, care îi ajută cu bani şi cu propagarea ideilor în străinătate. Lucrul acesta trebue împedecat. Guvernul să meargă pe calea apucată. Să înmulţească jandarmeria în Ardeal, să statifice poliţia. Condamnă atitudinea memorandiştilor în faţa judecătoriei, căci cu toatecă ştiu toţi ungureşte atât de bine, încât ar puteà fi la academia maghiară de ştiinţe membri corespondenţi, nu au voit să vorbească ungureşte, prin ce au împedecat mersul pertractării, au băgat frică într'un prezident de tribunal timid şi într'un procuror slabuţ. Guvernul să fie deci mai energic. Să nu tolereze activitatea comitetului naţional. Şi dupăce partidul român va ţineà adunare în 28 Noemvrie în Sibiiu, roagă pe ministrul de interne, *să închidă pe toţi câţi vor luà parte la ea.* Intreabă guvernul, dacă ştie, că se adună bani pentru monumentul lui Iancu? Să împedece lucrul acesta. Să împedece şi importarea de călindare din România. Izvorul tuturor relelor sunt însă *şcolile române*, cari cresc numai duşmani pe seama statului. Să le pună guvernul sub controlă severă şi tot aşà şi bisericile. Votează poziţia din budget, dar aşteaptă dela guvern fapte mai multe şi mai energice întru combaterea mişcărilor naţionaliste.

Mai vorbesc, ocupându-se în vorbirile lor tot cu chestia de naţionalitate: Bessenyei Ferencz, contele

Apponyi Albert şi Kubinyi Arpád, iar în urmă vorbeşte în chestie personală deputatul *Nicolau Şerban* următoarele:

«Onorată casă! Întâi de toate vreau să rectific unele cuvinte restălmăcite, apoi vreau să fac unele observări cu privire la cele ce s'au spus. Chestia de naţionalitate a intrat în o fază nouă, onorată casă, cu începere dela anul 1892, când domnul ministru de interne şi-a rostit în Jâmbolea făimoasa sa vorbire. Deatunci mult onoratul domn ministru scoate pretutindenea la iveală, cu ocaziunea fiecărei debutări publice, raporturile naţionaliste; dar aici, în faţa onoratei case, nu s'a pronunţat nici odată în mod mai amănunţit. Eu am folosit deci ocaziunea, pentruca să rog pe domnul ministru de interne, să se pronunţe mai întemeiat. Arate, cari sunt aspiraţiunile naţionaliste, şi arate modalităţile cu cari se pot acelea vindecà. Dar onorată casă, mă aflu şi acuma acolo, unde eram. N'am auzit absolut nimica dela mult stimatul domn ministru de interne în faţa acestui for, care e cel mai îndreptaţit. Stimatul domn ministru de interne s'a ferit din calea întrebării, şi dacă l-am înţeles bine, m'a suspiţionat pe mine, spunând, că eu nu vorbesc aici în casă din punctul de vedere al păcii comune şi al înţelegerii. Nu ştiu, dacă am înţeles bine pe domnul ministru de interne. Dar dacă l-am înţeles bine, trebuie sa resping cu toată hotărîrea aceea ce a spus. Cea mai mare jalba a noastră e aceea, onorată casă, că legile nu se respectează.»

Prezidentul: «Rog pe domnul deputat sa binevoiască a remâneà la chestia personală». (Sgomot).

Nicolau Şerban: «Rog onorata casa, să binevoiască a-mi permite mie, unui om, care stă singur aici, rectificarea cuvintelor restălmăcite. (Aprobări. Sgomot). Mulţămindu-vă pentru bunavoinţă, îmi iau voie a face unele observări la declaraţiile domnului ministru de interne».

Prezidentul: «Înainte de toate trebue să declar, onorată casă, ca domnii deputaţi nu au dreptul, în înţelesul regulamentului de casa, să adreseze deadreptul rugare, la asemenea ocazîuni, către onorata casă. O pot face aceasta numai prin mijlocirea prezidentului. De aceea, fiindcă eu nu am pus întrebarea, domnul deputat nu are dreptul să mulţămească dietei permisiunea pe care dieta nu i-a dat-o». (O voce: Roagă pe prezidentul să pună întrebarea!)

Nicolau Şerban: «Onorată casă! Mult stimatul domn ministru de interne s'a ferit de răspuns şi s'a ascuns la spatele legii de naţionalitate. Eu aflu izvorul relelor în nerespectarea legilor. Aşà cred, că suprema dreptate fundamentală în vieaţa constituţională este respectarea legilor, atât din partea singuraticilor, cât şi din partea guvernului. Nu ştiu şi nici nu vreau sa mă ocup cu întrebarea, ca legea de naţionalităţi întrucât corăspunde aspiraţiunilor naţionalităţilor, precum şi noţiunei de stat, dar eu, şi cu mine naţionalităţile aşteaptă, ca până legea e sancţionată de Maiestatea Sa, *să fie executată!* Iar daca legea nu e bună, atunci să se şteargă. Iar dacă domnul ministru de interne închide în temniţă pe ceice nu respectează legea, pretindem şi noi, ca şi domnul ministru şi guvernul întreg să respecteze legile existente şi să fie consecvent până la ultima raţiune.

Am spus, că cel mai mare izvor al relelor îşi ia începutul deodată cu dualismul şi am spus, că nu întru atâta dualismul, cât mai ales aplicarea lui din partea guvernelor e izvorul relelor. Mult stimatul domn ministru de interne face imputare în special Românilor pentru pasivitate. Dar eu caut şi găsesc răul cel mai mare în faptul, că nu ne cunoaştem unii pe alţii. De câteori şi la câte ocaziuni am cerut noi prin ziare şi în adunări poporale, ba am accentuat şi eu aici, ca să binevoiţi a revidià legea electorală, schimbându-o în spirit liberal, ca să putem întrà şi noi în parlament! Pentrucă a chiemà pe cineva în casă şi apoi a închide uşa înaintea lui, nu e nici echitabil şi nici just. Asigur pe domnul ministru, că dacă s'ar revidià legea electorală în spirit liberal, nu mai este pasivitate. Vin şi Românii în casă, şi atunci nu în afară de casa, ci aici ne vom isprăvì lucrurile.

Domnul deputat conte Apponyi Albert a reflectat la cuvintele mele, cu cari declarasem de internaţională chestia de naţionalitate. Eu am spus numai atâta, că ştim, că Ungaria e un stâlp puternic al triplei alianţe. Ca să putem corăspunde în mod potrivit chemării e necesar, ca aici, în patrie, să domneasca înţelegerea comună şi pacea. Asta e ce voiam să exprim atunci. Onorata casă! Fiindcă exagerările nu sunt bune nici unde, permită-mi condeputatul Pázmándy Dénes să-i resping acuza, că în gimnaziile româneşti s'ar desvoltà aspiraţiuni contrare patriei şi cu zborul în afară de patrie».*)

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. XX. pag. 436.

Adunare poporală în Sibiiu.

In urma convocării lansate din partea mai multor fruntaşi români s'au întrunit în Sibiiu, la 16 28 Noemvrie 1894, într'o adunare poporală, mai multe mii de alegători români, inteligenţi şi ţerani, din toate părţile ţării locuite de Români. După întemniţarea membrilor comitetului executiv al partidului naţional român, condamnaţi în procesul memorandului, şi după desfiinţarea din partea ministrului de interne a partidului naţional român, aceasta a fost prima manifestare a partidului, pentru a arătà, că el totuşi există, în butul opreliştei guvernului.

Au fost însă fruntaşi români şi de aceia, cari cu Alexandru Mocsonyi în frunte, au ţinut de greşită convocarea şi ţinerea acestei adunări poporale, din motivul, că ea înseamnă abandonarea organizării din trecut a partidului şi degradarea conferenţei naţionale, în care erà reprezentat întreg poporul, la rangul de o simplă adunare electorală, în care cei prezenţi, fie cât de mulţi, pot decide numai în numele lor propriu, nu şi în numele altora, dela cari nu au nici un mandat.

Adunarea a fost deschisă la orele 10 dimineaţa, prin prezidentul comitetului nou al partidului naţional român, chiemat să ţină locul comitetului întemniţat, — *Vasile Mangra*, care a rostit cu prilejul acesta vorbirea următoare:

«Onorată adunare! Din însărcinarea şi în numele consoţilor cu cari am convocat adunarea de astăzi, vă salut fraţilor alegători şi vă mulţumesc, că în timp aşa de scurt aţi venit la apelul nostru în număr atât de imposant, din toate unghiurile ţării pe unde există suflare românească.

Este pe cât de onorific pentru mine, pe atât şi de greu rolul ce mi s'a încredinţat, greu pentru a mea misiune şi greu pentru a vremilor greutăţi. Dar precum în foc să lămureşte aurul, aşa în vremuri grele se lămuresc caracterele şi se afirmă cei tari în credinţă.

Prezenţa D-Voastre dovedeşte, că nici greutatea vremilor nu vă descurajază, nici tăria credinţei nu vă lipseşte în lupta naţională, şi aceasta de sigur pentru a neamului iubire, căci scris este: «dragostea toate le învinge şi este mai tare decât chiar moartea».

Cu gândul morţii se împacă bunul creştin, căci el traeşte în speranţa unei alte vieţi mai fericite, dar nu se poate împăcà patriotul, care doreşte însuşi să vadă fericirea neamului şi mărirea patriei sale.

Această cugetare va fi cuprins, fără îndoială, minţile, şi va fi mişcat inimile D-Voastre, de nu aţi pregetat a le lasà toate şi a urmà apelului nostru. Intr'adevăr, domnilor, astăzi mai ales, când mereu ni se repeţeşte, că avem să ne împăcăm cu gândul de a fi asimilaţi, sau asorbiţi ca naţionalitate, oare care Român s'ar puteà împăcà cu gândul acesta, şi care ar puteà să stee liniştit, când constatat este, că asimilarea unui popor de către altul este procesul descompunerii sale, este perirea, moartea lui vecinică?

Iată domnilor aceea ce dă impulsiune mişcării noastre naţionale atât de agitate, adunărilor şi conferenţelor particulare şi generale, prin cari cu dreptul legitimei apărări am căutat şi căutăm a apărà individualitatea etnică şi vieaţa naţională a poporului român în contra sistemului de guvernament, inaugurat pentru asimilarea sau desfiinţarea lui.

In timpul din urmă însă chiar şi dreptul acesta ni s'a restrâns. Partidul naţional, care în chestiunile mari de principii, în apărarea drepturilor libertăţii poporului român s'a pronunţat prin conferenţele delegaţilor noştri, astăzi este împiedecat a şi desvoltà şi continuà activitatea sa în forma aceasta, prin ordinul ministrului de interne numărul 321 a. c., prin care i se cere constituirea pe baza unor statute aprobate de guvern. Ni se cere, va se zică, ca desvoltarea vieţii noastre naţionale politice să o supunem censurii de stat.

Aceasta este, domnilor, cauza pentru care ne-am întrunit astăzi, ca însaşi obştea alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria, direct să ne pronunţăm asupra acestei noue situaţiuni create partidului naţional, să-i dăm sprijin şi putere spre a se manifestà ca expresiunea voinţei naţionale a poporului român.

Cu acestea declar adunarea deschisă».*)

Adunarea se constitue astfel: prezident *Mihaiu Popoviciu,* protopresbiter în Orşova, notari Dr. Gavril Tripon, Dr. Stefan Petroviciu, Ioan Russu-Şirianu, Dr. Stefan C. Pop, Dr. Mangiuca şi Nic. Diamandi.

*) Din «*Telegraful Rom.*» anul 1894, numărul 125.

După o scurtă vorbire a prezidentului adunarea alege o comisiune de 50 membri pentru compunerea proiectului de concluz pe seama adunării, iar până se consultă comisiunea şedinţa se suspinde. La ora unu d. a. comisiunea şi-a terminat lucrările, şedinţa se redeschide şi *Ioan Russu-Şirianu* face în numele comisiunei exposeul situaţiunii, iar *Petru Truţia* tot în numele comisiunei prezintă proiectul de concluz, pe care adunarea îl votează în unanimitate şi cu însufleţire. A fost următorul:

«1. Adunarea alegătorilor români din Transilvania şi Ungaria, convocată la Sibiiu pe ziua de 28 Noemvrie 1894 pentru a se pronunţà asupra ordinului ministrului de interne de datul 16 Iunie n. a. c. numărul 321, prin care se sistează activitatea partidului naţional român şi i se impune acestuia a se constitui în reuniune cu statute aprobate de guvern, declară această ordonanţă de neconstituţională şi nebazată în nici-o lege positivă a patriei. Şi de vreme ce această procedură arbitrară nu s'a aplicat faţă de nici un partid politic din patrie, ea suprimă şi un drept cardinal al cetăţenilor.

Adunarea protestează solemn în contra ei şi declară hotărît, că naţiunea română, conştie de drepturile ei politice naţionale inalienabile, respinge dela sine propunerea, că ea se va plecà, pentru a-şi face existenţa şi activitatea politică pendentă dela arbitrul guvernului.

2. Adunarea enunţă, că partidul naţional român din Transilvania şi Ungaria susţine în toată întregimea programul politic votat de conferenţa generală a reprezentanţilor alegătorilor români ţinută în Sibiiu în 12, 13 şi 14 Maiu 1881, iar pentru realizarea acestui program partidul naţional va luptà şi în viitor pe toate căile şi cu toate mijloacele legale şi constituţionale. Totodată adunarea declară, că membrii comitetului central aleşi de conferenţa naţională din 21 şi 22 Ianuarie 1892, precum şi aceia, cu cari comitetul s'a întregit ulterior, sunt bărbaţii de încredere ai partidului.

3. Adunarea alegătorilor români protestează solemn în contra persecuţiunilor politice, cari în urma manifestaţiunilor sale legale şi constituţionale pentru drepturile sale inalienabile s'au inaugurat în contra poporului român pe toate terenele. Căci deşi aceste manifestaţiuni au decurs în toată liniştea, fără a turburà ordinea publică şi a vătămà drepturile, libertatea şi

siguranţa celoralalţi cetăţeni din patrie, — totuşi mulţime de Români au fost loviţi, şi mai ales în contra luptătorilor devotaţi ai naţiunei române se practică un sistem intolerabil de persecuţiune, terorizare şi intimidare, ba chiar şi drepturile bisericilor române, garantate în constituţiunea patriei, s'au vătămat în mod volnic, interzicându-se adunările reuniunilor învăţătoreşti, sinoadele preoţeşti şi chiar şi congresele şcolare şi bisericeşti, şi făcându-se astfel imposibilă activitatea şi desvoltarea liberă a Românilor până şi pe terenul pur cultural şi religios.

4. De vreme ce conferenţa dela 24 Iulie 1893 a delegaţilor noştri s'a identificat cu întreaga acţiune a comitetului său de 25, săvârşită la mandatul şi în numele naţiunei, actul guvernului săvârşit în contra acestui comitet, prin punerea la cale a făimosului proces al Memorandului, trebue să-l considerăm ca îndreptat în contra întregei naţiuni române.

5. Adunarea condamnă şi deastădată politica guvernului, care în numele ideei de stat naţional maghiar, ignorând chiar şi puţinele drepturi garantate prin legea de naţionalitate, caută a ne împiedecà în desvoltarea noastră prin legi noue, cum sunt legile şcolare, proiectele de legi bisericeşti, legea despre colonizare, şi altele prin cari se tinde la extirparea totală a naţionalităţilor.

6. Considerând interesul capital ce se cuprinde în buna-înţelegere, în desvoltarea liberă şi pacinică a tuturor naţionalităţilor, cari toate împreună alcătuesc statul şi patria noastră comună, adunarea se pronunţă pentru *întrunirea congresului naţionalităţilor*, în care pe baza unui program comun, însă cu susţinerea nealterată a programului partidului naţional român, să lucrăm spre binele şi desvoltarea culturală, naţională şi politică a fiecărui popor.

7. Adunarea exprimă cea mai călduroasă mulţămită tuturor bărbaţilor de stat, publiciştilor şi amicilor poporului român, cari au apreciat just cauza noastră dreaptă şi au sprijinit-o cu zel înaintea forului lumii civilizate. Asemenea aducem tributul nostru de recunoştinţă fraţilor noştri din regat, cari în aceste zile grele nu-şi uită de noi.

8. In faţa tendinţei de a prezentà luptele noastre politice ca lupte cu caracter iredentist, care ar tinde la atacarea integrităţii statului, adunarea alegătorilor români respinge dela sine orice bănuială de acest fel, deoarece partidul naţional român

din capul locului a luptat şi luptă cu mijloace legale, pe teren legal».*)

După votarea acestei rezoluţiuni, adunarea a fost închisă şi mulţimea s'a resfirat în perfectă ordine, cântând imnul naţional «*Deşteaptă-te Române*». Exposeul făcut din partea comisiunei, prin raportorul *Ioan Russu-Şirianu*, asupra situaţiei, erà următorul:

«Onorată adunare! Existenţa unei naţiuni nu se discută, ea se afirmă! Aşa a zis într'un moment de naţională înălţare unul din marii noştri martiri. Dacă adevăr cuprind aceste cuvinte, şi cine s'ar încumetà să tragă la îndoială un atât de mare adevăr, atunci este tot atât de luminos, că noi, poporul român din Transilvania şi Ungaria, ne afirmăm azi cu o măreție, pe care protivnicii noştri pot s'o ascundă, dar s'o discute — *nu!*

Prin slaba mea voce comisia acestei adunări exprimă neţarmurita iubire şi recunoştinţă poporului neobosit în luptă şi mare în dureri, poporului român, a cărui emanare cu drept cuvânt ne socotim cu toţii. Venind în aşa număr imposant, D-Voastră aţi dat o dovadă, nu că voiţi să trăiţi numai, dar că nu aţi uitat nimic, dupăcum hotărîţi sunteţi cu toţii să susţineţi sus şi tare neatinse toate drepturile ce vi se cuvin, atât ca unor cetăţeni credincioşi ai patriei, cât şi ca fii ai unei naţiuni, care lovită a putut să fie, dar niciodată îngenunchiată. Pentrucă chiar când căzuţi am fi în luptă, câtă vreme nu am renunţat la nimic, existăm ca cetăţeni, *existăm ca naţiune.*

Adunarea de astăzi mai ales din acest punct de vedere are însemnătate. Ea este un răspuns la o provocare. Prin ordonanţa numărul 321 din 16 Iunie 1894 ministrul de interne a sistat activitatea partidului naţional român, impunând acestuia a se constitui în reuniune, cu statute aprobate de guvern. Ii stă în putinţă ministrului să iee asemenea măsuri. Poate să silească pe cetăţeni a se supune chiar şi ordonanţelor în disonanţă vădită cu spiritul constituţiunei. Nu este însă putere sub soare, care pe cetăţeni, ori o naţiune întreagă, să o poată silì a fi ceeace nu este şi nu voieşte să fie. Dacă fiinţe cugetătoare suntem şi cetăţeni conştii de drepturile noastre, dacă este adevărat, că suntem o naţiune, care nu vrea să-şi iscălească decapitarea, atunci caută să ne oprim în faţa ordonanţei ministeriale. Cu sânge rece, cum trebuie

*) Din «*Telegraful Rom.*» 1894, numărul 124

să fie un popor, care a postit deja atâta, pentru ca drepturi să aibă, cu demnitatea proprie celor cari îşi simţesc superioritatea poziţiei ce o apără, trebuie să ne întrebăm:

Oare faţă de această mare chestie, când s'a pus în discuţie, nu organismul partidului naţional, dar chiar vieaţa naţională română, noi, cetăţeni liberi ai statului şi fii devotaţi ai neamului nostru, să nu avem alte datorii, decât să plecăm capul înaintea unui ucaz, nu alte drepturi, decât să ne adunăm aici, pentruca înşine, în chip solemn, să decretăm, că organismul vieţii noastre politice a încetat să funcţioneze?

Oare dupăce autorul ordonanţei şi-a exprimat în parlament părerea, că a fost destul o poruncă pe hârtie, ca Ardealul, pus în agitaţiune de aderenţii partidului naţional român să fie linişti: noi, un partid, o naţiune întreagă, să nu avem de dat nici un răspuns, în care să se spună clar şi fără şovăire: nu? Liniştea se poate ajunge numai prin inaugurarea în chipul cel mai senin al legilor celor mai drepte. Nu! Un popor care de atâta amar de vreme se frământă, nu poate primì cu nepăsare o ordonanţă, care nu vindecă, dar caută să înăbuşe!

Fără îndoială, că o cercetare amănunţită, din punct de vedere de drept, se impune. Şi aceasta nu pentrucă o protestare solemnă a întreg neamului românesc din Transilvania şi Ungaria n'ar fi destulă remonstrare, că toţi simţim nedreptatea, ci pentru ca să dovedim, că chiar pe bazele pozitive ale constituţiunei stăm neclintiţi, până ce ministrul, — ne facem tari să arătăm, — nu va puteà spune despre sine la nici un caz acelaşi lucru.

In patria noastră există trei partide: cel guvernamental, cel apponyist şi cel independist. Nici unul dintre ele nu are însă statute, pentrucă nu este nici o lege, care să impună aceasta. Ar fi oare constituţie aceea, care face pendentă constituirea şi existenţa partidelor dela bunăvoinţa guvernelor? Dar atunci nu s'ar puteà constituì decât numai partide guvernamentale, căci fiecare guvern ar aveà atâta şiretenie, încât pe baza unei legi, — dacă ea ar existà — să pună greutăţi în calea constituirii partidelor oposante. Zilele acestea numai un organ guvernamental spuneà, că nimenea nu poate să ne împedece a ne grupà în jurul unui program, a da expresie vederilor noastre politice, şi dacă cineva ne-ar împedecà, puterea de stat e datoare să ne ocrotească!

46*

Adevărul e, că concetăţenii noştri maghiari aşa şi fac. Kossuthiştii îşi au în program schimbarea radicală a legilor fundamentale actuale. Constituitu-s'a oare acest partid pe baza unor statute?

Nu! Cu toate acestea nici unui ministru nu i-a venit în minte să disolve acest partid, ci dimpotrivă, solicită sprijinul lui, ceeace s'a petrecut de atâteaori în trecuta sesiune a parlamentului maghiar.

In ordinul său de oprelişte ministrului îi place să ne confunde cu reuniunile. Dar partidul nostru naţional nu este o reuniune, el este însuş poporul român, şi existenţa unui popor nu se poate desfiinţà prin nici un fel de ordin ministerial. Şi chiar dacă în înţelesul ordinului ministerial dela 1875, la care se provoacă ministrul de interne actual, ne-am apucà să ne organizăm ca reuniune politică, partidul naţional român n'ar mai puteà funcţionà ca atare, pentruca acea ordinaţiune ministerială nu iartă înfiinţarea de reuniuni politice cu caracter naţional. Se zice anume: «Nemzetiségi egylet csak mint irodalmi és közmüvelődési egylet alakulhat». Pe româneşte: «Reuniune naţională numai ca reuniune literară şi de cultură se poate înfiinţà». Se mai zice: «A «nemzeti» czim használata egyleteknek nem engedtetik meg». Sau: «Titlul de «naţional» reuniunilor nu se permite». Cu alte cuvinte, se opreşte în general întrebuinţarea titlului «naţional» oricărei reuniuni.

Să zicem însă, că ne-am constituì în reuniune, pe baza statutelor aprobate de guvern. Dar atunci partidul naţional nu numai că s'ar anihilà, ci s'ar înjugà la carul guvernului, punându-se la discreţiunea lui nemărginită, căci în punctul IX din apendicele amintitei ordinaţiuni se spune anume: «Dacă cutare «reuniune» nu s'ar mărginì la scopul şi sfera de activitate normată în statute, şi prin continuarea activităţii sale s'ar periclità interesele statului, se va suspendà şi disolvà fără amânare de către guvern», ceeace faţă de noi n'ar întârzià guvernul să facă, deoarece îndată ce nu-i convine politica noastră, ar declara-o de periculoasă intereselor statului, mai ales că toate guvernele au tendinţa de a se identificà cu interesele statului.

Dacă aşa stă chestia, şi nu e altfel, evident e, că şi acest ordin ministerial e una din excepţionalele măsuri întrebuinţate spre a scoate din cadrul legii pe Români. Avem în Ardeal lege electorală excepţională, avem patenta împărătească dela 1852.

De ce nu s'ar reglementà în chip excepţional şi existenţa noastră ca popor?

Când în chip atât de vădit s'a ocolit constituţia, când dispoziţiunile legii s'au intervertit cu atâta lipsă de sfiala, cine oare dintre noi nu se convinge, că stăm în faţa unui act, nu arbitrar numai, dar care în primul rând ţinteşte la desfiinţarea partidului naţional român? Şi cine dintre noi nu s'a cutremurat oare gândindu-se, că am puteà fi destul de slabi a lăsà sa ni se spargă şi împrăştie rândurile?

Dacă îngrijoraţi suntem, e peste putinţă să nu ne gândim, că precum în activitatea noastră de organizare ca partid, programul naţional a fost stindardul mare şi iubit ce a strâns pe toţi Românii la un loc, aşa şi în actuala luptă de apărare tot numai programul dela 1881 ne poate fi mântuirea.

Atunci am formulat revendicări. Azi, sfinţit fiind drapelul nostru printr'o strădanie de ani mulţi şi jertfe date cu profusiune, cu atât mai mult trebuie să-l ţinem sus, cu cât în cutele sale s'ascund dorinţe ce încălzesc inimile tuturor Românilor, credinţe, cari au ajuns pentru întreg poporul nostru o religie sfântă.

Ne vom grupà atât mai strânşi în jurul programului naţional, cu cât protivnicii noştri politici, mai ales în timpul din urmă, l-au pus în discuţie. Este o utopie, au zis ei, ceeace Românii şi-au înscris şi menţin în programul lor. Istoria ne învaţă însă, că cele mai frumoase tendinţe ale popoarelor, numite la început utopii, profesate fiind în chip sincer şi fără şovăire, au ajuns să fie, nu numai realizate, dar chiar şi mântuitoare popoarelor. Cu cât mai ales vom menţineà deci noi întreg şi nealterat programul naţional, al cărui fiecare punct răspunde unei necesităţi, nu naţionale numai, dar simţite adânc în vieaţa statului, al cărui cel mai combătut punct se întemeiază pe un trecut istoric recent!...

Cum? Când din sânul rasei dominante se ridică o voce, care n'are nici măcar calitatea de a fi a unui cetăţean al statului, şi în mijlocul ovaţiunilor nesfârşite cere schimbarea radicală a constituţiunii, noi, un popor întreg, am puteà oare să slăbim în a susţineà un program, ale cărui principii i s'au prefăcut în sânge naţiunii noastre, un program, care parte cere reîntrarea în legalitate a stăpânirii, parte solicită legi ce au mai fost, şi au fost spre mulţumirea şi pacea întregului acestui colţ

de ţeară?!... Evident, că nu. Tot atât de puţin am puteà să ne departăm de cei carĭ în ultimii ani au condus partidul naţional.

Plini de abnegaţiune şi devotament, ei nu s'au uitat că o să cadă răniţi, ci când lupta a fost mai înverşunată, când a stà în şiruri însemnà a te expune celor mai crude lovituri ale adversarilor, ei au rămas neclintiţi, şi nici când au fost copleşiţi de forţă, ei arma nu înaintea adversarilor au depus-o, ci armă şi drapel tovarăşilor buni şi credincioşi au încredinţat. Lupta, în care ei au căzut, constitue însă cea mai strălucită pagină a luptelor noastre naţionale.

Procesul Memorandului rămâne celebru, nu prin faptul, că într'ânsul a trecut la nemurire o bună parte din ce poporul român are maĭ distins, dar el a servit ca prilej, ca poporul nostru să se manifesteze cu o tărie şi o conştiinţă, cum istoria nu mai povesteşte în tot decursul veacurilor.

D-Voastră toţi, şi mulţi încă a-ţi fost atunci la Cluj, tuturora fiori v'au fulgerat întreaga fiinţă. Nici unul dintre noi n'ar şti însă nici până azĭ să-şi dea samă, oare ce a fost mai mare: mâhnirea, că au văzut legile supuse oarbelor patimi omeneşti, — căci o prigonire politică se săvârşià prin darea în judecată a membrilor comitetului naţional — ori bucuria, că vedeà forţa poporului român manifestându-se cu neîntrecută însufleţire?

Dacă uimiţi am rămas şi adânc impresionaţi de zilele istorice dela Cluj, nu mai puţin îndureraţi a trebuit să constatam, că într'un stat zis constituţional se trage la judecată un popor întreg, pentrucă membrii comitetului naţional reprezentau voinţa alegătorilor români din Ungaria şi Transilvania, prin subşternerea şi răspândirea Memorandului ei îndepliniseră voinţa nestrămutată a alegătorilor români, ai căror delegaţi în conferinţa naţională dela 23 Iulie 1893 s'au şi identificat cu tot ce comitetul a săvârşit.

Ştim cu toţii violenţele ce s'au comis cu ocazia acelui proces, cum începând cu plebea de pe stradă şi terminând cu jandarmii, cari au fost introduşi chiar şi în sala de pertractarè, s'a căutat ca românimea să fie intimidată.

Au urmat osânde grele. Nu discutăm aci, dacă a fost politic ori etic faptul, că s'au dat acele osânde. Pentru noi şi pentru posteritate trebuie să constatăm însă, că Românii nu s'au înfricat nici chiar după atât de nemiloase lovituri. Dimpotrivă, s'au îndârjit, faţă de condamnaţi iubirea lor a crescut, pentrucă

noi toţi am considerat pe cei loviţi ca suferind pentru a naţiunii cauză, şi nemernici am fi când fruntaşii primind răni, cei cari îi urmăm, nu le-am acordà întregul nostru devotament, nu i-am acoperì cu trupurile noastre.

Tot atât de adevărat este, că Românii pretutindeni au considerat osânda dela Cluj îndreptată, nu numai contra celor puşi pe banca acuzaţilor, dar contra tuturor membrilor devotaţi ai partidului naţional. Cât de mult solidaritatea a crescut şi s'a manifestat cu acest prilej, cât de tare poporul întreg a ţinut să arete iubirea şi consideraţiunea sa pentru cei luaţi la goană, sa poate dovedì *mai* ales prin faptul, că azi-vară, când autorul ordinului ce ne preocupă a călătorit prin Ardeal, Românii în mod eclatant şi de ministru tare simţit s'au ferit a dà faţă cu el.

Trebuie să mai constatăm la acest loc, că procesul Memorandului a fost numai începutul înfricărilor, că dela proces încoaci s'a inaugurat un sistem de terorizare cum nu s'a mai pomenit în state constituţionale. N'a fost destul, că agenţii siguranţei publice au împiedecat mii de cetăţeni români să asiste ca simpli spectatori la proces, dar dejà a doua zi după proces membrii comitetului naţional au mers spre casă între baionetele jandarmilor, cari au înţesat toate gările.

La sate s'a început o goană sălbatică contra tuturor celorce au fost la Cluj. Notari, juzi şi alţi slujbaşi comunali, au fost pur şi simplu destituiţi şi amendaţi de solgăbirae, calificându-se ca tradare de patrie adesiunea lor cătră luptătorii cauzei române. Perchiziţiunile domiciliare se făceau cu sutele şi cu un aparat de par'că în adevăr s'ar fi descoperit vre-o conspiraţie, par'că am fi trăit în plin regim de teroare. Jandarmii au pătruns noaptea în casele pacinicilor Români, răscolind totul, fără a păstrà fie măcar şi numai cele mai elementare forme de legi, ci trecând peste consideraţiunile umanitare, dela cari încolo începe brutalitatea. Agenţii siguranţii publice au mers până acolo, că din simplă bănuială, un venerabil preot român a fost dus drum lung şi obositor între baionete, l-au maltratat ca pe un ucigaş, ceeace silite s'au văzut sa constate chiar şi autorităţile superioare. Nu s'a cruţat nici altarul sfânt, ci jandarmii au pătruns chiar şi în locaşul dumnezeesc, nelăsând pe Români în pace nici chiar să-şi înalţe ruga fierbinte cătră cer. Subofiţerii de jandarmi s'au pus să controleze pe preoţi şi în biserici, au oprit adunări învăţatoreşti şi preoţeşti. Peste tot, drepturi în-

scrise nouă în constituţia statului au fost ignorate, călcate în picioare, cu un cinism revoltător.

Iar ca în adevăr să se dee aspectul de domnie trista cu baioneta, s'a adus asupra capului nostru miliţie, fară ca prin o singură abatere dela lege din partea noastră să se poata justificà acele măsuri. E ne mai pomenită apoi goana ce se pornise contra tinerimii noastre universitare. Patruzeci şi trei dintre cei mai de valoare studenţi universitari erau cât pe acì să facă cunoştinţă cu temniţa, numai pentrucă cu prilejul procesului din Cluj ei au arătat, că nu vor să se deslipească de tulpină, de părinţii şi de fraţii lor, ci în chip laudabil au ţinut să demonstreze, că naţiunea noastră are viitor frumos, căci îi avem pe ei, fala şi comoara noastră.

Ce să mai zicem apoi de faptul, că chiar ţărance au fost prigonite, pentrucă ele au purtat brâu tricolor şi au cântat doine româneşti, că în multe locuri s'au oprit horele (jocurile) şi orice petrecere naţională, pentrucă având conştienţa certată, cei dela stăpânire în toate vedeau conspiraţie, în toate tradare de patrie şi agitaţiune perversă.

Într'astea curtea cu juraţi dela Cluj urmà a dà aproape pe fiecare săptămână câte un spectacol, câte un verdict, unul mai aspru decât celalalt, aşà, că afară de osândiţii în procesul Memorandului au intrat în temniţă încă alţi 30 de Români. Sunt nenumărate apoi condamnările făcute pe la judecătoriile cercuale, dar mai ales pedepsele date pe cale administrativă, căci lucru unic în felul său, la noi administraţia are şi latitudinea de a ne împovără în anumite cazuri cu amende grele, şi chiar cu temniţă ordinară.

Nimic n'a produs însă furtună şi indignare, ca arestarea bruscă a membrilor comitetului naţional. Şeful, care a încărunţit în luptă onorabilă şi leală, el, stejar falnic al unui popor plin de vieaţă, a fost ridicat brutal şi pornit spre temniţă, ca un făcător de rele.

Preotul, care abià eşise din temniţă, abià că a avut timp să îngenuncheze la altarul dumnezeesc, deasemeni a fost ridicat dintre sătenii, cari îl încunjurau cu o sfântă adorare. Azi zace zăvorit, pentru ani mulţi, în singurătatea ucizătoare a temniţei. Tot aşà s'a întâmplat şi cu ceialalţi bărbaţi vrednici şi luptători neînfrânţi ai noştri, cu toate că legea spune lămurit, că numai făcătorii de rele, cari se împotrivesc, sunt de tratat astfel. Liniştea

şi pacea a zeci de familii a fost nimicită şi azi nu ştim cine suferă mai mult, cei închişi în temniţă, ori exilatele de prin jurul zidurilor, cu atâta blăstam încărcate? Nu ştim pe cine sa deplângem mai tare, pe părinţii răpiţi din sinul familiei lor iubite, ori copiii nevinovaţi, cari cresc în umbra şi tristeţa temniţelor?

Amăreala noastră se consideră cu atât mai ales, cu cât iubiţii noştri întemniţaţi, spre eterna ruşine a veacului, chiar în temniţă sunt supuşi unui regim special, aspru şi crud. Dar prigonirile nu s'au mărginit numai pe aceste căi. Nu. Anul acesta rămâne însemnat mai ales prin faptul, că chiar legislatorii patriei par a-şi fi propus ca scop crearea unor legi fatale, atât pentru morala creştinească, cât şi pentru vieaţa intimă a naţionalităţilor. Prin votarea proiectelor de legi religionare s'a încercat un atentat la autonomia noastră şcolară şi bisericească, s'a aruncat între cetăţeni sămânţa răului şi a negrului păcat, căci ce poate fi mai îngrozitor pentru o societate, decât dacă i-se slabeşte simţul moral, i se nesocoteşte religia, i-se destramă credinţa, ce veacuri dearândul a menţinut ordinea în stat şi iubirea între concetaţeni?!

Ce să mai zicem apoi de legea colonizărilor, contra careia protestaserăm cu toţii, socotindu-o făcută anume pentru a slabì elementul român, pentru a produce frământări în populaţia rurală, frământări, cari numai spre înflorirea patriei nu pot fi.

Cu cât prigonirile se inteţiau, cu cât nedreptăţile se îngrămădeau, cu atât mai mult întreaga suflare românească îşi îndreptà cugetul spre aliaţii noştri Slovaci şi Sârbi, cari azi nu ne sunt numai concetăţeni, nu ne sunt numai aliaţi, dar ne sunt fraţi. Ne-au înfrăţit durerile comune, în cari ne sbatem, ne unesc aspiraţiunile mari, cari încălzesc inimile şi ale unora şi ale altora. Pentrucă Români, Sârbi şi Slovaci, deopotrivă îndurăm nedreptăţile aceluiaşi regim nefast, şi iarăşi cu toţii suntem dornici de libertăţile cetăţeneşti, de tigna şi mulţumirea vieţii omeneşti.

In măsură ce trece vremea ne convingem şi noi, că naţionalitaţile năpăstuite tot mai mult suntem avizate una la alta, că numai din lupta noastră comună poate izvorî fericirea obştească şi pacea pentru toţi cetaţenii patriei comune. Şi dacă avem de adus laude bărbaţilor meritoşi, cari au iniţiat apropierea între cele trei naţiuni, tot aşa nu putem în destul urgentà convocarea unui congres al naţionalităţilor, ca astfel şi de formă

să se dee o strălucită dovadă, să se pecetluească aşazicând frăţia sinceră, ce uneşte azi pe Sârbi, pe Slovaci şi pe Români.

Numai prin puteri unite vom puteà ajunge, ca în patrie dreptatea, iar nu bunul plac să domnească. Numai prin astfel de solidaritate detentorii puterii publice vor fi readuşi la adevărata lor valoare. Suntem datori să lucrăm în aceasta direcţie, nu pentru cauza naţională numai, dar în interesul cel bine înţeles al patriei. Pentrucă nu poate fi indiferent, ci din contră, e de mare însemnătate pentru progresarea statului, dacă majoritatea cetăţenilor sunt mulţămiţi şi lucrează cu râvnă pe toate terenele, şi dacă nu sunt siliţi să-şi mistue forţele într'o muncă sterilă contra apăsătorilor, cari din orgoliu naţional s'au înstăpânit asupra noastră, a naţionalităţilor nemaghiare. Dacă am fost însă supuşi multor lovituri şi dureri, nu este mai puţin adevărat, că mare mângăiere a trebuit să simţim cu toţii văzând, că tribunalul lumii civilizate a osândit pe apăsătorii noştri pentru toate nedreptăţile lor, iar pe noi ne-a luat sub scutul sau generos. Foi mari din Europa întreagă, bărbaţi de stat şi literaţi, cari fac podoabă acestui secol, au scris favorabil pentru noi. Astfel cauza română a ajuns a fi discutată şi apreciată în cercuri tot mai largi. De luni de zile chestia română se discută în presa europeană, şi cu toate opintirile guvernului de a seduce pe deoparte opinia publică, ear pe de altă parte de a ne ademenì prietenii, cauza noastră este azi obiect de discuţiune până şi în cercurile diplomatice. Ea a fost discutată în parlament şi chiar cel mai înalt areopag al politicei monarhiei noastre silit s'a simţit ca zile dearândul să o discute.

Mult sprijin moral ne-au dat îndeosebi fraţii noştri latini. Monumentala operă «Vocile latine» sunt o clasică mărturie, că în toţi urmaşii marilor coloni romani viează încă puterea ce i-a ajutat pe strămoşii noştri să fie mari: iubirea, alipirea fratelui către frate. Francezi, Spanioli, Portugezi şi Italieni au grăbit să trimită fraţilor lor din Carpaţi cuvinte dulcĭ, cuvinte de mângăiere, şi mai ales cuvinte de încurajare, sub ale căror impresii par'că ne înălţăm, iar pe adversarii noştri i-au zăpăcit.

Dacă fericiţi ne-am simţit putând să înregistrăm adesiunea fraţilor noştri latini din depărtări, cu atât mai ales inimile noastre au tresăltat auzind vocea de încurajare a fraţilor noştri de peste Carpaţi, cari cu atâta iubire sprijinesc cauza noastră. Dela un capăt la altul, regatul român s'a sculat în picioare. A protestat

cu tărie când asupra noastră se porniau cete cu gând sa ne frângă. Au dat, prin atâtea adunări, iubirii lor pentru noi o forma, pe cât de maiestoasă, pe atât de impunătoare.

Asupra acestor chestiuni şi-a ţinut de datorie comisia adunarii de azi să vă atraga atenţia, fraţilor Români. Acestea ni s'au părut momentele mai însemnate petrecute în anul trecut. D-Voastra, alegătorii de frunte, sunteţi forul cel mare, căruia îi incumbă dreptul şi datoria să chibzuiţi asupra celor petrecute şi cu bărbăţie toţi să vă spuneţi cuvântul.

Veţi auzì din graiul dlui P. Truţia cele opt puncte, în cari comisiunea D-Voastră a formulat proiectul de resoluţiune. Şi dacă vi se vor păreà, că ele corăspund situaţiei politice a noastre, dacă veţi simţì, că comisia D-Voastre a pătruns în sufletul şi mintea D-Voastre, a înţeles aspiraţiunile ce încălzesc mult încercatul nostru popor, le veţi primì şi le veţi proclamà de ale D-Voastre.

Veţi cerne prin mintea D-Voastre luminată, veţi curaţì prin inima D-Voastre plină de a poporului iubire, tot ce de interes vi se va păreà pentru mersul înainte al cauzei naţionale.

Comisia să mângăie, că a lucrat după cea mai bună a sa chibzuire şi în fraţască armonie, ce totdeauna a caracterizat pe Români în momentele grele ale vieţii lor naţionale. Dacă cu aceeaşi dragoste veţi primì şi D-Voastră rezultatul deliberărilor noastre, un bun lucru vom fi făcut. Aşa să ne ajute Dumnezeu!»*)

Interpelare în chestia adunării dela Sibiiu.

La trei zile după ţinerea adunării poporale române din Sibiiu, deputatul independist *Pázmándy Dénes* s'a ţinut îndemnat să adreseze ministrului de interne o interpelare, în şedinţa din 1 Decemvrie 1894 a dietei, rostind vorbirea următoare:

«Onorată dietă! Cer iertare dela onorata casă, că abià la câteva zile după cele spuse aici, — cu ocaziunea pertractarii budgetului ministeriului de interne, — sunt silit a obosì de nou atenţia onoratei case cu chestia de naţionalitate. Dar împrejurările sunt de aşa, onorată casă, încât e cu neputinţa să nu înşir faptele, cari numai în zilele trecute au dat dovadă, că naţionalităţile noastre, cel puţin una din ele, cea română, peste tot nu

*) Din «*Telegraful Român*», anul 1894, numărul 125-126.

vrea linişte, pace, între poporaţiune, ci neîntrerupt şi în măsură protenţată provoacă agitaţie.

Cel mai nou fapt, onorată casă, e acela, că în 28 luna trecuta s'a ţinut în Sibiiu adunare naţională română, în care ne-am întâlnit cu izbucniri de ale spiritului duşmănos Maghiarilor. Ba ce e mai mult, am văzut faptul pipăibil, că se intenţionează o acţiune în stil mai mare, de o, nu începere, pentrucă de mult s'a început, ci de o continuare a luptei în contra patriei şi a naţiunei maghiare, o continuare făcută în măsură potenţată. In faţa acestor lucruri nu putem închide ochii şi e necesar să se deştepte atenţiunea, nu numai a onoratei case, ci şi a guvernului, în măsură potenţată. Pentrucă, onorată casă, ce s'a întâmplat la Sibiiu în 28 luna trecută? S'au întrunit cam o miie de cetăţeni de naţionalitate română (de fapt erau 3—4000!) din toate comitatele, oraşele, comunele locuite de Români, fiind grupaţi acolo după comitate şi oraşe, şi prefăcându-se în adunare naţională română, în ansamblu naţional, au adus hotărîri, şi încă de acelea, cari în fiecare punct al lor nu sunt alta în anumite privinţe, decât mânuşi aruncate naţiunei maghiare. (Aşa e!). Nu vreau să înşir în mod amănunţit hotărîrile acestea, ci numai asupra unora din ele atrag atenţiunea onoratului guvern şi a onoratei case. In cea dintâi se spune, că naţiunea română, în conştienţa drepturilor sale neatacabile politice şi naţionale, respinge presupunerea, că ea s'ar plecà şi ar face pendentă existenţa ei şi activitatea ei politică dela hotărîrea guvernului! Asta e adevărată declarare de războiu, (Polonyi Géza: Renitenţă!) respective renitenţă, pentrucă doară în stat constituţional faptele guvernului sunt efluxe de ale legislaţiunei. Aceasta e deci o teorie de curată răsturnare, cu care declară, că ei nu se pleacă cu privire la drepturile lor politice, la activitatea, la tendinţele lor, nici în faţa guvernului, nici în faţa constituţiei, nici în faţa legii!

In punctul al doilea se spune, că pentru realizarea programului, compus în 12 Maiu 1881 în Sibiiu, partidul naţional român se luptă şi în viitor pe toate căile şi cu toate mijloacele. Aici se accentuiază de nou, că în executarea planurilor lor peste tot nu se lasă speriaţi de nimica, şi tot aşa mai departe. Mai vreau să scot la iveală încă punctul al şaselea, care formează unul din punctele acelui program. In acesta se spune, că se declară solidari cu toate naţionalităţile şi că pentru apărarea şi asigurarea chestiilor naţionaliste şi a drepturilor reciproce vor

convocà un congres naţionalist în Ungaria. Aşadară nu numai de naţionalitatea română, ci peste tot de toţi, de Sârbi, de Slovaci, şi mai ştiu eu de cine, ţin cont.

După acestea, în punctul opt se spune, că ei nu sunt iredentişti, unitatea statului nu o atacă. După cele premerse însă aceasta nu e decât frază cu care vreau să adoarmă pe aceia, cari în chestia aceasta poatecă şi ei mai bucuros ar adormì.

Decurgerea acestui congres, onorată casă, în sine luată a fost de caracterul cel mai ofenzător, pentrucă de câteori prezidiul, ori oratorii, au scos de pe buze şi numai numele Ungariei, ori al naţiunei maghiare, întreaga adunare, sau majoritatea ei, a strigat în cor, că sunt: «câni, mizerabili, tâlhari». Aşa a mers apoi ciasuri dearândul pertractarea, cu toate că autoritatea aveà acolo trei reprezentanţi.

Intreb acum, onorată casă, se poate închipuì un stat, dacă nu se află cumva în perfectă descompunere, în care e cu putinţă o astfel de insultare adusă suveranităţii statului, naţiunei, care formează statul, în auzul persoanelor comandate acolo din partea autorităţii, fără ca acestea, nu numai să fi disolvat şed nţa, ci să-şi fi ridicat şi cuvântul de protestare? Eu nu-mi pot închipuì, că s'ar puteà susţineà în mod durabil unitatea Ungariei, integritatea statului, cu fapte, decât poate numai cu fraze, dacă permitem să se ţină astfel de adunări. (Aşa e!) Şi organele autorităţii cari erau? Acolo a fost ca organ trimis din partea autorităţii primarul substitut al oraşului Sibiiu, Drottleff, care e totodată şi editorul foii «S. D. Tageblatt», şi care preamăreşte totdeauna pe Români în foaia sa, dă mâna cu ei, şi a laudat în foaia sa şi după adunare pe Români pentru aceasta adunare. A încredinţà o astfel de persoană cu apărarea intereselor de stat şi naţionale e atâta, cât a încredinţà capra cu apărarea verzei.

Eu văd în întreaga acţiune ce se desvoaltă munca unui sistem tendenţios. Am avut onoarea a spune zilele trecute, că multele mele informaţiuni, precum şi scrutările mele personale, m'au făcut să văd o mare conspiraţie internaţională în întreaga mişcare valahă. In Valahia se înfiinţează o ligă care dupăcum recunoaşte singură, are peste două sute de mii de membri, cari plătesc un franc la lună, astfel, că e vorba de o sumă de peste două milioane, pusă la dispoziţia ligei. Recunosc ei singuri, că asupra Basarabiei, unde mai sunt Valahi, asupra părţii româneşti

a Sârbiei, asupra districtului Negothin, nu-şi extind activitatea, fiindcă acì, amăsurat afirmării lor, e stânsă naţionalitatea valahă, iar asupra Bucovinei numai în măsură mică, ci Ungaria e terenul asupra căruia îşi extind, în urma împrejurărilor foarte favorabile, întreaga lor activitate, capitalul lor spiritual şi bănesc. Nu-i intimidează nici un astfel de proces, cum a fost al memorandului, şi nu au pace, pentrucă au nevoie să manifeste în faţa Europei, că nu numai există o chestie de naţionalitate, ci ea are necesitate şi de o organizare, ca să fie cine să impună străinătăţii, deci de conducători, de comitete.

Stimatul guvern a disolvat acum comitetul oficios. Ce au făcut domnii aceştia şi de ce a fost nevoie de convocarea adunării? De aceea, ca să creeze mandatari! Au ales cincizeci de persoane, ca membri într'un comitet, într'o comisiune secretă, care conduce afacerile şi comunică cu străinătatea. E trecut ca punct între hotărîri, că se susţine comunicarea cu streinătatea. Comitetul acesta va conduce întregul iredentism, pe când membrii comitetului aparent vor spune, că ei sunt oameni constituţionali şi luptă cu mijloace permise. Cu un cuvânt, vor continuà cu politica de adormire, pe când ceialalţi pun mâna pe întreaga acţiune şi se pun in fruntea unor organizări atât de mari, încât ea, în timpuri mai critice, poate să fie fatală pentru noi.

In faţa acestor evenimente aşa cred, că acum se poate recurge la mijloace mai energice. Stimatul domn ministru de interne a răspuns cu energie deputatului Şerban; dar la câteva zile, când s'a ţinut adunarea, am văzut numai decât, că întreaga energie a guvernului maghiar se află depusă numai în vorbe, cărora nu urmează faptele. Lucrul acesta e cel mai periculos, onorată casă. Pentrucă aici în parlament necontenit vorbim despre aceea, că înfrânăm iredentismul valah, că suntem stăpâni pe situaţiune, iar faptele dovedesc, că nu facem nimica, ci dăm curs liber întregei acţiuni, ceeace arată, că ori nu vrem, ori nu ştim să păşim în mod activ în contra lor.

Eu nu cred, că statul maghiar n'ar ştì să facă ceva. Am cu mult mai mare respect faţă de puterea statului maghiar, cu mult mai bine cunosc mijloacele sale auxiliare, decât să nu ştiu, că *am puteà* face ceva; şi astfel trebuie să cred, că stimatul guvern nu vreà, ori nu cutează să facă nimica. Cu un cuvânt, trebuie că e ceva în intenţiunea guvernului, alta nu pot să-mi gândesc, pentrucă aflu de imposibil, ca guvernul să nu fie pă-

truns de primejdia ascunsă în chestia aceasta şi să nu vadă, că zi de zi tot mai mare rezoluţiune, tot mai mare determinare ni se arată din partea aţâţătorilor naţionalişti, şi răspunsul e, că peste tot nu se face nimica pentru apărarea autorităţii statului.

Nu ştiu, care e intenţiunea stimatului guvern, dar despre aceea pot să asigur onorata casă şi stimatul guvern, că aşa, cum e acum, cu mijloacele de acuma, nu vom puteà apăr̀à chestia mai departe. Ba merg chiar mai departe şi spun, că pierdem în faţa Europei încrederea în fiinţa noastră de stat şi în naţionalitatea noastră, ne compromitem! Şi lucrul acesta îl ţin de extrem de periculos, pentrucă dacă am pierdut odată creditul naţional, e foarte greu a-l redobândì de nou. De altă parte earăşi toţi aceia, cari au muncit cu zel în chestia aceasta, oamenii aceia însufleţiţi din comitate şi apoi aici aceia, cari în presa din capitală, ba şi în faţa opiniei publice, au apărat ideea de stat maghiar, în cele din urmă vor trebuì să despereze şi văzând, că activitatea lor nu duce la scop, că ei totdeauna sunt numai atăcaţi, făptuirile lor nu află absolut nici un răsunet la guvern, vor sistà lupta, şi între ei se va aflà chiar şi neînsemnata mea persoană. Pentrucă va fi cu neputinţă purtarea luptei în Europa în contra acestui curent, şi de fapt va succede aceeace are de scop întreagă acţiunea valahă, prefacerea chestiei în o chestie europeană, care apoi are să fie rezolvată prin areopagul Europei, nu zic că astăzi, ci în viitor. Pentrucă ştim, că politica se schimbă, şi cu ocaziunea unui vânt prielnic de fapt va devenì chestie europeană această chestie, acum internă. Ba primejdia aceasta eu nu numai că o văd în viitor, ci spun, că e deja aici, iar mult stimatului guvern îi spun cu veneraţiune: până aici, mai departe nu! Dacă şi pe mai departe tolerează guvernul lucrul acesta şi şi mai departe va luptà fără mijloace ori cu mijloace paliative, pot să-l asigur, că convingerea mea e, cumcă curentul naţionalist ne va mătură!

Condus de aceste îngrijiri patriotice, nu numai în numele meu, ci cred că în numele numeroşilor condeputaţi, ba a multora chiar din ţară îmi exprim îngrijorările, când adresez interpelare stimatului guvern, la care rog guvernul să-mi răspundă cât mai curând. Interpelarea sună astfel:

1. Are cunoştinţă domnul ministru de interne despre adunarea alegătorilor români ţinută în 28 l. tr. în Sibiiu şi despre hotăîrrile votate acolo?

2. Are cunoştinţă domnul ministru de interne, că în înţelesul punctului 6 din hotărîri se intenţionează convocarea unui congres al tuturor naţionalităţilor locuitoare în ţară?

3. Are cunoştinţă domnul ministru de interne, că s'a ales, pentru reprezentarea aşanumitelor interese române, un comitet secret în Sibiiu, care îşi are de specială misiune instruarea şi hotărîrea legăturilor dintre valahimea din Ungaria şi străinătatea?

4. Faţă cu toate aceste fapte, care e părerea stimatului domn ministru de interne, respective, ce intenţionează a face, ca în sfârşit liniştea şi pacea cetăţenilor maghiari să fie scutită de agitaţiuni naţionaliste?» *)

Ministrul de interne Hieronymi Károly a răspuns la interpelare numai decât următoarele:

«Onorată dietă! Binevoiţi a-mi permite să spun câteva cuvinte în urma interpelării domnului deputat Pázmándy. Răspuns meritorial nu pot da acuma la interpelare, pentrucă despre faptele pe cari le-a amintit domnul deputat interpelant am cunoştinţă şi eu, ce e drept, din ziare, dar ştire oficioasă nu am, pentrucă cu toate că înainte de ţinerea adunării am luat dispoziţiuni să mi-se facă în scris raport amănunţit despre decurgerea ei, până acuma raportul nu mi-a sosit. (Thaly Kálmán: Lucrurile din Dobriţin le-aţi auzit mai curând!) Scuzaţi, dar azi e prima zi a lunei Decemvrie şi adunarea s'a ţinut în 28 Noemvrie! Eu nu sunt de vină, că încă nu am primit raportul. Repet deci, că răspuns meritorial nu pot să dau la interpelare. pentrucă numai din ziare cunosc faptele, iar raportul în scris, care e anunţat, încă nu a sosit. Declar însă, onorată casă, că întrucât organele cari din ordinul meu au fost prezente la adunarea aceea, şi cari aveau instrucţie severă cu privire la atitudinea lor, nu s'ar fi ţinut de aceste instrucţii şi în privinţa aceasta nu şi-ar fi făcut datorinţa, am să procedez în contra lor cu toată asprimea. (O voce: Am auzit-o asta de mai multeori!) Veţi vedeà! De altcum, onorată casă, dl deputat interpelant a dificultat, că la adunare a fost prezent primarul Sibiiului. Eu nu dispun de alt organ în Sibiiu. (Voci! Trebuià trimis cineva din centru!) De regulă căpitanul de poliţie e de faţă la adunări poporale, iar în cazul de faţă a fost prezent un funcţionar de rang mai înalt.

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XXI, pag. 139.

Ce se atinge de aceea, că guvernul e energic numai în cuvinte, iar în fapte nu, aşa ceva despre acest guvern nu se poate afirmà de loc, pentrucă pe ceice au greşit în contra legii i-a dat în judecată, comitetul din Sibiiu, care decenii dearândul a funcţionat neconturbat, l-am desfiinţat, şi am luat pretutindenea dispoziţiile necesare, pe unde după părerea domnului deputat siguranţa şi liniştea publică a fost periclitată, astfel, că ea nu a fost nici unde conturbată. Astea nu erau numai vorbe, ci fapte. Pot asigurà onorata casă, că da, cu fapte voiu dovedì că împiedec tot ce e ilegal. Între aceste lucruri nu pot înşirà însă şi acela, că eu să opresc ţinerea unei adunări poporale, anunţată în regulă. Pentru aceea deci, că adunarea s'a ţinut, nime nu-mi poate face imputare. Dar dacă în adunarea aceasta s'au întâmplat făptuiri contrare legii, declar de nou, că în contra celorce au greşit, vătămând legea, voiu aplicà retorsiunea legală.

Domnul deputat a amintit, că vor convocà un congres al naţionalităţilor. Declar, că nu voiu permite convocarea lui, pentrucă nu cade în categoria adunărilor poporale. Mai mult de astădată nu pot să spun. Cum voiu primì la mână datele respective, voiu da răspunsul meritorial».*)

Acesta a fost însă şi răspunsul meritorial, dat la întortochierile şi invenţiile fantastice ale deputatului Pázmándy Denés din partea ministrului de interne Hieronymi Károly, pentrucă în curând guvernul a căzut şi nu a mai fost, nici îndreptăţit, nici dator să răspundă la interpelări.

Căderea guvernului.

Pe la finea anului 1894 guvernul prezidat de *Wekerle Sándor* a fost silit să-şi înainteze de nou demisiunea. Ea stăteà în legătură, cum se spuneà, cu legile bisericeşti, dar poate că şi cu chestia română, cu procesul Memorandului, care a provocat multă şi mare nemulţămire pretutindenea, chiar şi în străinătate. Ministrul-prezident Wekerle a anunţat dietei în şedinţa din 28 Decemvrie 1894 retragerea guvernului, cu următoarele cuvinte:

«Onorată casă! Fiindcă spre părerea noastră de rău, am ajuns la convingerea, că nu ne împărtăşim în general de în

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. XXI. pag. 141.

crederea preaînaltă a Coroanei în aşa măsură, cum ar fi de dorit pentru conducerea cu succes şi cu rezultat a afacerilor şi cum ar fi necesar îndeosebi între împrejurările actuale, am înaintat Maiestăţii Sale demisia noastră. (Aprobări în stânga). Maiestatea Sa a binevoit a primi demisia şi a ne încredinţà cu conducerea provizorie a resorturilor noastre, până la altă hotărîre. Am onoarea a anunţà aceasta onoratei case».*)

In şedinţa din 9 Ianuarie 1895 tot ministrul-prezident *Wekerle Sándor* a anunţat dietei următoarele:

«Onorată casă! In şedinţa ţinută în 28 Decemvrie anul trecut am avut onoarea a anunţà, că guvernul şi-a dat demisia. (Aprobări în stânga). Maiestatea Sa a primit-o (Aprobări) şi a încredinţat pe singuraticii ministri cu conducerea agendelor resorturilor lor. Fiindcă pertractările cu privire la formarea noului guvern încă nu sunt terminate, rog cu onoare stimata casă, să-şi amâne şedinţele până la formarea apropiată a noului guvern, încredinţând, respective invitând prezidiul, ca după constituirea noului guvern să convoace şedinţa».**)

Dieta decide în acest înţeles. In şedinţa din 19 Ianuarie 1895 s'a prezentat apoi în dietă noul guvern, prezidat de baronul *Bánffy Dezső*, până aci prezidentul camerei ungare.

Programul noului guvern.

Cu ocaziunea prezentării sale în faţa dietei noul guvern şi-a desfăşurat programul politic, prin rostul primministrului *Bánffy*, atingând în el pe scurt toate chestiile mai însemnate, aflătoare la ordinea zilei. In chestia de naţionalitate a spus următoarele: Nu vom permite să fie strânsă între bariere îngrijirea în prima linie a caracterului maghiar, pe care trebuie să-l aibă statul unitar maghiar, dar *vom luà în considerare şi pretensiunile juste pe cari le pot ridicà concetăţenii de limbă nemaghiară pe baza articolului de lege 44 dela 1868, fără restrângerea caracterului naţional unitar*». In chestiile bisericeşti a spus, că guvernul stă pe aceleaşi baze, ca guvernul celalalt, va căutà deci să execute legile dejà votate şi sanc-

*) Din *Ziàrul Dietei*» etc. vol. XXI. pag. 464.

**) Din *Ziarul Dietei*» etc. vol. XXI. pag. 474.

ționate și să se voteze legile încă nevotate din partea casei magnaților.

Asupra programului guvernului s'a născut discuție. Dupăce au vorbit șefii partidelor din dietă, a luat cuvântul deputatul român *Nicolau Șerban* și a spus următoarele:

«Onorată casă! In momentele acestea grele, când întregul interes și întreaga atențiune a casei e îndreptată spre acest parlament, fie-mi permis și mie să vorbesc câteva cuvinte la situațiune. Recunosc, onorată casă, că sunt pe deplin conștiu de greutatea poziției mele, când deoparte îmi ridic cuvântul după atâtea celebrități, iar de altă parte vreau să vorbesc despre lucruri, despre cari pretutindenea se vorbește, numai la locul cel mai competent, aici, în parlament, nu se vorbește de loc, ori foarte puțin.

Imi pare bine, că ceice au vorbit astăzi înaintea mea, mai ales însă domnul ministru-prezident, au atins și chestia de naționalitate, deși lucrul acesta foarte rar s'a întâmplat aici în parlament cu ocaziuni de asemenea natură. Eu, onorată casă, nu hesitez a declarà, că rezolvarea definitivă a chestiei de naționalitate e o condiție «sine qua non» pentru fiecare cabinet, și de aceea cu tot dreptul am așteptat și a așteptat țara întreagă, ca domnul ministru-prezident să vină cu un program determinat, iar nu să se ascundă în dosul unor prorocii de ale Pythiei, cu «ibis-redibis». Vorbirea domnului ministru-prezident mi-a revocat în memorie vorba lui Emil Castelar, că buzele nu pot propagà ca adevăr aceea ce e contrarul dela ce simțește inima. Dela rezolvarea chestiei de naționalitate depinde mărimea patriei în întregitatea ei și fericirea fiecărui cetățean singular!

Vreau numai pe scurt să vă întreb, e fericită oare familia despre care se crede, că cu toată lumea din afară trăiește în bunăînțelegere și pace, dar în casă, între membrii ei, domnește cea mai mare neînțelegere și dușmănie? Și pe scurt aceasta e icoana actuală a situației de astăzi din țară.

Sper, că e de prisos a mai spune, că urgentarea limpezirei chestiei de naționalitate m'a determinat pe mine să întru în parlament, abandonând pasivitatea, pentru naționalitatea mea astăzi un eflux al situației de nevoie; dar precum eu, așa și întreaga naționalitate, dăm exprimare dorinței sublime, ca să încete odată diferințele, cari există ca putere obositoare de atât de lungă vreme între noi și înaltul guvern al Maiestății Sale.

Acesta e singurul motiv, care m'a îndemnat să întru în parlamentul acesta, oricât de onorific ar fi de altcum lucrul acesta.

Stimatul condeputat conte Apponyi Albert, reflectând în şedinţa din 24 Noemvrie asupra vorbirii mele, a afirmat între aprobarile generale ale D-Voastre, că chestia de naţionalitate nu e a partidelor singuratice, ci e o chestie a parlamentului întreg. Iau cu plăcere cunoştinţa despre aceasta declaraţie, primită cu aprobare generală, şi eu din partea mea voiu năzuì din toate puterile, ca în direcţia aceasta sa se facă paşii necesari cât mai curând. Nu vreau să înşir acuma în mod taxativ acei anumiţi paşi de cari e neîncunjurată trebuinţa, şi trebuie făcuţi, atât din partea guvernului, cât şi din partea dietei, pentru limpezirea chestiei. Dupăce însă cei mai mulţi membri ai onoratei case sunt în chestia de naţionalitate politiceşte preocupaţi, exclusivişti şi egoişti, aflu necesar a declarà deocamdată următoarele:

Naţionalităţile din Ungaria, cari formează două terţialităţi din poporaţiune (Voci: Nu e adevărat.), sunt exchise în cea mai mare parte dela exerciarea drepturilor publice, iar dela exerciarea drepturilor lor naţionaliste, luate in sens mai strâns, sunt oprite cu desavârşire în modul cel mai evident. La exerciarea deplină a drepturilor acestora vreau ele să ajungă, pe acestea vreau şi au voit să le recucereasca cu mijloacele cele mai constituţionale, au deci aspiraţiuni, cari pot fi uşor realizate, pentruca numai între hotarele statului vreau să ajungă la ele. Declar deci sarbătoreşte, că toate părerile şi afirmarile contrare, colportate faţă cu aceste adevaruri, sunt tendenţioase şi de rea credinţă!

Deodată cu acestea aflu de necesar a declarà şi aceea, că naţionalitaţile peste tot, dar în special poporul român, precum în trecut, aşa şi acuma, ţinând la integritatea teritorială a statului, s'a purtat faţă de înaltul tron al Maiestăţii Sale totdeauna cu credinţă şi cu sinceră alipire. Recunosc şi cred, că şi domnii deputaţi vor consimţì cu mine, când afirm, că e destul de grea guvernarea şi într'un stat locuit de un popor cu o limbă, de o naţionalitate, cu atât mai grea într'o ţară poliglotă. Dar fiindcă soartea ne-a adus aşa împreună, aşa cred, domnilor, că cea mai mare datorinţa a noastră, ca adevăraţi fraţi este, a lucrà, ca statul nostru să fie ridicat cu puteri comune la nivel înalt, să-l întărim în glorie în măsura cea mai mare, căci aceasta este deoparte firma voinţa a Maiestaţii Sale, de altă parte dorinţa noastră comună şi interesul nostru de existenţă.

Ştiţi D-Voastră foarte bine, stimaţi domni deputaţi, ca cu ocaziunea adreselor înaintate tronului dupa diploma din Octomvrie 1860 şi patenta din Februarie 1861, în urma exprimării dorinţei exprese a Maiestăţii Sale s'a facut declaraţia, că liniştea comună şi fericirea patriei numai pe calea mulţamirii naţionalităţilor se poate asigurà. Ştiţi apoi bine şi aceea, că crearea dualismului la 1867, dar mai ales uniunea Ardealului, la 1868, a fost legată în modul cel mai strict de condiţiunea, că naţionalităţile vor fi impăcate în senzul cel mai ştrict al cuvântului, iar ca urmare a şi fost creata aşanumita lege de naţionalitate, art. 44 dela 1868, lege, a carei respectare astazi o promite guvernul, ca direcţie noua. Dar durere, din aceasta lege de mică şi dubioasă importanţă nu mai exista nici o jota, căci a fost abrogat tot din ea, parte prin ordinaţiuni ministeriale, parte astfel, că în mod intenţionat i-a fost detrasa aproape cu desăvârşire posibilitatea executarii. Bine zice Laveleye: «Inzadar e garantată libertatea în cuvinte bombastice. Cine ia garanţă pentru garanţie?» Aşa zice Laveleye. Eu însa, şi aşa cred că şi D-Voastră, cu mine împreună, ţineţi despre sfinţenia legilor aduse, că respectarea lor e garantată prin cuvântul regelui şi onoarea parlamentului. Iar daca vreun guvern şi-ar uità cândva de aceasta, dieta, ca sentinela a legilor, e datoare sa-i revoace în memorie datorinţa şi sa-l constrângă sa şi-o împlinească, pentrucă a se jucà numai cu onoarea factorilor legiuitori, nu numai că e pacat, dar constitue şi o primejdie mare, pentrucă, întocmai ca în cazul de faţă, cea mai mare parte a cetaţenilor ţarii pierde încrederea în onestitatea legislaţiunei. Eu cred, şi mai că a-şi puteà cu siguranţa afirmà, ca motivele crizei, pe cari nici fostul, nici actualul ministru-prezident, nu a voit cu nici un preţ sa ni-le spuna, sunt de cautat, cel puţin cel mai însemnat din ele, în politica nefericită de naţionalitate. Şi acesta e motivul, ca domnul ministru-prezident nu a putut primì portofoliul internelor.

Dacă aş şti, ca nu obosesc onorata casa, aş înşirà punct de punct, caz de caz, cum naţionalităţile, şi în special noi, Românii, în ce numar mic şi disparent suntem reprezentaţi în oficiile publice, cum ne sunt închise toate drumurile, cari duc la desvoltarea limbei şi a culturei noastre generale, cum pribegeşte şi trebuie sa emigreze tinera noastra generaţiune, care a terminat şcoalele medii şi eventual universitatea, în ţari streine,

mai ales în vecina Românie, pentru a-şi puteà câştigà pânea cea de toate zilele. Hinc illae lacrimae! Îndreptăţirea luptei noastre de acum e deci aceea, că naţionalităţile, şi mai ales poporul român, e convins mai presus de toate, că ţara aceasta şi după multe mii de ani va fi locuită tot de aceleaşi popoare, cari o locuesc astăzi.

Poporul român e destul de oţălit, ca să se poată opune tuturor tendinţelor guvernelor de a-l desbrăcà de caracterul seu naţional. Iar dacă s'au dus Românii la Viena, la regele, (Voci: La împăratul!) da, la regele! Am avut onoarea a predà domnului deputat Bartha un memorand, care dovedià, că ei s'au adresat regelui! Zic deci, dacă poporul român s'a plâns în memorandul înaintat la 1892 Maiestăţii Sale, poate în faţa Europei întregi, prin aceasta a voit să arate şi să dovedească, cumcă sunt iluzorii toate opintirile, toată politica inaugurată de Ţisza Kálmán, care în cele din urmă l-a măturat şi pe el, şi care pas de pas a fost urmată şi de guvernele cari s'au succedat, căci ea nu a fost bună de alta, decât de a provocà cea mai urîtă ură de rasă între cetăţenii patriei noastre comune, lucru, care, cum se vede, a şi fost ajuns. A voit să arate, că în butul uniunei Ardealului, tot mai există în Ardeal legi, cari ne revoacă în memorie absolutismul atât de urgisit din partea D-Voastre. A voit apoi să arate, că sunt legi, aduse cu deplină cooperare a tuturor factorilor constituţionali, ca o dorinţă exprimată din partea Maiestăţii Sale, cum sunt de exemplu: legea de naţionalitate şi legea despre garantarea autonomiei bisericilor, şi a voit să întrebe cu supunere pe Maiestatea Sa, dacă are cunoştinţă, că din legea de naţionalitate înaltele guverne nu respectează nici o literă, şi că cu legile cari ne garantează bisericile şi şcoalele guvernele dispun prin ordonanţe după voia lor? Au voit sa se convingă Românii, dacă e compatibilă cu condiţiunile vieţii constituţionale nerespectarea legilor din partea guvernelor, ori chiar călcarea lor în picioare?

Las acum în judecata parlamentului chestia, şi întreb onorata dietă, pe baza cărei logici se face, că aceia, despre cari se spune, că au agitat în contra unor anumite legi, pentrucă ar vrea modificarea lor pe cale constituţională, sunt aruncaţi în temniţă, iar aceia, despre cari e dovedit în modul cel mai evident, că unele legi fundamentale ale constituţiei noastre, nu numai că nu le respectează şi nu le aplică, ci le calcă în picioare, sunt

aşezaţi în fotolii ministeriale de catifea? (Ilaritate în stânga). Sper, că nu trec peste hotarele bunei cuviinţe când afirm, ca e fără păreche iubirea de dreptate a guvernului, când astfel de persoane, cari pentru sistarea neînţelegerilor continue şi urîte au mers la Viena, la preaînaltul tron al Maiestaţii Sale, cu plângerile lor, le aruncă în temniţă fără nici un motiv adevarat, şi cu un nemărginit sânge rece îi lasa acolo cu anii! Întreb, pe ce baze? Pentruca au mers la Maiestatea Sa, la Viena?

Nu vreau să dovedesc acum, onorata casă, ca regele Ungariei e rege al Ungariei, nu numai la Viena, ci şi în Petersburg. Ci altfel voiu motivà acum lucrul. Ministrii D-Voastre în toate chestiile cari se refer la stat peregrineaza zi de zi la Viena. (O voce: E adevărat!) Acolo pun jurământul de fidelitate, acolo îşi înaintează demisia, ba domnul Lukács Béla, fost ministru de comunicaţiune, a pus juramântul în Ischl. (Mişcare). Dar asta ar mai merge. Insă şi când au pertractari cu ministrii austriaci, fac drumul în continuu la Viena. Spuneţi-mi, vă rog, de câteori aţi văzut D-Voastră venind ministrii austriaci oficios la Budapesta? (Adevărat, din stânga). Ori «si duo faciunt idem, non est idem?» Sau Ungaria, ca stat, nu e factor egal cu Austria? Dealtcum, dacă s'ar ivì posibilitatea, cam neverosimila, de a nu mai face miniştrii D-Voastre primblări la Viena, nici Românii nu vor mai merge acolo cu plângerile lor!

Dar domnilor, care e motivul, că Românii au fost siliţi sa meargă la regele cu plângerile lor? Durere, de o mie de ori durere, dar guvernele D-Voastre i-au silit la aceasta, prin comiţii supremi, cari tratau cu ei ca nişte paşale, căci au experiat, că pentru ei pretutindenea sunt urechi cari nu aud şi chiar şi pe poarta casei acesteia se potrivesc cuvintele lui Dante, scrise pe poarta iadului: «Lasciate ogni speranza, voi chi entrate . Ştergeţi deci aceasta inscripţie ominoasa, modificaţi legea electorală în direcţie liberală, renunţaţi dela presiuni şi dela coruptiuni şi fiţi convinşi, că Românii numai decât vor intrà aici, pentrucă ei niciodată nu au refuzat dreapta care li s'a întins.

Poporul român vrea sa dovedeasca în mod splendid prin lupta purtată în timpul din urma, care e fara pareche în istoria secolului acestuia, că în rasboiul de exterminare, purtat în contra naţionalităţilor de toate guvernele cari s'au succedat, ţara a pierdut mai mult. Poporul român nu cere graţie. E un popor de trei milioane, care dă patriei acesteia dare în bani şi

în sânge, şi-şi reclamă numai drepturile sale legale, iar D-Voastră sistaţi persecuţiunea şi întemniţarea, atunci când veţi fi convinşi din întreg sufletul, că aşà pretinde bunăstarea comună a patriei şi înainte de toate existenţa naţională a D-Voastre. Fiţi convinşi, că principiul «oderint dum metuant» la noi nu poate fi aplicat.

Mi-am ţinut de datorinţa, ca atunci, când luam aici în parlament în mod oficios cunoştinţă despre noua formare a actualului cabinet, sa atrag atenţiunea guvernului şi a parlamentului asupra acestei chestii de prima ordine, şi să vă rog, să puneţi laoparte dorinţele nerealizabile, aparţinătoare numai lumii utopice. Cu încredere comună, cu puteri comune să ne apucăm de pertractarea amănunţită a acestei chestii însemnate, pentrucă prin aplanarea chestiei de naţionalitate vom vedeà atinse: mărimea, fericirea şi splendoarea deplina a tronului şi a patriei comune. Repetaţi şi D-Voastră, domnilor ministri, partea din adresa dela 1861, care se terminà astfel: «Dorinţa noastră serioasă este de a fi echitabili faţă de pretensiunile concetăţenilor de altă naţionalitate, locuitori între noi, şi vrem, ca nu numai legile, nu numai contractele, ci şi interesele comune, sentimentele comune, să ne unească». Dee Dumnezeu, ca aşa să fie». (Mişcare).*)

Deputatului *Şerban* i-a răspuns numai decât ministrul-prezident, baronul *Bánffy Dezső*, următoarele:

«Onorată casă! Nu vreau să mă ocup cu vorbirea mai lungă a domnului deputat *Nicolau Şerban*, referitoare la chestia de naţionalitate. Spuneà însă, şi eu îi împărtăşesc vederile, ca cu chestia aceasta guvernul Ungariei trebuie să se ocupe în mod fundamental şi categoric. Da, trebuie limpezită chestia, că până la cari limite se pot permite în Ungaria aspiraţiunile naţionaliste? Eu cred, că atunci când guvernul de mai nainte s'a ocupat cu chestia memorandului, a văzut că se arata aspiraţiunile neîndreptăţite, pe cari nici noi nu le vom tolerà, nu vom lăsà se se validiteze. (Aclamări în dreapta). Pot asigurà pe domnul deputat, că cu toate că nu vrem să tolerăm aşà ceva, totuşi nu împuţinarea ori înmulţirea membrilor partidului a fost motivul, că eu nu sunt ministru de interne. Încrederea cu care m'a distins Maiestatea Sa nu mi-a pus limite şi cu privire la compunerea cabinetului puteam dispune liber. Curat numai din motive fizice, cu considerare la ocupaţiunile multe ale ministrului de interne,

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc., volumul XXII. pag. 21.

şi pentruca să mă pot ocupà cu chestiile politice şi cu raporturile din partid în mod mai amănunţit şi temeinic, m'am vazut îndemnat a nu-mi rezervà mie ministerul de interne.*) De aici însă nu urmează, onorata dieta, că eu, cum se afirma din alta parte, nu aş dorì satisfacerea pretensiunilor juste ale naţionalităţilor, a cererilor juste ale lor, bazate în lege. Da, aceasta e o datorinţă a fiecărui guvern, căci e dator să execute legile, dar e dator să o facă aceasta numai până la limitele permise de statul naţional unitar maghiar, cu considerare la raporturile noastre. Aceasta îmi va fi direcţia, aceasta îmi va fi datorinţa». (Aprobări în dreapta).**)

Discuţia asupra programului noului guvern s'a continuat şi în şedinţa următoare, ţinută în 21 Ianuarie 1895, cu care ocaziune a vorbit şi deputatul din Ardeal, contele Bethlen Gábor, spunând deputatului român *Nicolau Şerban*, că nimica nu e adevărat din aceea ce a afirmat în vorbirea sa. Nu e adevărat, că naţionalităţile ar formà două terţialităţi din poporaţiunea ţării, nu e adevărat, că naţionalităţile ar emigrà, pentrucă durere, emigrează poporul maghiar, şi nu e adevărat, că nu ajung Românii în funcţii publice, pentrucă şi între prelaţi sunt de aceia, cari nu se pleacă în faţa ideei de stat maghiar, deci nici acţiune nu desvoaltă în favorul ei, cu toate că pe aceştia nu trebuià să-i propună guvernul spre numire. Infruntă apoi pe Saşi, pentrucă ei, o mână de oameni, 140 mii de suflete, au ţinut întâi consfătuiri în Sighişoara, Sibiiu şi Braşov, că oare să între în partidul baronului Bánffy ori nu, ceeace e dejositor pentru guvern, dar şi din punctul de vedere al ideei maghiare de stat.

A cerut cuvântul în cursul şedinţei deputatul *Nicolau Şerban*, pentru a răspunde în chestie personală următoarele:

«Onorată casă! N'am voit să iau de nou cuvântul în discuţia aceasta, dar dupăce rezolvarea chestiei de naţionalitate eu

---

*) Baronul Bánffy n'a spus adevărul, pentrucă faptul e, că Monarhul *n'a voit* ca el să fie ministru de interne, din motivul, că erá prea odios în faţa Românilor şi a Saşilor din Ardeal. Lucrul acesta l-a mărturisit unul dintre intimii lui Bánffy, după moartea acestuia, în coloanele ziarului *Bud. Hirlap*». *Autorul.*

**) Din «*Ziarul Dietei* , etc. vol. XXII pag. 24.

o consider de chestie de prima ordine, ca să nu fie restălmacita tăcerea mea, fie-mi permis să reflectez la cuvintele domnului deputat Bethlen Gábor. Eu am prezentat în vorbirea mea de Sâmbătă, ca cel mai mare gravamen faptul, că tinerimea română nu primeşte aplicare în funcţiunile publice, şi de aceea e silită, onorată casa, sa emigreze, mai ales în România. Astfel e explicată apoi mişcarea, care îşi are legăturile aici şi în România. Pentrucă eu vă spun un lucru. Generaţia tinără, care se duce în stat străin, cu toatecă e bineprimită acolo, totuşi mai bucuros ar rămâneà în patria aceasta». (*Prezidentul* îl face atent, să vorbească *numai* în chestie personală). Aşà cred, onorată casă, că dacă nu mă ţin cu stricteţă de chestia personală, nu fac decât servicii onoratei case. Rog deci onorata casă să-mi permită să vorbesc mai amănunţit . (Sgomot în dreapta. O voce în stânga. Are dreptul să ceară aceasta).*)

Prezidentul declară de nou, că numai în chestie personală poate să vorbească, ori pentru restabilirea înţelesului cuvintelor răstălmăcite. In merit vorbire nouă nu se poate rostì. Deputatul *Şerban* se aşează în bancă şi vine chiemat la tribună alt vorbitor.

In şedinţa din 4 Februarie 1895 deputatul român *George Serb* a prezentat, ca raportor, un raport al comisiunei financiare, iar în şedinţa din 7 Februarie 1895 a vorbit pe scurt la discuţia budgetului ministrului pentru apărarea ţării, cerând urcarea unei poziţii, ceeace s'a şi primit din partea dietei.

Legea despre apropriaţiune.

Şedinţa din 4 Martie 1895 a dietei ungare. Se discută asupra legii de apropriaţiune. Vorbeşte şi deputatul român *Nicolau Şerban.* Rosteşte următoarea vorbire:

«Onorată casă! N'aveam intenţiunea să iau parte la discuţia începută asupra legii de apropriaţiune, dar fiindcă din partea opoziţiei s'a dat expresie neîncrederii, nu întru atâta faţă de întregul guvern, cât mai ales faţă de sistemul de guvernare al partidului liberal, iar discuţia ia din zi în zi dimensiuni tot mai mari, şi fiindcă în cursul discuţiunei s'au arătat astfel de apa-

---

*) Din «*Ziarul Dietei*» etc. vol. XXII. pag. 37.

rițiuni, s'au făcut astfel de enuncieri, cari sunt dătătoare de direcție pentru politica viitoare a patriei noastre: mi s'a facut de datorința să vorbesc.

Voiu fi după putința scurt la vorba cu ocaziunea acestei vorbiri și mă voiu restrânge la trei puncte: la analizările făcute în chestia de naționalitate din partea domnului deputat și fost ministru-prezident conte Szapáry Gyula, la praxa constituționala a partidului liberal cu începere dela împacarea cu Austria, și la pactul cu Sașii. Vieața constituțională, cu excepții și abateri mai mari ori mai mici, se exerciază aproape în toate statele constituționale în mod egal. Factorul principal al vieții constituționale e însuși partidul, care se identifica cu puterea de stat pe care de fapt o exerciază. Partidul acesta guvernamental domnește pretutindenea după principii înainte definiate și combinate, fiind totodată pentru el sigure drumurile pe cari duce naia guvernului spre destinațiune.

O altă apariție a vieții constituționale e aceea, ca partidul acela guvernamental, care cum spuneam, se identifica cu puterea de stat, și de fapt are majoritatea în casă, că pe ce cale, nu vreau să discut, — e dator să reprezinte și în afară majoritatea aceasta. In urmă ma mai extind și asupra prestigiului parlamentului, pe care pretutindenea trebuie să-l aibă parlamentul, pentru a puteà corăspunde înaltei sale chiemări.

Ce se atinge de punctul prim, cred că dela transacție încoace ni s'a arătat înaintea ochilor acel mod al partidului guvernamental, de a nu face politica de principii determinate, după concepții înalte, îndreptata spre fericirea patriei, ci din caz în caz, așanumita politică de paiață. (Mișcare în dreapta).

Onorată casă! E cunoscut de toți, că proiectele politice bisericești, în special căsătoria civilă, nu a format punct de program al guvernului, ori al partidului liberal, ci al partidului independist și 48-ist. Partidul liberal a aflat de bine a votà de multeori, când fericitul Irányi Daniel o propuneà, în contra ei. Fuziunea, care zilele acestea asemenea a format obiect de discuție aici în casa, iarăși nu în mintea partidului liberal s'a plămădit, ci în a condeputatului și fostului domn ministru-prezident conte Szapáry Gyula. Partidul liberal, dupa mine, nu are de scop fericirea patriei, valorarea patriei ori a statului, înlăuntru și în afară, ci conservarea poziției de proprie putere! (Așa e, din stânga). Iar pentru a-și conservà această putere, ne vom pomenì într'o bună

dimineaţa, că a acceptat întregul program al partidului 48-ist. (Ilaritate în stânga. Voci: Bine ar fi!)

Cuvintele rostite în casă, — cred că în privinţa aceasta consimţim toţi, — nu au efect numai între păreţii aceştei case, ci şi în afară, în vieaţă, şi prestigiul casei dă sancţiune faptelor în faţa orişicui. Domnul ministru de interne Perczel Dezső a amintit ceva în zilele trecute despre prestigiul casei, în contrast cu prestigiul partidului liberal, despre care rosteà imnuri ditirambice spunând, că el aşa vede, că *a crescut*, nu numai între hotarele ţării, ci şi în afară. Adevărul e însă, ca se arată apariţiuni din cari se poate deduce, că a scăzut prestigiul casei, a scăzut prestigiul parlamentarismului. Eu nu vreau să fac obiect de discuţie, că întrucât a scăzut, şi întrucât e de vină, nu casa însaşi, ci alt cineva pentru aceasta. Dar dacă mult stimatul domn ministru de interne laudă atât de mult partidul liberal, trebuie să-mi pice în minte zicătoarea din Japonia: «Marfa prea mult lăudată nu are preţ».

Trec acum la vorbirea contelui Szapáry Gyula, fost ministru-prezident, rostită Vineri în chestia de naţionalitate. Stimatul domn deputat spuneà între altele şi următoarele: «După mine misiunea cea mai înaltă a unei politici desăvârşite maghiare ar fi aceea, să folosim timpul care ne stă la dispoziţie, cât domneşte pacea generală europeană, când ne putem rezolvà chestiile noastre interne fără nici un amestec din afară, ca *să creăm aici un stat unitar puternic*». Mai departe spuneà: «Alt rău al stărilor publice dela noi e mişcarea mai vie, care se observă la naţionalităţi. Un defavor al chestiei acesteia e după mine acela, că ceice se consideră de conducători ai naţionalităţilor nu sunt aici, în sala aceasta, pentru a-şi puteà înşirà plângerile. Iar că nu sunt aici, nu sunt de vină nici legile maghiare, nici legislaţiunea maghiara, nici guvernul, nici nime altul, decât numai ei, pentrucă ei s'au pus în pasivitate»...

Eu, onorată dietă, consimţesc cu cele două puncte prime din declaraţiunea domnului deputat conte Szapáry Gyula, anume, că ar trebuì să folosim timpul de pace spre regularea lucrurilor şi raporturilor noastre publice şi că naţionalităţile nu sunt reprezentate aici, în casă. A treia teză însă, că nereprezentarea reşede în pasivitate, nu o pot acceptà. Şi adecă întâi, pentrucă e fapt, că în Ardeal, cu toată uniunea, încă tot mai există legi, cari ne revoacă în memorie domnia absolutistică. Nouă nu ne este cu

putinţă întrarea în casă, din pricina censului mare existent în Ardeal; dar în rândul al doilea nu ne este cu putinţă din pricina presiunei şi a corupţiunei guvernului, care se manifesta în mituiri şi volnicii faţă de toate partidele, dar mai ales faţă de noi, naţionalităţile.

Când am avut onoare a le aminti acestea, trebuie să mai spun, că noi în vieaţa constituţională stăm în faţa cazului foarte rar, care poate nu se iveşte nici unde altundeva, că majoritatea, care are de astădată puterea în mână, nu reprezintă aici absolut pe nime. Cu harta în mână aş puteà dovedì, că reprezentanţii maghiarimei, cari se afla în casa aceasta, nu în preponderanţa, ci 98 procente din ei, faţă de 2 procente, stau pe băncite opoziţiei, şi mai ales pe ale partidului independist şi 48-ist. (Aprobari în stânga). Iar domnul deputat conte Szapáry a accentuat între aprobări generale, că noi, naţionalităţile, nu suntem reprezentate în casă. Imi iau voie acum a întrebà onoratul partid guvernamental, că el la dreptul pe cine reprezintă aici? (Ilaritate mare. Sághy Gyula: Pe Slovaci!)

Pasivitatea e un lucru, la care ca la ceva analog ne putem provocà cu cazuri luate din ţară, dela noi şi din afară. Au făcut pasivitatea şi Cehii şi a făcut chiar şi naţiunea maghiară faţă cu năzuinţele de centralizare ale Vienei. Condeputatul Kovács Albert a accentuat foarte corect astăzi, că însuşi Tisza Kálmán, eroul creator al partidului liberal, (Sághy Gyula: Primpretorul lui!) nu-mi pasă, fie aşa, primpretorul partidului, în anii şasezeci nu s'a pus de tot pe terenul pasivităţii, dar cu Jokai Mór şi dacă nu mă înşăl, cu Nyáry Pál împreună, a luat poziţie contrară lui Deák Ferencz şi Eötvös, şi nu voiau nici să auda de împăcare pe cale constituţională, aşa, că se dau naţiunei drepturile cari îi compet, ci ziceau aşa, că contrastele existente se pot aplanà numai cu armele.

Onorată casă! Pasivitatea e motivată totdeauna când un popor nu poate exercità în vieaţă drepturile constituţionale cari îi compet, dacă şi de altcum îi sunt date pe hârtie. Dintre cei chiemaţi în senatul imperial, veţi şti D-Voastră bine, dar le cetesc numele: Vay, Eötvös şi Somsich, n'au primit învitarea, pentrucă atât ei, cât şi ceice s'au prezentat, de es. Szögyényi Marich, Apponyi, Majláth György, Széchen Antal, Barkoczy, au făcut declaraţie solemnă încă în şedinţa primă, că nu se consideră de reprezentanţi ai Ungariei, ale cărei drepturi istorice ar fi

îndreptăţiti să le apere prin declaraţiuni, şi nici nu pot să vorbească în numele naţiunei. Dar s'au prezentat în speranţa, că domnitorul şi senatul imperial va aveà prudenţa de a aflà calea, care duce la mulţămirea Ungariei.

Nu vreau să înşir gravaminele Românilor şi ale celoralalte naţionalităţi, dar faptul e, că gravaminele există şi nu sunt vindecate.

Ştergeţi anomalia, că reprezentanţii naţionalităţilor nu se pot prezentà aici, Modificaţi censul în spirit liberal şi atunci vă pot asigurà, onorată casă, că împreună vom desbate aici şi vom stabilì că gravaminele acestea întrucât sunt îndreptăţite sau neîndreptăţite! Şi apoi, onorată casă, având în vedere influenţa pe care o exerciază asupra statului partidul liberal, nu aflu motivul recunoscut în general, că fiecare progres trebuie să se facă pe cale pacinică. Eu aşa am văzut în cursul discuţiei asupra legilor politice bisericeşti, că partidul liberal a lăudat proiectele de lege politice bisericeşti ca mari succese ale liberalismului, pe când, onorată casă, proiectele acestea politice au sguduit pacea întreagă în patria aceasta, cu mult mai tare decum erà ea sguduită mai nainte.

Nu mărimea edificiilor, sau cum spuneà astăzi domnul deputat Vargits Imre, nu mulţimea telegrafelor da semn despre mărimea ţării şi fericirea popoarelor. Ci fericirea poporului, mărimea patriei o arată sprijinirea intereselor materiale ale poporului, înmulţirea averii poporului, îngrijirea moralităţii publice, deosebirea între al meu şi al tău, iar nu călcarea tuturor acestora în picioare, şi în urmă iubirea deaproapelui, respectul faţă de legi şi jertfirea pentru patrie. (Aprobări).

Domnul deputat conte Csáky Albin a împărţit astăzi ţara în două părţi: inteligenţa, adecă cei cu cultură mai înaltă, şi poporul. Şi fiindcă la popor nu s'a putut provocà, s'a provocat la inteligenţă şi a spus aşà: adevărat, că contrarii legilor politice bisericeşti sunt mai mulţi, ca cvantitate, dar ca cvalitate, noi suntem în preponderanţă!

Eu întreb, onorată casă, că dacă e aşa, de ce spunem noi totdeauna că suntem reprezentanţii poporului, că suntem «vox populi?» Să-mi spună mie oricare din partea ceealaltă, care a umblat printre popor şi are datorinţă în prima linie să poarte la inimă interesele poporului neajutorat, că ce a auzit dela popor? L-a auzit plângându-se în contra împovărării prea grele cu dare,

în contra scăderilor justiţiei, în contra abuzurilor administraţiei, dar despre aceea nu va fi auzit nime plângându-se poporul, că nu poate luà jidancă de muiere. (Ilaritate mare).

Nu e apariţie lipsită de interes scoaterea la iveală a faptului, cu privire la atitudinea politica a partidului liberal, că dupăce şi-a epuizat întreaga politică, sparie maghiarimea cu daco-românismul, Coroana cu partidul independist, iar la urmă ne sparie pe toţi cu — Coroana? (Aprobări vii).

Onorată casă! În una din zilele trecute un condeputat din partidul liberal a descoperit o nouă teorie, întrucât poporul românesc l-a împărţit întâi, în ţărănime şi inteligenţă, iar inteligenţa de nou, conform uzului, în două clase: agitatori şi moderaţi. Eu aşà cred, onorată casă, că după raporturile de astăzi şi după punctul de vedere înaintat al timpului, fiecare popor are anumită inteligenţă, şi numai acela posede simpatiile poporului, care posede simpatiile inteligenţei poporului. Dacă stimatul guvern şi partidul liberal nu ţine de vrednică inteligenţa, ca să o împărtăşască de binefacerile constituţionalismului, atunci faceţi cel puţin o administraţie corectă şi o justiţie bună pe seama poporului. Noi ne mulţămim şi cu atâta! Iar ce se atinge de deosebirea a doua, de împărţirea între agitatori şi moderaţi, cea mai mare deosebire reşede în faptul că aceia, despre cari se afirmă, că sunt agitatori, vreau cu orice preţ să ne împace pe noi cu D-Voastră, Maghiarii, şi împăcarea vreau să o facă în aceste zile de pace europeană. Pentrucă fiţi asiguraţi, onorată casă, că la nime nu e atât de matură convingerea, ca la noi, că Maghiarii şi Românii sunt avizaţi unii la alţii, în aceasta mare de Slavi împreună trebuie să trăiască, pentrucă soartea unuia e legată de soartea celuialalt. (Aprobări în stânga).

De câteori şi-au înşirat Românii, sau partidul naţional român, disolvat acum în vară, plângerile, aceste plângeri nu au fost îndreptate în contra maghiarimei, ci în contra sistemului de guvernare, care există dela transacţiune încoace, sistem, care se identifică pe sine cu maghiarimea. Sub pretext, că atacă maghiarimea, oamenii vin daţi în judecată şi închişi, iar guvernul, care exerciază astăzi puterea, nu e faţă de ei nici cu cea mai justă şi echitabilă considerare şi nu se îngrijeşte, ca cel puţin să fie trataţi mai cu moderaţiune şi mai omeneşte, cum se face în fiecare ţară cultă. Persoanele închise, natural, că nu pot să dispună în afacerile lor, iar ceice ar vrea sa iee informaţiuni

dela ei, că acasă cum să le rezolveze afacerile, sunt opriţi a-i cercetà, ceeace nu e procedură echitabilă.

Argumentul principal al partidului liberal e acela, ca drepturile noastre sunt garantate în lege. Spun şi eu, că până la o anumită măsură. Dar legile, cari ne garantează drepturile naţionaliste, nu sunt executate! Regret, că dl ministru-prezident nu e de faţă, pentrucă l-aş provocà deadreptul să-mi arete, că din §-ul 28 al articolului de lege 44 dela 1868 ce se execută? Eu spun şi acuma aceeace spuneam de mai multeori, că nu vreau să fac scrutări, că întrucât corăspunde ori nu legea de naţionalităţi pretensiunilor juste ale naţionalităţilor. Dar aştept cu toată hotărîrea, că legea, câta vreme e lege, să fie executata. Atâta ştie şi cumătra! (Ilaritate).

Mult stimatul domn ministru-prezident, şi întregul guvern, în loc să-şi ţină de datorinţă a respectà şi executà legile, a aflat alt mod, fără păreche în felul său, modul — *pactării.* Onorată casă! După principiile constituţionale, acceptate în general, trebuie să fim toţi egali în faţa legilor şi dela toţi se cere respect faţă de legi. Cu privilegii, formându-se stat în stat, nu poate fi guvernată ţara. (Aşa e!) Intreb deci pe mult stimatul domn ministru-prezident, că celelalte naţionalităţi nu contribuesc la susţinerea statului cu aceeaşi forţă, cu aceleaşi dări, cu aceeaşi cvantitate de sarcini? Pe ce baze se garantează singuraticilor favoruri în contul celoralalţi? (Aprobări vii în stânga). Pentrucă, onorată casă, urmarea pactării cu Saşii e aceea, că pe teritorii locuite de Români suntem siliţi să ducem lipsă de funcţionari români. Suntem siliţi să tolerăm, ca fraţii noştri, dupăce aici nu pot întrà în slujbe, să emigreze în străinătate. Şi mai ales îmi iau voie, onorată casă, a mă provocà la un comite suprem sas, la cel din Făgăraş, în contra persoanei căruia nu am nimica, am însă în contra ţinutei sale politice.

Onorată dietă! Postul de comite suprem e un «oficium nobile», cum se numeau în vechime toate posturile mai înalte. Nu e oficiu de căpătuire, ci e distincţie meritată, dată celui ce a făcut servicii patriei. Intreb deci pe domnul ministru-prezident, că comitele suprem din Făgăraş *cu ce* şi-a binemeritat această distincţie? Cu aceea, că a corespondat cu Bismack şi Bismarck i-a răspuns? Ori cu aceea, că de când e acolo a răscolit cu totul pacea comitatului? Onorată dietă! Pot afirmà, şi afirm, că în comitatul Făgăraşului au fost toate în regulă până am avut

comite suprem maghiar, pentrucă, onorată dietă, pentru aplanarea relelor dintre noi întâi de toate se cere sinceritate. Pe când erà ministru Hieronymi Károly m'am adresat de nenumărateori şi l-am rugat astfel: «nu cerem noi comite suprem român, ci cerem un comite suprem maghiar, care să cunoască administraţia şi faţă de care să putem fi sinceri şi atunci te pot asigurà, că pacea e restabilită în comitat». Dar ce credeţi, onorată casă, că s'a întâmplat? Nimica! Nu ştiu, că pactul eşit acuma la lumina soarelui din a cui iniţiativă, din cari motive a fost legat şi în ce scop e susţinut?!

Condeputatul Kovács Albert a mai spus un motiv pentru care nu are încredere în guvern, şi acesta se refere mai ales la persoana domnului ministru-prezident, pe care-l cunoaşte de când erà băiat. Eu, onorată dietă, nu-l cunosc de când erà băiat, dar îl cunosc de când erà comite suprem în Bistriţa-Năsăud. Atât de departe a mers cu atrocităţile, întru atâta a răscolit pacea comitatului aceluia, încât mamele îşi spăriau copiii cu numele lui Bánffy totdeauna când începeau să plângă, (Ilaritate mare) şi totdeauna când e vorba de vreo volnicie, ea e adusă şi astăzi în legătură cu numele lui Bánffy, prin zicătoarea: «*dă cu Bánffy!*» Din toate aceste motive deci, onorată casă, nu pot să am încredere în guvern şi astfel legea budgetului (legea apropriaţională) nu o pot votà». (Aprobări în stânga).*)

La discuţia pe articole asupra aceleiaşi legi, în şedinţa din 12 Martie 1895, a vorbit de nou deputatul român *Nicolau Şerban*, şi spunând, că vorbeşte acum a treia oră la budget, urmând numai datorinţei ce o are de a vorbì totdeauna când e vorba de «contrastele cari există între noi şi guvern», a continuat astfel:

«...Aflu de necesară întâi de toate îndreptarea unei neînţelegeri, la care a dat anză vorbirea mea din 4 Martie. Spuneam atunci, onorată casă, între altele şi următoarele: «Fiţi convinşi, că niciunde nu e atât de matură convingerea, ca la noi, că Maghiarii şi Românii sunt avizaţi unii la alţii, că în marea de Slavi împreună trebuie să trăiască, pentrucă soartea unuia e legată de a celuialalt». Cuvintele acestea au fost răstălmăcite, onorată casă, din mai multe părţi, întru atâta, că au fost aplicate la naţionalităţile slave din ţară. Declar în modul cel mai sărbă-

---

*) Din *Ziarul Dietei*, etc. vol. XXIII. pag. 299.

toresc, că vorbele mele nu au fost îndreptate în contra naționalităților slave din țară, ci în contra mișcării panslave din Rusia, pentru a cărei împedecare a fost legată alianța triplă, căci naționalitățile conlocuitoare simțesc toate greaua situație, ca și noi, și deopotrivă sunt despoiate de drepturile politice și naționaliste.

Ca să nu reclam prea mult din timpul onoratei case, mă văd silit a trece la tema atât de des accentuată și referitoare la pasivitatea Românilor. Afirm, onorată casă, în modul cel mai categoric, că Românii *vreau* să iee parte la vieața constituțională, și dacă ei nu sunt reprezentați aici, în parlament, faptul nu e rezultat al atitudinei lor, ci al situației de constrângere, creată pe seama lor din partea guvernului. Cauza e, în prima linie, mai ales în Ardeal, censul cel mare, al doilea, împarțirea nedreaptă a cercurilor, și al treilea, presiunea și corupția exerciată din partea guvernului, și manifestată față de toate partidele, dar mai ales față de noi, Românii.

Din aceste motive ne reținem noi dela activitate; și dacă eu, în contra pasivității, iau totuși parte la vieața constituțională, e numai o urmare a acelei speciale situațiuni pe care o am eu în comitatul meu, unde majoritatea absolută e românească, iar al doilea, misiunei de-a vă luminà pe D-Voastră cu privire la situația Românilor.

În urmă 'mi țin de datorință a atrage atențiunea onoratei case asupra unei împrejurări. Când noi ne plângem, că nu se respectează legile, și eu am provocat în mai multe rânduri pe domnul ministru prezident, că din legea aceea (de naționalitate) și din altele, cari până la o anumită măsură ne dau garanții cu privire la drepturile noastre naționaliste, să-mi arate un singur paragraf care e executat, — el a răspuns cu tăcere. Domnul ministru-prezident în loc să caute a restabilì pacea în țară, combate de o parte pe condeputatul Hock, care spuneà, că domnul ministru-prezident nu poate spune ceva ce partidul guvernamental nu ar aplaudà, deșì în vorbirea sa din rândul trecut a spus ceva pentru ce nu a fost aplaudat (Ilaritate), și al doilea, domnul ministru-prezident în loc să caute a restabilì pacea, a făcut numai rău în comitatul Bistrița-Năsăud cu vorbirea sa din rândul trecut, pentrucă a mers vestea până acolo, că el nu e așa de primejdios după cum se crede, și auzind copiii lucrul acesta, au început de nou să plângă, (Ilaritate în stânga) pen-

trucă acum nu mai pot să fie speriaţi cu nime. Nu primesc paragraful». (Erà §-ul 5.)*)

Alegerea dela Nitra.

Cu ocasiunea unei alegeri parţiale de deputat, săvârşită în cercul electoral Nitra, s'au sevârşit atâtea abuzuri de putere, atrocităţi, violări de constituţie şi de libertate, încât însuşi alesul, secretarul de stat Latkóczy Imre, s'a văzut îndemnat a renunţà dela mandatul astfel pătat. Din prilejul depunerei mandatului său opoziţia a cerut prin rostul deputatului independist *Helfy Ignátz*, exmiterea unei comisiuni parlamentare, compusă din 9 membri, care să stabilească în mod amănunţit starea lucrului şi să facă raport dietei. A vorbit la obiect, în şedinţa din 27 Martie 1895 a dietei, şi deputatul român *Nicolau Şerban*, rostind vorbirea următoare:

«Onorată dietă! In cursul activităţii mele parlamentare de aproape trei ani am ajuns la convingerea, că de câteori în vreo discuţie oarecare guvernul şi partidul liberal e strâns la părete din partea opoziţiei şi se află în tină, totdeauna foloseşte, pentru a eşì din noroiu, chestia de naţionalitate, pentrucă e sistem întrodus în partidul liberal, că ameninţarea şi persecutarea naţionalităţilor în ţara aceasta e lucru permis.

Cu vorbirea mea actuală vreau să dau ocaziune domnului ministru-prezident, care, durere, nu e de faţă, ca simţindu-se de nou strâns la părete în discuţia aceasta, să poată eşì din tină. In cursul activităţii mele de trei ani niciodată nu am avut, onorată casă, poziţie mai uşoară, ocaziune mai favorabilă de a vorbì, ca acuma, când alegerea dela Nitra a dovedit ad oculos, că abstrăgând dela censul nedrept al Ardealului, participarea activă a Românilor la vieaţa constituţională e făcută iluzorie prin corupţia şi presiunea guvernului şi a partidului acestuia.

În discuţia începută în mijlocul unei scandalizări generale, când parlamentul s'a ţinut, nu numai chiemat, ci şi dator, să croiască judecată asupra celor întâmplate, e lucru foarte greu, onorată casă, a-şi păstrà cineva calmitatea. Şi când luăm în examinare această politică de nou prefăcută a guvernului, ajungem la trista experienţă, că politica aceasta despoaie vieaţa publică

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XXIII. pag. 459.

48*

de caracterul, ca să nu zic, de esenţa, fără de care vieaţa publică nu mai e vieaţă constituţională, ci e cel mai sinistru absolutism, îmbrăcat în forme constituţionale. Cu toate acestea, onorată casă, îmi voiu da silinţa să rămân pe terenul obiectivităţii, pentrucă oricât de mare să-mi fie amărăciunea, aflu că e mai corect aşa, chiar şi pentrucă totdeauna mai mult mi-am iubit patria, decum am urît duşmanii ei.

Eu, în contrast cu condeputaţii antevorbitori, nu-mi voiu bate capul cu singuraticele atrocităţi dela actul de alegere, ci voiu căutà motivele psihologice ale acestui act electoral, pentrucă eu aflu, că e imposibil, ca un om singuratic, din apropierea capitalei, cu drept de alegere, care formează temelia însemnată a fiecărei constituţiuni, să abuzeze atât de urît. In cele întâmplate la Nitra se manifestă rodul societăţii inficiate din partea politicei partidului liberal, care societate inficiată seamănă cu cerşitorul de pe marginea drumului, obicinuit a nu-şi vindecà ranele, ci a le îngrijì şi a le face tot mai mari, pentruca cu atât mai tare să poată seduce oamenii, cari trec pe lângă el, asigurându-şi cu atât mai bine existenţa proprie, care rane însă, durere, în cele din urmă îl înveninează şi îl omor.

Eu, onorată casă, mă aflu în situaţia nefericită, că nu pot prinde niciodată pe domnul ministru-prezident aici când vorbesc, (Ilaritate în stânga) deşì am intenţiuni serioase şi ia-şi cere socoteală pentru anumite lucruri. Dar înainte de a merge mai departe întreb, în ce se manifestă făptuirea fiecărui guvern şi care îi este scopul final?

Latinul o spune aceasta limpede în puţine cuvinte: «Salus reipublicae suprema lex esto». Sau cu cuvintele noastre, fiecare guvern e dator să-şi considere de chiemare fericirea patriei. Ce e însă aceea, onorată casă, salus reipublicae? E ridicarea şi valorarea autorităţii statului, înlăuntru şi înafară, al doilea, conservarea sentimentelor religioase ale cetăţenilor şi îngrijirea de moralitatea publică şi privată, al treilea, îngrijirea şi îmbrăţişarea intereselor economice ale cetăţenilor, al patrulea, exerciarea liberă, neîmpedecată, a drepturilor politice, izvorîte din vieaţa constituţională, extinderea drepturilor autonomice, iar nu restrângerea lor, mai departe, conservarea armoniei între diferitele naţionalităţi din ţară, între olaltă, apoi între ele şi Coroană, şi în fine, onorată casă, respectarea legilor şi executarea lor în mod loial. Intreb acum, de ce nu apucă guvernul pe calea

aceasta, pe care ar puteà asigurà fericirea țării și a statului, și întreb, care e calea urmată de el?

Ce se atinge de punctul prim, valorarea autorității statului înlăuntru și înafară, eu acest lucru în realitate nu-l văd. In reprezentârea înafară Ungaria nu dispune de condițiile prin cari țara devine stat. Curtea domnitorului e apoi un factor, onorată dietă, care ridică splendoarea fiecărei țări și strânge mai bine legăturile dintre cetățeni și Coroană, evitând multe neplăceri și rele.

Ori se manifestă autoritatea statului în aceea, că guvernul respectează singur și și prin alții legile? Sau s'a îngrijit guvernul, ca în popor să fie conservate sentimentele religioase? A considerat guvernul ca o problemă principală a sa îngrijirea de moravurile publice și private?

Dacă aruncăm o privire îndărăt, onorată casă, vedem constatat în discuțiile politice bisericești în modul cel mai evident adevărul, că nu conservarea sentimentelor religioase, îngrijirea de moralitatea publică, a fost scopul guvernului, ci acela, de a desbină țara după confesiuni, astfel, ca el cu atât mai ușor să-și poată susțineà puterea. Pentrucă e fapt, onorată casă, că fără religiune nu este moralitate, fără moralitate nu este libertate. Ori conservarea moravurilor publice se manifestă astfel, onorată casă, că atunci, când proiectele politice bisericești trec prin casa de jos și ajung în casa de sus, factor egal în legislațiune cu casa de jos, guvernul insultă cu plebea de pe stradă pe cei mai înalți dignitari? Ori astfel, că atunci, când Maiestatea Sa nu a cedat voinței lui Wekerle, Maiestatea Sa a fost primit în Budapesta, — cum au scris jurnalele, — cu «*abzug*»-uri? Și când toate acestea au fost pe placul partidului liberal, nu a strigat nime după procurori! Sau, ca să nu vorbesc de echitate, ci de un drept curat, călătoria prin țară a lui Kossuth Ferencz guvernul acesta nu a folosit-o în scopul de a intimidà Viena? Nu membrii guvernului și ai partidului liberal au fost în prima linie aceia, cari în provincie, cu trăsurile orașului, au salutat mai întâi pe Kossuth Ferencz cu ocaziunea călătoriei sale? Iar la Viena s'a negat orice legătură cu Kossuth Ferencz!! Alegerea ce se face în curând în Tapolcza nu e alta decât apucătură din partea guvernului față de Viena, pentrucă garantez, că candidatura secretarului de stat e numai păpușerie. V'o spun înainte, că acolo Kossuth Ferencz va învinge!

Ori poate năzueşte onoratul guvern spre promovarea bu-neistări a cetăţenilor şi în faţa dărilor, cari tot mai bine se în-mulţesc, şi el şi-a pus de scop căutarea de noue izvoare de câştig? Nu, cele întâmplate în Hódmezővásárhely, unde socialismul şi agrariarismul şi-a ridicat fruntea, ca pe cele mai avute locuri ale Ungariei, dovedesc, că nu. Iar cele întâmplate în Nitra do-vedesc, cum se respectează în ţara aceasta exerciarea drepturilor politice. Şi dacă în apropierea capitalei, unde s'au dus deputaţii, se pot întâmplà astfel de ilegalităţi, ce se pot întâmplà faţă de noi, cari nu avem atâţa bani, nu avem aristocraţie, şi suntem departe de capitală?

Chiar şi cu autonomia noastră bisericească, garantată prin legi fundamentale, stimatul domn ministru de culte şi instruc-ţiune publică dispune după voia sa, şi a devenit sistem în ţară, că nu se guvernează cu legi, ci cu ordinaţiuni. Ori apoi se manifestă în aceea activitatea guvernului, că caută aplanarea contrastelor dintre naţionalităţi? Nu, pentrucă acel deus ex ma-china, care există în partidul liberal, ştie foarte bine, că cu cât mai multe sunt motivele de ceartă în ţară, cu cât mai lăţită e cearta aceasta, cu atât mai greu îşi poate exercià poporul pu-terea sa şi cu atât mai uşor o depune în mâna unui om, unui comitet. A arătat domnul ministru-prezident lucrul acesta în mic, în comitatul Bistriţa-Năsăud, şi dupăce zicătoarea franceză, că «l'appetit vient en mangeant» e adevărată, nu s'a mulţămit cu rolul de acolo, ci a venit aici, în parlament, şi ca ministru-pre-zident vrea să facă din ţară obiect de astfel de experimentare.

Nu aflu de necesar a mai amintì, că onoratul guvern de câteori execută vreo dispoziţie ilegală, totdeauna vrea să facă reparaţia pe pielea noastră. Când a denegat stima faţă de Kossuth, a început procesul memorandului. După alegerea dela Nitra apoi, ca să se abată atenţiunea ţării, domnul ministru ne prezintă pe noi de duşmani ai patriei într'o ordinaţiune a sa. Intreb pe domnul ministru, e fapt, că în ordinaţiunea referitoare la banii adunaţi pentru ridicarea unui monument pe seama lui Iancu ne onorează pe noi cu epitetul de «Români duşmani patriei?» Il întreb, dacă e adevărat, ori e apocrifă ordinaţiunea publicată în ziare?

Aşi dorì să întreb pe domnul ministru-prezident, care laudă atât de mult bazele dela 1867, — nu vrea însă de loc extinderea lor, — că din legea de naţionalităţi câţi paragrafi a ţinut şi a

ordonat să fie ţinuţi în întregime pe vremea glorioasei sale fişpănii? Intreb întregul ministeriu, câţi paragrafi din legea aceasta sunt executaţi? Pentrucă trebuie să se pună capăt anomaliei de a fi sedus parlamentul, ţara şi întreaga străinătate. Ori există legea şi e bună, iar atunci trebuie executată, ori nu e bună, şi atunci trebuie făcută alta, mai bună! Eu afirmând, că din legea de naţionalităţi nu se respectează nici un paragraf, nu mă tem, că domnul ministru-prezident mă va puteà face de minciună, pentrucă e o urmare a minţii naturale spunerea adevărului, dar pentru a puteà face din neadevăr un adevăr, se cere minte şi ştiinţă.

Dar să revin la fortissimum virum, la domnul prezident de alegere Tarnóczy Gusztáv. Pe mine nu m'a surprins de loc procedura sa, pentrucă cunosc proverbul latin: «qualis est dominus, talis est servus». Tarnóczy Gusztáv a invidiat pe domnul ministru-prezident Bánffy Dezső pentru meritele ce şi le-a câştigat pe spinarea noastră, câtă vreme a fost comite suprem în comitatul Bistriţa-Năsăud. Ştie şi el şi cunoaşte adevărul proclamat de Bruiliers şi Montesquieu, că pentru exerciarea tirăniei nu să cere nici ştiinţă nici minte. Dar eu merg mai departe şi adaog, că la noi, exerciarea tiràniei duce deadreptul la fotoliul ministrului-prezident. (Sgomot). Revenind acum la proiectul de resoluţiune al condeputatulni Helfy Ignátz, zic aşa, dacă mânile guvernului sunt curate, va accepta proiectul de rezoluţiune referitor la alegerea dela Nitra; iar dacă nu sunt curate, va fi în contra lui. Eu îl votez». (Aprobări în stânga).*)

Camera nu a votat proiectul de rezoluţiune, ci a luat simplu la cunoştinţă, că cercul electoral al Nitrei a devenit vacant, iar prezidentul a fost împuternicit să ordoneze alegere nouă.

Petiţiuni în chestia de naţionalitate.

In şedinţa din 28 Martie 1895 s'au pus în discuţie în dietă petiţiunile înaintate parlamentului din partea mai multor municipii din ţară, în chestia de naţionalitate. Se cereà în petiţiunile acestea luarea unor măsuri energice din partea guvernului, pentru a fi împedecate pentru totdeauna mişcările şi agitaţiunile naţionaliste. Se cereà

*) Din *Ziarul dietei»*, etc, vol. XXIV pag. 92,

de ex. înăsprirea codului penal, în înţelesul, ca statul maghiar să fie mai bine apărat în faţa judecătoriilor. Se cereà modificarea legii de presă, pentru ca să nu poată scăpà nime de răspundere, trimiţând în locul său la judecătorie o păpuşe, om de pae. Restrângerea comunicării postale cu România, ca ziarele şi cărţile să nu poată străbate aşa de uşor la noi. Modificarea legii de asociare (legea comercială) şi a legii despre regularea posesiunei, apoi mai ales modificarea legii de naţionalitate, în înţelesul, ca limba oficioasă maghiară să se poată validità pe întreaga linie. Se cereà ştergerea caracterului naţional al bisericii gr.-ort. şi gr.-cat. române şi decretarea, că învăţător confesional poate fi numai celce a primit diplomă de cualificaţie la vreun institut de stat. Apoi revizuirea legii electorale, în defavorul naţionalităţilor, controlă mai severă în şcoalele poporale naţionaliste şi facerea examenului de maturitate (bacalauriatul) la şcoalele medii nemaghiare în faţa comisiunilor numite din partea guvernului.

In fiecare petiţie se aflà deci câte o soluţie pe seama rezolvării chestiei de naţionalitate, fireşte, în spirit patriotic maghiar. Raportorul comisiunei petiţionare a propus, ca toate petiţiunile să fie date guvernului spre studiare şi folosire ca material la croirea măsurilor pe cari le va aflà de lipsă. A luat numai decât cuvântul deputatul independist Pázmándy Dénes, pentru a-şi înşirà de nou părerile în chestia de naţionalitate şi a prezentà iarăşi situaţia ca foarte critică, mai ales în Ardeal, şi mai ales în urma sprijinului pe care-l primesc Românii din Ardeal dela cei din regatul român, unde este o ligă, cu 200,000 membri, dela cari se adună 2.200,000 franci la an, şi toţi trec în Transilvania. Guvernul să iee deci măsuri aspre! A vorbit şi contele Apponyi Albert, şi ministrul de interne Perczel Dezső, iar în şedinţa următoare, din 29 Martie 1895, discuţia s'a continuat şi s'a terminat cu acceptarea propunerei comisiei petiţionare: se predau toate petiţiunile guvernului, pentru a le luà în considerare şi a le folosì ca material la compunerea proiectelor de lege, pe cari le va aflà de necesare pentru ţinerea în frâu a naţionalităţilor şi în special a Românilor,

Interpelarea deputatului Nicolau Şerban.

(In chestia exproprerii de pământuri pe linia fierată Făgăraş-Avrig).

In şedinţa din 1 Maiu 1895 deputatul român *Nicolau Şerban* a adresat guvernului interpelarea următoare:

«Onorată dietă! Declar înainte, că cu ocaziunea interpelării pe care o adresez miniştrilor de comerciu, interne şi justiţie, nu voiu provocà discuţie naţionalistă, ci vreau să arăt numai situaţia creată de guvernele liberale, după care în Ungaria omul care ia pe nedreptul o marfă în valoare de K 20 e pedepsit cu robie de mai mulţi ani, pe când din contră, indivizi provăzuţi cu patentă din partea guvernelor liberale, dispun după bunul lor plac cu averea omului sărac. Înterpelarea mea e următoarea:

Înterpelare către domnii ministri de comerciu, interne şi justiţie: 1) Au cunoştinţă mult stimaţii domni miniştri, că în toamna anului 1891 s'au început lucrările pe linia ferată vicinală Făgăraş-Avrig? 2) Au cunoştinţă mult stimaţii domni ministri, că articolul de lege XLI din anul 1881 în ce chip ordonează efectuirea exproprierii, şi dacă da, au cunoştinţă, că fiecare fapt izvorît din aceasta expropriere e o batjocură pentru legea de expropriere? 3) Au cunoştinţă domnii ministri, că mai ales §-ul 8 al acestei legi, după care pagubele făcute în cursul lucrărilor prealabile sunt numai decât a se restituì, nu a fost respectat? 4.) Au cunoştinţă mult stimaţii domni ministri, că cea mai mare parte a liniei Făgăraş-Avrig, încă nu e expropriata, iar stabilirea preţului de expropriare pentru mica parte expropriată s'a făcut în contra legii, cu evidenta eludare a ei, şi au cunoştinţă, că şi suma aceasta nu e plătită în mare parte nici astăzi, cu toate că linia e predată de trei ani de zile circulaţiunei publice? 5.) Are cunostinţă mai ales domnul ministru de interne, că atunci, când singuraticii proprietari de pământ, pe temeiul sfinţeniei proprietaţii private, au cerut preţul ce li-se compete, au fost pedepsiţi şi alungaţi cu jandarmi şi lucrările sub paza jandarmilor au fost continuate? 6.) Are cunoştinţă domnul ministru de justiţie, că atunci când singuraticii proprietari de pământ au recercat judecătoria respectivă, ca să le încasseze sumele de expropriare, cari le compet, nu numai că au pierdut procesele, ci au mai fost condamnaţi să plătească şi cheltuieli mari?

Din toate aceste motive întreb pe domnii miniştri, dacă au intenţiunea să saneze aceasta nedreptate fără pereche şi strigătoare la ceriu, şi anume, cât mai curând, primindu-şi respectivii proprietari de pământ nu numai pagubele suferite cu ocaziunea lucrărilor pregătitoare, preţurile juste şi echitabile ale pământurilor lor, interesele după ele de 6% socotite dela anul 1891, ci şi dările de stat pe cari le-au plătit după ele până acuma. *)

Prezidentul enunţă, că interpelarea va fi comunicată cu ministrii respectivi. Răspuns s'a dat la interpelare în şedinţa din 26 Octomvrie 1895 a dietei, din partea ministrului de justiţie Erdély Sándor, care a declarat, că în chestia exproprierii au procedat două judecătorii: tribunalul regesc din Sibiiu şi judecătoria de ocol din Făgăraş. La aceasta din urmă s'au întâmplat unele neregularităţi, cari însă la intervenţia ministrului au fost delăturate. Oamenii şi-au primit banii, iar pentru întârziere guvernul va căutà să stabilească responsabilităţile şi să pună despăgubirile în sarcina celor vinovaţi. Dieta a luat răspunsul la cunoştinţă.

Congresul naţionalităţilor.

În 10 August 1895 s'a ţinut în Budapesta congresul naţionalităţilor aliate: române, sârbe şi slovace. Au participat mulţi inteligenţi din sinul tuturor acestor naţionalităţi şi congresul, a cărui şedinţă a fost condusă de prezidenţii *George Pop de Băseşti*, care tocmai atunci eşise din temniţa din Vaţ, unde şi-a făcut pedeapsa dictatà în procesul memorandului, Dr. Mihail *Polit* şi *Mudron*, a votat cu unanimitate şi cu mare însufleţire următoarele *hotărîri:*

«I. Alianţa română, sârbă şi slovacă declară, că va ţineà la întregitatea ţerilor coroanei Sfântului Stefan în toate direcţiunile sale.

II. Respectând raporturile etnice şi desvoltarea istorica a Ungariei, în puterea cărora Ungaria nu este un stat, căruia un singur popor ar puteà să-i deie caracterul său naţional, ci numai totalitatea popoarelor ungare unite într'un întreg poate da caracterul acestui stat: Românii, Slovacii şi Sârbii, locuitori în

*) Din «*Ziariul Dietei*», etc, vol. XXV. pag. 166.

Ungaria şi Transilvania, susţinând întregitatea ţerilor coroanei Stului Stefan, voesc să tragă din raporturile etnice existente şi din desvoltarea istorică a Ungariei toate acelea consecvenţe, cari sunt trebuincioase pentru administrarea statului cu respect la susţinerea şi desvoltarea singuraticelor popoare ale Ungariei.

III. Natura statului ungar, produsă prin raporturile etnice şi prin desvoltarea istoriei, nu permite, ca un singur popor, care nici nu formează majoritatea poporaţiunei, să-şi aroage dreptul de a-şi formà el singur statul. Numai totalitatea popoarelor Ungariei au dreptul de a se identificà cu statul, după cum aceasta declarat este şi în legile existente. În consecvenţă, aşa numita ideie de stat numai pentru un singur popor, care e în minoritate faţă de celelalte popoare ale Ungariei, cari sunt în majoritate, este în contrazicere cu raporturile etnice şi cu desvoltarea istorică a Ungariei, dar este totodată şi o periclitare a condiţiunilor de existenţă pentru celelalte popoare ale Ungariei, cari compun majoritatea ţării.

IV. În faţa acestei periclitări, care prin fapte se pregateşte a nimicì condiţiunile de existenţă ale celoralalte popoare ale Ungariei şi Transilvaniei, cari formează majoritatea ţărei, Românii, Slovacii şi Sârbii din Ungaria şi Transilvania, susţinându-şi programele lor proprii naţionale de până acum, *încheie alianţă* pentru a-şi apărà cu toate mijloacele legale naţionalitatea lor şi nădăjduesc, ca din acelaş interes la aceaştă alianţă se vor alăturà şi Ruşii (Rutenîi) şi Germanii Ungariei, caci această alianţă nu va conţine nimic ilegal, ci mai vârtos se nizuieşte cu toate mijloacele legale a pune Ungaria pe baze fireşti. Drept basă firească are a se considerà autonomia naţională în cadrul arondării comitatense.

V. Aceasta alianţă a naţionalităţilor nu exchide, ca fiecare naţionalitate după împrejurările sale deosebite să poată nizuì la o desvoltare proprie şi spre scopul acesta naţionalităţile aliate îşi promit ajutor reciproc.

VI. Popoarelor nemaghiare ale Ungariei, amăsurat hotarului graiului lor, să li se deie deplină libertate, astfel, ca respectivelor teritorii autonome (comitate, oraşe municipale, comune), prin aplicarea limbei naţionale la autorităţile administrative şi judiciare să li se dea caracterul naţionalitaţii respective. Unde însă limbile sunt amestecate, acolo în interesul administraţiunei mai uşoare comitatele să fie arondate după limitele limbilor.

VII. Din acest punct de vedere Românii, Slovacii şi Sârbii nu se pot mulţămi cu aşa numita lege a naţionalităţilor din anul 1868. Aceasta lege, după cum se pare, a fost adusă numai ca să servească de mască înaintea străinătăţii pentru pretinsa toleranţă faţa de naţionalităţi. De fapt această lege nu se ţine şi este cu totul iluzorie. Până când aceasta lege a naţionalităţilor este în valoare, Sârbii, Românii şi Slovacii vor respecta-o ca lege, dar' pretind dela potestatea statului, ca ea şi faţă de ei să fie respectata, ba încă să fie lărgită în favorul naţionalităţilor şi al egalei îndreptăţiri. Dacă vreodată naţionalităţile vor fi puse în posibilitatea de a fi reprezentate în parlamentul ungar, ele vor nizuì la schimbarea legii de naţionalităţi, în înţelesul principiilor autonomiei naţionale, cuprinse în acest program, şi anume, ele vor insistă, ca datorinţa statului de a sprijinì din mijloacele statului scopurile culturale ale diferitelor popoare din Ungaria să se execute imparţial în toate direcţiunile.

VIII. Naţionalităţile Ungariei sunt aduse în trista poziţie pe a nu puteà luà parte la legislaţiunea statului ungar. Deoarece Ungaria este considerată ca domeniul unui singur popor, puterea statului se munceşte să dea parlamentului ungar caracterul reprezentării unui stat naţional. Mânecând din acest punct de vedere, pentru Transilvania s'a creat o lege electorală nedreaptă şi horendă; dar chiar după legea electorală din Ungaria proprie cercurile electorale sunt astfel formate şi listele electorale de regulă astfel se compun, că alegătorii naţionalităţilor apar delăturaţi şi striviţi la alegeri, apoi autorităţile administrative folosesc faţă de naţionalităţi astfel de mijloace horende de presiune şi dispoziţii brachiale, încât aşa ceva la alegeri nicăiri în Europa civilizată nu se poate întâmplà. Între astfel de împrejurări, când dreptul sacru al libertăţii electorale a devenit iluzoriu, Sârbii, Slovacii şi Românii ca partide sunt siliţi a se abţineà deocamdată dela alegeri pentru parlament.

IX. In legătură cu aceasta, alianţa naţionalităţilor doreşte introducerea sufragiului universal, direct şi secret, doreşte o arondare mai dreaptă a cercurilor electorale, sistarea influinţării administrative la alegeri şi abrogarea acelor dispoziţii legislative, după cari omisiunea plătirei contribuţiei atrage pierderea dreptului electoral.

X. Deoarece în Ungaria nu există nici o lege pentru dreptul liberei întruniri şi asocieri, iar ordinaţiunile ministeriale privi-

toare la aceasta chestiune, învechite şi echivoce, organele administrative le explică şi aplică în mod arbitrar, aşa, ca pentru adunările publice şi pentru formarea de asociaţiuni ale naţionalităţilor se pun în cale toate piedecile posibile, şi pentru ele dreptul de întrunire şi asociere aproape nu există, alianţa naţionalitaţilor pretinde crearea unei legi precise şi democratice pentru dreptul de întruniri libere şi asocieri.

XI. Deoarece prin sistemul actual autonomiile bisericeşti şi şcolare garantate prin lege au devenit iluzorii prin amestecul arbitrar din partea guvernului, alianţa naţionalităţilor cere respectarea autonomiei legale bisericeşti şi şcolare şi lărgirea ei în înţelesul adevărat al autonomiei.

XII. Considerând, că în Ungaria măreaţa instituţiune a juriului există excepţional numai pentru afaceri de presa, şi având în vedere, că dislocaţiunea acestor jurii este cu intenţiune astfel întocmită, că în afacerile de presă ale nemaghiarilor judecă numai Maghiari cu sentimente duşmănoase faţă de naţionalităţi, cari nici nu înţeleg limba nemaghiarilor, ceeace o dovedeşte evident mutarea juriului din Sibiiu la Cluj, şi deoarece astfel aceasta instituţiune este falsificată şi îndreptată contra oricărei mişcări mai libere a presei naţionalitaţilor, — în acest chip total despoiate de libertatea presei, — alianţa naţionalităţilor pretinde, ori dislocarea acestor jurii în astfel de localităţi, unde prin ridicarea instituţiunei daunoase a tălmaciului va fi cu putinţă a pertractà în limba originală a productului de presă, ori cassarea totală a instituţiunei juriilor şi supunerea afacerilor de presă competenţei tribunalelor ordinare.

XIII. Deoarece în Transilvania există o lege excepţionala pentru afacerile de presă, iar în Ungaria libertatea presei e restrânsă prin impunerea cauţiunei, alianţa naţionalităţilor pretinde o lege unitară pentru libertatea nelimitată a presei.

XIV. Alianţa naţionalitaţilor doreşte libertatea pe toate terenele, şi astfel în prima linie luptă pentru libertatea confesiunilor existente. Din acest punct de vedere alianţa naţionalitaţilor va luptà cu toate mijloacele legale pentru revizuirea legilor politice-bisericeşti, cu atât mai mult, că acelea sunt îndreptate contra vieţii naţionale a singuraticelor popoare.

XV. Naţionalităţile ungare doresc reprezentarea intereselor lor prin un ministru denumit de Coroană, după chipul cum este reprezentată Croaţia şi Slavonia prin un ministru fară resort.

XVI. Pentru ajungerea scopurilor propuse şi în vederea unei conduceri unitare, alianţa Slovacilor, Sârbilor şi Românilor va fi reprezentată prin un comitet ales de delegaţii Sârbilor, Slovacilor şi ai Românilor, care comitet va fi compus din câte 4 membri din fiecare naţiune.

XVII. Acest comitet va dispune cele de lipsă spre efectuirea unei organizări şi va îngrijì, ca din timp în timp la toate ocaziunile să se ridice protest contra politicei de desnaţionalizare a deţinătorilor actuali ai puterii de stat.

XVIII. Comitetul va fi cu băgare de seamă, ca buna înţelegere între singuraticele naţionalităţi să fie păzită şi totul să fie depărtat ce ar puteà ştirbì aceasta bună înţelegere.

XIX. Pentru a clarificà marele public european, care nu este destul de orientat asupra raporturilor naţionale ale Ungariei, comitetul se va nizuì a orientà presa europeană.

XX. Congresul hotăreşte a se întrunì periodic şi încredinţează comitetul conducător de a hotărî locul şi timpul şi de a îngrijì convocarea lui.

XXI. Comitetul convocător are să elaboreze încă înainte de întrunirea proximă a congresului un Memorand, care în numele popoarelor reprezentate prin aceasta alianţă să expună pe deplin situaţiunea, în scopul de a fi prezentat M. Sale.

XXII. La caz, că întrunirea comitetului delegat va fi zădărnicită, principiile cuprinse în acest program vor servì ca directivă politicei naţionale a Slovacilor, Sârbilor şi Românilor».*)

Congresul naţionalităţilor a fost convocat prin următorul apel, adresat Românilor, Slovacilor şi Sârbilor din statul ungar:

«Stările de lucruri, cari au rezultat din nenorocita politică internă, urmărită de guvernele ungureşti, cu deosebire dela 1873 încoace, inspiră serioase şi legitime îngrijiri fiecărui patriot adevărat.

Cercurile politice, cari în urma transacţiei dela 1867 au luat angajamentul de a consolidà statul ungar, de a mulţumì pe toţi locuitorii lui şi de a duce patria noastră comună, cu conlucrarea tuturor fiilor ei, la prosperare şi fericire, nu s'au ţinut de acest angajament, ci din contră, se pare, că l-au luat dela început numai cu rezerva de a nu-l respectà mai târziu.

*) Din *Telegrafful Rom.»* 1895, numărul 86.

Guvernele şi legislaţiunile din Budapesta, în loc de a tinde la consolidarea statului, s'au pus în serviciul exclusiv al unei utopii, pe care singuri nu au putut-o definià prin cuvinte şi noţiuni concrete, ci datu-i-au numele fantastic eufemistic de *idee de stat naţional maghiar*. În loc de a face popoarelor dreptatea promisă, au cultivat numai interesele unui singur popor, pe care în ciuda principiilor constituţionale, l-au ridicat la rangul de popor privilegiat, pe când pe celelalte popoare, ce locuesc din vechime aceste ţări, le-au degradat la rolul de straini în propria lor patrie. In loc de a pune egalitatea de drepturi leal şi sincer în aplicare, au făcut, pe căi directe şi indirecte, prin legi şi măsuri de guvernare, tot posibilul, pentru a scoate din vieaţa publică a statului toate elementele, cari n'au voit sa jure pe patriotismul lor patentat. In loc de a creà tuturor popoarelor garanţii legale de existenţă şi desvoltare, au nesocotit chiar şi puţinele drepturi ale acestora, cari le-au fost garantate în legi anterioare, iar astăzi lucrează pe faţă şi cu brutalitatea revoltătoare, cu întreg aparatul statului, cu toate mijloacele politice şi sociale, la desfiinţarea naţionalităţilor nemaghiare.

Rezultatele funeste ale acestei politice nefaste n'au putut să lipsească şi iau pe zi ce merge dimensiuni tot mai îngrijitoare. Astăzi am ajuns dejà acolo, că chestiunea naţionalităţilor din Ungaria constitue obiect de desbatere în presa europeană, în cabinetele şi parlamentele străine. Toată lumea vede în raporturile interne ale patriei noastre un focar de primejdii şi priveşte cu îngrijire la impetuosităţile patimaşe ale asupritorilor şi la încercarile desperate de rezistenţă ale asupriţilor. Am ajuns dejà acolo, că prietenii şi duşmanii patriei, ba chiar şi aceia, contra cărora ne plângem, trebuie se recunoască, că aşa nu mai merge şi că trebuesc căutate şi aplicate mijloacele de sanare. Şi n'ar fi greu a se gasì aceste mijloace, dacă ar fi sincer şi leal căutate. Dar tocmai acesta este blastamul cel mare şi nenorocirea de căpetenie. Acelor ce deţin puterea statului şi abuzează aşa des de ea, le lipseşte şi cel mai mic rudiment de sinceritate şi bună credinţă.

În tot timpul dela începutul actualei epoce constituţionale şi până în ziua de astazi ne-am dat noi, nemaghiarii, toate silinţele, ca să convingem pe adversarii noştri de rătăcirile în cari s'au înfundat. Însă zadarnice au fost silinţele noastre. In presă, în parlament şi în adunari s'a aratat deposedarilor puterii, că

pe calea apucată ne vor duce la perire, pe noi şi pe ei, şi că pacea, prosperarea şi consolidarea patriei se poate ajunge numai pe calea dreptăţii şi a egalităţii.

Toate acestea nu au avut însă alt rezultat, decât să ne convingă pe noi toţi, că orice înţelegere cu şoviniştii este exclusă. Cum să convingi pe acela, care nu voeşte să fie convins? Cum să arăţi primejdia aceluia, care din adins închide ochii, ca să nu o vadă? In consecinţă nu există astăzi Român, Slovac şi Sârb, care îşi iubeşte neamul şi limba şi n'ar admite, că pe calea reclamaţiunilor, şi aşteptând, ca sentimentul de dreptate să între în inima împietrită a adversarului, nu se poate realizà o îmbunătăţire a sorţii insuportabile a popoarelor noastre. Ajunşi la această convingere urmează dela sine, că trebuie să punem pe alt teren mai eficace lupta legală pentru conservarea şi emanciparea noastră naţională. Trebuie anumit să ne organizăm astfel, noi toţi, cari avem aceleaşi drepturi de apărat, încât să ne putem prezentà în faţa adversarului, nu ca reclamanţi, cari cerşesc drepturi dela bunăvoinţa cuiva, ci ca factor, care şi le eluptă în conştienţa că i-se cuvin, şi care e destul de puternic ca să şi le cucerească.

Aceasta organizare nu şi-o poate da însă nici una din naţiunile nemaghiare singură, ci toate împreună trebuie să o formăm, căci numai cu puteri unite putem deveni în patria noastră acel factor impunător, ale cărui drepte pretensiuni nici un moment nu pot fi nesocotite. Spre acest sfârşit, dupăce de altcum conducătorii noştri dela începutul acestei ere, poreclită constituţională, au recunoscut importanţa alianţei naţionalităţilor şi au afirmat-o la diferite ocaziuni, am accentuat acum, când chestiunea naţionalităţilor a devenit iar peste măsură acută, din nou şi unanim solidaritatea noastră, şi ne-am dat silinţa să creăm o bază, pe care să ne putem organizà, ca factor puternic iresistibil. La iniţiativa Românilor, atât de stăruitori în timpul din urma, comitetele centrale ale partidelor noastre naţionale au exmis delegaţi, şi anume: pe domnii Dr. Ioan Raţiu, Eugen Brote şi Aurel C. Popovici din partea Românilor, Paul Mudron, Dr. Miloş Stefanovici, Dr. Samo Daxner, Matuş Dula şi Dr. Iaroslav Minich din partea Slovacilor, şi Dr. Emil Gavrilla din partea Sârbilor. Aceştia s'au întrunit pentru primaoară în Viena în 10–11 Ianuarie 1893, ca să discute bazele pe cari alianţa noastră trebue pusă. La 14—15 Noemvrie 1893 delegaţii partidelor

noastre s'au întrunit apoi de nou, şi anume, dupăce împrejurările au făcut unora dintre cei numiţi cu neputinţă ca să ia parte, următorii domni: Dr. Ioan Raţiu şi Iuliu Coroianu din partea Românilor, Paul Mudron şi Dr. Samo Daxner din partea Slovacilor, Dr. Emil Gavrilla şi Nicola Ioximovici din partea Sârbilor. În aceasta întrunire, ţinută în Budapesta, s'a formulat un program comun de acţiune, care acum urmează să fie supus, pentru deliberare şi hotărîre, partidelor, sau mai bine zis, popoarelor noastre. Au mai urmat apoi şi alte întruniri, în cari proiectul de program a primit în cele din urmă formularea definitivă.

Dar situaţia politică agravată, şi cu deosebire procesele politice, pe cari le-am avut de susţinut în timpul din urmă, şi cari ne-au absorbit toată activitatea şi toată atenţia, au fost cauza, că până în momentele de faţă nu s'a putut procedà la stabilirea definitivă a programului de acţiune comună. Drept aceea anunţăm acum, că *congresul celor trei naţiuni se va întrunì în 10 August nou (29 Iulie v.) a. c. în Budapesta* şi va rezolvì fără amânare această acţiune importantă a stabilirii programului comun de acţiune.

Ordinea de zi a congresului va fi: Stabilirea unui program de acţiune. Sibiu, Turceansky-Svaty-Martin şi Novi-sad, în 9/21 Iulie 1895. Comitetul provizor al delegaţilor partidelor naţionale române, slovace şi sârbeşti: V. Mangra, Dr. Ştefan Petroviciu, Paul Mudron, Dr. Samo Daxner, Dr. Emil Gavrilla, Nicola Ioximovici». *)

Interpelarea deputatului N. Şerban.

(In chestia regaliilor).

In şedinţa din 5 Octomvrie 1895 deputatul român *Nicolau Şerban* a interpelat guvernul în chestia următoare:

«Onorată casă! Interpelarea mea către domnul ministru de finanţe e următoarea: 1. Are cunoştinţă domnul ministru de finanţe, că toate comunele din comitatul Făgăraşului vreau să iee în arândă regaliile pe următorii trei ani? 2. Este aplecat domnul ministru de finanţe, cu considerare la sărăcia comunelor, dupăce direcţiunea de finanţe din Braşov nu vrea să facă nici un pas cu bun rezultat în chestia aceasta pe seama comunelor,

*) Din *Gazeta Transilvaniei*, 1895, numărul 155.

ci le trimite dela Pontiu la Pilat, să iee măsuri, ca pertractările sa fie puse în curgere în direcția aceasta?» *)

Ministrul de finanțe a răspuns în ședința din 11 Noemvrie 1895 a dietei sı unând, eă e aplecat să dee regaliile în arândă comunelor din comitatul Făgărașului, însă numai în cazul, dacă fac ofert egal, ori apropiat de ofertul altora, pentrucă guvernul trebuie să țină în vedere întâi de toate interesele erariului. Camera a luat răspunsul la cunoștință.

Interpelarea deputatului Nicolau Șerban.

(In chestia scoaterei Românilor din funcții, în comitatul Făgărașului).

In ședința din 4 Decemvrie 1895 tot deputatul român *Nicolau Șerban* a adresat guvernului interpelarea următoare:

«Onorată dietă! Cu ocaziunea interpelării de fața aın câteva cuvinte la adresa domnului ministru-prezident. S'a făcut vorbă și astăzi și de mai multeori despre presiunile exerciate pe nedreptul în mod ilegal, din partea guvernului, despre abuzuri săvârșite cu ocaziunea compunerei listelor electorale, despre influințarea neîndreptățită a comiților supremi asupra autonomiei comitatelor, și toți au aflat de natural, ca guvernul eșit din sânul partidului liberal, care stăpânește țara de mai bine de douăzeci de ani, trebue adus acolo, să vadă, să înțeleagă, că: «justitia est regnorum fundamentum».

Ce ne privește special pe noi, Românii, după eliberarea din temniță a conducătorilor români, un fapt, care pentruce s'a făcut și cum s'a făcut, deocamdată nu va formà obiect de discuție din partea mea, dar voiu aveà ocaziune a mă pronunțà asupra lui mai pe larg, zic, după eliberarea acestora din temniță, au așteptat toți o politică, nu dreaptă, ci loială, și acesta a fost motivul, că eu la discuția asupra budgetului nu mi-am ridicat cuvântul, ci am rămas rezervat. Dar în scurtă vreme m'am convins, că guvernul folosește bucuria generală pentru a pricinuì mii de alte amărăciuni, pentru a ne înmulțì șirul gravaminelor. Am ajuns acolo, că proprietatea îndreptățită a singuraticelor corporațiuni, așazicând brevi manu o confișcă, cum a făcut cu averea primului regiment de graniță fost în ființă, și instituțiunile noastre

*) Din «*Ziarul Dietei*», etc. vol. XXVI. pag. 35.

le amenință zi de zi cu închidere, cum face acum cu gimnaziul gr.-ort. din Brașov. Văzând cum politica comiților supremi zi de zi se manifestă în acțiuni îndreptate în contra naționalităților, mi-se impune datorința să vorbesc în casa aceasta. De aceea îmi iau voe a adresà domnului ministru-prezident, care a luat în resortul său chestia de naționalitate, următoarea interpelare: 1. Are cunoștință domnul ministru-prezident despre persecuțiunile inscenate în contra naționalităților din partea comiților supremi, dar mai ales din partea celui din Făgăraș? 2. Află domnul ministru-prezident că e legal și echitabil, că în urma acestui sistem de guvernare fiii poporului român sunt exchiși cu totul din funcțiile dela comitat? 3. Crede domnul ministru-prezident, că cu procedura aceasta, care nu poate fi condamnată din destul, va face ca patria să fie fericită și popoarele mulțămite, și tras-a consecvențele din acest fapt? 4. Ce pași are de gând să facă pentru împiedecarea astorfel de abnormități?»*)

Prim-ministrul *Bánffy* a răspuns la interpelarea aceasta în ședința din 10 Decemvrie 1895 a dietei, spunând, că nu are de gând să facă nimica în direcția arătată de interpelant, din motivul, că întrebările puse sunt lipsite de orice temeiu, sunt nedrepte și nemotivate. Dieta a luat răspunsul la cunoștință.

In ședința din 5 Decemvrie 1895 și în cea din 15 Ianuarie 1896, deputatul român George Serb a prezentat dietei mai multe rapoarte de ale comisiunei financiare, al cărei raportor erà. Alt raport a prezentat apoi dietei în ședința din 18 Februarie 1896, în numele comisiunei militare. La timpul său a luat parte cu vorbiri scurte la discuția deschisă în dietă asupra lor.

Manifestul întemnițaților.

Pe la finea anului 1895 s'au ivit neînțelegeri între personalul de redacție al «Tribunei» și conducerea partidului național român, adecă prezidentul comitetului central, Dr. Ioan Rațiu, cari neînțelegeri au avut de urmare demisionarea vechilor redactori ai «Tribunei» și înlocuirea lor cu alte puteri, neangajate în alte direcții

*) Din *Ziarul Dietei»* etc. vol. XXVII. pag. 374.

politice. Motivul neînţelegerilor erà de două feluri, mărturisit şi ascuns. Cel mărturisit erà faptul, că la institutul tipografic, cu foile «Tribuna» şi «Foaia Poporului», erà înregistrat ca proprietar T. L. Albini, nu, cum s'ar fi cuvenit, comitetul partidului naţional, căci averea formà proprietatea partidului; iar cel ascuns erà faptul, că se observase la «Tribuna» în timpul din urmă o oarecare schimbare în direcţia politică, în urma insistenţelor unor cercuri din regatul român, cari ar fi dorit mult, ca Românii să mai lase din intransigenţă. Se temeà deci conducerea partidului naţional român, respective *Dr. Ioan Raţiu*, că dacă institutul tipografic, cu «Tribuna şi Foaia Poporului», rămâne şi mai departe proprietate a vechiului personal de redacţie, care aveà multe simpatii pentru anumite cercuri din Bucureşti, peste noapte poate să treacă organul partidului naţional român în serviciile altora, nu ale partidului.

De aceea, pe lângă înlocuirea redactorilor dela «Tribuna şi «Foaia Poporului cu alţii, Dr. Ioan Raţiu a intentat proces lui T. L. Albini pentru cedarea dreptului de proprietate asupra institutului tipografic şi a ziarelor numite, iar până la terminarea procesului a cerut şi obţinut secvestru pe averea naţională.

S'a scris atunci foarte mult, s'a folosit imensă cerneală şi hârtie din partea celor interesaţi, cari căutau să arete şi să dovedească pe a cui parte e dreptatea, şi din toate argumentele înşirate şi cuvintele întrebuinţate (de multeori de o violenţă rară) nu şi-a putut câştigà privitorul dela distanţă o altă convingere, decât pe aceea, că cu adevărat, erà intenţiunea de a se face să între partidul naţional român în pertractări cu guvernul prezidat atunci de baronul *Bánffy*, dar ideea aceasta se născuse în — Bucureşti, nu la noi.

Programul ziarului «Tribuna», scrisă şi condusă acum de alte puteri, a rămas deci tot cel vechiu, de intransigenţă naţională, iar procesul pentru proprietatea institutului tipografic şi a ziarelor partidului s'a terminat prin înţelegere şi împăcare.

Comitetul partidului naţional român s'a întrunit adecă la începutul lunii Februarie 1896 în Sibiiu şi a încre-

dinţat o comisiune de cinci cu facerea demersurilor pe lângă T. L. Albini, ca să dee comitetului declaraţiunea ce i-se ceruse încă în toamna anului premergător cu privire la proprietatea averii naţionale. Iar T. L. Albini a declarat în faţa comisiunii acesteia, că el n'a voit să dee declaraţia prezidentului comitetului, deci unei singure persoane. A fost însă totdeauna gata să o dee comitetului, dacă majoritatea membrilor o cere. Consultat fiind comitetul, acesta cu 14 voturi contra 2 a fost pentru declaraţie, pe care apoi T. L. Albini a şi dat-o numai decât, în forma unui act făcut la notarul public, pe baza căruia institutul tipografic din Sibiiu, cu ziarele Tribuna şi Foaia Poporului», a trecut în proprietatea comitetului, care s'a constituit apoi în societate pe acţii.

In urma acestor întâmplări s'a născut scisiune în comitetul partidului naţional român, pentrucă unii dintre membrii comitetului s'au fost pus pe partea personalului vechiu de redacţie al Tribunei şi Foaiei Poporului», şi această scisiune a dăinuit mai departe, şi după aplanarea conflictului pentru averea naţională, semnul, că chestia mai avea şi un alt fond.

Scisiunea aceasta a fost apoi pricina, că *manifestul*, pe care intemniţaţii pentru memorand l-au fost promis publicului imediat după eşirea lor din temniţă, a suferit o întârziere lungă, căci abià în Februarie 1896 a putut fi publicat, şi că manifestul nu a putut fi subscris decât numai de *şapte* membri ai comitetului partidului naţional român.

Textul *manifestului* a fost următorul:

Idealurile mari, cari însufleţesc neamurile râvnitoare de o înaltă misiune umanitară, idealurile libertaţii, egalităţii şi fraţietăţii, au fost întotdeauna patrimoniul gintei latine, căreia aparţine şi poporul român.

Deodată cu sdrobirea jugului feudal, care ţineà încatuşata expresiunea vieţii noastre naţionale, aceste idealuri au luat locul lor în mintea şi inima Românului.

În anul 1848, poporul român, apăsat de inimicii sei secole dearândul şi cufundat în totfelul de nedreptăţi a arătat cu o însufleţire inalţătoare de inimi, nu numai că este accesibil pentru primirea acestor idealuri, ci mai vârtos că aşteaptă să i-se în-

făţişeze ocaziunea pentru a puteà aduce jertfe la intruparea acestor înalte aspiraţiuni, cari erau să-i servească de călăuză în opera sa civilizătoare. Cu mândrie privim programul naţiunei noastre române, adoptat în memorabila adunare de pe câmpul libertăţii, căci tonul lui, ideile ce el preconizà, dovedesc o desăvârşită maturitate politică; şi considerând situaţiunea grea în care s'a făcut, este chiar de mirat, cum acest popor nedreptăţit şi oprimat de secole, a ştiut să-şi păstreze cumpătul în formularea postulatelor sale naţionale, cari s'ar puteà reasumà în următoarele idei fundamentale:

Iubire frăţască pentru toţi cei de alte limbi şi speciale aspiraţiuni; recunoaşterea şi respectarea drepturilor lor la existenţa naţională şi la o desvoltare liberă economică şi culturală; afirmarea neclintitei voinţe a poporului român de a se ajunge la o egală îndreptăţire a naţionalităţilor conlocuitoare în patrie şi prin aceasta la înlesnirea nobilei lucrări pe terenul culturei naţionale, în toate ramurile ce constituesc vieaţa unui popor demn şi liber.

Oricine trebuie să se închine înaintea geniului, care a condus cu această ocaziune poporul român în lucrarea sa, şi trebuie să se închine, pentrucă din întreg cuprinsul voinţei sale, astfel exprimate, nu poate vedeà şi conclude nimic altceva, decât că acest neam, în sentimentul demnităţii şi în conştienţa facultăţilor sale, n'a trecut nici decum peste marginile la cari ar fi putut ajunge susceptibilităţile acelor conlocuitori, cari s'au încălzit deopotrivă, ca şi neamul românesc, de înaltele idealuri amintite. Prin programul politic al naţiunei române se exprimà deopotrivă şi iubirea faţă de concetăţenii de alte limbi, şi respectarea drepturilor lor, şi realizarea libertăţii şi egalităţii pentru toate popoarele din stat.

Dela era dualismului încoace, — eră prin care ni s'a creat o soarte insuportabilă, care face imposibilă desvoltarea noastră naţională, ameninţându-ne însaşi existenţa noastră, — poporul român a intrat într'o luptă legală şi loială, care întru toate corespunde principiilor constituţionalismului modern. Dela aceasta ţinută el nu s'a abătut nicicând, ci mai vârtos şi-a revizuit programul său naţional la anul 1881, şi a dovedit şi cu aceasta ocaziune, că-şi cunoaşte drepturile pe cari i-le dă trecutul său istoric, însemnătatea sa etnică şi geografică, drepturi, a căror afirmare şi exercitare reclamă toate puterile sale spirituale,

într'o comună conlucrare cu naţiunile ce tind spre acelaşi scop final. Astfel poporul român a dovedit încă odată, că precum în timpul lungilor şi nesfârşitelor sale suferinţe şi-a pastrat caracterul sau românesc, limba şi datinele strămoşeşti, susţinând şi revendicând neîncetat în toate acele grele împrejurări drepturile sale, aşa şi în viitor, şi mai cu seamă acuma, nu va sa abzică dela vieaţa sa naţională, ci pretinde cu tărie toate drepturile sale, cari au menirea de a-i asigurà viitorul. A fost deci în mersul firesc al lucrarii sale, ca în starea în care se afla să-şi strângă rândurile şi să se organizeze, spre a puteà susţineà lupta pentru existenţa sa naţională.

Toţi paşii ce i-a întreprins pe acest teren au fost făcuţi la lumina zilei şi în deplina consonanţa cu legile ţării, ceeace se vede din faptul, că toate adunările naţionale, dela 1881 încoace, s'au ţinut sub ochii şi sub paza guvernelor ţarii, şi toate hotărîrile luate în acele adunari au fost date celei mai largi publicităţi posibile, fără ca puterea publică, de altmintrelea duşmănoasă acestei lucrari, sa fi avut cuvânt de a trage la răspundere pe autorii acestei mişcari, membri acreditaţi ai neamului românesc din aceasta ţară. Loialitatea, ordinea exemplară şi expresiunea unui înalt devotament naţional, caracterisează aceste adunări, iar din concluzele lor apare luminos credinţa în succes, paralel cu cea mai stricta respectare a legilor şi a ordinei publice.

Patruns de dorinţa de-a vedeà odată zădărnicita lucrarea duşmănoasa vieţii sale naţionale, dezastruoasă patriei şi nimicitoare a atâtor puteri chiemate să lucreze la desvoltarea şi înflorirea popoarelor, cari constituesc acest stat, odata cu egala îndreptăţire şi respectarea drepturilor reciproce poporul român n'a negles a atrage atenţiunea lumii civilizate asupra stărilor de lucruri de aici şi a arătà pericolele ce pot decurge pentru însaşi pacea şi liniştea publica din aceasta situaţie nenorocita. Spre acest scop el a edat la 1883, în mai multe limbi, Memorialul său istoric.

Actul acesta deasemenea a fost considerat de puterea publica a statului ca o lucrare îndreptăţită şi permisă de constituţia ţării. Şi nici nu puteà fi altmintrelea. Tot aşa s'au considerat şi concluzele conferenţelor naţionale din 1887, 1890 şi 1892, prin cari s'a decis şi s'a insistat, ca comitetul naţiunei române sa înainteze înaltului tron un memoriu politic, în care sa se atraga atenţiunea Coroanei, pe deoparte asupra situaţiei

penibile în care se afla poporul român, cum şi celelalte popoare cari nu aparţin rasei maghiare şi nu sunt aplecate a se contopì în acest element, iar pe de altă parte asupra pericolelor cu cari aceste stări anormale ale vieţii publice ameninţă patria întreagă.

În conferenţa ţinută în 10/22 Ianuarie 1892, în care s'a insistat, ca Memorandul să fie înaintat Monarhului în cel mai scurt timp posibil: noi subscrişii, împreună cu alţi consoţi ai noştri, am fost mândri de-a puteà obţineà încrederea reprezentanţilor naţiunei române şi de a fi însărcinaţi ca membri ai comitetului naţional cu reprezentarea şi conducerea cauzei naţionale şi în special cu înaintarea menţionatului Memorand.

Pe lângă activitatea desvoltată în reprezentarea şi conducerea cauzei naţionale, în anul 1892 am satisfăcut şi acestei încrederi speciale cu care am fost onoraţi şi am înaintat Maiestăţii Sale Memorandul, depunându-l în cancelaria cabinetului. Fazele înaintării Memorandului la preaînaltul tron au fost expuse pe larg de comitetul naţional în memorabila conferenţă ţinută la 24 Iulie 1893, şi aceasta conferenţă s'a identificat întru toate cu paşii noştri, declarând Memorandul de al său şi aprobând cu vie satisfacţie întreaga noastră lucrare.

Nu ne puteam închipuì, că în asemenea împrejurări puterea statului să fie în stare a intentà proces în contra unei opere politice îndreptăţite şi întru toate permisă în vieaţa constituţională.

Dar acţiunea noastră a trezit interesarea popoarelor de asemenea nedreptăţite în statul acesta şi a deşteptat atenţiunea lumii culte asupra stărilor de lucruri din ţara noastră. Oameni de înaltă erudiţiune politică au început a se rostì asupra violaţiunilor, pe cari le îndurăm; iar stăpânirea, ca un vinovat, care nu are scuze legale şi îndreptăţite spre apărare, în neputinţa în care se aflà şi în care îi erà imposibilă contestarea aserţiunilor noastre drepte, ori justificarea procedurii sale, împinsă de o duşmănie nedeamnă pentru o putere de stat şi mai ales de acel curent şovinist bolnăvicios, care s'a semnalat încă dela inaugurarea domniei elementului maghiar în stat, ne-a târît înaintea curţii cu juraţi din Cluj şi a dat astfel ocaziune cetăţenilor maghiari de acolo să-şi satisfacă dorinţele de răzbunare, potenţate în inima şi mintea lor, prin acelaşi şovinism detestabil, care domneşte şi ţine în fierbere continuă vieaţa publică din stat.

Noi, mandatarii naţiunei române, am fost aduşi de puterea statului într'o stare, în care ţinuta noastră ne erà impusa dè însaşi demnitatea neamului nostru şi ne cereà deci cea mai mare prudenţă.

Erà pusă sub judecata cauza unei naţiuni, şi lasata la aprecierea unor oameni, cari nici cunoştinţa raporturilor de drept public şi politic al statului nostru poliglot nu o posedau, şi nici chiemare nu aveau de a decide asupra unei cauze cè îşi are bazele sale în desvoltarea de secole a vieţii statului şi este îndreptaţita a se afirmà în sensul dreptului natural; iar aceasta erà o anomalie cu atât mai mare, cu cât oamenii aceia erau stăpâniţi de curentul şovinistic, şi de fapt juriul erà astfel compus, încât aveau să judece Ungurii pe Români în cauza luptei ce exista între aceste două popoare.

Am protestat în contra acestui act de forţă majora. Am declarat oricare juriu de stat de necompetent a judecà în cauza neamului nostru. Am renunţat la apararea noastră. Am paşit noi, acuzaţii, ca acuzatori în contra puterii publice de stat, arătând datorinţa guvernului de a respectà îndreptăţirea unui popor, care-şi revindecă în mod constituţional drepturile sale naţionale Am protestat în contra chiar a sistemului asupritor ce tinde la răpirea a tot ce avem în lume mai scump: limba şi legea, la nimicirea vieţii noastre naţionale. Am ridicat un protest acuzător în faţa lumii civilizate contra celui mai crunt şi mai detestabil procedeu, care s'a manifestat vreodata în lupta întreprinsa pe teren legal de o naţiune nedreptăţită.

Dar stăpânirea a ramas surdă şi nesimţitoare faţa de protestările noastre. Am fost condamnaţi printr'un simulacru de justiţie, am fost prinşi de către jandarmi şi ridicaţi ca nişte criminali ordinari în puterea nopţii, dela caminele noastre familiare, în contra procedurii criminale şi a praxei uzitate în cauze de acestea politice, am fost apoi duşi tot de jandarmi şi târiţi în temniţele ungureşti, am fost expuşi acolo la tratamente înasprite şi neprevăzute în ordinaţiunile carcerare. Intr'un cuvânt, libertatea ne-a fost răpită şi posibilitatea de a continuà lucrarea noastră ne-a fost curmată într'un mod nedrept şi neuman.

Unii dintre noi au trebuit să-şi sufere întreaga pedeapsă, la care au fost condamnaţi, alţii numai dupa o suferinţa de patrusprezece luni au fost puşi iarăşi în libertate, în urma actului de graţiare al Maiestaţii Sale, preaînaltului nostru Monarh.

Noi graţiarea n'am cerut-o. Ea ni s'a înfăţişat ca şi fiind emanată dela capul statului, ca efluxul unui sentiment de dreptate, şi totodata ca un act de înaltă intervenţiune, care ne semnalà era dreptăţii, ce nu mai poate fi departe nici pentru marea cauză naţională română.

Asupra noastră acest act de graţiare a făcut impresia, ca şi când capul statului, Maiestatea Sa Monarhul, şi-ar fi manifestat prin el dorinţa, ca şi poporul român să se bucure în stat de aceleaşi drepturi şi de aceeaşi îngrijire, cari cu drept cuvânt i se cuvin, şi postulatele lui drepte se fie îndestulite după atâta nedreptăţire.

Sub aceste impresii, acum când iarăşi suntem liberi şi simţim datorinţa ce ni-o impune încrederea neamului românesc, precum şi greutăţile ce avem să le învingem în continuarea îngrijirii şi conducerei cauzei naţionale, mai departe ni se impune de sine întrebarea, oare faţa de acest preaînalt act de graţiare al Maiestaţii Sale guvernul şti-va şi voi-va să tragă şi el consecvenţele logice? Şti-va şi voi-va oare să se emancipeze de influenţa nefastă a şovinismului, şi înţelegând pe Domnitor, şti-va să se inspire şi el de sentimentul dreptaţii?

Poporul român a cerut şi cere, pretinde chiar, egala îndreptăţire a tuturor popoarelor, cari constituiesc şi susţin statul, precum şi garanţii pentru respectarea ei.

Le cere şi le pretinde acum, ca şi în trecut, încalzit de sentimentele nobile şi sprijinit de principiile neperitoare ale libertăţii, egalităţii şi fraternităţii. Le cere şi le pretinde în numele dreptăţii, al culturii şi al civilizaţiunii. Le cere şi le pretinde, ca pe nişte drepturi şi ca pe nişte condiţiuni ale existenţei sale! Poporul român pretinde imperios împlinirea justelor sale postulate, la cari niciodată nu poate renunţă.

In cele expuse până aci credem a fi aratat, că ceea ce noi solicitam este acel minim, care indispensabil ne este pentru propria noastră conservare şi desvoltare naţională. Deci faţă cu acestea, discuţie nu mai încape, întocmai precum nu încap nici cugete rezervate, nici angajamente particulare.

Noi la toate ocaziunile am spus lămurit şi faţiş ceea ce vrem. Şi n'a putut nime să afle din vorbele noastre, decât că stam pe cale legală, ne iubim neamul nu mai puţin decât patria comună, nizuim spre fericirea tuturor elementelor, cari o compun şi o susţin, dorim şi voim dreptatea, dar o dorim şi o voim

pentru toţi deopotriva. Suntem şi rămânem pe bazele eticei şi loialităţii politice, conduşi în lucrarea noastră de adevaratele principii ale libertăţii şi frăţietăţii.

Aceste înalte idei şi principii ne vor conduce şi în viitor în lucrarea noastră şi nu ne vom abate dela ele între nici un fel de împrejurari. Inchisoarea, răpirea libertăţii şi daunele materiale ce le-am suferit şi le mai suferim, nu ne-au muiat, nici nu ne-au intimidat, ci mai mult ne-au oţelit.

Din istoria evoluţiunii popoarelor ştim, că în toate vremile forţa şi tirănia s'a opus ideilor înalte umanitare, şi că fără jertfe nici o naţiune nu şi-a câştigat şi asigurat libertatea. Asemenea ştim, că şi poporul românesc cu forţa şi cu tirănia s'a luptat secole dearândul, că în tot decursul veacurilor, pe cari le-a strabătut, jertfe nenumărate a dat şi el pentru eluptarea libertăţii sale dorite. De aceea şi noi, ca mandatari ai aceluiaşi popor românesc, cu toată inima am adus jertfele ce ni s'au cerut, căci datori eram să le aducem.

Dulci au fost aceste suferinţe, ca împlinite în conştienţa simţului de datorinţă şi înălţătoare au fost, fiindca pentru aspiraţiunile naţionale ale poporului nostru le-am îndurat.

Iată tabloul adevărat al sentimentelor, cari ne încălzesc faţa de marea cauză naţională. Iată hotărîrea ce am luat şi ce suntem decişi a urmà. Guvernele ţării să vadă acest tablou, împreuna cu toţi factorii vieţii noastre publice, şi să aprecieze aceasta hotărîre a noastră.

Deşì trecutul ne-a dat o sumedenie de motive de a crede în duşmănia puterii statului şi dese ocaziuni de a vedeà o lucrare forţată şi nedreaptă contra vieţii noastre naţionale, noi nu trebue să desperăm, ca elementul domnitor nu va ajunge să priceapă in cele din urmă, cum viitorul patriei numai prin buna înţelegere şi comună conlucrare poate fi asigurat, şi că aceasta înţelegere şi conlucrare este imposibilă cât timp justele postulate ale poporului român nu vor fi recunoscute şi asigurate.

Politica de maghiarizare, de asuprire şi persecuţiuni, în care guvernele se leagănă cu gândul, că prin măsurile de forţa ale administraţiei şi justiţiei ar puteà ajunge la intimidarea, sau momirea poporului român, s'a dovedit de imposibilă şi potrivita numai pentru compromiterea lor, — iar pe poporul român, care luptă pentru existenţa sa. mai mult l-a deşteptat şi însufleţit în lucrarea sa, determinându-l la orice jertfe.

Guvernele țarii datoare sunt sa recunoasca, că lupta noastra e îndreptațită, pretensiunile noastre juste, și cererile pe cari le facem, drepte. De datoria lor e deci, ca să le și împlinească.

Noi, precum în trecut, așa și în viitor, până ce vom fi depozitarii voinței poporului românesc, în procesul politic național ne vom împlinî datoințele și asigurăm pe orișicine, că nu ne vom da îndărăt dela nici o jertfă, pe care cauza noastră națională o ar cere; ci împinși fiind, ca și până acî, de puterea statului spre apararea celor mai prețioase tesaure naționale, în deplina convingere, că aceea ce facem, cerę dela noi datorința noastră de Români. o cer interesele naționale, o cer interesele patriei: le vom apăra pe acelea din toate puterile noastre.

Le vom face toate câte le pretinde realizarea programului național, toate câte s'au hotarît în prospectul de lucrare a conferenței și a comitetului național.

Stăm firm pe bazele programului național dela 1881, și în toata mișcarea noastra vom fi conduși de sfințenia drepturilor noastre naționale și inspirați de interesele poporului român, ai cărui reprezentanți suntem.

Dat în Sibiiu, Băsești, Cluj, Dej, Alba-Iulia, Rodna-veche și Reghinul-săsesc, în Februarie 1896. Dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Dr. Teodor Mihali, Rubin Patiția, Gerasim Domide, Patriciu Barbu».*)

Dintre membrii întemnițați pentru memorand și apoi grațiați ai comitetului partidului național român n'au subscris acest manifest, fiindcă nu le-a convenit, următorii: Mihaiu Veliciu, Aurel Suciu și Dr. Vasile Lucaciu; și nu l-au subscris, pentrucă nu mai făceau parte din comitet, din care și-au dat demisia, următorii: Nicolau Cristea, Dr. D. P. Barcianu și Dem. Comșa. Cei șapte subscrietori ai manifestului au fost trași la răspundere pentru publicarea lui și pedepsiți toți șapte pe cale polițială cu închisoare dela 8—15 zile și cu amendă până la 100 fl. Recursele înaintate în contra sentințelor de condamnare au fost respinse. Motivul condamnării a fost faptul, că subscrietorii manifestului s'au prezentat și afirmat ca aparținători, ca conducători chiar *ai unui partid politic, care nu există*», pentrucă a fost declarat

*) Din «*Tribuna*» 1896, numărul 27.

de disolvát prin ordin ministerial. Cei condamnaţi şi-au făcut pedeapsa şi au plătit amenda.

Suspendarea imunităţii deput. N. Şerban

Deputatul Nicolau Şerban a pălmuit, acasă, în Făgăraş, pe Jankovich Béla, fibirăul Făgăraşului, care l-a dat în judecată. Judecătoria a cerut dela dietă suspendarea imunităţii deputatului împrocesuat, iar comisiunea de imunitate, aflând cererea de motivată, a propus în şedinţa din 23 Aprilie 1896 a dietei suspendarea imunităţii deputatului *Nicolau Şerban*. Intru apărarea sa deputatul Nicolau Şerban a rostit vorbirea următoare în faţa dietei:

«Onorată casă! Fiindcă la pertractările comisiunei de imunitate nu am fost de faţă, sunt de parerea, că comisiunea a judecat în mod unilateral. Imi iau deci voie a expune în faţa onoratei case starea lucrului cu privire la chestia mea de imunitate. Declar însă totodata, că cu vorbirea mea nu vreau să rog casa, ca sa nu-mi suspendeze dreptul de imunitate, pentrucă aceasta o las la înţelepciunea onoratei case ci vorbesc numai, pentrucă sunt dator cu aceasta reputaţiunei mele individuale şi demnităţii casei.

Motivul afacerei dintre mine şi Jankovich Béla, fibirău în comitatul Făgăraşului, nu aparţine motivelor, din cari de regulă izvorăsc afacerile de onoare, ci e de cautat în goana pusă la cale în contra mea din partea comitelui suprem imediat după alegerea mea, goană a cărei ultimă faza a fost afacerea dintre mine şi numitul fibirău. Şi pot să spun, onorata casă, ca firele acestei goane vin dela comitele suprem, şi dacă se poate da crezământ cuvintelor sale, aşi puteà spune, că vin din palatul ministrului-prezident Pentrucă comitele suprem al comitatului Făgăraş să laudă totdeauna şi pretutindenea, că are îndrumare dela guvern să facă în contra mea tot ce poate face. Regret, că domnul ministru-prezident nu e aici, ca să-mi raspundă, ce e adevărat şi ce nu, ca să se pună capăt vorbăriei.

Goana înscenată în contra mea s'a arătat numai decât dupa alegerea mea, când alegerea mea, cu toate că a fost cea mai curată, a fost atacata cu petiţie. S'au adunat apoi voturi de neîncredere în contra mea, fără ca subscrietorii declaraţiunei sa

aparţină cercului meu electoral, iar la partidul liberal am fost acuzat deadreptul cu tradare de patrie. Iar când m'am dus la prezidentul partidului liberal din comitatul Făgăraşului, pentru ca să-l întreb, cari sunt punctele de acuzare, prezidentul partidului liberal mi-a spus să vin Joi, — atunci erà Marţi, — însă când m'am dus Joi la el, mi-a spus, că nu mi le poate spune, pentrucă aşa s'a hotărît, să nu mi se comunice, şi acum le-au şi trimis.

Am venit apoi la Budapesta, m'am dus la dl deputat Podmaniczky Frigyes, prezidentul partidului liberal, şi l-am rugat, să-mi arate actul de acuzare, iar el mi-a spus, că dupăce din acte a văzut, că acuzările sunt lipsite de orice temeiu, a retrimis toate actele. Când apoi pe calea aceasta nu au putut face nimica, s'au pus şi au angajat pe deputatul de atunci Miklós Gyula, care a şi vorbit în casă, şi ştim, că nu în defavorul meu au fost decise lucrurile.

Ce se atinge de afacerea aceasta specială, fibirăul comitatului Făgăraş m'a insultat în scrisoare recomandată expres, pe care o am la mine, aici în Budapesta, pe când eu mă aflam în Făgăraş şi m'am întâlnit cu el. Când i-am cerut satisfacţie, el mi-a denegat-o. L-am provocat prin ziare şi l-am numit om de nimica, declarând că-l voiu tratà cu biciuşca. El a răspuns că îmi va intentà proces de presă, ceeace însă până astăzi nu a făcut. Am aşteptat o bucată de vreme, dar întâlnindu-mă odată cu el într'o societate, m'am dus la el, i-am prins rocul cu două degete dela mâna stângă şi l-am întrebat: «cum de mai cutează domnul a se arătà în societate cinstită?» El a tăcut, iar eu i-am tras o palmă. Asta a fost procedura mea. Cred că am procedat destul de loial faţă de el. (Mişcare).

Onorată casă! In legătură cu acestea mai voiam să spun, că numai în aceea stă faptul, că i-am dat o palmă, iar certificatul medicului vorbeşte despre o sgărietură în spate. Cu aceasta vreau să spun, că nici unde nu sunt în ţară stări de lucruri destrăbălate ca în Făgăraş. Comitele suprem din Făgăraş poartă de nas guvernul, ţara întreagă, cu câte o vorbire patriotică, cu care-şi acopere făptuirile şi neputinţa. Şi guvernul, şi ţara întreagă, îi crede. (O voce: Cine e acolo?) Bausznern Guido, comitele suprem din Făgăraş! Credeţi, onorată casă, că din administraţie atâta ştie, cât cel din urmă haiduc!» (Prezidentul îl admoniază, să nu se abată dela apărare, pentrucă îi detrage

cuvântul)... «Jai fait monde voir». (Deputatul Şerban părăseşte sala).*)

In restul ciclului parlamentar a mai vorbit în câteva rânduri pe scurt deputatul român *George Serb*, în calitate de raportor al comisiunei financiare, iar în şedinţa din 4 Septemvrie 1896 s'a făcut verificarea deputatului român *Iosif Goldiş*, arhimandrit, vicar episcopesc în Oradea-mare, ales la 8 August 1896 în cercul electoral Ceica, în locul lui *Silviu Rezei*, care a fost numit inspector regesc de şcoale. In 5 Octomvrie 1896 s'a făcut apoi

Inchiderea dietei,

în palatul regal din Buda, cu următorul *mesaj de tron*, cetit de Impăratul şi Regele Francisc Iosif I. în faţa deputaţilor şi a membrilor casei de sus:

«Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi, iubiţi credincioşi!

In istoria naţiunei maghiare o dietă signătoare de un însemnat punct îşi ajunge sfârşitul, în decursul careia iubita noastră Ungaria şi-a serbat a mia aniversare a existenţei ei de stat. Ne sunt în vie memorie şi totdeauna neuitate vor fi înaintea noastră serbarile însufleţitoare decurse în anul prezent. Când dam din nou mulţămită provedinţei divine, care ne-a dat să ajungem să putem ţineà serbarea existenţei de o mie de ani a iubitei noastre Ungaria, bucurându-ne de binecuvântarile păcii, primiţi şi D-Voastră încă odată, pentru alipirea credincioasă şi iubirea manifestată faţă de noi, mulţămita noastră fierbinte.

Intru amintirea înfiinţarii patriei D-Voastră aţi întemeiat număroase instituţiuni pentru binele public şi culturale şi aţi ridicat monumente. Dar mai cu seamă trebuie să ne aducem aminte despre o opera de pace, de mare însemnătate, internaţionala, care din considerare la timpul în care s'a terminat, înca stă în legatură cu serbarea întemeierii statului. Numai câteva zile sunt decând ne-am întors dela serbările deschiderii canalului dela porţile de fier ale Dunării de jos, care operă de regulare, pe baza încredinţării date monarhiei noastre prin contractul dela Berlin, Ungaria a împlinit-o.

Maiestăţile Lor, Regele român şi regele sârbesc, precum şi reprezentanţii puterilor subscrise în contractul dela Berlin,

*) Din *Ziarul Dietei* etc., volumul XXXII pag. 298.

deasemenea guvernul regatelor şi ţărilor noastre reprezentate în consiliul monarhiei şi trimişii corporaţiunilor legislative au fost martori ai acelui splendid succes, care l-a secerat mintea omenească şi puterea de lucru la învingerea piedecilor puse navigaţiunei din partea naturei, şi care totdeauna va fi vestitorul gloriei bărbaţilor de specialitate maghiari.

Ocaziunea aceasta cu bucurie am folosit-o spre aceea, ca sa cercetăm pe Maiestatea Sa, Regele român, în capitala sa şi să întărim şi prin aceasta intima, amicala buna relaţiune, ce de mult a existat dejà între noi. Cu sentimente de recunoştinţă ne aducem aminte de primirea cordială şi splendidă, de care am fost împărtăşiţi în calătoria aceasta prin România, atât din partea Maiestăţii Sale a regelui român şi a înaltei sale familii, cât şi din partea tuturor locuitorilor din România.

Peste tot cu bucurie vă facem cunoscut, că cu toate puterile stăm în cele mai bune relaţiuni de amiciţie, care ne îndreptaţeşte la speranţa sigură, că pacea nici de aci înainte nu va fi turburată.

Când la începutul anului 1892 am deschis dieta actuală, am signalat ca una dintre cele mai ponderoase probleme reorganizarea administraţiei. Referinţele desvoltate însă în intervalul timpului au îndreptat în alta direcţiune activitatea guvernului nostru şi a dietei. Cea mai mare parte a timpului dietei prezente o au ocupat chestiunile politice bisericeşti, eşite la iveală. Pe terenul acesta s'au creat legi de mare însemnătate, despre dreptul matrimonial, despre religiunea copiilor, despre matriculele de stat, despre religiunea israelită şi despre liberul exerciţiu al religiunei. Dar deşi marea operă a reorganizării n'a putut fi îndeplinită, totuşi s'a făcut un pas însemnat şi în interesul ameliorării administraţiunei. S'a creat legea despre judecătoria administrativa, şi guvernul nostru se va îngriji, ca ea la terminul fixat, la începutul anului viitor, să între în vieaţă.

S'au făcut paşi însemnaţi şi pentru ameliorarea graduată a justiţiei, prin aducerea legilor despre procedura sumară, despre mandatele de solvire, despre procedura ereditară şi despre procedura penală.

Pe terenul instrucţiunei publice, pe lângă desvoltarea diferitelor instituţiuni culturale şi înmulţirea treptată a şcoalelor poporale, mai cu seamă spre ameliorarea stării materiale a învaţătorilor a fost îndreptată îngrijirea legislaţiunei.

Numeroase dispoziţiuni salutare s'au luat pentru îngrijirea şi desvoltarea intereselor economice şi de comunicaţiune, precum şi a celor de agricultură. Cu mai multe state, anumit, cu Rusia vecină, cu România şi cu Sârbia, afacerile comerciale ni s'au regulat prin contracte şi în mod statornic.

Prin legi ni s'au regulat referinţele de drept privitoare la concesionările de invenţiuni, iar art. de lege II. din 1890 despre marcele de apărare s'a modificat şi întregit amăsurat scopului. Lege salutară s'a creat despre apărarea contra nenorocirilor a celor aplicaţi la industrie şi în fabrici, şi despre instituirea inspectorilor de industrie separaţi.

O activitate vie a domnit pe terenul construirii de căi ferate, pentru scopuri locale, dar a fost asigurată şi construirea mai multor linii ferate, cari vor aveà sá creeze legături noue în direcţia spre Orient, şi s'a terminat clădirea căii ferate Sighetul Marmaţiei.

Legile aduse despre nouele căi ferate, clădite de curând, şi despre ajutorarea din partea statului şi împărtăşirea de favoruri a corăbiilor comerciale maghiare, cari fac navigaţiune liberă maritimă, şi a construirei acestora, precum şi înfiinţarea întreprinderei pentru navigaţiunea pe râurile şi marea maghiară, vor da un avânt mai însemnat comunicaţiunei şi comerciului nostru.

Pentru satisfacerea necesitaţii circulaţiunei în capitală s'a decis edificarea alor doue poduri comune peste Dunăre, dintre cari unul s'a şi terminat şi în prezenţa noastră personala s'a dat circulaţiunei.

Economia de câmp a ţării a fost atinsă în anii din urmă de multe lovituri. Dar în interesul sanării relelor, pentru ameliorarea şi promovarea stării economice a ţării, s'au făcut multe instituţiuni folositoare şi de mare însemnătate. S'au creat legi pentru ridicarea fondului regnicolar, pentru prăsirea vitelor cornute, pentru stărpirea epidemiei lipicioase de plămâni, pentru adunarea datelor statistice referitoare la economia de câmp, pentru oprirea fabricării de vinuri maestrite şi aducerea lor în circulaţiune, pentru oprirea falsificării productelor şi articolelor de agricultură, apoi despre colonizari, despre economia de câmp şi despre promovarea renovării viilor pustiite de filoxeră.

Marea operă de zece ani a regulării Dunarii de sus fiind terminată, s'au făcut paşi, ca să se înceapă şi la Dunarea de

mijioc operaţiunile de regulare în măsură mai mare. Nu altcum s'a asigurat şi executarea uniformă a regulării râului Tisa.

Dorim din inimă şi sperăm, ca şi aceste dispoziţiuni legislatorice să înfluinţeze în direcţia, ca să fie spre ajutorarea economiei noastre de câmp, aflătoare între împrejurări grele.

Pe terenul financiar, în cursul acestei sesiuni parlamentare s'au facut paşi însemnaţi, ca început, pentru regularea valutei. Opera încă nu e pe deplin terminata, pentrucă asigurarea succesului reclamă o înaintare făcută cu precauţiune. Dar toate pregatirile s'au făcut, ca să se delăture piedecile dinaintea acceptarii plătirii în bani gata.

Deşi creaţiunile amintite şi dispoziţiunile luate în interesul ameliorării şi ridicării referinţelor noastre de economie şi comunicaţiune au ridicat în mare măsură erogaţiunile ţării, iar desvoltarea treptată a puterii de apărare pretinde an de an sume mai mari, şi în urma legilor create pentru regularea pretensiunilor funcţionarilor de stat şi comitatensi o nouă sarcină permanenta a fost pusă asupra statului: ne serveşte spre linişte, că puterea materială a ţării a putut suportà greutăţile înmulţite şi în economia de casă a ţării a succes a fi susţinut neschimbat echilibrul restabilit.

Stimaţi domni, magnaţi şi deputaţi! Incă o problemă de mare însemnătate v'a aşteptat: începerea pertractărilor pentru prelungirea convenţiei vamale şi comerciale cu celelalte regate şi ţări de sub stăpânirea noastră şi regularea altor chestiuni economice, pentru a statorì împreună cu legislaţiunile acelor regate pe alţi zece ani proporţiunea, cu care ţările Coroanei ungare contribuesc la sarcinice afacerilor de stat, recunoscute ca comune în art. de lege XII dela 1867. Dar am luat în considerare, că dieta prezentă, până la expirarea mandatului nu dispune de atâta timp, cât s'ar recere pentru desbaterea în liniştea recerută şi cu socotinţa rece a astorfel de chestiuni de mare însemnătate, şi mai cu seamă atunci, când ar trebuì să se îngrijasca şi de stabilirea budgetului de stat pentru anul viitor. De aceea, la propunerea guvernului nostru, bazată pe art. de lege IV dela 1848 şi X din anul 1867, dieta convocată pe 18 Februarie 1892 am decis să o disolvăm mai de timpuriu, pentru ca dieta ce se va convocà cât mai îngrabă să aibă cât mai lung timp pentru regularea afacerilor de mare însemnătate, amintite de noi.

Exprimându-vă deci mulţămita pentru activitatea patriotică şi ostenelele puse cu sîrguinţă, primiţi şi duceţi şi trimiţatorilor

D-Voastre salutarea noastra sinceră regească. Cu aceasta declarăm dieta prezenta de închisă». *)

Protest în contra serbărilor milenare.

Implinindu-se în anul 1896 o miie de ani dela descălecarea Maghiarilor pe pământul binecuvântat al Ungariei, s'au fost luat măsuri din vreme, din partea guvernului şi a legislaturii ţării, ca să se aranjeze serbări mari milenare, în Budapesta şi pretutindenea în ţară. La insistenţele guvernului, Arhiereii români au dat circulare, explicând credincioşilor lor însemnătatea acestor serbări şi îndrumând preoţimea, ca într'o anumită zi (şi de altcum zi de Duminecă) să facă serviciu solemn divin în biserici, la care să fie învitate şi autorităţile publice locale şi la care să participe elevii tuturor şcoalelor româneşti. Şi atâta e tot ce s'a făcut din partea Românilor faţă de serbările milenare, împreunate cu o expoziţie mare, aranjată în Budapesta, pentrucă încolo Românii au stat departe de aceste serbări. Ba au stat departe şi celelalte naţionalităţi din patrie, până chjar şi Saşii, pe motivul, că ele nu au motiv să serbeze şi să se bucure de domnia milenară a Maghiarilor. In streinătate s'a pornit apoi o agitaţie mare pe tema aceasta, înscenată de tinerimea universitară nemaghiară, mai ales de cea din România, cu rezultatul, că nici streinătatea nu s'a prea interesat de serbările milenare ale Maghiarilor şi nu s'au prea îmbulzit streinii în Budapesta pe vremea serbărilor. Motivele cari au îndemnat naţionalităţile nemaghiare din patrie să stee departe de aceste serbări, sunt cuprinse în protestul Românilor, Slovacilor şi Sârbilor, ridicat în contra serbărilor milenare, *protest* de cuprinsul următor:

«Actualii depozitari ai puterii publice în patria noastră, prin un curent artificial în Ungaria, şi prin risipirea unor sume enorme de bani, s'au pus să înscenеze pentru ochii Europei o serbare, care deoparte e lipsită de orice temeiu istoric, iar de altă parte trebuie să fie considerată ca o vătamare adusă milioanelor de cetăţeni, majorităţii popoarelor, cari alcatuiesc patria noastră.

*) Din *Telegrafut Rom.*» 1896, Nrii 109 110.

Puterea de stat, în acord cu parlamentul Ungariei, a crezut de oportun să serbeze în anul acesta jubileul de o mie de ani al aşa numitei cuceriri şi al întemeierii statului nostru prin Maghiari.

Cine ar aveà ceva de obiectat în contra acestei serbări din punctul de vedere patriotic, dacă ea ar fi într'adevăr sărbătoarea statului ungar, sărbătoarea tuturor popoarelor din patria noastră comună?

Proiectatele serbări însă sunt menite, ca înaintea Europei să arete, că sunt o mie de ani de când un neam de oameni a cucerit patria noastră, şi a subjugat popoarele ei, că acest neam se simte îndreptăţit şi după o miie de ani a se consideră de singurul şi exclusivul reprezentant al ideii de stat ungar, şi a-i da caracterul unui întreg, — etnograficeşte unitar. Serbarile milenare sunt menite să arete Europei, că statul ungar a fost şi este naţional maghiar.

Aceasta însă este un neadevăr istoric, care stă în contrazicere cu relaţiunile etnografice ale statului nostru şi contra căruia suntem siliţi a protestà sărbătoreşte. Aşa numita cucerire a ţării şi întemeierea de stat, ce ar fi urmat din ea, este o ficţiune goală, zidită pe nisipul unei poezii în proză, care mai e şi anonimă şi lipsită de orice temeiu real istoric, o poveste, care are atât de puţină obiectivitate, ba chiar atât de puţină verosimilitate, încât nici chiar academia ştienţifica maghiară n'a putut adeverì, sau cel puţin sprijinì istoriceşte, întâmplările şi evenimentele descrise în ea, ba ce e mai mult, aceeaşi academie n'a fost în stare sa fixeze anul sosirii Maghiarilor în ţară. Unicul fapt, istoriceşte constatat, prin care se face amintire neîndoioasă de Maghiari, ca de naţiune etnică, — răsturnarea marelui imperiu morav, — a fost faptul împăratului german Arnult, la care Maghiarii au avut numai rolul de auxiliari, fără ca să fi influinţat asupra evenimentelor ulterioare.

Dar admiţând, că povestea notarului anonim al Regelui Bela ar conţineà un simbure de adevăr, ar urmà, că Maghiarii au venit aici ca războinici şi cavaleri învingatori, ca eroi, cuceritori şi stăpâni, iar noi, naţiunile nemaghiare am fost popoarele învinse şi subjugate, cari am pierdut independenţa şi existenţa naţională, şi aşa prin năvalirea Maghiarilor am îndurat nefericirea cea mai groaznica, ce poate ajunge pe un popor. Şi acum să serbam noi acest eveniment întristător, aceasta

groaznica fatalitate, veseli, mulţumind lui Dumnezeu împreuna cu urmaşii pretinşilor noştri cuceritori şi subjugatori?!..

Orice sentiment nobil se revoltă la o asemenea presupunere ne mai pomenită, deoarece ea ar însemnà pentru noi o ruşinoasă umilire.

Dar nu numai aşanumita cucerire a ţării este o poveste, ci nici primele începuturi ale unei vieţi ordinare de stat nu dau nici cel mai mic semn despre un caracter naţional maghiar. Elementul cuceritor domineazǎ de regulă popoarele subjugate, le împreuna moravurile, datinele proprii şi limba. In patria noastră însă s'a întâmplat tocmai contrarul. Maghiarii au primit moravurile, obiceiurile, organizarea statului, dela popoarele nemaghiare, şi limba lor şi azi e plină de cuvinte luate din cea slava şi din alte limbi. Că rasa maghiară ar fi imprimat patriei noastre caracterul maghiarismului, — nu să afla nici cea mai slăbuţa urmă, veacuri dearândul. Naţiunile Ungariei şi-au conservat în toate veacurile individualitatea lor bine determinată.

In tot decursul istoriei Ungariei nu există umbră de dovadă, nici în tendinţele regilor, nici în faptele lor, nici în monumente, că Ungaria ar fi avut, fie şi pe un singur moment, caracterul unui stat naţional maghiar. Şi nu numai că pe tronul Ungariei au şezut regi de diverse naţionalităţi, ca slavi, români, germani, italieni, ci nici în literatură, nici în arte, nici în monumentele religiunei, precum nici în legislaţiune, până la anul 1790—91 nu se arată nici o urmă de vieaţa naţională maghiară a statului şi nicăiri nu se arată limba maghiară, ca favorizata. Din contra, în *corpus iuris*, sub cuvântul *gens* s'a înţeles totdeauna totalitatea cetăţenilor din Ungaria, iar prin cuvântul *nationes* se însemnau naţiunile etnice, egal îndreptăţite, între cari nu erà nici o deosebire de privilegii şi drepturi. O deosebire erà numai între cetăţenii indigeni «*nativi*», şi între veneticii şi imigraţii din străinatate.

Acesta a fost statul de drept public în Ungaria, până la art. XVI. din 1790 91, prin care s'a făcut prima încercare principala de a turburà perfecta egală îndreptăţire a naţiunilor din Ungaria.

Turburarea aceasta a progresat apoi pas de pas, însoţită pururea de protestele reale şi solemne ale naţiunilor nemaghiare, cari se vedeau despoiate din ce în ce de egala îndreptăţire naţionala, aşà, încât cu toate legile, ordinaţiunile şi machinaţiunile

făcute spre subjugarea naţiunilor nemaghiare, elementului maghiar nu i-a succes aşi validità principiul nedrept al superiorităţii limbei maghiare.

Protestele şi apelaţiunile de drept au urmat necontenit în deosebite forme. A reagat necontenit şi cu toată hotărîrea Croaţia, iar în anii memorabili 1848—49 se ridică cele trei popoare ale ţării, Sârbii, Slovacii şi Românii, cu armele în mâni, în contra maghiarizarii.

Năzuinţele şi aspiraţiunile pentru o «Ocolie», un Voevodat sârbesc» şi pentru «Autonomia Transilvaniei» dovedesc, că precum în trecut, aşa şi în zilele mai recente, Ungaria n'a fost un stat naţional maghiar, unitar, ci a fost pururea un stat poliglot, alcătuit din mai multe naţiuni egal îndreptăţite.

Când în anul 1867 s'a întrodus în monarhie sistemul dualistic, si barbaţii de stat ai Ungariei au simţit necesitatea absolută de a se împăcà cu naţiunile conlocuitoare, ei au creat în 1868 aşanumita lege despre egala îndreptăţire a naţionalităţilor. Când apoi proiectul acestei legi, purcezând din premise false, a încercat să introducă ideea de stat naţional maghiar, reprezentanţii naţiunilor nemaghiare au protestat sărbătoreşte. Iar dupăce proiectul a devenit lege, care însă niciodată n'a fost aplicată şi niciodată nu s'au respectat nici acele puţine drepturi asigurate în ea, ci s'au călcat în picioare, reprezentanţii naţionalităţilor, câtă vreme au mai fost şi de aceştia în parlament, au pretins la toate ocaziunile respectarea şi aplicarea legilor sancţionate.

Dupăce însă ani întregi au rămas încuiate uşile parlamentului înaintea naţionalităţilor. prin abuzuri electorale ne mai auzite, ca la Nitra şi Stupava, cele trei popoare, Slovacii, Sârbii şi Românii, s'au întrunit în capitala ţării în 10 August 1895 într'un congres, unde în mod loial şi-au formulat programul, după care se pretinde, ca în cadrul integrităţii statului, toate naţiunile să fie considerate în administraţia publică, şi care program, ţinând seamă de aspiraţiunile naţiunilor nemaghiare, îşi propune să restabilească administrarea de stat a Ungariei pe bazele ei naturale, corăspunzătoare stărilor istorice şi etnografice ale patriei noastre. E lucru firesc, că acest program, chiar pentrucă coraspunde relaţiunilor istorice şi etnografice ale patriei noastre, trebuie să vină în contrazicere cu curentul artificial produs de actualii depozitari ai puterii în ţara noastră.

Serbarile milenare, pregatite din partea statului cu toate mijloacele permise şi nepermise, sunt punctul culminant al acestui curent artificial. Noi considerăm toată scenăria milenară de o amăgire optică, pregătită pentru seducerea Europei. Prin această scenărie înşelătoare Maghiarii voiesc a dovedì înaintea Europei, că popoarele Ungariei sunt *unite* şi *îndestulite*, deşì adevărul real este, că majoritatea popoarelor este *neîndestulită*. Ei voiesc sa demonstreze Europei, ca popoarele nemaghiare ale Ungariei întru atâta s'au asimiliat cu Maghiarii, încât subjugarea lor de acum o miie de ani o serbează ele înseşi, ca o festivitate îmbucurătoare. Ei voiesc sa demonstreze Europei, că Ungaria, prin mijlocirea elementului domnitor, a făcut enorme progrese în cultură, şi că pretutindenea domneşte bunăstare şi bogaţie, deşì tocmai contrarul corăspunde realităţii.

Considerând aceasta stare a faptelor, în perfectă consonanţă cu adevărul, constatăm în modul cel mai sărbătoresc şi cel mai hotărît, că noi, cele trei naţiuni ale Ungariei, Sârbii, Slovacii şi Românii, existăm şi în acest an 1896, ca naţiuni vii, individuale, în faptă şi în realitate deosebite, înzestrate cu toate atributele naţionale, ca corpuri naţionale, cari nu numai în decurs de o miie de ani, ci într'un timp cu mult mai îndelungat ne-am conservat fiinţa noastră naţională, personalitatea noastră naţionala, limba noastră naţională, obiceiurile, moravurile, sentimentele şi conştienţa noastră naţionala, şi că avem voinţa clară şi hotărîtă de a existà, cu ajutorul lui Dumnezeu, tot aşa şi pe viitor.

Declarăm totodata, ca la aceste sărbări de caracter exclusiv naţional maghiar, în multe privinţe foarte vătămătoare pentru noi, nicidecum nu luam parte, ci din contra, protestăm în contra acestor scenării înşălatoare.

Protestăm, ca se înscenează o sarbare în contra căreia se ridică majoritatea preponderanta a locuitorilor Ungariei.

Protestăm in contra sarbărilor, prin cari noi suntem înfăţişaţi ca popoare cucerite şi subjugate.

Protestam, că şi din contribuirile noastre se face pentru aceste sărbări o aşa de enormă risipă.

Protestăm în contra sărbărilor milenare, inspiraţi de cel mai mare patriotism.

Noi dorim să vedem iubita noastră patrie fericită şi îndestulită. În imprejurările actuale însă, când majoritatea preponderantă a locuitorilor Ungariei se simte subjugată, patria noastra

nu poate fi, nici fericită, nici îndestulită. Daca ni-ar fi dat să vedem Ungaria restituită pe bazele sale naturale, corespunzătoare stărilor istorice și etnografice, când egala îndreptățire a naționalităților ar fi realizată, când fiecare naționalitate și-ar ști apărată și asigurată individualitatea sa proprie, și când cu un cuvânt, Ungaria nu ar fi patria unui singur popor, ci istorica și venerabila *Ungaria* cea veche: atunci și noi prea bucuroși am sărbătorì existența de o miie de ani a statului ungar. Astfel însă, cum se înscenează astăzi serbările așanumite milenare, noi nu vedem în ele decât atentate noue asupra existenței noastre naționale, preamărirea subjugării noastre, și în contra unei atari serbări — *protestăm*. Comitetul executiv al congresului naționalităților.»*)

Două conferențe oprite.

Prezidentul comitetului partidului național român, *Dr. Ioan Rațiu*, a convocat pe 15 Maiu n. 1896 conferența națională la Sibiiu, în scopul cuprins în următoarea *convocare:*

«În Iunie 1894 mi-s'a înmanuat ordinațiunea ministrului de interne, numărul 321, referitoare la organizarea partidului nostru, cu însărcinarea, ca să o aduc la cunoștința tuturor membrilor conducători ai partidului național român. Din cauze bine cunoscute publicului românesc n'am putut până acum satisface acestei însărcinări, dar mai vârtos din cauza, că pe timpul când mi-s'a comunicat acea ordinațiune, eram puși sub pază polițială, prin urmare restrânși în libertatea noastră personală de a ne puteà întrunì, iar către finea lunii lui Iulie 1894 am fost duși în temnițele statului.

Astăzi însă, încetând de-o parte acele piedeci, iar de altă parte văzând părerile ce zilnic se manifestă din toate părțile locuite de Români, mă văd îndemnat și totodată obligat a satisface însărcinării mie date prin sus atinsa ordinațiune ministerială, și spre acest scop convoc pe membrii conducători ai partidului național român aici în Sibiiu, la o conferență, *pe ziua de 15 Maiu n. c.*

Ținerea acestei conferențe se impune prin situația în care se află partidul nostru în urma ordinațiunei ministeriale, care

*) Din *Tribuna*, anul 1896, numărul 67.

susţine, că adunări şi partide pe durata alegerilor se pot organizà pe baza articolului 104 din legea electorală, pe când reuniuni formate pentru acţiune mai largă, şi nu exclusiv pentru alegeri, se pót organizà numai pe baza unor statute, aprobate de ministerul de interne.

Ordinaţiunea aceasta ministerială consideră partidul nostru de o reuniune formată pentru o acţiune mai mare, dar neavând statute îi interzice funcţionarea pe mai departe. Adaugă însă ordinul din chestiune, că liberi sunt conducătorii partidului de a continuà cu activitatea reuniunii lor, dacă se vor conformà condiţiunilor cuprinse în circularul ministrului de interne numărul 1508/1875, adecă, dacă vor face statute şi vor exoperà aprobarea lor prin ministrul de interne.

Se naşte acum întrebarea, pe ce baze voim să fie organizat partidul naţional român? Dacă el este organizat conform art. 104 din legea electorală, atunci de sine cade necesitatea unei organizări pe baze mai largi. Dacă partidul naţional însă este a se considerà, în înţelesul ordinaţiunii ministeriale, ca o reuniune formată pentru o acţiune mai largă, atunci conducătorii partidului au dreptul de a face statutele prescrise de ministrul de interne şi a le substerne spre aprobare.

Prin urmare, întrunirea conducătorilor partidului naţional este necesară şi justificată chiar prin ordinaţiunea ministerială mai sus citată, care recunoaşte conducătorilor dreptul de a se organizà, ca partid pentru alegeri, sau ca reuniune pentru acţiuni mai mari, care scop nu se póate ajunge, decât prin ţinerea unei conferenţe a conducătorilor partidului, în care acestia vor aveà a se declarà pentru una sau alta organizare de partid, şi în cazul când s'ar hotărî organizarea unei reuniuni cu o acţiune mai largă, atunci vor trebuì să facă statutele prescrise prin ordinaţiunea ministerială mai sus arătată. *Dr. Ioan Raţiu*».*)

La anunţarea făcută la timp şi în regulă despre ţinerea acestei conferenţe, primarul oraşului Sibiiu a răspuns sub numărul 56/96 pres. următoarele:

«Stimatului Domn Dr. Ioan Raţiu, Loco. La înştiinţarea D-tale dela 11 l. c. îţi fac cunoscut, că *nu permit* ţinerea adunării româneşti, anunţată pe 15 l. c. Nu o permit anume pentru aceea, pentrucă D-ta convoci la aceasta adunare numai pe membrii na-

---

*) Din *Tribuna*, 1896, numărul. 88.

ționalitații române, pecând după §-ul 1 al art.de lege 44 din 1868 despre egala îndreptățire a naționalităților, toți cetațenii Ungariei după principiile fundamentale ale constituțiunii formează o națiune, o națiune ungară unitară indivizibilă, care dispoziție legală exclude clar, ca în Ungaria să se poată conferà ori să se poată organizà pe baze de rasă, ori națională, cu exchiderea acelei părți a cetățenilor, care nu aparține rasei ori naționalității lor.

Fiind însă, că adunarea convocată de Dta nu e adunare de popor, pentrucă numai pe Români îi convoacă, scopul adunării, dupăcum apare din înștiințare, tinde a ascrie locuitorilor de limba română ai Ungariei personalitate de drept public, aceasta însă stă în acut contrast cu dispoziția citatului articol de lege, care are oareșcum caracterul unei legi fundamentale, pentru aceea nu pot da permisiune spre a ținea adunarea înștiințată.

Despre ce în înțelesul îndrumării primite din loc mai înalt te încunoștiințez pentru conformare.

Sibiiu, la 11 Maiu 1896. Drotleff m. p. primar».*)

In urma oprirei acesteia, ținerea conferenței a fost amânată pe timp nedeterminat, iar recursul înaintat în contra oprirei nu a dus la nici un rezultat. Oprirea a fost aprobată.

In 15 Octomvrie n. 1896 a fost lansată apoi din partea conducerei partidului național român următoarea nouă convocare:

«Stând în fața alegerilor dietale, bazat pe §-ul 104 al legii electorale, prin aceasta convoc conferența electorală generală a alegătorilor dietali români din Transilvania și Ungaria, aderenți ai programului stabilit în conferența generală ținută în Sibiiu la anul 1881, *pe 24 Octomvrie n. c.* la 10 ore a. m. aici în Sibiiu.

La aceasta conferență generală sunt invitați toți bărbații de încredere designați de către cercurile electorale. Sibiiu, 15 Octomvrie n. 1896. *Dr. Ioan Rațiu*».**)

Ținerea acestei conferențe asemenea a fost oprită, prin următoarea hotărîre a primarului orașului Sibiiu,

*) Din «*Tribuna*», anul 1896, numărul 96.

**) Din *Tribuna* , anul 1896, Nr. 220.

căruia a fost anunţată ţinerea conferenţei şi a fost înaintată, ca de regulă, şi ordinea de zi:

«Numărul 125/896 prez. Onoratului Domn Dr. Ioan Raţiu, Loco. Cu privire la înştiinţarea verbală făcută de Dta, pe lângă predarea unei convocări tiparite, ca adecă intenţionezi a convocà la adunare generală electorală pe alegătorii de limbă română din Ardeal şi părţile ungurene, respective pe bărbaţii de încredere exmişi, am onoare a te încunoştiinţà, că nu sunt în poziţia de a puteà concede ţinerea acelei adunări. Motivele acestei opriri sunt: deoparte împrejurarea, că alegătorii chiemaţi la adunarea amintită mai sus se grupează, nu după cercuri de alegere, ci după naţionalitate, ceeace s'a declarat deja ca lucru neadmisibil încă în rezoluţia mea din 11 Maiu numarul 56 896 pres. dată în chestia convocării intenţionate a adunării alegătorilor români pe 15 Maiu 1896, iar de altă parte împrejurarea, că sunt convocaţi, nu direct alegătorii dietali, ci bărbaţii de încredere aleşi de aceştia, ceeace formează o procedură, care stă în contrazicere cu §-ul 104 (art. de lege 33 din 1874) al legii electorale şi astfel şi prin aceasta se motivează opreliştea. Dtale îţi stă în drept a face în decurs de opt zile la vicecomitele comitatului recurs în contra acestei hotărîri. Sibiiu, 21 Octomvrie 1896. Drotleff m. p. primar».*)

Recursul înaintat în contra opreliştei, întâi la vicecomitele comitatului Sibiiu, apoi la ministrul de interne, a fost respins şi opreliştea aprobată. Conferenţa naţională nu s'a putut întrunì.

Cuvinte de încheiere.

Două lucruri mari şi însemnate s'au întâmplat în vieaţa politică a Românilor din statul ungar, cuprinsă în epoca descrisă în volumul de faţă a acestei publicaţiuni, lucruri asupra cărora trebuie să ne mai oprim puţin, pentru a le face analizarea, anume: *organizarea partidului naţional român*, făcută la anul 1881, şi *mergerea cu memorandul* la Viena, în anul 1892.

Cu privire la organizarea partidului naţional român am spus, că ea a fost cea mai desăvârşită şi între împrejurările date cea mai bine aleasă. Pe când mai nainte

*) Din «*Tribuna*», anul 1896, Nr. 226.

se consultau şi luau hotărîri în numele poporului român din statul ungar fruntaşii singuri ai poporului, întruniţi, în număr când mai mare, când mai mic, după întâmplare, în conferenţe generale naţionale, la anul 1881, prin o norocoasă inspiraţie, s'a aflat modalitatea, ca la conferenţele politice naţionale de acì încolo să fie reprezentat însuşi poporul, prin delegaţi anume aleşi şi trimişi la conferenţe din partea poporului. S'a dat deci partidului corecta organizare *de jos în sus*, pentruca aceea ce se hotăreşte în conferenţe, să fie cu adevărat *voinţa* obştei româneşti.

Conferenţele naţionale române, ţinute la anii 1881, 1884, 1887, 1890, 1892 şi 1893, au fost, în urma felului cum au fost compuse, tot atâtea mici parlamente româneşti, în cari fiecare cerc electoral cu alegători români şi-a avut reprezentanţii săi, provăzuţi cu mandate în regulă, supuse verificării, după toate regulele parlamentare.

O organizare şi mai ideală se puteà da partidului numai astfel, dacă delegaţii erau aleşi şi trimişi la conferenţe, nu numai din partea alegătorilor, ci din partea întregei poporaţiuni din cercurile singuratice electorale. Dar pentru o astfel de organizare *lipsià baza legală*, fiindcă în lipsa unei legi despre regularea dreptului de întrunire şi asociare, pe care ţara noastră nu o are nici astăzi, organizarea politică a Românilor din statul ungar nu se puteà face în formă legală decât numai pe temeiul legii electorale din anul 1874, articolul 104.

Deţinătorii puterii de stat n'au dat la început atenţiune prea mare acestei organizări de partid, şi conferenţa naţională română s'a putut întrunì în voie liberă, cum am văzut, de şase ori în Sibiiu, luând hotărîri în numele întregului popor român din statul ungar, şi obligătoare pentru fiecare Român cu sentimente curate. Abià după a şasa conferenţă, sulevându-se chestia în parlament şi arătându-se ›primejdia« ce se cuprinde în această organizare, care face, ca Românii să se constitue în parlament propriu naţional, cu dreptul de a croì legi pe seama lor şi de a trimite delegaţiuni la Monarhul, — a înţeles şi guvernul însemnătatea mare a unei astfel de organizări, şi a decretat desfiinţarea partidului naţional

român, a sistat funcționarea comitetului executiv al partidului și a stabilit pedepse aspre pe seama acelora, cari vor mai pune la cale vre-o acțiune politică, izvorîtă din vechea organizare de partid. Nu-i conveneà guvernului, ca Românii să-și aibă parlamentul lor propriu național, și dela 1893 încoace nici nu a mai permis nici un guvern întrunirea conferenței naționale române în forma de mai nainte, ci conferențele ținute de atunci încoace au fost simple adunări de alegători, nu întruniri de ale delegaților alegătorilor, respective ai poporului român. Iar deosebirea, va înțelege orișicine, e foarte mare. O adunare a alegătorilor aduce hotărîri numai în numele celorce participă la ea, pe când în adunările delegaților se iau concluze și în numele celorce au ales și trimis delegații la conferență, deci în numele obștei.

De sine înțeles, că va trebuì să se stărue din tot adinsul, ca partidului național român să i-se redee vechia organizare, pentruca conferențele naționale române să devină de nou aceea ce au fost între anii 1881—1893, mici parlamente românești, cu delegați trimiși din partea tuturor cercurilor electorale cu poporațiune română și provăzuți cu mandate în regulă, supuse verificării, — întruniri, în cari n'au să se facă demonstrațiuni, n'au să se aducă elogii unora ori altora, ci în cari se deliberează, se chibzuește cu calmitate și cu prudență, pentru a se aflà căile cele mai bune pe cari are să fie îndrumată politica națională română.

*

Celalalt moment însemnat, care poate fi scos din bogatul material cuprins în volumul de față al publicațiunii acesteia, este *mergerea fără amânare cu memorandul la Viena*, politica memorandistă. Dacă ținem în vedere rezultatul real, care cu drept cuvânt a fost așteptat de ceice voiau cu orice preț să dee față cu Coroana, spre a-i aduce la cunoștință durerile și dorințele poporului român din statul ungar, dela mergerea cu memorandul la Viena, putem să stabilim adevărul neîndoios, că pasul întreprins n'a fost de loc norocos, fiindcă Monarhul n'a primit în audiență delegațiunea română, nu i-a ascultat plângerile, nu i-a cetit memorandul, ci l-a

retrimis Românilor aşa cum a fost depus în cancelaria de cabinet, sigilat, nedesfăcut. S'a dovedit deci de corectă părerea contrară, susţinută de Alexandru Mocsonyi şi de cei de un gând cu el, că momentul nu erà potrivit pentru facerea acestui pas însemnat, care aveà să fie cel din urmă pas făcut în cadrele legilor şi ale constituţionalismului. «Dacă nu succede pasul acesta, — spuneà Mocsonyi, — o singură cale ne mai rămâne deschisă, nu vreau să spun care»... Trebuià deci să se mai aştepte cu mergerea memorandului la Viena, până sosiau zilele mai prielnice, cari nici nu au întârziat prea mult. N'au trecut dela mergerea Românilor cu memorandul la Viena decât numai doisprezece ani şi Coroana a disolvat dieta ungară cu putere armată, dând o lovitură grea constituţiei ţării. *Acesta* erà momentul potrivit, când Românii puteau să se apropie de Coroană, fără a li-se fi putut pune în cale piedecile pe cari le-au întimpinat la anul 1892.

Punând însă în cumpănă toate cele întâmplate *după* mergerea Românilor cu memorandul la Viena: demonstraţiunile nechibzuite, inscenate pretutindenea în contra fruntaşilor români, persecuţiile puse la cale pe întreaga linie, şi mai ales greşala cea mare a guvernului de a da în judecată şi a trimite la temniţă pe membrii comitetului naţional român pentru publicarea şi răspândirea memorandului, trebuie să ajungem la convingerea, că totuşi a fost de bun folos mergerea cu memorandul la Viena, pentrucă prin cele întâmplate după întreprinderea acestui pas s'a deşteptat în mod extraordinar conştienţa naţională la toate păturile noastre sociale, mai ales în cele de jos, s'a alarmat opiniunea publică din străinătate, care s'a pus cu toată căldura pe partea Românilor asupriţi şi persecutaţi, şi astfel cauza română a câştigat foarte mult şi a început să fie apărată de cele mai bune condee din străinătate, iubitoare de dreptate. Aveà deci dreptate procurorul din Cluj, Jeszenszky, când spuneà unuia dintre condamnaţii pentru memorand, că: «D-Voastră sunteţi osândiţi, dar pentru aceea procesul *noi* l-am pierdut», pentrucă întru adevăr, faţă de procesul memorandului, presa din străinătate n'a avut decât

cuvinte dc aspră mustrare şi de condamnare la adresa celor dela conducerea statului nostru. Pasul, în fond greşit, al mergerii cu memorandul la Viena, a avut deci în faptă urmări foarte bune pentru cauza naţională română, căreia bune servicii i-a făcut. De altcum noi, cei de astăzi, suntem încă prea apropiaţi de zilele mari memorandiste, şi suntem poate şi preocupaţi, fiindcă cei mai mulţi am luat parte la mişcările din zilele acelea, fie pentru politica memorandistă, fie în contra ei, prin urmare nu putem să ne spunem noi ultimul cuvânt asupra acestei politici, ci judecata finală asupra ei trebue să o lăsăm în grija generaţiilor viitoare, cari în măsura în care vor puteà beneficià pe urma ei, vor ştì să o şi aprecieze şi judece, după drept şi dreptate.

http://statuldacia.info